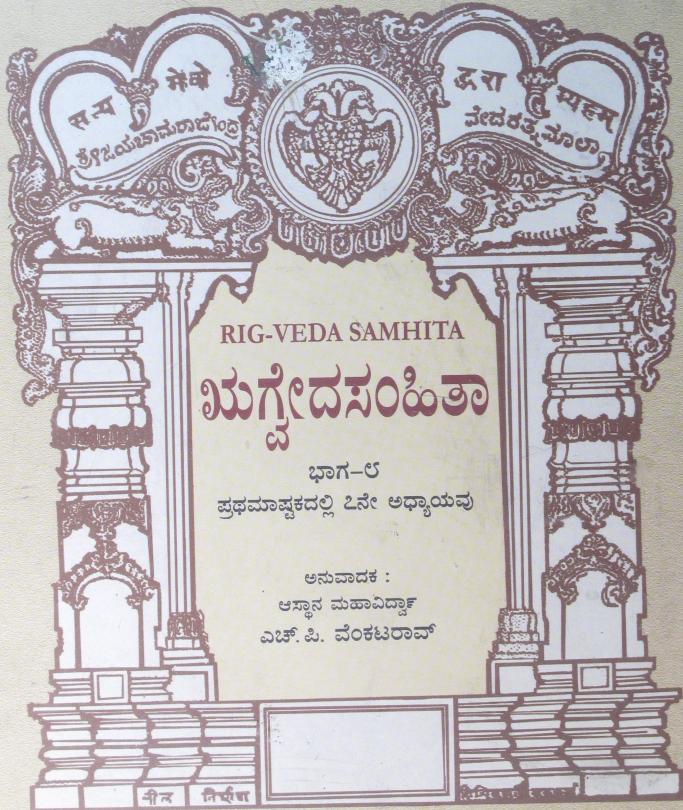

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ

ಸತ್ಯ ಢೇವೇ
ಶ್ರೀಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ

ಓರಾ ಢಾಹರ
ವೇದಕವ್ಯಮಾಲಾ

RIG-VEDA SAMHITA

ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತಾ

ಭಾಗ-೮

ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ೭ನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಅನುವಾದಕ :

ಆಸ್ಕಾನ ಮಹಾವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ

ಎಚ್. ಪಿ. ವೆಂಕಟರಾವ್

ಶಿವ ನಿಲಯ

ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಾಖೆ

ಬೆಂಗಳೂರು

ಯುಗೇದಸಂಹಿತೆ

ಭಾಗ-೮

ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು
ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು ೯೫-೧೧೨

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ

RIG-VEDA

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ಸಮೇತ

ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತಾ

(ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾಷಾರ್ಥಾನುವಾದವಿವರಣೆಗಳೊಡನೆ)

ಭಾಗ ೮

ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು ೯೫-೧೧೨

ಅನುವಾದಕರು ಹಾಗೂ ಸಂಪಾದಕರು

ಆಸ್ಥಾನ ವಿದ್ವಾನ್

ಎಚ್.ಪಿ. ವೆಂಕಟರಾವ್

ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಾಖೆ

ಕನ್ನಡ ಭವನ, ಜಿ.ಸಿ.ರಸ್ತೆ, ಬೆಂಗಳೂರು - ೫೬೦ ೦೦೨

RIG-VEDA SAMHITA : Volume No. 8 Reprint of : **RIG-VEDA SAMHITA**
Translated with Critical Notes By : **Asthan Mahavidwan H.P. Venkata Rao**
Published by **Manu Baligar**, Director, Department of Kannada and Culture, Kannada
Bhavan, J.C. Road, Bengalooru - 02

Pages : xxix + 832

Price : Rs. 225.00

© ಈ ಆವೃತ್ತಿಯ ಹಕ್ಕುಗಳು: ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ

ಮುದ್ರಣ : ೨೦೦೯

ಪುಟಗಳು : ೨೯ + ಲಿಪಿ೨

ಬೆಲೆ : ರೂ. ೨೨೫.೦೦

ಪ್ರತಿಗಳು : ೧೦೦೦

ಮುಖಪುಟ ವಿನ್ಯಾಸ : ಮಯೂರ

ಮುದ್ರಕರು :

ಮೆ|| ಮಯೂರ ಪ್ರಿಂಟ್ ಆಡ್ಸ್

ನಂ. ೬೯, ಸುಭೇದಾರ್ ಭತ್ತಂ ರೋಡ್

ಬೆಂಗಳೂರು - ೫೬೦೦೨೦ ದೂ : ೨೫೩೪೨೨೪೪

Published by the gracious permission of

His Highness

Sri Jayachamarajendra Wodeyar Bahadur,

G.C.B., G.C.S.J., Maharaja of Mysore.

ಯದುವಂಶಪಯಃಪಾಲಾವಾರಸುಧಾಕರರೂ ಸತ್ಯಂಪ್ರದಾಯವೈದಿಕವಿದ್ಯಾವರ್ಧಕರೂ
ಮೈಸೂರು ದೇಶವನ್ನಾಳುವ ಧರ್ಮಪ್ರಭುಗಳೂ ಆದ ಶ್ರೀಮನ್ನಹಾರಾಜ
ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರ್ ಬಹದ್ದೂರ್,
ಜಿ.ಸಿ.ಬಿ., ಜಿ.ಸಿ.ಎಸ್.ಎ. ರವರು.

ವೇದಪ್ರಕಟನಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನಿಯಮಿತವಾಗಿರುವ
ನೇದವಿಮರ್ಶನವಿದ್ಯನ್ಮಂಡಲಿ

ಅಧ್ಯಕ್ಷರು :

ಶ್ರೀ ಜಗದ್ಗುರು ನಾಗಲಿಂಗಪಂಪಾಜಕಾಚಾರ್ಯ ಪೀಠಾಧ್ಯಕ್ಷರಾದ
ಶಿಲ್ಪಿಸಿದ್ಧಾಂತಿ ಶಿವಯೋಗಿ ಶ್ರೀ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಸ್ವಾಮಿಗಳವರು.

Translator & Editor :

ಆಸ್ಥಾನ ಮಹಾವಿದ್ವಾನ್ H. P. ವೆಂಕಟರಾವ್

ಸಹಾಯಕ ವಿದ್ವನ್ಮಂಡಲಿ

1. ಬ್ಲಿ ಶ್ರೀಲಿ ಜಿ. ವಿಷ್ಣುಮೂರ್ತಿಭಟ್ಟರು, ವ್ಯಾಕರಣವಿದ್ವಾನ್, ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜರವರ
ಸಂಸ್ಕೃತಮಹಾಶಾಲಾ, ಮೈಸೂರು.
2. ಆಸ್ಥಾನ ವಿದ್ವಾನ್ ಬ್ಲಿ ಶ್ರೀಲಿ H. ಗಂಗಾಧರಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಜ್ಯೋತಿಷ ವಿದ್ವಾನ್
ಮತ್ತು ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾಷಾಪಂಡಿತರು,
3. ಬ್ಲಿ ಶ್ರೀಲಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಮುಗ್ಧೇದ ಭಸ್ಮಗಾತಿಗಳು.
4. ಬ್ಲಿ ಶ್ರೀಲಿ ಹೆಟ್ಟವಳ್ಳಿ ಬಿಳಿಗಿರಿರಂಗಾಚಾರ್ಯರು, ಶೃತಿ ವಿದ್ವಾನ್.
5. ಬ್ಲಿ ಶ್ರೀಲಿ ಹೆಟ್ಟವಳ್ಳಿ ದೇವರಭಟ್ಟರು, ನಿರ್ಮಾಣಾಧಿಕಾರಿ ಪಂಡಿತರು.
6. ಬ್ಲಿ ಶ್ರೀಲಿ G. N. ಚಕ್ರವರ್ತಿ M. A.
Professor of Sanskrit. St. Philomina's College, Mysore.
7. ಬ್ಲಿ ಶ್ರೀಲಿ ವೆಂಕಟರಮಣಾಚಾರ್, M. A., B. T., ಸಾಹಿತ್ಯವಿದ್ವಾನ್.
8. ಬ್ಲಿ ಶ್ರೀಲಿ S. ರಂಗನಾಥನ್, ಸಾಹಿತ್ಯವಿದ್ವಾನ್, ಆರಮಣಿ ಸರಸ್ವತೀ ಭಂಡಾರಿ.
9. ಬ್ಲಿ ಶ್ರೀಲಿ ಪುತ್ತೂರು ಅನಂತಕೃಷ್ಣಮಾಚಾರ್, ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್,
Govt. Oriental Research Institute, Mysore.
10. ಬ್ಲಿ ಶ್ರೀಲಿ S. ಸೀತಾರಾಮಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಪಂಡಿತರು.
Govt. Oriental Research Institute, Mysore.

ಶ್ರೀ ಜಗದ್ಗುರು ನಾಗಲಿಂಗಪರಿವ್ರಾಜಾಚಾರ್ಯ ಪೀಠಾಧ್ಯಕ್ಷರಾದ
ಶಿಲ್ಪಸಿದ್ಧಾಂತಿ ಶಿವಯೋಗಿ ಶ್ರೀ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಸ್ವಾಮಿಗಳವರು
ವೇದವಿಮರ್ಶನ ವಿದ್ವಾನ್ಮಂಡಲಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು

ಪ್ರಕಾಶಕರ ಮಾತು

ಕನ್ನಡ ಓದುಗರಿಗೆ ಸುಲಭ ಬೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ ಕೃತಿಗಳು ದೊರಕಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರದ ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಾಖೆಯು ಹಲವಾರು ಪ್ರಕಟಣಾ ಯೋಜನೆಗಳನ್ನು ರೂಪಿಸಿಕೊಂಡು ಕಾರ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ತರುತ್ತಿದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೇರುಕೃತಿಗಳ ಪ್ರಕಟಣಾ ಯೋಜನೆಯೂ ಒಂದಾಗಿದೆ. ಈ ಯೋಜನೆಯಡಿ ಮೈಸೂರು ಮಹಾರಾಜರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಣಗೊಂಡ ಬುಗ್ಗೆದ ಸಂಹಿತಾ ಸಂಪುಟಗಳ ಮರುಮುದ್ರಣ ಹಾಗೂ ಕನ್ನಡ ಜ್ಞಾನಪೀಠ ಪ್ರಶಸ್ತಿ, ಕೇಂದ್ರ ಸಾಹಿತ್ಯ ಅಕಾಡೆಮಿ ಪ್ರಶಸ್ತಿ, ಪಂಪ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಪುರಸ್ಕೃತರ ಒಂದೊಂದು ಕೃತಿಯನ್ನು ಮರುಮುದ್ರಿಸಲು ಉದ್ದೇಶಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಾಖೆಯ ವತಿಯಿಂದ ಮೇರುಕೃತಿಗಳ ಪ್ರಕಟಣೆ ಯೋಜನೆಯಡಿ ಮೈಸೂರು ಮಹಾರಾಜರ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಆಸ್ಥಾನ ವಿದ್ವಾನ್ ಎಚ್.ಪಿ. ವೆಂಕಟರಾವ್ ಅವರಿಂದ ಸಂಪಾದಿತವಾದ ಬುಗ್ಗೆದ ಸಂಹಿತಾ ಗ್ರಂಥದ ೩೬ ಬೃಹತ್ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಹಂತಹಂತವಾಗಿ ಮರುಮುದ್ರಣ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ವೇದಗಳು ಕೇವಲ ತಾತ್ವಿಕ ಗ್ರಂಥಗಳು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ; ಅವು ಅನುಭಾವದ ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕ ಭಂಡಾರಗಳು. ಬುಗ್ಗೆದ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ದೇವತಾ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದ ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಷಯಗಳು, ತತ್ವಜಿಜ್ಞಾಸೆ, ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ವಿಚಾರಗಳಿವೆ. ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರಿಗೆ ಇದು ಒಂದು ಅಮೂಲ್ಯ ಆಕರ. ಭಾರತದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಭಾವನೆಗಳು, ಸಮಾಜ ಜೀವನ, ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಹೇಗೆ ಬೆಳೆಯಿತೆಂಬುದರ ರಮ್ಯ ಚಿತ್ರಣ ಬುಗ್ಗೆದದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾನವ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಹಾಗೂ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೊದಲ ಕಾವ್ಯಕುಸುಮ ಬುಗ್ಗೆದ ಸಂಹಿತೆ. ಇದು ಅನುಪಮ ಕಾವ್ಯಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಮತ್ತು ಭಾರತೀಯ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಪ್ರೀತಿ ಗೌರವಗಳಿಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗಿದೆ. ಒಟ್ಟಾರೆ 'ಬುಗ್ಗೆದ ಸಂಹಿತೆ'ಯು ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪ್ರಸ್ತುತಪಡಿಸಿದ ಉತ್ತಮ ಅನುಭಾವ ಕಾವ್ಯ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಯುಗದ ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾನವ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅರಳಿಸಬಲ್ಲ ವೇದಗ್ರಂಥಗಳ ಅಧ್ಯಯನ ಅಗತ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಸ್ತುತ ಗ್ರಂಥ ಪುನರ್ ಮುದ್ರಣಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದೆ.

ಬುಗ್ಗೆದ ಸಂಹಿತಾ ಸಂಪುಟಗಳು ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟು ದೋಷರಹಿತವಾಗಿ ಹೊರಬರಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಮೂಲಕೃತಿಯನ್ನು ಸ್ಕಾನ್ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಈ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಸ್ಕಾನ್ ಮಾಡಿ ಸಂದರವಾಗಿ ಮುದ್ರಿಸಿಕೊಟ್ಟಿರುವ ಮಯೂರ ಪ್ರಿಂಟ್ ಆರ್ಟ್ಸ್ ಮಾಲೀಕರಾದ ಶ್ರೀ ಬಿ.ಎಲ್. ಶ್ರೀನಿವಾಸ್ ಮತ್ತು ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗದವರಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು. ಈ ಪ್ರಕಟಣೆ ಹೊರತರಲು ಸಹಕರಿಸಿದ ಶ್ರೀ ಎಚ್. ಶಂಕರಪ್ಪ, ಜಂಟಿ ನಿರ್ದೇಶಕರು (ಸುರ್ವೋ ಕರ್ನಾಟಕ), ಶ್ರೀಮತಿ ವೈ.ಎಸ್. ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಸಹಾಯಕ ನಿರ್ದೇಶಕರು ಮತ್ತು ಪ್ರಕಟಣಾ ಶಾಖೆಯ ಹರೀಶ್ ಇವರಿಗೆ ನನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು.

ಮಾನವನ ಬೌದ್ಧಿಕ ಮತ್ತು ಆತ್ಮದ ಉನ್ನತಿಗೆ ದಾರಿದೀಪವಾಗಿರುವ ಬುಗ್ಗೆದ ಸಂಹಿತೆಯನ್ನು ನಮ್ಮ ಯುವಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಪರಿಚಯಿಸಬೇಕೆಂಬುದು ಹಾಗೂ ಸುಲಭ ಬೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡಿಗರಿಗೆ ಒದಗಿಸಬೇಕೆಂಬುದು ಈ ಯೋಜನೆಯ ಆಶಯ. ಈ ಬುಗ್ಗೆದ ಸಂಹಿತಾ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಸಾಹಿತ್ಯಾಸಕ್ತರು, ವಿದ್ವಾಂಸರು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಸ್ವಾಗತಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ನಂಬಿದ್ದೇನೆ. ಈ ಕೃತಿಗಳ ಉಪಯೋಗವನ್ನು ಕನ್ನಡದ ಜನತೆ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಲಿ ಎಂಬ ಆಶಯ ನಮ್ಮದು.

ಮನು ಬಳಗಾರ್
ನಿರ್ದೇಶಕರು

ಪೀಠಿಕೆ.

ಮಕ್ಕಂಹಿತಿಯ ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲವ ಫಾ ರಿಂದ ೧೧೨ ರವರೆಗೆ ಕಾತ್ಯಯಣಿವ್ಯವ್ಯವಾದ ೧೮ ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವುವು. ವೈಶ್ವಾನರಾದಿ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಆವಿರ್ಭವಿಸುವ ಅಗ್ನಿ, ಇಂದ್ರ, ವಿದ್ವೇದೇವತೆಗಳೂ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿ, ಮುಭುಗಳೂ ಮತ್ತು ಅಪ್ಪಿನಿದೇವತೆಗಳೂ ಈ ಸೂಕ್ತದ ದೇವತೆಗಳು. ಸಂಪತ್ತ್ರಯದಿಂದ ಈ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೀಶಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದೇ ಈ ಸೂಕ್ತಗಳ ಮುಖ್ಯಲಕ್ಷಣವಾದರೂ, ಕೌತ್ಸೇಯಷಿಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅತಿಶಯವಾದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಿದೆ. ಉದಾತ್ತವಾದ ಭಾವಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವುದೂ, ಉತ್ತಮವಾದ ಶೈಲಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದೂ, ಸುಂದರವೂ ಆದ ಕುತ್ಸನ ಕಾವ್ಯಸೃಷ್ಟಿಯು ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಇನ್ನೂ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ನೈತಿಕವಾದ ಆದರ್ಶದಿಂದ ಕೂಡಿ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ. ಪಾರ್ಥಿವಜೀವನವ ಪುಷ್ಟಿಗೆ ಸಾಧಕವಾದ ಸಕಲಸಂಪತ್ತುಗಳೂ, ಶಾಂತಿಸಾಧಕವಾದ ಶತ್ರುಪರಾಜಯವೂ ಈ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯ ಲಕ್ಷ್ಯವಾದರೂ ಸಹ ದೈವದತ್ತವಾದ ಆ ಸಕಲಸಂಪತ್ತುಗಳೂ ನೈತಿಕವಾದ ಶುದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರಬೇಕು. ಆ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಯಜ್ಞಕರ್ತನು ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡುತ್ತಾ ದೈವಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಣಾಗರಬೇಕು. ಈ ಅರ್ಹತೆಗೆ ಸಾಹಾಯ್ಯಕವಾದ ಸನ್ಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತನೆಗೆ ದೇವತೆಗಳ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿತವಿರಬೇಕು ಎಂಬ ಧ್ಯೇಯಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಅಪ ನೇ ಶೋಶು ಚಿದಭೌಂ, ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ಸುಮತಾ ಸ್ಯಾಮ, ಅಪರಿಹೃತಾ ವಾಜಂ ಸನುಯಾಮ, ವರಿವೇ ಸುಗಂ ಕೃಧಿ, ವಿಶ್ವಸ್ಯಾನ್ನೋ ಅಂಶೋ ನಿಷ್ಟಿಪರ್ತನ, ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗಳಿಂದ ಪಾಪರಹಿತವಾದ ಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸುವುದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿತವನ್ನೂ ಕೊಡಬೇಕೆಂಬುದೇ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯ ಮುಖ್ಯವಾದ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿರುವ ಈ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಉದ್ದೇಶವೆಂಬ ಪಾರಿಭಾಷಿಕವಚನದಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳ ಕೊನೆಯ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಇದೇ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು, ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿಯೂ ರಸಮುಷಿಯೂ ಆದ ಕುತ್ಸನ ಆಶಯವನ್ನು ವಿಶವಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ತನ್ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರೂಣೋ ಮಾಮಹಂತಾಮದಿತಿ ಸಿಂಧುಃ ಪೃಥಿವೀ ಉತ ದ್ಯೌಃ ಮಿತ್ರನೂ, ವರುಣನೂ, ಅದಿತಿಯೂ, ಸಿಂಧುಃ, ಪೃಥಿವಿಯೂ, ದ್ಯುಲೋಕಾದಿದೇವತೆಯೂ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಿತವಾದ ನಮ್ಮ ಸಾಭಾಗ್ಯಸಂಪತ್ತನ್ನು ಬೆಳೆಸಲಿ, ಅದನ್ನು ಪೂಜ್ಯವಾದುವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿ, ಅವು ನಮ್ಮ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಸುಂಟುಮಾಡುವಂತಾಗಲಿ ಎಂದು ಪ್ರತಿಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಮಿತ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೀಶಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಈ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಂಶವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳೇ ಸಕಲ ಸಂಪತ್ತ್ರಯರಾಗಿಯೂ, ಶಕ್ತಿಪಾತಕರಾಗಿಯೂ ಸನ್ಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕರಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವರಿಂದ ದತ್ತವಾದ ಅನ್ನಾದಿಗಳನ್ನು ಪೂಜ್ಯವಾದವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಮಿತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಪುನಃ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯೇತಕ್ಕೆ, ಇವನ್ನು ಈಡೇರಿಸಲು ಮಿತ್ರಾದಿಗಳ ವಿಶೇಷಸ್ಥಾನವೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

ಕೌತ್ಸೇ ನೋದರ್ಕಾ ಬರುದೈವತೇಷು ತಥಾ ದ್ವಿದೇವೇಷು ಸಮಾನಧರ್ಮಿಣಃ |

ಬರದ್ದಾಜ, ಗೃಹ್ಯನುನ, ವಸಿಸ್ಥ, ಸೋಧಾಃ, ಚಗ್ರಸ್ತ್ರ, ವಿಮನ, ಸಭಾಕ ಮುಂತಾನರ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉದಕರ್ಗಗಳಿದ್ದರೂ ಸಹ ಆಶ್ರು ಬಹುದೇವತಾಕವಾಗರಲಿ, ದ್ವಿವೇವತಾಕವಾಗರಲಿ ಕುತ್ಸಮುಷಿಯ ಉದಕರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ವಪ್ರಿಯೊಂದಿಗೆ ಸನಾನಧರ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಬೃಹವೈವತಾಕಾರರು ಕುತ್ಸನ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ನೈತಿಷ್ಠ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಬಹುದೇವತಾಕವಾನ ಈ ಉದಕರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿತರಾಗಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಸನಾನವಾದ ಧರ್ಮಸ್ವರೂಪಿಗಳಾಗಿ ಯಾವುದು, ನೈತಿಕವಾದ ಶುದ್ಧಿಯನ್ನು ಆಜೀವಿಸಿ, ಇವು ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಗುಂಪು ಸೇರಿಸಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಏತಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದರೆ ಕೊನೆಯ ಮಿತ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಮಾತೆಯಾದ ಅದಿತಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ, ಅವಳ ಪುಣ್ಯವದಿಂದ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಲಭಿಸತಕ್ಕ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವೇನೆಂಬುದನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಅದಿತಿದ್ಯೌರದಿತೀಂತೆರಿಕ್ಷಮದಿತೀರ್ಮಾತಾ ಸ ಸಿತಾ ಸ ಪುತ್ರಃ |
ವಿಶ್ವೇದೇನಾ ಅದಿತೀ ಸಂಚಿಜನಾ ಅದಿತೀರ್ಜಾತಮದಿತೀರ್ನಿತ್ಯಂ ||**

(ಮು. ಸಂ. ೧-೨೯-೧೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವಂತೆ ಅದಿತಿಯು ವಿಶ್ವವಾತೆ ಮತ್ತು ವಿಶ್ವಾತ್ಮಳು. ಇಂತಹ ಜಗನ್ಮಾತೆ ಯಾದ ದೇವತೆಯು ಸಕಲವಾದ ಭೌತಿಕಜಗತ್ತಿಗೂ, ಸೈತಿಕವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೂ ಅಧ್ಯಕ್ಷಳು. ಅದಿನಾ ದೇವಮಾತಾ (ನಿ. ೪-೨೨) ಕ್ಷಯರಹಿತವಾದ ದೇವಮಾತೆಗೆ ನಮತೇರ್ಮಾತಾ | (ನಿ. ೬-೫). ನಮಸ್ಕರಿಯೆಗೆ ಅರ್ಪಣಾದುದ ರಿಂದ ನನಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು (ಮು. ಸಂ. ೯-೧೧೨-೩) ಅ ದೇವತೆಯು ಮಹತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಪೂಜ್ಯವಾದ ಅದಿತಿಯು ಮಾತಾ ಪುತ್ರೈರದಿತೀರ್ಧಾಯಸೇ ವೇಳ | (ಮು. ಸಂ ೧-೨೯-೯) ಇತ್ಯಾದಿ ಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಜಗದ್ವಾತ್ರಿಯೆಂದು ಪುತವಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಈ ಅದಿತಿಯು ಅಬಂಧಳು, ಬಂಧನರಹಿತಳು, ಮುಕ್ತಳು ಮತ್ತು ಅಸಂತುಳು. ಇವಳ ಪುತ್ರರಾದುದರಿಂದ ಅದಿತ್ಯಾಸೋ ಅದಿತಯಃ | (ಮು. ಸಂ. ೬-೫೨-೧) ಅದಿತ್ಯರೂ ಅಬಂಧನೀಯರು. ಅದಿತ್ಯರು ಯಾರು, ಎಷ್ಟು ಮಂದಿ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸುಕ್ಷಂಹತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದೊಂದುಕಡೆ ಒಂದೊಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ಸುಕ್ಷಂಹತೆಯು ೨೨೬-೧ ನೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರ, ವರುಣ, ಭಗ, ಅರೈಮಾ, ದಕ್ಷ, ಅಂಶ ಎಂಬ ಆರುಜನ ಅದಿತ್ಯರೆಂದೂ, ೯-೧೧೪-೩ ರಲ್ಲಿ ದೇವಾ ಅದಿತ್ಯಾ ಯೇ ಸಪ್ತ | ಎಂದು ಅವರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಏಳು ಜನ ಅದಿತ್ಯರೆಂದೂ, ೧೦-೬೮ ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವ ಅಷ್ಟಸಂಖ್ಯಾಕರಾದ ಅದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಮಾರ್ತಾಂಡ ನೊಬ್ಬನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಏಳು ಜನರನ್ನು ದೇವತೆಗಳ ವಶಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡೂ (೧೦-೬೮-೯) ಹೇಳಿದೆ. ೧-೫೦-೧೨ ರಲ್ಲಿ ಉದಗಾದಯಮಾದಿತ್ಯಃ ಎಂದೂ, ೧-೯೧-೯ ರಲ್ಲಿ ಉದಸಪ್ತದಶ ಸೂರೈಃ ಅದಿತ್ಯಃ ಎಂದೂ, ಸೂರೈನನ್ನು ಅದಿತಿಪುತ್ರರಾದ ಅದಿತ್ಯರಲ್ಲೊಬ್ಬನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ೮-೧೮-೩ ರಲ್ಲಿ ತತ್ಪು ನಃ ಸದಿತಾ ಭಗೋ ವರುಣೋ ಮಿತ್ರೋ ಅರೈಮಾ | ಎಂದು ಭಗ, ವರುಣ, ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ಅರೈಮರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸವಿತ್ರವು ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಅದಿತ್ಯರ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕರ್ಷವಾದ ನಿರ್ವಿಳಿತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಹ,

**ಭಗಶ್ಚೈನಾಯಮಾಂಶಕ್ವ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣ ಏವ ಚ |
ಧಾತಾ ಚೈವ ವಿಧಾತಾ ಚ ಏವಿಸ್ತಾಂಶ್ಚ ಮಹಾದ್ಯುತಿಃ ||
ತೈಷ್ಠಾ ಪೂಷಾ ತೇಘೈವೇಂದ್ರೋ ದ್ಯಾದಿತೋ ವಿಷ್ಣು ಬಾಚೈತೇ |**

(ಛ. ದೇ. ೫-೧೪೬-೧೪೭)

ಎಂದು ದ್ವಾವಶಾದಿತ್ಯರು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಭಗಾದಿ ದ್ವಾವಶಾದಿತ್ಯರು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಋತಾವರಿಯಾದ (೮-೫೨-೩) ಅದಿತಿಯು ಋತಾತ್ಮಕವಾದ ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಋತಾನಾನಾ ಸಂನ್ಮೂಚಾ (೮-೫೨-೭) ಸತ್ಯನಂತರೂ, ವಿಶ್ವಪ್ರಕಾಶಕರೂ ಆನ ಮಿತ್ರಾವರುಣಿರೇ ನಿಯತವಾದ ಸಹಾಯಕರು.

ಗಳಿಂದ ತ್ರಿತನ ಸ್ವರೂಪವೇನೆಂಬುದನ್ನು ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟು ತಿಳಿಯಬಹುದಾದರೆ, ಯಾಸ್ಕಾದಿವೈದಿಕವಿಮರ್ಶಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಮೊದಲು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

ತ್ರಿತನ ಹೆಸರು ೨೯ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ೪೦ ಸಲ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದರೆ ತ್ರಿತನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ (ಎಂದರೆ ತ್ರಿತನೇಬ ದೇವತೆಯನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿದ) ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಸೂಕ್ತವಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ನಿಘಂಟುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ದೇವತೆಗಳ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಹೆಸರು ಉಕ್ತವಾಗಿಲ್ಲ. ಯಾಸ್ಕರು ಮಾತ್ರ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಇದೇ ೧೦೫ ನೇ ಸೂಕ್ತದ ೮ ನೇ ಋಕ್ವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ (೧೨.೪-೬) ತ್ರಿತಂ ಕೂವೇದ್ರವಹಿತಮೇತತ್ಸೂಕ್ತಂ ಪ್ರತಿಬಭೌ | ತತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿಹಾಸಮಿತ್ರಮ್ನಜ್ಜೌಶ್ರಂ ಗಾಥಾ ಮಿಶ್ರಂ ಭವತಿ | ತ್ರಿತಸ್ತ್ರೀಣತಮೋ ನೇಧಯೋ ಬಭೂನು | ಭಾವಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ತ್ರಿತನಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತವು ದೃಷ್ಟವಾಯಿತು. ಇದು ಮುಗಾತ್ಯಕವಾದುದೂ, ಗಾಧಾತ್ಯಕವಾದುದೂ (ವಿಶ್ವಂ ಮೇ ಆಪ್ತೌ ರೋದಸೀ) ಆದ ಕಥೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಾಗಿದೆ. ಪ್ರಜ್ಞೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾವೀಣ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದುದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ತ್ರಿತನೇಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿತು. ಅಥವಾ ಏಕತೆ, ದ್ವಿತೆ, ತ್ರಿತೆ ಈ ಮೂವರಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯನಾದ್ದರಿಂದ ತ್ರಿತನೇಬು ಬಂದಿರಬಹುದು ಎಂದು ಮೊದಲನೆಯ ಸಲವೂ, ಎರಡನೆಯಸಲ ೧-೧೮೬-೧ ನೇ ಋಕ್ವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ತ್ರಿತಸ್ತ್ರೀಷ್ಠಾನ ಇಂದ್ರೇ (೧. ೯-೨೫) ಮೂರು ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಇಂದ್ರನೇಬು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ಇಂದ್ರನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ದೆವಿನಾರು ಸಲವೂ, ವೃತ್ರಪಂಚಕನೇಬು ಒಂದು ಸಲವೂ, ವಿಯದಶ್ವನೇಬು ಒಂದು ಸಲವೂ, ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಅಗ್ನಿಯೊಡನೆ ಏಳು ಕಡೆಯೂ, ವರುಣನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಡೆಯೂ, ಸೋಮನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಸಲವೂ ದೂರಪ್ರವೇಶದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯೆಂದು ಆರು ಸಲವೂ ಹೇಳಿದೆ.

ಈ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯು ಯಾಸ್ಕರ ನಿರ್ವಚನವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿದೆ. ಇವರು ತ್ರಿತೆ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ೨೦ ಋಕ್ವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರದೃಷ್ಟವಾದ ಮುಷಿಯ ಹೆಸರೆಂದು ಅಂಕಿತನಾವುವಾಗಿಯೂ, ಉಳಿದೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ವಾಯು, ವರುಣ, ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ ಈ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವಿಶೇಷಣವೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಏಕತೆ, ದ್ವಿತೆ, ತ್ರಿತೆ ಎಂಬ ಮೂರು ಮುಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯನಾದ ತ್ರಿತನ ಕಥೆಯನ್ನು ೧-೧೦೫ ನೇ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೇ ಋಕ್ವಿನ ವಿಶೇಷವಚಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅದೇ ಸೂಕ್ತದ ೯ ನೇ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ತ್ರಿತನಿಗೆ ಆಪ್ತೌನೇಬು ವಿಶೇಷಣವಿದೆ. ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯೊಡನೆ ತ್ರಿತನು ತನ್ನ ಸಂಬಂಧವಿದೆಯೆಂದೂ ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇವನಿಗೆ ಆಪ್ತೌನೇಬು ವಿಶೇಷಣವು ಹೇಗೆ ಬಂದಿತು. ಅಗ್ನಿಯೊಡನೆ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವು ಹೇಗೆ ಎಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸಲು ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಥೆಯಿದೆ.

ಚತುರ್ಧಾವಿಹಿತೋ ಹ ವಾಗ್ನೇದ್ಗ್ನಿರಾಸ | ಸ ಯಮಗ್ನೇದ್ಗ್ನಿಂ ಹೋತ್ರಾಯ ಪ್ರಾವೃಣತ ಸ ಪ್ರಾಧಸ್ವದ್ಯಂ ದ್ವಿತೀಯಂ ಪ್ರಾವೃಣತ ಸ ಪ್ರೈವಾಧಸ್ವದ್ಯಂ ತ್ರತೀಯಂ ಪ್ರಾವೃಣತ ಸ ಪ್ರೈವಾಧಸ್ವದಧ ಯೋದ್ರಯಮೇತಹ್ಯಗ್ನಿಃ ಸ ಭೀಷಾ ನಿಲಿತ್ಯೇ ಸೋದಪಃ ಪ್ರವಿವೇಶ

ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸಿರುವ ಅಂಗ್ಲ ಪಂಡಿತರ ಮತಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿತನ ವಿಷಯವಾದ ಕೆಲವು ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಉಪಹರಿಸಿವರೆ ಅನುಚಿತವಾಗಲಾರದು. ಇವರಲ್ಲಿ Benfey ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು,

“ Trita is a mythical personage, to whom, as to Indra and other deities, is ascribed the destruction of the demons withholding the fertilising rain from the earth. In some passages, special mention is made of the fact, that Trita owes his strength for this deed to the sacred Soma draught, and in one passage, Indra is described as drinking Soma with him.” ಎಂದೂ, Bergaigne ಎಂಬುವನು, “ In his warlike exploits he always preserves his part as a sacrificer, Trita, who was certainly a God, has none; the less become a priest, favourite of Indra ” ಎಂದೂ, Pischel ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು “ Trita was from the beginning a God of the sea and of the waters ” ಎಂದೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. Roth ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ತ್ರಿತನಿಗೂ ವಾಯುವಿಗೂ ತಾಡಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಇದೇ ಮತವನ್ನು Ludwig ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಅನುಮೋದಿಸಿದ್ದಾನೆ. Muir ಎಂಬುವನು ತ್ರಿತೆ ಎಂಬುವು ಇಂದ್ರನ ಪರ್ವಯನಾಮವೆಂದು ತನ್ನ ಮತವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗೆ ವಾತ್ಸಾತ್ಮ್ಯ ಪಂಡಿತರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು ಒಂದೊಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ವೈದಿಕಸಂಪ್ರದಾಯವನೂ ಸಹ ಮತಭೇದವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ, ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲೇ ಇತರ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ತ್ರಿತನಿಗೆ ತಾಡಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಲು ಸಂಯಮ ಅಧಾರಗಳಿಲ್ಲ. ತ್ರಿತನ ಹೆಸರು ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಹದಿನಾರು ಸಲ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಸಹ ೨-೧೧-೨೦; ೮-೨-೨೪; ೮-೫೨-೧; ೯-೩೩-೨; ೯-೩೮-೨ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಹಾಯಕನಾದವನು, ತ್ರಿತನೆಂಬ ಇಂದ್ರನ ಸಮನಾದ ಮುಖ ಹೀಗೆಂಬುದಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಬೇರೆ ವ್ಯಕ್ತಿಯೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ತ್ರಿತೆ ಎಂಬುವು ಇಂದ್ರನ ಪರ್ವಯನಾಮವಲ್ಲ. ಹೀಗೆಯೇ,

ಇಮಂ ತ್ರಿತೋ ಭೂರಭ್ಯವಿಂದಿಚ್ಛನ್ನೈಭೂವಸೋ ಮೂರ್ಧನೈಘ್ನಾ ಯಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೪೬-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಗೃತಸಖನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಅಗ್ನಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವುದೇ ಹೊರತು ವಾಯುವು ಗೃತಸಖನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ೧೦-೪೬-೨ ನೇ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಯನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿದ ಸ್ತುತಿಯಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಅಧಾರಗಳಿಂದ ತ್ರಿತನೆಂಬುದು ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಪರ್ವಯನಾಮವಾಗಿರದೆ ಅಗ್ನಿಯ ಅಂಶವೆಂದು ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಅಷ್ಟೇನೆಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ೮-೪೭-೧೨ ರಿಂದ ೧೨ ನೇ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ದೊರಕುವ ಮೇಘಾಂತ ಗಾರ್ಗಿಯೂ ಆದವನು ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯಿರುವುದರಿಂದ ವೈಷ್ಣವತಾಗ್ನಿಯ ರೂಪವೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಇಂದ್ರ, ಮರುತ್ತು ಮುಂತಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ತ್ರಿತನ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ವೈಷ್ಣವತಾಗ್ನಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಾದ ಚರ್ಯೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು.

ರೂಪನಿವೃತ್ತಿಯ ವ್ಯಕ್ತಿಯೆಂಬಲೂ ಸಹ ತ್ರಿತನಿಗೂ ರೂಪತ್ರಯದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಗೂ ತಾಡಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಗ್ನೇ ತ್ರೀ ತೇ ವಾಜಿನಾ ತ್ರೀ ಪಥಸ್ಥಾ ತಿಸ್ತಸ್ತೇ ಜಿಹ್ವಾ ಋತಜಾತೆ ಪೂರ್ವೀಃ |

ತಿಸ್ತ್ರ ಉ ತೇ ತನ್ನೋ ದೇವವಾಶಾಸ್ತಾಭಿರ್ವಃ ಪಾಹಿ ಗಿರೋ ಅಪ್ರಯುಚ್ಚನಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೨೦-೨)

ಅಗ್ನಿ ಗೆ ಶಕ್ತಿತ್ರಯವೂ, ಸ್ಥಾನತ್ರಯವೂ, ಜಿಹ್ವಾತ್ರಯವೂ, ತನುತ್ರಯವೂ ಇರುವುದಾಗಿ ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಕ ವಾಗಿರುವಂತೆಯೇ, ತೇಜಸ್ತ್ರಯವೂ (೩-೨೬-೭), ಜ್ವಲನತ್ರಯವೂ (೩-೨೯೯) ವರ್ಣಕವಾಗಿವೆ- ಅಲ್ಲದೆ, ತ್ರಿರಸ್ಯ ತಾ ಪರಮಾ ಸಂತಿ ಸಶ್ಯಾ ಸ್ವಾರ್ಥಾ ದೇವಸ್ಯ ಜನಿನಾಸ್ಯಗ್ನೇಃ | (ಋ. ಸಂ. ೪-೧-೭) ದೇವ ನಾನ ಅಗ್ನಿಯ ಶುಕ್ರತ್ರಿಸ್ಯಾಸಗಲೂ ಮೂವು. ಅವು ಯಾವವೆಂದರೆ, ಸ ಜಾಯತೆ ಪ್ರಥಮಃ ಸಸ್ಮಾಸು ಮಹೋ ಬುಧ್ನೇ ರಜಸೋ ಅಸ್ಯ ಯೋನೌ | (ಋ. ಸಂ. ೪-೧-೧೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವಂತೆ ಸೃಢಿವೇ, ದ್ಯುಲೋಕ ಮತ್ತು ಅಂತರಿಕ್ಷ. ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥನಾದ ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿಗೂ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಮೇಘಾಂತರ್ಗತನಾದ ತ್ರಿತನಿಗೂ ಇಂತಕ್ಕೆ ಸಾಮಾನ್ಯಧರ್ಮವೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಅಂಶವನ್ನು ತ್ರಿತನೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ಅಮಿಾ ಯೇ ಸಪ್ತ ರಶ್ಮಾಯಸ್ತತ್ರಾ ಮೇ ನಾಭಿರಾತತಾ |

ತ್ರಿತಸ್ತದ್ವೇದಾಪ್ತೈಃ ಸ ಜಾಮಿತ್ಯಾಯ ರೇಭತಿ ವಿಶ್ವಂ ಮೇ ಅಸ್ಯ ರೋದಸೀ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೫-೯)

ಸಪ್ತಪ್ರಾಣರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಎಳು ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳಲ್ಲಿ ನನ್ನ ನಾಭಿಯು ವಿಶ್ವತನಾಗಿ ಬೆಳೆಯಿತು. ಆಜ್ಞಾನವನ್ನು ದಾಟಿದವನೂ, ನೀರುಗಳ ಪುತ್ರನೂ ಆದ ತ್ರಿತನು ತನ್ನ ಹಿಂದಿನ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದಾನೆ. ಈ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಯುಳ್ಳ ಮನೆಯು ಬಾವಿಯಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಒರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ಸಂಬಂಧಿಗಳಾದ ಈ ರಶ್ಮಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದಿರುವುದು ಎಂಬೂ; ಮತ್ತು ಯಂದೀಮಹ ತ್ರಿತೋ ದಿವ್ಯೈವ ಧ್ಯಾತೇವ ಧಮತಿ ಶಿಶೀತೇ ಧ್ಯಾತೇರ ಯಥಾ | (೫-೯-೫) ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥನಾದ ತ್ರಿತನು ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ; ಪ್ರ ಸಕ್ಷಸೋ ದಿವ್ಯಃ ಕಣ್ವಿಹೋತಾ ತ್ರಿತೋ ದಿವಃ ಸಜೋಷಾ ವಾತೋ ಅಗ್ನಿಃ | (೫-೯-೪) ಅಂತರಿಕ್ಷ ಸ್ಥನಾದ ತ್ರಿತನು ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳೊಡನೆ ಬರುತ್ತಾನೆ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆಯೂ ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿಯು ತ್ರಿತನೆಂಬ ಪರ್ವಯನಾಮದಿಂದ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಆಪ್ತೈಃ (ಆಪಾನ ಪುತ್ರಃ ೧-೧೦೫-೯) ಆಪ್ತೈಃ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣವು ಇರುವುದಿಲ್ಲಲ್ಲಾ ತ್ರಿತನ ಪರವಾಗಿಯೇ ಇವೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ಆಪಾನ ನೆಪಾತ್ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಯಾವಾಗಲೂ ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿ ಪರ ವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಆದುದರಿಂದ ತ್ರಿತನೂ ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿಯೂ ಮೂಲತಃ ಒಂದೇ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ೧೧೨ ನೇ ಸೂಕ್ತದ ೧೪ ನೇ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅತಿಥಿಗ್ನಿ ದಿವೋದಾಸನ ವಿಷಯವೂ ಕೆಂಪು ಚರ್ಚಾಸ್ಪದವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಅತಿಥಿಗ್ನಿನೆಂಬ ಸದುವು ದಿವೋದಾಸನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. [ಅತಿಥಿಗ್ನಿ ಪದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ, ದಿವೋದಾಸನ ವಿಷಯವನ್ನೂ ಈ ಮುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ]. ಕೆಲವು ಪಂಡಿತರು ಅತಿಥಿಗ್ನಿ ಮತ್ತು ದಿವೋದಾಸ ಎಂಬಿಬ್ಬರೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು, ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಇಬ್ಬರೂ ಒಂದೇ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಹೇಳುವರು ಆದರೆ ದಿವೋದಾಸನೆಂಬ ಹೊರೆಯು ಒಬ್ಬನೇ ಆದರೂ ಅತಿಥಿಗ್ನಿ ಎಂಬ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿಯೆಂದು ಮುಕ್ತೆಂಬ ತೆಯ ಆಧಾರಗಳಿಂದಲೇ ಹೇಳಬಹುದು. ದಿವೋದಾಸನು ಈ ನಾಲ್ಕುಜನ ಅತಿಥಿಗ್ನಿರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು.

ಈ ನಾಲ್ಕು ಜನರಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯವನು ಭರತವಂಶದವನು. ನವ್ರತ್ನಪುತ್ರನು ತಂಬರನೊಂದಿಗೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವಾಗ ಇವನಿಗೆ ಅತ್ತಿ ನೀಡೇವತೆಗಳೂ ಇಂದ್ರನೂ ಮಾಡಿದ ಸಹಾಯವನ್ನು ೧-೧೧೨-೧೪, ೧-೧೧೬-೧೮, ೪-೨೬-೩, ೬-೪೭-೨೨ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ೯-೬೧-೨ ನೇ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇವನು ತಂಬರನೊಬ್ಬನನ್ನೇ ಅಲ್ಲದೆ ತುರ್ವಕ ಮತ್ತು ಯೆದು ಎಂಬವರನ್ನೂ ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಗೆದ್ದ ವಿಷಯವು ಹೇಳಿದೆ. ಇವನೇ ಅತಿಥಿಗೃಹದಿವೋದಾಸನಿರಬೇಕು.

ಎರಡನೆಯ ಅತಿಥಿಗೃಹನು ಗಂಗುನೆಂಬ ಜನಪದಕ್ಕೆ ಒಡೆಯನಾದವನು. ಇವನೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯ, ದಿಂದ ಜಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆಂಬುದು ೧೦-೪೮-೮ ಮುಂತಾದ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ವರ್ಣನೆಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಭರತವಂಶವೂ ಗಂಗುನಂಶವೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾದುದರಿಂದ ಪರ್ಣಿಯ ಮತ್ತು ಕರಂಜರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದ ಅತಿಥಿಗೃಹನು ಭರತವಂಶದ ಅತಿಥಿಗೃಹದಿವೋದಾಸನಿಗಿಂತ ಬೇರೆವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗರಲೇ ಬೇಕು.

ಮು. ಸಂ. ೮-೬೮-೧೫ ನೇ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಇಂದ್ರೋತನೆಂಬುವನ ತಂದೆಯಾದ ಅತಿಥಿಗೃಹನು ಮೂರನೆಯವನು. ಇವನು ಅತಿಥಿಗೃಹ ಇಂದ್ರೋತನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ. (೮-೬೮-೧೬,೧೭). ಇವನಿಗೆ ಅಶ್ವಮೇಧ ಪೂಜೆ ಮತ್ತು ತುಂಬಿ ಭರತವಂಶದ ರಾಜನು ಮಿತ್ರರಾಜನೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ.

ಇಂದ್ರನಿಂದ ಪರಾಜಿತನಾದ ಅತಿಥಿಗೃಹನು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮೂರು ಜನರಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗರಬೇಕು.

ಶ್ವಮಸ್ಯೈ ಕುಶ್ವಮತಿಥಿಗೃಹಮಾಯುಂ ಮಹೇ ರಾಷ್ಟ್ರೇ ಯೂನೇ ಅರಂಧನಾಯುಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೫೩-೧೦)

ಯ ಆಯುಂ ಕುಶ್ವಮತಿಥಿಗೃಹಮರ್ಧಯೋ ನಾವ್ಯಧಾನೋ ದಿವೇ ದಿವೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೮-೫೩-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಅತಿಥಿಗೃಹದಿಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದುದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇವನು ಇಂದ್ರಕೃತುವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಾಯದಾಚಾರ್ಯರು ಮಾತ್ರ ಕೇವಲ ಅತಿಥಿಗೃಹ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೂ ಪಹೆ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅತಿಥಿಗೃಹದಿವೋದಾಸನೆಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ವಿಷಯವು ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚು ನಿರೂಪಣಾರ್ಹವಾದುದಾಗಿದೆ.

ಏಗೆಯೇ ವಿಚಾರಾರ್ಹವಾದ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಯಥೋಚಿತವಾಗಿ ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತೇ. ಕುಶ್ವನ ಭಾವವೂ, ಭಾಷೆಯೂ, ಶೈಲಿಯೂ ಪರಿಚಯವಾದುದು. ಕುಶ್ವನು ಭಕ್ತಿಯುತರಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ರಗಣ್ಯನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ' ಅಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೋ ವೂ ರಿಷಾವೂ ವಯಂ ತವ ' ' ಅಪ ನಃ ಶೋತುಚೇದಘಂ ', ' ಮರುತ್ಯಾನ್ನೋ ಭವತ್ತಿಂದ್ರ ಊತೀ ', ' ವಿತ್ತಂ ಮೇ ಅಸ್ಯ ರೋದಸೀ ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಕುಶ್ವನುಷಿಯ ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾದ ಭಾವಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯ ಉದಾಹರಣೆಗಳು. ಈ ಋಷಿಯ ಸೂಕ್ತಗಳು ಮುಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿಯೂ ಮುಂದುವರಿಯುವುದರಿಂದ ಮುಂದಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕುಶ್ವನ ಕಾವ್ಯಶೈಲಿಯ ಪರಿಚಯವು ವಿಷಯವಾಗಿ ಯಥಾಮತಿ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

అతి ప్రాచీనపు, అతిగదనపు, అతివిస్తారపు, సర్వబాస్త్వగళగు మూలభూతపు ఆద ఇంతద మగ్నీద సంఘతీయన్ము సరళనావ కన్నడభాషీయల్లి విమర్శానువాద సహితవగా ప్రకాశపడిసవుచు సులభనావ కలసనల్ల ఆదరణ ఇంతక వఃకత్కార్యదీంద పండితపానురాది సకలజనరణ జ్ఞానాభి వృద్ధియన్ము పడేచు ఈశ్వరానుగ్రుకక్యే వాక్తరాగలేంబ ఛినవాద అద్వైతదీంద కనాటిక సింహాసనా ధిశ్వరరణ, వేదవిద్యాభివనానిగళణ, స్వయంపండితరణ, ప్రజానురాగిగళణ, చైవభక్తికర్తరరణ ఆద శ్రీ జయజానారాజీంద్ర ఒడేయల్ బహదూరు జి.సి.బి., జి.సి.ఎస్.బి మహాప్రభునధ్యరణ బహుచన్యసాధ్యనాద ఈ గ్రంథప్రకటిణీయన్ము తమ్మ లుదారాశ్రయదీంద శ్రోత్వాహిసుత్తిరువుచు కణాటికజనకొంటియ సుకృతవేందీ జీవజీవీకు. ఇంతక లుదారమతిగళాద నమ్మ ప్రభునధ్యరణ, అవర కుటుంబకన్య (వేదమంత్రగళల్లి అతిముఖ్యవేందు పరిగణేసల్పట్టిరువ గొయత్రీ ఎంబ మంత్ర నామాంకితరాద) రాజకుమారిగణ, సమస్తప్రజాకొంటిగణ సక వేదపురుషనాద సర్వేశ్వరను బహిక ఛలగళాద ఆయురారణగణ్యైశ్వర్యాదిసకలసంపత్తన్నొ వారమార్థికనాద అధ్యాత్మజ్ఞానవనన్య ఇత్యోక్తతయనాగి అనుగ్రహిసలేంచు వ్రాధిసుశ్రీనే.

మ్య సణ రు
విశ్వాతి నాను శంఠి క్షేత్ర పుచ్చ ప్రథమా భాసునాః
19-3-1950

అనువాదక
బేజ్. పి. వేంకటరాజ్,
అశ్వాన మహావిహార

ನಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ.

ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕೇ ಸಪ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಪುಟಸಂಖ್ಯೆ

೯೫. ದ್ವೇ ವಿರೂಪೇ ಎಂಬ ತೊಂಭತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತವಿನ್ಯೋಗ	1
ಋಷಿ ದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	3
ಅಗ್ನಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿ ವರ್ಣನೆ ಇತ್ಯಾದಿ	11
ಅಗ್ನಿಯ ಮೂರುವಿಧವಾದ ಜನ್ಮಗಳು	17
ಅಗ್ನಿಯ ವಿದ್ಯುದಾದಿ ಸ್ವರೂಪಗಳು	23
ಭದ್ರಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	35
ಅದದ್ವೇಭಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	51

೯೬. ಸ ಪ್ರಪ್ನಘಾ ಎಂಬ ತೊಂಭತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯೋಗವು	61
ಋಷಿ ದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	62
ದ್ರವಿಣೋದಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ	64
ನಿವಿತ್ ಎಂಬ ಮಂತ್ರವಿಶೇಷದ ಸ್ವರೂಪ ಇತ್ಯಾದಿ	74
ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ	86
ಬುಧ್ನಶಬ್ದ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	96
ನೂ ಚಿತ್ ಎಂಬ ನಿಪಾತಗಳು	100

೯೭. ಅಪ ನಃ ಶೋಶುಚಿತ್ ಎಂಬ ತೊಂಭತ್ತೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯೋಗವು	110
ಋಷಿ ದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	111
ದೀರ್ಘಜಿಹ್ವೀ ಎಂಬ ರಾಕ್ಷಸಿಯ ವೃತ್ತಾಂತವು	113
ಸೂರಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	120
ಸಹಸ್ರಾನ್ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	125
ಸ್ಪಸ್ತಿ ರವ್ವಾರ್ಥವಿವರಣೆ	133

೯೮. ವೈಶ್ಯಾನರಸ್ಯ ಸುಮತಾ ಎಂಬ ತೊಂಭತ್ತೆಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವು	134
ಋಷಿ ದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	135
ವೈಶ್ಯಾನರಾಗ್ನಿಯ ಮಹಿಮೆ	137
ವೈಶ್ಯಾನರಾಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪಕಥನ—ಶತಸಥ ಪ್ರಾಹ್ಮಣದಂತೆ	140
ಪೃಷ್ಠೋದಿವಿ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷ ವಿನಿಯೋಗ	149
೯೯. ಜಾತವೇದಸೇ ಎಂಬ ತೊಂಭತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವು	157
ಋಷಿ ದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	158
ಜಾತವೇದಾಃ ಎಂಬ ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪ ಇತ್ಯಾದಿ	160
೧೦೦. ಸ ಯೋ ವೃಷಾ ಎಂಬ ನೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ	165
ಋಷಿದೇವತಾಛಂದಸ್ಸುಗಳು	166
ವೃಷಾ, ವೃಷನ್ ಮೊದಲಾದ ಕಬ್ಬುಗಳ ಅರ್ಥವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಮರ್ಶನೆಯು	168
ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಸ್ವಯತ್ತ ವಿಚಾರ ಇತ್ಯಾದಿ	172
ವೃತ್ತೈ, ವೃತ್ತೈಹನ್ ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳ ವಿವರಣೆ	179
ಅಂಗಿರಾ ಋಷಿಯ ವೃತ್ತಾಂತ	187
ಮರುತ್ತುಗಳು ರುದ್ರಪುತ್ರರೆಂಬ ವಿಚಾರ	193
ಮನ್ಮುಕ್ತೃ ನಿರ್ವಚನ	198
ನ್ಯಾಥತ್ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	212
ಜಾಮಿಕೃದ್ವಿವರಣೆ	221
ಇಂದ್ರನ ಎರಡುವಿಧವಾದ ಶಕ್ತಿಗಳು	225
ಪಂಚೇಜನಾ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	227
ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ ವಿವರಣೆ	232
ಋಜ್ರಾಕ್ಷ, ಸಾಹುಷ ಮೊದಲಾದವರ ವಿಷಯ	247
ಉಕ್ಲಮಂತ್ರಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ವಿವರಣೆ	252
೧೦೧. ಪ್ರ ಮಂದಿನೇ ಎಂಬ ನೂರೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವು	265
ಋಷಿದೇವತಾಛಂದಸ್ಸುಗಳು	267

ಶಂಬರನಂಬ ಅಸುರನ ವಿಷಯ	274
ಪಿಪ್ಪು ಶುಕ್ಲ ಇವರ ವಿಚಾರ	275
ಬ್ರಹ್ಮವಾಹ, ನಿಯಂತ್ರ ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	305
ಸುಶಿಪುಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ	308
೧೦೨. ಇಮಾಂ ತೇ ಧಿಯಂ ಎಂಬ ನೂರ ಎರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿದ್ಯಯೋಗ ಮತ್ತು ಮುಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	313
ಸಿಮಶಬ್ದಾರ್ಥವಿಚಾರ	335
ಪುರಂದರಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	339
ಇಂದ್ರನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಚಾರ	344
೧೦೩. ತತ್ತೆ ಇಂದ್ರಿಯಂ ಎಂಬ ನೂರ ಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತ—	
ಸೂಕ್ತದ ಅನುವಾದ ಮತ್ತು ಮುಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	356
ಇಂದ್ರಿಯ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿಚಾರ	358
ಅಹಿಂ, ಅಹನ್ ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ	364
ಜಾತೂಭವರ್ಗ, ಶ್ರದ್ಧಧಾನಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	370
ವನಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ	380
ಕುಯವ ಎಂಬ ಅಸುರನ ವಿಚಾರ	392
೧೦೪. ಯೋನಿಷ್ಠ ಇಂದ್ರ ಎಂಬ ನೂರನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿದ್ಯಯೋಗವು	394
ಮುಷಿದೇವತಾಛಂದಸ್ಸುಗಳು	395
ಯೋನಿಶಬ್ದಾರ್ಥವಿಚಾರ	397
ಆಯುಕ್ತಶಬ್ದಾರ್ಥವಿಚಾರ	411
ಜೀವತಂಸೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ವಿಮರ್ಶೆ	423
ಇಂದ್ರನ ಸೋಮರಸಪಾನವಿಚಾರ	436
೧೦೫. ಚಂದ್ರಮಾ ಅಪ್ಸು ಎಂಬ ನೂರ ಐದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿದ್ಯಯೋಗವು	440
ಮುಷಿದೇವತಾಛಂದಸ್ಸುಗಳು	441
ವಿಕತ, ದ್ವಿತ, ತ್ರಿಕ ಎಂಬ ಮುಷಿಗಳ ವಿಚಾರ	443
ತ್ರಿತನ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ Wilson ಎಂಬ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯಕುಂಡಿತನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ	445

ಸ್ವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಾನುವಾದ ವಿವರಣೆ	455
ಅವಮ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ಇತ್ಯಾದಿ	459
ಮೂವತ್ತಮೂರು ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯ	464
ಪ್ರಿತನ ಸ್ತುತಿಮಹಿಮೆ	473
ಸಪ್ತರಶ್ಮಿಗಳ ವಿಚಾರ	482
ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಫಲದಾತ್ಮಗಳಾದ ವಿದುಮಂದಿ ದೇವತೆಗಳು	486
ಸುಪರ್ಣ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿಚಾರ	491
ಅಗ್ನಿಯ ದೇವಬಂಧುತ್ವವಿಚಾರ	500
ಗಾತುವಿತ್ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿಮರ್ಶೆ	508
ದೇವಯಾನ, ಪಿತೃಯಾಣ ವಿಚಾರ	512
ಅಂಶುರಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿಮರ್ಶೆ	518
೧೦೬. ಇಂದ್ರಂ ಮಿತ್ರಂ ಎಂಬ ನೂರ ಆರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿದಿಯೋಗವು.	529
ಮುಷಿದೇವತಾಛಂದಸ್ಸುಗಳು	530
ಸುದಾನುಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	533
ಅದಿತ್ಯಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ	536
ಪಿತೃಗಳ ಪ್ವರೂಪವರ್ಣನೆ ಇತ್ಯಾದಿ	540
ನರಾಶಂಸೆಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	546
ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಪುತ್ರನಾದ ಶಂಯುವಿನ ವಿಚಾರ	553
ಅದಿತಿಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿಚಾರ	559
೧೦೭ ಯಜ್ಞೋ ದೇವಾನಾಂ ಎಂಬ ನೂರ ಏಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿದಿಯೋಗವು	561
ಮುಷಿದೇವತಾಛಂದಸ್ಸುಗಳು	562
ಯಜ್ಞ ಶಬ್ದಸ್ವರೂಪ	564
೧೦೮. ಯ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಎಂಬ ನೂರ ಎಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿದಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಮುಷಿದೇವತಾಛಂದಸ್ಸುಗಳು	573
ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳ ಸಾಹಚರ್ಯ ವಿಚಾರ	575
ಇಂದ್ರನು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಸೋಮಪಾನಮಾಡುವ ವಿಷಯ	581
ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳ ವೀರ್ಯಸಾಮರ್ಥ್ಯಾದಿಗಳು	592

	అసురరబ్ధాధ్వనిమలే	569
	యదు, తువశ, ద్దుబ్ధు, అను, పురు ఇవర విహార	604
౧౦౯.	వి డ్యుమ్మిం మనసా ఎంబ నూరీంభక్తనేయి సూక్తవు—	
	సూక్తద వినియోగవు	620
	ఋషిదేవతాభందస్యుగళు	621
	వశ్యశబ్దాధ్వనివరణే ఇత్యాది	623
	జ్ఞాన మత్తు శజాతేరిగే ఇరువ వ్యత్యాసగళు	624
	విజామాశుశబ్దాధ్వని ఇత్యాది	629
	అద్విశబ్దాధ్వని వివరణే	633
	అత్తినా ఎంబ శబ్దద అధ్వనివరణే ఇత్యాది	639
	చక్షణే మత్తు సింధుశబ్దాధ్వనిగళ వివరణే	617
	శిక్షశబ్దద నానా అధ్వనిగళు	651
౧౧౦.	తేతం మే అపేః ఎంబ నూర హత్తనేయి సూక్తవు—	
	సూక్తద వినియోగ మత్తు ఋషిదేవతాభందస్యుగళు	657
	సముద్వేశబ్దద నివరణ ఇత్యాది	660
	ఋభుగళు అదిత్యన అతిథ్యనన్ను పడేదు యజ్ఞవల్లి సూరిమహనాహరణావ విహార	666
	ఋభుగళు జనుసాదియజ్ఞవాక్యీగళన్ను నిమిగ్న విహార	671
	ఋభుశబ్దాధ్వనివరణే	685
	ఋభుగళు తాయియజ్ఞద కరువన్ను కాపాడివ విహార	693
	ఋభుగళుడనే ఇంద్రన సాజేత్యు ఇత్యాది	694
౧౧౧.	తేక్షన్తేః ఎంబ నూర హన్సిందనేయి సూక్తవు—	
	సూక్తద వినియోగవు	701
	ఋషిదేవతాభందస్యుగళు	702
	ఋభుగళ కలాకౌశల్యవివరణే	704
	రథశబ్దదవివరణే	711
	అవనో శక్తణే ఎంబ శబ్ద గళ అధ్వనివరణే ఇత్యాది	712
౧౧౨.	ఈళీ ధ్యావాపృథివి అంబ నూర హన్నేరకనేయి సూక్తవు—	
	సూక్తద వినియోగ మత్తు ఋషిదేవతాభందస్యుగళు	722

ಕಾರಕಬ್ಬಾರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	726
ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥಧರ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ	732
ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಶಯಾನೆಂಬ ಮುಷಿಯ ಬಂಜೆಯಾದ ಪಸುವನ್ನು ಕರುಹಾಕಿ ಹಾಲು ಕೊಡುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ವಿಚಾರ ಇತ್ಯಾದಿ	736
ದ್ವಿಮಾತಾರಬ್ಬಾರ್ಥವಿಚಾರ	741
ರೇಫ, ವಂದನ, ಕಣ್ಣು ಎಂಬುವರನ್ನು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಕಾಮಾಡಿದ ವಿಚಾರ	746
ಭುಜ್ಜು, ಕರ್ಕಂಧು, ವಯ್ಯ ಎಂಬುವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಚಾರ	753
ಶುಚಂತಿ ಎಂಬ ರಾಜನನ್ನು ಅತ್ತಿ ಎಂಬ ಮುಷಿಯನ್ನು ಪುರುಕುತ್ಸೆ ಮತ್ತು ಪೈತ್ಯಿಗು ಎಂಬುವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಚಾರ	757
ಪರಾವ್ಯಜಕಬ್ಬಾರ್ಥವಿವರಣೆ	762
ಪರಾವ್ಯಜ, ಋಜ್ರಾಶ್ವ ಶ್ರೋಣಿ ಎಂಬುವರ ವಿಸಯ	763
ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ವರ್ತಿಕಾ ಎಂಬ ಪಕ್ಷಿಯನ್ನು ತೋಳನ ಬಾಯಿನಿಂದ ಬಿಡಿಸಿದ ವಿಸಯ	764
ವಸಿಷ್ಠ, ಕುತ್ಸೆ ಇವರನ್ನು ಕಾಮಾಡಿದ ವಿಚಾರ	768
ವಿಶ್ವಲಾ ಎಂಬುವಳ ಕತ್ತರಿಸಿ ಹೋದ ಕಾಲನ್ನು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಸರಿಪಡಿಸಿದ ವಿಚಾರ	771
ವಕನೇಂಬ ರಾಜನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಚಾರ	772
ಪಪ್ಪರಗೂ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧ	775
ರಸಾ ಎಂಬ ಜಲರಹಿತವಾದ ನದಿಗೆ ನೀರು ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ವಿಚಾರ	780
ಶ್ರೀಶೋಕ ಎಂಬ ರಾಜನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಚಾರ	781
ಮಂಥಾತಾ, ಭರದ್ವಾಜ ಎಂಬ ಮುಷಿಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಚಾರ	784
ತ್ರೈಸದಸ್ಯುವಿನ ವಿಸಯ	789
ವಮ್ರ, ಕಲಿ ಪೈಥಿ, ವ್ಯಕ್ತ ಎಂಬುವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಸಯ	792
ಶರ್ಯಾತನೇಂಬ ರಾಜನ ವೃತ್ತಾಂತ	800
ಏಮದನೇಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ಆವನ ಪತ್ನಿಯನ್ನು ತಂದು ಕೊಟ್ಟ ವಿಚಾರ	807
ಸುಧಾಸನೇಂಬ ರಾಜನ ವಿಸಯ	808
ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುತ್ತಿದ್ದ ಭುಜ್ಜುವೆಂಬ ರಾಜನನ್ನು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ರಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಚಾರ,	
ಅಧ್ವಿಗುವಿನ ವಿಚಾರ	812
ಕೃತಾನುವಿನ ವಿಸಯ	816
ಆರ್ಜುನೇಯ ಕುತ್ಸೆ, ತುರ್ವೀತಿ, ದಭೀತಿ, ಧ್ಯಸಂತಿ, ಪುರುಷಂತಿ ಎಂಬುವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಚಾರ	821
ಪ್ರಾತರನುಪಾಕಮಂತ್ರಗಳ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಅವುಗಳನ್ನು ಸಠಿಸುವ ವಿಧಾನ ಇತ್ಯಾದಿ	827

ಸಂಕೇತಾಕ್ಷರಗಳ ವಿವರಣೆಯು.

- ಅಥ. ಸಂ.—ಅಭರ್ವವೇವಸಂಹಿತಾ
 ಆಪ. ಸೂ.—ಆಪಸ್ತಂಬಶ್ರೌತಸೂತ್ರ
 ಆಪ. ಧ. ಸೂ.—ಆಪಸ್ತಂಬಧರ್ಮಸೂತ್ರ
 ಆಪ. ಪ. ಸೂ.—ಆಪಸ್ತಂಬಪರಿಭಾಷಾಸೂತ್ರ
 ಆ. ಸೂ. ಅಥವಾ ಆ—ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರ
 ಉ. ಸೂ.—ಉಣಾದಿ ಸೂತ್ರ
 ಋ. ಸಂ.—ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತಾ
 ಋ. ಆ.—ಐತರೇಯಾರಣ್ಯಕ
 ಋ ಉ.—ಐತರೇಯೋಪನಿಷತ್
 ಋ. ಬ್ರಾ.—ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣ
 ಛಾ ಉ.—ಛಾಂದೋಗೋಪನಿಷತ್
 ಜೈ. ಸೂ.—ಜೈಮಿನೀಯ ಪೂರ್ವಮಾಂಸಾಸೂತ್ರ
 ಜೈ. ನ್ಯಾ. ವಿ.—ಜೈಮಿನಿಯ ನ್ಯಾಯಮಾಲಾವಿವರ
 ತಾ- ಬ್ರಾ.—ತಾಂಡ್ಯಮಹಾಬ್ರಾಹ್ಮಣ
 ತೈ. ಆ.—ತೈತ್ತಿರೀಯ ಆರಣ್ಯಕ
 ತೈ. ಬ್ರಾ.—ತೈತ್ತಿರೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣ
 ತೈ. ಸಂ.—ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತಾ
 ನಿ.—ನಿರುಕ್ತ, ನಿಘಂಟು
 ವಾ. ಸೂ.—ಪಾಣಿನೀಯ ಸೂತ್ರ
 ವಾ. ಶಿ.—ಪಾಣಿನೀಯ ಶಿಕ್ಷಾ
 ಛಿ. ಅಥವಾ ಛಿ ಸೂ.—ಛಿಟಿ ಸೂತ್ರ
 ಬ್ರ. ಸೂ.—ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ
 ಮ. ಛಾ.—ಮಹಾಭಾರತ
 ಮ. ಸ್ಮೃ.—ಮನುಸ್ಮೃತಿ
 ಮೈ. ಸಂ.—ಮೈತ್ರಾಯಣೀಯಸಂಹಿತಾ
 ಯಾ. ಸ್ಮೃ.—ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯಶ್ಲೋಕಿ
 ವಾ. ಸಂ.—ವಾಜಪಯನೀಯಸಂಹಿತಾ
 ವಾ. ಪು.—ವಾಯುಪುರಾಣ
 ವಿ. ಪು.—ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ
 ವೇ. ಸೂ.—ವೇದಾಂತಸೂತ್ರ
 ಶ. ಬ್ರಾ.—ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣ
 ಸಾ. ಸಂ.—ಸಾಮವೇದಸಂಹಿತಾ ಇತ್ಯಾದಿ
 ಬೃ. ದೇ.—ಬೃಹದ್ದೇವತಾ

॥ ಶ್ರೀ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಮಹಾಗಣಾಧಿಪತಯೇ ನಮಃ ॥

ವಾಗೀತಾದ್ಯಾಃ ಸುಮನಸಃ ಸರ್ವಾರ್ಥಾನಾಮುಪಶ್ರಮೇ |
ಯಂ ನತ್ವಾ ಕೃತಕೃತ್ಯಾಃ ಸ್ಯುಸ್ತಂ ನಮಾಮಿ ಗಣಾನನಂ ||
ಯಸ್ಯ ನಿಶ್ಚಿಸಿತಂ ವೇದಾ ಯೋ ವೇದೇಭ್ಯೋಽಭಿಲಂ ಜಗತ್ |
ನಿರ್ಮಮೇ ತಮಹಂ ವಂದೇ ವಿದ್ಯಾತೀರ್ಥಮಹೇಶ್ವರಂ ||
ವೇದಃ ಶಿವಃ ಶಿವೋ ವೇದೋ ವೇದಾಭ್ಯಾಯಾ ಸದಾಶಿವಃ |
ತಸ್ಮಾತ್ಸರ್ವಪ್ರಯತ್ನೇನ ವೇದಮೇವ ಸದಾ ಜಪೇತ್ ||

ಸಾಯಣಿಭಾಷ್ಯಸಹಿತಾ

ಮಿಗ್ನೇದ ಸಂಹಿತಾ

ಭಾಗ—೮

॥ ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕೇ ಸಪ್ತನೋಃ 5 ಧ್ಯಾಯಃ ॥

ಮೊದಲನೆಯ ಅಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

॥ ಶ್ರೀ ಗಣೇಶಾಯನಮಃ ॥

ಯಸ್ಯ ನಿಶ್ಚಿಸಿತಂ ವೇದಾ ಯೋ ವೇದೇಭ್ಯೋಽಭಿಲಂ ಜಗತ್ |
ನಿರ್ಮಮೇ ತಮಹಂ ವಂದೇ ವಿದ್ಯಾತೀರ್ಥಮಹೇಶ್ವರಂ ||

ಪ್ರಥಮೇ ಮಂಡಲೇ ಸಂಚರೇತ್ಸನುನಾಕೇ ಪ್ರಥಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ | ದ್ವೇ ವಿದೂಷೇ
ಇತ್ಯೇಕಾದಶರ್ಚೆಂ ದ್ವಿತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮ್ಯತೇ | ದ್ವೇ ಏಕಾದಶೋಪನಾಯ ನಾಗ್ನಯ

ಇತಿ | ಬುಷಿಶ್ಚಾನ್ಯಸ್ಯಾದಿತಿ ಪರಿಭಾಷಯಾ ಕುತ್ಸಸ್ಯಾನ್ಯವೃತ್ತೇರಾಂಗರಸಃ ಕುತ್ಸಯುಷಿಃ | ಅನಾ-
ದೇಶಪರಿಭಾಷಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟಪ್ ಛಂದಃ | ಉಷಸಿ ಪ್ರಾತಃಕಾಲೇ ಹವಿರ್ಭಾಗ್ಯೋಽಗ್ನಿರಸ್ತಿ ಸ ದೇವತಾ |
ಯದ್ವಾ | ಅಗ್ನೇಯಂ ತದಿತಿ ಪೂರ್ವತೋಕ್ತತ್ವಾತ್ಪ್ರಾಚ್ಯಾದಿಪರಿಭಾಷಯೇದಮಾದೀನಿ ಸಂಚಿ ಸೂಕ್ತಾನಿ
ಕೇವಲಾಗ್ನಿದೇವತ್ಯಾನಿ | ಅತೋಽಸ್ಯ ಸೂಕ್ತಸ್ಯಾಷಸಗುಣವಿಶಿಷ್ಟೋಽಗ್ನಿಃಶುದ್ಧೋಽಗ್ನಿರ್ವಾ ದೇವತೇತಿ
ವಾಶಬ್ದಾರ್ಥಃ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕಸ್ಯಾಗ್ನೇಯೇ ಕೃತೌ ತ್ರೈಷ್ಟಪ್ತಭೇ ಛಂದಸೀದಮಾದಿಕೇ ದ್ವೇ ಸೂಕ್ತೇ |
ತಥಾ ಚ ಸೂಕ್ರಿತಮಥೈತಸ್ಯಾ ಇತಿ ಖಂಡೇ | ದ್ವೇ ವಿರೂಪೇ ಇತಿ ಸೂಕ್ತೇ | ಅ. ೪-೧೩ | ಇತಿ || ಆಶ್ವಿ
ನಶಸ್ತ್ರೇ ಚೈತೇ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಸ್ಯಾಗ್ನೇಯೇನ ತಸ್ಯೈವ ಸಮಾವ್ಯಾಯಸ್ಯ | ಅ. ೬೫ | ಇತ್ಯೌತಿದಿಷ್ಟತ್ವಾತ್ ||

ಅನುವಾದವು— ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದ ಹದಿನೈದನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ವೊದಲನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಹಿಂದಿನ
ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿಯೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ದ್ವೇ ವಿರೂಪೇ ಎಂಬುವುದು ಎರಡನೆಯ
ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ಮಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ— ದ್ವೇ ಏಕಾದಶೋಷಸಾಯ ವಾಗ್ನೇಯ
ಇತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಕಾರ ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೂ ಕುತ್ಸ ಅಂಗರಸಃ ಎಂಬುವನೇ ಬುಷಿಯು.
ತ್ರಿಷ್ಟಪ್ ಛಂದಸ್ಸು. ಉಷಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹವಿಯೋಗ್ಯನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ ದೇವತೆಯು. ಅಥವಾ ಹಿಂದೆ ಅನು
ಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಐದು ಸೂಕ್ತಗಳು ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕವು. ಅವುಗಳೆಂದರೆ ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ
ಉಷಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಅಥವಾ ಕೇವಲ ಅಗ್ನಿಯು ಇವರಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೂ ದೇವತೆ
ಯಾಗಬಹುದೆಂದು ವಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನೇಯ
ಕ್ರತುಸಂಬಂಧವಾದ ತ್ರಿಷ್ಟಪ್ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕಾದಾಗ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ
ಸೂಕ್ತದ ವಿವರೋಗವಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯವು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ ಅಥೈತಸ್ಯಾ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ
ದ್ವೇವಿರೂಪೇ ಇತಿ ಸೂಕ್ತೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. (ಅ. ೪-೧೩) ಮತ್ತು ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರ
ಮಂತ್ರ ಪಠನಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡು ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು
ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ವಿವರಿಸಲಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೬೫)

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೯೫

|| ಮಂದಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೫ || ಸೂಕ್ತ—೯೫ ||

|| ಅಪ್ಪಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೨ || ವರ್ಗ—೧, ೨ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಪುಕ್ತಂಖ್ಯೆ— ೧೧ ||

ಮಹಿ—ಕೃತ್ಯ ಅಂಗೀಕರಣಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿ ರಗ್ನಿ ಲೋಕಸ್ಯೋವಾ ||

|| ಭಂದಜ—ತ್ರಿಸ್ತುತ್ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ದ್ವೇ ವಿರೂಪೇ ಚರತಃ ಸ್ವರ್ಥೇ ಅನ್ಯಾನ್ಯಾ ವತ್ಸಮುಪ ಧಾಪ-
ಯೇತೇ |

ಹರಿನ್ಯಸ್ಯಾಂ ಭವತಿ ಸ್ವಧಾವಾನ್ಘ್ರುಕ್ರೋ ಅನ್ಯಸ್ಯಾಂ ದದ್ಯತೇ
ಸುವರ್ತಾಃ || ೧ ||

ಪದಾಠಃ

ದ್ವೇ ಇತಿ | ವಿರೂಪೇ ಇತಿ ವಿ ರೂಪೇ | ಚರತಃ | ಸ್ವರ್ಥೇ ಇತಿ ಸು ಽ ಅರ್ಥೇ |

ಅನ್ಯಾ ಽ ಅನ್ಯಾ | ವತ್ಸಂ | ಉಪ | ಧಾಪಯೇತೇ ಇತಿ |

ಹರಿಃ | ಅನ್ಯಸ್ಯಾಂ | ಭವತಿ | ಸ್ವಧಾವಾನ್ಘ್ರುಕ್ರಃ | ಅನ್ಯಸ್ಯಾಂ | ದದ್ಯತೇ |

ಸು ಽ ವರ್ತಾಃ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸ್ವರ್ಧೇ ಸ್ವರಣೇ ಶೋಭನಗಮನಾಗಮನೇ | ಯದ್ವಾ | ಅರ್ಥಃ ಪ್ರಯೋಜನಂ | ಶೋಭನ-
ಪ್ರಯೋಜನೋಪೇತೇ ವಿರೂಪೇ ವಿಷಮರೂಪೇ ಶುಕ್ಲಕೃಷ್ಣತಯಾ ನಾನಾರೂಪೇ ದ್ವೇ ಅಹೋರಾತ್ರೇ
ಚರತಃ | ಪುನಃಪುನಃ ಪರ್ಯಾವರ್ತೇತೇ | ತೇ ಚಾಹೋರಾತ್ರೇ ಅಗ್ನೇಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಚ ಜನನ್ಯಾ |
ತತ್ರ ರಾತ್ರೇ ಪುತ್ರೇ ಸೂರ್ಯಃ | ಸ ಹಿ ಗರ್ಭವದ್ರಾತ್ರಾವಂತರ್ಹತಃ ಸನ್ ತಸ್ಯಾಶ್ಚರಮಭಾಗಾದು-
ತ್ಪದ್ಯತೇ | ಅಹ್ನಃ ಪುತ್ರೋಽಗ್ನಿಃ | ಸ ಹಿ ತತ್ರ ವಿದ್ಯಮಾನೋಽಪಿ ಪ್ರಕಾಶರೂಪೋನಾಸತ್ಯಲ್ಪಃ ಸನ್
ತಸ್ಮಾದಹ್ನಃ ಸಕಾಶಾನ್ವಿಮುಕ್ತಃ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಂ ಸ್ಯಾತ್ಪಾನಂ ಲಭತೇ | ಅನಯೋರೇತಯೋಃ
ಪುತ್ರತ್ವಂ ಚ ತೈತ್ತಿರೀಯೈರಾಮ್ನಾಯತೇ | ತಯೋರೇತಾ ವತ್ಸಾ | ಅಗ್ನಿಶ್ಚಾದಿತ್ಯಶ್ಚ | ರಾತ್ರೇವರ್ತತಃ |
ಶ್ವೇತ ಆದಿತ್ಯಃ | ಅಹ್ನೋಽಗ್ನಿಃ | ತಾನ್ಮೋ ಅರುಣ ಇತಿ | ತೇ ಚಾಹೋರಾತ್ರೇ ವತ್ಸಂ ಸ್ಯಂ ಸ್ಯಂ ಪುತ್ರ
ಮನ್ಯಾನ್ಯಾ ಪರಸ್ಪರವ್ಯತಿಹಾರೇಣೋಪ ಧಾಪಯೇತೇ | ಸ್ಯಶೀಯಂ ರಸಂ ಪಾಯಯತಃ | ಯದ್ರಾತ್ರಾ
ಕರ್ತವ್ಯಂ ಸ್ಯಪುತ್ರಸ್ಯಾದಿತ್ಯಸ್ಯ ರಸಸ್ಯ ಪಾಯನಂ ತದಹಃ ಕರೋತಿ | ಯದಹ್ನಾ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಸ್ಯಪುತ್ರ-
ಸ್ಯಾಗ್ನೇ ರಸಸ್ಯ ಪಾಯನಂ ತದ್ರಾತ್ರಿ ಕರೋತಿ | ಏತಚ್ಚ ಸಾಯಂಪ್ರಾತಃಕಾಲೇನಾಹುತ್ಯುಭಪ್ರಾಯಂ |
ಶೂಯತೇ ಚ | ತಸ್ಮಾ ಅಗ್ನಯೇ ಸಾಯಂ ಹೂಯತೇ | ಸೂರ್ಯಯ ಪ್ರಾತರಿತಿ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ |
ತಸ್ಮಾದನ್ಯಸ್ಯಾಂ ಸ್ಯಜನನ್ಯಾ ಅನ್ಯಸ್ಯಾಮಹರಾತ್ರಿಕಾಯಾಮಗ್ನೇರ್ಜನನ್ಯಾಂ ಹರೀ ರಸಕರಣಿಶೀಲ
ಆದಿತ್ಯಃ ಸ್ವಧಾವಾನ್ ಹವರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ವವಾನ್ವವತಿ | ಶುಕ್ಲೋ ನಿರ್ಮಲದೀಪ್ತಿರಗ್ನಿಃ ಸ್ವಜನನ್ಯಾಂ
ಅನ್ಯಸ್ಯಾಂ ರಾತ್ರಾನ್ಮಾದಿತ್ಯಸ್ಯ ಜನನ್ಯಾಂ ಸುವರ್ಚಾಃ ಶೋಭನದೀಪ್ತಿಯುಕ್ತಃ ಸನ್ನದ್ಯಶೀ |
ದ್ವಿತ್ಯತೇ || ಸ್ವರ್ಧೇ | ಋಗತಾ | ಉಷಿತುಷಿಗಾರ್ತಿಭ್ಯಸ್ಥನ್ನಿತಿ ಭಾವೇ ಕರ್ಮಣಿ ವಾ ಥನ್ವತ್ಯಯಃ
ನಿತ್ಯಾದಾದ್ಯುದಾತ್ವತ್ವಂ | ಶೋಭನೋಽರ್ಥೋ ಯಯೋಸ್ತೇ | ಆದ್ಯುದಾತ್ವಂ ದ್ಯುಚ್ಚಂದಸೀ-
ತ್ಯುತ್ಪರವಾದ್ಯುದಾತ್ವತ್ವಂ | ಅನ್ಯಾನ್ಯಾ | ಕರ್ಮವ್ಯತಿಹಾರೇ ಸರ್ವನಾಮ್ನೋ ದ್ವೇ ಭವತಃ ಇತಿ
ವಕ್ರವ್ಯಂ | ಸಮಾಸವಚ್ಚ ಬಹುಲಂ | ಮ. ೮.೧.೧೨.೧೧ | ಇತಿ ದ್ವಿಭವಃ | ಬಹುಲಗ್ರಹಣಾ-
ತ್ವಮಾಸವದ್ವಾವಾಭಾವೇ ತಸ್ಯ ಪರಮಾಮ್ರೇದಿತಮಿತಿ ಪರಸ್ಯಾಮ್ರೇದಿತಸಂಜ್ಞಾ ಯಾಮನುದಾತ್ವಂ
ಚೇತ್ಯಾಮ್ರೇದಿತಾನುದಾತ್ವತ್ವಂ | ಧಾಪಯೇತೇ | ಧೇರ್ ಪಾನೇ | ಆದೇಚ ಇತ್ಯಾತ್ವಂ | ತತೋ
ಹೇತುಮತಿ ಷಟ್ | ಅರ್ಹಿಪ್ರೇತ್ಯಾದಿನಾ | ಪಾ. ೬.೩.೩೬ | ಧಾತೋಃ ಪುಗಾಗಮಃ | ತತ್ರ ಹಿ
ಲಕ್ಷಣಪ್ರತಿಪದೋಕ್ತಪರಿಭಾಷಾ ನಾಸ್ತೀತಿ ಜ್ಞಾಪಿತಂ ಶಾಭಾಸಾಹ್ಯವ್ಯೇತಿ ಕೃತಾತ್ರಾನಾಂ ನಿರ್ದೇಶೇನ |
ಸ ಹಿ ಯುಕ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಪ್ರಾಪ್ತಸನಾರ್ಥಃ | ಯದಿ ತತ್ರ ಲಕ್ಷಣಪ್ರತಿಪದೋಕ್ತಪರಿಭಾಷಯಾ ಪುಗ್ನ
ಪ್ರಾಪ್ತೋತಿ ಸೋಽನರ್ಥಕಃ ಸ್ಯಾತ್ | ತಸ್ಮಾದಧ್ಯಾಪಯತೀತ್ಯಾದಾವಿವ ಧಾಪಯೇತೇ ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ
ಪುಗಾಗಮಃ ಸಿದ್ಧಃ | ನಿಗರಣಚಲನಾರ್ಥೇಭ್ಯಶ್ಚ | ಪಾ. ಸೂ. ೧.೩.೮೬ | ಇತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಾದಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಹರಿಃ |
ಹೃಞ್ ಹರಣೇ | ಔಣಾದಿಕ್ ಇನ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಇತ್ಯಾದಿನಿಪ್ರತ್ಯಯತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ವತ್ವಂ | ಭವತಿ |
ಏಕಾನ್ಯಾಭ್ಯಾಂ ಸಮರ್ಥಾಭ್ಯಾಂ | ಪಾ. ೮.೧.೬೫ | ಇತಿ ಪ್ರಥಮಾಯಾಸ್ತಿಜ್ ನಿಭಕ್ತೇರ್ನಿಘಾತಪ್ರತಿ-

ವೇಧಃ | ದದ್ಯತೇ | ದ್ಯತೇತ್ಯಂದಸಿ ಲರ್ಜಲಾರ್ಜಲಿಟ ಇತಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಿಟ್ | ಸುವರ್ಚಾಃ | ಶೋಭನಂ ವರ್ಚಸ್ತೇಜೋ ಯಸ್ಯ | ಸೋಮನಸೀ ಅಲೋಮೋಷಸೀ ಇತ್ಯುಕ್ತರಪದಾದ್ವಿದ್ಯಾತ್ವೈಂ ||

|| ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ ||

ಸ್ವರ್ಥೇ—ಉತ್ತಮವಾದ ಗಮನಾಗಮನ ಸಂಚಾರವುಳ್ಳವೂ ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪ್ರಯೋಜನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ | ವಿರೂಪೇ—(ಶುಕ್ಲ ಕೃಷ್ಣಭೇದದಿಂದ) ಬೇರೆಬೇರೆ ರೂಪವುಳ್ಳವೂ ಆದ | ದ್ವೇ—ಅಹೋರಾತ್ರ ಗಳೆರಡೂ | ಚರತೇ— ಪುನಃಪುನಃ ಆವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಚಲಿಸುತ್ತಿವೆ. (ಈ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳೆರಡೂ ಸಹ) ಅನ್ಯಾನ್ಯಾ—ಪರಸ್ಪರವಾದ ವಿಧಿಯಿಂದ | ವತ್ಸೈಂ—ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪುತ್ರರಾದ (ಅಗ್ನಿಸೂರ್ಯರನ್ನು) | ಉಪಧಾಪಯೇತೇ—ಆಹಾರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಪೋಷಿಸುತ್ತವೆ. ಅಹಸ್ತಿನ ಪುತ್ರನಾದ ಅಗ್ನಿಗೆ ರಾತ್ರಿಯೂ ರಾತ್ರಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಅಹಸ್ತಿನ ಆಹಾರವನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತವೆ.(ಆದುದರಿಂದ) | ಅನ್ಯಸ್ಯಾಂ—ಅಗ್ನಿಯ ತಾಯಿಯಾದ ಅಹಸ್ತಿನಲ್ಲಿ | ಹರಿಃ—ರಸವನ್ನು ಹೀರುವ ಸೂರ್ಯನು | ಸ್ವಧಾರ್ವಾ— ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನವುಳ್ಳವನಾಗಿ | ಭವತಿ—ಆಗುತ್ತಾನೆ | ಶುಕ್ರಃ—ನಿರ್ಮಲವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಗ್ನಿಯು | ಅನ್ಯಸ್ಯಾಂ—ಅದಿತ್ಯನ ತಾಯಿಯಾದ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ | ಸುವರ್ಚಾಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವನಾಗಿ | ದದ್ಯತೇ—ಕಾಣುತ್ತಾನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಪರ್ಯಾಯರೂಪದಿಂದ ಉತ್ತಮವಾದ ಗಮನಾಗಮನ ಸಂಚಾರವುಳ್ಳವೂ ಶುಕ್ಲಕೃಷ್ಣಭೇದದಿಂದ ಬೇರೆಬೇರೆ ರೂಪವುಳ್ಳವೂ ಆದ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳೆರಡೂ ಸಹ ಪುನಃಪುನಃ ಆವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಚಲಿಸುತ್ತಿವೆ. ಈ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳೆರಡೂ ಸಹ ವಿಧಿಯಿಂದ ಅಹಸ್ತಿನ ಪುತ್ರನಾದ ಅಗ್ನಿಗೆ ರಾತ್ರಿಯೂ, ರಾತ್ರಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಅಹಸ್ತಿನ ಆಹಾರವನ್ನು ಒದಗಿಸಿ ಪೋಷಿಸುತ್ತವೆ. ಅಗ್ನಿಮಾತೆಯಾದ ಅಹಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ರಸವನ್ನು ಹೀರುವ ಸೂರ್ಯನು ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನವನ್ನೂ, ಶುಕ್ರವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಗ್ನಿಯು ಸೂರ್ಯಮಾತೆಯಾದ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನೂ ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ.

English Translation

Two periods, of different complexions, revolve for their own purposes, and each in succession severally nourishes a son; in one, Hari (Sun) is the receiver of oblations, in the other, the brilliant Agni is beheld.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ದ್ವೇ ವಿರೂಪೇ ಸೂಕ್ತಮೌಷಸಾಯಾಗ್ನಿಯೇ |

(ಬೃ. ದೇ. ೩-೧೨೯)

ಈ ಸೂಕ್ತದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಪುತ್ರನಿಗೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಪರಿಚರಣೆ ಕ್ರಮವೂ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಕೊಂಚವೂ ವಿಶ್ರಾಂತಿಯಿಲ್ಲದೇ ಪುನಃಪುನಃ ಆವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೂ, ಪರ್ಯಾಯರೂಪ

ದಿಂದಲೂ, ಒಬ್ಬರಾದಮೇಲೊಬ್ಬರು ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ರಾತ್ರೃಪ್ರಸ್ಥುಗಳ ಲೋಕಸಂಚಾರ ಕ್ರಮವನ್ನು ಕಾವ್ಯರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಲೋಕೋಪಕಾಂಕ್ಷನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಾವ ರೀತಿಯ ವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ಬೆಳೆಸಿ ಪೋಷಿಸುತ್ತಾರೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ, ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಇನ್ನೊಂದಂಶವೇನೆಂದರೆ, ಉಷಸಾ ಚಾತ್ವ ತತ್ಸಮನ್ವಂತರಭಾವ್ಯಹರ್ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ಎಂದು ಸ್ತಂಧಸ್ತೂಮಿಗಳು ಹೇಳುವಂತೆ, ಈ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಅಹಸ್ಪೂಚಕವಾದ ಉಷಸ್ಸಿನ ವರ್ಣನೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ಸೆಂದು ಉಪಯೋಗಿಸಿದಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಅಹಸ್ಸೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ದ್ವೇ ನಿರೂಪೇ— ವಿಷಮರೂಪೇ ಶುಕ್ಲಕೃಷ್ಣತೆಯಾ | ಶುಕ್ಲಕೃಷ್ಣರೂಪಗಳಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದ ವರ್ಣಗಳುಳ್ಳ ಉಷಸ್ಸು ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಗಳು.

ಅಹಕ್ಕೃ ಕೃಷ್ಣಮಹರರ್ಜುನಂ ಚ ನಿ ವರ್ತೇತೇ ರಜಸೀ ವೇದ್ಯಾಭಿಃ |

(ಮಂ. ಸಂ. ೬-೯-೧)

ಎಂದು ಭಾವದ್ವಾಜೀಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣವುಳ್ಳ ರಾತ್ರಿಯೂ ಶುಕ್ಲವರ್ಣವುಳ್ಳ ಅಹಸ್ಪೂ ಒಂದಾದ ಮೇಲೊಂದು ಪರ್ಯಾಯರೂಪದಿಂದ ಚರತಃ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿವೆಯೆಂದು ಅರ್ಹೋರಾತ್ರಗಳ ಪರಿಭ್ರಮಣವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸ್ವರ್ಭೇ-- ಶೋಭನಗಮನಾಗಮನೇ | ಉತ್ತಮವಾದುದೂ ಗಮನಾಗಮನರೂಪವಾದುದೂ ಆದ ಸಂಚಾರಕ್ರಮವುಳ್ಳ ಎಂದು ಅರ್ಥಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಃ ಅರ್ತೇಃ (ನಿ ೧-೧೫) ಸಂಚರಿಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಅರ್ಥವೆಂದಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರೂಪಕಾರರ ನಿರ್ವಚನವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಮಾಡಿರುವ ಒಂದರ್ಥವೂ, ಅದಲ್ಲದೇ ಅರ್ಥಃ ಪ್ರಯೋಜನಂ | ಶೋಭನಪ್ರಯೋಜನೋಪೇತೇ | ಅರ್ಥ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜನವೆಂದಾಗಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳ ಎಂದರೆ ಲೋಕಯಾತ್ರಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡುವುದೇ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದರ್ಥವೂ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಅನ್ಯಾನ್ಯಾ ವತ್ಸಮುಪಧಾಪಯೇತೇ--ತೇ ಚ ಅಹೋರಾತ್ರೇ ಸ್ವಂ ಸ್ವಂ ಪುತ್ರಂ ಪರಸ್ಪರವ್ಯತಿಹಾರೇಣ ಉಪಧಾಪಯೇತೇ ಸ್ವಕೀಯಂ ರಸಂ ಪಾಯಯತಃ | ಅಹೋರಾತ್ರಗಳೆರಡೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪುತ್ರರನ್ನು ಎಂದರೆ ಅಹಸ್ಸಿನ ಪುತ್ರನಿಗೆ ರಾತ್ರಿಯೂ ರಾತ್ರಿಯ ಪುತ್ರನಿಗೆ ಅಹಸ್ಸೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪಾನವನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ವತ್ಸ ಶಬ್ದವನ್ನು ಯಾವ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ, ಪಾನಮಾಡಿ ಸತಕ್ಕದ್ದಾದ್ದಾದ್ದು ಎಂದು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ,

ರುಶದ್ಯತ್ವಾ ರುಶತೀ ಶ್ರೇತ್ಯಾಗಾದಾರ್ಥಿಗು ಕೃಷ್ಣಾ ಸದನಾನ್ಯಸ್ಯಾಃ |

(ಮಂ. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವಂತೆ ಸೂರ್ಯರೂಪವಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಉಷಸ್ಸಿನ ಪುತ್ರನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೇ,

ಅಜೀಜನನ್ನೂ ಸ್ವಯಂ ಯಜ್ಞಮಗ್ನಿಮಸಾಚೀನಂ ತಮೋ ಅಗಾದಜುಷ್ಯಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೭೮-೨)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಥಿಗೂ ಅಗ್ನಿಗೂ ಮಾತೃಪುತ್ರಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ, ತಯೋರೀಶೌ ವಶ್ನಾ | ಅಗ್ನಿಶ್ಚಾದಿತ್ಯೇಶ್ಚ | ರಾತ್ರೇವರ್ತತಃ | ಶ್ವೇತ ಆದಿತ್ಯಃ | ಅಹೋಽಗ್ನಿಃ | (ತೈ. ಛ. ೧-೧೦) ಎಂದು ತೈತ್ತಿರಿಯ ಅರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಅಹಸ್ತಿನ ಪುತ್ರನೆಂದೂ ಸೂರ್ಯನು ರಾತ್ರಿಯ ಪುತ್ರನೆಂದೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಯೂ, ಅಹಸ್ತುಚಕವಾದ ಉಪಸ್ಥು ಸಹೋದರಿಯರೆಂದೂ ಅನೇಕರಡೆ ಹೇಳಿದೆ.

ಸ್ವಸಾ ಸ್ವಸ್ಯೇ ಜ್ಯಾಯಸ್ಯೈ ಯೋನಿಮಾರ್ಗೈವೈತ್ಯಸ್ಯಾಃ ಪ್ರತಿಚಿಕ್ಷ್ಯೇವ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೪-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ರಾತ್ರೃವಸ್ಥುಗಳನ್ನು ಸಹೋದರಿಯರೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅಹಸ್ತಿನ ಪುತ್ರನಾದ ಅಗ್ನಿಗೆ ರಾತ್ರಿಯು ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಆಹುತಿಯನ್ನೂ, ರಾತ್ರಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಅಹಸ್ತು ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಆಹುತಿಯನ್ನೂ ಪಾನಮಾಡಿಸುತ್ತವೆ. ತಸ್ಮಾದಗ್ನಿಯೇ ಸಾಯಂ ಹೂಯತೇ | ಸೂರ್ಯಾಯ ಪ್ರಾತಃ (ತೈ. ಬ್ರಾ. ೨-೧-೨-೬) ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣದಂತೆ ಯದ್ರಾತ್ರಾ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಸ್ವಪುತ್ರಸ್ಯಾದಿತ್ಯಸ್ಯ ರಸಸ್ಯ ಸಾಯನಂ ತದಹಃ ಕರೋತಿ | ಯದಿಹ್ನಾ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಸ್ವಪುತ್ರಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ ರಸಸ್ಯ ಸಾಯನಂ ತದ್ರಾತ್ರೀಃ ಕರೋತಿ | ತನ್ನ ಪುತ್ರನಾದ ಆದಿತ್ಯನಿಗೆ ರಸಪಾನವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವ ರಾತ್ರಿಯ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಅಹಸ್ತು, ಅಹಸ್ತಿನ ಪುತ್ರನಾದ ಅಗ್ನಿಗೆ ರಸಪಾನವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವ ಅಹಸ್ತಿನ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ರಾತ್ರಿಯೂ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು

ಮೂರ್ಧಾ ಭುವೋ ಭವತಿ ನಕ್ತಮಗ್ನಿಸ್ತತಃ ಸೂರ್ಯೋ ಜಾಯತೇ ಪ್ರಾತರುದ್ಯನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೮-೬)

ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವಂತೆ ಸೂರ್ಯನೂ ಅಗ್ನಿಯು ಅಭಿಭಾವವೇ ಆದುದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಮಾಣದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಸ್ಯಂದ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅನ್ಯೋನ್ಯಸ್ಯ ಚಿ ವತ್ಸೆಸ್ಥಾನೀಯಮಗ್ನಿಂ | ಅವರ ವತ್ಸರೂಪನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಎಂದೂ ವಿಕವಚನ ದಲ್ಲಿಯೇ ವತ್ಸ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಮಾತ್ರ ಪರ್ಯಾಯವೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಹರಿಃ—ರಸಹರಣೀಲಃ ಆದಿತ್ಯಃ | ರಸವನ್ನು ಹಿರುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಹರಿಯೆಂದು ಆದಿತ್ಯನಿಗೆ ಹೆಸರು.

ಸ್ವಧಾವಾನ್—ಹವಿರ್ ಚ್ಚಣಾನ್ವವಾನ್ | ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನವುಳ್ಳವನು.

ದೇವಾನಾಂ ಚಿ ಪಿತ್ನಾಣಾಂ ಚಿ ನಮಸ್ಕಾರಃ ಸ್ವಧೈವ ಚಿ |

(ಬೃ. ದೇ. ೮-೧೧೨)

ಎಂಬಂತೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನವುಳ್ಳವನು, ಎಂದರ್ಥ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸ್ವರ್ಥೇ—ಋ ಗಕೌ ಧಾತು. ಉಷಿಕುಷಿಗಾರ್ತಿಭ್ಯ ಸ್ಥನ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಧಾರ್ವಾರ್ಥದ್ವಯ ಅಥವಾ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಧನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕೆಯೋಃ—

ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಉರಣ್ಯವೇರಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅರ್ಥ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಪಾತದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಿತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೋಭನಃ ಅರ್ಥಃ ಯಯೋಸ್ತೇ ಸ್ವರ್ಥೇ. ಅದ್ಯದಾತ್ರಂ ದ್ವೈಚ್ಚಾಭಂದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವೈಚ್ಚನಾದ ಉತ್ತರಪದವಿರುವುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅನ್ಯಾನ್ಯಾ—ಕರ್ಮವ್ಯತಿಹಾರೇ ಸರ್ವನಾನ್ಯೋ ದ್ವೇ ಭವತ ಇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ ಸಮಾಸವಚ್ಛೆ ಬಹುಲಮ್—(ಪಾ. ಮಾ. ೮-೧-೧೨-೧೧) ಕ್ರಿಯಾ ವಿನಿಯಮ ತೋರುವಾಗ ಸರ್ವನಾಮಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದಲ್ಲದೆ ಸಮಾಸವದ್ವ್ಯವನನ್ನೂ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕು. ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ಯ ಎಂಬ ಸರ್ವ ನಾಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ವಿಭಾವ ಬಂದಿದೆ. ಸಮಾಸವದ್ವ್ಯವನದಿಂದ ಸುಪೋಧಾತುಪ್ರಾತಿಪದಿಕೆಯೋಃ—ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಸುಬಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಅದು ಬಾರದಿರುವಾಗ ದ್ವಿಭಾವ ಬಂದುದರಿಂದ ತಸ್ಯ- ಸರಮಾಮ್ನೇಡಿತಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಕ್ಕೆ ಆಮ್ನೇಡಿತಸಂಕ್ಷೇಪ ಬರುವುದರಿಂದ ಆನುದಾತ್ರಂಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಮ್ನೇಡಿತ್ ಆನುದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಾಸಯೇತೇ—ಧೇ಼ಃ ಪಾನೇ. ಧಾತು. ಆದೇಚ ಉಪದೇಶೀಶ್ಚಿತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಂತವಾನುದರಿಂದ ಆತ್ಯ. ಇವರ ಮೇಲೆ ಹೇತುಮತಿ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೨೬) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ಣಿಚ್ ಪರವಾದಾಗ ಅದಂತವಾದ ಧಾತುಮಾದುದರಿಂದ ಅತಿಪ್ರೀವೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಪುಕಾಗಮ. ಲಕ್ಷಣಪ್ರತಿಪದೋಕ್ತೆಯೋಃ ಪ್ರತಿಪದೋಕ್ತಸ್ಯೈವ ಗ್ರಹಣಮ್—(ಪರಿ-೧೧೫) ಸೂತ್ರನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಒಂದು ರೂಪ, ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿರುವ ಒಂದು ರೂಪ, ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಅಕೃತ್ರಿಮವಾದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ರೂಪಕ್ಕೆ ಗ್ರಹಣ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಈ ಪರಿಭಾಷೆ ಯಿಂದ ಯದ್ಯಪಿ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಈ ಧಾತುವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲುಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಇದು ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದುದರಿಂದ ಕೃತ್ರಿಮರೂಪ. ಆದರೆ ಶಾಚ್ಯಾಸಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೭) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಅತ್ಯ ದಿಂದ ನಿರ್ಧರಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪರಿಭಾಷಾಸಂಚಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಜ್ಞಾಪಿತ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಾಚ್ಯಾಸಾ—ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪುಕಿಗೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಯುಕ್ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಪುಕ್ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಇಲ್ಲವೆಂದರೆ ಅದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಅಧ್ಯಾಪಯತಿ ಎಂಬೀಮುಂತಾದ ಅಕೃತ್ರಿಮ ಪುಕ ಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಪುಕ್ ಬಂದಿದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಪುಕ್ ಬರಲು ಯಾವ ಅಭ್ಯಂತರವೂ ಇಲ್ಲ. ನಿಗರಣಚಲ- ನಾರ್ಥೇಭ್ಯಶ್ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಯೈವದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೂ ಪಾದಿಷು ಧೇಟ ಉಪ- ಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೮೯-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಷೇಧವನಾಪಿಸುವುದರಿಂದ ಅತ್ಯನೇಪದವೇ ಅಗುತ್ತದೆ. ಲಟ್ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಆತಾಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತ ಅತ್ಯನೇಪದಾನಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗಿ (ಆಮ್) ಏತ್ಯ ಆತೋಜಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. ಲೋಪೋವ್ಯೋನೇಲಿ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಾರಲೋಪ. ಕ್ಷಣನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗಿ ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ. ಅತಿಹಂತದ ಪನಲ್ಲಿರುವುದ ರಿಂದ ನಿಪಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹರೀ—ಕೃಷ್ಣ ಹರಣೇ ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಇನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿವುತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಉರಣ್ರಪರೀ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ರಾದುದರಿಂದ ಇನ್ ಸ್ವಾಧೀನೀತ್ಯಮ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭವತಿ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿಕವಚನರೂಪ. ಹಿಂದೆ ಅನ್ಯಾನ್ಯಾಂ ಎಂಬುದರ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ವಿಕಾನ್ಯಾನ್ಯಾಂ ಸಮರ್ಥಾಭ್ಯಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮೋಚ್ಚರಿತ ತಿಜ್ವಿಭಕ್ತೆಗೆ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿವೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಪ್ ಪಿತ್ರಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ಯ ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಬಂದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ಯೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಅನುದಾತ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದದ್ಯತೇ—ದೃಶಿತ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್ ಲಿಟಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಲಿಟಿ ಸ್ವರಯೋರೇಶೀರೇಚ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏಶಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಆದಿಹಲಶೇಷ. ಉರಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉರದತ್ಯ ರಪರವಾಗಿ ಬಂದಾಗ ಪುನಃ ಆದಿಹಲಶೇಷ. ಅಸಂಯೋಗಾಲ್ಲಿಟ್ ಕಿತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಕಿತ್ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೇಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಹಂತದ ಪರವಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುವರ್ಚಾಃ—ಶೋಭನಂ ವರ್ಚಾಃ ತೇಜೋ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುವರ್ಚಾಃ. ಸೋಮನಸೀ ಅಲೋಮೋಷಸೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯದಾತ್ಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಪರವಾದಾಗ ಆತ್ಯಸಂತಸ್ಯ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. || ೧ ||

—:೦:—

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ದಶ್ರೀಮಂ ತ್ವಷ್ಟುರ್ಜನಯಂತ ಧರ್ಭಮತಂದ್ರಾಸೋ ಯುವ-
 ತಯೋ ವಿಭೃತ್ರಂ |
 ತ್ರಿಗ್ಮಾನೀಕಂ ಸ್ವಯಶಸಂ ಜನೇಷು ನಿರೋಚಮಾನಂ ಪರಿ ಷೀಂ
 ನಯಂತಿ || ೨ ||

• ಪದಪಾಠಃ •

ದಶ | ಇಮಂ | ತ್ವಷ್ಟುಃ | ಜನಯಂತ | ಗರ್ಭಂ | ಅತಂದ್ರಾಸಃ | ಯುವ-

ತಯಃ | ವಿ ಭೃತ್ರಂ |

ತಿಗ್ಮ ೨ ಅನೀಕಂ | ಸು ೨ ಯಶಸಂ | ಜನೇಷು | ವಿ ೨ ರೋಚಮಾನಂ | ಪರಿ |

ಸೀಂ | ನಯಂತಿ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅತಂದ್ರಾಸಃ ಸ್ವಕಾರ್ಯೇ ಜಗತಃ ಪೋಷಣೀನ್ವಲಸಾ ಅಲಸ್ಯರಹಿತಾಃ | ಜಾಗರೂಕಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯುವತಯೋ ನಿತ್ಯತರುಣ್ಯಃ | ಜರಾಮರಣರಹಿತಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂಭೂತಾ ದಶ ಪ್ರಾಚ್ಯಾದ್ಯಾ ದಶಸಂಖ್ಯಾಕಾ ದಿಶೋ ಗರ್ಭಂ ಮೇಘೇಷು ಗರ್ಭರೂಪೇಣಾಂತರ್ವರ್ತಮಾನಂ ತ್ವಷ್ಟುದೀಪ್ತಾನ್ಯದ್ಯು-ಮಾದ್ಯಾಯೋಃ ಸಕಾಶಾಜ್ಜನಯಂತಿ ನೈದ್ಯುತಮಗ್ನಿಮುತ್ತಾದಯಂತಿ | ಯದ್ವಾ | ದಶಸಂಖ್ಯಾಕಾ ಅಂಗು-ಲಯಸ್ತೃಷ್ಪದೀಪ್ತಸ್ಯ ನಾಯೋರ್ಗರ್ಭಂ ಸ್ಯಕಾರಣಭೂತೇ ನಾಯೌ ಗರ್ಭರೂಪೇಣ ವರ್ತಮಾನಂ | ಅಗ್ನೇರ್ಹಿ ನಾಯುಃ ಕಾರಣಂ ನಾಯೋರಗ್ನಿರಿತಿ ಶ್ರುತೇ | ಏವಂಭೂತಮಿಮಮಗ್ನಿಮರಣ್ಯೋಃ ಸಕಾಶಾ-ಜ್ಜನಯಂತ | ಉತ್ಪಾದಯಂತಿ | ಕೀವೈಶ್ಯೋನ್ವಂಗುಲಯಃ | ಅತಂದ್ರಾಸಃ ಪುನಃಪುನಃ ಕರ್ಮಕರಣ ಅಲಸ್ಯರಹಿತಾಃ | ಯುವತಯೋನ್ವಪ್ಯಥಕ್ವೈತ್ಯ ವರ್ತಮಾನಾಃ | ಏಕಸ್ಮಿನ್ನಾಣೌ ಸಂಹತ್ಯಾವಸ್ಥಿತ್ಯಾ ತ್ವರ್ಥಃ | ಕೀವೈಶನುಗ್ನಿಂ | ವಿಭೃತ್ರಂ | ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು ವಿಹೃತಂ | ಜಾತರೂಪೇಣ ವಿಭಜ್ಯ-ಇವರ್ತಮಾನಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಿಗ್ಮಾನೀಕಂ ತೀಕ್ಷ್ಣಮುಖಂ ತೀಕ್ಷ್ಣತೇಜಸಂ | ಅತ ಏವ ಹಿ ನೈದ್ಯುತಾಗಿ ದರ್ಶನೇ ದೃಷ್ಟಿಃ ಪ್ರತಿಹೃನ್ಯತೇ | ಸ್ವಯಶಸಂ | ಸ್ವಾಯತ್ತಯಶಸ್ಸಂ | ಅತಿಶಯೇನ ಯಶಸ್ವಿನಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಜನೇಷು ಜನಪದೇಷು ಸರ್ವದೇಶೇಷು ವಿರೋಚಮಾನಂ ವಿಶೇಷೇಣ ದೀಪ್ಯಮಾನಂ | ಬಹುನಾಮುಪ-ಕಾರಕಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂಭೂತಂ ಸೀಮೇನಮಗ್ನಿಂ ಪರಿ ಪರಿತಃ ಸರ್ವತೋ ನಯಂತಿ | ಸ್ವಸೋಪ-ಕಾರಾಯ ಸರ್ವೇ ಜನಾಃ ಸ್ವಕೀಯಂ ದೇಶಂ ಪ್ರಾಪಯಂತಿ || ತ್ವಷ್ಟುಃ | ತ್ವಿಷ ದೀಪ್ತಾ | ನಸ್ತ್ವನೇಷ್ಟು-ತ್ವಷ್ಟು ಇತ್ಯಾದಿನಾ | ಉ. ೨-೯೬ | ಉಷಾದಿಷು ತ್ವನಂತೋ ನಿಪಾತಿತಃ | ಅತೋ ನಿತ್ಯಾದಾ-ದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಿಭೃತ್ರಂ | ಹೃತ್ಯಾ ಹರಣೇ | ಅಸ್ಮಾತ್ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಛಂದಸೋ ರೇಫೋಪಜನಃ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಭ ಇತಿ ಭತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ಔಷಾದಿಕಃ ಕ್ಷುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತಿಗ್ಮಾನೀಕಂ | ತಿಜ ನಿಶಾನೇ | ಯುಜಿರುಚಿತಿಜಾಂ ಕುತ್ವಂ ಚ | ಉ. ೧-೧೪೫ | ಇತಿ ಮರ್ಕ | ಅನ ಪ್ರಾಣಿನೇ | ಅನಿದೈಶಿಧ್ಯಾಂ ಚೇತಿ ಕೀಕರ್ | ತಿಗ್ಮಂ ತೀಕ್ಷ್ಣಮನೀಕಂ ಯಸ್ಯ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಪರಿ ಸೀಂ | ಪೂರ್ವಪದಾದಿತಿ ಷತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅತಂದ್ರಾಸೇ— (ತಮ್ಮತಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ) ಅಲಸ್ಯವಿಲ್ಲದೇ ಜಾಗರೂಕರಾಗಿರುವವರೂ | ಯುವ—
ತೆಯೇ— (ಜರಾಮರಣವಿಲ್ಲದೇ) ನಿತ್ಯಯುವತಿಯರೂ ಆದ | ದೇಶ— ಪ್ರಾಚ್ಯಾದಿ ದಶದಿಕ್ಕುಗಳೂ | ಗರ್ಭಂ—
ಮೇಘದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿ ಗರ್ಭರೂಪದಲ್ಲಿರುವವನೂ |

ಅಥವಾ

[**ಅತಂದ್ರಾಸೇ—** (ತಮ್ಮತಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ) ಅಲಸ್ಯವಿಲ್ಲದೇ ಕರ್ತವ್ಯ ಪರರಾಗಿರುವವೂ ಯುವತೆಯೇ—
(ಶೈಯನ ಒಂದೇ ಜಾಗದಲ್ಲಿ) ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಇರುವವೂ ಆದ | ದೇಶ— ಹತ್ತುಬೆರಳುಗಳೂ ಸಹ | ಗರ್ಭಂ—
(ಸ್ವಕಾರಣವಾದ ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ) ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿ ಗರ್ಭರೂಪದಲ್ಲಿರುವವನೂ |]

ವಿಭೃತ್ರಂ— (ಸಕಲಭೂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜಾತರಾಗ್ನಿರೂಪದಲ್ಲಿ) ವಿಭಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಹರಡಿರುವವನಂತಿಗ್ನಾ—
ನೀಕಂ— ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಮುಖವು (ತೇಜಸ್ಸು) ಲ್ಲವನೂ | ಸ್ವಯಂಶಸಂ— ಅತಿಶಯವಾದ ತನ್ನ ಯಶಸ್ಸಿನಿಂದ
ಕೂಡಿದವನೂ | ಜನೇಷು— ಸಕಲಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ವಿರೋಚೆಮಾನಂ— ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನೂ ಆದ | ಇಮಂ—
ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ತ್ವಷ್ಟುಷಿ— ವಾಯುವಿನ ಮೂಲಕ | ಜನಯಂತೆ— ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದವು (ಮತ್ತು)
ಸೀಂ— ಇದೇ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಪರಿ— ಸಕಲಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ನಯಂತಿ— (ಜನರು ತಮ್ಮತಮ್ಮ
ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ) ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷಾರ್ಥ

ತಮ್ಮತಮ್ಮ ನಿತ್ಯಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಅಲಸ್ಯವಿಲ್ಲದೇ ಜಾಗರೂಕರಾಗಿರುವವರೂ, ನಿತ್ಯಯುವತಿಯರೂ ಆದ
ಪ್ರಾಚ್ಯಾದಿ ದಶದಿಕ್ಕುಗಳೂ ಸಹ ಮೇಘದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭರೂಪದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತನಾಗಿರುವವನೂ, ಸಕಲ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ
ಜಾತರಾಗ್ನಿರೂಪದಲ್ಲಿ ಹರಡಿರುವವನೂ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳವನೂ, ಅತಿಶಯವಾದ ಯಶಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿ
ದವನೂ, ಸಕಲ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ವಾಯುವಿನ ದ್ವಾರಾ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗು
ವಂತೆ ಮಾಡಿದರು. ಇದೇ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸರ್ವದೇಶಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಜನರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ
ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾರೆ.

English Translation

The vigilant and youthful Ten beget, through the wind, this
embryo Agni, inherent (in all beings) sharp-visaged, universally re-
nowned, shining among men; him they conduct (to every dwelling)

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು |

ಅಗ್ನಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ನಾನಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ
ಮೂಲಸ್ಥಾನವು ಅಂತರಕ್ಷವೆಂದೂ, ಮತ್ತು ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಪೃಥ್ವಿಯೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಮುಕ್ತನ
ವರ್ಣನೆಯು ಆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಿಗೂ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ -

ದಶ ಇಮಂ ಜನಯಂತಿ ಪ್ರಾಚ್ಯಾದ್ಯಾ ದಶಸಂಖ್ಯಾಕಾ ದಿಶಃ ಇಮಂ ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿಂ ಉತ್ಪಾದಿಯಂತಿ | ಪ್ರಾಚ್ಯಾದಿ ಹತ್ತು ದಿಕ್ಕುಗಳೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದವು ; ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಎರಡು ದಶಸಂಖ್ಯಾಕಾ ಅಂಗುಲಯಃ ಉತ್ಪಾದಿಯಂತಿ | ಹತ್ತು ಬೆರಲುಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು. ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಿಗೂ ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣಗಳಿವೆ. ಅಗ್ನಿಯ ಮೂಲಸ್ಥಾನವು ಅಂತರಿಕ್ಷವಾಗಿದ್ದು, ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪವಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಯಂತರಿಕ್ಷಗಳೆರಡೂ ಆವಿರ್ಭವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದವು, ಎಂದು ಅಗ್ನಿಶ್ರುತಿಯ ವರ್ಣನೆಯು,

ಸ ಜಾತೋ ಗರ್ಭೋ ಆಸಿ ರೋದಿಸ್ಯೋರಗ್ನೇ ಚಾರುವಿಭೃತ ಓಷಧೀಷು |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೧-೨)

ಯಂ ತ್ಯಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಯಂ ತ್ಯಾಸಸ್ತ್ವಾ ಯಂ ತ್ಯಾ ಸುಜನಿಮಾ ಜಜಾನ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೨-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಉದ್ಯಮವು ಮೂಲವು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತೆ. ಇನ್ನು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ—

ದ್ವಿಯಂ ಸಂಚೆ ಜೀಜನನ್ತ್ವಂವಸಾನಾಃ ಸ್ಯಸಾರೋ ಅಗ್ನಿಂ ಮಾನುಷೀಷು ವಿಕ್ಷು |

(ಮಂ. ಸಂ. ೪-೬-೮)

ಎರಡು ಕೈಗಳ ಹತ್ತು ಬೆರಲುಗಳೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದವು ಎಂದು ವಾರ್ಥವಾದ ಅಗ್ನಿಶ್ರುತಿಯ ಕ್ರಮ | ವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ದಶ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳನ್ನು ಆವರಿಸುವ ದಶ ದಿಕ್ಕುಗಳೆಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಮಥನ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದ್ಯುಕ್ತವಾಗುವ ಹತ್ತು ಬೆರಲುಗಳೆಂದಾಲಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು. ದಶದಿಕ್ಕುಗಳೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ಅತಂದ್ರಾಸಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ವಕಾರ್ಯೇ ಜಗತಃ ಪೋಷಣೀ ೨ನಲಸಾಃ ಜಾಗರೂಕಾಃ | ಜಗತ್ತ್ವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ತಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಲಸ್ಯವಿಲ್ಲದೇ ಜಾಗರೂಕವಾಗಿರುವ ಎಂದೂ ಯುವತಯಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚೇತರುಣ್ಯಃ | ಜರಾಮರಣಗಳಿಲ್ಲದ ನಿಶ್ಚೇತರುಣಾಗಿರುವ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವು. ಅಥವಾ ಹತ್ತು ಬೆರಲುಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದರೆ, ಅತಂದ್ರಾಸಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ ಪುನಃ ಪುನಃ ಕರ್ಮಕರಣೀ ಅಲಸ್ಯರೂಪಾಃ ಪುನಃಪುನಃ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಅಲಸ್ಯವಿಲ್ಲದೇ ಕರ್ತವ್ಯ ಪರವಾಗಿರುವ ಎಂದೂ, ಯುವತಯಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಏಕಸ್ಮಿನ್ ಸಾಣಾ ಸಂಹೃತ್ಯೆ ಅವಸ್ಥಿತಾಃ | ಒಂದೇ ಕೈಯನ್ನಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಒಂದೇ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಎಂದೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಗರ್ಭಂ—ಮೇಘದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿ ಗರ್ಭರೂಪದಲ್ಲಿರುವ (ಮಿಂಚಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ) ಅಗ್ನಿಯನ್ನು

ಸ ಈಂ ವ್ಯಷಾಜನಯೆತ್ತಾಸು ಗರ್ಭಂ ಸ ಈಂ ಶಿಶುರ್ಧಯಂತಿ ತಂ ರಿಹಂತಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೩೫-೧೩)

ಗರ್ಭೋ ಯೋ ಅಪಾಂ ಗರ್ಭೋ ವನಾನಾಂ ಗರ್ಭಶ್ಚ ಸ್ಥಾತಾಂ ಗರ್ಭಶ್ಚರಥಾಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೬೦-೨)

ಎಂದು ಪೈದ್ಯತಾಗ್ನಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ಮೇಘರೂಪವಾದ ಉದಕಗಳಲ್ಲಿ ಗರ್ಭರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯೆಂದು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಗರ್ಭರೂಪದ ಅಗ್ನಿಯೆಂದು ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ವಿಭೃತ್ತೇ—ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು ವಿದ್ಯತೇ | ಜಾತರರೂಪೇಣ ವಿಭಜ್ಯ ವರ್ತಮಾನಮಿತ್ಯರ್ಥಃ
ಜಾತಲಾಗ್ನಿರೂಪದಲ್ಲ ಸಕಲ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿ,

ತಿಷ್ಠತ್ಯೇವ ಹಿ ಭೂತಾನಾಂ ಜಲರೇ ಜಲರೇ ಜ್ವಲನ್ |

(ಬೃ. ದೇ. ೧-೬-೫)

ಎಂದು ಬೃಹದ್ರೀವತಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸುವಂತೆ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಉದರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹರಡಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು.

ತಿಗ್ಮಾನೀಕಂ—ತಿಗ್ಮಂ ತೇಜತೇಃ (ಐ. ೧೦-೬) ಹಂತವಾಗಿ ಮಾಡು, ಮೊನಚಾಗಮಾಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ತಿಜ್ಞ ಧಾತುವಿನಿಂದ ತಿಗ್ಮ ಶಬ್ದವಾಗಿದೆ. ತೀಕ್ಷ್ಣಮುಖಂ ತೀಕ್ಷ್ಣತೇಜಸಂ ದೃಷ್ಟಿಯುಟ್ಟು ನೋಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಷ್ಟು ತೀವ್ರವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳ ವೈದ್ಯತಾಗ್ನಿಯೆಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಅನೀಕಮಿತ್ಯಪಿ ಲೋಕೇ ಖಡ್ಗ ಸ್ಯ ಮುಖಮುಚ್ಯತೇ | ಇಹ ತು ತೀಕ್ಷ್ಣಗ್ರತ್ವಾದೇಸ್ತತ್ಪಾದ್ಯತ್ಯಾನ್ ಜ್ವಾಲಾ ಉಚ್ಯಂತೇ | ತೀಕ್ಷ್ಣಜ್ವಾಲಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ಅಥವಾ ತೀಕ್ಷ್ಣಜ್ವಾಲಾಸಮೂಹಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅನೀಕಶಬ್ದವು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಖಡ್ಗದ ಮುಖಕ್ಕೆ ಪರಂಪರೆಯಾಗಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಮುಖವಿರೋಧದಿಂದಲೂ ಹಂತ ಖಡ್ಗದ ಮುಖಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಜ್ವಾಲೆಗೆ ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಜ್ವಾಲೆಯುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಜ್ವಾಲಾಸಮೂಹವುಳ್ಳ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತೆಂದು ಸ್ಪಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ವಿನೂತಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಗ್ನಿಗೆ ತಿಗ್ಮಹೇತುಃ, ತಿಗ್ಮಭೃಷ್ಟಿಃ, ತಿಗ್ಮಜಂಭಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಬಹಳ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಉವಗ್ನೇ ತಿಷ್ಠ ಪ್ರತ್ಯಾ ತನುಷ್ಠ ಸ್ಯ ೧ ಮಿತ್ರಾ ಓಷತಾತ್ತಿಗ್ಮಹೇತೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೪-೪-೪)

ಸಾಮ ದ್ವಿಬರ್ಹಾ ಮಹಿ ತಿಗ್ಮಭೃಷ್ಟಿಃ ಸಹಸ್ರರೇತಾ ವ್ಯಷಭಸ್ತುವಿಷ್ಣಾನ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೪-೫-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಅಗ್ನಿಪರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತವೆ.

ಸ್ವಯಶಸಂ—ಆತ್ಮನಿಮಿತ್ತಕೀರ್ತಿಂ | ತನ್ನ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೊಗಳತಕ್ಕ ಕೀರ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾದ (ಅಗ್ನಿಯನ್ನು)

ತ್ವಷ್ಟುಃ ಜನಯಂತೆ—ತ್ವಷ್ಟುವಿನ ಮೂಲಕ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು. ಇಲ್ಲಿ ತ್ವಷ್ಟುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ವಾಯುಃವಿನ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಎಂದರ್ಥವಾಡುತ್ತಾರೆ. ತ್ವಷ್ಟುಶಬ್ದದ ಅನುವಾಹಾರವನ್ನು ದಿಡಿಸುತ್ತಾ ದೀಪ್ತಾ ಮಧ್ಯಮಾತ್ ವಾಯೋಃ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ ಮಧ್ಯಮಲೋಕವರ್ತಿಯೂ ಆದ ವಾಯುವಿನ ಮೂಲಕ ಎಂದು ವಿನೂತಿಸಿದರು. ಇಲ್ಲಿ ಧಾತೃರ್ಥದ ಮೇಲೆ ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ವಾಯುವೆಂದು ಅರ್ಥವಾಡಬೇಕೇ ವಿನಹ

ತ್ವಷ್ಟೌ ಶಬ್ದವು ವಾಯುವಿನ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವಂತೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಮುಂದೆಯೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿತ್ವತ್ತಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ತ್ವಷ್ಟೌ ಶಬ್ದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವಾಗ ಸಾಯಣರು ತ್ವಷ್ಟಾ—ಪ್ರಜಾಪತೀ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಯಂ ತ್ವಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಯಂ ತ್ವಾಪಸ್ತೌಷ್ಣಾ ಯಂ ತ್ವಾ ಸುಜನಿಮಾ ಜಜಾನ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೨-೭)

ಎಂಬ ಸ್ತಂಭದಲ್ಲಿ ತ್ವಷ್ಟಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಜಾಪತೀ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳೂ ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯನ್ನೇ ಮಾಡದೆ ಆ ಪದವನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಅಥ ತ್ವಷ್ಟಾ ದಿಕ್ಷ್ಯಗ್ನಿಮಜನಯತ್ | ಎಂದು ಪೂರ್ವದ ಕಥಾಸಂದರ್ಭವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅತ್ರೇತಿಹಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ | ಸರ್ವಮಿದಮಂಧೇನ ತಮಸಾ ಕ್ಷಣೇನೈವಾವ್ಯತಮುಭವತ್ ಅಥ ತ್ವಷ್ಟಾ ದಿಕ್ಷ್ಯಗ್ನಿಮಜನಯತ್ | ತಸ್ಮಿನ್ನತ್ವಷ್ಟೌತಿ ಪ್ರವರ್ಧಮಾನೇ ಆಕಾಶೇ ಪ್ರಾಜ್ಜಲಿನ್ | ತಂ ದಿಶಃ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ ಚಾಮೃತೇನ ತರ್ಪಯಿತ್ವಾ ತತ್ರ ತತ್ರ ವಿಧೃತವತ್ಯೇ ಇತಿ | ಹಿಂದೆ ಕಗ್ತಲಿಯಿಂದ ಜಗತ್ತಿಲ್ಲವೂ ಅನ್ಯತವಾದಾಗ ತ್ವಷ್ಟೌವು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಆಗ ಅಗ್ನಿಯು ಪೋಷಕ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳಲ್ಲದೆಯೂ ಸಹ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೂ, ದಶದಿಕ್ಕುಗಳೂ ಅವನನ್ನು ಅನ್ಯತದಿಂದ ತೃಪ್ತಿಸಿದವರು ಎಂಬ ಕಥೆಯು. ಅಗ್ನಿ—ಮಾತೃಶಕ್ತಿರ (ಮ. ಸಂ. ೧-೯೩-೬). ಕಥಾ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತ್ವಷ್ಟೌವೆಂದರೆ ವಾಯುವೇ ಆಗಿರಬೇಕೆಂದು ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಸೂಚಿಸಿರುವರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ತ್ವಷ್ಟೌಃ—ತ್ವಿಸ ದೀವೌ ಧಾತು. ನಪ್ತೌನೇಷ್ಟೌತ್ವೌಷ್ಟೌ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೨೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ವಂದಂತವಾಗಿ ಇದು ನಿಸಾತಿತವಾಗಿದೆ. ತ್ವನ್ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಇೌತ್ಯಾದಿನಿರ್ವೃತ್ತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದೌಧಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪಂಚಮೀಕವಚನ ಜನ್ ಪರವಾದಾಗ ಉತ ಉತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪುಕಾರಕ್ಕೂ ಪ್ರತ್ಯಯಾಕಾರಕ್ಕೂ ಉತ್ವವು ವಿಕಾರದೇವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪುಕಾರವ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಉರಣ್ಪರಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ರಾತ್ವಸ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇಫದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಖರವಸಾನಯೋರ್ವಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇಫಕ್ಕೆ ಅವಸಾನದಲ್ಲಿ ವಿಸರ್ಗ.

ಜನಯಂತೆ— ಜನೀ ಪ್ರಾರೂಪಣೇ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಹೇತುಮತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಅತೆ ಉಪಧಾಯಾಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ. ಜನೀಜ್ಞಾಷ್ಕ್ಕೆ ಸುರಂಜೋಮಂತಾತ್ಯಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಮಿತ್ಪಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ಪರವಾದಾಗ ಮಿಶಾಂ ಹ್ರಸ್ಯಃ (ಪಾ. ೬-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧೆಗೆ ಹ್ರಸ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿಲುಜ್ಲಲಜಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷಹುನಚನದಲ್ಲಿ ಝಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ರ್ಪೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ ಆಯಾದೇಶ. ಬಹುಲಂಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಞಯೋಗೇತ್ಯಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗನು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತದ ಪರವಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಒರುತ್ತದೆ.

ಅತಂದ್ರಾಸುಃ—ಅತಂದ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಜ್ಜ ಸೇರಿಸುಕ್ (ಪಾ. ೨-೧-೧೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅಸುಕಾಗಮ.

ಯುವತಯಃ—ಯುವನ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿವಕ್ತೃವಾದಾದಾಗ ಯೂನಸ್ತ್ರೀಃ(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಪ್ರತ್ವಯು. ಪದಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಭ್ಯತ್ತಮ್—ಹೃಷ್ ಹರಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಂದಸವಾಗಿ ರೇಫಾಗಮ ಬಂದಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇತಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ವಿ)ಪ್ರತ್ಯಯಿಸ್ವರ (ಉದಾತ್ತ) ಬರುತ್ತದೆ. ಹ್ಯಗ್ರಹೋರ್ಧ್ವಶ್ಚಂದಸಿ ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ಸಂಹಿತಾವಲ್ಲಿ ಹೆಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಹ್ಯಜ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಔಸಾದಿಕವಾದ ಕ್ರಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದರಿಂದ ಛಂದಸಕಾರ್ಯಕಲ್ಪನೆಯಾದುದು ಗೌರವವಿಲ್ಲ.

ತಿಗ್ಮಾನೀಕಂ—ತಿಜ ನಿಶಾನೇ ಧಾತು. ಯುಜಿರುಜಿತಿಜಾಂಕುತ್ವಂಚಿ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೪೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಮಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ಕುತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಗ್ಮಂ ತೀಕ್ಷ್ಣಂ ಅನೀಕಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ. ತಿಗ್ಮಾನೀಕಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರತ್ಯಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಯಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅನ ಪ್ರಾಣನೇ ಧಾತು. ಅನಿದ್ಯತಿಭ್ಯಾಂ ಚಿ (ಉ. ಸೂ. ೪-೩-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೀಕನ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ವಿರೋಚಮಾನಮ್—ರುಚ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ. ಶಪ್ವಿಕರಣ. ಅನೇಮುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ ಎಂಬುದು ಪರವಾದಾಗ ಅಜಂತಾಂಗೆ ಮುಕಾಗಮ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರತ್ಯಯಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರಿಷೀಮ್—ಪರಿ+ಷೀಮ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪೂರ್ವಪದಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದದ ನಿಮಿತ್ತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಸಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ಪತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಯಂತಿ—ಡೇಜ್ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಣೋನಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಕಾರಕ್ಕೆ ನತ್ವ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ತಿಖಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ರಿಣಿ ಜಾನಾ ಪರಿ ಭೂಷಂತ್ಯಸ್ಯ ಸಮುದ್ರ ಏಕಂ ದಿವ್ಯೇಕಂ-
ಮಪ್ಸು |

ಪೂರ್ವಾಮನು ಪ್ರ ದಿಶಂ ಪಾರ್ಥಿವಾನಾಮೃತೂನ್ಮಶಾಸದ್ವಿ
ದಧಾವನುಷ್ಠು || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತ್ರಿಣಿ | ಜಾನಾ | ಪರಿ | ಭೂಷಂ | ತಿ | ಅ | ಸ್ಯ | ಸಮುದ್ರೇ | ಏಕಂ | ದಿ | ವಿ | ಏಕಂ |
ಅಪ್ ಸು |

ಪೂರ್ವಾಂ | ಅನು | ಪ್ರ | ದಿಶಂ | ಪಾರ್ಥಿವಾನಾಂ | ಮೃತೂನ್ | ಪ್ರ | ೨ ಶಾಸತ್ |
ವಿ | ದಧೌ | ಅನುಷ್ಠು || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಸ್ಯಾಗ್ನೇಸ್ತ್ರೀಣಿ ತ್ರಿಸಂಖ್ಯಾಕಾನಿ ಜಾನಾ ಜನನಾನಿ ಜನ್ಮಾನಿ ಪರಿ ಭೂಷಂತಿ | ಪರಿತಃ ಸರ್ವತೋಽಲಂಕುರ್ವಂತಿ | ಯದ್ವಾ | ಪರಿತೈಷ ಸಮಿತ್ಯೇತಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ | ಅಸ್ಯಾಗ್ನೇಸ್ತ್ರೀಣಿ ಜನ್ಮಾನಿ ಸಂಭವಂತಿ | ಸಮುದ್ರೇಣ್ವಾ ವಚವಾನಲರೂಪೇಣೈಕಂ ಜನ್ಮ | ದಿವಿ ದ್ಯುಲೋಕ ಅದಿತ್ಯಾತ್ಮನೈಕಂ | ಅಪ್ಸು | ಅಪ ಇತ್ಯಂತರಿಕ್ಷನಾಮ | ಅಂತರಿಕ್ಷೇ ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿರೂಪೇಣೈಕಂ | ಏವಮಗ್ನಿಸ್ತ್ರೀಧಾತ್ಯಾನಂ ವಿಭಜ್ಯ ತ್ರಿಷು ಸ್ಥಾನೇಷು ವರ್ತತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರಾದಿತ್ಯಾತ್ಮನಾ ವರ್ತಮಾನಃ ಸೋಽಗ್ನಿರ್ಬುರ್ತೂ-
ನ್ಮಸಂತಾದ್ಯಾನ್ ಪದ್ಯತೂನ್ಮಶಾಸತ್ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ವಿಭಕ್ತತಯಾ ಜ್ಞಾಪಯನ್ಪಾರ್ಥಿವಾನಾಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಸಂಬಂಧಿನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಪೂರ್ವಾಂ ಪ್ರಾಚೀಂ ಪ್ರದಿಶಂ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಾಂ ಕಕುಭಂ | ಅನು-
ಷ್ಠಿಸ್ತ್ರೀತೆದವ್ಯಯಂ ಸಮ್ಯಕ್ ಶಬ್ದಸಮಾನಾರ್ಥಂ ಸುಷ್ಪಿತಿ ಯಥಾ | ಸಮ್ಯಗನುಕ್ರಮೇಣ ವಿ ದಧೌ | ಕೃತವಾನ್ | ಸ್ವತೋ ಭೇದರಹಿತಯೋರಬಂಧಯೋರ್ದಿಕ್ಕಾಲಯೋಃ ಪ್ರಾಚ್ಯಾದಿಭೇದೋ ವಸಂ-
ತಾದಿಭೇದಶ್ಚ ಸೂರ್ಯಗತ್ಯಾ ನಿಷ್ಪಾದ್ಯತೇ | ಅತಃ ಸೂರ್ಯ ಏವ ತಯೋಃ ಕರ್ತೇತ್ಯರ್ಥಃ ||
ಜಾನಾ | ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ | ಘೞ್ | ಕರ್ಷಾತ್ಯತ ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತೈ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ವ್ಯವಾಹೇ-
ರಾಕೃತಿಗಣಶ್ಚಾದುದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶೇಶ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇಲೋಪಸಃ | ಭೂಷಂತಿ | ಭೂಷ

ಅಲಂಕಾರೇ | ಛಾವಾದಿಕಃ | ಯದ್ವಾ | ಭವತೇರ್ಲೇಟಿ ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟೀತಿ ಸಿಸ್ | ಅಗಮಾನು-
ಶಾಸನಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ಯಾದಿದಧಾವಃ, ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕಸ್ಯ ವಿಧೇರನಿತ್ಯತ್ಯಾದ್ವಿಜಾಭಾವಕ್ಕೆ | ದಿವಿ | ಅಪ್ಸು |
ಉಭಯತೋರದಿವಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸಾರ್ಥಿವಾನಾಂ | ಸೃಥಿವ್ಯಾ ಇಾಇಾವಿತಿ ಪ್ರಾಗ್ನೀ-
ವ್ಯತೀಯೋಽರ್ಷಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪ್ರಶಾಸತ್ | ಶಾಸು ಅನುಶಿಷ್ಟು | ಅಸ್ಮಾಲ್ಲಟಃ ಶತ್ಯ | ಜಪ್ತತ್ಯಾ-
ದಯಃ ಪದಿತೈಭ್ಯಸ್ತಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ನಾಭ್ಯಸ್ತಾ ಚೈತರಿತಿ ನುಮ್ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಕ್ವದುತ್ತರಪದಪ್ರತ್ಯತಿ-
ಸ್ತರತ್ವಂ | ಅನುಷ್ಠು | ಅಪಮಃಸುಷು ಸ್ಥಃ | ಉ. ೧.೨೬ | ಇತಿ ವಿಧೇಯಮಾನಃ ಕುಪ್ರತ್ಯಯೋ
ಬಹುಲವಚನಾತ್ತಿಷ್ಠತೇರನುಪೂರ್ವಾದಪಿ ಭವತಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪವಾರ್ಥ ||

ಅಸ್ಯ—ಈ ಅಗ್ನಿಗೆ | ತ್ರೀಣಿ ಜಾನಾ—ಮೂರು ಜನ್ಮಸ್ಥಾನಗಳು | ಪರಿ ಭೂಷಂತಿ—ಸುತ್ತಲೂ
ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತವೆ. ಅಥವಾ ಸಂಭವಿಸುತ್ತವೆ | ಸಮುದ್ರೇ—ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ | ಏಕಂ—(ಬದಬಾನಲ ರೂಪದಲ್ಲಿ)
ಒಂದು ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವು | ದಿವಿ—ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ | ಏಕಂ—(ಆದಿತ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ) ಒಂದು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸ್ಥಾನವು |
ಅಪ್ಸು—ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ (ಮಿಂಚಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಜನ್ಮಸ್ಥಾನವು) | ಋತೋ—(ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯ
ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ವಸಂತಾದಿ ಆರು) ಋತುಗಳನ್ನೂ | ಅನು ಪ್ರಶಾಸತ್—ಕ್ರಮವಾಗಿ ವಿಭಾಗಮಾಡಿ
ತಿಳಿಸುತ್ತಾ | ಸಾರ್ಥಿವಾನಾಂ— ಸೃಥಿವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ | ಪೂರ್ವಾಂ ಪ್ರದಿಶಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠ
ವಾದ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕನ್ನು | ಅನುಷ್ಠು—ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ | ವಿ ದಧ್ವಾ—ಉಂಟುಮಾಡುವನು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಈ ಅಗ್ನಿಗೆ ಬದಬಾನಲರೂಪದಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಒಂದೂ, ಆದಿತ್ಯರೂಪದಿಂದ ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ
ಒಂದೂ, ವಿಷ್ವದ್ಯೂಪದಿಂದಲೇ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಒಂದೂ, ಹೀಗೆ ಮೂರು ಜನ್ಮಸ್ಥಾನಗಳಿವೆ. ಈ ಮೂರು ರೂಪ
ಗಳ ಮೈಕಿ ಆದಿತ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ಸೃಷ್ಟಿಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ದೇಶಕಾಲಗಳ ವಿಭಾಗವನ್ನುಂಟುಮಾಡ
ತ್ತಾನೆ. ವಸಂತಾದಿ ಆರುಋತುಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಿ ತೋರಿಸುವುದರಿಂದ ಕಾಲವನ್ನೂ, ಪ್ರಾಚ್ಯಾದಿ
ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನೂ ತೋರಿಸುವುದರಿಂದ ದೇಶವನ್ನೂ ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ತೋರಿಸಿಕೊಡುವನು. ಇವನೇ ಕಾಲದೇಶಗಳ
ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನು.

English Translation

They contemplate three places of his birth; one in the ocean, one in the heaven, one in the firmament; and, dividing the seasons of the year for the benefit of earthly creatures, he formed, in regular succession, the eastern quarter.

ವಿಶೇಷವರ್ಯಗಳು:

ತ್ರೀಣಿ ಜಾನಾ—ತ್ರಿಸಂಖ್ಯಾಕಾನಿ ಜನನಾನಿ | ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಜನ್ಮಗಳು, ಎಂದು ಆ ಮೂರು
ಜನ್ಮಸ್ಥಾನಗಳನ್ನೂ ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ವರ್ಣನೆಯು ಅಗ್ನಿಯು ಅವಿಭಾಗವನ್ನು ಮೂಲಕರೂಪವನ್ನು

ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಅಗ್ನಿಯ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಅಸ್ತಿತ್ವವೂ, ಅವಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಅವಿಭಾವವೂ ಜಗತ್ತಿನ ಮೂಲತತ್ವವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತವೆ ಎಂಬುದು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಭವದ್ಯೂತಸ್ಯ ಭವ್ಯಸ್ಯ ಜಂಗಮಸ್ಥಾವರಸ್ಯ ಚ |
 ಅಸ್ಯೈಕೇ ಸೂರ್ಯಮೇವೈಕಂ ಪ್ರಭವಂ ಪ್ರಲಯಂ ವಿದುಃ ||
 ಏತದ್ಯೂತೇಷು ಲೋಕೇಷು ಅಗ್ನಿಭೂತಂ ಸ್ಥಿತಂ ತ್ರಿಧಾ |
 ಉಷಯೋ ಗೀರ್ಭಿರರ್ಚಂತಿ ವ್ಯಂಜಿತಂ ನಾಮಭಿಸ್ತೃಭಿಃ ||
 (ಬೃ. ದೇ. ೧-೬೧ ; ೧-೬೪)

ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಬೃಹದ್ದೇವತಾಕಾರರು ಅಗ್ನಿಯ ಮಹತ್ವವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಭೂತಗಳಿಗೂ ಯೋನಿಯಾದ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಭೂತಭವವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಮಾನಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಕಲ ಚರಾಚರವಾದ ಭೂತಗಳಿಗೂ ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಳಯಗಳ ಮೂಲವಾಗಿ ಅಗ್ನಿರೂಪದಿಂದ ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ಮೂರು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಅವಿಭಾವವನ್ನೂ ಸಹ ಋಷಿಗಳು ಮೂರು ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಕಂಡಂತೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, ಎಂದು ಇದೇ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸುತ್ತಾ—

ತ್ರಿಸ್ಥಾನಂ ಚೈನಮರ್ಚಂತಿ ಹೋತ್ರಾಯಾಂ ವ್ಯಕ್ತಬರ್ಹಿಷಃ ||
 ಇಹೈವ ಪವಮಾನೋಽಗ್ನಿರ್ಮಧ್ಯಮೋಽಗ್ನಿರ್ಮನಸ್ವತೀ |
 ಅಮುಷ್ಠಿನ್ನೇವ ವಿಪ್ರೈಸ್ತು ಲೋಕೇಽಗ್ನಿಃ ಶುಚಿರುಚ್ಯತೇ ||
 ಇಹಾಗ್ನಿ ಭೂತಸ್ತೃಷಿಭಿರ್ಲೋಕೇ ಸ್ತುತಿಭಿರೀಳಿತಃ |
 ಜಾತವೇದಾಃ ಸ್ತುತೋ ಮಧ್ಯೇ ಸ್ತುತೋ ವೈಶ್ವಾನರೋ ದಿವಿ ||
 (ಬೃ. ದೇ. ೧-೬೫ ರಿಂದ ೬೭)

ಈ ಮೂರು ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಅವಿಭಾವಿಸುವ ಅಗ್ನಿಗೆ ಪವಮಾನಾಗ್ನಿಯೆಂತಲೂ, ಮಧ್ಯಮಲೋಕವರ್ತಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಗೆ ವನಸ್ವತಿಯೆಂದೂ, ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನಾದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಶುಚಿಯೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದೆ. ಈ ಮೂರು ಪ್ರಭೇದಗಳೂ ತ್ರೈತೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ (೨-೨-೪) ಪವಮಾನ, ಶುಚಿ, ಪಾವಕ, ಎಂಬ ವಿಭಾಗದಿಂದ ಪರಿತವಾಗಿವೆ. ಇದಲ್ಲದೇ ಅಗ್ನಿ, ಜಾತವೇದಾಸ್ ಮತ್ತು ವೈಶ್ವಾನರ ಎಂಬ ಹೆಸರೂ ಸಹ ಮೂರು ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನೂ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರೂ ಸಹ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯು—

ಸ್ತೋನೇನ ಹಿ ದಿವಿ ದೇವಾಸೋ ಅಗ್ನಿಮಜೀಜನಙ್ಗಕ್ರೈಫೀ ರೋದಸಿಸ್ವಾಂ |
 ತಮೂ ಅಕ್ಯಣ್ಣನ್ ತ್ರೇಧಾ ಭುವೇ ಕಂ ಸ ಓಷಧೀಃ ಪಚತಿ ವಿಶ್ವರೂಪಾಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೮೮-೧೦)

ಎಂಬ ಬುಕ್ತನ್ನು ಉಪಹಂಸಿ ತಮಕುರ್ವಂಸ್ತ್ರೇಧಾಭಾವಾಯ ಪೃಥಿವ್ಯಾಮಂತರಿಷ್ಟೇ ದಿವೀತಿ ಶಾಕಪೂಣಿಃ | ಶಾಕಪೂಣಿಯ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಸಮಸಿ ಪೃಥಿವೀ, ಅಂತರಿಕ್ಷ ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕಗಳೆಂಬ ಪ್ರಭೇದಗಳನ್ನು ಈ ಮೂರು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲೂ ಅಗ್ನಿ ಜಾತವೇದಾಸ್ ಮತ್ತು ವೈಶ್ವಾನರ ಎಂಬ ಮೂರು ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಅವಿಭಾವಿಸಿದುದು

ಎಂದು ಈ ಮೂರು ಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನು ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಗಳ ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ವಿಶದವಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. (ನಿ. ೭-೧೪ ರಿಂದ ೭-೨೫).

ಇವರಂತೆಯೇ ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಮೂರು ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸಮುದ್ರೇ, ದಿವಿ, ಅಪ್ಸು ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸಿ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಬಡಬಾನಲ ರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ, ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅದಿತ್ಯ ರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ, ಅಪ್ಸು ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಿಂಚಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಗೋಚರಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಈ ಸ್ಥಾನಗಳ ಹೆಸರುಗಳು ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದರೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳೆಲ್ಲಾ ಒಂದೇ ಆಗಿರುವುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಸಮುದ್ರವೆಂದು ಈ ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ವಿಭಾಗಿಸಿದೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಈ ವಿಧವಾಗಿ ಮೂರು ಪ್ರಭೇದಗಳು ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಾನಾಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ದಿವಸ್ವರಿ ಪ್ರಥಮಂ ಜಜ್ಜೇ ಅಗ್ನಿ ರಸ್ಮದ್ ದ್ವಿತೀಯಂ ಪರಿ ಜಾತವೇದಾಃ |

ತೃತೀಯಮಪ್ಸು ನೈಮಣಾ ಅಜಸ್ಮಮಿಂಧಾನ ಏನಂ ಜರತೇ ಸ್ವಾಧೀಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೪೫-೧ ; ವಾ. ಸಂ. ೧೨-೧೮ ; ತೈ. ಸಂ. ೧-೩-೧೪-೫)

ಅಗ್ನಿರಸ್ಮಿ ಜನ್ಮನಾ ಜಾತವೇದಾ ಘೃತಂ ನೋ ಚಿಕ್ಷುರಮೃತಂ ಮ ಆಸನ್ |

ಅರ್ಕಸ್ವಿಧಾತೋ ರಜಸೋ ವಿಮಾನೋಽಜಸ್ಮೋ ಘರ್ವೋ ಹವಿರಸ್ಮಿ ನಾಮ ||

(ಮು. ಸಂ. ೩-೨೬-೭ ; ವಾ. ಸಂ. ೧೮-೬೬ ; ನಿ. ೧೪-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ವಿವರಣೆಗಳಿಂದ ತ್ರೀಣಿ ಜಾನಾ ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯ ಸ್ವರೂಪವು ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಪ್ಸು—ಆಪಃ ಇತ್ಯಂತರಿಕ್ಷನಾಮ (ನಿ. ೨-೧೦) | ಅಂತರಿಕ್ಷೇ ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿರೂಪೇಣೈಕಂ | ಆಸಂ ಎಂಬುದು ಅಂತರಿಕ್ಷನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಪ್ಸು ಏಕಂ ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದವೆಂದರ್ಥ.

ಪೂರ್ವಾಂ ಪ್ರದಿಶಂ ಅನುಷ್ಠು ನಿವೆಧೌ—ವಸಂತಾದಿ ಆರು ಸುತುಗಳನ್ನೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ವಿಭಾಗಮಾಡಿ ತೋರಿಸುವುದರಿಂದ ಕಾಲವನ್ನೂ, ಪ್ರಾಚ್ಯಾದಿ ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವುದರಿಂದ ದೇಶವನ್ನೂ ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಅದಿತ್ಯನು (ಅಗ್ನಿಯು) ಕಾಲದೇಶಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳ ನಿರ್ವಹಣೆ ಕಾಲವನ್ನೂ ನಿಯಮಿಸಿದನೆಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ

ಜಾನಾ—ಜನೇ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಘರ್ವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅತೇ ಉಪಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಕರ್ವಾತ್ಪ್ರತೇಃ—(ಮಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವೃಷಾದಿಯು ಆಕೃತಿಗನವಾದುದರಿಂದ ವೃಷಾದೀನಾಂ ಚಿ (ಮಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಮೃದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ನಪುಂಸಕ ಬಮವಚನದಲ್ಲಿ ಜಕ್ಕಸೋಃ ಶಿಃ ಸೂತ್ರ

ದಿಂದ ಶಿ ಆದೇಶ ಬಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಶೇಷ್ಯಂದೆಸಿ ಬಹುಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ಭೂಷಂತಿ—ಭೂಷ ಅಲಂಕಾರೇ. ಧಾತು. ಭೃದಿ. ಅಥವಾ ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನವಿವಕ್ಷಾನಾದಿದಾಗ ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್. ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರಮನಿತೈಮ್—ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಅರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇದ್ವಲಾದೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋ ವಿಧಿರನಿತೈಃ—ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಗುಣವು ಧಾತುವಿಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ರೈಗೀಂಕೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿಪಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ. ಅತಿಜಂತದ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿವಿ ಅಪ್ಪು—ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಊಡಿದಿಂಪೆವಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುವರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಾರ್ಥಿವಾನಾಮ್—ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಇಮೇ ಪಾರ್ಥಿವಾಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಇೌಇೌ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೮೫-೨). ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಗ್ವೈದ್ಯತೀಯವಾದ ಆರ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇೌತ್ತಾದುದರಿಂದ ತದ್ವಿತೇಷ್ಯಚಾಮಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿವೃದ್ಧಿ. ಯಸ್ಯೇತಿಚೆ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ. ಪಾರ್ಥಿವ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇೌತ್ಯಾದಿಸಿತ್ಯೈಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪೃಥಿವೀಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಆಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಪ್ರಸ್ತನದ್ಯಾಪೋನುಟ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ನುಟಾಗಮ ನಾಮಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಂತಾಂಗೆ ದೀರ್ಘ.

ಪ್ರಶಾಸತ್—ಶಾಸು ಅನನಿವೃದ್ಧಿ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಿಪ್ರೈತ್ಯೈಃ ಶಪಃ—ಎಂಬುವರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಜಕ್ತಿತ್ಯಾದಯಃ ಪಟ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಇಮೂ ಪಠಿತವಾಗುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅಭ್ಯಸ್ತಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಸು ಪರವಾದಾಗ ನುನಾಗಮ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನಾಭ್ಯಸ್ತಾಚೈತುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುನಾಗಮ ಪ್ರತಿಶೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಾಸತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರ ಎಂಬುವರಿಂದ ಗತಿ ಸವನಾಸವಾದಾಗ ಗತಿಕಾರಕೋಪೇಸದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೈನುತ್ಪರವ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೆಧೌ—ಡು ಧಾತು ಧಾರಣಶೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಅತಿ ಜಂತದ ಪರವಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನುಷ್ಠು—ಅನು ಉಪಸರ್ಗ. ಷ್ಠಾಗತಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಉಣಾದಯೋ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಹುಲವಚನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಅಪದಮಃ ಸುಷು ಸ್ಥಃ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾಧಾತುವಿಗೆ ವಿಧಿಸ್ವಕುವ ಕು ಪ್ರತ್ಯಯವು ಇಲ್ಲಿ ಅನು ಎಂಬುವು ಪೂರ್ವಗಲ್ಲರಿವಾಗಲೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಇನು ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ

ಅತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅನುಸ್ವು ಎಂದಿರುವಾಗ ಉಪಸರ್ಗಾತ್‌ಸುನೋತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ. ಪುತ್ರಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೩ ||

—:೦:—

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಕ ಇನುಂ ವೋ ನಿಣ್ಯನಾ ಚಿಕೇತ ವತ್ಸೋ ಮಾತ್ಸರ್ಜನ-
ಯತ ಸ್ವಧಾಭಿಃ |

ಬಹಿಷ್ವೇನಾಂ ಗರ್ಭೋ ಅಪಸಾಮುಪಸ್ಥಾನ್ಮಹಾನ್ಮವಿರ್ನಿಶ್ಚರತಿ
ಸ್ವಧಾವಾನ್ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ |

ಕಃ | ಇನುಂ | ವಃ | ನಿಣ್ಯಂ | ಆ | ಚಿಕೇತ | ವತ್ಸಃ | ಮಾತ್ಸಃ | ಜನಯತ |
ಸ್ವಧಾಭಿಃ |

ಬಹಿಷ್ವೇನಾಂ | ಗರ್ಭಃ | ಅಪಸಾಂ | ಉಪಸ್ಥಾತ್ | ಮಹಾನ್ | ಕವಿಃ | ನಿಃ |
ಚಿರತಿ | ಸ್ವಧಾವಾನ್ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಋತ್ವಿಗ್ಯಜಮಾನಾ ನಿಣ್ಯಂ ನಿರ್ಣೇತಂ|ಅಂತ ಹಿಂ ತನಾಮೃತಂ | ಏವಾದಿಷು ಗರ್ಭರೂಪೇ-
ಣಾಂತಹಿಂ ತಂ | ತಥಾ ಚಿ ಮಂತ್ರಾಂತರಂ | ಗರ್ಭೋ ಯೋ ಅಪಾಂ ಗರ್ಭೋ ವನಾನಾಂ ಗರ್ಭಕೃ
ಸ್ಥಾತಾಂ ಗರ್ಭಕೃರಥಾಂ | ಋತ್ವೀ. ೧-೨೦-೨ | ಇತಿ | ಏವಂಭೂತಮಿಮಮುಗ್ಧೀಂ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ

ಮಧ್ಯೇ ಕ ಆಚೀಕೇತ | ಕೋ ಜಾನಾತಿ | ನ ಕೋಽಪೀತೈರ್ಭಃ | ಸೋಽಯಮಗ್ನಿವರ್ತೋ ಮೇಘ-
ಸ್ಥಾನಾಮಪಾಂ ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿರೂಪೇಣ ಪುತ್ರಸ್ಥಾನೀಯಃ ಸನ್ ಮಾತ್ಸ್ಯಸ್ಯ ಮಾತ್ಸ್ಯಾನೀಯಾಃ
ವೃಷ್ಟ್ಯದಿಕಾನಿ ಸ್ವಧಾಭಿರ್ವಿರ್ಲಕ್ಷಣೈರನ್ನೈರ್ಜನಯತ | ಉತ್ತಾದಯತಿ | ತಥಾ ಚ ಸ್ವರ್ಯತೇ |
ಅಗ್ನೌ ಪ್ರಾಸ್ತಾಹುತಿಃ ಸಮ್ಯಗಾದಿತ್ಯಮುಪತಿಷ್ಯತೇ | ಅದಿತ್ಯಾಜ್ಞಾಯತೇ ವೃಷ್ಟಿವೃಷ್ಟೈರನ್ನಂ ತತಃ
ಪ್ರಜಾಃ | ಮನು. ೩-೩೩- | ಇತಿ | ಅಸಿ ಚಿ ಬಹ್ವೇನಾಂ ಮೇಘಸ್ಥಾನಾಮಪಾಂ ಗರ್ಭೋ ವೈದ್ಯುತ-
ರೂಪೇಣ ಗರ್ಭಸ್ಥಾನೀಯಃ ಸೋಽಗ್ನಿರಶನಾಮುಪಸ್ತಾತ್ ಸಮುದ್ಧಾನ್ನಿಶ್ಚರತಿ | ಔಷಸಾಗ್ನಿರೂಪೇ-
ಣಾದಿತ್ಯಃ ಸನ್ನಿರ್ಗಚ್ಛತಿ | ಕೀದೃಶಃ | ಮಹಾನ್ ತೇಜಸಾ ಪ್ರೌಢಃ | ಕವಿಃ | ಕ್ರಾಂತವರ್ತೀ |
ಸ್ವಧಾವಾನ್ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನೈವಾನ್ | ಏಕ ಏವಾಗ್ನಿರ್ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಿಕಲ್ಪಕ್ಷಣೇನ ಪಾರ್ಥಿವರೂಪೇಣ
ವೈದ್ಯುತಾತ್ಮನೌಷಸರೂಪೇಣಾದಿತ್ಯಾತ್ಮನಾ ಚಿ ವಿಭಜ್ಯ ವರ್ತತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಚೀಕೇತ | ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ |
ಛಾಂದಸೋ ಲಿಟ್ | ಜನಯತ | ಜನೀ ಜ್ಞಾಷ್ಯಸುರಂಜೋಽಮಂತಾಶ್ಚ | ಧಾ. ೧೯-೩೩-೩೩ | ಇತಿ |
ಮಿತ್ತಾನ್ನಿಶಾಂ ಹ್ರಸ್ವ ಇತಿ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ಪೂರ್ವವಚ್ಛಾಂದಸೋ ಲಪ್ | ಬಹ್ವೇನಾಂ | ನಿಶ್ಯಂ ಛಂದಸಿ |
ಪಾ. ೪-೧-೪೩ | ಇತಿ ಬಹುಶಬ್ದಾಜ್ಞೇಷ್ | ಜ್ಯಾಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲಂ | ಪಾ. ೩-೧-೧೩೮ | ಇತಿ ನಾಮ
ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಪಸಾಂ | ಆಶ್ವೈ ನ್ಯಾಶ್ವೈ | ಆಪಃ ಕರ್ಮಾಖ್ಯಾಯಾಂ ಹ್ರಸ್ವೋ ನುಟ್ಟಿ ವಾ |
ಉ. ೪-೨೦೩ | ಇತಿ ಬಹುಲವಚನಾದಕರ್ಮಾಖ್ಯಾಯಾಮಸ್ಯಾಪೋಲೇಶಸಿಪ್ರತ್ಯಯೋ ಹ್ರಸ್ವಶ್ಚ |
ಉಪಸ್ತಾತ್ | ಉಪತಿಷ್ಯಂತ್ಯಾಪೋಽತೈತ್ಯಪಃ | ಆತಶ್ಲೋಕಸರ್ಗ ಇತಿ ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲ-
ಮಿತಿ ಬಹುಲವಚನಾದಧಿಕರಣೇ ಕಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಮರುದ್ಧ್ಯಧಾದಿತ್ಯಾತ್ಮವರ್ತದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ನಿಣ್ಯಂ—(ಎಲೈ ಮತ್ಸ್ಯಜಮಾನರುಗಳೇ ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೊಂದು ರೂಪದಿಂದ) ಅಡಗ
ಕೊಂಡಿರುವ | ಇಮಂ— ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ವಃ— ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ | ಕಃ— ಯಾರು (ತಾನೇ) | ಆ ಚೀಕೇತ—
ತಿಳಿಯುವನು. (ಯಾರಿಂದಲೂ ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ ಈ ಅಗ್ನಿಯು) | ವತ್ಸಃ— (ಮಿಂಚಿನರೂಪದಿಂದ ಮೇಘದ ನೀರು
ಗಳಲ್ಲಿ) ಪುತ್ರರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದು | ಮಾತ್ಸ್ಯಃ—(ತನ್ನ) ಜನನಿಗಳಾದ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳನ್ನು | ಸ್ವಧಾಭಿಃ—ಹವಿಸ್ಸಿನ
ರೂಪದ ಅನ್ನಗಳಿಂದ | ಜನಯತ— ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಮತ್ತು) | ಮಹಾ—ತೇಜಸ್ಸಿನ
ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ | ಕವಿಃ—ಪ್ರಾಜ್ಞನೂ | ಸ್ವಧಾವಾನ್—ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನವುಳ್ಳವನೂ |
ಬಹ್ವೇನಾಂ ಗರ್ಭಃ— ಮೇಘರೂಪದ ನೀರುಗಳಲ್ಲಿ ಮಿಂಚಿನ ರೂಪದಿಂದ ಅಂತರ್ಹಿತನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು |
ಅಪಸಾಂ ಉಪಸ್ತಾತ್—ನೀರುಗಳ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಸಮುದ್ರ ಮಧ್ಯದಿಂದ | ನಿಶ್ಚರತಿ—(ಔಷಸಾಗ್ನಿರೂಪ
ದಿಂದ) ಹೊರಹೊರಡುತ್ತಾನೆ

ಛಾಂದಾರ್ಥ

ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೊಂದು ರೂಪದಿಂದ ಅಡಗಿಕೊಂಡಿರುವ ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಲು
ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೂ ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ. ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಮೇಘದ ನೀರುಗಳಲ್ಲಿ ಮಿಂಚಿನರೂಪದಿಂದ ಪುತ್ರನಂತಿದ್ದು ಅನಂತರ
ಯಜ್ಞದ ದವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ “ಯಜ್ಞಾದ್ಧವತಿ ಪರ್ಜನ್ಯಃ” ಎಂಬ ಶಾಸ್ತ್ರವಚನದಂತೆ ಯಜ್ಞಹವಿಸ್ಸಿನ

ಮೂಲಕ ತನ್ನ ಜನನಿಗಾದ ವ್ಯಷ್ಟ್ಯದಕಗಳನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ತನ್ನತೇಜಸ್ವಿನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ, ಪ್ರಾಜ್ಞನೂ, ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ ಅನ್ನವುಳ್ಳವನೂ, ಮಿಂಚಿನರೂಪದಲ್ಲಿ ಮೇಘೋದಕಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಅಂಕುರತನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ಸಮುದ್ರಮಧ್ಯದಿಂದ ಔಷಸಾಗ್ನಿರೂಪದಲ್ಲಿ (ಅದಿತ್ಯನ) ಹೊರಹೊರಡುತ್ತಾನೆ.

English Translation

Which of you discerns the hidden Agni? a son, he begets his mothers by oblations; the germ of many (waters), he issues from the ocean; mighty and wise, the recipient of oblations.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು !

ಅಗ್ನಿಯ ಬಾಹ್ಯಾವಿಭಾವದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಎಲ್ಲರೂ ತಿಳಿಯಬಹುದೇ ಹೊರತು ಅವನ ನಿಜವಾದ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪವನ್ನೂ, ಮಹತ್ವವನ್ನೂ ಎಲ್ಲರೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಾರದು ಎಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರವಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನರೂಪದಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪದ ಅಗ್ನಿವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದೆ.

ನಿಣ್ಯಂ— ನಿಣ್ಯಂ, ಸಸ್ಯೇ, ಸನುತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ೬ ಅಂಕುರತನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೯) ಗೂಢವಾಗಿರುವುದು, ಮರೆಯಾಗಿರುವುದು ಎಂದರ್ಥ. ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಕೊಂಡಿರತಕ್ಕ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ರಹಸ್ಯವಾಗಿರುವುದು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ನಿಣ್ಯ ಕಲ್ಪದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಕವಿರ್ನ ನಿಣ್ಯಂ ವಿದಥಾನಿ ಸಾಧನ್ ವೃಷಾ ಯತ್ತೇಕಂ ವಿಸಿಸಾನೋ ಅರ್ಚಾತ್ |
(ಮ. ಸಂ. ೪-೧೬-೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕವಿಯ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಗೋಚರವಾಗುವುದು; ಸಾಧಾರಣವಾದ ಮತಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗದೇ ರಹಸ್ಯವಾಗಿರುವುದು ಎಂದರ್ಥ. ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವಾನ್ವೇಷಣವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ತತ್ತ್ವವು ಅತಿ ನಿಗೂಢವಾಗಿದ್ದು ಸಮಸ್ಯೆಯು ಬಹಳ ಜಟಿಲವಾದುದೂ, ತೊಡಕಾದುದೂ ಆದಾಗ ಮನಸ್ಸಿನ ಕ್ಷೋಭೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗ ನಿಣ್ಯ ಕಲ್ಪದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ನ ವಿ ಜಾನಾಮಿ ಯದಿವೇದಮಸ್ಮಿ ನಿಣ್ಯಃ ಸಂನದ್ವೋ ಮನಸಾ ಚೆರಾಮಿ |
(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೩೭)

ಇಲ್ಲಿ ನಿಣ್ಯಃ—ಅಂಕುರತಃ ಮೂಢಚಿತ್ತಃ | ಭ್ರಾಂತಚಿತ್ತನು, ಮನಃಕ್ಷೋಭೆಯುಳ್ಳವನು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವಾದರೂ ತತ್ತ್ವವು ಗಹನಾತೀತವಾದುದು ಎಂಬುದೇ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ.

ಮೇಲಿನ ಉದಾಹರಣೆಗಳಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ನಿಜ್ಞ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಹಸ್ಯವೆಂದರ್ಥವಾಗಿ, ಅಗ್ನಿಯ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಸ್ವರೂಪವು ಅತಿರಹಸ್ಯವಾಗುವುದರಿಂದ ವೇ ಈ ಆ ಚಿಕ್ಕೇತೆ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಯಾರು ಅರಿಯಬಲ್ಲರಿ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯಿದೆ. ಎತಕ್ಕಿಂದರೆ

ದಿವಕ್ಷಿತ್ತೇ ಬೃಹತೋ ಜಾತವೇದೋ ವೈಶ್ವಾನರ ಪ್ರ ರಿರಿಚೇ ಮಹಿತ್ತಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೫೯-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣನೆಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಭಾವವು ದ್ಯುಲೋಕಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಾರಿರುವುದರಿಂದ ಮಾನವನಿಗೆ ಇವನ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನರಿಯಲು ಅಸಾಧ್ಯ. ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಓಷಧಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಉದಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅವನ ಸತ್ತ್ವವು ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಮಾನವನ ಸಾಧಾರಣವಾದ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ತಿಳಿಯಲಾರದಷ್ಟು ರಹಸ್ಯವಾಗಿರುವುದು. (ಮ.ಸಂ.೧:೫೯:೨) ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವತ್ಸಃ ಮಾತ್ಸ್ಯಃ ಸ್ವಧಾಭಿಃ ಜನಯತೆ—ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಗೂ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳ ವಿವರಣೆಗೂ ಬಹಳ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರುತ್ತೆ. ಸಾಯಣರು—

ವತ್ಸಃ—ಮೇಘಸ್ಥಾನಾಂ ಅಪಾಂ ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿರೂಪೇಣ ಪುತ್ರಸ್ಥಾನೀಯಃ ಸನ್, ಮಾತ್ಸ್ಯಃ—ತಸ್ಯ, ಮಾತ್ಸ್ಯಸ್ಥಾನೀಯಾನಿ ವ್ಯಷ್ಟ್ಯದಕಾನಿ ಸ್ವಧಾಭಿಃ—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣೈರನ್ನೈಃ, ಜನಯತೆ—ಉತ್ಪಾದಯತಿ | ಮಿಂಚನ ರೂಪದಿಂದ ಮೇಘದ ನೀರುಗಳಲ್ಲಿ ಪುತ್ರರೂಪವಲ್ಲಿದ್ದು ತನ್ನ ಜನನಿಗಳಾದ ವ್ಯಷ್ಟ್ಯದಕಗಳನ್ನು ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಮನುಷ್ಯತಿಯೆ—

ಅಗ್ನಿ ಪ್ರಾಸ್ತಾಹುತಿಃ ಸಮ್ಯಗಾದಿತ್ಯಮುಪತಿಷ್ಠತೇ |

ಅದಿತ್ಯಾ ಜ್ಞಾಯತೇ ವೃಷ್ಟಿರ್ವೃಷ್ಟೇರನ್ನಂ ತತಃ ಪ್ರಜಾಃ ||

(ಮನು. ೨. ೨೬)

ಎಂಬ ಸ್ವೂತಿವಾಕ್ಯದ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಉಪಹರಿಸಿ ಯಜ್ಞದ ಮೂಲಕ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು, ಯೋಗ್ಯಯಂ ವತ್ಸಸ್ಥಾನೀಯಃ | ಅಪತ್ಯಭೂತಸ್ಸನ್ ಮಾತ್ಸ್ಯಃ—ಓಷಧಿವನಸ್ಪತಿಯಃ ಅತ್ರ ಮಾತರ ಉಚ್ಯಂತೇ ಅಗ್ನೇರ್ಜನಕತ್ವಾತ್ | ಜನಯತ ವೈದ್ಯುತಾತ್ಮನಾ ವ್ಯವಸ್ತತಃ ಸನ್ ಜನಯತಿ | ಸ್ವಧಾಭಿಃ—ಸ್ವಧೇತ್ಯುದೇಕನಾಮ | ವೃಷ್ಟಿಲಕ್ಷಣೈಃ ಉದಕೈಃ | ಓಷಧಿವನಸ್ಪತಿಗಳಿಂದ ಇವನು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ ಅವು ಅಗ್ನಿಗೆ ಮಾತೃಗಳಾಗಿರುವುವು. ಪುನಃ ತಾನು ವಿದ್ಯುದ್ವಿಪದಲ್ಲಿದ್ದು ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸಿ ತನ್ನ ಮಾತೃಗಳಾದ ಓಷಧಿ ವನಸ್ಪತಿಗಳನ್ನು ಸ್ವಧಿಗಳಿಂದ ಎಂದರೆ ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾದ ಉದಕಗಳಿಂದ ಪುನಃ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅತ್ರೇದಮುಕ್ತಂ ಭವತಿ—ಸತ್ಯಸಿ ಭೂತಿಕೇಽಗ್ನಿ ಪರಿಜ್ಞಾತೇ ದ್ಯುಲೋಕಾದಿಮತಥಾ ಅಂತರಕ್ಷಪ್ರದೇಶೇಷು ವರ್ತಮಾನಂ ಗೂಢಸ್ವರೂಪಮಗ್ನಿಂ ಕೋಽಸಿ ನ ಜಾನಾತಿ|ಅಗ್ನಿರೂಪೋ ವತ್ಸೋ ಹಿಸ್ವಯಮೇವ ಸ್ವಕೀಯಾ ಮಾತ್ಸ್ಯರ್ಜನಯತಿ| ಅಲ್ಲಾಕೃತಿರಜ್ಞೋ ಬಿಲಹೀನೋ ಬಾಲಕಃ ಕಥಂ ಮಾತೃಜನನೇ

ಸಮರ್ಥಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ ನ ಶಂಕನೀಯಂ | ಅಗ್ನಿಹಿ ನ ಸ್ವನಾತ್ಸ್ಯನಾಮುದರಾತ್ ಸಾಧಾರಣಬಾಲಕಾ ಯಥಾ ಅಲ್ಪಾಶ್ಚ ತಿರಚ್ಛೋ ನಿರ್ಬಲಶ್ಚ ಜಜ್ಞೇ ತರ್ಹಿ ಮಹಾನ್ ಕವಿಃ ಸ್ವಧಾನಾನ್ ಸನ್ನೇವ ಉದಪದ್ಯು- ತೇತಿ || ಎಂದರೆ, ಭೂಮಿಯ ಮೇಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ನೋಡಿರುವರು. ಆದರೆ ಸ್ವಗೃಹದಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತಂಕ್ಷ ದಲ್ಲಿಯೂ ಗುಣಸ್ವರೂಪದಿರಿದಿರುವ ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಯಾರೂ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ. ಅಗ್ನಿರೂಪದಿರಿದಿರುವ ವತ್ಸನು ಅಥವಾ ಬಾಲಕನು ತನಗೆ ಮಾತೃವಾದವರನ್ನೇ ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡುವನು ಎಂದು ಹೇಳುವಾಗ ಆಗತಾನೇ ಹುಟ್ಟಿದ ಸಣ್ಣದಾದ ಆಕಾರದಿಂದ ಇರುವ ಏನೂ ತಿಳಿಯದ ನಿರ್ಬಲವಾದ ಮಗುವು ತನ್ನ ಮಾತೃಗಳನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನೇ ಎಂದು ಸಂದೇಹಪಡುವ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯು ಸಾಧಾರಣಬಾಲಕರಂತೆ ಜನಿಸಿದವನಲ್ಲ. ಹುಟ್ಟುವಾಗಲೇ ದೊಡ್ಡವನೂ, ಬುದ್ಧಿವಂತನೂ ಆಗಿರುವನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವನು.

ಬಹ್ವೀನಾಂ ಗರ್ಭಃ ಅಪಸಾಂ ಉಪಸ್ಥಾತ್ ನಿಕ್ಷರತಿ— ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ ಸಹ ಇವರಿಬ್ಬರ ವಿವರಣೆಗೂ ಬಹಳ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. ಸಾಯಣರು, ಬಹ್ವೀನಾಂ—ಮೇಘಾಸ್ಥಾನಾಂ ಅಪಾಂ, ಗರ್ಭಃ—ವೈದ್ಯುತರೂಪೇಣ ಗರ್ಭಸ್ಥಾನೀಯಃ ಸೋಽಗ್ನಿಃ, ಅಪಸಾಮುಪಸ್ಥಾತ್—ಸಮುದ್ರಾತ್ ನಿಕ್ಷರತಿ—ಔಷಸಾಗ್ನಿರೂಪೇಣಾದಿತ್ಯಃ ಸನ್ನಿರ್ಗಚ್ಛತಿ|ವಿಮ್ಯದ್ಭೂಪದಲ್ಲಿ ಮೇಘಗಳ ಗರ್ಭಪ್ರಾಯನಾಗಿದ್ದು ಔಷಸಾಗ್ನಿರೂಪದಿಂದ ಅದಿತ್ಯನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿ ಸಮುದ್ರಮಧ್ಯದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು, ಬಹ್ವೀನಾಂ ಓಷಧೀನಾಂ ದಿಶಾಂ ವಾ ಗರ್ಭಃ ಅಪತ್ಯಭೂತಃ ಅಪಸಾಂ ಉಪಸ್ಥಾತ್ | ಅಪಾಂಸಿ ಕರ್ಮಾಣಿ | ತಾನ್ಯು- ಶಗಮ್ಯ ಯತ್ರ ತಿಷ್ಠಂತಿ ಗೋಽಪಸಾಮುಪಸ್ಥೋ ಯಜ್ಞಃ | ಆಹವನೀಯೋ ವಾ | ತಸ್ಮಾತ್ ಮಹಾನ್ ಕವಿಃ ಮೇಧಾಸ್ ಸ್ವಧಾನಾನ್ ಹವೀಂಷ್ಯಾದಾಯ ನಿಕ್ಷರತಿ ದೇವಾನ್ ಪ್ರತಿ ನಿರ್ಗಚ್ಛತಿ | ಓಷಧಿಗಳ ಅಥವಾ ದಿಕ್ಕುಗಳ ಅಪತ್ಯಭೂತನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದು ಯಜ್ಞಮಧ್ಯದಿಂದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ದೇವತೆಗಳ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಹೊರಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳೂ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಬಹ್ವೀನಾಂ ಗರ್ಭಃ ಎನ್ನು ವುದಕ್ಕೆ—

ಗರ್ಭೋ ಯೋ ಅಪಾಂ ಗರ್ಭೋ ವನಾನಾಂ ಗರ್ಭಕ್ ಸ್ಥಾತಾಂ ಗರ್ಭಕ್ಶರಥಾಂ |

(ಬು. ಸಂ. ೧-೨೦-೨)

ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಮೇಘಾಸ್ಥಾನಂ ಅಪಾಂ ಗರ್ಭಃ ಎಂದಾದರೂ ಆಗಬಹುದು ಅಥವಾ ಓಷಧೀನಾಂ ಗರ್ಭಃ ಎಂದಾದರೂ ಆಗಬಹುದು. ಅಪಸಾಂ ಉಪಸ್ಥಾತ್ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೂ ಸಹ, ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸುವಂತೆ ಸಮುದ್ರಮಧ್ಯದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ ಎಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ, ಅಪೇಃ, ಅಪ್ತೇಃ ದಂಸಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೨೬ ಕರ್ಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಅಪಸ್ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ ೩-೨) ಅಪಸಾಂ ಉಪಸ್ಥಾತ್ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞದ ಮಧ್ಯದಿಂದ ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಇಮುಮ್— ಇದಮ್ ಶಬ್ದ. ದ್ವಿತೀಯಾವಿಳವಚನ ಅಮ್ ಪರವಾದಾಗ ತೈದಾದೀನಾಮಃ—ಸೂಕ್ತ ದಿಂದ ಅತ್ಯ. ಪರರೂಪ. ದಿಕ್ಶ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ದಕಾರಕ್ಕೆ ಮಾರಾಡೀಕ. ಅಮಿ-

ಪೂರ್ವಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. **ಊಡಿ**ದಂಶದಾದಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಿಕೇತ—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭಂದಿಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಪಿಗೆ ಣಲಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅದಿಹಲ್‌ಶೇಷ. ಚುತ್ವ. ಪುಗಂತೆಲಘೂಪದಸ್ಯಚಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲ್‌ಫಲಘೂಪಧಗುಣ. ಚಿಕೇತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜನಯತೆ—ಜನಿ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಹೇತುಮತಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. **ಅತೆ ಉಪಧಾಯೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧೆಗೆ ವೃದ್ಧಿ. **ಜನೀಜ್ಞಾಂವ್ ಕ್ವೆಸುರಂಜೋಮಾಂತಾಶ್ಚ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಮಿತ್ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಮಿತಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧೆಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಜನಿ ಎಂಬ ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಛಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಕರ್ತೇರಿ ಶಪ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಪ್‌ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತವಾಗಿ ಣಿಚಿ ಗುಣ ಆಯಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯಮಾಜೋಗೇಗ್ರಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಕಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಜನಯತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬಹೀನಾಮ್—ಬಹು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ ನಿತ್ಯಂ ಭಂದಿಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಙೀಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಯಣಾದೇಶ. ಬಹೀ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಷ್ಕೀಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಆಮ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ. ನದ್ಯಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವನದ್ಯಾಪೋನುಟ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಡಾಗಮ. ದ್ಯಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ನಾಮ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಜ್ಯಾಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪಸಾಮ್—ಅಪಲ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ಸ್ವಾದಿ. ಅಪಃ ಕರ್ಮಾಖ್ಯಾಯಾಂ ಹ್ರಸ್ವೋ ನುಟ್ ಚಿ ವಾ (ಉ.ಸೂ. ೪-೬೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಬಹುಲವಚನದಿಂದ ಅಸಿಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ವನ್ನಯೋಗದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಅಪಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಪಕಾರೋತ್ತರಾ ಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಷ್ಕೀಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಉಪಸ್ಥಾತ್—ಉಪ ಉಪಸರ್ಗ. ಸ್ಥಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಉಪಸ್ಮಂತ್ಯಾಪೋಗ್ರತ್ವ ಇತಿ ಉಪಸ್ಮಃ. ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೧೩) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥ ದಲ್ಲಿ **ಅತೆತ್ಯೋಪಸರ್ಗೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗ ಉಪಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದಂತವಾಂ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಕಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಆತೋಲೋಪಃ ಇಟಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಕೃಗುತ್ತರಪ್ರಪ್ರಕೃತಿತ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತ

ವಾದರೆ ಮರುದ್ವೈಧಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಮರುದ್ವೈಧಾದೀನಾಂ ಛಂದಸ್ಕೃಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೦೩-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೀನೋದ್ವಾತ್ಪ್ರರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಂಚಮೀನಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಚಿರತಿ— ಚರ ಗತಿಭಕ್ತಚಾರ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಲಬ್ಧಪ್ರಥಮಪುರುಷವಚನರೂಪ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

ಸಂಹಿತಾಗಾಥಃ

ಅವಿಷ್ಣೋಃ ವರ್ಧತೇ ಚಾರುರಾಸು ಜಿಹ್ಮಾನಾಮೂರ್ಧಃ
ಸ್ವಯಶಾ ಉಪಸ್ಥೇ |

ಉಭೇ ತ್ವಷ್ಟುರ್ಬಿಭ್ಯತುರ್ಜಾಯಮಾನಾತ್ಪ್ರತೀಚೀ ಸಿಂಹಂ
ಪ್ರತಿ ಜೋಷಯೇತೇ || ೫ ||

ಪದಗಾಥಃ

ಅವಿಃ ೨ ತ್ಯಃ | ವರ್ಧತೇ | ಚಾರುಃ | ಅಸು | ಜಿಹ್ಮಾನಾಂ | ಉದ್ಧರ್ಧಃ | ಸ್ವಃ -
ಯಶಾಃ | ಉಪ ೨ ಸ್ಥೇ |

ಉಭೇ ಇತಿ | ತ್ವಷ್ಟುಃ | ಬಿಭ್ಯತುಃ | ಜಾಯಮಾನಾತ್ | ಪ್ರತೀಚೀ ಇತಿ |
ಸಿಂಹಂ | ಪ್ರತಿ | ಜೋಷಯೇತೇ ಇತಿ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಸು ಮೇಘಸ್ತು ಸ್ತು ವೈದ್ಯತಾತ್ಮನಾ ವರ್ತಮಾನೋಽಗ್ನಿಶ್ಚಾರುಃ ಕೋಭನದೀಪ್ತಿಃ ಸನ್ ಅವಿಷ್ಟೋಽ ವರ್ಧತೇ | ಅವಿಭೂತೇ ಪ್ರಕಾಶಮಾನೋ ವೃದ್ಧಿಂ ಸ್ತಾಪ್ನೋತಿ | ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ | ಜಿಹ್ವಾನಾಂ ಕುಟಿಲಾನಾಂ ಮೇಘೇಷು ತಿಯರ್ಗವಸ್ತಿತಾನಾಂ ತಾಮನುಷಾಮಪಸ್ಥ ಉತ್ತಂಗೇ ಸ್ವಯಶಾಃ ಸ್ವಾಯತ್ತಯಶಸ್ತೋಽಗ್ನಿರೂರ್ಧ್ವಾ ಊರ್ಧ್ವೇಽಜಲನಃ ಸನ್ | ಸ್ವಕಾರಣಭೂತಾಸ್ತು ತಿಯರ್ಗವಸ್ತಿತಾಸು ಸ್ವಯಮೂರ್ಧ್ವಂ ಜ್ವಲನ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತದುಕ್ತಂ ವೈಶೇಷಿಕೈಃ | ಅಗ್ನೇರೂರ್ಧ್ವೇಽಜಲನಂ ವಾಯೋಽಪ್ಪಿಯರ್ಕ್ವವನಂ | ಅಣುಮನಸೋರಾದ್ಯಂ ಕರ್ಮತಾನ್ಯದ್ವೈತ್ಯಕಾರಿತಾನೀತಿ | ಅಪಿ ಚ | ಉಭೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ ತ್ವಷ್ಟುರ್ದೀಪ್ತಾ ಜ್ವಯಮಾನಾದುತ್ತದ್ಯಮಾನಾತ್ತಸ್ಮಾದಗ್ನೇರ್ಬಿಭೃತುಃ | ಭಯಂ ಪ್ರಾಪತುಃ | ತದನಂತರಮುತ್ತನ್ನಂ ಸಿಂಹಂ ಸಹನಶೀಲಮಭಿಭವನಶೀಲಂ ತಮಗ್ನಿಂ ಪ್ರತೀಚೀ ಪ್ರತ್ಯಂ ಚಿಂತ್ಯಾ ಪ್ರತಿಗಚ್ಛಂತ್ಯಾ ವಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಪ್ರಾಪ್ತುಮಂತ್ಯಾ ಜೋಷಯೇತೇ | ಸೇವೇತೇ | ಯಾಸ್ತು ಸ್ತಾಪ್ತಹ | ಅವಿರಾವೇದನಾತ್ತತ್ಯೋ ವರ್ಧತೇ ಚಾರುರಾಸು ಚಾರು ಚರತೇರ್ಜಿದ್ಯಂ ಜಿಹೀತೇರೂರ್ಧ್ವ ಉಚ್ಚೈತೋ ಭವತಿ ಸ್ವಯಶಾ ಅತ್ಮಯಶಾ ಉಪಸ್ಥಉಪಸ್ಥಾನ ಉಭೇ ತ್ವಷ್ಟುರ್ಭಿರ್ಭೃತುಃಚಾರಯಿಮಾನಾತ್ಪ್ರತೀಚೀ ಸಿಂಹಂ ಪ್ರತಿ ಜೋಷಯೇತೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಿತಿ ವಾಹೋರಾತ್ರೇ ಇತಿ ವಾರಣೀ ಇತಿ ವಾಪಿ ಚೈತೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ತೇ ಸಿಂಹಂ ಸಹನಂ ಪ್ರತ್ಯಾಸೇನೇತೇ | ನಿ. ೮.೧೫ | ಇತಿ | ಅವಿಷ್ಟೈಃ ಅನಿಶಬ್ದಾಚ್ಚಂದಸಿ | ಸಾ. ೪-೨-೧೦೪-೧ | ಇತಿ ಶೈಷಿಕಸ್ಯಪ್ | ಹ್ರಸ್ವಾತ್ಪಾದೌ ವಿಧಿತಿ | ಸಾ ೮-೨-೧೦ | ಇತಿ ಷತ್ವಂ | ಅಸು | ಇದಮೋಽನ್ಯಾದೇಶ ಇತ್ಯಶಾವೇಶೋಽನುದಾತ್ತಃ | ವಿಭಕ್ತಿಕ್ವ ಸುಪ್ತಾಪ್ತದನುದಾತ್ತೇತಿ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತತ್ವಂ | ನ ಚೋಡಿಧಿಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ ಶಂಕನೀಯಂ | ಅಂತೋದಾತ್ತಾದಿದಂಶಬ್ದಾದ್ಧಿ ತದ್ಧಿಧೀಯತೇ | ಪ್ರತೀಚೀ | ಪ್ರತಿಪೂರ್ವಾದಂಚೇತೇರ್ಬಿಭೃತಿಗ್ನಾ ದಿನಾ ಕ್ವಿನ್ | ಅನಿಧಿತಾಮಿತಿ ನಲೋಪಃ | ಅಂಚೇತೇಶ್ಚೋಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ಜುಃಪ್ | ಅಚಿ ಇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪೇ ಚಾವಿತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ಜಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಾ ಭಂದಿಸೀತಿ ಪೂರ್ವ ಸರ್ವಣದೀರ್ಘಃ | ಜೋಷಯೇತೇ | ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿ ಸೇವನಯೋಃ | ಸ್ವಾರ್ಥೇ ಚಿತ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಸು—(ವೇಘಸ್ತವಾದ) ನೀರುಗಳಲ್ಲಿ (ಮಿಂಚಿನರೂಪದಲ್ಲಿ) ಇರತಕ್ಕ ಅಗ್ನಿಯು | ಚಾರುಃ—ಮನೋಹರವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ | ಜಿಹ್ವಾನಾಂ—(ಅಲಿಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ) ಕುಟಿಲವಾಗುವ ನೀರುಗಳ | ಉಪಸ್ಥೇ—ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ | ಸ್ವಯಶಾಃ—ತನ್ನನ್ನು ತಾನೇ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು | ಊರ್ಧ್ವಃ—ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾದ ಜ್ವಾಲೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ | ಅವಿಷ್ಟೈಃ—ಹೊರಗಾಣಿಸಿಕೊಂಡು (ಅವಿಭೂತನಾಗಿ) | ವರ್ಧತೇ—ಬೆಳೆಯುತ್ತಾನೆ. | ಉಭೇ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡೂ ಸಹ | ತ್ವಷ್ಟುಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾಗಿಯೂ | ಜಾಯಮಾನಾತ್—ಉದಯಿಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಈ ಅಗ್ನಿಯ ದರ್ಶನದಿಂದ | ಬಿಭೃತುಃ—ಭಯಗೊಂಡವು. | (ಅನಂತರ) ಸಿಂಹಂ ಪ್ರತಿ—(ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯೂ) ಆಕ್ರಮಿಸುವ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕುಂತು | ಪ್ರತೀಚೀ—ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಎದುರುಗೊಂಡು ಜೋಷಯೇತೇ—ಸೇವಿಸುತ್ತವೆ. (ಗೌರವವನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತವೆ.) |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನಿಯು ಮೇಘಸ್ಥವಾದ ನೀರುಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಮನೋಹರವಾದ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಮಿಂಚಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಬೆಳಗುತ್ತಾನೆ. ತನ್ನನ್ನು ತಾನೇ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾದ ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ ಅವಿಭಾಗತನಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಾನೆ ಅಗ್ನಿಯು ಈ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಉದಯಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡೂ ಸಹ ಭಯಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಅನಂತರ ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪಿಸುವ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಎದುರುಗೊಂಡು ತಮ್ಮ ಗೌರವವನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತವೆ

English Translation

Appearing amongst them (the waters), the bright-shining (Agni) increases, rising above the flanks of the waving waters, spreading his own renown : both (heaven and earth) are alarmed as the radiant Agni is born, and approaching the lion, they pay him honour.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಇವಮುಕ್ತಂ ಭವತಿ | ನ ಸಾಧಾರಣವತ್ಸವಯಮಗ್ನಿರ್ವತ್ಸೋ ದ್ವೈಮಾನೋ ವಾತುರುದರೇ ವರ್ಧತೇ ತರ್ಹಿ ದೈತ್ಯಮಾನ ಏವ ವರ್ಧತೇ | ಪಶುವತ್ತಿ ರಕ್ಷೀನಾನಾಂ ಅಬ್ರೂಪಮಾತ್ಮಣಾಮುದರೇ ಚ ತಿರಕ್ಷೀನೋ ನ ವರ್ಧತೇ ತರ್ಹಿ ಊರ್ಧ್ವಃ ಸನ್ ವರ್ಧತೇ | ತಾ ಇವ ಜಾಯಂ ನ ದೀಪ್ತಿಹೀನಸ್ತರ್ಹಿ ಸ್ವಯೇಶಾಃ ಸ್ವಾಯತ್ತದೀಪ್ತಿರ್ಭವತಿ | ತೈಷ್ಠ್ಯಸ್ತು ಯದಾಯಮಗ್ನಿರ್ಜಾತಶ್ಚ ದಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಪಿ ತಸ್ಯಾ ದ್ವೀತ್ಯಾ ಪರಾಗತೇ | ಪಶ್ಚಾತ್ಪನಾಗತೈ ತಂ ಸಿಂಹಸದೃಶಮಗ್ನಿಂ ಜಾಲವತ್ತೇನೇತೇ ಸ್ತೇತಿ ಭಾವಃ || ಎಂದರೆ— ಸಾಧಾರಣ ಶಿಶುಗಳಂತೆ ಈ ಅಗ್ನಿಯು ತಾಯಿಯ ಉದರದಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೂ ಕಾಣಿಸದಂತೆ ಒಳಗೇ ಇದ್ದು ಬೆಳೆಯಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕಾಣುವಂತೆಯೇ (ಕಾಷ್ಠಾದಿಗಳ ದಹನದಿಂದ) ಬೆಳೆಯುವನು. ಇವಲ್ಲದೆ ಪಶುಗಳಂತೆ ಜಲರೂಪವಾದ ಮಾತೃಗಳ ಉದರದಲ್ಲಿ ಆಡಗಿದ್ದು ಬೆಳೆಯಲಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕಾಣಿಸುವಂತೆ ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾದ ಎಂದರೆ ಮೇಲಕ್ಕೇಳುವ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವನು. ಇವನ ಮಾತೃಗಳಾದ ನೀರಿನಂತೆ ಇವನು ಪ್ರಕಾಶಹೀನನೂ ಅಲ್ಲ. ತಾನೇ ಸ್ವಯಂ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಬೆಳಗುವನು. ಈ ರೀತಿ ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶತದಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಭೀತರಾದರೂ ಮತ್ತೆ ಸಿಂಹಸದೃಶನಾದ ಅವನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಅವನನ್ನು ಸೇವಿಸಿದರು ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಇಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯುಕ್ತಾಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಚಿತ್ರಾರ್ಕವಾದ ರಮಣೀಯತೆಯಿಂದಲೂ ಭೀತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಭೀಮಗುಣಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವ ವಿದ್ಯುತ್ತಿನ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತಾ ಅದರ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದೆ. ತರಂಗರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ವೃಷ್ಟ್ಯವಕಗಳ ನಡುವೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾಗಿಯೂ ಮನೋಹರವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಅವಿಭಗವಿಸುವ ಮಿಂಚಿನರೂಪದ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನನಾದೀತನೆಯೇ ಅತ್ಯಂತ ರಮ್ಯನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಅದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ, ಆ ಮಿಂಚಿನ ಪ್ರಭಾವವು ಸಕಲ ಶಕ್ತಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನ

దాగి, అప్రతిహతవాద వేగమందలూ దాదాదిందలూ లోకనన్నాశ్రమిసువాగ సింహంతే భయజనక వాగురుత్తదే. ఆదుదరించలే ద్వానాసృధివిగళేరడూ ఈ అగ్నిగే గౌరవవన్ను సద్విసి సేవిసుత్తవే. ఈ రితి ఒందర్థనాదరే, లుభేల ఎంబ పదకే బీరే అర్థగళూ సాధ్యవారుత్తవే. అగ విద్యుద్భూపద అగ్నియే అగదే, వాధివనవా అగ్నియూ ఈ గుణగళంద కూడి వేరేకనాగురబకును. ఈ అర్థధేయ గళన్ను వివరణేయంద తిళయబకుదు.

మోదలు నిరుక్తకార వ్యాఖ్యానవన్ను పరితేలిసిదరే ఈ ఎల్లా అర్థగళిగూ అవకాశవిదేయేను తిళయుత్తదే. యాశ్వురు ఈ యుక్తన్ను వివరసుత్తా ఆవిరావేదనాత్తేత్త్యై వధర్థతే బారురాసు | బారు బరతేలజీవత్తం జీవితేలదోధ్య లుబ్ధితేల భవతి | స్వయేత్తా ఆత్మయేత్తా లుపేస్థ లుపేస్థాన లుభే త్వేష్టభిభ్యతుజ్జాయ మానాత్ప్రతిబీల సింహం ప్రతి జీవేషయేలతే | ద్వానా-సృధివ్యాపితి వాదోలరాత్తే ఇతి వారిణే ఇతి వాసి జ్యేతే ప్రత్యేక్తే సింహం వదనుం ప్రత్యాసేవేలతే (ని. ౮-౧౫) తేజస్వీయే దేవతానననూ, ఆత్మప్రభావందిం దేవతానననూ, అద అగ్నియూ జిహ్వరూపవ అవుగళ నడువే ప్రవృద్ధనాగుత్తానీ. ఈ త్వేష్టయిగే ఎరడూ దేవరకొండు, సింహయైనావ ఇవనన్ను సేవిసుత్తవే ఎందు అర్థవారే, ఇవన్ను ఇన్నూ వివరవగా నిరుక్తదలి వివరిసిదే.

బారుః—బారు బరతేః | విస్తరిసు, ప్రసరిసు ఎందర్థవన్ను కేండువ బేర ధాతువినించ బారు ఎంబ రూపవ నిష్పత్తియగా మనోలహరవంద ఎందాగుత్తదే.

అవిష్కృతిః—అవిః త్యః ఆవిరావేదనాత్తేత్త్యై వధర్థతే | ఎల్లా వస్తుగళన్నూ ప్రకాశవా గువంతే బేళగిసువుదరిందలూ రమ్యవగా ప్రసరిసువుదరిందలూ ఆ అర్థగళన్ను కేండువ మేలిచ విరేషణందింద అగ్నియన్ను వరేగిసిదే.

జీహ్వానాం—జీహ్వాం జీవితేః | గత్యర్థకవగా ఇతి జిహ్వ, దారు ఎందర్థవన్ను కేండువ దా ధాతువినించ నిష్పన్నవగా కుటిలవగా, వక్రవగా ఎందాగుత్తదే. వక్రవగా జలిసువ అరగళ, తరంగరూపవ వ్యమ్నోదకగళ (నడువ) ఎందభివ్యా.

లుపేస్థే—లుపేస్థానే | లుపేస్థః, యజ్ఞః ఆహవనిలయో నా, అంతరిక్షం వా | యజ్ఞ ప్రదేశవ మధ్యభాగదలి ఎందాగలి, అంతరిక్షవలి మేళగళ వాక్రగళలి ఎందాగలి అగుత్తదే. యజ్ఞాగ్ని యాదరే మోదలనేయ అర్థవు, విద్యుత్తాదరే ఎరడనేయ అర్థవు దేందికొళ్ళుత్తవే,

త్వేష్టః—త్వేష్టా తుణ్ణమత్తుత ఇతి న్యేరుక్తాః | త్విణేనావ్ వ్యాధ్విలక్తికర్మణస్త్యై-క్షతేనావ్ వ్యాత్ కరోతికర్మణః | (ని. ౮-౧౪.) తేజ్వేనాగ ఎల్లవన్నూ వ్యాపిసువుదరిందలూ, అథనా ప్రకాశ మానవగా బేళగు ఎందర్థదిందాగలి, కర్మకారి ఎంబుదరిందాగలి త్వేష్టైకబ్దవ నిష్పత్తియూ సాధ్యవారుత్తదే. ఇతి ప్రకాశమాననావ అగ్నియింద (భిష్టకుః) ఎందాగుత్తదే.

లుభే—ద్వానాసృధివ్యా ఇతి వా, అదోలరాత్తే ఇతి వా, అరణే ఇతి వా | (ని. ౮-౧౫) ద్వానాసృధివిగళేందాగలి, అదోలరాత్తగళేందాగలి అగబయదేను నిరుక్తకారరు వివరసుత్తదే,

ಸ್ಥಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ತ್ವಷ್ಟುಃ ಜಾಯಮಾನಾತ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ತ್ವಷ್ಟುಃ ಸಕಾಶಾತ್ ದಶಸ್ವಪಿ ದಿಶ್ರು ಜಾಯಮಾ-
ನಾತ್ | ತ್ವಷ್ಟುವಿನಿಂದ ದಶದಿಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಅಗ್ನಿಯೆಂದೂ, ಸಾಯಣರು ಜಾಯಮಾನಾತ್
ಉತ್ಪನ್ನನಾದವನೂ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಎಂದು ಎರಡನ್ನೂ ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯವನ್ನಾಗ
ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ವಿವರಣೆಯನ್ನೇ ಸಾಯಣರು ಅನುಸರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸಿಂಹಂ—ಸಹನಂ ಪ್ರತ್ಯಾಸೇವೇತೇ | ಅಪ್ರತಿಹತನಾದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅಕ್ರಮಿಸುವ ಶಕ್ತಿ
ಯುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಎಂದಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಸಿಂಹದಂತೆ ಭೀಷಣಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಎಂದಾಗಲೀ ಅರ್ಥ
ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹೀಗೆ ಅಗ್ನಿಯ ರಮ್ಯವಾದುದೂ ಭೀಷಣವಾದುದೂ ಆದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ
ವೈದ್ಯುತ್ಯಾಗ್ನಿಯ ಅಥವಾ ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿಯ ಮಹಿಮೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯುತ್ಯಾಗ್ನಿಯೆಂದು ಅರ್ಥ
ಮಾಡಿದರೆ ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅವಿಷ್ಟುಃ—ಅವಿಸ್ ಎಂಬುದು ಸಾಂಕವಾದ ಅವ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಛಂದಸಿ— (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೨-೧೦೪-೧)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಶೇಷಾಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ ತ್ಯವಪ್ರತ್ಯಯ. ತಾದಿಯಾದ ತದ್ವಿತವು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ
ಹ್ರಸ್ವಾತ್ಪಾದ ತದ್ವಿತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಿಸಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾ
ದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವರ್ಧತೇ—ವೃಧು ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಲಲಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರು
ವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸು—ಇದಮ್ ಶಬ್ದ. ಅನ್ವಾದೇಶದಲ್ಲಿ (ಕಾರ್ಯಾಂತರಕ್ಕೆ ಉಪಾತ್ತವಾದುದನ್ನು ಪುನಃ ತೆಗೆದು
ಕೊಂಡಾಗ ಇದಮೋನ್ವಾದೇಶೇಶನುದಾತ್ತಸ್ತೃತೀಯಾದೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಶಾದೇಶ
ಶಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನೇಕಾರ್ಥಿತ್ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಸರ್ವಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀಬಹು
ವಚನದಲ್ಲಿ ಸುವಪ್ರತ್ಯಯ. ಆಕಾದೇಶ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದಲೂ, ವಿಭಕ್ತಿಯೂ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ
ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯಪಿ ಇಲ್ಲಿ ಊಡಿಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ
ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಇದಂ ಶಬ್ದದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ
ಅದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸ್ವಯಂತಾಃ—ಸ್ವಂ ಯಶಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸ್ವಯಂತಾಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ (ಪಾ.
ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತ್ವಷ್ಟುಃ—ಇದೇ ಸೂಕ್ತದ ಎರಡನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ಬಿಭೃತುಃ—ಇಾಭೇ ಭಯೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್. ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಅತುಸ್ ಆದೇಶ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಜ್ಞಸ್ತ್ವ. ಅಸಂಯೋಗಾಲ್ಲಿಟ್ ಕಿತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಕಿತ್ತವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕೆಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಣಾದೇಶ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಾಯಮಾನಾತ್—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ದಿವಾದಿ. ಲಠರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನ್ಚ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದಿವಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಯನ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಯನ್ ವಿಕರಣ. ಜ್ಞಾ ಜನೋರ್ಜಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣ ಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಜಾದೇಶ. ಆನೇಮುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಂತಕ್ಕೆ ಮುಕಾಗಮ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಆನ) ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಶ್ಯನ್ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಚೇಲೇ—ಅಚು ಗತಿಪೂಜನಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಪೂರ್ವವಾಗಿರುವಾಗ ಋತ್ವಿಕ್‌ದಧ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಅನಿಧಿತಾಂ ಹಲ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿನ್ನನಾದಿದಾಗ ಅಂಚಿತ್ತೇತ್ಯೋಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್—ಎಂಬ ನಚನದಿಂದ ಜೀಪ್. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಚಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲುಪ್ತಾಕಾರವುಳ್ಳ ಅಂಚುಧಾತುವು ಪರವಾದುದರಿಂದ ಚೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಜಪ್ (ಅನುದಾತ್ತ) ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಉದಾತ್ತಾಕಾರ ಲೋಪವಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯಚಿ ಯತ್ರೋದಾತ್ತೇಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಪಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿಚೇಲೇಃ ಎಂದು ದ್ವಿವಚನ ಪರವಾದಾಗ ವಾ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಿಂಹಮ್—ಹಿಸಿ ಹಿಂಸಾಯಾಂ. ಧಾತು. ಪಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ಯೋದರಾರಾದೇನಿ ಯಥೋಪದೇಶ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ಣವಿಪರ್ಯಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜೋಷಯೇತೇ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಠಚ್. ಪುಗಂತೆಲಘೂಪಧ-ಸ್ಯಚಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ. ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಟಿತತ್ವ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ವ. ಆತೋಜಂತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. ಯಲೋಪ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಠಚಿ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ ಆಯಾ ದೇಶ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಃ

ಉಭೇ ಭದ್ರೇ ಜೋಷಯೇತೇ ನ ಮೇನೇ ಗಾವೋ ನ ವಾಶ್ರಾ
ಉಸ ತಸ್ತುರೇವೈಃ ।

ಸ ದಕ್ಷಾಣಾಂ ದಕ್ಷಪತಿರ್ಬಭೂವಾಂಜಂತಿ ಯಂ ದಕ್ಷಿಣತೋ
ಹವಿರ್ಭಿಃ ॥ ೬ ॥

ಋಷಿವಾಕ್ಯಃ

ಉಭೇ ಇತಿ । ಭದ್ರೇ ಇತಿ । ಜೋಷಯೇತೇ ಇತಿ । ನಮೇನೇ ಇತಿ । ಗಾವಃ । ನ ।
ವಾಶ್ರಾಃ । ಉಸ । ತಸ್ತುಃ । ಏವೈಃ ।
ಸಃ । ದಕ್ಷಾಣಾಂ । ದಕ್ಷಪತಿಃ । ಬಭೂವ । ಅಂಜಂತಿ । ಯಂ । ದಕ್ಷಿಣತಃ ।
ಹವಿಃ ಭಿಃ ॥ ೬ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಉಭೇ ಅಹಶ್ವ ರಾತ್ರಿಶ್ಚ । ಯದ್ವಾ । ಉಭೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ಅರಣೇ ವಾ । ಭದ್ರೇ
ಭಜನೀಯೇ ಶೋಭನಾಂಗ್ಯೋ ನೇನೇ ಸ್ತ್ರಿಯಾ ಜೋಷಯೇತೇ ನ । ಸೇನೇತೇ ಇವ । ಯಥಾ ಶೋಭನೇ
ಸ್ತ್ರಿಯಾ ಚಾಮರಹಶ್ವೇ ರಾಜಾನಮುಭಯತಃ ಸೇನೇತೇ । ಏವಂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾನೇನಮಗ್ನಿಮುಭ-
ಯತಃ ಸೇನೇತೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಅಪಿ ಚ ವಾಶ್ರಾ ಹಂಭಾರವಂ ಕುರ್ವತ್ಯೋ ಗಾವೋ ನ ಗಾವೋ
ಯಥೈವೈಃ ಸ್ವಕೀಯೈಶ್ಚ ರಿತ್ವೈರಾದರಾತಿಶಯೇನ ಸ್ವಕೀಯಾನ್ವಶ್ನಾನುಸ ತಸ್ತುಃ ಸಂಗಚ್ಯಂತೇ । ತಥೇ-
ಮಮಗ್ನಿಂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವುಪಸ್ತಿತೇ ಭವತಃ । ಪೂರ್ವಂ ಸೇವನಮಾತ್ರಮುಕ್ತಂ । ಇದಾನೀಂ ಪುನಃ
ಗೋನೀದರ್ಶನೇನ ತತ್ವೈವಾದರಾತಿಶಯೋ ದ್ಯೋತೃತೇ । ಅತಃ ಸೋಽಗ್ನಿದ್ವಿಜಾಣಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ
ಬಲಾನಾಂ ದಕ್ಷಪತಿರ್ಬಲಾಧಿಪತಿರ್ಬಭೂವ ಅಸೀತ್ । ಬಲಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಯದತಿಶಯತಂ ಬಲಂ
ತಸ್ಯಾಧಿಪತಿರ್ಬಭೂವೇತ್ಯರ್ಥಃ । ಯಮಗ್ನಿಂ ದಕ್ಷಿಣತ ಅಹವನೀಯಸ್ಯ ದಕ್ಷಿಣಭಾಗೇಽವಸ್ತಿತಾ

ಮುತ್ತಿಜೋ ಹವಿರ್ಭಿಕ್ಕರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಭಿರಂಜಂತಿ | ಅದ್ವೀಕುರ್ವಂತಿ ತರ್ಪಯಂತಿ | ಸೋಽಗ್ನಿರಿತಿ
ಪೂರ್ವಣಾನ್ವಯಃ || ನಾಶ್ರಾಃ | ನಾಶ್ಚ ಶಬ್ದೇ | ಸ್ಥಾಯಿತಂಚೀಶ್ಯಾದಿನಾ ರಕ್ | ಏವೈಃ | ಇಣ್
ಗತಾ | ಇಣ್ಶೀರ್ಷಭ್ಯಾಂ ವನ್ನಿತಿ ಭಾವೇ ವಸ್ತೃತ್ವಯಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಭದ್ರೇ—ಮಂಗಳಾಂಗಿಯರಾದ | ಮೇನೇ—ಇಬ್ಬರು ಸ್ತ್ರೀಯರು | ಜೋಷಯೇತೇ ನ—(ದೊರೆಯನ್ನು
ಚಾನುರಾದಿಗಳಿಂದ ಎರಡು ಕಡೆಯೂ) ಸೇವಿಸುವಂತೆಯೂ | ನಾಶ್ರಾಃ—ನಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ಶಬ್ದಮಾಡಿಕೊಂಡು |
ಗಾವಃ—ಹಸುಗಳು | ಏವೈಃ—ಆದರಾತಿಶಯಗಳಿಂದ | ಉಪ ತಸ್ಯಃ ನ—(ತಮ್ಮ ಕರುಗಳನ್ನು) ಸಮೀಪಿಸಿ
ಉಪಚರಿಸುವಂತೆಯೂ | ಉಭೇ—ಅಹೋರಾತ್ರಗಳೆರಡೂ ಅಥವಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡೂ ಅಥವಾ ಎರಡು
ಅರಣಿಗಳೂ (ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಎರಡು ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸೇವಿಸುತ್ತವೆ; | ಯಂ—ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ದಕ್ಷಿಣತೇ—
(ಆಹವನೀಯದ) ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದಲ್ಲಿ (ಇರುವ ಮುತ್ತಿಕ್ಕುಗಳು) | ಹವಿರ್ಭಿಃ—ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳಿಂದ |
ಅಂಜಂತಿ—(ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೋ) ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ | ಸಃ—ಅ ಅಗ್ನಿಯು | ದಕ್ಷಣಾಂ—ಸಕಲ ವಿಧ
ವಾದ ಶಕ್ತಿಗಳಿಗೂ | ದಕ್ಷಪತೀಃ—ಸಮರ್ಥವಾದ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿ | ಬಭೂವ—ಆಗದ್ದಾನೆ.

ಭಾನಾರ್ಥ

ಮಂಗಳಾಂಗಿಯರಾದ ಇಬ್ಬರು ಸ್ತ್ರೀಯರು ದೊರೆಯ ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಚಾನುರಾದಿಗಳಿಂದ ಸೇವಿಸು
ವಂತೆ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ; ಹಸುಗಳು ನಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ಶಬ್ದಮಾಡಿಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ಕರುಗಳನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ ಉಪಚರಿಸು
ವಂತೆ ಆದರದಿಂದಲೂ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಮಂಗಳಕರಗಳಾದ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳೆರಡೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಎರಡು ಪಾರ್ಶ್ವ
ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸೇವಿಸುತ್ತವೆ. ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಆಹವನೀಯದ ದಕ್ಷಿಣಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಮುತ್ತಿಕ್ಕುಗಳು ಚರು
ಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳಿಂದ ಅಭಿಷೇಕಮಾಡಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೋ ಅ ಅಗ್ನಿಯು ಸಕಲವಿಧವಾದ ಶಕ್ತಿಗಳಿಗೂ ಮತ್ತು
ರಕ್ತರಿಗೂ ಸಹ ಸಮರ್ಥವಾದ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿ ಆಗದ್ದಾನೆ.

English Translation

Both the auspicious ones (day and night) wait upon him like two
female attendants, as lowing cows (follow their calves) by the paths (that they
have gone); he has been the lord of might among the mighty, whom (the
priests) on the right (of the altar) anoint.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ಸೌಂದರ್ಯವೂ, ಭಯಭಕ್ತಿಗಳೂ, ನಾತ್ಸಲ್ಯವೂ, ಕರ್ಮನಿಷ್ಠೆಯೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ
ಮಿಶ್ರಿತವಾಗಿವೆ. ಅಹೋರಾತ್ರಗಳ ಅಥವಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಅಗ್ನಿಸೇನೆಯನ್ನು ಮಂಗಳಾಂಗಿಯರಾವ
ಸುಂದರಸ್ತ್ರೀಯರು ರಾಜನನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದಕ್ಕೂ, ಗೋವುಗಳು ತಮ್ಮ ಕರುಗಳನ್ನು ನಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ಉಪಚರಿಸು
ವುದಕ್ಕೂ ಹೋಲಿಸಿದೆ. ಮುತ್ತಿಕ್ಕುಗಳ ಕರ್ಮನಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಭದ್ರೇ—ಭದ್ರಂ ಭಗೇನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ | ಭಜನೀಯಂ, ಭೂತಾನಾಮಭಿದ್ರವಣೀಯಂ ಭವದ ಮಯೀತೀತ ವಾ ಭಾಜನವದ್ವಾ | (ನಿ. ೪-೯) ಶ್ರೇಯಸ್ಕರ ಅಥವಾ ಮಂಗಳಕರ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭದ್ರ ಶಬ್ದವು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಇನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದರೆ, ಭೋಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದುದು, ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಅವೀಕ್ಷಿತವಾದುದು, ಅಥವಾ ಸುಖಭೋಗವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಅಥವಾ ಅರ್ಹತೆಯುಳ್ಳವನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸೇರತಕ್ಕದ್ದು ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಭದ್ರ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಒಂದು ಶ್ರುತಿ ವಾಕ್ಯದ ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಇದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಮಕ್ಕಂಹಿತಿಯೆ—

-ಅತ್ರಾ ಸಖಾಯಃ ಸಖ್ಯಾಸಿ ಜಾನತೇ ಭದ್ರೈಷಾಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಿಹಿತಾಧಿ ವಾಚಿ |
(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೨೧-೨)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಭದ್ರ ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಮಂಗಳಾತ್ಮಕವಾದುದು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದ ರಂತೆಯೇ ಇದ್ದೀಯೂ ಸಹ ಭದ್ರೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಭಜನೀಯೇ ಶೋಭನಾಂಗಳ್ಯಾ | ಮಂಗಳಾಂಗಿಯಾರಾದ ಎಂದು ಸುಂದರ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಭದ್ರೇ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಉಭೇ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ, ಮಂಗಳಾತ್ಮಕರಾದ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳು ಅಥವಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಎಂದು ಅನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದೆಂದು ಸ್ಯಂದಸ್ತಾಮಿಗಳ ಮತ. ಅವರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಉಭೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ಭದ್ರೇ ಕಲ್ಯಾಣ್ಯಾ ಜೋಷಯೇತೇ ಎಂದಿದೆ.

ಮೇನೇ—ಮೇನಾ ಗ್ನಾ ಇತಿ ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ | ಮೇನಾ ಮಾನಯಂತ್ಯೇನಾಃ | ಮೇನಾ, ಗ್ನಾ ಇವು ಸ್ತ್ರೀಪರಂಯ ಶಬ್ದಗಳು. ಗಂಡಸರು ಇವರನ್ನು ಗೌರವಿಸುತ್ತಾರಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ವಿವರಣೆಯಿದೆ. (ನಿ. ೩-೨೧). ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮೇನೇ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರಾದ ಸುಂದರ ಸ್ತ್ರೀಯರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಜೋಷಯೇತೇ ನ—ಸೇವೇತೇ ಇವ | ಯಥಾ ಶೋಭನೇ ಸ್ತ್ರಿಯೌ ಚಾಮರಹಸ್ತ್ರೇ ರಾಜಾನ್-ಮುಭಯತಃ ಸೇವೇತೇ ಏವಂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ಏನಮಗ್ನಿಮುಭಯತಃ ಸೇವೇತೇ | ಶೋಭನಾಂಗಿಯ ರಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಬ್ಬರು ದೊರೆಯನ್ನು ಎರಡು ಕಡೆಯೂ ನಿಂತು ಸೇವಿಸುವಂತೆ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಾ ರಿಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

ವಾಶ್ವಾಃ—ವಾಕ್ಯ ಶಬ್ದೇ | ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡು ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಭಾತುವಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದೆ. ಆದರೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ವಾಶ್ವಾಃ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಪುತ್ರವಾಕ್ಯಲ್ಯದಿಂದ ಶಬ್ದವಾಗುವ ಗೋವುಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೇ ಹೆಚ್ಚು ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯಲ್ಯ, ಪುತ್ರನೈವ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸಬೇಕಾದರೂ ಈ ಉಪಮಾನವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ.

ವಾಶ್ವೇವ ವಿದ್ಯುನ್ನಿವಾತಿ ವತ್ಸಂ ನ ಮಾತಾ ಸಿಷಕ್ತಿ |
(ಮು. ಸಂ. ೧. ೩೮-೮).

ಅರ್ವಾಚೀ ಸಾ ಮರುತೋ ಯಾ. ವ ಊತರೋಷು ವಾಶ್ರೀವ ಸುಮತಿರ್ಜಿಗಾತು |

(ಮು. ಸಂ. ೨-೨೪-೧೫).

ಗಾವ ಇವ ಗ್ರಾಮಂ ಯೂಯುಧಿರಿನಾಶ್ವಾನ್ವಾಶ್ರೀವ ವತ್ಸಂ ಸುಮನಾ ದುಹಾನಾ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೪೪-೪).

ಇತ್ಯಾಧಿ ಎಲ್ಲಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ವಾಶ್ರಾಃ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಹಂಭಾರವಂ ಕುರ್ವತ್ಯಃ ಗಾವಃ ಎಂದು ವಾತ್ಸಲ್ಯಪೂರ್ಣವಾದ ಗೋವುಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಕುರಿತ ಉಪಮಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಗೆ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪುತ್ರವಾತ್ಸಲ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಸ ರೋಚಯಜ್ಜ ನುಪಾ ರೋದಸೀ ಉಭೇ ಸ ಮಾತ್ರೋರಭವತ್ಪುತ್ರೇ ಈಡ್ಯಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೩-೨-೨).

ಅಗ್ನೇ ದಿವಃಸೂನುರಸಿ ಪ್ರಚೇತಾಸ್ತನಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಉತ ವಿಶ್ವನೇದಾಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೩-೨೫-೧).

ಇತ್ಯಾಧಿ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಪೂಜ್ಯನೂ ವಿಶ್ವಾಸಪಾತ್ರನೂ ಆದ ಪುತ್ರನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪುತ್ರವಾತ್ಸಲ್ಯವುಳ್ಳ ಗೋವುಗಳ ಅಭಿಮಾನಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿರುವುದು ಉಚಿತವಾಗಿದೆ.

ಅಥವಾ ಉಭೇ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವಾದಿವರೂ ಸಹ.

ದ್ವೇ ವಿರೂಪೇ ಚರತಃ ಸ್ವರ್ಭೇ ಅನ್ಯಾನ್ಯಾ ವತ್ಸಮುಪಧಾಸಯೇತೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೯೫-೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಂಹಿತಾವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ, ತಯೋರೇತೌ ವತ್ಸಾ | ಅಗ್ನಿಶ್ಚಾ ದಿತ್ಯಕ್ಷ | ರಾತ್ರೇರ್ವತ್ಸಃ | ಶ್ವೇತ ಆದಿತ್ಯಃ | ಅದ್ವೋ೯೧೨ಃ | ಎಂಬ ತೈತ್ತಿರಿಯ ಅರಣ್ಯಕದ (೧-೧೦) ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಯು ಅಹೋರಾತ್ರಗಳ ವತ್ಸನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಉಭೇ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಆರಣೀ ಎಂದಾದರೂ ಸಹ—

ಉತ ಸ್ತ್ರಿಯಂ ಶಿಶುಂ ಯಥಾ ನವಂ ಜನಿಷ್ಠಾರಣೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೫-೯-೨).

ಅತಿಥಿಂ ಮಾನುಷಾಣಾಂ ಸೂನುಂ ವನಸ್ವತೀನಾಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೮-೨೩-೨೫).

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಅರಣಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಶಾಲಿಯಾದ ಪುತ್ರನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅವುದರಿಂದ ಉಭೇ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವಾದಿವರೂ, ಅಹೋರಾತ್ರಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವಾದರೂ ಅಥವಾ ಅರಣಿಗಳೆಂದಾದರೂ, ಈ ಉಪಮಾನವು ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕೆ ಅತ್ಯುಚಿತವಾಗಿದೆ.

ದಕ್ಷಪತಿಃ—ಬಲಾಧಿಪತಿಃ | ಬಲಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಯದತಿಶಯಿತಂ ಬಲಂ ತಸ್ಯಾಧಿಪತಿರ್ಬಲಧೂ ವೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಬಲಗಳ ನಡುವೆ ಯಾವುದು ಅತ್ಯಂತ ಅತಿಶಯವಾದ ಬಲವೋ ಅದಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾದವನು ಎಂದರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಾಶ್ರಾಃ—ವಾಶ್ರ ಕರ್ದೇ ಧಾತು. ಸ್ಥಾಯಿತೆಷ್ಟಾ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಾಶ್ರ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅಜಾದ್ಯತೆಷ್ಟಾಪ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಾಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ತಸ್ಯುಃ—ಷ್ಠಾ ಗತಿನೃತ್ಯೌ ಧಾತು. ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿಗೆ ಸತ್ಯ. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಸಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಕರ್ಪೂರ್ವಾಃಖಿಯಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ತಕಾರಶೇಷ. ಅತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿತ್ವಾದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಉಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಿಪಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿವ್ಯೇಃ—ಇತ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಇತ್ ಶೀರ್ಷ್ಠ್ಯಾಂ ವನ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥ—(ಉ. ಸೂ. ೭-೩-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ವಿವ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿರ್ನಿತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ದಕ್ಷಪತಿಃ—ದಕ್ಷಾಣಾಂ ಪತಿಃ ದಕ್ಷಪತಿಃ ಪಕ್ಷೀತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸ. ಪಶ್ಯಾವೈತ್ಯಯೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಂಜಂತಿ—ಅಜ್ಞಾ ನ್ಯಕ್ರಿಯೆಷ್ಠಾಂ ತಿಗತಿಸು. ಧಾತು. ರುಧಾದಿ. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರ್ಪೋಂತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ರುಧಾದಿಭ್ಯಃ ತ್ಸಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ಸಮ್ ವಿಕರಣ. ಅತಿಪಃ ಎಂದು ಪ್ರತಿಷೇಧಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತ ಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಕ್ಷಿಣತಃ—ದಕ್ಷಿಣಾತ್ ಎಂಬರ್ಥವಿನ್ನಾಮಾದಿದಾಗ ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರಾಭ್ಯಾಮತೆಸುಚ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತೆಸುಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ. ಟಿತಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ |

ಉದ್ಯಂಯಮಿತಿ ಸವಿತೇವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಉಭೇ ಸಿಚೌ ಯತತೇ
ಭೀಮ ಋಂಜನ್ |

ಉಚ್ಚುಕ್ರಮತ್ಕಮಜತೇ ಸಿಮಸ್ಮಾನ್ನವಾ ಮಾತೃಭ್ಯೋ ವಸನಾ
ಜಹಾತಿ || ೨ ||

|| ಪದವಾಠಃ ||

ಉತ್ | ಯಂಯಮಿತಿ | ಸವಿತಾ ಇವ | ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಇತಿ | ಉಭೇ ಇತಿ | ಸಿಚೌ |
ಯತತೇ | ಭೀಮ | ಋಂಜನ್ |

ಉತ್ | ಶುಕ್ರಂ | ಅತ್ಕಂ | ಅಜತೇ | ಸಿಮಸ್ಮಾತ್ | ನವಾ | ಮಾತೃ ಭ್ಯಃ |
ವಸನಾ | ಜಹಾತಿ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸವಿತೇವ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರೇರಕ ಆದಿತೋ ಯಥಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯಾನೀಯಾನ್ವೀತಿಸುಪ್ತನುಯತಿ
ತಥಾಯಮೌಷಸೋದ್ಯೋಃ ಸ್ವಕೀಯಾನಿ ತೇಜಾಂಸ್ಯುದ್ಯಂಯಮಿತಿ | ಭೃತಮುದ್ಯತಾನ್ಯೋದ್ಯಾಭಿಮು-
ಖಾನಿ ಕರೋತಿ | ತದನಂತರಂ ಭೀಮಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಭಯಂಕರೋದ್ಯಗ್ನಿರುಭೇ ಸಿಚಾವುಭೇ ದ್ಯಾವಾ-
ಪೃಥಿವ್ಯೌ ಋಂಜನ್ ಪ್ರಸಾಧಯನ್ ಸ್ವತೇಜಸಾಲಂಕುರ್ವನೈತತೇ | ಸ್ವವ್ಯಾಪಾರೇ ಪ್ರಯತತೇ | ತದ-
ನಂತರಂ ಸಿಮಸ್ಮಾತ್ಸರ್ವಸ್ಮಾದ್ಯೂತಜಾತಾಚ್ಚುಕ್ರಂ ದೀಪ್ತಮತ್ಕಂ ಸಾರಭೂತಂ ರಸಮುದಜತೇ |
ರಶ್ಮಿಭಿರೂರ್ಧ್ವಮಾದತ್ತೇ | ಅಪಿ ಚ ಮಾತೃಭ್ಯಃ ಸ್ವಮಾತೃಸ್ವಾನೀಯೇಭ್ಯೋ ವೃಷ್ಟ್ಯದಿಕೇಭ್ಯಃ
ಸಕಾಶಾನ್ವವಾ ನವಾನಿ ಪ್ರತ್ಯಗ್ರಾಣಿ ವಸನಾ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತ ಆಚ್ಛಾದಿಕಾನಿ ತೇಜಾಂಸಿ ಜಹಾತಿ | ಉದ್ಧಮ-
ಯತಿ || ಯಂಯಮಿತಿ | ಯಮ ಉಪರಮೇ | ಅಸ್ಮಾದ್ಯೋಲುಕಿ ನುಗತೋದ್ಯನುನಾಸಿಕಾಂತಸ್ಯ |
ಪಾ. ೨.೪.೮೫ | ಇತ್ಯುಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ನುಗಾಗಮಃ | ಏತಚ್ಛಾನುಸ್ಮಾರೋಪಲಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ | ಸಿಚೌ | ಸಿಚಿ
ಕ್ಷರಣೇ | ಸಿಂಚಿತಃ ಫಲೇನ ಸಂಯೋಜಯತ ಇತಿ ಸಿಚೌ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ | ಕ್ವಿಷ್ಟೇತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ಯತತೇ |
ಯತೀ ಪ್ರಯತೇ | ಅತ್ಕಂ | ಅತ ಸಾತತ್ಯಗಮನೇ | ಇನ್ ಭೇದಕಾಪಾತಲ್ಯತನುರ್ಜಿಭ್ಯಃ | ಕನ್ | ಉ

೩-೪ | ಇತಿ ಕನ್ | ನಿತ್ಯಾದಾದ್ಯು ದಾತ್ರೈಂ | ಸಿಮಸ್ತಾತ್ | ಸಿಮಶಬ್ದಃ ಸರ್ವಶಬ್ದಪರ್ಯಾಯಃ | ನವಾ ವಸನಾ | ಉಭಯತ್ರ ಶ್ಲೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೀಲೋಪಪಃ | ಜಹಾತಿ | ಓಹಾತ್ ತ್ಯಾಗೇ | ಜಾಹೋತ್ಯಾದಿಶಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸವಿತಾ—ಸೂರ್ಯನು | ಜಾಹೂ ಇವ—(ತನ್ನ) ಬಾಹುಗಳಂತಿರುವ ರಶ್ಮಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಸಾರಮಾಡಿಸುವಂತೆ | ಉದ್ಯಂಯಮೀತಿ—(ಈ ಔಷಸೋಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು) ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿ ಪ್ರಸಾರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. | ಭೀಮಃ—ಭಯಂಕರನಾದ ಅಗ್ನಿಯು | ಉಭೇ ಸಿಜಾ—ದ್ವಾವಾಪ್ಯಧಿವಿಗಳೆರಡನ್ನೂ | ಅಂಜನ್—(ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ) ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಾ | ಯತೇತೇ—(ಸ್ವಕರ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ) ನಿರತನಾಗುತ್ತಾನೆ. | (ಅನಂತರ) ಸಿಮಸ್ತಾತ್—ಸಕಲಭೂತಗಳಿಂದಲೂ | ಶುಕ್ರೇ—ಶುಭ್ರವಾದುದೂ | ಅತ್ಯೇ—ಸಾರಭೂತವಾದುದೂ | ಆದ ರಸವನ್ನು | ಉದೆಜತೇ—(ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. (ಮತ್ತು) | ಮಾತೃಭ್ಯಃ—(ತನ್ನ) ಜನನಿಗಳಾದ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳಿಂದ | ನವಾ—ಹೊಸದಾದ | ವಸನಾ—(ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ) ಹೊದಿಕೆಯಂತೆ ವ್ಯಾಪಿಸುವ (ತೇಜಸ್ಸನ್ನು) | ಜಹಾತಿ—ಹೊರಡಿಸುತ್ತಾನೆ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸೂರ್ಯನು ಬಾಹುಗಳಂತಿರುವ ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಹರಡುವಂತೆ ಈ ಔಷಸೋಗ್ನಿಯೂ ಸಹ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿ ಹರಡುತ್ತಾನೆ. ಭಯಂಕರನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ದ್ವಾವಾಪ್ಯಧಿವಿಗಳೆರಡನ್ನೂ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಾ ಸ್ವಕರ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅನಂತರ ಸಕಲ ಭೂತಗಳಿಂದಲೂ ಶುಭ್ರವಾದುದೂ, ಸಾರಭೂತವಾದುದೂ ಆದ ರಸವನ್ನು ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆಳೆದುಕೊಂಡು ತನ್ನ ಜನನಿಗಳಾದ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳಿಂದ ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಹೊದಿಕೆಯಂತೆ ವ್ಯಾಪಿಸುವ ತನ್ನ ಹೊಸ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಹೊರಡಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation

Like the sun, he stretches forth his arms, and the formidable Agni, decorating both heaven and earth (with brightness), labours (in his duties); he draws up from everything the essential (moisture), and clothes (the earth) with new vestments (derived) from his maternal (rains).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಇಲ್ಲಿ ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿ ಪ್ರಸರಿಸಿದ ಅಗ್ನಿಯು ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಸೂರ್ಯನ ರಶ್ಮಿಗಳ ಪ್ರಸಾರಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ. ಈ ತೇಜಃಪ್ರಸಾರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಭೇಷಣರಮ್ಯತೆಯಿದೆ. ಈ ಗುಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ನಿತ್ಯಕರ್ತವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿ ಲೋಕದ ಸಾರವನ್ನು ಒಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ತಾನು ಹೀಗಿ ಇನ್ನೊಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಆ ಸಾರವನ್ನು ಪುನಃ ಹರಡಿ ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಒಂದು ಹೊಸ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ.

ಸವಿತಾ—ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರೇರಕಃ ಅದಿತ್ಯಃ | ಸಕಲಕ್ಕ್ಯಾ ಪ್ರೇರಕನಾದ ಅದಿತ್ಯನೆಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿ ಅಗ್ನಿಜ್ವಾಲೆಯನ್ನು ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳಿಗೆ ಹೋಲಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸೂರ್ಯನು ಯಾವ ರೀತಿ ತನ್ನ ಬಾಹುಗಳಂತಿರುವ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಉದ್ಧರಮುಖವಾಗಿ ಹರಡಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಸಹ ತನ್ನ ಜ್ವಾಲೆಗಳನ್ನು,

ಉದ್ಯಂಯಮೀತಿ—ಭೃತಮುದ್ಯತಾನ್ಯೂರ್ಧ್ವಾಭಿಮುಖಾನಿ ಕರೋತಿ | ಅಧಿಕವಾಗಿ ಮೇಲ್ಬಾಗಕ್ಕೆ ಪ್ರಸರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅದಿತ್ಯನಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿಬಿಡಿಯೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಸ್ವಂದ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಇದನ್ನು ಬೇರೆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ದೇವಸರಿವೇಷಣವೇಲಾಯಾಂ ಯದುದ್ಯಮನಂ ತದಿಹಾಭಿಪ್ರೇತಂ | ದೇವಾನಾ ಸರಿವೇಷ್ಪಂ ಹವೀಂಷ್ಯಾದಾಯ ಪುನಃಪುನರುದ್ಯಚ್ಯತಿ | ಸವಿತೇವ | ಯಜಮಾನನಾಮೈತಚ್ಚಾಕಪೂಣನಾ ಪಠಿತಂ | ಯಜಮಾನ ಇವ | ದೇವಾನಾ ಸರಿವೇಷ್ಪಂ ಹಸ್ತಾಭ್ಯಾಂ ಹವೀಂಷ್ಯಾದಾಯ ಯಜಮಾನವತ್ ಪುನಃ-ಪುನರಗ್ನಿ ರುತ್ ಕ್ಷಿಪತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹುಚುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಪುನಃಪುನಃ ತನ್ನ ಉರ್ಧ್ವಮುಖವಾದ ಜ್ವಾಲೆಗಳನ್ನು ಮೇಲ್ಬಾಗಕ್ಕೆ ಹರಡುವುದನ್ನು ಯಜಮಾನನು ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸದೇಸದೇ ಮೇಲ್ಬಾಗಕ್ಕೆ ತೋಳುಗಳಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ. ಶಾಕಪೂಣಗಳು ಸವಿತೈಶ್ಚಮನ್ನು ಯಜಮಾನನಾಮು ಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಸವಿತಾ ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನೆಂದರ್ಥ ಎಂದು ಮುಖ್ಯವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಅಥವಾ ಸವಿತಾತ್ರೇ ಅದಿತ್ಯ ಏವ ವಾಭಿಪ್ರೇತಃ | ಇಲ್ಲಿ ಸವಿತೈಶ್ಚಾಕೈ ಅದಿತ್ಯನೆಂದಾ ದರೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು ಎಂದಿರುತ್ತಾರೆ.

ಉಭೇ ಸಿಚ್ಛಾ ಉಭೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ | ದ್ಯಾವಾ ಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡನ್ನೂ, ಅಂಜನ್—ಸೃತೇಜಸಾ ಅಲಂಕುರ್ವನ್ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಾ ಎಂಬ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಸಾಯಣರು :

ಉಭೇ ಸಿಚ್ಛಾ—ಸಿಚಿ ಶಬ್ದಃ ಅತ್ರ ವಸ್ತ್ರಾಂಚಲವಚನಃ | ಯತೆತಿರಪಿ ಸನ್ನದನಾರ್ಥಃ ಉಭೇ ಅಪಿ ವಸ್ತ್ರಾಂಚಲೇ ಗಾಢಂ ಸನ್ನಹತಿ | ಸಿಚ್ಛಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ವಸ್ತ್ರದ ಸೆರೆಗೊಂದರ್ಥ. ಯತೇತೇ ಎಂದರೆ ವಸ್ತ್ರದ ಸೆರೆಗುಗಳನ್ನು ಸಂಯಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹವಿಸ್ಸಿನ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದೆಂದರ್ಥ ಎಂದು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿ ಗಳೂ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇದೂ ಸಮಂಜಸವಾಗಿಯೇ ಕಾಣುತ್ತದೆ, ಏಕೆಂದರೆ ಮುಕ್ತಂಹತಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಚಿಶಬ್ದವನ್ನು ನಾಮಪದವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು ಅಸರೂಪ. ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಒಂದೆರಡು ಕಡಿ ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಸ್ತ್ರದ ಸೆರೆಗೊಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಿತುರ್ವ ಪುತ್ರೈಃ ಸಿಚಿವಾ ರಭೇ ತೇ ಇಂದ್ರ ಸ್ವಾದಿಪ್ಯಯಾ ಗಿರಾ ಶಚೀವಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೩-೫೩-೨)

ಮಾತಾ ಪುತ್ರಂ ಯಥಾ ಸಿಚಾಭ್ಯೇನಂ ಭೂಮ ಊರ್ಣುಹಿ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೪-೧೧)

ಈ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಸಿಚಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರೂ ಸಹ ವಸ್ತ್ರಪ್ರಾಂತ, ವಸ್ತ್ರಾಂತ ಎಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿ ರುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳ ವಿವರಣೆಯೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಮುಂದಕ್ಕೂ, ಸಹ, ಸಾಯಣರು,

ಉಭೇ ಸಿಖಾ ಅಂಜನ್ ಯತತೇ ಎಂದು ಅನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಸ್ಯಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಉಭಾ ಸಿಖಾ ಯತತೇ ಎಂಬುದನ್ನೇ ಬೇರೆ ಮಾಡಿ, ಅನಂತರ ಭೇಮಃ ಅಂಜನ್—ಎಂಬುದನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಆತ್ಮಾನಂ ಯಜ್ಞಂ ವಾ ಪ್ರಸಾಧಯನ್ | ತನ್ನನ್ನು ಅಥವಾ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಾ ಉತ್ ಕುಕ್ರಮತುಂ ಆಜತೇ ಎಂಬುದ ರೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅತ್ಯಂ—ಸಾರಭೂತಂ ರಸಂ | ಸಾರಭೂತವಾದ ರಸವನ್ನು ಉದಜತೇ | ಮೇಲಕ್ಕೆಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಅತ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ರಸವೆಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಉಳಿದೆಡೆ ಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ರೂಪನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ಸೇರಿರುವುದೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿ ರೂಪವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲವು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಚ್ಚಾದಕವಾದ ಕವಚವೆಂದಾಗಿದೆ. ಆಯುಧವೆಂದೂ ಒಂದೆರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪ ಯೋಗಿಸಿದೆ. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರಾಗುವುದು

ಸ್ಯಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಅತ್ಯಶಬ್ದೋಲ್ಪತ್ತೆ ರೂಪವಚನಃ ಅಂಜತಿರಪಿ ಕ್ಷೇರಜಾರ್ಥಃ | ಕುಕ್ರಮಾತ್ಮೀ-ಯಜ್ಞಾಲಾಪ್ಯಂ ರೂಪಮುತ್ ಸ್ತಪತಿ | ಊರ್ಧ್ವಂ ಜ್ವಲತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತ್ಯಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ರೂಪವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಉದಜತೇ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಸೆಯುತ್ತಾನೆ ಎಂದರೆ ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿ ಪ್ರಸರಿಸಿ ಹರಡುತ್ತಾನೆ; ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿ ಜ್ವಾಲೆಯನ್ನು ಹರಡಿ ಉರಿಯುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ ಶುಕ್ರಸಂಹಿತೆಯಿಂದ-

ಸಚಾ ಯದಾಸು ಜಹತೀಷ್ಯತ್ಯಮಮಾನುಷೀಷು ಮಾನುಷೋ ನಿಷೇವೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೯೫-೮)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅತ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂದರವಾದ ರೂಪವೆಂದರ್ಥವು.

ಸ್ತರೀರ್ನಾತ್ಯಂ ವ್ಯುತಂ ವಸಾನಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ತ್ರಿಯಾ ಸುದ್ಯತೀ ಹಿರಣ್ಯೈಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೨-೨)

ವಸಾನೋ ಅತ್ಯಂ ಸುರಭಿಂ ದ್ಯುಶೇ ಕಂ ಸ್ಯ ಗಣ ಸ್ತತವಿಸಿರೋ ಬಭೂಥ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨೯-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಶುಕ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಅತ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ರೂಪವೆಂದೇ ಸಾಯಣರು ವಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿ ದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಒಂದುಕಡೆ ಮಾತ್ರ ರಸವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸ್ಯಂದಸ್ತಾಮಿ ಗಳ ಅರ್ಥವೇ ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಋ. ಸಂ. ೫-೭೪-೫; ೯-೬೯-೪ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಕವಚ ವೆಂದೂ, ೬-೨೩-೨, ರಲ್ಲಿ ಆಯುಧವೆಂದೂ; ೧೦-೪೯-೩, ರಲ್ಲಿ ರಾಕ್ಷಸತಿಕುವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಾತೃಭ್ಯಃ—ಸ್ಮಮಾತೃಸ್ಥಾನೀಯೇಭ್ಯೋ ವೃಷ್ಟ್ಯುದಕೇಭ್ಯಃ ಸಕಾಶಾತ್ | ತನ್ನ ಮಾತೃಪ್ರಾಯ ರಾವ ವೃಷ್ಟ್ಯುದಕಗಳಿಂದ ಎಂನು ಸಾಯಣರೂ; ಮಾತೆರೋಲ್ಪತಿ ದಿಶಃ ಅಗ್ನೇರ್ಜನಕತ್ಯಾತ್ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದುವರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮಾತೃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದಿಕ್ಕುಗಳೆಂದೂ, ಮಾತೃಭ್ಯಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ದಿಕ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳೆಂದೆಂದೂ ಸ್ಯಂದಸ್ತಾಮಿಗಳೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ವಾಕ್ಯದ ಒಟ್ಟು ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ವೃಷ್ಟ್ಯುದಕಗಳಿಂದ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ಆಗ ನನಾ ವಸನಾ ಜಹಾತಿ | ತನ್ನ ಹೊಸದಾ

ದುರೂ, ಜಗತ್ತನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆವರಿಸುವುದೂ ಆದ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಾನೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ದಿಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಎಂದಾದರೆ, ಆಗ ಅತಿದೋಷವನ್ನಾಣಿ ತೆನೂಂಸಿ ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ ತ್ವಾಷ್ಟ್ರಾಃ ಅಗ್ನಿರಜಹಾತ್ | ಹೊಸದಾಗಿ ಆವರಿಸಿದ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ದರದಿಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೂ ಓಡಿಸಿದನು, ನಾಶಮಾಡಿದನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯಂಯಮೀತಿ—ಯಮ ಉಪರಮೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಧಾತೋರೇ-
ಕಾಚೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್. ಯಜೋದ್ಯಚಿ ಚೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೪) ಸೂತ್ರ
ದಿಂದ ಅನೈಮಿತ್ತವಾಗಿ ಉಕ್. ಸನ್ಯಜೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾಚಿಗಿ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅದಿಹಲ್‌ಶೇಷ
ಬಂದಾಗ ಧಾತುವು ಅನುನಾಸಿಕಾಂತವಾದುದರಿಂದ ನುಗತೋದ್ಯನುನಾಸಿಕಾಂತಸ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೫)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ನುಕಾಗಮ. ನುಕ್ ಎಂಬುದು ಅನುಸ್ವಾರಕ್ಕೆ ಉಪಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಅಲ್ಲಿ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಅನುಸ್ವಾರಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನಕಾರಶ್ರವಣವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.
ಸನಾಧ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ—ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಂ ಯಮ್ ಎಂಬುದು ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ
ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರೂಪ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚೆರ್‌ರೀತೆಂ ಚೆ—ಎಂದು ಅದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಠವಾಡಿರು
ವುದರಿಂದ ಶಪಿಗಿ ಉಕ್. ಯಜೋದ್ಯ ನಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಿತ್ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಕ್ಕೆ (ತಿ)
ಈಡಾಗಮ. ಯಂಯಮೀತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ.

ಸವಿತಾ—ಪ್ರಸವಾರ್ಥಕ ಸು ಧಾತುವಿಗೆ ತ್ಯಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಯೇದ್ವಲಾದೀಃ—ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಇಡಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಆವಾದೀಶ, ಚಿತ್ತೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋ
ದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಿಚ್—ಸಿಚರ್ ಕ್ಷರಣೇ. ಧಾತು. ಸಿಂಚತಃ ಫಲೇನ ಸಂಯೋಜಯತ ಇತಿ ಸಿಚ್ ದ್ವಾವಾಪ್ಯಧಿವ್ಯೌ.
(ಫಲಾನುಭವಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನಗಳು) ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾ
ದುದರಿಂದ ಲಘೂಫಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕ್ವಿಪ್ ಸರ್ವಲೋಪವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.
ದ್ವಿತಿರಿಯಾಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಯತತೇ—ಯತಿ ಪ್ರಯತ್ನೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರೂಪ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಓತ
ಆತ್ಮನೇಶವದಾನಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ವ. ಶವ್‌ವಿಕರಣ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅತಿಜಿಹ್ವಾಃ—
ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೀಮಃ—ಬಿಭೇತಿ ಅಸ್ಮಾತ್ ಇತಿ ಭೀಮಃ. ಇಾಭೀ ಭಯೇ ಧಾತು. ಭೀಮಾದಯೋದ್ಯಸಾದಾನೇ
(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋ
ದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅತ್ಯಮ್—ಅತ ಸಾತತ್ಯಗಮನೇ. ಧಾತು. ಧ್ವಾದಿ. ಇಷ್ಭೀಶಾಪಾತಲ್ಯತಿಮುರ್ಚಿಭ್ಯಃ ಕನ್—
(ಉ. ಸೂ. ೩-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇಷ್ಭೀಶಾಪಾತಲ್ಯಮ್—
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಜತೇ—ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಟಿನಲ್ಲಿ
ಆತ್ಯನೇಪದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ
ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಿಮಸ್ಮಾತ್—ಸಿಮ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸರ್ವಶಬ್ದ ಸರ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಸರ್ವಾದೀನಿ ಸರ್ವ-
ನಾಮಾನಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವನಾಮಸಂಕ್ಷೇಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪಂಚಮೀ ಏಕವಚನ
ಪರನಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಜುಸಿಜ್ಜೋಃ ಸ್ಮಾತ್ ಸ್ಮಿನೌ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ಮಾತ್ ಎಂಬ
ಆದೇಶ. ಅನೇಕಾಲಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ನನಾ—ನವುಂಸಕದಲ್ಲಿ ತಿ ಆದೇಶ ಬಂದು ಕಾರ್ಯವಾದಾಗ ಶೇಷ್ಯಂದಿಸಿ ಬಹುಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ
೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ವಸನಾ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ತಿಗೆ ಲೋಪ.

ಜಹಾತಿ—ಓಹಾತ್ ತ್ಯಾಗೇ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ
ದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃಶ್ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಚು ಏಕರಣ. ಶ್ಚಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ
ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಪ್ರಸ್ತ. ಚುತ್ವದಿಂದ ಜಹಾರಾದೇಶ. ಜಹಾತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಅತಿಹಂತದ
ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭ ||

ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರ

ತ್ಸೀಷಂ ರೂಪಂ ಕೃಣುತ ಉತ್ತರಂ ಯತ್ಸಂಪೃಚ್ಛಾನಃ ಸದನೇ

ಗೋಭಿರಧ್ವಿಃ |

ಕನಿಬುಧ್ವಂ ಪರಿ ಮಮ್ಯುಜ್ಯತೇ ಧೀಃ ಸಾ ದೇವತಾತಾ ಸಮಿ-
ತಿರ್ಬಭೂವ || ೮ ||

ಪದವಾಠಃ

ತ್ರೈಷಂ | ರೂಪಂ | ಕೃಣುತೇ | ಉತ್ 5 ತರಂ | ಯತ್ | ಸಂ 5 ಪುಂಚಾನಃ |

ಸದನೇ | ಗೋಭಿಃ | ಅತ್ 5 ಭಿಃ |

ಕವಿಃ | ಬುಧ್ನಂ | ಪರಿ | ಮನ್ಮುಜ್ಯತೇ | ಧೀಃ | ಸಾ | ದೇವ 5 ತಾತಾ | ಸಂ 5 -

ಇತಿಃ | ಬಭೂವ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸದನೇಂತರಿಕ್ಷೇ ಗೋಭಿರ್ಗಂತ್ರೀಭಿರಧಿರ್ಮೇಘಘಾಸ್ತುಭಿಃ ಸಹ ಸಂಪುಂಚಾನೋ ವೈದ್ಯುತರೂಪೇಣ ಸಂಯುಕ್ತಃ ಸನ್ ತ್ರೈಷಂ ದೀಪ್ತಂ ಸರ್ವೈರ್ವ್ಯಷ್ಟಮುಶಕೃಮುತ್ರರಮುತ್ಯೈಷ್ಟತರಂ ರೂಪಂ ವೈದ್ಯುತಂ ಪ್ರಕಾಶಂ ಯದ್ವಿದಾ ಕೃಣುತೇ ಕರೋತಿ | ತದಾನೀಂ ಕವಿಃ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶೀ ಧೀಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಧಾರಕಃ ಸೋಽಗ್ನಿಬುಧ್ನಂ ಸರ್ವಸ್ಯೋದಕಸ್ಯ ಮೂಲಭೂತಮಂತರಿಕ್ಷಂ ಪರಿ ಮನ್ಮುಜ್ಯತೇ | ಪರಿತೋ ಮಾರ್ಷಿ ಸ್ತತೇಜಸಾಚ್ಛಾದಯತಿ | ತಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ ಸಾ ದೇವತಾತಾ ದೇವೇನ ದೇವನಶೀಲೇನಾಗ್ನಿನಾ ತತಾ ವಿಸ್ತಾರಿತಾ ದೀಪ್ತಿರಸ್ತಾಭಿಃ ಸ್ತುತಾ ಸತೀ ಸಮಿತರ್ಬಭೂವ | ತೇಜಸಾಂ ಸಂಹತಿರ್ಭವತಿ || ಸಂಪುಂಚಾನಃ | ಪೃಚೀ ಸಂಪರ್ಕೇ | ರೌಧಾದಿಕಃ | ಅಸ್ವಾಲ್ಪಟಃ ಶಾನಚ್ | ಶ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪ ಇತ್ಯೇ-ಕಾರಲೋಪಃ | ಸೀದಂತೈಸ್ಸಿನ್ ಗಂಧರ್ವಾದಯ ಇತಿ ಸದನಮಂತರಿಕ್ಷಂ | ಅಧಿಕರಣೇ ಲ್ಯುಟ್ | ಮನ್ಮುಜ್ಯತೇ | ಮೃಜೂಷ್ ಶುದ್ಧಾ | ಅಸ್ವಾದ್ಯುಜಾ ಮನ್ಮುಜ್ಯತೇ ಮನ್ಮುಜ್ಯಮಾನಾಸ ಇತಿ ಚೋಪ-ಸಂಖ್ಯಾಂ | ಸಾ. ೭.೪.೯೧-೧ | ಇತಿ ನಿಸಾತನಾದಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ರುಗಾಗಮಃ | ದೇವತಾತಾ | ದೇವೇನ ತತಾ ದೇವತಾತಾ | ಕನೋತೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಅನುದಾತ್ಮೋಪದೇಶೇತ್ಯಾದಿನಾನಾನಾಸಿಕಲೋಪಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಯಂ | ತ್ವತೀಯಾ ಕರ್ಮಣೇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಕ್ವರಂ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ

ಸದನೇ—ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ | ಗೋಭಿಃ—ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ | ಅಧಿಃ—(ಮೇಘಸ್ಥವಾದ) ನೀರುಗಳೊಡನೆ | ಸಂಪುಂಚಾನಃ—(ಮಿಂಚಿನರೂಪದಲ್ಲಿ) ಸೇರಿಕೊಂಡು | ತ್ರೈಷಂ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದುದು | ಉತ್ತರಂ—ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದುದು ಆದ | ರೂಪಂ—(ಮಿಂಚಿನ) ತೇಜೋರೂಪವನ್ನು | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಕೃಣುತೇ—ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾನೆಯೇ (ಆಗ) | ಕವಿಃ—ಪ್ರಾಜ್ಞನೂ | ಧೀಃ—(ಸಕಲ ಜಗತ್ತನ್ನೂ)ಧಾರಣೆಮಾಡುವವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು | ಬುಧ್ನಂ—ನೀರಿಗೆ ಮೂಲವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು | ಪರಿ ಮನ್ಮುಜ್ಯತೇ—ಸುತ್ತಲೂ (ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ) ಹೊದಿಸುತ್ತಾನೆ. | ಸಾ ದೇವತಾತಾ—ಅಗ್ನಿದೇವನಿಂದ ವಿಷ್ಕೃತವಾದ ಆ ದೀಪ್ತಿಯು | ಸಮಿತರ್ಬಭೂವ (ನಮ್ಮಿಂದ ಸ್ತುತವಾದನಂತರ) ಸಂಘಾತರೂಪವುಳ್ಳದ್ದಾಯಿತು. (ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿತು)

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಮೇಘಸ್ಥವಾದ ನೀರುಗಳೊಡನೆ ಮಿಂಚಿನರೂಪದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದುದೂ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದುದೂ ಆದ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದಾಗ ಪ್ರಾಕ್ಷ್ಯನೂ, ಸಕಲ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಧಾರಣಮಾಡುವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ನೀರಿಗೆ ಮೂಲವಾದ ಅಂತರಕ್ಷವನ್ನೆಲ್ಲಾ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ತುಂಬುತ್ತಾನೆ. ಅಗ್ನಿದೇವನಿಂದ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ ಆ ದೀಪ್ತಿಯು ನಾವು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿದಮೇಲೆ ಸಂಘಾತರೂಪವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಯಜ್ಞಾರ್ಹವಾಯಿತು.

English Translation

Associated in the firmament with the moving waters, he assumes an excellent and lustrous form, and the wise sustainer (of all things) sweeps over the source (of the rains with his radiance), whence a concentration of light is spread abroad by the sportive deity.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅತ್ರೇದಮುಕ್ತಂ ಭವತಿ | ಯದಾ ಮೇಘೋದಕರೂಪಾಭಿಗೋಭಿಯುಕ್ತಃ ಸನ್ನಿಗ್ನಿವ್ಯದ್ಯುತೇಃ ಸ್ತಕೇಯಮುತ್ಪ್ರಪ್ತತಂ ತೇಜಸ್ತೇಜಃಪುಂಜಪೂರ್ಣೇಂತರಿಕ್ಷೇ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಯತಿ ತದಾ ತತ್ಸರ್ವಮಂತರಿಕ್ಷಂ ತೇನ ತೇಜಸಾ ಪ್ರಮೃಷ್ಟಂ ಭವತಿ ಯಚ್ಚ ತತ್ಸ್ವರೂಪಪ್ರಾದುರ್ಭವನಂ ತದೇವ ದೇವಾಂತರೈಃ ಸಹಾಗ್ನೇರ್ಗಮನಂ ಭವತೀತಿ || ಎಂದರೆ ಮೇಘಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ವಿದ್ಯುದ್ರೂಪದಿಂದ ತನ್ನ ಪೂರ್ಣ ತೇಜಸ್ಸಿನೊಡನೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅವಿಭವಿಸುವಾಗ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಕಾಶನಿಂದ ಅಂತರಕ್ಷವೆಲ್ಲವೂ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ತುಂಬಿಹೋಗುವುದು. ಎಂದರೆ ಅತಿಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿ ಬೆಳಗುವುದು. ಈ ರೀತಿ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಾದುರ್ಭವಿಸಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಸೇರುವನೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾರ್ಧದ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೂ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅನ್ವಯವು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವಾರ್ಧಕ್ಕೆ, ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯು ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಮಿಂಚಿನರೂಪದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂತಲೂ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದಲೂ ಸೋಮರಸಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ಉಜ್ವಲವಾದ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂತಲೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಾಗಬಹುದು. ಮೊದಲನೆಯ ಅನ್ವಯವ ಪ್ರಕಾರ ಸಾಯಣರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ;

ಸದನೇ—ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿ. ಸೀದಂತೈಸ್ಸಿನ್ ಗಂಧರ್ವಾದಯಃ ಇತಿ ಸದನಮಂತರಿಕ್ಷಂ | ಗಂಧರ್ವಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲಿ ವಿಹಸುತ್ತಾ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಅಂತರಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸದನವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿ,

ಗೋಭಿಃ ಅದ್ವಿಃ ಸಂಪ್ಯಂಜಾನಃ—ಗಂತ್ರೀಭಿಃ ಮೇಘಸ್ಥಾಭಿಃ ಸಹ ವ್ಯವೃತ್ತರೂಪೇಣ ಸಂಯುಕ್ತಃ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಮೇಘಗಳೊಡನಿರುವ ನೀರುಗಳೊಡನೆ ಮಿಂಚಿನರೂಪದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ವಿವರವಿದೆ.

ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ,

ಸದನೇ—ಯಜ್ಞಗೃಹೇ : ಗೋಭಿಃ ಅದ್ವಿಃ, ಗೋ ಶಬ್ದಃ ಅತ್ರ ಸ್ತುತಿವಚನಃ |

ಗೋಭಿಯಾದೀ ಮನ್ಯೇ ಅಸ್ಮನ್ನಗಂ ನ ವ್ರಾ ಮೃಗಯಂತೇ ||

(ಮ. ಸಂ. ೮-೨-೬)

ಇತಿ ಯಥಾ | ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಸೋಮರಸಲಕ್ಷಣಾಭಿಶ್ಚ ಅದ್ವಿಃ ಸ್ತಿಯಮಾನಃ ಸೋಮೇನ ಚ ಹೂಯಮಾನ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದಲೂ ಸೋಮರಸಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಬೀರುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಗೋ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿಯೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೇಲಿನ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಉತ್ತರಂ—ಉತ್ಪಪ್ಪತರಂ | ಅತ್ಯಂತ ಉತ್ತಮವಾದ ಎಂದು ತ್ವೇಷಂ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣ ವಾಗಿದೆ.

ಉತ್ತರಾರ್ಧವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರ ಅನ್ವಯಕ್ಕೂ ವಿವರಣೆಗೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಬರುತ್ತದೆ. ಸಾಯಣ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ,

ಕವಿಃ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿಃ, ಧೀಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಧಾರಕಃ ಸಃ ಅಗ್ನಿಃ ಬುಧ್ಧಂ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ಪರಿ ಮಮೃಷ್ಯತೇ ಪರಿತಃ ಸ್ವತೇಜಸಾ ಅಚ್ಚಾದಯತಿ ಸಾ ದೇವತಾತಾ ದೇವಶೀಲೇನಾಗ್ನಿನಾ ವಿಸ್ತಾರಿತಾ ದೀಪ್ತಿಃ ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ಸ್ತುತಾ ಸಮಿತಿರ್ಬಭೂವ ತೇಜಸಾಂ ಸಂಹತಿರ್ಭವತಿ| ಮೇಧಾವಿಯೂ ಸಕಲ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಧಾರಣೆಮಾಡುವವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಆವರಿಸುತ್ತಾನೆ. ದೇವತಾತ್ಮನಾದ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಆ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ನಾವು ಸ್ತುತಿಸಿದಾಗ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತೇಜಸ್ಸಿನ ವುಂಜವುಂಟಾಯಿತು ಎಂದೂ, ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ—

ಬುಧ್ಧಂ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ | ತಚ್ಚ ತಮೋಽಪನಯನೇನ ಸರ್ವತಃ ಶೋಧಯತಿ | ಧೀರಿತಿ ಕರ್ಮ- ನಾಮ | ಸಂಗಚ್ಛಂತೇ ದೇವಾಃ ಸಾ ಸಮಿತಿಃ | ಯತ್ರ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಣಿ ದೀಪ್ತಿಮಾತ್ಮಸೋ ರೂಪಮಗ್ನಿಃ ಕರೋತಿ ಅಂತರಿಕ್ಷಾಚ್ಚ ತಮೋಽಪನಯತಿ ತತ್ರೈವ ದೇವಾಃ ಸಂಗಚ್ಛಂತೇ ನಾನ್ಯತ್ರೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಂತ ರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಸಮಿತಿಯು ಸೇರುತ್ತದೆ. ಯಾವ ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಬೆಳಗುತ್ತಾನೆಯೋ, ಯಾವ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕತ್ತಲನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಯೋ ಅಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ದೇವತೆಗಳ ಸಮೂಹವು ಸೇರಿ ವಿಹರಿಸುತ್ತದೆ. ಉಳಿದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಖಂಡಿತವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳು ಸೇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ವಿವರಣೆಯ ಪ್ರಕಾರ ದೇವತಾತಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞಃ, ವೇನಃ, ಇತ್ಯಾದಿ ೧೫ ಯಜ್ಞನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೧೯) ಪರಿತವಾಗಿ ಯಜ್ಞವೆಂದರ್ಥವಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ದೇವತೆಗಳ ಗುಂಪು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಬುಧ್ಧಂ— ಬುಧ್ಧಮಂತರಿಕ್ಷಂ | ಬದ್ಧಾ ಅಸ್ಮಿನ್ ಧೃತಾ ಆಪ ಇತಿ ನಾ | ನೀರು ಇಲ್ಲಿ ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸ ಲುದುತ್ತವೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷಕ್ಕೆ ಬುಧ್ಧವೆಂದು ಹೆಸರು. (ನಿ. ೧೦-೪೬)

Maurice Bloomfield ಎಂಬ ಅಂಗ್ಲವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರನು ಸ್ವಂದಸ್ತಮಿಗಳ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿಯೇ ಈ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೂ ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಆಗದೆ ಇರುವ ಮುಷಿಯ ಭಾವನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು ಗೂಢವಾದ ತತ್ವವು ಅಡಗಿದೆಯೆಂದೂ, ಇದೇ ರೀತಿ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಒಂದು ಮಂಡಲದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು ಕಡೆ ಬರುತ್ತದೆಂದೂ ಇದೇ ಮುಕ್ತಿನ ಅನುಪೂರ್ವಿಯುಳ್ಳ ಆ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ.

ಶ್ವೇಷಂ ರೂಪಂ ಕೃಣುತೇ ವರ್ಣೋ ಅಸ್ಯ ಸ ಯಶ್ಚಾಶಯತ್ಸಮ್ಯಕ್ತಾ ಸೇಧತಿ ಸ್ಪಿಧಃ |
ಅಪ್ಪಾ ಯಾತಿ ಸ್ಪಧಯಾ ದೈವ್ಯಂ ಜನಂ ಸಂ ಸುಷ್ಪುತಿ ನಸತೇ ಸಂ ಗೋಅಗ್ರಯಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೯-೬೧-೮)

ಎಂಬ ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಸಮಾನವಾದ ಭಾವನನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಅವುಗಳ ಮರ್ವವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅರಿಯುವುದು ಸುಲಭಸಾಧ್ಯವಲ್ಲವೆಂದು ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಕಂಡಂತೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

" We can see that they are related beyond the verbal similarity of their opening padas: In 'I. 95. 8, 'Sage Prayer' (ಕವಿ: ಧಿ!) purifies Agni's foundation after his highest part has assumed brilliant colour ಶ್ವೇಷಂ ರೂಪಂ ಕೃಣುತೇ so that it becomes the meeting place among the Gods. (ಡೇವತಾಃ) In 9-71-8, Soma assumes brilliant colour, goes to the divine folk and there associates himself with praise accompanied by cows. We may never find out what is the exact value of these mystic utterances of the Bishis but, in any case, these two stanzas which assimilate Agni and Soma must be considered in their mutual relation, before explanation of either is possible "

(Rig-Veda Repetitions- Pt. I. P. 110.)

ಎಂಬುದಾಗಿ ಈ ಎರಡು ಮುಕ್ತಿಗಳ ಭಾವವೂ ಸಮಾನವಾದುದೆಂದೂ ಒಂದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದರೆ ಇನ್ನೊಂದನ್ನೂ ಗಣನವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಎರಡರ ತತ್ವವನ್ನೂ ಕೂಲಂಕಷವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾನೆ.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಶ್ವೇಷಮ್—ಶ್ವೇಷ ದೀಪ್ತಾ ಧಾತು. ಪಚಾದಿಯು ಅಕೃತಿಗಣವಾದುದರಿಂದ ನಂದಿಗ್ರವಪಚಾದಿಭ್ಯಃ— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯಚ್— ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೆಗೆ ಗುಣ. ಚಿತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಕೃಣುತೇ—ಕೃಣು ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಶ್ಚ ಧಾತು. ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಧಿಸ್ಸಿಕ್ಯೈಸ್ಕೋರಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಾಂತಾದೇಶ. ಉನಿಕರಣ. ಅತೋಲೋಪಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಪ್ತೆ ಇತ್ಯಾ ನಃ—ಪೃಚ್ಛೇ ಸಂಪರ್ಕೇ. ಧಾತು. ರುಧಾದಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನ್‌ಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರುಧಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಮ್ ವಿಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಾನ್‌ಚಿಗಿ ಜಾದ್ಯದ್ಯಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ವಸೋಲರಲ್ಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಾನ್‌ಚನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಶ್ವಮಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ನಕಾರಕ್ಕೆ ನಶ್ಚಾಪದಾಂತಸ್ವಯುಲಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುಸ್ವಾರ. ಅನುಸ್ವಾರಸ್ವಯಯಿ ಪರಸವರ್ಣಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರಸವರ್ಣ. ಶಾನ್‌ಚ್ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತ್ಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮ್ ಎಂಬುದರೊಡನೆ ಗತಿಸಮಾಸವಾದಾಗ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸದನೇ—ಸೀದಂತಿ ಅಸ್ಮಿನ್ ಗಂಧವಾರ್ಧಯ ಇತಿ ಸದನಮ್. ಅಂತರಕ್ಷಮ್. ಪದಲ್ಯ ವಿತರಣ ಗತ್ಯನಸಾದನೇಮು. ಧಾತು. ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅದಿಗಿ ಸತ್ಯ. ಯುವೋರನಾಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅನಾದೀಶ. ಸದನಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗೋಭಿಃ—ಗಮ್‌ಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಗಮೇದೋಸ್—(ಉ. ಸೂ. ೨-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ದೋಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಟಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಗೋ ಎಂದು ಓಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಏಕನಚನಾಂತರೂಪ.

ಅದ್ವಿಃ—ಅಪ್ ಶಬ್ದ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ನಿತ್ಯಬಹುವಚನಾಂತ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಭಿಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಪೋಭಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ದಕಾರಾಂತಾದೀಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಊಡಿಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಮ್ಯುಙ್ಯತೇ—ಮ್ಯುಜೂವ್ ಶುದ್ಧೌ. ಧಾತು. ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಧಾತೋರೇಕಾಚಿಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸನ್ಯಜೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜಂತದ ಏಕಾಚಿಗಿ. ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಪಲಾದೀಶ. ಉರದತ್ವ. ಪುನಃ ಅದಿಹಲ್‌ಶೇಷ. ಮಮ್ಯುಙ್ಯ ಎಂದಿರುವಾಗ ಮಮ್ಯುಙ್ಯತೇ ಮಮ್ಯುಙ್ಯಮಾನಾಸ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್—ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೯೧) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ನಿವಾತವಾದಿರುವುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ರೂಗಾಗು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕನಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪವಿಕರಣ. ಓತಅತ್ಯನೇಪದಾನಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವತಾತಾ—ದೇವೇತ ತತಾ ದೇವತಾತಾ. ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕಮ ಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಅನುಜಾತ್ಯೋಪ. ದೇಶವನತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕವಾದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ಯ. ತೃತೀಯಾ ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸ. ತೃತೀಯಾಕರ್ಮಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬಭೂವ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಹಂತನಿಭಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉರು ತೇ ಜ್ರಯಃ ಪರ್ಯೇತಿ ಬುಧ್ಧಂ ವಿರೋಚಮಾನಂ
 ಮಹಿಷಸ್ಯ ಧಾಮ |
 ವಿಶ್ವೇಭಿರಗ್ನೇ ಸ್ವಯಶೋಭಿರಿದ್ಧೋಽದಭ್ಯೇಭಿಃ ಪ್ರಾಯುಃ
 ಪಾಹ್ಯಸ್ಮಾನ್ || ೯ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಉರು | ತೇ | ಜ್ರಯಃ | ಪರಿ | ಏತಿ | ಬುಧ್ಧಂ | ವಿಽ ರೋಚಮಾನಂ | ಮಹಿ-
 ಷಸ್ಯ | ಧಾಮ |
 ವಿಶ್ವೇಭಿಃ | ಅಗ್ನೇ | ಸ್ವಯಶಃ ೮ ಭಿಃ | ಇದ್ಧಃ | ಅದಭ್ಯೇಭಿಃ | ಪ್ರಾಯುಃ ೮ ಭಿಃ |
 ಪಾಹಿ | ಅಸ್ಮಾನ್ || ೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಮಹಿಷಸ್ಯ ಮಹತಸ್ತೇ ತವ ಜ್ರಯೋ ರಾಕ್ಷಸಾದೀನಾಮುಭಿಭಾವುಕಂ ವಿರೋಚಮಾನಂ ವಿಶ್ವೇಣ
 ದೀಪ್ಯಮಾನಮುರು ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಧಾಮ ತೇಜೋ ಬುಧ್ಧಮಸಾಂ ಮೂಲಭೂತಮಂತರಿಕ್ಷಂ ಪರ್ಯೇತಿ |
 ಪರಿಶೋ ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ | ಇದ್ಧೋಽಸ್ಮಾಭಿಃ ಪ್ರಜ್ವಲಿತಃ ಸನ್ ವಿಶ್ವೇಭಿಃ ಸರ್ವೈಃ ಸ್ವಯ-
 ಶೋಭಿಃ ಸ್ವಶೀಯೈರಾತ್ಮೀಯೈಸ್ತೇಜೋಭಿರಸ್ಮಾನ್ಮಹಿ | ರಕ್ಷ | ಕೀದೃಶ್ಯಃ | ಅದಭ್ಯೇಭಿಃ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಭಿ-

ರಹಿಸಿತ್ತೇ | ಸಾಯುಭಿಃ | ಪಾಲನತಕ್ತ್ಯಃ || ಪ್ರಯಃ | ಜಿ ಜಿ ಅಭಿಧವೇ | ಅಸುನ್ | ಅದಬ್ಬೇಭಿಃ | ದನ್ಪು ದಂಭೇ | ನಿಷ್ಪಾಯಾಂ ಯಸ್ಯ ವಿಭಾಷೇತಿಲೆಪ್ತತಿವೇಧಃ | ಅನಿದಿಶಾಮಿತಿ ನಲೋಪಃ | ರ್ಭುಷಸ್ತ-
ಘೋರ್ಧೋಽಽಽಽಽ ಇತಿ ಧತ್ವಂ | ನ ಇಮಾಸೇವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯತಿಶ್ವರತ್ವಂ | ಬಹುಲಂ ಛಂಧಸೀತಿ
ಭಿಃ ಐಸಭಾವಃ || ೯

ಪ್ರತಿಪವಾರ್ಥ

ಮಹಿಷಸ್ಯ—ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾದ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಪ್ರಯಃ—(ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿ)
ಜಯಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳದ್ದೂ | ವಿರೋಚಿಮಾನಂ—ಅಧಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದೂ | ಉರು—ವಿಸ್ತಾರ
ವಾನುದೂ ಆದ | ಧಾಮ—ತೇಜಸ್ಸು | ಬುಧ್ಧಂ—ನೀರುಗಳಿಗೆ ಮೂಲಸ್ಥಾನವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು | ಸ್ರೋತಿ-
ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತದೆ. | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, | ಇದ್ಯೇ—(ನಮ್ಮಿಂದ) ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾಗಿ | ಅದಬ್ಬೇಭಿಃ-
(ರಾಕ್ಷಸರಿಂದ) ಅಹಿಸಿತವಾದುವೂ | ಸಾಯುಭಿಃ—ರಕ್ತಿಸಲ ಸಮರ್ಥವಾದುವೂ ಆದ | ವಿಶ್ವೇಭಿಃ ಸ್ವಯಂ-
ಶೋಭಿಃ—ನಿನ್ನ ಸಕಲ ತೇಜಸ್ಸುಗಳೊಡನೆಯೂ | ಅಸ್ಮಾನ್—ನಮ್ಮನ್ನು | ಸಾಹಿ—ಶಾಪಾಡು. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಜಯಿಸತಕ್ಕದ್ದೂ, ಅಧಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿತಕ್ಕದ್ದೂ,
ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡಿರುವುದೂ ಆದ ನಿನ್ನ ತೇಜಸ್ಸು ನೀರುಗಳಿಗೆ ಮೂಲಸ್ಥಾನವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸು
ತ್ತದೆ. ಮಹಾತ್ಮನಾದ ನೀನು ನಮ್ಮಿಂದ ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾಗಿ ರಾಕ್ಷಸರಿಂದ ಅಹಿಸಿತವಾದುವೂ ರಕ್ತಿಸಲ ಸಮರ್ಥ
ವಾದುವೂ ಆದ ನಿನ್ನ ಸಕಲ ತೇಜಸ್ಸುಗಳೊಡನೆಯೂ ನಮ್ಮನ್ನು ಶಾಪಾಡು.

English Translation

The vast and victorious radiance of thee, the mighty one, pervades
the firmament ; Agni, who has been kindled by us, preserve us with all your
undiminished and protecting glories.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ತನ್ನ ಆಪ್ರತಿಪದವಾದ ರಕ್ತಿಯಿಂದ ದುಷ್ಟಶಿಕ್ಷಣವನ್ನೂ ಶಿಷ್ಟರಕ್ಷಣವನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು
ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಮಹಿಷಸ್ಯ—ಮಹತ್, ಬೃಹತ್, ಉಕ್ತೀತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೫ ಮಹನ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದ
ರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೩) ಮಹತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾದ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಬಲವಾದ
ರಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದು ಹೇಳುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳೆಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಾ ದೇವಾನಾಂ ಪದವೀಃ ಕವೀನಾಮೃಷಿರ್ವಿಪ್ರಾಣಾಂ ಮಹಿಷೋ ಮೃಗಾಣಾಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೯-೯೬-೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮೃಗಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅತ್ಯಂತಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು ಮಹಿಷ ಮೃಗವೆಂದು ಅದರ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಗಳಿದೆ. ಅತ್ಯಂತ ಪೂಜ್ಯವಾದ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವಾಗಲೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ನಿರ್ಮದೀಂ ಬುಧ್ನಾನ್ಮಹಿಷಸ್ಯ ವರ್ಷಸ ಈಶಾನಾಸಃ ಶವಸಾ ಕ್ರಂತೆ ಸೂರಯಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೪೧ ೩)

ಎಂಬ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಪೂಜ್ಯವಾದ ಎಂದರ್ಥ. ಅದರಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾದ, ಶಕ್ತಿಯುತನಾದ ಮತ್ತು ಅತ್ಯಂತ ಪೂಜ್ಯನಾದ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಯಃ—ವರ್ತತೇ, ಅಯತೇ. ಲೋಟತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ೧೨೨ ಗತಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯತಿ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಗಮನವೆಂದರ್ಥ. ಆದರೆ ಆ ಗಮನದಲ್ಲೂ ಒಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಗಮನನ ವೇಗವನ್ನು ಹೇಳಲು ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಅಧೀನಾಸಂ ಸರಿ ಮಾತೂ ರಿಹನ್ನಹ ತುನಿಗ್ರೇಭಿಃ ಸತ್ಪಭಿಯೋತಿ ವಿ ಪ್ರಯಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೪೦೯)

ಇಲ್ಲಿ ದಾವಾಗ್ನಿಯು ಪ್ರಸರಿಸುವ ವೇಗವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು—

ಪ್ರತಿ ಭದ್ರಾ ಅದ್ಯಕ್ಷತ ಗನಾಂ ಸರ್ಗಾ ನ ರಶ್ಮಯಃ | ಓಷಾ ಅಸ್ರಾ ಉರು ಪ್ರಯಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೪-೨೨೫)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಹತ್ವಾದ ತೇಜಸ್ಸೆಂದು ಅರ್ಥವು ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ವೇಗ, ಅಥವಾ ಶಕ್ತಿ ಎಂದರ್ಥವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಃ ಧಾಮ ಎಂದು ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಜಯಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ತೇಜಸ್ಸು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಬುಧ್ನಂ—ಅಂತರಿಕ್ಷಂ | ಈ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ನಿರುಕ್ತದ ವಾಕ್ಯವನ್ನುದಹರಿಸಿ ಹಿಂದಿನ ಮುಕ್ತನ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಅದಭ್ಯೇಭಿಃ—ಅಹಂಸಿತ್ವೈಃ | ಯಾರಿಂದಲೂ ಹಂಸಿಸಲ್ಪಡದಿರುವ ಎಂದು ಸಾಯುಭಿಃ (ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ) ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಹಂಸಿಸು, ನಾಶಮಾಡು ಎಂದರ್ಥವಾಗುವ ದಭ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಪದಗಳ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಛಂದಸವಾಗಿಯೇ ಇವೆ. ಅಹಂಸಿತವಾದುದು, ನಾಶಮಾಡಲ್ಪಡದಿರುವುದು ಎಂದರ್ಥವಾಗುವ ಅದಭ್ಯ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಛಂದಸವಾಗಿಯೇ ಆಗಿದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವಾಗ ಅದಭ್ಯೇಭಿಃ, ಅಥವಾ ಗೋಪಾಭಿಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣ ವಿಶೇಷ್ಯಗಳು ಜೊತೆ ಯಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಅಪ್ರಯುಚ್ಯನ್ನಪ್ರಯುಚ್ಯದ್ಧಿರಗ್ನೇ ಶಿವೇಭಿಃ ಸಾಯುಭಿಃ ಸಾಹಿ ಶಗ್ನೈಃ |

ಅದಭ್ಯೇಭಿರದ್ಯಪಿತೇಭಿರಿಸ್ವೇನಿನಿಷದ್ಧಿಃ ಸರಿ ಸಾಹಿ ನೋ ಜಾಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೪೩-೮)

ಅದವ್ಯೇಭಿತ್ತವ ಗೋಪಾಭಿರಿಷ್ಟೇಷ್ವಾಕಂ ಪಾಹಿ ತ್ರಿಷಧಸ್ಥ ಸೂರೀನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೮-೭).

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ರಕ್ಷಣೆಯು ಶತ್ರುಗಳ ವಿಟನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಡೆದು ಶತ್ರುವಿನ ಹಿಂಸೆಯಿಲ್ಲ ದಿರುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಎಂಬ ದೃಢವಾದ ನಂಬಿಕೆಯು ಅನೇಕಕಡೆ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ನ ತಸ್ಯ ಮಾಯಯಾ ಚನ ರಿಪುರೀಶೀತ ಮರ್ತ್ಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೨೩-೧೫).

ಅಗ್ನಿಯ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಒಳಗಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಯಾವ ಶತ್ರುವೂ ಹಿಂಸೆ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ದೃಢವಾನ್ ನಂಬಿಕೆಯಿದೆ.

ನ್ಯಾಕಂಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪ್ರಯೇ—ಜೆ ಜಿ ಅಭಿಧವೇ ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಅಸುನ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೬೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕೆಗೆ ಗುಣ. ಆಯಾದೇಶ. ಪ್ರಯಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿತಿ—ಇತ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಆದಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪಿಗೇ ಲುಕ್. ತಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕೆಗೆ ಗುಣ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿರೋಚಿನಾನಮ್—ರುಚ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಶಾನಿಞ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೆಗೆ ಗುಣ. ಅನೇಮುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೨) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಅಜಂತಾಂಗೆ ಮುಕಾಂಗಮ. ಇಲ್ಲಿ ಶಪ್ ಹಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ಮ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವ ಧಾತುಕ ಬಂದುವರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ಮೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದೂ ಅನುದಾತ್ಮವಾದುದ ರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ವಿ ಎಂಬುದರೊಡನೆ (ಗತಿ) ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವೇಭಿಃ—ವಿಶ್ವ+ಭಿಃ ಎಂದಿರುವಾಗ ವಾ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಿಸಿಗೆ ಐಸ್ ಭಾವ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ವಿಹಿತವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇ ಝುತ್ಯೇತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಯ ವಿಸರ್ಗ.

ಇದ್ಯಃ—ಇ+ಇಂಧೀ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕೃಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದಾಗ ಅನಿಧಿತಾಂ ಹಲಉ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಝುಷಸ್ವಘೋಽರ್ಥಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯತಕಾರಕ್ಕೆ ಧತ್ಯ. ಝುಲಾಂಜತ್ ಝುಶಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಧಕಾರಕ್ಕೆ ದತ್ಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಮ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅದಬ್ರೀಭಿಃ—ದಮ್ಭು ದಮ್ಭೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕೃಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದಾಗ ಯಸ್ಯ ವಿಭಾಷಾ—
 ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನ್ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಅನಿಧಿಶಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.
 ಪ್ರತ್ಯಯತಕಾರಕ್ಕೆ ಧತ್ವ. ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಜಸ್ವ. ದಬ್ಧು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನ ದಬ್ಧಾಃ ಅದಬ್ಧಾಃ.
 ನತ್ತ್ವತಪ್ಪುಷ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ತತ್ಪುರುಷೇ ಶೈಲ್ಯಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯಯ
 ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏಸಾದೀಶ ವಿಕಲ್ಪಿತವಾದುದರಿಂದ
 ಕೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಏತ್ವದಿಂದ ಅದಬ್ರೀಭಿಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಾಹಿ—ಪಾ ರಕ್ತಣೀ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲೋಽಣ್ಯಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸೇರ್ಪಡೆಪಿಚ್ಛೆ—
 ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಹಿಗೆ ಹ ಅದೀಶ. ಶಹಿಗೆ ಲುಕ್. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಮಾನ್—ಅಸ್ವದ್ ಶಬ್ದ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶಸೋನಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೯) ಎಂಬುದ
 ರಿಂದ ಶಹಿಗೆ ನಕಾರಾದೀಶ. ಅದೇಃ ಪರಸ್ಯ ಪಂಭಾಷೆಯಿಂದ ಅದಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ
 ಸಕಾರಲೋಪ. ದ್ವಿತೀಯಾಯಾಂಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಆಕಾರಾಂತಾದೀಶ. || ೯

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಧನ್ವನೋಽಪ್ರೇತಃ ಕೃಣುತೇ ಗಾತುಮೂರ್ಮಿಂ ಶುಕ್ರೈರೂ.
 ಮಿಭಿಭಿ ನಕ್ಷತಿ ಕ್ಷಾಂ |
 ವಿಶ್ವಾ ಸನಾನಿ ಜರರೇಷು ಧತ್ತೇಽಂತರ್ನವಾಸು ಚರತಿ ಪ್ರಸೂ-
 ಷು || ೧೦ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಧನ್ವನ್ | ಸೋಽತಃ | ಕೃಣುತೇ | ಗಾತುಂ | ಊರ್ಮಿಂ | ಶುಕ್ರೈಃ | ಊ-
 ಮಿಃ | ಭಿಃ | ಅಭಿ | ನಕ್ಷತಿ | ಕ್ಷಾಂ |

ವಿಶ್ವಾ | ಸನಾನಿ | ಜಠರೇಷು | ಧತ್ತೇ | ಅಂತಃ | ನವಾಸು | ಚಿರತಿ | ಪ್ರ ೨ -
 ಸೂಷು || ೧೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಧನ್ವನ್ ನಭಃ ಗಾತುಂ ಗಮನಶೀಲಮೂರ್ಧಿಮುದಕಸಂಘಮಯಮಗ್ನಿಃ ಸ್ತೋತಃ ಕೃಣುತೇ | ಸ್ತೋತಸಾ ಪ್ರವಾಹರೂಪೇಣ ಯುಕ್ತಂ ಕರೋತಿ | ಶುಕ್ರೈರ್ನಿರ್ಮಲೈರೂರ್ಧಿಮೈರ್ಜಲಸಂಘೈಃ ಕ್ಷಾಂ ಭೂಮಿಮುಭಿವಸ್ಯತಿ | ಅಭಿವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ | ಸ್ತುತೇಜೋಭಿರಂತರಿಕ್ಷೇ ಜಲಸಂಘಮುತ್ಪಾದ್ಯ ತೇನ ಸರ್ವಾಂ ಭೂಮಿಮುಭಿವಸ್ಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಪಶ್ಚಾದ್ವಿಶ್ವಾ ಸರ್ವಾಣಿ ಸನಾನಿ | ಅನ್ನನಾಮೈತತ್ | ಸರ್ವಾಣ್ಯನ್ನಾನಿ ಜಠರೇಷು ಧತ್ತೇ | ಅವಸ್ಥಾಪಯತಿ | ತದರ್ಥಂ ನವಾಸು ವ್ಯುತ್ಪನ್ನಂತರಮುತ್ಪನ್ನಾಸು ಪ್ರಸೂಷು ಸರ್ವೇಷಾಮನ್ನಾನಾಂ ಪ್ರಸವಿಸ್ತ್ರೀಷೋಷಧೀಷು ಪಾಕಾರ್ಥಮಂತೇಕ್ಷು ರತಿ | ಮಧ್ಯೇ ವರ್ತತೇ | ಅಂತರವಸ್ಥಿತೇನ ಭೂಮಾಗ್ನಿನಾ ಸರ್ವಾ ಓಷಧಯಃ ಪಚ್ಯಂತೇ || ಧನ್ವನ್ | ರಿವಿ ರವಿ ಧವಿ ಕರ್ಕಶಾಃ | ಇದಿತ್ಯಾಸ್ತುಮ್ | ಕನಿನ್ಯುವೃಷೀತ್ಯಾದಿನಾ ಕನಿನ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಲುಕ್ | ಧನ್ವಾಂತರಿಕ್ಷಂ ಧನ್ವಂತ್ಯಸ್ಯಾದಾಪ್ತ ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ನಿ-೫೫ | ನಿತ್ಯಾದಃ ದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಗಾತುಂ | ಗಾಣ್ ಗತೌ | ಕಮಿಮನಿಜನೀತ್ಯಾದಿನಾ ತುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಊರ್ಧಿಮ್ | ಅರ್ತೇರೂಚೇತಿ ಮಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಕ್ಷತಿ | ನಕ್ಷ ಗತೌ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಅಗ್ನಿಃ— ಅಗ್ನಿಯು) | ಧನ್ವನ್— ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ | ಗಾತುಂ— ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ | ಊರ್ಧಿಮ್— ಉದಕಸಂಘಾತವನ್ನು | ಸ್ತೋತಃ— ಪ್ರವಾಹ ರೂಪವುಳ್ಳ ದ್ವನ್ನಾಗಿ (ಹರಿಯುವಂತೆ) | ಕೃಣುತೇ— ಮಾಡುತ್ತಾನೆ | ಶುಕ್ರೈಃ— ನಿರ್ಮಲಗಳಾದ | ಊರ್ಧಿಮಿಭಿಃ— ಆ ಜಲಸಮೂಹಗಳಿಂದ | ಕ್ಷಾಂ— ಭೂಮಿಯನ್ನು | ಅಭಿ ನಕ್ಷತಿ— ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ (ನೀರಿನಿಂದ) ಆವರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. (ಅನಂತರ) | ವಿಶ್ವಾ ಸನಾನಿ— ಸಮಪ್ರವಾದ ಅನ್ನವನ್ನೂ | ಜಠರೇಷು— ಉದರಗಳಲ್ಲಿ | ಧತ್ತೇ— ಇರಿಸುತ್ತಾನೆ | (ಅವಕ್ಕಾಗಿ) | ನವಾಸು— (ಮಳೆಯಾದನಂತರ) ಹೊಸದಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ | ಪ್ರಸೂಷು— (ಸಕಲ) ಸಸ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ಅಂತಃ ಚಿರತಿ— ಒಳಗೆ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಗ್ನಿಯು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಜಲಸಂಘಾತವನ್ನು ಪ್ರವಾಹರೂಪದಿಂದ ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ನಿರ್ಮಲವಾದ ಆ ಅಲೆಯ ರೂಪದ ಜಲಸಮೂಹಗಳಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೀರಿನಿಂದ ತೊಯ್ಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅನಂತರ ಸಮಪ್ರವಾದ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಸಮೂಹಗಳ ಉದರದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿ ಅದರ ಪಕ್ವಕ್ಕಾಗಿ ಮಳೆಯಾದನಂತರ ಹೊಸದಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಸಕಲ ಸಸ್ಯಗಳ ಅಂತಃ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation

He causes the waters to flow in a torrent through the sky, and with those pure waves he inundates the earth ; he gathers all (articles of) food in the stomach, and for that purpose sojourns in the news-prung parents (of the grain).

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಧನ್ವನ್—ಅಂಬರಂ, ವಿಯೆತ್, ವ್ಯೋಮ ಇತ್ಯಾದಿ ೧೬ ಅಂತರಿಕ್ಷ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೧೦) ಧನ್ವನ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅಂತರಿಕ್ಷವೆಂದರ್ಥ. ಧನ್ಯಾಂತರಿಕ್ಷಂ ಧನ್ವಂತ್ಯಸ್ಯಾದಾಪಿಃ | ಇಲ್ಲಿಂದ ಉದಕಗಳು ಹರಿಯುವುದರಿಂದ ಧನ್ವವೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಯಃ ಪರಸ್ಯಾಃ ಪರಾವತ್ಸಿಸ್ತಿದೋ ಧನ್ವಾತಿದೋಚಿತೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೮೭-೨)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಉದಹರಿಸಿ ಧನ್ವ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ನಿ. ೫-೫).

ಊರ್ಮಿಂ—ಊರ್ಮಿರೂರ್ಣೋತೇಃ | ಆಚ್ಯಾದನ ಮಾಡು, ಮುಚ್ಚು, ಆರಮಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥದ ಊರ್ನ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ಮತ. (ನಿ. ೫-೨೨) (ಅರ್ತೇರುಚ್ಚು ಎಂದು ಉಪಾಧಿ ಸೂತ್ರವು ಪರಿತವಾಗಿದೆ. 484) ತವಂಗವೆಂಬ (ಅಲೆ) ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವಂತೆಯೇ, ಜಲಸಂಘಾತ, ಜಲಸಮೂಹವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಜಲಸಂಘಾತವೆಂದರ್ಥ.

ಕ್ಷಾಂ—ಗೌಃ, ಗ್ನಾ, ಜ್ನಾ ಇತ್ಯಾದಿ ೨೧ ಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (೨-೫) ಪೃಥ್ವಿಯೆಂದು ಅರ್ಥ. ಕ್ಷಿಯತೇರ್ನಿವಾಸಕರ್ಮಣಃ | (ನಿ. ೨-೬) ವಾಸವಾಡು ಎಂದರ್ಥವುಳ್ಳ ಕ್ಷಿ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ, ಅದರಮೇಲೆ ಎಲ್ಲರೂ ವಾಸವಾಡುವುದರಿಂದ ಪೃಥ್ವಿಗೆ ಕ್ಷಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು. ಕ್ಷಾಂ—ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನು.

ಅಭಿ ನಕ್ಷತಿ—ಇನ್ಯತಿ, ನಕ್ಷತಿ, ಆಕ್ಷಾಣಾಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೧೦ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೦) ಅಭಿನಕ್ಷತಿಯೆಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸು, ಸುತ್ತುವರಿ ಎಂದರ್ಥ.

ಪ್ರ ಪರ್ವತಾ ಅನವಂತ ಪ್ರ ಗಾವಃ ಪ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಾಣೋ ಅಭಿನಕ್ಷಂತ ಇಂದ್ರಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೯೬-೫)

ಸರಸ್ವತೀಂ ಯಾಂ ಸಿತರೋ ಹವಂತೇ ದಕ್ಷಿಣಾ ಯಜ್ಞ ಮಭಿನಕ್ಷಂತ ಮಾಣಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೭-೯)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿನಕ್ಷಂತೇ, ಅಭಿನಕ್ಷಂತಮಾಣಾಃ ಎಂದರೆ ಸುತ್ತುವರಿಸು ನಿಂತುಕೊಂಡರು ಎಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ನಿರೂಪ್ಯವ್ಯಯವನ್ನು ಅನಂತವೆಂದೆ ವಿಂದಿಪ್ರಾಯ.

ಸನಾನಿ—ಅನ್ನನಾಮೈತತ್ | ಸಕಲಾನೈನ್ನಾನಿ | ಸಮುತ್ತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಎಂದರ್ಥವು

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕಿಯಾ ||

ಧನ್ವನ್—ರಿವಿ, ರವಿ, ಧವಿ, ಗತ್ಯಾರ್ಥಾಃ. ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದಿತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ—
ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮು. ಕನಿನ್ಯಯುವ್ಯಪಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧನ್ವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ.
ಇದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ
ಲುಕ್. ಇತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಿತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರಸಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಧನ್ವಂತರಿಶ್ಚಂ ಧನ್ವಂತೈಸ್ಕಾ-
ದಾಪಃ (ನಿರು. ೫-೫) ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ (ನೀರು ಇದರಿಂದ ಬೀಳುವುದರಿಂದ ಧನ್ವನ್ ಎಂದರೆ ಆಕಾಶ)

ಕೃಣುತೇ — ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಕ್ತಃ. ಧಾತು. ಇದೇ ಸೂತ್ರದ ಆ ನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ಗಾತುಮ್—ಗಾಜ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಕಮಿಮನಿಜನಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ತುಪ್ರತ್ಯಯ.
ಗಾತು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನ
ನಾಂತರೂಪ.

ಊರ್ಮಿಮ್ — ಮು ಗತೌ ಧಾತು. ಅರ್ತೇರೂಚಿ (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಮಿಪ್ರತ್ಯಯ. ತಕ್ಷಂನಿಯೋಗದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಊಕಾರಾದೇಶ. ಉರಣ್ಣಪರೇ—ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಮುಕಾರ
ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬರುವುದರಿಂದ ರಕರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಊರ್ಮಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ
ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಅಮ್ ಪರವಾದಾಗ ಅವಿಪೂರ್ವಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವ
ರೂಪ ಏಕಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಕ್ಷತೆ—ನಕ್ಷ ಗತೌ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾನಂತರೂಪ. ಅತಿಹಂತದ ಪರ
ದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಾ—ವಿಶ್ವಾನಿ ಎಂದು ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ರೂಪವಾದಾಗ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಶೇಷ್ಯಂದಿಸಿ ಬಹುಲಮ್—
(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೆ ಲೋಪ.

ಧತ್ತೇ ದುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ
ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತಆತ್ಮನೇಪದಾನಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟಿಗೆ ಏತ್ವ. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಲುಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ
ಶ್ಲು ಏಕರಣ. ಶ್ಲಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಧಾಧಾ+ತೇ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವಃ—
ಅಭ್ಯಾಸೇ ಚರ್ಚಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜಪ್ತಃ. ಶ್ಲಾಭ್ಯಸ್ತೆಯೋರಾತೇಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಜಾಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ದಧಸ್ತೈಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೨೮)
ದ್ವಿರುಕ್ತವಾದ ರಭುಂತವಾದ ಧಾಧಾತುವಿನ ಏಕೀ ಭಷ್ ಧಾವನು ತಕಾರಧಕಾರ ಪರವಾದಾಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ
ಅಭ್ಯಾಸದ ದಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೇಶ. ಧಾತುವಿನ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಖರಿಚಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಕ್ಷರ್. ಧತ್ತೇ
ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಸೂಷು — ಪೂಜ್ ಪ್ರಾಣಿಪ್ರಸವೇ. ಧಾತು. ದಿವಾದಿ. ಪ್ರ ಉಪಪದವಾಗುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ರಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆದಿಯ ಪಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ. ಕ್ರಿಪ್ ಸರ್ವಲೋಪವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ — ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ರಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. || ೧೦ ||

—:—

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಏವಾ ನೋ ಅಗ್ನೇ ಸಮಿಧಾ ವೃಧಾನೋ ರೇವತ್ಪಾವಕ ಶ್ರವ-
ಸೇ ವಿ ಭಾಹಿ |

ತನ್ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ಮಾಮಹಂತಾಮದಿತಿಃ ಸಿಂಧುಃ
ಪೃಥಿವೀ ಉತ ದ್ಯೌಃ || ೧೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಏವ | ನಃ | ಅಗ್ನೇ | ಸಂಽ ಇಧಾ | ವೃಧಾನಃ | ರೇವತ್ | ಪಾವಕ | ಶ್ರವಸೇ |
ವಿ | ಭಾಹಿ |

ತತ್ | ನಃ | ಮಿತ್ರಃ | ವರುಣಃ | ಮಾಮಹಂತಾಂ | ಅದಿತಿಃ | ಸಿಂಧುಃ | ಪೃಥಿವೀ |
ಉತ | ದ್ಯೌಃ || ೧೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಪಾವಕ ಲೋಧಕಾಗ್ನೇ ಸಮಿಧಾಸ್ಮಾಭಿದ್ವೇನ ಸಮಿದಾದಿವ್ಯೇಣೈವೈವಮುಕ್ತ-
ಪ್ರಕಾರೇಣ ವೃಧಾನೋ ವರ್ಧಮಾನಃ ಸನ್ ರೇವತ್ ರಯಮತೇ ಧನಯುಕ್ತಾಯ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ
ಪ್ರವೇದ್ಯನ್ನಾಯ ವಿ ಭಾಹಿ | ವಿಶೇಷೇಣ ದೀಪ್ಯಸ್ಯ | ಅಸ್ಮಾಕಂ ತಾದೈತಮನ್ನಂ ಪ್ರಯಚ್ಛೇತ್ಯರ್ಥಃ |

ನೋಲ್ಯಸ್ಯಾಕಂ ತದನ್ನಂ ಮಿತ್ರಾದಯೋ ಮಮಹಂತಾಂ | ಪೂಜಯಂತಾಂ | ರಕ್ಷಂತಿತ್ಯಕ್ಕೆರ್ಥಃ | ಉತ್-
ಶಬ್ದಃ ಸಮುಚ್ಚಯೇ | ಪೃಥಿವೀ ಚ ದ್ಯೌಶ್ಚೇತ್ಯಕ್ಕೆರ್ಥಃ || ಏವ | ನಿಪಾತಸ್ಯ ಚೇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ
ದೀರ್ಘಃ | ವೃಧಾನಃ | ವೃಧೀರಂತರ್ಭಾವವಿಶ್ವಾಭಾಷಾತ್ಪ್ರಾಚ್ಯೇಲಿಕತ್ವಾನ್ತಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ
ಲುಕ್ | ಚಾನಶಃ ಸಾರ್ವಧಾತುಕತ್ವೇನ ಜುತ್ಪ್ರಾಲ್ಪಭೂಪದಗುಣಾಭಾವಃ | ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕತ್ವಾಭಾವೇ-
ನಾನುದಾತ್ತತ್ವಾಭಾವೇ ಚಿತ್ಪ್ರಾಂ ಏವ ಶಿಷ್ಯತೇ | ರೇವತ್ | ರಯಿಶಬ್ದಾ ನೈತುತ್ | ರಯೇರ್ಮಫೌ ಬಹು-
ಲಮಿತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಛಂದಸೀರ ಇತಿ ಮತುಪೋ ವತ್ಪ್ರಂ | ರೇಶಬ್ದಾಚ್ಚ | ಕಾ. ೬. ೧. ೧೬೬-೧ | ಇತಿ
ಮತುಶ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಚತುರ್ಥ್ಯಾ ಲುಕ್ ||

ಶ್ರುತಿಪರಾರ್ಥ

ಪಾವಕ—(ಎಲ್ಲರನ್ನೂ) ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಸಮಿಧಾ—(ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತ
ವಾದ) ಸಮಿದಾದಿವ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ | ಏವ—ಹಿಂದೆ ವರ್ಣಿಸಿದಂತೆ | ವೃಧಾನಃ—ವೃದ್ಧಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಾ |
ರೇವತ್—ಧನದಿಂದಕೂಡಿದ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಶ್ರವಣೇ—ಅನ್ವಕ್ಯಾಗಿ | ವಿಘಾಹಿ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸು |
ನಃ—ನಮ್ಮ | ತತ್—ಆ ಅನ್ನವನ್ನು | ಮಿತ್ರೇ—ಮಿತ್ರನೂ | ವರುಣಃ—ವರುಣನೂ | ಅದಿತಿಃ—ಅದಿತಿಯೂ |
ಸಿಂಧುಃ—ಸಾಗರವೂ | ಪೃಥಿವೀ—ಪೃಥಿವಿಯೂ | ದ್ಯೌಃ—ದ್ಯುಲೋಕವೂ | ಮಮಹಂತಾಂ—ರಕ್ಷಿಸಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಸಮಿದಾದಿ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಹಿಂದೆ
ವರ್ಣಿಸಿದಂತೆ ವೃದ್ಧಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಾ ಧನದಿಂದಕೂಡಿದ ನಮ್ಮ ಅನ್ವಕ್ಯಾಗಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸು. ನಮ್ಮ
ಅನ್ನವನ್ನು ಮಿತ್ರನೂ, ವರುಣನೂ, ಅದಿತಿಯೂ, ಸಾಗರವೂ, ಪೃಥಿವಿಯೂ ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕವೂ ಸಹ ರಕ್ಷಿಸಲಿ

English Translation

Agni, who is the purifier, growing with the fuel we have supplied,
blaze for the sake of (securing) food to us who are possessed of wealth ; and
may Mitra, Varuna, Aditi—ocean, earth and heaven, preserve it to us.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು !

ಸಮಿಧಾ ವೃಧಾನಃ—ಅಸ್ಥಾಭಿದರ್ಶಿತೇನ ಸಮಿದಾದಿದ್ರವ್ಯೇಣ ವರ್ಧಮಾನಃ ಸತ್ | ನಮ್ಮಿಂದ
ಅರ್ಪಿತಗಳಾದ ಸಮಿದಾದಿವ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ವರ್ಧಿತನಾಗಿ ನಮಗೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಇದು
ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆ. ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಸ್ತುತಿರಶ್ವಾಭಿಪ್ರೇತಾ ನ ಕಾಷ್ಠಮಯೀ | ಸಮಿತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ
ಕಾಷ್ಠಗಳೆಂದಲ್ಲ, ಸ್ತುತಿಯೆಂದರ್ಥ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಧವನ್ನು
ಹೇಳುವುದರಲ್ಲಿ ಅನುಚಿತನೇನೂ ಕಾಣಲಿಲ್ಲ.

ಯಸ್ತು ಇದ್ವಂ ಜಧರತ್ಸಿಷ್ಟಿದಾನೋ ಮೂರ್ಧಾನಂ ವಾ ತತಃತೇ ತ್ವಾಯಾ |
 ಭುವಸ್ತಸ್ಯ ಸ್ವತರ್ವಾಃ ಪಾಯುರಗ್ನೇ ವಿಶ್ವಸ್ಮಾತ್ಪ್ರೀಮಘಾಯತ ಉರುಷ್ಯ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೨-೬).

ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ತನ್ನ ಶರೀರವನ್ನು ಶ್ರಮಪಡಿಸಿಕೊಂಡು, ತಲೆಯನ್ನೂ ಕಾಯಿಸಿಕೊಂಡು ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಜ್ವಲನ ಕ್ಯಾಗಿ ಸಮುದಾಯಕಾಷ್ಠಗಳನ್ನು ತಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನಿಗೆ ಶ್ರಮಯುಕ್ತವಾದ ಪೂಜೆಯ ಫಲವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನೊದಗಿಸುವುದಲ್ಲದೇ ಹಿಂಸಾಕಾರಕರಾದ ಸಕಲ ಶತ್ರುಗಳಿಂದಲೂ ಅವನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಕಾಷ್ಠಸಂಚಯನವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೇ,

ನಹಿ ಮೇ ಆಶ್ವೈಘ್ನಾ ನ ಸ್ವಧಿತಿವನಸ್ತತಿ |
 ಅಶೈತಾದ್ವಿಗ್ ಭರಾಮಿತೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೧೦೨-೧೯).

ಯದಗ್ನೇ ಕಾನಿ ಕಾನಿ ಚಿದಾ ತೇ ದಾರೂಣಿ ದಿಧ್ಮಸಿ |
 ತಾ ಜುಷಸ್ವ ಯವಿಷ್ಠೈ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೧೦೨-೨೦).

ಎಂಬುದಾಗಿ ಯಜಮಾನನು ಅಗ್ನಿಗೆ ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸಬೇಕಾದ ಆಜ್ಞಾಹುತಿಗೆ ದಾತ್ರಿಯಾಗಿರತಕ್ಕ ಒಳ್ಳೆಯ ಗೋವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕಾಷ್ಠಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವ ಆಯುಧಗಳಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಕಾಷ್ಠಗಳ ಅರ್ಪಣೆಯಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಹೇಳುವ ಅರ್ಥವೂ ಸಮಂಜಸವಾಗಿಯೇ ಇದೆ.

ರೇವತ್—ಧನಯುಕ್ತಮನ್ನಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ | ಪುತ್ರಾದಿ ಸಂಪತ್ತಿನೊಡಗೂಡಿದ ಅನ್ನವನ್ನು, ಅಥವಾ ಅನ್ನಕ್ಕಾಗಿ.

ತನ್ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ಮಾಮಹಂತಾಮದಿತಿಃ ಸಿಂಧುಃ ಪೃಥಿವೀ ಉತ ದ್ಯೌಃ—ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತವಾದುದೂ, ಧನದಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಆದ ಅನ್ನವನ್ನು ಮಿತ್ರಾವರುಣಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಲ್ಲದ ನಮ್ಮ ಭೋಗಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದದ್ದನ್ನಾಗಿಯೂ, ಹವಿರಾದ್ಯರ್ಪಣೆಗೋಸ್ಕರ ಪೂಜ್ಯವಾದದ್ದನ್ನಾಗಿಯೂ ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಸರ್ವದೇವತಾಕವಾದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ. ಸೂಕ್ತವ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಉದಕಮೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದಾಗಿಯೂ ಇಂತಹ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಭರದ್ವಾಜಾದಿ ಮುಷಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಕುತ್ಸನ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಅಧಿಕವಾದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಿದೆಯೆಂದೂ ಬೃಹದ್ದೇವತಾಕಾರರ ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ಉಪಹರಿಸಿ ಋ. ಸಂ. ೧೦೯ ನೇ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯ ಮುಕ್ತನ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಐವ—ಚಾದಯೋಽಸತ್ವೇ—ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇದು ನಿಪಾತಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ನಿಪಾತಸ್ಯ ಚ—(ಪಾ. ಸಂ. ೬-೨-೧೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾವಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಮಿಧಾ—ಜ್ವಾಲಿಸಿದ ದೀಪ್ತಿ. ಧಾತು. ಸಂ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ರಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಅನಿದಿತಾಂಹಲ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾ ನಕಾರಲೋಪ. ಸಮಿಧ್ ಎಂದು ಧಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೃ ಸುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವೃಧಾನಃ—ವೃಧು ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತ ಣ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ **ತಾಜ್ಜೀಲೈವಯೋ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಾನಶ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಕಪ್ ಸ್ವಾಪ್ರವಾದಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಆಗ **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಾನತಿಗೆ ಐವ್ರದ್ಧಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಕ್ವಿತಿಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣನಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಚಾನಶ್ ಲಸ್ಥಾನಿಕವಾದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತೇತ್ಯ ನಿಬಂಧನವಾದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಿಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರೇವತ್—ರಯಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ರೇವತ್. **ತದಸ್ಯಾಸಿ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮತುಪ್ ಪರವಾದಾಗ **ರಯೇರ್ಮತೌಬಹುಲಮ್**—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ರಯಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಇಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವನ್ನು ಹೊಂದುವವುಗಳು ಎರಡು ಇರುವುದರಿಂದ **ನಸಂಪ್ರಸಾರಣೇ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೬) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರರೂಪ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬಂದಾಗ **ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವರೂಪ. ರೇಘೋತ್ತರಾಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರಪರವಾಮದರಿಂದ **ಅಮೈಣಃ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗುಣ. **ಛಂದಸೀರಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇ ಎಂಬುದರ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಯ. ರೇವತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತುಪ್ ಪಿತ್ತಾದರೂ ರೇ ಶಬ್ದಾಚ್ಚಿ (ಪಾ. ೬-೧-೧೬೬-೧) ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಥಿಃ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್**—ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಭಕ್ತುಗೆ ಲುಕ್.

ಪಾವಕ—ಪೂರ್ವ ಪನನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ತರಯಲ್ಲಿ ಣ್ವಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯೈವೋರನಾಕೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆಕಾದೇಶ. ಣಿತ್ತಾಸುಸರಿಂದ **ಅಚೋಣ್ಣಾತಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಆಲ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆನಾದೇಶ. ಸಂಬುದಿಯಲ್ಲಿ **ಅನುಂಕ್ರಿತಸ್ಯಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭಾಹಿ—ಭಾ ದೀಪ್ತಿ. ಧಾತು. ಲೋಣ್ಯಧ್ಯವುಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾಮಹಂತಾಮ್—ಮಹಿ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ **ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಪ್ರತ್ಯಯ (ಝ) ಬರುತ್ತದೆ. ರೋತೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಪಿಗೆ ಝ ಆದೇಶ. ಶ್ಲೌ—ಎಂಬುದರಿಂದ

ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅದಿಹಲಾಶೇಷ. ಅನ್ಯೇಷಾಮುಪಿ ದ್ವೈತ್ಯತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೭) ಎಂಬುದಿಂದ ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದ್ಯೌಃ—ದಿವ್ಯ ಶಬ್ದ ಇದಕ್ಕೆ ಸು ಪರವಾದಾಗ ದಿವದಿತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೮೪) ದೀಕಾರಾಂತ ದೀಶ. ಯಣ್. ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಸವಿಸರ್ಗ. ಅನಲ್ಪಿಥಾ—ಎಂದು ಅಲಾವಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನವಿದ್ದಾವ ನಿವೇಧ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದೀಕಾರಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನವಿದ್ದಾವದಿಂದ ಹೆಲ್ತನನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ಸುಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ||೧೦||

೧೦:

ತೊಂಭತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಸ ಪ್ರತ್ಯೇಭೇತಿ ನವರ್ಚಂ ತೈತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ಕುತ್ಸೆಸ್ಯಾರ್ಷಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಂ | ದ್ರವಿಣೋದಸ್ತೃ-
ಗುಣವಿಶಿಷ್ಟೋಽಗ್ನಿಃ ಶುದ್ಧಾನ್ನಿರ್ವಾ ದೇವತಾ | ತಥಾ ಚಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ಸ ಪ್ರತ್ಯೇಥಾ ನವ ದ್ರವಿಣೋ-
ದಸ ಇತಿ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಶ್ಚಿನಶಸ್ತ್ರಯೋಃ ಪೂರ್ವಸೂಕ್ತೇನ ಸಹೋಕ್ತೃಃ ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋಗಃ ||
ವ್ಯೂಢಸ್ಯ ದಶರಾತ್ರಸ್ಯ ಪಷ್ಠೋಽಹನ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತ ಇದಂ ಸೂಕ್ತಂ ಜಾತವೇದಸ್ಯನಿವಿದ್ಯಾನಂ | ವ್ಯೂಢ್ಣಿ-
ಶ್ಚೇದಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ತೀತಂ | ಸ ಪ್ರತ್ಯೇಭೇತ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತಂ | ಅ. ೮-೮ | ಇತಿ | ಸ ಪ್ರತ್ಯೇಥಾ ನವಸಾ
ಜಾಯಮಾನ ಇತಿ ಜಾತವೇದಸ್ಯಂ ಸಮಾನೋದರ್ಕಮಿತ್ಯಾದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ || ಐ. ಬ್ರಾ. ೫-೧೫ || ಉಪಾ-
ಪಿತಯಾಜ್ಞೇ ಸ್ವಿಷ್ಟಕೃತ್ಸಾನ್ನಿಯಸ್ಯ ಕವ್ಯವಾಹನಸ್ಯ ಸ ಪ್ರತ್ಯೇಭೇತ್ಯೇಷಾ ಯಾಜ್ಞಾ | ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನೇರಿತಿ
ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ತೀತಂ | ಸ ಪ್ರತ್ಯೇಥಾ ಸಹಸಾ ಜಾಯಮಾದ ಇತ್ಯೆಗ್ನಿಃ ಸ್ವಿಷ್ಟಕೃತ್ಸವ್ಯವಾಹನಃ | ಅ. ೨-೧೯ |
ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಸ ಪ್ರತ್ಯೇಥಾ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ದ್ರವಿಣೈವನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಮುಕ್ತುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಕುತ್ಸು ಆಂಗರಸಃ ಎಂಬುವನೇ ಮುಷಿಯು. ತ್ರೈಷ್ಟುಭಂ ಛಂದಸ್ಸು. ದ್ರವಿಣೋದನಾಮಕ ಅಗ್ನಿಯು ಅಥವಾ ಕೇವಲ ಅಗ್ನಿಯು ವೇದವೆಯು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ— ಸ ಪ್ರತ್ಯೇಥಾ ನವ ದ್ರವಿಣೋದಸ ಇತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಹತ್ತದಿನಗಳು ಮಾಡಬೇಕಾದ ವ್ಯೂಢ್ಣಿ ವೆಂಬ ಯಾಗದ ಅರನೆಯ ದಿನಸ ಅಗ್ನಿಮಾರುತಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪಠನ ಮಾಡುವಾಗ ಜಾತವೇದನಾಮಕ ಅಗ್ನಿಯು ನಿವಿತ್ ಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ಚಲಾಯನ ಶೌತಸೂತ್ರದ ವ್ಯೂಢ್ಣಿಶ್ಚ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಸ ಪ್ರತ್ಯೇಭೇತ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತಂ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ. ೮-೮) ವಾಕರೇಯು ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ

ಕೂಡ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—ಸ ಪ್ರತ್ಯಥಾ ಸಹಸಾ ಜಾಯಮಾನ ಇತಿ ಜಾತವೇದಸ್ಯಂ ಸಮಾನೋದರ್ಕಮಿತ್ಯಾದಿ
 ಜಾಹ್ನೀಂ ಎಂದು ವಿವರಣೆ ಇರುವುದು (ಐ. ಬ್ರಾ. ೫-೧೫) ಮಹಾಪಿತೃಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸ್ವಿಷ್ಟಕೃತ್ ಎಂಬ
 ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಹೋಮಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಕವ್ಯವಾಹನಾಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಸ ಪ್ರತ್ಯಥಾ ಎಂಬ ಈ
 ಮಕ್ಕಳು ಯಾಜ್ಞಮಂತ್ರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದೆಂದು ಆಶ್ಚರ್ಯನಶೌತಸೂತ್ರದ ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನಿಃ
 ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಸ ಪ್ರತ್ಯಥಾ ಸಹಸಾ ಜಾಯಮಾನ ಇತ್ಯೆಗ್ನಿಃ ಸ್ವಿಷ್ಟಕೃತ್ಕವ್ಯವಾಹನಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ
 ವಿವರಿಸಲಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೨-೧೯):

— :o: —

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೯೬

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೫ || ಸೂಕ್ತ—೯೬ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೭ || ವರ್ಗ— ೩, ೪ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮಂತ್ರಂಖ್ಯೆ— ೯ ||

|| ಮುಖ್ಯ—ಕುತ್ಸ ಅಂಗೀರಸಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿರಗ್ನಿರ್ವಿಣೋದಾವಾ ||

|| ಛಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸ ಪ್ರತ್ಯಥಾ ಸಹಸಾ ಜಾಯಮಾನಃ ಸದ್ಯಃ ಕಾವ್ಯಾನಿ ಬಳಧತ್ತ
 ವಿಶ್ವಾ ।

ಆಸಶ್ಚ ಮಿತ್ರಂ ಧಿಷಣಾ ಚ ಸಾಧನೈವಾ ಅಗ್ನಿಂ ಧಾರಯನ್ದ
 ವಿಣೋದಾಂ || ೧ ||

ಸಹಸಾಃ

ಸಃ | ಪ್ರತ್ಯಃ ಧಾ | ಸಹಸಾ | ಜಾಯಮಾನಃ | ಸದ್ಯಃ | ಕಾವ್ಯಾನಿ | ಬರ್ಹಿ |

ಅಧತ್ತ | ವಿಶ್ವಾ |

ಆಪಃ | ಚಿ | ಮಿತ್ರಂ | ಧಿಷಣಾ | ಚಿ | ಸಾಧನ್ | ದೇನಾಃ | ಅಗ್ನಿಂ | ಧಾರ-
ಯನ್ | ದ್ರುವಿಣಾಃ 5 ದಾಂ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸಹಸಾ ಬಲೇನ ಜಾಯಮಾನೋ ನಿರ್ಮಥನೇನೋತ್ಪ್ರದ್ಯಮಾನಃ ಸೋಲ್ಯಗ್ನಿಃ ಸದ್ಯಸ್ತದಾನೀ-
ಮುತ್ಪ್ರತ್ಯೈನಂತರನೇವ ಪ್ರತ್ಯಥಾ ಪ್ರತ್ಯ ಇವ ಚಿರಂತನ ಇವ ವಿಶ್ವಾ ವಿಶ್ವಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಕಾವ್ಯಾನಿ ಕನೇಃ
ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿನಃ ಪ್ರಗಲ್ಬಸ್ಯ ಕರ್ಮಾಣಿ ಬರ್ಹಿ ಸತ್ಯಮಧತ್ತ | ಅಧಾರಯತ್ | ಪೂರ್ವಂ ವಿದ್ಯಮಾನ
ಇನಾಗ್ನಿರುತ್ಪತ್ತಿಸಮಕಾಲಮೇವ ಸ್ವಕೀಯಂ ಹವಿರ್ವಹನಾದಿಕಂ ಸರ್ವಂ ಕಾರ್ಯಮುಕ್ತರೋದಿತ್ಯರ್ಥಃ |
ಇನುಮಗ್ನಿಂ ವೈದ್ಯುತರೂಪೇಣ ವರ್ತಮಾನಂ ಮೇಘೇಷ್ವವಸ್ತಿತಾ ಆ ಸಕ್ತ ಧಿಷಣಾ ಚಿ ಯಾ ಮಾಧ್ಯ-
ಮಿಕಾ ವಾಕ್ ಸಾ ಚಿ ಮಿತ್ರಂ ಸಖಿಭೂತಂ ಸಾಧನ್ | ಸಾಧಯಂತಿ | ಕುರ್ವಂತಿ | ತಮಿಮಂ ದ್ರು-
ವಿಣೋದಾಂ ದ್ರುವಿಣ್ಯ ಧನಸ್ಯ ದಾತಾರಮಗ್ನಿಂ ದೇನಾ ಋತ್ವಿಜೋ ಧಾರಯನ್ | ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿರೂಪೇಣ
ಧಾರಯಂತಿ | ಯದ್ವಾ ದೇನಾ ಏವೇಂದ್ರಾದಯಿ ಇನುಮಗ್ನಿಂ ದ್ರುವಿಣೋದಾಂ ಹವಿರ್ವಿಷ್ಣುಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ
ದಾತಾರಂ ಕೃತ್ವಾ ದೂತ್ಯೇ ಧಾರಯನ್ | ಧಾರಯಂತಿ || ಪ್ರತ್ಯಥಾ | ಪ್ರತ್ಯಪೂರ್ವವಿಶ್ವೇಮಾತ್ಯಾಲ್
ಭಂದಸೀತೀನಾರ್ಥೇ ಫಾಲ್ಪತ್ಯಯಃ | ಕಾವ್ಯಾನಿ | ಕನೇಃ ಕರ್ಮ ಕಾವ್ಯಂ | ಗುಣವಚನವ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಭ್ಯ
ಇತಿ ಸ್ಯೌರ್ | ಇತ್ಯಾದಾಮ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸಾಧನ್ | ಋಧು ಸಂರಾದೌ | ಣೌ ಸಿದ್ಧತೇರಪಾರಲೌಕಿಕೇ |
ಪಾ. ೧.೬.೪೯ | ಇತ್ಯಾತ್ವಂ | ಲೇಟ್ವಿಡಾಗಮಃ | ಇತಕ್ಕ ಲೋಪ ಇತೀಕಾರಲೋಪಃ | ಭಂದಸ್ಯ ಭಯ-
ಫೇತಿ ಶಪ ಆರ್ಥಧಾತುಕತ್ವಾನ್ವೇರನಿಟೀತಿ ಣಿಲೋಪಃ | ದ್ರುವಿಣೋದಾಂ | ದ್ರುವಿಣಾನಿ ದದಾತೀತಿ
ದ್ರುವಿಣೋದಾಃ | ದ್ರು ಗತೌ | ದ್ರುದಕ್ಷಿಣ್ಯಾಮಿನನ್ | ಛಾಂದಸಃ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ಸುಕ್ | ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಲ್ಯಸಿ
ದ್ಯುತ್ಯಂತ ಇತಿ ದದಾತೇರ್ವಿಚ್ | ಸಕಾರಾಂತಂ ತ್ವಸುನಿ ಕೃತೇ ನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸಹಸಾ—(ಘಟೀಣ) ಶಕ್ತಿಯಿಂದ | ಜಾಯಮಾನಃ— ಉತ್ಪನ್ನನಾಗತಕ್ಕ | ಸಃ— ಅಗ್ನಿಯು |
ಸದ್ಯಃ— ಉತ್ಪನ್ನನಾದೊಡನೆಯೇ | ಪ್ರತ್ಯಥಾ—(ಬದಲ) ಹಳಬನಂತೆ | ವಿಶ್ವಾ—ಸಕಲವಾದ | ಕಾವ್ಯಾನಿ—
ವ್ರಾಹ್ಮಣ (ಹವಿರ್ವಹನಾದಿ) ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ | ಬರ್ಹಿ—ನಿಜವಾಗಿಯೂ | ಅಧತ್ತ— (ತನೇನ

ವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ (ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ) | ಅಪಶ್ಯ—(ಮೇಘಸ್ಥವಾದ) ನೀರುಗಳೂ | ಭಿಷಣಾ ಚಿ—
(ಗುಡುಗುಶಬ್ದದ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ) ವಾಕ್ಯ್ಯ ಸಹ | ಮಿತ್ರಂ—(ಮಿಂಚಿನರೂಪದ ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) ಸ್ನೇಹಿತನನ್ನಾಗಿ |
ಸಾಧನ್—ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ | ದ್ರವಿಣೋದಾಂ—ಧನದ ದಾತನಾದ | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ದೇವಾಃ—
ಮುತ್ತಿಕ್ಕುಗಳು | ಧಾರಯನ್—(ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿರೂಪಗಳಿಂದ) ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರು ||

ಅಥವಾ

ದೇವಾಃ—(ಇಂದ್ರಾದಿ) ದೇವತೆಗಳು | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ದ್ರವಿಣೋದಾಂ—(ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ) ಧನವನ್ನು
ಕೊಡತಕ್ಕವನನ್ನಾಗಿ | ಧಾರಯನ್—(ದೂತಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ) ಇರಿಸಿಕೊಂಡರು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅರಣಿಗಳ ಘರ್ಷಣದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗತಕ್ಕ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನನಾದೊಡನೆಯೇ ಬಹಳ ಹಳಬನಂತೆ ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ ಯಜಮಾನನ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತನ್ನಧೀನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಮೇಘಸ್ಥವಾದ ನೀರುಗಳೂ, ಗುಡುಗುರೂಪದ ವಾಕ್ಯ್ಯ ಸಹ ಮಿಂಚಿನ ರೂಪದ ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತಮಗಿಲಾ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಧನವನ್ನು ಹಂಚತಕ್ಕ ದೂತನನ್ನಾಗಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡರು.

English Translation

Engendered by force, Agni verily appropriates, as soon as born, the offerings of the sages : the waters and voice make him their friend, and the gods retain him as the giver of (sacrificial) wealth.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದ್ವೈ ವಿರೂಪೇ ಸೂಕ್ತಮೌಷಸಾಯಾಗ್ನಿಯೇ ಸ ಪ್ರತ್ಯಥೇತಿ ದ್ರವಿಣೋದೇಽಗ್ನಿಯೇ |

(ಬೃಹದ್ದೇವತಾ. ೩-೧೮೯)

ಸ ಪ್ರತ್ಯಥಾ ನವ ದ್ರವಿಣೋದೇಸೇ |

(ಸರ್ವಾನುಕ್ರಮಣಿ.)

ದ್ರವಿಣೋದಸ್ತೃಗುಣಿಯುಕ್ತಾಯಾಗ್ನಿಯ ಇದಂ ಸ್ತಾವಕಂ. (ನೇದಾರ್ಥದೀಶಿಕಾ) ದ್ರವಿ-
ಣೋದಾಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.

ದ್ರವಿಣೋದಾಃ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಬರೆದಿರುವರು—

ದ್ರವಿಣೋದಾಃ | ದ್ರವಿಣೋದಾಃ ಕಸ್ಮಾದ್ಧನಂ ದ್ರವಿಣಮುಚ್ಯತೇ | ಯದೇನದಧಿದ್ರ-
ವಂತಿ | ಬಲಂ ವಾ ದ್ರವಿಣಂ ಯದೇನೇನಾಧಿದ್ರವಂತಿ | ತಸ್ಯ ದಾತಾ ದ್ರವಿಣೋದಾಃ

(ನಿ. ೮-೧)

ఇల్లి ద్రవిణోదాః ఎంబ శబ్దం నివృత్తియు, ద్రవిణం దదాతితి ద్రవిణోదాః. ద్రవిణశబ్దకృ
ధన, బల ఎందు ఎరదు అర్థగళువువు. ఆదుదరింద ద్రవిణోదాః ఎందరి ధనవన్న అథనా బలవన్న
కొడువవన్న ఎందర్థవు. ఇదు ఈ శబ్దం అవయవార్థవు. ఇవల్లదే యాశ్చరు ప్రశక్తవాద ఈ మిక్కిగి
నివర్ణనవన్న ఊగి హేళరువరు—

ద్రవిణోదా యస్త్యం | ద్రవిణశ ఇతి ద్రవిణసాదిన ఇతి వా ద్రవిణసానిన ఇతి
వా ద్రవిణశస్త్యూత్ పిబత్తితి వా | యజ్ఞేషు దేవమిళితే | యాచంతి
స్తువంతి, వధ్యయంతి పూజయంతితి వా ||

ఎందరి ధన, హవిస్సు ముంతాదువుగళన్న అవేక్షిసవ ముక్తిజరు ద్రవిణోదా ఎంబ నిన్నన్న యజ్ఞగళలి
సోమపాన మాడువంతి, ప్రార్థిసుత్తారి ఎందు ముఖ్యార్థవు. ఇల్లి ద్రవిణోదాః ఎంబుదు ప్రథమా
విభక్తియ ఎకవచనవాగద్దరం దేవం ఎంబ ద్వితియ్యకవచనకృ హేగి వికీషణవాయితిందరి—
ద్రవిణోదా యః దేవః తం దేవం, యావ దేవనా ధనదాతనోఽ డ దేవనన్న ఎందు అర్థవాగావంతి
పదగళన్న అధ్యారనమాడికొళ్ళ బేళు. ద్రవిణశః ఎందరి ధన అథనా హవిస్సన్న దేవతాయిజనార్థ
నాగి దేవనన్న ప్రార్థిసవవరాదుదరింద ద్రవిణశః ఎంబ శబ్దకృ ముక్తిజరు ఎందర్థవు. మత్తు
ఈళితే ఎందరి యాచిసుత్తారి, స్తుతిసుత్తారి, ప్రశంసేవదాత్తారి, పూజిసుత్తారి ఎంబ అనేక అర్థ
గళన్న హేళబకుదు.

తేర్మో ద్రవిణోదా ఇంద్ర ఇతి క్రౌఞ్చుకిః |
శ బలధనయోదాదాత్తేవస్త్యుః షే నర్వా బలకృతిః ||

ద్రవిణోదాః ఎంబ శబ్దం అవయవార్థవన్నోదాః హేళిద్దాయితు. ఆదరి ఈ ద్రవిణోదాః ఎంబ
దేవతయ యారు? ఎందరి, ఇంద్రనే ద్రవిణోదాః ఎంబుదాగి హేళిద్దయతు, ఏకందరి ద్రవిణ
శబ్దం సూచిసవ, బల, ధన. ఇవుగళన్న అతిశయనాగి కొడువవన్న ఇంద్రనే ఆదుదరింద ఇంద్రననే
ద్రవిణోదాః ఎంబుదాగి హేళబేళేందు క్రౌఞ్చుకి ఎంబువర అభిప్రాయవు.

అథాశ్యేగ్నిం ద్రవిణోదదసమాద్యేష పునరీతేషాజ్ఞాయతే |
యోఽ అశ్వనోరంతరగ్నిం జజాన ఇత్యపి నిగమోఽ భవతి ||

మత్తు ఇవరు ఈ శబ్దకృ మత్తొందు అర్థవన్న హేళువరు. ఇంద్రను ద్యావాప్యధివిగళన్న సృష్టిసదన
అవుగళ మధ్యదలి అగ్నియన్న సృష్టిసదన. ఆదుదరింద ద్రవిణోదాః శబ్దకృ అగ్నియందూ
హేళబకుదు ఎందు ఈ అర్థవన్న సమర్థిసువువక్యాగి “ అశ్వనోరంతరగ్నిం జజాన ” ఎంబ మళ్ళన్న
లుదాపరణియాగి కొట్టరువరు.

అథాశ్యేతుయోజేషు ద్రవిణోదదసాః ప్రవాదా భవంతి | తేషాం పునః సాత్త-
స్యేంద్రపానమితి భవతి || అథాశ్యేనం సోమపానీన స్తుతి | అథాశ్యోత్
ద్రవిణోదాః పిబతు ద్రవిణోదదశ ఇతి ||

ಮತುಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತಿಜರ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಪಾತ್ರೆಯಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಸೋಮಪಾನ ಮಾಡುವನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸೋಮಪಾನಸಂಬಂಧವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ, ಮತ್ತಿಜರನ್ನು ದ್ರವಿಣೋದಸರೆಂದು ಕರೆಯುವ ರೂಢಿ ಇದೆ. ಇದಿಲ್ಲವೂ ಕ್ರಿಯೆ ಮುಕ್ತಕಿ ಎಂಬುವರ ಮತವು.

ಅಯಮೇವಾಗ್ನಿದ್ರವಿಣೋದಾ ಇತಿ ಶಾಕಪೂಣಿಃ ಆಗ್ನೇಯೇಷ್ವೇವ ಹಿ ಸೂಕ್ತೇಷು ದ್ರವಿಣೋದಸಾಃ ಪ್ರವಾದಾ ಭವಂತಿ ||

ಅಗ್ನಿಯೇ ದ್ರವಿಣೋದಾಃ ಎಂದು ಶಾಕಪೂಣಿಯವರ ಮತವು, ಏಕೆಂದರೆ ಅಗ್ನಿಸಂಬಂಧವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತಿಜರು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವಾಗ ದ್ರವಿಣೋದಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣಪದವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವರು.

ಯಥೋ ಏತತ್ತೇ ಬಲಧನಯೋದಾರ್ಥತಮ ಇತಿ ಸರ್ವಾಸು ದೇವತಾಸ್ತೈಶ್ಚರ್ಯಂ ವಿದ್ಯತೇ ಯಥೋ “ ಏತದೋಜಸೋಜಾತಮುತಮನ್ಯ ಏನಂ ” ಇತಿ ಜಾಹೇತ್ಯಯಮಸ್ಯಗ್ನಿ-ರೋಜಸಾ ಬಲೇನ ಮಥ್ಯಮಾನೋ ಜಾಯತೇ ತಸ್ಮಾದೇನಮಾಹ ಸಹಸಸ್ಪುತ್ರಂ ಸಹಸಃ ಸೂನುಂ ಸಹಸೋ ಯಹುಂ ||

ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಐಶ್ವರ್ಯವಿರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೂ ಬಲ, ಧನ ಇವುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವನು. ಬಲಧನಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ ದ್ರವಿಣೋದಾಃ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಇವಲ್ಲದೆ ದ್ರವಿಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಲವೆಂದು ಅರ್ಥವಿರುವುದಷ್ಟೆ. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉಪ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವಾಗ ಬಲವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ (ಬಲವಾಗಿ) ಮಥನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಬಲದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದನೆಂದು ಹೇಳುವ ಪ್ರತೀತಿ ಇದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಹಸಸ್ಪುತ್ರಂ, (ಸಹಸಃ-ಬಲದ, ಪುತ್ರಂ-ಪುತ್ರನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) ಸಹಸಃ ಸೂನುಂ ಸಹಸೋ ಯಹುಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುವರು—

ದ್ವೈಷ್ಟೇಃ ಸರ್ಪಿರಾಸುತಿಃ ಪ್ರತ್ಯೋ ಹೋತಾ ವರೇಣ್ಯಃ |
ಸಹಸಸ್ಪುತ್ರೋ ಅದ್ವೈತಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೨-೬)

ತ್ವಂ ಹ ಯದ್ಯವಿಷ್ಯ ಸಹಸಃ ಸೂನವಾಹುತಃ |
ಋತಾ ವಾ ಯಜ್ಞಯೋ ಭುವಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೮-೨೫-೨)

ಆಗ್ನೇ ವಾಸಸ್ಯ ಗೋಮತಃ ಅಶಾನಃ ಸಹಸೋ ಯಹೋ |
ಆಸ್ಯೇ ಧೇಹಿ ಜಾತವೇದೋ ಮಹಿಶ್ರವಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೯-೪)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸಹಸಸ್ಪುತ್ರ, ಸಹಸಃ ಸೂನು, ಸಹಸೋ ಯಹುಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವಾಗ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುವು. ಆದುದರಿಂದ ಬಲಧನಗಳನ್ನು ಇತರ ದೇವತೆಗಳು ಕೊಡುವವರಾದರೂ ಅಗ್ನಿಯೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ದ್ರವಿಣೋದಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಸಾಧಿತನಾಗಿರುವನು.

ಇಲ್ಲಿ ಬೃಹದ್ದೇವತಾವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ದಹರಸಿ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಯಾವ ದೇವತೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು, ಇದರಿಂದ ಆ ದೇವತೆಯ ಯಾವ ಯಾವ ಗುಣಗಳು ತಿಳಿಯುವುವು ಎಂದು ನೋಡೋಣ.

ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಅಗ್ನಿಯೆಂಬ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಅನಂತರ ದ್ರವಿಣೋದಾಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಅಗ್ನಿಗೆ ಏತಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಜಾತೋ ಯದಗ್ನೇ ಭೂತಾನಾಂ ಅಗ್ರಣೇರಧ್ಯರೇ ಚ ಯತ್ |

ನಾಮ್ನಾ ಸಂನಯತೇ ವಾಂಗಂ ಸ್ತುತೋಽಗ್ನಿರಿತಿ ಸೂರಿಭಿಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೨೪)

ಸಕಲ ಭೂತಗಳಿಗೂ ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವುದರಿಂದಲೂ, ಯಜ್ಞ ಯಾಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನೇತೃವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ತಾನು ಯಾವ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರೂ ಅದನ್ನು ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಲೀನವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಯೆಂದು ಮುಷ್ಕಿಗಳಿಂದ ಸ್ತುತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಈ ನಿರ್ವಚನವು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಗ್ರಣೇರ್ಭವತಿ, ಅಗ್ರಂ ಯಜ್ಞೇಷು ಪ್ರಣೇಯತೇ, ಅಂಗಂ ನಯತಿ ಸನ್ನಮುಮಾನಃ | (ನಿ. ೭-೧೪) ಎಂಬ ನಿರ್ವಚನಗಳಿಗೆ ಅನುರೂಪವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಶಬ್ದವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದನಂತರ, ಪ್ರವಿಣೋದಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ—

ದ್ರವಿಣಂ ಧನಂ ಬಲಂ ವಾಸಿ ಪ್ರಾಯಜ್ಯೈನ್ನ ಕರ್ಮಣಾ |

ತತ್ಕರ್ಮ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಕುತ್ಸಸ್ತು ಪ್ರಾಹ್ಮೆನಂ ದ್ರವಿಣೋದಸಂ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೨೫)

ಉದಾರವಾಗಿ ಧನವನ್ನೂ ಬಲವನ್ನೂ ಕೊಡತಕ್ಕ ಅಗ್ನಿಯ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಕುತ್ಸಮುಷಿಯ ಗ್ರಹಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಧನದ ಅಥವಾ ಬಲದ ದಾತನಾದ ದ್ರವಿಣೋದಾಃ ಎಂದು ಸ್ತುತಿಸಿರುವನು.

ದ್ರವಿಣೋದಾ ದ್ರವಿಣಸಸ್ತುರಸ್ಯ ದ್ರವಿಣೋದಾಃ ಸನರಸ್ಯ ಪ್ರ ಯಂಸತ್ |

ದ್ರವಿಣೋದಾ ವೀರವತೀಮಿಷಂ ನೋ ದ್ರವಿಣೋದಾ ರಾಸತೇ ದೀರ್ಘಮಾಯುಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೯೬-೮)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿರುವ ಕುತ್ಸಕೃತನಾದ ಅಗ್ನಿಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಧನ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಅಗ್ನಿದೇವತಾಳವಾದದ್ದೇ ಹೊರತು ಇತರ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿರುವುದಲ್ಲ. ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಅಯಂ ಹಿ ದ್ರವಿಣೋದೋಽಗ್ನಿರಯಂ ದಾತಾ ಬಲಸ್ಯ ಹಿ |

ಜಾಯತೇ ಚ ಬಲೇನಾಯಂ ಮಥ್ಯಕೈತ್ಯುಷಿಭಿರಧ್ಯರೇ ||

ದ್ರವಿಣೋದೋಽಗ್ನಿರೇನಾಯಂ ದ್ರವಿಣೋದಾಸ್ತ ದೋಚ್ಯತೇ |

ಅಗ್ನೇಯೇಷ್ಟೇವ ದೃಶ್ಯಂತೇ ಪ್ರವಾದಾ ದ್ರವಿಣೋದಸಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೩-೬೧; ೩-೬೫)

ಧನದಾತನೂ, ಬಲದಾತನೂ, ಬಲದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನೂ ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿಗೆ ದ್ರವಿಣೋದಾಃ ಎಂಬ ಪ್ರಶಂಸೆಯು ಸಲ್ಲುವುದು. ಆಮದರಿಂದ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಅಗ್ನಿದೇವತಾಳವೇ ಆಗಿರುವುದು ಎಂದು ಬೃಹದ್ದೇವತಾಕಾರರು ಸಮರ್ಥಿಸಿರುವರು.

ಮೇಲಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಜಾಯತೇ ಚ ಬಲೇನಾಯಂ ಎಂಬ ಸ್ವರೂಪವ ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ಈ ಬುಕ್ಕಿನ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು.

ಸಹಸಾ ಜಾಯಮಾನಃ—ಬಲೇನ, ನಿರ್ಮಥನೇನ ಉತ್ಪದ್ಯಮಾನಃ | ಮಥನ ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದವನು. ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಹಸಸ್ತುತ್ವಃ, ಸಹಸಃ ಸೂನಾಃ ಎಂದು ಅನೇಕ ಕಡಿ ಪ್ರಶಂಸೆ ಇದೆ. ಮಥನಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದುದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಶಂಸೆಯಿದೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯ ಸಂಚೋಧನೆಯು ಅಥವಾ ವರ್ಣನೆಯು,

ದ್ವೈನ್ಯಃ ಸರ್ಪಿರಾಸುತಿಃ ಪ್ರತ್ಯೋ ಹೋತಾ ವರೇಣ್ಯಃ | ಸಹಸಸ್ತುತ್ವೋ ಅಮ್ಬುತಃ |
(ಋ. ಸಂ. ೨-೭-೬.)

ಅಗ್ನೇ ವೀಣಾ ಪುರೋಘಾಶಮಾಹುತಂ ತಿದೋ ಅಹ್ವ್ಯಂ | ಸಹಸಃ ಸೂನುರಸ್ಯೈಧ್ವರೇ ಹಿತಃ |
(ಋ. ಸಂ. ೩-೨೮-೩.)

ಅಸ್ಮಾಕಮಗ್ನೇ ಅಧ್ವರಂ ಜುಷಸ್ವ ಸಹಸಃ ಸೂನೋ ತ್ರಿಷಧಸ್ಥ ಹವ್ಯಂ |
(ಋ. ಸಂ. ೫-೪-೮.)

ಯಸ್ತೇ ಅಗ್ನೇ ಸುಮತಿಂ ಮತೋಽ ಅಕ್ಷತ್ವಹಸಃ ಸೂನೋ ಅತಿ ಸ ಪ್ರ ಶ್ವಣೈಃ |
(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧-೭.)

ಇತ್ಯಾದಿ ಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಪುತ್ರನೆಂದೆ ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಂಚೋಧನೆಯಿದೆ. ಅನಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸಹಸಾ ಜಾಯಮಾನಃ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಪ್ರತ್ಯಘಾ-ಪ್ರತ್ಯಂ, ಪ್ರದಿವಃ, ಪ್ರವಯಾಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಆರು ಪುರಾಣನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುವರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೯) ಪ್ರತ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹಳೆಯದು ಅಥವಾ ಹಳಬನೆಂದು ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನನಾದೊಡನೆಯೇ ಅತ್ಯಂತ ಹಳಬನಂತೆ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಪರಿಚಯವನ್ನೂ ತೋರಿಸಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ.

ತದ್ವ್ಯಾಮೃತಂ ರೋದಸೀ ಪ್ರ ಬ್ರುವೀಮಿ ಜಾಯಮಾನೋ ಮಾತೆರಾ ಗರ್ಭೋ ಅತ್ತಿ |
ನಾಶಂ ದೇವಸ್ಯ ಮತ್ಯೈ ಕೇತಾಗ್ನಿರಂಗ ವಿಚೇತಾಃ ಸ ಪ್ರಚೇತಾಃ ||
(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೭೯-೪.)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ವಾಮಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ ಉತ್ಪನ್ನನಾದೊಡನೆಯೇ ಅಥವಾ ಗರ್ಭಪ್ರಾಯನಾಗಿರುವಾಗಲೇ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಜನನಿಯರನ್ನು ನುಂಗುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಇದು ಮಾನವನ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಅಗೋಚರವಾದುದೂ ಅದ್ವೈತವಾದುದೂ ಆದ ಶಕ್ತಿಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿಶ್ವಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಯ ಅದ್ವೈತವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ. ಈ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಸಕಲವಿಧವಾದ ಬುದ್ಧಿ ಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿ ಮೆರೆಯುತ್ತಾನೆ.

ಕಾವ್ಯಾನಿ—ಕವೇಃ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿನಃ ಪ್ರಗಲ್ಬಸ್ಯ ಕರ್ಮಾಣಿ | ಮೇಧಾವಿಯೂ ಶಕ್ತಿಯುತನೂ ಆಗ ತನ್ನ ಪರಿವರನಾದಿಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು.

ಬಟ್—ಬಟ್, ತ್ರತ್, ಮತ್ರಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಆರು ಸತ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೩) ಬಟ್ ಎಂದರೆ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಎಂದರ್ಥ.

ಕಾವ್ಯಾನಿ ಬಟ್ ಅಥತ್ತೆ—ಹವಿರ್ವಹನಾದಿಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಇತರಾರೂ ಸಮರ್ಥರಲ್ಲದೇ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ, ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಮಾನವರಿಗೂ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ದೇವಮಾನವಾದಿ ಸಕಲರಿಗೂ ಸೌಖ್ಯವನ್ನೂ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಉಂಟುಮಾಡಲು ಅಗ್ನಿಯೊಬ್ಬನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಈ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿಯೇ ಹವಿರ್ವಹನಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಬೇಕೆಂದು ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾಗ ಅಗ್ನಿಯು (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೫೧) ಈ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಗೆಯೇಯುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾದೊಡನೆಯೇ ಈ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದು ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ವಿಷಯವಾದುದರಿಂದ ಇತರ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲೂ—

ಸದ್ಯೋ ಜಾತೋ ವ್ಯಮಿಮೀತ ಯಜ್ಞ ಮಗ್ನಿ ದೇವಾನಾಮುಭವತ್ಪುರೋಗಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೧೧ ; ಅ. ವೇ. ೫-೧೩-೧೧ ; ವಾ. ಸಂ. ೨೯-೩೩)

ಎಂಬುದಾಗಿ ನಾನಾ ರ್ಪುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲೂ ಪ್ರಶಂಸಿತವಾಗಿದೆ.

ಧಿಷಣಾ—ಶ್ಲೋಕಃ, ಧಾರಾ, ಇಳಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಐವತ್ತೇಳು ವಾಕ್ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೨೨) ಧಿಷಣಾ ಎಂದರೆ ವಾಕ್ಯ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಧಿಷಣಾ ವಾಕ್ ಧಿಷರ್ವೆಧಾತ್ಯರ್ಥೇ | ಧೀ ಸಾದಿ ನೀತಿ ವಾ | (ನಿ. ೮-೩). ಹಿಡಿದಿರುತ್ತದೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಕೊಡುವ ಧಿಷ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಬಹುದು. ಅರ್ಥವಾ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಕರವಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದಾದರೂ ಆಗಬಹುದೆಂದು ನಿರೂಪಕಾರರ ನಿರ್ವಚನವು.

ಅಸಕ್ತ ಧಿಷಣಾ ಚ ಮಿತ್ರಂ ಸಾಧನ್—ಇದು ವೈದ್ಯುತ್ವಾಗ್ನಿಯ ಪ್ರಶಂಸೆಯಾದುದರಿಂದ, 'ಮೇಘಸ್ಥವಾದ ಉದಕಗಳೂ ಗುಡುಗುರೂಪದ ವಾಕ್ಯ್ಯ ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮಿತ್ರನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಾಯಣರು ಅನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಈ ರೀತಿಯ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಬೇರೆಕಡೆಯ ಕೃತಿವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಉದಹರಿಸಬಹುದು.

ತಸ್ಯ ದೇವಾಃ ಪೃಥಿವೀ ದ್ಯೌರುತಾಪೋಽರಣಯನ್ನೋಷಧೀಃ ಸಪ್ತೇ ಅಸ್ಯ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೮-೨)

ಎಂಬ ಪಠಗಳಲ್ಲಿ ಉದಕಾದಿಗಳು ಅಗ್ನಿಯ ಮೈತ್ರಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ರಮಿಸುವವು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು. ಆದರೆ ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಅಸ್ಮಿ ಕಜ್ಜೋಽತ್ರ ಅಶ್ವೋತೇವ್ಯಾಽಪ್ತವಚೆನೋ ನೋದಕವಚೆನಃ | ಧಿಷಣೇತಿ ವಾಜ್ಞಾನಮ | ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಾ ವಾಕ್, ವ್ಯಾಪ್ತೃಶ್ಚಾ ಹುತಯಃ ಅಗ್ನಿಂ ಮಿತ್ರಂ ಸಾಧನ್ ಸಾಧಯಂತಿ | ಕುರ್ವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಸ್ಮಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಉದಕವೆಂದು ಅರ್ಥವಲ್ಲ. ವ್ಯಾಪಿಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಅಹುತಿಗಳೂ, ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮಿತ್ರನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದು ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನೆ ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ದೇವಾ ಅಗ್ನಿಂ ಧಾರಯನ್ ದ್ರವಿಣೋದಾಂ—ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಎರಡುವಿಧವಾದ ಅನ್ವಯವು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ದೇವಾಃ—ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳೂ, ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು, ದ್ರವಿಣೋದಾಂ—ಧನದ ದಾತನನ್ನಾಗಿ, ಧಾರಯನ್—ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿ ರೂಪಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರು. ಅಥವಾ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ದೇವಾಃ—ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳು, ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು, ದ್ರವಿಣೋದಾಂ—ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಧನದಾತನನ್ನಾಗಿ, ಧಾರಯನ್—ಇರಿಸಿಕೊಂಡರು. ದ್ರವಿಣ ಕಬ್ಬಕ್ಕೆ ಹವಿಸ್ಸೆಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹವೀಂಷಿ ದ್ರವಿಣಂ ಪ್ರಾಹುರ್ಹವಿಣೋ ಯತ್ರ ಜಾಯತೇ |

ದಾತಾರಕ್ವತ್ರಿಜಪ್ತೇಷಾಂ ದ್ರವಿಣೋದಾಸ್ತತಃ ಸ್ವಯಂ ||

(ಬೃಹದ್ರೇವತಾ ೨-೬೩).

ಹವಿಸ್ಸಿಗೆ ದ್ರವಿಣವೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳು ಹವಿಸ್ಸಿನ ದಾತರಾದ್ದರಿಂದಲೂ ಇವರಿಗೆ ದ್ರವಿಣೋದಾಃ ಎಂಬ ಕೀರ್ತಿಯು ಇರುವುದು. ಅಗ್ನಿಯು ಸಕಲಯಜ್ಞಗಳಿಗೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಋತ್ವಿಕ್ಯಾದುದರಿಂದಲೂ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಲ್ಲಾ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹಂಚುವವನಾದುದರಿಂದಲೂ, ದೇವಾಃ, ಇಂದ್ರಾದಯಃ ಅಗ್ನಿಂ ದ್ರವಿಣೋದಾಂ ಧಾರಯನ್ ಎಂಬ ಅನ್ವಯವೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿರುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ.

ಅಹರಹರ್ಜಾಯತೇ ಮಾಸಿ ಮಾಸ್ಯಥಾ ದೇವಾ ದಧಿರೇ ಹವ್ಯವಾಹಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೨೫-೨)

ಮಾಂ ದೇವಾ ದಧಿರೇ ಹವ್ಯವಾಹಮಸೆವ್ಲುಕ್ತಂ ಬಹು ಕೃಚ್ಛ್ಯಾ ಚಿರಂತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೨೫-೪)

ಎಂಬ ಇತರ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳೂ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿವೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪ್ರತ್ಯೇಷಾ—ವಕ್ತೃ ಪುರಾಣೋ ಸ್ವಾತ್ (ಪಾ. ೩-೨೬) ಪುರಾಣಾರ್ಥಕವಾದ ಪ್ರತಿಬ್ಧಕ್ಕೆ ನ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಚೇಕಾರದಿಂದ ತ್ವನ್, ತನ್, ಬ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳೂ ಬರುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ತ್ವನ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಮ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಚಿರಂತನ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯ ಇವ ಎಂದು ಸಾದೃಶ್ಯ ವಿನಶ್ಚಾ ಮಾಡಿಧಾಗ ಪ್ರತ್ಯೇ ಪೂರ್ವವಿಶ್ವೇಮಾತ್ಯಾಲ್ ಛಂದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಥಾಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಲಿತ್ತಾಮನರಿಂದ ಲಿತ್ತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಾಯಮಾನಃ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಠರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದಿವಾದಿಭ್ಯಃ ತ್ಯನ್—ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ತ್ಯನ್ ವಿಕರಣ. ಜ್ಞಾಜನೋರ್ಜಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಜಾವೇತ್. ಅನೇಮುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಚಂತನಾದ ಜಾಯ ಎಂಬ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಮುಲಾಗಮ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ಥಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ಯನ್ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕಾವ್ಯಾನಿ—ಕವೇ: ಕರ್ಮ ಕಾವ್ಯಮ್. ಗುಣವಚನದ್ವಾರಾದಿಭ್ಯಃ ಪ್ಯೌಷ್ಣಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ಯೌಷ್ಣಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ತದ್ವಿತ್ತೇಷ್ವಚಾಮಾದೀಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿವೃದ್ಧಿ. ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಕಾವ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವೃತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಲದೀಶ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಸರ್ವನಾಮಸ್ವಾನಸಂಕ್ಷೇಪ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ನುಮಾಗಮ, ಉಪಧಾದೀರ್ಘ.

ಆಧತ್ತ—ದುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನದ ರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಾ—ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ತಿಗೆ ಲೋಪ.

ಅಪಃ—ಅಪ್ ಶಬ್ದ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ನಿತ್ಯಬಹುವಚನಾಂತ. ಜಸ್ ಪರನಾದಾಗ ಅಪ್ ತ್ಯನ್ ತ್ಯೆಚ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ.

ಸಾಧನ್—ಷಿಧು ಸಂರಾದ್ವಿ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಹೇತುಮತಿ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಷಿಚ್. ಷಿಚ್ ಪರನಾದಾಗ ಸಿವ್ಯೇತರಸಾರಲೌಕಿಕೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಚಿಗೆ (ಇಕಾರಕ್ಕೆ) ಆತ್ಯ. ಧಾತುವಿನ ಅದಿಗೆ ಸತ್ಯ. ಸಾಧಿ ಎಂಬುವು ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಕ್ಷೇಪಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಲೇಲಿ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಪ್ರತ್ಯಯ. ರ್ವೋಂತೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಇತಶ್ಚ ಲೋಪಃ ಪರ-ಸ್ತ್ರೀಪದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೇಲಿಗೋಷಾಟಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಛಂದಸ್ಕುಭಯಥಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕ ಸಂಕ್ಷೇಪಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಷೇರನಿಟಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧). ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಷಿಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ್ಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸಾಧನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಾರಯನ್—ಧೌಷ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಷಿಚಂತದ ಮೇಲೆ ಲೇಲಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ದಲ್ಲಿ ಝ ಬಂದಾಗ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ, ಅತಿಜಂತದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದ್ರವಿಣೋದಾಮ್—ದ್ರವಿಣಾನಿ ದದಾತಿ ಇತಿ ದ್ರವಿಣೋದಾಃ ದ್ರು ಗತೌ ಧಾತು. ದ್ರುದಕ್ಷಿಭ್ಯಾಝಿನನ್ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೦೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಅನಾದೇಶ. **ಅಲ್ಪಕೌಪಾಜ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ಯ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪದವಾದ ಇದಕ್ಕೆ ಸುಶಾಗಮ. ದ್ರವಿಣಸ್ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ದುದಾಜ್ ದಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದ್ಯಕ್ಯಂತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿಚನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಲೋಪವಾಗುವುದರಿಂದ ದ್ರವಿಣೋದಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಸಕಾರಾಂತಶಬ್ದವೆಂದು ಸ್ತ್ರೀಕರಿಸುವುದಾದರೆ ದಾಧಾತುವಿಗೆ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ

ಮಾಡಿದಾಗ ದ್ರವಿಣೋದ್‌ ಸಲ್ಬವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಅಶೈಸಂತೈ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಥ. ಸುರೋಪವಾದಾಗ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿವರ್ಗ. ||೧||

೦೦

ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕಃ

ಸ ಪೂರ್ವಯಾ ನಿವಿದಾ ಕವ್ಯತಾಯೋಽರಿಮಾಃ ಪುಜಾ ಅಜನ-
ಯನ್ಯನೂನಾಂ |

ನಿವಸ್ವತಾ ಚಕ್ಷಸಾ ದ್ಯಾಮಪಶ್ಚ ದೇವಾ ಅಗ್ನಿಂ ಧಾರಯನ್ದ್ರವಿ-
ಣೋದಾಂ || ೨ ||

ಃ ಪದವಾಃ |

ಸಃ | ಪೂರ್ವಯಾ | ನಿವಿದಾ | ಕವ್ಯತಾ | ಆಯೋಃ | ಇಮಾಃ | ಪ್ರಜಾಃ |

ಅಜನಯತ್ | ಮನೂನಾಂ |

ನಿವಸ್ವತಾ | ಚಕ್ಷಸಾ | ದ್ಯಾಂ | ಅಪಃ | ಚ | ದೇವಾಃ | ಅಗ್ನಿಂ | ಧಾರಯನ್ |

ದ್ರವಿಣಾಂ ದಾಂ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸೋಽಗ್ನಿಃ ಪೂರ್ವಯಾ ಪ್ರಥಮಯಾಗ್ನಿದೇವೇದೈ ಇತ್ಯಾದಿಕಯಾ ನಿವಿದಾ ಕವ್ಯತಾ ಗುಣನಿಷ್ಠಗುಣಾಧಿಧಾನಲಕ್ಷಣಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ಕುರ್ವತಾಯೋಽರೀಮಣೋಃ ಸಂಬಂಧಿನೋಕ್ತೇನ ಚ ಸ್ತೂಯ-

ಮಾನಃ ಸೋಽಗ್ನಿರ್ಮನೂನಾನಾಂ ಸಂಬಂಧಿನೀರಿಮಾಃ ಪ್ರಜಾ ಅಜನಯತ್ | ಉದಿಸಾದಯತ್ | ಮನುನಾ ಸ್ತುತಃ ಸನ್ ಮಾನವೀಃ ಸರ್ವಾಃ ಪ್ರಜಾ ಅಜನಯದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ವಿವಸ್ವತಾ ವಿವಾಸನವತಾ ವಿಕೀ-
ಷೇಣಾಚ್ಛಾದಯತಾ ಚಿಕ್ಷಸಾತ್ಪಿಯೇನ ತೇಜಸಾ ದ್ಯಾಂ ದ್ಯುಲೋಕಮಪತ್ಯಾಂತರಿಕ್ಷಂ ಚಿ ವ್ಯಾಪ್ನೋ-
ತಿತಿ ಶೇಷಃ | ಅನ್ಯತ್ಸಮಾನಂ || ಕವ್ಯತಾ | ಕು ಶಬ್ದೇ | ಅಚೋ ಯದಿತಿ ಭಾವೇ ಯತ್ | ಕವ್ಯಂ
ಕವನಂ ಸ್ತುತಿಂ ಕರೋತಿ | ತತ್ಕರೋತಿ | ಸಾ. ೩-೧೨-೬೫ | ಇತಿ ಷಟ್ | ತದಂತಾತ್ ಸ್ತೌಷ್ |
ಬಹುಲಮನ್ಯತ್ರಾಪಿ ಸಂಜ್ಞಾ ಚೈಂದಸೋರಿತಿ ಷಲುಕ್ | ತತಸ್ತುಕ್ | ಧಾತುಸ್ತುರೀಕಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ |
ಅಯೋಃ | ಇಣ್ ಗತಾ | ಛಂದಸೀಣ ಇತ್ಯುಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

[ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ |

ಸಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ಪೂರ್ವಯಾ—ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದೂ | ನಿವಿದಾ—ಗುಣಗಾನಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೂ |
ಕವ್ಯತಾ—ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ | ಅಯೋಃ—ಮನುವಿನ (ಉಕ್ತದಿಂದ ಸ್ತುತನಾಗಿ) | ಮನೂನಾಂ--
ಮಾನವರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ | ಇಮಾಃ ಪ್ರಜಾಃ—ಈ (ಮಾನವ) ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು | ಅಜನಯತ್—ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು
(ಮತ್ತು) | ವಿವಸ್ವತಾ—(ಜಗತ್ತನ್ನೆಲ್ಲಾ) ಹೊದಿಸುವಂತೆ ಹರಡುವ | ಚಿಕ್ಷಸಾ—(ತನ್ನ) ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ |
ದ್ಯಾಂ—ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನೂ | ಅಪತ್ಯ—(ಅಂತರಕ್ಷವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾನೆ) | ದ್ರವಿಸೋದಾಂ—ಧನದಾತನಾದ |
ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ದೇವಾಃ— ಮತ್ತಿಕ್ಕುಗಳು | ಧಾರಯ್— (ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿ ರೂಪಗಳಿಂದ)
ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರು ||

ಅಥವಾ

ದೇವಾಃ—(ಇಂದ್ರಾದಿ) ದೇವತೆಗಳು | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ದ್ರವಿಸೋದಾಂ—(ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ) ಧನವನ್ನು
ಹಂಚಿಕೊಡತಕ್ಕವನನ್ನಾಗಿ | ಧಾರಯ್—(ದೂತಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ) ಇರಿಸಿಕೊಂಡರು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದೂ, ಗುಣಗಾನಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೂ ಮತ್ತು ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ ಮನುವಿನ
ಮಂತ್ರದಿಂದ ಸ್ತುತನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಮನುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಈ ಸಕಲ ಮಾನವ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು.
ಮತ್ತು ಜಗತ್ತನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹೊದಿಸುವಂತೆ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ಹರಡತಕ್ಕ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನೂ ಅಂತರಕ್ಷವನ್ನೂ
ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಧನವನ್ನು ಹಂಚಿಕೊಡತಕ್ಕ ದೂತನನ್ನಾಗಿ
ಇರಿಸಿಕೊಂಡರು.

English Translation

Propitiated by the primitive laudatory hymn, of A'yu he created the progeny of the Manus, and pervades, with his all-investing splendour, the heavens and the firmament: the gods retain Agni as the giver of (sacrificial) wealth.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪೂರ್ವಯಾ ನಿವಿದಾ ಕವ್ಯಾ ಆಯೋಃ ಮನೂನಾಂ ಇಮಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಅಜನಯತು—ಪ್ರಥಮಯಾ 'ಅಗ್ನಿದೇವೇದ್ಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿಕಯಾ ಗುಣಿಸ್ವ ಗುಣಾಭಿಧಾನಲಕ್ಷಣಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ಕುರ್ವತಾ ಮನೋಃ ಸಂಬಂಧಿನೋಕ್ತೃಣಿ ನ ಚ ಸ್ತೂಯಮಾನಃ ಮಾನವೀಃ ಸರ್ವಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಅಜನಯತು | 'ಅಗ್ನಿದೇವೇದ್ಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದೂ ಅಗ್ನಿಯ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ ನಿವಿಡ್ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಪ್ರಶಂಸಿತನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಮನುಸಂಬಂಧಿಗಳಾದ ಸಕಲ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯ ಈ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ತನ್ನ ದಿವ್ಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಿರುವ ಕುತ್ಸಮುಷಿಯು ಪ್ರಶಂಸೆಯೂ, ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಿವಿಡ್ ಮಂತ್ರಗಳ ಮಹಿಮೆಯೂ, ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಗೂ ಆ ಮಹಾಮಂತ್ರಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಸಂಬಂಧವೂ, ಆ ಮಂತ್ರಗಳು ಸೂಚಿಸುವ ಅಗ್ನಿಯ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಗುಣಗಳೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಐತರೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿವೆ.

ಪ್ರಜಾಪತಿರ್ವಾ ಇದಮೇಕ ಏವಾಗ್ರ ಆಸ ಸೋಲೃತಾಮಯತ ಪ್ರಜಾಯೇಯ ಭೂಯಾನ್ವಾನ್ಮಿಮಿತಿ ಸ ತಪೋಲೃತಪ್ಯತ ಸ ನಾಚಮಯಚ್ಚೈಶ್ಚ ಸಂವತ್ಸರಸ್ಯ ಪರಸ್ತಾದ್ವ್ಯಾಹರದ್ವ್ಯಾಹರಕೃತ್ಯೋ ದ್ವಾದಶ ಪದಾ ನಾ ಏವಾ ನಿವಿದೀತಾಂ ವಾವ ತಾಂ ನಿವಿದಂ ವ್ಯಾಹರತಾಂ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನ್ಯಸ್ಯಸೃಜ್ಯಂತ | (ಐ. ಬ್ರಾ. ೧೦-೧ ; ೧೦-೨)

ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಒಬ್ಬಂಟಿಗನಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಪ್ರಜಾಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಬಹುಸಂಖ್ಯಾತನಾಗ ಬೇಕೆಂದವೇಕ್ಷಿಸಿ ಒಂದು ವರ್ಷಕಾಲ ಮಾನವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸುತ್ತಾ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ಹನ್ನೆರಡು ಮಹಾಬಾಹ್ಯಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ನಿವಿಡ್ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹನ್ನೆರಡು ಸಲ ಪಠಿಸಿದನಂತರ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಭೂತಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸೃಷ್ಟವಾದವು ಎಂದು ಈ ಮಂತ್ರಗಳ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಅನಂತರ ಇವುಗಳ ರಹಸ್ಯವನ್ನರಿತುಕೊಂಡ ಕುತ್ಸನನ್ನೂ ಅವನು ಪಠಿಸಿರುವ ಈ ಬುಕ್ಕವ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ.

ತದೇತದ್ಯಷಿಃ ಪತ್ಯನ್ನಭ್ಯನೂನಾಚಿ ಸ ಪೂರ್ವಯಾ ನಿವಿದಾ ಕವ್ಯತಾಯೋರಿಮಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಅಜನಯನ್ನೂನಾಮಿತಿ |

ನಿವಿಡ್ ಮಂತ್ರಗಳ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ಭೂತಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸೃಷ್ಟವಾದವು ಎಂಬ ತತ್ವಾನ್ವಂಶವನ್ನು ಕುತ್ಸಮುಷಿಯು ಗ್ರಹಿಸಿ ' ಸ ಪೂರ್ವಯಾ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೯೬-೨) ' ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿದನು.

ತದ್ಯದೀತಾಂ ಪುರಸ್ತಾತ್ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ನಿವಿದಂ ದಧಾತಿ ಪ್ರಜಾತ್ಯೈ | ಪ್ರಜಾಯತೇ ಪ್ರಜಯಾ ಪಶುಭಿಯೌ ಏವಂ ನೇದ |

ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಹೋತೃವು ಸೂಕ್ತದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ನಿವಿಡ್ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವುದರ ಫಲವಾಗಿ ಸಂತಾನವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ತಿಳುವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವರಿಗೆ ಸತ್ಸಂತಾನವೇ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲ ಧನವೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದು.

ಒಂದು ದೇವತೆಯನ್ನಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳ ಒಂದು ಗುಂಪನ್ನಾಗಲಿ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಅವರ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಆಪ್ತಾನಮಾಡುವ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ನಿವಿಡ್ ಮಂತ್ರವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಕನ್ಯೂವ ತಾವತ್ಪಾವಿತ್ಪ್ರಾಂ ನಿವಿದಿ ಸ್ತೌತಿ ಕರ್ಮಣಾ |
ಯದ್ವೇನುಃ ಸಪ್ರೈನದ್ವಾಹೌ ವೋಲ್ಘಾ ದೋಗ್ನ್ಯಾಶ್ಚರೀವ ವಾ ||

(ಬೃಹದ್ದೇವತಾ ೩-೫೦)

ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಮ. ಸಂ. ೧-೨೪-೩ನೇ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸವಿತೃದೇವತೆಯನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರವು ಸವಿತೃವಿನ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಅವನ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಕರ್ಮದ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ದೋಗ್ನ್ಯೋ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಹಾಲನ್ನು ಕರೆಯುವ ಹಸುವೆಂದೂ, ಆಶು (ವೇಗಗಾಮೀ) ಎನ್ನುವುದರಿಂದಲೂ, ವೋಲ್ಘಾ, ಹೊರೆಯನ್ನು ವಹಿಸುವುದು) ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಎತ್ತೆಂದೂ ಅವುಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತೇವೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರವೂ ಆಯಾ ದೇವತೆಯ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಕರ್ಮಗಳ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ತಿಳಿಸಿ ಸ್ತುತಿಸುವುದು.

ಕುತ್ಸುಖಿಯಿಂದ ಪಠಿತವಾದ ಈ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಯಾ ನಿವಿದಾ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವುದು, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಉಕ್ತವಾದವೂ ಆದ ಹನ್ನೆರಡು ಮಹಾಮಂತ್ರಗಳನ್ನೂ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದನ್ನಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. (ಐ. ಬ್ರಾ. ೧೦-೨)

೧. ಅಗ್ನಿದೇವೇದ್ಯಃ ಇತಿ ಶಂಸತ್ಯಸೌ ವಾ ಅಗ್ನಿದೇವೇದ್ಯ ಏತಂ ಹಿ ದೇವಾ ಇಂಧಕೆ | ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಥನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಜ್ಜಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು.

೨. ಅಗ್ನಿರ್ಮನ್ವಿದ್ಯಃ—ಇಮಂ ಹಿ ಮನುಷ್ಯಾ ಇಂಧತೇ | ಸಾರ್ಥವನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮಾನವರು ಪ್ರಜ್ಜಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

೩. ಅಗ್ನಿಃ ಸುಷುಮಿಶ್—ನಾಯುರ್ವಾ ಅಗ್ನಿಃ ಸುಷುಮಿದ್ವಾಯುರ್ಹಿ ಸ್ವಯಮಾತ್ಮಾನಂ ಸಮಿಂಧೇ | ಅಂತರಕ್ಷನಾದವನೂ, ವಾಯುರೂಪವಲ್ಲಿರುವವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನನ್ನು ತಾನೇ ಪ್ರಜ್ಜಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

೪. ಹೋತಾ ದೇವವೃತಃ—ಏಷ ಹಿ ಸರ್ವತೋ ದೇವೈರ್ವೃತಃ | ಸಕಲ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಹೋತೃವಾಗಿ ಆರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು.

೫. ಹೋತಾ ಮನುವೃತಃ—ಅಯಂ ಹಿ ಸರ್ವತೋ ಮನುಷ್ಯೈರ್ವೃತಃ | ಮಾನವರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯೂ ಹೋತೃವಾಗಿ ಆರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು.

೬. ಪ್ರಣೀರ್ಯಜ್ಞಾನಾಂ—ನಾಯುರ್ವೈ ಪ್ರಣೀರ್ಯಜ್ಞಾನಾಂ ಯದಾಹಿ ಪ್ರಾಣಿತೃಥ ಯಃ ಜ್ಞೋಲಘ್ನಾಹೋತ್ರಂ | ನಾಯುವಿನ ಸಂಚಾರವಿದ್ದಾಗ ಮಾತ್ರ ಯಜ್ಞವು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವು ನೆರವೇರುವುದರಿಂದ ನಾಯುವೇ ಯಜ್ಞ ನಿರ್ವಾಹಕನು.

೭. ರಥೀರಥ್ಯರಾಣಾಂ—ಅಸೌ ವೈ ರಥೀರಥ್ಯರಾಣಾಂ ಏಷ ಹಿ ಯಥೈತಚ್ಚರತಿ ರಥೀರಿವ | ರಥಕನು ಸನ್ನ ಅಧೀಪ್ಯಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಅದಿತ್ಯರೂಪನಾದ ಅಗ್ನಿಯೂ ಸಹ ಹವಿಸ್ಸನ್ನೊಳಗಿಂದ ಯಜ್ಞರೂಪದ ರಥಕ್ಕೆ ಯಜಮಾನನಾಗಿ ತಾನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ.

ಆಯೋಜನೆ ಮನೋಜ್ಞೆ ;—ಮನೋಜ್ಞೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಸ್ವರೂಪವು | ಮನುನಿಂದ ' ಅಗ್ನಿ ದೇವೇಂದ್ರಃ ' ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತನಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯು ಭೂತಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದ ಸನ್ನಿವೇಶವು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಆಯೋಜನೆ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮನುವೆಂದು ಅರ್ಥವಾದಿರುವುದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತಾದ ಪ್ರಜಾ ಪತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಮನುವೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಮನುಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ (೧-೬೩) ಹೇಳುವ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಪ್ರಜಾ ಪತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯವನಾದ ಸ್ವಾಯಂಭುವಮನುಷು ಏತರೇಯು ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಉದಹರಿಸುವ ಪ್ರಜಾ ಪತಿಯೂ ಒಬ್ಬನೇ ಆಗಿರುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏತಕ್ಕೆಂದರೆ, ಏತರೇಯುಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರೇ ಈಶ್ವರಃ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಯೇನ ಜ್ಯೋತೀಂಷ್ವಾಯವೇ ಮನವೇ ಚ ವಿವೇದಿಥ |

(ಮ. ಸಂ. ೮-೧೫-೫).

ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘಶೀಲಾಯ ಆಯವೇ, ಮನವೇ ಚ ಎಂದು ಆಯು, ಮನು ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಯೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಸಾಧಾರಣವಾದ ವಾಸವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳಬಹುದು. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿನ ಪೂರ್ವಕಥಾ ಸಂದರ್ಭವು ವಿಶದವಾಗಿಲ್ಲ. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೇ ಮುಕ್ತಂಕಿತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಆಯು ವೆಂಬ ಶಬ್ದವು ಆಯಸ್ಸು, ಮನುಷ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದಲ್ಲದೆ, ಅಂಕಿತನಾಮವಾಗಿಯೂ ಸಹ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ.

ತೈಮಸ್ಯೈ ಕುತ್ಸಮತಿಥಿಗ್ವಮಾಯುಂ ಮಹೇ ರಾಜ್ಞೇ ಯೂನೇ ಅರಂಧನಾಯಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೫೩-೧೦).

ಯ ಆಯುಂ ಕುತ್ಸಮತಿಥಿಗ್ವಮರ್ಧಯೋ ನಾವ್ಯಧಾನೋ ದಿವೇದಿವೇ.

(ಮ. ಸಂ. ೮-೫೩-೨).

ಈ ಎರಡು ಮಕ್ಕಳನ್ನೂ ಉದಹರಿಸಿ ಅಂಗವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು (Index of Vedic subjects and proper names by Maedonell and Keith. Vol. 1). ಆಯು ವೆಂಬುವನು ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮಿತ್ರನಾಗಿರಲವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ವಶಮಾಡಿಕೊಂಡನು, ಹಿಂಸಿಸಿದನು ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನ ವಿರೋಧಿಯಾಗಿರ ಬೇಕೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಯಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಆಯುಂ ಆಯುನಾಮಾನಂ ಉಷಿಂ ವರಪ್ರದಾನೇನ ಪೀಡಯಿಸಿ | ಆಯುವೇ ಮೊದಲಾದ ನಿನ್ನ ಮಿತ್ರಭೂತರಾದ ಭಕ್ತರಿಗೆ ವರಪ್ರದಾನ ರೂಪವಾದ ಭಾರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಹಿಂಸಿಸುವೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಆದರೆ,

ಮಾ ನೋ ಗುಹ್ಯಾ ರಿಪ ಆಯೋರಹಂ ದಭನ್ಮಾ ನ ಅಭ್ಯೋ ರೀರಧೋ ದುಚ್ಯುನಾಭ್ಯಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೩೩-೨).

ಎಂಬ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಆಯೋಜನೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ರಕ್ತುಭೂತಸ್ಯ ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಎಂದು ವಿಶದವಾಗಿಯೇ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು

ಯುಯೋಜನಾಭಿರುಪರಸ್ಯಾಯೋಜ ಪ್ರ ಪೂರ್ವಾಭಿಸ್ತಿರತೇ ರಾಷ್ಟ್ರಿ ಶೂರಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೦೪-೪).

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಆಯೋಜೆ ಪರೀಷಾಮುಪದ್ರವಾರ್ಥಮಿತಸ್ತತೋ ಗಚ್ಛತಃ ಕುಯವಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ | ಇತರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಲು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯೂ ನುಗ್ಗುತ್ತಿರುವ ಕುಯವನೆಂಬ ಅಸುರನ ಎಂದು ಆಯು ವೆಂಬುವನು ಕತ್ತು ರೂಪನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೆಂದು ಜೇಳಿದೆ.

ಕುಶ್ಲಸ್ಯಾಯೋರತಿಥಿಗ್ಯಸ್ಯ ವೀರಾನ್ವೈವೃಣಿಗ್ವರತಾ ಸೋಮಮಸ್ಮೈ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೪-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಕುಶ್ಲ, ಅತಿಥಿಗ್ಯ, ಆಯು ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಬೇಕಾದಮಿತ್ರರೆಂದು ಬಿಚಿತವಾಗಿಯೇ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಪೌರೂರವಸ್ಯ ರಾಜರ್ಷಿಃ ಔರ್ವಶೀಯಾಯ ಮನವೇ ಎಂದು ಅನೇಕಕಡೆ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಆಯುವೆಂಬ ಅಂಕಿತನಾಮವು ಬೇರೆಬೇರೆ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವುದೆಂದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಧ್ಯಾಂ ಅಪಕ್ವ—ಸ್ಯ ತೇಜಸಾ ಧ್ಯಾಂ ಚಿ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ಚಿ ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ | ಎಂದರೆ—

ಉದಪ್ಪಂಭೇತ್ಸಮಿಧಾ ನಾಕಮ್ಯಸ್ಯೋ ಔಗ್ನಿಭವನ್ನತ್ತಮೋ ರೋಚಮಾನಾಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೫-೧೦).

ಎಂದು ವರ್ಣಿಸುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನೂ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೂ ಬೆಳಗಿಸಿ ತಾನೂ ಅತಿಶಯನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಕವ್ಯತಾ—ಕು ಶಬ್ದೇ. ಧಾತು. ಅಜಂತನಾದುದರಿಂದ ಧಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಅಚೋಯತ್—

(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಬುಕ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ವಾಂತೋ ಯಿ ಪ್ರತ್ಯಯೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪಾದೇಶ.

ಕವ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಕವ್ಯಂ=ಕನನಂ=ಪೃತಿ ಕರೋತಿ ಇತಿ ಕವ್ಯತ್. ತತ್ಪರೋತಿ ತದಾಚಿಷ್ಟೇ

(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತ್ಯರ್ಥವಿವಕ್ಷಾನುನಾದಿಧಾಗ ಕವ್ಯ ಎಂಬ ಸುಬಂಧದ ಮೇಲೆ ಣಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸೂಚ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಕ್ವಿಪ್ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಮನ್ಯತ್ಪಾಪಿ ಸಂಜ್ಞಾಚ್ಛಿಂದಸೋಃ

--ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಣಿಚಿಗಿ ಲೋಪ. ಕೃತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತೃದುದರಿಂದ ದ್ವಸ್ಸ್ಯ ಪಿತಿ ಕೃತಿ ತುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕವ್ಯ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ತುಕಾಗಮ. ಕವ್ಯತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಉಪ್ಪನಾದುದರಿಂದ ಧಾತೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಪ್ರರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆಯೋಜೆ—ಇಹ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಛಂದಸೀಣಃ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಹ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಣಿತ್ಪಾದುದರಿಂದ ಅಚೋಜ್ಞಾತಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಅಯುದೇಶ. ಆಯು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಪ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಸ್ಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಜನಯತ್—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ದೇತು-
ಮತಿ ಚೆ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಚೆತ್. ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ. ಜನೀಜ್ಯಾತ್ ಸು—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಮಿತ್
ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಮಿತಾಂ ಹ್ರಸ್ವೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.
ಲಹ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವೇ—ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಊದಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೧) ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

:o:

ಸಂಹಿತಾಃ

ತಮಿಳತ ಪ್ರಥಮಂ ಯಜ್ಞಸಾಧಂ ನಿಶ ಆರೀರಾಹುತಮ್ಯಂಜ
ಸಾನಂ |

ಊರ್ಜಃ ಪುತ್ರಂ ಭರತಂ ಸೃಪ್ರದಾನುಂ ದೇವಾ ಅಗ್ನಿಂ ಧಾರ-
ಯನ್ ದ್ರವಿಣೋದಾಂ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತಂ | ಈಳತ | ಪ್ರಥಮಂ | ಯಜ್ಞ ಸಾಧಂ | ನಿಶಃ | ಆರೀಃ | ಆ ಸ ಹುತಂ |
ವಿಂಜಸಾನಂ |

ಊರ್ಜಃ | ಪುತ್ರಂ | ಭರತಂ | ಸೃಪ್ರ ದಾನುಂ | ದೇವಾಃ | ಅಗ್ನಿಂ | ಧಾರ-
ಯನ್ | ದ್ರವಿಣೋಃ ದಾಂ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ದೇವಿಶಃ ಸರ್ವೇ ಮನುಷ್ಯಾಃ | ಆರೀರಗ್ನಿಂ ಸ್ವಾಮಿನಂ ಗಚ್ಚಂತೋ ಯೂಯಂ ತಮಗ್ನಿ-
ಮಿಳತ | ಸ್ತುಧಂ | ಕೀದೃಶಂ | ಪ್ರಥಮಂ ಸರ್ವೇಷು ದೇವೇಷು ಮುಖ್ಯಂ | ಯಜ್ಞಸಾಧಂ

ಯಜ್ಞ ಸ್ಯ ದರ್ಶಪೂರ್ಣವಾಸಾದೇಃ ಸಾಧಕಂ ನಿಷ್ಪಾದಕಂ ಆಹುತಂ ಹವಿರ್ಭಿಸ್ತಸಿರ್ವಿತಂ ಬುಂಜ-
 ಸಾನಂ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಪ್ರಸಾಧ್ಯಮಾನಂ ಊರ್ಜೋಽನ್ಯಸ್ಯ ಪುತ್ರಂ | ಭ್ರಾತೃನಾನ್ನೇನ ಜಾಠರಾಗ್ನೇರ್ವ-
 ಧ್ವನಾದಗ್ನೇರನ್ನ ಪುತ್ರತ್ವಂ | ಭರತಂ | ಹವಿಷಾಂ ಭರ್ತಾರಂ | ಯದ್ವಾ | ಪ್ರಾಣರೂಪೇಣ ಸರ್ವಾಸಾಂ
 ಪ್ರಜಾನಾಂ ಭರ್ತಾರಂ | ಶ್ರೂಯತೇ ಚ | ಸ್ಯದೇಹೇ ಏಷ-ಪ್ರಾಣೋ ಭೂತ್ಯಾ ಪ್ರಜಾ ಬಿಭರ್ತಿ ತಸ್ಯಾದೇಷ
 ಭರತ ಇತಿ ಸ್ಯಪ್ರದಾನುಂ ಸರ್ವಾಣೀಲವಾನಯುಕ್ತಂ | ಅವಿಚ್ಛೇದೇನ ಧನಾನಿ ಪ್ರಯಚ್ಛಂತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ |
 ದೇವಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಗತಂ || ಅಳತೆ | ಅಡ ಸ್ತುತಾ | ಲೋಟಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಪೃಶಪದಂ | ಬಹುಲಂ
 ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಗಭಾವಃ | ಯಜ್ಞ ಸಾಧಂ | ಯಜ್ಞಂ ಸಾಧಯತೀತಿ ಯಜ್ಞ ಸಾತ್ | ಸಾಧಯತೇಃ
 ಕ್ರಿಸ್ತ್ | ನೇರನಿಟೀತಿ ಚಲೋಪಃ | ಅರೀಃ | ಬು ಗತಾ | ಸೂಚಿಸೂತ್ರೀತ್ಯಾದಿನಾ | ಪಾ. ೩.೧೨೨.೩ |
 ಯಜ್ಞ | ಯಜೋಽಽಚಿ ಚೇತಿ ಚಶಬ್ದೇನ ಬಹುಲಗ್ರಹಣಾನುಕ್ರಮಸ್ಯಾನ್ವಿತೀತಿ ಲುಕ್ | ಪ್ರತ್ಯ-
 ಯುಲಕ್ಷಣೇನ ದ್ವಿಭಾವ ಉರವತ್ಪ್ರಹಲಾದಿಶೇಷಾ | ರುಗ್ರಿಕಾ ಚ ಲುಕೀತಿ ರುಕ್ | ಯಜ್ಞಲುಗತಾ-
 ದೌಷಾದಿಕಃ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಯಜಾದೇಶೇ ಲೋ ರೀತಿ ರೇಫಲೋಪಃ | ಧ್ರಲೋಪೇ ಪೂರ್ವಸ್ಯೇತಿ
 ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಕೃದಿಕಾರಾದಿಕೃತೇ ಇತಿ ಜೀರ್ಷ | ಜಸಿ ವಾ ಛಂದಸೀತಿ ಪೂರ್ವಸರ್ವದೀರ್ಘತ್ವಂ |
 ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಬುಂಜಸಾನಂ | ಬುಂಜತಿಃ ಪ್ರಸಾಧನಕರ್ಮಾ | ಬುಂಜಮಧಿಮಂದಿ-
 ಸೂಭ್ಯಃ ಕಿತ್ | ಉ. ೨.೨೭ | ಇತಿ ಕರ್ಮಣ್ಯುಸಾನೇತ್ | ಭರತಂ | ಭೃಷ್ ಭರಣೇ | ಭೃವ್ಯುದೈತಿತ್ಯಾ-
 ದಿನಾತೇತ್ | ಸ್ಯಪ್ರದಾನುಂ | ಸ್ಯಪ್ಸ್ಯ ಗತಾ | ಸ್ವಾಯತಂಚೀತ್ಯಾದಿನಾ ರಕ್ | ಸ್ಯಪ್ರೋ ದಾನುದಾರ್ಥನಂ
 ಯಸ್ಯ | ಬಹುಪ್ರೀಹಾ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಿಶಃ—ಎಲೈ ಮಾನವ ವರ್ಗವೇ | ಅರೀಃ—(ದೇವನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) ಸಮೀಪಿಸಿ | ಪ್ರಥಮಂ—
 (ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ) ಮುಖ್ಯನೂ | ಯಜ್ಞ ಸಾಧಂ—(ದರ್ಶಪೂರ್ಣವಾಸಾದಿ) ಯಜ್ಞ ಗಳ ಸಂಪಾದಕನೂ |
 ಆಹುತಂ—ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ತೃಪ್ತನಾಗುವವನೂ | ಬುಂಜಸಾನಂ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಪೂಜಿತನೂ | ಊರ್ಜಃ—
 ಅನ್ನದ | ಪುತ್ರಂ—ಪುತ್ರನಾದವನೂ (ಅನ್ನ ಭೋಜನದಿಂದ ಜಾಠರಾಗ್ನಿ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಬಿಳಿಯತಕ್ಕವನೂ) | ಭರತಂ—
 (ಸಕಲ ಪ್ರತೆಗಳ) ಧಾರಕನೂ ಅಥವಾ ಹವಿಸ್ಸುಗಳ ರಕ್ಷಕನೂ | ಸ್ಯಪ್ರದಾನುಂ—ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿಯಿಲ್ಲದೇ ಧನವನ್ನು
 ಕೊಡತಕ್ಕವನೂ ಆದ | ತಂ—ಅಗ್ನಿದೇವನನ್ನು | ಅಳತೆ—ಸ್ತುತಿಸಿಂ | ದ್ರವಿಣೋದಾಂ—ಧನದಾತನಾದ |
 ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ದೇವಾಃ—ಮುತ್ತಿತ್ಯುಗಳು | ಧಾರಯ್—(ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿರೂಪಗಳಿಂದ)
 ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರು.

ಅಥವಾ

ದೇವಾಃ—ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳು | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ದ್ರವಿಣೋದಾಂ—(ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪವ) ಧನವನ್ನು
 ಹಂಚಿಕೊಡತಕ್ಕವನನ್ನಾಗಿ | ಧಾರಯ್—(ದೂತಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ) ಇರಿಸಿಕೊಂಡರು ||

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮಾನವವರ್ಗವೇ, ದೇವನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಮುಖ್ಯನೂ ದರ್ಶ
 ಪೂರ್ಣವಾಸಾದಿ ಯಜ್ಞಗಳ ಸಂಪಾದಕನೂ, ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ತೃಪ್ತನಾಗುವವನೂ, ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಪೂಜಿತನಾಗು

ವವನೂ ಅನ್ನಭೋಜನದಿಂದ ಜಾತರಾಗ್ನಿರೂಪದಲ್ಲಿ ದೇವತತ್ವವನೂ, ಹವಿಷ್ಯಗಳ ರಕ್ಷಕನೂ, ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಧನವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿದೇವನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿರಿ. ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹವಿಷ್ಯನ್ನು ಹಂಚತಕ್ಕ ದೂತನನ್ನಾಗಿ ಆರಿಸಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರು.

English Translation

Approaching him, let all men adore Agni, the chief (of the gods) the accomplisher of sacrifices, who is gratified by oblations and propitiated by praises—the offspring of food, the sustainer of (all men), the giver of continual gifts, the Gods retain Agni as the giver of (sacrificial) wealth.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವಿಶೇಷ—ಮನುಷ್ಯಾಃ, ನರಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೨೫ ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (೧.೩.೩) ವಿಶೇಷ ಮನುಷ್ಯರೆಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಎಲೈ ಮಾನವರೇ ಎಂಬ ಸಂಬೋಧನೆಯಿದೆ.

ಆರೀಃ—ಗತೈರ್ಭಸ್ಮೈ ಅರ್ತೇರ್ವಾ, ದಾನಾರ್ಥಸ್ಯೈ. ರಾತೇರ್ವಾ ಇಂದ್ರಂ ದೂಪಂ | ಗಮನಾರ್ಥಕವಾದ ಋ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ, ದಾನಾರ್ಥಕವಾದ ರಾ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ, ಆರೀಃ ಎಂಬ ರೂಪವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜೆಗಾಗಿ ಸಮೀಪಿಸುವ ಅಥವಾ ಹವಿಷ್ಯನ್ನು ದಾನನಮಾಡುವ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಆರೀಃ ವಿಶೇಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣ ವಿಶೇಷ್ಯಗಳು ಇದೇ ರೀತಿ—

ತಂ ಮೇಧೇಷು ಪ್ರಥಮಂ ದೇವಯಂತೀರ್ನಿಫಿತ ಉಶ ಬ್ರುವತೇ ದಸ್ಮಮಾರೀಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೨-೩)

ಎಂಬಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಪ್ರಪಂಚದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಅಗ್ನಿಪೂಜೆಗಾಗಿ ಸಿದ್ಧರಾಗಿ ಹೋಗುವ ಮತ್ತು ಹವಿಷ್ಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಮಾನವರನ್ನು ಕುರಿತು ಸಂಬೋಧನೆ.

ಯಜ್ಞಸಾಧಂ - ಯಜ್ಞಸ್ಯ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದೇಃ ಸಾಧಕಂ ನಿಷ್ಪಾದಕಂ | ದಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸತಕ್ಕವನೆಂದು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಒಟ್ಟು ಮೂರುಷ್ಠಕಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಒಂದು ಸಲ ರುದ್ರನ ಪರವಾಗಿಯೂ ಎರಡು ಸಲ ಅಗ್ನಿಪರವಾಗಿಯೂ ಇದೆ.

ತೈಷಂ ವಯಂ ರುದ್ರಂ ಯಜ್ಞಸಾಧಂ ವಂಕುಂ ಕವಿಮವಸೇ ನಿ ಹ್ಯಯಾಮಹೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೪.೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ರುದ್ರನನ್ನು ಯಜ್ಞಸಾಧಕನೆಂದೂ,

ತಂ ಯಜ್ಞಸಾಧಮುಪಿ ವಾತಯಾಮಸ್ಯುತಸ್ಯ ಪಥಾ ನಮಸಾ ಹವಿಷ್ಮತಾ ದೇವತಾಕಾ ಹವಿಷ್ಮತಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೨೮-೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಜ್ಞಸಾಧಕನೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಯಂಜಸಾನಂ— ಯಂಜತಿಃ ಪ್ರಸಾಧನಕರ್ಮಾಃ. (ನಿ. ೬-೨೧) ಅಲಂಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಂಜ್ಞ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಈ ರೂಪದ ಪ್ರಯೋಗವಾಗಿದೆ. ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಪ್ರಸಾಧ್ಯಮಾನಂ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತನಾದ ವನೂ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಯಜ್ಞಂ, ಸರ್ವಾನ್ ಅಭಿಪ್ರೇತಾನ್ ನಾ ಪ್ರಸಾಧಯಂತಂ ಯಜ್ಞವನ್ನೂ ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸಕಲವನ್ನೂ ಅಲಂಕರಿಸುವ ಎಂದು ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆಯೂ ಇಂವು ನಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಒಂದು ಕಡೆಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ರಥೋ ನ ವಿಕೃತ್ಯಂಜಸಾನ ಆಯುಷು ನ್ಯಾನುಷ್ಕಾರ್ಯಾದೇವ ಯಜ್ಞತಿ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೫೮-೩)

ಯಂಜಸಾನಃ ಪುರುನಾರ ಉಕ್ತ್ಯೋರೇಂದ್ರಂ ಕೃಣ್ವೇತ ಸದನೇಷು ಹೋತಾ |

(ಮು. ಸಂ. ೪-೨೧-೫)

ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಮುಕ್ತಿಯ ಅಗ್ನಿವಿಶೇಷಣವಾದ ಯಂಜಸಾನಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾನಃ ಎಂತಲೂ ಎರಡನೆಯದರಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಾಧ್ಯಮಾನಃ ಅಲಂಕೃತನಾಗುವ ಇಂದ್ರ ಎಂತಲೂ ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಊರ್ಜಃ ಪುತ್ರಂ— ಊರ್ಜ ಶಬ್ದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಭುಕ್ತೇನಾನ್ನೇನ ಜಠರಾ ಗ್ನೀರ್ವರ್ಧನಾತ್ ಅಗ್ನೀರನ್ನ ಪುತ್ರತ್ವಂ | ಭುಜಿಸಿದ ಅನ್ನವು ಸಕಲ ಜಠರಗಳಲ್ಲೂ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಜಠರಾಗ್ನಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಅಗ್ನಿಗೆ ಊರ್ಜಃ ಪುತ್ರನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದೆ. ಅಥವಾ ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು 'ವಿವರಿಸುವಂತೆ ಊರ್ಜಶಬ್ದೇನಾತ್ರ ಅನ್ನಕಾರಣತ್ವಾದ್ಯುಪ್ಪಿಲಕ್ಷಣಮುದಕಮುಚ್ಯತೇ | ತತೋ ಹ್ಯೋಷಧಿವನ ಸ್ತತಯೋ ಜಾಯಂತೇ ಓಷಧಿವನಸೃತಿಭ್ಯ ಏಷ ಜಾಯತೇ ಊರ್ಜ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ನಕಾರಣವಾದ ಉದಕ ವಂದರ್ಥ. ಉದಕದಿಂದ ಓಷಧಿವನಸೃತಿಗಳು ಬೆಳೆದು ಅವುಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಉದಕಗಳ ಪುತ್ರನಾದಂತಾಯುತ್ಯು, ಎಂದೂ ಆಗಬಹುದು. ಆನೆ ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸುವಂತೆ ಜಠರಾಗ್ನಿಯೆಂದು ಹೇಳುವುದೇ ಸಹಜವಾಗಿದೆ.

ಭರತಂ— ಭಾರತಾಃ, ಕುರುವಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಲ ಯುಕ್ತಿಜ್ಞಾನಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೮) ಭರತನೆಂದರೆ ಮುಕ್ತಿಕ್ಕು ಎಂದರ್ಥ. ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಉತ್ತಮನಾದ ಮುಕ್ತಿಕ್ಕಾದುದರಿಂದ ಈ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ. ಅಥವಾ ಸರ್ವಯಜಮಾನಾನಾಂ ಭರ್ತಾರಂ; ಹವಿಷಾಂ ಭರ್ತಾರಂ | ಸಕಲ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೂ, ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಗೂ ಒಡೆಯನಾದುದರಿಂದಲೂ ಭರತನೆಂದಾಗಬಹುದು. ಭರತಶಬ್ದವು ರುದ್ರ, ಆದಿತ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಪ್ರಥಮ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾದ ಭರತನೂ ಆಗಬಹುದು.

ಆಸದ್ಯಾ ಬರ್ಹಿಭರತಸ್ಯ ಸೂನವಃ ಪೋತೃತೃದಾ ಸೋಮಂ ಪಿಬತಾ ದಿವೋ ನಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೨-೩೬-೨).

ಇಲ್ಲಿ ಭರತಸ್ಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಕಲಜಗತ್ತನ್ನೂ ಭರಿಸತಕ್ಕ ರುದ್ರನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ೩-೫೩-೨೪; ೬-೧೬-೪ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ದೌಷ್ಯಂತಿಪ್ರಶ್ನನಾದ ಭರತನು ಭರತನೆಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಅದಿತ್ಯಪರವಾಗಿಯೂ ಇರಬಹುದು. ಭರತಃ ಅದಿತ್ಯಃ. (ನಿ. ೮-೧೩).

ಸೃಷ್ಟಿದಾನಂ-ಸರ್ವಣಿಕೀಲದಾನನೆಯುಕ್ತಂ | ಅವಿಚ್ಛೇದೇನ ಧನಾನಿ ಪ್ರಯಚ್ಛಂತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಪ್ರವಹಿಸುಂತೆ ಎಂದರೆ ಯಾವಾಗಲೂ ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿಯಿಲ್ಲದೇ ಧನವನ್ನು ದಾನಮಾಡುವವನೆಂದರ್ಥ. ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಅಗ್ನಿಗೆ ಪರವಾಗಿ ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಮಿತ್ರಾನುರಣರ ಪರ್ವಾಯವಾಗಿ ಒಂದು ಕಡೆಯೂ ಒಟ್ಟು ಎರಡುಸಲ ಮಾತ್ರ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

ನಸಾತಾ ತವಸೋ ಮಹಃ ಸೂನೂ ದಶ್ವಸ್ಯ ಸುಕ್ರತೂ | ಸೃಷ್ಟಿದಾನೂ ಇಮೋ ವಾಸ್ತುಧಿ ಕ್ಷಿತಿಃ |
(ಮ. ಸಂ. ೮-೨೫-೫).

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರಾನುರಣರಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

|| ನ್ಯಾಕವಣಶ್ಚಕ್ರಿಯಾ ||

ಈಳತ-ಈಡ ಸ್ತುತಾ ಧಾತು. ಅದಾದಿ ಲೋಪ್ ಮಧ್ಯನುಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್-ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಕ್ಕೆ ಪರಸ್ಮೈಪದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗಿ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲೋಟೋಲಜ್ಯತ್-ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಜ್ಯದ್ವಾವಮಿತವಾದುದರಿಂದ ಛ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ತಸ್ಯ ಛಸ್ಯ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ತ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಈಳತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜ್ಞಸಾಧಮ್-ಯಜ್ಞಂ ಸಾಧಯತಿ ಇತಿ ಯಜ್ಞಸಾತ್ | ಓಧು ಸಂರಾದೌ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಣಿತ್ ವಾಹಾಗ ಸಿದ್ಧ್ಯಂತೇರಪಾರಲೌಕಿಕೇ-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮ. ಸಾಧಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಣಿಹಂತದ ಮೇಲೆ ಕ್ವಿಪ್ ಚ-(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್. ಣೇರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಗೇ ಲೋಪ. ಕ್ವಿಪಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಲೋಪ. ಯಜ್ಞಸಾಧ್ ಎಂದು ಧಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ವರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅರೀಃ-ಮ ಗತೌ. ಧಾತು. ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಸೂಚಿ ಸೂಕ್ತಿ-(ಪಾ. ಮ. ೩-೧-೨೨-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್. ಯಜೋಽಪಿಚಿ-(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಚಕಾರದಿಂದ ಬಹುಲಗ್ರಹಣಾಕರ್ಮಣದಿಂದ ನಿಮಿತ್ತವಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಯಜಾಗಿ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಲೋಪೇ ಪ್ರತ್ಯಯಲಕ್ಷಣಮ್-(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಕ್ಷಣವಿರುವುದರಿಂದ ಸನ್ಯಜೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಉರತ್-(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಲಾದಿಃ ಶೇಷಃ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆದಿಛನ್ಯ ಹಲ್ ಲೋಪ. ಅಮು ಎಂದು ರೂಪವಾಗಿದೆ

ರುಕೌರಿಕೌ ಚ ಲುಕಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ರುಕಾಗಮ. ಅರ್ಷು ಎಂಬುದು ಸನಾನ್ಯಂತಾಧಾತವೇ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಯಜ್ಞ ಲುಗಂತವಾದ ಇವರ ಮೇಲೆ ಲೋಪದಿಕವಾದ ಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಶಕ್ತೃತದ್ವಿತೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಕಾರಲೋಪ. ಇ ಪರವಾದಾಗ ಧಾತು ಮುಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ. ಅರ್ಷು ಇ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ರೋರಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೇಫಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ರೇಫಲೋಪನಿಮಿತ್ತವಾದುದು ಪರವಾದುದರಿಂದ ಧೈಲೋಪೇ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ದೀರ್ಘೋಲ್ಪಣಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಆರಿ ಎಂದು ರೂಪ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿನಕ್ಷಾನಾದಿದಾಗ ಕೃದಿಕಾರಾದಚ್ಚಿನ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಭಿನ್ನವಾಗಿ ಇಕಾರಾಂತ ಕೃದಂತವಾದುದರಿಂದ ಐಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಆರಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಜನ್ ಪರವಾದಾಗ ನಾಭಂದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಋಷ್ಣಾಸಾನಮ್—ಋಷ್ಣಾ ಧಾತುವು ಪ್ರಸಾಧನ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಋಷ್ಣಾ-ವ್ಯಥಿಮಂದಿಸಹಿಭ್ಯಃ ಕಿತ್ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಅಸಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಋಷ್ಣಾಸಾನ ಕಬ್ಬವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತ್ತಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾವಕಚನಾಂತರೂಪ.

ಊರ್ಜಃ—ಊರ್ಜ ಬಲಪ್ರಾಣನಯೋಃ ಧಾತು. ಕ್ರಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಊರ್ಜ ರಬ್ಬವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾವೇಕಾಚಿಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭರತಮ್—ಭೃಷ್ ಭರಣೇ ಧಾತು. ಭೈವ್ಯದಶಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೃಪ್ರದಾನಮ್—ಸೃಪ್ಲಗತೌ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಯಿತೆಷ್ಟಾ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೋಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸೃಪ್ರ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸೃಪ್ರಃ ದಾನುಃ=ದಾನಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸೃಪ್ರದಾನುಃ ಬಹುವ್ರಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುವ್ರೀಣೌ ಪ್ರತ್ಯಯೋರ್ವರ್ವದಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ||೨||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಪುರುನಾರಪುಷ್ಟಿವಿದದ್ಧಾತುಂ ತನಯಾಯ
ಸ್ವವಿತ್ |

ವಿಶಾಂ ಗೋಪಾ ಜನಿತಾಂ ರೋದಸ್ಯೋದ್ವೇವಾ ಅಗ್ನಿಂ ಧಾರ-
ಯನ್ದ್ರವಿಣೋದಾಂ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಃ | ಮಾತರಿಶ್ವಾ | ಪುರುನಾರಃ ಪುಷ್ಟಿಃ | ವಿದತ್ | ಗಾತುಂ | ತನಯಾಯ |
ಸ್ವಃ 5 ವಿತ್ |

ವಿಶಾಂ | ಗೋಪಾಃ | ಜನಿತಾ | ರೋದಸ್ಯೋಃ | ದೇವಾಃ | ಅಗ್ನಿಂ | ಧಾರ-
ಯನ್ | ದ್ರವಿಣಃ 5 ದಾಂ || ೪ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ಸೋಽಗ್ನಿಸ್ತನಯಾಯಾಸ್ಮದೀಯಾಯ ಪುತ್ರಾಯ ಗಾತುಮನುಷ್ಯಾನಮಾರ್ಗಂ ವಿದತ್ | ಅಂಭ-
ಯತು | ಕೀವೃತಃ | ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಮಾತರಿ ಸದೃಸ್ಯ ಜಗತೋ ನಿರ್ಮಾತೆಯಂತಿರ್ದೇಶ್ಚ ಶ್ವಸನ್ನರ್ತಮಾನಃ
ಪುರುನಾರಪುಷ್ಟಿಃ | ಪುರುಭಿರ್ಬಹುಭಿರ್ನಾರಾ ವರಣೇಯಾ ಪುಷ್ಟಿರಭಿವೃದ್ಧಿಯರ್ಥಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ |
ಸ್ವವಿತ್ | ಸ್ವಃ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಯ ಯಾಗದ್ವಾರೇಣ ಅಂಭಯಿತಾ | ವಿಶಾಂ ಸರ್ವಾಸಾಂ ಪ್ರಜಾನಾಂ ಗೋಪಾ
ಗೋಪಾಯಿತಾ | ರಕ್ಷಿತಾ | ರೋದಸ್ಯೋದ್ವೇವಾಪ್ಯಥಿವ್ಯೋರ್ಜನಿತಾ ಜನಯಿತೋತ್ಪಾದಯಿತಾ |
ದೇವಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಗತಂ || ಮಾತರಿಶ್ವಾ | ಶ್ವನ್ನುಶ್ವನ್ನಿತ್ಯಾದೌ ಮಾತೃಕಚ್ಯೋದೇಶವದಾತ್ ಶ್ವಸ ಪ್ರಾಣನ
ಇತ್ಯೆಸ್ಮಾತ್ ಕನಿಸ್ತತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಪಾತ್ಯತೇ | ವಿದತ್ | ವಿದ್ವು ಲಾಭೇ | ಅಸ್ಮಾದಂತರ್ಧಾವಿಶೇಷ್ಯ-
ರ್ಥಾಚ್ಛಾಂದಸೋ ಲುಜ್ | ಲೃದಿತ್ಯಾತ್ ಚ್ಚೇರಜಾದೇಶಃ | ಸುದಾದಿತ್ಯನ್ನಿಘಾತಾಧಾವಃ | ಜನಿತಾ |
ಜನಿತಾ ಮಂತ್ರೇ | ಪಾ. ೬.೪.೫೩ | ಇತಿ ತ್ರೈಣಿ ಐನಿಲೋಪೋ ನಿಪಾತ್ಯತೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಮಾತೆರಿಶ್ವಾ—(ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ ನಿರ್ಮಾತೃವಾದ) ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವವನೂ | ಪುರುವಾರಪುಷ್ಪಿ—
ಅನೇಕರಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ವೃದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನೂ | ಸ್ವರ್ವಿತ್—(ಯಜ್ಞದ ಮೂಲಕ) ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಸೇರಿಸುವವನೂ |
ವಿಶಾಂ—ಸಕಲ ಪ್ರಜೆಗಳ | ಗೋಪಾಃ— ರಕ್ಷಕನೂ | ರೋದಿಸೋಲಃ— ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ | ಜನಿತಾ—
ಉತ್ಪಾದಕನೂ ಆದ | ಸಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ತನಯಾಯ—ನಮ್ಮ ಪುತ್ರನಿಗೆ | ಗಾತುಂ—(ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನದ)
ಮಾರ್ಗವನ್ನು | ವಿದತ್— ತಿಳಿಸಿಕೊಡಲಿ | ದ್ರವಿಣೋದಾಂ— ಧನದಾತನಾದ | ಅಗ್ನಿಂ— ಅಗ್ನಿಯನ್ನು |
ದೇವಾಃ—ಋತ್ತಿಕ್ಕುಗಳು | ಧಾರಯನ್—(ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿರೂಪಗಳಿಂದ) ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರು ||

ಅಥವಾ

ದೇವಾಃ—ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳು | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ದ್ರವಿಣೋದಾಂ—(ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ) ಧನವನ್ನು
ಹಂಚಿಕೊಡುವವನನ್ನಾಗಿ | ಧಾರಯನ್—(ದೂತಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ) ಇರಿಸಿಕೊಂಡರು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ ನಿರ್ಮಾತೃವಾದ ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವವನೂ, ಅನೇಕರಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ವೃದ್ಧಿಯುಳ್ಳ
ವನೂ, ಯಜ್ಞದ ಮೂಲಕ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಸೇರಿಸುವವನೂ, ಸಕಲ ಪ್ರಜೆಗಳ ರಕ್ಷಕನೂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ
ಉತ್ಪಾದಕನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ನಮ್ಮ ಪುತ್ರನಿಗೆ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡಲಿ. ಇಂದ್ರಾದಿ
ದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಧನವನ್ನು ಹಂಚಿಕೊಡುವ ದೂತಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡರು.

English Translation

May Agni, the dweller in the firmament, the nourisher with abundant
benefits, the bestower of Swarga, the protector of mankind, the progenitor of
heaven and earth, instruct my sons in the right way; the gods retain Agni as
the giver of (sacrificial) wealth.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಇಲ್ಲಿ ಐದು ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನೂ ಹೊಗಳಿ ಅಂತಹ ಅಗ್ನಿಯು
ನಮ್ಮಂತೆ ನಮ್ಮ ಸಂತತಿಗೂ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಸದ್ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಕೊಡಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಮಾತೆರಿಶ್ವಾ—ಮಾತೆರಿ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತಃ ನಿರ್ಮಾತೆರಿ ಅಂತರಿಕ್ಷೇ ಶ್ವಸನ್ ವರ್ತಮಾನಃ | ಸಕಲ
ಜಗತ್ತಿಗೂ ನಿರ್ಮಾಪಕನಾದ ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯೆಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಮಾತೆರಿಶ್ವಸಂಬಂಧಾದಿಗ್ನಿರೀವ
ಮಾತೆರಿಶ್ವೇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಮಾತೆರಿಶ್ವನಿಗೆ (ವಾಯು) ಸಂಬಂಧಿಸುವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯ ಆವಿರ್ಭಾವಕ್ಕೆ
ಮಾತೆರಿಶ್ವನೇ ಕಾರಣನಾದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೂ ಮಾತೆರಿಶ್ವನೆಂದೇ ಹೆಸರು ಎಂದು ಸ್ಥಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.
ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿಗೂ ಆವಕಾಶವಿರುವುದು.

ಉದಸ್ತಂಧೀಶೈಮಿಧಾ ನಾಕಮ್ನೋ ೧ ಗ್ನಿ ಭವನ್ಮುತೈಮೋ ರೋಚನಾನಾಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೫-೧೦)

ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ತೇಜೋವಾಹಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದನು ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಗಳಿಂದ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥವು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದು. ಅದೇ ಮುಕ್ತನ ಉತ್ತರಭಾಗವಾದ

ಯದೀ ಭೃಗುಭ್ಯಃ ಪರಿ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಗುಹಾ ಸಂತೆಂ ಹನ್ಯವಾಹಂ ಸಮೀಧೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೫-೧೦)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾತರಿಶ್ವನು ಅಗ್ನಿಯ ಆವಿರ್ಭಾವಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಾರದ ಮೇಲೆ ಎರಡನೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಪುರುನಾರಪುಷ್ಪಿಃ—ಬಹುಭಿವರ್ಣೀಯಾ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯೇ ಸ್ಯೇ ದೇವಮಾನವಾದ್ಯನೇಕರು ಅಗ್ನಿಯ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಅವೇಕ್ಷಿಸುವರಾದ್ದರಿಂದ ಈ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ. ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹಂಚಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದಲೂ,

ಮಹಾ ಅಸ್ಯ ರಸ್ಯ ಪ್ರಕೇತೋ ನ ಋತೇ ತ್ವದಮೃತಾ ಮಾದಯಂತೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೧೧-೧)

ಅಗ್ನಿಯಿಲ್ಲದೇ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನವೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ, ಹಾಗೆಯೇ ಸಕಲ ಸತ್ಸಂಪತ್ತುಗಳನ್ನೂ ಪ್ರತಿಫಲವನ್ನಾಗಿ ಕೊಡತಕ್ಕ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅಗ್ನಿಯೇ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪನಾದುದರಿಂದ ಮಾನವರೂ ಅಗ್ನಿಯ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಅವೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದುದರಿಂದ ಪುರುನಾರಪುಷ್ಪಿಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ.

ಸ್ವರ್ವಿಃ—ಸ್ವಃ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಯ ಯಾಗದ್ವಾರೇಣ ಲಂಭಯಿತಾ | ಯಾಗಾದಿಗಳ ಮೂಲಕ ಎಚ್ಚಕರ್ತರನ್ನು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸುವನೆಂದು ಸಾಯಣರೂ ; ಸರ್ವಸ್ಯ ವೇದಿತಾ—ಸಕಲವನ್ನು ತಿಳಿಯುವನೆಂದು ಸ್ಯಂದ ಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಅಗ್ನಿಷ್ಟಾ ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾನಿ ನೇದ ಮಹದ್ವೇವಾನಾಮಸುರತೈಮೇಕಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೫-೧೦)

ಸ ಹಿ ನೇದಾ ವಸುಧಿತಿಂ ಮಹಾ ಆರೋಧನಂ ದಿವಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೮-೨)

ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯು ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದವನೆಂದು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಶಾಂ ಗೋಪಾಃ—ಸರ್ವಾಸಾಂ ಪ್ರಜಾನಾಂ ರಕ್ಷಿತಾ | ಸಕಲ ಪ್ರಜೆಗಳ ರಕ್ಷಕನು. ಋ. ಸಂ. ೧೦-೨೩-೨ ; ೧೦-೨೩-೩ ; ೧-೩೧-೧೧ ; ೨-೧೧-೪ ; ೩-೧೧-೫ ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವತೀಃ, ವಿಶಾಂ

ಗೋಪಾಃ, ವಿಶಾಂ ಪುರ ವಿಶಾ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಜಾರಕ್ಷಕನೆಂಬ ವರ್ಣನೆಯು ಇರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶಾಂ ಗೋಪಾಃ ಎಂದು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ.

ರೋದಸ್ಯೋಃ ಜನಿತಾ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೋಃ ಉತ್ಪಾದಯತಾ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಉತ್ಪಾದಕನು. ಅಗ್ನಿಯು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದವನೆಂದು ಹಿಂದಿನ ಪುಕ್ತುಗಳ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವುಕಡೆ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಆದರಂತೆಯೇ ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಅವುಗಳ ಉತ್ಪಾದಕನೆಂದು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ.

ವಿ ಯೋ ರಜಾಂಸ್ಯಮಿಮೀತ ಸುಕ್ರತುರ್ವೃಶ್ವಾನರೋ ವಿ ದಿವೋ ರೋಚನಾ ಕವಿಃ |

ಪರಿ ಯೋ ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾನಿ ಪಪ್ರಥೇದಬ್ಧೋ ಗೋಪಾ ಅಮೃತಸ್ಯ ರಕ್ಷಿತಾ ||

(ಮ. ಸ. ೬-೬-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಪುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ, ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಸಕಲ ತೇಜೋಮಂಡಲಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಗಾತುಂ—ಅನುಷ್ಠಾನಮಾರ್ಗಂ | ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, ದೇವಲೋಕಗಳಮನಮಾರ್ಗಂ | ಎಂದು ಸ್ತುಂದಸ್ತುಮಿಗಳೂ ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಮಂ. ಸಂ. ೧-೯೪-೯ನೇ ಪುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಸುಗಂ ಎಂಬ ಕಬ್ಬುಕ್ಕೆ ಇರುವಂತೆಯೇ ಈ ಪದಕ್ಕೂ ಭೌತಿಕವಾದ ಮತ್ತು ನೈತಿಕವಾದ ಅರ್ಥಗಳಿರುವುವು. ಈ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಮ. ಸಂ. ೩-೪-೪ ; ೯-೮೫-೪ ; ೯-೯೬-೧೦ ; ೩-೩೧-೯, ಇತ್ಯಾದಿ ಪುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಗವೆಂಬುದಾಗಿಯೂ, ೩-೫೪-೧೪ರಲ್ಲಿ ಗೃಹವೆಂದೂ, ೫-೩೨-೧೦ರಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯೆಂದೂ, ೪-೪-೬ರಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರವೆಂದೂ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಗಾತು ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ತೋರಿಸಲಿ ಎಂದರೆ ಸದ್ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಕೊಡಲಿ ಎಂದರ್ಥ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಮಾತರಿಶ್ವಾ—ಇದು ಶ್ವನ್ನಷ್ಟನ್—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಾತೃ ಶಬ್ದ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಶ್ವ ಸ ಪ್ರಾಣನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿಗೆ ಕನಿಷ್ಠಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು ನಿಪಾತಿಕವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಪೂರ್ವಪದದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ನಾಂತೋಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ.

ವಿದತ್—ವಿದಲ್ಯ ಲಾಭೇ. ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಣಾ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಧಾವಿತ್ಯರ್ಥಕವಾದುದೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ ಲೋದರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಭಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಙ್‌ಲಿಟಿಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆಕ್ಕೆ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆದರೆ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲ್ಯುಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪುಷಾದಿದ್ಯುತಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಅಜಾದೇಶ. ಜಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಲಭಿಸಪಧಿಗೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯಮಾರ್ಜಯೋಗೇತ್ಸಿ.—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಪಾದಾದೌ—ಎಂದು ನಿಷೇಧನಾದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶಾಮ್—ಏಕಾಚಾರುದರಿಂದ ಸಾವೇಕಾಚೆಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜನಿತಾ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಣಾ ತೋರುವಾಗ ಹೇತುಮತಿಚೆ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ. ಜನೀಜ್ಞಾಪ್ತಕ್ಕೆ ಸುರಂಜೋಮಾಂತಾಕ್ಯ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಮಿತ್ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಮಿಶಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾಕ್ಯೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಜನಿ ಎಂಬ ಣಿಹಂತಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅರ್ಧಧಾತುಕೆಸ್ಯೇಡ್ವಲಾದೇಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಇಡಾದಿ ಅರ್ಧಧಾತುಕವಿರುವುದರಿಂದ ಲೋಪ ಬರದಿರುವಾಗ ಜನಿತಾಮಂತ್ರೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಲೋಪವು ನಿಷಾತಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಜನಿತಾ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗಾತುಮ್—ಗೈ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಅದೇಚಿ ಉಪದೇಶೇಽಶಿತಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ತ. ಇದಕ್ಕೆ ಔಪಾದಿಕ ಅತುಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕನಚನಾಂತರೂಪ. || ೪ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ನಕ್ತೋಷಾಸಾ ವರ್ಣಮಾಮೇಮ್ಯಾನೇ ಧಾಪಯೇತೇ ಶಿಶುಮೇ-
ಕಂ ಸಮಾಚೀ |

ದ್ಯಾವಾಕ್ಷಾಮಾ ರುಕ್ಮೋ ಅಂತರ್ವಿ ಭಾತಿ ದೇವಾ ಅಗ್ನಿಂ
ಧಾರಯನ್ದ್ರವಿಣೋದಾಂ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ನಕ್ತೋಷಾ | ವರ್ಣಂ | ಆಮೇಮ್ಯಾನೇ | ಇತ್ಯಾಽಮೇಮ್ಯಾನೇ | ಧಾಪಯೇತೇ
ಇತಿ | ಶಿಶುಂ | ಏಕಂ | ಸಮಾಚೀ ಇತಿ ಸಂಽ ಈಚೀ |

ದ್ಯಾವಾಕ್ಷ್ಣಮಾ | ರುಕ್ಮಃ | ಅಂತಃ | ವಿ | ಭಾತಿ | ದೇವಾಃ | ಅಗ್ನಿಂ | ಧಾರ-
ಯನ್ | ದ್ರವಿಣಃ 5 ದಾಂ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ನಕ್ರೋಷಾಸಾ ರಾತ್ರಿರಹಶ್ಚ ವರ್ಣಂ ಸ್ತುತೀಯಂ ಸ್ವರೂಪಮಾಮೇಮ್ಯಾನೇ ಪರಸ್ಪರಂ ಪುನಃ-
ಪುನರ್ಹಂಸಂತ್ಯಾ ಸಮಾಚೀ ಸಂಗತೇ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತೇ | ಏವಂಭೂತೇ ಅಹಸ್ವಿಯಾಮೇ ಏಕಂ ಶಿಶುಮಹ್ನಃ
ಪುತ್ರಮಗ್ನಿಂ ಧಾಪಯೇತೇ ಹವೀಂಷಿ ಸಾಯಿಯೇತೇ | ರುಕ್ಮೋ ರೋಚಮಾನಃ ಸೋಽಗ್ನಿರ್ಧ್ಯಾವಾ-
ಕ್ಷಾಮಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೋರಂತರ್ಮಧ್ಯೇ ವಿ ಭಾತಿ | ವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರಕಾಶತೇ | ಅನ್ಯತ್ಸೋವಮತ್ ||
ನಕ್ರೋಷಸಾ | ನಕ್ರೋತಿ ರಾತ್ರೀನಾಮ | ನಕ್ರೋಷಾಶ್ಚ ನಕ್ರೋಷಸಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಧಕ್ರೋ-
ಕಾಃ | ಅನ್ಯೇಷಾಮುಪಿತಿ ಸಾಂಹಿತಿಕಮುಪಧಾದೀರ್ಭೂತಂ | ದೇವತಾದ್ಯಂದೇ ಚೇತಿ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ-
ಪದಯೋರ್ಯುಗಪತ್ರೈಕೈತಿಸ್ಪರತ್ವಂ | ಅಮೇಮ್ಯಾನೇ | ಮೀರ್ಜ್ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಅಸ್ಮಾದ್ಯೈರ್ಜಲುಗಂಥಾ-
ದ್ವೈತ್ಯಯೇನ ಶಾಸಚ್ | ಅದಾದಿವಚ್ಚೇತಿ ವಚನಾಚ್ಚೈವೋ ಲುಕ್ | ಏರನೇಕಾಚಿ ಇತಿ ಯನ್ |
ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಮಾದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಾತ್ರತ್ವಂ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಪರತ್ವಂ | ಧಾಪಯೇತೇ | ಧೇರ್
ಪಾನೇ | ಅಸ್ಮಾಣ್ ಲ್ಲಂತಾನ್ನಿಗರಣಚಲನೇತಿ | ಪಾ. ೧-೩-೪೭ | ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ ಪರಸ್ಪೃಶದವ್ಯ ಸಾದಿಷು ಧೇಟಿ
ಉಪಸಂಖ್ಯಾಂನ | ಪಾ. ೧-೩-೮೯ | ಇತಿ ವಚನಾತ್ ನ ಪಾದಮ್ಯಾಜ್ಯಮ | ಪಾ. ೧-೩-೮೯ | ಇತಿ ಪ್ರತಿ-
ಷೇಧಃ | ಅದುಪದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ರೈಶ್ಚ ಚಿಚಿ ಏವ ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಸಾದಾದಿತ್ಯಾನ್ನಿ-
ಘಾತಾಧಾವಃ | ಸಮಾಚೀ | ಸಂಪೂರ್ವಾದಂಚಿತೇರ್ಬುಕ್ತಿಗಿತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ಷಿನ್ | ಅನಿದಿತಾಮಿತಿ ನಲೋಪಃ |
ಸಮಃ ಸಮಿ | ಪಾ. ೬-೩-೯೩ | ಇತಿ ಸಮ್ಯಾದೇಶಃ ಅಂಚಿತೇಶ್ಚೋಪಸಂಖ್ಯಾನನುತಿ ಜಾನ್ | ಅಚಿ
ಇತ್ಯೇಕಾರಲೋಪೇ ಚಾನಿತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ಪರೀಣ ಜಾಲಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪದಕಾರಸ್ಯ
ತ್ರಯಮಭಿಪ್ರಾಯಃ | ಉಪ ಈತ್ | ಪಾ. ೬-೪-೧೩೯ | ಇತಿ ವಿಧೀಯಮಾನಮೀತ್ವಂ ಸಮ ಉತ್ತರ-
ಸ್ಯಾಪ್ಯಂಚಿತೇರ್ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಧವತೀತಿ | ವಾ ಛಂದಸೀತಿ ಪೂರ್ವಸರ್ವದೀರ್ಘತ್ವಂ | ದ್ಯಾವಾಕ್ಷಾಮಾ |
ದಿವೋ ದ್ಯಾವೇತಿ ದ್ಯಾವಾದೇಶಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಷಷ್ಯಾ ಡಾದೇಶಃ | ದೇವತಾದ್ಯಂದೇ ಚೇತಿ
ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪದಯೋರ್ಯುಗಪತ್ರೈಕೈತಿಸ್ಪರತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ನಕ್ರೋಷಸಾ—ರಾತ್ರಿ ಮತ್ತು ಅಹಸ್ವು ಎರಡೂ ಕೂಡ | ವರ್ಣಂ—(ತಪ್ಪು ತಪ್ಪು) ಸ್ವರೂಪ
ಗಳನ್ನು | ಅಮೇಮ್ಯಾನೇ—ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಕೆಡಿಸಿ ಅಳಿಸುತ್ತಾ | ಸಮೀಚೀ—ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು | ಏಕಂ
ಶಿಶುಂ—ಅಗ್ನಿರೂಪದ ಒಬ್ಬ ಪುತ್ರನನ್ನು | ಧಾಪಯೇತೇ—(ಹವಿಸ್ಸನ್ನು) ಕುಡಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತನೆ |
ರುಕ್ಮಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಅಗ್ನಿಯು | ದ್ಯಾವಾಕ್ಷಾಮಾ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ | ಅಂತಃ—ಮಧ್ಯಭಾಗ
ದಲ್ಲಿ | ವಿ ಭಾತಿ—ಆತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆ.

ದ್ವಿವಿಷೋದಾಂ—ಧನದಾತನಾದ | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ದೇವಾಃ—ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳು | ಧಾರಯನ್—
(ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿರೂಪಗಳಿಂದ) ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರು. |

ಅಥವಾ

ದೇವಾಃ—ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳು | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ದ್ವಿವಿಷೋದಾಂ—(ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ)
ಧನವನ್ನು ಹಂಚಿಕೊಡುವವನನ್ನಾಗಿ | ಧಾರಯನ್—(ದೂತಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ) ಇರಿಸಿಕೊಂಡರು.

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ರಾತ್ರಿ ಮತ್ತು ಅಹಸ್ತು ಎರಡೂ ಕೂಡ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನು ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಕೆಡಿಸಿ ಅಳಿಸುತ್ತಾ
ಆದರೂ ಎರಡೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಅಗ್ನಿರೂಪದ ಪುತ್ರನಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಕುಡಿಸುತ್ತವೆ. ಪ್ರಕಾಶಮಾನ
ನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳು
ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತಮಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹಂಚಿಕೊಡುವ ದೂತಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡರು.

English Translation

The night and the day, mutually effacing each other's complexion, give
nourishment, combined together, to one infant, who radiant, shines between
earth and heaven : the gods retain Agni as the giver of sacrificial wealth.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದ್ವೀ ವಿರೂಪೇ ಚರತೇ (ಋ.ಸಂ. ೧-೯೫-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವ ಸನ್ನಿವೇಶವೇ ಇಲ್ಲೂ
ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳ ಪರ್ಯಾಯರೂಪವಾದ ಗಮನಾಗಮನವನ್ನು ಮಾತ್ರ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.
ಇಲ್ಲಿ ವಿರೋಧಸ್ವರೂಪಗಳುಳ್ಳ ತೇಜಸ್ವಮಸ್ತುಗಳ ಆವಿರ್ಭಾವಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಅವಕ್ಕೂ ಅಗ್ನಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧ
ವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ವರ್ಣಂ ಆಮೇಮ್ಯಾ ನೇ—ಪರಸ್ಪರಂ ಪುನಃಪುನರ್ಹಿಂಸಂತ್ಯಾ | ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಕೆಡಿಸಿ ಅಳಿಸುತ್ತಾ,
ರಾತ್ರಿಯು ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಬೆಳಕೂ, ಅಹಸ್ತಿನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಕತ್ತಲೆಯೂ ಅಳಿಸಲ್ಪಡುವುವು. ಹಿಂಸಾರ್ಥಕವಾದ
ಮೀ ಧಾತುವಿಗೆ ಆ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಸೇರಿಸಿ ಈ ರೂಪವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ. ಆ+ಮೀ ಎಂಬ ಮೂಲದಿಂದ
ನಿವೃತ್ತವಾಗುವ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು, ನಾಶಮಾಡು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ
ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳು ತಮ್ಮ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ವಿನಿಯಮ ಮಾಡಿಕೊಂಡವು; ಎಂದು
ಹೇಳುವುದು ಸಾಧುವಾಗಿದೆ. ಅಹೋರಾತ್ರಗಳನ್ನು ಸಹೋದರಿಯರೆಂದು ಕರೆದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, (೧-೧೨೪-೪)
ತಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಏಕವಸ್ತು ಶಿಶುವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಮವನ್ನು ತೋರಿಸುವರೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಈ ಅರ್ಥವು ಹೊಂದಿ
ಕೊಳ್ಳುವುದು. ಮೋನಿಯರ್ ವಿಲಿಯಂಸ್ ಡಿಕ್ಸನ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಆ+ಮೀ ಎಂಬ
ಮೂಲಕ್ಕೆ ವಿನಿಯಮ (to change, alter ; I. 96-5) ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಈ ಋಕ್ವೆನ್ನೇ ಉದ

ಹರಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ೧-೨೯-೨ ; ೧-೯೨-೧೦ ; ೬-೩೦-೨ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣತವಾಗುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂಸೆ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವು ಉಚಿತವಾಗಿರುವುದು. ಆದರೆ ಸಾಯಣರು ಸ್ವಂದಸ್ಯಾಮಿಗಳೂ ಇಬ್ಬರೂ ಸಹ ಪರಸ್ಪರಂ ಹಿಂಸಂತ್ಯೌ ಎಂದೇ ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಇದೇ ಭಾವವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ—

ಸಮಾನಬಂಧೂ ಆಮೃತೇ ಅನೂಚೇ ದ್ಯಾವಾ ವರ್ಣಂ ಚರತ ಆಮಿನಾನೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೨).

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ಆಮಿನಾನೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಸ್ಯ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಂ ಕುರ್ವಾಣೀ | ಪರಸ್ಪರ ವಾಗಿ ತಮ್ಮ ಅಂತಸ್ತತ್ತವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಧಾಪಯೇತೇ ಶಿಶುಮೇಕಂ ಸಮೀಚೇ—ಅರ್ಹಃ ಪುತ್ರಮಗ್ನಿಂ ಹವೀಂಶಿ ಸಾಯಯೇತೇ | ಅಪಸ್ವಿನ ಅಥವಾ ಉಪಸ್ವಿನ ಪುತ್ರನಾದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಹವಿಷ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವಂತೆ ಅನುಕೂಲಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ಅಭಿವ್ರಾಯವನ್ನು ಮ. ಸಂ. ೧-೯೫-೧ ನೇ ಮಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಐತರೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪತಿರ್ವ್ಯ ಸ್ವಾಂ ದುಹಿತರಮಭ್ಯಧ್ಯಾಯತ್ | (ಐ. ಬ್ರಾ. ೧೩-೯) ಎಂದು ಪ್ರಜಾಪತಿಯಿಂದ ಉಪಸ್ವಿನಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯರೂಪನಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಕಥೆಯನ್ನೂ ಪಠಿಸಿದೆ. ಇಂತಹ ಪುತ್ರರೂಪನಾದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಹವಿಷ್ಕುಗಳು ಲಭಿಸುವಂತೆ ನಾಡಿದವು ಎಂದರ್ಥ.

ದ್ಯಾವಾಕ್ಷಾಮಾ ರುಕ್ಮೋ ಅಂತರ್ವಿಭಾತಿ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರಕಾಶತೇ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ನಡುವೆ ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆ. ತಾನು :ವಾತ್ರ ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದಲ್ಲದೆ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನೂ ವಿಸ್ತಾರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಇದರಂತೆಯೇ ಇನ್ನು ಅನೇಕ ಕಡೆ ಅಗ್ನಿಯ ಮಹತ್ವದ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವೃಶಾ ತೇ ಅಗ್ನೇ ಮಹತೋ ಮಹಾನಿ ತವ ಕೃತ್ವಾ ರೋದಸೀ ಆ ತತಂಥ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೬-೫).

ಉದಪ್ತಂಭೀತ್ಸನಿಧಾ ನಾಕಮ್ನೋ ೧ ಗ್ನಿರ್ಭವನ್ನುತ್ತಮೋ ರೋಚಿಸಾನಾಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೩-೫-೧೦).

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಹರಡಿ ಸಕಲವನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ ಅಗ್ನಿಯ ಅಮೃತವಾದ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕರಣ ||

ನಕ್ರೋಷಸಾ—ನಕ್ರಾ ಎಂಬುವು ರಾತ್ರಿಯ ಹೆಸರು, ನಕ್ರಾ ಉಷಾಕ್ತ ನಕ್ರೋಷಸಾ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿವಚನ ಓ ಪರಮಾಧಿಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨೯) ಎಂಬುವರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದಿಕ. ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದೈತ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೭) ಎಂಬುವರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

దేవశాద్ద్యంద్వేజే—(పా. సూ. ౬-౨-౧౪౧) ఎంబుదరింద పూర్వోత్తరపవనగళి ఏకకాలదల్లి ప్రకృతిస్తర బరుత్తదీ.

ఆమేమ్యానే—మీఱా హింసాయాం ధాతు. పానఃపున్యార్థ తోలురువాగ **ధాతోలరీల-కాచి**—ఎంబుదరింద యజ్ లందాగ అదక్కే **యజూరిచిచే**—(పా. సూ. ౨-౪-౨౪) ఎంబుదరింద లూక్. ప్రత్యయలక్షణదింద **సన్యజూరి** ఎంబుదరింద ధాతువిగి ద్విత్వ. అభ్యాసక్కే **త్వస్య**—ఎంబుదరింద త్వస్య బందాగ **గుణ్యోయజ్ లుకూరి** (పా. సూ. ౬-౪-౨౨) ఎంబుదరింద అదక్కే గుణ. **మేమి** ఎంబుదు **సనాద్యంతాధాతవః**—ఎంబుదరింద ధాతు సంజ్ఞేయన్ను ఊందుత్తదీ. **వృత్త్యో** బహు **లమ్** (పా. సూ. ౩-౧-౨౫) ఎంబుదరింద ఇదక్కే లడధదల్లి **శానజ్** ప్రత్యయ. **చేర్కరితం** **చే**—ఎందు యజ్ లుగంతనన్ను ఆదాదియల్లి పాతనాదిరువుదరింద **కజ్** ప్రాప్తవందరి **అదిప్రభృతిభ్యః** **శవః** ఎంబుదరింద శవగి లూక్. **ఏరనేకాబోల్యసంయోగేగపూర్వశ్య**—(పా. సూ. ౬-౪-౨౨) ఎంబుదరింద ధాతువంద ఉకాకకే **యకాదేర**. **మేమ్యాన** ఎందు రుపవనాగుత్తదీ. **అభ్యస్తానామాది**—(పా. సూ. ౬-౧-౧౮౯) ఎంబుదరింద అద్యుదాత్తస్తర బరుత్తదీ. **ఆజ్** ఎంబుదరిందనే **సమాసవదాగ గి-కారకూరిపవదాత్ కృత్**—(పా. సూ. ౬-౨-౧౩౯) ఎంబుదరింద కృదుత్తరపద ప్రకృతిస్తర బరుత్తదీ.

ధాపయేతే—ధేత్ పానే ధాతు. ప్రయోజకవ్యాపార తోలురువాగ **దేతుమతిచే**—ఎంబుదరింద ఇదక్కే ణిజ్. **ఆదేచే లుపదేరేర్కరితి** (పా. సూ. ౬-౧-౪౫) ఎంబుదరింద ధాతువిగి ఆత్. **ఆగ అతిహ్నిప్రే**—(పా. సూ. ౬-౩-౩౬) ఎంబుదరింద ఆదంతనిబంధనవని ధాతువిగి పుకా గమ. ధాసి ఎందు ధాతువనాగుత్తదీ. **యద్యపి ణిచిక్క** పా. సూ. ౧-౩-౨౮) ఎంబుదరింద ఇదరమేలే **లుభయ** పదపూ బరుత్తదీ; **ఆదరి క్రియాఫలపు** పరగామియాదాగ **పరస్మై** పద బరువంతే **అత్కామి** యాదాగలూ **నిగరణ** **చేలనాథేర్యే** (పా. సూ. ౧-౩-౨౬) ఎంబుదరింద **పరస్మై** పదవే **ప్రాప్తవా** దరి **లునః నపాదమ్యజ్**—(పా. సూ. ౧-౩-౨౯) ఎంబుదరింద అదక్కే **ప్రతిచేర్**. **అల్లి** **పాస్వరుపవుర్కద్దు** **ఆనేకవందరూ** **పాదిషు** **ధేటి** **లుపసంఖ్యానమ్** ఎంబు **వచనదింద** **ఇదక్కే** **గ్రుణవంద** **నిర్యోత** వనిది. **లట్** **ప్రథమపురుష** **ఏకవచనదల్లి** **డ** **ప్రత్యయ** **బందాగ టి** **ఆత్మనేపదానా**—ఎంబుదరింద అదక్కే **ఏత్**. **కజ్** **ఏకరణ**. **తన్ని** **మిత్త** **వనిగి** **ణిచిగి** **గుణ** **అయాదేర**. **అదుపవేర** **పరదల్లిరువుదరింద** **శాస్యనుదాత్తే**—(పా. సూ. ౬-౧-౧౮౬) ఎంబుదరింద **లసావ** ధాతుకవు **అనుదాత్త** **వనాగువుదరింద** **ణి** **స్తరవే** **లుళయత్తదీ**. **పాదాదియల్లిరువుదరింద** **నిధాత్వ** **ర** **బరువుద్వి**.

సేమిరి—సమ్ లుపసగ. ఇదు పూర్వదల్లిరువాగ **అంజుగతిపూజనయోరి**. **ధాతువిగి** **ఋత్విచ్ఛేద్యే**—(పా. సూ. ౩-౨-౫౯) ఎంబుదరింద క్షేన్ ప్రత్యయ. **కీత్వా** **చుదరింద** **ఇదన్ను** **నిమిత్రి** **కరిసి** **అనిదితాం**—(పా. సూ. ౬-౪-౨౪) ఎంబుదరింద ధాతువంద **లుపధా** **నకారక్క** **లోరి**. **లుప్త** **నకారవుర్క** **అంజుధాతువు** **పరవాయుదరింద** **సమః** **సమి**—(పా. సూ. ౬-౩-౩౯) ఎంబుదరింద **పూర్వ** **దల్లిరువ** **సమ్** **ఎంబు** **లుపసగక్క** **సమి** **అదేర**. **ఇదక్క** **స్త్రి** **త్వ** **వ** **కర్న** **మాదిదాగ** **అంజితేర్కొరి**

ಸಂಖ್ಯಾನಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಐತಿವ್. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಚಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಇಲ್ಲಿ ಐವ್ ಪಿತ್ರಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಇದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀ ಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಉದಾತ್ತವಾದ ಆಕಾರಲೋಪವಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚ ಯತ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಐತಿವಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪದಕಾರಿಗೆ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯ ವಿದೆ. ಉದ ಅಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೯) ಉದ್ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದ ಪರದಲ್ಲಿ ಅಂಚುಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ತ ಬರುತ್ತದೆ. ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಈತ್ತವು ವ್ಯಕ್ತಿಯದಿಂದ ಸಮನಪರದಲ್ಲಿರುವ ಅಂಚುಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೂ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ದ್ವಿವಚನ ಪರವಾದಾಗ ವಾಳಿಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ.

ದ್ಯಾವಾಕ್ಷಾಮಾ—ದಿವೋ ದ್ಯಾವಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ದಿವ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ಯಾವಾ ದೇಶ. ಇವಕ್ಕೆ ಸಷ್ಠೀ ದ್ವಿವಚನ ಓಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಡಾದೇಶ. ದೇವತಾದ್ವಂದ್ವೇಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಪದಗಳಿಗೆ ಏಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭಾತಿ—ಭಾ ದೀಪ್ತೌ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರೂಪ ಏಕವಚನದರೂಪ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಗಾಥೆ

ರಾಯೋ ಬುಧ್ಃ ಸಂಗಮನೋ ವಸೂನಾಂ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಕೇತು-
ರ್ಮನ್ತ್ರಸಾಧನೋ ವೇಃ |

ಅನ್ಯುತತ್ವಂ ರಕ್ಷಮಾಣಾಸ ಏನಂ ದೇವಾ ಅಗ್ನಿಂ ಧಾರಯನ್ವ-
ವಿಣೋದಾಂ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ರಾಯಃ | ಬುಧ್ವಃ | ಸಂ ೫ ಗಮನಃ | ವಸೂನಾಂ | ಯಜ್ಞಸ್ಯ | ಕೇತುಃ |

ಮನ್ವ ೫ ಸಾಧನಃ | ವೇರಿತಿ ವೇಃ |

ಅಮೃತತ್ವಂ | ರಕ್ಷಮಾಣಾಸಃ | ಏನಂ | ದೇವಾಃ | ಅಗ್ನಿಂ | ಧಾರ-
ಯನ್ | ದ್ರುವಿಣಾಃ ೫ ದಾಂ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯೋಽಗ್ನೀ ರಾಯೋ ಧನಸ್ಯ ಬುಧ್ನೋ ಮೂಲಭೂತಃ | ಅಹುತಿದ್ವಾರಾ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಧನಾನಾಂ ಕಾರಣತ್ವಾತ್ | ವಸೂನಾಂ ನಿವಾಸದೇತೂನಾಂ ಧನಾನಾಂ ಸಂಗಮನಃ ಸಂಗಮಯಿತಾ | ಸ್ತೋತ್ರೈಶ್ಚಾಣಂ ಪ್ರಾಪಯಿತಾ | ಯಜ್ಞಸ್ಯ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದೀಃ ಕೇತುಃ ಕೇತಯಿತಾ ಜ್ಞಾಪಯಿತಾ | ವೇರಾತ್ಮಾನ ಮಭಿಗಚ್ಛತಃ ಪುರುಷಸ್ಯ ಮನ್ವಸಾಧನೋ ಮನನೀಯಸ್ಯಾಭಿಲಷಿತಸ್ಯ ಸಾಧಯಿತಾ | ಅಮೃತತ್ವಂ ಸೈಕೀ-ಯಾಮರಣತ್ವಂ ರಕ್ಷಮಾಣಾಸಃ ಸಾಲಯಂತೋ ದೇವಾ ಏನಂ ಧನಸ್ಯ ದಾತಾರಮಗ್ನಿಂ ಧಾರಯಂತಿ || ರಾಯಃ | ಊಡಿಡಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ವತ್ವಂ | ಸಂಗಮನಃ | ನಂದ್ಯಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಲ್ಪುಃ | ವೇಃ | ವೀ ಗತ್ಯಾದಿಷು | ಅಸ್ಮಾದೌಷಾದಿಕ ಇಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಟಿಲೋಪಕೃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು) | ರಾಯಃ—ಧನಕ್ಕೆ | ಬುಧ್ವಃ—ಕಾರಣಭೂತನೂ | ವಸೂನಾಂ—ಧನ ವನ್ನು | ಸಂಗಮನಃ—ಹೊಂದಿಸತಕ್ಕವನೂ | ಯಜ್ಞಸ್ಯ—ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ | ಕೇತುಃ—ಜ್ಞಾಪಕನೂ (ಮಾರ್ಗ ದರ್ಶಕನೂ) ವೇಃ—(ತನ್ನನ್ನು ಸಮೀಪಿಸತಕ್ಕ ಪುರುಷನ | ಮನ್ವಸಾಧನಃ—ಒಪ್ಪಾರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಿಸು ವವನೂ (ಅಗಿದ್ವಾನ್ನೆ) | ಅಮೃತತ್ವಂ—ತಮ್ಮ ಮರಣ ರಾಹಿತ್ಯವನ್ನು | ರಕ್ಷಮಾಣಾಸಃ—ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕ | ದೇವಾಃ—ದೇವತೆಗಳು | ಏನಂ ಅಗ್ನಿಂ—ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ದ್ರುವಿಣೋದಾಂ— (ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ) ಧನವನ್ನು ಹಂಚುವವನನ್ನಾಗಿ | ಧಾರಯನ್—(ದೂತನನ್ನಾಗಿ) ಇರಿಸಿಕೊಂಡರು. |

|| ಛಾಂದೋಗ್ಯ ||

ಅಗ್ನಿಯು ಯಾಗಾದಿಗಳ ಮೂಲಕ ಧನಕ್ಕೆ ಕಾರಣಭೂತನೂ, ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ಧನವನ್ನು ಹೊಂದಿಸು ವವನೂ, ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನೂ, ತನ್ನನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ ಪೂಜಿಸುವವನ ಇವ್ವಾರ್ಥವನ್ನೆ ನೆರವೇರಿಸುವವನೂ

ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ತಮ್ಮ ಅಮೃತಕ್ಷತ್ರವನ್ನು ಕಾವಾಡಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕ ದೇವತೆಗಳು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಗುಣಗಳು ಅಗ್ನಿ ಯನ್ನು ತಮಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹಂಚುವ ದೂತಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಇರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ.

English Translation

The source of opulence, the bestower of riches, the director of the sacrifice, the accomplisher of the desires (of the man) who has recourse to him; him, the gods, preserving their immortality, retain as the giver of (sacrificial) wealth.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಬುಧ್ಧಃ—ಮೂಲಭೂತಃ | ಆಶ್ರಯಭೂತನು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಬುಧ್ಧಶಬ್ದವನ್ನು ಅಂತರಿಕ್ಷ ಪರ್ವಾಯವಾಗಿಯೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಅಂತರಿಕ್ಷವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವಾಗಲೂ ಸಹ ಬದ್ಧಾ ಆಸ್ತಿನೌ, ಧೃತಾ ಆಪೆ ಇತಿ ನಾ ನೀರನ್ನು ಹಿಡಿದು ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ ನೀರಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷಕ್ಕೆ ಬುಧ್ಧವೆಂದು ಹೆಸರು. (ನಿ. ೧೦-೪೪). ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರಿಕ್ಷ ಪರ್ವಾಯವಾಗಿಲ್ಲದೇ ಆಧಾರಭೂತ ಅಥವಾ ಮೂಲಭೂತವಾದದ್ದು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ.

ನಿರ್ಮುದೀಂ ಬುಧ್ಧಾನ್ಮಹಿಷಸ್ಯ ವರ್ಷಸ ಈಶಾನಾಸಃ ಶವಸಾ ಕ್ರಂತ ಸೂರಯಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೪೧-೨)

ಇಲ್ಲಿ ಬುಧ್ಧಾತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಹತೋ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಮೂಲಾತ್ | ಆಧಾನಕಾಲದಿಂದಲೂ ಎಂದರೆ ಆರಂಭದಿಂದಲೂ ಎಂದರ್ಥ.

ದ್ವಿಮಾತಾ ಹೋತಾ ವಿದರ್ಭೇಷು ಸಮ್ರಾಳಿಸ್ಸಗ್ರಂ ಚಿರತಿ ಕ್ಷೇತಿ ಬುಧ್ಧಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೫೫-೨).

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಬುಧ್ಧಃ ಎಂದರೆ ಸಕಲಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಮೂಲಭೂತನು ಎಂದರ್ಥ.

ಇಂದ್ರಾಯ ಗಿರೋ ಅನಿತಸರ್ಗಾ ಅಪಃ ಪ್ರೇರಯಂ ಸಗರಸ್ಯ ಬುಧ್ಧಾತ್ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೮೯-೪).

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಗರಸ್ಯ ಬುಧ್ಧಾತ್ ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷಕ್ಕೆ ಆಧಾರ ಭೂತವಾದದ್ದು | ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಗಹನವಾದ ಮೂಲ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

ಹೀಗೆ ಬುಧ್ಧ ಶಬ್ದವು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿ ಅಂತರಿಕ್ಷವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಸಹ ಆಶ್ರಯ, ಆಧಾರ, ಕಾರಣ, ಮೂಲ ಈ ತಾತ್ಪರ್ಯವೇ ಅವರ ಮುಖ್ಯವಾದ ಅರ್ಥ. ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ರಾಯೋ ಬುಧ್ಧಃ—

ಸರ್ವೇಷಾಂ ಧನಾನಾಂ ಕಾರಣತ್ವಾತ್ | ಸಕಲ ವಿಧವಾದ ಧನಗಳಿಗೂ ಎಂದರೆ, ಪಶುವುತ್ರಾದಿ ರೂಪವಾದ, ಅನ್ನರೂಪವಾದ, ಮತ್ತು ರಕ್ತಕಾರೂಪವಾದ ಸಕಲಸಂಪತ್ತುಗಳಿಗೂ ಆಶ್ರಯನಾದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಸಹಜವಾಗಿ ಒಪ್ಪುತ್ತದೆ-

ಸಂ ಯಸ್ಮಿನ್ ವಿಶ್ವಾ ವಸೂನಿ ಜಗ್ಮುವಾರ್ಷೇ ನಾಶ್ವಾಃ ಸಪ್ತೀವಂತ ಏವೈಃ |
(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬-೬).

ಆ ಸೂರ್ಯೇ ನ ರತ್ನಯೋ ಧ್ರುವಾಸೋ ವೈಶ್ವಾನರೇ ದಧಿರೇಲ್ಯಗ್ನಾ ವಸನಿಃ |
ಯಾ ಸರ್ವತೇಷ್ಯೋಷಧೀಷ್ಯತ್ಸು ಯಾ ಮಾನುಷೇಷ್ಯಸಿ ತಸ್ಯ ರಾಜಾ ||
(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೯-೩)

ವಸುರ್ವಸೂನಾಂ ಪ್ಲಯಸಿ ತ್ವೇಮೇಕ ಇದ್ವಾನ್ಮಾ ಚ ಯಾನಿ ಪೃಥಿವೀ ಚ ಪುಷ್ಯತೇಃ |
(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೯೧-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಕಲವಿಧವಾದ ಧನಗಳಿಗೂ ಅಧಾರ ಭೂತನೆಂದೂ ಪಶ್ಚುಭುವೆಂದೂ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ರಾಯೋ ಬುಧ್ಧಃ ಎಂದು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ.

ಸಂಗಮನೋ ವಸೂನಾಂ—ಅಗ್ನಿಯು ಧನಗಳಿಗೆ ಅಧಾರಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಕರ್ಮಫಲವಾದ ಸಕಲ ಯಜಮಾನರಿಗೂ ಧನವನ್ನೊದಗಿಸುವವನು.

ಸಂ ತ್ವಾ ರಾಯಃ ಶತಿನಃ ಸಂ ಸಹಸ್ರಿಣಃ ಸುವೀರಂ ಯಂತಿ ವ್ರತಸಾಮದಾಭ್ಯ |
(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೧-೧೦)

ವಿಶ್ವಂ ಸೋ ಅಗ್ನೇ ಜಯಂತಿ ತ್ವೇಯಾ ಧನಂ ಯಶ್ವೇ ದದಾಶ ಮತ್ಯೈಃ |
(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೬-೪)

ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಹೆವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಸಕಲವಿಧವಾದ ಧನಗಳೂ ನೂರುಮಡಿಯಾಗಿಯೂ ಸಾವಿರ ಸಂಖ್ಯಾಕವಾಗಿಯೂ ಒದಗುವುವು. ಅಗ್ನಿಯು ಸಕಲ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಒದಗಿಸುವನು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅವನ ಔದಾರ್ಯವನ್ನು ಶ್ಲಾಘಿಸಿದೆ.

ವೇಃ—ಗತ್ಯರ್ಥವಾದ ವೀ ಧಾತುವಿನ ಪಷ್ಕೀ ಏಕವಚನ. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜಾದಿಗಳಿಂದ ಸಮೀಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನ.

ಮನ್ನಿಸಾಧನಃ—ಮನ್ನನೀಯಸ್ಯ ಅಭಿಲಷಿತಸ್ಯ ಸಾಧಯಿತಾ ಅನೇಕ್ಷಿತಗಳಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುವವನು. ಮನ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮನ್ನಿಸಿನ ಇಚ್ಛೆಯೆಂದು ಅವಯವಾರ್ಥವಾದರೂ ಕೂಡ, ಮುಕ್ತಂಹಿತಾ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದಪ್ರಯೋಗವು ಕೇವಲ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಮನ್ನಿಸಿನ ಅಭಿಲಾಷೆಯನ್ನುವುದಕ್ಕಿಂತ ಕೇಂಚ ಹೆಚ್ಚು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದಾಗಿದೆ, ೧-೨೬-೨ ; ೧-೧೨೬-೨ ; ೧-೧೪೦-೧ ; ೧-೧೫೧-೮ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಸನ್ನಿವೇಶ

ಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಮನ್ನನಾ, ಮನ್ನಭಿಃ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಪೂಜ್ಯವಾದ ಮನಃಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಂದರ್ಥವಿರುವಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಉತ್ತಮಶ್ರೇಣಿಗೆ ಸೇರಿದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳಿಂದರ್ಥ. ಅವುಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುವನು ಅಗ್ನಿಯು.

ಯೋ ವಾಂ ಯಜ್ಞೈಃ ಕಶಮಾನೋ ಹ ದಾಶತಿ ಕವಿಯೋತಾ ಯಜತಿ ಮನ್ನಸಾಧನಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೫-೨)

ಈ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಮನ್ನಸಾಧನಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮನ್ನ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೂ ಕೂಡ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮತ್ತು ಪೂಜ್ಯವಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ಎಂದು ಯಜ್ಞವಾಡತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರತಿಯಾ

ರಾಯೇ—ರೈ ಕಲ್ಪ. ಸಪ್ತೀವಿಭಕ್ತಿ ಐಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಏಚೋಲ್ಪಯಮಾಯಾವೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಯಾದೇಶ. ಊದಿದಂಪದಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಗಮನಃ—ಸಂ ಉಪಸರ್ಗ. ಗಮಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ನಂದ್ಯಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಕರಯಲ್ಲಿ ನಂದಿಗ್ರಹಪಚಾದಿಭ್ಯೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲ್ಯು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುವೋರಣಾಕೌ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಕ್ಕೆ ಣಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮ್ ಎಂಬುದರೊಡನೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜ್ಞಸ್ಯ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು ಧಾತು. ಯಜಯಾಚೆಯತವಿಚ್ಛೆ ಪ್ರಚ್ಛೆ ರಕ್ಷೋ ನಜ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ನಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶ್ವತ್ವದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಕಾರಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮನ್ನಸಾಧನಃ—ಮನ್ನ-ಮನ್ನನೀಯಂ ತಸ್ಯ ಸಾಧಯತಾ ಮನ್ನ ಸಾಧನಃ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್-ಕೃತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೇ—ವೀ ಗತ್ಯಾದಿಷು. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಟಿಣಾದಿಕವಾದ ಇ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ವಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತೀ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಘೋರ್ಜಾತಿ ಎಂದು ಗುಣ ಬಂದಾಗ ಪೂರ್ವರೂಪ.

ರಕ್ಷಮಾಣಾಸಃ—ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅಸುಕಾಗಮ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತಾವಯವವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ. ಶಾನಚ್ ಚಿತ್ತಾದರೂ ಅಮಪದೇಶದ ಪರವಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನು—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗ ಧಾತು ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ನೂ ಚ ಪುರಾ ಚ ಸದನಂ ರಯಿಣಾಂ ಜಾತಸ್ಯ ಚ ಜಾಯ-
ಮಾನಸ್ಯ ಚ ಕ್ಷಾಂ |

ಸತಶ್ಚ ಗೋಪಾಂ ಭವತಶ್ಚ ಭೂರೇರ್ಧೇವಾ ಅಗ್ನಿಂ ಧಾರಯ-
ನ್ಮ್ರವಿಣೋದಾಂ || ೭ ||

ಪದಪಾಠಃ

ನು | ಚ | ಪುರಾ | ಚ | ಸದನಂ | ರಯಿಣಾಂ | ಜಾತಸ್ಯ | ಚ | ಜಾಯಮಾ-
ನಸ್ಯ | ಚ | ಕ್ಷಾಂ |

ಸತಃ | ಚ | ಗೋಪಾಂ | ಭವತಃ | ಚ | ಭೂರೇಃ | ದೇವಾಃ | ಅಗ್ನಿಂ | ಧಾರ-
ಯನ್ | ದ್ರವಿಣಾಃ 5 ದಾಂ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ನೂ ಚೇತಿ ನಿಪಾತಸಮುದಾಯೋಽದ್ಯೇತ್ಯಸ್ಯಾರ್ಥೇ | ನೂ ಚಿದಿತಿ ನಿಪಾತಃ ಪುರಾಣನವ-
ಯೋರ್ನೂ ಚ | ನಿ. ೪-೧೭ | ಇತಿ ಯಾತ್ಯಃ | ನೂ ಚಾದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತಾ ಲೇ ಪುರಾ ಚ ರಯಿಣಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ
ಧನಾನಾಂ ಸದನಮಾನಾಸಸ್ಯಾನಂ ಜಾತಸ್ಯೋತ್ಪನ್ನಸ್ಯ ಕಾರ್ಯಜಾತಸ್ಯ ಜಾಯಮಾನಸ್ಯೋತ್ಪದ್ಯಮಾನಸ್ಯ
ಚ ಕ್ಷಾಂ ನಿವಾಸಯಿತಾರಂ ಸತಶ್ಚ ಸರ್ವತ್ರ ವಿದ್ಯಮಾನಸ್ಯಭಾವಸ್ಯ ನಿತ್ಯಸ್ಯ ಚಾಕಾಶಾದೇರ್ಧವತಶ್ಚ
ಸದ್ಯಾವಂ ಪ್ರಾಪ್ತುಮತೋ ಭೂರೀರಸಂಖ್ಯಾತಸ್ಯಾನೈಸ್ಯ ಚ ಭೂತಜಾತಸ್ಯ ಗೋಪಾಂ ಗೋಪಾಯಿತಾರಂ
ರಕ್ಷಿತಾರಂ ದ್ರವಿಣೋದಾಂ ಧನಪ್ರದಂ | ಏವಂಗುಣವಿಕಿಷ್ಕಮಗ್ನಿಂ ದೇವಾ ಧಾರಯನ್ | ಹವಿರ್ವೋ-
ಥೈತ್ಯೇನ ಧಾರಯಂತಿ || ನೂ ಚ | ಋಚಿ ತುನುಘೇತಿ ದೀರ್ಘಃ | ರಯಿಣಾಂ | ನಾಮನ್ಯತರಸ್ಯಾಮಿತಿ
ನಾಮ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಕ್ಷಾಂ | ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ | ಅಸ್ಮಾನ್ಮಚ್ | ವೃದ್ಯಾಯಾದೇಶ್ | ಣ್ಯಂತಾ-
ತ್ಪಿಪ್ | ಹೇರನಿಟೀತಿ ಚಲೋಪಃ | ವೇರಪೃತ್ತಲೋಪಾದ್ವಲಿ ಲೋಪೋ ಬಲಿಯಾನಿತಿ ಪೂರ್ವಂ
ಲೋಪೋ ವೋರ್ವಲೀತಿ ಯಲೋಪಃ | ನ ಚಿ ಹಲೋಪಸ್ಯ ಸ್ಯಾನಿವತ್ತಂ | ನ ಪದಾಂತದ್ವಿವಚನ-
ವರೇಯಲೋಪೇತಿ ಪ್ರತಿಪೇಧಾತ್ | ಯದ್ವಾ ಕ್ಷೈ ಜೈ ಸ್ಯ ಕ್ಷಯೇ | ಅಸ್ಮಾತ್ಪಿಪ್ | ಅದೇಚಿ

ಇತ್ಯಾತ್ಮಂ | ಸತಃ | ಅಸ್ತೇಃ ತತರ್ಯದಾದಿತ್ಯಾಚ್ಚೈವೋ ಲುಕ್ | ಶ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪ ಇತ್ಯೇಕಾರಲೋಪಃ |
ತತುರನುಮ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ವತ್ವಂ ||

ಶ್ವಸದಾರ್ಥ

ನೂ ಚಿ—ವರ್ತಮಾನಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ | ಪುರಾ ಚಿ—ಹಿಂದಿನಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ (ಇರುವ ಅಥವಾ ಇದ್ದ) |
ರಯೀಣಾಂ—ಸಕಲಧನಗಳಿಗೂ | ಸದಿನಂ—ಆವಾಸಸ್ಥಾನವಾದವನೂ; | ಜಾತಸ್ಯ ಚಿ—ಹುಟ್ಟಿದವೂ |
ಜಾಯಮಾನಸ್ಯ ಚಿ—ಮುಂದೆ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕವೂ ಆದ ಸಕಲ ಭೂತಜಾತಕ್ಕೂ | ಕ್ಷಾಂ—ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿರ
ತಕ್ಕವನೂ; | ಸತಶ್ಚ—ಸಕಲ ದೇಶಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಆಶಾಶಾದಿಗಳಿಗೂ | ಭವತಶ್ಚ—(ಅನಾದಿಯಲ್ಲದೇ)
ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದತಕ್ಕವುಗಳಿಗೂ | ಭೂರೇಃ—ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ಇತರ ಭೂತಗಳಿಗೂ | ಗೋಪಾಂ-
ರಕ್ಷಕನಾದವನೂ | ಪ್ರವಿಣೋದಾಂ—ಧನದಾತನೂ ಆದ | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ದೇವಾಃ—ದೇವತೆ
ಗಳು | ಧಾರಯನ್—(ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹಂಚುವವನನ್ನಾಗಿ) ಇರಿಸಿಕೊಂಡರು. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ವರ್ತಮಾನ ಮತ್ತು ಭೂತಕಾಲಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮತ್ತು ಇದ್ದ ಸಕಲ ಧನಗಳಿಗೂ ಆವಾಸಸ್ಥಾನವಾದವನೂ,
ಹಿಂದೆ ಹುಟ್ಟಿದವೂ ಮುಂದೆ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕವೂ ಆದ ಸಕಲ ಭೂತಜಾತಕ್ಕೂ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿರತಕ್ಕವನೂ; ಸಕಲ
ದೇಶಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನಾದಿಯಾಗಿರುವ ಆಶಾಶಾದಿಗಳಿಗೂ ಮತ್ತು ಇತರ ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ಭೂತಗಳಿಗೂ
ರಕ್ಷಕನಾದವನೂ ಮತ್ತು ಧನಪ್ರದಾತನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹಂಚುವ ಮೂತನನ್ನಾಗಿ
ಇರಿಸಿಕೊಂಡರು.

English Translation

The gods retain Agni as the giver of (sacrificial) wealth, who now is, and heretofore has been, the abode of riches, the receptacle of all that has been, and all that will be, born, and the preserver of all (that) exists, (as well as of all) that are coming into existence.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ನೂ ಚಿ—ಇತಿ ನಿಸಾತಸಮುದಾಯಃ ಅದ್ಯ ಇತ್ಯಸ್ಯಾರ್ಥಃ | ಅಸ್ಮಿನ್ ಕಾಲೇ | ಈಗ ನೂತನ
ವಾದುದು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ನಿಸಾತಗಳು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ನೂತನವಾದುದು ಎನ್ನುವಂತೆ ಪ್ರಾಚೀನ
ವಾದುದು ಎಂಬರ್ಥವಲ್ಲೂ ನೂ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ನೂಚಿಡಿತಿ ನಿಸಾತಃ ಪುರಾಣನವಯೋ ನೋಚೇತಿ |
ಹಳೆಯದು, ಹೊಸದು; ಹಿಂದಿನದು, ಈಗಿನದು ಎಂಬ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ನಿಸಾತಗಳು ಉಪಯೋಗ
ದ್ದಿವೆ. (ಎ. ೪-೧೭) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಮುಕ್ತಂಹಿತಿಯಿಂದ ಉದಾಹರಣಾನಾಕೃಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು
ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅದ್ಯಾ ಚಿನ್ನೋ ಚಿತ್ತದಪೋ ನದೀನಾಂ ಯದಾಭ್ಯೋ ಅರದೋ ಗಾತುಮಿಂದ್ರ |

(ಋ ಸಂ. ೬-೩೦-೩)

ಈ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ನೊ ಚಿತ್ ಎಂದು ಹಿಂದಿನಂತೆ ಎಂದರ್ಥ. ನದಿಗಳ ಪ್ರವಾಹವು ಈಗಲೂ, ಹಿಂದೆಯೂ ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗುವಂತೆ ಇಂದ್ರನು ನಿಯಮಿಸಿರುತ್ತಾನೆಂದು ಇಂದ್ರನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುವುದು. ನಿರುಕ್ತ ಕಾರರು ಇದರಂತೆಯೇ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಿರುವ ಗ-೯೬-೨ ನೇ ಮಕ್ಕನ್ನೂ ಉದಹರಿಸಿ ಇದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವ ನೊ ಚಿ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅದ್ಯಚಿ ಈಗನದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ಎರಡರ್ಥಗಳಲ್ಲದೆ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಕೊಡುವಂತಿಯೂ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ನೊ ಮತೋಽ ದಯತೇ ಸನಿಷ್ಯನ್ಯೋ ವಿಷ್ಣವ ಉರುಗಾಯಾಯ ದಾತಾತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೧೦೦-೧)

ಇಲ್ಲಿ ನೊ ಎಂದರೆ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ವಿಂದರ್ಥ. ಹೀಗೆಯೇ ೧-೪೧-೧; ೧-೫೮-೧; ೧-೧೦೪-೨. ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ನೊ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಇದೂ ಅಲ್ಲದೇ ಪ್ರತಿಷೇಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ನೊ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಪಯೋಗಿಸಿದೆ.

ನೊ ಚಿತ್ತ್ವ ಭ್ರೇಷತೇ ಜನೋ ನ ರೇಷನ್ಮನೋ ಯೋ ಅಸ್ಯ ಘೋರವಾವಿವಾಸಾತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨೦-೬)

ನೊ ಚಿದ್ವಿ ಪರಿಮಮ್ನಾಭೇ ಅಸ್ಮಾನಾ ವಾಂ ಶಶ್ವದ್ವಿವೃತ್ವತೀಯೇ ವಾಚ್ಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೯೩-೬)

ಇಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ನೊಚಿತ್ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ನೈವ ಎಂದು ಪ್ರತಿಷೇಧ ಅಥವಾ ನಿಷೇಧಾರ್ಥವಿದೆ.

ಕ್ಷಾಂ—ಕ್ಷಿಯತೇರ್ನಿವಾಸಕರ್ಮಣಃ | (ನಿ. ೨-೬) ವಾಸಮಾಡು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಕ್ಷಿ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಈ ರೂಪವಾಗಿದೆ. ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವೆಂದರ್ಥ.

ಜಾತಸ್ಯ ಜಾಯಮಾನಸ್ಯ ಚಿಕ್ಷಾಂ—ಅಗ್ನಿಯು ನಿಕೃ ಯುವಕನಾದುದರಿಂದಲೂ, ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಮೂಲ ಭೂತನಾಗಿ ಸಕಲಭೂತಗಳಿಗೂ ಸ್ಥಿತಿ ಸಂಪಾದಕನಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಹಿಂದೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಮುಂದೆ ಹುಟ್ಟುವ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಶ್ರಯದಾತನು. ಆಸ್ಯೇ ಅಲ್ಲದೆ.

ಅಚೋ ನ ಕ್ಷಾಂ ದಾಧಾರ ಪೃಥಿವೀಂ ತಸ್ತಂಭ ವ್ಯಾಂ ಮಂತ್ರೇಭಿಃ ಸತ್ಯೈಃ |

ಶ್ರುಯಾ ಪದಾನಿ ಪಶ್ಯೋ ನಿ ಸಾಹಿ ವಿಶ್ವಾಯುರಗ್ನೇ ಗುಹಾ ಗುಹಂ ಗಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೬-೫ ಮತ್ತೂ ೬)

ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳಿಗಲ್ಲಾ ಅಧಾರಭೂತನಾಗಿಯೂ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಸಕಲಕ್ಕೂ ರಕ್ಷಕನಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತಾನೆಂದು ಅವನ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಕೊಂಡಾಡಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸತಸ್ತು ಭವತಕ್ಕ ಗೋಪಾಂ—ಸಕಲ ದೇಶಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರತಕ್ಕ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಿಗೂ, ಪದೇ ಪದೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಸಕಲ ಭೂತಗಳಿಗೂ ರಕ್ಷಕನು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ನೂ ಚಿ—ಯುಚಿ ತುನುಘ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ನು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸದನಮ್—ಸೀದಂತಿ ಅಸ್ಮಿನ್ ಇತಿ ಸದನಮ್. ಪದಲ್ಯ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು. ಧಾತು. ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಪುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುಷೋರನಾಕಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನಾದೇಶ. ಲಿತಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಯೀಣಾಮ್—ರಯಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪಕ್ಷೀಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಆಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹ್ರಸ್ವನದ್ಯಾಪೋನುಟ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಡಾಗಮ. ನಾಮಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಜಂತಾಂಗಳಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ನಾಮನ್ಯತರಸ್ಯಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಮಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷಾಮ್—ಕ್ಷಿನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಹೇತುಮತಿಚಿ—(ಪಾ ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಣಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯವಾದುದರಿಂದ ಅಚೋಷಾಃ ತಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಅಚ್ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಯಾದೇಶ. ಕ್ಷಾಯಿ ಎಂಬುದು ಸನಾದ್ಯಂತಾಧಾತವಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಕ್ಷೇಪ್ಯನ್ಯುಕ್ತಂ ಕೊಂಡುತ್ಯದೆ. ಇಸರ ನೇಲಿ ಕ್ಷಿಪ್ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಕೋರನಿಟಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಲೋಪ. ಆಗ ವೇರಪೃಕ್ತಲೋಪಾ-ದ್ವಿಲಿಲೋಪೋ ಬಲಿಯಾನ್—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಕ್ಷಿಪಿನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಅಪೃಕ್ತವಕಾರಲೋಪಕ್ಕಿಂತಲೂ ಲೋಪೋ-ವ್ಯೋವರ್ಲಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ತನ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಯಕಾರ ಲೋಪ. ಯದ್ಯಪಿ ಅಚಿ ಪರಸ್ಮಿನ್ ಪೂರ್ವನಿಧಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಲೋಪಮಾಡುವಾಗ ಮಧ್ಯೆ ಲೋಪವಾದ ಣಿಚಿಗೆ ಸ್ಥಾನವದ್ಯಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ನಪ-ದಾಂತದ್ವಿವರ್ಚನ ವರೇಯಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಲೋಪ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನಿ ವದ್ಯಾವಪ್ರತೀಪೇದ ಬರುವುದರಿಂದ ಪಠ್ಯನಿಮಿತ್ರವಾಗಿ ಲೋಪಬರಲು ಯಾವ ಅಭ್ಯಂತರವೂ ಇಲ್ಲ. ಆಮೇಲೆ ವೇರಪುತ್ರಸ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಕ್ಷಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಕ್ಷೈಷೈಷೈ ಕ್ಷಯೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ಷಿಪ್ ಚಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆದೇಚಿ-ಉಪದೇಶೇಶ್ಚಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ತನ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಆಪ್ತ. ಕ್ಷಾ ಎಂದು ರೂಪ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸತಃ—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯ ಶಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಉಕ್. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶತ್ಯವಿಗೆ ಜ್ವಾದ್ಯದ್ವಾವನಿವರುವುದ ರಿಂದ ಶ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸತಾ ಶಬ್ದವಾಗು ತ್ತದೆ. ಪಕ್ಷೀನಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ನುಮಾರಹಿತವಾದ ಶತ್ಯವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಶತುರನುಮೋ ನದ್ಯಜಾದೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗೋಪಾಮ್—ಗುಪೂ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಗುಪೂಧೂಪೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩.೧-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಲಘೂಪಧಗುಣ. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆತೋಲೋಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ವಕಾರಲೋಪಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮೊದಲು ಲೋಪೋವ್ಯೋವರ್ಲಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಕಾರಲೋಪ. ಗೋಪಾ ವೆಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರಸ್ತರದಿಂದ ಆಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಳವಚನಾಂತರೂಪ. || ೨ ||

:0:

ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರೀ

ದ್ರ॒ವಿ॒ಣೋ॒ದಾ ದ್ರ॒ವಿ॒ಣಸ॒ಸ್ತು॒ರಸ್ಯ॑ ದ್ರ॒ವಿ॒ಣೋ॒ದಾಃ ಸ॒ನ॒ರಸ್ಯ॑ ಪು

ಯಂ॑ಸತ್ |

ದ್ರ॒ವಿ॒ಣೋ॒ದಾ ವಿ॒ರವ॑ತೀ॒ಮಿಷಂ॑ ನೋ ದ್ರ॒ವಿ॒ಣೋ॒ದಾ ರಾ॑ಸತೇ

ದೀ॒ರ್ಘ॑ಮಾಯುಃ || ೮ ||

ಸದವಾಃ

ದ್ರ॒ವಿ॒ಣಃ ೨ ದಾಃ | ದ್ರ॒ವಿ॒ಣಸಃ | ತು॒ರಸ್ಯ॑ | ದ್ರ॒ವಿ॒ಣಃ ೨ ದಾಃ | ಸ॒ನ॒ರಸ್ಯ॑ | ಪು |

ಯಂ॑ಸತ್ |

ದ್ರ॒ವಿ॒ಣಃ ೨ ದಾಃ | ವಿ॒ರವ॑ತೀಂ | ಇ॒ಷಂ | ನಃ | ದ್ರ॒ವಿ॒ಣಃ ೨ ದಾಃ | ರಾ॑ಸತೇ |

ದೀ॒ರ್ಘಂ | ಆಯುಃ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ದ್ರವಿಣೋದಾ ದ್ರವಿಣಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ಬಲಸ್ಯ ವಾ ದಾತಾಗ್ನಿಸ್ತುರಸ್ಯ ತ್ವರಮಾಣಸ್ಯ ಚಲತೋಽ
ಬಂಗಮಸ್ಯ ದ್ರವಿಣಸೋ ಧನಸ್ಯ ಬಲಸ್ಯ ವೈಕದೇಶಂ ಪ್ರ ಯಂಸತ್ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ಪ್ರಯಚ್ಛತು | ತಥಾ
ದ್ರವಿಣೋದಾಃ ಸನರಸ್ಯ ಸನನೀಯಸ್ಯ ಸಂಭಜನೀಯಸ್ಯ ಸ್ಥಾವರರೂಪಸ್ಯ ಧನಸ್ಯೈಕದೇಶಂ ಪ್ರಯ-
ಚ್ಛತು | ಅಸಿ ಚ ದ್ರವಿಣೋದಾ ವೀರವತೀಂ ವೀರೈಃ ಪುತ್ರಾದಿಭಿಯುಕ್ತಮಿಷಮನ್ಯಂ ನೋರಸ್ಮಭ್ಯಂ
ಪ್ರಯಚ್ಛತು | ತಥಾ ದ್ರವಿಣೋದಾ ದೀರ್ಘಮಾಯುರಸ್ಮಭ್ಯಂ ರಾಸತೇ | ಪ್ರಯಚ್ಛತು || ತುರಸ್ಯ |
ತುರ ತ್ವರಣೇ | ಇಗುಸಥಲಕ್ಷಣಃ ಕಃ | ಸನರಸ್ಯ | ವನ ಷಣಿ ಸಂಭಕ್ತಾ | ಕೃದರಾದಯುಕ್ತ | ಉ. ೫-೪೧ |
ಇತ್ಯರನ್ವತ್ಯಯಃ | ಯಂಸತ್ | ಯಮ ಉಪರಮೇ | ಲೇಟ್ಕೈಡಾಗಮಃ | ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟೀತಿ ಸಿಪ್ |
ರಾಸತೇ | ರಾ ದಾನೇ | ಪ್ರೂರ್ವವಲ್ಲೇಟಿ ಸಿಪ್ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ ||

ಪ್ರಾಶಾರ್ಥ

ದ್ರವಿಣೋದಾಃ— ಧನವ ಅಥವಾ ಬಲದ ದಾತನಾದ ಅಗ್ನಿಯು | ತುರಸ್ಯ—(ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕಾಗಿ)
ಓಡಾಡತಕ್ಕ | ದ್ರವಿಣಸಃ—ಧನವ ಅಥವಾ ಬಲದ | ಪ್ರ ಯಂಸತ್— ಪ್ರದಾತನಾಗಿ ಆಗಲಿ (ಕೊಡಲಿ) |
ದ್ರವಿಣೋದಾಃ—ಧನ ಪ್ರದನಾದ ಅಗ್ನಿಯು | ಸನರಸ್ಯ—ಪೂಜ್ಯನು ಮತ್ತು ಶಾಶ್ವತನು ಆದ ಧನದ ಅಥವಾ
ಬಲದ ದಾತನಾಗಲಿ | ದ್ರವಿಣೋದಾಃ—ಧನದಾತನಾದ ಅಗ್ನಿಯು | ವೀರವತೀಂ—ಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ |
ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನು | ನಃ—ನಮಗೆ (ಕೊಡಲಿ) | ದ್ರವಿಣೋದಾಃ— ಧನಪ್ರದನಾದ ಅಗ್ನಿಯು | ದೀರ್ಘಂ
ಆಯುಃ—ದೀರ್ಘವಾದ ಆಯುಷ್ಯನ್ನು | ರಾಸತೇ—ಕೊಡಲಿ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಧನಪ್ರದನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ನಮಗೆ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಧನವನ್ನೂ, ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಉಳಿಯತಕ್ಕ
ಧನವನ್ನೂ, (ಗೃಹಾದಿಗಳನ್ನೂ) ಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅನ್ನವನ್ನೂ ದೀರ್ಘವಾದ ಆಯುಷ್ಯನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ
ಕೊಡಲಿ.

English Translation

May Dravinoda grant us (a portion) of moveable wealth ; may Dravi-
noda grant us (a portion) of that which is stationary ; may Dravinoda give
us food attended by progeny ; may Dravinoda bestow upon us long life.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದ್ರವಿಣೋದಾಃ—ದ್ರವಿಣೋದಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನೂ, ಈ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕ
ವಾದದ್ದೇ ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನೂ ಪ್ರನಾಣಗಳನ್ನುದಹರಿಸಿ ಮುಗ್ಧೇದ ಸಂಹಿತೆಯು ಅನೇ ಭಾಗದ ೬೫೨-೬೫೪ನೇ
ಪುಟಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಮತ್ತು ಇದೇ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೇ ಮುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ

ವಿವರಿಸಿದೆ. ಕುತ್ಸಮುಷಿಯು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಈ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸಿದುದರಲ್ಲಿ ನಿಜವಾದ ಅರ್ಥವಿದೆ ಎಂದು ಬೃಹಸ್ಪತೀವತಾಕಾರರು ಕುತ್ಸನನ್ನು ಶ್ಲಾಘಿಸಿರುವ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಈ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಉಚಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪುನಃ ಉದಾಹರಿಸಿದೆ.

ದ್ರವಿಣಂ ಧನಂ ಬಲಂ ವಾಸಿ ಪ್ರಾಯಚ್ಛೈದ್ಯೇನ ಕರ್ಮಣಾ |

ತತ್ಕರ್ಮ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಕುತ್ಸಸ್ತು ಪ್ರಾದ್ಯೈನಂ ದ್ರವಿಣೋದಸಂ ||

(ಬೃಹಸ್ಪತೀವತಾ ೨-೫)

ಉದಾರವಾಗಿ ಧನವನ್ನೂ ಬಲವನ್ನೂ ಕೊಡತಕ್ಕ ಅಗ್ನಿಯ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಕುತ್ಸಮುಷಿಯು ಗ್ರಹಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಧನದ ಅಥವಾ ಬಲದ ದಾತನಾದ ದ್ರವಿಣೋದಾಃ ಎಂದು ಹೊಗಳಿದನು. ದ್ರವಿಣದ ಪ್ರಭೇದಗಳು ಅನೇಕವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸಕಲವಿಧವಾದ ದ್ರವಿಣಗಳನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ತುರಸ್ಯ—ಚಲಿತೋ ಜಂಗಮಸ್ಯ | ಚರನಾದ, ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗವಾಗಿ ಓಡಾಡಿ ಸಲ್ಲಬಹುದು, ತೀಘ್ರವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ, ದ್ರವಿಣಸಃ—ಧನಕ್ಕೆ. ತುರಃ ತರತೇರ್ವಾ ತ್ರರತೇರ್ವಾ | ದಾಖಲೆ ಅಥವಾ ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ತ್ರರಯಾ ತೂರ್ಣಗತಿಯರ್ಥಮಃ | ವೇಗವಾಗಿಯಾದುದರಿಂದಲೇ ಯಮನಿಗೂ ತುರನೆಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದಿಯೆಂದು ನಿರೂಪಕಾರರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. (ನಿ. ೧೨-೧೪) ಶಕ್ತಿಪರ್ವಾಯವಾಗಿಯೂ ಈ ಪದವನ್ನುಪಯೋಗಿಸುವುದುಂಟು. ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತೀಘ್ರವಾದ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆ ಸಾಧಕವಾದುದೂ ಒಬ್ಬನಿಂದ ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಚಲಿಸತಕ್ಕದೂ ಆದುದು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಅಸ್ಥಿರವಾದ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೂ ಆಡಗಿದೆ.

ಪತೀ ತುರಸ್ಯ ರಾಧಸೋ ವಿದ್ಯಾಂಸಾ ತರ್ವಣಸ್ತಮಾ |

(ಮು. ಸಂ. ೫-೮೬-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪತೆ ಹೀಗೆಯೇ ತುರಸ್ಯ ರಾಧಸಃ | ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಜಂಗಮರೂಪಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ | ಎಂದು ಅಸ್ಥಿರವಾದ, ಚಲಿಸತಕ್ಕ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಇದೂ ಅಲ್ಲದೇ, ವೇಗ ಅಥವಾ ಶಕ್ತಿ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಈ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಅನೇಕ ಕಡೆ ಇದೆ.

ಸದಿದ್ಧಿ ತೇ ತುವಿಜಾತಸ್ಯ ಮನ್ಯೇ ಪಹಃ ಸಹಿಸ್ಯ ತುರತಸ್ತುರಸ್ಯ |

(ಮು. ಸಂ. ೬-೧೮-೪)

ಯಂ ವರ್ಧಯಂತೀದ್ಧಿರಃ ಪತಂತುರಸ್ಯ ರಾಧಸಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೬-೪೪-೫)

ಇಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ತುರಸ್ಯ ಎಂದರೆ ಹಿಂಸಕಸ್ಯ ಅಥವಾ ಬಲವತಃ ತತ್ರೋಃ ಎಂದು ಶಕ್ತಿಯೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ೧-೬೧-೧೬ ; ೨-೪೧-೨ ಇತ್ಯಾದಿ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಯಮನ ಪರ್ವಾಯವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಅತ್ಯಂತ ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕವನೆಂದು ಯಮನಿಗೆ ತುರಃ ಎಂದು ಹೆಸರು (ನಿ. ೧೨-೧೪) ಅತ್ಯಂತ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವು. ಈ ನಾನಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ತುರಸ್ಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಜಂಗಮ ರೂಪಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ಎಂದರ್ಥವು.

ಸನರಸ್ಯ—ಸನನೀಲಯಸ್ಯ ಸಂಭಜನೀಲಯಸ್ಯ ಸ್ವಾವರರೂಪಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ | ಪೂಜ್ಯವೂ ಸ್ವಿರವಾದದ್ದೂ ಆದ ಧನದ ಅರ್ಥವಾ ಬಲವ ಎಂದು ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆ. ಮೊದಲು ಜಂಗನುರೂಪ ಧನವೆಂದು ಹೇಳಿದಮೇಲೆ ಆ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಿರವಾದ, ಶಾಶ್ವತವಾದ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಸಹಜವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಮಾಡುವ ಅನಯವಾರ್ಥ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವುದೇ ಎಂಬುದನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಬೇಕು. ಈ ಪದವು ಇದೊಂದುಕಡೆ ಹೊರತು ಬುಕ್ಕುಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಇನ್ನೆಲ್ಲೂ ಬಂದಿಲ್ಲ. ಸ್ತುಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸನರಂ—ಪರಿಚಾರಕಮನುಷ್ಯಸಹಿತಂ | ಭೃತ್ಯಾದಿ ಜನರೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿದ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಲ್ಲಿ ಅನಯವಾರ್ಥವು ಸರಿಹೋದರೂ ಮೇಲಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯದೊಂದಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಪಣ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಅರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದರೆ ಕೃದರಃ, ಸ್ಯದರಃ, ಎದಾಗುವಂತೆ ಸನರಃ ಎಂಬ ರೂಪ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಸಾಯಣರ ನಿರ್ವಚನದ ಪ್ರಕಾರ ಅವರು ಹೇಳುವ ಅರ್ಥವೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ವೀರವತೀಂ—ವೀರೈಃ ಪುತ್ರಾದಿಭಿಃ ಯುಕ್ತಂ | ವೀರರಾದ ಪುತ್ರಂಯೋಡಗೂಡಿದ

ಇಸಂ—ಆಂಧಃ, ವಾಜಃ, ಪಯಃ | ಇತ್ಯಾದಿ ೨೮ ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಇಷ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥ. ವೀರಪುತ್ರರೊಡಗೂಡಿದ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ—

ಹೀಗೆ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಧನಪ್ರಭೇದಗಳಿಗೂ ದ್ರವಿಣವೆಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಂತಹ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ದ್ರವಿಣವನ್ನೂ ಕೊಡಲು ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿಗೆ ದ್ರವಿಣೋದಾಃ ಎಂದು ಅವನ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ. ಇಂತಹ ಅಗ್ನಿಯು ತಾನು ಅಮೃತನಾಗಿರುವನು. ಭಕ್ತರಿಗೂ ದೀರ್ಘವಾದ ಆಯುಷ್ಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಪರಂಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಈ ಸಕಲ ಸಂಪತ್ತುಗಳನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಕೊಟ್ಟೀಕೊಡುವನೆಂದು ಅನೇಕ ಕಡೆ ಇವನನ್ನು ಕೊಂಡಾಡಿದೆ.—

ಯಸ್ತೇ ಯಜ್ಞೇನ ಸವಿಧಾ ಯ ಉಕ್ತೈರರ್ಕೇಭಿಃ ಸೂನೋ ಸಹಸೋ ದದಾತಕ |
ಸ ಮರ್ತ್ಯೇಷ್ಯಮೃತ ಪ್ರಚೇತಾ ರಾಯಾ ದ್ಯುಮ್ನೇನ ಶ್ರವಸಾ ವಿ ಭಾತಿ ||

(ಮ. ಸಂ. ೩೫೫)

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರತಿಯಾ

ದ್ರವಿಣೋದಾಃ—ಇದೇ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ದ್ರವಿಣಸಃ—ದ್ರು ಗತಾ ಧಾತು. ದ್ರುದಕ್ಷಿಣ್ಯಾಮಿನನ್ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೦೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ ಅವಾದೀಶ. ಅಹಿಂಕುಪ್ಪಾಜ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಶಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಸುಕಾಗಮ. ದ್ರವಣಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಷ್ಠಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ತುರಸ್ಯ—ತುರ ತ್ವರಣೇ ಧಾತು. ಇಗುಪಧವಾದುದರಿಂದ ಇಗುಪಧಜ್ಞಾಪ್ತೀಕೀಶಃ ಕಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತುರ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಷ್ಠಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸನರಸ್ಯ—ವನ ಪೂಜಾ ಸಂಭಕ್ತಾ ಧಾತು. ಕೃದರಾದಯೆಕ್ಲ—(ಉ. ಸೂ. ೫-೭೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತ್ಯಾದೇಃ ಪಃ ಸಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿಗೆ ಸತ್ವ. ಸನರ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಿತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯ ದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯೆಂಸತ್—ಯಮ ಉಪರಮೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆಕ್ಲ ಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಲೇಟೋಡಾಟಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್. ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ. ಅತಿಜಂತವ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೀರವತೀಮ್—ವೀರಾಃ ಅಸ್ಯ ಸಂತೀತಿ ವೀರವತೀ. ತದಸ್ಯಾತ್ಯೈ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತೆಕ್ಲ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಐಪ್. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ರಾಸತೇ—ರಾ ದಾನೇ ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಸಿಪ್. ಓತಆತ್ಯನೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಏತ್ವ. ಇದು ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯಾದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯೋಬಹುಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಯನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತವ ಪರ ದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಬ್ಬ ತಿಜಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

ಸಂಹಿತಾಗಾರಃ

ಏವಾ ನೋ ಅಗ್ನೇ ಸಮಿಧಾ ವೃಧಾನೋ ರೇವತ್ಪಾವಕ ಶ್ರವ್.

ಸೇ ವಿ ಭಾಹಿ |

ತನ್ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ಮಾಮಹಂತಾಮದ್ವಿತಿಃ ಸಿಂಧುಃ

ಪೃಥಿವೀ ಉತ ದ್ಯೌಃ || ೯ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಏವ | ನಃ | ಅಗ್ನೇ | ಸಂಽ ಇಧಾ | ವೃಧಾನಃ | ರೇವತ್ | ಪಾವಕ | ಶ್ರು-

ವಸೇ | ವಿ | ಭಾಹಿ |

ತತ್ | ನಃ | ಮಿತ್ರಃ | ವರುಣಃ | ಮಮಹಂತಾಂ | ಅದಿತಿಃ | ಸಿಂಧುಃ |

ಪೃಥಿವೀ | ಉತ | ದ್ಯೌಃ || ೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವ್ಯಾಖ್ಯಾತೇಯಂ ಪೂರ್ವಸೂಕ್ತೇ | ಅಷ್ಟರಾಘ್ನಸ್ತು ಹೇ ಶೋಧಕಾಗ್ನೇ | ಏವಮಸ್ಯಾಭಿರ್ದೇ-
ತ್ತೇನ ಸಮಿದಾದಿವ್ರವ್ಯೇಣ ವೃಧಾನೋ ವರ್ಧಮಾನಃ ಸನ್ ನೋಽಸ್ಯಾಕಂ ಧನಯುಕ್ತಾಯಾನ್ವಾಯ
ವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರಕಾಶಸ್ಯ | ಅಸ್ಯಾಕಂ ತದನ್ವಂ ಮಿತ್ರಾದಯೋ ಮಮಹಂತಾಂ | ಪೂಜಯಂತಾಂ | ರಕ್ಷಂತಿ-
ತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಸಿಂಧುರಬ್ದೇವತಾ ದ್ಯಾನಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ಚ ಮಮಹಂತಾಂ ||

ಪ್ರತಿಪವಾರ್ಥ

ಪಾವಕ—ಶುದ್ಧಿಮಾಡತಕ್ಕ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ನಃ—ನಮ್ಮ (ನಮ್ಮಿಂವ ಅರ್ಪಿತನಾದ) |
ಸಮಿಧಾ ಏವ—ಸಮಿತ್ತುಗಳಿಂದಲೇ | ವೃಧಾನಃ—ವೃದ್ಧಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆದು | ರೇವತ್—ಧನದಿಂದಕೂಡಿದ |
ಶ್ರುವಸೇ—ಅನ್ನಕ್ಕಾಗಿ | ವಿ ಭಾಹಿ—ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸು | ನಃ—ನಮ್ಮ | ತತ್—ಆ ಅನ್ನವನ್ನು |
ಮಿತ್ರಃ—ಮಿತ್ರನೂ | ವರುಣಃ—ವರುಣನೂ | ಅದಿತಿಃ—ಅದಿತಿಯೂ | ಸಿಂಧುಃ—ಸಾಗರವೂ | ಪೃಥಿವೀ—
ಪೃಥಿವಿಯೂ | ಉತ—ಮತ್ತು | ದ್ಯೌಃ—ದ್ಯುಲೋಕವೂ | ಮಮಹಂತಾಂ—ರಕ್ಷಿಸಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪಾವಕವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಶುದ್ಧಿಮಾಡತಕ್ಕ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಮ್ಮ ಸಮಿತ್ತುಗಳಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆಸು
ಧನಯುಕ್ತವಾದ ನಮ್ಮ ಅನ್ನ ಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸು. ಆ ನಮ್ಮ ಅನ್ನವನ್ನು ಮಿತ್ರನೂ ವರುಣನೂ
ಅದಿತಿಯೂ ಸಾಗರವೂ ಪೃಥಿವಿಯೂ ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕವೂ ರಕ್ಷಿಸಲಿ.

English Translation

Thus, Agni, who is the purifier, growing with the fuel (we have supplied), blaze for the sake of securing food to us, who are possessed of wealth, and may Mitra, Varuna, Aditi,—ocean, earth, heaven, preserve it to us.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

೧-೯೫-೧೧ ನೇ ಮಕ್ಕನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಈ ಮಕ್ಕಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಸಮಿಧಾ ಏವ ವೃಧಾನೇ | ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ವೃದ್ಧಿಗೆ ಸಾಧನನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವಾಗ ಸಮಿತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕಾಷ್ಠಗಳಲ್ಲ ಸೋತ್ರವೆಂದೇ ಅರ್ಥ ಎಂದು ಸ್ಪಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಮಾಡುವ ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯೇ ಹೆಚ್ಚು ಉಚಿತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯರೂಪವಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಪಾವಕ—ಶೋಧಕ | ಸಕಲವನ್ನೂ ಶುದ್ಧಿಮಾಡತಕ್ಕವನು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಅಗ್ನಿ, ಸೂರ್ಯ, ಮರುತ್ತುಗಳು, ಉದಕ ಮುಂತಾದ ದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಹೀಗೆ ಈ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಶೋಧಕನೆಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಅಂಕಿತನಾಮವಾಗಿಯೂ ಅಗ್ನಿಪಥ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. **ಪಾವಕಾಗ್ನಿಯೆಂಬುದು** ಅಗ್ನಿಯ ಮೂರುದಕನ ಸಹೋದರರ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಎಂದು ಬೃಹದ್ರೇವತೆಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಕಥೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ.

ವೃತ್ತಾನರೇ ಗೃಹಪತೌ ಯದಿಷ್ಟೇಗ್ನೌ ಚ ಪಾವಕೇ |

ವಷಟ್ಕಾರೇಣ ವೃಕ್ಷೇಷು ಛಾತ್ರೈಷ್ಯಗ್ನೌ ಸಹಸುತೇ ||

(ಬೃ. ದೀ. ೨-೬೧).

ಎಂದು ಮಕ್ಕಂಹಿತೆಯ ೧೦ನೇ ಮಂಡಲದ ೫೧ ನೇ ಸೂತ್ರದ ಆಧಾರದಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿರುವ ಅಗ್ನಿಭಾತ್ಯಗಳ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಅವರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿದೆ.

ಆದರೆ, ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಪಾವಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಆ ಕಥೆಗೂ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಪಾವಕ ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲರನೂ ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವವನು ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗುಣದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ದತ್ತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಮಿತ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಪೂಜ್ಯವಾದುದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರತ್ಯಯಾ ||

ಏವ—ನಿಸಾತೆಸ್ಯ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೬)ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಮಿಧಾ—ಞಾಇಂಘೇ ದೀಪ್ತೌ ಇದಕ್ಕೆ ಸಮ ಉಪಪದವಾದಾಗ ಕ್ವಿಪ್ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅನಿದಿತಾಂಹಲ—**ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾನಕಾರಲೋಪ. ಸಮಿಧ್ ಎಂದು ಧಕಾರಾಂತನಾದ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೃದುತ್ರರಸವ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವೃಧಾನೇ—ವೃಧು ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನ್ಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—**ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೇ ಉಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಛಾತ್ರವಿರುವುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾಮದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರೇವತ್—೯೫ ನೇ ಸೂತ್ರದ ೧೧ ನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಮುಂದಿನ ಶಬ್ದಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಲ್ಲಿಯೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಗಳಾಗಿವೆ. || ೯ ||

తొంభత్త్రేళ్ళనేయ సూక్తవు

అప న ఇత్యష్టభం చతుర్థం సూక్తం శుక్తస్యాప్సం గాయత్రం | తుటిగుణకొల్యగ్నిః
 తుద్యోల్యగ్నివా దేవతా | తథా భానుక్రాంతం | అప నోల్యష్టా శుభయోః గాయత్రేమితి ||
 వినియోగోఽల్యేంగికః || అత్రేదమాఖ్యానం | దిల్యభజిట్ట్యే నామ రాక్షసే సర్వాన్యజ్ఞాన్య-
 బాధే | తాం దంతుమింద్యోల్యతక్తః సన్ సర్వస్య మిత్రభూతం శుక్తమబ్యువిదేషా త్రయా
 దంతున్యేతి | స బావధిత్ | తం నాగధ్యవదత్ అనుభితమిదం త్రయా జరితం యత్త్వం
 సర్వేషాం మిత్రభూతః సన్ కన్ద్రమకాక్షిరితి తమ్మపిం లోలకః ప్రాప్నోత్ | స ఋషిరనేన
 సూక్తేనాగ్నిం స్తుత్యా లోలకమపాగమయత్ | తథా చి తాండకం | దిల్యభజిట్ట్యే వా ఇదం
 రక్షోః యజ్ఞా వా యజ్ఞానవలిత్యేజరత్ తామింద్రః కయా ఛన మాయయా దంతుం
 నాశంసత్ అథ ద సుమిత్రేః శుక్తః కల్యాణి ఆస | తమబ్యువిదిత్యాది | తాం- ౧౩-౬౯ |
 తస్మాదేతత్సూక్తం శుగపనయనాయ వినియోల్యం | అత ఏవ ఓ సూక్తకారణే భారద్వాజేన
 దశమోల్యదని కర్తవ్యే తాంకర్మణి యజుర్వేదే సతితమేతత్సూక్తం వినియుజ్యతే | నవ
 జి స్తునాకుతిలర నః లోలకచేదభమితి ||

అనువాచవు—అప నః ఎంబువుదు దేవీదనేయ అనువాకర్ణి నాల్కనేయ సూక్తవు. ఇదర్ణి
 ఎంటు ముక్కుగళిరువువు. ఈ సూక్తక్యే శుక్తను ముషియు. గాయత్రీభందపస్య. తుటిగుణయొక్కనాద
 అగ్నియు అథనా కేవల అగ్నియు దేవతేయు. అనుక్రమణికేయల్లి అప నోల్యష్టా శుభయోః
 గాయత్రేమితి ఎందు దేవళిరువుదు. వినియోగవు ల్లింగికవు. ఇల్లి ఒంతు లుమాఖ్యానవు దేవళిల్లి
 ట్టరువుదు. ఓదే దిల్యభజిట్ట్యే ఎంబ ఒట్ట రాక్షసియు ముషిగళు నాదుత్పద్ద యజ్ఞ యాగాగళిగళి
 తొందరేయన్నంటుమాడుత్పద్దళు. ముషిగళ ప్రార్థనాయంతే రంప్రను ఆ రాక్షసియన్న సహారమాద
 బఁకేందు ప్రయత్నపట్టెదొ సాధ్యవృగళిల్ల. అగ ఇంద్రను సర్వరిగూ మిత్రనాద శుక్తముషియన్న
 కరేదు—ఎల్లి శుక్తనే, నిలను ఓ రాక్షసియన్న సహారమాదు. ఈ కేలవవు నిన్నింద మాత్ర సాధ్య
 వేందు దేవళలు అదరంతే శుక్తను రాక్షసియన్న సహారమాదివను. అగ అశరిరనాణేయు ఇంతు
 నుడియతు—ఎల్లి ముషియే, నిలను సర్వరిగూ మిత్రభూతనేందు ప్రసద్దనాగద్దరిం ఈ దుష్యాయ
 వన్న ఏక మాదిడి ? నిలను మాదిద్దు అనుజితవేందు దేవళకు. అగ ఆ శుక్తనిగి లోలకవు (దుఃఖవు)
 బందు అవరిశితు. అగ ముషియు ఆ లోలకపరివారక్కాగి అ పనః లోలకచిత్ ఎంబ ఈ సూక్తర్ణింద
 అగ్నియన్న స్తోత్రనూదలు ఆవన లోలకవు పరివారవాయతు ఎందు. తాండ్యబ్రాహ్మణుద్లియొ
 ఈ విషయనాగ—దిల్యభజిట్ట్యే వా ఇదం రక్షోః యజ్ఞా వా యజ్ఞానవలిత్యేజరత్ తామింద్రః
 కయా ఛన మాయయా దంతుం నాశంసత్ అథ ద సుమిత్రేః శుక్తః కల్యాణి ఆస తమ-

ಬ್ರವೀತ್ (ತಾ. ೧೩-೬-೯) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಅದುದರಿಂದ ಶೋಕಸರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಶಾಂತಿ ಕರ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಭರದ್ವಾಜಮುನಿಯು ಅಪರಕರ್ಮಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯ ದಿನವ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶಾಂತಿಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಯಜುರ್ವೇದದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ನವ ಚಿ ಸ್ತೃನಾಹುತಿರೇಪ ನಃ ಶೋಕುಚಿದಘಮಿತಿ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಯಜುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಈ ಮಂತ್ರವು ತೈತ್ತಿರೀಯ ಆರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯಪ್ರಪಾಠಕದ ಹೆನ್ನೊಂದನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿರುವುದು. (ತೈ. ಅ. ೬-೧೧)

—:—

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೯೭

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೫ || ಸೂಕ್ತ—೯೭ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೭ || ವರ್ಗ— ೫ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ— ೮ ||

|| ಮುಖ್ಯ—ಕೃತ್ಯ ಅಂಗವನು ||

|| ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿರಗ್ನಿಃ ಶುಚಿರ್ವಾ ||

|| ಭಂಡ—ಗಾಯತ್ರೀ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಣಿ ||

ಅಪ್ ನಃ ಶೋಕುಚದಘಮಗ್ನೇ ಶುಶ್ರು ಗ್ಧಾಕ್ಶಿ ರಯಿಂ |

ಅಪ್ ನಃ ಶೋಕುಚದಘಂ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಪ್ | ನಃ | ಶೋಕುಚತ್ | ಅಘಂ | ಅಗ್ನೇ | ಶುಶ್ರು | ಆ | ರಯಿಂ |

ಅಪ್ | ನಃ | ಶೋಕುಚತ್ | ಅಘಂ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ದೇ ಅಗ್ನೇ ನೋಽಸ್ಮಾಕಮಘಂ ಪಾಪಮಪ ಶೋಶುಚಿತ್ | ಅಸ್ಮತ್ತೋ ನಿರ್ಗತ್ಯಾಸ್ಮದೀಯಂ
ಶತ್ರುಂ ಶೋಚಿಯತು | ಯದ್ವಾ | ಅಸ್ಮದೀಯಂ ಪಾಪಂ ಶೋಶುಚಿತ್ | ಶೋಕಗ್ರಸ್ತಂ ಸದ್ವಿನಶ್ಯತು |
ಅಪಿ ಚಾಸ್ಮಾಕಂ ರಯಿಂ ಧನಮಾ ಸಮಂತಾಚ್ಚೈಶುಗ್ನಿ | ಪ್ರಕಾಶಯ | ಉಕ್ತಾರ್ಥಮಪಿ ವಾಕ್ಯಮಾದ-
ರಾತಿಶಯದ್ಯೋತನಾಯ ಪುನಃ ಪಶ್ಯತೇ | ಅವಶ್ಯಮಸ್ಮಾಕಮಘಂ ವಿನಶ್ಯತಿತಿ || ಶೋಶುಚಿತ್ | ಶುಚಿ
ಶೋಕೇ | ಅಸ್ಮಾದ್ಯೌರ್ಜಲುಗಂತಾಲ್ಲೇಟ್ಸ್ಯದಾಗಮಃ | ಅದಾದಿವಚ್ಛೇತಿ ವಚನಾಚ್ಚೈವೋ ಲುಕ್ | ಅಭ್ಯ-
ಸ್ತಾನಾಮಾದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ವತ್ವಂ | ಅಘಂ ಶೋಶುಚಿಚ್ಛ ರಯಿಂ ಶುಶುಗ್ನಿ ಚೇತಿ ಚಾರ್ಥಪ್ರತಿತೇಶ್ಚಾದಿ-
ಲೋಪೇ ವಿಭಾಷೇತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಶುಶುಗ್ನಿ | ಶುಚಿ ದೀಪ್ತಾ | ಲೋಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪಃ
ಶ್ಲಃ | ಹುರುಲ್ಲೋಪೇ ಹೇರ್ಧಿಃ | ಚೋಃ ಕುರಿತಿ ಕುತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಅಘಂ—ಪಾಪವು | ಅಪ ಶೋಶುಚಿತ್—ನಮ್ಮಿಂದ
ದೂರ ಸರಿವು ನಮ್ಮ ಶತ್ರುವನ್ನು ನೋಯಿಸಲಿ ಅಥವಾ ಶೋಕಗ್ರಸ್ತವಾದ ನಮ್ಮ ಪಾಪವು ನಾಶವಾಗಲಿ
(ಅಸ್ಮಾಕಂ—ನನಗೇ) | ರಯಿಂ—ಧನವನ್ನು | ಅ—ಸುತ್ತಲೂ | ಶುಶುಗ್ನಿ—ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ! ನಃ—
ನಮ್ಮ | ಅಘಂ—ಪಾಪವು | ಅಪ ಶೋಶುಚಿತ್—ನಾಶವಾಗಲಿ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಮ್ಮ ದುಃಖಪೂರಿತವಾದ ಪಾಪವು ನಾಶವಾಗಲಿ. ನಮ್ಮ ಸುತ್ತಲೂ ಧನವನ್ನು ಹರಡಿ
ಅವು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು. ನಮ್ಮ ಪಾಪವು ಬಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ನಾಶವಾಗಲಿ.

English Translation

May our sin, Agni, be repented of ; manifest riches to us ; may our
sin be repented of.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಪ ನೋಽಸ್ಮಾಕಮಘಂ ಗಾಯತ್ರಂ | (ಸರ್ವಾನುಕ್ರಮಣೇ) ಶುಚಿಗುಣಿಕೋಽಗ್ನಿಃಶುದ್ಧೋ-
ಽಗ್ನಿರ್ವಾ ದೇವತಾ | ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಉದ್ದೇಶಿಸಿರುವ ದೇವತಾ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿರು-
ತ್ತಾರೆ. ಶುಚಿಗುಣಿಕೋಽಗ್ನಿಃ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಗುಣವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಶುಚಿ ಶಬ್ದದ ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು
ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸಾಧಾರಣವಾದ ಲೌಕಿಕಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಶುಚಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ನಿರ್ವಲವಾದದ್ದು ಎಂದು
ಭೌತಿಕವಾದ ಶುದ್ಧಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅರ್ಥವಿದೆ.

ಕೇವಲ ನಿರ್ವಹಣಾವಾದದ್ದು ಎಂದು ಛಾತಿಕವಾದ ಶುದ್ಧಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅರ್ಥವಿದೆ.

**ಶುಚಿಃ ಶೋಚತೇರ್ಜ್ವಲತಿಕರ್ಮಣಃ | ಅಯಮಪೀತರಃ ಶುಚಿರೀತಸ್ಯಾದೇವ | ನಿಷ್ಕಿಕ್ರಮಸ್ಯಾ-
ತ್ಪಾಪಕಮಿತಿ ನೈರುಕ್ತಾಃ | (ನಿ. ೬-೧).** ಪ್ರಕಾಶಿಸು, ಬೆಳಗು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶುಚಿಃ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಈ ರೂಪವಾಗಿದೆ. ಶುದ್ಧಿಯೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶುಚಿರೂಪವೂ ಈ ಧಾತುವಿನಿಂದಲೇ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಅವನಿಂದ ಪಾಪವು ಕಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂಬ ನೈತಿಕವಾದ ಅಥವಾ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಶುದ್ಧಿಯು ಶುಚಿತ್ವದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಪಾಪಕವಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಈ ಸೂಕ್ತದ ದೇವತೆ. ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಕುತ್ಸುಸುಷಿಯು ತಾನು ಮಾಡಿದ ಪಾಪಕೃತ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ ಪಟ್ಟು ತನ್ನನ್ನು ಆ ಪಾಪದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡಿ ಶುದ್ಧನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ ಪೂರ್ವಕಥೆಯಿದೆ. ಆದರೆ ಸಾಂಘಿಕರೂ ಹೇಳುವ ಪೂರ್ವಕಥೆಗೂ ಸ್ವಂದಸ್ತಾನುಗುಳು ಉಪಹರಿಸುವ ಕಥೆಗೂ ಬಹಳ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಉಪೋದ್ಯಾತದಲ್ಲಿ ಸಾಂಘಿಕರು ಈ ಕಥೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ,

ದೀರ್ಘಜಿಹ್ವೀ ನಾಮ ರಾಕ್ಷಸೀ ಸರ್ವಾನ್ ಯಜ್ಞಾನ್ ಬಬಾಧೇ | ತಾಂ ಹಂತುಮಿಂದ್ರೋ-
ಶಕ್ತಃ ಸನ್ ಸರ್ವಸ್ಯ ಮಿತ್ರಭೂತಂ ಕುತ್ಸುಮಬ್ರವೀದೇಷಾ ತ್ವಯಾ ಹಂತವ್ಯೇತಿ | ಸ ಚಾವಧೀತ್ | ತಂ
ವಾಗಭ್ಯವದತ್ ಅನುಚಿತಮಿದಂ ತ್ವಯಾ ಚರಿತಂ ಯತ್ತ್ವಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಮಿತ್ರಭೂತಃ ಸನ್ ಕ್ರೂರಮ-
ಕಾರ್ಷೀರೀತಿ | ತಮ್ನುಷಿಂ ಶೋಕಃ ಪ್ರಾಪ್ನೋತ್ | ಸ ಋಷಿರನೇನ ಸೂಕ್ತೇನಾಗ್ನಿಂ ಸ್ತುತ್ವಾ ಶೋಕಮು-
ಪಾಗಮಯತ್ | ತಥಾ ಚ ತಾಂಡಕಂ | ದೀರ್ಘಜಿಹ್ವೀ ವಾ ಇದಂ ರಕ್ಷೋ ಯಜ್ಞಾ ಹಾ ಯಜ್ಞಾ
ನವಲಿಹತ್ಯೇ ಚರತ್ ತಾಮಿಂದ್ರಃ ಕಯಾ ಚನ ಮಾಯಯಾ ಹಂತುಂ ನಾಶಂಸತ್ ಅಥ ಹ ಸುಮಿತ್ರಃ
ಕುತ್ಸೇ ಕಲ್ಯಾಣ ಆಸ ತಮಬ್ರವೀತ್ (ತಾ. ಬ್ರ. ೧೩-೬-೯) ಇತ್ಯಾದಿ |

ದೀರ್ಘಜಿಹ್ವಿಯೆಂಬ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸಿಯು ಸಕಲ ಯಜ್ಞಗಳಿಗೂ ವಿಘ್ನವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದಳು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಅವಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿ ಅದು ಸಾಧ್ಯವಾಗದೇ ಸಕಲರಿಗೂ ಮಿತ್ರವಾದ ಕುತ್ಸನನ್ನು ಅವಳ ಹವನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ಕುತ್ಸನು ಅವಳನ್ನು ಕೊಂದನು. ಆಗ ವಾಗ್ವೇದವೆಯು ಕುತ್ಸನನ್ನು ಕುರಿತು ಅವನು ಮಾಡಿದ ಸ್ತೋತ್ರಕ್ಕಾರೂಪವಾದ ಕೆಲವು ಬಹಳ ಅನುಚಿತವೆಂದೂ ಸಕಲರಿಗೂ ಮಿತ್ರನಾಗಿದ್ದು ಇಂತಹ ಕ್ರೂರವಾದ ಕೆಲವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದಾಗಿದ್ದಿತೆಂದೂ ಹೇಳಿದಳು. ಆಗ ಕುತ್ಸನು ಶೋಕ ಪೂರಿತನಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ತನ್ನ ಶೋಕವನ್ನೂ ಪಾಪವನ್ನೂ ಕಳೆದುಕೊಂಡನು. ಈ ಕಥೆಯೇ ತಾಂಡ್ಯಪ್ರಾಹ್ಯೋದ್ಯಾನ (೧೩-೬-೯) ಪಠಿತವಾಗಿದ್ದು ಅವನು ಇಲ್ಲಿ ಸಾಂಘಿಕರು ಉಪಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ವಂದಸ್ತಾನುಗುಳು ತಮ್ಮ ಉಪೋದ್ಯಾತದಲ್ಲಿ ಬೇರೊಂದು ಕಥೆಯನ್ನು ಉಪಹರಿಸಿ ಅದು ಈ ಅಗ್ನಿಸ್ತುತಿಗೂ ಪಾಪನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗೂ ಮೂಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅತ್ರ ಛಂದೋಗದ್ರಾಹ್ಯೋದ್ಯಾನಾಧೀತಮಿತಿಹಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ | ಕುತ್ಸೇ ಕ್ಷ ಲುಶಕ್ತ ಇಂದ್ರಂ
ವ್ಯಹ್ಯಯೇಶಾಂ | ಸ ಇಂದ್ರಃ ಕುತ್ಸಮಪಾವರ್ತತೇ ಶತಂ ಶತೇನ ವಾದ್ಧಿಧಿರಂದಯೋರಬಧ್ನಾದಿತಿ |
ತದೇತಲ್ಪುಶ ಇಂದ್ರರೂಪತಾಮಾಪನ್ನೋ ವಕ್ಷ್ಯತಿ |

ಪ್ರ ಮುಂಚಸ್ತ ಪರಿ ಕುತ್ಸಾದಿಹಾ ಗುಂ ಕಿಮು ತ್ಯಾನಾನ್ಯವ್ಯಯೇರ್ಬದ್ಧ ಆಸತೇ |

(ಸು ಪಂ. ೧೦-೩೮-೫)

VOLUME

ಇತಿ | ಸ ಇಂದ್ರಾತಿಕ್ರಮಜೇನ ಪಾಪೇನಾಭಿಭೂತಮಾತ್ಮಾನಂ ಮನ್ಯಮಾನಃ
ತವಸನೋದನಾರ್ಥಮಗ್ನಿಮುನಾಚಿ | ಅಪ ನಃ ಶೋಶುಚೆದಿತಿ |

ಈ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಮೂಲವಾದ ಕಥೆಯು ಭಂದೋಗಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಕುತ್ಸನೂ ಲುಶನೂ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಾಗ ಇಂದ್ರನು ಕುತ್ಸನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದನು. ಆಗ ಕುತ್ಸನು ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ನೂರಾರು ಕಶೆಗಳಿಂದ ಅವನ ಅಂಕನನ್ನು ಬಿಗಿಮಕಟ್ಟಿಹಾಕಿದನು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಲುಶನು

ಪ್ರ ಮುಂಚಿಸ್ತ ಪರಿ ಕುತ್ಸಾದಿಹಾಗಹಿ ಕಿಮು ತಾವಾನ್ಮುಷ್ಯಯೋರ್ಬದ್ಧ ಆಸತೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೩೮-೫)

ಕುತ್ಸನಿಂದ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ನನ್ನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದುಬಿಡು ಎಂದು ಮೇಲಿನ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಚ್ಚರಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ಆಗ ಕುತ್ಸನು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಅವಹೇಳನಮಾಡಿದುದು ಪಾಪಕೃತ್ಯವೆಂದರಿತು ಆ ಪಾಪನಿವೃತ್ತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಈ ಅಗ್ನಿ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಿದನು. ಇದೇ ಕಥೆಯನ್ನು ಸಾಯಣರು ಮ. ಸಂ. ೧೦-೩೮-೫ ನೇ ಯುಕ್ತಿಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವಾಗ ಆ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕುಚಿತವಾಗಿ ಶಾಖ್ಯೆಯನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮತ್ತು ಭಂದೋಗ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತ ವಾಗಿರುವಂತೆ ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆನರೆ ಇಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ ಅಗ್ನಿಸ್ತುತಿಗೆ ಮೂಲವಾದುದು ಬೇರೊಂದು ದೀರ್ಘ ಜಪ್ತಿಯ ಕಥೆಯೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಮೂಲವಾದರೂ ಸಹ ಒಟ್ಟಿಲ್ಲದ ಕುತ್ಸನು ತನ್ನ ಪಾಪನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಎಂದು ಎರಡರ ಉದ್ದೇಶವೂ ಒಂದೇ ಆಗಿದೆ.

ಅಪ ಶೋಶುಚಿ—ಅಸ್ತತ್ವೇ ನಿರ್ಗತ್ಯ ಅಸ್ತದೀಯಂ ತತ್ಪುಂ ಶೋಚಿಯತು ನಮ್ನಿಂದ ನಿವೃತ್ತ ವಾಗಿ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಲಿ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ, ಅಸ್ತದೀಯಂ ಪಾಪಂ ಶೋಕ- ಗ್ರಸ್ತಂ ಸದ್ವಿನಶ್ಯತು | ದುಃಖಪೂರಿತವಾದ ನಮ್ಮ ಪಾಪವು ನಾಶವಾಗಲಿ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಸಾಯಣರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅಪಪೂರ್ವಃ ಶುಚಿರತ್ರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾದಸನ- ಯಿನೇ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಃ | ಅಪನಯ ಅಸ್ಯಾಕಂ ಅಘಂ ಇಂದ್ರಾತಿಕ್ರಮಜಂ ಪಾಪಂ | ಅಪ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕವಾದ ಶುಚಿ ಧಾತುವಿಗೆ ನಿವೃತ್ತಿಮಾಡು, ನಾಶಮಾಡು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಾಗಿರಬೇಕಾದ ಈ ರೂಪವು ಭಾಂದಸವಾಗಿ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರ ನನ್ನು ಅವಹೇಳನಮಾಡಿದ ನನ್ನ ಈ ಪಾಪವನ್ನು ನಾಶಮಾಡು ಎಂದರ್ಥವೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಶುಶುಗ್ನಿ—ಪ್ರಕಾಶಯ ನಮ್ಮ ಧನವನ್ನು ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು. ನಮಗೆ ಪ್ರಭೂತ ವಾಗಿ ಧನವನ್ನು ಒದಗಿಸಿ ಅವು ನಮ್ಮ ಸುತ್ತಲೂ ಬೆಳಗುವಂತೆ ಮಾಡು ಎಂದರ್ಥ.

ಅಪ ನಃ ಶೋಶುಚೆದಘಂ—ಉಕ್ತಾರ್ಥಮಪಿ ವಾಕ್ಯಂ ಆದಿರಾತಿಶಯದ್ವ್ಯೋತನಾಯ ಪುನಃ ಸತ್ಯತೇ | ಅವಶ್ಯಮಸ್ಯಾಕಮಘಂ ವಿನಶ್ಯತು ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪುನಃ ಪಠಿಸಿದೆ. ಈ ಪುನ ರುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪಾಪನಿವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಅತ್ಯುತ್ಕಟವಾದ ಅಭಿಲಾಷೆಯು ತೋರುತ್ತದೆ. ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ನನ್ನ ಪಾಪವನ್ನು ನಾಶಮಾಡು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಒತ್ತಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಈ ವಿಧವಾದ ಪುನರುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೋಷವೂ ಇಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಭಾವದ ತೀವ್ರತೆಯು ಕಾಣುತ್ತದೆ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸಮರ್ಥಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಅಭ್ಯಾಸೇ ಭೂಯಾಂಸಮರ್ಥಂ ಮನ್ಯಂತೇ ಯಥಾಹೋ ದರ್ಶನೀಯಾಹೋ ದರ್ಶನೀಯೇತಿ.
(ನಿ. ೧೦-೪೨)

ಪುನರುಕ್ತಿಯಿಂದ ಭಾವನ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಪ್ರಭಾವವೂ ಕತ್ತಿಯೂ ತೋರುತ್ತದೆ. ಅವಳ ಸುಂದರ ಲಾಗಿದ್ದಾಳೆ, ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ ಎನ್ನುವ ಉದಾಹರಣೆಯಲ್ಲಿ ಅವಳ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅತಿಶಯವಾದ ಅದರವು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಇವರಂತೆಯೇ ಉತ್ತಮವಾದ ಭಾವನನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವಾಗ ಅದರಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾದ ಅದರವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು ಅನೇಕ ಇವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪೆರುಚ್ಚೇಪ ಮುಷಿಯ ಶೈಲಿಯನ್ನು ತೆತ್ತೆರುಚ್ಚೇಪಸ್ಯೆ ತೀಲಂ | (ನಿ. ೧೦-೪೨) ಇನ್ನು ಪೆರುಚ್ಚೇಪರ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು—

ಪ್ರತದ್ವೋಚೇಯಂ ಭವ್ಯಾಯೇಂದವೇ ಹವ್ಯೋ ನ ಯ ಇಷವಾನ್ಮನ್ಮ ರೇಜತಿ ರಕ್ಷೋಹಾ ಮನ್ಮ ರೇಜತಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೨೯-೬)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಪ ನಃ ಶೋಚ-ಚಿದಭಂ ಎಂಬ ಪುನರುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಪನಿವಾರಣೆಯಲ್ಲಿರುವ ತೀವ್ರವಾದ ಆಸಕ್ತಿಯು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದು ಕುತ್ಸಮುಷಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಶೋಕುಚೇತ್—ಕುಚಃ ಶೋಕೇ. ಧಾತು. ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಧಾತೋರೇಕಾಚೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್. ಯಜೋಚಿಚೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ವಮಿತ್ತಿಕವಾಗಿ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಸನ್ಯಜೋಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಆದಿ ಹಲ್ ಶೇಷ. ಗುಣೋಽಯಜ್ ಲುಕೋಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಶೋಕುಚ್ ಎಂಬ ಯಜ್ ಲುಗಂತದ ಮೇಲೆ ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆಕ್ಶಲೋಪಃ ಪರಸ್ವೈಪದೇಷು—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರ ಲೋಪ. ಲೇಟೋದಾಟೌ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಅದಾದಿವಚ್ಚೆ—ಎಂದು ಯಜ್ ಲುಗಂತವನ್ನು ಅದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅದಿ-ಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಕಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಶೋಕುಚತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಭ್ಯಾಸಾನಾಮಾದಿಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಕರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಘಂ ಶೋಕುಚತ್ಪ್ರ ರಯಂ ಶುಕುಚಿ ಎಂದು ಚಾರ್ಥ ತೋರುವುದರಿಂದ ಚಾದಿಲೋಪೇ ವಿಧಾಷಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶುಕುಗ್ನಿ—ಕುಚ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸೇಹ್ಯೋಪಿಚ್ಚೆ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಹಿ ಆದೇಶ ಬಹುಲಂಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಪಿಗೆ ತ್ವ ಆದೇಶ. ಶೌ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಆದಿಹಲ್ ಶೇಷ. ಶುಕುಚ್+ಹಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹುರುಚ್ಚು-

ಲ್‌ಭ್ಯೋ ಹೇರ್ಥೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಧಿ ಆದೇಶ. ಇದಕ್ಕೆ ಅಪಿತ್ಯ ಅತಿದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೇಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಚೋಃ ಕುಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಿಯನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ಯ. ಝಲಾಂ ಜತ್ ಝಶಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಜಸ್ತ್ಯ. ಶುಶ್ಕು ಎವಂ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಅಗ್ನೇ ಎಂಬುದು ಇದ್ದರೂ ಅನು ಆಮಂತ್ರಿತವಾದುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅವಿದ್ಯಮಾನನದ್ಯಾವ (ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ) ವಿರುವುದರಿಂದ ಶುಶ್ಕು ಎಂಬುದೇ ಪಾಡಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಂತಾಗುವುದರಿಂದ ಆಪಾದಾದ್—ಎಂದು ಪ್ರತಿನೇಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಅಪಿತ್ಯವಿಧಾನನಾಗುವುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಮಕ್ಕೆ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಶುಶ್ಕು ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗ್ನೇ ಎಂಬುದಕ್ಕೂ ಪಾಡಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಆಪ್ಯಮಿಕನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

॥ ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ॥

ಸುಕ್ಷೇತ್ರಿಯಾ ಸುಗಾತುಯಾ ವಸೂಯಾ ಚ ಯಜಾಮಹೇ ।
ಅಪ ನಃ ಶೋಶುಚಿತ್ ॥ ೨ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಸು 5 ಕ್ಷೇತ್ರಿಯಾ । ಸುಗಾತು 5 ಯಾ । ವಸು 5 ಯಾ । ಚ । ಯಜಾಮಹೇ ।
ಅಪ । ನಃ । ಶೋಶುಚಿತ್ । ಅಘಂ । ॥ ೨ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸುಕ್ಷೇತ್ರಿಯಾ ಶೋಭನಕ್ಷೇತ್ರೇಚ್ಛೇಯಾ ಸುಗಾತುಯಾ ಶೋಭನಮಾರ್ಗೇಚ್ಛೇಯಾ ವಸೂಯಾ ಚ ಧನೇಚ್ಛೇಯಾ ನಿಮಿತ್ತಭೂತಯಾ ಚ ಯಜಾಮಹೇ । ಅಗ್ನಿಂ ಹವಿರ್ಭಿಃ ಪೂಜಯಾಮಃ । ಯದ್ವಾ । ಸುಕ್ಷೇತ್ರಿಯಾ ದೇವಯಜನಲಕ್ಷಣಶೋಭನದೇಶಸಂಬಂಧಿನಾ ಹವಿಷಾಗ್ನಿಂ ಯಜಾಮಹೇ ನೋಽಸ್ಮಾಕಮುಘಮಸ ಶೋಶುಚಿತ್ ವಿನಶ್ಯತು ॥ ಸುಕ್ಷೇತ್ರಿಯಾ ಶೋಭನಂ ಕ್ಷೇತ್ರಂ ಸುಕ್ಷೇತ್ರಂ ತದ್ವಿಷಯೇಚ್ಛಾ

ಸುಕ್ಷೇತ್ರಿಯಾ | ಸುಪ ಅತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ | ನ ಭಂದಸ್ಯ ಪುತ್ರಸ್ಯೇತೀತ್ಯದೀರ್ಘಾಯೋರ್ನಿಷೇಧಃ | ವ್ಯಕ್ತಯೇ
ನೇತ್ರಂ | ಕೃಜಂತಾತ್ ಅ ಪ್ರತ್ಯಯಾದಿತಿ ಭಾವೇತ್ಯಕಾರಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತತಷ್ಟಾಸ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ
ತ್ವತೀಯಾಯಾ ಲುಕಾ | ಏವಮುತ್ತರಕ್ರಾಪಿ | ಯದ್ವಾ ಶೋಭನಂ ಕ್ಷೇತ್ರಮಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಸುಕ್ಷೇತ್ರಂ |
ಇಯಾದಿಯಾಜೀಕಾರಾಣಾಮುಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಪಾ. ೭.೧-೩೯-೧ | ಇತಿ ತ್ವತೀಯಾಯಾ ದಿಯಾಜಾದೇಶಃ ||

ಪ್ರಾಶಾರ್ಥ

ಸು ಕ್ಷೇತ್ರಿಯಾ— ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವ್ಯವಸಾಯದ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಆಸೆಯಿಂದಲೂ | ಸುಗಾ-
ತೆಯಾ - (ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಕರ್ಮಗಳ) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಆಸೆಯಿಂದಲೂ | ವಸೂಯಾ—
ಧನವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಆಸೆಯಿಂದಲೂ ಸಹ | ಯಜಾಮಹೇ—(ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) ಪೂಜಿಸುತ್ತೇವೆ | ನಃ—ನಮ್ಮ |
ಅಘಂ—ಪಾಪವು | ಅಪಶೋಕುಚಿತ್—ನಾಶವಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಪಾಪವನ್ನು ನಾಶಮಾಡು ||

|| ಧಾರ್ವಾ ||

ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವ್ಯವಸಾಯ ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಆಸೆಯಿಂದಲೂ, ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನ ಕರ್ಮಗಳ ಶ್ರೇಷ್ಠ
ವಾದ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಆಸೆಯಿಂದಲೂ ಧನವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಆಸೆಯಿಂದಲೂ ನಾವು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು
ಪೂಜಿಸುತ್ತೇವೆ. ನಮ್ಮ ದುಃಖಪೂರಿತವಾದ ಪಾಪವು ನ್ನಾಶವಾಗಲಿ.

English Translation

We worship you for pleasant fields, for good roads, and for riches ;
may our sin be repented of.

|| ಏಕೇಷವಿಯಗಳ ||

ಸುಕ್ಷೇತ್ರಿಯಾ— ಹಿತೈಶೀರ್ವನಾಸಕರ್ಮಣಃ ಕ್ಷೇತ್ರಂ | ಶೋಭನಂ ಕ್ಷೇತ್ರಂ ಸುಕ್ಷೇತ್ರಂ | ತದ್ವಿಷ
ಯೇಚ್ಛಾ ಸುಕ್ಷೇತ್ರಿಯಾ | ವಾಸಮಾಡು ಎಂದರ್ಥವುಳ್ಳ ಹಿ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಕ್ಷೇತ್ರವೆಂಬ ರೂಪವಾಗಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ
ಅಂತಹ ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವಾಗ ಸುಕ್ಷೇತ್ರಿಯು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಕ್ಷೇತ್ರ
ಶಬ್ದದ ಮೂಲವಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ನಾಸಮಾಡುವ ಪ್ರದೇಶವೆಂದು ಅರ್ಥವಾದರೂ ಗೃಹಾದಿ ಸಕಲವಿಧವಾದ ಭೂಸ್ವ
ತ್ತುಗಳ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿಯೂ ಈ ಪದವ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಕೇದಾರಾದಿಭೂಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಕ್ಷೇತ್ರವೆಂದು
ಹೆಸರು. ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನ, ಯಜ್ಞ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಕೆಲವುಕಡೆ ನೋಡಬಹುದು.

ಕ್ಷೇತ್ರಾದ್ಯಾ ವಿಶ್ವಂ ಜನಭೋಽ ವಿಶನ್ಯಯಾ ಪ್ರ ವಾಮುತ್ರ ವಿಧತೇ ದಂಸನಾ ಭುವತ್ |

(ಪು. ಸಂ. ೧-೧೧೯-೭).

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕ್ಷೇತ್ರಾನ್ ಎಂದರೆ ಮಾತುರುದರಲಕ್ಷಣಾತ್ ಜನ್ಮಸ್ಥಾನಾತ್ | ತಾಯಿಯ ಉದರರೂಪವಾದ ಜನ್ಮ
ಸ್ಥಾನ, ಎಂದರೆ ಗರ್ಭವು ವಾಸಮಾಡುವ ಸ್ಥಾನವೆಂದರ್ಥ.

ಸಪರ್ಮಂತಃ ಪುರುಪ್ರಿಯಂ ಮಿತ್ರಂ ನ ಕ್ಷೇತ್ರಸಾಧಸಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೮-೩೧-೧೪).

ಈ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಕ್ಷೇತ್ರ ಶ್ರುತಿಯು ಯಜ್ಞ ಪರ್ವಾಯವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಭೂಸ್ವತ್ತೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಸುಕ್ಷೇತ್ರಿಯಾ—ಅನನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ.

ಸುಗಾತುಯಾ—ಶೋಭನಮಾರ್ಗೇಚ್ಛೆಯಾ | ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಿಯಬೇಕು. ಅನುಸರಿಸಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ. ಗಾತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನುಷ್ಠಾನಮಾರ್ಗಂ, ದೇವಲೋಕಗಮನಮಾರ್ಗಂ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸುಗಂ ಶಬ್ದಕ್ಕಾಗುವಂತೆ ಸನ್ಮಾರ್ಗವೆಂದರ್ಥವಾಗುವುದೆಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ತಿಳಿಸಿದೆ. (೧-೯೭-೪). ಇಹ ತಾವಲೋಕೇ ಶೋಭನಕ್ಷೇತ್ರೇಚ್ಛೆಯಾ ಪರಲೋಕೇ ಸುಗಾತುಯಾ | ಎಂದು ಐಹಿಕವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕೆಂಬ ಆಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದಲೂ, ಅಮುಷ್ಮಿಕವಾದ ಸ್ವರ್ಗಸುಖವನ್ನನುಭವಿಸಲು ಸಾಧನವಾದ ಸನ್ಮಾರ್ಗಾನುಸರಣವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೂ ತ್ವಾಂ ಯಜಾಮಹೇ—ನಿನ್ನನ್ನು ಆರಾಧಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಪೂಜೆಯ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಈ ಎರಡುವಿಧವಾದ ಅನುಗ್ರಹವೂ ಪಾಪಿಸ್ವನ್ನಿಗೆ ಪಡೆಯಲು ಅರ್ಹತೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆಪ ನಃ ಶೋಕುಚೇವಘಂ | ಈ ಪಾಪವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಕುದ್ಧವಾದ ಅರ್ಹತೆಯುಳ್ಳವನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕಿಯಾ ||

ಸುಕ್ಷೇತ್ರಿಯಾ—ಶೋಭನಂ ಕ್ಷೇತ್ರಂ ಸುಕ್ಷೇತ್ರಮ್. ತತ್ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವಕ್ಷ್ಯಮಾದಿದಾಗ ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಭಂದಸ್ಯ ಪುತ್ರಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದಾಗ ಭಂದಸ್ಯನಲ್ಲಿ ಈತ್ಯಾದಿಗಿಳಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವ್ಯತ್ಯೆಯೋ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇತ್ತ ಬರುತ್ತದೆ. ಸನಾಭ್ಯಂತಾಧಾತವಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಕ್ಷತ್ರಿಯು ಎಂಬುದು ಧಾತುಸಂಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಧಾತುನಾದುದರಿಂದ—ಅಪ್ರತ್ಯಯಾತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆಕಾರರೂಪ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಆತೋಲೋಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿವಕ್ಷ್ಯಮಾದಿದಾಗ ಅಜಾದ್ಯತೆ-ಷ್ಠಾಪ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಾಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃಚ್ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದಾಗ ಟಾಪೊದನೆ ಏಕಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಅಮೂ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸುಕ್ಷೇತ್ರಿಯಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಹೀಗೆಯೇ ಸುಗಾತುಯಾ, ವಸೂಯಾ, ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತ್ಯಯಾ ಸವಾನವಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಶೋಭನಂ ಕ್ಷೇತ್ರಂ ಅಸ್ಯ ಅಸಿ ಇತಿ ಸುಕ್ಷೇತ್ರಮ್. ಇದಕ್ಕೆ ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಇಯೋದಿಯೋಜೀಕಾರಾಣಾಮುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ವತೀಯಾಕ್ಕೆ ದಿಯಗಜಾದೇಶ. ದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜಾಮಹೇ—ಯಜದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣ ದಾನೇಷು. ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹು ವಚನದ ರೂಪ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

ಸಂಹಿತಾಗಾಥೆ:

ಪ್ರ ಯದ್ಭಂದಿಷ್ಯ ಏಷಾಂ ಪ್ರಾಸ್ಮಾಕಾಸಶ್ಚ ಸೂರಯಃ |

ಅಪ ನಃ ಶೋಶುಚದಘಂ || ೩ ||

ಪದಬಾಣಿ:

ಪ್ರ | ಯತ್ | ಭಂದಿಷ್ಯಃ | ಏಷಾಂ | ಪ್ರ | ಅಸ್ಮಾಕಾಸಃ | ಚ | ಸೂರಯಃ |

ಅಪ | ನಃ | ಶೋಶುಚತ್ | ಅಘಂ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯದ್ಯಥೈಷಾಂ ಸ್ತೋತ್ರೇಣಾಂ ಮಧ್ಯೇಯಂ ಕುಶ್ಲಃ ಪ್ರ ಭಂದಿಷ್ಯಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಸ್ತೋತ್ರೇ-
ತಮಃ ಏವಮಸ್ಮಾಕಾಸ ಅಸ್ಮಾಕೇನಾಃ ಸೂರಯಃ ಸ್ತೋತ್ರಾರಕ್ತ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಸ್ತೋತ್ರೇತಮಾ ಭವಂತಿ |
ಅನ್ಯತ್ಸಮಾನಂ || ಭಂದಿಷ್ಯಃ | ಭಂದತಿಃ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಾ | ಭದಿ ಕಲ್ಯಾಣೇ ಸುಖೇ ಚೇತಿ ತು ಧಾತುಃ |
ಅಸ್ತುತ್ವಜಂತಾತ್ಪ್ರಕೃಂದಿಸೀತೀಷ್ಠನ್ | ತುರಿಷ್ಠೇಮೇಯಃ ಸ್ತುತಿ ತ್ವಲೋಪಃ | ಅಸ್ಮಾಕಾಸಃ | ಅಸ್ಮಾಕಂ
ಸಂಬಂಧಿನೋಽಸ್ತುತಾಃ | ತಸ್ಮಿನ್ನಣಿ ಚ ಯುಷಾಕಾಸಾಕಾ | ಸಾ. ೪-೩೨ | ಇತ್ಯಸ್ತುತಾದೇಶಃ |
ಛಂದಸೋಽಣ್ಣಿತ್ಯಯಸ್ಯ ಲೋಪಃ | ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕಸ್ಯ ವಿಧೇರನಿತ್ಯತ್ವಾದ್ಧ್ಯುದ್ಧಿಭಾವಃ | ಅಜ್ಜಸೇರ-
ಸುಕ್ | ಸ್ತಾನಿವದಾದೇಶೇಽಪಿ ಮಕಾರಾತ್ರರಸ್ಯಾಕಾರಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ಷಷ್ಠೀಬಹುವಚಿನೇಽ-
ಸ್ತುಕಂಶಬ್ದಸ್ಯ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತಸ್ಯ ದ್ವಿಷ್ಟತ್ವಾತ್ಲ ಏವಾಚಾರ್ಯೇಣಾತಿದಿಕ್ಯತೇ ||

|| ಶ್ರುತಿಪವಾರ್ಥ ||

ವಿಷಾಂ—(ನಿನ್ನ ಗುಣಗಾನವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ) ಈ ಸ್ತೋತ್ರಗಾರರ ನಡುವೆ (ಕುಷ್ಲನು) | ಯತ್—
ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ | ಪ್ರಭಂದಿಷ್ಯಃ—ಅತ್ಯಂತ ಉತ್ತಮ ರ್ವರ್ಷಯ ಕೀರ್ತನಕಾರನೋ, (ಅದೇ ರೀತಿ) | ಅಸ್ಮಾ

ಕಾಸೇ—ನಮ್ಮ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿರುವ | ಸೂರಯೇ ಚೆ—ಈ ಇತರ ಕೀರ್ತನಕಾರರೂ ಸಹ | ಪ್ರೇ—ಅತ್ಯಂತ ಉತ್ತಮ ದರ್ಜೆಯ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಾಗಿದ್ದಾರೆ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಅಘಂ—ಪಾಪವು | ಅಪೆ ಶೋಭುಚೆತ್—ನಾಶವಾಗಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲ್ಲೆ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನ ಗುಣಗಾನವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಈ ಸ್ತೋತ್ರಗಾರರ ನಡುವೆ ಕುತ್ತನು ಯಾವ ರೀತಿ ಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ ದರ್ಜೆಯನೋ, ಅದೇ ರೀತಿ ನಮ್ಮ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿರುವ ಈ ಇತರ ಕೀರ್ತನಕಾರರೂ ಸಹ ಅತ್ಯಂತ ಉತ್ತಮ ದರ್ಜೆಯವರು. ಅವರ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ತೃಪ್ತನಾಗಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸು. ನಮ್ಮ ಪಾಪವು ನಾಶವಾಗಲಿ

English Translation

(In like manner as among these your worshippers Kutsa is the pre- eminent panegyrist, so are our encomiasts (of you) the most distinguished : may our sin be repented of.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪ್ರಭಂದಿಷ್ಟಃ—ಅರ್ಚತಿ, ಗಾಯತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ೪೪ ಅರ್ಚತಿ ಕರ್ಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೯) ಭಂದತೇ ಎಂದರೆ ಪೂಜೆಮಾಡು, ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡು ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರಭಂದಿಷ್ಟಃ | ಪ್ರಕೇಷೇಣ ಸ್ತೋತ್ರೈತಮಃ | ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವನು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ಅ ವಿವೇಕ ರೋದಿಸೀ ಭೂರಿವಪಸಾ ಪುರುಪ್ರಿಯೋ ಭಂದತೇ ಧಾಮಭಿಃ ಕವಿಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೩-೩-೪)

ಸ ಭಂದನಾ ಉದಿಯತಿ ಪ್ರಜಾವತೀರ್ವಿಶ್ವಾಯುರ್ವಿಶ್ವಾಃ ಸುಭರಾ ಅಹರ್ದಿವಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೯-೫೭-೪೧)

ಈ ಎರಡು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಉದಹರಿಸಿ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾಸ ಸೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದಪ್ರಯೋಗದ ಔಚಿತ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. (ನಿ. ೫-೨) ಅಂತಹ ಸ್ತೋತ್ರಕಾರರಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ನೆಂವೂ ಇಲ್ಲಿ ಭಕ್ತೃತಿತಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಸೂರಯೇ—ರೇಭಃ, ಜರಿತಾ, ಕಾರುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೧೩ ಸ್ತೋತ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೯) ಸೂರಯೇ ಎಂದರೆ ಸ್ತುತಿಕಾರರು, ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಭಕ್ತರು ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರಾಜ್ಞರು, ವಿವೇಕಿಗಳು, ಮೇಧಾವಿಗಳು, ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅನೇಕ ಕಡೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ದೇವತೆಗಳ ತತ್ತ್ವಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನೂ ವಿಶ್ವವ ರಹಸ್ಯತತ್ತ್ವಗಳನ್ನೂ ಗ್ರಹಿಸುವ ಅಲೌಕಿಕವಾದ ಚಾಕ್ಷುಷವೂ ಮಾನಸಿಕವೂ ಆದ ದರ್ಶನಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಮುಷಿಗಳ ಪರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಾಗ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಒಂದು ವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ.

ತದ್ವಿಮ್ಲೋಃ ಪರಮಂ ಪದಂ ಸದಾ ಪಶ್ಯಂತಿ ಸೂರಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೨-೨೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡತಕ್ಕವರಿಂದು ಮಾತ್ರವಾಗದೇ ಋಷಿಗಳ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ದರ್ಶನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಋಷಿಗಳ ಪರವಾಗಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಮಂಹಿಸ್ಯ ಮಚ್ಛೋಕ್ತಿ ಭಿರ್ಮತೀನಾಂ ಸುವ್ಯಕ್ತಿ ಭಿಃ ಸೂರಿಂ ವಾವ್ಯಥೈಶ್ಚ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೧-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಪಶ್ಚಿ ತಮಿಂದ್ರಂ ಎಂದು ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾಜ್ಞತ್ವವನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದಲ್ಲದೇ ಪ್ರಭು, ಪ್ರೇರಕ, ಸನ್ಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವಾಗಲೂ ಸೂರಿ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ಜನೋ ಯಃ ಪಜ್ಜೇಭ್ಯೋ ವಾಜಿನೀವಾನಶ್ಚಾವತೋ ರಥಿನೋ ಮಹ್ಯಂ ಸೂರಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೨-೮)

ಅಸದ್ಯಥಾ ಜರಿತ್ರ ಉತ ಸೂರಿರಿದ್ರೋ ರಾಯೋ ವಿಶ್ವವಾರಸ್ಯ ದಾತಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨೩-೧೦)

ಮುಹ್ಯಂತ್ಸೈನ್ಯೇ ಅಭಿತೋ ಜನಾಸ ಇಹಾಸ್ಮಾಕಂ ಮಘವಾ ಸೂರಿರಸ್ತು |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೧-೬)

ಎಂಬಿವೇ ಮುಂತಾದ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಭುಗಳೂ, ಸನ್ಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕರೂ ಆದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಇಂದ್ರಾದಿಗಳ ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ.

ಅದಸ್ಯ ತೇ ಕೃಷ್ಣಾಸೋ ದಕ್ಷಿ ಸೂರಯಃ ಶೂರಸ್ಯೇವ ತ್ರೇಷಥಾದೀಷತೇ ವಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪೧-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಅಪರೂಪವಾಗಿ ಮಾರ್ಗನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಕೊಡುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಋಕ್ಪನಲ್ಲಿ ಕುತ್ಸನು ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವೆಂದೂ, ಅವನ ಜೊತೆಯಿಲ್ಲದವ ಇತರರೂ ಕೂಡ ಅವನಂತೆಯೇ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರೆಂದೂ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳೆಂದೂ ಅವರ ಪ್ರಶಂಸೆಯಿದೆ. ಅವರೂ ಪ್ರಭಂದಿಷ್ಟಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಕುತ್ಸನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅತಿಶಯವಾದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿರುವ ಕುತ್ಸನ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಈ ಭಾಗದ ಓದಿಕಾ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು. ಅದರೂ ಸಹ ಈ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿರುವ ಅವನ ಕೃತಿಯ ಶ್ಲಾಘನೆ ಯನ್ನು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯ ಕೆಲವು ಉದಾಹರಣೆಗಳಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಅವಃ ಕುತ್ಸಂದ್ರಂ ಯಸ್ಮಿಣ್ಣಾ ಕನ್ ಪ್ರಾವೋ ಯುಧ್ಯಂತಂ ವ್ಯಷಠಂ ದಶದ್ಯುಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೩-೧೪)

ವದ ಕುತ್ಸಮಿಂದ್ರ ಯಸ್ಮಿಂಷ್ಠಾ ಕನ್ಯಾಸ್ತುಮನ್ಯೂ ಋಜೌ ವಾತಸ್ಯಾಶ್ಚಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೭೪-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಕುತ್ಸಪತಿವಾದ ಸ್ತ್ರೋತ್ರವನ್ನು ಕೇಳಲು ಆಶಿಸಿದನು ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅವನ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗ ವಿಶೇಷವಿರುವುದಾಗಿ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದಲೇ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಭನ್ನಿಷ್ಠೇ—ಭದಿ ಕಲ್ಯಾಣೇ ಸುಖೇ ಚ. ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃಯಲ್ಲಿ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಿತ್ಯೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. ತ್ವಜಂತದ ಮೇಲೆ ತುಶ್ಚಂದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩. ೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್ಠನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತುರಿಷ್ಠೇ ಮೇಯಃ ಸು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್ಠನ್ ಪರವಾದಾಗ ತ್ವಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಭನ್ನಿಷ್ಠ ಎಂವು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಠಾತ್ಯಾದಿರ್ನಿತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್ಠನ್ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಅನ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಮಾಕಾಸಃ—ಅಸ್ಮಾಕಂ ಸಂಬಂಧಿಣಃ ಅಸ್ಮಾಕಾಃ ಅಸ್ಮದ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಣ್ ಪರವಾದಾಗ ತೆಸ್ಮಿನ್ನೆಚಿಚ್ಚಿಯುಷ್ಮಾಸ್ಮಾಕೌ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸ್ಮಾಕ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕೋ ವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ—ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಅಣ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಆದಿವೃದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಸ್ಮಾಕ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸುಕಾಗಮ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವರ್ಗ. ಅಸ್ಮಾಕಾಸಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ಥಾನಿಯಲ್ಲಿ ಅಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾದಂತೆ ಆದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಮಕಾರದ ಪರದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಸ್ಥಾನಿ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವು ದೃಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ ಅದೇ ಆದೇಶದಲ್ಲಿ ಅತಿವಿಷ್ಠವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೊರಯಃ—ಸೂಜ್ ಪ್ರಾಣಿಪ್ರಸವೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸೂಜಃ ಕ್ರಿಃ—(ಉ. ಸೂ. ೪-೫೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತ್ಯಾದಿಗೆ ಸತ್ಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನರೂಪ. || ೨ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪ್ರ ಯತ್ತೇ ಅಗ್ನೇ ಸೂರಯೋ ಜಾಯೇಮಹಿ ಪ್ರ ತೇ ವಯಂ |
 ಅಪ ನಃ ಶೋಶುಚದಘಂ || ೪ ||

• ಪದಪಾಠಃ •

ಪ್ರ | ಯತ್ | ತೇ | ಅಗ್ನೇ | ಸೂರಯಃ | ಜಾಯೇಮಹಿ | ಪ್ರ | ತೇ |
 ವಯಂ |

ಅಪ | ನಃ | ಶೋಶುಚತ್ | ಅಘಂ || ೪ ||

• ಸಂಹಿತಪಾಠಃ •

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಯದ್ಯಸ್ಮಾತ್ತೇ ತವ ಸೂರಯಃ ಸ್ತೋತಾರಃ ಪ್ರಜಾಯಂತೇ | ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿ-
 ರೂಪೇಣ ಬಹುನಿಧಾ ಭವಂತಿ | ತತೋ ವಯಂ ಚ ತೇ ತವ ಸ್ತೋತಾರಃ ಸಂತಃ ಪ್ರ ಜಾಯೇಮಹಿ |
 ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಭಿರುಪೇತಾ ಭವೇಮ || ಜಾಯೇಮಹಿ | ಪ್ರಾರ್ಥನಾಯಾಂ ಲಿಪ್ | ಶ್ಯನಿ ಜ್ಞಾಜನೋ-
 ಕ್ಷೇಫಃ ಜಾಡೇಶಃ | ಅದುಪದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ರೈಶ್ಯನೋ ನಿತ್ಯಾದಾಮ್ಯವಾತ್ರೈಶ್ಯಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ— ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಯತ್— ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ (ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ) | ತೇ— ನಿನ್ನ |
 ಸೂರಯಃ— ಸ್ತೋತ್ರಗಾರರಾದ ಭಕ್ತರು | ಪ್ರ— ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ (ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳೊಡನೆ ಬೆಳೆಯುತ್ತಾರೋ
 ಅದೇರೀತಿ) | ವಯಂ— ನಾವೂ ಕೂಡ | ತೇ— ನಿನ್ನ (ಭಕ್ತರಾದುದರಿಂದ) | ಪ್ರ ಜಾಯೇಮಹಿ— ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ
 ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರೋಣ. (ಅರಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು) | ನಃ— ನಮ್ಮ | ಅಘಂ— ಪಾಪವು |
 ಅಪ ಶೋಶುಚತ್— ನಾಶವಾಗಲಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಸಕಲ ಭಕ್ತರೂ ಸಹ ಯಾವ ರೀತಿ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ
 ಬೆಳೆಯುತ್ತಾರೆಯೋ ಅದೇರೀತಿ ನಾವೂ ಸಹ ನಿನ್ನ ಭಕ್ತರಾಗಿ ನಿನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರಾದುದರಿಂದ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿ
 ಗಳೊಡನೆ ವಂಶವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು. ನಮ್ಮ ಪಾಪವು ನಾಶವಾಗಲಿ.

ಸಹಸ್ರಸ್ತುತೈಃ ಸಹಸಾ ಜಾಯಮಾನಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಗ್ನಿಗೂ ಶಕ್ತಿಗೂ ಇರುವ ನಿಕೃತ್ಯಂಭಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ವಿಶೇಷಣಗಳಿರುವಂತೆ ಸಹಸ್ರಾನ್ ಎನ್ನುವುದೂ ಒಂದು ವಿಶೇಷಣ.

ಪ್ರವೋ ಮಹೇ ಸಹಸಾ ಸಹಸ್ರತ ಉಷರ್ಭುಧೇ ಪಶುವೇ ನಾಗ್ನಯೇ ಸ್ತೋಮೋ
ಬಭೂತೈಗ್ನಯೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೭-೧೦)

ಸ ತತ್ಕೃಧೀಷಿತಸ್ತೂಯಮಗ್ನೇ ಸ್ಪೃಧೋ ಬಾಧಸ್ಯ ಸಹಸಾ ಸಹಸ್ರಾನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೫-೬)

ಅಗ್ನಿಂ ವೋ ವೃಧಂತಮಧ್ಯರಾಣಾಂ ಪುರುತಮಂ | ಅಚ್ಚಾನಪ್ತೇ ಸಹಸ್ರತೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೧೦೨-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಶತ್ರುವನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿ ಸೋಲಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೆಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವತೋ ಯಂತಿ ಭಾನವಃ—ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಜ್ವಾಲೆಗಳು ಸಕಲ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೂ ಹರಡಿ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತವೆ.

ಜಾತ ಆಪ್ಯಣೋ ಭುವನಾನಿ ರೋದಸೀ ಅಗ್ನೇ ತಾ ವಿಶ್ವಾ ಪರಿಭೂರಸಿ ತೈನಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩-೧೦)

ಇತೋ ಜಾತೋ ವಿಶ್ವಮಿದಂ ವಿ ಚಪ್ತೇ ವೈಶ್ವಾನರೋ ಯತೇತೇ ಸೂರ್ಯೇಣ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೮-೧)

ಇವೇ ಮುಂತಾದ ನಾನಾಬುಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನನಾದೊಡನೆಯೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನೂ ವಿಶ್ವದ ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗಗಳನ್ನೂ ತನ್ನ ಜ್ವಾಲಾರೂಪದಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ನಿಯು ದೀಪ್ತಿಪ್ರಸರಣದ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. “ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಆ ಜ್ವಾಲೆಗಳು ನಮ್ಮ ಪಾಪ ರೂಪವಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಶುದ್ಧರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿ ” ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸಹಸ್ರತೇ—ಸಹಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಸಹಸ್ರಾನ್. ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಮಪಥೆಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಾದುಪಥಾಯಾಕ್ತ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಷಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಯ. ಮತುಷ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ಕೀಬಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಿಶ್ವತೇ—ಪಂಚಮ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪಂಚಿಮ್ಯಾಸ್ತಿಸಿಲ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಸಿಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ—(೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಂತಿ—ಇಟ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರ್ಷಿಣೀಂತೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೀಕ. ಇಣೋಯಣ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ

ಅಜಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯಣಾದೇಶ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೈತ್ಯಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ —(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರ ದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಧಾನವಃ—ಧಾ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ದಾಧಾಧ್ಯಾಂ ನುಃ—(ಉ. ಸೂ. ೩-೩೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಜಸ್ ಪರವಾದ ಜಸಿಚೆ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ್ಯ ಅವಾದೇಶ. || ೫ ||

—:ಂ: —

.. ಸಂಹಿತಾಸೂತ್ರಃ ..

ತ್ವಂ ಹಿ ವಿಶ್ವತೋಮುಖ ವಿಶ್ವತಃ ಪರಿಭೂರಸಿ |

ಅಪ ನಃ ಶೋಶುಚಿದ್ರಘಂ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತ್ವಂ | ಹಿ | ವಿಶ್ವತಃ | ಮುಖ | ವಿಶ್ವತಃ | ಪರಿ | ಭೂಃ | ಅಸಿ |

ಅಪ | ನಃ | ಶೋಶುಚಿತ್ | ಡ್ರಘಂ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಂ ಹಿ ತ್ವಂ ಖಲು ವಿಶ್ವತೋಮುಖಃ ಸರ್ವತೋಜ್ವಾಲಃ | ತವ ಮುಖಸ್ಥಾನೀ-
ಯಾನಾಂ ಜ್ವಾಲಾನಾಂ ನ ಕುತ್ರಾಸಿ ಪ್ರತಿಹತಿಸ್ತಿ | ಅತೋ ಹೇ ವಿಶ್ವತೋಮುಖಾಗ್ನೇ ವಿಶ್ವತಃ ಸರ್ವತಃ
ಸರ್ವಸ್ತಾದಿಪ್ಯುಪದ್ರವಜಾತಾಪ್ರೇರಿಭೂರಸಿ | ಅಸ್ಮಾಕಂ ಪರಿಗ್ರಹೀತಾ ಭವ | ರಕ್ಷತೋ ಭವೇತ್ಕಥಃ |
ಅನ್ಯಕ್ಷಮಾನಂ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ

(ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ) | ತ್ವಂ ಹಿ—ನೀನಾದರೋ | ವಿಶ್ವತೋ ಮುಖಃ—ನಾನಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ), ಹರಡುವ ಜ್ಯಾಲೆಗಳುವನು, (ಅಂತಹ ನೀನು) | ವಿಶ್ವತೇ—(ನನುಗೆ ತೊಂದರೆ ಸಂಭವಿಸುವ) ಸಕಲ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ಪರಿಭಾಃ ಅಸಿ—(ನಮ್ಮ) ರಕ್ಷಕನಾಗಿರು | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಅಘಂ—ಪಾಪವು | ಅಪ ತೋಶುಚಕ್—ನಾಶವಾಗಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನ ಜ್ವಾಲೆಯು ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸಕಲ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮುನ್ನುಗ್ಗಿ ಪ್ರಸರಿಸುವುದರಿಂದ ನೀನು ವಿಶ್ವತೋಮುಖನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಆಮದರಿಂದ ನನುಗೆ ಯಾವ ದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ತೊಂದರೆಯು ಸಂಭವಿಸಿದರೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಕನಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ನಮ್ಮನ್ನು ಕಾಪಾಡು. ನಮ್ಮ ಪಾಪವು ನಾಶವಾಗಲಿ.

English Translation

You, whose countenance is turned to all sides, are our defender ; may ur sin be repented of.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಿಶ್ವತೋಮುಖಃ—ಸರ್ವತೋಜ್ವಾಲಾಃ | ತವ ಮುಖಸ್ಥಾನೀಯಾನಾಂ ಜ್ವಾಲಾನಾಂ ನ ಕುತ್ರಾಪಿ ಶ್ರುತಿ ಹತಿರಸ್ತಿ | ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಯು ಅಶ್ರುತಿಹಿತವಾದ ಪ್ರಸರಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದರಿಂದ ವಿಶ್ವತೋ ಮುಖಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ. ಇದೇ ರೀತಿ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಕನಾದುದರಿಂದ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ಮು. ಸಂ. ೧೦-೪೧-೩).

ಪರಿಭಾಃ—ಅಸ್ಮಾಕಂ ಪರಿಗ್ರಹೀತಾ ರಕ್ಷಕಃ | ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಕನಾಗಿರು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. **ಪರಿಪೂರ್ವೋ ಛವತಿಃ** ಸರ್ವತ್ರ ಪರಿಗ್ರಹಾರ್ಥೇ | ಪರಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಭೂ ಧಾತುವಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಪರಿಗ್ರಹ ಸ್ವೀಕಾರ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ನಿಯತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸ್ವಂದ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಒಂದು ಸಾಮಾನ್ಯ ನಿಯಮವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೂ ಸಹ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಭಾಃ ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಅಗ್ನೇ ಯಂ ಯಜ್ಞಮಧ್ವರಂ ವಿಶ್ವತೇ ಪರಿಭೂರಸಿ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧-೪).

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಚ್ಛಾದಿಚತುರ್ದಿಗಂತೇಷು ಅಹವನೀಯಮಾರ್ಜಾಲೀಯಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನೀಧ್ರೀಯ ಸ್ಥಾನೇಷು ಅಗ್ನಿರಸ್ತಿ | ಸ್ವಾಚ್ಛಾದಿ ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಹವನೀಯ, ಮಾರ್ಜಾಲೀಯ, ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ, ಅಗ್ನೀಧ್ರೀಯ ಎಂಬ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕವನು, ಎಂದರ್ಥ. ಸಕಲ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥ ಬರುವಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಸ್ವೀಕರಿಸು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ —

ಸ ದೇವೋ ದೇವಾನ್ಸುತಿ ಪಪ್ರಥೇ ಪೃಥು ವಿಶ್ವೇದು ತಾ ಪರಿಭೂರ್ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೨೪-೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪರಿಭೂ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತನ್ನಧೀನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ತಾನು ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಕನಾಗಿದ್ದರೂ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಪ್ರಭುವಾಗಿಯೂ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿಯೂ ಅತ್ಯಂತ ಉನ್ನತವಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವವನೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಬೇರೆಬೇರೆ ತಾತ್ಪರ್ಯಗಳಿದ್ದು ಪ್ರಕೃತ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸು ಎಂದರೆ ನಿನ್ನವರನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕ ||

ವಿಶ್ವತೋಮುಖ—ವಿಶ್ವತಃ ಸರ್ವತಃ ಮುಖಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸಂಬುದ್ಧಿವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರಿಭೂಃ—ಪರಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವವಾದಾಗ ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರಕೃತಿಯು. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕ್ವಿಪ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವದುತ್ತರ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸಿ—ಅಸ ಭುವಿ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಿಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರಕೃತಿಯು. ಸಕಾರಾದಿ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಪರವಾದುದರಿಂದ ತಾಸಸ್ಮೀರ್ಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕ ||

ದ್ವಿಷೋ ನೋ ವಿಶ್ವತೋಮುಖಾತಿ ನಾವೇವ ಪಾರಯ |

ಅಪ ನಃ ಶೋಶುಚದಘಂ || ೭ ||

ಪದವಾಕ್ಯಃ

ದ್ವಿಷಃ | ನಃ | ವಿಶ್ವತಃ | ಮುಖ | ಅತಿ | ನಾನಾ | ಇವ | ಪಾರಯ |

ಅಪ | ನಃ | ಶೋಶುಚತ್ | ಅಘಂ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ವಿಶ್ವತೋಮುಖ ಸರ್ವತೋಮುಖಾಗ್ನೇ ನಾನೇವ ನಾವಾ ನದೀಮಿವ ದ್ವಿಷಃ ಶತ್ರುನ್ನೋಽ
ಸ್ಯಾಂತಿ ಪಾರಯ | ಅತಿಕ್ರಮಯ್ಯ ಶತ್ರುರಹಿತಂ ಪ್ರದೇಶಂ ಪ್ರಾಪಯ || ನಾನೇವ | ಸಾನೇಕಾಃ
ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪಾರಯ | ಪಾರ ತೀರ ಕರ್ಮಸಮಾಪ್ತೌ ||

|| ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ ||

ವಿಶ್ವತೋಮುಖ—ನಾನಾಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ಜ್ವಾಲಾರೂಪದ) ಮುಖಗಳುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯೇ | ನಾನೇವ
ಅಂಬಿಗನು ಪ್ರಯಾಣಿಕರನ್ನು) ದೋಣಿಯ ಮೂಲಕ ಸಾಗಿಸುವಂತೆ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ದ್ವಿಷಃ—ಶತ್ರುಗಳಿಂದ |
ಅತಿ ಪಾರಯ—ದಾಟಿಸಿ (ಶತ್ರುರಹಿತವಾದ ದೂರಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ) ಕರೆದುಕೊಂಡುಹೋಗಿ ಸೇರಿಸು. |

ಅಥವಾ

[ವಿಶ್ವತೋಮುಖ—ನಾನಾಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ಜ್ವಾಲಾರೂಪದ) ಮುಖವುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯೇ | ದ್ವಿಷಃ—
(ನಮ್ಮ) ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ನಃ—ನಮ್ಮಿಂದ | ನಾನೇವ—ದೋಣಿಗಳ ಮೂಲಕ ಸಾಗಿಸುವಂತೆ | ಅತಿ-
ಪಾರಯ—(ದೂರದೇಶಕ್ಕೆ) ಕರೆದುಕೊಂಡುಹೋಗಿ ಸೇರಿಸು. |]

ನಃ—ನಮ್ಮ | ಅಥಂ—ಪಾಪವು | .ಅಪಶೋಕುಚಿತ್—ನಾಶವಾಗಲಿ. |

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನ ಜ್ವಾಲೆಯು ನಾನಾದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹರಡುವುದರಿಂದ ನೀನು ವಿಶ್ವತೋಮುಖನು.
ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಮ್ಮಿಂದ ದೂರವಾಗಿ ಕರೆದುಕೊಂಡುಹೋಗಿ ಸೇರಿಸು. ನದಿಗಳನ್ನು ಅಂಬಿಗನು ದೋಣಿ
ಯಿಂದ ಸುಲಭವಾಗಿ ದಾಟಿಸುವಂತೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಅವರ ಉಪದ್ರವಗಳಿಂದ ದಾಟಿಸು. ನಮ್ಮ ಪಾಪವು ನಾಶವಾಗಲಿ.

English Translation

Your countenance is turned to all sides, send off our adversaries, as
if in a ship, (to the opposite shore) : may our sin be repented of.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದ್ವಿಷೋ ನೋ ನಾನೇವ ಅತಿಪಾರಯ—ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ ಎರಡು ವಿಧವಾದ
ಅನ್ವಯಗಳಲ್ಲಿ ನೊದಲನೆಯದೇ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಆಳವಾದುದೂ, ಪ್ರವಾಹದಿಂದ
ಕೂಡಿದುದೂ, ದುಷ್ಟವಾದ ಜಲಚರಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದುದೂ ಆದ ನದಿಯನ್ನು ಅಂಬಿಗನ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೇ ಯಾವ
ರೀತಿ ದಾಟಲು ಸುಧ್ಯವಿಲ್ಲವೋ ಅದೇಂತ ಶತ್ರುಗಳ ಗುಂಪಿನಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ದೂರವಾಗಿರಬೇಕಾದರೆ
ಅಗ್ನಿಯ ಸಹಾಯವು ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಉಪಮಾನನನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅಂಬಿಗನು ಪ್ರಯಾಣಿಕರನ್ನು
ನದಿಯ ಮೇಲೆ ದೋಣಿಯ ಮೂಲಕ ಸಾಗಿಸುವಂತೆ ನಮ್ಮನ್ನು ನೀನು ಶತ್ರುಗಳಂಥ ದಾಟಿಸಿ ಶತ್ರುರಹಿತವಾಗ
ದೂರದೇಶಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ದ್ವಿಷಃ—ದ್ವಿಷ ಅಪ್ರೀತೌ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ವಿಪಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಲೋಪ. ದ್ವಿಷ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿಷೀಯಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ನಾವಾ—ನೌ ಶಬ್ದ ಛೇದಾರಾಂತ್ಯಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ. ಇದಕ್ಕೆ ತ್ವತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿ ಓ ಪರವಾದಾಗ ಅವಾದೇಶ. ಏಕಾಚಾದ ಶಬ್ದವಾದುದರಿಂದ ಸಾವೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಾರಯೆ—ಪಾರ ತೀರ ಕರ್ಮಸಮಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. ಸತ್ಯಾಪೇಸಾಶ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮೈಶುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ ಅವೇಶ. ಶಪ್ ಏಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ ಅಯಾದೇಶ. ಅತೋಠೇಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಉಕ್. ಅತಿಣಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಚ್ಚ ತಿಚ್ಚಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ ನಃ ಸಿಂಧುಮಿವ ನಾನಯಾತಿ ಪರ್ಷಾ ಸ್ತಸ್ತಯೇ |
ಅಪ ನಃ ಶೋಶುಚದಘಂ || ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಃ | ನಃ | ಸಿಂಧುಂ | ಇವ | ನಾನಯಾ | ಅತಿ | ಪರ್ಷಾ | ಸ್ತಸ್ತಯೇ |
ಅಪ | ನಃ | ಶೋಶುಚತ್ | ಅಘಂ | || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ವಿನಿರ್ವಹಣಾ ಪುನರಪಿ ದಾಧ್ಯಾಯಿ ಸ್ವಾರ್ಥ್ಯತೇ | ಹೇ ಆಗ್ನೇ ಸ ತ್ವಂ ನೋದ್ಯಸ್ಯಾ
ನಾವಯಾ ನಾನಾ ಸಿಂಧುಮಿವ ನದೀಮಿವ ಸ್ವಪ್ನಯೇ ಕ್ಷೇಮಾರ್ಥಮತಿಪರ್ಷ | ಶತ್ರುನತಿಕ್ರಮಯ್ಯ
ಪಾಲಯ | ಶತ್ರುರಹಿತಂ ಪ್ರದೇಶನುಸ್ಯಾನ್ಪ್ರಾಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತ್ವತ್ಪ್ರಸಾದಾನೋದ್ಯಸ್ಯಾಕಮಘಂ
ಪಾಪಂ ಚಾಪ ಶೋಕುಚಿತ್ | ಅಸ್ಯತ್ಪೋದ್ಯಪಕ್ರಮ್ಯಾಸ್ಯಚೈತ್ಯಃ ಶೋಕಯುಕ್ತೋ ಭವತು || ನಾವಯಾ |
ಅಜಯಾಜಯಾರಾವಂ ಚೋದಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಮ. ೭೧-೩೯-೧ | ಇತಿ ತ್ವತೀಯಾಯಾ ಅಯಾರಾದೇಶಃ |
ಉಪೋದ್ಯಮಂ ರಿತಿ | ಪಾ. ೭೧-೨೧೭ | ಇತ್ಯಕಾರಸ್ಯೋದ್ಯಾತ್ಪ್ರತ್ಯಂ ಪರ್ಷ | ಸ್ಯ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ |
ಲೋಟಿ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ಲೋರಭಾವಃ | ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟೀತಿ ಬಹುಲವಚನಾತ್ಸಿಪ್ |
ಗುಣಃ ದ್ವೈಚೋದತಸ್ತೀಜ ಇತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸಃ—(ಎಲೈ ಆಗ್ನೇಯೇ) ಅಂತಹ ನೀನು | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ನಾವಯಾ—ದೋಣಿಯಿಂದ (ಅಂಬಿಗನು)
ಸಿಂಧುಂ ಇವ—ನದಿಯನ್ನು (ದಾಟಿಸುವಂತೆ) | ಸ್ವಪ್ನಯೇ—(ನಮ್ಮ) ಕ್ಷೇಮಕ್ಕಾಗಿ | ಅತಿ ಪರ್ಷ—(ನಮ್ಮ
ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ದಾಟಿಸಿ) ಶತ್ರುರಹಿತವಾದ ದೇಶಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡುಹೋಗಿ ಸೇರಿಸು | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಅಘಂ—ಪಾಪವು |
ಅಪ ಶೋಕುಚಿತ್—ನಾಶವಾಗಲಿ. ಅಥವಾ ನಮ್ಮಿಂದ ದೂರವೆಂದು ನಮ್ಮ ಶತ್ರುವಿಗೆ ಮುಃಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಆಗ್ನೇಯೇ, ನೀನು ಸಕಲ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣವುಳ್ಳವನು. ನಮ್ಮನ್ನು ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸು.
ನದಿಯನ್ನು ಅಂಬಿಗನು ದೋಣಿಯಿಂದ ಸುಲಭವಾಗಿ ದಾಟಿಸುವಂತೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಶತ್ರುರಹಿತವಾದ
ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡುಹೋಗಿ ಸೇರಿಸು. ನಮ್ಮ ಪಾಪವು ನಾಶವಾಗಲಿ.

English Translation

Convey us in a ship across the sea, for our welfare : may our sin
be repented of.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಹಿಂದಿನ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಈ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದೆ.

ಅತಿ ಪರ್ಷ—ಅತಿಪಾರಯಿ. ದಾಟಿಸು, ಸುರಕ್ಷಿತವಾದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡುಹೋಗು. ಪಾಪ
ದಿಂದಲೂ, ಮುಃಖದಿಂದಲೂ, ಶತ್ರುಗಳಿಂದಲೂ ಬಿಡಿಸಿ ದೂರವಾಗಿಯೂ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ
ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ ಕಾಲಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ದೋಣಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿರು
ವುದು ಎಲ್ಲಾ ಮುಷಿಗಳ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲೂ ಇರುವ ಒಂದು ಸಮಾನವಾದ ಅಂಶವಾಗಿದೆ.

ಸ ನಃ ಪರ್ವದತಿ ಮುರ್ಗಾಣಿ ವಿಶ್ವಾ ನಾವೇವ ಸಿಂಧುಂ ದುರಿತಾತ್ಯಗ್ನಿಃ |
(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೯-೧)

ಸ ನೋ ವಿಶ್ವಾ ಅತಿ ದ್ವಿಷಃ ಪರ್ವನ್ನಾವೇವ ಸುಕ್ರತಃ
(ಋ. ಸಂ. ೫-೨೫-೯)

ಇತ್ಯಾ ಗೃಣಂತೋ ಮುಹಿಸಸ್ಯ ಶರ್ಧೋಽದ್ರೋಣ ನ ನಾನಾ ದುರಿತಾ ತರೇಮು |
(ಋ. ಸಂ. ೬-೬೮-೮)

ಉತಸ್ಯ ಮಿತ್ರಾನರುಣಾ ಪಥಾ ವಾಮುಷೋ ನ ನಾನಾ ದುರಿತಾ ತರೇಮು |
(ಋ. ಸಂ. ೭-೬೫-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮರಿತವನ್ನೂ ಶತ್ರುವನ್ನೂ ಆಳವಾಗೆ ಜಲಪ್ರವಾಹಕ್ಕೂ ದೇವತೆಗಳ ಸಹಾಯವನ್ನು ದೋಷಗೂ ಹೋಲಿಸಿರುವುದು ಅತ್ಯುಚಿತವಾದ ಉಪಮಾನವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಶತ್ರುಪ್ರಾಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ನಾಶವಾದಿ ಅಗ್ನಿಯ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಅರ್ಹರಾಗುವಂತೆ ಶುದ್ಧರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ ಅದಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಯ ನೌಕಾರೂಪವಾದ ಅನುಗ್ರಹವೂ ಸಹಾಯವೂ ಅತ್ಯವಶ್ಯವೆಂದೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಸ್ವಸ್ತಿಯೇ—ಸ್ವಸ್ತೀತ್ಯೈನಾಶಿನಾಮು | ಅಸ್ತಿರಭಿಪೂಜಿತಃ ಸು ಅಸ್ತೀತಿ | ನಾಶರಹಿತವಾಗಿರುವುದಕ್ಕೆ ಸ್ವಸ್ತಿಯೆಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದೂ, ಗೌರವಯುತವಾದುದೂ, ಶಾಶ್ವತವಾದುದೂ ಆದ ಅಸ್ತಿತ್ವ ಎಂದರೆ ಜೀವನವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ (ನಿ. ೩-೨೧). ಸೌಭಾಗ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜೀವನ ಎಂದು ನಿರುತ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸಿ,

ಸ್ವಸ್ತಿರಿದ್ಧಿ ಪ್ರಸಥೇ ಶ್ರೇಷ್ಠಾ ರೇಕ್ಷ್ಯ ಸ್ವತ್ಯೈಭಿ ಯಾ ವಾಮುಮೇತಿ |
(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬೩-೧೬)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಸ್ತಿಯೆಂಬ ಪದದ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ವಸ್ತಿ ನಃ ಪಞ್ಚಾಸು ಧನ್ವಸು ಸ್ವಸ್ತ್ಯಗಿ ಪುನ್ ವ್ಯಜನೇ ಸ್ವರ್ವತಿ |
ಸ್ವಸ್ತಿ ನಃ ಪುತ್ರೈಶ್ಚೈಭೇಷು ಯೋನಿಷು ಸ್ವಸ್ತಿ ರಾಯೇ ಮರುತೋ ವಧಾತನ |
(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬೩-೧೫)

ಎಂಬ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಜೀವನದ ಸಮಪ್ತವಿಧವಾದ ಕಲ್ಯಾಣವನ್ನೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವಂತೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸಮಪ್ತವಿಧವಾದ ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಅಭಿರಹಿತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನಾನಯಾ—ನೌ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತ್ವತಿಯಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಅಜ್ಯಾಜಯಾರಾಂ ಚೋಪಸಂಖ್ಯಾ-
ನಮ್—(ಪಾ. ಮ. ೬-೧-೩೯-೧) -ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಯಾರಾದೇಶ. ಔಕಾರಕ್ಕೆ ಆವಾದೇಶ.
ಉಪೋದತ್ತಮಂ ರಿತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರ್ವ—ಪೂ. ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ
ದಲ್ಲಿ ಸೇರ್ಪಡಿಸಿಟ್ಟು—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿ ಆದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಕಿಂ ಶ್ಲೋ ಆದೇಶ
ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣ ಸಾಂಪರ್ಕದಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ

ಸಿವ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಶವ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭.೩-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ. ಉರಣ್ಪರಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತೋ ಹೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್. ದ್ವೈಚೋಽತಸ್ತೀಜಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬.೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವು ದ್ವೈಚೈವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

—:—

ತೊಂಭತ್ತೆಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯೇತಿ ತ್ವಚಂ ಪಂಚಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಕುಶ್ಲಸ್ಯಾರ್ಥಂ ತ್ರೈಷ್ಠುಭಂ | ವೈಶ್ವಾನರಗುಣೋಽಗ್ನಿಃ ಕುದ್ಗಾನ್ನಿವಾ ದೇವತಾ | ತಥಾ ಚಾನುಕ್ರಾಂತಂ || ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ತ್ವಚಂ ವೈಶ್ವಾನರೇಯಮಿತಿ | ವ್ಯೂಢಸ್ಯ ಚತುರ್ಥೋಽಹನ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತ ಇದಂ ಸೂಕ್ತಂ ವೈಶ್ವಾನರೇಯನಿವಿದ್ವಾನಂ | ವ್ಯೂಢ್ಲೆ-ಶ್ಚೇದಿತಿ ಖಂದೇ ಸೂಕ್ರತಂ | ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ಸುಮತೌ ಕ ಈಂ ವ್ಯಕ್ತಾಃ || ಅ. ೮-೮ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನೈದನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಕುಶ್ಲನು ಋಷಿಯು. ತ್ರೈಷ್ಠುಭಂ ಛಂದಸ್ಸು. ವೈಶ್ವಾನರನಾಮಕನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಅಥವಾ ಕೇವಲಾಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ತ್ವಚಂ ವೈಶ್ವಾನರೇಯಮಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ವ್ಯೂಢನೆಂಬ ಯಾಗದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿವಸದಲ್ಲಿ ವೈಶ್ವಾನರೇಯನಿವಿದ್ವಾನಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಅಗ್ನಿಮಾರುತಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ ವ್ಯೂಢ್ಲೆಶ್ಚ ಎಂಬ ಖಂದದಲ್ಲಿ ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ಸುಮತೌ ಕ ಈಂ ವ್ಯಕ್ತಾಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೮-೮)

—:—

॥ ಓಂ ॥

ಸೂಕ್ತ—೯೮

॥ ಮಂಡಲ—೧ ॥ ಅನುವಾಕ—೧೫ ॥ ಸೂಕ್ತ—೯೮ ॥

॥ ಅಷ್ಟಕ—೧ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ—೨ ॥ ವರ್ಗ—೬ ॥

॥ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಪುಕ್ತಂಪ್ಪೆ— ೩ ॥

॥ ಪುಷ್ಪಿ—ಕುಶ್ಯ ಅಂಗವಸಿ ॥

॥ ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿವೈಶ್ವಾನರೋ ವಾ ॥

॥ ಭಂದಾ—ತ್ರಿಪುಣ್ ॥

ಸಂಹಿತಾಪಠಃ

ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ಸುಮತೌ ಸ್ಯಾಮ ರಾಜಾ ಹಿ ಕಂ ಭುವನಾನಾ-
ಮಭಿಶ್ರೀಃ |

ಇತೋ ಜಾತೋ ವಿಶ್ವಮಿದಂ ವಿ ಚಕ್ಷೇ ವೈಶ್ವಾನರೋ ಯತ-
ತೇ ಸೂರ್ಯೇಣ || ೧ ||

ಪವಾಃಃ

ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ | ಸುಮತೌ | ಸ್ಯಾಮ | ರಾಜಾ | ಹಿ | ಕಂ | ಭುವನಾನಾಂ |
ಅಭಿಶ್ರೀಃ |

ಇತಃ | ಜಾತಃ | ವಿಶ್ವಂ | ಇದಂ | ವಿ | ಚಕ್ಷೇ | ವೈಶ್ವಾನರಃ | ಯತತೇ |
ಸೂರ್ಯೇಣ || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯ ||

ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ವಿಶ್ವೇಷಾಂ ನರಾಣಾಂ ಲೋಕಾಂತರನೇತ್ರತ್ವೇತ ಸ್ಯಾಮಿತ್ವೇನ ವಾ ಸಂಬಂಧಿ-
ನೋದ್ಯೋಜ ಸುಮತೌ ಶೋಭನಾಯಾಮನುಗ್ರಹಾತ್ಪಿತೃಯಾಂ ಬುದ್ಧೌ ಸ್ಯಾಮ | ಅನುಗ್ರಹೃತ್ವೇನ
ವರ್ತಮಾನಾ ಭವೇಮು | ಹಿ ಕಮಿತ್ವೇತದ್ವಿಶಬ್ದಾರ್ಥೇ | ಸ ಹಿ ವೈಶ್ವಾನರೋದ್ಯೋಜಿಶ್ರೀರಭಿಶ್ರಯಣೀಯ
ಅಭಿಮುಖ್ಯೋನ ಸೇವಿತವ್ಯಃ ಸನ್ಮವನಾನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಭೂತಜಾತಾನಾಂ ರಾಜಾ ಸ್ಯಾಮಿಾ ಭವತಿ
ಯೋ ವೈಶ್ವಾನರೋದ್ಯೋಜಿಶ್ರೀರಭಿಶ್ರೀರಭಿಶ್ರಯಣೀಯಾಂ ಭವತಿ | ಏನೇದಂ ಸರ್ವಂ ಜಗದ್ವಿ ಚಷ್ಟೇ
ವಿಶೇಷೇಣ ಸಶ್ಯತಿ ಸಾತರುದ್ಯೌತಾ ಸೂರ್ಯೇಣ ಚ ಯತತೇ ಸಂಯತತೇ ಸಂಗಚ್ಯತೇ | ಉದ್ಯಂತಂ
ವಾನಾದಿತ್ಯಮಗ್ನಿರನುಸಮಾರೋಹತಿ | ತ್ರೈ- ಬ್ರಾ. ೨-೧-೩-೧೦ | ಇತಿ ತ್ರೈಶ್ರೀರಯಕಂ | ಯದ್ವಾ ಪಾರ್ಥಿವ-
ಸ್ಯಾಗ್ನೇಶ್ವೇಷಾಂಸ್ಯುದ್ಯಚ್ಯಂತಿ | ಸೂರ್ಯಕಿರಣಾಶ್ಚಾಧೋಮುಖಂ ಪ್ರಸರಂತಿ | ತಯೋಃ ಸಂಗಮನಂ
ದ್ಯವ್ವಾಸ್ಯ ವೈಶ್ವಾನರೋ ಯತತೇ ಸೂರ್ಯೇಣೇತ್ಯುಷಿಬ್ರೂಫತೇ | ತಥಾ ಚ ಯಾಸ್ಯಃ | ಅಮುತೋದ್ಯ
ಮುಷ್ಯ ರಶ್ಮಯಃ ಸ್ವಾಧುರ್ಭವಂತೀತೋದ್ಯಾಚ್ಚಿರ್ಯೋರ್ಭಾಸೋಃ ಸಂಗಂ ದೃಷ್ಟ್ವ್ಯವಮವ-
ಶ್ಯತ್ | ನಿ. ೬-೨೩ | ಇತಿ | ಏವಂಭೂತಸ್ಯ ವಾಹಾನುಭಾವಸ್ಯ ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ಸುಮತೌ ಸ್ಯಾಮೇತಿ
ಸಂಬಂಧಃ || ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ವಿಶ್ವೇಷಾಂ ನರಾಣಾಂ ಸಂಬಂಧೀ | ನರೇ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ | ಸಾ. ೬-೩-೧೨೯ |
ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ತಸ್ಯೇದಮಿತ್ಯೇತ್ | ಸುಮತೌ | ಶೋಭನಾ ಮತಿಃ ಸುಮತಿಃ | ತಾದೌ
ಚೇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಮನ್‌ಕ್ರಿಸ್ತಿಸ್ತಾ ದಿನೋತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ನನು ತತ್ರ
ಕಾರಕಾದಿತ್ಯನುವೃತ್ತೇರ್ಗತೇರುತ್ತರಸ್ಯ ಕ್ರಿಸ್ತಿನೋ ನ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ಏವಂ ತರ್ಹಿ ಮತಿರ್ಮನನಂ | ಭಾವೇ
ಕ್ರಿಸ್ತಿನ | ಶೋಭನಂ ಮನನಂ ಯಸ್ಯಾಂ ಬುದ್ಧೌ ಸಾ ಸುಮತಿಃ | ನಚ್ಚಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ಪರಪದಾಂತೋದಾ-
ತ್ತತ್ವಂ | ಚಷ್ಟೇ | ಚಷ್ಟಿರ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ನಾಚಿ | ಅಯಂ ಪಶ್ಯತಿ ಕರ್ವಾ ಚ | ಅದಾದಿತ್ಯಚ್ಚಪೋ
ಲುಕ್ | ಸ್ತೋಃ ಸಂಯೋಗಾದ್ಯೋರಿತಿ ಕಲೋಪಃ | ಯತತೇ | ಯತೀ ಪ್ರಯತ್ನೇ ||

ಶ್ರುತವಾರ್ಥ

ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ—ಸಕಲವಾನನಂಗೂ ಒಡೆಯನಾದ ಅಗ್ನಿಯು | ಸುಮತೌ—ಅನುಗ್ರಹಾತ್ಮಕವಾದ
ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ | ಸ್ಯಾಮ—(ಅವನ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರಾಗಿ) ಇರೋಣ. | ಹಿ ಕಂ—ಏತಕ್ಕೇಂದರೆ (ಅವನು) |
ಅಭಿಶ್ರೀಃ—ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿಯೂ ಪೂಜ್ಯನಾಗಿ | ಭುವನಾನಾಂ—ಸಕಲ ಭೂತಜಾತಗಳಿಗೂ | ರಾಜಾ—ಪ್ರಭು
ವಾಗಿದ್ದಾನೆ. | ವೈಶ್ವಾನರಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ಇತಃ—ಈ ಅರಣ್ಯಗಳಿಂದ | ಜಾತಃ—ಹುಟ್ಟಿದೊಡನೆಯೇ |
ಇದಂ ವಿಶ್ವಂ—ಈ ಸಕಲಜಗತ್ತನ್ನೂ | ವಿಚಷ್ಟೇ—ವಿಶೇಷವೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅವಲೋಕಿಸುತ್ತಾನೆ. |
ಸೂರ್ಯೇಣ(ಚ)—ಸೂರ್ಯನೊಂದಿಗೂ | ಯತತೇ—ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸಕಲವಾನನಂಗೂ ಒಡೆಯನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಅವನ ಬುದ್ಧಿಯು ಅನುಗ್ರಹಾ
ತ್ಮಕವಾಗಿರುವಂತೆಯೂ ನಾವು ಆ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರಾಗಿರುವಂತೆಯೂ ವರ್ತಿಸೋಣ. ಆ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ
ವಾಗಿ ಸಕಲಭೂತಜಾತಗಳಿಗೂ ಪೂಜ್ಯನಾದ ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಅರಣ್ಯಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದೊಡ

ನೆಯೇ, ಸಕಲ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಸಹ ವಿಶೇಷದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅವಲೋಕಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ತನ್ನ ಜ್ಞಾಲೆಯಪ್ರಸರಣದಿಂದ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

English Translation

May we continue in the favour of Vaiswanara, for verily he is the august sovereign of all beings ; as soon as generated from this (wood), he surveys the universe ; he accompanies the rising sun.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

|| ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯಮಹಿಮೆ ||

ಇದ್ರಂ ಮಿತ್ರಂ ವರುಣಮಗ್ನಿಮಾಹುರಥೋ ದಿವ್ಯಃ ಸ ಸುಪರ್ನೋ ಗರುತ್ಮಾನ್ |
 ಏಕಂ ಸದ್ವಿಶ್ವಾ ಬಹುಧಾ ವದಂತ್ಯಗ್ನಿಂ ಯಮಂ ಮಾತರಿಶ್ವಾನಮಾಹುಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೪೬).

ಇಮಮೇವಾಗ್ನಿಂ ಮಹಾಂತಮಾತ್ಮಾನಮೇಕಮಾತ್ಮಾನಂ ಬಹುಧಾ ಮೇಧಾನೋದ ವದಂತಿ | ಅಗ್ನಿಃ ಸರ್ವಾ ದೇವತಾಃ ಇತಿ ಜ್ಞಾಹ್ಮಣಿಮಪಿ ಭವತಿ. (ಐ. ೭-೧೨) ಮಹಾತ್ಮನೂ ವಿಶ್ವಾತ್ಮನೂ ಆದ ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ ಇಂದ್ರಾದಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಎಲ್ಲರೂ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ರೂಪಾಂತರಗಳಿಂದ ಅವಿಭವವ ಎಲ್ಲಾ-ಅಗ್ನಿಂಶಗಳಿಗೂ ಈ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯೇ ಮೂಲ, ಉಳಿದ ರೂಪಗಳೆಲ್ಲಾ ಈ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯ ಶಾಖೆಗಳು ಎಂದೂ ಸಹ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿವೆ.

ವಯಾ ಇವಗ್ನೇ ಅಗ್ನಿಯಸ್ತೇ ಅನ್ಯೇ ಕ್ಷೇ ವಿಶ್ವೇ ಅವ್ಯತಾ ಮಾದಿಯಂತೇ |

ವೈಶ್ವಾನರ ನಾಭಿರಸಿ ಕ್ಷಿತೀನಾಂ ಸ್ಥೂಣೀವ ಜನಾ ಉಪಮಿದ್ಯೆಯಂಥ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೧-೧).

ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯೇ ದೇವಮಾನವಾದಿ ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿನ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳಿಗೂ ಹೇತುಭೂತನಾಗಿ ವಿಶ್ವದ ವ್ಯವಹಾರಗಳೆಲ್ಲಾ ನೇತೃವಾಗಿರುತ್ತಾನೆ ಆದುದರಿಂದ ಆತ್ಮಕಲ್ಯಾಣವನ್ನೂ ಜಗತ್ಕಲ್ಯಾಣವನ್ನೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಸಕಲ ಭೂತಗಳೂ ವಿಶ್ವಾತ್ಮನಾದ ಈ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅರಿತು ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡದೇಕು ಎಂಬುದಾಗಿ ಕರ್ಮಾಸು ಪ್ಪಾನಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪದೇಶಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗಿ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯ ಉಪಾಸನೆಯ ಅವಶ್ಯಕತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ಸುಮತೌ ಸ್ಯಾದು (ಋ. ಸಂ. ೧-೯೮-೧) ಎಂದು ಋಗವಿಧಿ ಸಂಹಿತೆಗಳೂ, ಸ ಯೋ ಧ್ಯೇತಮೇವಮಗ್ನಿಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ಪುರುಷವಿಧಂ ಪುರುಷೇಂತಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ ವೇದಾಪು ಪುನರ್ಮೃತ್ಯುಂ ಜಯತಿ ಸರ್ವಮಾಯುರೀತಿ | ಪುರುಷಾಂತರ್ಹಿತನೂ ಪುರುಷರೂಪನೂ ಆಗಿರುವ ಈ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಸಕಲರೂ ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಪೂರ್ಣವಾದ ಆಯುಷ್ಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೦-೬೧-೧೧) ಎಂದು ಶತಪಥಾದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳೂ, ಅಥ ಯ ಏತದೇವಂ ವಿದ್ವಾನಗ್ನಿ ಧೋತ್ರೈಂ ಜುಧೋತಿ ತಸ್ಯ ಸರ್ವೇಷು ಲೋಕೇಷು ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು ಸರ್ವೇಷ್ವಾತ್ಮಮ ಹುತಂ ಭವತಿ | ಹೀಗೆ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದು ಯಾವ

ವುರುಷನು ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನು ಸಕಲ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಕಲಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಕಲವಾದ ಅತ್ಯುತ್ಕೃಷ್ಟಿಯೂ ಹುತಮಾಡಿದಂತೆಯೇ (ಛಾ. ಉ. ೫. ೨೪-೨) ಎಂಬುದಾಗಿ ಛಾಂದೋಗ್ಯಾದಿ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳೂ ವೈಶ್ವಾನರಗ್ನಿಯ ಉಪಾಸನೆಯ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ದೇವತೆಯ ಸ್ವರೂಪವೆನಿಸಿ, ಕರ್ಮಾಸುಷ್ಣಾನಕಲ್ಯಾಣಾಭ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಜ್ಞಾನಸಂಪಾದನೆಗೂ ಈ ದೇವತೆಗೂ ಇತರತತ್ತ್ವ ಸಂಬಂಧವೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದುದು ಅತ್ಯವಶ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ರಾಜಾ ಹಿ ಕಂ ಭುವನಾನಾಮುಭಿಕ್ರೀಃ | ವೈಶ್ವಾನರನು ಸಕಲಭೂತಗಳಿಗೂ ಪೂಜ್ಯನಾದ ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಆದರೆ ಆ ವೈಶ್ವಾನರನು ಯಾರು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯೂ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಹುಟ್ಟಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಮುಕ್ತಿನೇ ವಿವರಿಸುವಾಗ ಅನೇಕ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ವೈಶ್ವಾನರನು ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿಯೆಂದು ನಿಷ್ಕರ್ಷಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಆವರ ವಿವರಣೆಯ ಈ ರೀತಿಯಿದೆ.

ವೈಶ್ವಾನರಃ ಕಸ್ಮಾದ್ವಿಶ್ವಾನೈರಾನ್ನಯತಿ |

ವಿಶ್ವ ಏನಂ ನರಾ ನಯಂತೀತಿ ವಾ |

ಅಪಿ ವಾ ವಿಶ್ವಾನರ ಏವ ಸ್ಯಾತ್ ಪ್ರತ್ಯೈತಃ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನಿ ತಸ್ಯ ವೈಶ್ವಾನರಃ |

(ನಿ. ೭-೨೧).

ಇವನು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ನೇತ್ರವಾಗಿ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನಾದುದರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ಇವನನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನ ದೇವತೆಯಾಗಿ ಕರೆದೊಯ್ಯುವುದರಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಸಕಲ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರವೇಶಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ಸುಮತೌ ಸ್ಯಾಮು ಎಂಬ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಈ ದೇವತೆಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇತೋ ಜಾತಃ ಸರ್ವಮಿದಮುಭಿಶಶ್ಚತಿ ವೈಶ್ವಾನರಃ ಸಂಯತತೇ ಸೂರ್ಯೇಣ ರಾಜಾ ಯಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಭೂತಾನಾಮುಭಿಶ್ರಯೇಣೇಯಸ್ತಸ್ಯ ವಯಂ ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ಕಲ್ಯಾಣಾಂ ಮತೌ ಸ್ಯಾಮೇತಿ | ಸಕಲರಿಗೂ ಪ್ರಭುವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಸರ್ವರಿಗೂ ಆಶ್ರಯನಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಈ ವೈಶ್ವಾನರನ ಅನುಗ್ರಹಾತ್ಮಕವಾದ ವ್ಯಷ್ಟಿಗೆ ಯೋಗ್ಯರಾಗಿರೋಣ. ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿ ಇವನು ವಿಶ್ವವನ್ನೆಲ್ಲಾ ವೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯನೊಡನೆ ಒಂದಾಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಮುಕ್ತಿನ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ,

ತತ್ಪೋ ವೈಶ್ವಾನರಃ | ಈ ವೈಶ್ವಾನರನು ಯಾರು (ನಿ. ೬-೨೨) ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಹಾಕಿ ಅಗಮಗಳ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯನ್ನು ಚರ್ಚಿಸಿ ತಾವು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕರ್ಷವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ತಮ್ಮ ಚರ್ಚೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ವೈಶ್ವಾನರನು ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥವಾದ ದೇವತೆಯೆಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ದೋಷವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮಧ್ಯಮ ಇತ್ಯಾಚಾರ್ಯಾಃ | ವರ್ಷಕರ್ಮಣಾ ಹ್ಯೇನಂ ಸ್ತೌತಿ | ಪ್ರ ನೂ ಮಹಿತ್ಸಂ ವ್ಯವಭಕ್ತ್ಯು ವೋಚಿಂ | (ಮು. ಸಂ. ೧-೫೯-೬) ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಷಸುವಂತೆ ವ್ಯಷ್ಟಿಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಹೇತುಭೂತನೆಂದು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥವಾದ ದೇವತೆಯೆಂದು ಆಚಾರ್ಯರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ಅಲ್ಲದೇ,

ಏಷಾಂ ಲೋಕಾನಾಂ ರೋಹಿಣಿ ಸವನಾನಾಂ ರೋಹ ಆಮ್ನಾತೋ ರೋಹಾತ್ ಪ್ರತ್ಯು ರೋಹಶ್ಚಿಕೀರ್ಷಿತಸ್ತುಮನುಕೃತಿಂ ದೋತಾಗ್ನಿಮಾರುತೇ ಶಶ್ವೇ ವೈಶ್ವಾನರೇಯೇಣ ಸೂಕ್ತೇನ ಪ್ರತಿಪದ್ಯೇತೇ |

ಸೂರ್ಯಪ್ರಸೂತಾವಗ್ನೀ ತು ದ್ವಿಷ್ಠೌ ಪಾರ್ಥಿವಮಧ್ಯಮಾ |
 ಏತೇಷಾಮೇವ ಲೋಕಾನಾಂ ತ್ರೆಯಾಣಾಮಧ್ಯರೇಧ್ಯರೇ ||
 ರೋಹಾತ್ರೈತ್ಯವರೋಹೇಣ ಚಿಕೀರ್ಷನ್ನಗ್ನಿಮಾರುತಂ |
 ಶಸ್ತ್ರಂ ವೈಶ್ವಾನರೀಯೋಣ ಸೂಕ್ತೇನ ಪ್ರತಿಪಥ್ಯತೇ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೧-೧೦೧ ; ೧-೧೦೨)

ಆಹುತಿಗಳ ಅಧಿಕೃತ ಪೃಥಿವೀ, ಅಂತರಿಕ್ಷ ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕ ಎಂಬ ಆರೋಹಣಕ್ರಮವನ್ನನುಸರಿಸಬೇಕೆಂಬ ವಿಧಿವಾಕ್ಯವಿದೆ. ಆರೋಹಣಕ್ರಮವಾದಮೇಲೆ ಅವರೋಹಣ ಕ್ರಮವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಬೇಕು. ಈ ಸರಣಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ಯಜ್ಞಕರ್ತನು ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಪಠಿಸಿರುವ ಈ ವೈಶ್ವಾನರೀಯಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಅವರೋಹಣಕ್ರಮದಿಂದ ಮೊದಲು ವೈಶ್ವಾನರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ಇಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವ ವೈಶ್ವಾನರನನ್ನು ಅಥಾಸಾನಾದಿತ್ಯೇ ಇತಿ ಪೂರ್ವೇ ಯಜ್ಞಿ ಕಾಃ | ಅದಿತ್ಯನೆಂದು ಪ್ರಾಚೀನರಾವ ಯಜ್ಞಕರ್ತರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ನಂತರ,

ಸೋದೇಸಿ ನ ಸೋತ್ರಿಯಮಾದ್ರಿಯತಾಗ್ನೀಯೋ ಹಿ ಭವತಿ | ತತ ಆಗಚ್ಛತಿ ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನಾ ದೇವತಾ ರುದ್ರಂ ಚ ಮರುತಶ್ಚ ತತೋದ್ರಗ್ನಿಮಿತಸ್ಥಾನಮತ್ರ ವೈ ಸೋತ್ರಿಯಂ ಶಂಕತಿ |

ಈ ಸೂಕ್ತವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ ಉದ್ದೇಶಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅನಂತರ ರುದ್ರನನ್ನೂ ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನೂ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಪುನಃ ಯಜ್ಞಕರ್ತನು ಯಾವ ಪಾರ್ಥಿವವಾದ ಯಜ್ಞಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಆ ಪಾರ್ಥಿವರೋಹಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ ಪುನಃ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಸ್ತುತಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯು ಪಾರ್ಥಿವವ್ಯವಾದ ದೇವತೆಯೇ ಹೊರತು ಅಂತರಿಕ್ಷವ್ಯವಾದುದಲ್ಲ ಎಂದು ಮೇಲಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವರು. ಮತ್ತು ಈ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯು ಪಾರ್ಥಿವವ್ಯವಾದ ದೇವತೆ ಎಂದು ತಮ್ಮ ವಾದವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾ ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನೂ ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಥಾಸ್ಯಾತ—ಇತೋ ಜಾತೋ ವಿಶ್ವಮಿದಂ ವಿ ಚಿಷ್ಟೇ ವೈಶ್ವಾನರೋ ಯತತೇ ಸೂರೈಣ |
 (ಮು- ಸಂ. ೧-೯೮-೧). ಇತಿ

ನ ಚ ಪುನರಾತ್ಮನಾತ್ಮಾ ಸಂಯತತೇನ್ಯೇನೈವಾನ್ಯಃ ಸಂಯತತ ಇತ ಇಮಮಾದಿಧಾತ್ಯಮು-
 ತೋದ್ರಮುಷ್ಯ ರಕ್ಷಯಃ ಪ್ರಾದುರ್ಭವಂತೀತೋದ್ರಸ್ಯಾರ್ಚಿಷಸ್ತಯೋರಧಾಸೋಃ ಸಂಸಂಗೆಂ
 ದ್ವಿಷ್ಟೈವಮವಶ್ಯಕ್ತೌ ||

ವೈಶ್ವಾನರನು ತಾನು ವಿಶ್ವಾಂರವಾಗಿ ಪ್ರಸರಿಸಿ ಸೂರ್ಯನೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯವಿರುವುದೂ ಈ ಸಮರ್ಥನೆಗೆ ಸಹಾಯವಾಗುತ್ತದೆ. ವೈಶ್ವಾನರನೂ ಸೂರೈನೇ ಆದರೆ ತಾನೇ ಪ್ರಸರಿಸಿ ತನ್ನೆಲ್ಲ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವನೆಂಬುದು ಅಸಂಭವ. ಒಂದು ವಸ್ತುವು ತಾನು ವಿಪ್ರರಿಸಿಕೊಂಡು ಇನ್ನೊಂದರೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಸಹಜವಾಗಿದೆ. ಯಜ್ಞಕರ್ತನು ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಜ್ಜಲಿತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದಮೇಲೆ ಅವರ ಕಿರಣಗಳು ಮೇಲಿನ ಲೋಹಕ್ಕೆ ಹರಡಿ ಅಲ್ಲೂ ಆವಿರ್ಭವಿಸುತ್ತವೆ ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಅದಿತ್ಯನ

ಕಿರಣಗಳೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಎರಡೂ ಒಂದಾಗುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಯತತೇ ಸೂರ್ಯೇಣ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ,

ಅಥ ಯಾನ್ಯೇತಾನ್ಯೌತ್ತಮಿಕಾನಿ ಸೂಕ್ತಾನಿ ಭಾಗಾನಿ ವಾ ಸಾವಿತ್ರಾಣಿ ವಾ ಸೌರ್ಯಾಣಿ
ವಾ ಸೌಷ್ಣಾನಿ ವಾ ವೈಷ್ಣವಾನಿ ವಾ ವೈಶ್ವದೇವ್ಯಾನಿ ವಾ ತೇಷು ವೈಶ್ವಾನರೀಯಾಃ
ಪ್ರವಾದಾ ಅಭವಿಷ್ಯನ್ನಾದಿತ್ಯಕರ್ಮಣಾ ಚೈನಮಸ್ಮೋಷ್ಯನ್ನಿತ್ಯುದೇಶೀತ್ಯೈವೇಶೀತಿ
ವಿಸರೋಷೀತಿ |

ವೈಶ್ವಾನರನು ಸೂರ್ಯನೇ ಆಗಿದ್ದರೆ ಆಗ ಸವಿತ್ರ, ಪೂಷ, ವಿಷ್ಣು, ವಿಶ್ವೇದೇವ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಂತರಕ್ಷಸ್ಥವಾದ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವೂ, ಕ್ರಿಯೆಯೂ ಇವನಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಹ್ಯತವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾಗಿದ್ದಿತು, ಮತ್ತು ಉದಯಿಸುತ್ತಾನೆ, ಅಸ್ತಮಿಸುತ್ತಾನೆ, ಪರಿಭ್ರಮಣವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣನೆಗಳೂ ಇರಬೇಕಾಗಿದ್ದಿತು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿದೇವತಾವಾದ ವರ್ಣನೆಗಳು ಮಾತ್ರವಿರುವುದರಿಂದ ಪಾರ್ಥಿವವಾದ ಅಗ್ನಿಸ್ವರೂಪವೆಂಬುದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಅಧಾರಗಳಿಂದ,

ಯಸ್ತು ಸೂಕ್ತಂ ಭವತೇ ಯಸ್ಮೈ ಹವಿನಿರೂಪ್ಯತೇಽಯಮೇವ ಸೋಽಗ್ನಿವೈಶ್ವಾನರಃ |
ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವೂ, ಪವಿಸ್ತನ ಅರ್ಪಣೆಯೂ ವೈಶ್ವಾನರರೂಪವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆಯೆಂದು ಖಚಿತವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. (ನಿ. ೭-೨೨ ರಿಂದ ೭-೨೧) ಈ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯ ಅನಿರ್ಭಾವವು ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲದರೂ ಸಹ ಇವನೇ, ರಾಜಾ ಜಿ ಕಂ ಭುವನಾನಾಮಭಿಶ್ರೀಃ | ಸಕಲಭೂತಜಾತಗಳಿಗೂ ಪ್ರಭುವಾಗಿಯೂ ಆಶ್ರಯನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದಾನೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ದೇವಮಾನವಾದಿ ಸಕಲರೂ ಇವನ ಉಪಾಸನೆಯಿಂದಲೇ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಅನೇಕಕಡೆ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕರ್ಮಾಣುಷ್ಠಾನಗಳಿಂದ ಇವನ ಪಾರ್ಥಿವಸ್ವರೂಪವನ್ನರಿತು ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಒಂದು ಕ್ರಮವಾದರೆ, ಇವನು ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾದದ್ದೂ, ಸರ್ವಜಗತ್ತಿನ ಚೇತನಾಚೇತನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿರುವುದೂ ಆದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನರಿಯುವ ಅಧ್ಯಾತ್ಮರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮಾಡತಕ್ಕ ಉಪಾಸನೆಯು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ಕರ್ಮಾಣುಷ್ಠಾನಕ್ಕೂ ಜ್ಞಾನೋಪಾಸನೆಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ವಿಶ್ವಾತ್ಮನಾದ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯ ಮುಖಮೆಯನ್ನು ಶತಪಥಾದಿಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಛಾಂದೋಗ್ಯಾದಿ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇವನ ನಿಜವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನರಿಯಲು ಉತ್ತಮವಾದ ಗುರುವನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋದ ಮುಷಿಗಳ ಕಥೆಯನ್ನು ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. (೧೦-೬-೧೧ ರಿಂದ ೧೧)

ಅಪಿ ವಾ ವಿಶ್ವಾನರ ವಿವ ಸ್ಯಾತ್ ಪ್ರತ್ಯೈತಃ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನಿ ತಸ್ಯ ವೈಶ್ವಾನರಃ |
(ನಿ. ೭-೨೧) ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಸಕಲ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತರ್ಗತನಾಗಿರುವವನು ಎಂಬ ನಿರುತ್ತರಾರರ ನಿರ್ವಚನದಂತೆ ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ ವಿಶ್ವಾನರನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಈ ಕಥೆಯು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.—

ಅಥ ಹೈತೇಽರುಣೇ ಔಪನೇಶೌ ಸಮಾಜಗ್ಮುಃ ಸತ್ಯೈಯಜ್ಞಃ ಪೌಲುಷಿಮ್‌ಪದಾಶಾಲೋ ಜಾಬಾ-
ಲೋ ಬುದಿಲ ಆಶ್ವತರೇಶ್ಚಿರಿದ್ರಿದ್ಯುನ್ಮೋ ಭಾನ್ವನೇಯೋ ಜನಃ ಶಾರ್ಕರಾಕ್ಷ್ಯಸ್ರೇ ಹ

ಸಮಾಸತೆ ತೇಷಾಂ ಹ ವೈಶ್ವಾನರೇ ನ ಸಮಿಯಾಯ ||೧|| ತೇ ಹೋಚಿಃ | ಅಶ್ವ-
ಪತಿರ್ವಾಯಂ ಕೈಕೇಯಃ ಸಂಪ್ರತಿ ವೈಶ್ವಾನರಂ ವೇದ ತಂ ಗಚ್ಛಾಮೇತಿ ತೇ ಹಾಶ್ವಪತಿಂ
ಕೈಕೇಯಮಾಜಗ್ಮುಸ್ತೇಭ್ಯೋ ಹ ಪ್ರಥಗಾವಸಥಾಸ್ತೈಫಗಪಚಿತಿಃ ಸ್ವಥಕ್ಸಾಹಸ್ತಾ-
ನ್ಮಾನ್ಮಾನೋನಾಚ ತೇ ಹ ಸ್ವಾತರಸಂವಿದಾನಾ ಏವ ಸಮಿತ್ಸಾಣಯಃ ಪ್ರತಿಚಕ್ರಮಿರ
ಉಪಶ್ವಾಯಾಮುತಿ ||೨|| ಸ ಹೋನಾಚ | ಯನ್ನು ಭಗವಂತೋಽನೂಚಾನಾ ಅನೂಚಾನ-
ಪುತ್ರಾಃ ಕಿಮಿದಮಿತಿ ತೇ ಹೋಚಿವೈಶ್ವಾನರಂ ಹ ಭಗವಾನ್ಮಂಪ್ರತಿ ವೇದ ತಂ ನೋ
ಬ್ರೂಹೀತಿ ಸ ಹೋನಾಚ ಸಂಪ್ರತಿ ಖಲು ನ್ಯಾ ಅಹಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ವೇದಾಭ್ಯಾಧತ್ತ ಸಮಿಧ
ಉಪೇಶಾ ಸ್ಥೇತಿ ||೩|| ಸ ಹೋನಾಚಾರುಣಿಮಾಪನೇಶಿಂ | ಗೌತಮ ಕಂ ತ್ವಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ
ವೇತ್ವೇತಿ ಪ್ರಥೀನಮೇವ ರಾಜನ್ನಿತಿ ಹೋನಾಚೋಮಿತಿ ಹೋನಾಚೈಷ ವೈ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಏತಂ
ರಯಿಂ ವೈಶ್ವಾನರ ಏತಂ ಹಿ ವೈ ತ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ವೈಶ್ವಾನರಂ ವೇತ್ವ ತಸ್ಮಾತ್ತ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ
ಪ್ರಜ್ಞಯಾ ಪಶುಭಿರಸಿ ಯೋ ನಾ ಏತಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ವೇದಾಪ ಪುನರ್ಮೃತ್ಯುಂ
ಜಯತಿ ಸರ್ವಮಾಯುರೇತಿ ಸಾದಾ ತ್ವಾ ಏಶಾ ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ಸಾದಾ ತೇಽಮಾ ಸ್ಯತಾಂ ಯದಿ
ಹ ನಾಗಮಿಷ್ಯ ಇತಿ ಸಾದಾ ತೇಽವಿದಿತಾವಧಿವಿಷ್ಯತಾಂ ಯದಿ ಹ ನಾಗಮಿಷ್ಯ ಇತಿ ನಾ ||೪||
ಅಥ ಹೋನಾಚ ಸತ್ಯಯಿಜ್ಜಂ ಪೌಲುಷಿಂ | ಪ್ರಾಚೀನಯೋಗ್ಯ, ಕಂ ತ್ವಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ
ವೇತ್ವೇತ್ಯೇವ ಏವ ರಾಜನ್ನಿತಿ ಹೋನಾಚೋಮಿತಿ ಹೋನಾಚೈಷ ವೈ ರಯಿವೈಶ್ವಾನರ ಏತಂ
ಹಿ ವೈ ತ್ವಂ ರಯಿಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ವೇತ್ವ ತಸ್ಮಾತ್ತ್ವಂ ರಯಿಮಾನ್ಮುಷ್ಠಿಮಾನಸಿ ಯೋ ನಾ ಏತಂ
ರಯಿಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ವೇದಾಪಪುನರ್ಮೃತ್ಯುಂ ಜಯತಿ ಸರ್ವಮಾಯುರೇತಿ ವಸ್ತಿಸ್ತಾ ಏಷ
ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ವಸ್ತಿಸ್ತಾಹಾಸ್ಯದ್ಯದಿ ಹ ನಾಗಮಿಷ್ಯ ಇತಿ ವಸ್ತಿಸ್ತೇಽವಿದಿತೋಽಭಿವಿಷ್ಯದ್ಯದಿ ಹ
ನಾಗಮಿಷ್ಯ ಇತಿ ನಾ ||೫|| ಅಥ ಹೋನಾಚ ಮಹಾಶಾಲಂ ಜಾಜಾಲಂ | ದೀನಮನ್ಯವ ಕಂ
ತ್ವಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ವೇತ್ವೇತ್ಯಾ ಕಾಶಮೇವ ರಾಜನ್ನಿತಿ ಹೋನಾಚೋಮಿತಿ ಹೋನಾಚೈಷ ವೈ
ಬಹುಲೋ ವೈಶ್ವಾನರ ಏತಂ ಹಿ ವೈ ತ್ವಂ ಬಹುಲಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ವೇತ್ವ ತಸ್ಮಾತ್ತ್ವಂ ಬಹು
ಪ್ರಜಯಾ ಪಶುಭಿರಸಿ ಯೋ ನಾ ಏತಂ ಬಹುಲಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ವೇದಾಪ ಪುನರ್ಮೃತ್ಯುಂ
ಜಯತಿ ಸರ್ವಮಾಯುರೇತ್ಯಾ ತ್ವಾ ಏಷ ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯಾತ್ವಾ ತ್ವಾಹಾಸ್ಯದ್ಯದಿ ಹ
ನಾಗಮಿಷ್ಯ ಇತ್ಯಾತ್ವಾ ತೇಽವಿದಿತೋಽಭಿವಿಷ್ಯದ್ಯದಿ ಹ ನಾಗಮಿಷ್ಯ ಇತಿ ನಾ ||೬|| ಅಥ
ಹೋನಾಚ ಬುದಿಲಮಾಶ್ವತೆರಾಶ್ವಿಂ | ವೈಯಾಘ್ರಪದ್ಯ ಕಂ ತ್ವಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ವೇತ್ವೇತಿ
ನಾಯುಮೇವ ರಾಜನ್ನಿತಿ ಹೋನಾಚೋಮಿತಿ ಹೋನಾಚೈಷ ವೈ ಪ್ರಥಗೈಶ್ವಾನರ ವೈಶ್ವಾನರ
ಏತಂ ಹಿ ವೈ ತ್ವಂ ಪ್ರಥಗೈಶ್ವಾನರಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ವೇತ್ವ ತಸ್ಮಾತ್ತ್ವಂ ಪ್ರಥಗೈಶ್ವಾನರೋಽನು-
ಸುಯಾಂತಿ ಯೋ ನಾ ಏತಂ ಪ್ರಥಗೈಶ್ವಾನರಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ವೇದಾಪ ಪುನರ್ಮೃತ್ಯುಂ ಜಯತಿ
ಸರ್ವಮಾಯುರೇತಿ ಪ್ರಾಣಿಸ್ತಾ ಏಷ ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಿಸ್ತಾಹಾಸ್ಯದ್ಯದಿ ಹ ನಾಗಮಿಷ್ಯ
ಇತಿ ಪ್ರಾಣಿಸ್ತೇಽವಿದಿತೋಽಭಿವಿಷ್ಯದ್ಯದಿ ಹ ನಾಗಮಿಷ್ಯ ಇತಿ ನಾ ||೭|| ಅಥ ಹೋನಾಚೇ-
ವದ್ಯದ್ಯಮ್ನಂ ಭಾಲ್ವನೇಯಂ | ವೈಯಾಘ್ರಪದ್ಯ ಕಂ ತ್ವಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ವೇತ್ವೇತ್ಯಾದಿತ್ಯ.

ಮೇವ ರಾಜಸ್ಥಿತಿ ಹೋವಾಚೋಮಿತಿ ಹೋವಾಚೈಷ ವೈ ಸುತತೇಜಾ ವೈಶ್ವಾನರ ಏತಂ
 ಹಿ ವೈ ಶ್ವಾಂ ಸುತತೇಜಸಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ವೇತ್ಥ ತಸ್ಮಾತ್ತೈವೈಷ ಸುತೋಽದ್ಯಮಾನಃ
 ಪಚೈಮಾನೋಽಕ್ಷೀಯಮಾಣೋ ಗೃಹೇಷು ತಿಷ್ಠತಿ ಯೋ ವಾ ಏತಂ ಸುತತೇಜಸಂ
 ವೈಶ್ವಾನರಂ ವೇದಾಪ ಪುನರ್ಮೃತ್ಯುಂ ಜಯತಿ ಸರ್ವಮಾಯುರೇತಿ ಚಕ್ಷುಸ್ತಾಽಏತೈಶ್ಚೈಶ್ವಾ-
 ನರಸ್ಯ ಚಕ್ಷುಸ್ತಾಽಹಾಸ್ಯದ್ಯದಿ ಹ ನಾಗಮಿಷ್ಯ ಇತಿ ಚಕ್ಷುಸ್ತೇಽವಿದಿತಮಭವಿಷ್ಯದ್ಯದಿ ಹ
 ನಾಗಮಿಷ್ಯ ಇತಿ ವಾ ||೧|| ಅಥ ಹೋವಾಚಿ ಜನಂ ಶಾರ್ಕರಾಕ್ಷ್ಯಂ | ಸಾಯವಸ ಕಂ ತ್ವಂ
 ವೈಶ್ವಾನರಂ ವೇತ್ಥೇತಿ ದಿವಮೇವ ರಾಜಸ್ಥಿತಿ ಹೋವಾಚಿ ಓ ಮಿತಿ ಹೋವಾಚೈಷ ವಾಽಽ-
 ತಿಷ್ಠಾ ವೈಶ್ವಾನರ ಏತಂ ಹಿ ವೈ ತ್ವಮತಿಷ್ಠಾ ವೈಶ್ವಾನರಂ ವೇತ್ಥ ತಸ್ಮಾತ್ತೈವಂ ಸಮಾನಾ-
 ನತಿತಿಷ್ಠಸಿ ಯೋ ವಾ ಏತಮತಿಷ್ಠಾಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ವೇದಾಪ ಪುನರ್ಮೃತ್ಯುಂ ಜಯತಿ
 ಸರ್ವಮಾಯುರೇತಿ ಮೂರ್ಧಾ ತ್ವಾ ಏಷ ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ಮೂರ್ಧಾ ತ್ವಾಹಾಸ್ಯದ್ಯದಿ ಹ
 ನಾಗಮಿಷ್ಯ ಇತಿ ಮೂರ್ಧಾ ತೇಽವಿದಿತೋಽಭವಿಷ್ಯದ್ಯದಿ ಹ ನಾಗಮಿಷ್ಯ ಇತಿ ವಾ ||೧|| ಶಾನ್
 ಹೋವಾಚಿ ಏತೇ ವೈ ಯೂಯಂ ಪೃಥಗೈಶ್ವಾನರಾನ್ವಿದ್ಯಾಂಸಃ ಪೃಥಗನ್ವಮಘಸ್ತ
 ಸ್ವಾದೇಶಮಾತ್ರಮಿವ ಹ ವೈ ದೇವಾಃ ಸುವಿದಿತಾ ಅಭಿಸಂಪನ್ನಾಸ್ತಥಾ ತು ವ ಏನಾಸ್ತ-
 ಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಯಥಾ ಸ್ವಾದೇಶಮಾತ್ರವೇನಾಭಿಸಂಪಾದಯಿಷ್ಯಾಮೀತಿ ||೧೦|| ಸ ಹೋವಾಚಿ |
 ಮೂರ್ಧಾನಮುಪದಿಶನ್ನೇಷ ವಾ ಅತಿಷ್ಠಾ ವೈಶ್ವಾನರ ಇತಿ ಚಕ್ಷುಃಷೀ ಉಪದಿಶನ್ನುವಾಚೈಷ
 ವೈ ಸುತತೇಜಾ ವೈಶ್ವಾನರ ಇತಿ ನಾಸಿಕೇಽಉಪದಿಶನ್ನುವಾಚೈಷ ವೈ ಪೃಥಗೈಶ್ವಾ ವೈಶ್ವಾನರ
 ಇತಿ ಮುಖ್ಯಮಾಕಾಶ ಮುಪದಿಶನ್ನುವಾಚೈಷ ವೈ ಬಹುಲೋ ವೈಶ್ವಾನರ ಇತಿ ಮುಖ್ಯಾ
 ಅಪ ಉಪದಿಶನ್ನುವಾಚೈಷ ವೈ ರಯಿರ್ವೈಶ್ವಾನರ ಇತಿ ಛುಬಕಮುಪದಿಶನ್ನುವಾಚೈಷ ವೈ
 ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ವೈಶ್ವಾನರ ಇತಿ ಸ ಏಹೋಽಗ್ನಿರ್ವೈಶ್ವಾನರೋ ಯತ್ಪುರುಷಃ ಸ ಯೋ ಹೈತಮೇ-
 ವಮಗ್ನಿಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ಪುರುಷವಿಧಂ ಪುರುಷೇಽಂತಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ ವೇದಾಪ ಪುನರ್ಮೃತ್ಯುಂ
 ಜಯತಿ ಸರ್ವಮಾಯುರೇತಿ ನ ಹಾಸ್ಯ ಬೃವಾಣಂ ಚಿ ನ ವೈಶ್ವಾನರೋ ಹಿ ನ ಸಿ ||೧೧||

ಸತ್ಯಯಜ್ಞಪೌಲೂಷಿಯೂ, ಮಹಾಶಾಲಜಾಲಬಲನೂ, ಬುಡಲ, ಅಶ್ವತರ ಅಶ್ವಿ, ಇಂದ್ರವ್ಯುಷ್ಟಾ,
 ಛಾಲ್ವನೇಯನೂ, ಜನಶಾರ್ಕರಾಕ್ಷ್ಯನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಅರುಣಛಿಪವೇಶಿಯು ಗೃಹವಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪ
 ವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ನಿಲ್ಲರೂ ಕಲೆತು ಚರ್ಚಿಸಿದರೂ ಸಹ ಅವರಿಗೆ ನಿಸ್ಪರ್ಶವಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಂಟಾಗದೆ ಪರ
 ಸ್ಪರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಭೇದವುಂಟಾಯಿತು. ವಿಪ್ರೇತ್ತಿಪ್ರತಿಷ್ಠಿಯುಂಟಾಯಿತು. || ೧ || ಅಗ ಅವರಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ
 ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವ ಅಶ್ವತರಿಕೈಕೇಯನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋದರು.
 ಅವನು ತನ್ನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಈ ಅತಿಥಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ವಾಸಸ್ಥಾನಗಳನ್ನೂ, ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಗೌರವ
 ಗಳನ್ನೂ, ಸಹಸ್ರಾರು ಪಾನಗಳನ್ನೂ ಆರಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಸತ್ಕರಿಸಿದನು. ಮರುದಿನ ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಅವರಲ್ಲರೂ
 ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದಗಳನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸಮಿತ್ತುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ' ನಾವು ನಿಮ್ಮ ತಿಟ್ಟ
 ರಾಗಲೇಕೆಂದಿದ್ದೇವೆ.' ಎಂದು ವಿಜ್ಞಾನಿಸಿಕೊಂಡರು || ೨ || ಅಗ ಅವನು ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಂಗತ

ರಾವರ ಪುತ್ರರಾಗಿಯೂ ನೀವೂ ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ಮಾಡಿದವರಾಗಿಯೂ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ನನ್ನಲ್ಲಿಗೆ ಶಿಷ್ಯವೃತ್ತಿಗೆ ಬಂದಿರುವುದೇನು ? ಎಂದು ಅಶ್ವರ್ಯಪಟ್ಟು ಅವರನ್ನು ಪಶ್ಚಿಸಿದನು.. ಆಗ ಅವರು ನೀವು ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಚಿನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿದ್ದೀರಿ. ನಮಗೂ ಅವರ ರಸಹೃದಯವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿ ' ಎಂದು ವಿಷ್ಣುಪಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ಅವನು ' ನನಗೆ ಆ ರಹಸ್ಯವು ಗೊತ್ತಿದೆ. ನಿಮಗೂ ಅವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತೇನೆ. ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಮಿತ್ತುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಇಂದಿನಿಂದ ನೀವು ನನ್ನ ಶಿಷ್ಯರಾಗಿದ್ದೀರಿ ' ಎಂದನು. || ೩ || ಅನಂತರ ಅರುಣಜೀವನತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ' ಗೌತಮನೇ, ನೀನಿಗೆ ಗೊತ್ತಿರುವಂತೆ ವೈಶ್ವಾನರನು ? ' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ ' ಕೃಷ್ಣಿಯೇ ವೈಶ್ವಾನರನೆಂದು ' ಅವನು ಹೇಳಿದನು. ಆಗ ದೊರೆಯು ' ಹೌದು, ಸರ್ವಾಧಾರನಾದ ವೈಶ್ವಾನರನೇ ಆದು. ನೀನು ಈ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವುದರಿಂದ ಪಶುವುತಾದಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಸ್ಥಿರನಾಗಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತನಾಗಿದ್ದೀಯೆ ! ಇದನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಪೂರ್ಣಾಯುಷ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಸತ್ಯವಾಗಿಯೂ ಇವು ವೈಶ್ವಾನರನ ಸಾಧಿಕೆಳು ಮಾತ್ರ. ನೀನು (ವೈಶ್ವಾನರನ ಪೂರ್ಣವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು) ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರದೇ ಇದ್ದಿದ್ದರೆ ನಿನ್ನ ಪಾದಗಳು ಸಡಿಲವಾಗಿ ಕ್ಷೀಣಿಸಿಬಿಡುತ್ತಿದ್ದವು. ಅಥವಾ ನಿನ್ನ ಗೋಚರಕ್ಕೆ ಬೀಳುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ' ಎಂದನು. || ೪ || ಆಮೇಲೆ ಸತ್ಯವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಕುರಿತು ಎಲೈ ಪ್ರಾಚೀನಯೋಗ್ಯನೇ, ವೈಶ್ವಾನರನಾರಿಯೆಂಬುದಾಗಿ ನೀನು ತಿಳಿದಿದ್ದೀಯೆ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಲು ಅವನು ಅಪ್ಪೇ (ಉತಕ) ವೈಶ್ವಾನರನೆನವನು. ಅವನೂ ಅನುಮೋದಿಸಿ ದೊರೆಯು ಅದು ವೈಶ್ವಾನರಿಯವಾದ ಧನವು. ನೀನು ಆ ಧನದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದುದರಿಂದ ನೀನು ಧನೀಕನಾಗಿಯೂ ಉಚ್ಚಾಯಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದೀಯೆ. ಅದನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಪೂರ್ಣವಾದ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ಒಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಇದು ವೈಶ್ವಾನರನ ಅಂತಃಕೋಶಮಾತ್ರವಾಗಿದೆ. ನೀನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರದೇ ಇದ್ದಿದ್ದರೆ ನಿನ್ನ ಕೋಶವೂ ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾಗುತ್ತಿತ್ತು ಅಥವಾ ನಿನ್ನ ಗೋಚರಕ್ಕೆ ಅದು ಬೀಳುತ್ತಿರಲೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದನು ||೫|| ಅನಂತರ ಮಹಾಶಾಲಜಾಬಾಲನನ್ನು ಕುರಿತು ಎಲೈ ಔಷಮನ್ಯವನೇ, ವೈಶ್ವಾನರನಾರಿಯೆಂಬುದಾಗಿ ನೀನು ತಿಳಿದಿದ್ದೀಯೆ ಎಂದನು. ಅಕಾಶವೆಂದೆ ಅವನು ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡಲು ಅವನೂ ಒಪ್ಪಿ ಅದು ವೈಶ್ವಾನರಬಹುಲ (ಸಮೃದ್ಧ) ವೆಂಗೂ ಇದನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದಲೇ ನೀನು ಪಶುವುತಾದಿಗಳ ಬಾಹುಳ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವೆ. ಇದನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಪೂರ್ಣವಾದ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಇದು ವೈಶ್ವಾನರನ ಪ್ರಧಾನ ಕಾಂಡಮಾತ್ರವಾಗುವುದು. ನೀನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರದಿದ್ದರೆ ನಿನ್ನ ದೇಹದ ಮುಖ್ಯತತ್ತ್ವವೇ ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅಥವಾ ನೀನಿಗೆ ಅದು ತಿಳಿಯುತ್ತಲೇ ಇರಲಿಲ್ಲ ಎಂದನು. || ೬ || ಪುನಃ ಬುದಿಲ ಅಶ್ವಕರಾಶ್ವಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಎಲೈ ವೈಯಾಘ್ರಪದ್ಮನೇ. ವೈಶ್ವಾನರನಾರಿಯೆಂಬುದಾಗಿ ನೀನು ತಿಳಿದಿದ್ದೀಯೆ ಎನ್ನಲು ಅವನು ವಾಯುವೇ ವೈಶ್ವಾನರನೆಂದನು. . ಅವನೂ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಆ ರಾಜರ್ಷಿಯು ವಾಯುವು ವೈಶ್ವಾನರನ ಮಾರ್ಗವೈವಿಧ್ಯವು. ನೀನು ಇದನ್ನು ತಿಳಿದುದರಿಂದಲೇ ನಾನಾಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ರಥಗಳು ನಿನ್ನನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸುತ್ತವೆ. ಇದನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಒಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಪೂರ್ಣಾಯುಷ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಇದು ವೈಶ್ವಾನರನ ಉಸಿರೂ ಮಾತ್ರವಾಗಿದೆ. ನೀನು ನನ್ನಲ್ಲಿಗೆ ಬರದಿದ್ದರೆ ನೀನಿಗೆ ನಿನ್ನ ಉಸಿರೂ ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾಗುತ್ತಿತ್ತು ಅಥವಾ ನೀನಿಗೆ ಆದರ ಅಂವೇ ಇರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ ಎಂದನು ||೭|| ಅನಂತರ ಇಂದ್ರವ್ಯುಮ್ಮ ಭಾಜನೇಯವನ್ನು ಕುರಿತು ವೈಶ್ವಾನರನೇಂದೆಂದು ನೀನು ತಿಳಿದಿದ್ದೀಯೆ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಲಾಗಿ ಅವನು ಅದಿತ್ಯನೇ ವೈಶ್ವಾನರನೆಂದನು. ಅವನೂ ಅನುಮೋದಿಸಿ ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಸೋಮನ

ತೇಜಸ್ವೀ ವೈಶ್ವಾನರನು. ನೀನು ಇದನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವುದರಿಂದಲೇ ನಿನ್ನ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಸೋಮರಸವೂ ಅದರ ಪಾಕವೂ ಇಲ್ಲದೇ ಇರುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಇದನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಪೂರ್ಣಾಯುಷ್ಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಇದು ವೈಶ್ವಾನರನ ನೇತ್ರಮಾತ್ರವಾಗಿದೆ. ನೀನು ನನ್ನಲ್ಲಿಗೆ ಬರದಿದ್ದರೆ ನಿನ್ನ ನೇತ್ರವೂ ಆಪ್ರಯೋಜಕವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅಥವಾ ನೀನಿಗೆ ಅದರ ಅಂವೇ ಇರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ ಎಂದನು ||೮|| ಆಮೇಲೆ, ಜನಕರ್ಕ-ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಕುರಿತು ಎಲೈ ಸಾಯನಸನೇ, ವೈಶ್ವಾನರನಾರಿಯೆಂಬುದಾಗಿ ನೀನು ತಿಳಿದಿದ್ದೀಯೆ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಲು ಅವನು ಅಂತರಿಕ್ಷವೆಂದು ಹೇಳಿದನು. ಅದನ್ನು ಅನುಮೋದಿಸುತ್ತ ಅಂತರಿಕ್ಷವೇ ವೈಶ್ವಾನರನ ಸರ್ಪೋತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಅಂಶ. ನೀನು ಇದನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವುದರಿಂದಲೇ ನೀನು ನಿನ್ನ ಸಮಾನರಾದವರಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅತ್ಯುತ್ಕೃಷ್ಟನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಇದನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಪೂರ್ಣಾಯುಷ್ಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಇದು ವೈಶ್ವಾನರ ಶಿರೋಭಾಗ ಮಾತ್ರವಾಗಿದೆ. ನೀನು ನನ್ನಲ್ಲಿಗೆ ಬರದಿದ್ದರೆ ನಿನ್ನ ಶಿರಸ್ಸೂ ಆಪ್ರಯೋಜಕವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅಥವಾ ನೀನಿಗೆ ಅದರ ತಿಳಿದವನು ಇರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ ಎಂದನು. ||೯|| ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅವರಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ವೈಶ್ವಾನರನ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿದ್ದೀರಿ. ಆಮದರಿಂದಲೇ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಭುಜಿಸುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಸುವಿದಿತರಾದ ಈ ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಾದೇಶಿಕವರ್ತಕಗಳಾಗಿ (Measures of a span) ಮಾತ್ರವಿರುವುದರಿಂದ ನೀನಿಗೆ ಅಯಾ ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ವರ್ತಕಗಳಾಗಿ ಮಾತ್ರವಿರುವಂತೆ ನೀನಿಗೆ ವಿವರಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದನು. ||೧೦|| ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ತಲೆಯನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಇದು ವೈಶ್ವಾನರನ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಅಂಶವೆಂದೂ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಅದು ವೈಶ್ವಾನರನ ಅಂಶವಾದ ಸೋಮ ತೇಜಸ್ವೆಂದೂ, ನಾಸಿಕೆಗಳೆ ಕಡಿ ತೋರಿಸಿ ಅದು ವೈಶ್ವಾನರನ ಮಾರ್ಗಗಳ ವೈವಿಧ್ಯವೆಂದೂ, ಅಕಾಶವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಅದು ಸಮುದ್ರವೈಶ್ವಾನರನೆಂದೂ, ಮುಖೋದ್ಯದಳೆಗಳೆ ಕಡಿ ತೋರಿಸಿ ಅದು ವೈಶ್ವಾನರಧನವೆಂದೂ ಗಡ್ಡವನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ಅದು ವೈಶ್ವಾನರನ ಅಧಾರವೆಂದೂ ಹೇಳಿದನು. ಈ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯು ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠನಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಯಾರೂ ಅಲ್ಲವೆಂದೂ, ಮತ್ತು ಪುರುಷರೂಪನೂ, ಪುರುಷನ ಅಂತಸ್ಥನಾಗಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತನಾಗಿರುವವನೂ ಆದ ಈ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಮರಣವನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಪೂರ್ಣಾಯುಷ್ಯನ್ನು ಪಡೆಯುವನೆಂದೂ, ಇವನ ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಮಾಡುವವನಿಗೆ ಯಾವ ತೋಂದರಿಯೂ ಆಗಲಾರದೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿದನು. ||೧೧||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೦, ೬-೧-೧೦೦ದ ೧೧).

ಹೀಗೆ ಕರ್ಮಾಣುಷ್ಠಾನಕ್ಕೂ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಜ್ಞಾನಸಂಪಾದನೆಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯು ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿನರಿಸುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಛಾಂದೋಗ್ಯಾದಿ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನೋಡಬಹುದು. ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ (೫-೧೦೦೦ದ ೫-೧೮) ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆಯೇ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿ ಸಂಬಂಧವಾದ ಕಥೆಯನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಆದರೆ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕೊಂಚ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಆದರೂ ಸಹ ಅಶ್ವಪತಿ ಕೈಕೇಯನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದ ಎಲ್ಲಾ ಮುಹಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿದು, ಅವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅನುಮೋದಿಸಿ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅವೆಲ್ಲವೂ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯ ಬೇರೆಬೇರೆ ಅಂಶಗಳೆಂದೂ ಪೂರ್ಣವಾದ ವೈಶ್ವಾನರನಲ್ಲಿ ಆ ಎಲ್ಲಾ ಅಂಶಗಳ ಸಾಮರಸ್ಯವೂ ಒಟ್ಟಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ವೈಶ್ವಾನರನ ಸರ್ವತೋಮುಖವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವೆಂದಿರುವಂತೆಯೇ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ತಸ್ಯ ಹ ವಾ ಏತಸ್ಯಾತ್ಮನೋ ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ಮೂರ್ಧ್ವೇವ ಸುತೇಜಾಚಿಕ್ಷ್ವುರ್ವಿಶ್ವರೂಪಃ
 ಸ್ವಾಣಃ ಪೃಥಗ್ನಿತ್ವಾತ್ಮಾ ಸಂದೇಹೋ ಬಹುಲೋ ಬ್ಹುಶೀವ ರಯಃ ಪೃಥಿವ್ಯೇವ
 ಸಾವಾಪುರ ಏವ ನೇದಿರ್ಲೋಮಾಸಿ ಬರ್ಹಿಹ್ಯದಯಂ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯೋ ಮನೋವ್ಯಾ-
 ಹಾರ್ಯ ಪಚೇನ ಅಸ್ಯಮಾಹವನೀಯಃ ||

(ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ ೫-೧೮-೨)

ಆತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ಈ ಅಂತರಕ್ಷವೇ ವಿಶ್ವಾತ್ಮನಾದ ಈ ವೈಶ್ವಾನರನ ಶಿರಸ್ಸು, ವಿಶ್ವರೂಪನಾದ ಈ
 ಆದಿತ್ಯನೇ ಅವನ ನೇತ್ರವು, ಮಾರ್ಗವೈವಿಧ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ನಾಯವೇ ಉಸಿರು ; ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿರುವ ದಿಶ್ಯೇ
 ಅವನ ದೇಹ, ಅಬ್ರೂಪವ ಧನವೇ ಅವನ ಅಂತಃಕೋಶ ; ಸರ್ವಾಧಾರಳಾಗಿರುವ ಪೃಥ್ವಿಯೇ ಅವನ ಪಾದ ;
 ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆಯೇ ಅವನ ಎದೆ. ದರ್ಭೆಗಳೇ ಅವನ ರೋಮಗಳು, ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಯೇ ಅವನ ಹೃದಯ, ಅನ್ವಾ
 ಹಾರ್ಯಪಚನಾಗ್ನಿಯೇ ಅವನ ಮನಸ್ಸು, ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯೇ ಅವನ ಮುಖ.

ಸ ಯ ಇದಮವಿದ್ವಾನಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ ಜುಹೋತಿ ಯಥಾಂಗಾರಾನಪೋಹ್ಯ ಭಸ್ಮಜಿ ಜುಹು-
 ಯಾತ್ವಾದ್ಯಕ್ತತ್ಪಾತ್ |

(ಛಾ. ಉ. ೫-೨೪-೧)

ಈ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯು ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯದೇ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವನ್ನು ನೇರವೇರಿಸುವವನು ಬೆಂಕಿಯಿಲ್ಲದ ಭಸ್ಮದಲ್ಲಿ
 ಹೋಮಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆಂದು ಜ್ಞಾನದ ಅವಶ್ಯಕತೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ.

ಅಥ ಯ ಏತದೇವಂ ವಿದ್ವಾನಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ ಜುಹೋತಿ ತಸ್ಯ ಸರ್ವೇಷು ಲೋಕೇಷು
 ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು ಸರ್ವೇಷ್ವಾತ್ಮಸು ಹುತಂ ಭವತಿ |

(ಛಾ. ಉ ೫-೨೪-೨)

ವಿಶ್ವಾತ್ಮನಾದ ಈ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯು ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವನ್ನು ನೇರವೇರಿಸುವವನು
 ಸಕಲ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಕಲ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಕಲವಾದ ಆತ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೋಮಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.
 ಎಂದು ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯ ವ್ಯಾಪಕತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ.

ಅಽಽ ವಾ ವಿಶ್ವಾನರ ಏವ ಸ್ಯಾತ್ ಪ್ರತ್ಯೈಕಃ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನಿ ತಸ್ಯ ವೈಶ್ವಾನರಃ |

(ಐ. ೬-೨೧)

ಎಂದು ಮೇಲೆ ಉಪಹಂಸಿರುವ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನವೂ ಸಹ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿನಾಶ್ಯಗಳನ್ನೇ ಆಧಾರ
 ವಾಗಿಟ್ಟು ಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಈ ನಿರ್ವಚನವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರೂ ಸಹ,

ವಿಶ್ವಾನ್ನ ರಾನ್ನಯತಿ ಪುಣ್ಯಸಾಸಾನುರೂಪಾಂ ಗತಿಂ ಸರ್ವಾತ್ಮೈಷ ಈಶ್ವರೋ ವೈಶ್ವಾನರೋ
 ವಿಶ್ವೋ ನರ ಏವ ವಾ ಸರ್ವಾತ್ಮತ್ವಾತ್ | ವಿಶ್ವೈರ್ವಾ ನದ್ಯಃ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮತೆಯಾ ಪ್ರವಿಭಕ್ಯ
 ನೀಯತ ಇತಿ ವೈಶ್ವಾನರಸ್ತಮೇವಮುಸಾಶ್ವೇ | ವೈಶ್ವಾನರವಿಶ್ವ-
 ವಾತ್ಮಾ ಸನ್ನನ್ನಮುಕ್ತಿ |

(ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷದ್ವ್ಯಾ ೫-೮-೧)

ಎಂಬುದಾಗಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನದಂತೆಯೇ ವಿಶ್ವಾತ್ಮನಾದ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಭಿಶ್ರೀಃ—ಅಭಿಶ್ರಯಣೇಯಃ (ನಿ. ೭-೨೨) ಪೂಜ್ಯನೂ, ಆಶ್ರಯನೂ ಆದವನು, ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿರುವ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ವೈಶ್ವಾನರನು ಸರ್ವಲೋಕಕ್ಕೂ ಆಶ್ರಯನು. ಪೂಜ್ಯನಾದ ಆಧಾರ ಅಥವಾ ಆಶ್ರಯ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಸರ್ವಲೋಕಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾಗಿರುವ ಮಹತ್ವಕ್ಕೆ ಎಂದರ್ಥ.

ವಿನೀ ತ ವಿತೇ ಬೃಹತೀ ಅಭಿಶ್ರಿಯಾ ಹಿರಣ್ಯಯೀ ವಕ್ಸೇರೀ ಬರ್ಹಿರಾಶಾತೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೪೪-೬)

ಪೃತವತೀ ಭುವನಾನಾಮಭಿಶ್ರಿಯೋರ್ವೀ ಪೃಥ್ವೀ ಮಧುದುಘೇ ಸುಪೇಶಸಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೬-೭೦-೧)

ಪೃತ್ವಂ ದೋತಾರಮಾಡ್ಯಂ ಜುಷ್ಯಮಗ್ನಿಂ ಕವಿಕ್ರತುಂ | ಅಭ್ಯರಾಣಾಮಭಿಶ್ರಿಯಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೮-೪೪-೭)

ವಿರಾಣೈತ್ವಾವರುಣಯೋರಭಿಶ್ರೀರಿಂದ್ರಸ್ಯ ಶ್ರಿಷ್ಟುಬಿಹ ಭಾಗೋ ಅಪ್ತಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೧೩೦-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅಭಿಶ್ರೀ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ ವಂದ್ಯವಾದ, ಸ್ತುತೈವಾದೆ ಎಂದರ್ಥವಾಗುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪೂಜ್ಯನಾದ ಆಶ್ರಯನು ಎಂದು ವೈಶ್ವಾನರನ ಮಹತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ವಿಚಿಷ್ಟೇ—ಚಿಕ್ಯತ್, ಚಾಕನತ್, ಆಚಿಕ್ಷ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿ ಪತ್ಯಂತಿಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೩) ವಿಚಿಷ್ಟೇ ಎಂದರೆ ನೋಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥವು. ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದರೂ ಸಹ,

ಜಾತ ಆಪ್ಯಣೋ ಭುವನಾನಿ ರೋದಸೀ ಅಗ್ನೇ ತಾ ವಿಶ್ವಾ ಪರಿಭೂರಸಿ ತ್ವಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೩-೨-೧೦)

ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವಂತೆ ದ್ಯಾವಾಪೃಥ್ವಿಯಾದಿ ಸಕಲ ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದರಿಂದ ಸಕಲ ವಸ್ತುವೂ ಇವನ ಗೋಚರಕ್ಕೆ ಬೀಳುತ್ತವೆಯೆಂದರ್ಥ, ಸಕಲ ಭುವನಗಳಿಗೂ ಪ್ರಭುವಾಗಿರುವುದೆಂದಲೂ, ಇವನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಜಗತ್ಪಲ್ಲಾಣವೂ ಆಗಬೇಕಾಗಿರುವುದೆಂದಲೂ ಇಂತಹ ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ಸುಮತೌ ಸ್ಯಾಮು—ವಯಂ ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ಕಲ್ಯಾಣ್ಯಾಂ ಮತೌ ಸ್ಯಾಮು (ನಿ. ೭-೨೨) ಇವನ ಕಲ್ಯಾಣಾತ್ಮಕನಾದ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರಾಗಿರೋಣ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ—ವಿಶ್ವೇಷಾಂ ನರಾಣಾಂ ಸಂಬಂಧಿ ವೈಶ್ವಾನರಃ. ತಸ್ಯೇದಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆರ್ಷ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತದ್ವಿತೇಷ್ವಚಾನಾಗಾದೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ನರೇ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ.

೬-೩-೧೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಹೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮನುಷ್ಯ—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂಕ್ರಿಸ್ತನ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಸ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನುಧಾ-
ತ್ತೋಪದೇಶ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೋಭನಾ ಮತಃ ಸುಮತಃ. ಇಲ್ಲಿ ಕಾಡಾಚೆ-
ನಿತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಸು) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಮನ್ ಕ್ರಿಸ್ತನ್—(ಪಾ. ಸೂ.
೬-೨-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ
ಬರಲು ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲ. ಕಾರಕಾತ್—ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಕಾರಕದ ಪರದಲ್ಲಿ
ರುವ ಮತಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಆ ಸ್ವರ ಬರುವುದರಿಂದ, ಇಲ್ಲಿ ಗತಿಪೂರ್ವಕವಾದುದರಿಂದ ಬರಲು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಅದುದ
ರಿಂದ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಿಂದ ನಿರ್ವಚನಮಾಡಬೇಕು, ಮತಿರ್ಮನನಮ್. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂಕ್ರಿಸ್ತನ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಸ್ತನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲೋಭನಂ ಮನನಂ ಯಸ್ಯಾಂ ಬುದ್ಧೌ ಸಾ ಸುಮತಃ. ಬಹು
ವ್ರೀಹಿಸವಾಸ. ನೆಚ್ಚೆಸುಧ್ಯಾಮ್—(ಪಾ ಸೂ. ೬-೨-೧೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ಯಾಮ್—ಅಸ ಭುವಿ. ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಿಪ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.
ನಿತ್ಯಂಜಾತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ- ಯಾಸುಟಾಗಮು. ಜಾತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ತ್ವಸೋರಲೋಪಃ
—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಪ್ಪೇ—ಚಪ್ಪೇ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಇದು ಪ್ರೇಕ್ಷಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ.
ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ ಓತಅತ್ಯನೇಪದಾನಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಓಗಿ ಏತ್ಯ ಅದಿ-
ಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ತಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗಿ ಲುಕ್. ಪತ್ಯ ಅಸ್ಯದವಾದುದರಿಂದ ಝಲ್
ಪರವಾದುದರಿಂದ ಸ್ವೋಷಸಂಯೋಗಾದ್ಯೋರಂತೇಚಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಕಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ಪುತ್ಯ
ದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯತಕಾರಕ್ಕೆ ಓಕಾರಾದೇಶ. ಚಪ್ಪೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ
ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯತತೇ—ಯತಿ ಪ್ರಯತ್ನೇ ಧಾತು. ಅನುದಾತ್ತೇತ್ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ.
ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೂರ್ಯೇಣ—ಸರತಿ ಆಕಾಶೇ ಇತಿ ಸೂರ್ಯಃ. ಸ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ರಾಜಸೂಯ ಸೂರ್ಯ—
(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಬಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತವಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಸೂ ಪ್ರೇರಣೇ ಧಾತು.
ಸುವತಿ ಕರ್ಮಣಿ ಲೋಕಂ ಪ್ರೇರಯತಿ ಇತಿ ಸೂರ್ಯಃ. ಕೃಪಿಗಿ ರುಟ್ ನಿಪಾತವಾಗಿದೆ. ಕೃಪ್ ಓಕ್ರಾದುದ
ರಿಂದ ಅನುಭಾತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುವು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೧ ||

.. ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪೃಷ್ಟೋ ದಿವಿ ಪೃಷ್ಟೋ ಅಗ್ನಿಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಪೃಷ್ಟೋ ವಿಶ್ವಾ
ಓಷಧೀರಾ ವಿವೇಶ |

ವೈಶ್ವಾನರಃ ಸಹಸಾ ಪೃಷ್ಟೋ ಅಗ್ನಿಃ ಸ ನೋ ದಿವಾ ಸ ರಿಷಃ
ಪಾತು ನಕ್ತಂ || ೨ ||

ಶಬ್ದಾಃ

ಪೃಷ್ಟಃ | ದಿವಿ | ಪೃಷ್ಟಃ | ಅಗ್ನಿಃ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ | ಪೃಷ್ಟಃ | ವಿಶ್ವಾಃ | ಓಷಧೀಃ |
೮ | ವಿವೇಶ |

ವೈಶ್ವಾನರಃ | ಸಹಸಾ | ಪೃಷ್ಟಃ | ಅಗ್ನಿಃ | ಸಃ | ನಃ | ದಿವಾ | ಸಃ | ರಿಷಃ |
ಪಾತು | ನಕ್ತಂ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಬಾಹುರ್ಮಾಸ್ಯಾನ್ವಾರಂಭಣೀಯಾ ವೈಶ್ವಾನರಪಾರ್ಜನ್ಯಾ | ತಸ್ಯಾಂ ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ಹವಿಷಃ
ಪೃಷ್ಟೋ ದಿವೀತಿ ಯಾಚ್ಯಾ | ಬಾಹುರ್ಮಾಸ್ಯಾನೀತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ತಿಕಂ | ಪೃಷ್ಟೋ ದಿವಿ ಪೃಷ್ಟೋ
ಅಗ್ನಿಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಪರ್ಜನ್ಯಾಯ ಪ್ರ ಗಾಯತ | ಅ. ೨-೧೫ | ಇತಿ ||

ಆಯಂ ವೈಶ್ವಾನರೋಽಗ್ನಿರ್ದಿವಿ ದ್ಯುಲೋಕೆ ಅದಿತ್ಯಾತ್ಮನಾ ಪೃಷ್ಟಃ ಸಂಸ್ತೃಪ್ತಃ ಯದ್ವಾ ನಿಹಿ-
ಕ್ತೋ ನಿಹಿತೋ ವರ್ತತೇ | ತಥಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಭೂಮೌ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿರೂಪೇಣ ಪೃಷ್ಟಃ ಸಂಸ್ತೃಪ್ತೋ
ನಿಹಿತೋ ವಾ | ತಥಾ ವಿಶ್ವಾಃ ಸರ್ವಾ ಓಷಧೀಃ ಪೃಷ್ಟಃ ಸಂಸ್ತೃಪ್ತಃ ಸೋಽಗ್ನಿರಾವಿವೇಶ | ಸಾಕಾರ್ಥ-
ಮಂತಪ್ರವಿಷ್ಟವಾನಾನ್ | ಅಂತಃಪ್ರವಿಷ್ಟೇನ ಸಾರ್ಥಿವೇನಾಗ್ನಿನಾ ಹಿ ಸರ್ವಾ ಓಷಧಯಃ ಪಚ್ಯಂತೇ | ಸಹಸಾ
ಪರೀಷಾಮಸಾಧಾರಣೇನ ಬಲೇನ ಪೃಷ್ಟಃ ಸಂಸ್ತೃಪ್ತೋ ವೈಶ್ವಾನರೋ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ನಿವಾಹ್ನಿ ರಿಷೋ
ಹಂಸತಃ ಶತ್ರುೋಃ ಪಾತು | ರಕ್ಷತು | ತಥಾ ಸ ವೈಶ್ವಾನರೋ ನಕ್ತಂ ರಾತ್ರಾವಸ್ಯೆಸ್ಮಾನ್ನಿಂಸಕಾತ್ಪಾತು ||

ಪೃಷ್ಠಃ | ಸ್ವೃತ ಸಂಸ್ಕರ್ತನೇ | ಛಾಂದಸಃ ಸಕಾರಲೋಪಃ | ಯದ್ವಾ ಪೃಷ್ಠು ಸೇಚಿಸೇ | ನಿಷ್ಪಾಯಾಂ
ಯಸ್ಯ ವಿಭಾಷೇತಿಲಕ್ಷ್ಮಿತೀವೇಧಃ | ದಿವಿ | ಊಡಿವಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ | ಉದಾ-
ತ್ತಯೋ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತಿರುದಾತ್ತಾ | ರಿಷಃ | ರಿಷ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಕ್ಷಿಪ್ತೇತಿ ಕ್ಷಿಪ್ | ಸಾವೇಕಾಚೇ ಇತಿ
ಪಂಚಮ್ಯಾ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ದಿವಿ—ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ | ಪೃಷ್ಠಃ—(ಆದಿತ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ) ಸಂಪರ್ಕವನ್ನು ಹೊಂದಿ
ದ್ದಾನೆ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ— ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ | ಪೃಷ್ಠಃ— (ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿರೂಪದಿಂದ) ಸಂಪರ್ಕವನ್ನು
ಹೊಂದಿದ್ದಾನೆ (ಹಾಗೆಯೇ) | ವಿಶ್ವಾಃ— ಸಮಪ್ರವಾದ | ಹಿಷಧೀಃ— ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಮೂಲಿಕಾದಿಗಳನ್ನು |
ಪೃಷ್ಠಃ— ಸೇರಿಕೊಂಡು (ವ್ಯಾಪಿಸಿ) | ಆ ವಿವೇಕ—(ಅವುಗಳ ಪಾರ್ಥವಾಗಿ) ಅವುಗಳೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ್ದಾನೆ |
ಸಹಸಾ—(ಅಸಾಧಾರಣವಾದ) ಶಕ್ತಿಯಿಂದ | ಪೃಷ್ಠಃ ಸಃ—ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಇರುವ ಅಗ್ನಿಯು | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು |
ದಿನಾ—ಹಗಲು ಕಾಲದಲ್ಲಿ | ರಿಷಃ—ಹಂಸುವ ಶತ್ರು ವಿನಿಂದ | ಸಾತು—ಕಾಪಾಡಲಿ (ಹಾಗೆಯೇ) | ಸಃ—
ಆ ಅಗ್ನಿಯು | ನಕ್ತ್ರಂ—ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ (ಶತ್ರುವಿನಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲಿ) ||

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಪ್ರಭುವಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದಾನೆ. ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯರೂಪ
ದಿಂದಲೂ, ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿ ರೂಪದಿಂದಲೂ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸಂಪರ್ಕವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸಕಲವಾದ
ಸಸ್ಯ ಮೂಲಿಕಾದಿಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಅವುಗಳ ಪಾರ್ಥವಾಗಿ ಅವುಗಳೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇಂತಹ
ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ನಮ್ಮನ್ನು ಹಗಲೂ ರಾತ್ರಿಯೂ ನಮ್ಮನ್ನು ಹಂಸಿ
ಮಾಡುವ ಶತ್ರುವಿನಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲಿ.

English Translation

Agni, who is present in the sky, and present upon earth, and who, present, has pervaded all herbs : may the Agni-Vaiswanara, who is present in vigour, guard us night and day against our enemies.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು :

ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ವೈಶ್ವಾನರ ಮತ್ತು ಪರ್ಜಸ್ಯ ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅನ್ತಾರಂಭಣೆಯ
ವೆಂಬ ಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವುದು. ಆಗ ವೈಶ್ವಾನರದೇವತೆಗೆ ಹವಿರ್ನಿರ್ವಹನಕ್ಕಾಗಿ ಪೃಷ್ಠೋ ದಿವಿ ಎಂಬ
ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು ಯಜ್ಞಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರುತಸೂತ್ರದ ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯಾಣಿ
ಎಂಬ ಋಷಿವ ಪೃಷ್ಠೋ ದಿವಿ ಪೃಷ್ಠೋ ಅಗ್ನಿಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಪರ್ಜನ್ಯಾಯ ಪ್ರ ಗಾಯತೆ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತ
ದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೨-೧೧).

ದಿವಿ ಪೃಷ್ಠೇ— ದ್ಯುಲೋಕೇ ಅದಿತ್ಯಾತ್ಮನಾ ಸಂಸ್ಪೃಷ್ಟ್ಯ ಯದ್ವಾ ನಿಹಿತಃ ವರ್ತತೇ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿರೂಪೇಣ ವರ್ತತೇ | ವಿಶ್ವಾಃ ಓಷಧೀಃ ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿರೂಪೇಣ ಪಾರ್ಥಿವಮಂತಃ ಪ್ರವಿಷ್ಟವಾನ್— ಅಗ್ನಿಯು ಅದಿತ್ಯರೂಪದಿಂದ ದ್ಯುಲೋಕದ ಸಂಪರ್ಕವನ್ನೂ, ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿರೂಪದಿಂದ ಪೃಥಿವಿಯ ಸಂಪರ್ಕವನ್ನೂ ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿರೂಪದಿಂದ ಸಮಸ್ತ ಓಷಧಿಗಳ ಸಂಪರ್ಕವನ್ನೂ ಹೊಂದಿದ್ದಾನೆ. ಅಥವಾ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲೂ ನಿಹಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಾಯಣರು ಪೃಷ್ಠಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಪೃಷ್ಠಃ ಸ್ಪೃತಃ ಅಗ್ನಿಃ | ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ ದೇವೈಃ | ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸ್ಪೃತನಾಗಿ ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ, ಮಾನವರಿಂದ ಸ್ಪೃತನಾಗಿ ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ದೇವತೆಗಳಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಮಾನವರಿಂದಲೂ ಸ್ಪೃತನಾಗಿ ಓಷಧಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದಾನೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಏತಕ್ಕೆಂದರೆ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೆ ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಮಹತ್ವವಿದ್ದೇ ಇರಬೇಕು ಆಗ ಎಲ್ಲರೂ ಈ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಬಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾದ ಈ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಸಕಲ ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಿವೆ.

ಅಗ್ನೇ ಯತ್ತೇ ದಿವಿ ವರ್ಚಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಯದೋಷಧೀಷ್ಟಪ್ಪಾ ಯಚ್ಚ |
ಯೋನಂತರಿಕ್ಷಮುರ್ವಾತತಂಥ ತ್ವೇಷಃ ಸ ಭಾನುರರ್ಣವೋ ನೃಚಕ್ಷಾಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೨೨-೨)

ಅ ಸೂರ್ಯೇ ನ ರಶಯೋ ಧ್ರುವಾಸೋ ವೈಶ್ವಾನರೇ ದಧಿರೇಗ್ವಾ ವಸೂನಿ |
ಯಾ ಪರ್ವತೇಷ್ಟೋಧೀಷ್ಟಪ್ಪು ಯಾ ಮಾನುಷೇಷ್ಟಸಿ ತಸ್ಯ ರಾಜಾ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೫೯-೨)

ವಿ ಯೋ ವೀರತು ದೋಧನ್ಮಹಿತ್ಯೋತ ಪ್ರಜಾ ಉತ ಪ್ರಸೂಷ್ಯಂತಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೬೭-೯)

ಎಂಬುದಾಗಿ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯ ನಾನಾ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಸಿರುವಂತೆಯೇ ಶತಪಥಾದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಈ ವಿಧವಾದ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯ ಪ್ರಶಂಸೆ ಇರುವುದು.

ನೃಷದೇ ವೇದಿತಿ | ಪ್ರಾಣೋ ವೈ ನೃಷನ್ಮನುಷ್ಯಾ ನರಸ್ತದ್ಯೋಽಯಂ ಮನುಷ್ಯೇಷು
ಪ್ರಾಣೋಽಗ್ನಿಸ್ತಮೇತತ್ತ್ರೀಣಾತ್ಯಪ್ಪುಷದೇ ವೇದಿತಿ ಯೋಽಗ್ನಿಸ್ತಮೇತತ್ತ್ರೀಣಾತಿ
ಬರ್ಹಿಷದೇ ವೇದಿತಿ ಯ ಓಷಧಿಷ್ಟಗ್ನಿಸ್ತಮೇತತ್ತ್ರೀಣಾತಿ ವನಸದೇ ವೇದಿತಿ ಯೋ ವನ-
ಸ್ತತಿಷ್ಟಗ್ನಿಸ್ತಮೇತತ್ತ್ರೀಣಾತಿ ಸ್ವರ್ವಿದೇ ವೇದಿತ್ಯಯಮಗ್ನಿಃ ಸ್ವರ್ವಿದಮೇವೈತದಗ್ನಿಂ
ಪ್ರೀಣಾತಿ ||

(ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣ ೯-೨-೧-೪)

ನರರದಲ್ಲಿ ಅಂತಸ್ಥನಾಗತಕ್ಕ ಅಗ್ನಿಗೆ ವೇಟ್ ಎಂದರ್ಥವು. ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಅಂತಸ್ಥವಾಗಿರತಕ್ಕ ಪ್ರಾಣವೇ ಅಗ್ನಿಯು. ಈ ಪ್ರಾಣವನ್ನದ್ದೇಶಿಸಿ ಆಹುತಿಯನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಪುರುಷನು ಸಕಲ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಪ್ರಾಣರೂಪನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಜಲಸ್ಥವಾದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಈ ಆಹುತಿಯಿಂದ ಜಲದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಬರ್ಹಿಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರುವ ಅಗ್ನಿಗೆ ಈ ಆಹುತಿಯಿಂದ ಸಸ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಅಗ್ನಿಗೆ ಕೊಡುವ ಆಹುತಿಯಿಂದ ವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸ್ವರ್ಲೋಕವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸುವ ಅಗ್ನಿಗೆ ಕೊಡುವ ಆಹುತಿಯಿಂದ ಸ್ವರ್ಲೋಕವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಸಮಸ್ತ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಶಂಸೆಯು ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಕ. ಬ್ರಾ. ೯-೨೨ ರಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಇನ್ನೂ ವಿವರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸಹಗಾ ಪೃಷ್ಠಃ—ಓಜಃ, ಪಾಜಃ, ಕವಃ, ಇತ್ಯಾದಿ ೨೮ ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರ್ವವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಸಹಗಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಲವೆಂದರ್ಥ. ಸ್ವಗತಯಾ ಬಲವತ್ತಯಾ ಸ್ತುತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತನ್ನಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸ್ವಶಕ್ತಿಯ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ತುತನಾದವನು. ಶಕ್ತಿವುತ್ರನು, ಕಶ್ಯಧಿದೇವತೆ ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅನೇಕ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಸಿದೆ.

ತಸ್ಮಿನ್ನಂತಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ವಯಃ ಸ ವಾಚಸ್ಯ ತವಸಃ ಶುಷ್ಕಿಣಸ್ತುತಿಃ |

(ಬು. ಸಂ. ೧-೧೪೫-೧).

ತ್ವಂ ನೋ ಅಗ್ನೇ ಅಮೃತ ಕೃತ್ವಾ ದಕ್ಷಸ್ಯ ಮಂಹನಾ |

ತ್ವೇ ಅಸುರೈಃ ಗ ಮಾರುಹಶ್ಚಾನ್ಯಾ ಮಿತೋ ನ ಯಜ್ಜಿಯಃ ||

(ಬು. ಸಂ. ೫-೧೦-೨).

ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯೇ ಶಕ್ತಿಯ ರೂಪಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿದ್ದು ಸಮಸ್ತವಾದ ಬೇಡಿಕೆಗೆಲ್ಲಾ ಅವನು ಆಶ್ರಯನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ವಿಧವಾಗಿ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಹಿಂಸಕರಾದ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವುದು ಪ್ರಾರ್ಥನಾಗಾದ್ದಂತೆ.

ರಿಷಃ—ಹಿಂಸತಃ ಶತ್ರುಃ | ಹಿಂಸಕನಾದ ಶತ್ರುವಿನಿಂದ, ರಕ್ಷಿಸುವುದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯ ಶತ್ರುನಾಶಕವಾದ ಶಕ್ತಿಯು—

ಸ ಹಿ ಪುರೂ ಬಿದೋಜಸಾ ನಿರುಕ್ತಾ ದೀದ್ಯಾನೋ ಭವತಿ ದ್ರುಹಂತರಃ ಪರಶುಸ್ರ

ದ್ರುಹಂತರಃ |

(ಬು. ಸಂ. ೧-೧೨೭-೩).

ಸ ಪುರಸ್ತಾದುಪದಧಾತಿ | ಅಗ್ನೇ ಜಾತಾಸ್ತ್ರಣುದಾ ನಃ ಸಪತ್ನಾನಿತಿ ಯಥೈವ ಯಜುಸ್ತಥಾ ಬಂಧುರಥ ಪಶ್ಚಾತ್ಸಹಗಾ ಜಾತಾಸ್ತ್ರಣುದಾ ನಃ ಸಪತ್ನಾನಿತಿ ಯಥೈವ ಯಜುಸ್ತಥಾ ಬಂಧುಃ |

(ಕ. ಬ್ರಾ. ೮-೫-೧೨).

ಈಗ ಹುಟ್ಟಿರುವ ಮತ್ತು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕ ಸಮಸ್ತ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ನಾಶನಾಡಿ ಯಾವಾಗಲೂ ನಾವು ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೇ ನಂಬಿ ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು ಎಂದು ಮುಗಾದಿಸಂಹಿತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶತಪಥಾದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ನಿಶಕ್ತಿಯ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವು ಪ್ರಶಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ಪೃಷ್ಠಃ—ಸ್ವೃಶ ಸಂಸ್ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕೃಪ್ರತ್ಯಯ. ವ್ರಕ್ಚ ಭೃಷ್ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಕಾರಕ್ಕೆ ಪಕಾರಾದೇಶ. ಪೃಷ್ಠದಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಟಕಾರಾದೇಶ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಆದಿಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪೃಷ್ಠಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಪೃಷು ಸೇಚನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಠಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯ ವಿಭಾಷಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನ್ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧೆಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಿವಿ—ದಿನ್ ಶಬ್ದ. ಸಪ್ರಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ಊಡಿವಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೃಥಿವ್ಯಾಮ್—ಪೃಥಿವೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಪ್ರಮೀ ಷಪರವಾದಾಗ ಜೇರಾಂನದ್ಯಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಕ್ಕೆ ಆನಾದೇಶ. ಯನ್. ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದುದರಿಂದ ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಯಣೋ ಪಲ್ಪೂರ್ವತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿನೇಶ—ವಿಶ ಪ್ರವೇಶನೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪಿಗೆ ಣಲಾದೇಶ. ಧಾತು ವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಲಘೂಪಧಗುಣ. ಅತಿಜಂತವ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಿಷಃ—ರಿಷ ಹಂಸಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ರಿಷ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಂಚಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾವೇಶಾಚೆಸ್ತ್ವೀಯಾದೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಶಾಚಿನಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಾತು—ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಲೋಪಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ನಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾವಾಠಃ

ವೈಶ್ವಾನರ ತವ ತತ್ಪ್ರತ್ಯಮಸ್ತ್ವಸ್ಮಾನ್ರಾಯೋ ಮುಘವಾನಃ
 ಸಚಂತಾಂ |
 ತನ್ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ಮಾಮಹಂತಾಮಧ್ವತಿಃ ಸಿಂಧುಃ
 ವೃಥಿವೀ ಉತ ದ್ಯೌಃ || ೩ ||

ಪದವಾಠಃ |

ವೈಶ್ವಾನರ | ತವ | ತತ್ | ಸತ್ಯಂ | ಅಸ್ತು | ಅಸ್ಮಾನ್ | ರಾಯಃ | ಮುಘಃ | ವಾ-
 ನಃ | ಸಚಂತಾಂ |
 ತತ್ | ನಃ | ಮಿತ್ರಃ | ವರುಣಃ | ಮಮಹಂತಾಂ | ಅಧ್ವತಿಃ | ಸಿಂಧುಃ | ವೃಥಿ-
 ವೀ | ಉತ | ದ್ಯೌಃ || ೩ ||

ಸಾಯಾಭಾಷ್ಯಂ

ದೇ ವೈಶ್ವಾನರ ತವ ತತ್ಪ್ರದೀಯಂ ತದಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣಂ ಕರ್ಮ ಸತ್ಯಮಸ್ತು | ಅವಿತಫ-
 ಫಲಂ ಭವತು | ತತೋಽಸ್ಮಾನ್ನಘವಾನೋ ಮುಘವಂತೋ ಧನವಂತೋ ರಾಯೋ ಧನವದತಿಪ್ರಿಯಾಃ
 ಪುತ್ರಾಃ ಸಚಂತಾಂ | ಸೇವಂತಾಂ | ಏವಂ ಯದಸ್ಮಾಭಿಃ ಪಾರ್ಥಿತಂ ನೋಽಸ್ಮದೀಯಂ ತತ್ ಮಿತ್ರೋಽ
 ದರಭಿಮಾನೀ ದೀವೋ ವರುಣೋ ರಾತ್ರೈಭಿಮಾನೀ | ಅದಿತಿರದೀನಾ ದೇವಮಾತಾ ಸಿಂಧುಃ ಸ್ಯಂದನ
 ಶೀಲೋದಕಾಭಿಮಾನೀ ದೀವಃ | ಉತಶಬ್ದಃ ಸಮುಚ್ಛಯೋ | ಏತೇ ಸರ್ವೇ ಮಿತ್ರಾದಯೋ ಮಮ-
 ಹಂತಾಂ | ಪೂಜಯಂತಾಂ | ಪಾಲಯಂತಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ೩

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವೈಶ್ವಾನರ—ಸಕಲ ಮಾನವರಿಗೂ ಪ್ರಭುವಾದ ಎಲೈ ಆಗ್ನಿಯೇ | ತವ—ನಿನ್ನ (ನಿನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ) |
 ತತ್—(ನಾವು ನೆರವೇರಿಸುವ) ಆ ಕರ್ಮವೆಲ್ಲವೂ | ಸತ್ಯಂ ಅಸ್ತು—ಸತ್ಯವಾದ (ಉದ್ದೇಶಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ)
 ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದಾಗಲಿ. ಅಸ್ಮಾನ್—ನಮ್ಮನ್ನು | ಮುಘವಾನಃ—ಸಂಪದ್ಯುಕ್ತವಾದ | ರಾಯಃ—

ಧನಗಳು ಅಥವಾ ಸಂಪತ್ತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪುತ್ರರು | ಸಚಿಂತಾಂ—ಸೇವಿಸಲಿ | ನಃ—ನಮ್ಮ (ನಮ್ಮಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿತವಾದ) ತರ್ತ—ಆ ಸಂಪತ್ತನ್ನು | ಮಿತ್ರಃ—ಮಿತ್ರನೂ | ವರುಣಃ—ವರುಣನೂ | ಅದಿತಿಃ— ಅದಿತಿಯೂ | ಸಿಂಧುಃ—ಪ್ರವಾಹಗಳ ಅಭಿಗಮನದೇವತೆಯೂ | ಪೃಥಿವೀ—ಪೃಥ್ವಿಯೂ | ಉತ—ಮತ್ತು | ದ್ಯೌಃ—ದ್ಯುಲೋಕವೂ | ಮಮಹಂತಾಂ—ರಕ್ಷಿಸಲಿ. |

॥ ಛಾಂದೋ ॥

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ನಾವು ಮಾಡುವ ಸಕಲಕರ್ಮಗಳೂ ನಾವು ಇಷ್ಟಪಟ್ಟು ಅರ್ಥವನ್ನು ಸತ್ಯವಾಗಿಯೂ ಒದಗಿಸಿ ಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವುಗಳಾಗಲಿ. ನಮ್ಮನ್ನು ಸಂಪತ್ತುಗಳೂ, ಸಂಪದ್ಯುಕ್ತರಾದ ಪುತ್ರರೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಸೇವಿಸಲಿ. ನಮ್ಮಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿತವಾದ ಆ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಮಿತ್ರನೂ, ವರುಣನೂ, ಅದಿತಿಯೂ, ಸಾಗರಾಧಿದೇವತೆಯೂ. ಪೃಥ್ವಿಯೂ ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕವೂ ರಕ್ಷಿಸಲಿ.

English Translation

Vais'wanara, may this (your adoration be attended) by real (fruit); may precious treasures wait us, and may Mitra, Varuna, Aditi—ocean, earth, and heaven, preserve them to us.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ತತ್ಪತ್ಯಮಸ್ತು—ಅಸ್ತಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣಂ ಕರ್ಮ ಅನಿತಥಫಲಂ ಭವತು | ನಾವು ನೆರವೇರಿಸುವ ಕರ್ಮವೆಲ್ಲವೂ ಸತ್ಯವಾದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದಾಗಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆ. ಈ ಫಲಗಳು ನಾನಾ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿರುವುದು. ಪಶುವುತ್ರಾದಿ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ, ಅಸುರರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ರೂಪದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ, ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುಂಸುವ ರೂಪದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಫಲಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟು ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಆಚರಿಸುವಾಗ ಆಯಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟು ಪಲಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವಾಗಿ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯೂ ಇರಬೇಕು. ಕರ್ಮವು ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾಗಿದ್ದರೆ ಫಲವೂ ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾಗಿದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆಯೆಂಬ ಶ್ರದ್ಧೆಯೂ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಇಂತಹ ಫಲಗಳು ಲಭ್ಯವಿಡೀತಾದರೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಅರ್ಹತೆಯೂ ಇದ್ದೇ ಇರಬೇಕು. ಸತ್ಯ ಶಬ್ದವು ಮುಕ್ತಂಹಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಈ ಶ್ರೀಷ್ಯವಾದುದೂ ನೈತಿಕವಾದುದು ಆದ ಅರ್ಹತೆಯನ್ನೂ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ತೋರಿಸುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟು ಕೊಂಡೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಇಂತಹ ಉತ್ತಮವಾದ ಅರ್ಹತೆಯುಳ್ಳವರು ನೆರವೇರಿಸುವ ಕರ್ಮಗಳೂ ಸತ್ಯರೂಪವಾಗಿಯೇ ಇರುವವು ಈ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರೂ ಸಹ ಸತ್ಯಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸತ್ಯಂ ಕಸ್ಮಾತ್, ಸತ್ಯ ತಾಯತೇ ಸತ್ಯಭವಂ ಭವತೀತಿ ನಾ |

(ನಿ. ೨-೧೨).

ಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿ ಹರಡಿರುತ್ತದೆ ಅಥವಾ ಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಸತ್ಯವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ನಿರ್ವಚನದ ಪ್ರಕಾರ ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಫಲವೂ ಸಹ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ

ಲಭಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಸದ್ಗುಣಗಳ ಸತ್ಯಕರ್ಮಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಸತ್ಯರೂಪವಾದ ಫಲ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಕರ್ಮಪರವಾಗಿಯೂ, ಫಲಪರವಾಗಿಯೂ ಸತ್ಯಶಬ್ದವು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಈ ಎರಡು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಈ ಭಾವವು ಯಾವ ವಿಶ್ವತತ್ತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತದೆಯೆಂದು ವಿವರಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ.

ತೇ ದೇವಾ ಉತ್ಪಂಜ್ಯಾನ್ವತೇಂ | ಸತ್ಯಮನ್ಯಾಲೇಭಿರೇ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೯-೫-೧-೧೩)

ತದ್ಯತ್ತೇತ್ಯತೈಂ | ತ್ರಯೀ ಸಾ ವಿದ್ಯಾ ತೇ ದೇವಾ ಅಬ್ಜುವನ್ ಯಜ್ಞಂ ಕೃತ್ವೇದಂ ಸತ್ಯಂ ತನನಾಮಹಾ ಇತಿ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೯-೫-೧-೧೮)

ದೇವತೆಗಳು ಆಸತ್ಯವನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ಸತ್ಯವನ್ನೇ ದೃಢವಾಗಿ ಅವಲಂಬಿಸಿದರು. ತ್ರಯೀ ಎಂದು ಕರೆಸಿ ಕೊಳ್ಳುವ ಮೂರು ವೇದಗಳೇ ಈ ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪಗಳಾಗಿವೆಯಾದ್ದರಿಂದ ನಾವು ಈಗ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿ ಈ ಸತ್ಯವನ್ನು ಹರಡೋಣ ಎಂದು ದೇವತೆಗಳು ಆಶಿಸಿದರು. ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಸತ್ಯಕ್ಕೂ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಇರತಕ್ಕ ತಾತ್ವಿಕವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಲ್ಲದೆ ಇಂತಹ ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮದಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾದದ್ದೂ ಸಕಲ ಸಂಪದ್ಯಕ್ತವಾದುದೂ ಆದ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದೆಂದೂ ಆಶಿಸಿದೆ.

ನಾಭಿರ್ಬ್ರತೈಸ್ಯ ಸಪ್ರಥಾ ಇತಿ | ಸತ್ಯಂ ವಾ ಋತಂ ಸತ್ಯಸ್ಯ ನಾಭಿಃ ಸಪ್ರಥಾ ಇತ್ಯೇವೈತೇದಾಃ ಸ ನೇ ವಿಶ್ವಾಯುಃ ಸಪ್ರಥಾ ಇತಿ ಸ ನಃ ಸರ್ವಾಯುಃ ಇತ್ಯೇವೈತೇದಾಃ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೪-೩-೧-೧೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ವಿವರಣೆಗಳಿಂದ ವಿಶ್ವನಿಯಮಕ್ಕೂ ಸತ್ಯಕ್ಕೂ ಇರುವ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಇಂತಹ ಸತ್ಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಸತ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಪೂರ್ಣಾಯುಷ್ಯ ಫಲರೂಪವಾಗಿ ದೊರಕುವುದೆಂದೂ ಸತ್ಯಲಕ್ಷ್ಯ ಸತ್ಯಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಇರುವ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ.

ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಗೂ ಸಹ ವಿಶ್ವನಿಯಮವನ್ನೂ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣರಾದ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದುದು ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾದ್ದರಿಂದ ಆ ಜ್ಞಾನವೂ ಸಹ ಸತ್ಯದಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವೆಂಬುದನ್ನೂ ಸಹ ಅನೇಕ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಗೂಢಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಪಿತರೋ ಅನ್ಯವಿಂದ್ರಸ್ತೈಮಂತ್ರಾ ಅಜನಯಿನ್ಮುಷಾಸಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೨೩-೪)

ಸತ್ಯಂ ತದಿಂದ್ರೋ ದಶಭಿರ್ದಶಗೈಃ ಸೂರ್ಯಂ ವಿವೇದ ತಮಸಿ ಕ್ಷಿಯಂತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩೯-೫)

ಇದಲ್ಲದೆ, ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದು ಕರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದರ ಫಲವಾಗಿ ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಪಡೆದರೆಂಬ ಹಿಂದಿನ ಸಂದರ್ಭಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ವಾಕ್ಯಗಳ ಬಹಳವಾಗಿವೆ. ಮತ್ತೆ ಸತ್ಯದಿಂದಲೇ ನಮಗೆ ಶುಭವಾಗಲಿ ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯೂ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದೆ.

ಸಾ ಮಾ ಸತ್ಯೋಕ್ತಿಃ ಪರಿ ಪಾತು ವಿಶ್ವತೋ ದ್ಯಾವಾ ಚ ಯತ್ರ ತತನನ್ನಹಾನಿ ಚ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೩೭-೨).

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ಯದಿಂದಲೇ ಸಕಲವಿಧವಾಗ ರಕ್ಷಣೆಯೂ ಲಭಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಮುಕ್ತಿನಿಲ್ಲೂ ಸಹ ಇದೇ ಭಾವವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯೂ ಸಹ ಸತ್ಯದಿಂದಲೇ ತನ್ನ ಲೋಕರಕ್ಷಣಾಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿದನೆಂದೂ, ಅಂತಹ ಸತ್ಯಧರ್ಮನಾದೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸು ಎಂದೂ,

ಅಚೋ ನ ಜ್ಞಾಂ ದಾಧಾರ ಪೃಥಿವೀಂ ತಸ್ತಂಭ ದ್ಯಾಂ ಮಂತ್ರೇಭಿಃ ಸತ್ಯೈಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೬-೫).

ಕವಿಮಗ್ನಿ ಮುಪಸ್ತುಹಿ ಸತ್ಯಧರ್ಮಾಣಮಧ್ವರೇ |

((ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨-೭).

ದೇವೋ ನ ಯಃ ಸವಿತಾ ಸತ್ಯಮನ್ಯಾ ಕೃತ್ವಾ ನಿಸಾತಿ ವೃಜನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೭೩-೨).

ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಸತ್ಯದಿಂದಲೇ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದುದನ್ನೂ, ಲೋಕರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿದುದನ್ನೂ ಅಂತಹ ಸತ್ಯಧರ್ಮನಾಗ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸಬೇಕಾದ ಅವಶ್ಯಕತೆಯನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಅಧಾ ಯಥಾ ನಃ ಸಿತರಃ ಪರಾಸಃ ಪ್ರತ್ನಾಸೋ ಅಗ್ನಿ ಯತಮಾಶುಷಾಣಾಃ |

ಕುಚೀದಯಸ್ನೀಧಿತಿಮುಕ್ತಾಸಃ ಜ್ಞಾನಾ ಭಿಂಧಂತೋ ಅರುಣೀರಪ ವೃನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೨-೧೬)

ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಿಂದಿನ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಹಿಂದೆ ನಮ್ಮ ಸಿತ್ತಗಳು ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಯಜ್ಞಾ ಚರಣೆಯಿಂದ ಯಾವ ಒಳ್ಳೆಯ ಫಲಗಳನ್ನು ಪಡೆದರೋ, ಅದೇ ರೀತಿ ಈಗಲೂ ನಮಗೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ತತ್ತ್ವಮುಕ್ತವು—ಸತ್ಯವಾದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವವಾಗಲಿ ಎಂದು ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಮುಘನಾಃ ರಾಯಃ—ಇಲ್ಲಿ ಧನ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವ ಮುಘ, ರೈ ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಮುಘನಾಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಧನದೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಎಂದೂ, ರಾಯಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಧನವೆಂದಿಪ್ರಿಯಾಃ—ಧನದಂತೆ ಪ್ರಿಯರಾದ ಪುತ್ರರೆಂದೂ ಅರ್ಥವನಾಡಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಸ್ತು—ಅಸ ಭುವಿ. ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಏರುಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಪಿಗೆ ತು ಅದೇಶ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಅತಿಹಂತದ ಪರದ್ವಾರಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಾಯಃ—ರೈ ಶಬ್ದ. ಜಸ ಪರವಾದಾಗ ಏಚೋಽಯವಾಯಾವಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಯಾವೇಶ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಪವಿಸರ್ಗ.

ಮುಘನಾನಿಃ—ಮುಘಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂದು ಮತ್ತರ್ಥವಿವರಣಾ ಮಾಡಿದಾಗ ಛಂದಸೀವನಿಪೌ ಚಿ ವಕ್ತೃವ್ಯೌ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೨೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವನಿಪೌ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮುಘನನ್ ಎಂದು ನಾಂತವಾದ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಜಸೌ ಪರವಾದಾಗ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇ ಚಾಸ್ತಸಂಬುದ್ಧೌ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಂತದ ಉಪಧಿಗೈ ದೀರ್ಘ.

ಸಚಿಂತಾಮ್—ಸ ಚ ಸೇವನೇ ಸೇಚನೇ ಚ ಧಾತುಃ ಭವ್ವಾದಿ. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ದಲ್ಲಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೀಶ. ಅಮೇತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯಕ್ಕೆ ಅಮಾದೇಶ ಶಬ್ದ ವಿಕರಣ. ಪರರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಮಹಂತಾಮ್—ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅಂತಾ ದೀಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಶ್ವ ಅದೀಶ. ಶ್ಲೌ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅನ್ಯೇನಾಮುಪಿ ದ್ವೈತ್ಯತೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ||೩||

ತೊಂಭತ್ತೆಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಸಮಾಪ್ತವು

:೦:

ತೊಂಭತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಜಾತವೇದಸ ಇತ್ಯೇಕರ್ಚಿಂ ಪಷಂ ಸೂಕ್ತಂ ಮುರೀಚಿಪುತ್ರಸ್ಯ ಕಶ್ಯಪಸ್ಯಾರ್ಷಂ ತ್ರೈಷ್ಠಭಂ | ಜಾತವೇದೋಗುಣಿಕೋಽಗ್ನೀಃ ಶುದ್ಧಾಗ್ನಿರ್ವಾ ದೇವತಾ | ತಥಾ ಚಾನುಕ್ಯಾಂತಂ | ಜಾತವೇದಸ ಏಕಾ ಜಾತವೇದಸ್ಯಮೇತದಾದೀನ್ಯೇಕಭೂಯಾಂಸಿ ಸೂಕ್ತಸಹಸ್ರಮೇತತ್ತು ಕಶ್ಯಪಾರ್ಷಮಿತಿ || ಅಹರ್ಗಣೇಷು ದ್ವಿತೀಯಾದಿಷ್ಠಪಠಃಸ್ವಾಗ್ನಿಮಾರುತೇ ಜಾತವೇದಸ್ಯನಿವಿದ್ಯಾನಾತ್ಪೂರ್ವಮೇವಾ ಶಂಸನೀಯಾ | ಸೂಕ್ತಿಕಂ ಚ | ಜಾತವೇದಸೇ ಸುನವಾಮ ಸೋಮಮಿತ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತೇ ಜಾತವೇದಸ್ಯಾನಾಂ | ಅ. ೭-೧ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಜಾತವೇದಸೇ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನೈದನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಅರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಒಂದು ಮುಕ್ತಿಯವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಮುರೀಚಿಪುತ್ರನಾದ ಕಶ್ಯಪನು ಮುನಿಯು ತ್ರಿಷ್ಠಪ್ ಭಂದಸ್ತು, ಜಾತವೇದನಾಮಕನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಅಥವಾ ಕೇವಲ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ-- ಜಾತವೇದಸ ಏಕಾ ಜಾತವೇದಸ್ಯಮೇ ತದಾದೀನ್ಯೇಕಭೂಯಾಂಸಿ ಸೂಕ್ತಸಹಸ್ರಮೇತತ್ತು ಕಶ್ಯಪಾರ್ಷಮಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಅಹರ್ಗಣವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ದಿನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ

ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿನೂರುತಶಸ್ತ್ರ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಜಾತವೇದಸ್ಸೆಂಬಂಧವಾದ ನಿವಿತ್ ಮಂತ್ರಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಸೂತ್ರದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ— ಜಾತವೇದಸೇ ಸುನವಾಮ ಸೋಮಮಿತ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತೇ ಜಾತವೇದಸ್ಯಾನಾಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೭.೧).

—:—

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೯೯

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೫ || ಸೂಕ್ತ—೯೯ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೭ || ವರ್ಗ—೭ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮಂತ್ರಂಖ್ಯ— ೧

|| ಮುಖ್ಯ—ಕೃಷ್ಣೋ ಮೂರ್ತೀಃ ||

|| ವೇದವಾ—ಅಗ್ನಿರಗ್ನಿರ್ಜಾತವೇದಾ ವಾ ||

|| ಭಂಡ—ತ್ರಿಸ್ವಾ ||

ಸಂಹಿತಾಶಾಹಿ

ಜಾತವೇದಸೇ ಸುನವಾಮ ಸೋಮಮುರಾತೀಯತೋ ನಿ ದ್.

ಹಾತಿ ವೇದಃ |

ಸ ನಃ ಪರ್ಷದತಿ ದುರ್ಗಾಣಿ ವಿಶ್ವಾ ನಾವೇವ ಸಿಂಧುಂ ದುರಿ.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ || ೧ ||

ಇಹಾಗ್ನಿಭೂತಸ್ತೃಷ್ಣಿಭಿರ್ಲೋಕೇ ಸ್ತುತಿಭಿರೀಳಿತಃ |

ಜಾತವೇದಾಃ ಸ್ತುತೋ ಮಧ್ಯೇ ಸ್ತುತೋ ವೈಶ್ವಾನರೋ ದಿವಿ |

(ಬೃ. ದೇ. ೧-೬೭)

ಮುಷಿಗಳು ಪೃಥ್ವಿಯ ಮೇಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅಗ್ನಿಯೆಂದೂ, ಮಧ್ಯಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಜಾತವೇದ ಸ್ತೆಂದೂ ದ್ವಲೋಕದಲ್ಲಿರುವವನನ್ನು ವೈಶ್ವಾನರನೆಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆಂದು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ಇದೇ ಭಾವವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸುತ್ತಾ

ವೈಶ್ವಾನರಂ ಶ್ರಿತೋಹ್ಯಗ್ನಿರಗ್ನಿಂ ವೈಶ್ವಾನರಃ ಶ್ರಿತಃ |

ಅನಯೋರ್ಜಾತವೇದಾಸ್ತು ತಥೈತೇ ಜಾತವೇದಸಿ |

(ಬೃ. ದೇ. ೧-೯೭)

ಅಗ್ನಿಯು ವೈಶ್ವಾನರನಲ್ಲಿಯೂ ವೈಶ್ವಾನರನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಡಕವಾಗಿ ಜಾತವೇದವೆನ್ನು ಇವೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಅಡಕವಾಗಿದ್ದಾನೆಂದೂ ಇವೆರಡೂ ಜಾತವೇದವೆಂದೂ ಎರಡು ಅಂಶಗಳೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಹೀಗೆ ಮೊದಲನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಜಾತವೇದವೆಂದೂ ಸ್ವಾನಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಎರಡನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ.

ಭೂತಾನಿ ವೇದ ಯಜ್ಞಾತೋ ಜಾತವೇದಾಥ ಕಥ್ಯತೇ |

ಯಚ್ಚೈಷ ಜಾತವಿದ್ಯೋಽಭೂತ್ ವಿತ್ತಂ ಜಾತೋಽಧಿವೇತ್ತಿ ವಾ |

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೨೦)

ವಿದ್ಯತೇ ಸರ್ವಭೂತೈರ್ಹಿ ಯದ್ವಾ ಜಾತಃ ಪುನಃ ಪುನಃ |

ತೇನೈಷ ಮಧ್ಯಭಾಗೇಂದ್ರೋ ಜಾತವೇದಾ ಇತಿ ಸ್ತುತಃ |

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೨೧)

ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಾಗಲೇ ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನವು ಅವನಲ್ಲೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ಉತ್ಪನ್ನವಾದಾಗಲೇ ಸಕಲ ಭವನನ್ನೂ ತಿಳಿದು ಹೊಂದುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ಪುನಃ ಪುನಃ ಉತ್ಪನ್ನವಾದಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಸಕಲ ಭೂತಗಳಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವನಾದುದರಿಂದಲೂ, ಮಧ್ಯಲೋಕವಾಸಿಯಾದ ಇಂದ್ರನೆಂತೆ ಜಾತವೇದಸ್ತೆಂದು ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ತುತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯು ನಿರ್ವಚನವಿದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ

ಯಃ ಸಂವತ್ಸರಂ ಜಾತಃ ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಅಗ್ನಿಸ್ತೇನುತದ್ವಿಭಕ್ತ್ಯಥ ಹ ವೈ ರೇತಃ ಸಿಕ್ತಂ ಪ್ರಾಣೋಽನ್ವನರೋಹತಿ ತದ್ವಿಂದತೇ ತದ್ಯಜ್ಞಾತಂ ಜಾತಂ ವಿಂದತೇ ತಸ್ಮಾಜ್ಞಾತವೇದಾಃ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೯-೫-೧೬೮)

ಪ್ರಾಣರೂಪಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲ ಭೂತಗಳನ್ನೂ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಜಾತವೇದಸ್ಸೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಈ ಜಾತವೇದಸ್ಸೇ ವಿಶ್ವಾತ್ಮನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದೂ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವಿಶ್ವರೂಪಂ ಹರಿಣಂ ಜಾತವೇದಸಂ ಪರಾಯಣಿಂ ಜ್ಯೋತಿರೀಕಂ ತಪಂತಂ |

(ಪ್ರಶ್ನೋಪನಿಷತ್. ೧-೮).

ವಿಶ್ವರೂಪನೂ, ಸಹಸ್ರ ರಶ್ಮಿಗಳುಳ್ಳವನೂ, ಸರ್ವಜ್ಞನೂ, ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಆಶ್ರಯನೂ ಆದವನೂ ಮತ್ತು ಜ್ಯಾನಿಗಳಿಂದ ಅರಿಯಲ್ಪಟ್ಟವನೂ ಸಕಲಭೂತಗಳಿಗೂ ಅಂತರಾತ್ಮನಾಗಿರುವವನೂ ಆದ ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಪ್ರಶ್ನೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ,

ಅರಣ್ಯೋರ್ನಿಹಿತೋ ಜಾತವೇದಾ ಗರ್ಭ ಇವ ಸುಧೃತೋ ಗರ್ಭಣೇಭಿಃ |

ದಿನೇ ದಿವ ಈಡ್ಯೋ ಜಾಗ್ಯವದ್ಧಿ ವರ್ಹವಿಷ್ವದ್ಧಿ ಮರ್ನುಷ್ಯೇಭಿರಗ್ನಿಃ ||

(ಕಠೋಪನಿಷತ್. ೧-೪-೮).

ಯಾವ ಜಾತವೇದಸ್ಸು ಅರಣಿಗಳ ನಡುವೆ ಅಧಿಯಜ್ಞದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು ಎಲ್ಲಾ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನೂ ಭೋಗಿಸುವನೋ, ಗರ್ಭಣೇ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಮಮತೆಯಿಂದ ತಮ್ಮ ಗರ್ಭಗಳನ್ನು ಪೋಷಿಸಿ ಬೆಳೆಸುವಂತೆ ಯಾವ ಪರಮಪುರುಷನನ್ನು ಯೋಗಿಗಳು ತಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಧ್ಯಾನಮಾಡುವರೋ, ಮತ್ತು ಯಾವ ಪೂಜ್ಯನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಯಜ್ಞಕರ್ತರು ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನರ್ಪಿಸುವರೋ ಆ ಜಾತವೇದಸ್ಸೇ ವಿಶ್ವಾತ್ಮನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಕಠೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅರಣ್ಯೋರ್ನಿಹಿತೋ ಜಾತವೇದಾ ಗರ್ಭ ಇವ ಸುಧೃತೋ ಗರ್ಭಣೇಷು |

ದಿನೇದಿವ ಈಡ್ಯೋ ಜಾಗ್ಯವದ್ಧಿ ವರ್ಹವಿಷ್ವದ್ಧಿ ಮರ್ನುಷ್ಯೇಭಿರಗ್ನಿಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೩-೨೯-೨).

ಎಂದು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವಂತೆಯೇ ಕಠೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸರ್ವಜ್ಞನೂ, ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯೂ, ಸರ್ವಭವವುಳ್ಳವನೂ, ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟನೂ ಆದುದರಿಂದ ಜಾತವೇದಸ್ಸೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆಂದು ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಸ್ತುತಿಸಿವೆ.

ಆರಾತೀಯತಃ—ನಮಗೆ ಕೇಡನ್ನು ಬಯಸುವ ಶತ್ರುವಿನಿಂದ. ಕರ್ಮನಿಷ್ಠನಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ಅಸುರರಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ಸಹಜವಾದ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು ಯಜ್ಞಾಧ್ಯಕ್ಷನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ ಸಮರ್ಥನಾದುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಅಸುರರಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಬೇಕೆಂದು ಪದೇ ಪದೇ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ನಾ ನೋ ಆರಾತೀಶತ ದೇವಸ್ಯ ಮರ್ತ್ಯೈ ಚ |

(ಮು. ಸಂ. ೨-೨-೨)

ಪುರುಷುದೋ ಹಿ ಕ್ಷಿತೆಯೋ ಜನಾನಾಂ ಪ್ರತಿ ಪ್ರತೀಚೀರ್ಧತಾದರಾತೀಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೩-೧೮-೧)

ಯೋ ನೋ ಅರಾತಿಂ ಸಮಿಧಾನ ಚಿತ್ರೇ ನೀಚಾ ತಂ ಧವ್ಯತಸಂ ನ ಶುಷ್ಯಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೪-೪)

ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಸಿಂಧು ನಾನಾ ಇವ ವಿಶ್ವಾ ದುರ್ಗಾಚ್ ಅತಿ ಪರ್ಷತ್—ಮೊಸಳೆಗಳೇ ಮುಂತಾದ ಮತ್ಸ್ಯಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನದಿಯನ್ನು ದೋಣಿಯ ಮೂಲಕ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಸಾಗಿಸುವಂತೆ ದುಃಖಹೇತುಗಳಿಂದ ನಮ್ಮ ಪ್ರತಿ ಬಂಧಗಳನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಕಷ್ಟದಿಂದ ದಾಟಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವಾಗ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ನಾವೆಗೂ, ಕ್ಷೇತ್ರಗಳನ್ನು ಮೊಸಳೆಗಳೇ ಮುಂತಾದ ಕ್ರೂರವಾದ ಜಲಜಂತುಗಳಿಗೂ ಹೋಲಿಸುವುದು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅನೇಕಕಡೆ ಬರುವ ಉಪಮಾನನಾಗಿದೆ. ಈ ಉಪಮಾನದಲ್ಲಿರುವ ಔಚಿತ್ಯವನ್ನು ಋ. ಸಂ. ೧-೯-೭-೮ನೇ ಋಕ್ಸನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಉದಾಹರಣೆಗಳೊಡನೆ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ದುರಿತಾ ಅತಿ—ನನುಗೆ ದುಃಖಹೇತುಗಳಾದ ಪಾಪಕೃತ್ಯಗಳನ್ನೂ ಸಹ ನಾವು ಮಾಡದಿರುವಂತೆ ನಮ್ಮನ್ನು ದಾಟಿಸಿ ಕರೆದುಕೊಂಡುಕೋಗಲಿ. ಎಷ್ಟೇ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿವ್ವರೂ ಸಹ ಕರ್ನಾಟುಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನ್ಯೂನತೆಯು ಕಂಡುಬರುವುದು ಸಹಜವಾದುದರಿಂದ ಅಂತಹ ತಿಳುವಳಿಕೆಗೆ ಬರದೇ ಇರತಕ್ಕ ಪಾಪವು ನಡೆಯದಿರುವಂತೆ ಸನ್ಮಾರ್ಗ ಪ್ರವರ್ತಕನಾಗಿರಬೇಕೆಂದೂ, ಅಥವಾ ಅಂತಹ ನ್ಯೂನತೆಯು ಕಂಡುಬಂದರೂ ಅದನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಅನೇಕಕಡೆ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ ಸ್ತೋತವಾದ ಬೇಡಿಕೆಯಿದೆ.

ಯಚ್ಚಿದ್ಧಿ ತೇ ಪುರುಷತ್ರಾ ಯವಿಷ್ಣುಚಿತ್ತಿಭಿಶ್ಚ ಕೃಮಾ ಕಚ್ಚಿ ದಾಗಃ |

ಕೃಧೀ ಪ್ಸುಂಸ್ಯಾ ಅದಿತೇರನಾಗಾನ್ವೈನಾಂಸಿ ಶಿಶ್ರುಣೋ ವಿಷ್ವಗಗ್ನೇ ||

(ಯ. ಸಂ. ೪-೧೩-೪).

ಸೋ ಅಗ್ನಿ ಏನಾ ನಮಸಾ ಸಮಿದ್ಯೋಚ್ಯಾ ಮಿತ್ರಂ ವರುಣಮಿಂದ್ರಂ ವೋಚೇಃ |

ಯತ್ಸೀಮಾಗಶ್ಚ ಕೃಮಾ ತತ್ಸು ಮೃಳ ತದರೈಮಾದಿತಿಃ ಶಿಶ್ರುಣಂತು ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೯೩-೭).

ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ದೋಷಗಳಿಂದಲೂ ತಪ್ಪಿಸಬೇಕೆಂದೂ, ಮತ್ತು ಅಂತಹ ದೋಷಗಳು ಸಂಭವಿಸದರೆ ಕ್ಷಮಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅದೇ ಬೇಡಿಕೆಯಿದೆ.

|| ನ್ಯಾಕವಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಜಾತವೇದಸೇ—ಜಾತಾನಿ ವೇತ್ತೀತಿ ಜಾತವೇದಾಃ ವಿವ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಗತಿಕಾರಕಯೋರಪಿಪೂರ್ವ ಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂಜಿ—(ಉ. ಸೂ. ೪-೬೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾರಕಪೂರ್ವಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಅಸುಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಸಫೆಗೆ ಗುಣ. ಜಾತವೇದಸಾ ರಬ್ಬವಾಗುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವ ಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವೂ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೇ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಚತುರ್ಥಾನಿ ಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸುನವಾನು—ಪೂರ್ವ ಅಭಿವೇಧಿತಾತು. ಧಾತ್ಯಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸತ್ಯ. ಲೋಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಬ್ಧಿಧ್ವಾವಿರುವುದರಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ. ಸ್ವಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಚಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಚ ಏಕರಣ. **ಅದುತ್ತಮಸ್ತು ಪಿಚ್ಚೆ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆಚಾಗಮ. ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಏಕರಣಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅವಾದೇಶ. ಏಕರಣಕ್ಕೆ ಬಾವ್ಯಧ್ವಾವಿರುವುದರಿಂದ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರಾತೀಯತಃ - ನ ವಿದ್ಯತೇ ರಾತಿಃ ದಾನಂ ಅಸ್ಮಿನ್ ಇತಿ ಅರಾತಿಃ ಶತ್ರುಃ ಅರಾತಿಮಿವ ಆಚರತಿ (ಅಸ್ಮಿನ್) ಇತಿ ಅರಾತೀಯತಿ **ಉಪಮಾನಾದಾಚಾರೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಮಾನ ನಾಚಕನಾದ ಕರ್ಮನಾಚಕನಾದ ಸುಬಂತದ ಮೇಲೆ ಆಚಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೃತ್. **ಅಕ್ಯತ್ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಯೋದೀರ್ಘಘಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃತ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಅರಾತೀಯ ಎಂಬ ಕೃತಂಶವು ಸನಾಯಂತಾ ಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಕ್ಷೇಪಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಙ್ಘದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅರಾತೀಯತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ಥಿತಿವಕನಂತರೂಪ. ನುಮಾರಿತನಾದ ಶತ್ಯವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ಆಜಾದಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ತತುರನುಮೋನದ್ಯಜಾದೀ— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಹಾತಿ—ದಡ ಭಸ್ಮೀಕರಣೇ ಧಾತು ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಲೇಟೋದ್ರಾಟಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ಆಚಾಗಮ- ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೇದಃ-ವಿದ್ಯತೇ ಲಬ್ಧತೇ ಇತಿ ವೇದಃ (ಹೋದಲ್ಪದುವುದು.) ಧನಮ್. ವಿದಲ್ಯ ಲಾಭೇ ಧಾತು. **ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಅಸುನ್** (ಉ. ಸೂ ೪-೩-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ವೇದಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾವಕನಂತರೂಪ.

ಸರ್ವತ್—ಪೂ ವಾಲನಪೂರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತಾಣ್ಯಾರ್ಥಕನಾದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಕ್ಕೆ ಲೋಪಃ (ಪಾ.ಸೂ.೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. **ಲೇಟೋದ್ರಾಟಾ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಚಾಗಮ. **ಸಿಬ್ಬುದುಲಂ-ಲೇಟಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್. ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿಹಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದುರ್ಗಾಣಿ—ದುಃಖೇನ ಗಮ್ಯತೇ ಏಷು ಇತಿ ದುರ್ಗಾಣಿ ಗಮಲ್ಯ ಗತ್ ಧಾತು. **ಸುದುರೋದಧಿ ಕರಣೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೪೮-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಡ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವಿತ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ (ಅನು) ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಾ—ನವುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ತಿ ಆದೇಶ ಬಂದು ಕಾರ್ಯವಾದಾಗ ಶೇಷ್ಯಂದೆಸಿ ಬಹುಲಂ(ಪಾ.ಸೂ. ೬.೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೇ ಲೋಪ.

೯೯ ನೇ ಸೂಕ್ತವು ಸಮಾಪ್ತವಾಗಿದೆ.

ನೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಸ ಯೋ ವ್ಯಷೇತ್ಯೇಕೋನನಿಂಶತ್ಯೈಚಿಂ ಸಪ್ತಮಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮ್ಯತೇ | ಸ ಯೋ ವ್ಯಷೇಕೋನಾ ವಾರ್ಷಾಗಿರಾ ಋಜ್ರಾಶ್ವಾಂಬರೀಷಸಹದೇವಭಯಮಾನಸುರಾಧಸ ಇತಿ | ವ್ಯಷಾಗಿರೋ ಮಹಾರಾಜಸ್ಯ ಪುತ್ರೈಘೃತಾ ಋಜ್ರಾಶ್ವಾದಯಃ ಪಂಚಿ ರಾಜರ್ಷಯಃ ಸಹೇದಂ ಸೂಕ್ತಂ ದಿದ್ಯತುಃ | ಅತಸ್ತೇಽಸ್ಯ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಋಷಯಃ | ಉಕ್ತಂ ಹ್ಯಾರ್ಷಾನುಕ್ರಮಣ್ಯಾಂ | ಸೂಕ್ತಂ ಸ ಯೋ ವ್ಯಷೇತ್ಯೇತ- ತ್ವೆಂಚಿ ವಾರ್ಷಾಗಿರಾ ವಿಮುಃ | ನಿಯುಕ್ತಾ ನಾಮಧೇಯೈಃ ಸ್ವೈರಪಿ ಚೈತತ್ತ್ವದಿತ್ಯೈಚೀತಿ | ಅನಾದೇಶ- ಪರಿಭಾಷಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ | ಇಂದ್ರೋ ದೇವತಾ || ದಶರಾತ್ರೈಸ್ಯ ಪಷ್ಠೇಽಹನಿ ಮರುತ್ವತೀಯ ಇದಂ ಸೂಕ್ತಂ | ತಥಾ ಚಿ ಸೂಕ್ತೀತಂ | ಯಂ ತ್ವಂ ರಥಮಿಂದ್ರ ಸ ಯೋ ವ್ಯಷೇಂದ್ರ ಮರುತ್ವ ಇತಿ ತಿಸ್ರ ಇತಿ ಮರುತ್ವತೀಯಂ | ಅ. ೮.೧ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಸ ಯೋ ವ್ಯಷಾ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನೈದನೆಯ ಅನುವಾಹದಲ್ಲಿ ಎಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಇದರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚುಂಟುತ್ತು ಬುಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಸ ಯೋ ವ್ಯಷೇಕೋನಾ ವಾರ್ಷಾಗಿರಾ ಋಜ್ರಾಶ್ವಾಂಬರೀಷಸಹದೇವಭಯಮಾನಸುರಾಧಸ ಇತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ವ್ಯಷಾಗರನೆಂಬ ಮಹಾ ರಾಜನ ಪುತ್ರರಾದ ಋಜ್ರಾಶ್ವ, ಅಂಬರೀಷ, ಸಹದೇವ, ಭಯನಾಸ, ಸುರಾಧಸ ಎಂಬ ಐದು ಮಂದಿ ರಾಜರ್ಷಿ ಗಳು ಈ ಸೂಕ್ತದ ದ್ರಷ್ಟೃಗಳಾಗಿರುವರು. ಅರ್ಷಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—

ಸೂಕ್ತಂ ಸ ಯೋ ವ್ಯಷೇತ್ಯೇತತ್ವೆಂಚಿ ವಾರ್ಷಾಗಿರಾ ವಿಮುಃ |
ನಿಯುಕ್ತಾ ನಾಮಧೇಯೈಃ ಸ್ವೈರಪಿ ಚೈತತ್ತ್ವದಿತ್ಯೈಚಿ || (ಇತಿ)

ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದನ್ನು, ಇಂವುನು ದೇವತೆಯು. ದಶರಾತ್ರವೆಂಬ ಯಾಗದ ಆರನೆಯ ದಿವಸದಲ್ಲಿ ಮರುತ್ವತೀಯಶಪ್ತಮಂಶ್ರವಣಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಕೌಶ ಸೂತ್ರದ—ಯಂ ತ್ವಂ ರಥಮಿಂದ್ರ ಸ ಯೋ ವ್ಯಷೇಂದ್ರ ಮರುತ್ವ ಇತಿ ತಿಸ್ರ ಇತಿ ಮರುತ್ವತೀಯಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೮.೧)

ಸೂಕ್ತ—೧೦೦

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೫ || ಸೂಕ್ತ— ೧೦೦||

ಅನ್ಯಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೭ || ವರ್ಗ— ೮, ೯, ೧೦, ೧೧ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ— ೧೯

|| ಮುಷಿ— ಮುಷ್ಠಾಶ್ವ, ಅಂಬರೀಷ, ಸತದೇವ, ಭಯಮಾನ, ಸುರಾಧಃ ||

|| ದೇವತಾ— ಇಂದ್ರಃ ||

|| ಭಂದಃ— ಶ್ರಿಷ್ಠಿನ್ ||

“ ಸಂಹಿತಾಗಾಥೆ ||

ಸ ಯೋ ವೃಷಾ ವೃಷ್ಟ್ಯೇಭಿಃ ಸಮೋಕಾ ಮಹೋ ದಿವಃ

ಪೃಥಿವ್ಯಾಶ್ಚ ಸಮ್ರಾಟ್ |

ಸತೀನಸತ್ವಾ ಹವ್ಯೋ ಭರೇಷು ಮರುತ್ಪಾನೋ ಭವತ್ವಿಂದ್ರ

ಊತೀ || ೧ ||

ಸದವಾಃ

ಸಃ | ಯಃ | ವೃಷಾ | ವೃಷ್ಟ್ಯೇಭಿಃ | ಸಂಽ ಓಕಾಃ | ಮಹಃ | ದಿವಃ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ |

ಚಃ | ಸಂಽ ರಾಟ್ |

ಸತೀನಽ ಸತ್ವಾ | ಹವ್ಯಃ | ಭರೇಷು | ಮರುತ್ಪಾನ್ | ನಃ | ಭವತ್ವು | ಇಂದ್ರಃ |

ಊತೀ || ೧ ||

|| ಸಾಯಂಜಞ್ಞಾಸ್ತು ||

ಯ ಇಂದ್ರೋ ವೃಷಾ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾ ವೃಷ್ಟ್ಯೇಭಿವೃಷ್ಟಿ ಭವೈರ್ವಿಯ್ಯುಃ ಸನೋಕಾಃ
 ಸನ್ಯುಕ್ ಸಮನೇತಃ ಸಂಗತೋ ಮದೋ ವೃಧತೋ ದಿವೋ ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಯ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಪ್ರಥಿತಾಯಾ
 ಭೂಮೇಶ್ವ ಸಮಾದೀಶ್ವರಃ ಸತೀನಸತ್ವಾ | ಸತೀನಮಿತ್ಯಾದಕನಾಮ | ಉದಕಸ್ಯ ಸತ್ಯಾ ಸಾದಯಿತಾ
 ಗಮಯಿತಾ | ಭೇದಷು ಸಂಗ್ರಾಪ್ನೇಷು ಹವ್ಯಃ ಸರ್ವೈಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಭಿರಾಹ್ವತವ್ಯಃ | ಏವಂಭೂತೋ
 ಮರುತ್ಯಾನ್ನರುದ್ಧಿಯ್ಯುಕ್ತಃ | ಸ ಇಂದ್ರೋ ನೋಲ್ಯಸ್ಮಾಕಮೂತೀ ಊತಯೇ ರಕ್ಷಣಾಯ ಭವತು ||
 ವೃಷ್ಟ್ಯೇಭಿಃ | ವೃಷ್ಯಾಬ್ಧಾಬ್ದೈವೇ ಭಂದಸೀತಿ ಯತ್ | ಅಲ್ಲೋಪೋಲ್ಯನ ಇತ್ಯೇಕಾರಲೋಪಃ |
 ಯೇ ಚಾಧಾವಕಮಗೋರಿತಿ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಸ್ತು ವ್ಯತ್ಯೇಯೇನ ನ ಭವತಿ | ಮಹಃ | ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ
 ಕ್ರಿಪ್ | ಯದ್ವಾ | ಮಹಚ್ಚೈಚ್ಚೈಬ್ಬಲೋಪಃ | ಸಾನೇಕಾಚಿ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ರತ್ತಂ | ಸಮ್ರಾಟ್ |
 ಮೋ ರಾಜಿ ಸಮಃ ಕ್ವಾ | ಸಾ. ೮-೩-೨೫ | ಇತಿ ರಾಜತಾ ಕ್ವಿಬಂತ ಉತ್ತರಪದೇ ಸನೋ ಮಕಾರಸ್ಯ
 ಮಕಾರಾದೇಶಃ | ಮಕಾರಸ್ಯ ಚಿ ಮಕಾರವಚನನುಮಸ್ವಾರಬಾಧನಾರ್ಥಂ | ಸತೀನಸತ್ವಾ | ಪದ್ಧೃ ನಿಶರ-
 ಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು | ನೋಘೇಷು ನಿಷೀದತಿತಿ ಸತೀನಂ-ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಕಂ | ಔಪಾದಿಕಿ ಈನಪ್ರತ್ಯಯಸ್ತು-
 ಕಾರಾಂತಾದೇಶಶ್ಚ | ಯದ್ವಾ | ಸತೀ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾ ವಾಕ್ | ಸಾ ಇನಾ ಈಶ್ವರಾ ಯಸ್ಯ ತತ್ಕೃತೀನಂ |
 ವ್ಯತ್ಯೇಯೇನ ಪುಂವದ್ವಾನಾಭಾವಃ | ತತ್ಕೃತ್ಯಾ | ಸದೀರಂತೇರ್ಭಾವಿತಿತ್ಯರ್ಥಾತ್ಪ್ರ | ಈರಸದ್ಯೋಸ್ತುಟ್ಟ |
 ಉ. ೪-೧೧೬ | ಇತ್ಯಾಣಾದಿಕೋ ವನಿಪ್ ತುಡಾಗಮಶ್ಚ | ಮರುದ್ವ್ಯಧಾತಿತ್ಯಾತ್ಪೂರ್ವಸದಾಂತೋದಾ-
 ತ್ತತ್ವಂ | ಮರುತ್ಯಾನ್ | ಝಯಿ ಇತಿ ಮತುಪೋ ವತ್ವಂ | ಊತೀ | ಊತಿಯೂತೀತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ವಿನ
 ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುಸಾಂ ಸುಲೂಗಿತಿ ಚತುರ್ಥ್ಯಾಃ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯೇ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನು || ವೃಷಾ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವವನೂ, | ವೃಷ್ಟ್ಯೇಭಿಃ—(ಸಮಸ್ತ |
 ಶಕ್ತಿಗಳೊಡನೆಯೂ | ಸನೋಕಾಃ—ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವವನೂ | ಮಹಃ—ಅತಿ ವಿಸ್ತಾರವಾದ | ದಿವಃ—
 ದ್ಯುಲೋಕಕ್ಕೂ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಚಿ—ಪೃಥಿವಿಗೂ ಕೂಡ | ಸಮ್ರಾಟ್—ಏಕಮಾತ್ರ ಪ್ರಭುವಾಗಿರುವವನೂ |
 ಸತೀನ ಸತ್ವಾ—ನೀರನ್ನು ಹರಿಸುವವನೂ | ಭೇದೇಷು—ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ | ಹವ್ಯಃ—(ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಸಹಾಯ
 ಕ್ಷಾ) ಕರೆಯಲ್ಪಡುವವನೂ ಆಗ | ಮರುತ್ಯಾನ್—ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವನೋ | ಸಃ ಇಂದ್ರಃ-
 ಆ ಇಂದ್ರನು | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಊತೀ—ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ | ಭವತು—ಇರಲಿ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪ್ರಕೃರ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿಕೊಡುವವನೂ, ಸಮಸ್ತ ಶಕ್ತಿಗಳೊಡನೆಯೂ ಕೂಡಿರುವವನೂ, ಅತಿ
 ವಿಸ್ತಾರವಾದ ದ್ಯುಲೋಕಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ಪೃಥಿವಿಗೂ ಏಕಮಾತ್ರ ಪ್ರಭುವಾಗಿರುವವನೂ, ನೀರನ್ನು ಹರಿಸುವವನೂ
 ಮತ್ತು ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಸಹಾಯಕ್ಷಾ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವವನೂ ಆಗಿರುವ ಇಂದ್ರನು ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ
 ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಇರಲಿ.

English Translation

May he who is the showerer of desires, who is co-dweller with (all) energies, the supreme ruler over the vast heaven and earth, the sender of water and to be invoked in battles ; may Indra, associated with the Maruts, be our protection.

|| ವಿಕೀರ್ಣವಿಷಯಗಳು ||

ವೃಷಾ—ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾ | ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವವನು.

ವೃಷ್ಟ್ಯೇಭಿಃ—ವೃಷ್ಟಿ ಭವ್ಯವೀರ್ಷ್ಯಾಃ | ವೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿರುವ ವೀರ್ಯಗಳೊಡನೆ. ವೃಷಾ, ವೃಷ್ಟ್ಯೇಭಿಃ ಎಂಬ ಎರಡು ಪದಗಳೂ ವೃಷ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದವುಗಳಾಗಿವೆ. ವೃಷು ಸೇಚನೇ ; ವೃಷ—ಶಕ್ತಿ ಬಂಧನೆ ; ಎಂಬ ಎರಡು ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಸುರಿಸು, ಚಿಮುಕಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ವೃಷ ಧಾತುವಿನಿಂದ ವೃಷಾ ಎಂಬ ವೊದಲನೆಯ ಪದವೂ ; ಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಎರಡನೆಯ ಧಾತುವಿನಿಂದ ವೃಷ್ಟ್ಯೇಭಿಃ ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಪದವೂ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿಯೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ವಿವರಣೆಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದರೆ ವೃಷನ್ ಎಂಬ ವಿಕೀರ್ಣವೂ ಈ ಮೂಲದಿಂದ ವ್ಯುತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಇತರ ವಿಕೀರ್ಣಗಳೂ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಪದೇಪದೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಪದಗಳಿಗೆ ನಿಯತವಾದ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ವೃಷನ್ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಯಾವ ಯಾವ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆಯೆಂದು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿ ಅನಂತರ ಈ ಮುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಕೀರ್ಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವಾಗ ಅದರ ವಿಕೀರ್ಣಾರ್ಥವೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸೋಣ.

ಸೇಚನಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಪುಮಾನ್ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವೃಷನ್ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅನೇಕೆಡೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಪುಮಾನ್ ಎಂಬ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಸೂಚಕವಾಗಿ ಪುರುಷವರ್ಷ್ಯಾಯವಾಗಿಯಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಅಶ್ವಾದಿ ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವರ್ಷ್ಯಾವಾಗಿಯೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು.

ಯೇ ತ ಇಂದ್ರ ದದುಷೋ ವರ್ಧಯಂತಿ ಮಹಿ ಕ್ಷತ್ರಂ ಸ್ಥಪಿರಂ ವೃಷ್ಟ್ಯಂ ಚ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೫-೮)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಟ್ಯಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವೃಷತ್ವಂ | ಪುಂಶ್ಚಂದ್ರಂ ಎಂದೂ,

ಸ್ತುತಃ ಶ್ರವಸ್ಯನ್ನವಸೋಽಪ ಮುದ್ರಿಗ್ಯುಕ್ತಾ ಹರೇ ವೃಷಣಾ ಯಾದ್ಯರ್ವಾಪ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೭೭-೧)

ಇಲ್ಲಿ ವೃಷಣಾ ಎಂದರೆ ಯುವಾಸಾ ಎಂದೂ,

ಭೂಷಣ್ಣ ಯೋಧಿ ಬಭ್ರೂಷು ನಮ್ಮತೇ ವ್ಯವೇವ ಪತ್ನೀರಭ್ಯೇತಿ ರೋರುವತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪೦-೬)

ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಾ ಇವ ಎನ್ನುವದಕ್ಕೆ ಸೇಕ್ತಾ ವ್ಯವಭ ಇವ | ಸೇಚನೆ ಮಾಡುವ ವ್ಯವಭದಂತೆ ಎಂದೂ,

ಮಿಸಾತಿ ತ್ರಿಯಂ ಜರಿಮಾ ತನೊನಾಮಪ್ರ್ಯೂ ನು ಪತ್ನೀವ್ಯವಕೋ ಜಗಮ್ಯುಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೭೯-೧)

ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯವಣಃ ಎಂಬುವಕ್ಕೆ ಸೇಕ್ತಾರಃ ಪುರುಷಾಃ | ಎಂದೂ, ಇನ್ನೂ ಹೀಗೆಯೇ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇದರಂತೆಯೇ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಸೂಚಕವಾದುದೂ, ಪುರುಷವಾಣಿಯ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಮತ್ತು,

ವ್ಯಾ ವಾಂ ಮೇಘೋ ವ್ಯವಣಾ ಪೀಶಾಯಿ ಗೋರ್ನ ಸೇಕೇ ಮನುಸೋ ದಕಸ್ಯನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೧-೨)

ದಸ್ಯೋ ಹಿ ಪ್ಯಾ ವ್ಯವಣಂ ಪಿನ್ವಸಿ ತ್ವಚಂ ಕಂ ಚಿದ್ಯಾವೀರರರುಂ ಶೂರ ಮತ್ಯೈಂ ಪರಿವ್ಯಣಿಕ್ತಿ ಮತ್ಯೈಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೯-೩)

ತಾ ತೂ ತೇ ಸತ್ಯಾ ತುವಿನ್ಯಮ್ನ ವಿಶ್ವಾ ಪ್ರ ಧೇನವಃ ಸಿಸ್ತತೇ ವ್ಯಷ್ಟ ಊಧ್ವಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೨೨-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಷಕಃ, ವರ್ಷಣಪರಮನಷ್ಟಃ | ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸುವುದು, ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವವನ ಎಂದು ಸೇಚನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಇದರೊಂದಿಗೆ ಇನ್ನೂ ಇತರ ಅರ್ಥಗಳೂ ಅವರೂವವಾಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತೋರಿದರೂ ಸಹ ವ್ಯಷ್ಟ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಶಕ್ತಿ, ವೀರ್ಯ ಎಂಬರ್ಥವೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ತೋರುತ್ತದೆ.

ಆ ಪ್ಯಾಯಸ್ಸ ಸನೇತು ತೇ ವಿಶ್ವತಃ ಸೋಮ ವ್ಯಷ್ಟ್ಯಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೧-೧೬)

ಮಹ್ ಅಸಿ ಮಹಿಷ ವ್ಯಷ್ಟ್ಯೇಭಿರ್ಧನಸ್ವಿದುಗ್ರ ಸಹಮಾನೋ ಅನ್ಯಾನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೪೬-೨)

ವಿ ಚಮರ್ಣೇವ ಧಿಷಣೇ ಅವರ್ತಯದ್ವೈಶ್ವಾನರೋ ವಿಶ್ವಮಧತ್ತ ವ್ಯಷ್ಟ್ಯಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೮-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಷ್ಟ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೀರ್ಯ ಮತ್ತು ಪರಾಕ್ರಮ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಇದೂ ಅಲ್ಲದೇ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಪರ್ವಾಯವಾಗಿಯೇ ವ್ಯವನ್ ಶಬ್ದವನ್ನು ಉಪಯೋಗ

ಸಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಆಯಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೀಶಿಸಿದೆಯೆಂದು ಊಹಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಪೋಷಾ ಆನಸಃ ಸರಶ್ವಂಸಿಷ್ವಾದಹ ಬಿಭೃಷೀ | ನಿ ಯತ್ಸೀಂ ಶಿಶ್ವುಥದ್ವೃಷಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೪-೩೦-೧೦)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇಂವನ ಪರಿಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೇವತೆಯನ್ನು ದ್ವೀಶಿಸಿದೆಯೆಂಬ ಸಂಶಯಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದೊಂದುಸಲ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯರೂ ಸಹ ಈ ವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಮಾಡುವಾಗ ಅಷ್ಟು ನಿಷ್ಕರ್ಷವಾಗಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿಲ್ಲ.

ವೃಷಾ ಛಂದಃಭವತಿ ಹರೈತೋ ವೃಷಾ ಕ್ಷೇಮೇಣ ಧೇನಾಂ ಮಘವಾ ಯದಿನ್ಶತಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೫೫-೪)

ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವೃಷಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ವೃಷಾ—ಹವಿಷಾಂ ವರ್ಷಯುತಾ ಯಜಮಾನಃ ಎಂದೂ, ಅನಂತರ ಯದ್ವಾ ವೃಷಾ—ಇಂದ್ರಃ ಎಂದೂ ಹೇಳಿರುವಾಗ ಸಂಶಯಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ನಾನಾ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಒಂದೊಂದು ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲೂ ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾದ ಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿದು ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಭಾವನಾರ್ಥತವಾದ ಈ ಪದದ ವಿನರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ Max Muller (ಮಾಕ್ಸ್-ಮುಲ್ಲರ್) ಎಂಬ ಅಂಗ್ಲವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರನು ಈ ಪದದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವ ಭಾವಗಳ ಗುಣಗಳನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಕಂಡಂತೆ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ.

In Vrishan we have one of those words which it is almost impossible to translate accurately. It occurs over and over again in the Vedic hymns and if we once know the various ideas which it either expresses or implies, we have little difficulty in understanding its import in a vague and general way, though we look in vain for corresponding terms in any modern language and we shall see how difficult it would be to translate such terms without losing either the key-note that was still sounding, or the harmonies which were set vibrating by it in the minds of the poets and their listeners.

(F. Max Muller, The Sacred Books of the East, Vol. XXXII P. 138-139)

ವೀರೈ, ಪರಾಕ್ರಮ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವೃಷನ್ ಶಬ್ದವನ್ನುಪಯೋಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ವೃಷೈಶ್ವೇಭಿಃ ಎಂದರೆ ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಇಂದ್ರನೆಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದೆ. ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಲಿ ಮಾನವರಿಗಾಗಲಿ ವೀರೈದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಮನಾಗಿರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನೂ ಇಂದ್ರನ ವೀರೈಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಸಕಲರೂ ಅಶ್ವರೈಪಡುವರೆಂದೂ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಅಸ್ಯೇದು ಭಿಯಾ ಗಿರಯಶ್ಚ ದ್ವೈಶ್ವಾ ದ್ಯಾವಾ ಚ ಭೂಮಾ ಜನುಷಸ್ತು ಜೀತೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೬೧-೧೪)

ಅನುತ್ತಮಾ ತೇ ಮಘವನ್ನಕಿರ್ನು ನ ತ್ವಾಮ್ ಅಸ್ತಿ ದೇವತಾ ವಿದಾನಃ |
 ನ ಜಾಯಮಾನೋ ನಶತೇ ನ ಜಾತೋ ಯಾನಿ ಕರಿಷ್ಯಾ ಕೃಣುಹಿ ಪ್ರವೃದ್ಧ ||
 (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೫-೯)

ನ ದ್ಯಾವ ಇಂದ್ರಮೋಜಸಾ ನಾಂತರಿಕ್ಷಾಣಿ ವಜ್ರಿಣಿಂ |
 ನ ವಿವ್ಯಚಿಂತ ಭೂಮಯಃ ||
 (ಋ. ಸಂ. ೮-೬೧೫)

ನಹೀ ಸ್ತಸ್ಯ ಪ್ರತಿಮಾನಮಸ್ತ್ರೈಸ್ತರ್ಜಾತೇಷೂತ ಯೇ ಜನಿತ್ವಾಃ |
 (ಋ. ಸಂ. ೪-೧೮-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವಂತೆ ಆಸಾಧಾರಣವಾದ ಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಇಂದ್ರನು ಸಮಸ್ತ ಲೋಕಕ್ಕೂ ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಸಮ್ರಾಟ್, ಸ್ವರಾಟ್ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಗಳು ಇಂದ್ರನಿಗಿರುವ ಆತ್ಮತ್ವವನಾದ ಪದವಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತವೆ.

ಅವಾಸ್ಯಂತ ಜಿವ್ರಯೋ ನ ದೇವಾ ಭುವಃ ಸಮ್ರಾಳಿಂದ್ರಿ ಸತ್ಯಯೋನಿಃ |
 (ಋ. ಸಂ. ೪-೧೯-೨)

ವಿವಾ ವಸ್ತ ಇಂದ್ರಃ ಸತ್ಯಃ ಸಮ್ರಾಡ್ಧಂತಾ ವ್ಯತ್ರಂ ವರಿವಃ ಪೂರವೇಕಃ |
 (ಋ. ಸಂ. ೪-೨೧-೧೦)

ರಾಜಾಭವೋ ಜಗತಕ್ಕರ್ಷಣೀನಾಂ ಸಾಕಂ ಸೂರ್ಯಂ ಜನಯಿನ್ಯಾಮುಷಾಸಂ |
 (ಋ. ಸಂ. ೬-೨೦-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂದೋಧಿಸಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸರ್ವಲೋಕಕ್ಕೂ ಪ್ರಭುವೆಂದು ಸಂದೋಧಿಸಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸತೀನಸತ್ವಾ—ಅರ್ಣಿಃ, ಕ್ಷೋದಃ, ಕ್ಷದ್ಧ ಇತ್ಯಾದಿ ೧೦೧ ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೨೩) ಸತೀನಸತ್ವಕ್ಕೆ ಉದಕವೆಂದರ್ಥ. ಸತೀನಸ್ಯ ಸತ್ವಾ-ಸಾದಯಿತಾ, ಗಮಯಿತಾ, ಲೋಕ ಕೈಲ್ಯಾ ನೀರನ್ನು ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವನು. ವೃತ್ರನು ಆನರಿಸಿದ ಕಡೆಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ನೀರನ್ನು ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು, ಇಂದ್ರನ ಪರಾಕ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ಇಂದ್ರಸ್ಯ ನು ವೀರ್ಯಾಣಿ ಪ್ರವೋಚಿಂ ಎಂದು ಋ. ಸಂ. ಒಂದನೇ ಮಂಡಲದ ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಪರಾಕ್ರಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವಂತೆ

ಪ್ರತ ಇಂದ್ರ ಪೂರ್ವಾಣಿ ಪ್ರ ನೂನಂ ವೀರ್ಯಾ ವೋಚಿಂ ಪ್ರಥಮಾ ಕೃತಾನಿ |
 ಸತೀನಮನ್ಯುರಶ್ರಥಾಯೋ ಅದ್ರಿಂ ಸುವೇದನಾಮುಕ್ಯಣೋಬ್ರಹ್ಮಣೇ ಗಾಂ |
 (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೨-೮)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನ ವೀರ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಶ್ಲಾಘಿಸುತ್ತಾ ಸತೀನಮನ್ಯುಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಸತೀನಸತ್ವಾ ಎಂದೂ ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವಂತೆ ಉದಕವನ್ನು ಸುರಿಸತಕ್ಕ ಇಂದ್ರನ ಗುಣ

ವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಸತೀನಸತ್ಯಾ, ಸತೀನಮನ್ಯುಃ ಎಂದರೆ ಉದಕಾಭಿವರ್ಷಣಬುದ್ಧಿಯುಕ್ತಃ ವೃಷ್ಟಿರೂಪದ ಉವಕವನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥ.

ಭರೇಷು ಹವ್ಯಃ—ಭರ ಇತಿ ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮ | ಭರತೇರ್ವಾ, ಹರತೇರ್ವಾ | (ನಿ. ೪-೨೪) ವಹಿಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಭೃಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲೀ, ಅಪಹರಿಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಹೃ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲೀ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಭರ ಶಬ್ದವು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಭರೇಷು-ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ; ಹವ್ಯಃ—ಸ್ತ್ರೋತ್ಯೈಭಿರಾಹ್ವಾತವ್ಯಃ ಇಂದ್ರಃ ಯುದ್ಧಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಭಕ್ತರಿಂದಲೂ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವವನು. ಇಂದ್ರನು ಯುದ್ಧದೇವತೆಯೆಂದು ಅವನ ಜನನ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ.

ಉಪಸ್ಥಾಯ ಮಾತರಮನ್ನಮ್ಯೆಟ್ಟ ತಿಗ್ಮಮಪತ್ಯದಧಿ ಸೋಮಮೂಢಃ |
ಪ್ರಯಾವಯನ್ನ ಚರದ್ಧೃತ್ಯೋ ಅನ್ಯಾನ್ಮಹಾನಿ ಚಕ್ರೇ ಪುರುಧಪ್ರತೀಕಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೪೪-೩)

ಜಜ್ಞಾನಃ ಸೋಮಂ ಸಹಸೇ ಪಸಾಥ ಪ್ರ ತೇ ವಾತಾ ಮಹಿಮಾನಮುವಾಚ |
ವಿಂದ್ರ ಪಸ್ರಾಥೋರ್ವಗಂತಿಶ್ಚಂ ಯುಧಾ ದೇವೇಭ್ಯೋ ವರಿವಶ್ಚ ಕರ್ಥ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೯೮-೩)

ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದೊಡನೆಯೇ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಬಲಾಭಿವೃದ್ಧಿಗೂ, ಯುದ್ಧದ ಸನ್ನಾಹಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಸಹಕಾರಿಯಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದನು. ಮತ್ತು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಿಸಿ ದೇವತೆಗಳ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ, ಅನುಕೂಲನಾಡಿಕೊಟ್ಟನು ಎಂದು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಆಮವರಿಂದಲೇ ಇವನ ಭಕ್ತರೂ ಕೂಡ ಯುದ್ಧಕಾಲಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮೊರೆಯಿಡುತ್ತಾರೆ.

ಯಂ ಕ್ರಂದಸೀ ಸಂಯತೀ ವಿಹ್ರಿಯೇತೇ ಪರೇನರ ಉಭಯಾ ಅನಿತ್ಯಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೨-೮)

ತ್ಯಾಂ ವ್ರತೇಷ್ಯಿಂದ್ರ ಸತ್ಯತಿಂ ತರುತ್ತಂ ತ್ಯಾಂ ಚಿವೈ ಮುಷ್ಟಿಹಾ ಗೋಷು ಯುಧ್ಯನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨೬-೨)

ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕರೆದಿರುವುದರಿಂದ ಭರೇಷು ಹವ್ಯಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ.

ಮರುತ್ಯಾನ್—ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸಾಹಚರ್ಯವು ಶ್ರುತಿಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು. ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ಇರುವ ರಾಜಪ್ರಜಾಸಂಬಂಧವೂ, ಮರುತ್ತುಗಳೊಡಗೂಡಿದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಯಜ್ಞಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಅರ್ಪಣೆಯೂ, ಮತ್ತು ವೃತ್ತಾಸುರನೊಡನೆ ಯುದ್ಧವನ್ನು ನಡೆಸುವಾಗ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮರುತ್ತುಗಳು ಸಹಾಯಮಾಡುವುದೂ ಸಂಹತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕಕಡೆ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಇಂದ್ರನು ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಉಳಿದ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿದ್ದವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸೋಮಕಥೆಯಿಂದನ್ನು ರತಸಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು.

ಅತಿಥ್ಯೇನ ವೈ ದೇವಾ ಇಷ್ಟಾ | ತಾನ್ವೈಮವಂದಿತೇ ಚತುರ್ಧಾ ವ್ಯಧೈವನ್ನೋನ್ಯಸ್ಯ
ಪ್ರಿಯಾತಿಷ್ಠಮಾನಾ ಅಗ್ನಿವಸುಭಿಃ, ಸೋಮೋ ರುದ್ರೈವರಣ ಆದಿತ್ಯೈರಿಂದ್ರೋ
ಮರುದ್ಭಿರ್ಬೃಹಸ್ಪತಿರ್ಶ್ವೇದೇವೈಃ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೩-೪-೨೧).

ಹಿಂದೆ ದೇವತೆಗಳು ಅತಿಥ್ಯಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದಾಗ ಅವರವರಲ್ಲೇ ವೈಮನಸ್ಯವುಂಟಾಗಿ ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ಸೋಲಲಿಪ್ಪ ಪಡೆದೇ ನಾಲ್ಕು ಗುಂಪು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾದರು. ಅಗ್ನಿಯು ವಸುಗಳೊಂದಿಗೂ, ಸೋಮನು ರುದ್ರರೊಂದಿಗೂ, ವರುಣನು ಆದಿತ್ಯರೊಂದಿಗೂ, ಇಂದ್ರನು ಮರುತ್ತುಗಳೊಂದಿಗೂ ಮತ್ತು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೊಂದಿಗೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಗುಂಪು ಮಾಡಿಕೊಂಡರು, ಎಂಬ ಈ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಸಾಹಚರ್ಯವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿ ಅವರೊಡನೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು. ಇದೂ ಅಲ್ಲದೇ, ಇಂದ್ರನೇ ದೊರೆಯೆಂದೂ ಮರುತ್ತಗಳೇ ಪ್ರಜ್ಞೆಗಳೆಂದೂ ಅನೇಕಕಡೆ ಹೇಳಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಕ್ಷತ್ರಂ ವಾ ಇಂದ್ರೋ ವಿಶೋ ಮರುತೋ ನಿಶಾ ವೈ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ಬಲನಾನ್ ಭವತಿ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೪-೩-೩-೬).

ಇಂದ್ರನು ಕ್ಷತ್ರದೇವಸ್ಪುಳ್ಯ ರಾಜನು, ಮರುತ್ತುಗಳೇ ಪ್ರಜೆಗಳು. ಪ್ರಜೆಗಳ ಸಹಕಾರದಿಂದಲೇ ರಾಜನು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಆಗುತ್ತಾನೆಂದು ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಪರಾಕ್ರಮವು ವೃದ್ಧಿಯಾಯಿತೆಂದೂ ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಈ ರೀತಿಯಾದ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವೂ, ಸಾಹಚರ್ಯವೂ ಇರುವುದರಿಂದಲೇ ಇಂದ್ರನನ್ನೂ ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಕ್ರಮವೂ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಅನವದ್ಯೈರಭಿದ್ಯುಭಿರ್ಮುಖಃ ಸಹಸ್ವದರ್ಚತಿ |

ಗಣೈರಿಂದ್ರಸ್ಯ ಕಾಮ್ಯೈಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬-೮).

ಮಂದ್ರಾಃ ಸುಜಿಹ್ವಾಃ ಸೈರಿತಾರ ಆಸುಭಿಃ ಸಂನಿಶ್ನಾ ಇಂದ್ರೇ ಮರುತಃ ಪರಿಷ್ಕುಭಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೬-೧೧).

ಸ ನೋ ಮರುದ್ಭಿರ್ವೃಷಭ ಶ್ರವೋ ಧಾ ಉಗ್ರ ಉಗ್ರೇಭಿಃ ಸ್ಥನಿರಃ ಸಹೋದಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೭೧-೫).

ಎಂಬವೇ ಮುಂತಾದ ಸುಕೃತಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಅಪ್ಪಾನವೂ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಅರ್ಪಣೆಯೂ ಇದೆ. ಈ ರೀತಿಯ ಸಾಹಚರ್ಯವಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಮರುತ್ಯಾನ್ ಎಂಬ ವಿಕೇತನವಿದೆ. ಮರುತ್ತುಗಳೊಡಗೂಡಿರುವ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿರುವ ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಮರುತ್ಯಾನ್ ಎಂದು ಕರೆದಿರುವುದು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ದೇವತೆಗಳ ಸಂಬಂಧಸೂಚಕವಾದ ವಿಕೇತನವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಮರುದ್ಭಿಃ ಸಹ ಯತ್ರೇಂದ್ರೋ ಮರುತ್ಯಾನ್ಶ್ರೇತೈ ಸೋಽಭವತ್ |

(ಬೃ. ದೇ. ೪-೫-೬)

ಊತಯೇ—ಊತೀರವನಾತ್ (ನಿ. ೫-೩) ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ವಚನವು.

ಆ ತ್ವಾ ರಥಂ ಯಥೋತಯೇ ಸುಮ್ಮಾಯ ವರ್ತಯಾಮಸಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೬೮-೧).

ಎಂಬ ಸುಕ್ತವನ್ನು ಉಪಹರಿಸಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನೂ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವೃಷ್ಟ್ಯೇಭಿಃ—ವೃಷನಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಭವೇಭಂದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಚಿ ಭಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲೋಪೋರಣಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯಸ್ಯಪಿ ಇಲ್ಲಿ ಯೇಚಾಭಾವಕಮರ್ಗೋರಣಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವೃತ್ಯಯಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ವೃಷ್ಣ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾಬಹುವಚನ ಭಿಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಿಸಿ ದಾಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇ ರ್ಯುಲ್ಯೇತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯ. ಯತೋರಣಾವಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಪರ ಬರುತ್ತದೆ

ಮಹಃ—ಮವ ಪೂಜಾನಾಮ್. ಧಾತು. ಕ್ಲಿಪ್ ಚಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಲಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಹ್. ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುವಚನಂತರೂಪ, ಅಥವಾ ಮಹತ್‌ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಆತ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಭಾವದ ಸವಾಗಿ ಲೋಪ. ಏಕಾಚಾಗ ಆದರಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಸಾವೇಕಾಚೆಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿನಃ—ಊದಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ—ಉದಾತ್ತಯೋರೋ ಹಲ್‌ಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಮ್ರಾಟ್—ರಾಜ್ಯ ದೀವೌ ಧಾತು. ಕ್ಲಿಪ್ ಚಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ಲಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಲೋಪ. ಕ್ಲಿಪಂತವಾದ ರಾಜ್ಯಧಾತುವು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಮಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಅನ್ಯಸ್ವಾರಕ್ಕೆ ಅಸವಾದ ವಾಗಿ ಮೋರಾಚಿ ಸಮಃ ಕ್ಷಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರವೇ ಆದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರಪರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ವೃಕ್ಷ ಭೃಷ್ಣೆ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ. ಪದಾಂತದಲ್ಲಿ ಚಸ್ತೃದಿಂದ ಡಕಾರಾದೇಶ. ಅವಸಾನನಿಬಂಧನವಾಗಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಚತ್ಯಃ.

ಸತೀನಸತ್ಯಾ—ಷಡ್‌ಲ್ಯ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾವನೇಷು. ಧಾತು. ಮೇಘೇಷು ನಿಷೇದತಿ ಇತಿ ಸತೀನಂ ವೃಷ್ಟ್ಯವಕಮ್ (ಮಕೆ ನಿರು) ಇವಕ್ಕೆ ಓಣಾದಿಕವಾದ ಈನ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಾದೇಶ. ಅಥವಾ

ಸತೀ ವಾಧ್ಯಮಿಶಾ ವಾಲ್. (ಶಬ್ದದ ಅವಸ್ಥಾಭೇದ) ಸತೀ ಇನಾ ಈಶ್ವರಾ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಸತೀನಮ್. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪುನಃ ಪುನಃ. ತತ್ ಸತ್ಯಾ ಸತೀನಸತ್ಯಾ. ಪುನಃ ಅದೇ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಂತ ಧಾರ್ವಿಕತ್ಯಾರ್ಥ ವಿನಿಶ್ಚಯಾದಿದಾಗ ಪ್ರೇ ಈರಸದ್ಯೋಸ್ತು ಕ್ಷೇಚೆ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಔಪಾದಿಕ ವಾದ ವನಿಶ್ಚ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಪನ್ನಿಯೋಗದಿಂದ ತುಟಾಗಮು. ಸತೀನಸತ್ಯನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಮರುದ್ವೈ ಧಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಉಪಧಾ ದೀರ್ಘ. ನಲೋಪ.

ಮರುತ್ಯಾನ್—ಮರುತಃ ಅಸ್ಯ ಸಂತಿ ಇತಿ ಮರುತ್ಯಾನ್. ತದಸ್ಯಾತ್ಯೈ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮರುತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಝಯನ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಝಯಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮರುತಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಪ್ರ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಅತ್ಯಸಂತಸ್ಯ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ಉಗತ್ತಾದುದ ರಿಂದ ಸುಮಾಗಮು. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪವು ಅಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ನಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಊತೀ—ಊತಿಯೂತಿ ಇೂತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ನಿಶ್ಚಯ ಕ್ರೀಷ್ಣಂತವಾಗ ನಿಪಾತಿಕವಾಗಿದೆ. ಚತುರ್ಥೀವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಾರ್ಥವಿಭಕ್ತಿಯಾಗ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

—:0:—

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಸ್ಯಾನಾಪ್ತಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯೇವ ಯಾವೋ ಭರೇಭರೇ ವೃತ್ತ-
ಹಾ ಶುಷ್ಮೋ ಅಸ್ತಿ ।
ವೃಷಂತಮಃ ಸಖಿಭಿಃ ಸ್ವೇಭಿರೇವೈರ್ಮರುತ್ಯಾನ್ನೋ ಭವತ್ಸಿದ್ಧ
ಊತೀ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯಸ್ಯ | ಅನಾಪ್ತಃ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ | ಇವ | ಯಾಮುಃ | ಭರೇ | ಭರೇ | ವೃತ್ತ | -

ಹಾ | ಶುಷ್ಕಃ | ಅಸ್ತಿ |

ವೃಷನ್ | ತಮಃ | ಸಖಿ | ಭಿಃ | ಸ್ಯೇಭಿಃ | ಏವೈಃ | ಮರುತ್ತಾನ್ | ನಃ | ಭವತು |

ಇಂದ್ರಃ | ಊತೀ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಯಾನೋ ಗತಿರನಾಪ್ತಃ ಪರೈರಪ್ರಾಪ್ತಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯೇವ | ಯಥಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಗತಿರನ್ಯೈರ್ನ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಶಕ್ಯತೇ ತದ್ವತ್ | ಸ್ಯೇಭಿರಾತ್ಮೀಯೈರೇವೈರ್ಗಮನಶೀಲೈಃ ಸಖಿಭಿರ್ಮಿತ್ರಭೂತೈರ್ಮರುದ್ಭಿಃ | ಸದ ವೃಷಂತನೋಽತಿಶಯೇನ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾ | ಭರೇ ಭರೇ ಸರ್ವೇಷು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ವೃತ್ತಹಾ ಶತ್ರುಣಾಂ ಹಂತಾ ಶುಷ್ಕಃ ಸರ್ವೇಷಾಮಸುರಾಣಾಂ ಶೋಷಕಃ | ಏವಂಭೂತೋ ಯ ಇಂದ್ರೋಽಸ್ತಿ ವಿಧ್ಯತೇ ಸ ಮರುತ್ತಾನಿಂದ್ರೋ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ರಕ್ಷಣಾಯ ಭವತು || ಯಾಮುಃ | ಯಾ ಪ್ರಾಪ್ತೇ | ಅರ್ತಿಪ್ತುಸ್ತಿಕ್ಯಾದಿನಾ ಭಾವೇ ಮನ್ವ್ರತ್ಯಯಃ | ನಿಶ್ಚಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶುಷ್ಕಃ | ಶುಷ ಶೋಷಣೇ ಅವಿಸಿಪಿಸಿಶುಷಿಭ್ಯಃ ಕಿತ್ | ಉ. ೧-೧೪೩- | ಇತಿ ಮನ್ವ್ರಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಿಶ್ಚಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಸ್ತಿ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತೇ | ವೃಷಂತಮಃ | ವೃಷಣ್ಯತಜ್ಜಾದುತ್ಪರಸ್ಯ ತಮಪೋನಾಭ್ಯಸ್ಯ | ಪಾ. ೮-೨-೧೭ | ಇತಿ ನುಟ್ | ಏವೈಃ | ಇಣ್ ಗತೌ | ಇಣ್ ಶೀರ್ಷಭ್ಯಾಂ ವನ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯಸ್ಯ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನ | ಯಾಮುಃ—ಸಂಚಾರದ ವೇಗವು (ತುರಿತಗತಿಯು) | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಇವ—ಸೂರ್ಯನ ಸಂಚಾರದ ವೇಗದಂತೆ | ಅನಾಪ್ತಃ—ಮೀರಿಸಲಶಕ್ಯವೋ, (ಮತ್ತು ಯಾವ ಇಂದ್ರನು) | ಸ್ಯೇಭಿಃ—ತನ್ನವರೂ | ಏವೈಃ—ಗಮನಶೀಲರೂ | ಸಖಿಭಿಃ—ಮಿತ್ರಭೂತರೂ ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ | ವೃಷಂತಮಃ—ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುಸುವನನೂ | ಭರೇ ಭರೇ—ಸಕಲ ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ವೃತ್ತಹಾ—ಶತ್ರುನಾಶಕನೂ | ಶುಷ್ಕಃ—(ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು) ಕ್ಷೀಣಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೂ ಆಗಿ | ಅಸ್ತಿ—ಇದ್ದಾನೆಯೋ | ಮರುತ್ತಾನ್—ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವ | ಇಂದ್ರಃ—ಆ ಇಂದ್ರನು | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಊತೀ—ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ | ಭವತು—ಇರಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಾವ ಇಂದ್ರನ ಸಂಚಾರದ ವೇಗವು ಸೂರ್ಯನ ವೇಗವಂತೆ ಯಾರಿಂವಲೂ ಮೀರಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾಗಿರುವುದೋ, ಮತ್ತು ಯಾವ ಇಂದ್ರನು ಗಮನಶೀಲರೂ, ತನ್ನ ಮಿತ್ರಭೂತರೂ ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಅತಿಶಯವಾಗಿ

ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವನನೂ, ಸಕಲಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶತ್ರುನಾಶಕನೂ, ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಕ್ಷೀಣವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವನನೂ ಅಗ ಇದ್ದಾನೆಯೋ ಆ ಇಂದ್ರನು ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿರಲಿ-

English Translation

May he whose course, like that of the sun, is not to be overtaken, who in every battle is the slayer of his foes, the witherer (of opponents), who with his swift-moving friends (the winds) is the most bountiful (of givers) ; may Indra, associated with the Maruts, be our protection.

« ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಯಿಸ್ಯ ಯಾಮಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಇವ ಅನಾಪ್ತಃ—ಇಂದ್ರನ ಸಂಚಾರದ ವೇಗವು ಸೂರ್ಯನ ಸಂಚಾರದ ವೇಗದಂತೆ ಅತ್ಯಂತವಿಶಾಲವಾದುದು ಮತ್ತು ಯಾರಿಂದಲೂ ಮೀರಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದುದು. ಇಂದ್ರನ ರಥವೂ, ಅಶ್ವಗಳೂ ಅತ್ಯಂತ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ ಅವಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಶಕ್ತಿಗೂ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಅವನ ಸಂಚಾರದ ವೇಗವೂ ಇರುತ್ತದೆ.

ನ ಕ್ಷೋಣೇಧ್ಯಾಂ ಪರಿಭ್ಯೇ ತ ಇಂದ್ರಿಯಂ ನ ಸಮುದ್ರೈಃ ಪರ್ವತೈರಿದ್ರೈ ತೇ ರಥಃ |
(ಋ. ಸಂ. ೨.೧೬-೩).

ಆ ತ್ವಾ ಸಹಸ್ರಮಾ ಶತಂ ಯುಕ್ತಾ ರಥೇ ಹಿರಣ್ಯಯೇ |
(ಋ. ಸಂ. ೮.೧-೨೪).

ಯಶ್ಚೇ ರಥೋ ಮನಸೋ ಜವೀಯಾನೇಂದ್ರ ತೇನ ಸೋಮಪೇಯಾಯ ಯಾಹಿ |
(ಋ. ಸಂ. ೧೦.೧೧೨-೨).

ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ರಥವೂ ಮನೋವೇಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾದ ಆ ರಥದ ವೇಗವೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ವಾಹನದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕವನೂ ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಗಳಿಗಿಂತ ವೈಭವವಾಗಿರತಕ್ಕವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನ ಗತಿಯ ವೇಗವು ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭದ ಅಶ್ವಗಳೇ ಇಂದ್ರನ ರಥವನ್ನೂ ವಹಿಸಿ ಅದರ ವೇಗವನ್ನು ಅಧಿಕವಾದುದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತವೆಯೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅಹಂ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಪರಿ ಯಾಮ್ಯಾಶುಭಿಃ ಪ್ರೈತಶೇಭಿರ್ವಹಮಾನ ಹಿಜಸಾ |
(ಋ. ಸಂ. ೧೦.೪೯-೭).

ಎಂಬುದಾಗಿ ತಾನು ಸೂರ್ಯನ ವೇಗಗಾಮಿಗಳಾದ ಅಶ್ವಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಸಂಚರಿಸುವುದಾಗಿ ಇಂದ್ರನೇ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಾಯುವಿನ ವೇಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮೀರಿದ ವೇಗವು ಅಶ್ವಗಳು ಇಂದ್ರನ ರಥವನ್ನು ವಹಿಸುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಯುಜಾನೋ ಅಶ್ವಾ ವಾತಸ್ಯ ಧುನೀ ದೇವೋ ದೇವಸ್ಯ ವಶ್ರಿವಃ |
(ಋ. ಸಂ. ೧೦.೨೫-೪).

ತ್ವಂ ಶ್ಯಾ ಚಿದ್ವಾತಸ್ಯಾಶ್ಚಾಗಾ ಋಜ್ರಾ ತ್ವನಾ ವಹಧ್ಯೈ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೨೨-೫).

ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಮುಕ್ತಗಲಲ್ಲಿರುವ ವರ್ಣನೆಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಸಂಚಾರದ ವೇಗವು ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ.

ಏವ್ಯಃ ಸಪಿಘಃ—ಗಮನಶೀಲೈರ್ಮಿತ್ರೈರ್ಭೂತೈರ್ಮರುದ್ಧಿಃ ಸಹ | ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಚಾರ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರೂ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮಿತ್ರಭೂತರೂ ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳೊಂದಿಗೆ; ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ಇವರ ಮೈತ್ರಿ ಯನ್ನೂ ಸಾಹಚರ್ಯವನ್ನೂ ಹಿಂದಿರ ಮುಕ್ತನ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಮರುತ್ತುಗಳ ನೈಜವಾದ ಸ್ವರೂಪವು ಇಲ್ಲಿ ಏವ್ಯಃ, ಏವಾಸಃ, ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಆ ಯೇ ರಜಾಂಸಿ ತವಿಸೀಧಿರವೃತ ಪ್ರ ವ ಏವಾಸಃ ಸ್ವಯಂತಾಸೋ ಅಧ್ವಜನ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೩೬-೪).

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಏವಾಸಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮರುತ್ವೈಂಬಂಧಿನಃ ಅಶ್ವವಿಶೇಷಾಃ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅಶ್ವವಿಶೇಷಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಗಳಾದ ಅಶ್ವಗಳಿಂದಭಿವ್ರಾಯವು. ಅಲ್ಲದೆ—

ಪ್ರ ವೋ ಮಹೇ ಮತಯೋ ಯಂತು ವಿಷ್ಣವೇ ಮರುತ್ವತೇ ಗಿರಿಜಾ ಏವಯಾಮರುತ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೫-೪೭-೧).

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು ೫-೪೭ ನೇ ಸೂಕ್ತದ ಪೂರ್ವಿಯಾಗಿ ಉಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಏವಯಾಮರುತ್ವೈಂಬಂಧಿನಃ ವಿಶೇಷಣದಿಂದಲೂ ಮರುತ್ತುಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು. (ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಏವಯಾಮರುತ್ವೈಂಬಂಧಿನಃ ಮುಖ್ಯವೆಂದು ಹೇಸರೆಂದೂ ಒಂದು ಮತ). ಏತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ೩೦ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ನಾಲ್ಕನೇ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಯಾವಾಕಶಪ್ತೈವೇಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಏವಯಾಮರುತ್ವೈಂಬಂಧಿನಃ ಮಂತ್ರವು ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನು ದೈಶಿಸಿ ಪಠಿತನಾದುದಾಗಿಯೂ, ಇಂದ್ರನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಯಾಗಮಾಡುವಾಗ ಈ ಮರುತ್ವೈಂಬಂಧಿನಃ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಅಲಕ್ಷ್ಯನಾದಿದಂತಾಗುತ್ತದೆಂದೂ ಬುಲಿಲನೆಂಬುವನು ಅಚ್ಯಾವಾಕನನ್ನು ಅಕ್ಷೇಪಿಸಿದುದೂ ಆದಕ್ಕೆ ಅಚ್ಯಾವಾಕನ ಸಮಾಧಾನವೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಆ ಕಥೆಯ ವಿವರಣೆಯು ಅನವಶ್ಯಕ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಮರುತ್ವೈಗಳನ್ನು ದೈಶಿಸಿ ಹಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಣೆಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ ಏವಾಸಃ, ಏವ್ಯಃ, ಏವಯಾಮರುತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಚಾರಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಮರುತ್ತುಗಳೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ,

ಕಥಾ ದಾಶೇಮ ನಮಸಾ ಸುದಾನೂನೇವಯಾ ಮರುತೋ ಅಚ್ಯೋಕ್ತೌ ಪ್ರಕ್ರವಸೋ ಮರುತೋ ಅಚ್ಯೋಕ್ತೌ |

(ಮ. ಸಂ. ೫-೪೧-೧೩).

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಏವಯಾಮರುತಃ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವೃಷಂತಮಃ—ಅತಿಶಯೇನ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾ | ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುಂಸುವವನು. ವೃಷನ್ ಶಬ್ದದ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಮುಕ್ತಿನ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಭರೀಭರೀ ವೃತ್ತಹಾ—ಸರ್ವೇಷು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಶತ್ರುಣಾಂ ಹಂತಾ | ಸಕಲ ಸಂಗ್ರಾಮ ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶತ್ರುನಾಶಕನಾದವನೆಂದು ವೃತ್ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಶತ್ರುವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿರಾಡಿ. ವೃತ್ತದರ್ಶ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ನೋಡಿದರೆ ವೃತ್ತನೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಶತ್ರುವನ್ನು ಕೋದವನೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಪೌರಾಣಿಕವಾದ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಪ್ರಕಾರ ವೃತ್ತ ಶಬ್ದವು ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಅಂಕಿತನಾಮನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ನಾನಾರ್ಥಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ರಾಕ್ಷಸ ಶತ್ರು. ಇತ್ಯಾದಿ. ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳೂ ಇರುವ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು ಅನೇಕವಾಗಿವೆ. ಆದರೆ ಓಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೆ ಶತ್ರುವೆಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ಶತ್ರುವು ನಾನಾ ರೂಪದಲ್ಲಿರಬಹುದು. ಇಂದ್ರನ ಯುದ್ಧಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೆ ಈ ಶಬ್ದವು ಆರ್ಯವೃತ್ತ, ದಾಸವೃತ್ತ ಎಂಬ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಯಯಾ ದಾಸಾನ್ಯಾರ್ಯಾಣಿ ವೃತ್ತಾ ಕರೋ ವಜ್ರಿನ್ಸ್ತುತುಕಾ ನಾಹುಷಾಣಿ |
(ಋ. ಸಂ. ೬.೨೨-೧೦)

ಶ್ವಂ ಶಾ ಇಂದ್ರೋಭಯಾ ಅಮಿತ್ರಾನ್ ದಾಸಾ ವೃತ್ತಾಣ್ಯಾರ್ಯಾ ಚ ಕೂರ |
(೬-೨೩-೩)

ಹತೋ ವೃತ್ತಾಣ್ಯಾರ್ಯಾ ಹತೋ ದಾಸಾನಿ ಸತ್ತೇತಿ |
(೬-೬೦-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ವೃತ್ತ ಎಂದರೆ ಶತ್ರುವು ಆರ್ಯರ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಾಗಲೀ ಅನಾರ್ಯಗುಂಪಿನಲ್ಲಾಗಲೀ ಇದ್ದು ಯಜ್ಞ ಕರ್ತನಿಗೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ನಾಶಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮೊರೆ ಇದೆ. ಇದೇ ರೀತಿ ಜನಜೀವನಕ್ಕೆ ತೊಂದರೆ ಬಂದಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರನು ರಾಷ್ಟ್ರದೇವತೆಯ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನೇ ಪಡೆಯುವುದು ಸ್ವಭಾವ. ಇಂದ್ರನ ಅತ್ಯಂತ ಪರಾಕ್ರಮ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅತಿಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಈ ದುಷ್ಪ್ರಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವುದೆಂದು ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ ದುಷ್ಪ್ರಶಕ್ತಿಗಳು ನಾನಾ ರೂಪದಲ್ಲಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಹಿಂಸಾತ್ಮಕವಾದುದು ವೃತ್ತನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಈ ವೃತ್ತ ಶಬ್ದವು ವೃ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದೆ. ವೃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ತಡೆಯುವುದು, ಆವರಿಸುವುದು, ಮುಚ್ಚುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಿವೆ. ಈ ಅಂಶವನ್ನು ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೨ ಪೇಜು 123 ರಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿ ಇಂತಹ ಪ್ರತಿಬಂಧಕರೂಪಿಯಾದ ಶತ್ರುನಾಶಕನಾದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವೃತ್ತದರ್ಶ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಶುಷ್ಕಃ—ಓಟ, ಪಾಟ, ಇತ್ಯಾದಿ ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶುಷ್ಕವೆಂದರೆ ಬಲವೆಂದರ್ಥ (೨.೩-೯) ಶುಷ್ಕಮಿತಿ ಬಲನಾಮ ತೋಷಯತೀತಿ ಸತಃ | (೨.೨-೨೩) ಇಲ್ಲಿ ಬಲಶಾಲಿಯೆಂದು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ. ಸರ್ವೇಷಾಂ ಅಸುರಾಣಾಂ ಶೋಷಕಃ | ಸಕಲ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ಕ್ಷೀಣಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಬಲವುಳ್ಳವನೆಂದರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕಿಯಾ ||

ಅನಾಪ್ತಃ—ಅನ್ಯಲ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಪಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಪ್ರತ್ಯಯ ನ ಅಪ್ತಃ; ಅನಾಪ್ತಃ; ನೌತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಸೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೂರ್ಯಸ್ಯ—ಸ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ರಾಜಸೂಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಬಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಸಸ್ಯೇವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಯಾಮಃ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅರ್ತಿಪ್ರಸುತು—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನುಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಿತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಗಮನವೆಂದರ್ಥ.

ವೃತ್ರಹಾ—ವೃತ್ರಂ ಹತವಾನ್ ವೃತ್ರಹಾ. ಬ್ರಹ್ಮಭ್ಯೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃತ್ರಕ್ಕೆ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಹನ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾಗ ಉಪಧಾದೀರ್ಥ.

ಅಸ್ಮಿ—ಅಸ ಭುವ ಧಾತು. ಆದಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಸಿಗೆ ಲುಕ್. ಯಸ್ಯ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯುತ್ಪಾದಿನಿರ್ವಿತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಪೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿಪ್ಪ ಸಿತ್ತಾನುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವೃಷಂತಮಃ—ಅತಿಶಯೇನ ವೃಷಾ. ವೃಷಂತಮಃ; ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಾಯಿನೇ ತಮು—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮುಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ವಾದಿಷ್ಟಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪದಸಂಜ್ಞಾದಿಪ್ರಕಾರೇಣ; ಸ್ವಾದಿಷ್ಟಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ. ನಾಡ್ಯಸ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮುಸಿಗೆ ನುಟಾಗಮ. ತಮುಪ್ ಸಿತ್ತಾನುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೈಲಭಿಃ—ತೈಲಿಯಾ. ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಭಿಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏವ್ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುವಚನೇರುಲ್ಯೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್ಯ.

ವಿವೇಕಿಃ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಇಣ್ ಶೀಘ್ರಂ ವನ್—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾನುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಿತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕಃ

ದಿವೋ ನ ಯಸ್ಯ ರೇತಸೋ ದುಘಾನಾಃ ಪಂಥಾನೋ ಯಂತಿ
ಶವಸಾ ಪರೀತಾಃ |

ತರದ್ವೇಷಾಃ ಸಾಸಹಿಃ ಪೌಂಸ್ಯೇಭಿರ್ಮರುತ್ವಾನೋ ಭವತ್ತಿದ್ರ
ಊತೀ || ೩ ||

ಪವನಾಃ

ದಿವಃ | ನ | ಯಸ್ಯ | ರೇತಸಃ | ದುಘಾನಾಃ | ಪಂಥಾಸಃ | ಯಂತಿ | ಶವಸಾ |
ಅಸರಿಽ ಇತಾಃ |

ತರತ್ ಽ ದ್ವೇಷಾಃ | ಸಸಹಿಃ | ಪೌಂಸ್ಯೇಭಿಃ | ಮರುತ್ವಾನ್ | ನಃ | ಭವತು |
ಇಂದ್ರಃ | ಊತೀ || ೩ ||

ಪುಸ್ತಕಸಂಹಿತಾ

ಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಪಂಥಾನೋ ರಶ್ಮಯೋ ರೇತಸೋ ವ್ಯಷ್ಟ್ಯದಕಾನಿ ದುಘಾನಾ ದುಹಂತಃ
ಪ್ರವರ್ಷಂತೋ ಯಂತಿ ನಿರ್ಗಚ್ಯಂತಿ ದ್ಯುಲೋಕಾದಿತಸ್ತತಃ ಪ್ರಸರಂತಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ದಿವೋ
ನ | ಯಥಾ ದ್ಯೋತಮಾನಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಕಿರಣಾ ವೃಷ್ಟಿಂ ಕುರ್ವಂತೋ ನಭಃಸ್ಯ ಲಾನ್ವಿರ್ಗಚ್ಯಂತಿ ತದ್ವಚ್ |
ಕೀದೃಶಾ ರಶ್ಮಯಃ | ಶವಸಾ ಬಲೇನ ಸಹಿತಾಃ | ಅಪರೀತಾಃ | ಪರೈರನಭಿಗತಾಃ | ಮುಷ್ಪಾಸಾ ಇತ್ಯೇಭಃ |
ಸೋಽಯಮಿಂದ್ರಸ್ತರದ್ವೇಷಾ ದ್ವೇಷಾಂಸಿ ಕತ್ರಾಂಸ್ತರನ್ | ಜಿತತತ್ಕೃಕ ಇತ್ಯೇಭಃ | ಪೌಂಸ್ಯೇಭಿ-
ರ್ಬಲ್ಯೈ ಸಸಹಿಃ | ಶತ್ನೋನಾಮಭಿಭವಿತಾ ಏವಂಘೂತೋ ಮರುತ್ವಾನಿಂದ್ರೋ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ರಶ್ಮ-
ಣಾಯಿ ಭವತು || ರೇತಸಃ | ರೇತ ಇತ್ಯುದಕನಾಮ | ರೀಯತೇ ಗಚ್ಯಂತೀತಿ ರೇತಃ | ರೀಗತಿರೇಷಣಯೋಃ |
ಸ್ಪುರೀಶ್ಯಾಂ ತುಟ್ಟ | ಉ. ೪-೨೦೧ | ಇತ್ಯೇಸುನ್ ತುಡಾಗಮಕ್ | ಕಸೋ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಜನಾದೀಶಃ |
ದುಘಾನಾಃ | ದುಹ ಪ್ರಪೂರಣೇ | ಕರ್ತರಿ ಲಟಃ ಶಾನ್ಚ | ಅದಾದಿತ್ಯಾಚ್ಯಪೋ ಲುಕ್ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ
ಘತ್ಯಂ | ವ್ಯಪಾದೀಲಾಕೃತಿಗಣತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ಯತ್ಯಂ | ಪಂಥಾಸಃ | ಪತಂತೀತಿ ಪಂಥಾನೋ ರಶ್ಮಯಃ |

ಪತೇಶ್ಚ ಚ | ಉ. ೪-೧೨ | ಇತಿ ನಿಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಥ ಕಾರಾಂತಾದೇಶಶ್ಚ | ಜಸಿ ಪಥಿಮಾಭ್ಯುಭುಷ್ವಾಮಾದಿತಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಯಂ | ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್ | ಯದ್ವಾ | ಪಂಥಾನ ಇತ್ಯೇ ವರ್ಣವ್ಯಾಪ್ತಾ ನಕಾರಸ್ಯ ಸಕಾರಃ | ಪಥಿಮಾಭೋಃ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ಯತ್ಯಂ | ಸಸಹಿಃ | ಷಹ ಅಭಿಭವೇ | ಉತ್ಸರ್ಗಕೃಂದ- ಸೀತಿ ವಚನಾದಾದ್ಯಗಮಹನ ಇತಿ ಕಿಸ್ತೈಯಃ | ಲಿಡ್ವದ್ಭಾವಾದ್ವಿರ್ವಚನಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯಸ್ಯ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನ | ಶವಸಾ—ಬಲವೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವೂ | ಅಸೇರಿತಾಃ—(ಶತ್ರುಗಳಿಂವ) ಸಮಾಪಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೂ ಆದ | ಪಂಥಾಸೇ—ತೇಜಸ್ಸಿನ ಕಿರಣಗಳು | ದಿವೋ ನ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು (ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸಿ) ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ ಹೊರಹೊರಡುವಂತೆ | ರೇತಸೇ—ಮಳೆಯನೀರು ಗಳನ್ನು | ದುಘಾನಾಃ—ಸುರಿಸುತ್ತಾ | ಯಂತಿ—(ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಿಗೂ) ಪ್ರಸರಿಸುತ್ತವೆಯೇ | (ಅಂತಹ) ತೆರದ್ವೇಷಾಃ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸತಕ್ಕವನೂ (ಮತ್ತು) | ಪೌಂಸ್ಯೇಭಿಃ—(ತನ್ನ) ಪರಾಕ್ರಮ ಗಳೊಡನೆ | ಸಸಹಿಃ—(ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ ಹೊಡೆದಾಡಿ) ವಿಜಯಿಯಾಗುವವನೂ | ಮರುತ್ಸಾನ್—ಮರುತ್ತು ಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವವನೂ ಆದ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಊತೀ—ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ | ಭವತು—ಆಗಲಿ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಾವ ಇಂದ್ರನ ಬಲವೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವೂ, ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಸಮಾಪಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೂ ಆದ ತೇಜಸ್ಸಿನ ಕಿರಣಗಳು ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳಂತೆ ಮಳೆಯ ನೀರುಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತಾ ದ್ಯುಲೋಕ ದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಿಗೂ ಪ್ರಸರಿಸುತ್ತವೆಯೇ, ಅಂತಹ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸತಕ್ಕವನೂ ಮತ್ತು ತನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮ ಗಳೊಡನೆ ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ ಹೊಡೆದಾಡಿ ವಿಜಯಿಯಾಗುವವನೂ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ನಮಗೆ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುವವನಾಗಲಿ.

English Translation

May he, whose rays, powerful and unattainable, issue forth like those of the sun, milking (the clouds); he who is victorious over his adversaries triumphant by his manly energies; may Indra, associated with the Muruts be our protection.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಸುಕ್ತನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಸಾಯಣರ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೂ ಸ್ವಂವಸ್ತಾಮಿಗಳ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯಕ್ರಮ ದಲ್ಲೂ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯಿಲ್ಲೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದ್ದರೂ ಮುಖ್ಯವಾದ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಒಂದೇ ಆಗಿದೆ. ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ದಲ್ಲಿ ಪಂಥಾಸೇ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ರತ್ಮಯಃ—ಕಿರಣಗಳು ಎಂದಿದೆ. ಸ್ವಂವಸ್ತಾಮಿಗಳು ಮಾರ್ಗಾಃ-ಮಾರ್ಗ

ಗಳೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅರ್ಥವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ಅನ್ವಯದಲ್ಲೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ವಿವರಣೆಯಂತೆ,

ಯಸ್ಯ—ಇಂದ್ರಸ್ಯ | ಯಾವ ಇಂದ್ರನ; ಪಂಥಾಸಃ—ರಶ್ಮಯಃ | ಕಿರಣಗಳು; ರೇತಸಃ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಾನಿ—ಮಳೆಯ ನೀರುಗಳನ್ನು; ದುಘಾನಾಃ ಪ್ರವರ್ಷಂತಃ—ಸುರಿಸುತ್ತಾ, ಯಂತಿ ನಿರ್ಗಚ್ಯಂತಿ ಮ್ಯಲೋಕಾದಿತಶ್ಚತಃ ಪ್ರಸರಂತಿ—ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗೂ ಪ್ರಸರಿಸುತ್ತವೆಯೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗಿ ದಿವೋನ ಎಂಬುದು ಯಥಾ ದ್ಯುಲೋಕವಾನಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಕಿರಣಾ ವೃಷ್ಟಿಂ ಕುರ್ವಂತಃ ನಭಃಸ್ಥಲಾನ್ನಿರ್ಗಚ್ಯಂತಿ ತದ್ವತ್ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತಾ ಅಂತರಿದ್ರದಿಂದ ಹೊರಟು ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಸರಿಸುವಂತೆ ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಭೆಗೂ ಸೂರ್ಯನಪ್ರಭೆಗೂ ಇರುವ ಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಉಪಮಾನವೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಆಗ ಶವಸಾ, ಅಪರೀತಾಃ ಎಂಬ ಎರಡು ಪದಗಳೂ ಪಂಥಾಸಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ, ಶವಸಾ ಎಂದರೆ ಬಲದೊಡನೆ ಕೂಡಿದುದು ಎಂದೂ, ಅಪರೀತಾಃ ಎಂದರೆ ಶಕ್ತುಗಳಿಂದ ಸಮಾಪಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದುದು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಎರಡನೆಯ ವಿವರಣೆಯಂತೆ, ದಿವ ಇತಿ ಪಂಚಮಿಾ | ನ ಶಬ್ದಃ ಉಪರಿಷ್ಠಾದುಪಚಾರಃ | ದ್ಯುಲೋಕಾತ್ ಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಬಲೇನ ರೇತಸಃ ವೃಷ್ಟಿಲಕ್ಷಣಾನ್ಯುದಕಾನಿ | ದುಘಾನಾಃ ಕ್ಷರಂತಃ | ಪಂಥಾಸಃ ವೃಷ್ಟಿಪತನಮಾರ್ಗಾಃ | ಯಂತಿ ವೃಥಿವೀಂ ಪ್ರತಿ ಗಚ್ಯಂತಿ | ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ವೃಷ್ಟಿಪತನಮಾರ್ಗಗಳು ದೇವಲೋಕದಿಂದ ವೃಥಿವಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಪ್ರಸರಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ದಿವಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ದೇವಲೋಕದಿಂದ ಎಂದು ಪಂಚಮ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ, ನ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಉಪನಾಸನಾಚಕವಾಗಿದ್ದೇ ಸಂಪ್ರತಿ ಎಂದರೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಈ ಅನ್ವಯದಪ್ರಕಾರ, ಶವಸಾ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಬಲೇನ ಎಂದು ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೂ, ಅಪರೀತಾಃ ಎಂದರೆ ವೃಷ್ಟಿಪ್ರತಿಬಂಧಕಶೈರಸುರಾದಿಭಿರಪ್ರಾಪ್ತಾಃ | ಮಳೆಯನ್ನು ತಡೆಯತಕ್ಕ ಅಸುರರಿಂದ ಸಮಾಪಿಸಲ್ಪಡದೆ ಎಂದು ಪಂಥಾಸಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ.

ರೇತಸಃ—ಅರ್ಣಃ, ಕ್ಷೋದಸಃ, ಕ್ಷದ್ವ ಇತ್ಯಾದಿ ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ ೨-೨೨) ರೇತಸಃ ಎಂದರೆ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಶರದ್ವೈಷಾಃ—ದ್ವೈಷಾಂಸಿ ಶತ್ರುನ್ ಶರನ್ ಜಿತಶತ್ರುಕ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ರಕ್ತುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನೆಂರ್ಥ.

ಪಾಂಸ್ಯೇಲಿಃ—ಪಿಪಾಸ, ಪಾಪಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಮತ್ತು ರಣಿ-ವಿನಾಕ್ ವಿನಾಡಃ ಎಂಬ ೪೬ ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪರಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬಲ, ಯುದ್ಧ ಎಂಬ ಎರಡು ಅರ್ಥವೂ ಉಂಟು. ಇಲ್ಲಿ ಬಲಗಳೆಂದ ಎಂರ್ಥ. ಪುರುಷಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪರಾಕ್ರಮನೆಯು ಇಂದ್ರನ ಪರವಾಗಿ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಅನೇಕಕಡೆ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ—

ನಿ ವ್ಯತ್ರಂ ಪರ್ವತೋ ಯಯೂರ್ವಿ ಪರ್ವತಾ ಆರಾಜಿನಃ | ಚಿತ್ರಾಣಾ ವ್ಯಕ್ತಿ ಪೌಂಸ್ಯಂ |
(ಮು. ಸಂ. ೮-೨-೨೫.)

ಭೂರಿ ಚರ್ವರ್ಥ ಯುಜ್ಯೇಭಿರಸ್ಮೇ ಸಮಾನೇಭಿವ್ಯರ್ಷಭ ಪೌಂಸ್ಯೇಭಿಃ |
(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೬೫-೨)

ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಪರಾಕ್ರಮಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಸೂಚಕವಾದ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಇಂದ್ರನ ನಿಜವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ, ೫-೫೯-೪ ; ೬-೬೬-೨ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮರುತ್ತುಗಳ ಮತ್ತು ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಸಸಹಿಃ—ಶತ್ರುಣಾಂ ಅಭಿಭವಿತಾ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನು, ಎಂದು ಈ ವಿಶೇಷಣವೂ ಸಹ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ಪರವಾಗಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ತಮುತ್ಸನೇ ಚ ಪ್ರಸನೇ ಚ ಸಾಸಹಿಮಿಂದ್ರಂ ದೇವಾಸಃ ಶವಸಾಮದನ್ವನೈಃ |
(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೦೨-೧)

ತ್ಯಾಂ ದೇವೇಷು ಪ್ರಥಮಂ ಹನಾಮಹೇ ತ್ವಂ ಬಭೂಥ ಸ್ಯತನಾಸು ಸಾಸಹಿಃ |
(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೦೨-೯)

ಸುಪ್ರಕೇತೇಭಿಃ ಸಾಸಹಿರ್ವಧಾನೋ ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವ್ಯಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ |
(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೨೧-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಇಂದ್ರನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ದಿವಃ—ಉಡಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರೇತಸಃ—ರೇತ ಎಂಬುದು ನೀರಿನ ಹೆಸರು. ರೀಯತೇ ಗಚ್ಛತಿ ಇತಿ ರೇತಃ. ರೀ ಗತಿರೇಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಸ್ನುರೀಭ್ಯಾಂ ತುಟ್ ಚಿ—(ಉ. ಸೂ. ೪-೬೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸಂ ಸ್ನಿಯೋಗದಿಂದ ತುಟಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ರೇತಸ್ ಕಲ್ಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇನ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಿತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಶಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಪೋ ಭವಂತಿ—ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಐಸಾದೀಶ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮುಘಾನ್ಯಾಃ—ಮಹ ಪ್ರಸೂರಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ತರಯಲ್ಲಿ ಲಟಿಗೆ ಶಾನ್ತಾದೀಶ. ಅದಿಪ್ರೆಭ್ಯು-ತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ವ್ಯತ್ಯೆಯೋ ಬಹುಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ

ರಿಂದ ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದ್ದರೂ ಧಾತುವಿನ ಹೆಕಾರಕ್ಕೆ ಘ್ರ. ಚಿತ್ತಾದುವರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವ್ಯವಾಯಿಯ ಅಕೃತಿಗಣವಾದುದರಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದರಿಂದ ವ್ಯವಾದೀನಾಂ ಚಿ - (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪನ್ನಾಸಃ—ಪತಂತಿ ಇತಿ ಪನ್ನಾನೋ ರತ್ಯಯಃ. ಪತ್ಯಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಇವಕ್ಕೆ ಪತೇಸ್ಥಚಿ— (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನಿಪ್ರತ್ಯಯ ತತ್ಸನ್ನಿಯೋಗದಿಂದ ಥಕಾರಾಂತಾದೇಶ. ಪಥಿನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಇದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಪಥಿಮುಘೈಭಕ್ಷಾಮಾತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆತ್ಯ. **ಆಜ್ಜಸೇರಸುಕ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅಸುಕಾಗಮ. ಅಥವಾ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅಂತ್ಯ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರಾದೇಶ. **ಘೋಣ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಥಕಾರಕ್ಕೆ ನ್ಯಾದೇಶ. ಪನ್ನಾಸಃ ಎಂದಾದಾಗ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ. **ಪಥಿಮುಘೋಃ ಸರ್ವನಾಮುಸ್ಥಾನೇ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಂಪ್ರಿ—ಇನ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರೋಣಂತಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಝಿಗೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಅಜಾದಿಪ್ರತ್ಯಯಃ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಇಣೋ ಯನ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಯನ್. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾದ ಪವನಾಗುತ್ತದೆ.

ತರದ್ವೇಷಾಃ—ದ್ವಿಷ ಅಪ್ರೀತೌ ಧಾತು. ಇವಕ್ಕೆ ಟಿಣಾದಿಕವಾದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವೇಷಾಂಸಿ ತರನ್ ಯಃ ಸಃ ತರದ್ವೇಷಾಃ. ರಾಜವಂಶಾದಿಮಿಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪರನಿಪಾತ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಾಸೆಂಃ—ಪತ ಅಭಿಭವೇ. ಧಾತು. ಉತ್ಪೇಗತ್ವಂದಿಸಿ—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಆದಂತಾದಿ ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದ್ದರೂ ಆದ್ಯೋಗಮಹನ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಡ್ಯದ್ವಾವಿರುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಆದಿಹಲ್‌ಶೇಷ. **ಅನ್ಯೇಷಾಮುಛ್ಯತ್ಯತೇ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪೌಂಸ್ಯೇಭಿಃ—ಪುಂಸಃ ಭಾವಃ ಪೌಂಸ್ಯಮ್. **ಸ್ತ್ರೀಪುಂಸಾಭ್ಯಾಂ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೮೬) ಎಂಬ ಅಧಿಕಾರದಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ಯೌ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ತದ್ವಿತೇಷ್ವಟಾಮಾದೇಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವ್ಯದ್ವಿ. ಇತ್ ಪ್ರತ್ಯಯವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಭಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಸ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. || ೩ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸೋ ಅಂಗಿರೋ ಭಿರಂಗಿರಸ್ತಮೋ ಭೂದ್ವೃಷಾ ವೃಷಭಿಃ ಸಖಿಭಿಃ
ಸಖಾ ಸನ್ |

ಋಗ್ಮಿಭಿರ್ಮಗ್ಮೀ ಗಾತುಭಿರ್ಜ್ಯೇಷ್ಠೋ ಮರುತ್ವಾನೋ ಭವ
ತ್ವಿಂದ್ರ ಊತೀ || ೪ ||

ಪದಗಾಠಃ

ಸಃ | ಅಂಗಿರಃ ೨ ಭಿಃ | ಅಂಗಿರಃ ೨ ತಮಃ | ಭೂತ್ | ವೃಷಾ | ವೃಷ ೨ ಭಿಃ |

ಸಖಿ ೨ ಭಿಃ | ಸಖಾ | ಸನ್ |

ಋಗ್ಮಿ ೨ ಭಿಃ | ಋಗ್ಮೀ | ಗಾತು ೨ ಭಿಃ | ಜ್ಯೇಷ್ಠಃ | ಮರುತ್ವಾನ್ | ನಃ | ಭವತು |

ಇಂದ್ರ | ಊತೀ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸ ಇಂದ್ರೋಽಂಗಿರೋಭಿಃ | ಅಂಗಂತಿ ಗಚ್ಛಂತೀತ್ಯಂಗಿರಸೋ ಗಂತಾರಃ | ತೇಭ್ಯೋಽಪ್ಯಂಗಿರ-
ಸ್ತನೋಽಭೂತ್ | ಅತಿಶಯೇನ ಗಂತಾ ಭವತಿ | ವೃಷಭಿರ್ವೃಷಾ ವರ್ಷಿತ್ವಭ್ಯೋಽಪ್ಯತಿಶಯೇನ ವರ್ಷಿತಾ
ಸಖಿಭಿಃ ಸಮಾನಖ್ಯಾನೇಭ್ಯೋ ಮಿತ್ರಭೂತೇಭ್ಯೋಽಪಿ ಸಪಾತ್ವಿಶಯೇನ ಹಿತಕಾರೀ ಏವಂಭೂತಃ ಸನ್
ಋಗ್ಮಿಭಿರರ್ಚನೀಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ಋಗ್ಮ್ಯರ್ಚನೀಯೋ ಭವತಿ ಗಾತುಭಿರ್ಗಾತವ್ಯೇಭ್ಯಃ ಸ್ತೋತವ್ಯೇ-
ಭ್ಯೋಽಪಿ ಜ್ಯೇಷ್ಠೋಽತಿಶಯೇನ ಸ್ತೋತವ್ಯಃ ಏವಂಗುಣವಿಶಿಷ್ಟೋ ಮರುತ್ವಾನಿಂದ್ರೋ ರಕ್ಷಣಾಯ
ಭವತು || ಅಂಗಿರೋಭಿಃ | ಅಗಿ ರಗಿ ಲಗಿ ಗತ್ಯರ್ಥಾಃ | ಅಂಗಿರಾ ಅಪ್ಸರಾಃ | ಉ. ಉ. ೪-೨೩೫, ೨೩೬ |
ಇತ್ಯಾಶಾದಿಕೋಽಸುಸ್ತೃತ್ಯಯೋ ನಿಪಾತ್ಯತೇ | ಇದಮಾದಿಷು ಸರ್ವತ್ರ ಪಂಚಮ್ಯರ್ಥೇ ತೃತೀಯಾ |
ಋಗ್ಮಿಭಿಃ | ಋಚಿ ಸ್ತುತಾ | ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ಲಿಪ್ | ಮತ್ಪರ್ಥಿಯೋ ಮಿನಿಃ | ಪದತ್ವಾ-
ತ್ಯುತ್ಸಂ ಜತ್ತಂ ಚ | ಗಾತುಭಿಃ | ಗಾ ಸ್ತುತಾ | ಕನಿಮನಿಜನೀತ್ಯಾದಿನಾ ಕರ್ಮಣಿ ತುಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ

ಸಃ—ಇಂದ್ರನು | ಅಂಗಿರೋಛಿಃ—(ವೇಗವಾಗಿ) ಸಂಚರಿಸುವವರಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ | ಅಂಗಿರಸ್ತಮಃ—ಅತ್ಯಂತ ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವವನಾಗಿ | ಭೂತ್—ಅಗರುತ್ತಾನೆ | ವ್ಯಷಿಛಿಃ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವವರಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ವ್ಯಷಾ—(ಅತ್ಯಂತ ಉದಾರವಾದ) ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದನೂ | ಸಖಿಛಿಃ—ಸ್ನೇಹಿತರುಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ | ಸಖಾ ಸಃ—(ಅತ್ಯಂತ ಹಿತಕಾರಿಯಾದ) ಸ್ನೇಹಿತನೂ ಆಗಿ | ಋಗ್ವಿಛಿಃ—ಪೂಜ್ಯರಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ | ಋಗ್ವೀ—(ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ) ಪೂಜ್ಯತಮನಾಗಿಯೂ | ಗಾತುಛಿಃ— ಸ್ತೋತ್ರಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಣಾರವರಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ | ಜ್ಯೇಷ್ಠಃ—ಅತ್ಯಂತ ಉತ್ತಮನಾದವನೂ ಆಗಿ | ಮರುತ್ಯಾಃ—ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು ಸಃ—ನಮ್ಮ | ಊತೀ—ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ | ಭವತು—ಆಗಲಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವವರಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವವನೂ, ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವವರಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಉದಾರಿಯಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದನೂ, ಸ್ನೇಹಿತರುಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಹಿತಕಾರಿಯಾದ ಸ್ನೇಹಿತನೂ ಪೂಜ್ಯರಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಪೂಜ್ಯತಮನೂ, ಸ್ತೋತ್ರಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಣಾರವರಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಅತ್ಯಂತ ಉತ್ತಮನಾದವನೂ ಆಗಿ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಇಂದ್ರನು ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಆಗಲಿ.

English Translation

He is the swiftest among the swift, most bountiful amongst the bountiful, a friend with friends, venerable among those who claim veneration, and pre-eminent among those deserving of praise : may Indra associated with the Maruts, be our protection.

ಅತಿಶಯೋಪಮೆಗಳು |

ಅಂಗಿರೋಛಿಃ ಅಂಗಿರಸ್ತಮಃ—ಅಂಗಂತಿ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ಅಂಗಿರೋ ಗಂತಾಃ, ತೇಭೋಽಸ್ಮಿ ಅಂಗಿರಸ್ತಮಃ—ಅತಿಶಯೋಪಮೆ ಗಂತಾ | ಸಂಚರಿಸುವವರಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು, ಎಮ್ಮ ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ರೀತಿ ಅರ್ಥಮಾಡುವುದೂ ಒಂದು ವಿಧದಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪುತ್ತದೆ. ಎತಕ್ಕಂದರೆ, ಹಿಂದೆ ಇದೇ ಸೂಕ್ತದ ಎರಡನೇ ಋಕ್ತಿನ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಸಂಚಾರದ ವೇಗದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಂಸಾರೂಪವಾದ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ಯಾವ ರೀತಿ ಮನೋವೇಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ವೇಗವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳ ಅಕ್ಷರಗಳು ಅವನ ರಥವನ್ನು ನುಸಿ ಒಯುತ್ತವೆ ಎಂಬುವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಇಂದ್ರನ ಅಂತಹ ತೀವ್ರಗತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಮೇಲಿನ ಅರ್ಥವೂ ಆ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸಾಧುವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಸ್ವಂದಸ್ತಾಯಿಗಳು ಸ ಇಂದ್ರಃ ಅಂಗಿರೋಛಿಃ | ಋಷಿಛಿಃ ಅಂಗಿರಸ್ತಮಃ | ಸೋಽಯಮಿತ್ಯೇಛಿಸಂಬಂಧಾಬಿಂಗಿರಃಸಂಬಂಧಿಸ್ಯಯಮಂಗಿರಃ ತದ್ವೀಽತ್ರ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ | ಅತಿಶಯೋಪಮೆ ಅಂಗಿರಸಾಂ ಸ್ತುತ್ಯತಯಾ ಸಂಬಂಧೀ ಭವತಿ || ಮೊದಲನೆಯ

ಅಂಗಿರಸ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಂಗಿರಾ ಋಷಿಗಳೆಂದೂ, ಎರಡನೆಯ ಅಂಗಿರಸ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅವನೇ ಇವನು ಎಂದು ಅತ್ಯಂತ ಸಮೀಪವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸುವಾಗ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅತ್ಯಂತ ಪೂಜ್ಯತೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಸಮೀಪದ ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿರುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ, ಅಂಗಿರಸ್ ಋಷಿಗಳು ಯಾರು, ಅವರ ಮಹಿಮೆಯೇನು, ಅಗ್ನಿಗೂ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವೇನು ಎಂಬ ವಿಷಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮುಗ್ಧೇದ ಸಂಹಿತೆಯ ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗದ 641—642 ವೇಜುಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಆ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಂಬಂಧವೇನು ? ಅಥವಾ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅಂಗಿರಸ್ಸೆಂದೂ ಸಂಜೋಧನೆಯುಂಟೇ ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತೆ.

ಅಂಗಿರಸ್ ಎಂಬುದು ಒಂದು ಅಂಕಿತನಾಮವಾಗಿಯೂ, ಒಂದು ಋಷಿಸಂತತಿಯ ನಾಮಧೇಯವಾಗಿಯೂ ಒಂದು ದೇವತೆಗಳ ಗುಂಪಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಹೆಸರಾಗಿಯೂ ಮೂರು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯವಿದೆ.

ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ, ಅಂಗಿರಸ್ ಎಂಬ ಅಂಕಿತನಾಮವು ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹೆಸರಾಗಿ ಅನೇಕಕಡೆ ಅವನ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಅಂಗಿರಸ್ಸನ್ನಹಿವ್ರತ ಪ್ರಸ್ಯಣ್ಯಸ್ಯ ಶ್ರುಧೀ ಹವಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೪೫-೨)

ತಮು ತ್ಯಾ ವಾಜಸಾತಮಮಂಗಿರಸ್ಸದ್ವನಾಮಹೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೭೮-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಗಿರಸ್ಸಿನ ಮಾದರಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಅವನಂತೆಯೇ ನಾವೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ, ನಮ್ಮ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನೂ ಕೇಳು ಎಂಬ ಬೇಡಿಕೆಯಿದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಂಗಿರಸ್ಸನು ಒಬ್ಬ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಋಷಿಯೆಂದೂ, ಅವನು ಶೌನಕನಿಗೆ ಅಗ್ನಿವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಪದೇಶಿಸಿದನೆಂದೂ ಕಥೆಯಿದೆ.

ಶೌನಕೋ ಹ ವೈ ಮಹಾಶಾಲೋಽಂಗಿರಸಂ ವಿಧಿವದುಪಸನ್ಯಃ ಪಪ್ರಚ್ಛ |

ಕಸ್ಮಿನ್ನು ಭಗವೋ ವಿಜ್ಞಾತೇ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಜ್ಞಾತಂ ಭವತೀತಿ ||

(ಮುಂಡಕೋಪನಿಷತ್ ೧-೧-೨)

ಆದರೆ ಈ ಅಂಗಿರಸ್ಸೆಂಬ ಮಾವಂಶ್ಯವ್ಯಕ್ತಿಯಾರು ಎಂಬುದನ್ನು ಮುಂದೆ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತೆ.

ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಇದು ಒಂದು ಋಷಿಸಂತತಿಯ ಹೆಸರು. ಆ ಸಂತತಿಗೆ ಮೂಲಪುರುಷನೇ ಅಗ್ನಿಯು. ಅವನಿಂದಲೇ ಅಂಗಿರಸ್ಸೆಂಬ ಋಷಿಯೂ ಉತ್ಪನ್ನನಾದನು, ಮತ್ತು ಆ ಸಂತತಿಯು ಬೆಳೆಯಿತು ಎಂಬ ಕಥೆಯನ್ನು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸೂಚಿಸಿದೆ.

ತ್ವಮಗ್ನೇ ಪ್ರಥಮೋ ಅಂಗಿರಾ ಋಷಿರ್ದೇವೋ ದೇವಾನಾಮುಭವಃ ಶಿವಃ ಸಖಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨-೧)

ಈ ಕಥೆಯನ್ನೇ ಇತರತೆಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಯೇಽಂಗಿರಾ ಆಸಂಶ್ಚೇಽಂಗಿರಸೋಽಭವನ್ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೩-೩೪)

ಇದರಂತೆಯೇ ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಗಿರಸ್ಸೆಂಬ ಮುಷಿಗಳು ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹುಡುಕಿ ಅವನನ್ನು ಸಂವಾದಿಸಿಕೊಂಡರು ಎಂಬ ಕಥೆಯು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಶ್ವಾಮುಗ್ಧೇ ಅಂಗಿರಸೋ ಗುಹಾ ಹಿತಮನ್ವವಿಂದ ಇತ್ಯಿ ಸ್ತ್ರಿಯಾಣಂ ವನೇವನೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೧೧-೬)

ಎಂದು ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿಯೂ,

ಸಮಿದ್ವಿಹ್ಯೇತಮಂಗಿರಸ ಐಂಧತ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧-೪-೧-೫)

ಎಂದು ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪಡೆದುದನ್ನೂ ಅವರು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದುದನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ,

ಅಂಗಿರಸೋ ನಃ ಸಿತರೋ ನವಗ್ವಾ ಅಥರ್ವಾಣೋ ಭೈಗವಃ ಸೋಮ್ಯಾಸಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೪-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪೂಜ್ಯರಾದ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳು ಪ್ರಶಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

ಇಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಪ್ರಕೃತವಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳಿಗೂ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಸಂಬಂಧವಿದೆ, ಅದು ಹೇಗೆ ಬೆಳೆಯಿತು, ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅಂಗಿರೋಃಛಿಃ ಅಂಗಿರಸ್ತಮಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಹೇಗೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಆ ವಿಷಯವನ್ನು ಶ್ರುತ್ಯುದಾಹರಣೆಗಳಿಂದ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಅಂಗಿರಸ್ಸೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳು ಪರ್ವತದ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದ್ದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೋದುದೂ ಆಗ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಧ್ಯಾನಿಸಿದುದೂ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಇವರ ಆರಾಧ್ಯದೇವತೆಯಾದುದೂ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ವಿಳಾ ಸತೀರಭಿ ಧೀರಾ ಅತ್ಯಂದನ್ಪ್ರಾಚಾಹಿನ್ಯನ್ನನಸಾ ಸಪ್ತೆ ವಿಪ್ರಾಃ |

ವಿಶ್ವಾಮಿಂದನ್ನಠ್ಯಾಮೃತಸ್ಯ ಪ್ರಜಾನಿಸ್ಸಿತ್ತಾ ನಮಸಾ ವಿನೇಶ |

ವಿದಧೈದೀ ಸಶಮಾ ರುಗ್ಲಮದ್ರೇಮರ್ಹಿ ಪಾಥಃ ಪೂರ್ವ್ಯಂ ಸದ್ಧೈಶ್ಚೈಃ |

ಆಗ್ರಂ ನಯುತ್ಸುಪದೈಕ್ಷರಾಣಾಮಚ್ಚಾ ರವಂ ಪ್ರಥಮಾ ಜಾನತೀ ಗಾಶ್ |

ಅಗಚ್ಛುದು ವಿಪ್ರತಮಃ ಸಖೀಯನ್ನ ಸೂದಯುತ್ಸುಕ್ಯತೀ ಗರ್ಭಮದ್ರಿಃ |

ಸಸಾನ ಮಯೋಫೇ ಯುವಭಿರ್ಮುಖಸ್ಯನ್ನ ಥಾಭವದಂಗಿರಾಃ ಸದ್ಯೋ ಅರ್ಚೆನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩೧-೫ ರಿಂದ ೭).

ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳೊಂದಿಗೆ ಸಖ್ಯವನ್ನು ಬೆಳೆಸಲು ಹೋದುದಾಗಿಯೂ ಆಗ ಅವರ ಮೈತ್ರಿಯು ಬೆಳೆದುದಾಗಿಯೂ ಅನಂತರ ಇಂದ್ರನೂ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯತಮನಾಗಿ ಯುದ್ಧಮಾಡಿದಾಗ

ಪರ್ವತವು ಬಿಂದು ಗೋವುಗಳೂ ಉದಕಗಳೂ ಮುಕ್ತವಾದವು ಎಂದು ಇಂದ್ರನು ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಅತ್ಯಂತ ಪೂಜ್ಯನಾದ ಮುಂದಾಳಾಗಿದ್ದು ಕಥಾರೂಪದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅಂಗಿರೋಭಿಃ ಅಂಗಿರಸ್ತಮಃ ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯು ಉಚಿತವಾಗಿದೆ.

ಋಗ್ವಿಧಿಃ ಋಗ್ವೀ-ಅರ್ಚನೀಯೇಭ್ಯೋಗ್ರೀಪಿ ಅರ್ಚನೀಯೋ ಭವತಿ | ಪೂಜ್ಯರಾದವರಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಪೂಜ್ಯನು ಎಂದರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಜ್ಜರೋಭಿಃ-ಅಂಗಂತಿ ಗಚ್ಛಂತಿ ಇತಿ ಅಂಗಿರಸಃ. ಅಗಿ ರಗಿ ಲಗಿ, ಗತ್ಯರ್ಥಾಃ ಅಂಗಿರಾಃ ಅಪ್ಪರಾಃ-(ಉ ಸೂ. ೬೭೫-೬೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಔಷಾದಿಕವಾದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ನಿಪಾತಿಕವಾಗಿದೆ. ಅಂಗಿರಸ್ ಶಬ್ದ. ಭಾಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. ಉತ್ಪಗುಣ. ಅಂಗಿರೋಭಿಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಮೊದಲಾದ ತ್ವತೀಯಾಂತ ಶಬ್ದಗಳು ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪಂಚಮ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತಗಳಾಗಿವೆ.

ಅಂಗಿರಸ್ತಮಃ-ಅತಿಶಯೇನ ಅಂಗಿರಾಃ ಅಂಗಿರಸ್ತಮಃ ಅತಿಶಾಯಿನೇ ತಮವಿಷ್ಣವ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ತಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಹಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭೂತ್-ಭಂದಸಿ ಉಜ್ಲಲಜ್ಲಲಿಟಃ-(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಜ್. ಇತೆತ್ವ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಿಪಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಗಾತಿಸ್ತಾಭಾಸಾಭೂಭ್ಯಃ-(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಉಕ್. ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯಮಾರ್ಜಯೋಗೇಗ್ರೀಪಿ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗನು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಪಂತನಿಭಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಷಾ-ವೃಷು ಸೇಚನೇ ಧಾತು. ಔಷಾದಿಕ ಕನಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಋಗ್ವಿಧಿಃ-ಮುಚ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಸಂಪದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್ (ನಾ. ೨೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮುಚ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಮತ್ಪ್ರಥದಲ್ಲಿ ಮಿನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪದಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಚೋಃ ಕುಃ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವದಿಂದ ಕಕಾರಾದೇಶ. ಝಲಾಂ ಜಶೋಂತೇ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಜತ್ವ. ಋಗ್ವಿನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ. ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಗಾತೌಭಿಃ-ಗಾ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕಮವನಿಜನಿ-(ಉ. ಸೂ. ೧-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ತು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಜ್ಯೇಷ್ಠಃ—ಅತಿಶಯೇನ ಪ್ರಶಸ್ತಃ ಜ್ಯೇಷ್ಠಃ | ಅತಿಶಾಯಿನೇ ತಮವಿಷ್ಣುನಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೫)
 ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಶಸ್ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಷ್ಠನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಜ್ಯುಚೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೬೧) ಎಂಬುದ
 ರಿಂದ ಪ್ರಶಸ್ತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ಯಾದೇಶ. ಅಲೋಪವ್ಯಾಪ್ತವಾದರೆ ಪ್ರಕೃತ್ಯೈಕಾಚ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೬೩)
 ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾಚಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಗುಣ. ಜ್ಯೇಷ್ಠಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.
 ನಿಶ್ಚಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರಸಾರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕಃ

ಸ ಸೂನುಭಿರ್ನ ರುದ್ರೇಭಿರ್ಯುಭಾ ನೃಷಾಹ್ಯೇ ಸಾಸಹ್ವಾ ಅಮಿ-
 ತ್ರಾನ್ |
 ಸನೀಳೇಭಿಃ ಶ್ರವಸ್ಯಾನಿ ತೂರ್ವನ್ಮರುತ್ವಾನೋ ಭವತ್ಸಿದ್ಧಿ
 ಊತೀ || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಃ | ಸೂನುಽ ಭಿಃ | ನ | ರುದ್ರೇಭಿಃ | ಯುಭಾ | ನೃಽ ಸಹ್ಯೇ | ಸಸಹ್ವಾನ್ |
 ಅಮಿತ್ರಾನ್ |
 ಸಽ ನೀಳೇಭಿಃ | ಶ್ರವಸ್ಯಾನಿ | ತೂರ್ವನ್ | ಮರುತ್ವಾನ್ | ನಃ | ಭವತು |
 ಇಂದ್ರಃ | ಊತೀ || ೫ ||

॥ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ॥

ಸೂನುಭಿರ್ನ ಪುತ್ರೈರಿವ ರುದ್ರೇಭಿಃ ರುದ್ರಪುತ್ರೈರ್ಮರಾದ್ಧಿಯುಕ್ತ ಬುಭ್ವಾ ಮಹಾನ್ ಏವಂಭೂತಃ ಸ ಇಂದ್ರೋ ನೃಷಾಹ್ಯೇ ನೃಭಿಃ ಪುರುಷೈಃ ಸೋಧವ್ಯೇ ಸಂಗ್ರಾಮೇಽಮಿತ್ತಾನ್ ತತ್ರೋನ್ ಸಸಹ್ಯಾನಭಿಭೂತವಾನ್ | ಅಪಿ ಚ ಸನೀಲೇಭಿಃ ಸಮಾನನಿಲಯೈರ್ಮರುದ್ಧಿಃ ಸಹ ಶ್ರವಸ್ಯಾನಿ | ಶ್ರವ ಇತ್ಯನೈನಾಮು | ತದ್ವೇತುಭೂತಾನ್ಯದೇಶಾನಿ ತೋರ್ವನ್ ಮೇಘಾಶ್ಚೈಚ್ಯಾವಯನ್ ಮರುತ್ತಾನಿಂದ್ರೋಽ- ಸ್ಯಾಕಂ ರಕ್ಷಣಾಯ ಭವತು || ನೃಷಾಹ್ಯೇ | ಷಹ ಮರ್ಷಣೇ | ಶಕಿಸಹೋಽಶ್ಚ | ಪಾ. ೩-೧-೯೯ | ಇತಿ ಕರ್ಮಣಿ ಯತ್ | ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ದೃಶ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಧಾತೃಕಾರಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಯತೋಽ ನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತೇಶೈ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಸಸಹ್ಯಾನ್ | ಷಹ ಅಭಿಭವೇ | ಲಿಭಿಃ ಕೃಸುಃ | ಅಭ್ಯಾಸದೀರ್ಘತ್ವಂ ಛಾಂದಸಂ | ಅಮಿತ್ತಾನ್ | ಮಿತ್ತಾಣ್ಯೇಷು ನ ಸಂತೀತ್ಯಮಿತ್ಯಾಃ | ನೌಗೋಽ ಐರಮರಮಿತ್ರಮೃತಾ ಇತ್ಯುತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸನೀಲೇಭಿಃ | ಸಮಾನಂ ನೀಲಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸನೀಲಾಃ | ಸಮಾನಸ್ಯ ಭಂದಿಸೀತಿ ಸಭಾವಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸೂನುಭಿರ್ನ—(ತನ್ನ) ಮಕ್ಕಳೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆ | ರುದ್ರೇಭಿಃ—ರುದ್ರಪುತ್ರರಾದ ಮರು ತ್ತುಗಳೊಡಗೂಡಿ | ಬುಭ್ವಾ—ಮಹಾತ್ಮನಾದ | ಸಃ—ಇಂದ್ರನು | ನೃಷಾಹ್ಯೇ—ಮಾನವರಿಂದ ಎದುರಿಸ ಬೇಕಾದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ | ಅಮಿತ್ತಾನ್—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ಸಸಹ್ಯಾನ್—ಸೋಲಿಸಿದನು (ಮತ್ತು) | ಸನೀಲೇಭಿಃ - ತನ್ನ ನಿಲಯದಲ್ಲಿ (ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ) ವಾಸಮಾಡುವ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡಗೂಡಿ | ಶ್ರವಸ್ಯಾನಿ—ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಮೂಲ ಕಾರಣವಾದ ನೀರುಗಳನ್ನು | ತೋರ್ವನ್—(ಮೇಘಗಳಿಂದ) ಸುರಿಸುತ್ತಾ | ಮರುತ್ತಾನ್—ಮರುತ್ತುಗಳೊಡಗೂಡಿ ರುವ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಊತೀ—ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ | ಭವತು—ಆಗಲಿ.

॥ ಛಾಂದಸ್ ॥

ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ರುದ್ರಪುತ್ರರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡಗೂಡಿ ಮಹಾತ್ಮನಾದ ಇಂದ್ರನು ಮಾನವರಿಂದ ಎದುರಿಸಬೇಕಾದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ತನ್ನ ಭಕ್ತರಾದ ಮಾನವರನ್ನು ಕಾವಾಡಿದನು. ಮತ್ತು ತನ್ನ ನಿಲಯದಲ್ಲಿಯೇ ತನ್ನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡ ಕೂಡಿ ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಮೂಲಭೂತವಾದ ನೀರುಗಳನ್ನು ಮೇಘಗಳಿಂದ ಸುರಿಸುತ್ತಾ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡಗೂಡಿದ ಆ ಇಂದ್ರನು ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನಾಗಿರಲಿ.

English Translation

Mighty with the Rudras, as if with his sons, victorious in battle over his enemies, and sending down with his co-dwellers (the waters which are productive of) food : Indra, associated with the Maruts, be our protection.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ರುದ್ರೇಭಿಃ—ರುದ್ರಪುತ್ರೈರ್ಮರುದ್ಭಿಃ | ರುದ್ರಪುತ್ರರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ. ಮರುತ್ತುಗಳು ರುದ್ರಪುತ್ರರೆಂದು ಶ್ರುತಿಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ರುದ್ರೋ ಯದ್ರೋ ಮರುತೋ ರುಕ್ಮವಕ್ಷಸೋ ವ್ಯವಾಜನಿ ಪೃಶ್ನಾಶ್ಚ | ಶುಕ್ರ ಊಧನಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೨೪-೨)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆ ಮರುತ್ತುಗಳು ರುದ್ರಪುತ್ರರಾಗಿ ಪೃಶ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಕಥೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಇವರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಈ ವಿಶೇಷಣವನ್ನೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯರು ಇನ್ನೊಂದು ಕಥೆಯನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪೃಶ್ನಿರ್ವಾನಾವರ್ಣಾ ಇಯಂ ಭೂಮಿಃ ಪುರಾ ಗೋರೂಪಧರಾಸೀತ್ | ತಸ್ಯಾಂ ಮಹೇಶೋ ವ್ಯವೋ ಭೂಶ್ವಾ ಮರುತ ಉತ್ಪಾದಯಾಮಾಸೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ |

(ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ಋ. ಸಂ. ೨-೨೪-೨)

ನಾನಾವರ್ಣವುಳ್ಳ ಪೃಥ್ವಿಯು ಹಿಂದೆ ಗೋರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾಗ ಮಹೇಶನು ಎತ್ತಿನ ರೂಪದಿಂದ ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡಿದನು ಎಂಬ ಕಥೆಯಿದೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ರುದ್ರನ ಮತ್ತು ಮರುತ್ತುಗಳ ಪಿತೃಪುತ್ರ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು, ಮೇಲಿನ ೨-೨೪-೨ ನೇ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕಥೆಯು ತ್ರೈಲೋಕಿಯ ಸಂಹತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿನ ವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪೃಶ್ನಿಯೈ ವೈ ಪಯಸೋ ಮರುತೋ ಜಾತಾಃ |

(ತೈ. ಸಂ. ೨-೨-೧೧-೪).

ಅದುದರಿಂದಲೇ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ರುದ್ರಪುತ್ರರೆಂದೇ ಸಂಬೋಧನೆಯಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಪ್ರಯೇ ಶುಂಭಂತೇ ಜನಯೋ ನ ಸಪ್ತಯೋ ಯಾಮಸ್ತುದ್ರಸ್ಯ ಸೂನವಃ ಸುದಂಸಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೮೫-೧).

ಇದಂ ಪಿತೃಣ ಮರುತಾಮುಚ್ಯತೇ ವಚಃ ಸ್ವಾದೋಃ ಸ್ವಾದೀಯೋ ರುದ್ರಾಯ ವರ್ಧನಂ |

ರಾಸ್ವಾ ಚ ನೋ ಅಮೃತ ಮರ್ತಭೋಜನಂ ತ್ಮನೇ ತೋಕಾಯ ತನಯಾಯ ಮೃಳ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೪-೬)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ, ೧-೧೬೮-೯ ; ೨-೨೨-೧ ; ಮುಂತಾದ ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ರುದ್ರಪುತ್ರರೆಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ. ಮೇಲೆ ಉದಹರಿಸಿರುವ ೧-೧೧೪-೬ ನೇ ಮುಕ್ತನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಸಾಯಣರು ಇನ್ನೊಂದು ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ರುದ್ರಸ್ಯ ಚ ಮರುತಾಂ ಪಿತೃತ್ವಮೇವಮಾ ಖ್ಯಾಯತೇ | ಪುರಾ ಕದಾಚಿದ್ರೋಸುರಾನ್

ಜಿಗಾಯ | ತದಾನೀಂ ದಿತಿರಸುರಮಾತಾ ಇಂದ್ರಹನನಸಮರ್ಥಂ ಪುತ್ರಂ ಕಾಮಯ-

ಮಾನಾ ತಪಸಾ ಭರ್ತುಃ ಸಕಾಶಾದ್ಭಿರ್ಭೂ ಲೇಭೇ | ಇಮಂ ವೃತ್ತಾಂತಮವಗಚ್ಛನ್ನಿಂದ್ರೋ
 ವಜ್ರಹಸ್ತೈಃ ಸನ್ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪೋ ಭೂತ್ವಾ ತಸ್ಯಾ ಉದಿರಂ ಪ್ರವಿಶ್ಯ ತಂ ಗರ್ಭಂ
 ಸಪ್ತಧಾ ಬಿಭೇದ | ಪುನರಪ್ಯೇಕೈಕಂ ಸಪ್ತಬಂಧಮಕರೋತ್ | ತೇ ಸರ್ವೇ ಗರ್ಭೈಕ-
 ದೇಶಾಯೋನೇನೀರ್ಗತೃ ಆರುದನ್ | ಏತಸ್ಮಿನ್ನವಸರೇ ಲೀಲಾರ್ಥಂ ಗಚ್ಛಂತಾ ಸಾರ್ವತೀ-
 ಪರಮೇಶ್ವರೌ ಇಮಾನ್ ದದೃಶತುಃ | ಮಹೇಶಂ ಪ್ರತಿ ಸಾರ್ವತೀ ಏವಮಪೋಚತ್ |
 ಇನೇ ಮಾಂಸಖಂಡಾ ಯಥಾ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಪುತ್ರಾಃ ಸಂಪದ್ಯತಾಮೇವಂ ತ್ವಯಾ
 ಕಾರ್ಯಂ ಮಯಿಚೇತ್ಸ್ರೀತಿರಸ್ತ್ರೀತಿ | ಸ ಚಿ ಮಹೇಶ್ವರಸ್ತಾನ್ ಸಮಾನರೂಪಾನ್
 ಸಮಾನವಯಸಃ ಸಮಾನಾಲಂಕಾರಾನ್ ಪುತ್ರಾನ್ ಕೃತ್ವಾ ಗೌರೈಃ ಪ್ರದದೌ ತನೇಮೇ
 ಪುತ್ರಾಃ ಸಂತ್ಸ್ರೀತಿ | ಅತಃ ಸರ್ವೇಷು ಮಾರುತೇಷು ಸೂಕ್ತೇಷು ಮರುತೋ ರುದ್ರಪುತ್ರಾ
 ಇತಿ ಸ್ತೂಯಂತೇ | ರೌದ್ರೇಷು ಚಿ ಮರುತಾಂ ಪಿತಾ ರುದ್ರ ಇತಿ |

(ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೪-೬)

ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಒಂದುಸಲ ಇಂದ್ರನು ಅಸುರರನ್ನು ಜಯಿಸಿದನು. ಆಗ ಅಸುರಮಾತೆಯಾದ ದಿವಿಯು ಇಂದ್ರ
 ನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಸಮರ್ಥನಾದ ಒಬ್ಬ ಪುತ್ರನನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆಯಿಂದ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸಿ ತನ್ನ ಪತಿಯ
 ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಗರ್ಭವನ್ನು ಹೊಂದಿದಳು. ಇಂದ್ರನು ಈ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿದು ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿದು
 ಕೊಂದು ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪಿಯಾಗಿ ಬಂದು ಅವಳ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಆ ಗರ್ಭವನ್ನು ಏಕಭಾಗವಾಗಿ ಸೀಳಿದನು.
 ಪುನಃ ಏಳೇಳು ತುಂಡುಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ಆಗ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಅಳುತ್ತಿದ್ದವು. ಆಗ ಲೀಲಾರ್ಥವಾಗಿ
 ಸಾರ್ವತೀ ಪರಮೇಶ್ವರರಿಬ್ಬರೂ ಸ್ನ-ಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಇವನ್ನು ನೋಡಿ, ಪಾರ್ವತಿಯು ಮರುಕಗೊಂಡು ಮಹೇಶ್ವರ
 ನನ್ನು ಕುರಿತು ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಮಕ್ಕಳನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಬೇಕೆಂದು ಬೇಡಿದಳು. ಆಗ ಈಶ್ವರನು ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಒಂದೇ
 ರೂಪವುಳ್ಳವರನ್ನಾಗಿಯೂ, ಒಂದೇ ವಯಸ್ಸಿನವರನ್ನಾಗಿಯೂ, ಒಂದೇ ಅಲಂಕಾರವುಳ್ಳವರನ್ನಾಗಿಯೂ ಮಾಡಿ
 ಪುತ್ರರೂಪರಾದ ಅವರನ್ನು ಇವು ನಿನ್ನ ಪುತ್ರರಾಗಿರಲಿ ಎಂದು ಗೌರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು. ಆದುದರಿಂದ ಮರುತ್ಸೂಕ್ತ
 ಗಳೆಲ್ಲಾ ಮರುತ್ಸುಗಳಿಗೆ ರುದ್ರಪುತ್ರರೆಂದೂ, ರುದ್ರಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ರುದ್ರನಿಗೆ ಮರುತ್ಸುಗಳ ಪಿತೃನೆಂದೂ
 ಹೇಳುವ ಕ್ರಮವಿದೆಯೆಂದು ಸಾಯಣರು ಈ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸೊನುಭಿನಿ—ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆ, ಎಂದು ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮರುತ್ಸುಗಳಿಗೂ ಇರುವ
 ಪ್ರೇಮವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮರುತ್ಸುಗಳಿಗೂ ಇರುವ ನಿಯತವಾದ ಸಾಹಚರ್ಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಈ
 ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೇ ಮಕ್ಕನ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಋಭಾ—ಋಷಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಉರುಭೂತೆಂ ಮಹತ್ತಾದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ಎಂದು ಮ. ಸಂ.
 ೧೦-೧೨೦-೬ ನೇ ಮಕ್ಕನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಹೇಳಿರುವಂತೆ (ನಿ. ೧೧-೨೧) ಸಾಯಣರೂ ಸಹ ಮಹಾನ್ ಎಂದು
 ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ, ಮಹಾತ್ಮನಾದ ಇಂದ್ರನೆಂದರ್ಥ. ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಕಾಶವಾಸನಾದ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವಾ
 ಗಲೂ ಈ ವಿಶೇಷವು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ದಕ್ಷಂ ಮದೇ ಸಾಯಯತೇ ಹಿರಣ್ಯಂ ರಥಮಾವೃತ್ಯಾ ಹಿರಿಯೋಗಮ್ನುಭ್ವಸಂ |

(ಋ ಸಂ. ೧-೫೬-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಬುಭ್ವಸಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಉರುಭಾಸಮಾನಂ ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನು ಎಂದರ್ಥ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಮಹಾತ್ಮನು ಎಂದೇ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ನೃಪಾಹ್ಯೇ—ಪುರುಷೈಃ ಸೋಢವ್ಯೇ ಸಂಗ್ರಾಮೇ | ಪುರುಷರು ಶತ್ರುಗಳ ಎಟುಗಳನ್ನು ತಡೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ.

ಸನೀಶೇಛಿಃ—ಗಯಾಃ, ಕೃದರಾಃ, ಗರ್ತಾಃ ಇತ್ಯಾವಿ ೨೨ ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೩) ನೀಳ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗೃಹವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಮರುತ್ತುಗಳೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ವಾಸಮಾಡುವುದರಿಂದ ಒಂದೇ ನಿಲಯವುಳ್ಳವರೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸುವಾಗ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಕಯಾ ಶುಭಾ ಸವಯಸಃ ಸನೀಶಾಃ ಸಮಾನ್ಯಾ ಮರುತಾಃ ಸಂ ಮಿಮಿಕ್ಷುಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೫-೧)

ಕ ಈಂ ವ್ಯಕ್ತಾ ನರಾಃ ಸನೀಶಾ ರುದ್ರಸ್ಯ ಮರಾ ಅಥಾ ಸ್ತಶ್ಚಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೫೬-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಸನೀಶಾಃ ಎಂದು ಮರುತ್ತುಗಳ ಏಕನಿಲಯವ ವಾಸವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಸನೀಶೇಛಿಃ ಎಂದರೆ ಒಂದೇ ನಿಲಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಶ್ರವಸ್ಯಾನಿ—ಶ್ರವ ಇತ್ಯನ್ನನಾಮ | ತದ್ವೇತುಭೂತಾನ್ಯುಡಕಾನಿ | ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದು ನೈಸ್ಥಿರೂಪವಾದುದೂ ಆದ ಉದಕಗಳೆಂದರ್ಥ.

ತೂರ್ವನ್—ಮೇಘಾತ್ ಪ್ರಚ್ಯಾವಯನ್ | ಮೇಘದಿಂದ ಉದಕವನ್ನು ಸುರಿಮುತ್ತಾ ಎಂದರ್ಥ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕಿಯಾ ||

ರುದ್ರೇಛಿಃ—ರುದ್ರ+ಛಿನ್ ಎಂದುರುವಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಿನ್ ಗಿ ಐಸಾದೀಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇ ರ್ಛುಲ್ಯೇತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ತ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಪವಿಸರ್ಗ.

ನೃಪಾಹ್ಯೇ—ಪಹ ಮರ್ಪಣೇ ಧಾತು. ಧಾತ್ಯಾದೇಃ ಪಃ ಸಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸಪ್ತ. ತಕಿಸರೋಕ್ಷ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನ್ಯೇಷಾಮುಪಿ ದೈಶ್ಯತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಹಿತಾವಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ನೃಛಿಃ ಸಾಹ್ಯಃ ನೃಪಾಹ್ಯಃ ಯತೋನಾವಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುಧಾತ್ವಸ್ತರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾರಕಪೂರ್ವ ಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿತ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನಂತೋಪ.

ಸಾಸಹ್ಯಾನ್—ಸಹ ಅಭಿಭವೇ ಧಾತು. ಕೃಸುಕ್ತ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟಿಗೆ ಕೃಸು ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಆದಿಹಲ್‌ಶೇಷ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತು ವಿನ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಸಾಸಹ್ಯೆಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಅತ್ತೆಸಂತಸ್ಯ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಉಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಉಗಿದಚಾಂ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇಚ್ಯಾಧಾತೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪ ಅಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ನಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ

ಅಮಿತ್ರಾನ್—ಮಿತ್ರಾಣಿ ಏಸು ನ ಸಂತಿ ಇತಿ ಅಮಿತ್ರಾಃ ನೆಚ್ಚೋ ಜರಮರ ಮಿತ್ರಮೃತಾಃ —(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸನೀಳೇಭಿಃ—ಸಮಾನಂ ನೀಳಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸನೀಳಾಃ ಸಮಾನಸ್ಯಚ್ಚಂದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾನ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಿಸಿಗೆ ಐಸ್‌ಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ.

ತೂರ್ವನ್—ತುರ್ವಿ ಹಂಸಾರ್ಥಃ ಧಾತು. ಭೃದ್ವಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ರೇಫಾಂತ ವಾದುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ಶವ್ ವಿಕರಣ. ಅತೋಗುನೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ತೂರ್ವತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಮಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕನಚನದಲ್ಲಿ ಸುಪರವಾದಾಗ ಉಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ತಲೋಪ ಅಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ನಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತೂರ್ವನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. || ೫ ||

—:—

.. ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸ ಮನ್ಯುಮಿಾಃ ಸಮದನಸ್ಯ ಕರ್ತಾಸ್ವಾಕೇಭಿರ್ನ್ಯಃ ಸೂರ್ಯಂ
ಸನತ್ ।

ಅಸ್ಮಿನ್ನಹನ್ನಾತ್ಪತಿಃ ಪುರುಹೂತೋ ಮರುತ್ವಾನ್ನೋ ಭವತ್ಸಿದ್ಧ
ಊತೀ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಃ | ಮನ್ಯುಃ ೧ ಮಿಃ | ಸಃ ೧ ಮದನಸ್ಯ | ಕರ್ತಾ | ಅಸ್ಮಾಕೇಭಿಃ | ನೈಃ ೧ ಭಿಃ |

ಸೂರ್ಯಂ | ಸನತ್ |

ಅಸ್ಮಿನ್ | ಅಹನ್ | ಸತ್ ೧ ಪತಿಃ | ಪುರುಃ ೧ ಹೂತಃ | ಮರುತ್ವಾನ್ | ನಃ | ಭವ-

ತು | ಇಂದ್ರಃ | ಊತಿಃ || ೬ ||

|| ಸಂಯೋಜನಾ ||

ಶತ್ರುಭಿರಪಹೃತಾಸು ಗೋಷು ತೈಃ ಸಹ ಯುದ್ಧಾರ್ಥಂ ವಿನಿರ್ಗತಾ ಋಜ್ರಾತ್ಪಾದಯೋನೇನ ಸೂಕ್ತೇನೇಂದ್ರಮಸ್ತುವನ್ | ಸ ಇಂದ್ರೋ ಮನ್ಯುಮಾರ್ಮನೋಃ ಕೋಪಸ್ಯ ನಿರ್ಮಾತಾ | ಯದ್ವಾ | ಅಭಿಮನ್ಯಮಾನಸ್ಯ ಶತ್ರೋರ್ಹಿಂಸಕಃ | ಅಪಿ ಚ ಸಮದನಸ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮಸ್ಯ ಕರ್ತಾ | ಸತ್ತತಿಃ ಸತಾಂ ಪಾಲಯತಾ | ಪುರುಹೂತೋ ಬಹುಭಿಯೇಜಮಾನೈರೂಹೂತಃ ಏವಂಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಃ ಸ ಅಸ್ಮಿನ್ನಹನ್ ಅಸ್ಮಿನ್ನವಸೇದಸ್ಮಾಕೇಭಿರಸ್ಮಾಕೈರಸ್ಮದೀಯೈರ್ನೈಃ ಪುರುಷೈಃ ಸೂರ್ಯಂ ಸೂರ್ಯಪ್ರಕಾಶಂ ಸನತ್ | ಸಂಭಕ್ತಂ ಕರೋತು | ಶತ್ರುಪುರುಷೈಸ್ತು ದೈಷ್ಟಿನಿರೋಧಕಮಂಧಕಾರಂ ಸಂಯೋಜಯಿತು | ಸ ಚ ಮರುತ್ವಾನಿಂದ್ರೋಸ್ಮಾಕಂ ರಕ್ಷಣಾಯ ಭವತು || ಮನ್ಯುಮಿಃ | ಮನ್ಯುಂ ಮಿನಾತಿತಿ ಮನ್ಯುಮಿಃ | ಮಿಃ | ಮಿಃ | ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಕ್ವಿಪ್ | ಸಮದನಸ್ಯ | ಸಹ ಮಾದ್ಯಂತೈಸ್ತಿನಿತಿ ಸಮದನಃ ಸಂಗ್ರಾಮಃ | ಮದೀ ದರ್ಷೇ | ಅಧಿಕರಣೇ ಲುಕ್ | ಸಹಸ್ಯ ಸಃ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ | ಪಾ. ೬೩-೭೮ | ಇತಿ ಸಭಾವಃ | ಅಸ್ಮಾಕೇಭಿಃ | ತಸ್ಮಿನ್ನಪಿ ಚ ಯುಷ್ಮಾಕಾಸ್ಮಾಕಾವಿತ್ಯಣಿಸ್ತಚ್ಚೈಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ಮಾಕಾದೇಕಃ | ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕಸ್ಯ ವಿಧೇರನಿತ್ಯತ್ಪಾದ್ವೈದ್ಯೈಭಾವಃ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಭಿಸ ಐಸಭಾವಃ | ಸ್ವಗಸ್ತು ಪ್ಪಾಸ್ಮಾಕಾಸಕ್ತ- ಸೂರಯಃ | ಋ. ೧೯-೭-೩ | ಇತ್ಯೇತೋಕ್ತಃ | ಸನತ್ | ವನ ಪಣ ಸಂಭಕ್ತಾ | ಲೇಟ್ಕೈಡಾಗಮಃ | ಅಹನ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲಾಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಲುಕ್ ಸತ್ತತಿಃ | ಪತ್ಯಾವೈಶ್ವರ್ಯ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ- ಸ್ವರತ್ವಂ ||

|| ಶ್ರುತಿಪರಾರ್ಥಃ ||

ಮನ್ಯುಮಿಃ—ಕೈಂಧನಮ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವವನೂ ಅಥವಾ ಕುದ್ರನಾವ ಶತ್ರುವನು ಹಿಂಸಿಸುವವನೂ | ಸಮದನಸ್ಯ—ಯುದ್ಧದ | ಕರ್ತಾ—ನಿರ್ಮಾಪಕನೂ | ಸತ್ತತಿಃ—ಸವ್ವನವ ಪಾಲಕನೂ | ಪುರುಹೂತಃ—ಅನೇಕ ಯುಜ್ಜಕರರಿಂದ (ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ) ಕರೆಯಲ್ಪಡುವವನೂ, ಅದ | ಸಃ—ಇಂದ್ರನು | ಅಸ್ಮಿನ್ ಅಹನ್—ಇಂದಿನ ಅವಸ್ಥಿನಲ್ಲಿ | ಅಸ್ಮಾಕೇಭಿಃ ನೈಃ—ನಮ್ಮ ಸಂಬಂಧಿಗಳಾದ ಪುರುಷರೊಡನೆ | ಸೂರ್ಯಂ—ಸೂರ್ಯನ

(ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು | ಸೇವಾ—ಸೇರಿಸಲಿ. (ನಮಗೆ ಬೆಳಕನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಶತ್ರುಗಳ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಕತ್ತಲನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ) | ಮರುತ್ಯಾಣ—ಮರುತ್ರುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಊತೀ—ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ | ಭವತು—ಆಗಲಿ. |

॥ ಛಾಂದೋ ॥

ತಿವ್ರವಾದ ಕ್ರೋಧವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿ ಶತ್ರುವನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವವನೂ, ಯುದ್ಧದ ನಿರ್ಮಾಪಕನೂ, ಸಜ್ಜನರ ವಾಲಕನೂ, ಅನೇಕ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಂದ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಈ ದಿನ ನಮಗೆ ಸೇರಿದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಕತ್ತಲನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ ಮರುತ್ರುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಆ ಇಂದ್ರನು ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಇರಲಿ.

English Translation

May he, the represser of (hostile) wrath, the author of war, the protector of the good, the invoked of many, share with our people on this day the (light of the) sun : may Indra, associated with the Maruts, be our protection.

ನಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಮನ್ಯುಮೀಃ— ಮನ್ಯುರ್ಮನ್ಯತೇದೀಕ್ಷಿಕ್ರಮಣಃ ಕ್ರೋಧಕರ್ಮಣೋ ವಧಕರ್ಮಣೋ ವಾ | (ನಿ. ೧೦-೨೯) ಮನ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಮನ್ಯು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸು, ಕೋಪಮಾಡು, ಅಥವಾ ವಧಮಾಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಮನ್ಯುಮೀಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಮನೋಃ ಕೋಪಸ್ಯ ನಿರ್ಮಾತಾ ಅಭಿಮನ್ಯಮಾನಸ್ಯ ಶತ್ಕೋರಿಸಂಕೇಃ | ಕ್ರೋಧವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವವನು ಅಥವಾ ಕ್ರುದ್ಧನಾದ ಶತ್ರುವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅತ್ರೇತಿಹಾಸಮಾಚಿಕ್ಷತೇ | ಪ್ರಜಾಪತೇಃ ಪುತ್ರೋ ಮನ್ಯುರ್ನಾಮ | ತಂ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ಸೇನಾಪತ್ಯೇ ನಿಯುಕ್ತವಾನ್ | ತೇನ ಸಹೋದ್ರೋ ನಿಜಘಾನ ಇತಿ | ಮನ್ಯುವೆಂಬುವನು ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಪುತ್ರನೆಂದೂ, ಅವನನ್ನು ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಸೇನಾಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ನಿಯಮಿಸಲು ಅವನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಕೊಂದನೆಂದೂ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ, ಮನ್ಯುವಿನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಕೊಂದುದಕ್ಕಾಗಿ ಮನ್ಯುಮೀಃ ಎಂದು ಅನ್ವರ್ಥನಾನುನಾಗಿದೆಯೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಜಾಪತಿ ಪುತ್ರನಾದ ಮನ್ಯುವಿಗೂ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಅತ್ಯಂತ ಸಮೀಪವಾದ ಸಂಬಂಧವಿದೆಯೆಂದು ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೇ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ ಮನ್ಯುವಿನ ಕಥೆಯೂ ಅವನು ರುದ್ರನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತನವನ್ನು ಹೊಂದಿದುದೂ ಶತಶಫಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ಹೇವೆ.

ಪ್ರಜಾಪತೇರ್ವಿಸ್ವಸ್ತಾದ್ವೇವತಾ ಉದಿಕ್ರಾಮಂಸ್ತಮೇಕ ಏವ ದೇವೋ ನಾಜಹಾನ್ಯನ್ಯುರೇವ ಸೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರ್ವರ್ತಿಸೋತಿಷ್ಠತ್ಸೋಽರೋದೀತ್ತಸ್ಯ ಯಾನ್ಯಶ್ರುಣಿ ಪ್ರಾಸ್ತಂಧಿಂಸ್ತಾನ್ಯಸ್ಮಿನ್ನನ್ಯಾ ಪ್ರತ್ಯತಿಷ್ಠತ್ಸ ಏವ ಶತೇರ್ಷಾ ರುದ್ರಃ ಸಮಭವತ್ ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷಃ ಶತೇವಾಧಿಃ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೯-೧-೧-೬)

ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಮರ್ಬಲನಾದಾಗ ಅವನನ್ನು ಇತರ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದರು ಆದರೆ ಮನ್ಯುವೆಂಬ ದೇವತೆಯು ಮಾತ್ರ ಅವನನ್ನು ಬಿಡದೇ ಅವನೊಂದಿಗೇ ಇದ್ದನು, ಆಗ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಆತನನ್ನು ಆ ಕಣ್ಣೀರು ಗಳು ಮನ್ಯುವಿನಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಾಗ ಅವನೇ ನೂರು ತಲೆಯುಳ್ಳವನೂ, ಸಹಸ್ರಕಣ್ಣುಳ್ಳವನೂ ಮತ್ತು ನೂರು ಬತ್ತಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನೂ ಆದ ರುದ್ರನಾದನು ಎಂಬ ಕಥೆಯಿದೆ. ಮನ್ಯುವು ಸಾಹಸಿಯೂ, ಯುದ್ಧವೀರ್ಯವುಳ್ಳವನೆಂದೂ ಇದರಿಂದ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. (ಆದರೆ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಪುತ್ರನೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲ) ಈ ಮನ್ಯುವೆಂಬ ದೇವತೆಗೂ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಇರುವನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವು ಬೃಹದ್ದೇವತಾನಾಕೃದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಇಂದ್ರಾಶ್ರಯಸ್ತು ಪರ್ಜನ್ಯೋ ರುದ್ರೋ ನಾಯುರ್ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತತಿಃ |

ವರುಣಃ ಕಶ್ಚ ಮೃತ್ಯುಶ್ಚ ದೇವಶ್ಚ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತಿಃ ||

ಮನ್ಯುಶ್ಚ ವಿಶ್ವಕರ್ಮಾ ಚ ಮಿತ್ರಃ ಕ್ಷೇತ್ರಪತಿಯಮಃ |

(ಬೃ. ದಿ. ೧-೧೨೨-೩)

ಎಂಬುದಾಗಿ ಮನ್ಯುವೇ ಮುಂತಾದ ದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರಾಶ್ರಯರೆಂದು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಇದು ಮುಕ್ತಂ ಹಿತಾವಾಕ್ಯವನ್ನುದಹರಿಸಿ ಮನ್ಯುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳುವ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ (೧೦-೨೯) ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಸರಿಸಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ತ್ರಯಾ ಮನ್ಯೋ ಸರಥಮಾರುಜಂತೋ ಹರ್ಷಮಾಣಾಸೋ ಧ್ವಷಿತಾ ಮರುತ್ರಃ |

ತಿಗ್ನೇಷವ ಆಯುಧಾ ಸಂತಿತಾನಾ ಅಭಿ ಪ್ರ ಯಂತು ನರೋ ಅಗ್ನಿರುಪಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೪-೧).

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳು ಮನ್ಯುವಿನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದ್ದನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲೂ ಸಹ ಮನ್ಯುಮೀಳಃ ಎಂದರೆ ಮನ್ಯುವಿನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಶತ್ರುನಾಶವನ್ನು ಮಾಡಿದವನು ಎಂದರ್ಥ.

ಸಮದನಶ್ಯೋ-ರಣಃ, ವಿವಾಕ್, ವಿಖಾದಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೪೩ ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಯುದ್ಧವೆಂದರ್ಥ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸಮತ್ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ,

ಚಿತ್ರೋ ಯದಧ್ರಾಟ್ ಚೈತೋ ನ ನಿಕ್ಷು ರಥೋ ನ ರುಕ್ಮೀ ತ್ರೇಷಃ ಸಮತ್ಸು |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೬-೬),

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಸಮತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯುದ್ಧವೆಂಬ ಅರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸಮದನ ಶಬ್ದವು ಸಮತ್ ಶಬ್ದದ ಪರ್ಯಾಯದವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಹುಟ್ಟುವಾಗಲೇ ಯುದ್ಧದೇವತೆಯ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಪಡಿಸಿದುದರಿಂದಲೂ, ಅನಂತರ ಯುದ್ಧವಾಡಿ ಸಮಸ್ತಅಸುರರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದುದರಿಂದಲೂ ಯುದ್ಧದ ಕರ್ತನೆಂದು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ.

ಸೂರ್ಯಂ ಸನತ್—ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಹಿ ಯಾಗಾದಿಕರ್ಮನಿವೃತ್ತಿಃ ಫಲಂ | ಅಸ್ಮದೀಯೈಃ ಋತ್ವಿಗ್ನಿಃ ಸಹ ದೇವತಾತ್ವಮಾಸನ್ನ ಇಂದ್ರಃ ಸೂರ್ಯೋದಯಫಲಭೂತಮಸ್ಮನ್ನೀಯಂ ಯಾಗಂ ನಿರ್ವರ್ತಯತ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಾಗಾದಿಕರ್ಮಾಚರಣೆಯೇ ಸೂರ್ಯೋದಯದ ಫಲವಾದುದರಿಂದ ಆ ಕರ್ಮನಿವೃತ್ತಿತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ನಮಗೆ ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶನನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ನಮ್ಮ ಕರ್ಮವು ಸಾಂಗವಾಗಿ ನೆರವೇರುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಮನ್ಯುಮೀ—ಮನ್ಯಂ ವಿನಾತಿ ಇತಿ ಮನ್ಯುಮೀ | ಮೀರ್ಜ್ ಹಿಂನಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಾರಕೋಪಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದದಾತ್ ಕ್ವಿಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರತ್ಯಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾವಿಕ್ರಮವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸವದನಸ್ಯ—ಸಹ ಮಾನ್ಯಂತಿ ಅಸ್ಮಿನ್ ಇತಿ ಸಮನಃ ಸಂಗ್ರಾಮಃ (ಯುದ್ಧ) ಮದೀ ಹರ್ಷೇ ಧಾತು. ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುಷೋರಸಾಕೌ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ. ಸಹಸ್ಯ ಸಃ ಸಂಜ್ಞಾ ಯಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಹ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಭಾವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಷ್ಠಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಕರ್ತಾ—ದುಕ್ವರ್ಜ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ತಯಲ್ಲಿ ತ್ವಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಮಾಕೇಳಿಃ—ಅಸ್ಮಾಕಂ ಸಂಬಂಧಿನಃ ಅಸ್ಮಾಕಾಃ ಸಂಬಂಧ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ತಸ್ಮಿನ್ ಅಣಿಚ ಯುಷ್ಮಾಕಾಸ್ಮಾಕೌ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸ್ಮದ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸ್ಮಾಕ ಎಂಬ ಅದೇಶ. ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋ ವಿಧಿರನಿತ್ಯೇ—(ಪರಿ. ೯೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅದಿವೃದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಸ್ಮಾಕ+ಫಿಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಫಿಸಿಗೆ ಐಸಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ವರವಿಧಾನವು ಪ್ರಾಸ್ಮಾಕಾಸಕ್ತ ಸೂರಯಃ—(ಋ. ಸ. ೧-೯೭-೨) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಸನತ್—ವನ ವಣ ಸಂಭಕ್ತಿ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆಶ್ ಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯ ಇಕಾರಲೋಪ. ಲೇಟೋಽ-ಡಾಟೌ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಹನ್—ಅಹನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನ ಪರನಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್.

ಸತ್ವತೀ—ಸತಾಂ ಪತಿಃ ಸತ್ವತೀ. ಸಮಾಸಸ್ಯ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದರೆ ಪತ್ಯಾವೈಶ್ವಯೀರ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪುರುಹೂತಃ—ಪುರುಭಿಃ ಹೂತಃ ಪುರುಹೂತಃ. ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ ಧಾತು. ಕೃ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕಾರಕಪೂರ್ವಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕಃ

ತಮೂತಯೋ ರಣಯಜ್ಞಾರಸಾತೌ ತಂ ಕ್ಷೇಮಸ್ಯ ಕ್ಷಿತಯಃ
ಕೃಣ್ವತ ತ್ರಾಂ |

ಸ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಕರುಣಸ್ಯೇಶ ಏಕೋ ಮರುತ್ಮಾನೋ ಭವತ್ತಿಂಧ್ರ
ಊತೀ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತಂ | ಊತಯಃ | ರಣಯನ್ | ಶೂರಃ ಸಾತೌ | ತಂ | ಕ್ಷೇಮಸ್ಯ | ಕ್ಷಿತ-
ಯಃ | ಕೃಣ್ವತ | ತ್ರಾಂ |

ಸಃ | ವಿಶ್ವಸ್ಯ | ಕರುಣಸ್ಯ | ಈಶೇ | ಏಕಃ | ಮರುತ್ಮಾನ್ | ನಃ | ಭವತಿ |
ಇಂದ್ರಃ | ಊತೀ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ತಮಿಂದ್ರಂ ಶೂರಸಾತ್ ಶೂರೈರ್ವೀರಪುರುಷೈಃ ಸಂಭಜನೀಯೇ ಸಂಗ್ರಾಮ ಊತಯೋ
ಗಂತಾರೋ ಮರುತೋ ರಣಯನ್ | ರಮಯಂತಿ | ಯದ್ವಾ ಪುಹರ ಭಗವೋ ಜಹಿ ವೀರಯಸ್ತೇತ್ಯೇವಂ-
ರೂಪಂ ಶಬ್ದಮಿಂದ್ರಮುದ್ದಿಶ್ಯ ಕರ್ಮಂತಿ | ಅಪಿ ಚ ಕ್ಷಿತಯೋ ಮನುಷ್ಯಾಸ್ತಮಿಂದ್ರಂ ಕ್ಷೇಮಸ್ಯ
ರಕ್ಷಣೇಯಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ಶ್ರಾಂ ಶ್ರಾಕಾರಂ ರಕ್ಷಿತಾರಂ ಕೃಣ್ತತ | ಕುರ್ಮಂತಿ | ದೇವತಾಂತರಾದಸ್ಯ
ಕೋಟಶಯ ಇತಿ ಚೇತ್ ಉಚ್ಯತೇ | ಸ ಇಂದ್ರೋ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ಕರುಣಾಭಿಮತಫಲನಿಷ್ಠಾ-
ದನರೂಪಸ್ಯ ಕರ್ಮಣ ಏಕೋಟಸಹಾಯ ಏವೇಶೇ | ಈಷ್ಯೇ | ಅನ್ಯತ್ಪೂರ್ವತ್ || ಊತಯಃ |
ಅವತೇರ್ಗತ್ಯರ್ಥಾತ್ ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ಕರ್ತರಿ ಕ್ಷಿನ್ | ತಿತುತ್ರೇತಿರ್ಪ್ರತಿಷೇಧಃ |
ಜ್ವರಪ್ರೇತಾನ್ಯಾದಿನಾ ವಕಾರಸ್ಯೋಪಧಾಯಾಶ್ಚ ಊಟಿ | ಊತಿಯೂತೀತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ಷಿನ್ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ |
ಯದ್ವಾ | ಕರ್ತರಿ ಕ್ಷಿನ್ | ರಣಯನ್ | ರಮತೇರ್ಹೇತುಮಣ್ಣಿ ಜಂತಾದ್ವರ್ತಮಾನೇ ಛಾಂದಸೋ
ಲಜ್ | ಅತ್ಯವಿಕಾರಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಯದ್ವಾ | ರಣ ಶಬ್ದಾರ್ಥಃ | ಅಸ್ಮಾಣ್ಣಿ ಜಂತಾದ್ವರ್ತವಲ್ಲಜ್ |
ಶ್ರಾಂ | ತ್ರೈಜ್ ಪಾಲನೇ | ಶ್ರಾಯತ ಇತಿ ಶ್ರಾಃ | ಕ್ಷಿಪ್ಶ್ವೇತಿ ಚಿಶಬ್ದೇನ ದೈಶಿಗ್ರಹಣಾನುಕರ್ಮಣಾನು-
ರುಪಪದಾದಪಿ ಕ್ಷಿಪ್ | ಕರುಣಸ್ಯ | ದುಕ್ಯುಷ್ ಕರಣೇ | ಕ್ಷಾವ್ ತ್ಸಾದಾರಿಭ್ಯ ಉನನ್ | ಉ. ೩.೫೩ |
ಇತಿ ಭಾವೇ ಉನನ್ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪ್ರತ್ಯಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಈಶೇ | ಈಶ ಏಶ್ವರ್ಯೇ |
ಲೋಪಸ್ತ ಆತ್ಮನೇಪದೇಷ್ಟಿತಿ ತಲೋಪಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ತಂ—ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಶೂರಸಾತ್—ವೀರರೊಡನೆ ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧ ಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಊತಯಃ-
ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಮರುತ್ತುಗಳು | ರಣಯನ್—ಜಯಸೂಚಕ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹರ್ಷಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ |
ಕ್ಷಿತಯಃ—ಮಾನವರು | ತಂ—ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಕ್ಷೇಮಸ್ಯ—ರಕ್ಷಣಾರ್ಹವಾದ ತಮ್ಮ ಧನದ | ಶ್ರಾಂ—
ರಕ್ಷಕನನ್ನಾಗಿ | ಕೃಣ್ತತ—ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. | ಸೇ—ಆ ಇಂದ್ರನು | ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಕರುಣಸ್ಯ—(ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು
ನೆರವೇರಿಸಿ ಕೊಡತಕ್ಕ) ಸಕಲ ಕರ್ಮಗಳಿಗೂ | ಏಕೇ—ತಾನೊಬ್ಬನೇ | ಈಶೇ—ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದಾನೆ. |
ಮರುತ್ಯಾನ್—ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಊತೀ—ರಕ್ಷ
ಣಾರ್ಥವಾಗಿ | ಭವತು—ಆಗಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ವೀರರೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಅವನ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಮರುತ್ತುಗಳು ಜಯಸೂಚಕವಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹರ್ಷಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಾನವರು ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ತಮ್ಮ ಧನದ ರಕ್ಷಕನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸತಕ್ಕ ಸಕಲ ಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಆ ಇಂದ್ರನೊಬ್ಬನೇ ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಂತಹ ಇಂದ್ರನು ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಕನಾಗಿರಲಿ

English Translation

Him, his allies, the Maruts, animate in battle ; him, men regard as the preserver of their property ; he alone presides over every act of worship : may Indra, associated with the Maruts be our protection.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಶೂರಸಾತೌ—ಶೂರೈರ್ವಿಫಲಶ್ಚುರುಷೈಃ ಸಂಭಜನೀಯೇ ಸಂಗ್ರಾಮೇ | ವಿಫಲಶ್ಚುರುಷರು ಉತ್ಪಾಕದಿಂದ ಮುನ್ನುಗ್ಗುವ ಯುದ್ಧವೆಂದರ್ಥ.

ಊತಯಃ—ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದಿರತಕ್ಕ ಮರುತ್ತುಗಳು.

ರಣಯನ್—ರಮಯಂತಿ-ಹರ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಥವಾ ಹರ್ಷಸೂಚಕವಾದ ನಾದವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ರಮಣೀಯವಾದುದು ಎಂಬ ಮೂಲಾರ್ಥದ ಮೇಲೆಯೇ ರಣ ಶಬ್ದವು ಯುದ್ಧಪರ್ಯಾಯವಾಗಿಯೂ ಇದೆ. ಅದರಲ್ಲೂ ಇಂದ್ರನೂ ಮತ್ತು ಮರುತ್ತುಗಳೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಪರಸ್ಪರಸಹಾಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಯುದ್ಧಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದಾಗ ಅವು ರಮಣೀಯವಾಗಿಯೇ ಇರಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ

ಮರುತ್ಸಾ ಇಂದ್ರ ವೃಷಭೋ ರಣಾಯ ಪಿಬಾ ಸೋಮಮನುಷ್ಯಥಂ ಮದಾಯ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೪೭-೧.)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ರಣಾಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ರಮಣೀಯಾಯ ಸಂಗ್ರಾಮಾಯ | ರಮಣೀಯವಾದ ಸಂಗ್ರಾಮಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉಚಿತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮರುತ್ತುಗಳು ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿರಲಿ, ಯುದ್ಧರಂಗದಲ್ಲಿರಲಿ, ತಮ್ಮ ರಮಣೀಯವಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆಂದು ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ರರಾಣಾ ಮರುತೋ ವೇದ್ಯಾಭಿರ್ಹೇಳೋ ಧತ್ತೆ ವಿ ಮುಚಿಥ್ಸಮತ್ಪಾನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೭೧-೧.)

ಕ್ಯತೇ ಚಿದತ್ತೆ ಮರುತೋ ರಣಂತಾನವದ್ಯಾಸಃ ಶುಚಿಯಃ ಸಾವಕಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೫೭-೫.)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಮರುತ್ತುಗಳು ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ರಮ್ಯವಾದ ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಹರ್ಷವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದುದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ,

ಮರುತೋ ಹ ವೈ ಶ್ರೀಡಿನೋ ವೃತ್ತಂ ಹನಿಷ್ಯಂತಮಿಂದ್ರಮಾಗತಂ ತಮುಭಿತಃ ಪರಿಚಿತ್ರೀಡು ಮಫಹಯಂತೆಶ್ಫೋ ಏವೈತಂ ಸಾಪ್ಸಾನಂ ದ್ವಿಸಂತಂ ಭ್ರಾತ್ವ್ಯಂ ಹನಿಷ್ಯಂತಮುಭಿತಃ ಪರಿಕ್ರೀಡಂತೇ ||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೨-೫-೩-೨೦.)

ಎಂದು ಮರುತ್ತುಗಳು ವೃತ್ತನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಸುತ್ತಲೂ ಇದ್ದು ತಮ್ಮ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾ ನಲಿದುದನ್ನೂ ಅದೇ ರೀತಿ ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ನಲಿದುದನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ರಣನವು ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಸಹಜವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅದೇ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ.

ಕ್ಷಿತೆಯೇ:—ಮನುಷ್ಯಾಃ, ನರಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೨೫ ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯ ರಿಂದರ್ಥ. (೨. ೩-೭.)

ಅಗ್ನಿನೀತಾ ಭಗ ಇವ ಕ್ಷಿತೀನಾಂ ದೈವೀನಾಂ ದೇವ ಋತುಸಾ ಋತಾವಾ |

(ಋ ಸಂ. ೩-೨೦-೪.)

ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾನವಂಗೂ ದೇವಸಂಬಂಧಿಗಳಾದ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸುವಾಗ ಕ್ಷಿತಿ ಕಲ್ಪದಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯ ಪ್ರಜೆಗಳಾದ ಮಾನವರೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದೆ.

ಕರುಣಸ್ಯ—ಅಪಕಃ, ಅಪ್ತಃ, ದಂಸಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೨೬ ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (೨. ೨೮) ಕರ್ಮವೆಂದರ್ಥ. ಸಕಲ ಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಇಂದ್ರನೇ ಪ್ರಭುವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಅವನ ರಕ್ಷಣೆ ಯನ್ನು ಬೇಡಿದೆ. ಅಸುರಾದಿಗಳಿಂದ ಪಡೆ ಪಡೆ ಕರ್ಮವು ವಿಘ್ನವಾಗುತ್ತಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಆ ಅಸುರರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅವನೇ ಕರ್ಮನಿರ್ವಹಣಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯನಾದ ರಕ್ಷಕನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಇಂದ್ರೋ ವೈ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ದೇವತಾ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧-೪-೧-೩೩.)

ಇಂದ್ರಾಯ ವಿವ್ರದ್ವೇದಸನಿವಸತಿ ಸೇಂದ್ರೋ ನೋ ಯಜ್ಞೋದ್ರಸದಿತಿ ಸರ್ವೋ ವೈ ಯಜ್ಞ ಇಂದ್ರಸ್ಯೈವ,

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧-೧-೩-೪.)

ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನೇ ಯಜ್ಞದ ಮುಖ್ಯವಾದ ಪ್ರಭುವೆಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಅಸುರರ ನಾಶವಲ್ಲದೇ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತ ಅವಶ್ಯವಾದ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಪಡೆಯಬೇಕಾದುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನೇ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಈಶನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಅಂಶವನ್ನು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಸರ್ವಕರ್ಮಣಾಂ ವೃಷ್ಟಿನಿಬಂಧನತ್ವಾತ್ ವೃಷ್ಟೇಶ್ಚ ಕೇವಲೇಂದ್ರಾಯತ್ರತ್ತಾತ್ | ವೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ಸಕಲ ಕರ್ಮಗಳ ನಿರ್ವಹಣೆಯೂ ಅಗಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಇಂದ್ರನೇ ವೃಷ್ಟಿಕಾರಕನಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ಅವನೇ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಈಶನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ಊತಯೇಃ—ಊತಿಯೂತಿಜೂತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವಿಹಿಸ್ವ ಕ್ರಿಸ್ಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ನಿವಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಅವ ರಕ್ಷಣೆ ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಕೃತ್ಯೆ-ಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೧೩) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಸ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ತ್ರಿಶುತೃತಥ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಲಾದಿಲಕ್ಷಣ ಇಡಾಗನುಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಸೇಧ. ಜ್ವರತ್ವರಸ್ರಿ-

(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ವಕಾರ ಮತ್ತು ಉಪಧಿಗೆ ಊಠಾದೇಶ. ಊಠಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಕ್ರಿಚ್ ಕ್ರೌಚೆ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆಗ ನಿಪಾಠಾದ್ಯಾಶ್ರಯಣದ ಆವಶ್ಯಕತೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ರಣಿಯಾಂ—ರಮು ಕ್ರೀಡಾಯಾಂ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರತೋರುನಾಗ ಹೇತುಮತಿಚಿ ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಜ್-ಅಮಂತವಾದುದರಿಂದ ಮಿತ್ ಸಂಜ್ಞಾ ಭರುವುದರಿಂದ ಮಿಶಾಂ-ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿಲುಜ್ ಅಜ್ ಅಠಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಡಿಗೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಇತಕ್ಕ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರ ಲೋಪ. ಶವ್ ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ. ಸಂಯೋಗಾಂತಸ್ಯ ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಣಯೋಗೇಽಪಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುವಿನ ಅಂತ್ಯಮಕಾರಕ್ಕೆ ಣಕಾರಾದೇಶವು ಛಂದಸವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ರಣಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಜ್. ಆಗ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶೂರಸಾಂ—ಶೂರೈಃ ಸಾತಿಃ ಶೂರಸಾತಿಃ ತಸ್ಯಾಮ್. ತೈತೀಯಾಕರ್ಮಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೯-೨-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಿಾವಚನಚನಾಂತರೂಪ

ಕ್ಷತಿಯೇ—ಕ್ಷಿ ನಿಪಾಸಗತೈಃ ಧಾತು. ಸಂಜ್ಞಾತೋರುನಾಗ ಕ್ರಿಚ್ ಕ್ರೌಚೆ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಕೃಣ್ಣತ—ಕೃವಿ ಹಂಸಾಕರಣಯೋಶ್ಚ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸವಾದ ಲಜ್. ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರ್ಕುಕ್ಕೆ ಅತ್ಯನೇಪದೇಷ್ಟನತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಧಿನ್-ಕ್ರೈಣ್ಯೋರಚಿ (ಪಾ. ೩-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಉವಕರಣ. ಧಾತುವಿಗೆ ಅಕಾರಾಂತಾದೇಶ. ಅತೋ ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉನಿಮಿತ್ರವಾಗಿ ಅಕಾರಲೋಪ. ಉಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ-ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ತ್ರಾಮ್—ತ್ರೈವ್ ಸಾಲನೇ ಧಾತು. ತ್ರಾಯತೇ ಇತಿ ತ್ರಾಃ ಕ್ರಿಚ್ ಕ್ರೌಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ರೈವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯದ್ಯಪಿ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗಲೇ ಧಾತುವಿಗೆ ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕ್ರೈವ್ ವಿಹತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಚಕಾರದಿಂದ ದ್ಯುತಿಗ್ರಹಣವು ಅನುಕ್ರಮವಾಗುವುದರಿಂದ ನಿರುಪಪದವಾಗಿರುವಾಗಲೂ ಕ್ರೈವ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ರೈವಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವ ಲೋಪವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಪ್ಪರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅದೇಚಿ-

ಉಪದೇಶೀಶೀತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಏಚಿಗೆ ಆತ್ಮ ದ್ವಿತೀಯಾವಕ ವಚನಾಂತರೂಪ.

ಕರುಣಸ್ಯ—ದುಕ್ಕೞ್ ಕರಣೀ ಧಾತು. ಕೃವೃತ್ಯೈದಾರಿಭ್ಯ ಉನನ್ (ಉ. ಸೂ. ೩-೧-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಧಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉನನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಚಿಗೆ ಗುಣ. ಉರಣ್-ಪಠಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಟ್ ಕುಪ್ಪಾಜ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯನಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಈಶೇ—ಈಶ ಐಶ್ವರ್ಯೇ ಧಾತು. ಅದಾದಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ ಟಿತ ಆತ್ಮನೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯ. ಲೋಪಸ್ತ ಆತ್ಮನೇಪದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಈಶೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಶಂಕದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಃ

ಸಹಿತಾಪಾಠಃ

ತಮುಷ್ಪಂತ ಶನಸ ಉತ್ಸನೇಷು ನರೋ ನರಮವಸೇ ತಂ ಧನಾಯ ।

ಸೋ ಅಂಥೇ ಚಿತ್ತಮಸಿ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿದನ್ಮರುತ್ಪಾನೋ ಭವ-

ತ್ವಿಂದ್ರ ಊತೀ ॥ ೮ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ತಂ । ಅಷ್ಪಂತ । ಶನಸಃ । ಉತ್ ಸನೇಷು । ನರಃ । ನರಂ । ಅವಸೇ । ತಂ । ಧನಾಯ ।

ಸಃ | ಅಂಧೇ | ಚಿತ್ | ತಮಸಿ | ಜ್ಯೋತಿಃ | ವಿದತ್ | ಮರುತ್ಮನ್ | ನಃ |

ಭವತು | ಇಂದ್ರಃ | ಊತೀ || ೮ ||

ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥಂ

ನರೋ ನೇತಾರಃ ಸ್ವೋತಾರಃ ಶವಸೋ ಬಲಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿಸೂತ್ಸನೇಷು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ನರಂ ಜಯಸ್ಯ ನೇತಾರಂ ತಮಿಂದ್ರಮುಪ್ಪಂತ | ಅಪ್ಪುನಂತಿ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ಅವಸೇಽ ನ್ನಾ ಫಂ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ ನಾ | ತಥಾ ಧನಾಯ ಧನಾರ್ಥಂ ಚ ತಮಿಂದ್ರಂ ಪ್ರಾಪ್ನುನಂತಿ | ಯಸ್ಮಾತ್ಸ ಇಂದ್ರಸ್ತಮಸಿ ದ್ಯಷ್ಟಿಪ್ರತಿಬಂಧಕೇಽಂಧೇ ಚಿತ್ ಆಧ್ಯಾನರಹಿತೇ ಚಿತ್ತವ್ಯಾಮೋಹಕರೇಽಪಿ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಜ್ಯೋತಿ-ವಿಜಯಲಕ್ಷಣಂ ಪ್ರಕಾಶಂ ವಿದತ್ | ಲಂಭಯತಿ | ತಸ್ಮಾತ್ತಮೇವ ಪ್ರಾಪ್ನುನಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅನ್ಯತ್ಸಮಾನಂ || ಅಪ್ಪಂತ | ಅಪ್ಪಂ ವ್ಯಾಪ್ತಾ | ಲಜಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಶದಂ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಕ್ಷಪ್ತತ್ಯಯಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಧಾತೋರ್ದ್ರವ್ಯತ್ಯಂತಂ | ವಿದತ್ | ವಿದ್ವ್ಯಂ ಲಾಭೇ | ಛಂಧಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್ ಲಿಛಿ ಇತಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಛಾಂದಸೋ ಲುಜ್ | ಲುದಿತ್ವಾಚ್ಚೈರಜಾಂದೇಶಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಽ-ಪಿಲತ್ಯದಧಾವಃ ||

ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ

ಸಃ—ಇಂದ್ರನು | ತಮಸಿ—ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೂ | ಅಂಧೇ ಚಿತ್—ಚಿತ್ತಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೂ ಆದ (ಘೋರವಾದ) ಯುದ್ಧದಲ್ಲೂ ಸಹ | ಜ್ಯೋತಿಃ—ಜಯರೂಪವಾದ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು | ವಿದತ್—ಹೊಂದಿಸುತ್ತಾನೆ. (ಆದ್ದರಿಂದ) | ನರಃ—ಭಕ್ತರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳು | ತವಸಃ—ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿಸಬೇಕಾದ | ಉತ್ಸವೇಷು—ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ | ನರಂ—ಜಯವನ್ನು ತರತಕ್ಕ | ತಂ—ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಅಪ್ಪಂತೆ—ಸಮೀಪಿಸುತ್ತಾರೆ. (ನುರಿಹೊಗುತ್ತಾರೆ) | ಅವಸೇ—ಅನ್ನೆಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿಯೂ | ಧನಾಯ—ಧನಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಸಹ | ತಂ—ಇಂದ್ರನನ್ನು (ನುರಿಹೊಗುತ್ತಾರೆ) | ಮರುತ್ಮಾಫ—ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿಲೊಂದಿರುವ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಊತೀ—ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ | ಭವತು—ಆಗಲಿ |

ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರನು ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೂ, ಚಿತ್ತಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೂ ಆದ ಘೋರವಾದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲೂ ಸಹ ಜಯರೂಪವಾದ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅತ್ಯಂತ ಬಲವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲೂ ಜಯವನ್ನು ತರತಕ್ಕ ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ನುರಿಹೊಗುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿಯೂ, ಧನಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಸಹ ಅವನನ್ನು ನುರಿಹೊಗುತ್ತಾರೆ. ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿಲೊಂದಿರುವ ಇಂದ್ರನು ನಮಗೆ ರಕ್ಷಕನಾಗಲಿ.

English Translation

To him, a leader (to victory) his worshippers apply in contests of strength for protection and for wealth, as he grants them the light (of conquest) in the bewildering darknes (of battle) : may Indra, associated with the Maruts be our protection.

■ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮಾನವರಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಂದ ತಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದಂತಹ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಉಪದ್ರವನ್ನು ಅಸುರರು ಪದೇ ಪದೇ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಭೌತಿಕವಾದ ಬೆಳಕನ್ನು ಮರೆಸಿ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ ಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೂ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಮೋಸದ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಿ ಇವರಿಗೆ ಚಿತ್ತಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿದ್ದವು. ಇಂತಹ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಭಕ್ತರಾದ ಇವರಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಇವರ ನೆರವಾಗಿ ನಿಂತು ಮೋಸಮಾಡತಕ್ಕ ಆ ವಂಚಕರನ್ನು ತಾನೂ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ವಂಚಿಸಿ ಅವರನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡಿ ಬೆಳಕನ್ನು ಹರಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಆ ಪರಾಕ್ರಮಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೃತಕೃತಾ ಸೂಚನೆಯೊಂದಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅಂಥೇ ಚಿತ್—ಚಿತ್ರವ್ಯಾಮೋಹಕಲೇಽಪಿ ಸಂಗ್ರಾಮೇ | ಚಿತ್ತಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ, ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿದತ್-ವಿಜಯಪರವಾದ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಹೊಂದಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಸುರರ ಮಾಯೆಯ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಬಲವಾದುದರಿಂದ ಎಂತಹ ಶೂರನಾದ ಯೋಧನಾದರೂ ಮನೋವೈಕಲ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು ಸಹಜ. ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಆ ಅಸುರರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದುದೂ ಅವರ ವಂಚನೆಯನ್ನೂ ಮೀರಿಸುವಂತೆ ತಾನೂ ಅವರನ್ನು ವಂಚಿಸಿದುದೂ ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾಗಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಅಹಿಮೋಹಾನಮಸೆ ಆಶಯಾನಂ ಪ್ರ ಮಾಯಾಭಿರ್ಮಾಯಿನಂ ಸ್ವದಿಂದ್ರೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೫-೨೦-೬)

ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಬಾಧಿಸುವವನೂ ಅತ್ಯಂತ ಕಪಟಿಯೂ ಆದ ವೃತ್ರನನ್ನು ತನ್ನ ಮಾಯಾ ಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಸೋಲಿಸಿ ಹೊಡೆದಾಗ ಅವನ ದೇಹದಿಂದ ಒಬ್ಬನಾದಮೇಲಿನ್ನೊಬ್ಬನು ಹುಟ್ಟಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವ ಅವೇಶವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿ ಅಂತಹ ಕಠಿಣವಾದ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿಯೂ ಸುಲಭವಾಗಿ ಅವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿರ್ಮೂಲಮಾಡಿದನೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ—

ಶ್ಯಸ್ಯೆ ಚಿನ್ನಹತೋ ನಿರ್ಮುಗಸ್ಯ ವಧರ್ಜಘಾನ ತವಿಷೀಭಿರಿಂದ್ರೇ |

ಯಃ ಏಕ ಇದಿಪ್ರತಿರ್ಮುಗಮಾನ ಅದಿಸ್ಮಾದನ್ನೋ ಅಜನಿಷ್ಯ ತನ್ಯಾನ್ ||

(ಮ. ಸಂ. ೫-೨೨-೨)

ನಿರ್ಜಘಾನಾಯುಧಂ ಶಕ್ರೋ ವೃತ್ರೇಣ ಕ್ಷಿಪ್ತಮೋಜಸಾ |

ವೃತ್ರಸ್ಯ ಗಾತ್ರಾದನ್ನೋ ಯಃ ಸ್ತ್ರಾದುರ್ಭೂತೋ ಮಹಾಸುರಃ ||

ವೃತ್ತಂ ಪೂರ್ವಂ ನಿಹತ್ಯೇಂದ್ರೋ ದ್ವಿತೀಯಂ ಶುಷ್ಕ ಸಂಜ್ಞಕಂ |
ಪುನರ್ಜಘಾನೇಂದ್ರ ಇತಿ ಪರಾಧಿಃ ಕೀರ್ತಯತ್ಯೃಷಿಃ ||

ಎಂಬುದಾಗಿ ಮೇಲಿನ ಮುಕ್ತಿಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಸಾಯಣರು ಉಪೇಂದ್ರಾತಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಇದರಂತೆಯೇ ಅಸುರರು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ತನುಸ್ಸಿನಿಂದ ಅನ್ವಲವಾಗಿದ್ದ ರೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಬೆಳಕನ್ನು ಹರಡಿದನು ಎಂದು ಹೇಳುವಾಗಲೂ,

ತಮಸು ಜ್ಯೋತಿಃ ವಿವಿತ್—ಕಗ್ನತ್ತಲೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಯುದ್ಧದಲ್ಲೂ ಸಹ ಜ್ಯೋತೀರೂಪವಾದ ಜಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಟ್ಟನು ಎಂದಿದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ಇತರ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ

ಯಃ ಸೂರ್ಯಂ ಯ ಉಷಸಂ ಜಜಾನ ಯೋ ಅಪಾಂ ನೇಶಾ ಸ ಜನಾಸ ಇಂದ್ರೀಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೧೨-೭).

ಇಂದ್ರಃ ಸ್ವರ್ಷಾ ಜನಯನ್ನಹಾನಿ ಜಿಗಾಯೋಚಿಗ್ನಿಃ ಪೃತನಾ ಅಭಿಷ್ಠಿಃ |

ಸ್ವಾರೋಚಿಯನ್ನನವೇ ಕೇತುಮಹ್ಯಾಮವಿಂದಜ್ಜ್ಯೋತಿರ್ಬೃಹತೇ ರಣಾಯ ||

(ಐ. ಸಂ. ೩-೩೪-೪).

ಸ್ವರ್ಭಾನೋರಥ ಯದಿಂದ್ರ ಮಾಯಾ ಅವೋ ದಿವೋ ವರ್ತಮಾನಾ ಅನಾಹನ್ |

ಗಂಧ್ಯಂ ಸೂರ್ಯಂ ತಮಸಾಪವೃತೇನ ತುರಿಯೇಣ ಬ್ರಹ್ಮಣಾವಿಂದವತ್ರಿಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೫-೪೦-೬)

ಅಸುರಾದಿಗಳಿಂದ ಆವೃತನಾಗಿದ್ದ ಸೂರ್ಯನ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಬಿಡಿಸಿ ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಕ್ಷಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಹರಡಿದನೆಂದು ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ.

ಉತ್ಸವೇಷು—ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು | ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಬಲವಶಾಮುತ್ಸವಭೂತೇಷು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು | ಬಲವಶಾಂ ಸಂಗ್ರಾಮ ಉತ್ಸವ ಏವ | ಶಕ್ತಿವಂತರಿಗೆ ಸಂಗ್ರಾಮವೂ ಸಹ ಉತ್ಸಾವಜನಕನಾಮದರಿಂದ ಉತ್ಸವದಂತೆಯೇ ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಒಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಇದರಿಂದಾಗಿ ಅಭಿಷವೇಷು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಸೃಂದವ್ರಾಮಿಗಳು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಏನುಕುತ್ಸಾ ಅಥವಾ ಉತ್ಸವೇಷುತ್ಯುಚ್ಯುಚ್ಚಿಬ್ಬಃ ಅಥೀತ್ಯೇತಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ | ಬಲಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿಷ್ಯಭಿಷವೇಷು | ಬಲೇನ ಯೇಷು ಯಜ್ಞೇಷ್ವಭಿಷಯಂತೇ ಸೋಮಸ್ತತ್ರೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಉತ್ಸವೇಷು ಎಂಬ ಪದದಲ್ಲಿ ಉತ್ ಶಬ್ದವು ಅಭಿ ಎನ್ನುವುದರ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿದೆ. ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ನೆರವೇರಿಸುವ ಅಭಿಷವ ಎಂದರೆ ಯಾವ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವರೋ ಆ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಎಂವಭಿಪ್ರಾಯ.

|| ವ್ಯಾಕರಣವೃತ್ತಿಯಾ ||

ಅಶ್ವಂತೆ—ಆವೃತ್ಯಾ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ಲಘು ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಯೋ ಬಹು-
ಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧೧೫) ಎಂಬುವರಿಂದ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ರೈಗೀಂತಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧೧-೩)

ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂಗಳೇ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಕೃ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಕಕ್ಕೆ-ತದ್ವಿತೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಕಾರಲೋಪ. ಅತೋಃ ಗುಣೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದಲೇ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಅಪ್ಸಂತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಣ್ಣು ತಿಣ್ಣು—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉತ್ಸವೇಷು—ಉತ್ಸವೇಷು ಹೇರ್ವಂ (ಯೇದ್ವೈ ಷಾಂ) ಇತಿ ಉತ್ಸವಃ. ಪು ಪ್ರಸವೈಶ್ವರ್ಯಯೋಃ ಧಾತು. ನಂದಿಗ್ರಹವೆಚಾದಿಭ್ಯಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇತಿಗೆ ಗುಣ ಅವಾದೇಶ. ಚಿತೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಗತಿಕಾರಕೋಪ-ಸದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ರಮೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅವನೇ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಅಸುನ್—(ಉ. ಸೂ. ೪-೬೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಿತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಿದತ್—ವಿದಲ್ಯ ಲಾಭೇ ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್ ಲಿಟಿಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸವಾದ ಲುಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆಕ್ಕೆ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಚಿ ಲುಜ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಧಾತುವು ಲ್ಯದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪುಷಾದಿದ್ಯುತಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಪಾದೇಶ. ಐತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಞಯೋಗೇಽಪಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ ಸವ್ಯೇನ ಯಮತಿ ವ್ರಾಧತಶ್ಚಿತ್ಸ ದಕ್ಷಿಣೇ ಸಂಗ್ಯಭೀತಾ ಕೃ-
ತಾನಿ |

ಸ ಕೀರಿಣಾ ಚಿತ್ಸನಿತಾ ಧನಾನಿ ಮರುತ್ಪಾನ್ನೋ ಭವತ್ತಿಂದ್ರ
 ಊತೀ || ೯ ||

ಽದಸಾಃ

ಸಃ | ಸನ್ಯೇನ | ಯಮುತಿ | ವ್ರಾಧತಃ | ಚಿತ್ | ಸಃ | ದಕ್ಷಿಣೇ | ಸಂಽಗ್ನಿ-
 ಭೀತಾ | ಕೃತಾನಿ |

ಸಃ | ಕೀರಿಣಾ | ಚಿತ್ | ಸನಿತಾ | ಧನಾನಿ | ಮರುತ್ಪಾನ್ | ನಃ | ಭವತು |
 ಇಂದ್ರಃ | ಊತೀ || ೯ ||

ಸಾಮಾನ್ಯಭಾಷ್ಯಂ

ಸ ಇಂದ್ರಃ ಸನ್ಯೇನ ವಾಮಹಸ್ತೇನ್ನೈಕಹಸ್ತೇನ ವ್ರಾಧತಕ್ಕಿತ್ ಹಿಂಸತೋ ಮಹತಃ ಕತ್ರೂನಸಿ ಯಮುತಿ | ನಿಯಮಯತಿ | ತಥಾ ಸ ಇಂದ್ರೋ ದಕ್ಷಿಣೇ ದಕ್ಷಿಣಪಾರ್ಶ್ವಸ್ತೇನ ಹಸ್ತೇನ್ನೈಕೇನ ಯಜ- ಮಾನ್ಯಃ ಕೃತಾನಿ ಹವೀಂಷಿ ಸಂಗೃಭೀತಾ | ಸಂಗೃಹ್ಣಾತಿ | ಅಪಿ ಚ ಸ ಇಂದ್ರಃ ಕೀರಿಣಾ ಚಿತ್ ಕೀರ್ತ- ಯತ್ರಾ ಸ್ತೋತ್ರಾ ಚಿ ಸ್ತುತಃ ಸನ್ನಾನಾನಿ ಸನಿತಾ ಪ್ರದಾನಶೀಲೋ ಭವತಿ | ಹವೀಷ್ಯದಾತ್ಸಣಾಮಿವ ಸ್ತೋತ್ರೇಣಾಮಸಿ ಧನಂ ಪ್ರಯಚ್ಛತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಶಿಷ್ಯಂ ಸ್ವಪ್ನಂ || ಯಮುತಿ | ಯಮ ಉಪರಮೇ | ನ ಚೈಮಂತತ್ಪಾನ್ನಿತ್ಯೇ ಮಿಶಾಂ ಪ್ರಸ್ಥ ಇತಿ ಪ್ರಸ್ಥತ್ವಂ | ಛಂದಸ್ಕುಭಯಭೀತಿ ಕಪ ಅರ್ಥಧಾತುಕತ್ಪಾ- ನ್ನೇರನಿಟೀತಿ ನೆಲೋಪಃ | ವ್ರಾಧತಃ | ವ್ಯಧು ವ್ಯಧೌ | ಅಸ್ಮಾಪತಿಪ್ರತ್ಯಯ ಔಣಾದಿಕ ಅನಾಗಮಕ್ಕೆ | ವ್ಯಪಾದಿತ್ಪಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸಂಗೃಭೀತಾ | ಗ್ರಹ ಉಪಾದಾನೇ | ಲಿಜಾ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಲಿಜಃ ಸಲೋಪ ಇತಿ ಸಲೋಪಃ | ಗ್ರಹಿಜ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ದ್ರಗ್ರಹೋರ್ಥ ಇತಿ ಭಕ್ತಂ | ದ್ವೈಚೋಲ್ಪತಿಸ್ತೀಜ ಇತಿ ದೀರ್ಘಃ | ಸನಿತಾ | ಸನು ದಾನೇ | ಪಾಚ್ಛೀಲಿಕಸ್ತ್ವನ್ | ಧನಾನಿ | ನ ಲೋಕಾವ್ಯಯೇತಿ ಪಷೀಪ್ರತಿಷೇಧಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸಃ—ಽ ಇಂದ್ರನು | ಸನ್ಯೇನ—ಎಡಗೈಯಿನಿಂದ | ವ್ರಾಧತಕ್ಕಿತ್—ಹಿಂಸಮಾಡತಕ್ಕವನು ಪ್ರಬಲ ನಾದ ಕತ್ತುವಾದರೂ ಸಹ | ಯಮುತಿ—ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತಾನೆ. | ಸಃ—ಅದೇ ಇಂದ್ರನು | ದಕ್ಷಿಣೇ—ಬಲ

ಗೈಯಿಸಿಂದ | ಕೃತಾನಿ—(ಯಜಮಾನರಿಂದ) ಅರ್ಪಿತಗಳಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು | ಸಂಗೃಭೀತಾ—ಶೇಖರಿಸುತ್ತಾನೆ. (ಮತ್ತು) | ನಃ—ಇಂದ್ರನು | ಕೀರಿಣಾ ಚಿತ್—ಕೀರ್ತನಕಾರನಾದ ಭಕ್ತನಿಂದ ಸ್ತುತನಾಗಿ | ಧನಾನಿ—ಧನಗಳನ್ನು | ನನಿತಾ—ದಾನಮಾಡುವವನಾಗುತ್ತಾನೆ | ಮರುತ್ಯಾನ್—ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಊತೀ—ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ | ಭವತು—ಆಗಲಿ |

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಹಿಂಸೆ ಮಾಡತಕ್ಕ ಶತ್ರುವು ಎಷ್ಟು ಪ್ರಬಲನಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನು ಎಡಗೈಯೊಂದರಿಂದಲೇ ಅವನನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಃಲಗೈಯಿಸಿಂದ ಯಜಮಾನರಿಂದ ಅರ್ಪಿತಗಳಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಶೇಖರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಭಕ್ತರಿಂದ ಸ್ತುತನಾದೊಡನೆಯೇ ಅವರಿಗೆ ಧನಗಳನ್ನು ದಾನಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಇಂತಹ ಇಂದ್ರನು ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಕನಾಗಿರಲಿ.

English Translation

With his left hand he restrains the malignant, with his right he receives the (sacrificial) offerings; he is the giver 'of riches, (when propitiated) by one who celebrates his praise: may Indra, associated with the Maruts, be our protection.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು |

ತಮೂತಯೋ ರಣಯುಷ್ಯಾರಸಾತೌ ತಂ ಕ್ಷೇಮಸ್ಯ ಕ್ಷಿತಯಃ ಕೃಣ್ವತ ತ್ರಾಂ |
ಸ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಕರುಣಿಸ್ಯೇತ ಏಕೋ ಮರುತ್ಯಾನ್ಯೋ ಭವತ್ಸಿದ್ಧಿ ಊತೀ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೦೦-೭)

ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವಂತೆ ವಿಶ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧದೇವತೆಯೂ ಯಜ್ಞದೇವತೆಯೂ ಆದ ಇಂದ್ರನ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಒಂದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಶತ್ರುವನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಆ ಶತ್ರುವು ಎಷ್ಟೇ ಪ್ರಬಲನಾದರೂ ಸಹ ಅವನನ್ನು ಸೋಲಿಸಬಲ್ಲನು. ಇನ್ನೊಂದು ಕೈಯಿಸಿಂದ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿತಗಳಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅನಂತರ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಉದಾರವಾಗಿ ಧನಗಳನ್ನು ದಾನಮಾಡುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವ್ರಾಧತೈತ್—ವ್ರಾಧನ್ನಿತಿ ಮಹನ್ನಾಮು | ಮಹತೋಽಗ್ರಿ ಶತ್ನೋ | ವ್ರಾಧನ್ ಎಂಬುವು ಮಹದನ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮಹತ್ ತಬ್ಬವನ್ನು ಪೂಜ್ಯವಾದ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ರೂಢಿಯಿದೆ. ಆದರೆ ವ್ರಾಧನ್ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಶತ್ರುವುಗಳ ಪರವಾಗಿಯೇ ಹೆಚ್ಚು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಬಲವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿ ಈ ವಿಶೇಷಣವಿರುವುದು ಅಪರೂಪ.

ಇಮೇ ಯೇ ತೇ ಸು ವಾಯೋ ಜಾಹ್ನೋಜಸೋಽಂತರ್ನದೀ ತೇ ಪತಯಂತ್ಯಕ್ಷಣೋ ಮಹಿ
ವ್ರಾಧಂತ ಉಕ್ಷಣಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೩೫-೯)

ಇಲ್ಲಿ ವ್ರಾಧಂತಃ ಎಂಬ ಪದವು ವಾಯುವಿನ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಮಹಿ ವ್ರಾಧಂತಃ ಅತಿಪ್ರಭೂತಂ
ವರ್ಧಮಾನಾಃ | ಅತಿ ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯಾಗತಕ್ಕ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು—

ಸ ಚಂದ್ರೋ ವಿಪ್ರ ಮರ್ತ್ಯೋ ಮಹೋ ವ್ರಾಧಂತಮೋ ದಿವಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೩೫-೩)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸತಕ್ಕ ಮಾನವನ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸತಕ್ಕ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.
ವ್ರಾಧಂತಮಃ-ಪ್ರವೃದ್ಧತಮಃ | ಇತರದೇವಾನಾಮುಪಿ ಶ್ರೇಷ್ಠಃ ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಅತ್ಯಂತ
ಶ್ರೇಷ್ಠನು ಎಂದರ್ಥ. ಹೀಗೆ ಇನ್ನೂ ಒಂದೆರಡು ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಉಳಿದಿಡೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಶತ್ರುಪರ್ಯಾಯ
ವಾಗಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಸ ವ್ರಾಧತೋ ನಮುಷೋ ದಂಸುಜೂತಃ ಶರ್ಧಸ್ತರೋ ನರಾಂ ಗೌರ್ತಪ್ರಮಾಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೩೬-೧೦)

ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಂಸಕಾನ್ ಮಹತೋಽಪಿ ಹಿಂಸಕರು ಅತ್ಯಂತಪ್ರಬಲರಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಅವರನ್ನು ಎಂದರ್ಥ. ಮತ್ತು

ಶತ್ರೂಯಂತೋ ಅಭಿ ಯೇ ನಸ್ತತಸ್ತೇ ಮಹಿ ವ್ರಾಧಂತ ಓಗಣಾಸ ಇಂದ್ರಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೮೯-೧೫)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ವ್ರಾಧಂತಃ-ಅಸ್ಮಾನ್ ಜಾಧಮಾನಾಃ | ನಮ್ಮನ್ನು ಅತಿಯಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸುವ ಎಂದರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆಯೇ
ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತಪ್ರಬಲನೂ, ತಡೆಯಲಾರದಷ್ಟು ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನೂ ಆದ ಶತ್ರುವು
ಎಂದು ಅರ್ಥವಿರುವಂತೆಯೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಶತ್ರುವು ಎಷ್ಟೇ ಮಹತ್ತಾದ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವುಳ್ಳವ
ನಾದರೂ ಸಹ ಅವನನ್ನು ತನ್ನ ಎಡಗೈಯಿನಲ್ಲೇ ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಬಲ್ಲನು ಎಂದರ್ಥ.

ಕೀರಿಣಾ—ಕೀರ್ತಯಿತ್ವಾ ಸ್ತೋತ್ರಾ | ಕೀರ್ತನಕಾರನಾದ ಭಕ್ತನಿಂದ | ರೇಫಃ, ಜರಿತಾ, ಕಾರುಃ
ಇತ್ಯಾದಿ ೧೩ ಸ್ತೋತ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೯) ಕೀರ್ತಿ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರವೆಂದರ್ಥ.
ಸೂರಯಃ ಕೀರಯೋ ರುದ್ರಾಃ,

ಯೋ ರಾತಹವ್ಯೋಽನ್ಯಕಾಯ ಧಾಯಸೇ ಕೀರೇಕ್ಶಿನ್ಮಂತ್ರಂ ಮನಸಾ ವನೋಽಽ ತಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೩೧-೧೩)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕೀರೇಃ ಚಿತ್ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಸಾಯಣರು ಸ್ತೋತೃತಃ ಏವ. ಸ್ತುತಿಕಾರನದೇ ಆದ ಎಂದು
ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳೂ ಸಹ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಯೋ ದಾರಿದ್ರ್ಯಾನ್ನ ಯಜತೇ,

ಸ್ತುತೈವ ಎಂದು ದಾರಿದ್ರ್ಯಸೂಚಕವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. Oldenberg ಎಂಬ ಅಂಗ್ಲವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರನೂ ಸಹ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸಮರ್ಥಿಸಿ Thou acceptest in thy mind the hymn even of the poor ಎಂದು ಪರಿವರ್ತಿಸಿದ್ದಾನೆ. ದರದ್ರನೆಂದು ಕೀರಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಹ ಪ್ರಾಯಶಃ ಯಜ್ಞಮಾಡಲರ್ಹತೆಯಿಲ್ಲದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ದರದ್ರರಾಗಿಯೇ ಇದ್ದು, ಈ ದೈನ್ಯಸೂಚಕವಾದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿರಬಹುದು. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಕೀರ್ತನಕಾರನಿಂದ ಎಂದರ್ಥವಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ದಾನನೂರುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯಮತಿ—ಯಮ ಉಪರಮೇ. ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಹೇತುಮತಿ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಅತೆ ಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ. ಜನೀಷ್ಠಾನ್ ಕ್ವಸುರಂಜೋಮಂತಾಕ್ಲ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಅಮಂತವಾದುದರಿಂದ ಮಿತ್ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಮಿಪಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಟಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಶವ್ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಣೀರನಿಟಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಣಿಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಯಮತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವ್ರಾಧತಃ—ವೃಧು ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಪಾಧಿಕವಾದ ಅತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ಆಮಾಗಮ. ಮಿದಚೋಂತ್ಯಾತ್ವರಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ಪರವಾಗಿ ಬಂದಾಗ ಯಕಾದೇಶ. ವ್ರಾಧತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವೃಷಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ವೃಷಾದೀನಾಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಂಸ್ಥುಭೀಶಾ—ಗ್ರಹ ಉಪಾದಾನೇ ಧಾತು. ಲಿಪ್ಪ್ರಥಮವುರುಹ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಉಕ್. ಸುಟ್ತಿಥೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸುಟಾಗಮ. ಲಿಙಃ ಸೀಯುಟ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೀಯುಟಾಗಮ. ಲಿಙಃ ಸಲೋಪೋನಂತ್ಯಸ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಲಿಪಾನ ಅನಂತ್ಯನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೋಪೋವ್ಯೋವರ್ಲಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸೀಯುಟಿನ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಐತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕೆಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಗೃಹಿಜ್ಯಾವಯಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಗೃಹಿಚಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಹ್ಯಗ್ರಹೋರ್ಭಕ್ಕಂದಸಿ—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಛಕಾರಾದೇಶ. ದ್ವೈಚೋತಿಸ್ತಿಜಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕೃತಾನಿ—ದುಕೃತ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮದಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಪ್ಪರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸನಿತಾ—ಷಣ್ಣು ದಾನೇ ಧಾತು. ಧಾತ್ಯಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿಗೆ ಸಪ್ತ. ಇದಕ್ಕೆ ತಾಚ್ಛೇಲ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೃನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ಯಲಾದೇಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ. ಸನಿತ್ಯ ಶಬ್ದ'ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಭುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಧನಾನಿ—ಧನಾನಿ ಸನಿತಾ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ತೃಕರ್ಮಣೋಃ ಕೃತಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಷ್ಠಿಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಕೃನ್ ರೂಪಕೃದಂತದ ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನ ಲೋಕಾವ್ಯಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಷ್ಠೀನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. || ಃ ||

:೦:

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ ಗ್ರಾಮೇಭಿಃ ಸನಿತಾ ಸ ರಥೇಭಿರ್ವಿದೇ ವಿಶ್ವಾಭಿಃ ಕೃಷ್ಣಿಭಿಃ
ನ್ಮದ್ಯ |

ಸ ಪಾಂತ್ಯೇಭಿರಭಿಭೂರಶ್ಶಿಸ್ತೇಮರುತ್ತಾನೋ ಭವತ್ತಿಂದ್ರ
ಊತೀ || ೧೦ ||

ಪದಪಾಠಃ |

ಸಃ | ಗ್ರಾಮೇಭಿಃ | ಸನಿತಾ | ಸಃ | ರಥೇಭಿಃ | ವಿದೇ | ವಿಶ್ವಾಭಿಃ | ಕೃ-
ಷ್ಣಿಃ | ನು | ಮದ್ಯ |

ಸಃ | ಪೌಂಸ್ಯೇಭಿಃ | ಅಭಿ ೫ ಭೂಃ | ಅಶಸ್ತ್ರೀಃ | ಮರುತ್ವಾನ್ | ನಃ | ಭವತು |
ಇಂದ್ರಃ | ಊತೀ ||೧೦||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸ ಇಂದ್ರೋ ಗ್ರಾಮೇಭಿರ್ಮರುತ್ವಂಘೈಃ ಸಹ ಸನಿತಾ ಫಲಾನಾಂ ಪ್ರದಾತಾ ಭವತಿ | ಸ ಚಾದ್ಯಾ-
ಸ್ತನ್ನಹನಿ ನು ಕ್ಷಿಪ್ತಂ ವಿಶ್ವಾಭಿಃ ಕೃಷ್ಣಿಭಿಃ ಸರ್ವೈರ್ಮನುಷ್ಯೈಃ ರಥೇಭಿರಿಂದ್ರಸಂಬಂಧಿಭೀ ರಥೈಃ ಕಾರಣ-
ಭೂತೈರ್ವಿದೇ | ವಿಜ್ಞಾಯತೇ | ಅಸಿ ಚ ಸ ಇಂದ್ರಃ ಪೌಂಸ್ಯೇಭಿಃ ಸ್ಯಶೀಯೈರ್ಬಲೈರಶಸ್ತ್ರೀರಶಕಂಸನೀ-
ಯಾನ್ ಶತ್ರುನಭಿಭೂಃ | ಅಭಿಭವನ್ಯರ್ತತೇ | ಮರುತ್ವಾನ್ ಇಂದ್ರೋ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ರಕ್ಷಣಾಯ
ಭವತು || ಗ್ರಾಮೇಭಿಃ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಭಿಃ ಐಸಭಾವಃ | ಗ್ರಾಮಾದೀನಾಂ ಚ | ಫಿ. ೨-೧೫ |
ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಿದೇ | ವಿಧಿ ಜ್ಞಾನೇ | ಕರ್ಮಣಿ ಲಟ್ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ
ಲುಕ್ | ಲೋಪಸ್ತು ಅತ್ಯನೇಪದೇಷ್ಟಿತಿ ತಲೋಪಃ ||

ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥ

ಸಃ—೫ ಇಂದ್ರನು | ಗ್ರಾಮೇಭಿಃ—ತನ್ನ ಸಹಚರರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ | ಸನಿತಾ—ಧನಪ್ರದ
ನಾಗಿ (ಉಪಕಾರಿಯಾಗಿ)ರುತ್ತಾನೆ | ಸಃ—ಅವನು | ಅದ್ಯ—ಇಂದು | ನು—ಜಾಗ್ರತಿಯಾಗಿಯೇ | ವಿಶ್ವಾಭಿಃ
ಕೃಷ್ಣಿಭಿಃ—ಸಕಲ ಮಾನವರೊಂದಲೂ | ರಥೇಭಿಃ—(ತನ್ನ) ರಥಗಳೊಡನೆ (ರಥಾರೂಢನಾಗಿ) | ವಿದೇ—
ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ | ಸಃ—೫ ಇಂದ್ರನು | ಪೌಂಸ್ಯೇಭಿಃ—(ತನ್ನ) ಬಲಗಳಿಂದ | ಅಶಸ್ತ್ರೀಃ—ಆಯೋಗ್ಯರಾದ
ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ಅಭಿಭೂಃ—ಸೋಲಿಸುತ್ತಾನೆ | ಮರುತ್ವಾನ್—ಮರುತ್ತುಗಳೊಡಗೂಡಿದ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು |
ನಃ—ನಮ್ಮ | ಊತೀ—ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ | ಭವತು—ಆಗರಲಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಸಹಚರರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಧನಪ್ರದನಾಗಿ ಅತ್ಯಂತ ಉಪಕಾರಿಯಾಗು
ತ್ತಾನೆ. ಎಲ್ಲಾ ಮಾನವರೂ ಸಹ ರಥಾರೂಢನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಇಂದು ತಿಳಿದು ಗುರ್ತಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ ಇಂದ್ರನು
ತನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಆಯೋಗ್ಯರಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮರುತ್ತುಗಳೊಡಗೂಡಿದ ಆ ಇಂದ್ರನು
ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಕನಾಗಿರಲಿ.

English Translation

He, along with his attendants, in a benefactor ; he is quickly recogniz-
ed by all men to-day, through his chariots ; by his manly energies he is
victor over unruly (adversaries) : may Indra, associated with the Maruts, be
our protection.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಗ್ರಾಮೇಭಿಃ—ಮರುತ್ಪಂಥೈಃ | ಮರುತ್ಪುಗಳ ಸಂಘದೊಡನೆ ಕೂಡಿ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಘವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಶಬ್ದವು ಹಳ್ಳಿ ಎಂಬ ರೂಢಿಯಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ೧-೪೪-೧೦ ; ೧-೧೧೪-೧ ; ೧೦-೯೦-೮ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಸಂಘ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲೂ ಸಹ ಅನೇಕಕಡೆ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಯದಂಗಳ ತ್ವಾ ಭರತಾಃ ಸಂತರೇಯುರ್ಗವ್ಯನ್ತಾಮ್ ಇಷಿತ ಇಂದ್ರಜೂತಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩೩-೧೧)

ನಿಯುತ್ಪಂತೋ ಗ್ರಾಮಜಿತೋ ಯಥಾ ನರೋರ್ಯಮಣೋ ನ ಮರುತಃ ಕವಂಧಿನಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೫೪-೮)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮಜಿತಃ ಎಂದರೆ ಸಂಘಾತ್ಮಕಸ್ಯ ಪದಾರ್ಥಸ್ಯ ವಿಶ್ಲೇಷಯಿತಾರಃ. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಬೇರೆಮಾಡುವುದು ಎಂದೂ, ಇದರಂತೆಯೇ

ಅಪಶ್ಯಂ ಗ್ರಾಮಂ ವಹಮಾನಮಾರಾದಚಕ್ರಿಯಾ ಸ್ವಧಯಾ ವರ್ತಮಾನಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೨೭-೧೯)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಘವೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಮುಕ್ಯನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಗ್ರಾಮೇಭಿಃ ಎಂದರೆ ಸಂಘರೂಪವಾದ ಮರುತ್ಪುಗಳೊಡನೆ ಎಂದರ್ಥ.

ರಥೇಭಿಃ ವಿದೇ—ರಥಗಳೊಡನೆ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸ ತಕ್ಕದ್ದಾಗಿಯೂ ಸಹಸ್ರಾರು ಆಸರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಾಗಿಯೂ ಸಕಲರನ್ನೂ ಆಕರ್ಷಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುವ ರಥಾ ರೂಢನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವನ ರಥದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದೊಡನೆಯೇ ಇವನನ್ನು ಗುರ್ತಿಸುತ್ತಾರೆಯೆಂದರ್ಥವು.

ಆ ಯಸ್ಮಿನ್ ಹಸ್ತೇ ನರ್ಯಾ ಮಿಮಿಕ್ಷುರಾ ರಥೇ ಹಿರಣ್ಮಯೇ ರಥೇಷಾಃ |

ಆ ರಶ್ಮಯೋ ಗಭಸ್ತೋಃ ಸ್ಥೂರಯೋರಾಧಸ್ತಶ್ಚಾಸೋ ವೃಷಕೋ ಯುಜಾನಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨೯-೨)

ಯಸ್ತೇ ರಥೋ ಮನಸೋ ಜವೀಯಾನೇಂದ್ರ ತೇನ ಸೋಮಪೇಯಾಯ ಯಾಹಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೨-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವಂತೆ ಅತ್ಯಾಕರ್ಷಕವಾದ ರಥಾರೂಢನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಕಲರಿಂದಲೂ ಗುರ್ತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆಂದರ್ಥ.

ವಿಶ್ವಾಭಿಃ ಕೃಷ್ಟಿಪಿಃ—ಕೃಷ್ಟಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮನುಷ್ಯಜಾತರೆಂದರ್ಥ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಋ. ಸಂ. ೪-೩೯-೧೦ನೇ ಮುಕ್ಯನಲ್ಲಿರುವ ಪಂಚಕೃಷ್ಟಿಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪಂಚಜನಾನ್ ಎಂದು (ನಿ. ೧೦-೩೧) ಸಕಲ ಮನುಷ್ಯಜಾತರನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಅರ್ಥಮಾಡುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸಕಲಮಾನವರಿಂದ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. (ಪಂಚಜನ ಎಂಬ

ಪದದಿಂದ ಪೂಜಿತವಾಗುವ ವಿದು ಗುವುಗಳು ಯಾವವೆಂದು ಇದೇ ಸೂಕ್ತದ ೧೨ನೇ ಮುಕ್ತನೇ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತೆ. ಇಂತಹ ಸಕಲಮಾನವರೂ ರಥಾರೂಢನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಗುರ್ತಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ಸಾಯಣರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಿದೆ. ಸ್ಕಂದಸ್ತೋತ್ರಗಳು ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ

ಗ್ರಾಮೇಭಿಃ ರಥೇಭಿರಿತಿ ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥೇ ತ್ವತೀಯಾ | ಸ ಗ್ರಾಮಾನ್ ಸನಿಶಾ ದಾತಾ | ನ ವಿವ ರಥಾನ್ | ಇತ್ಯೇವಮಪಂ ವಿದೇ ಜಾನಾಮಿ | ಗ್ರಾಮೇಭಿಃ ರಥೇಭಿಃ ಎಂಬ ಪದಗಳು ತ್ವತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ದ್ವರೂ ಸಹ ಅವುಗಳಿಗೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಇಂದ್ರನು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನೂ ರಥಗಳನ್ನೂ ಕೊಡುತ್ತಾನೆಂದು ನಾನು ತಿಳಿಯುತ್ತೇನೆ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆಗ ಗ್ರಾಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಘವೆಂದರ್ಥವಾಗದೇ, ಹಳ್ಳಿಯೆಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯೇ ಉಚಿತವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ಪೌಂಸ್ಯೇಭಿಃ—ಪೌಂಸ್ಯ ಶಬ್ದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಯಾದೃನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿತವಾಗಿವೆ. (ನಿ. ೩-೯ ;) ಇಲ್ಲಿ ಬಲಗಳಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

ಅಶಸ್ತ್ರೀಃ—ಅಶಸಃ, ಅಶಸ್ತ್ರೀಃ ಇವೆಲ್ಲಾ ಶತ್ರುಪರ್ಯಾಯರೂಪವಾದ ಪದಗಳು. ಶಂಸಂತಿ ಸ್ತುವಂತೀತಿ ಶಸಃ ಸ್ತೋತಾರಾಃ | ತೇ ನ ಭವಂತೀತ್ಯಶಸಃ ನೈಶಂಸಾಃ | ಕರ್ಮಭೃಷ್ಟರಾದ ಶತ್ರುಗಳು. ಇವರು ಅಸುರರಾಗಬಹುದು. ಅಥವಾ ಕರ್ಮಭೃಷ್ಟರಾದ ಮಾನವರೇ ಆಗಬಹುದು. ಇಂತಹ ಅಯೋಗ್ಯರಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಅಭಿಭೂಃ—ಸೋಲಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಗ್ರಾಮೇಭಿಃ—ಗ್ರಾಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತ್ವತೀಯಾಬಹುವಚನ ಭಸ್ಮ ಪರವಾದಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಸ್ಮಗೆ ಐಸಾಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇ ರ್ಬುಲೈಶ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ. ಗ್ರಾಮಾದೀನಾಂ ಚಿ (ಫಿ. ಸೂ. ೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆವ್ಯುದಾತ್ಯ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ರಥೇಭಿಃ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಐಸಾಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

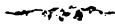
ವಿದೇ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಟಿತ ಆತ್ಮನೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಟಿಗೆ ಏತ್ಯ. ಲೋಪಸ್ತ ಆತ್ಮನೇಪದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ, ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕ್ವಷ್ಟಿಭಿಃ—ಕ್ವಮು ವಿಲೇಖನೇ ಧಾತು. ಕ್ರಿಚ್ ಕ್ರಾಚಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿಚಿ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಮೃತ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಮೃತ್ಯ. ತ್ವತೀಯಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪೌಂಸ್ಯೇಭಿಃ—ಹಿಂದಿನಂತೆ ಭಸ್ಮ ಪರವಾದಾಗ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಐಸಾ ಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏತ್ಯ.

ಅಶಸ್ತ್ರೀ:—ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿನ್ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನಿಧಿತಾಂ ಹಲ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾನಕಾರರೋಪಶಸ್ತ್ರೀ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನ ಶಸ್ತ್ರೀ: ಅಶಸ್ತ್ರೀ: ನರ್ತತೃರುಪಸಮಾಸ. ತೆತ್ತೈರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿವ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂಕರೂಪ.

ಅಭಿ ಭೂಃ—ಅಭಿ ಭವತಿ ಇತಿ ಅಭಿಭೂಃ ಕ್ರಿಪ್‌ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾರ್ಥ ಕೃತ್ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿವ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಃ

ಸ ಜಾಮಿಭಿಯತ್ಸಮಜಾತಿ ಮಿಲ್ಟೀಂ ಜಾಮಿಭಿರ್ವಾ ಪುರು.

ಹೂತ ಏವೈಃ ।

ಅಪಾಂ ತೋಕಸ್ಯ ತನಯಸ್ಯ ಜೀಷೇ ಮರುತ್ಪಾನೋ ಭವ-

ತ್ವಿಂದ್ರ ಊತೀ || ೧೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಃ । ಜಾಮಿಃ ಭಿಃ । ಯತ್ । ಸಂಽ ಅಜಾತಿ । ಮಿಲ್ಟೀಂ । ಅಜಾಮಿಃ ಭಿಃ ।

ವಾ । ಪುರುಽ ಹೂತಃ । ಏವೈಃ ।

ಅಪಾಂ । ತೋಕಸ್ಯ । ತನಯಸ್ಯ । ಜೀಷೇ । ಮರುತ್ಪಾನ್ । ನಃ । ಭವತು ।

ಇಂದ್ರಃ । ಊತೀ || ೧೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪುರುಹೂತೋ ಬಹುಭಿಯೃಜಮಾನೈರಾಹೂತಃ ಸ ಇಂದ್ರೋ ಮಿಾಳ್ತೇ ಸಂಗ್ರಾಮೇ | ಮಿಾಳ್ತ-
ಮಿತಿ ಧನನಾಮ | ತದ್ಧೇತುತ್ಯಾತ್ಯಂಗ್ರಾಮೋಽಸಿ ಮಿಾಳ್ತಶವ್ದೇನೋಚ್ಯತೇ | ಜಾಮಿಭಿರ್ಬಂಧುಭಿರಜಾ-
ಮಿಭಿರ್ವಾ ಬಾಂಧವರಹಿತೈರ್ವೈಯುರ್ವಿದ್ಯಾರ್ಥಂ ಮರುದ್ಭಿಃ ಸಹ ಯದ್ಯದಾ ಸಮಜಾತಿ ಸಂಗಚ್ಯತೇ |
ತೇಷಾಮುಭಯವಿಧಾನಾಮಸಾಮಿಂದ್ರಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವಾಂ ಪುರುಷಾಣಾಂ ತೋಕಸ್ಯ ಪುತ್ರಸ್ಯ ತನಯಸ್ಯ
ತತ್ತುತ್ರಸ್ಯ ಚ ಜೇಷ್ಠೇ ಜಯಪ್ರಾಪ್ತಯೇ ಸ ಇಂದ್ರೋ ಭವತಿ | ಕಿಮು ವಕ್ತವ್ಯಮಸ್ಯಾಕಂ ಸ್ತೋತ್ರತ-
ಮಾನಾಂ ಜಯೋ ಭವತಿತಿ | ಅನ್ಯತ್ರವಾನಂ || ಸಮಜಾತಿ | ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ | ಲೇಟ್ಯಾಡಾಗಮಾಃ |
ಜೇಷ್ಠೇ | ಜಿ ಜಯೇ | ಔಜಾದಿಕಃ ಸಪ್ತತ್ಯಯಃ | ಚತುರ್ಥ್ಯರ್ಥೇ ಸಪ್ತಮಿಾ | ಯದ್ವಾ | ಜೇಷ್ಠ್ಯ ಕೇಷ್ಠ್ಯ
ಪ್ರೇಷ್ಯ ಗತೌ | ಕ್ವಿಪ್ಲೇತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ಸಾವೇಕಾಚಿ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ಯಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪುರುಹೂತಃ—ಅನೇಕ ಯಜಮಾನರಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ | ಸಃ—ಇಂದ್ರನು | ಮಿಾಳ್ತೇ—(ಧನಕ್ಕೆ
ಮೂಲಕಾರಣವಾದ) ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ | ಜಾಮಿಭಿಃ—ಬಂಧುಗಳೊಡನಾಗಲಿ | ಅಜಾಮಿಭಿಃ ನಾ—ಬಂಧುಗಳಲ್ಲದವ
ರೊಡನಾಗಲಿ | ವಿವ್ಯಃ—(ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ) ಹೋಗತಕ್ಕ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ |
ಸಮಜಾತಿ—ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆಯೋ (ಆಗ) | ಅಸಾಂ—(ಇಂದ್ರನನ್ನು) ಸೇರಿಕೊಂಡು ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಪಡೆಯ
ತಕ್ಕ ಅವರಿಬ್ಬರಿಗೂ | ತೋಕಸ್ಯ—ಆವರ ಪುತ್ರರಿಗೂ | ತನಯಸ್ಯ—ಪೌತ್ರರಿಗೂ | ಜೇಷ್ಠೇ—ಜಯಸಂಪಾದಕ
ನಾಗಿ (ಆಗುತ್ತಾನೆ) | ಮರುತ್ಯಾಃ—ಮರುತ್ತುಗಳೊಡಗೂಡಿ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ನಃ—ನಮ್ಮ |
ಊತೀ—ರಕ್ಷಕನಾಗಿ | ಭವತು—ಆಗಲಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಅನೇಕ ಯಜಮಾನರಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಇಂದ್ರನು ಧನಕ್ಕೆ ಮೂಲಕಾರಣವಾದ
ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಬಂಧುಗಳೊಡನಾಗಲಿ, ಬಂಧುಗಳಲ್ಲದವರೊಡನಾಗಲಿ, ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೋಗತಕ್ಕ ಮರುತ್ತುಗಳೊ
ಡನೆ ಯಾವಾಗ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆಯೋ ಆಗ ಇಂದ್ರನ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಪಡೆಯತಕ್ಕ ಅವರಿಬ್ಬರಿಗೂ, ಅವರ ಪುತ್ರರಿಗೂ
ಮತ್ತು ಪೌತ್ರರಿಗೂ ಸಹ ಜಯಸಂಪಾದಕನಾಗಿ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಮರುತ್ತುಗಳೊಡಗೂಡಿ ಇಂದ್ರನು ನಮ್ಮ
ರಕ್ಷಕನಾಗಲಿ.

English Translation

Invoked by many, he goes to battle with his kinsmen, or with (fol-
lowers) not of his kindred ; he secures the (triumph) of those who trust in
him, and of their sons and grandsons : may Indra associated with the Maruts,
be our protection.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಇಂದ್ರನ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಪಡೆಯತಕ್ಕವರು ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಅರ್ಹರಾಗದರೆ ಅಂತಹವರು ಬಂಧುಗಳಾಗಲಿ, ಬಂಧುಗಳಲ್ಲದಿರಲಿ ಅವರಿಗೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯವು ಸಿದ್ಧ ಎಂಬ ಭಾವವು ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಮೀಲ್ಡೀ—ರಣಃ ವಿವಾಕ್ ಇತ್ಯಾದಿ ೪೬ ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ.

ಬಾಧಸೇ ಜಪಾನ್ಯಪಘೇವ ಮನ್ಯುನಾ ಭೃಷ್ಣಾ ಮೀಲ್ಡೀ ಋಚೀಷಮ |

(ಮ. ಸಂ. ೬-೪೬-೪.)

ಅಸರ್ಜಿ ಕಲಶಾ ಅಭಿ ಮೀಲ್ಡೀ ಸಪ್ತೀರ್ನ ವಾಜಯುಃ |

(ಮು ಸಂ. ೯-೧೦೬-೧೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಮೀಲ್ಡೀ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಎಂದರ್ಥವಾಗುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ವರ್ಗೀಕರಣದಂತೆ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯುದ್ಧವೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಾಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ಸಹ ಸಾಯಣರು ಪರಂಪರಾಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಅರ್ಥವೆಂದು ತೋರಿಸುವ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮೀಲ್ಡೀ ಇತಿ ಧನನಾಮ | ತದ್ವೇತುತ್ಯಾತ್ ಸಂಗ್ರಾಮೋಽಪಿ ಮೀಲ್ಡೀ ಶಬ್ದೇನೋಚ್ಯತೇ | ಧನನಾಮವಾದ ಮೀಲ್ಡೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನಹೇತುವಾದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಧನನಾಮ ಮತ್ತು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಸೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ-೩-೯)

ಜಾಮಿಫಃ—ಜಾಮೀರಸೈಽಸ್ಯಾಂ ಜನಯಂತಿ ಜಾಮಪತ್ಯಂ | ಜಮತೀರ್ವಾ ಸ್ಯಾದ್ಧ ತಿಶರ್ಮಣೋ ನಿರ್ಗಮನಪ್ರಾಯಾ ಭವತಿ (ನಿ. ೩-೯) ಇತರನು ಇವಳಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದೂ, ಹುಟ್ಟು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಜನ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿತ್ಯವಾದುದೂ ಆಗಿ ಜಾಮಿ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯು ಒಂದು ವಿಧ, ಅಥವಾ, ಭರ್ತ್ವವಿನ ಮನೆಗೆ ಹೋಗುವವಳು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಕೊಡುವುದೂ ಹೋಗಲು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಜಮ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿತ್ಯವಾದುದೂ ಆಗಿ ಜಾಮಿ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧ. ಈ ಎರಡು ವಿವರಣೆಯ ಪ್ರಕಾರವೂ ಜಾಮಿ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ಸಹೋದರಿ ಎಂದರ್ಥವೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸುವಂತೆ,

ನ ಜಾಮಯೇ ತಾನ್ಯೋ ರಿಕ್ತಮಾದೈಕ್ಯ ಕಾರ ಗರ್ಭಂ ಸನಿತುರ್ನಿಧಾನಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೩-೩೧-೨).

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಉದಪರಿಸಿ ಜಾಮಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಹೋದರಿಯೆಂದರ್ಥವಾಗಿದಿರುವರು. ಇವರಂತೆಯೇ,

ಭಗಸ್ಯ ಸ್ತಸಾ ವರುಣಸ್ಯ ಜಾಮಿರುಷಃ ಸೂನೈತೇ ಪ್ರಥಮಾ ಜರಸ್ಯ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೨೩-೫.)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಜಾಮಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಹೋದರಿಯೆಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಇದೆ.

ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಮುಕ್ಯನಲ್ಲಿ ಜಾಮಿ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೂ ಹೆಚ್ಚು ವಿಪ್ರತ್ಯಯವಾಗಿ ಬಂಧುಗಳು ಎಂದಾಗಿದೆ. ಜಾಮಿಭಿಃ, ಅಜಾಮಿಭಿರ್ವಾ, ಬಂಧುಗಳೊಡನಾಗಲಿ, ಬಂಧುಗಳಲ್ಲದವರೊಡನಾಗಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಇದರಂತೆಯೇ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ವಿಪ್ರತ್ಯಯವಾದ ಅರ್ಥವು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಜಾಮಿಃ ಸಿಂಧೂನಾಂ ಭ್ರಾತೇವ ಸ್ಯಸ್ರಾಮಿಭ್ಯಾನ್ಮ ರಾಜಾ ವನಾನ್ಮತ್ರಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೫-೨.)

ಕಸ್ತೇ ಜಾಮಿರ್ಜನಾನಾಮಗ್ನೇ ಕೋ ದಾಶ್ವಧ್ವರಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೫-೩.)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಈ ಮುಕ್ಯನಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೇ ಬಂಧುಗಳು ಎಂದರ್ಥ.

ಮೇಲಿನ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲದೇ, ಜಾಮಿಶಬ್ದವು ಕೈಬೆರಳುಗಳ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಏಷ ವ್ಯವಾ ಕನಿಕ್ರವದ್ವ ಶಭಿರ್ಜಾಮಿಭಿರ್ಯತಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೯-೨೮-೪.)

ಅಂಶುರ್ಯವೇನ ಪಿಪಿಶೇ ಯತೋ ನೈಭಿಃ ಸಂ ಜಾಮಿರ್ಭಿರ್ನಸತೇ ರಕ್ಷತೇ ಶಿರಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೯-೨೮-೪.)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಜಾಮಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬೆರಳುಗಳೆಂದರ್ಥವು.

ಏವೈ—ಯುದ್ಧಾರ್ಥಂ ಗಚ್ಛದ್ವಿಃ ಮರುದ್ವಿಃ ಸಹ | ಯುದ್ಧಾರ್ಥವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ. ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಏವೈ ಎಂಬ ಪದದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಇದೇ ಸೂತ್ರದ ೨ ನೇ ಮುಕ್ಯನ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಯತ್ ಏವೈ ಸಮಜಾತಿ—ಯುದ್ಧಾರ್ಥವಾಗಿ ಹೋಗತಕ್ಕ ಮರುತ್ತಗಳೊಡನೆ ಯಾವಾಗ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆಯೋ ಅಗ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಹಾಯವಿದ್ದಾಗ ಜಯವು ಖಂಡಿತವಾದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವವರೆಗಿಲ್ಲಾ ಜಯವು ಸಹಜವಾಗಿ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ ಯೆಂದರ್ಥ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸಮಜಾತಿ—ಸರ್ವ ಉಪಸರ್ಗ. ಅಜ ಗತಿಶ್ಲೇಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಲೇಟೋಽಡಾಟೊ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ. ಅಜಾತಿ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯತ್ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಯಬ್ಬಲ್ಪ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯವ್ಯುಕ್ತಾನೈತ್ಯಮ್ (ಪಾ ಸೂ.

೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿಪ್ಪ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಆಗ ಧಾತು ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ತಿಪ್ಪಾಚೋದಾತ್ತವತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಿಷ್ಯ ತಿಂತಕರ ವಾದುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಸಮ್) ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಏವೈ—ಇನ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಇನ್ ತೀರ್ಜಿಧ್ಯಾಂ ವನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಏವಶಬ್ದವು ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಪಾಮ್—ಅಪಶಬ್ದ ನಿತ್ಯಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ. ಬಹುವಚನಾಂತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪಕ್ಷೀಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಊದಿದಂ ಪದಾದಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೇಷೇ—ಜ ಯೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಷಾದಿಕವಾದ ಸಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತು ಏನ ಇತೆಗೆ ಗುಣ. ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾರನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ. ವಿವಕ್ಷಾತಃ ಕಾರಕಾಣಿ ಭವಂತಿ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಚತುರ್ಥ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಪ್ರಮೀ ಅಥವಾ ಜೇಷ್ಠ ನೇಷ್ಠ ಪ್ರೇಷ್ಠ ಗತೌ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚ್ಛಿ(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ವಿಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಲೋಪವಾಗುವುದರಿಂದ ಕ್ವೇಪ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥ್ಯಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಔ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂತಾಗ ಜೇಷೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸು ಪರವಾದಾಗ ಏಕಾಚಾದುದರಿಂದ ಸಾವೇಕಾಚಿ ಸ್ವತೀಯಾದಿ: (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

—:0:—

! ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ !

ಸ ವಜ್ರಭೃದ್ಧಿಸ್ತುಹಾ ಭೀಮ ಉಗ್ರಃ ಸಹಸ್ರಚೇತಾಃ ಶತ-
 ನೀಥ ಯುಭ್ಯಾ ।
 ಚಮ್ರಾಷೋ ನ ಶವಸಾ ಪಾಂಚಜನ್ಯೋ ಮರುತ್ಪಾನೋ ಭ-
 ವತ್ಪಿಂದ್ರ ಊತೀ || ೧೨ ||

! ಶಬ್ದಾಃ !

ಸಃ | ವಜ್ರಽ ಭೃತ್ | ದಸ್ಯುಽ ಹಾ | ಭೀಮಃ | ಉಗ್ರಃ | ಸಹಸ್ರಽ ಚೇತಾಃ |

ಶತಽ ನೀಥಃ | ಯುಭ್ಯಾ |

ಚಿಮ್ರಾಷಃ | ನ | ಶವಸಾ | ಪಾಂಚಽ ಜನ್ಯಃ | ಮರುತ್ಪಾನ್ | ನಃ |

ಭವತು | ಇಂದ್ರಃ | ಊತೀ ||೧೨||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸ ಇಂದ್ರೋ ವಜ್ರಭೃತ್ ಅನ್ಯೈರ್ಭರ್ತುಮಶಕ್ಯಸ್ಯ ವಜ್ರಸ್ಯ ಭರ್ತಾ | ದಸ್ಯುಹಾ ದಸ್ಯೂನಾ-
ಮುಪಕ್ಷಪಯಿತ್ಯುಕ್ತಾನಾಮಸುರಾಣಾಂ ಹಂತಾ | ಭೀಮಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಭಯದೇತುಃ ಉಗ್ರಃ ಉದ್ಗ್ರಣಿ-
ತೇಜಾಃ ಸಹಸ್ರಚೇತಾ ಜಹುವಿಧಜ್ಞಾನಃ | ಸರ್ವಜ್ಞ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಶತನೀಥೋ ಬಹುಸ್ತುತಿರ್ಬಹುವಿಧ-
ಪ್ರಾಪನೋ ವಾ ಯುಭ್ಯಾ ಉರು ಭಾಸಮಾನೋ ಮಹಾನ್ಯಾ | ಚಿಮ್ರಾಷೋ ನ ಚಿಮ್ರಾ ಚಿಮಸೇ
ರಸಾತ್ಮನಾವಸ್ಥಿತಃ ಸೋಮ ಇವ ಶವಸಾ ಬಲೇನ ಪಾಂಚಜನ್ಯಃ | ಗಂಧರ್ವಾ ಅಪ್ಸರಸೋ ದೇವಾ
ಅಸುರು ರಕ್ಷಾಂಸಿ ಸಂಚ ಜನಾಃ | ನಿಷಾದಪಂಚಮಾಶ್ವತ್ಥಾರೋ ವರ್ಣಾ ವಾ | ತೇಷು ರಕ್ಷಕತ್ವೇನ
ಭವಃ | ಏವಂಭೂತಃ ಸ ಮರುತ್ಪಾನಿಂದ್ರೋ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ರಕ್ಷಣಾಯ ಭವತು || ದಸ್ಯುಹಾ | ಬಹುಲಂ
ಭಂದಿಸೀತಿ ಹಂತೇಃ ಕ್ರಿಸ್ | ಭೀಮಃ | ಇಾಭೀ ಭಯೇ | ಭೀಮಾದಯೋಽಸಾದಾನೇ | ಪಾ. ೩.೪.೭೪ |
ಇತ್ಯಪಾದಾನೇ ಭಯಃ ಷುಗ್ವಾ | ಉ ೧.೧೪೭ | ಇತಿ ಮರ್ | ಶತನೀಥಃ | ಣೀರ್ ಇತ್ಯಪನೇ |
ಹನಿಕುಸಿನೀರಮಿಕಾಶಿಭ್ಯಃ ಕ್ಲನ್ | ಉ. ೨.೨ | ಇತಿ ಕ್ಲನ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಚಿಮ್ರಾಷಃ | ಇಷ ಗತಾ |
ಚಿಮ್ರಾಮಿಷ್ಯತಿ ಗಚ್ಛತೀತಿ ಚಿಮ್ರಾಷಃ | ಇಗುಪಥಲಕ್ಷಣಃ ಕಪ್ತತ್ಯಯಃ | ವರ್ಣವ್ಯಾಪ್ತತ್ಯಾ ರೇಘೋ
ದೀರ್ಘಕ್ಕೆ | ಯದ್ವಾ ಚಿಮೇರಾಣಾದಿಕೃತೃಷ್ಠತ್ಯಯಃ | ಪೂರ್ವವದ್ರೇಘಃ | ಪಾಂಚಜನ್ಯಃ |
ಭವಾರ್ಥೇ ಬಹಿರ್ದೇವಪಂಚಜನೀಭ್ಯಶ್ಚೇತಿ ವಕ್ರವ್ಯಂ | ಕಾ. ೪.೩೩೮.೧ | ಇತಿ ಇ್ಯಾಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ಇತ್ಯಾತ್ಮಾದಾಮೈದಾತ್ಮತ್ವಂ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸಃ—ಅ ಇಂದ್ರನು | ವಜ್ರಭೃತ್—(ಇತರಿಂದ ವಹಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದ) ವಜ್ರಾಯುಧದ ಧಾರಕನು |
ದಸ್ಯುಹಾ—ಪೋರರೂಪವಾದ ರಾಕ್ಷಸರ ನಾಶಕನು | ಭೀಮಃ—ಭಯಂಕರನು | ಉಗ್ರಃ—ಪ್ರಚಂಡನಾದ
ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳವನು | ಸಹಸ್ರಚೇತಾಃ— ಬಹುವಿಧವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು (ಸರ್ವಜ್ಞ ನು) | ಶತನೀಥಃ—
ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ ಸ್ತ್ರೋತ್ರವೂಡಲ್ಪಡುವವನು ಅಥವಾ ನಾನು ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸುವವನು | ಯುಭ್ಯಾ—

అత్యంత ప్రభావశాలియం | బేమ్మిలమోల నే—జమస్మిన్లరకక్య సోలమరసదంతే | తవసా—బలదింద |
 పాంచజన్యే—గంధర్వరాదియాగి ఐదు గుంపిగొ అథవా నిషాదరీలదనే కఠికోందిరువ నాల్క
 వణ్ణద జనరిగొ రక్షకనాగియొ ఇరువవను | మరుత్పాక— మరుత్తుగళిడగొడి | ఇంద్రకి—
 ఇంద్రను | నే—నమ్మ | లొలి—రక్షణాథవనిగ | భవతు—అగరలి ||

‡ భావార్థ :

ఆ ఇంద్రను అత్యంత మహత్వాద వజ్రాయుధవన్ను ఓడిదిరువవనొ, జోలరరొలపరాద రాక్షసర
 నాశకనొ, భయంకరనొ, ప్రతందవాద తేజస్సుల్యవనొ బతువిధవాద జ్ఞానవుల్యవనొ, నానావిధవాద
 స్తోత్రగళన్ను స్వీకరిసువవనొ అత్యంత ప్రభావశాలియొ, మత్తు జమస్మిన్లరువ సోలమరసదంతే
 అత్యంత శ్రేష్ఠవాద బలదొదనే కఠికోండు గంధర్వాదియాగి సకల సురాసురరిగొ మత్తు బ్రాహ్మ
 ణాదిపంచజాతియొ జనరిగొ రక్షకనాగిరువను. మరుత్తుగళిడగొడిద అంతక ఇంద్రను నమ్మ
 రక్షకనాగిరలి.

English Translation

He is the wielder of the thunderbolt, the slayer of robbers, fearful and
 fierce, knowing many things, much eulogized, and mighty, and, like the Soma
 juice, inspiring the five classes of beings with vigour : may Indra, associated
 with the Maruts, be our protection.

విశేషవివరణలు

ఈ మర్కండేయ ఇంద్రను ఎరతు విధవాద శక్తియన్నొ ఒట్టిగే వణ్ణెడి. మోదలనేయొదాగ
 భయంకరవామదొ, ప్రతందవాద తేజస్సుల్యదొ. మత్తు దస్యుగళన్ను నాశమాడకక్యన్నొ ఆద శక్తి :
 ఎరదనేయొదాగ అత్యంత ప్రభావశాలియామదొ, పాంచజన్యరక్షకవామదొ ఆద శక్తి. ఈ ఆసాధారణ
 వాద మహత్వవిరువువందలి ఇంద్రనన్ను సదస్త్రజేతాకి, శతనిలథకి, ఋభ్యా ఇత్పాది విశేషణ
 గళంద స్తుతిసిడి. దుష్టశిక్షకవామదొ, శిష్టరక్షకవామదొ, తమస్మిన్ నివారణియన్ను చూడువుదర
 మొలక జ్ఞానవన్ను ప్రసరిసువంతే చూడువుదొ ఆద ఈ ద్విముఖవాద శక్తియు శ్రుతిస్మృత్యాదిగళ
 ల్యొ ఆయా సన్నివేశగళిగే అనుదొలపగళాద భాషెగళందలొ భావగళందలొ వణ్ణెతవాగిడి. ఈ
 ద్విముఖవాద మహత్వన్ను తేజస్సు ఇంద్రనల్లియొ ఆవిభావవారువుదొండు ముక్కుంఠియొ బతుభాగదల్లి
 వణ్ణెతవారిరువంతే ఈ మర్కండేయొ ఆ అంశవన్ను వివరిసిడి.

దేస్యుకా—దుస్యువిన నాశకనావ ఇంద్రను దస్యువేందరే బువక్షయకారిగళాద ఆసుర
 ఓణాజాదిగళు. దేవతబ్దదింద వికాసాత్మకవామదొ, ద్యోతనాత్మకవామదొ, దానాత్మకవామదొ
 (సె. ౭-౧౫) ఆద యావ కథవు తేజరువుదొడి, ఆదక్కొల్లా విరుగ్ధవాద క్షయాత్మకవామదొ, అంద్ర

ಕಾರಮಯವಾದುದೂ, ಹಿಂಸಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಆದ ಅರ್ಥವನ್ನು ದಸ್ಯುಶಬ್ದವು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ದಸ್ಯುರ್ದಸ್ಯುಶೇಃ ಕ್ಷಯಾರ್ಥಾಮಪದಸ್ಯಂತ್ಯಸ್ಮಿನ್ನಸಾ ಉಪದಾಸಯತಿ ಕರ್ಮಾರಣೆ (ನಿ. ೬-೨೩) ಕ್ಷಯಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವಂಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ದಸ್ (ಉಪಕ್ಷಯೇ) ಎಂಬ ಛಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ, ಉದಕಾದಿರಸಗಳನ್ನು ಇಂಗುವಂತೆ ಮಾಡುವವನೂ, ಕೃಷ್ಯಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಾಶವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವವನೂ ದಸ್ಯುವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ವೃತ್ತಾದಿ ಅಸುರರೆಲ್ಲರೂ ಈ ದಸ್ಯುವಿನ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿರುವರು. ನೀರನ್ನು ಪ್ರವಹಿಸದಂತೆ ಕಡೆ ಯುವುದೂ ಬೆಳಕನ್ನು ಮುಚ್ಚುವುದೂ ಇವರ ಕೃತ್ಯಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಇವರ ನಾಶವನ್ನು ಮಾಡಿ ನೀರನ್ನು ಹರಿಸಿ ಬೆಳಕನ್ನು ಹರಡುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ದಸ್ಯುಹಾ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ದಸ್ಯುಶಬ್ದವು ಅಸುರರ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದರೂ ಸಹ, ಕರ್ಮಾಹೀನರಾದ ಮಾನವರ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ—

ತೃಂ ಹ ನು ತ್ಯದದಮಾಯೋ ದಸ್ಯುರೇಕಃ ಕೃಷ್ಣೀರವನೋರಾರಾಯ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೧೮-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ದಸ್ಯೂನ್ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಾಹೀನಾನ್ ಜನಾನ್ ಎಂದರ್ಥ. ಇಂತಹ ವೃತ್ತಾದಿರೂಪರಾದ ದಸ್ಯುಗಳನ್ನೂ ಕರ್ಮಾಹೀನರಾದ ದಸ್ಯುಗಳನ್ನೂ ಕೊಂದದ್ದರಿಂದ, ಇಂದ್ರನಿಗೆ, ದಸ್ಯುಹಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು.

ಕುವಿತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರ ಹಿ ವ್ರಜಂ ಗೋಮಂತಂ ದಸ್ಯುಹಾ ಗಮತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೪೫-೨೪)

ಅನುತ್ಯಾ ರೋದಸೀ ಉಭೇ ಕ್ರಕ್ಷಮಾಣಮಕೃಪೇಶಾಂ |

ಇಂದ್ರ ಯದ್ದ ಸ್ಯುಹಾಭವಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೭೬-೧೧)

ದಸ್ಯುಹನಂ ಪೂರ್ವದಮಿಂದ್ರ ಸತ್ಯಮಸ್ಯೈಭ್ಯಂ ಚಿತ್ರಂ ವೃಷಣಂ ರಯಿಂ ದಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೪೭-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ದಸ್ಯುಹನನಿಂದ ಆದ ಲೋಕರಕ್ಷಣೆಯನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಛೇಮಃ, ಉಗ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವಾಗಲೇ ಯುದ್ಧದೇವತಾಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿ ತನ್ನ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಪರ್ವತಾದಿಗಳೊಡನೆ ಪೃಥ್ವಿಯೂ ಅಂತರಿಕ್ಷವೂ ನಡಗಿದವು ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯು ಇಂದ್ರನ ಮಹತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಯೇದು ಭಿಯಾ ಗಿರಯಿಕ್ವ ದ್ಯುಳ್ತಾ ದ್ಯಾವಾ ಚ ಭೂಮಾ ಜನುಷಸ್ತುಚೇತೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೧-೧೪)

ತವ ತ್ವಿಷೋ ಜನಿಮನೈಜತ ದ್ಯೌರೇಜದ್ಯೂಮಿರ್ಭಿಯಾ ಸ್ಯಸ್ಯ ಮನೋಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೧೭-೨)

ತೃದ್ವಿತ್ವಾನಿ ಭುವನಾನಿ ವಜ್ರಿನ್ ದ್ಯಾವಾ ರೇಚೇತೇ ಪೃಥಿವೀ ಚ ಭೀಷಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೯೭-೧೪)

ಇತ್ಯಾದಿಮುಕ್ಯಗಳು ಇಂದ್ರನ ಭಯಂಕರಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಉಗ್ರತ್ವವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುವುವು.

ಸಹಸ್ರಚೇತಾಃ—ಬಹುವಿಧಜ್ಞಾನಿ, ಸರ್ವಜ್ಞ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ನಾನಾವಿಧವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು, ಸರ್ವಜ್ಞನು ಎಂದರ್ಥ.

ತ್ವಂ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಜಗತಕ್ಕಕ್ಷುರಿಂದ್ರಾಸಿ ಚಕ್ಷುಷಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೦೨-೧೨)

ಇತ್ಯಾದಿಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವಂತೆ ಇಂದ್ರನೇ ಸಕಲಜಗತ್ತಿಗೂ ಕಣ್ಣಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವನನ್ನು ಸರ್ವಜ್ಞನೆಂದು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ.

ಶತನೀಲಃ— ಬಹುಸ್ತುತಿರ್ಬಹುವಿಧಪ್ರಾಪ್ತಿಯೋ ವಾ | ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಪಲ್ಲಡುವವನು. ಅಥವಾ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಅಪೇಕ್ಷಿತಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸುವವನು.

ಮುಧ್ವಾ— ಉರು ಭಾಸಮಾನಃ ಮಹಾನ್ ವಾ | ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನು ಅಥವಾ ಮಹಾತ್ಮನು ಎಂದರ್ಥ.

ಸಾಂಚಿಜನ್ಯಃ—ಗಂಧವಾ ಅಪ್ಸರಸೋ ದೇವಾ ಅಸುರಾ ರಕ್ಷಾಂಸಿ ಸಂಚಿಜನ್ಯಾಃ | ನಿಷಾದಸಂಚಿ ಮೂಕ್ಷತ್ವಾರೋ ವರ್ಣಾ ವಾ | ಗಂಧವರೂ, ಅಪ್ಸರಸ್ಸುಗಳೂ, ದೇವತೆಗಳೂ, ಅಸುರರೂ ಮತ್ತು ರಾಕ್ಷಸರೂ ಸೇರಿ ಐದು ಗುಂಪುಗಳು ಅಥವಾ ಐದನೆಯದಾದ ನಿಷಾದರ ಎಂದರೆ ಬೇಡರ ಗುಂಪಿನೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿದ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣದ ಜನರು ಎಂದು ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯಿದೆ. ಈ ವರ್ಗೀಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದಗಳಿವೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ತಮ್ಮ ಮತವೇನೆಂದು ಹೇಳದೇ ಇತರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಉಪಹರಿಸುವರು.

ಸಂಚಿಜನಾ (ಮಮ ಹೋತ್ರಂ ಜುಷಧ್ಯಂ) ಗಂಧವಾಃ ಪಿತರೋ ದೇವಾ ಅಸುರಾ

ರಕ್ಷಾಂಸೀತ್ಯೇಕೇ | ಚಿತ್ವಾರೋ ವರ್ಣಾ ನಿಷಾದಃ ಸಂಚಿಮ ಇತ್ಯೌಪಮನ್ಯವಃ |

(ನಿ. ೩-೮).

ಗಂಧವರು, ಪಿತೃಗಳು, ದೇವತೆಗಳು, ಅಸುರರು, ರಾಕ್ಷಸರು ಎಂದು ಐದುವಿಧವಾದ ಜನರೆಂದು ಕೆಲವರೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣದವರೊಂದಿಗೆ ನಿಷಾದವೆಂಬ ಐದನೆಯ ಗುಂಪು ಸೇರಿ ಸಂಚಿಜನರೆಂದು ಉಪಮನ್ಯವೇ ಮುಂತಾದವರೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರೆಂದು ಇತರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳುವರು.

ಓಂದ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ತಮಗಾಗಿ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಹಂಚಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾಗ ಅಗ್ನಿಯು ಅದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು,

ತದದ್ಯೆ ನಾಚಿ ಪೃಥಮಂ ಮಸೀಯೆ ಯೇನಾಸುರಾ ಅಭಿ ದೇವಾ ಅಸಾಮ |

ಊರ್ಜಾದ ಉತ ಯಜ್ಞಿಯಾಸಃ ಸಂಚಿ ಜನಾ ಮಮ ಹೋತ್ರಂ ಜುಷಧ್ಯಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೫೨-೪).

ಪಂಚೆಜನರೂ ಈ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಭೋಗಿಸಲಿ ಎಂದು ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಬೃಹದ್ದೇವತಾ ಕಾರರು ಉದಹರಿಸಿ ಪಂಚೆಜನರು ಯಾರು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಚರ್ಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರತ್ಯುವಾಚಾಘ ತಾನಗ್ನಿವಿಶ್ವೇದೇವಾ ಯದೂಚೆ ಮಾಂ |
ತತ್ಕುರಿಷ್ಯೇ ಜುಷಂತಾಂ ತು ಹೋತ್ರಂ ಪಂಚೆಜನಾ ಮಮು ||

(ಬೃ. ದೇ. ೭-೬೬)

ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಉತ್ತರವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಅನಂತರ ಪಂಚೆಜನಶಬ್ದವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಶಾಲಾಮುಖ್ಯಃ ಪ್ರಣೀತಕ್ವ ಪುತ್ರೋ ಗೃಹಪತೇಕ್ವ ಯಃ |
ಉತ್ತರೋ ದಕ್ಷಿಣಶ್ಚಾಗ್ನಿರೇತೇ ಪಂಚೆಜನಾಃ ಸ್ತೂತಾಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೭-೬೭)

ಎಂದರೆ, ಶಾಲೆಯ ಪ್ರಣೀತಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯೂ, ಪ್ರಣೀತವಾದ ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯೂ ಯಜಮಾನನ ಪುತ್ರ ಭೂತನಾದ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಯೂ, ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರಾಗ್ನಿಗಳೂ ಸೇರಿ ಈ ಐದು ವಿಧವಾದ ಅಗ್ನಿಗಳೂ ಐದು ಬಗೆಯ ವರ್ಗಗಳೆಂದು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾದ ನ್ಯವಹಾರ ಇದ್ದಿಂದು ಮತ. ಅಲ್ಲದೆ,

ಮನುಷ್ಯಾಃ ಪಿತರೋ ದೇವಾ ಗಂಧರ್ವೋರಗರಾಕ್ಷಸಾಃ |
ಗಂಧರ್ವಾಃ ಪಿತರೋ ದೇವಾ ಅಸುರಾ ಯಕ್ಷರಾಕ್ಷಸಾಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೭-೬೮)

ಮೊದಲನೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ಉರಗ ರಾಕ್ಷಸರು ಒಂದು ಗುಂಪು ; ಎರಡನೆಯದರಲ್ಲಿ ಯಕ್ಷರಾಕ್ಷಸರು ಒಂದು ಗುಂಪು.

ಯಾಸ್ಯೈವಮನ್ಯವಾನೇತಾನಾಹತುಃ ಪಂಚೆ ವೈ ಜನಾನ್ |
ನಿಷಾದಪಂಚೆಮಾನ್ಯರ್ಣಾ ಮನ್ಯತೇ ಶಾಕಟಾಯನಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೭-೬೯)

ಯಾಸ್ಯರ ಮತವು ಮೊದಲನೆಯದೆಂದು ಬೃಹದ್ದೇವತಾಕಾರರು ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವರು. ಆದರೆ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಇತರರ ಮತಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆಯೇ ಹೊರತು ಯಾಸ್ಯರ ಮತವನ್ನು ನಿಷ್ಕರ್ಷವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಯಃ ಅದನ್ನೇ ಅವರೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರಬಹುದು.

ಶುಕ್ವಿಜೋ ಯಜಮಾನಂ ಚಿ ಶಾಕಪೂಣಿಸ್ತು ಮನ್ಯತೇ |
(ಬೃ. ದೇ. ೭-೭೦)

ಹೋತ್ರಾದಿ ನಾಲ್ಕು ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳೂ, ಯಜಮಾನನೂ ಸೇರಿ ಐದು ಗುಂಪೆಂದು ಶಾಕಪೂಣಿಯವರ ಮತ.

ಚೆನ್ನೈ ಶೋಕಂ ಮನೋ ವಾಕ್ ಚ ಪ್ರಾಣಶ್ವೇತ್ಯಾತ್ಮವಾದಿನಃ |

ಗಂಧರ್ವಾಪ್ಸರಸೋ ದೇವಾ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಪಿತರಶ್ಚಥಾ ||

ಸರ್ವಾಶ್ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ಚೈವ ಶ್ರೂಯಂತೇ ಹೈಶರೇಯಕೇ |

ಚೆನ್ನೈ, ಶೋಕೈ, ಮನಸ್ಸು, ವಾಕ್ಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣ ಈ ಐದು ಪಂಚೇಜನರೆಂದು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದಿಗಳ ಮತ. ಗಂಧರ್ವಾದಿಗಳೆಂದು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. (ವಿ. ಬ್ರಾ. ೩-೩೧-೫) ಇಂತಹ ಪಂಚೇಜನರೂ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಭೋಗಿಸಲಿ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ, ಎಂದು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಭೇದಗಳು ಉದಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಇಂದ್ರನು ಪಾಂಚೇಜನ್ಯ ರಕ್ಷಕನು ಎಂದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಮಹತ್ವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಸಕಲಲೋಕವೂ ಇಂದ್ರನ ರಕ್ಷಣೆಗೇ ಒಳಪಟ್ಟುದರಿಂದ ಪಾಂಚೇಜನ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಲಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವುವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕಿಯಾ ||

ವಜ್ರಭೃತ್—ವಜ್ರಂ ಬಿಭೃತಿ ಇತಿ ವಜ್ರಭೃತ್. ದುಭೃತ್ ಭರಣೇ. ಧಾತು. ವಜ್ರಶಬ್ದ ಉಪ ಪದವಾಗುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಪಿತಿ ಕೃತಿ ತುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಿತ್ತಾದ ಕೃತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಹ್ರಸ್ವವಾನ ಬುಕಾರಕ್ಕೆ ತುಕಾಗಮ. ವಜ್ರಭೃತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಸ್ಯುಹಾ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೋಃ ಧಾತು. ಅದಾದಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದಸ್ಯುಹನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಾರಕಪೂರ್ವಪದವಾದುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೀಮಃ—ಇಾಭೀ ಭಯೇ ಧಾತು. ಬಿಭೇತಿ ಅಸ್ಮಾತ್ ಇತಿ ಭೀಮಃ ಭೀಮಾದಯೋರ್ದಪಾದಾನೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪಾದಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭಿಯಃ ಷುಕ್ ವಾ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಮಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇತಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂಕೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಹಸ್ರಚೇತಾಃ—ಸಹಸ್ರಾಣಿ ಚೇತಾಂಸಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸಹಸ್ರಚೇತಾಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಶತನೀಧಃ—ಣೀಜ್ ಪ್ರಾಪಣೀ ಧಾತು. ಹನಿಕುಷಿನೀರಮಿಶಾತಿಭ್ಯಕ್ತೌನ್—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕೌನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶತಶಬ್ದದೊಡನೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸ. ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಮ್ಪ್ರೀಷಃ—ಇಷ ಗತೌ ಧಾತು. ಚಮ್ಪ್ರಾಮಿಸ್ಯತಿ ಗಚ್ಛತಿ ಇತಿ ಚಮ್ಪ್ರೀಷಃ. ಇಕ್ ಉಪಧವಾದ ಧಾತುವಾದುದರಿಂದ ಇಗುಪಧಜ್ಞಾಪ್ರೀಕಿರಃ ಕಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ರೇಫಾದೇಶ. ದೀರ್ಘ. ಚಮ್ಪ್ರೀಷಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಾರಕ ಪೂರ್ವಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದು ತ್ವರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಚಮು ಅದನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಈಷನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ರೇಫಾಗಮು. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಾಂಚೆಚಸ್ಯಃ—ತತ್ರ ಭವಃ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಹುದೇವನಪಂಚನೇಭ್ಯಶ್ಚೈತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮ್—(ಠಾ. ೪-೩-೫೮-೧) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತದ್ವಿಶೇಷ್ಯಚಾಮಾದೇಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿವೃದ್ಧಿ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತ್ಯ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವೃತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ||೧೨||

ಸಂಹಿತಾಶಾಠಃ

ತಸ್ಯ ವಜ್ರಃ ಕ್ರಂದತಿ ಸ್ಮತ್ಪ್ರೇರ್ಷಾ ದಿವೋ ನ ತ್ವೇಷೋ ರ-
ವಧಃ ಶಿಮಿವಾನ್ ।

ತಂ ಸಚಂತೇ ಸನಯಸ್ತಂ ಧನಾನಿ ಮರುತ್ಪಾನ್ಮೋ ಭವತ್ಪಿಂ-
ದ್ರ ಊತೀ || ೧೩ ||

• ಪದಪಾಠಃ •

ತಸ್ಯ | ವಜ್ರಃ | ಕ್ರಂದತಿ | ಸ್ತುತ್ | ಸ್ತುತಃ ಸಾಃ | ದಿವಃ | ನ | ತ್ರೇಷಃ |
 ರವಃ | ಶಿಮಿವಾನ್ |
 ತಂ | ಸಚಿಂತೇ | ಸನಯಃ | ತಂ | ಧನಾನಿ | ಮರುತ್ಮಾನ್ | ನಃ | ಭವ-
 ತು | ಇಂದ್ರಃ | ಊತೀ ||೧೩||

• ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ •

ತಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ವಜ್ರಃ ಕುಲಿತಃ ಸ್ತುತ್ ಭೃತಂ ಕ್ರಂದತಿ | ಶತ್ರುನಾಕ್ರಂದಯತಿ | ರೋದಯತೀ-
 ಕೃಷ್ಣಃ | ಯ ಇಂದ್ರಃ ಸ್ವರ್ಷಾಃ ಶೋಭನಸ್ತೋದಕಸ್ಯ ದಾತಾ ದಿವೋ ನ ದಿವಃ ಸಂಬಂಧೀ ಸೂರ್ಯ
 ಇವ ತ್ರೇಷೋ ದೀಪ್ತಃ ರವಃ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಗರ್ಜನಲಕ್ಷಣಸ್ಯ ಕರ್ತಾ ಶಿಮಿವಾನ್ | ಶಿಮಿತಿ ಕರ್ಮ-
 ನಾಮ | ಲೋಕಾನುಗ್ರಾಹಕೇಣ ಕರ್ಮಣಾ ಯುಕ್ತಸ್ಯ ಮಿಂದ್ರಂ ಸನಯೋ ಧನಸ್ಯ ದಾನಾನಿ ಸಚಿಂತೇ |
 ಸೇವಂತೇ | ತಥಾ ತಂ ಧನಾನಿ ಚ ಸೇವಂತೇ | ಸ ಮರುತ್ಮಾನಿಂದ್ರೋ ನೋದ್ಯತ್ಯಾಕಂ ರಕ್ಷಣಾಯ
 ಭವತು || ಕ್ರಂದತಿ | ಕದಿ ಕ್ರದಿ ಕ್ರದಿ ಅಹ್ಯಾನೇ ರೋದನೇ ಚ | ಭಂದಸ್ಯ ಭಯಭೇತಿ ಶವ ಅರ್ಧ-
 ಧಾತುಕತ್ವಾಕ್ಷೇರನಿಟೀತಿ ಚಿಲೋಪಃ | ಸ್ವರ್ಷಾಃ | ಸುಪೂರ್ವಾರ್ತೇರ್ವಿಚ್ | ಸುಷ್ಪರ್ತಿ ಗಚ್ಚತೀತಿ
 ಸ್ವರುದಕಂ | ತತ್ಸನೋತೀತಿ ಸ್ವರ್ಷಾಃ | ಪಣು ದಾನೇ | ಜನಸನಖನಕ್ರಮಗಮೋ ನಿಟ್ | ವಿದ್ಯನೋ-
 ರನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾ ದಿತ್ಯಾತ್ವಂ | ಸನೋತೇರನಃ | ಪಾ. ೮.೩.೧೦೮ | ಇತಿ ಸತ್ವಂ | ತ್ರೇಷಃ | ತ್ರಿಷ ದೀಪ್ತ |
 ಪಶಾದ್ಯಚ್ | ರವಃ | ರು ಶಬ್ದೇ | ಶಿರ್ಷಶಮಿರುಗಮಿವಂಚಿಜೀವಿಸ್ಪಾಣಿಭ್ಯೋಽಫಃ | ಉ. ೩.೧೧೩ |
 ಇತ್ಯೇಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಗುಣಾವಾದೇಶ್ | ಸನಯಃ | ಸನೋತೇರ್ಭಾವ ಔಪಾದಿಕ ಇಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ತಸ್ಯ-೮ ಇಂದ್ರನ | ವಜ್ರಃ-ವಜ್ರಾಯುಧವು | ಸ್ತುತ್-ಬಹಳವಾಗಿ | ಕ್ರಂದತಿ-(ಶತ್ರುಗಳನ್ನು)
 ಅಳಿಸುತ್ತದೆ. (ಅಳುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ) | (ಯಃ-ಯಾವ ಇಂದ್ರನು) | ಸ್ವರ್ಷಾಃ-ತ್ರಿಷ್ವಾದ ಉದಕಗಳ
 ಪ್ರದಾತನೂ | ದಿವೋ ನ-ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಸೂರ್ಯನಂತೆ | ತ್ರೇಷಃ-ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ |
 ರವಃ-ಗರ್ಜನರೂಪವಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡುವವನೂ | ಶಿಮೀರ್ವಾ-(ಲೋಕಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ)
 ಕರ್ಮದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವವನೂ (ಆಗಿರುವನೋ) | ತಂ-೮ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಸನಯಃ-ಉದಾರವಾದ
 ದಾನಗಳು | ಸಚಿಂತೇ-ಸೇವಿಸುತ್ತವೆ | ತಂ - ಅವನನ್ನು | ಧನಾನಿ-ಧನಗಳೂ (ಸೇವಿಸುತ್ತವೆ) | ಮರು-
 ತ್ವಾನ್-ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ | ಇಂದ್ರಃ-ಇಂದ್ರನು | ನಃ-ನಮ್ಮ | ಊತೀ-ರಕ್ಷಣಾರ್ಥ
 ವಾಗಿ | ಭವತು-ಆಗಲಿ.

ಛಾಂದೋ

ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧವು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿ ಅವರು ಬಹಳವಾಗಿ ರೋದಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಯಾವ ಇಂದ್ರನು ಉದಕಗಳ ಪ್ರದಾತನೂ, ಮೃಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ ಗರ್ಜನ ರೂಪವಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡುವನೂ ಲೋಕಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನೂ ಆಗಿರುವನೋ ಅಂತಹ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಧನಗಳೂ ಉಪಾರವಾದ ದಾನಗಳೂ ಸೇವಿಸುತ್ತವೆ. (ಆಶ್ರಯಿಸಿರುತ್ತವೆ) ಮತ್ತು ಗೋಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಅಂತಹ ಇಂದ್ರನು ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಆಗಲಿ.

English Translation

His thunderbolt draws cries (from his enemies), he is the sender of good waters, brilliant as (the luminary) of heaven, the thunderer, the promoter of beneficent acts, upon him do donations and riches attend : may Indra, associated with the Maruts, be our protection.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಜ್ರಃ—ವಜ್ರಃ ಕಸ್ಮಾತ್, ವರ್ಜಯತೀತಿ ಸತಃ | ಜೀವಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಬೇರೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ವಜ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು. ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಭಲರಾದ ಅಸುರರನ್ನೂ ಕೊಲ್ಲತಕ್ಕ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು. ವಜ್ರಾಯುಧದ ಮಹತ್ವವೂ, ಇಂದ್ರನು ಇವನ್ನು ಪಡೆದುದೂ ಒಂದೊಂದುಕಡೆ ಒಂದೊಂದು ವಿಧವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಅಸ್ಮಾ ಇಮು ತ್ವಷ್ಟಾ ತಕ್ಷದ್ವಜ್ರಂ ಸ್ವಸ್ತಮಂ ಸ್ವರ್ಯಂ ರಿ ರಣಾಯ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೬೧-೬.)

ಅನವಸ್ತೇ ರಥಮಶ್ವಾಯ ತಕ್ಷದ್ವಷ್ಟಾ ವಜ್ರಂ ಪುರುಹೂತ ದ್ಯುಮಂತಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೫-೩೧-೪)

ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ತ್ವಷ್ಟುವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ದೀಪ್ತಿಯುತವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಟ್ಟನೆಂದೂ ಅಲ್ಲದೆ,

ಯಂ ತೇ ಕಾವ್ಯ ಉಶನಾ ಮಂದಿನಂ ದಾವ್ವೈತ್ರಹಣಂ ಪಾರ್ಯಂ ತತಕ್ಷ ವಜ್ರಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೨೧-೧೨.)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯ ಉಶನಸ್ಸಿನಿಂದ ದತ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಸಮುದ್ರೇ ಅಂತಃ ಕಯತ ಉದ್ಧಾ ವಜ್ರೋ ಅಭೀವೃತಃ |

ಭರಂತ್ಯೈಸ್ತೈ ಸಂಯತಃ ಪುರಃಸ್ತೈವನಾ ಬಲಿಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೮-೧೦೦-೯)

ಎಂಬವೇ ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವಜ್ರಯುಧವ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ವಜ್ರಾಯುಧವು ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ನೀರಿನಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿಯೂ ಸುಪ್ತವಾಗಿಯೂ ಇದ್ದು ಯುದ್ಧರಂಗಕ್ಕೆ ಬಂದೊಡನೆಯೇ ಶತ್ರುಗಳೂ ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನೇ ಬಲಿಯಾಗಿ ಕೊಡುತ್ತಾರೆಂದು ವಜ್ರಾಯುಧವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಇಂತಹ ಆಯುಧದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಸಕಲ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಿದನು- ಮತ್ತು ಅವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಅವರನ್ನು ಸ್ಕತ್ ಕೃಂದತಿ—ಅಧಿಕವಾಗಿ ಅಳುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಸ್ಕತ್ ಶಬ್ದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಶೋಭನ, ಕಲ್ಯಾಣ, ಪ್ರಶಸ್ತ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಸಾಯಣರು ಅನೇಕಕಡೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಹ (ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ) ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಪರ್ಯಾಯವೆಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಭೃಶಂ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಅಸ್ತಿನಿಂದ್ರ ವ್ಯಜನೇ ಸರ್ವವೀರಾಃ ಸ್ಮತ್ಪೂರಿಭಿಸ್ತವ ಶರ್ಮನ್ತಾಸ್ತಮು |
(ಮ. ಸಂ. ೧-೫೧-೧೫)

ಸಿಷಕ್ತು ಮಾತಾ ಮಹೀ ರಸಾ ನಃ ಸ್ಮತ್ಪೂರಿಭೀರ್ಯಜುಹಸ್ತ ಜುಮನನಿಃ |
(ಮ. ಸಂ. ೫-೪೧-೧೫)

ಈ ಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು ಹೀಗೆಯೇ ೫-೪೧-೧೫ ೫-೪೨-೮, ೨-೩-೮, ೮-೧೮-೮ ಇತ್ಯಾದಿ ಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರತಕ್ಕ ಸ್ಕತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸುಪ್ರಶಸ್ತ ಅಥವಾ ಶೋಭನ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು

ಉತ ನ ಈ ಮರುತೋ ವೃದ್ಧಸೇನಾಃ ಸ್ಮದ್ಯೋದಸೀ ಸಮನಸಃ ಸಮಂತು |
(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೮೬-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸಹ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿ, ಮ. ಸಂ. ೧-೨೩-೬ ನೇ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಸ್ಕತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ಮಚ್ಚೆಬ್ಧೋ ನಿತ್ಯಶಬ್ದಸಮಾನಾರ್ಥಃ ನಿತ್ಯಮೂಢಸಾ ಯುಕ್ತಾಃ ಎಂದು ನಿತ್ಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇದರಂತೆಯೇ ೨-೪-೯ ನಿಯದರಲ್ಲೂ ಸಹ ಭೃಶಂ, ಅತಿಪ್ರಭೂತಂ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ ಅಳಿಸಿದನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

ಸ್ಪರ್ಷಾಃ—ಶೋಭನಸ್ಯ ಉದಿಕಸ್ಯ ದಾತಾ | ಶ್ರೀಷ್ಯವಾದ ಉದಕಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನು.

ಶಿಮೀವಾನಾ—ಶಿಮೀತಿ ಕರ್ಮನಾಮ | ಶಮಯತೇರ್ವಾ ಶಕ್ನೋತೇರ್ವಾ (೨. ೫-೧೨)
ಪ್ರಯಾಸಪಡು ಅಥವಾ ಶ್ರಮಪಡು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶರ್ಮ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಶಕ್ಯೆಂಬಂಭವನನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಕ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಕರ್ಮ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಪಾಂತಮನ್ಯುಸ್ತೃಪಲಸ್ರಭವರ್ಷಾ ಧುನಿಃ ಶಿಮೀವಾಞ್ಕುರುಮಾ ಮುಜೇಷೀ |
(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೮೯-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ಮಯುಕ್ತನಾದ ಎಂದರ್ಥ. ವೃತ್ತಹನನಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ ವೃಷ್ಟಿವರ್ಷಣರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ. ಲೋಕರಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಸಾಧನಗಳಾದ ಇತರಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದರಿಂದಲೂ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಶಿಮೀವಾನ್ ಎಂಬ ವಿಶೇಷವು ಉಚಿತವಾಗಿದೆ.

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ಕ್ರಸ್ತತಿ—ಕದಿ ಕ್ರದಿ, ಕ್ವದಿ ಅಹ್ವಾನೇ ರೋದನೇ ಚ. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಹೇತುಮತಿ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಧಾತುವು ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದಿತೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವೇ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕ್ರದಿ ಎಂಬುದು ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವು ರೂಪ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಛಂದಸ್ಸುಭಯಥಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಶಕಿಂ ಅರ್ಧಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಣೀರನಿಟಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಕ್ರಸ್ತತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತನ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಹಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸ್ವರ್ಷಾಃ—ಯು ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಽಽಽ ದೈಕೃತೇ— ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿಚನಲ್ಲಿ ಸರ್ವವೂ ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸುಮ್ ಅರ್ಥ ಗಚ್ಚತಿ ಇತಿ ಸ್ವರ್ ಉದಕಮ್ (ಚನ್ನಾಗಿ ಹೋಗುವುದು ನೀರು ಎಂದರ್ಥ) ಸ್ವರ್ ಸನೋತಿ ಇತಿ ಸ್ವರ್ಷಾಃ. ನಮ ದಾನೇ ಧಾತು. ಜನಸನಮಿಶ್ರಮಗಮೋ ವಿಟ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ವಿಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಧಾತ್ಯಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತ್ಯಾದಿಗೆ ಸತ್ಯ. ವಿದ್ಯನೋರನನಾಸಿಕಸ್ಯಾತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಟ್ ಪರವಾದಾಗ ಅನನಾಸಿಕಾಂತವಾದ ಈ ಧಾತುವಿನ ಅನನಾಸಿಕಕ್ಕೆ ಆತ್ಯ ಸ್ವರ್ಸಾ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸನೋತೇ ಗತಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧೦೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸತ್ಯ. ಸ್ವರ್ಷಾ ಎಂದು ಆಕಾರಾಂತವಾದ ರಬ್ಬವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿವಃ—ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತೈಷಃ—ತ್ವಿಶ ದೀಪ್ತೌ. ಧಾತು. ಪಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ನಂದಿಗುಹಪಚಾದಿಭ್ಯಃ— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ರವಃ-- ರು ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಶೀಘ್ರ ಶಪಿ ರುಗಮಿ ವಂಚಿ ಜೀವಿಸ್ರಾಣಿಭ್ಯೋಽಽಽಽಃ—(ಉ. ಸೂ. ೩-೩೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಥ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಅವಾದೇಶ. ರವಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರದಿಂದ ನುಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಚಿಂತೇ—ಸಚ ಸೇಚನೇ ಸೇವನೇ ಚ ಧಾತು. ಭ್ರಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವು ರೂಪ ವಿಕವಚನರೂಪ ಅತಿಹಂತನ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸನಯಃ—ಪಯದಾನೇ ಧಾತು. ಧಾತ್ಯಾದೇಃ ಸೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸತ್ಯ. ಇದಕ್ಕೇ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛೇದಾದಿಕ್ ಇ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸನಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಸನಯಃ ಎಂಬುದು ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೩ ||

101

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ |

ಯಸ್ಯಾ¹ಜಸ್ತ್ರಂ¹ ಶವ¹ಸಾ¹ ಮಾನ¹ಮುಕ್ಥಂ¹ ಪರಿ¹ಭುಜದೋ¹ದಸೀ¹
ವಿಶ್ವ¹ತಃ¹ ಸೀಂ |

ಸ¹ ಪಾರಿ¹ಷತ್ಕ್ರ¹ತುಭಿ¹ಮಂದ¹ಸಾನೋ¹ ಮರು¹ತ್ಪಾನೋ¹ ಭವ¹
ತ್ಸಿಂದ್ರ¹ ಊ¹ತೀ || ೧೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯಸ್ಯ¹ | ಅಜಸ್ತ್ರಂ¹ | ಶವಸಾ¹ | ಮಾನಂ¹ | ಉಕ್ಥಂ¹ | ಪರಿ¹ಭುಜತ್¹ | ರೋ-
ದಸೀ¹ ಇತಿ | ವಿಶ್ವತಃ¹ | ಸೀಂ |

ಸಃ | ಪಾರಿಷತ್¹ | ಕ್ರತು¹ ಭಿಃ | ಮಂದಸಾನಃ¹ | ಮರುತ್ಪಾನ್¹ ನಃ | ಭವತು |
ಇಂದ್ರಃ | ಊತೀ || ೧೪ ||

ಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯೋಕ್ತಂ ಪ್ರಶಸ್ಯಂ ಶವಸಾ ಮಾನಂ ಬಲೇನ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪರಿಚ್ಛೇದಕಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ
 ಬಲಸ್ಯೋಪಮಾನಭೂತಂ ವಾ ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ ವಿಶ್ವತಃ ಸೀಂ ಸರ್ವತೋಽಽಜಸ್ರಮನವರತಂ
 ಪರಿಭುಜತ್ ಪರಿತಃ ಸರ್ವತೋ ಭುನಕ್ತಿ ಪಾಲಯತಿ ಸ ಇಂದ್ರಃ ಕೃತುಭಿರಸ್ಯಾಭಿಃ ಕೃತ್ವೈರ್ಯಾಗ್ನಿಮುಂದಂ-
 ಸಾನೋಮೋದಮಾನಃ ಸನ್ನಾರಿಷತ್ | ಅಸ್ಮಾನ್ಪರಿತಾತ್ಕಾರಯತು || ಉಕ್ತಂ | ವಚಿ ಪರಿಭಾಷಣೇ | ಸಾತ್ಸ್ಮತು-
 ದಿವಚೀತ್ಯಾದಿನಾ ಕರ್ಮಣಿ ಥಕ್ | ವಚಿಸ್ತಸೀತ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಪರಿಭುಜತ್ | ಭುಜ ಪಾ-
 ನಾಭ್ಯವಹಾರಯೋಃ | ಲೇಟ್ಕಿಡಾಗಮಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಃ | ಪಾರಿಷತ್ | ಪಾರ ತೀರ ಕರ್ಮಸಮಾಪ್ತೌ |
 ಲೇಟ್ಕಿಡಾಗಮಃ | ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟೀತಿ ಸಿಪ್ | ತಸ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕತ್ಯಾದಿಬ್ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ
 ಣೀಲೋಪಃ | ಮಂದಸಾನಃ | ಮದಿ ಸ್ತುತಿವೋದಮದಸ್ಯಪ್ತಕಾಂತಿಗತಿಷು | ಋಂಜಿವ್ಯಧಿಮಂದಿಸಹಿಭ್ಯಃ
 ಕಿತ್ | ಉ. ೨-೮೭ | ಇತ್ಯೇಸಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಶವಸಾ—ಬಲದಿಂದ | ಯಸ್ಯ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನ | ಉಕ್ತಂ—ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ | ಮಾನಂ—ಪ್ರಮಾಣವು
 (ಅಥವಾ ಇತರರ ಬಲಕ್ಕೆ) ಮಾನಯು | ರೋದಸೀ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು | ವಿಶ್ವತಃ ಸೀಂ—ಸಕಲಪ್ರದೇಶ
 ಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ಅಜಸ್ರಂ—ಯಾವಾಗಲೂ | ಪರಿಭುಜತ್—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪಾಲಿಸುತ್ತದೆಯೋ | ಸಃ—
 ಆ ಇಂದ್ರನು | ಕೃತುಭಿಃ—(ನಾವು ನೆರವೇರಿಸಿದ) ಯಜ್ಞಗಳಿಂದ | ಮಂದಸಾನಃ—ಹರ್ಷಿತನಾಗಿ | ಪಾರಿ
 ಷತ್—(ನಮ್ಮನ್ನು ಪಾಪದಿಂದ) ಮುಕ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿ | ಮರುತ್ಯಾರ್ಥ—ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ
 ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಊತೀ—ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ | ಭವತು—ಆಗಿರಲಿ.

|| ಛಾಂದೋಃ ||

ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಬಲವು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಇತರರಿಬ್ಬರ ಬಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಅವೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಪ್ರಮಾಣ
 ವಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಮಾದರಿಯಾಗಿಯೂ ಇದ್ದು ಅದು ಸದಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಸಕಲಪ್ರದೇಶ
 ಗಳನ್ನೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪಾಲಿಸುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಇಂದ್ರನು ನಾವು ನೆರವೇರಿಸಿದ ಯಜ್ಞ
 ಗಳಿಂದ ಹರ್ಷಿತನಾಗಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಪಾಪದಿಂದ ಮುಕ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿ. ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ
 ಆ ಇಂದ್ರನು ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಕನಾಗಿರಲಿ.

English Translation

May he, of whom the excellent measure (of all things), through
 strength, eternally and everywhere cherishes heaven and earth, propitiated
 by our acts, convey us beyond (evil): may Indra, associated with the
 Maruts, be our protection.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಮೀರಿಸಿದವರಾದೊ ಇಬ್ಬ. ಇವನ ಬಲವು ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳ ಬಲವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಮೀರಿಸಿ ಎಲ್ಲಾ, ವಿಧವಾದ ಬಲಕ್ಕೂ ಮಾದರಿಯಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಶಸ್ತನಾದುದು ಎಂದೂ, ಈ ವಿಧವಾದ ದಿವ್ಯಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳೆರಡನ್ನೂ ಇಂದ್ರನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದೂ ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಈ ಎರಡು ಅಂಶಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ, ಪ್ರಶಸ್ತನಾದುದೂ, ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮಾದರಿಯಾದುದೂ ಆದ ಅವನ ಶಕ್ತಿ. ಆ ಶಕ್ತಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಸಂಹಿತಾ ವಾಕ್ಯಗಳ ವರ್ಣನೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ನಹಿ ನು ಯಾದಧೀಮಸೀಂದ್ರಂ ಕೋ ವೀರ್ಯಾ ಪರಃ |

ತಸ್ಮಿನ್ನೈವ್ಲ ಮುತ ಕ್ರತುಂ ದೇವಾ ಓಜಾಂಸಿ ಸಂ ದಧುರರ್ಚೆನ್ನ ನು ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೮೦-೧೫).

ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಕನೂ, ಮಾನವರಿಂದ ತಿಳಿಯಲಾರದಷ್ಟು ಗಹನವಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವವನೂ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯಾವನು ತಾನೇ ತಿಳಿಯಬಲ್ಲನು ? ಈ ವೀರ್ಯವಿರುವುದರಿಂದಲೇ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ವೀರೈಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದಕ್ಕೂ, ಬಲಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯನಾಗುವುದಕ್ಕೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಮಾದರಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು.

ನಿ ಪು ಸೀದ ಗಣಪತೇ ಗಣೇಷು ತ್ವಾಮಾಹುರ್ವಿಪ್ರತಮಂ ಕವೀನಾಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೧೩-೯.)

ಮೇಧಾವಿಗಳೂ, ಕ್ರಾಂತಪ್ರಜ್ಞರೂ ಆದ ಕವಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಅತ್ಯಂತಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಕವಿಯೆಂದು ಪರಿಗಣಿತರಾಗಿದ್ದೀರು.

ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ದೈಹಿಕಶಕ್ತಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ, ಆತ್ಮಶಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರನು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಮಾದರಿಯಾಗಿರುವನೆಂದು ನೂರಾರು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಇದೇ ರೀತಿ ಅವನ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇಂತಹ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಪರಾಕ್ರಮವೂ ಪ್ರಜ್ಞೆಯೂ ಇರತಕ್ಕ ಇಂದ್ರನು ಸಕಲ ವಿದ್ಯೆಗಳೂ ಪ್ರಭುವೆಂದೂ, ರಕ್ಷಕನೆಂದೂ ಸಹ ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ತುತವಾಗಿರುವ ಎರಡನೆಯ ಅಂಶವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿರುವುದನ್ನು ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು.

ವಿಕೋ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಭುವನಸ್ಯ ರಾಜಾ ಸ ಯೋಧಯಾ ಚಿ ಕ್ಷಯಯಾ ಚಿ ಜನಾನಾಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೩-೪೬-೨)

ಸಕಲ ವಿದ್ಯೆಗಳೂ ಇಂದ್ರನೊಬ್ಬನೇ ಶಕ್ತನಾದ ಪ್ರಭುವು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ,

ಯುಸ್ಯ ದ್ವಿಬರ್ಹಸೋ ಬೃಹತ್ಸಹೋ ದಾಧಾರ ರೋದಸೀ |

ಗಿರೀರಜ್ರಾ ಅಪಃ ಸ್ವರ್ವಪತ್ನಿನಾ |

(ಮು. ಸಂ. ೮-೧೫-೨)

ಇಂದ್ರನು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡನ್ನೂ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಧರಿಸಿದನು ಮತ್ತು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಶಾಶ್ವತಗಳಾಗಿಯೂ ಸುರಕ್ಷಿತಗಳಾಗಿಯೂ ಇರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ಶಕ್ತಿಯೂ, ಪ್ರಭುತ್ವವೂ, ರಕ್ಷಣಾಕಾರ್ಯವೂ ಅನ್ಯಾದ್ಯಶವಾಮನಂದಿಲ್ಲೇ,

ನನೀ ಸ್ವಸ್ಯ ಪ್ರತಿಮಾನಮಸ್ಯಂತೇರ್ಜಾತೇಷೂತ ಯೇ ಜನಿತ್ಯಾಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೪-೧೮-೪)

ಎಂಬುದಾಗಿ, ಉತ್ಪನ್ನರಾದವರಲ್ಲಾಗಲಿ, ಮುಂಚಕ್ಕೆ ಉತ್ಪನ್ನರಾಗತಕ್ಕವರಾಗಲಿ ಯಾರೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಮಾನರಾಗಲಾರರು ಎಂದು ಘೋಷಿಸಿದೆ. ಈ ಎರಡು ಅಂಶಗಳನ್ನೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಶವಸಾ ಯಸ್ಯ ಉಕ್ತಂ ಮಾನಂ ದೋದಸೀ ವಿಶ್ವತಃ ಸೀಂ ಅಜಸ್ರಂ ಪರಿಭುಜತ್ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಮಂದಸಾನಃ—ಮೋದಮಾನಃ | ಮಂದತೀಸ್ತೃಪ್ತಿಕ್ರಮಣಃ | (ನಿ. ೨-೫) ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವ ಮಂದ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿವೃತ್ತವಾಗಿದೆ. ಕ್ರತುಭಿಃ ಮಂದಸಾನಃ | ನಮು ಯಾಗಾದಿಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತನಾಗು ಮತ್ತು ಆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ನಮ್ಮನ್ನು,

ಸಾರಿಷತ್—ದುರಿತಾತ್ ಸಾರಯತು | ಪಾಪದಿಂದ ಮುಕ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ಎಂದು ಸಾಯಣರು, ನ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿ.

ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಬೇರೆ ವಿಧವಾದ ಆಸ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸ ಸಾರಿಷತ್—ಪೋ, ಪಾಲನೆಪೂರಣಿಯೋಃ | ಪೂರಯತೈಸ್ವಾನ್ | ಕ್ರತುಭಿಃ ಪ್ರಜ್ಞಾಭಿಃ | ಅತ್ಯಂತಪ್ರಜ್ಞಾನ್ ಅಸ್ವಾನ್ ಕರೋತ್ತಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಮಂದಸಾನಃ | ಮಂದತಿರರ್ಚಿತೀಕರ್ಮಾ | ಸ್ತೂಯಮಾನೋಽಸ್ವಾಭಿಃ | ೪೪ ಅರ್ಚಿತೀಕರ್ಮಗಳ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತನಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಮಂದಸಾನಃ ಎಂದರೆ ನಮ್ಮಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವ ಇಂದ್ರನು ಎಂದರ್ಥ. ಅಂತಹ ಇಂದ್ರನು ನಮಗೆ ಪೂರ್ಣವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಕೊಡಲಿ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವೆಂದು ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರ ಅರ್ಥವೇ ಸಾಧುವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಮಾನಮ್--ಮಾಣ್ ಮಾನೇ ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುವೋರನಾಕೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಸ್ವಾರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಕ್ತಮ್--ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಧಾತು. ಸಾತ್ಯೈತುದಿವಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಧಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ವಚಿಸ್ವಸಿಯಜಾದೀನಾಂ ಕಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಚೋಃ ಕುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಝಲ್ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಕುತ್ಪದಿಂದ ಕಕಾರಾದೇಶ. ಉಕ್ತ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ

ಪರಿಭುಜತ್—ಭುಜ ಪಾಲನಾಭ್ಯವಹಾರಯೋಃ ಧಾತು. ಪರಿ ಉಪಸರ್ಗ. ಧಾತುವಿಗೆ ಲೇಟಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಕ್ಕ ಲೋಪಃ ಪರಸ್ಕೈಪವೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ ಲೇಟೋಽಡಾಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ (ಪಾ ಸೂ ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ವಮಿಗೆ ಶ ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಸ್ಯ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯತ್ವಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ.ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಪೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ವಿಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ತಿಜುಜೋದಾತ್ರವತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪರಿ) ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಕ್ವತಃ—ವಿಕ್ವಸ್ಯಾತ್ ಎಂದು ಅರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಪಂಚಮ್ಯಾಃತಿಸಿಲ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಸಿಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೯-೧-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಾರಿಷತ್—ಪಾರ ತೀರ ಕರ್ಮಪರಿಸಮಾಪ್ತಿ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಚನಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಕ್ಕ ಲೋಪಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೇಟೋಽಡಾಟ್ (ಪಾ.ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿಪ್. ಅರ್ಥ-ಧಾತುಕಂ ಶೇಷಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇದ್ಯರಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಚುರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲೇಟ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಡಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಲೇಟಿಗೆ ಲೋಪ ಪಾರಿಷತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಂದಿಸಾನಃ—ಮದಿ ಸ್ತುತಿಮೋದಮದಸ್ವತ್ಸೌಂಕಿತಮಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಋಷ್ವೌವೃಧಿಮಂದಿ-ಸುಭ್ಯಃ ಕಿತ್ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಿತ್ಯೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುನಾಗಮ. ಮಂದಿಸಾನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ರಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಃ

ನ ಯಸ್ಯ ದೇನಾ ದೇವತಾ ನ ಮರ್ತಾ ಆಪಶ್ಚನ ಶವಸೋ
ಅಂತಮಾಪುಃ ।

ಸ ಪ್ರರಿಕ್ವಾ ತ್ವಕ್ಷಸಾ ಕ್ಷ್ಮೋ ದಿವಶ್ಚ ಮರುತ್ವಾನ್ನೋ ಭ-
ವತ್ಪಿದ್ರ ಊತೀ ॥ ೧೫ ॥

ಽದವಾಃ

ನ । ಯಸ್ಯ । ದೇನಾಃ । ದೇವತಾ । ನ । ಮರ್ತಾಃ । ಆಪಃ । ಚನ । ಶವಸಃ ।
ಅಂತಂ । ಆಪುಃ ।

ಸಃ । ಪ್ರರಿಕ್ವಾ । ತ್ವಕ್ಷಸಾ । ಕ್ಷ್ಮೋಃ । ದಿವಃ । ಚ । ಮರುತ್ವಾನ್ । ನಃ । ಭವತು ।
ಇಂದ್ರಃ । ಊತೀ ॥ ೧೫ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ದೇವತಾ ದೇವಸ್ಯ ವಾನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತಸ್ಯ ಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಶವಸೋ ಬಲಸ್ಯಾಂತಮವಸಾನಂ
ದೇನಾ ವಸ್ಯಾದ್ಯಾ ದೇವಗಣಾ ನಾಪುಃ ನಾನಶಿರೀ ತಥಾ ಮರ್ತಾ ಮನುಷ್ಯಾ ಆಪಶ್ಚನಾಪೋಽಪಿ ನ
ಪ್ರಾಪುಃ ಸ ತಾದ್ಯತ ಇಂದ್ರಸ್ತ್ವಕ್ಷಸಾ ಶತ್ರುಣಾಂ ಶನೂಕರ್ತಾಪ್ತೀಯೇನ ಬಲೇನ ಕ್ಷ್ಮೋ ಪೃಥಿವ್ಯಾ
ದಿವಶ್ಚ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಯ ಚ ಪ್ರರಿಕ್ವಾ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ರೀಚಿಕೋ ಭವತಿ | ಲೋಕದ್ವಯಾದಪ್ಯಸ್ಯ ಬಲಮತಿರಿಚ್ಯತ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಮರುದ್ವಿಯುಕ್ತಃ ಸ ಇಂದ್ರೋ ನೋಽಸ್ಮಾಕಮೂತೀ ಊತಿಯೇ ರಕ್ಷಣಾಯ ಭವತು ||
ದೇವತಾ | ದೇವ ಏವ ದೇವತಾ | ದೇವಾತ್ರಲಿತಿ ಸ್ವಾರ್ಥೇ ತಲ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಷಷ್ಠ್ಯಾ ಲುಕ್ |
ಮರ್ತಾಃ | ಮೃಜ್ ಪ್ರಾಣಶ್ಯಾಗೇ | ಅಸಿದಸೀತ್ಯಾದಿನಾ ತನ್ವತ್ಯಯಃ | ನಿಶ್ಚಾದ್ಯುದಾತ್ರತ್ವಂ |
ಪ್ರರಿಕ್ವಾ | ರಿಚಿರ್ ವಿರೀಚನೇ | ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯಂತ ಇತಿ ಕೃನಿಶ್ | ಅಂತೈವಿಶಾರಶ್ಯಾಂದಸಃ |
ತ್ವಕ್ಷಸಾ | ತಕ್ಷೂ ತ್ವಕ್ಷೂ ತನೂಕರಣೇ | ಅಸುನ್ | ನಿಶ್ಚಾದ್ಯುದಾತ್ರತ್ವಂ | ಕ್ಷ್ಮೋಃ | ಕ್ಷ್ಮೀತಿ

ಪೃಥಿವೀನಾಮ | ಅತೋ ಧಾತೋರಿತ್ಯತ್ತಾತ ಇತಿ ಯೋಗವಿಭಾಗಾದಿಷ್ಟಸಿದ್ಧಿರಿತ್ಯಭಿಧಾನಾತ್ ಜಸಿ
ಭಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಾಕಾರಲೋಪಃ | ಯದ್ವಾ | ಜ್ಞಾಯಾ ವಿಧಾನನೇ | ಅಸ್ಮಾಕ್ಪಿಸ್ತೇತಿ ಕ್ರಿಸ್ |
ವೇರಪೃಕ್ತಲೋಪಾತ್ಪೂರ್ವಂ ವರಿ ಲೋಪಃ | ಅನ್ಯತ್ಯಮಾನಂ | ಉದಾತ್ತವಿನ್ಯತ್ಪ್ರಸ್ಯೇಣ ವಿಭಕ್ತೇ-
ರುದಾತ್ತತ್ಯಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ದೇವತಾ—ದಾನಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ದೇವತಾತ್ಯನಾದ | ಯಿಸ್ಯ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನ | ಶವಸೇ-
ಪರಾಕ್ರಮದ | ಅಂತಂ—ಅವಧಿಯನ್ನು | ದೇವಾಃ—ದೇವತೆಗಳು | ನೆ ಅಪ್ತುಃ—ಸಮಾಪಿಸಲಿಲ್ಲವೋ,
(ಹಾಗೆಯೇ ಪಡೆಯಲಿಲ್ಲವೋ) | ಮರ್ತಾಃ—ಮಾನವರೂ | ಆಪೆಕ್ಶ ನೆ—ಅಪ್ಪೇವತೆಗಳೂ | ನೆ—ಸಮೀ
ಪಿಸಲಿಲ್ಲವೋ (ಪಡೆಯಲಿಲ್ಲವೋ) | ಸಃ—ಅಂತಹ ಇಂದ್ರನು | ತೈಕ್ಷ್ಣಸಾ—(ಶತ್ರುಗಳನ್ನು)ಕ್ಷೀಣರನ್ನಾಗಮಾಡುವ
ಬಲದಿಂದ | ಪ್ತುಃ—ಪೃಥಿವಿಯ | ದಿವತ್ಯ—ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗದ | ಪರಿಕ್ವಾ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪ್ರಕಾಶನಾಗಿ
ಆಗುತ್ತಾನೆ | ಮರುತ್ಯಾನ್—ಮರುತ್ತುಗಳೊಡಗೂಡಿದ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಊತೀ-
ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ | ಭವತು—ಆಗಲಿ. |

ಧಾರ್ವಾರ್ಥ

ದಾನಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ದೇವತಾತ್ಯನಾದ ಇಂದ್ರನ ಶಕ್ತಿಯು ಲೋಕದ ಇತರ ಎಲ್ಲರ ಶಕ್ತಿಗಿಂತಲೂ
ವೀರವು. ಅದರ ಅಂತವನ್ನು ದೇವತೆಗಳಾಗಲಿ, ಮಾನವರಾಗಲಿ, ಅಪ್ಪೇವತೆಗಳಾಗಲಿ ಪಡೆಯಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆ
ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುನಾಶಕವಾದ ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವಯುತವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಪೃಥಿವೀ ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಗಳೆರಡನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ
ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅಂತಹ ಇಂದ್ರನು ಮರುತ್ತುಗಳೊಡಗೂಡಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಕನಾಗಲಿ.

English Translation

Nor gods, nor men, nor waters, have reached the limit of the strength
of that beneficent (divinity), for he surpasses both earth and heaven by his
foe-consuming (might): may Indra, associated with the Maruts, be our
protection.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಹಿಂದಿನ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಶಕ್ತಿಯೂ, ಪ್ರಭುತ್ವವೂ ಸಮಪ್ರವಾದ ವಿಶ್ವಕ್ಕೂ ಮಾದರಿಯಾಗಿದೆಯೆಂದು
ವರ್ಣಿಸಿ ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅವನ ಆ ಶಕ್ತಿಯು ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳಿಗಿಂತಲೂ, ದೇವಮಾನವರ ಶಕ್ತಿಗಿಂತಲೂ ಅತಿಶಯ
ವಾಗಿ ವೀರವು, ಆ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಲು ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ಯಾರಿಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.
ಈ ಅಂಶವನ್ನು ಮುಕ್ತಿಯಂತೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ದಿವ್ಯದಿವ್ಯ ವರಿಮಾ ವಿ ಸಪ್ತಥ ಇಂದ್ರಂ ನ ಮಹ್ಯಾ ಪೃಥಿವೀ ಚಿ ನ ಪ್ರತಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೫-೧.)

ಅಸ್ಯೇದೇವ ಪ್ರ ರಿರಿಚೇ ಮಹಿತ್ವಂ ದಿವಸ್ತ್ಯಥಿವ್ಯಾಃ ಪರ್ಮಂತರಿಕ್ಷಾತ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೬೧-೯.)

ವನಪ್ತ ಇಂದ್ರೋ ಅಮಿತಮೃಜೀಷ್ಯುಃ | ಧೀ ಆ ಸಸ್ರಾ ರೋದಸೀ ಮಹಿತ್ವಾ |

ಅತಕ್ಕಿದಸ್ಯ ಮಹಿಮಾ ವಿ ರೇಚ್ಯಥ ಯೋ ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾ ಬಭೂವ ||

(ಮ. ಸಂ. ೪-೧೬-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯು ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳೆರಡನ್ನೂ ಮೀರಿದ್ದಿತು. ಪೃಥ್ವಿಯಾಗಲಿ, ಅಂತರಿಕ್ಷವಾಗಲಿ ಈ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ ಹೊಂದಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಭಾವವು ಅತ್ಯಂತಿಯವಾಗಿ ವಿಶ್ವವನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿ, ವಿಶ್ವಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮೀರಿ ಬೆಳೆಯಿತು ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣನೆಗಳಿರುವಂತೆಯೇ ಅವನ ಪ್ರಭಾವವು ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಪಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಷ್ಟು ಬೆಳೆಯಿತು ಎಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಘೋಷಿಸಿದಂತಿರುವ

ಸತ್ಯಮಿತ್ತನ್ನ ತ್ವಾನಾ ಅನ್ಯೋ ಅಸ್ತೀಂದ್ರ ದೇವೋ ನ ಮರ್ತ್ಯೋ ಜ್ಞಾಯಾನ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೬-೨೦-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಮಹತ್ವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ ವರ್ಣನೆಗಳಂತೆಯೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ,

ಯಸ್ಯ ಶವಸಃ ಅಂತಂ ದೇವಾಃ ನ ಆಪುಃ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನ ಪರಾಕ್ರಮದ ಅವಧಿಯನ್ನು ದೇವತೆಗಳೂ ಸಮೀಪಿಸಲಾಗಲಿಲ್ಲ.

ಮರ್ತಾಃ ಆಪಶ್ಚ ನ—ಮಾನವರೂ ಅಪ್ಪೇನಿತೆಗಳೂ ಸಮೀಪಿಸಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು

ಕ್ಷ್ಮಿ ದಿವಕ್ಶ ಪ್ರರಿಕ್ವಾ—ಪೃಥ್ವಿಗೂ ಅಂತರಿಕ್ಷಕ್ಕೂ ಪ್ರಕಾಶಕನಾಗಿ ಆದನು ; ಎಂದು ಅತಿಶಯವಾದ ಇಂದ್ರನ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ.

ತ್ವಕ್ಷಸಾ—ಓಜಃ, ಪಾಜಃ, ಇತ್ಯಾದಿ ೨೮ ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತ್ವಕ್ಷಃ ಎಂದರೆ ಬಲ;

ತ್ವಕ್ಷಸಾ ಎಂದರೆ ಬಲದಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

ಪ್ರರಿಕ್ವಾ—ಪ್ರಕರ್ಷಣೆಗೆ ರೇಚಿಕೋ ಭವತಿ | ಲೋಕದ್ವಯಾದಸ್ಯಸ್ಯ ಬಲಮತಿರಿಚ್ಯತೆ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತನ್ನ ಬಲದಿಂದ ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳೆರಡನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಎಂದರೆ ಎರಡು ಲೋಕಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಬಲದಿಂದ ಮೀರಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥ.

ನ್ಯಾಕಂಶಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ದೇವತಾ—ದೇವ ಏನ ದೇವತಾ. **ದೇವಾತ್ಮಲ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ **ಕಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ**. **ತಲಂಕಂಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್**—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ **ಷಷ್ಠೀವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ** ಅದಕ್ಕೆ **ಸುಸಾಂಸುಲುಲ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮರ್ತಾ—ಮೃಣ್ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ **ಅಸಿ ಹಸಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ **ತನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ**. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. **ಉರಣ್ಣಿಪರಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಮರ್ತ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಇತ್ಯಾನ್ದಿರ್ನಿತ್ಯಮ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಪ್ರ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆಪುಃ—ಆಪಲ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ **ಯದ್ಯತ್ಯಾನ್ದಿತ್ಯಮ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರರಿಕ್ತಾ—ರಿಚಲ್ ವಿರೇಚನೇ ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಸಿದ್ಯತ್ಯಂತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃನಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರ ಉಪಸರ್ಗ. ರಿಚ್ಚನ್ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ಯದಿಂದ ಕಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರರಿಕ್ತನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ವನಿಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನು ದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ತ್ವಷ್ಟಸಾ—ತಕ್ಷಾ ತ್ವಕ್ಷಾ ತನೂಕರಣೇ. ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಅಸುನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತ್ವಕ್ಷನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಾನ್ದಿರ್ನಿತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಪ್ರ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಕ್ವಿಕ್ವಿ—ಕ್ವಾ ಎಂಬುದು ಭೂಮಿಯ ಹೆಸರು. ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಗೋಸ್ವರ ಯೋಗವಿಭಾಗವು ಸ್ತ್ರೀಕೃತ ವಾಮದರಿಂದ **ಆತೋಧಾತೋಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೦) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆತಃ ಎಂದು ಯೋಗವಿಭಾಗಮಾಡುವುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವಾಗ ಅದಂತವಾದವುಗಳಿಗೆ ಲೋಪವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಐನ್ ಪರವಾದಾಗ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಕ್ವಾಲ್ಯೋ ವಿಧೂನನೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ **ಕ್ವಿಷ್ಠಾಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ **ವೇರಪೈಕ್ವಲೋಪಾತ್ವಲಿಲೋಪೋಃ ಬಲಿಯಾನಾ**—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಕ್ವಿಷ್ಠಲ್ಲಿ ವಲೋಪವಾಗಬೇಕಾದರೆ ಮೊದಲು **ಲೋಪೋವೋಽವಲಿ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಕಾರ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ವಾ ಎಂಬುದು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. **ಕೃತ್ತದ್ವಿತ-ಸಮಾಸಾಚ್ಛಿ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಬರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ **ಆತೋ ಧಾತೋಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಐನ್ ಪರವಾದಾಗ ಲೋಪವು ಸ್ವಾರಸಿಕವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ಪ್ರವಿಭಕ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಉದಾತ್ತವಾದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ಪ್ರಸ್ಯಚಿ ಯತ್ಪೋದಾತ್ತಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ಪ್ರ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೧ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ರೋಹಿಂಚ್ಛ್ವಾನಾ ಸುಮದಂಶುರ್ಲಾಮೀದ್ಯುಕ್ಷಾ ರಾಯ ಋ-
ಚ್ರಾಶ್ವಸ್ಯ ।

ವೃಷಣ್ಣಂತಂ ಬಿಭ್ರತೀ ಧೂರ್ಷು ರಥಂ ಮಂದ್ರಾ ಚಿಕೇತ ನಾ-
ಹುಷೀಷು ವಿಕ್ಷು ॥ ೧೬ ॥

ಽದಪಾಠಃ

ರೋಹಿತ್ । ಶ್ವಾನಾ । ಸುಮತ್ ೯ ಅಂತುಃ । ಲಲಾಮೀಃ । ದ್ಯುಕ್ಷಾ । ರಾಯೇ ।
ಋಚ್ರ ೯ ಅಶ್ವಸ್ಯ ।

ವೃಷಣ್ ೯ ವಂತಂ । ಬಿಭ್ರತೀ । ಧೂಃ ೯ ಸು । ರಥಂ । ಮಂದ್ರಾ । ಚಿಕೇತ ।
ನಾಹುಷೀಷು । ವಿಕ್ಷು ॥ ೧೬ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ರೋಹಿತ್ ರೋಹಿತವರ್ಣಾ ಶ್ವಾನಾ ಶ್ವಾನವರ್ಣಾ । ಉಭಯೋಃ ಸಾರ್ವಯೋರುಭಯವಿಧ-
ವರ್ಣಯುಕ್ತೇತ್ಯರ್ಥಃ । ಸುಮದಂತುಃ । ಸುಮತ್ ಸ್ವತಃ ಪ್ರಾಂತುಃ । ಉಕ್ತಂ ಚ ಯಾಸ್ಯೇನ ।
ಸುಮತ್ ಸ್ವಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ । ನಿ. ೬-೨೨ । ಇತಿ । ಅತಿದೀರ್ಘಾವಯವಾ ಲಲಾಮೀಃ ಪುಂದ್ರವತೀ
ಅಶ್ವಧೂಷಣಯುಕ್ತಾ ನಾ । ದ್ಯುಕ್ಷಾ ದಿವಿ ದ್ಯುಲೋಕೇ ಕೃತನಿವಾಸಾ ಋಚ್ರಾಶ್ವಸ್ಯೈತತ್ಸಂಜ್ಞಸ್ಯ
ರಾಜರ್ಷೇ ರಾಯೇ ಧನಾರ್ಥಂ ವೃಷಣ್ಣಂತಂ ವೃಷ್ಣಾ ಸೇಕ್ರೇಂದ್ರೇಣ ಯುಕ್ತಂ ರಥಂ ಧೂರ್ಷು ಯುಗ-
ಸಂಬಂಧಿಷು ವಹನಪ್ರದೇಶೇಷು ಬಿಭ್ರತೀ ವಹಂತೀ ಮಂದ್ರಾ ಸರ್ವೇಷಾಮಾಹ್ನಾದಿಕರ್ಯೋಶ್ಚಸಂಕ್ರ-
ನಾರ್ಹಾಹುಷೀಷು । ನಹುಷಾ ಮನುಷ್ಯಾಃ । ತತ್ಸಂಬಂಧಿನೀಷು ವಿಕ್ಷು ಸೇನಾಲಕ್ಷಣಾಸು ಪ್ರಜಾಸು ಚಿಕೇತ ।
ಜ್ಞಾಯತೇ । ಈದೃಶ್ಯಾಶ್ವಸಂಕ್ರಾ ಯುಕ್ತ ಇಂದ್ರಃ ಸಂಗ್ರಾಮೇಷ್ವನುಗ್ರಾಹಕತಯಾ ಪ್ರಾದುರ್ಭವ-
ತಿತ್ಯರ್ಥಃ ॥ ಲಲಾಮೀಃ ಲಲಾಮಶಬ್ದಾಚ್ಛಂದೋವನಿಸೌ । ಪಾ. ೫-೨-೧೦೯-೨ । ಇತಿ ಮತ್ಸರ್ಥೀಯ

ಇಕಾರಃ | ಅಜ್ಯಂತಸ್ತಾತ್ಪುಲೋಸಾಧಾವಃ | ಧ್ಯುಜ್ಞಾ | ತ್ವಿ ನಿವಾಸಗತೋಃ | ಔಜಾದಿಕೋ ಡಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತತಸ್ಪ್ರಾನ್ | ಬುಜ್ರಾತ್ಪ್ರಸ್ಯ | ಬುಜ ಗತಿಸ್ತಾನಾರ್ಜನೋಸಾರ್ಜನೇಷು ಬುಜ್ಜೀಂದ್ರೇತ್ಯಾದಿನಾ ರಕ್ತೃತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಪಾತಿತಃ | ಬುಜ್ರಾ ಗತಿಮಂತೋಽತ್ಯಾ ಯಸ್ಯ | ಬಹುವ್ರೀಹಾ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯುತಿಸ್ತರತ್ಯಂ ವ್ಯಪ್ಪಾಂತಂ | ಅನೋ ನುಟ್ | ಪಾ. ೯-೨-೧೬ ' | ಇತಿ ಮತುಪೋ ನುಟ್ | ಚಿಕೇತ | ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ | ಛಂದಸಿ ಲುಹಾಲಹಾಲಿಟ ಇತಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಕರ್ಮಣಿ ಲಿಟ್ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ತಿಪ್ |

ಃ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ |

ರೋಹಿಣಿ— ಕೆಂಪುಬಣ್ಣವುಳ್ಳದ್ದೂ | ಶ್ಯಾವಾ—ಶ್ಯಾಮಬಣ್ಣವುಳ್ಳದ್ದೂ | ಸುಮದಂತುಃ— ಧೀರ್ಘವಾದ ಅವಯವಗಳುಳ್ಳದ್ದೂ | ಲಲಾಮೀಃ—ಅಂದವಾದ ಅಲಂಕಾರಗಳುಳ್ಳದ್ದೂ | ದ್ಯುಕ್ತಾ—ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೂ ಮತ್ತು | ಬುಜ್ರಾತ್ಪ್ರಸ್ಯ— ಬುಜ್ರಾತ್ಪ್ರಸ್ಯೇಬ ದೊರೆಗೆ | ರಾಯೇ—ಧನ (ದಾನ)ಕ್ಕಾಗಿ | ವ್ಯಪ್ಪವಂತೆ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಇಂದ್ರನೊಡಗೂಡಿದ | ರಥಂ—ರಥವನ್ನು | ಧೂಷು—ನೊಗವನ್ನು ಇರುವ ಕತ್ತುಗಳಿಂದ | ಬಿಧ್ರತಿ—ಹೊರುತ್ತಿರುವುದೂ | ಮಾಂದ್ರಾ—(ಸಕಲರಿಗೂ) ಹರ್ಷದಾಯಕವಾಗಿರುವುದೂ ಆದ ಅಶ್ವಗಳ ಪಂಕ್ತಿಯು ನಾಡುಷೀಷು—ಮಾನವರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ | ವಿಕ್ವು—ಸೇನಾರೂಪವಾದ ಪ್ರಜೆಗಳಲ್ಲಿ (ಪ್ರಜೆಗಳಿಂದ) | ಚಿಕೇತ—ಗುರ್ತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರನ ರಥದ ಎರಡು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಟ್ಟಿರುವ ಕೆಂಪು ಮತ್ತು ಶ್ಯಾಮವರ್ಣಗಳುಳ್ಳದ್ದೂ, ಅಂದವಾದ ಅಲಂಕಾರಗಳುಳ್ಳದ್ದೂ ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೂ ಮತ್ತು ಬುಜ್ರಾತ್ಪ್ರಸ್ಯೇಬ ದೊರೆಗೆ ಧನದ ದಾನವನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿರುವ ರಥವನ್ನು ಕತ್ತುಗಳಮೇಲೆ ಹೊತ್ತು ಕೊಂಡಿರುವುದೂ, ಸಕಲರಿಗೂ ಹರ್ಷದಾಯಕವಾಗಿರುವುದೂ ಆದ ಅಶ್ವಗಳ ಪಂಕ್ತಿಯನ್ನು ಮಾನವರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸಕಲ ಸೇನೆಗಳೂ ಗುರ್ತಿಸುತ್ತವೆ.

English Translation

The red and black coursers, long-limbed, well-caparisoned, and celestial and harnessed, well-pleased, to the yoke of the chariot in which the showerer of benefits is conveyed, for the enrichment of Rijraswa, and is recognized amongst human hosts.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸುಮದಂತುಃ— ಇಲ್ಲಿ ಸುಮತ್ ಮತ್ತು ಅಂತುಃ ಎಂಬ ಎರಡು ಪದಗಳಿವೆ. ಸುಮತ್ಪ್ರಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ (ಐ. ೬. ೨೨) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸುಮತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವಯಂ ಎಂದರೆ ತಾನಾಗಿಯೇ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸುಮದಂತುಃ ಎನ್ನುವಾಗಲೂ ಸದ ಸುಮತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವಯಂ ಎಂದಾಗಿ, ಸ್ವತಃಪ್ರಾಂತುಃ |

ಅತಿದೀರ್ಘಾವಯವಾಃ | ಅತ್ಯಂತ ದೀರ್ಘವಾದ ಅವಯವಗಳುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗುವುದಾಗಿ ಸಾಯಣರು ನಿರೂಪಿಸಿ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ದಹರಿಸಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಒಂದೆ ಇದೇ ಸೂಕ್ತದ ೧೩ನೇ ಪುಕ್ತನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಸ್ಮೃತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಸ್ಮೃತ್ ಶಬ್ದವು ಕಲ್ಯಾಣ, ಶೋಭನ ಅಥವಾ ಭದ್ರೆ ಈ ಪದಗಳ ಪರ್ಯಾಯ ಶಬ್ದವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸುಮತ್ ಶಬ್ದವೂ ಸಹ ಕಲ್ಯಾಣ, ಶೋಭನ ಅಥವಾ ಭದ್ರೆ ಎಂಬ ಪದಗಳ ಪರ್ಯಾಯ ಶಬ್ದವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು. ಸುಮದಂತು ಎಂದಿರುವಂತೆ ಸುಮದ್ರಥಃ, ಸುಮದ್ಗಣಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಪದಗಳು ಉಪಯೋಗದಲ್ಲಿವೆಯಾದ್ದರಿಂದ, ಮುಕ್ತಂಹಿತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಆ ಪದಗಳಿಗೆ ಸಾಯಣರು ಯಾವ ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆಂಬುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ,

ಅಥಾ ಮಂದಸ್ಸ ಜುಜುಷಾಣೋ ಅಂಧಸಸ್ತ್ವಷ್ಟದೇವೇಭಿರ್ಜನಿಭಿಃ ಸುಮದ್ಗಣಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೩೬-೩)

ಎಂಬ ಪುಕ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಸುಮದ್ಗಣಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಶೋಭನಗಣಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸುಮತ್ ಶಬ್ದವು ಶೋಭನಶಬ್ದದ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅರ್ಥ.

ವಿಭಾವಾ ದೇವಃ ಸುರಣಃ ಪರಿ ಕ್ಷಿತಿರಗ್ನಿರ್ಬುಧೂವ ಶವಸಾ ಸುಮದ್ರಥಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೩-೩-೯)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸುಮದ್ರಥಃ ಎಂದರೆ ಶೋಭನರಥಃ ಎಂದೂ ಅಲ್ಲದೇ,

ಅ ತ ಏತಾ ವಚೋಯುಜಾ ಹರೀ ಗೃಭ್ಣೇ ಸುಮದ್ರಥಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೮-೪೫-೩೯)

ಈ ಪುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಕಲ್ಯಾಣರಥಾ ಎಂದೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಪುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸುಮದಂತುಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಸಹ ಶೋಭನಾತ್ಮಕವಾದೆ ಅಂತು ಎಂದರೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪ್ರಭೆಯುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದಾಗಲಿ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾ ಕಡಿನಾಣವುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು. (ಸುಮದಂತು) — Together with reins or harness : Monier Williams ; (Sanskrit-English Dictionary).

ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಸಹ ಸುಮಚ್ಚೈದ್ವೀಂತ್ರ ಸ್ಮಚ್ಚೈದ್ವೀನ ಸಮಾನಾರ್ಥಃ ಪ್ರಶಸ್ತವಚನಃ | ಅಂತು ಶಬ್ದೋ ರಶ್ಮಿವಚನಃ | ಪ್ರಶಸ್ತರಶ್ಮಿಃ | ಸ್ಮೃತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕಿರುವಂತೆ ಸುಮತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುದು ಎಂದರ್ಥ. ಅಂತುನೆಂದರೆ ಕಡಿನಾಣ. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕಡಿನಾಣವುಳ್ಳದ್ದೆಂದರ್ಥ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದ್ಯುಷ್ಠಾ—ದಿವಿ ದ್ಯುಲೋಕೇ ಕೃತನಿವಾಸಾ | ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

మజ్జాత్తస్య—చిత్రేంద్రస్య రాజర్షేః | మజ్జాత్తనేయ రాజర్షిణిః ; అథవా యజ్జాత్త-
గృహణీనే తత్ప్రభృతేయః పంజాపి నాఘాగిరా లక్ష్మ్యంతే | మజ్జాత్తను వృషాగరన పుత్రను.
అంబరీషాదిగళు ఇవన సహోదరరు. ముందిన ముక్తిన్లలి అవర ఙ్కపరుగళు ఙ్కళల్పట్టివే. ఇవరే
ఈ సుక్రద ముగిగళు. మజ్జాత్తన జీవనదల్లి ఒండు స్వారస్యవాద సన్నివేశనస్య వివరసువ కథయ్య
మక్లంహతీయల్లియే లుక్రవాగదే.

రతం మేషాన్స్త్యక్యే జేక్షదానన్మజ్జాత్తం తం సితాంధం జేకార |

తేస్మా అక్షీ నాసత్యా విజేక్ష అధత్తం దస్మా భిషజావనవ్రాన్ ||

(మ. సం. ౧-౧౧౬-౧౬.)

మజ్జాత్తను ఒండువల ఒండు ఙ్కణ్ణ తోణ్ణళనిగాగ ననిరు అడినమరిగళన్న క్కొండు ఆ తోణ్ణళనిగి
క్కొట్టిద్రక్కాగ అవన తందీయ్యు క్కొణ్ణపగ్గొండు ఇవనిగి కణ్ణ్ణ క్కొణ్ణ్ణ క్కొణ్ణ్ణ ద్కొణ్ణ్ణ ద్కొణ్ణ్ణ ద్కొణ్ణ్ణ
ఒడనే మగను అంధనాదను. అగ దీవన్యేద్యరాద అత్తినిదీవన్యేద్య అనుగృహదం ద్కొణ్ణ్ణ ఇవనిగి కణ్ణ్ణ
బందితు. ఈ రిక్త దీవన్యేద్యకే పాత్రనాద మజ్జాత్తనిగి ఇంద్రునొ ప్రకృత్యనాగి బహళవాగి
ధనగళన్న క్కొట్టిను. మజ్జాత్తనిగి ధననన్న క్కొట్టినుద్రక్కాగ తన్న అత్త్యుత్తమవాద కుదురీగళన్న
క్కొట్టికొండు రథదల్లి బరుత్తిరువాగ సమస్త మానవరొ ఇంద్రునన్న గుత్తివరరు ఎండు ముక్తిన భవ.

నాతుషీషు—మనుష్యాః, నరః ఇత్యాది ఆ మనుష్యనామగళల్లి పతితవాగదే. (౨-౬)
అద్దరిం ద నరుపవందరీ మనుష్య, నాతుషవందరీ మానవరిగి సంబంధిసిద్దు.

విక్షు—మనుష్యజాతిషు ఎండు శ్యంధస్వామిగళొ, నీనారొపాసు ప్రజాసు ఎండు
సాయణరొ వ్యాఖ్యాన మాడిద్దారీ. యుద్ధల్లి సహాయక్కాగి బరుత్తిద్ర ఇంద్రునన్న గుర్తిసిదరు.
ఇల్లి నాతుషీషు విక్షు, ఎన్నువాగ, నరుష ఇతి మనుష్యనామ, తేషామ భవాసు | మనుష్య
రల్లి ఇరతక్క నీనారొపవాద ప్రణేగల్లి ఎండు ఒండు విధవాయొ అథవా, నరుషనామ్నోః వా
రాజ్ఞః శ్వేధాశాసు విక్షు మనుష్యజాతిషు బ్రాహ్మణాదికాసు | నరుషనేయ ఒట్ట రాజన ప్రణే
గల్లి ఎండు ఇన్నొండు విధవాయొ అగబతుదు. సాయణరు ఇల్లి మాత్ర ఒండీ అర్థనన్న మాడి
ఇదీ నాతుషీషు విక్ష్ను ఎంబ పదగళు ఎంట్టనేయ మండలదల్లి—

లుతే త్యేదాత్తక్యం యందింద్రే నాతుషీష్యా |

అగ్రే విక్షు ప్రదీదయేత్ ||

(మ. సం. ౮-౬-౨౪)

ఎంబ ముక్తిన్లలి నాతుషీషు విక్షు ఎన్నువుదక్కే నరుషా ఇతి మనుష్యనామ తత్తంబందినిః
విక్ష్ను | యద్వా | నాతుషీషో నామ కక్కిద్యాజా | తదీయోసు విక్ష్ను | ప్రజాసు | ఎండు ఎరరు

ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ನಾಹುಷ ಎಂಬ ದೊರೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉಪಾಖ್ಯಾನವು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆ ಯಲ್ಲಿಯೇ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ವಿಕಾಚೇತತ್ತೇರಸ್ತೃತೀ ನದೀನಾಂ ಶುಚಿದ್ಯುತೀ ಗಿರಿಭ್ಯ ಆ ಸಮುದ್ರಾತ್ |

ರಾಯಶ್ವೇತಂತೀ ಭುವನಸ್ಯ ಭೂರೀರ್ಭೃತಂ ಪಯೋ ದುದುಹೇ ನಾಹುಷಾಯ ||

(ಮ. ಸಂ. ೭-೯೫-೨)

ನಹುಷನೆಂಬ ರಾಜನು ಸಾವಿರವರ್ಷಗಳಕಾಲ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸಿ ಸರಸ್ವತೀ ನದಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾಗ ಅವಳು ಪ್ರಸನ್ನಳಾಗಿ ಇವನಿಗೆ ಸಹಸ್ರವರ್ಷಗಳಿಗೆ ಸಾಕಾಗುವಂತೆ ಪಯಸ್ಸನ್ನೂ ಘೃತವನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟಳು ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪೀಠಿಕೆಯೊಂದಿಗೆ ಸಾಯಣರು ಈ ಮುಕ್ತೆಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಈ ಮುಕ್ತೆ ನಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಸೂಚಿಸಿರುವ ಕಥೆಯನ್ನು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಂಚ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ.

ರಾಜಾ ವರ್ಷಸಹಸ್ರಾಯ ದೀಕ್ಷಿಷ್ಯೆ ನ್ಯಾಹುಷಃ ಪುರಾ |

ಚಿಚಾರೈಕರಥೇನೇಮಾಂ ಬ್ರುವನ್ ಸರ್ವಾಃ ಸಮುದ್ರಗಾಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೬-೨೦)

ನಾಹುಷನೆಂಬ ದೊರೆಯು ಒಂದು ಸಹಸ್ರವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನುವಹಿಸಿ ಯಜ್ಞಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತನ್ನ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಭೂಮಿಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸುತ್ತುತ್ತಾ ಸಕಲ ನದಿಗಳನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಈ ರೀತಿ ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಂಡನು.

ಯಜ್ಞೇ ವಹತ ಭಾಗಾನ್ಮೇ ದ್ವಂದ್ವಶೋ ವಾಘ ವೈಕಶಃ |

ಪ್ರತ್ಯೂಚುಸ್ತಂ ನೈಪಂ ನದ್ಯಃ ಸ್ವಲ್ಪವೀರ್ಯಾಃ ಕಥಂ ವಯಂ ||

ವಹೇಮ ಭಾಗಾನ್ಸರ್ವಾಂಸ್ತೇ ಸತ್ರೇ ವಾರ್ಷಸಹಸ್ರಕೇ |

ಸರಸ್ವತೀಂ ಪ್ರಸದ್ಯಸ್ವ ಸಾ ತೇ ವಕ್ಷ್ಯತಿ ನಾಹುಷ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೬-೨೧ ಮತ್ತು ೨೨)

ಸಹಸ್ರವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ನಾನು ಯಜ್ಞಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಉಪಕರಣಗಳನ್ನು ನೀವು ಇಟ್ಟುಬಿಡಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಾಗಲಿ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯಾಗಲಿ ಒದಗಿಸಿಕೊಡಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾಗ, ನದಿಗಳು ನಾವೆಲ್ಲಾ ಅಲ್ಪವೀರ್ಯವತಿಯರು ನಮ್ಮಿಂದ ಆ ಕಾರ್ಯವು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ; ನೀನು ಸರಸ್ವತೀನದಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಆಗ ನಿನ್ನ ಕೆಲಸವಾಗಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಿದವು. ಆಗ ದೊರೆಯು,

ತಥೇತೈಶ್ಚಾ ಜಗಮಾಶು ಆಪಗಾಂ ಸ ಸರಸ್ವತೀಂ |

ಸಾ ಚೈನಂ ಪ್ರತಿಜಗ್ರಾಹ ದುದುಹೇ ಚಿ ಪಯೋ ಘೃತಂ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೬-೨೩)

ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲೆಂದು ಸರಸ್ವತೀ ನದಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು ಅವಳು ಇಷ್ಟಾರ್ಥವು ನೆರವೇರುವಂತೆ ಪಯಸ್ಸನ್ನೂ ಘೃತವನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟಳು.

ಹೀಗೆ ನಾಹುಷನೆಂಬ ದೊರೆಯು ಕಥೆಯು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಮುಕ್ತೆನಲ್ಲಿ ಸ್ವಂದಸ್ತಮಿಗಳು ವಿವರಿಸಿರುವಂತೆಯೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು.

ಮಂಡ್ರಾ—ಸರ್ವೇಷಾಂ ಆಹ್ಲಾದಕರೀ ಅಶ್ವಪಂಕ್ತಿಃ | ಸಕಲಂಗೂ ಹರ್ಷದಾಯಕವಾಗಿರುವ ಅಶ್ವ ಪಂಕ್ತಿಯೆಂದರ್ಥ. ಇಂದ್ರನ ರಥದ ಕುದುರೆಗಳು ಸ್ವಭಾವವಾಗಿಯೇ ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಈ ಸನ್ನಿ ವೇಶದಲ್ಲಿ ಧನವನ್ನೂ ಇತರ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಕೊಡುವ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅತ್ಯತಿಶಯವಾದ ಹರ್ಷದಾಯಕವಾಗಿದ್ದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರತ್ಯಯಾ ||

ಸುಮದೆಂತುಃ—ಸುಮತ್ ಅಂತುಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಮದೆಂತುಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವ-ಪದಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಲಲಾಮೀ—ಲಲಾಮಃ ಅಸ್ಮಿ ಇತಿ ಲಲಾಮೀಃ ಲಲಾಮ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಮತ್ತರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸೀವನಿಸಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೦೯-೨) 'ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಿಸ್ಯೇತಿ ಚ—ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ತನ್ನಿ ವಿತ್ತವಾಗಿ ಆಕಾರಲೋಪ ಲಲಾಮೀ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಕೃತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದ್ಯುಜ್ಞಾ—ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸತೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಡ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದಿತ್ಯನಾಮುರ್ಥ್ಯ ದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ (ಇ) ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿನಶ್ಚಾನಾದಿದಾಗ ಅಜಾನ್ಯತೆಷ್ವಾನ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಾಪ್. ಕಾರಕಪೂರ್ವಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೯)— ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮುಜ್ಜಾಶ್ವಸ್ಯ—ಮುಜ ಗತಿಸ್ತಾನಾರ್ಜನೋವಾರ್ಜನೇಷು ಧಾತು. ಟುಚ್ಚೇಂದ್ರ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಕ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಮುಜ್ಜಾಃ ಗತಿಮಂತಃ (ವೇಗಶಾಲಿಗಳಾದ) ಅಶ್ವಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮುಜ್ಜಾಶ್ವಃ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಕ್ಷೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವೃಷಣ್ಣಂತಮ್—ವೃಷಾ ಅಸ್ಮಿ ಅಸ್ಮಿ ವೃಷಣ್ಣಾನ್. ತದಸ್ಯಾಸ್ತ್ಯೋ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದುಪಧಿಯ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಮಾದುಪಧಿಯಾಕ್ಷ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ವ. ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಲೋಪ. ಅನೋನುಟ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ವಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಮತುಪಿಗೆ ನುಟಾಗಮ. ಅಟ್ ಕುಪ್ಪಾಜ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ವೃಷಣ್ಣಾತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಉಗತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುನಾಗಮ. ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಪರಸವರ್ಗ.

ಬಿಭೃತೀ—ದುಭೃತ್ ಭರಣೀ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಠರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ಶ್ನು ಏಕರಣ. ಧಾತು ವಿಗೆ ಶ್ನು—ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಉರದತ್ವ. ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಭೃಶಾಮಿತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇತ್ವ. ಜಶ್ವ. ಬಿಭೃತ್ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಕ್ಕೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಪ್.

ಚಿಕೇತ—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿಲುಚ್ ಲಜ್ ಲಿಟಿಃ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟ್ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬದಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫)—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಒರುತ್ತದೆ. ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಳಲಾದೀಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದೀಶ. ಕುಹೋತ್ಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಚುತ್ವದಿಂದ ಚಕಾರಾದೀಶ. ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಚಿಕೇತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಶತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೬ ||

:೦:

| ಸಂಹಿತಾಪಃ |

ಏತತ್ತ್ವಂ ಇಂದ್ರ ವೃಷ್ಟ ಉಕ್ಥಂ ನಾರ್ಷಾಗಿರಾ ಅಭಿಗೃಣಂತಿ
ರಾಧಃ |

ಮುಜ್ರಾಶ್ಚಃ ಪ್ರಷ್ಟಿಭಿರಂಬರೀಷಃ ಸಹದೇವೋ ಭಯಮಾನಃ
ಸುರಾಧಾಃ || ೧೭ ||

| ಪದಪಾಠಃ |

ಏತತ್ | ತ್ವಂ | ತೇ | ಇಂದ್ರ | ವೃಷ್ಟೇ | ಉಕ್ಥಂ | ನಾರ್ಷಾಗಿರಾಃ | ಅಭಿ |
ಗೃಣಂತಿ | ರಾಧಃ |

ಮುಜ್ರಾಶ್ಚಃ | ಪ್ರಷ್ಟಿಭಿಃ | ಅಂಬರೀಷಃ | ಸಹದೇವಃ | ಭಯಮಾನಃ |
ಸುರಾಧಾಃ || ೧೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ವೃಷ್ಣೇ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತುಸ್ತೇ ತವ ತ್ಯಕ್ತದೇತದುಕ್ತಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ರಾಧಃ ಸಂರಾಧಕಂ ತ್ಯಕ್ತೀಹೇತು ವಾರ್ಷಾಗಿರಾ ವೃಷಾಗಿರೋ ರಾಜ್ಞಃ ಪುತ್ರಾ ಬುಜ್ರಾಶ್ವದಯೋಽಧಿ ಗೃಣಂತಿ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ವದಂತಿ | ವಾರ್ಷಾಗಿರಾ ಇತ್ಯೇತದ್ವಿವೃಣೋತಿ | ಬುಜ್ರಾಶ್ವ ಏತತ್ಕಂಜ್ಞೋ ರಾಜರ್ಷಿಃ ಪ್ರಷ್ಠಿಭಿಃ ಪಾರ್ಶ್ವಸ್ವೈರನ್ಯೈರ್ಬುಷಿಭಿಃ ಸಹೇಂದ್ರಮಸ್ತೌತ್ | ಕೇ ತೇ ಪಾರ್ಶ್ವಸ್ಥಾಃ | ಅಂಬರೀಷಾದಯಿಶ್ಚ ಶ್ವಾರೋ ರಾಜರ್ಷಯಃ || ವಾರ್ಷಾಗಿರಾಃ | ತಸ್ಯಾಪತ್ಯಂ | ಪಾ. ೪-೧-೯೨ | ಇತ್ಯೆನ್ದ್ರ-ತ್ಯಯಃ | ಗೃಣಂತಿ | ಗೃಣ ಶಬ್ದೇ | ಪ್ತಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವ ಇತಿ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ರಾಧಃ | ರಾಧ ಸಾಧ ಸಂಸಿದ್ಧಾ | ರಾಧೋತಿ ಸಮದ್ಯೋ ಭವತ್ಯನೇತಿ ರಾಧಃ | ಕರಣೇಽಸುನ್ | ಬುಜ್ರಾಶ್ವಃ | ಬುಜ್ರಾ ಗತಿಮಂತೋಽಽಶ್ವಾ ಯಸ್ಯ ಸ ಕರ್ಥೋಕ್ತಃ | ಅಂಬರೀಷಃ | ಅಭಿ ಶಬ್ದೇ | ಔಷಾದಿಕ ಈಷನ್ಸ್ರತ್ಯಯಃ | ಉ. ೪-೨೯ | ಸಹದೇವಃ | ದೇವ್ಯಃ ಸಹ ವರ್ತತ ಇತಿ ಸಹದೇವಃ | ವೋಚಸರ್ಷನಸ್ಯೇತಿ ವಿಕಲ್ಪನಾತ್ಪ್ರಧಾನಾಭಾವಃ | ಭಯಮಾನಃ | ಇಃಭೀ ಭಯೇ | ಅಸ್ತಾದಂತರ್ಧಾವಿತರ್ಥಾದ್ಯೈತ್ಯಯೇನ ಶಾನಚ್ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ಲೋರಭಾವಃ | ಅದಸದೇಶಾಲ್ಪನಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರ ಏವ ತಿಷ್ಯತೇ | ಸುರಾಧಾಃ | ರಾಧ ಇತಿ ಧನನಾಮ | ಶೋಭನಂ ರಾಧೋ ಯಸ್ಯ | ಸೋರ್ಮನಸೀ ಅಲೋಮೋಷಸೀ ಇತ್ಯುಕ್ತರಪದಾದ್ಯುಕ್ತತ್ವಂ ||

ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ

ವೃಷ್ಣೇ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವ | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ತೇ—ನಿನ್ನ | ತ್ಯಕ್ತ—ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ | ಏತತ್ ಉಕ್ತಂ—ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ರಾಧಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನಯುಕ್ತನಾದ ನಿನ್ನ ತ್ಯಕ್ತಗಾಗಿ | ವಾರ್ಷಾಗಿರಾಃ—ಮೃಷಾಗರನೆಂಬ ದೊರೆಯ ಮಕ್ಕಳಾದ | ಬುಜ್ರಾಶ್ವಃ—ಬುಜ್ರಾಶ್ವನೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯೂ | ಪ್ರಷ್ಠಿಭಿಃ—(ಅವನ) ಪಾರ್ಶ್ವಸ್ಥರಾದ | ಅಂಬರೀಷಃ—ಅಂಬರೀಷನೂ | ಸಹದೇವಃ—ಸಹದೇವನೂ | ಭಯಮಾನಃ—ಭಯಮಾನನೂ | ಸುರಾಧಾಃ—ಸುರಾಧಸ್ತೂ | ಅಧಿ ಗೃಣಂತಿ—(ನಿನ್ನ) ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ನಿಂತು ಪಠಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಇಷ್ಟಾರ್ಥ ಪ್ರದನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ಮೃಷಾಗರನೆಂಬ ದೊರೆಯ ಮಕ್ಕಳಾದ ಬುಜ್ರಾಶ್ವನೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯೂ, ಅವನ ಕೊತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಅಂಬರೀಷನೂ ಸಹದೇವನೂ ಭಯಮಾನನೂ ಮತ್ತು ಸುರಾಧಸ್ತೂ ಸಹ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ನಿನ್ನ ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ನಿನ್ನಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ನಿಂತು ಪಠಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation

Indra, showerer (of benefits) the Varshagiras, Rijraswa and his companion Arubarisha, Sahadeva, Bhayamana and Surdhas, address to you this propitiatory praise.

|| ವಿಶೇಷಣಯಗಳು ||

ಉಕ್ತಂ—ಸೋತ್ರೇಂ | ಸೋತ್ರವನ್ನು ಎಂದು ಸಾಧಾರಣವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಲ್ಲಿದೆ ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ, ತ್ಯಕ್ತ ತೇ ಉಕ್ತಂ | ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದೂ ನಿನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದುದೂ ಆದ ಉಕ್ತವನ್ನು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರ ಪರವಾಮದೂ ಯಾಗಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ಪಠಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವುದೂ ಆದ ಉಕ್ತವೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಇಂದ್ರ ಪರವಾದ ಈ ಉಕ್ತಕ್ಕೆ ಒಂದು ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಿದೆ.

ಉಕ್ತದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ, ಅದರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ, ಶಸ್ತ್ರ, ಉಕ್ತ, ಸಾಮ ಇವುಗಳಿಗಿರುವ ಸಂಬಂಧ ಮತ್ತು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳನ್ನೂ, ಹೋತ್ಯವೂ ಅವನ ಸಹಾಯಕರಾದ ಮುಕ್ತಕೃಗಳೂ ಇದನ್ನು ಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಕ್ರಮವನ್ನೂ ಹಿಂದಿನ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಉಕ್ತದ ಮೂಲಕ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪೂರ್ವ ಕಥಾಸಂವರ್ಧದೊಂದಿಗೆ ಉಕ್ತದ ಪ್ರಭಾವವೂ ತನ್ಮೂಲಕ ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಉಕ್ತದ ಶಕ್ತಿಯು ಅತ್ಯಧಿಕವಾದುದೆಂದೂ ಅಸುರರು ಅದರ ಮರೆಹೊಕ್ಕಿದುದರಿಂದ ಅವರ ಶಕ್ತಿಯೂ ವೃದ್ಧಿಯಾಯಿತೆಂದೂ ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಸ್ತುತನಾಗಿ ಬಂದು ಇವರನ್ನು ಓಡಿಸಿದನೆಂದೂ ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಥೆಯಿದೆ.

ತೇ ವಾ ಅಸುರಾ ಮೈತ್ರಾವರುಣಸೋತ್ರೇಕ್ತಮತ್ರಯಂತ ಸೋತ್ರಬ್ರವೀದಿಂದ್ರಃ ಕಶ್ಚಾಹಂ ಚೇಮಾನಿತೋತ್ರಸುರಾನೋತ್ರಾಪ್ತಾವಹಾ ಇತ್ಯಹಂ ಚೇತ್ಯಬ್ರವೀದ್ವರುಣಸ್ತಸ್ಮಾದ್ಯಿಂದ್ರಾವರುಣಂ ಮೈತ್ರಾವರುಣಸ್ತುತೀಯಸವನೇ ಶಂಸತೀಂದ್ರಕ್ಕೆ ಹಿ ತಾನ್ವರುಣಕ್ಕೆ ತತೋ ನುದೇತಾಂ ||

ಅಸುರರು ಮೈತ್ರಾವರುಣ ಉಕ್ತವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಈ ಅಸುರರನ್ನು ಈ ಉಕ್ತದಿಂದ ಓಡಿಸಲು ನನಗೆ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಯಾರು ಸಹಾಯನಾಡುತ್ತೀರಿ ಎಂದಾಗ ವರುಣನು ತಾನು ಸಹಾಯನಾಡುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿದನು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೋತ್ಯವಿಗೆ ಸಹಾಯಕನಾದ ಮೈತ್ರಾವರುಣನು ತೃತೀಯಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ,

ಇಂದ್ರಾವರುಣಾ ಯಮವಂದ್ಯರಾಯ ನೋ ವಿಶೇ ಜನಾಯ ಮಹಿ ಶರವ ಯಚ್ಚತಂ |

(ಋ. ಸಾ. ೭-೮೨-೧.)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಇಂದ್ರನನ್ನೂ ವರುಣನನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸಿದನು. ಆಗ ಇಂದ್ರಾವರುಣರು ಆ ಅಸುರರನ್ನು ಮಿತ್ರಾವರುಣ ಶಸ್ತ್ರದಿಂದ ಓಡಿಸಿದರು.

ತೇ ವೈ ತತೋತ್ರಪಹತಾ ಅಸುರಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಯಂಸಿನ ಉಕ್ತಮತ್ರಯಂತ ಸೋತ್ರಬ್ರವೀದಿಂದ್ರಃ ಕಶ್ಚಾಹಂ ಚೇಮಾನಿತೋತ್ರಸುರಾನೋತ್ರಾಪ್ತಾವಹಾ ಇತ್ಯಹಂ ಚೇತ್ಯಬ್ರವೀದ್ವರುಣಸ್ತಸ್ಮಾದ್ಯಿಂದ್ರಾಪಾರ್ಹಸ್ತುತಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಯಂಸೀ ತೃತೀಯಸವನೇ ಶಂಸತೀಂದ್ರಕ್ಕೆ ಹಿ ತಾನ್ವರುಣಸ್ತುತೀಹಿ ತತೋ ನುದೇತಾಂ ||

ಅಲ್ಲಿಂದ ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಸುರರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಯಂಸಿಯ ಉಕ್ತದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರು.

ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಎದ್ದು ಈ ಅಸುರರನ್ನು ಇಲ್ಲಿಂದ ಓಡಿಸಲು ಯಾರು ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತೀರಿ ಎಂದಾಗ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಎದ್ದು ತಾನು ಸಹಾಯಮಾಡುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿದನು. ಆಗ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಯಂಸಿಯು ಕೃತೀಯಸವನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ,

ಉದತ್ತೋ ನ ವಯೋ ರಕ್ಷಮಾಣಾ ವಾವದತೋ ಅಭಿಯಸ್ಯೇವ ಘೋಷಾಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೬೮-೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಇಂದ್ರನನ್ನೂ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸಿದನು ಆಗ ಇಂದ್ರನೂ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೂ ಸಹ ಅಸುರರನ್ನು ಅಲ್ಲಿಂದ ಓಡಿಸಿದರು.

ತೇ ವೈ ತೋಽಪಹತಾ ಅಸುರಾ ಅಚ್ಯಾವಾಕಸ್ಯೋಕ್ತಮಶ್ರಯಂತೆ ಸೋಽಬ್ರವೀದೀಂದ್ರಃ |
ಕಶ್ಚಾಹಂ ಚೇಮಾನಿತೋಽಸುರಾನೋಽಪ್ಯಾವಹಾ ಇತ್ಯೇಹಂ ಚೇತ್ಯೇಬ್ರವೀದ್ವಿಷ್ಣುಸ್ತಸ್ಯಾ-
ದೈಂದ್ರಾವೈಷ್ಣವಮಚ್ಯಾವಾಕಸ್ತುತೀಯಸವನೇ ತಂಸತೀಂದ್ರಕೈ ಹಿ ಶಾನ್ವಿಷ್ಣುಕ್ತೈ ತತೋ
ಸುದೇಶಾಂ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧೫-೬.)

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಯಂಸಿಯು ಉಕ್ತದಿಂದ ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಸುರರು ಅಚ್ಯಾವಾಕನ ಉಕ್ತದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡರು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಎದ್ದು ಇವರನ್ನು ಇಲ್ಲಿಂದ ಓಡಿಸಲು ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಯಾರು ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತೀರಂದು ಕೇಳಿದನು. ಆಗ ವಿಷ್ಣುವು ತಾನು ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತೇನೆಂದು ಹೇಳಿದನು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಯಾವಾಕನು,

ಸಂ ವಾಂ ಕರ್ಮಾಣಾ ಸಮಿಷಾ ಹಿನೋನೀಂದ್ರಾವಿಷ್ಣೋ ಅಪಸಸ್ವಾರೇ ಅಸ್ಯ |

(ಮ. ಸಂ. ೬-೬೯-೧.)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಇಂದ್ರನನ್ನೂ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸಿದನು. ಆಗ ಅವರು ಅಸುರರನ್ನು ಅಲ್ಲಿಂದಲೂ ಓಡಿಸಿದರು ಎಂಬ ಕಥೆಯು ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ (೧೫-೬) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಉಕ್ತದ ಶಕ್ತಿಯೂ, ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯೂ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ತತ್ ತೈ ಉಕ್ತಂ ಎಂದರೆ ಈ ಪ್ರಭಾವವುಳ್ಳ ಉಕ್ತವನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಆದುದರಿಂದಲೇ ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ,

ಇಂದ್ರೋ ವೈ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ದೇವತಾ ತಸ್ಮಾದಾಹೇಂದ್ರಾಯ ತ್ರೇತಿ ಬೃಹದ್ರತೇ ವಯಸ್ತತ ಇತಿ
ವೀರೈವತ ಇತ್ಯೇವೈತದಾಹ ಯದಾಹ ಬೃಹದ್ರತೇ ವಯಸ್ತತ ಇತ್ಯುಕ್ತಾಖ್ಯಂ ಗೃಹ್ಣಾಮೀ-
ತ್ಯುಕ್ತೇಭ್ಯೋ ಹ್ಯೇನಂ ಗೃಹ್ಣಾತಿ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೪-೨-೩-೧೦)

ಇಂದ್ರನೇ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ದೇವತೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ “ ಬೃಹದುಕ್ತದಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ, ವೀರೈವತಂತನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ” ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ವೀರೈಕ್ಯಾ ಕೃಪ್ತಗೂ ಕಾರಣವಾದ ಉಕ್ತವನ್ನೂ ತನ್ನೂಲಕ ಇಂದ್ರನನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸಿದೆ.

ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವ ರೀತಿ ಉಕ್ತವಾದ ಪ್ರಧಾನವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆಯೋ ಅದೇ ರೀತಿ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಸಹ ಸ್ತೋತ್ರಾತ್ಮಕವಾದ ಈ ಉಕ್ತವು ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ. ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ—

ಉಕ್ತಂ ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಉಕ್ತಂ ಪ್ರಾಣೋ ಹೀದಂ ಸರ್ವಮುತ್ಪಾಪಯತ್ಪ್ರದ್ವಾಸ್ತಾದುಕ್ತವಿ-
ದ್ವೀರಸ್ತಿಷ್ಯತ್ಯುಕ್ತಸ್ಯ ಸಾಯುದ್ಯಂ ಸಲೋಕತಾಂ ಜಯತಿ ಯ ಏವಂ ನೇದ |

(ಬೃ. ಉ. ೫-೧೩-೧)

ಉಕ್ತಂ ತಥೋಪಾಸನಂತರಂ | ಉಕ್ತಂ ಶಸ್ತ್ರಂ | ತದ್ವಿ ಪ್ರಧಾನಂ ಮಹಾವ್ರತೇ ಕೃತಾ |
(ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯ)

ಮಹಾವ್ರತರೂಪವಾದ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನತತ್ವವಾದ ಉಕ್ತವೇ ಪ್ರಾಣವು. ಇದರಿಂದಲೇ ಉತ್ಪಾನವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಉಕ್ತಜ್ಞಾನಾದ ಪುತ್ರನು ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿ ತತ್ಸಮಾನತೆಯನ್ನೂ ಸಮಾನವಾದ ಮಾನ್ಯತೆಯನ್ನೂ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಉಕ್ತವು ಮಹತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಋಜ್ರಾತ್ಮಕಃ—ಋಜ್ರಾತ್ಮನ ಉಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಮುಕ್ತಿನ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಅಂಬರೀಷಃ—ಅಂಬರೀಷನ ಹೆಸರು ಈ ಒಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬಂದಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಅವನ ಹೆಸರು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವಷ್ಟು ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ.

ಸಹದೇವಃ—ಸಹದೇವನ ವಿಷಯವನ್ನು ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ೪-೧೫-೭ ನೆಯ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ, ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ (೨-೪೪-೩-೪) ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹದೇವನ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಪ್ರಷ್ಟಿಭಿಃ—ಪಾರ್ಶ್ವಸ್ಥಿಭಿಃ ಅನ್ಯೈರ್ಮುಷಿಭಿಃ | ತನ್ನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಇತರ ಅಂಬರೀಷಾದಿರಾಜರುಗಳೊಡನೆ.

ಸ ಯೋ ವ್ಯಷ್ಟೇಕೋನಾ ವಾರ್ಷಾಗಿರಾ ಋಜ್ರಾತ್ಮಾಂಬರೀಷಸಹದೇವಭಯಮಾನಸುರಾಧಸಃ |
ವೃಷಾಗರನ ಮಕ್ಕಳಾದ ಋಜ್ರಾತ್ಮಾದಿಗಳು ಸ ಯೋ ವ್ಯಷ್ಟಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ೧೯ ಮಕ್ಕಳುಳ್ಳ ಈ ಸೂಕ್ತದ ದರ್ಶನವನ್ನು ಪಡೆದರು ಎಂದು ಅನುಕ್ರಮಣೆಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅರ್ಷಾಮುಕ್ತಮಣಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ,

ಸೂಕ್ತಂ ಸ ಯೋ ವ್ಯಷ್ಟೇತ್ಯೇತತ್ ಪಂಚ ವಾರ್ಷಾಗಿರಾ ವಿದುಃ |

ನಿಯುಕ್ತಾ ನಾಮುಧೇಯೈಃ ಸ್ವೈರಪಿ ಚೈತತ್ತ್ವದಿತ್ಯುಚಿ ||

ಎಂದು ಈ ಐವು ಮುಷಿಗಳೂ ಈ ಸೂಕ್ತದ ದರ್ಶನವನ್ನು ಪಡೆದರು ಎಂದಿದೆ.

। ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ।

ಉಕ್ತಂ—೧೪ ನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ವಾರ್ಷಾಗಿರಾಃ—ವೃಷಾಗರಃ ಅಪತ್ಯಂ ಪುನಾನ್ ವಾರ್ಷಾಗರಃ. ತೆಸ್ಯಾಪತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪುತ್ರ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ವೃಷಾಗರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯವು. ಣತ್ರಾದುದರಿಂದ ತದ್ವಿ-
ತೇಷ್ಯಚಾನಾದೀಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿವೃದ್ಧಿ. ಉರಣ್ಣಪರಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ
ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ವಾರ್ಷಾಗರಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.
ಪ್ರಥಮಾಬಹುಮಚನಾಂತರೂಪ.

ಗೃಣಿಸ್ತಿ—ಗೃಣ ಶಬ್ದೇ. ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ. ಪ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ವಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವೇಃ
(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿಗೆ ಅಂತಾದೇಶ
ಕ್ರ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜ್ವಾತಿದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ
ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತೇಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಶ್ವಾಪ್ರತ್ಯಯದ
ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಮುಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಣತ್ಯ. ಅತಿಙತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ.

ರಾಧಃ—ರಾಧ ಸಾಧ ಸಂಸಿದ್ಧಿ. ಧಾತು. ರಾಧ್ಯೋತಿ-ಸಮ್ಯದ್ಯೋ ಭವತಿ ಅನೇನ ಇತಿ ರಾಧಃ.
ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಧಾತುನಿಬಂಧನವಾದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರಾಧಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಾದಿ-
ನಿಫತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮುಜ್ರಾತ್ಯಃ—ಮುಜ್ರಾಃ ಗತಿಮಂತಃ ಆಶ್ರಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮುಜ್ರಾತ್ಯಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ
ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಮ್ನುರೀಷಃ—ಅಮಿ ಶಬ್ದೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಪಾಧಿಕವಾದ ಈಷನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೪೯)
—ಇದಿತ್ಯೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಛಂದಸನಾಗಿ ರೇಫಾಗಮ. ವ್ಯತ್ಯಯ.
ದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಹದೇವಃ—ದೇವೈಃ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸಹದೇವಃ. ವೋಪಸರ್ಜನಸ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೮೨)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಹ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಧಾನ್ಯತೆಯಲ್ಲಿ ಸಭಾವನು ವಿಕಲ್ಪಿತವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಭಾವನು ಬಂದಿಲ್ಲ.
ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ.

ಭಯಮಾನಃ—ಜ್ಞಾಫೇ ಭಯೇ. ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರವು ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತ್
ಣ್ಣಾರ್ಥವಾದ ಈಧಾತುವಿಗೆ ಲಠರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಾನನ್ವಾಪ್ರತ್ಯಯ.
ಬಹುಲಂ ಭಂದಿಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶನ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕೆಗೆ
ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ. ಅನೇಮುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಹಂತಾಂಗಳೆ ಮುಕಾರಗಮ.
ಭಯಮಾನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ (ಆನ) ಬಂದುದರಿಂದ
ಶಾಸ್ತನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತು
ಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸುರಾಧಾಃ—ರಾಧಃ ಎಂಬುದು ಧನದ ಹೆಸರು. ಶೋಭನಂ ರಾಧಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ. ಸೋಮನಸೀ
ಅಲೋನೋಪಸೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಸದಾದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೭ ||

—:—

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ದಸ್ಯೋಽಙ್ಚಾಮ್ಯಾಂಶ್ಚ ಪುರುಹೂತ ಏವೈರ್ಹತ್ವಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ |

ಶರ್ವಾ ನಿ ಬರ್ಹೀತ್ |

ಸನತ್ಕೇತ್ರಂ ಸಖಿಭಿಃ ಶ್ವಿತ್ಕೇಭಿಃ ಸನತ್ಸೂರ್ಯಂ ಸನದಪಃ

ಸುವಜ್ರಃ || ೧೮ ||

। ಪದಪಾಠಃ ।

ದಸ್ಯೋನ್ | ಶಿಮ್ಯೋನ್ | ಚ | ಪುರುಹೂತಃ | ಏವೈಃ | ಹತ್ವಾ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ |

ಶರ್ವಾ | ನಿ | ಬರ್ಹೀತ್ |

ಸನತ್ | ಕ್ಷೇತ್ರಂ | ಸಖಿಃ | ಭಿಃ | ಶ್ವಿತ್ಕೇಭಿಃ | ಸನತ್ | ಸೂರ್ಯಂ | ಸನತ್ |

ಅಪಃ | ಸುಃ | ವಜ್ರಃ || ೧೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪುರುಹೂತೋ ಬಹುಉರ್ಯಜಮಾನೈರಾಹೂತ ಇಂದ್ರ ಏವೈರ್ಗಮನಶೀಲೈರ್ಮರುದ್ಧಿಯುಕ್ತಃ
ಸನ್ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಭೂಮೌ ವರ್ತಮಾನಾನೈಸ್ಯೋನುಪಕ್ಷಪಯಿತ್ವಾಙ್ಗತ್ಸೋನ್ ಶಿಮ್ಯಾಂಶ್ಚ ತಮಯಿತ್ವಾನೈ-

ಧಕಾರಿಣೋ ರಾಕ್ಷಸಾದೀಕ್ಷ್ಯ ಹತ್ವಾ ಪ್ರಹೃತ್ಯೈ ತದನಂತರಂ ಕರ್ವಾ ಹಿಂಸಕೇನ ವಪ್ತೇಣ ನಿ ಬರ್ಹಿಣಿ |
 ಅವಧೀತ್ | ನಿಬರ್ಹಯತಿ ವಧಕರ್ಮಾ | ಏವಂ ಶತ್ರುನ್ನಿರಸ್ಯ ಶ್ವಿತ್ವೈ ಲಭಿಃ ಶ್ವೇತವರ್ಣೈರಲಂಕಾರೇಣ
 ದೀಪ್ತಾಂಗೈಃ ಸಖಿಭಿರ್ಮಿತ್ರಭೂತೈರ್ಮರುದ್ಭಿಃ ಸಹ ಕ್ಷೇತ್ರಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ಸ್ವಭೂತಾಂ ಭೂಮಿಂ ಸನತ್ |
 ಸಮಭಾಕ್ಷೀತ್ | ತಥಾ ವೃತ್ತೇಣ ತಿರೋಹಿತಂ ಸೂರ್ಯಂ ತಸ್ಯ ವೃತ್ತಸ್ಯ ಹನನೇನ ಸನತ್ | ಅಭಜತ |
 ಪ್ರಾಪ್ತವಾನಿತೈರ್ಭಃ | ತಥಾ ಸುವಜ್ರಃ ಶೋಭನವಜ್ರಯುಕ್ತ ಇಂದ್ರೋ ವೃತ್ತೇಣ ನಿರುದ್ಯಾ ಅಪೋ
 ವೃಷ್ಟ್ಯುದಕಾನಿ ಸನತ್ | ಸಮಭಜತ || ದಿಸ್ಯೂನ್ | ದಿಸು ಉಶ್ವಯೇ | ಯಜಿಮುನಿಶುಂಧಿದಸಿಜ-
 ನಿಭ್ಯೋ ಯುಃ | ವೃಷಾದಿತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶಿಮ್ಯೂನ್ | ಕಮು ಉಶ್ವಕಮೇ | ಶಮಯತಿ ಸರ್ವಂ
 ತಿರಸ್ಕರೋತಿತಿ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಃ ಶಿಮ್ಯುಃ | ಔಷಾದಿಕೋ ಯುಸ್ತೃತ್ಯಯಃ | ವರ್ಣವ್ಯಾಪ್ತಾಕಾರಸ್ಯೇ-
 ತ್ವಂ | ಕರ್ವಾ | ತ್ವಾ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯಂತೆ ಇತಿ ವನಿಷ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲಗಿತಿ
 ತ್ವೇಯಾಯಾ ಡಾದೇಶಃ | ಸನತ್ | ವನ ಷಣಿ ಸಂಭಕ್ತಾ | ಲಜಾ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯವಾಜ್ಯೋಗೇಽ-
 ಪೀತ್ಯೇದಭಾವಃ | ಶ್ವಿತ್ವೈ ಲಭಿಃ | ಶ್ವಿತಾ ವರ್ಣೇ | ಔಷಾದಿಕೋ ನಕ್ರತ್ಯಯಃ | ಶ್ವಿತ್ವಂ ಶುಕ್ಲವರ್ಣ-
 ಮರ್ಹಂತೀತಿ ಶ್ವಿತ್ವಾ ಲಭಿಃ | ಛಂದಸಿ ಚೇತಿ ಯಃ | ಸುವಜ್ರಃ | ಅದ್ಯುದಾತ್ತಂ ದ್ವೈಚೈಂದಸೀತ್ಯುಕ್ತರಪ-
 ದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪುರುಹೂತಃ—ಅನೇಕರಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಇಂದ್ರನು | ಏವೈಃ— ಸಂಚಾರಶೀಲರಾದ ಮರುತ್ತು
 ಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿ | ಪೈಥಿವ್ಯಾಂ—ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ (ಇರತಕ್ಕ) | ದಿಸ್ಯೂನ್—ಹಿಂಸಕರಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ
 (ದನ್ಯುಗಳನ್ನೂ) | ಶಿಮ್ಯೂಂಕ್ತ— ವಧಕಾರಿಗಳಾದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನೂ | ಹತ್ವಾ— ಹೊಡೆದು | ಶರ್ವಾ— ಹಿಂಸೆ
 ಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ | ನಿಬರ್ಹೀತ್—ಕೊಂದನು. (ಅನಂತರ) | ಶ್ವಿತ್ವೈ ಲಭಿಃ—ಬಿಳಿಯ
 ಅಲಂಕಾರಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಅವಯವಗಳುಳ್ಳ | ಸಖಿಭಿಃ - ಮಿತ್ರಭೂತರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ |
 ಕ್ಷೇತ್ರಂ—(ಶತ್ರುಗಳ) ಕ್ಷೇತ್ರಗಳನ್ನು | ಸನತ್—ವಿಭಾಗಮಾಡಿದನು | ಸೂರ್ಯಂ—(ವೃತ್ತ)ನಿಂದ ಅಂತರ್ಹಿತನಾದ)
 ಸೂರ್ಯನನ್ನು | ಸನತ್— ಬಿಡಿದನು | ಸುವಜ್ರಃ— ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಇಂದ್ರನು |
 ಅಪಃ—ವೃಷ್ಟ್ಯುದಕಗಳನ್ನು | ಸನತ್— ಬಿಡಿಸಿ ಹರಿಸಿದನು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅನೇಕರಿಂದ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಇಂದ್ರನು ಸಂಚಾರಶೀಲರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ
 ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಭೂಮಿಯಮೇಲಿರತಕ್ಕ ಸಕಲ ದನ್ಯುಗಳನ್ನೂ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನೂ ಸದೆಬಿಡುವ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ
 ಕೊಂದನು. ಮತ್ತು ಬಿಳಿಯ ಅಲಂಕಾರಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಅವಯವಗಳುಳ್ಳ ತನ್ನ ಮಿತ್ರರಾದ ಮರುತ್ತು
 ಗಳೊಡನೆ ಶತ್ರುಗಳ ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ವಿಭಾಗಮಾಡಿದನು. ವೃತ್ತನಿಂದ ಅಂತರ್ಹಿತನಾದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದನು.
 ಮತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಇಂದ್ರನು ವೃಷ್ಟ್ಯುದಕಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಹರಿಸಿದನು.

English Translation

Indra, who is invoked by many, attended by the moving (Maruts),
 having attacked the Dasyu and the Sinyus, slew them with his thunderbolt ;

the thunderer then divided the fields with his white-complexioned friends, and rescued the sun and set free the water.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪುರುಷೂತಃ—ಬಹುಭಿಯೇಷಮಾನ್ಯೈರಾಹೂತಃ | ಅನೇಕ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಇಂದ್ರನು.

ಏವೈ— ಗೃಹ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಇಣ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಏವ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಗಮನ ಅಥವಾ ಸಂಚಾರಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಅದರಲ್ಲೂ ಶೀಘ್ರವಾದ ಸಂಚಾರಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಅನೇಕ ಕಡೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದನ್ನೂ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಮರುತ್ತುಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಯಾವ ರೀತಿ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನೂ ಇದೇ ಸೂಕ್ತದ ಎರಡನೇ ಮುಕ್ತಿಯ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಏವೈ; ಎಂದರೆ ಗಮನಶೀಲೈರ್ಮರ್ಯಾದ್ವಿಃ ಎಂದರ್ಥ. ಸ್ತೋತ್ರಪಠ್ಯಾಯವಾಗಿಯೂ, ಅಶ್ವಪರ್ಯಾಯವಾಗಿಯೂ, ಕ್ರತುಪಠ್ಯಾಯವಾಗಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಗಮನಾರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ, ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಸನಾದಿವಂ ಪರಿ ಭೂಮಾ ವಿರೂಪೇ ಪುನರ್ಭವಾ ಯುವತೀ ಸ್ತೇಭಿರೇವೈಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೬೨-೪.)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಏವೈ; ಗಮನೈಃ | ತಮ್ಮ ಸಂಚಾರಗಳಿಂದ ಎಂದು ಸಾಧಾರಣವಾದ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ರಾತ್ರೈವಪ್ಸುಗಳ ನಿತ್ಯಸಂಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಭಜಂತ ವಿಶ್ವೇ ದೇವತ್ವಂ ನಾಮ ಋತಂ ಸಪಂತೋ ಅಮೃತಮೇವೈಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೬೮-೪)

ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಏವೈ; ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ತ್ವಾಂ ಗಂತ್ವಭಿಸ್ತೋತ್ರೈಃ; ಎಂದ ಸ್ತೋತ್ರಪಠ್ಯಾಯವಾಗಿದೆ.

ಉಪ ನಾಮವಃ ಶರಣಂ ಗಮೇಯಂ ಶೂರೋ ನಾಜ್ಞ ಪತಯದ್ಧಿರೇವೈಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೫೮-೩)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಏವೈ; ಆಶ್ಚೈಃ; ಎಂದು ಅಶ್ವಪಠ್ಯಾಯವಾಗಿದೆ.

ಸ ಸೂರ್ಯ ಪ್ರತಿ ಪುರೋ ನ ಉದ್ಧಾ ಏಭಿಃ ಸ್ತೋಮೇಭಿರೇತಶೇಭಿರೇವೈಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೬೨-೨)

ಇಲ್ಲಿ ಏವೈ; ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಆಶ್ಚೈಃ; ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದ್ದಿರೂ ಸಹ, ಅಲ್ಲಿ ಅನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಮನಸ್ಸನ್ನೂ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತೋಮೇಭಿಃ; ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗುವುದು ಸಹಜವಾಗಿರುವುದರಿಂದ

ಸ್ತೋತ್ರಪಠ್ಯವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಚಾರಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ವರೂ, ಇಂದ್ರನ ಸಖರೂ ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಎಂದರ್ಥ.

ದಿಸ್ಯೂನ್—ದಿಸ್ಯೂಶ್ಚುಕ್ಕೆ ಉಪಕ್ಷಯಕಾರಿಗಳಾದ ರಾಕ್ಷಸರೆಂದೂ, ಕರ್ಮಹೀನರಾದ ಮಾನವರೆಂದೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳಾಗುತ್ತದೆಂದು ಈ ಪದದ ನಿರ್ವಹನವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಈ ಸೂಕ್ತದ ೧೨ನೇ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಉಪಕ್ಷಯಶ್ಚ್ಯೂನ್ ಶತೋನ್ | ಉಪಕ್ಷಯಕಾರಿಗಳಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥ.

ಶಿಮ್ಯೂಶ್ಚ—ಶಮಯಿಶ್ಚ್ಯೂನ್, ವಧಕಾರಿಣಿ ರಾಕ್ಷಸಾಂಕ್ತ | ವಧಕಾರಿಗಳಾದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು, ಎಂದು ದಿಸ್ಯೂ ಶಿಮ್ಯೂ ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಹಿಂಸಕರಿಗೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ. ಎರಡು ಪದಗಳಿಗೂ ಶತ್ರುಗಳೆಂಬ ಒಟ್ಟಿನ ಅರ್ಥವು ಬಂದರೂ ಸಹೆ ಇಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಶತ್ರುರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಿಮ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಹಿಂಸುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಶತ್ರುಗಳೆಂದು ಅರ್ಥ. ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಹಿಂಸಕರನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡು ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಈ ಪದವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವಂತೆಯೇ,

ಶರ್ಥಂತಂ ಶಿಮ್ಯೂಮುಚಿಘ್ನೈ ನಮ್ಯಃ ಶಾಪಂ ಸಿಂಧೂನಾಮುಕ್ತುನೋದಿಶಸ್ತೀಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೧೮-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಬಾಧಮಾನ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ.

ಶರ್ವಾ—ಶೃಣಾತಿ ಶತೋನನೇತಿ ಶರುವೃಷ್ಟಃ | ಇದರಿಂದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿ ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾ ನಾಡ್ಕರಿಂದ ವಜ್ರಕ್ಕೆ ಶರುವೆಂದು ಹೆಸರು ಶರ್ವಾ ಎಂದರೆ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಆದರೂ ಸಹೆ ಶರುವೆಂದರೆ ವಜ್ರಾಯುಧವೇ ಆಗಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ.

ಯಃ ಶಶ್ವತೋ ಮಹ್ಯೋನೋ ದಧಾನಾನಮನೈಮಾನಾಞ್ಞಾರ್ವಾ ಜಘಾನ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೧೨-೧೦)

ಯವಂ ಶ್ವಾ ಇಂದ್ರಾವರುಣಾವಮಿತ್ರಾನ್ ದತಂ ಪರಾಚಿಃ ಶರ್ವಾ ವಿಷೂಚಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೮೫-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧವಾದ ಆಯುಧವಾದ್ದರಿಂದ ಶರುವೆಂದರೆ ವಜ್ರಾಯುಧವೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ,

ಅರೀ ಸಾ ವಃ ಸುದಾನವೋ ಮರುತ ಋಂಜತೀ ಶರುಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೭೨-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದರಿಂದ ಶತ್ರುಹಿಂಸಕವಾದ ಆಯುಧವೆಂದು ಮಾತ್ರ ಅರ್ಥ.

ಶೈಶ್ವೇಭಿಃ—ಶೈತವರ್ಷೋರಲಂಕಾರೇಣ ದೀಪ್ತಾಂಗೈಃ | ಬಿಳಿಯ ಅಲಂಕಾರಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಅವನುವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮರುತ್ಕುಗಳೊಡನೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಇಂತಹ ಸಖಿಗಳಾದ ಮರುತ್ಕುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಇಂದ್ರನು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಅವರಕನಾದ ಶತ್ರುವಿನಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಹರಡುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಉದಕವು ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು.

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ

ದಸ್ಯೂನ್—ದಸು ಉಪಕ್ಷಯೇ ಧಾತು. ಯಜಿ ಮನಿ ಶುನ್ನಿಡಿಸಿ ಜನಿಭ್ಯೋ ಯೋಃ—(ಉ. ಸೂ. ೩-೩೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಯು ಪ್ರತ್ಯಯ. ದಸ್ಯು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವ್ಯವಾಧೀನಾಂ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರಸರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಶಿಮ್ಯೂನ್—ಶಮು ಉಪಶನೇ ಧಾತು. ಶಮಯತಿ ಸರ್ವಂ ತಿರಸ್ಯರೋತಿ ಇತಿ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಃ ಶಿಮ್ಯುಃ ಇದಕ್ಕೆ ಉಪಾದಿಸಿದ್ಯವಾದ ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಭಂದಸ್ಥಿನ್ನಲ್ಲಿ ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಸ್ತಾತ್ಪಾದಿನಿರ್ವಹಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರಸರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಹತ್ವಾ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೋಃ ಧಾತು. ಸಮಾನಕರ್ತೃಕಯೋಃ ಪೂರ್ವಕಾಲೇ ಕ್ವಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಾಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಅನುದಾತ್ಪ್ರೋಪದೇಶ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

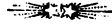
ಪೃಥಿವ್ಯಾಮ್—ಉದಾತ್ತಯೇಣೋ ಹಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶರ್ವಾ—ಶ್ವಾ ಹಿಂಸಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೈತ್ಯಂತೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವನಿವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಶರ್ವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯೆಡಾದೇಶ. ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಟಿಗೆ (ಅನ್) ಲೋಪ. ಶರ್ವಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ವನಿವ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸನತ್—ವನ ಪಣ ಸಂಭಕ್ತಾ ಧಾತು. ಲಬ್ಧ್ವಮುಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿವಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಿಕ್ತ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಧಾತ್ವಾದಿಗೆ ಸತ್ಯ. ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯಮಾಜ್-ಯೋಃೀಽಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಧಾತುಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಶ್ವೇತೋದಕಃ—ಶ್ವೇತಾ ವರ್ಣಃ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಉಪಾದಿಸಿದ್ಧವಾದ ನಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಗೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶ್ವೇತಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ವೇತಂ ಶುಕ್ಲವರ್ಣಮರ್ಹಂತೀತಿ ಶ್ವೇತಾಃ ಅರ್ಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಆಕಾರಲೋಪ ಶ್ವೇತ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಭಿಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಐಸ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚಿನೇ ರ್ಭುಲೈತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯ.

ಸುವಪ್ರಃ—ಶೋಧನಃ ವಪ್ರಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುವಪ್ರಃ. ಸುಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅದ್ಭುತಾತ್ಮಂ ದ್ವೈತ್ ಛಂದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದವು ಎರಡು ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಭುತಾತ್ಮಸ್ಯರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾವಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೧೮ ||

ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕಃ

ವಿಶ್ವಾಹೇಂದ್ರೋ ಅಧಿವಕ್ತಾ ನೋ ಅಸ್ತು ಪರಿಹೃತಾಃ ಸನು-

ಯಾಮು ವಾಚಂ |

ತನ್ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ಮಾಮಹಂತಾಮದಿತಿಃ ಸಿಂಧುಃ

ಸೃಧಿವೀ ಉತ ದ್ಯೌಃ || ೧೯ ||

ಪದಪಾಠಃ

ವಿಶ್ವಾಹಾ | ಇಂದ್ರಃ | ಅಧಿವಕ್ತಾ | ನಃ | ಅಸ್ತು | ಅಪರಿಹೃತಾಃ | ಸನು-

ಯಾಮು | ವಾಚಂ |

ತತ್ | ನಃ | ಮಿತ್ರಃ | ವರುಣಃ | ಮಮಹಂತಾಂ | ಅದಿತಿಃ | ಸಿಂಧುಃ | ಪೃಥ್ವಿ-
ವೀ | ಉತ | ದ್ಯೌಃ || ೧೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವಿಶ್ವಾಹಾ ಸರ್ವಕಾಲಂ ನೋಽಸ್ಮಾಕಮಿಂದ್ರೋಽಧಿವಕ್ತಾಸ್ತು | ಅಧಿವಚನಂ ಪಕ್ಷಸಾತೇನ
ವಚನಂ | ಯಥೋಕ್ತಂ | ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಯಾಧಿಬ್ರೂಯಾತ್ | ತೈ. ಸಂ. ೨-೫-೧೧-೯ | ಇತಿ | ಸರ್ವದಾ-
ಸ್ಮಾಕಮಿಂದ್ರಃ ಪಕ್ಷಸಾತವಚನಯುಕ್ತೋ ಭವತು | ವಯಂ ಚಾಪರಿಹೃತ್ಯಾ ಅಕುಟಿಲಗತಯಃ ಸಂತೋ
ವಾಜಂ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ಸನುಯಾಮು | ಸಂಭಜಾಮಹೇ | ಯದನೇನ ಸೂಕ್ತೇನಾಸ್ಮಾಭಿಃ
ಪ್ರಾರ್ಥಿತಂ ತನ್ನಿತ್ಯಾದಯೋ ಮಮಹಂತಾಂ | ಪೂಜಿತಂ ಕುರ್ವಂತು || ವಿಶ್ವಾಹಾ | ವಿಶ್ವಾನ್ಯಹಾನಿ
ವಿಶ್ವಾಹಾನಿ | ಅತ್ಯಂತಸಂಯೋಗೇ ದ್ವಿತೀಯಾ | ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇರ್ಲೋಪಃ | ಉಪಧಾ-
ದೀರ್ಘತ್ವಂ ನಲೋಪಃ | ಮರುದ್ಭ್ಯುಧಾದಿತ್ಯಾತ್ಪ್ರವೃದ್ಧಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಪರಿಹೃತ್ಯಾಃ | ಹ್ಯು
ಕಾಟಿಲ್ಯೇ | ನಿಷ್ಠಾಯಾಮಪರಿಹೃತ್ಯಾತ್ಪ್ರ | ಪಾ. ೭-೨-೨೨ | ಇತಿ ನಿಸಾತನಾತ್ ಹ್ಯುಭಾವಾಭಾವಃ |
ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಸನುಯಾಮು | ಷಣು ದಾನೇ | ಲಿಜಾ ತನಾದಿತ್ಯಾದುಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ವನ ಷಣ ಸಂಭಕ್ತಾವಿತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಯಾ ವ್ಯತ್ಯಯೇನೋಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಿಶ್ವಾಹಾ—ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಅಧಿವಕ್ತಾ—ಅಭಿಮಾನ
ವಚನವುಳ್ಳವನಾಗಿ | ಅಸ್ತು—ಆಗಲಿ (ನಾವೂ ಕೂಡ) | ಅಪರಿಹೃತ್ಯಾಃ—ವಕ್ರವಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟವ
ರಾಗಿ (ಬುಜುವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿವು ಕೊಂಡು) ವಾಜಂ—(ಪ್ರಭೂತವಾದ) ಅನ್ನವನ್ನು | ಸನುಯಾಮು—ಅನು
ಭವಿಸೋಣ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ತತ್—ಪ್ರಾರ್ಥಿತವಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು | ಮಿತ್ರಃ—ಮಿತ್ರನೂ | ವರುಣಃ—
ವರುಣನೂ | ಅದಿತಿಃ—ಅದಿತಿಯೂ, ಸಾಗರಾಧಿದೇವಿಯೂ | ಪೃಥ್ವಿವೀ—ಪೃಥ್ವಿಯೂ | ಉತ—
ಮತ್ತು | ದ್ಯೌಃ—ದ್ಯುಲೋಕವೂ ಸಹ | ಮಮಹಂತಾಂ—ಸಂರಕ್ಷಿಸಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರನು ನಮಗೆ ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಅಭಿಮಾನ ವಚನವುಳ್ಳವನಾಗಲಿ. ನಾವೂ ಕೂಡ ಯಾವಾಗಲೂ
ಬುಜುಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿವು ಕೊಂಡು ಪ್ರಭೂತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಅನುಭವಿಸೋಣ. ನಮ್ಮ ಪ್ರಾರ್ಥಿತವಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥ
ವನ್ನು ಮಿತ್ರನೂ, ವರುಣನೂ, ಅದಿತಿಯೂ, ಸಾಗರಾಧಿದೇವತೆಯೂ, ಪೃಥ್ವಿಯೂ ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕವೂ ಸಹ
ಸಂರಕ್ಷಿಸಲಿ.

English Translation

May Indra be daily our vindicator, and may we, with undiverted course, enjoy (abundant) food : and may Mitra, Varuna, Aditi,—ocean, earth, and heaven, preserve it to us.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಧಿವಕ್ತಾ—ಅಧಿವಚನಂ ಪಕ್ಷಪಾತೇನ ವಚನಂ | ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತುಳ್ಳವನಾಗಿ ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ಅವೇಕ್ಷಿಸಿದೆ. ಆದರೆ ಇಂದ್ರನ ಈ ಪಕ್ಷಪಾತವನ್ನೂ ಅಭಿಮಾನವನ್ನೂ ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕಾದರೆ, ನೈತಿಕವಾದ ಮುಜುಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿದ್ದವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯವೆಂದರಿತು, ಅಪರಿಹೃತ್ಯತಾಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ವ್ಯವಹಾರ ಶುದ್ಧಿಯನ್ನೂ ತೋರಿಸಿದೆ.

ಅಪರಿಹೃತ್ಯತಾಃ—ಅಕುಟಿಲಗತಯಃ ಸಂತಃ | ವಕ್ರವಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟವರಾಗಿ ಎಂದರೆ ಮುಜುವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿದ್ದು ಕೊಂಡವರಾಗಿ ಎಂದರ್ಥ. ಅಥವಾ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ವಿವರಿಸುವಂತೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾದ್ಧಿಂಸಾರ್ಥಃ | ಅಹಿಂಸಿತಾಃ ಕೇನಚಿತ್ ಯಾರಿಂದಲೂ ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡದವರಾಗಿ ಎಂದೂ ಆಗಬಹುದು. ಶತ್ರುಪೀಡೆಯು ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ, ಅನ್ನಾದಿಗಳು ಇಂದ್ರದತ್ತವಾದರೂ ಸಹ ಶತ್ರುಗಳು ಅಪಹರಿಸುವ ಸಂಭವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಅಹಿಂಸಿತರಾಗಿ ಎಂದೂ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿರಬಹುದು. ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರೂ ಸಹ ಈ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಅ ಯೋ ವಿನಾಯ ಸಖ್ಯಾ ಸಖಿಭ್ಯೋಪರಿಹೃತ್ಯತೋ ಅತ್ಯೋ ನ ಸಪ್ತೀ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೬-೨)

ಸಮ್ರಾಣೋ ಯೇ ಸುವೃಧೋ ಯಜ್ಞಮಾಯಯುರಪರಿಹೃತ್ಯತಾ ದಧಿರೇ ದಿವಿ ಜ್ವಯಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೬೩-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಅಪರಿಹೃತ್ಯತೆ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೇನಚಿವಪ್ಯಹಿಂಸಿತಾಃ | ಯಾರಿಂದಲೂ ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡದವರಾಗಿ ಎಂದೇ ಸಾಯಣರೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು.

ವಾಜಂ ಸನುಯಾಮು—ಅನ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸೋಣ ; ಹಿಂಸೆಯಿಲ್ಲದೇ ಅನ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ತನ್ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣಃ—ಸೂಕ್ರವ ಕೊನೆಯ ಬಹುದೇವತಾಕವಾದ ಈ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಉದಕರೂಪದಲ್ಲಿ ಕುತ್ಸುಮುಷಿಯ ಕೃತಿವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹಿಂದೆ ೯೪ನೇ ಸೂಕ್ರವ ಕೊನೆಯ ಮುಕ್ತಿಯ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕಿಯು ಇತರ ಮುಷಿಗಳ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದರೂ ಸಹ ಕುತ್ಸುಮುಷಿಯ

ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವು ಭರದ್ವಾಜಾದಿ ಇತರ ಯುಷಿಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲ ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನೂ ಸಹ ಬೃಹದ್ದೇವತಾವಾಕ್ಯವನ್ನುದಹರಿಸಿ ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ. (ಬೃ. ದೇ. ೩-೧೨೮).

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವಿಶ್ವಾಹಾ—ವಿಶ್ವಾಢಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಅಹಾಢಿ ವಿಶ್ವಾಹಾಢಿ. ಕ್ರಿಯಾವಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಸಂಯೋಗವು ತೋರುವುದರಿಂದ ಕಾಲಾದ್ವನೋರತ್ಯಂತಸಂಯೋಗೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶ್ವಾಹಾಢಿ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಶೇಕ್ರಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೇ ಲೋಪ. ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇಚ್ಚಾಸಂಬುಧ್ವೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ನಲೋಪೇ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಲೋಪ. ಮರುದ್ವೃಧಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಧಿವಕ್ತ್ವಾ—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚೋರಕುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುಪ್ತ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾವಚನಚರೂಪ.

ಅಸ್ತು—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಅತಿಹಂತದಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪರಿಹ್ಯತಾಃ—ಹ್ಯೌ ಕೌಟಿಲ್ಯೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಯಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಅಪರಿಹ್ಯತಾಕ್ತ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಹುಭಾನ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸನುಯಾಮು—ಷಣು ದಾನೇ ಧಾತು. ಧಾತ್ಯಾದೇಃ ಷಃ ಸೇಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸಪ್ತ. ಲಿಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಂಜಾತೇಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ. ಲಿಙ್ಗೆ ಯಾಸುಟಾಗಮು ತನಾದಿಕೃತ್ಯಾಭ್ಯುಲುಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಏಕರಣ. ಸನುಯಾಮು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ವನ ಷಣ ಸಂಭಕ್ತ್ವಾ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯೇಯೋ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಹಿಗೆ ಉ ಏಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮುಮಹಂತಾಮ್—ಫ ನೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

೧೦೦ ನೇ ಸೂಕ್ತವು ಸಮಾಪ್ತವು.

ನೂರೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಪ್ರ ಮಂದಿನ ಇತ್ಯೇಕಾದಕರ್ಚಮಷ್ಟಮಂ ಸೂಕ್ತಮಾಂಗಿರಸಸ್ಯ ಕುತ್ಸಸ್ಯಾರ್ಷಂ | ಅಷ್ಟಮ್ಯಾ-
ದ್ಯಾಕ್ಲತಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ಪುಭಃ ಶಿಷ್ಯಾಃ ಸಪ್ತ ಜಗತ್ಯಃ | ಇಂದ್ರೋ ದೇವತಾ | ತಥಾ ಜಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ಪ್ರ
ಮಂದಿನ ಏಕಾದಕ ಕುತ್ಸಕ್ಲತುಸ್ತಿಸ್ಪುಬಂತಮಾದ್ಯಾ ಗರ್ಭಸ್ತಾವಿಣ್ಯಪನಿಷತ್ || ದಶರಾತ್ರಸ್ಯ ನವಮೇಽ
ಹನಿ ಮರುತ್ಪತೀಯ ಏತತ್ಸೂಕ್ತಂ | ವಿಶ್ವಜಿತ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ತಿಕಂ | ಪ್ರ ಮಂದಿನ ಇಮಾ ಉ ತ್ವೇತಿ
ಮರುತ್ಪತೀಯಂ | ಅ. ೮.೨ | ಇತಿ |

ಅನುವಾದವು— ಪ್ರ ಮಂದಿನೇ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನೈದನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ
ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ಮುಕ್ಯಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಂಗಿರಸ ಪುತ್ರನಾದ ಕುತ್ಸನು ಮುಷಿಯು.
ಎಂಟರಿಂದ ನಾಲ್ಕು ಮುಕ್ಯಗಳು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ಪಾಧಂದಸ್ತಿನವು. ಉಳಿದ ಏಳು ಮುಕ್ಯಗಳು ಜಗತೀಧಂದಸ್ತಿನವು.
ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರ ಮಂದಿನ ಏಕಾದಕ ಕುತ್ಸ ಅದ್ಯಾ ಗರ್ಭಸ್ತಾವಿಣ್ಯಪನಿಷ-
ತ್ವೆ ತುಸ್ತಿಸ್ಪುಬಂತಮಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ದಶರಾತ್ರನೆಂಬ ಯಾಗದ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿ ಮರುತ್ಪತೀಯ
ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿದ್ಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶೌತ್ರಸೂಕ್ತದ ವಿಶ್ವಜಿತ್ ಎಂಬ ಖಂಡದ
ಪ್ರ ಮಂದಿನ ಇಮಾ ಉ ತ್ವೇತಿ ಮರುತ್ಪತೀಯಂ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ವಿದ್ಯತವಾಗಿರುವುದು. (೮.೮-೨)

॥ ಓಂ ॥

ಸೂಕ್ತ—೧೦೧

॥ ಮಂಡಲ—೧ ॥ ಅನುವಾಕ—೧೫ ॥ ಸೂಕ್ತ—೧೦೧ ॥

॥ ಅಪ್ಯಕ—೧ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ—೭ ॥ ವರ್ಗ—೧೨, ೧೩ ॥

॥ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಪುಸ್ತಕ— ೧೧

॥ ಮಹಿ—ಕುಶ್ಯ ಅಂಗಿರಸಃ ॥

॥ ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ॥

॥ ಛಂದಃ—೧-೭ ಅಗ್ನಿಃ | ೮-೧೧. ತ್ರಿಪುಷ್ಪಃ ॥

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪ್ರ ಮಂದಿನೇ ಪಿತುಮದರ್ಚತಾ ವಚೋ ಯಃ ಕೃಷ್ಣಗರ್ಭಾಃ
ನಿರಹನ್ವೃಜಶ್ಚನಾ |

ಅವಸ್ಯನೋ ವೃಷಣಂ ವಜ್ರದಕ್ಷಿಣಂ ಮರುತ್ಮಂತಂ ಸಖ್ಯಾಯು
ಹವಾಮಹೇ ॥ ೧ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಪ್ರ | ಮಂದಿನೇ | ಪಿತುಃ ಮತ್ | ಅರ್ಚತ | ವಚಃ | ಯಃ | ಕೃಷ್ಣಃ ಗರ್ಭಾಃ |
ನಿಃ ಸ ಅಹನ್ | ನಿರಜಶ್ಚನಾ |

ಅವಸ್ಥವಃ | ವೃಷಣಂ | ವಜ್ರದಕ್ಷಿಣಂ | ಮರುತ್ಪಂತಂ | ಸಖ್ಯಾಯ | ಹವಾ-
ಮುಹೇ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಬುತ್ರಿಣೋ | ಮಂದಿನೇ ಸ್ತುತಿಮತೇ ಸ್ತೋತ್ರವ್ಯಾಯೇಂದ್ರಾಯ ಪಿತುಮದ್ವನಿರ್ಲ-
ಕ್ಷಣೇನಾನ್ನೇನೋವೇತಂ ವಚಃ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಂ ವಚನಂ ಪ್ರಾರ್ಚಿತ | ಪ್ರಕರ್ಷಣೋಚ್ಚಾರಯತ | ಯ
ಇಂದ್ರ ಬುಜಿಶ್ಚನೈತತ್ಪಂಜ್ಜ ಕೇನ ರಾಜ್ಞಾ ಸಖ್ಯಾ ಸಹಿತಃ ಸನ್ ಕೃಷ್ಣಗರ್ಭಾಃ | ಕೃಷ್ಣೋ ನಾಮ ಕೃಷ್ಣ-
ಸುರಃ | ತೇನ ನಿಷಿಕ್ತಗರ್ಭಾಸ್ತದೀಯಾ ಧಾರ್ಯಾ ನಿರಹನ್ | ಅವಧೀತ್ | ಕೃಷ್ಣಮಸುರಂ ಹತ್ವಾ ಪುತ್ರಾಪ್ತಾ-
ಮಪ್ಯನುತ್ಪತ್ತೈರ್ಥಂ ಗರ್ಭಿಣೇಸ್ಯಸ್ಯ ಧಾರ್ಯಾ ಅವ್ಯವಧೀದಿತ್ಪೈರ್ಥಃ | ಅವಸ್ಯವೋ ರಕ್ಷಣೇಚ್ಛೋ
ವಯಂ ವೃಷಣಂ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾರಂ ವಜ್ರದಕ್ಷಿಣಂ ವಜ್ರಯುಕ್ತೇನ ದಕ್ಷಿಣದಸ್ತೇನೋವೇತಂ
ತಂ ಮರುತ್ಪಂತಮಿಂದ್ರಂ ಸಖ್ಯಾಯ ಸಖ್ಯುಃ ಕರ್ಮಣೇ ಹವಾಮುಹೇ | ಅಹ್ರಿಯಾಮುಹೇ || ಮಂದಿನೇ |
ಮದಿ ಸ್ತುತಿನೋದಮದಸ್ತಸ್ಯ ಕಾಂತಿಗತಿಷು | ಔಷಾದಿಕ ಇನಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತದುಕ್ತಂ ಯಾಸ್ಯೇನ | ಮಂದಿ
ಮಂದತೇಃ ಸ್ತುತಿರ್ಮಣಃ | ನಿ. ೪-೨೪ | ಇತಿ | ಪಿತುಮತ್ | ಹ್ರಸ್ವನುಚ್ಚಾಂ ಮತುದಿತಿ ಮತುಪ
ಲುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಕೃಷ್ಣಗರ್ಭಾಃ | ಕೃಷ್ಣೇನ ನಿಷಿಕ್ತಾ ಗರ್ಭಾ ಯಾಸು ತಾಸ್ತಥೋಕ್ತಾಃ | ಪರಾದಿಶ್ಯಂದಸಿ
ಬಹುಲಮಿತಿ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅವಸ್ಯವಃ | ಅವೇರೌಷಾದಿಕೋ ಧಾವೇಸುನ್ | ಅವ
ಇಚ್ಛೈತ್ಯವಸ್ಥುತಿ | ಸುಪ ಅತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ | ಕ್ಯಾಚ್ಯಂದಸೀತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ವೃಷಣಂ | ವಾ ಷಷ್ಯುರ್ವಸ್ಯ
ನಿಗಮ ಇತಿ ನಿಕಲ್ಪನಾದುಪಧಾದೀರ್ಘಾಧಾವಃ | ಸಖ್ಯಾಯ | ಸಖ್ಯುಃ ಕರ್ಮ ಸಖ್ಯಂ | ಸಖ್ಯುರ್ಯ
ಇತಿ ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಹವಾಮುಹೇ | ಹ್ಯೇಣೋ ಲಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ||

ಪ್ರತಿಪಥಃ

ಮಂದಿನೇ—(ಎಲೈ ಬುತ್ರಿಕೃಗಲೇ) ಸ್ತುತ್ಕರ್ತನಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ಪಿತುಮತ್—ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ
ಅನ್ನದಿಂದ ಕೂಡಿದ | ವಚಃ—ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯನ್ನು || ಪ್ರ ಅರ್ಚಿತ—ಆತಿಶಯವಾಗಿ ಪಠಿಸಿರಿ. |
ಯಃ—ಯಾವ (ಅದೇ) ಇಂದ್ರನು | ಬುಜಿಶ್ಚನಾ—(ಸಖನಾದ) ಬುಜಿಶ್ಚನೇಂಬ ದೊರೆಯೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು |
ಕೃಷ್ಣಗರ್ಭಾಃ—ಗರ್ಭಾಡಿಯರಾದ ಕೃಷ್ಣನೇಂಬ ಅಸುರನ ಪತ್ನಿಯರನ್ನು | ನಿರಹನ್—ಕೊಂದನು | ಅವಸ್ಯವಃ—
ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ನಾವು | ವೃಷಣಂ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಸುವವನೂ | ವಜ್ರದಕ್ಷಿಣಂ—ಬಲಗೈ
ಯನಲ್ಲಿ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನೂ | ಮರುತ್ಪಂತಂ—ಮರುತ್ಪುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿವವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರ
ನನ್ನು | ಸಖ್ಯಾಯಃ—(ನನ್ನೊಡನೆ) ಸಖ್ಯವನ್ನು ಬೆಳೆಸಲು | ಹವಾಮುಹೇ—ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಬುತ್ರಿಕೃಗಲೇ, ಇಂದ್ರನು ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಹರ್ಷಪಡತಕ್ಕವನು. ಅವನಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ
ಕೂಡಿದ ಸ್ತೋತ್ರವಾಕ್ಯನ್ನು ಆತಿಶಯವಾಗಿ ಪಠಿಸಿರಿ. ಆ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಸಖನಾದ ಬುಜಿಶ್ಚನೇಂಬ ದೊರೆ

ಯೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಕೃಷ್ಣನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಕೊಂದದ್ದಲ್ಲದೇ ಗರ್ಭಿಣಿಯರಾದ ಅವನ ಸತ್ನಿಯರನ್ನೂ ಕೊಂದು ಅಸುರ ಸಂತಾನವೇ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ನಾವೂ ಸಹ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಆವೇಕ್ಷಿಸಿ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವನೂ, ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವನೂ, ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಮ್ಮೊಡನೆ ಸಖ್ಯವನ್ನು ಬೆಳೆಸಲು ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ.

English Translation

Offer adoration with oblations to him who is delighted (with praise), who, with Rijis'wan, destroyed the pregnant wives of Krishna : desirous of protection, we invoke, to become our friend, him, who is the showerer (of benefits), who holds the thunderbolt in his right hand, attended by the Maruts.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಇಂದ್ರನ ಸಖ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದವರಿಗೆ ಜಯವೂ ಸೌಖ್ಯವೂ ಲಭಿಸುವುದು ಖಂಡಿತವೆಂದು ಮುಜಪ್ತನೆಂಬ ದೊರೆಯ ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ಸೂಚಿಸಿ, ಅದೇ ವಿಧವಾದ ಸಖ್ಯವನ್ನೂ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನೂ ಆವೇಕ್ಷಿಸಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಮಂದಿನೇ—ಮಂದೀ ಮಂದತೇಃ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಣಃ | (ನಿ. ೪-೨೪) ಸ್ತುತಿಸು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಮಂದ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥನಾದ ಎಂದು ಪೂಜ್ಯತೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಮಂದಿನೇ ಎಂದರೆ ಪೂಜ್ಯನಾದ, ಸ್ತುತಿಗೆ ಅರ್ಪನಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ.

ಮಂದಿನೇ ಎಂಬ ಪದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ ೦ತೆಯಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಮುಕ್ತನೇ ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (೪-೨೪) ಪ್ರಾರ್ಥಿತ ಮಂದಿನೇ ಪಿತುಮದ್ಯಚಃ | ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥನಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅನ್ನಸಂಯುಕ್ತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವಾಕ್ಯವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಪೂಜಿಸಿ ಎಂದರ್ಥ.

ಪಿತುಮಾನ್—ಅಂಧಃ ವಾಜಃ, ಇತ್ಯಾದಿ ೨೮ ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಪಿತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವೆಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪವಾದ ಅನ್ನದೊಂದಿಗೆ ಸಂಯುಕ್ತವಾದ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ, ಪಿತುರಿತ್ಯೆನ್ನನಾಮ ಪಾತೇರ್ವಾ, ಪಿಬತೇರ್ವಾ, ಸ್ವಾಯತೇರ್ವಾ | (ನಿ. ೯-೨೪) ರಕ್ಷಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪಾ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ವೃದ್ಧಿಯಾಗು, ಪುಷ್ಪವಾಗು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಸ್ತ್ರೈಯ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ಪಿತು ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಸಂಯುಕ್ತವಾದ ಪದವಾಗಬಹುದೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನವಿದೆ. ಅನಂತರ ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪುನಃ ಈ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವ-

ಪಿತುಂ ನು ಸ್ತೋಷಂ ಮಹೋ ಧರ್ಮಾಣಂ ತವಿಷೀಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೮೨-೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಶಕ್ತಿಧಾರಕವೂ ಪಾಲಕವೂ ಆದ ಅನ್ನವನ್ನು ಸ್ತುತಿಮತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಹಿತು ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ, ಅದರಂತೆಯೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಹಿತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನವೆಂದರ್ಥ.

ಮುಜಿಶ್ವನಾ ಕೃಷ್ಣಗರ್ಭಾಃ ನಿರಹರ್ನ್—ತನ್ನ ಪಟನಾದ ಮುಜಿಶ್ವನೆಂಬ ದೊರೆಯೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ; ಇಂದ್ರನು ಕೃಷ್ಣನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದನೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮುಜಿಶ್ವನಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಖ್ಯವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಮುಜಿಶ್ವನೆಂಬ ರಾಜನ ವಿಷಯವನ್ನು ಹಿಂದೆ ೧-೫೧ ಮತ್ತು ೧-೫೩ನೇ ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಈ ರಾಜನ ಹೆಸರು ಮುಕ್ಸಂಹತೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ. ಹಿಂದೆ ೧-೫೧-೫ ಮತ್ತು ೧-೫೩-೮ನೇ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಲ್ಲದೇ,

ತ್ರೈಂ ಪಿಶ್ರುಂ ಮೃಗಯಿಂ ಶೂತುವಾಂಸಮ್ನುಜಿಶ್ವನೇ ವೈವಥಿನಾಯಿ ರಂಧೀಃ |
(ಮ. ಸಂ. ೪-೧೬-೧೩)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಪಿಶ್ರು. ಮೃಗಯ ಇತ್ಯಾದ್ಯಸುರರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ವಿವಥಿಯು ಪುತ್ರನಾದ ಮುಜಿಶ್ವನೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಹೀಗೆಯೇ,

ಆ ತ್ಯಾಮ್ನುಜಿಶ್ವಾ ಸಖ್ಯಾಯ ಚೇಕ್ರೇ ಪಚಸ್ತಕ್ರೀರಪಿಟಃ ಸೋಮಮಸ್ಯ |
(ಮ. ಸಂ. ೫-೨೯-೧೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರನ ಮತ್ತು ಮುಜಿಶ್ವನ ಸಖ್ಯವು ಪ್ರಶಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದರೆ ೪-೧೬-೧೩ನೇ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ಮುಜಿಶ್ವನೆಂಬ ರಾಜನೆಂದೂ, ೫-೨೯-೧೧ನೇ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ಮುಜಿಶ್ವನೆಂಬ ಮುಷಿಯೆಂದೂ ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇವೆರಡನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ.

ಸುಧಾಮನ್ವದ್ರೇಕ್ಲೋ ಅಪ್ರಮ್ಯಷ್ಯಮ್ನುಜಿಶ್ವನೇ ದಾತ್ರೈಂ ದಾತುಷೇ ದಾಃ |
(ಮ. ಸಂ. ೬-೨೦-೬).

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ರಾಜರ್ಷಿಯೆಂದು ಸೇರಿಸಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆಯೇ, ೮-೪೯-೧೦ ; ೧೦-೧೩೪-೩ ; ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಮುಜಿಶ್ವನ ಹೆಸರೂ, ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಅವನಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಖ್ಯವೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಕೃಷ್ಣಗರ್ಭಾಃ—ಕೃಷ್ಣೋ ನಾಮಾಸುರಃ | ಸ ಗರ್ಭಧೂತೋಽಂತೇಗರ್ತೋ ಯಾಸಾಂ ಸೇನಾನಾಂ ತಾಃ ಕೃಷ್ಣಗರ್ಭಾಃ | ಕೃಷ್ಣಸಂಹಿತಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕೃಷ್ಣನೆಂಬ ಅಸುರನು ಯಾವ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, ತಾನು ಆ ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಬಲವನ್ನೂ ಉತ್ತೇಜನವನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನೋ ಆ ಸೇನೆಯನ್ನು ಎಂದು ಒಂದರ್ಥವನ್ನೂ, ಅಲ್ಲದೇ-ಅಥವಾ ವೃಷ್ಟಿಲಕ್ಷಣಾ ಅಪಃ ಕೃಷ್ಣಗರ್ಭಾಃ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣಸ್ಯ ಮೇಘಸ್ಯ ಗರ್ಭಧೂತತ್ಯಾಳ್ | ತಾಃ ನಿರಹರ್ನ್ | ಮುಜಿಶ್ವನಾ ಮುಜುಗಾಮಿನಾ ವಜ್ರೇಣ ಅಥವಾ ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾದ ಉದಕಗಳು ಕೃಷ್ಣವರ್ಣದ ಮೇಘಗಳಲ್ಲಿರುವುದೆಂದಂ ನೇರವಾಗಿ ಶತ್ರುವಿನ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗತಕ್ಕ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಮೇಘವನ್ನು ಸೀಳಿ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವನು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಸ್ತುಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಹೇಳಿರುವರು. ಸಾಯಣರು,

ಕೃಷ್ಣನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಕೊಂದು ಗರ್ಭಿಣಿಯರಾದ ಅವನ ಪತ್ನಿಯರನ್ನೂ ಕೊಂದು ಅಸುರ ವಂಶವನ್ನೇ ನಿರ್ಮೂಲಮಾಡಿದನೆಂದು ಅರ್ಥವೂಡಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಮಂದಿನೇ—ಮದಿ ಸ್ತುತಿನೋದನುದಸ್ವಪ್ನಕಾಂತಿಗತಿಷು ಧಾತು. ಇದಿತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಂದಿನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೇ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಇದನ್ನು ಯಾಸ್ವರೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಮಂದೀ ಮಂದತೇಃ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಣಃ (ನಿರು. ೪-೨೪) ಇತಿ.

ಪಿತುಮತ್—ಪಿತುಃ ಅಸ್ಮಿ ಅಪ್ತಿ ಇತಿ ಪಿತುಮತ್. ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ವ್ಯಾಂತಿ ಮತುಮ್—೬-೧-೧೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹ್ರಸ್ವದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಮತುಮಿಗಿ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಚತೇ—ಅರ್ಚ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಮವಚನದಲ್ಲಿ ಲಬ್ಧದ್ವಾವವಿರು ವುದರಿಂದ ತನ್ಮಾಥಸ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಚಃ—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತು ನಿಬಂಧನವಾದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಚಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿಠಾ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಕೃಷ್ಣಗರ್ಭಾಃ—ಕೃಷ್ಣೇನ ನಿಷಿಕ್ರಾಃ ಗರ್ಭಾಃ ಯಾಸು ತಾಃ ಕೃಷ್ಣಗರ್ಭಾಃ. ಪರಾದಿಶ್ಯಂದಿಸಿ ಬಹುಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಹನ್—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೋಃ ಧಾತು. ಲಙ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತರೂಪ. ಯಃ ಎಂದು ಯಚ್ಚ ಬ್ಬಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮು ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವಸ್ಯವಃ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುನಿಬಂಧನವಾದ ಔಣಾದಿಕಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅವಸ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವಃ ಅತ್ಯನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿನಕ್ರಾಂತಮಾದಿದಾಗ ಸುಪ್ ಅತ್ಯನಃ ಕೃಚ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಸ್ಯ ಎಂಬುದು ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಕ್ಯಾಚ್ಯಂದಿಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದರ ಮೇಲೆ ಉಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತೋ ಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ. ಅವಸ್ಯ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಜಸಿಚಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಆನಾದೇಶ. ಅವಸ್ಯವಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೃಷಣಮ್—ವೃಷು ಸೇಚನೇ ಧಾತು. ಟಿಣಾದಿಕಳನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಉಪಧಾದೀರ್ಥವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವಾ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ನಿಗಮೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಲ್ಪ ವೆಂದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸಖ್ಯಾಯೆ—ಸಖ್ಯುಃ ಕರ್ಮ ಸಖ್ಯಮ್. ಸಖ್ಯಾಯೇಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಖಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಹವಾಮಹೇ—ಹ್ವೇರ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇಚ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮವುರುಪ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತ ಆತ್ಮನೇ ಪದಾನಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ ಏತ್ಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅವಾದೇಶ. ಅತೋ ದೀರ್ಘೋ ಯಚ್ಚಾ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಹಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅದಂತಾಂಗೆಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಹವಾಮಹೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿ ಛಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

—:೦:—

ಸಂಹಿತಾಶಾಹಿ

ಯೋ ವ್ಯಂಸಂ ಜಾಹ್ಯಪ್ರಾಣೇನ ಮನ್ಯುನಾ ಯಃ ಶಂಬ್ರಂ

ಯೋ ಅಹಸ್ವಿಪ್ರಮಸ್ತತಂ ।

ಇಂದ್ರೋ ಯಃ ಶುಷ್ಣಮಶುಷಂ ನ್ಯಾವೈಣ್ಜರುತ್ವಂತಂ ಸಖ್ಯಾ-

ಯ ಹವಾಮಹೇ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯಃ | ೧೨ ಅಂಸಂ | ಜಹ್ಯಷಾಣೇನ | ಮನ್ಯುನಾ | ಯಃ | ಶಂಬರಂ | ಯಃ |

ಅಹನ್ | ಸಿಪುಂ | ಅವ್ರತಂ |

ಇಂದ್ರಃ | ಯಃ | ಶುಷ್ಣಂ | ಅಶುಷ್ಣಂ | ನಿ | ಅವೃಣಕ್ | ಮರುತ್ಸಂತಂ |

ಸಖ್ಯಾಯ | ಶನಾಮಹೇ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯ ಇಂದ್ರೋ ಜಹ್ಯಷಾಣೇನ ಪ್ರವೃದ್ಧೇನ ಮನ್ಯುನಾ ಕ್ರೋಧೇನ ವ್ಯಂಸಂ ವಿಗತಭುಜಂ
ವೃತ್ರಮಹನ್ | ಅವಧೀತ್ | ಅಪಿ ಚ ಯ ಇಂದ್ರಃ ಶಂಬರಮೇತತ್ಸಂಜ್ಞಮಸುರಂ ಚಾನಧೀತ್ |
ತಥಾವ್ರತಂ ವ್ರತಸ್ಯ ಯಾಗಾದೇಃ ಕರ್ಮಣೋ ವಿರೋಧಿನಂ ಪಿಪ್ರುವೇತತ್ಸಂಜ್ಞಮಸುರಂ ಚ ಯ
ಇಂದ್ರೋವಧೀತ್ | ಕಿಂಚಿ ಯ ಇಂದ್ರೋವ್ರತಾಪಂ ಶೋಷಕರಹಿತಂ ಶುಷ್ಣಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತಃ
ಶೋಷಕಮೇತತ್ಸಂಜ್ಞಮಸುರಂ ಸ್ಯವೃಣಕ್ | ನೈವರ್ಜಯತ್ | ಸಮೂಲಂ ಹತನಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಂ
ಮರುತ್ಸಂತಮಿಂದ್ರಂ ಸಖ್ಯಾಯಾಹ್ಯಯಾಮಹೇ || ವ್ಯಂಸಂ | ವಿಗತೋಽಂಸೋ ಯಸ್ಮಾತ್ | ಬಹು-
ವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಯಣ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣ ಇತಿ ಪರಸ್ಯಾನುದಾತ್ತಸ್ಯ
ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ಜಹ್ಯಷಾಣೇನ | ಹ್ಯಷ ತುಷ್ಪ | ಅವ್ರ ವೃದ್ಧ್ಯರ್ಥಃ | ಛಂದಸಿ ಲಿಟ್ | ಲಿಟಃ ಕಾನಜ್ಜೀತಿ
ತಸ್ಯ ಕಾನಜಾದೇಶಃ | ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದೃಶ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಮಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಚಿತ್ತಾ-
ದಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಶುಷ್ಣಂ | ಶುಷ್ಣ ಶೋಷಣೇ | ಇಗುಪಧಲಕ್ಷಣಃ ಕಃ | ಶುಷಾಃ ಶೋಷಕಾ ನ
ಸಂತ್ಯಸ್ಯೇತ್ಯಶುಷ್ಣಃ | ಪರಾದಿತ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತ್ಯುತ್ರರಸದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅವೃಣಕ್ | ವೃಣೀ
ವರ್ಜನೇ | ರೌಧಾದಿಕಃ ||

| ಶ್ರುತಿಪವಾರ್ಥಃ |

ಯಃ—ಯಾನೆ ಇಂದ್ರನು | ಜಹ್ಯಷಾಣೇನ—ಪ್ರವರ್ಧಮಾನವಾದ | ಮನ್ಯುನಾ—ಕ್ರೋಧದಿಂದ |
ವ್ಯಂಸಂ—ಭುಜಹೀನನಾದ ವೃತ್ರನನ್ನು | ಅಹನ್—ಕೊಂದನೋ, | ಯಃ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನು | ಶಂಬರಂ-
ಶಂಬರನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು (ಕೊಂದನೋ ಹಾಗೆಯೇ) | ಯಃ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನು | ಅವ್ರತಂ—ಯಾಗಾದಿ
ವ್ರತಗಳ ವಿರೋಧಿಯಾದ | ಸಿಪುಂ—ಪಿಪ್ರುವೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು (ಕೊಂದನೋ ಅಲ್ಲದೇ) | ಯಃ ಇಂದ್ರಃ-
ಯಾವ ಇಂದ್ರನು | ಅಶುಷ್ಣಂ—(ಇತರರಿಂದ) ಕೊಲ್ಲಲು, ಹೀರಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದವನೂ | ಶುಷ್ಣಂ—(ಜಗತ್ತನ್ನು
ಶೋಷಣೆಮಾಡುವವನೂ ಆದ) ಶುಷ್ಣನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು | ನಿ ಅವೃಣಕ್—ನಿರ್ಮೂಲವಾದಿಸೋ |

ಮರುತ್ಸಂತಂ—ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂಡಿದ ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಸಪ್ತಾಯಿ—(ನಮ್ಮೊಡನೆ) ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಬೆಳೆಸಲು |
ಹವಾಮದೇ—ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಾವ ಇಂದ್ರನು ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಕ್ರೋಧದಿಂದ ಭುಜಹೀನನಾದ ವೃತ್ರನನ್ನು ಕೊಂದನೋ ಮತ್ತು ಯಾವ ಇಂದ್ರನು ಶಂಭರನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನೂ, ಯಾಗಾದಿವ್ರತಗಳ ವಿರೋಧಿಯಾದ ಒಪ್ಪುವೆಂಬ ಅಸರನನ್ನೂ ಕೊಂದನೋ, ಮತ್ತು ಯಾವ ಇಂದ್ರನು ಇತರರಿಂದ ಹಿಂದಲುಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಮತ್ತು ಲೋಕವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹಿಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಶುಷ್ಕನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲಮಾಡಿದನೋ, ಅಂತಹ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡಗೂಡಿದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಮಗೆ ಸ್ನೇಹಬೆಳೆಸಿ ಸಹಾಯಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ.

English Translation

We invoke to be our friend, Indra, who is attended by the Maruts ; he who, with increasing wrath, slew the mutilated Vritra, and Sambara, and unrighteous Pipru, and who extirpated the unabsorbable S'ushna.

ವಿಕೀರ್ಷಿತವಯಗಳು

ಈ ಮುಕ್ತನ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಸಾಯಣರ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೂ ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೂ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ.

ಜಹೃಷಾಣೇನ ಮನ್ಯುನಾ ವ್ಯಂಸಂ ಅಹನ್—ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಪ್ರವೃದ್ಧೀನ ಕ್ರೋಧೇನ ವಿಗತಭುಜಂ ವೃತ್ರಂ ಅವಧೀತಃ | ಪ್ರವರ್ಧಮಾನವಾದ ಕ್ರೋಧವಿಂದ ಭುಜಹೀನನಾದ ವೃತ್ರನನ್ನು ಕೊಂದನು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ವ್ಯಂಸನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನೆಂದು ಅಂಕಿತನಾಮವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿ, ಜಹೃಷಾಣೇನ ಅತ್ಯರ್ಥಂ ಹೃಷ್ಯತಾ ಮನ್ಯುನಾ ಮನ್ಯುನಾಮ್ನಾ ಪ್ರಜಾಪತಿಪುತ್ರೇಣ ಸಹ ಅಹನ್ | ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಿದ್ದವನೂ ಪ್ರಜಾಪತಿ ಪುತ್ರನೂ ಆದ ಮನ್ಯುವಿನೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ವ್ಯಂಸನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಕೊಂದನು ಎಂದು ಒಂದುವಿಧವಾಗಿಯೂ ; ಅಥವಾ ಮನ್ಯುರಿತಿ ಕ್ರೋಧನಾಮ | ಅತ್ಯರ್ಥಂ ಹೃಷ್ಯತಾ ಕ್ರೋಧೇನ | ಪ್ರವಿಕೀರ್ಷತಾ ಕ್ರೋಧೇನ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಕ್ರೋಧದಿಂದ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದುವಿಧವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದ ಪ್ರಕಾರ ವ್ಯಂಸಪವು ಅಂಕಿತನಾಮವಾಗಿಯೇ ಇದ್ದು ಮನ್ಯುಪವಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಕ್ರೋಧವೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳ ಅನ್ವಯಕ್ಕೂ ಅರ್ಥಕ್ಕೂ ಅಧಾರಗಳು ಇರುವಂತೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯೇ ಸಹಜವಾಗಿದೆ. ವ್ಯಂಸಪವು ವಿಗತವಾದ ಭುಜನೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದು ವೃತ್ರನಿಗೂ ಇತರ ಅಸುರರಿಗೂ ವಿಕೀರ್ಷಿತವಾಗಿದೆ.

ಅಹನ್ಯತ್ರಂ ವ್ಯಕ್ತೇರಂ ವ್ಯಂಸಮಿಂದ್ರೋ ವಜ್ರೇಣ ಮಹತಾ ವಧೇನ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೨-೫)

ಅಹನ್ಸಹಿಮಭಿನದ್ರೌಹಿಣಂ ವ್ಯಹನ್ಯ್ರಂಸಂ ಮುಘನಾ ಶಟೀಭಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೨-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಗತವಾದ ಅಂಸವುಳ್ಳವನೆಂದು ವ್ಯತ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು

ಅಧ್ಯದ್ಯವೋ ಯಃ ಸ್ವಶ್ಶಂ ಜಘಾನ ಯಃ ಶುಷ್ಣಮಶುಷಂ ಯೋ ವ್ಯಂಸಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೪-೫)

ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ವಿಗತವಾದ ಅಂಸವುಳ್ಳವನೆಂದು ಶುಷ್ಣನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಭುಜಹೀನನೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯಂಸ ಶಬ್ದವಿದೆಯೇ ಹೊರತು ಅಂಕಿತನಾಮವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವಂತೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಶಂಬರಂ (ಅಹನ್)—ಇಂದ್ರ ಶತ್ರುವಾದ ಶಂಬರನ ವಿಷಯವನ್ನು ಮುಕ್ತುಹಿತೆಯ ೧-೫೧-೬, ೧-೫೪-೪, ೧-೫೯-೬, ೧-೧೦೩-೮, ೧-೧೧೨-೧೪, ೧-೧೩೦-೨ ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಶುಷ್ಣ, ಪಿಪ್ಪಲಿ, ವರ್ಷಿ ಎಂಬ ಅಸುರರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಇವನ ಹೆಸರು ಬರುವುದು ವಾಡಿಕೆ.

ಅನ ಗಿರೇರ್ವಾಸಂ ಶಂಬರಂ ಹನ್ಪ್ರಿವೋ ದಿವೋದಾಸಂ ಚಿತ್ವಾಧಿರೂತಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨೬-೫)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇವನನ್ನು ದಾಸನೆಂದು ಕರೆದಿದೆ.

ದಿವೋದಾಸಾಯ ನವತಿಂ ಚ ನವೇಂದ್ರಃ ಪುರೋ ವ್ಯೈರಚ್ಚಂಬರಸ್ಯ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೯-೬)

ಅಧ್ಯದ್ಯವೋ ಯಃ ಶತಂ ಶಂಬರಸ್ಯ ಪುರೋ ಬಿಭೇದಾತ್ಮನೇವ ಪೂರ್ವೀಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೪-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ದಿವೋದಾಸನೆಂಬುವನು ಇಂದ್ರನ ಆಶ್ರಮಿತನೂ, ಶಂಬರನ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಶತ್ರುವೂ ಆಗಿದ್ದು ಆ ದಿವೋದಾಸನೆಂಬ ರಾಜನಿಗಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಶಂಬರನ ತೊಂಭತ್ತೊಂಭತ್ತು, ನೂರು (ಎಂದರೆ ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ) ಕೋಟಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಉರುಳಿಸಿ ಅವನ ಸ್ವತ್ತನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಹೀಗೆಯೇ,

ಅತಿಥಿಗ್ವಾಯ ಶಂಬರಂ ಗಿರೇರುಗ್ರೋ ಅನಾಭರತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೦-೬)

ಉತ ದಾಸಂ ಕಾಲಿತರಂ ಬೃಹತಃ ಪರ್ವತಾದಧಿ |

ಅನಾಹನ್ಪ್ರಿದ್ಯ ಶಂಬರಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೩೦-೧೪)

ಅವ ಗಿರೇದಾಸಂ ಶಂಬರಂ ಹನ್ತ್ಯಾ ವೋ ದಿವೋದಾಸಂ ಚಿತ್ವಾ ಭಿರೂತೀ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨೬-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಿಂದ ಶಂಬರನು ಬಿಟ್ಟಿಗುಡ್ಡಗಳಲ್ಲಿ ಅವತುಕೊಂಡು ಅತಿಥಿಗೃಹಿಣಿಗೂ ದಿವೋದಾಸನಿಗೂ ಅತ್ಯಂತ ವಾಗಿ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ನಾಶಮಾಡಿ ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ತನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ನೀಡಿದನು ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಶಂಬರನ ವಧದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಅವ್ರತಂ ಪಿಪ್ಪುಂ—ಶಂಬರನಂತೆಯೇ ಪಿಪ್ಪುವೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಅನೇಕಾವರ್ತಿ ಸೋಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದಾಗಿ ಅನೇಕ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ದಿವೋದಾಸ ಮತ್ತು ಅತಿಥಿಗೃಹಿಣಿಗಾಗಿ ಶಂಬರನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ದಂತೆಯೇ, ಇಂದ್ರನು ರಿಚಿತ್ವನಿಗಾಗಿ ಪಿಪ್ಪುವಿನೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿದನು. ಋ. ಸಂ. ೪-೧೬-೧೩, ೫-೨೯-೧೧, ೬-೨೦-೬, ೮-೪೯-೧೦, ೧೦-೯೯-೧೧, ೧೦-೧೩೮-೩ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಪಿಪ್ಪುವಿನ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಐ ಪಿಪ್ಪೋರಹಿಮಾಯಸ್ಯ ದೃಶ್ವಾಃ ಪುರೋ ವಜ್ರಿ ಇವಸಾ ನ ದದೇಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨೦-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಪಿಪ್ಪುವಿನ ವೃಥವಾವ ಪ್ರಾಕಾರಾದಿಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ನಾಶಮಾಡಿದನೆಂತಲೂ,

ಯಃ ಸ್ಯಬಿಂಜಮನರ್ತನಿಂ ಪಿಪ್ಪುಂ ದಾಸಮಹೀತುಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೩೨-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಪಿಪ್ಪುವು ದಾಸನೆಂಬ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿರುವನೆಂದೂ, ಇನ್ನೂ ಹೀಗೆಯೇ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅವನ ಸ್ವರೂಪ ವರ್ಣನೆಯೂ ಶಕ್ತಿವರ್ಣನೆಯೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಪಿಪ್ಪುವು ಅಸುರನೇ ಅಥವಾ ವ್ರತಹೀನನಾದ ಮಾನವನೇ ಎಂದು ಕೆಲವರು ಸಂಶಯವನ್ನು ತೋರಿರುವರು.

“ It is uncertain whether he was a demon. According to Roth's view, which is favoured by the use of the word Asura, or a human foe, as Ludwig, Oldenberg and Hillebrandt believe ”

(Vide Vedic Index on Names and Subjects by Keith and Macdonell. Vol. I. P. 532).

ಆದರೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅವನನ್ನು ಅಸುರನೆಂದೇ ಹೇಳಿರುವರು.

ಅಶಾಪಂ ಶುಷ್ಕಂ—ಕೊಲ್ಲಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಶುಷ್ಕನನ್ನು ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನಲ್ಲದೇ ಬೇರೊಬ್ಬರಿಂದ ಅವನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದರ್ಥ. ಶುಷ್ಕನೆಂಬ ಅಸುರನು ಸಮಸ್ತ ಉದಕವನ್ನೂ ಹೀರುತ್ತಲೂ ಅತ್ಯಂತ ಬಲಯುತನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದು ಕೊನೆಗೆ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಹತನಾದನು. ವೃತ್ತನನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಇವನೇ ಅತ್ಯಂತ ಅವಾಯಶರನಾದ ಶತ್ರುವು, ಅನಾವೃಷ್ಟಿ ಕಾರಕನಾದ ಅಸುರನು. ಅವನ ಹನನಾಂತರ ಪೃಥ್ವಿಯು ಸಸ್ಯಸಮೃದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ದ್ವಾಗಿಯೂ ಫಲಭರಿತವಾಗಿಯೂ ಆಯಿತು.

ಶೃಂ ಚಿದೇಷಾಂ ಸ್ವಧಯಾ ಮದಂತಂ ಮಿಹೋ ನಸಾತಂ ಸುವೃಥಂ ತನೋಗಾಂ |
ವೃಷಪ್ರಭರ್ಮಾ ದಾನವಸ್ಯ ಧಾಮಂ ವಕ್ಷೀಣ ವಕ್ಷೀ ನಿ ಜಘಾನ ಶುಷ್ಕಂ ||
(ಮ. ಸಂ. ೫-೩೨-೪)

ಹೀಗೆಯೇ, ಶುಷ್ಕನ ವಿಚಾರವಾಚ ಸ್ವರೂಪವರ್ಣನೆಯೂ ಸಹ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇವನ ಭೇಷವಾದ ಆಕೃತಿ ಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ನ್ಯಾವಿಧ್ಯದಿಲೇವಿಶಸ್ಯ ದೃಷ್ಟಾ ವಿ ಶೃಂಗಿಣಮಭಿನಚ್ಚಿಷ್ಣ ಮಿಂದ್ರೇ |
(ಮ. ಸಂ. ೧-೩೩-೧೨)

ತತ್ತಾ ಯಾಚಾಮಹೇಽವಃ ಶುಷ್ಕಂ ಯದ್ವೆನ್ನಮಾಸುಷಂ |
(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೨೨-೬)

ಇಂತಹ ಶೋಷಕನಾದ ಶುಷ್ಕನ ವಂಶವನ್ನೇ ನಿರ್ಮೂಲಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಯತ್ನವು.

ಉತೋ ನು ಚಿದ್ವ್ಯ ಓಜಸಾ ಶುಷ್ಕಸ್ಯಾಂಡಾನಿ ಭೇದತಿ ಜೇಷ್ಠಸ್ವರ್ವತೀರಪೋ ನಭಂತಾ
ಮನ್ಯುಕೇ ಸಮೇ |
(ಮ. ಸಂ. ೮-೪೦-೧೦)

.ಉತೋ ಚಿದ್ವ್ಯ ಓಜತ ಅಂಡಾ ಶುಷ್ಕಸ್ಯ ಭೇದತೈಜೈ ಸ್ವರ್ವತೀರಪೋ ನಭಂತಾಮನ್ಯುಕೇ
ಸಮೇ |
(ಮ. ಸಂ. ೮-೪೦-೧೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಶುಷ್ಕನ ಸಂತತಿಯನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕ ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಶುಷ್ಕಹನನವು ಇಂದ್ರನ ಮಿತ್ರನಾದ ಕುತ್ಸ ಅರ್ಜುನೇಯನಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯವಾದುದೂ ಅವೇಶ್ವಿತ
ವಾದುದೂ ಆದ ಕಾರ್ಯವೆಂದು,

ಶೃಂ ಸತೃ ಇಂದ್ರ ದ್ವಷ್ಟುರೇತಾನ್ವೈಮ್ಯಭುಕ್ಷಾ ನರೈಸ್ತೈಂ ಪಾಟ್ |
ಶೃಂ ಶುಷ್ಕಂ ವೃಷನೇ ಪೃಷ್ಠ ಅಣೌ ಯೂನೇ ಕುತ್ಸಾಯ ದ್ಯುಮತೇ ಸಚಾಹನ್ ||
(ಮ. ಸಂ. ೧-೬೩-೩)

ಮುಂತಾದ (೪-೧೬-೧೨, ೬-೨೬-೩, ೭-೧೯-೨) ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಶುಷ್ಕವಧನನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರತಿಯಾ

ವ್ಯಂಸಮ್—ವಿಗತಃ ಅಂಸಃ ಯಸ್ಮಾತ್ ವ್ಯಂಸಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಮ್—
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತ
ವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದುದರಿಂದ ಇದರ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಅನುದಾತ್ತವಾದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತ
ಸ್ವರಿತೆಯೋರ್ಯೋಣಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಹ್ನುಷಾಣೇನ—ಹೈವ ಶುಷ್ಕೌ. ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಛಂದಸಿ ಲಿಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೫) ಎಂದು ಲಿಟ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಲಿಟಃ ಕ್ಷಾನಚ್ಯಾ— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕ್ಷಾನಜಾದೇಶ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಉರತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ಯ. ರಸರವಾಗಿ ಬರುವುದರಿಂದ ಪುನಃ ಹಲಾದಿಶೇಷ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಅಪಿ ಕುಪ್ಪಾಜ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪಕಾರನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಯನಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಜಹ್ನುಷಾಣ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. **ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ದ್ವೈತ್ಯತೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಾನಜ್. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿಶೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮನ್ಯುನಾ—ಮನು ಅವಬೋಧನೇ ಧಾತು. ಇವಕ್ಕೆ ಔಷಾದಿಕ ಯು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾಂತರೂಪ.

ಅಹನ್—ಹನ ಹಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಅಧಾದಿ. ಲಹ್ ಪ್ರಥಮವುರೂಪ ಏಕವಚನರೂಪ. ಯಚ್ಚಬ್ಧ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೈತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯೈಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತೀಕೇಫ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವೆಂದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಶುಷಮ್—ಶುಷ ಶೋಷಣೇ ಧಾತು. ಇಗುಪಥವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಗುಪಥಜ್ಞಾ ಪ್ರೀಕಿರಃ ಕಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಥಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶುಷಾಃ ಶೋಷಣಾಃ ನ ಸಂತ್ಯಸ್ಯ ಇತಿ ಅಶುಷಃ ಪರಾದಿತ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅವ್ಯುಣತ್—ವ್ಯುಜಿ ನಪನೇ ಧಾತು. ರುಧಾದಿ. ಲಹ್ ಪ್ರಥಮವುರೂಪ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆತ್ಯ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ರುಧಾದಿಭ್ಯಃ ತ್ವಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ವಮ್ ಏಕರಣ. ಮಿದಚೋಂತ್ಯಾತ್ವೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. **ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಲಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ತಿಪಿಗೆ ಲೋಪ. **ವಾವಗಾನೇ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚರ್ತದಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕಕಾರಾದೇಶ. ಋಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಏಕರಣಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಯಃ ಎವು ಯಚ್ಚಬ್ಧ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೈತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯೈಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತೀಕೇಫ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. || ೨ ||

। ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ।

ಯಸ್ಯ ದ್ಯಾವಾಪೃಥ್ವೀ ಪಾಂಸ್ಯಂ ಮಹದ್ಯಸ್ಯ ವ್ರತೇ ವರುಣೋ

ಯಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಃ ।

ಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಸಿಂಧವಃ ಸಶ್ಚತಿ ವ್ರತಂ ಮರುತ್ಸಂತಂ ಸಖ್ಯಾಯ

ಹವಾನುಹೇ || ೩ ||

। ಒದಪಾಠಃ ।

ಯಸ್ಯ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥ್ವೀ ಇತಿ | ಪಾಂಸ್ಯಂ | ಮಹತ್ | ಯಸ್ಯ | ವ್ರತೇ | ವರು-

ಣಃ | ಯಸ್ಯ | ಸೂರ್ಯಃ |

ಯಸ್ಯ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ | ಸಿಂಧವಃ | ಸಶ್ಚತಿ | ವ್ರತಂ | ಮರುತ್ಸಂತಂ | ಸಖ್ಯಾಯ |

ಹವಾನುಹೇ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಮಹದ್ವಿಪುಲಂ ಪಾಂಸ್ಯಂ ಬಲಂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥ್ವೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥ್ವಿವ್ಯಾನನು-
ವರ್ತತೇ | ಯಸ್ಯ ಚೇಂದ್ರಸ್ಯ ವ್ರತೇ ನಿಯಮರೂಪೇ ಕರ್ಮಣಿ ವರುಣೋ ವರ್ತತೇ | ವರುಣೋಽ-
ಪೀಂದ್ರಸ್ಯ ನಿಯಮನಂ ನಾತಿಕ್ರಾಮತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಸಿ ಚ ಸೂರ್ಯೋಽಸಿ ಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ವ್ರತೇ
ವರ್ತತೇ | ತಥಾ ಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ವ್ರತಂ ಕರ್ಮ ಸಿಂಧವೋ ನದ್ಯಃ ಸಶ್ಚತಿ | ವಚನವ್ಯತ್ಯಯಃ |
ಗಚ್ಛಂತಿ | ಸಶ್ಚತಿರ್ಗಚ್ಛತಿರ್ಕರ್ಮಾ | ಇಂದ್ರೇಣಾನುಶಿಷ್ಟಾಃ ಪ್ರವಹಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಂ ಮರುತ್ಸಂತಂ
ಮಿಂದ್ರಂ ಸಖ್ಯಾಯಾಹವಾನುಹೇ || ದ್ಯಾವಾಪೃಥ್ವೀ | ದ್ಯೌಕ್ಲ ಸೃಥ್ವೀ ಚ ದ್ಯಾವಾಪೃಥ್ವಿನ್ಯೌ | ದಿವೋ
ದ್ಯಾವೇತಿ ದ್ಯಾವಾದೇಶಃ | ಸ ಚಾದ್ಯುಗಾತ್ರೋ ನಿಶಾತಿಶಃ | ಸೃಥ್ವೀಶಬ್ದೋ ಜುಷ್ಪ್ರತ್ಯಯಾಂ-
ತೋಽಂತೋದಾತ್ತಃ | ದೇವತಾವ್ಯಂದ್ಯೇ ಚೇತ್ಯುಭಯಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ನಾ ಭಂದೆಸೀತಿಪೂರ್ವ-
ಸವರ್ಣದೀರ್ಘಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯಸ್ಯ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನ | ಮಹತ್—ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ | ಪೌಂಸ್ಯಂ—ಬಲವು | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ—
ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡನ್ನೂ (ವ್ಯಾಪಿಸಿದೆಯೋ) | ಯಸ್ಯ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನ | ವ್ರತೇ—ಆಜ್ಞಾರೂಪವಾದ
ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ | ವರುಣಃ—ವರಣನು (ದೃಢವಾಗಿ ಕರ್ತವ್ಯಪರನಾಗಿರುವನೋ) ಮತ್ತು | ಸೂರ್ಯಃ—ಸೂರ್ಯನೂ
ಕೂಡ | ಯಸ್ಯ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನ ಆಜ್ಞಾನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಕರ್ತವ್ಯಪರನಾಗಿರುವನೋ | ಯಸ್ಯ ಇಂದ್ರಸ್ಯ—
ಯಾವ ಇಂದ್ರನ | ವ್ರತಂ—ಆಜ್ಞಾಕರ್ಮವನ್ನು | ಸಂಧವಃ—ನದಿಗಳೂ | ಸತ್ಯಂ—ನಿರ್ವಹಿಸಿ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತ
ವೆಯೋ | ಮರುತ್ಸಂತಂ—ಮರುತ್ತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಂತಹ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಸಖ್ಯಾಯೆ—(ನಮ್ಮೊಡನೆ) ಸ್ನೇಹ
ವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಹವಾಮಹೇ—ಕರಿಯುತ್ತೇನೆ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಯಾವ ಇಂದ್ರನ ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಬಲವು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದೆಯೋ, ಯಾವ ಇಂದ್ರನ
ಆಜ್ಞಾನುಸಾರಿಯಾಗಿ ವರುಣನೂ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯನೂ ದೃಢವಾದ ಕರ್ತವ್ಯಪರರಾಗಿರುವರೋ ಮತ್ತು ಯಾವ ಇಂದ್ರನ
ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ನದಿಗಳೂ ಪ್ರವಹಿಸುವುವೋ ಅಂತಹ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡಗೂಡಿದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಾವೂ ಸಹ ನಮ್ಮೊಡನೆ
ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕರಿಯುತ್ತೇನೆ.

English Translation

We invoke to become our friend, Indra who is attended by the
Maruts ; whose great power (pervades) heaven and earth, in whose service
Varuna and Surya are steadfast, and whose command the rivers obey-

ವಿಕೀರ್ಣವಿಯಗಳು

ಅನಾಸೃಜಂತ ಜಿವಯೋ ನ ದೇವಾ ಭುವಾ ಸಮ್ರಾಳಿಂ ದ್ರ ಸತ್ಯಯೋನಿಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೪-೧೯-೨).

ಏವಾ ವಸ್ಯ ಇಂದ್ರಃ ಸತ್ಯಃ ಸಮ್ರಾಧ್ಯಂತಾ ವೃತ್ತಂ ವರಿವಃ ಪೂರವೇ ಕಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೪-೨೧-೧೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ವಿಶ್ವಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಈಶ್ವರನೆಂದು ಸ್ತುತಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಸಕಲ ವಿಶ್ವ ವ್ಯವಹಾರ
ಗಳೂ ಇಂದ್ರನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆಯೇ ನಡೆಯತಕ್ಕದ್ದು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ವರುಣನೂ, ಸೂರ್ಯನೂ, ಸಕಲ ನದಿಗಳೂ
ಇಂದ್ರನ ಆಜ್ಞಾನುಸಾರಿಯೇ ತಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಿರುವರು. ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನ ಬಲವು
ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಅವನ್ನೂ ಮೀರಿವೆ.—

ಉತಾಧಯೇ ಪುರುಹೂತ ಶ್ರವೋಭಿರೇಕೋ ದ್ವಿಳ್ಲಮವದೋ ವೃತ್ತಾ ಸನ್ |

ಇಮೇ ಚಿದಿಂದ್ರ ರೋದಿಸೀ ಆಸಾರೇ ಯತ್ಸಂಸ್ಥುಭಾ ಮಘವನ್ ಕಾಶಿರಿತ್ತೇ ||

(ಮು. ಸಂ. ೨-೨೦-೫)

ಎಂಬುದಾಗಿ, ಅಳಿಯಲಸಾಧ್ಯವಾದ ವಿಸ್ತೃತಿಗಳುಳ್ಳ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ತನ್ನ ಬಲವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಋಕ್ವೆನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಯಸ್ಯ ಮಹತ್ ಸೌಂಸ್ಕಂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ (ಸಕ್ಕತಿ) ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ಬಲವೂ ಪ್ರಭುತ್ವವೂ ಇರುವುದರಿಂದಲೇ ವರುಣಾದಿಗಳೂ ಇವನ ಆಜ್ಞಾವರ್ತಿಗಳಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಶ್ವೇ ತ ಇಂದ್ರ ನೀರ್ಮಂ ದೇವಾ ಅನು ಕೃತುಂ ದಮಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೬೨-೭)

ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ ಇಂದ್ರನ ವೀರ್ಯಕ್ಕೂ ಪರಾಕ್ರಮಕ್ಕೂ ತಲೆಬಾಗದರು ಎಂದೂ,

ಯದಾ ಸೂರೈಮಮುಂ ದಿವಿ ಶುಕ್ರಂ ಜ್ಯೋತಿರಧಾರಯಃ |

ಅದಿತ್ತೇ ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾನಿ ಯೇಮಿರೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೧೨-೩೦-)

ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಸೂರೈನನ್ನು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದಾಗ ಸಕಲ ವಿತ್ತಗಳೂ ಇವನಿಗೆ ಅಧೀನವಾದವು ಎಂದೂ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಆ ಅಂಶಗಳನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವೃತಂ—ವೃತವೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮವೆಂದರ್ಥ. ವ್ಯಸ್ಥಿರೂಪವಾದುದೂ ಯಜ್ಞರೂಪವಾದುದೂ ಇವೇ ನೊಬಲಾದ ಇತರಕರ್ಮಗಳೂ ಇಂದ್ರನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

ಸಕ್ಕತಿ—ವರ್ತತೇ, ಅಯತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ೧೨೨ ಗತಿ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೯) ಸಕ್ಕತಿ ಎಂದರೆ ಗಚ್ಛತಿ—ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತದೆಯೆಂದರ್ಥ.

। ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ।

ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ—ದ್ಯೌಶ್ಚ ಪೃಥಿವೀ ಚ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ. ದಿವೋದ್ಯಾವಾ—(ಪಾ.ಸೂ. ೬-೨-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ದಿವಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ಯಾವಾದೇಶ. ಈ ಆದೇಶವು ಆದ್ಯದಾತ್ರವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಪೃಥಿವೀಶಬ್ದವು ಐಷ್ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ದೇವತಾಜ್ಞೆಂ ದೈವ ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಭಯಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ದ್ವಿವಚನವು ಪರವಾದಾಗ ವಾಳಂಚಿಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ ಏಕಾ ದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೌಂಸ್ಕಯಮ್—ಪುಂಸಃ ಭಾವಃ ಪೌಂಸ್ಕಯಮ್. ಪ್ಯಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತ್ಯಾದುದರಿಂದ ತದ್ವಿತೀಷ್ಠ-ಚಾಮಾದೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿವೃದ್ಧಿ. ಇತ್ಯಾದಿ ನಿರ್ವಿತ್ಯಮ್ — ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೂರ್ಯಃ—ಸರತಿ ಅಕಾಶೇ ಇತಿ ಸೂರ್ಯಃ ಸ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ರಾಜಸೂಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಬಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಪಿತೃದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ರವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಿಂಧವಃ—ಸ್ಯಂದೂ ಪ್ರಸ್ತವಣೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ಯಂದೇಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಧಕ್ಕ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ, ದಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೇಶ. ಸಿಂಧು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಜಸ್ ಬಂದಾಗ ಜಸಿಚೆ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಅವಾದೇಶ.

ಸಕ್ಕತಿ—ಸಕ್ಕ ಗತೌ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಯೋ ಬಹುಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ ಎಕರಣ. ಯದ್ವ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ತಿಪ್ ಪಿತೃಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೩ ||

—:—

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯೋ ಅಶ್ವಾನಾಂ ಯೋ ಗವಾಂ ಗೋಪತಿರ್ವಶೀ ಯ ಆರಿತಃ

ಕರ್ಮಣಿಕರ್ಮಣಿ ಸ್ಥಿರಃ |

ವೀಳೋಶ್ಚಿದಿಂದ್ರೋ ಯೋ ಅಸುನ್ವತೋ ವಧೋ ಮರುತ್ಸಂತಂ

ತಂ ಸಖ್ಯಾಯ ಹವಾಮಹೇ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯಃ | ಅಶ್ವಾನಾಂ | ಯಃ | ಗವಾಂ | ಗೋಽಪತಿಃ | ವಶೀ | ಯಃ | ಆರಿತಃ |

ಕರ್ಮಣಿಽಕರ್ಮಣಿ | ಸ್ಥಿರಃ |

ವೀಳೋಃ | ಚಿತ್ | ಇಂದ್ರಃ | ಯಃ | ಅಸುನ್ವತಃ | ವಧಃ | ಮರುತ್ಸಂತಂ |

ಸಖ್ಯಾಯ | ಹವಾಮಹೇ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯ ಇಂದ್ರೋಽಶ್ವಾನಾಂ ಪತಿರಧಿಪತಿಃ | ತಥಾ ಯ ಇಂದ್ರೋ ಗೋಪತಿಃ | ನ ಕೇವಲಮೇ-
ಕಸ್ಯಾ ಗೋಃ ಕಿಂತು ಸರ್ವಾಸಾಮಿತ್ಯಾಹ ಗನಾಮಿತಿ | ಸರ್ವಾಸಾಂ ಗನಾಮಧಿಪತಿರ್ಭವತಿ | ವಶೀ ಅಪ-
ರಾಧಿನಃ | ಸ್ವತಂತ್ರ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಪಿ ಚ ಯ ಇಂದ್ರಃ ಕರ್ಮಣಿ ಕರ್ಮಣಿ ಸರ್ವೇಷು ಕರ್ಮಸು ಸ್ಥಿರೋ
ಸ್ವೈಕೈ ಲೋನಾವತಿಷ್ಠಮಾನ ಅರಿತಃ ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಪ್ರತ್ಯೈತಃ ಪ್ರಾಪ್ತೋ ಭವತಿ | ಅರಿತಃ ಪ್ರತ್ಯೈತಃ ಸ್ತೋತ್ರಮಾ-
ನಿತಿ ನಿರುಕ್ತಂ | ನಿ-೫-೧೧ | ಯಶ್ಚೇಂದ್ರೋಽಸುಸ್ವತಃ ಸುಸ್ವತಾಂ ಯಾಗಾನುಷ್ಠಾಪ್ಯಾಣಾಂ ವಿರೋ-
ಧಿನೋ ವೀಳೋಶ್ಚಿತ್ ದೃಢಸ್ಯಾಪಿ ಶತ್ವೋವರ್ಧೋ ಹಂತಾ ತಂ ಮರುತ್ವಂತಮಿಂದ್ರಂ ಸಖ್ಯಾಯಾತ್ಪ-
ಯಾಮುಹೇ || ಗನಾಂ | ನ ಗೋಶ್ವನ್ನಾವವರ್ಣೇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಸ್ಯ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ ಗೋಪತಿಃ |
ಸತ್ಯಾನ್ವೈಶ್ವರ್ಯ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಅರಿತಃ | ಋ ಗತೌ | ಅಸ್ಯಾನ್ಲೂಂಕಾನಿಷ್ಠಾ |
ಆಗಮಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ವಾತ್ಪುಗಾಗಮಾಭಾವಃ | ಯದ್ವಾ | ಸೂಚಿಸೂತ್ರಿಯೂತ್ರೈ ಟೈತ್ಯೈಶಲೋಕೋ-
ತೀನಾಂ | ಪಾ. ೩-೧-೨೨-೩ | ಇತಿ ವಿಹಿತಸ್ಯ ಯಜೋ ಯಜೋಽಪಿ ಚೇತ್ಯೈಶ್ಚ ಚೇಶ್ವೇನ ಬಹುಲ-
ಗ್ರಹಣಾನುಕರ್ಷಣಾದನೈಮಿತ್ರಿಕೇ ಲುಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯಲಕ್ಷಣೇನ ಸನ್ಯಜೋರಿತಿ ಋ ಇತ್ಯೇತಸ್ಯ ದ್ವಿವಚನ
ಉರದತ್ತದಲಾದಿಶೇಷಯೋಃ ಸತೋ ರುಗ್ರಿ ಕೌ ಚ ಲುಕೀತಿ ರುಕ್ | ತತೋ ನಿಷ್ಠಾಯಾಂ ಛಾಂದಸ
ಇಡಾಗಮಃ | ಋಕಾರಸ್ಯ ಯಾಣಾದೇಶಃ ರೋ ರೀತ್ಯೈಧ್ಯಾಸರೇಫಲೋಪಃ | ಧಲೋಪೇ ಪೂರ್ವಸ್ಯ
ದೀರ್ಘೋಽಽಽ ಇತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ವಧಃ | ಕೃತ್ಯಲಾಟೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ಬಹುಲವಚನಾತ್ ಹನಶ್ಚ
ವಧ ಇತಿ ಕರ್ತರ್ಯಪ್ ವಧಾದೇಶಶ್ಚ | ಸ ಚಾದಂತಃ | ಅತೋ ಲೋಪ ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಃ ಸ್ವೇಣ
ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ

ಯಃ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನು | ಅಶ್ವಾನಾಂ—ಅಶ್ವಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯೋ | ಯಃ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನು |
ಗನಾಂ—ಸಕಲ ಗೋವುಗಳಿಗೂ | ಗೋಪತಿಃ—ಗೋಪಾಲಕನೋ, (ಮತ್ತು) | ವಶೀ—(ಪರಾಧಿನವಿಲ್ಲದಿ)
ಸ್ವತಂತ್ರನೋ, (ಅಲ್ಲದಿ) | ಯಃ—ಯವ ಇಂದ್ರನು | ಕರ್ಮಣಿ ಕರ್ಮಣಿ—ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮ
ದಲ್ಲಿಯೂ | ಸ್ಥಿರಃ—ಸ್ಥಿರನಾಗಿಂತುಕೊಂಡು | ಅರಿತಃ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವನೋ ಅಥವಾ
ಸಮೀಪಿಸಲ್ಪಡುವನೋ (ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸೇರಿದವನಾಗುವನು) | ಯಃ ಇಂದ್ರಃ—(ಅವೂ ಅಲ್ಲದೇ) ಯಾವ ಇಂದ್ರನು |
ಅಸುಸ್ವತಃ—ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಮಾಡುವವರನ್ನುದ್ದೇಷಿಸುವ | ವೀಳೋಶ್ಚಿತ್—ಪ್ರಬಲನಾದ ಶತ್ರುವನ್ನೂ ಸಹ
ವಧಃ—ಕೊಲ್ಲುತ್ತಾನೆಯೋ | ಮರುತ್ವಂತಂ—ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಸಖ್ಯಾಯೆ—
(ನನ್ನೊಡನೆ) ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಹನಾಮುಹೇ—ಕರಿಯುತ್ತೇನೆ ||

ಛಾಂದಸಾರ್ಥ

ಯಾವ ಇಂದ್ರನು ಸಕಲ ಅಶ್ವಗಳಿಗೂ ಮತ್ತು ಗೋವುಗಳಿಗೂ ಅಧಿಪತಿಯೋ, ಯಾವನು ಸ್ವತಂತ್ರನೋ
ಯಾವ ಇಂದ್ರನು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರನಾಗಿಂತುಕೊಂಡು ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವನೋ,

ಮತ್ತು ಯಾವನು ಯಜ್ಞ ರಹಿತನಾಗಿರತಕ್ಕ ಶತ್ರುವು ಪ್ರಬಲನಾದರೂ ಸಹ ಅವನನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವನೋ ಮತ್ತು ಯಾವನು ಮರುತ್ತ ಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವನೋ ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಮ್ಮೊಡನೆಯೂ ಸಖ್ಯವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವುದು ಶ್ಯಾಗ್ರಿ ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ.

English Translation

Who is the lord over all horses and cattle, who is independent, who, propitiated by praise, is constant in every act, and who is the slayer of the obstinate abstainer from libations: we invoke to become our friend, Indra, attended by the Maruts.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಗವಾಂ ಗೋಪತಿಃ—ನ ಕೇವಲಮೇಕಸ್ಯಾ ಗೋಃ ಕಿಂತು ಸರ್ವಾಸಾಂ ಇತ್ಯಾಹ ಗವಾಂ ಇತಿ | ಸರ್ವಾಸಾಂ ಗವಾಂ ಅಧಿಪತಿರ್ಭವತಿ | ಸಕಲ ಗೋವುಗಳಿಗೂ ಅಧಿಪತಿಯಾದುದರಿಂದ ಗವಾಂ ಗೋಪತಿಃ ಎಂಬ ದ್ವಿರುಕ್ತಿಯಿದೆಯೆಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು,

ಗೋಶಬ್ದೋಲ್ಪತ್ತಾಬ್ಜಚನಃ ಸೋಮವಚನೋ ವಾ ಸ್ತುತಿವಚನೋ ವಾ ಸ್ತೋತ್ರವಚನೋ ವಾ | ಪತಿಶಬ್ದೋಲ್ಪತ್ಯಧಿಪತಿವಚನಃ ಪಾಲಯಿತ್ವವಚನೋ ವಾ | ಅಪಾಂ ವಾ ಸೋಮಸ್ಯ ವಾ ಸ್ತುತೀನಾಂ ವಾ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಾಂ ವಾ ಅಧಿಪತಿಃ ಪಾಲಯಿತಾ ವೇತ್ಯರ್ಥಃ |

ಗೋ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಅಪ್, ಸೋಮ, ಸ್ತುತಿ, ಸ್ತುತಿಕಾರ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು. ನೀರು ಅಥವಾ ಸೋಮ, ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿ ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿಕಾರ ಇವುಗಳ ಅಧಿಪತಿಯೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಶೀ - ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಯಶ್ಚಾಶ್ವಾನಾಂ ಗವಾಂ ಚಿ ವಶೀ ಎಂದು ಅನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅಶ್ವಗಳಿಗೂ ಗೋವುಗಳಿಗೂ ಪ್ರಭುವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ, ಪುನಃ ಗೋಪತಿಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮೇಲಿನಂತೆ ಅರ್ಥಮಾಡಿ ದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಸಾಯಣರು ವಶೀ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅಪರಾಧಿನಃ ಸ್ವತಂತ್ರಃ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿ ದ್ದಾರೆ.

ಯಸ್ಯ ತೇ ನೂ ಚಿದಾದಿಶಂ ನ ಮಿನಂತಿ ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ |
ನ ದೇವೋ ನಾಪ್ರಿಗುರ್ಜನಃ ||

(ಋ ಸಂ. ೮-೯೧-೧೧)

ತ್ವಮಿಂದ್ರಾಭಿಧೂರಸಿ ತ್ವಂ ಸೂರೈಮರೋಚಿಯಃ |
ವಿಶ್ವಕರ್ಮಾ ವಿಶ್ವದೇವೋ ಮಹಾ ಅಸಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೯೮-೨)

ಎಂಬುದಾಗಿ ಇಂದ್ರನೇ ಸಕಲ ವಿಶ್ವಕ್ಕೂ ಅಜ್ಞಾಕರ್ತನಾದುದರಿಂದ ಅವನೇ ಸ್ವತಂತ್ರನು ; ಈ ಸೂತ್ರದ ೩ನೇ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳುವಂತೆ,

ಯಸ್ಯ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಪೌಂಸ್ಯಂ ಮಹದ್ಯಸ್ಯ ವ್ರತೇ ವರುಣೋ ಯಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಃ |

ಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಸಿಂಧವಃ ಸಶ್ಚ ತಿ ವ್ರತಂ ಮರುತ್ಯಂತಂ ಸಖ್ಯಾಯ ಹವಾಮಹೇ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೦೧-೨)

ಯಾವ ಇಂದ್ರನ ಅಜ್ಞೆಯನ್ನು ವರುಣನೂ, ಸೂರ್ಯನೂ, ಸಕಲನದಿಗಳೂ ಪಾಲಿಸುತ್ತವೆಯೋ, ಅವನ ಅಧೀನವಾಗಿ ವಿಶ್ವವಹಾರವೆಲ್ಲವೂ ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ಅವನಿಗೆ ಎಲ್ಲವೂ ಅಧೀನ, ಅವನು ಯಾವುವಕ್ಕೂ ಅಧೀನನಲ್ಲ. ಪೂರ್ಣವಾಗಿಯೂ ಸ್ವತಂತ್ರನು.

ಆರಿತಃ—ಅಗತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಪುನಃ ಪುನಃ ಸರ್ವಯಜ್ಞೇಷ್ವಾಗತಸ್ಸನ್ ಅಯಜ್ಞ ಪರಿಸಮಾಪ್ತೇಽ-
ವಿಚಾಲೀ | ಸಲಕ ಯಜ್ಞಗಳಿಗೂ ಪದೇ ಪದೇ ಬಂದು ಯಜ್ಞ ಪರಿಸಮಾಪ್ತಿಯವರೆಗೂ ನಿಲ್ಲುವವನು ಎಂದು ಸ್ಯಂದ ಸ್ವಾಮಿಗಳ ವಿವರಣೆ. ಸಾಯಣರು ಆರಿತಃ ಪ್ರತ್ಯೈತಃ ಸ್ತೋಮಾನ್ (ನಿ. ೫-೧೫) ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಪ್ರತ್ಯೈತಃ ಪ್ರಾಪ್ತೋ ಭವತಿ | ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಸಮೀಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅರ್ಥವೇ ಹೆಚ್ಚು ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಇವರಂತೆಯೇ,

ವ್ರತಂಚಯಃ ಸದುರಿವಿಷ್ವಾರಿತ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ವೋಚಂ ಪ್ರ ಕೃತಾನಿ ವಿರಯಾ |

(ಮು. ಸಂ. ೬-೨೧-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಆರಿತಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೂ ಸಹ ಪಾಲಕತ್ವೇನ ಪ್ರಾಪಿತಃ | ಪಾಲಕನಾಗಿ ಸಮೀಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸೇರಿದವನಾದನು ಎಂದರ್ಥ.

ಅಸುನ್ವತಃ—ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡದಿರುವ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಕರ್ತರನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವ.

ವೀಳೋಕ್ತಿತ್—ವೀಳಯತಿಕ್ತ ವೀಳಯತಿಕ್ತ ಸಂಸ್ಕಂಭಕರ್ಮಣಾ | (ನಿ. ೫-೧೬) ವೀಳ ಮತ್ತು ವೀಳ ಶಬ್ದಗಳು, ಕಠಿಣ ಅಥವಾ ದೃಢ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಹೇಳಿ,

ತದ್ವೇನಾನಾಂ ದೇವತಮಾಯ ಕರ್ತೃಮತ್ರಥ್ನೈಶ್ಚಾವದಂತ ವೀಳಿತಾ |

(ಮು. ಸಂ. ೨-೨೪-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉಪದರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಲ್ಲಿ ವೀಳಿತಾ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ದೃಢೀಕೃತಾ ಎಂದಾಗುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವೀಳೋಃ ಎಂದರೆ ದೃಢಸ್ಯ | ಅಂತ್ಯಂತ ಕಠಿಣನಾದ ಅಥವಾ ದೃಢನಾದ ಎಂದು ಶಕ್ತುಪರವಾಗಿ ಅನ್ವಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಕ್ತುನು ಎಷ್ಟೇ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾದರೂ, ಎಷ್ಟೇ ಕಠಿಣನಾದರೂ ಅವನನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾನೆಂದರ್ಥ. ವೀಳ ಶಬ್ದದ ಪೂರ್ಣವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಆ ಪದಪ್ರಯೋಗದ ಉಚಿತವಾದ >ನಿವೇಶನವನ್ನು ಸಹ—

ಅಕ್ಷ ವೀಲೋ ವೀಲಿತ ವೀಲಿಯಸ್ತ ಮಾ ಯಾಮಾದಸ್ತಾದವ ಜೀಹಿಪೋ ನಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೩-೫೩-೧೯)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕನಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯೆ

ಗನಾಮ್—ಗೋ ಶಬ್ದ. ಪಟ್ಟೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾವೇಶಾಚೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನೆ ಗೋಶ್ವನ್ ಸಾವವರ್ಣೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗೋಪತಿಃ—ಗವಾಂ ಪತಿಃ ಗೋಪತಿಃ ಪಶ್ಯಾವೈಶ್ವಯೇಫೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಶೀ—ವಶಮಸ್ವಾಸ್ತ್ರೀತಿ ವಶೀ. ಅತಃಇನಿಶನ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ತರ್ಥ ದಲ್ಲಿ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರಿತೇ—ಮು ಗತೌ ಧಾತು. ಣ್ಯಂತವ ಮೇಲೆ ಇವಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಪಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಕ್ರಪ್ರತ್ಯಯ. ಯದ್ಯಪಿ ಷಟ್ ಪರವಾದಾಗ ಅತಿಫಿಂಧೀವೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಪುಕಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರಮನಿತ್ಯಮ್—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪುಕಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಷಟ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಧಾತುಕ ಸ್ಯೇಡ್ಯಲಾದೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ. ಅಥವಾ ಸೂಚಿಸೂಕ್ರಿಯೂತ್ಯೈಟ್ಥೈರ್ಥೈಶ್ಚ—(ಪಾ. ಮಾ. ೩-೧-೨೨೩) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಯುಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಕ್ಕೆ ಯಿಜೋಲೌಚಿ ಚಿ—(ಪಾ.ಸೂ. ೨-೮-೭೮) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಅನೈಮಿತ್ತವಾಗಿ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯಲೋಪೇಪ್ರತ್ಯಯಲಕ್ಷಣಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಲಕ್ಷಣ ವಿರುವುದರಿಂದ ಸನ್ಯಜೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯). ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಉರತ್—ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಅಪ್ಪ. ಹಲಾದಿತೀಪ. ರುಕ್‌ರಿಕ್‌ ಚಿ ಲುಕ್—(ಪಾ.ಸೂ. ೭-೪-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ರುಕ್. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ತಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಧಾತು ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೀಶ. ಆರ್+೮+ಇತ ಎಂದಿರುವಾಗ ರೋರಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ರೇಫಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ರೇಫಲೋಪನಿಮಿತ್ತ ಪರವಾದುದ ರಿಂದ ಧೈಲೋಪೇ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ದೀಘೋಽಽಣಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕರ್ಮಣಿಕರ್ಮಣಿ—ನಿತ್ಯವೀಪ್ಸಯೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವರ್ತನ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸುನ್ತೇ—ಸುಷಾ ಅಭಿವನೇ ಧಾತು. ಲದರ್ಥದ್ವಿ ತತ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶ್ರುವಿಶರಣಃ ಸುನ್ತಶ್ ಶಬ್ದ ವಾಗುತ್ತದೆ ನೆ ಸುನ್ತನ್ ಅಸುನ್ತನ್ ತಸ್ಯ. ಅಸುನ್ತನಃ ತತ್ಪುರುಷೇಂತುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ವಯಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಧಃ—ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣವಿರುವುದರಿಂದ ಹನಕ್ಕೆ ವಧಃ—
 (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ತೃಯಲ್ಲಿ ಅಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸನ್ನಿಯೋಗದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವಧಾದೇಶ.
 ಅದು ಅದಂತವಾಗಿದೆ. ಆತೋಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ. ಅನುದಾತ್ತ
 ನಾದ ಅಪ್ರನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಉದಾತ್ತ ಅಕಾರಲೋಪವಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯಜಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧)
 ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

:o:

ಸಂಹಿತಾಗಾಥಃ

ಯೋ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಜಗತಃ ಪ್ರಾಣತಸ್ಪತಿಯೋ ಬ್ರಹ್ಮಣೇ ಪ್ರಥ-
 ಮೋ ಗಾ ಅವಿಂದತ್ |

ಇಂದ್ರೋ ಯೋ ದಸ್ಯೂರಧರಾ ಅನಾತಿರನ್ನರುತ್ಮಂತಂ ಸಖ್ಯಾ-
 ಯ ಹವಾನುಹೇ || ೫ ||

| ಸಪಾಠಃ |

ಯಃ | ವಿಶ್ವಸ್ಯ | ಜಗತಃ | ಪ್ರಾಣತಃ | ಪತಿಃ | ಯಃ | ಬ್ರಹ್ಮಣೇ | ಪ್ರಥಮಃ |
 ಗಾ | ಅವಿಂದತ್ |

ಇಂದ್ರಃ | ಯಃ | ದಸ್ಯೂನ್ | ಅಧರಾನ್ | ಅನ್ವ ಅತಿರತ್ | ನುರುತ್ಮಂತಂ |
 ಸಖ್ಯಾಯು | ಹವಾನುಹೇ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯಂ ಇಂದ್ರೋ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಜಗತೋ ಗಚ್ಛತಃ ಪ್ರಾಣತಃ ಪ್ರಶ್ನಸತಃ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಸ್ಯ ಪತಿಃ ಸ್ಯಾಮಿ
ಯುಷ್ಠ ಬ್ರಹ್ಮಣೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಭ್ಯೋಽಂಗಿರೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಥಮೋಽಸ್ಯೇಭ್ಯೋ ದೇವೇಭ್ಯಃ ಪೂರ್ವ-
ಧಾವೀ ಸನ್ ಪಣಿಧರಪಹ್ಯತಾ ಗಾ ಅವಿಂದತ್ | ಅಲಭತ | ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋ ದೇವೇಭ್ಯಃ ಪೂರ್ವಮೇವ
ಶೈರಸುರೈರ್ಯುದ್ಧಾ ಗಾಃ ಸ್ವಯಮಲಭತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಪಿ ಚ ಯ ಇಂದ್ರೋ ದಸ್ಯಾನುಪಶ್ಚಪಯಿತ್ಯನ-
ಸುರಾನಧರಾನ್ವಿಕ್ಯಪ್ಪಾನ್ವೈತ್ಯಾನಾತಿರತ್ ಅವಧೀತ್ | ಅವತಿರಿವಧಕವರ್ವಾ | ತಂ ಮರುತ್ಯಂತಂ-
ಮಿಂದ್ರಂ ಸಪ್ತಾಯಾಹ್ವಯಾಮಹೇ || ಜಗತಃ | ಗವ್ತು ಸ್ತುಪ್ತು ಗತಾ | ವರ್ತಮಾನೇ ಪೃಷದ್ಭ್ರೂಹನ್-
ಹಜ್ಜಗಚ್ಛತ್ವವಚ್ಛ | ಉ. ೨-೮೪ | ಇತ್ಯತಿಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಪಾತಿತೋ ಜಗಚ್ಛಿಬ್ಧ ಅದ್ಯುದಾತ್ರಃ |
ಪ್ರಾಣತಃ | ಶ್ವಸ ಪ್ರಾಣಿನೇ ಅನ ಚ | ಅಸ್ಯಾಲ್ಪಟಃ ಶತ್ವ | ಅದಾದಿತ್ಯಾಚ್ಛಿಪೋ ಲುಕ್ | ಶತುರನುಮ
ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ರತ್ವಂ | ಪಷ್ಯಾಃ ಪತಿಪ್ರತೀತಿ ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯ ಸತ್ವಂ ||

|| ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ ||

ಯಃ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನು | ವಿಶ್ವಸ್ಯ—ಸಮಸ್ತವಾದ | ಜಗತಃ—ಜಂಗಮಾತ್ಮಕವಾದ ಭೂತ
ಗಳಿಗೂ, | ಪ್ರಾಣತಃ—ಉಸಿರಾಡತಕ್ಕ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಗಳಿಗೂ | ಪತಿಃ—ಪ್ರಭುವಾಗಿರುವನೋ ; | ಯಃ—
ಯಾವ ಇಂದ್ರನು | ಬ್ರಹ್ಮಣೇ—ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಯ ಅಂಗಿರಸ್ತುಗಳಿಗೆ | ಪ್ರಥಮಃ—(ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿ
ಗಿಂತಲೂ) ಮೊದಲೇನೇ | ಗಾಃ—(ಪಣಿಗಳಿಂದ ಅಪಹೃತಗಳಾದ) ಗೋವುಗಳನ್ನು | ಅವಿಂದತ್—ಹೊಂದಿಸಿ
ಕೊಟ್ಟನೋ, (ಅಲ್ಲದೇ) | ಯಃ ಇಂದ್ರಃ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನು | ದಸ್ಯಾನ್—ಹಂಸಕರಾದ ಅಸುರರನ್ನು |
ಅಧರಾನ್—ಕೆಳಕ್ಕೆಳಸಿ (ಕೊಬ್ಬಡಗಿಸಿ) | ಅನಾತಿರತ್—ಕೊಂದನೋ (ಅಂತಹ) | ಮರುತ್ಯಂತಂ—ಮರುತ್ತು
ಗಳೊಡಗೂಡಿದ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಸಪ್ತಾಯೆ—ನಮ್ಮೊಡನೆ ಯೂ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಹವಾಮಹೇ—
ಕರಿಯುತ್ತೇನೆ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಾವ ಇಂದ್ರನು ಜಂಗಮಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಮತ್ತು ಉಸಿರಾಡತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ ಸಮಸ್ತ ಭೂತಜಾತಗಳ
ಿಗೂ ಪ್ರಭುವಾಗಿರುವನೋ, ಯಾವ ಇಂದ್ರನು ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿಯೇ ಪಣಿ
ಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಅವರು ಅಪಹರಿಸಿದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಮೊದಲು ಅಂಗಿರಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಒದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟನೋ
ಮತ್ತು ಯಾವ ಇಂದ್ರನು ದಸ್ಯುರೂಪರಾದ ಅಸುರರ ಕೊಬ್ಬನ್ನಡಗಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಕೊಂದನೋ ಅಂತಹ ಮರುತ್ತು
ಗಳೊಡಗೂಡಿದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಮ್ಮೊಡನೆಯೂ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕರಿಯುತ್ತೇನೆ.

English Translation

Who is the lord of all moving and breathing creatures, who first
recovered the (stolen) cows for the Brahman and who slew the humbled
Dasyus : we invoke to become our friend, Indra, attended by the Maruts.

■ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಜಗತಃ ಪ್ರಾಣತಃ ಪತಿಃ—ಜಗಮಾತ್ಮಕವಾದ ಭೂತಗಳಿಗೂ ಮತ್ತು ಉಸಿರಾಡತಕ್ಕೆ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಪ್ರಭುವು ಅಥವಾ ಪಾಲಕನು.

ಇಂದ್ರೋ ಮಹ್ನಾ ರೋದಸೀ ಪಶ್ಚಭಚ್ಚನ ಇಂದ್ರಃ ಸೂರ್ಯಮರೋಚೆಯಿತ್ |
ಇಂದ್ರೇ ಹ ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾನಿ ಯೇಮಿರ ಇಂದ್ರೇ ಸುವಾನಾಸ ಇಂದವಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೮-೩-೬)

ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ವಿಶ್ವಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಣೇ ಪ್ರಥಮಃ ಗಾಃ ಅವಿಂದತ್—ಬ್ರಹ್ಮಣೇ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸ್ತಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದೀನಾಂ ಚತುರ್ಣಾಮಸಿ ವರ್ಣಾನಾಂ | ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ನಾಲ್ಪು ವರ್ಣದ ಜನರಿಗೂ ಅಸುರರಿಂದ ಅಪಹರಿಸಿದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಸಾಯಣರು ಬ್ರಹ್ಮಣೇ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ಅಂಗಿರೋಚ್ಯಃ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅರ್ಥವೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಂಬಂಧವು ಬಹಳ ನಿಕಟವಾದುದು. ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳ ಮೇಲೆ ಇಂದ್ರನ ಅಭಿಮಾನವೂ ಅತ್ಯಧಿಕವಾದುದು. ಈ ಅಂಶವನ್ನು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು—

ವೀಳೌ ಸತೀರಭಿಧೀರಾ ಅತ್ಯೆಂದನ್ವಾ ಚಾಹಿನ್ನೆನ್ನನಸಾ ಸಶ್ಚ ವಿಪ್ರಾಃ |
ವಿಶ್ವಾಮವಿಂದನ್ನಿತ್ಯಾಮೃತಸ್ಯ ಪ್ರಜಾನನ್ನಿತ್ಯಾ ನಮಸಾ ವಿನೇಶ ||
ವಿದದ್ಯೋದೀ ಸರಮಾ ರುಗ್ನಮದ್ರೇರ್ಮಹಿ ಪಾಥಃ ಪೂರ್ವ್ಯಾಂ ಸಧ್ಯುಕ್ತೈಃ |
ಅಗ್ರಂ ನಯತ್ನುಪದ್ಯುಕ್ಷರಾಣಾಮಚ್ಯಾ ರವಂ ಪ್ರಥಮಾ ಜಾನತೀ ಗಾತ್ ||
ಅಗಚ್ಛದು ವಿಪ್ರತಮಾಃ ಸಖೀಯೆನ್ನ ಸೂದಯತ್ನುಕ್ಯತೇ ಗರ್ಭಮದ್ರಿಃ |
ಸಸಾನ ಮರ್ಯೋ ಯುವಭಿರ್ಮಬುಸ್ಯನ್ನ ಥಾಭವದಂಗಿರಾಃ ಸದ್ಯೋ ಅರ್ಚೆನ್ ||

(ಮ. ಸಂ. ೩-೨೧-೫ ರಿಂದ ೭)

ಪುರಾ ಕಿಲಾಂಗಿರಸಾಂ ಗಾವಃ ಪಣಿನಾಮುಕ್ಯರಸುಕ್ಯಿರಪಹ್ಯತ್ಯ ನಿಗೂಢೇ ಕಸ್ತಿಸ್ತೀತ್ರವರ್ತೇ ಸ್ಥಾಪಿತಾಃ | ತೇ ಚಾಂಗಿರಸಶ್ಚತ್ಯಾ ಸ್ತೃಶ್ಯರ್ಥಮಿಂದ್ರಂ ತುಷ್ಟವುಃ | ಸ್ತೃತಕ್ತ ಸ ಇಂದ್ರೋ ಗವಾನ್ವೇಷಣಾಯ ದೇವಶುನೀಂ ಸ್ವಾಹಿಣೋತ್ | ಸಾ ಚ ಗವಾಂ ಗವೇಷಣಪರಾ ಸತೀ ತತ್ ಸ್ಥಾನಮಲಭತ | ತಯಾ ವಿಜ್ಞಾಪಿತ ಇಂದ್ರಸ್ತಾ ಗಾಃ ಅನೀಯಾಂಗಿರೋಚ್ಯಃ ಸ್ವಾದಾ- ದಿತ್ಯೈತಿಹಾಸಿಕೇ ಕಥಾ | ತಥಾ ಚಾಸ್ಯಾ ಉಚೋಽಯಮರ್ಥಃ |

ಹಿಂದೆ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಪಣಿಯೆಂಬ ಅಸುರರು ಅಪಹರಿಸಿ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಗುಪ್ತವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮರೆಸಿಟ್ಟರು. ಆಗ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳು ಆ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು. ಇಂದ್ರನು ಅವುಗಳನ್ನು ಪುಡುಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದೇವಶುನಿಯಾದ ಸರಮೆಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದನು.

ಅಗ ಅವಳು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹುಡುಕಿ ಅವುಗಳು ಇರುವ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದಾಗ ಇಂದ್ರನು ಹೋಗಿ ಗೋವುಗಳನ್ನು ತಂದು ಅಂಗರಸ್ತುಗಳಿಗೆ ತಲಪಿಸಿದನೆಂದೂ ಇಂದ್ರನು ಅವರಿಗೆ ಆರಾಧ್ಯದೇವತೆಯಾದನೆಂದೂ ಕಥೆಯು ಮ. ಸಂ. ೧೦-೧೦೮ ರಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರ ಅರ್ಥವೂ ಸರಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಯಃ ದಸ್ಯೂನ್ ಅಧರಾನ್ ಆನಾತಿರತ್—ದಸ್ಯುಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತದ ೧೨ನೇ ಮುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷವಿವಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಸಮಪ್ರಕಾರದ ದಸ್ಯುಗಳನ್ನೂ ಕೊಬ್ಬಡಗಿಸಿ ಕೊಂದನೆಂದರ್ಥ.

ಆನಾತಿರತ್—ದಭ್ಯೋತಿ, ತ್ವಘತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ೩೩ ವರ್ಧಕಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ(ನಿ. ೩-೧೦) ವಧಮಾಡಿದನೆಂದರ್ಥ.

ವಿದುಷ್ಯೇ ಅಸ್ಯ ವೀರ್ಯಸ್ಯ ಪೂರವಃ ಪುರೋ ಯದಿಂದ್ರ ಶಾರದೀರವಾತಿರಃ ಸಾಪಹಾನೋ ಆನಾತಿರಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೩೧-೪)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಆನಾತಿರತ್ ಎಂದರೆ ನಾಶಮಾಡಿದನು ಎಂದರ್ಥ.

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಜಗತೇ—ಗಮಲ್ಯ ಸ್ವಪಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. **ವರ್ತಮಾನೇ ಪೃಷದ್ ಬೃಹದ್ ಮಹತ್ ಜಗತ್ ಶತ್ಯವಚ್ಚ**—(ಉ. ಸೂ. ೨-೨೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿವಾತಿತವಾಗಿ ಜಗಚ್ಚಬ್ದವು ಆದ್ಯ ದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಾಣತಃ—ಶ್ರುಸ ಪ್ರಾಣನೇ. ಅನ ಚ. ಇವಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರ ಉಪಸರ್ಗ ಅನ್+ಅತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪ್ರಾಪ್ರವಾದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ—(ಪಾ. ಸದ. ೨-೪-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್. ಪ್ರ+ಅನತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅನಿತೇಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ಯ. ನುಮಾರಹಿತ ಶತ್ಯವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿಬಿಂದುದರಿಂದ ಶತುರನುನೋ ನದ್ಯಜಾದೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಣತಃ+ಪತಿಃ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪಷ್ಯಾಃ ಪತಿ-ಪುತ್ರೈ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗಾಃ — ಗೋಶಬ್ದ. ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. **ದಿತೋಮ್ ಶಸೋಃ** — (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರ ವಿಕಾರದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಯ ವಿಸರ್ಗ.

ಅವಿಂದತ್—ವಿದಲ್ಯ ಲಾಘೇ. ಧಾತು. ಲಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿಳವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಇತೆಕ್ಕ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ತಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವಿಕರಣ. ಇದು ಪರನಾದಾಗ ಶೇಮುಚಾದೀನಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮು. ಧಾತುವಿನ ಅಂತ್ಯಾಚನಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮು. ಅವಿಂದತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. **ಯದ್ವ್ಯತಿತ್ತಾ**—

ನ್ನಿತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಯಜ್ಞಬ್ಧಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಸ್ಯೂನ್—ದಸು ಉಪಸ್ವಯೇ. ಧಾತು. ಯಜಿಮನಿ ಶುಂಧಿದಸಿಜನಿಭ್ಯೋ ಯುಃ—(ಉ. ಸೂ. ೩.೩೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುಪ್ರತ್ಯಯ. ವೃಷಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ವೃಷಾದೀನಾಂ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುಮಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಧರಾನ್—ಅವ—ದೀರ್ಘಾದಟಿ ಸಮಾನಪಾದೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ರುತ್ವ. ಆತೋಽಟಿನಿತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯಾನುನಾಸಿಕತ್ವ.

ಅನಾತಿರತ್—ಅವ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕವಾದ ತಿರಧಾತುವು ವಧ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಲಬ್ ಪ್ರಥಮವುರೂಪ ಏಕನಚನರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾತ್ತವುಳ್ಳ ತಿಜಂತಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಅವ) ತಿಜಾಚೋದಾತ್ತವತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

ಸಂಹಿತಾಪಠಃ

ಯಃ ಶೂರೇಭಿರ್ಹವ್ರೋ ಯಶ್ಚ ಭೀರುಭಿಯೋ ಧಾವದ್ಭಿ-

ಹೂರ್ಯತೇ ಯಶ್ಚ ಜಿಗ್ಮುಭಿಃ |

ಇಂದ್ರಂ ಯಂ ನಿಶ್ಚಾ ಭುವನಾಭಿ ಸಂದಧುರ್ಮರುತ್ಮಂತಂ

ಸಖ್ಯಾಯು ಹವಾಮುಹೇ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯಃ | ಶೂರೇಭಿಃ | ಹವ್ಯಃ | ಯಃ | ಚ | ಭೀರು ೫ ಭಿಃ | ಯಃ | ಧಾವತ್ ೫ -

ಭಿಃ | ಹೂಯತೇ | ಯಃ | ಚ | ಜಿಗ್ಯು ೫ ಭಿಃ |

ಇಂದ್ರಂ | ಯಂ | ವಿಶ್ವಾ | ಭುವನಾ | ಅಭಿ | ಸಂ ೫ ದಧುಃ | ಮರುತ್ಯಂತಂ |

ಸಖ್ಯಾಯ | ಹವಾಮಹೇ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯ ಇಂದ್ರಃ ಶೂರೇಭಿಃ ಶೌರ್ಯೋಪೇತೈಃ ಪುರುಷೈರ್ಹವ್ಯೋ ಯೋದ್ಧುಮಾಹ್ವಾತವ್ಯಃ | ಯಕ್ಕೆ ಭೀರುಭಿರ್ಭಯಶೀಲೈಃ ಕಾಶರೈಃ ಪುರುಷೈಃ ಸಹಾಯಾರ್ಥಮಾಹ್ವಾತವ್ಯಃ | ಅಪಿ ಚ ಯ ಇಂದ್ರೋ ಧಾವದ್ವಿಃ ಪರಾಜಯೇನ ಪಲಾಯಮಾನ್ವಿರ್ಹಯತೀ ರಕ್ಷಾರ್ಥಮಾಹೂಯತೇ | ಯಕ್ಕೆ ಜಿಗ್ಯುಭಿಃ ಸ್ವಾಸ್ತಜಯ್ಯಧಾಹೂಯತೇ | ಯಂ ಚೇಂದ್ರಂ ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಜಾತಾನಿ ಸ್ವೇಷು ಸ್ವೇಷು ಕಾರ್ಯೋಷ್ಯಭಿ ಸಂದಧುಃ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಸ್ಥಾಪಯಂತಿ | ತಂ ಮರುತ್ಯಂತಮಿಂದ್ರಂ ಸಖ್ಯಾಯಾಹ್ವಯಾಮಹೇ || ಶೂರೇಭಿಃ | ಬಬುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಭಿಃ ಐಸಭಾವಃ | ಹವ್ಯಃ | ಹ್ಯಯತೀರಚೋ ಯದಿತಿ ಯಶ್ | ಹ್ಯ ಇತ್ಯನುವೃತ್ತೌ ಬಬುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಸಂಸ್ತಸಾರಣಂ | ಗುಣೇ ಧಾತೋಸ್ತನ್ನಿಮಿತ್ತಸ್ಯವೇತ್ಯೇವಾದೇಶಃ | ಭೀರುಭಿಃ | ಭಿಯಃ ಕೃತ್ಯಕನಾ | ಉ ೨-೩೧ | ಇತಿ ಕೃಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಧಾವದ್ವಿಃ | ಸ್ಯ ಗತೌ | ಸರ್ತೇರ್ವೇಗಿತಾಯಾಂ ಶಪಿ ಸಾಘ್ರೇಷ್ಯಾದಿನಾ ಧಾವಾದೇಶಃ | ಶಪಃ ಪಿತ್ತ್ವಾವನುಧಾತ್ವತ್ವಂ | ಶತುಕ್ಲಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ಮರೇಣ ಧಾತುಸ್ತರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಜಿಗ್ಯುಭಿಃ | ಜಿ ಜಯೇ | ಲಿಶಃ ಕ್ಲಸುಃ | ದ್ವಿವರ್ತನೇ ಸನ್ನಿಹೋರ್ಜೇರಿತ್ಯಭ್ಯಾಸಾದುತ್ತರಸ್ಯ ಜಕಾರಸ್ಯ ಕುತ್ವಂ | ಭಿಸ್ಯಯಸ್ಮಯಾತಿತ್ವೇನ ಭತ್ವಾದ್ವೇನೇ ಸಂಸ್ತಸಾರಣಮಿತ್ ಸಂಸ್ತಸಾರಣಂ | ಛಾಂದಸೋಲ್ಪಂತ್ಯಲೋಪಃ |

ಪ್ರತಿಪಾಠಃ

ಯಃ—ಯಾನ ಇಂದ್ರನು | ಶೂರೇಭಿಃ—ಪರಾಕ್ರಮ ಶಾಲಿಗಳಿಂವಲೂ | ಹವ್ಯಃ—(ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಾರ್ಥವಾಗಿ) ಕರಿಯಲ್ಪಡುವನೋ | ಯಕ್ಕೆ—ಯಾನ ಅದೇ ಇಂದ್ರನು | ಭೀರುಭಿಃ—ಭಯಶಾಲಿಗಳಿಂವಲೂ (ಕರಿಯಲ್ಪಡುವನೋ) | ಯಃ—ಯಾನನು | ಧಾವದ್ವಿಃ—(ಆಸಜಯನನ್ನು ಹೊಂದಿ) ಓಡತಕ್ಕವರಿಂದಲೂ | ಹೂಯತೇ—(ರಕ್ಷಾರ್ಥವಾಗಿ) ಕರಿಯಲ್ಪಡುವನೋ | ಯಕ್ಕೆ—ಯಾನ ಅದೇ ಇಂದ್ರನು | ಜಿಗ್ಯುಭಿಃ—ಜಯನನ್ನು ಪಡೆವರಿಂದಲೂ (ಕರಿಯಲ್ಪಡುವನೋ) (ಮತ್ತು) | ಯಂ ಇಂದ್ರಂ—ಯಾನ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾ—ಸಕಲ ಭೂತಜಾತಗಳೂ | ಅಭಿ ಸಂದಧುಃ—(ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕರ್ಮಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ) ತಮಗೆ ಲಭಿ

ಮುಖವಾಗಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದೋ | ಮರುತ್ಪಂತಂ—ಮರುತ್ತುಗಳೊಡಗೂಡಿದ ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಸಖ್ಯಾಯೆ—
(ನಮ್ಮೊಡನೆಯೂ) ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಹವಾಮಹೇ—ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಯಾವ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಗಳೂ, ಭಯಶಾಲಿಗಳೂ, ಅಪಜಯ
ವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಓಡತಕ್ಕವರೂ, ಜಯವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವವರೂ ಸಹ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸಹಾಯಕ್ಕೂ, ರಕ್ಷಣಾರ್ಥ
ವಾಗಿಯೂ ಕರೆಯುವರೋ, ಮತ್ತು ಯಾವ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಕಲಭೂತಜಾತಗಳೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕರ್ಮಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ
ತಮಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದೋ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡಗೂಡಿದ ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಮ್ಮೊಡನೆಯೂ ಸ್ನೇಹ
ವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ.

English Translation

Who is to be invoked by the brave and by the timid, by the vanquished
and by victors, and whom all beings place before them (in their rites) : We
invoke to become our friend, Indra, attended by the Maruts.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಇಂದ್ರನನ್ನು—ಯುದ್ಧನಾಡಲು ತಕ್ಕ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳ ವಿರರು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯವನ್ನು ವಗಡು
ವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಯುದ್ಧವನ್ನು ನಾಡಲು ಕೈಲಾಗದ ಭೀರುಗಳು ತಮಗೆ ತಕ್ಕ ಸಹಾಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾ
ಗಿಯೂ, ಆರ್ತರು ತಮಗೆ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂತಲೂ ಮತ್ತು ಯುದ್ಧನಾಡಿ ಜಯವನ್ನು ಪಡೆದ ಜಯ
ಶಾಲಿಗಳು ಸಂತೋಷದಿಂದ ತಮ್ಮ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರೂ ಒಂದೊಂದು ವಿಧದಲ್ಲಿ
ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ರೀತಿ ಸಕಲವಿಧವಾದ ಸಹಾಯಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಲು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ
ಇಂದ್ರನು ನಮಗೂ ಸಖನಾಗಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಇಂದ್ರನ ಈ ನಾನಾವಿಧ ಶಕ್ತಿಯೂ, ಸರ್ವತೋಮುಖ
ವಾದ ಸಂಪತ್ತೂ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶಕ್ತರು ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಅಶಕ್ತರು ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿಯೂ
ಅವನನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ತದಸ್ಯೇದಂ ಪಶ್ಯತಾ ಭೂರಿ ಪುಷ್ಪಂ ತ್ರದಿಂದ್ರಸ್ಯ ಧತ್ತನ ವೀರಾಯ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೦೨-೫)

ವೃಕ್ಷಸ್ಯ ನು ತೇ ಪುರುಹೂತ ವಯಾ ವ್ಯೂಷಿತಯೋ ರುರುಹುರಿಂದ್ರ ಪೂರ್ವೀ |

(ಮ. ಸಂ. ೬-೨೪-೩)

ಇತ್ಯಾದಿಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ವೀರವು ಅತ್ಯಂತ ಪುಷ್ಪವಾದುದು, ವೃದ್ಧವಾದುದು, ಬಹುಮುಖವಾದುದು
ಆದುದರಿಂದ ಆ ವೀರ್ಯಕ್ಕನುಗುಣವಾದ ರಕ್ಷಣೆಯೂ ನಾನಾ ವಿಧವಾದುದು. ವೃಕ್ಷದ ಕೊಂಬೆಗಳು ಯಾವಂತಿ
ನಾನಾ ಮುಖಗಳಾಗಿ ಹರಡುತ್ತವೆಯೋ ಅದೇ ರೀತಿ ಇಂದ್ರನ ರಕ್ಷಣೆಗಳೂ ಸಹ ನಾನಾ ಮುಖಗಳಾಗಿ ಹರಡುತ್ತವೆ.

ಈ ವಿಧವಾದ ರಕ್ಷಣಾಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನು, ತನ್ನ ಭಕ್ತರ ಸಖನಾಗಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವಾದ ತಂದೆಯಂತೆ ಭಕ್ತರನ್ನು ಸಲಹುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದೂ ಕೂಡ ರೋಕವಿಧಿತವಾಗಿದೆ.

ಸಖಾ ಪಿತಾ ಪಿತೃತಮಃ ಪಿತೃಣಾಂ ಕರ್ತೇಮು ಲೋಕಮುಪತೇ ವಯೋಧಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೧೭-೧೭)

ಇಂತಹ ಅದರ ಪೂರ್ವಕವಾದುದೂ, ಶಕ್ತಿಯುತವಾದುದೂ ಅವ ಸಹಾಯವಿರುವುದರಿಂದಲೇ,

ಇಂದ್ರ ಪ್ರೇಣಃ ಪುರವಿತೇವ ಪಶ್ಯ ಪ್ರೇನೋ ನಯ ಪ್ರೇತರಂ ವಸ್ಯೋ ಅಶ್ಯ |

ಭವಾ ಸುಪಾರೋ ಅತಿಪಾರಯೋ ನೋ ಭವಾ ಸುನೀತಿರುತ ವಾನುನೀತಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೪೭-೭)

ವಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣವನ್ನು ಮಾಡುವವರಿಗೆ ವಾರ್ಗದರ್ಶಕನು ಯಾವ ವಿಧದಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಕನಾಗಿರುವನೋ ಅದರಂತೆ ನೀನೂ ಸಹ ನನುಗೆ ರಕ್ಷಕನಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ನಮ್ಮನ್ನು ಆಪಾಯಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿ ನಮಗೆ ಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಕೊಡು ಎಂದು ಅನೇಕಕಡೆ ಅನೇಕವಿಧವಾದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿರುವುದನ್ನು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಯೇ ತೂರೇಳಿ, ಭೀರುಭಿಃ ಧಾವದ್ಭಿಃ, ಜಿಗ್ಯುಭಿಃ ಹೂಯತೇ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಜಿಗ್ಯುಭಿಃ—ಪ್ರಾಪ್ತವಯೋಃ—ಜಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರೂ ಸಹ ಪೂಜೆಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಅಭಿ ಸಂದಧಾಃ—ಅಭಿ ಮುಖ್ಯೇನ ಸ್ಥಾಪಯಂತಿ ! ತಸ್ಯ ತಸ್ಯ ಅಭಿಲಷಿತಸ್ಯ ದಾನಾರ್ಥಂ ಧ್ಯಾಯಂತಿ | ತನ್ಮು ತನ್ಮು ವೈಯುಕ್ತಿಕವಾವ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವು ನೆರವೇರಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ತನ್ಮು ತನ್ಮು ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಧ್ಯಾನವನ್ನೂ ಪೂಜೆಯನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಿಗೆ ಒಂದೊಂದು ಅಭಿಲಷಿತವಿರುವುದರಿಂದ ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾ—ಸಕಲಭೂತಜಾತಗಳೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಆರಾಧಿಸುತ್ತವೆ.

ನ್ಯಾಕವಿಶ್ವತ್ರಯಾ

ತೂರೇಳಿಃ—ತೂರ ತಬ್ಬಕ್ಕೆ ಭಿಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—(ಋ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ವಿಸ್ ವಿಕಲ್ಪವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವಿಸ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇ ರುಬ್ಯೇತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್.

ಹವ್ಯಃ—ಹೈೇ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ ಧಾತು. ಅಜಂತವಾದುದರಿಂದ ಅಚೋಲಯತ್—(ಋ. ಸೂ. ೩-೧-೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹ್ಯಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್—(ಋ. ಸೂ. ೬-೧-೩೨) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹ್ಯಃ ಎಂದು ಅನುಪ್ರತ್ಯವಾಗುವಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—(ಋ. ಸೂ. ೬-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಹು+ಯ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಇಲ್ಲಿ ಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿಯೇ

ಗುಣ ಬಂದುದರಿಂದ ಧಾತೋಸ್ತನ್ನಿಮಿತ್ತಸ್ಯೈವ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಾಂತಾದೇಶ. ಹವ್ಯಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯತೋದ್ರನಾವಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೀರುಭಿಃ—ಇಾಭೀ ಭಯೇ ಧಾತು. ಭಿಯೇಕ್ರುಕ್‌ಲುಕ್‌ನಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೬೪) ಎಂಬುದು ಕೃಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಶಕ್ತೆದ್ವಿತೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಯಕಕಾರ ಇತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಭೀರು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಧಾವದ್ಭಿಃ—ಸ್ಯ ಗತಾ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತ್ಯರ್ಥವು ತೋರುವಾಗ ಸಾಘೌಧ್ಯಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಶಪ್ ಪರವಾದಾಗ ಧಾ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾ+ಅ+ಆತ್—ಎಂದಿರುವಾಗ ಔಕಾರಕ್ಕೆ ಆವಾದೇಶ. ಅತೋ ಗುಣೇ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರರೂಪ. ಧಾವತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ರ. ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಅತ್) ಬಂದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ರೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುವಿನ ಅಂತೋದಾತ್ರಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಜಿಗ್ಯುಭಿಃ—ಜಿ ಜಯೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್‌ವಿವಕ್ಷಾ ನಾಡಿವಾಗ ಕ್ಷೆಸುಕ್ಲ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕ್ಷಸುಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಜಿಜಿ+ನಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸನ್‌ಲಿಟೋರ್ಜೀಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಧಾತುವಿನ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವದಿಂದ ಗಕಾರಾವೇಶ. ಜಿಗ್ಯಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಭಿಸ್ ಪರವಾಗ ಅಯಿಸ್ಯೂದೀನಿ ಛಂದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಿಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸುವಿನ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಛಂದಸವಾಗಿ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಿಗ್ಯುಭಿಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾ—ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶ್ಲೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗಿ ಲೋಪ.

ಸಂದಧಾಃ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಶೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಿಟ್‌ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಿಃ ಚೋದಾತ್ರವತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನುದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ರುದ್ರಾಣಾ¹ಮೇ²ತಿ ಪ್ರ³ದಿಶಾ⁴ ವಿಚಕ್ಷಣೋ⁵ ರುದ್ರೇ⁶ಭಿಯೋ⁷ಷಾ⁸

ತನು⁹ತೇ¹⁰ ಪೃಥು¹¹ ಜ್ರಯಃ¹² |

ಇಂದ್ರಂ¹³ ಮನೀ¹⁴ಷಾ¹⁵ ಅ¹⁶ಭ್ಯ¹⁷ರ್ಚತಿ¹⁸ ಶ್ರು¹⁹ತಂ²⁰ ಮರು²¹ತ್ಸಂತಂ²² ಸ²³ಖ್ಯಾ-

ಯ²⁴ ಹವಾಮು²⁵ಹೇ²⁶ || ೭ ||

ಒದಪಾಠಃ

ರುದ್ರಾಣಾಂ¹ | ಏ²ತಿ³ | ಪ್ರ⁴ದಿಶಾ⁵ | ವಿ⁶ಚ⁷ಕ್ಷಣಃ⁸ | ರುದ್ರೇ⁹ಭಿಃ¹⁰ | ಯೋ¹¹ಷಾ¹² |

ತನು¹³ತೇ¹⁴ | ಪೃಥು¹⁵ | ಜ್ರಯಃ¹⁶ |

ಇಂದ್ರಂ¹⁷ | ಮನೀ¹⁸ಷಾ¹⁹ | ಅ²⁰ಭಿ²¹ | ಅ²²ರ್ಚ²³ತಿ²⁴ | ಶ್ರು²⁵ತಂ²⁶ | ಮರು²⁷ತ್ಸಂತಂ²⁸ | ಸ²⁹ಖ್ಯಾಯ³⁰ |

ಹವಾಮು³¹ಹೇ³² || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವಿಚಕ್ಷಣಃ ಸೂರ್ಯಾತ್ಮನಾ ಪ್ರಕಾಶಮಾನ ಇಂದ್ರೋ ರುದ್ರಾಣಾಂ ರುದ್ರಪುತ್ರಾಣಾಮಧ್ಯಾತ್ಮಂ ಪ್ರಾಣರೂಪೇಣ ವರ್ತಮಾನಾನಾಂ ಮರುಶಾಂ | ಯದ್ವಾ ರೋದಯಿತ್ಯುಷಾಂ ಪ್ರಾಣಾನಾಂ | ಪ್ರಾಣಾ ಹಿ ಶರೀರಾನ್ನಿರ್ಗತಾಃ ಸಂತೋ ಬಂಧುಜನಾನೋದಯಂತಿ | ಪ್ರದಿಶಾ ಪ್ರದೇಶನೇನ ಮನುಷ್ಯೇಭ್ಯಃ ಪ್ರದಾನೇನ ಸದ್ಯತಿ | ಅಂತರಿಕ್ಷೇ ಗಚ್ಛತಿ | ತಥಾ ಚಾಮ್ನಾಯತೇ | ಯೋಷಾ ತಪನ್ನು ದೇತಿ | ಸ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಭೂಶಾನಾಂ ಪ್ರಾಣಾನಾದಾಯೋದೇತಿ | ತೈ. ಅ. ೧.೧೫.೧ | ಇತಿ | ಅಹಿ ಚ ರುದ್ರೇಭಿರಭಿ-
ಭೂತಂ ವರ್ತಮಾನ್ಯೈ ರುದ್ರಪುತ್ರೈರ್ಮರುದ್ಧಿಯೋಷಾ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾ ವಾಕ್ ಸ್ವಭೂ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಜ್ರಯೋ ವೇಗಂ ತನುತೇ | ವಿಸ್ತಾರಯಂತಿ | ಪ್ರಸಂಗಾದಿತ್ರೇ ಮರುಶಾಂ ಸ್ತುತಿಃ | ತೈರ್ಮರುದ್ಧಿಃ ಸಹ ವರ್ತ-
ಮಾನಂ ಶ್ರುತಂ ಪ್ರಖ್ಯಾತಂ ಸೂರ್ಯಾತ್ಮಾನಮಿಂದ್ರಂ ಮನೀಷಾ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಾ ವಾಕ್ ಅಭ್ಯರ್ಚತಿ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಸ್ತುತಿ | ತಂ ಮರುತ್ಸಂತಮಿಂದ್ರಂ ಸಖ್ಯಾಯಾಹ್ವಯಾಮಹೇ || ಪ್ರದಿಶಾ | ದಿಶ ಅತಿ-
ಸರ್ಜನೇ | ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ಲಿಪ್ | ಜ್ರಯಃ | ಜಿ ಜ್ರಿ ಅಭಿಧವೇ | ಜ್ರೀಯತೀತ್ಯಭಿಧೂ-
ಯತೀತ್ಯನೇನೇತಿ ಜ್ರಯೋ ವೇಗಃ | ಕರಣೀತ್ಯಸುನ್ | ಮನೀಷಾ | ಈಷಾಅಕ್ಷಾದಿತ್ಯಾಕ್ರೈಕೈತಿಭಾವಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಿಚಿಕ್ಷಣಿಃ—(ಸೂರ್ಯರೂಪದಿಂದ) ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಇಂದ್ರನು | **ರುದ್ರಾಣಾಂ**—(ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾಣರೂಪದಿಂದ ಇರುವ) ರುದ್ರಪುತ್ರರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳ (ನ್ನ) ಅಥವಾ ರೋದನಕಾರಿಗಳಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು | **ಪ್ರದಿಶಾ**—(ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ) ಒದಗಿಸಿಕೊಡುವುದರ ಮೂಲಕ | **ಏತಿ**—(ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ | **ರುದ್ರೇಭಿಃ**—(ಪ್ರಾಣರೂಪದ) ಮರುತ್ತುಗಳಿಂದ (ಸಹಾಯದಿಂದ) | **ಯೋಷಾ**—ಮಾನುಷವಾಕ್ಯ | **ಸೃಥು**—ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿಯೂ | **ಜಯಂ**—ವೇಗವಾಗಿಯೂ | **ತನುತೇ**—ಹರಡುತ್ತದೆ | **ಶ್ರುತಂ**—ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ | **ಇಂದ್ರಂ**—ಇಂದ್ರನನ್ನ | **ಮನೀಷಾ**—ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯ | **ಅಭ್ಯರ್ಚತಿ**—ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತದೆ | **ಮರುತ್ಯಂತಂ**—ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದ (ಅಂತಹ) ಇಂದ್ರನನ್ನು | **ಸಖ್ಯಾಯಿ**—(ನನ್ನೊಡನೆ) ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ **ಹವಾಮಹೇ**—ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಇಂದ್ರನು ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಪ್ರಾಣರೂಪರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಸೂರ್ಯರೂಪದಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಮನುಷ್ಯರ ವಾಕ್ಯ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿಯೂ ವೇಗವಾಗಿಯೂ ಹರಡುತ್ತದೆ. ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಇಂದ್ರನ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ನಿಂತು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತದೆ. ಮರುತ್ತುಗಳೊಡಗೂಡಿದ ಇಂತಹ ಇಂದ್ರನನ್ನು ನನ್ನೊಡನೆ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ.

English Translation

The radiant Indra proceeds (along the firmament) with the manifestation of the Rudras : through the Rudras, speech spreads with more expansive celerity, and praise glorifies the renowned Indra ; him, attended by the Maruts, we invoke to be come our friend.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಿಚಿಕ್ಷಣಿಃ ರುದ್ರಾಣಾಂ ಪ್ರದಿಶಾ ಏತಿ—ಸೂರ್ಯಾತ್ಮನಾ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಃ ಇಂದ್ರಃ ರುದ್ರಪುತ್ರಾಣಾಂ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಂ ಪ್ರಾಣರೂಪೇಣ ವರ್ತಮಾನಾನಾಂ ಮರುತಾಂ ಮನುಷ್ಯೇಭ್ಯಃ ಪ್ರದಾನೇನ ಸಹ ಅಂತರಿಕ್ಷೇ ಅಗಚ್ಛತಿ | ಸೂರ್ಯರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಇಂದ್ರನು ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾಣರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ರುದ್ರಪುತ್ರರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನು ಸಕಲಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಒದಗಿಸಿಕೊಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಎಂದು ಸಾಯಣರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. ಸ್ವಂದಸ್ಯಾಮಿಗಳು :

ಪ್ರದಿಶಾ—ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅನೇಕಾನೆ, ವಚನೇನ, ಏತಿ ಗಚ್ಛತಿ ಅಥವಾ ರುದ್ರ ಇತಿ ಸ್ತೋತ್ರನಾಮ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಾಂ ಅವೀಶೇನ ಗಚ್ಛತಿ | ಅಯಾ ಸ್ತೋತ್ರಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನಾ ವಾಕ್ಯಗಳಂತೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ಋಷಿಗಳ ಧಾವನವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ, ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು

ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಕರಿಯುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಖನಾದ ಇಂದ್ರನು ಅವನವನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಹೋಗಲೇ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ರೇಭಿಃ, ಜರಿತಾ, ಕಾರುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ರೂ ಸ್ತೋತ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ರುದ್ರಶಬ್ದವು ಪರಿಶಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಹಿಂದಿನ ಮುಕ್ತನ ಭಾವವು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಈ ಅರ್ಥವೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಆದರೆ, ರುದ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮರುತ್ತಗಳೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದರೇನೇ ಸಹಜವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮರುತ್ತಗಳಿಗೂ ನಿಯತವಾದ ಸಾಹಚರ್ಯವಿರುವುದರಿಂದಲೂ, (೧೭೨-೩ನೇ ಪುಟವನ್ನು ನೋಡಿ) ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಮರುತ್ತಗಳ ಇಷ್ಟದಂತೆ ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥವೂ ಸರಿಯಾಗಿದೆ. ಸೂರ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಸಕಲಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಪ್ರಾಣರೂಪವಾದ ವಾಯುವನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಮುಂದೆ ಚರ್ಚಿಸಲಾಗುತ್ತೆ.

ವಿಚಕ್ಷಣಃ— ಪಂಡಿತಃ ಎಂದು ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳೂ, ಸೂರ್ಯಾತ್ಮನಾ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಃ ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ವಿಚಕ್ಷಣ ಶಬ್ದವು ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ, ಇರುವುದರಿಂದಲೂ, ಸಾಯಣರೂ ಸಹ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಜ್ಞ. ಸರ್ವಜ್ಞಃ, ಎಂದು ಉಳಿದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಎಂದರೆ—

ತ್ವಂ ನೋ ಗೋಪಾಃ ಪಥಿಕ್ಯದ್ವಿಚಕ್ಷಣಸ್ತವ ವ್ರತಾಯ ಮತಿಭಿರ್ಜರಾಮದೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೨೩-೬)

ನೈತ್ಯಾನರ ತವ ಧಾಮಾನ್ಯಾ ಚಕೇ ಯೇಭಿಃ ಸ್ವರ್ನಿದಧವೋ ವಿಚಕ್ಷಣ |

(ಮ. ಸಂ. ೩-೫-೧೦)

ಪ್ರ ತೇ ಬಧ್ರ್ಯ ವಿಚಕ್ಷಣ ಶಂಸಾಮಿ ಗೋಷಸೋ ನಸಾತ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೪-೩೨-೨೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ವಿಚಕ್ಷಣ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಜ್ಞನೆಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅದೇ ಅರ್ಥವು ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದಲೂ ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ಮಾಡಿರುವ ಅರ್ಥವೇ ಸರಿಯಾಗಿರುವುದು.

ಯೋಷಾ—ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾ ವಾಕ್ ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಸೋಮಾಹುತಿಅಕ್ಷಣಾ ಎಂದು ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಜ್ರಯಃ—ವರ್ತತೇ ಅಯತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ೧೨೨ ಗತಿಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಶಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ರಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗತಿಯೆಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ನೇಗವಾದ ಗತಿಯೆಂದಭಿಪ್ರಾಯ. ಗಮನದಲ್ಲೂ ಒಂದು ನೈತಿತ್ವ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಗಮನದ ವೇಗವನ್ನು ಹೇಳಲು ಜ್ರಯ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ

ಅಭೀವಾಸಂ ಪರಿ ಮಾತೂ ರಿಹನ್ನಹ ತುಮಿಗ್ರೇಭಿಃ ಸತ್ಪಭಿಯಾಕಿ ವಿ ಜ್ರಯಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೪೦-೯)

ಇಲ್ಲಿ ದಾಮಾಗ್ರಿಯು ಪ್ರಸುಪ್ತನ ವೇಗವು ವರ್ತಿಸುವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿ ಭದ್ರಾ ಅದ್ವೈತತ ಗನಾಂ ಸರ್ಗಾ ನ ರಶ್ಮಯಃ |

ಓಷಾ ಆಸ್ಮಾ ಉರು ಜ್ರಯಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೪-೫೨-೫)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜ್ರಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಹತ್ತಾದ ತೇಜಸ್ಸೆಂದು ಅರ್ಥವಾದರೂ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ವೇಗವುಳ್ಳ ತೇಜಸ್ಸೆಂದಭಿಪ್ರಾಯ. ಅದರಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವೇಗವಾದ ಗಮನವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಯೋಷಾ ಪೃಥು ಜ್ರಯಂ ತನುತೇ—(ಮರುದ್ವಿಃ ಸಹ ಯಜ್ಜಂ ಪ್ರತಿ ಗಚ್ಛತ ಇಂದ್ರಸ್ಯ) ಹಿಸಾಸಿತಾ ಸೋಮಾಹುತಿಃ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಮಸಿ ವೇಗಂ ವಿಸ್ತಾರಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಇಂದ್ರನಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಸೋಮಾಹುತಿಯ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡಿದರೂ, ಅತ್ಯಂತ ವೇಗವಾಗಿ ಹರಡಿತು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

ಯೋಷಾಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾ ವಾಕ್ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದರೆ, ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಂಗಾತ್ ಮರುತ್ತುಗಳ ಸ್ತುತಿಯೂ ಆಗುತ್ತದೆಂದು ಸಾಯಣರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಮನೀಷಾ—ಸ್ತುತಿಯವನಾದ ವಾಕ್ಯ.

। ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ |

ಏತಿ—ಇತ್ಯಾ ಗತೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ತಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಏತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರದಿಶಾ—ದಿಶ ಅತಿಸರ್ಜನೇ ಧಾತು. ಸಂಪದಾದಿಮಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್—(ಪಾ. ೨೨೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ವಿಪಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಲೋಪ. ದಿಶ್ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರ. ಎಂಬುದರೊಡನೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕ್ವತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಿಚಕ್ಷಣಃ—ಚಕ್ಷಿಜ್ ನ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಯುಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುವೋರ ನಾಕೌ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ. ಅಟ್ ಕುಸ್ಪಾಜ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ ಚಿತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಗತಿ (ವಿ) ಪೂರ್ವ ಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರುದ್ರೇಭಿಃ—ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಿಸಿಗೆ ಐಷ್ ವಿಕಲ್ಪವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏತ್ಯ.

ತನುತೇ—ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಯೋಗ—ಜಿ ಪ್ರ ಅಭಿಭವೇ. ಧಾತು. ಜ್ರೇಯತೇ ಅಭಿಭೂಯತೇ ಅನೇನ ಇತಿ ಪ್ರಯಃ ವೇಗಃ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ. ಪ್ರಯಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಿತ್ಯಮ್ - (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಯ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮನೀಷಾ+ಅಭಿ—ಇಲ್ಲಿ ಸರ್ವಣದೀರ್ಘ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈಷಾ ಅಕ್ಷರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

—:—

ಸಂಹಿತಾಃ

ಯದ್ವಾ ಮರುತ್ವಃ ಪರಮೇ ಸಧಸ್ಥೇ ಯದ್ವಾವಮೇ ವೃಜನೇ
ಮಾದಯಾಸೇ |

ಅತ ಆ ಯಾಹ್ಯಧ್ವರಂ ನೋ ಅಚ್ಛ ತ್ವಾಯಾ ಹವಿಶ್ಚಕ್ರಮಾ-
ಸತ್ಯರಾಧಃ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯತ್ | ವಾ | ಮರುತ್ವಃ | ಪರಮೇ | ಸಧಸ್ಥೇ | ಯತ್ | ವಾ | ಅನಮೇ |
ವೃಜನೇ | ಮಾದಯಾಸೇ |

ಅತಃ | ಆ | ಯಾಹಿ | ಅಧ್ವರಂ | ನಃ | ಅಚ್ಛ | ತ್ವಾ | ಯಾ | ಹವಿಃ | ಚಕ್ರ-
ಮು | ಸತ್ಯರಾಧಃ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಮರುತ್ಯೋ ಮರುದ್ವಿಯುಕ್ತೇಂದ್ರ ಪರಮ ಉತ್ಕೃಷ್ಟೇ ಸಧಸ್ತೇ ಸಹಸ್ರಾನೇ ಗೃಹೇ
ಯದ್ವಾ ಯದಿ ವಾ ಮಾದಯಾಸೇ ತೃಪ್ತೋ ವರ್ತಸೇ | ಯದ್ವಾ ಯದಿ ವಾಪಮೇವರ್ವಾಚೀನೇ ವೃಜನೇ |
ವೃಜ್ಯತೇ ರಿಕ್ತೀಲಿಯತೇಸ್ಮಿನ್ನನನಿತಿ ವೃಜನಂ ಗೃಹಂ | ತಸ್ಮಿನ್ನಾದಯಾಸೇ | ಅತೋಽಸ್ಯಾದುಭಯಂ-
ವಿಧಾತ್ವಾ ನಾನೋಽಸ್ಯಾಕಮಧ್ಯರಂ ಯಜ್ಞಮಚ್ಯಾಭಿಮುಖ್ಯೇನಾ ಯಾಹಿ | ಅಗಚ್ಚ | ಹೇ ಸತ್ಕರಾಧಃ
ಸತ್ಕರಥನ ತ್ವಾಯಾ ತ್ವತ್ಪಾಮನಯಾ ವಯಂ ಹನಿಶ್ಯಕ್ವಮ | ಕೃತವಂತಃ || ಮರುತ್ಯೇ | ಮತುವಸೋ-
ರುರಿತಿ ಸಂಬುದ್ಧೌ ನಕಾರಸ್ಯ ರುತ್ಯಂ | ಸಧಸ್ತೇ | ಸುಪಿ ಸ್ಥ ಇತಿ ಕಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸಧ ಮಾದಸ್ಮಯೋ-
ತ್ಯಂದಸೀತಿ ಸಹಸ್ಯ ಸಧಾದೇಶಃ | ಮಾದಯಾಸೇ | ಮದ ತೃಪ್ತಿಯೋಗೇ | ಚುರಾದಿರಾತ್ಮನೇಪದೀ |
ಲೇಽನ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ತ್ವಾಯಾ | ತ್ವಾಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛತಿ | ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ | ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ತರಪವ-
ಯೋಶ್ಚೇತಿ ಮಪರ್ಯಂತಸ್ಯ ತ್ವಾದೇಶಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ದಕಾರಸ್ಯಾತ್ಯಂ | ಅ ಪ್ರತ್ಯಯಾದಿತ್ಯಕಾರ-
ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ತೃತೀಯಾಯಾ ಲುಕ್ ||

೪ ಪ್ರತಿಪವಾರ್ಥಃ |

ಮರುತ್ಯೇ—ಮರುತ್ಯುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, | ಪರಮೇ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ (ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ) |
ಸಧಸ್ತೇ—ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ | ಯದ್ವಾ—ಒಂದುವೇಳೆ | ಮಾದಯಾಸೇ—(ವಾಸನಾಡಿಕೊಂಡು)
ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಿದ್ದರೂ, | ಯದ್ವಾ—ಅಥವಾ | ಅವನೋ—ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಲ್ಲದ | ವೃಜನೇ—ಮನೆಯಲ್ಲಿ
(ವಾಸಮಾಡುತ್ತಾ ತೃಪ್ತನಾಗಿದ್ದರೂ ಸರಿ) | ಅತಃ—ಅ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ನಿವಾಸಗಳಿಂವಲೂ | ನಃ—ನಮ್ಮ |
ಅಧ್ಯರಂ—ಯಜ್ಞವನ್ನು (ಉದ್ದೇಶಿಸಿ) | ಅಚ್ಯ—ಅಭಿಮುಖನಾಗಿ | ಆ ಯಾಹಿ—ದಯಮಾಡು | ಸತ್ಕ-
ರಾಧಃ—ನಿಜವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಾಯಾ—ನಿನ್ನ ಅಗಮನವನ್ನು ಆಶಿಸಿ |
ಹವಿಸ್ಸನ್ನು | ಚಕ್ವಮ—ಆರ್ಪಿಸಿದ್ದೇವೆ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮರುತ್ಯುಗಳೊಡಗೂಡಿದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ವಾಸಸ್ಥಾನವಲ್ಲಿದ್ದು ಸಂತೋಷಪಡು
ತ್ತಿದ್ದರೂ ಸರಿ ಅಥವಾ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಲ್ಲದ ವಾಸಸ್ಥಾನವಲ್ಲಿದ್ದು ತೃಪ್ತನಾಗಿದ್ದರೂ ಸರಿ, ಅ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ನಿವಾಸ
ಗಳಿಂದಲೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ನಮಗೆ ಅಭಿಮುಖನಾಗಿ ದಯಮಾಡು. ನಿಜವಾದ ಧನವನ್ನು
ಕೊಡತಕ್ಕ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಅಗಮನವನ್ನು ಆಶಿಸಿ ನೀನಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಆರ್ಪಿಸಿದ್ದೇವೆ.

English Translation

Attended by the winds, giver of true wealth, whether you may be
pleased (to dwell) in a stately mansion or in a lowly dwelling, come to our
sacrifice : desirous of your presence we offer you oblations.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು:

ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವದ್ಯವು ಪ್ರಧಾನವಲ್ಲ. ಭಕ್ತಿಶ್ರದ್ಧಾದಿಗಳೇ ಪ್ರಧಾನ. ಅದುದರಿಂದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಗೃಹದಲ್ಲಿದ್ದರೂ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಲ್ಲದ ಗೃಹದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಸಹ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಯಜ್ಞಮಾಡಿ ಅಹುತಿಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವವನ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ದಯಮಾಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಸಥಸೇ—ಸಹಸ್ರಾನೇ | (ನಿ. ೩-೧೫) ಎಲ್ಲರೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರತಕ್ಕ ಪ್ರದೇಶವಾದುದರಿಂದ ಗೃಹೇ ಸುನೆಯಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಸಹ ತಿಷ್ಠಂತಿ ಯೆಸ್ಮಿನ್ ದೇವತಾಃ ಸ ಸಥಸೋ ಯಜ್ಞಃ | ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞವೆಂದರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳಲಿತ್ತಾರೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ವೃಷನೇ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೂ ಸಹ ಸಾಯಣರು ಗೃಹವೆಂದೂ, ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ವರ್ಷಿತೇ ದೋಷೈಃ | ದೋಷವರ್ಜಿತವಾದ ಯಜ್ಞವೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆಗ, ಪರಮೇ ಅವಮೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಅರ್ಥವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗುತ್ತದೆ; ಗೃಹವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ಪರಮೇ ಗೃಹೇ, ಅವಮೇ ಗೃಹೇ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಗೃಹ ಮತ್ತು ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಲ್ಲದ ಗೃಹವೆಂದೂ; ಯಜ್ಞವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ಪರಮೇ ಯಜ್ಞೇ ಅವಮೇ ಯಜ್ಞೇ ದೂರದಲ್ಲಿ ನೆರವೇರುತ್ತಿರುವ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ, ಅವಮೇ ಅಂತಿಕೇ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ನೆರವೇರುತ್ತಿರುವ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ದಯಮಾಡು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

ಸತ್ಯರಾಧಃ—ಸತ್ಯಸಾಧನಃ | ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದೂ ಸತ್ಯರೂಪದ್ದೂ ಆದ ಧನವುಳ್ಳವನೆಂದು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಸ ವೃತ್ತೇ ಹವ್ಯಃ ಸ ಈದ್ಯಃ ಸ ಸುಪ್ಪತ ಇಂದ್ರಃ ಸತ್ಯರಾಧಾಃ |
(ಯ. ಸಂ. ೪-೨೪-೨).

ತಿರಕ್ವಿದಿರೈಃ ಸವನಾ ಪುರುಣ್ಯಾಂಗೋಷೇಭಿರ್ಗಣಾನಃ ಸತ್ಯರಾಧಾಃ |
(ಋ. ಸಂ. ೪-೨೯-೧)

ಶಂಸೇದುಕ್ತಂ ಸುದಾನವ ಉತ ದ್ಯುಕ್ತಂ ಯಥಾ ನರಃ |
ಚಿಕ್ಕಮಾ ಸತ್ಯರಾಧಸೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೩೧-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ | ಸತ್ಯರಾಧಸೇಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಬರುವ ಋಗ್ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ (ನಿ. ೫-೪೦-೨ನೇ ಋಕ್ಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು) ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಅವನ ಧನಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಓದಾರ್ಯವನ್ನೂ ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತದೆ.

ಸಧಸ್ಥೇ—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. **ಸುಪಿಸ್ಥ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಬಂತ್ವ ಉಪಪದವಾಗುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಆತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಸಧಮಾದಸ್ಥಯೋತ್ಪಂದಸಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಹ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಧಾತುಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಧ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಧಸ್ಥ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೃಜನೇ—ವೃಜೇ ವಜನೇ ಧಾತು. ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯುಮೋರನಾಕೌ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾವೇಶ. **ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ** ಎಂಬ ನಚನದಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಾದಯಾಸೆ—ಮದ ತೃಪ್ತಿಯೋಗೇ ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. ಅನುದೇಶೇತ್ವಾದುದರಿಂದ ನಿತ್ಯ ಆತ್ಮನೇ ಪದೀ. **ಸತ್ಯಾಪಪಾಶ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್. **ಆತಲುಪಧಾಯಾಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ತನ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಮಾದಿ ಎಂಬ ಣಿಚಂತದ ಮೇಲೆ ಲೇಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಥಾಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಥಾಸಸೇ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸೇ ಆದೇಶ. **ಲೇಟೋಡಾಟೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ. ಶವ್ ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ ಆಯಾದೇಶ. **ಮಾದಯಾಸೇ** ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯೋಗ ವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಸೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಣಿಚ್ ಸ್ವರ ದಿಂದ ದಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಾಹಿ—ಯಾ ಪ್ರಾಸಣೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದ ರೂಪ. ಅತಿಚಂತದ ಪರ ದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಶ್ವಾಯಾ—ತ್ವಾಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ **ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೈಚ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೈಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯುಷ್ಯದ್+ಯ** ಎಂದಿರುವಾಗ **ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ತರಪದಯೋಕ್ತ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಪರ್ಯಂತಕ್ಕೆ ತ್ವಾದೇಶ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ದಕಾರಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ತ್ವಾಯ ಎಂಬ ಕೈಜಂತವು **ಸನಾಧ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ **ಅಪ್ರತ್ಯಯಾತ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರರೂಪ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಆಜಾದ್ಯತಪ್ಪಾಸ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಾಪ್. ಇದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಪರವಾದಾಗ **ಸುಪಾಂ ಸುಲಾಕ್**—(ಪಾ. ಸೂ. (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಾಕ್.

ಸತ್ಯರಾಧಃ—ಸತ್ಯಂ ರಾಧಃ ಧನಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸತ್ಯರಾಧಾಃ ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ **ಅನಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

। ಸಂಹಿತಾಃ ।

ತ್ವಾಯೇಂದ್ರ ಸೋಮಂ ಸುಷುಮಾ ಸುದಕ್ಷ ತ್ವಾಯಾ ಹವಿಶ್ವ-

ಕೃಮಾ ಬ್ರಹ್ಮವಾಹಃ ।

ಅಧಾ ನಿಯುತ್ವಃ ಸಗಣೋ ಮರುದ್ಭಿರಸ್ಮಿನ್ಯಜ್ಞೇ ಬರ್ಹಿಷಿ ಮಾ-

ದಯಸ್ವ ॥ ೯ ॥

। ಸಂಹಿತಾಃ ।

ತ್ವಾ ಯಾ । ಇಂದ್ರ । ಸೋಮಂ । ಸುಷುಮಾ । ಸುದಕ್ಷ । ತ್ವಾ ಯಾ । ಹವಿಃ ।

ಚಕೃಮು । ಬ್ರಹ್ಮವಾಹಃ ।

ಅಧ । ನಿಯುತ್ವಃ । ಸ ಗಣಃ । ಮರುತ್ ಭಿಃ । ಅಸ್ಮಿನ್ । ಯಜ್ಞೇ । ಬರ್ಹಿಷಿ ।

ಮಾದಯಸ್ವ ॥ ೯ ॥

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಸುದಕ್ಷ ತೋಭನಬಲೇಂದ್ರ ತ್ವಾಯಾ ತ್ವತ್ಕಾಮನಯಾ ಸೋಮಂ ಸುಷುಮಾ | ಅಭಿಷುತ-
ವಂತೋ ವಯಂ | ಹೇ ಬ್ರಹ್ಮವಾಹೋ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಮಂತ್ರೈರೂಪೇಣ ಸೋತ್ರೇಣೋಹ್ಯಮಾನ ಪಾಪ್ಯ-
ಮಾಣೇಂದ್ರ ತ್ವಾಯಾ ತ್ವತ್ಕಾಮನಯಾಹವನೀಯೇ ಪುರೋಡಾಕಲಕ್ಷಣಂ ಹವಿಶ್ವಕೃಮು | ಕೃತವಂತಃ |
ಹೇ ನಿಯುತ್ವಃ | ನಿಯುತೋಽಶ್ವಾಃ | ತವ್ವನ್ನಿಂದ್ರ ಅಧಾನಂತರಂ ಮರುದ್ಭಿಃ ಸಪ್ತಗಣರೂಪೈರೇ-
ತತ್ಸಂಕ್ಷೈರ್ವಿದ್ಯವೈಃ ಸಗಣೋ ಗಣಸಹಿತಃ ಸನ್ನಸ್ತಿನೈರ್ತಮಾನೇ ಯಜ್ಞೇ ಬರ್ಹಿಷ್ಯಾಸ್ಮಿಣೇರ್ವೇ ದರ್ಭ
ಉಪವಿತ್ಸು ಮಾದಯಸ್ವ | ತೃಪ್ತೋ ಭವ || ಸುಷುಮಾ | ಷುಷ್ವಾ ಅಭಿಷವೇ | ಅಟಿ ಇಂದ್ರನಿಯಮ-
ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯೇತಿಂದ್ರನಿತ್ಯಮಾಗಮುಶಾಸನಮಿತಿ ವಚನಾದಭಾವಃ ||

ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ

ಸುದಕ್ಷ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬಲವುಳ್ಳ | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಾಯಾ—ನಿನ್ನ (ಸಹಾಯವ)ನ್ನು
ಆಪೇಕ್ಷಿಸಿ | ಸೋಮಂ—ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಸುಷುಮಾ—ಹುಂಡಿ ಅರ್ಪಿಸಿದ್ದೇನೆ | ಬ್ರಹ್ಮವಾಹಃ—ಸೋತ್ರದ

ಮೂಲಕ ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಾಯಾ—ನಿನ್ನ ಸಹಾಯವನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸಿ | ಹವಿಃ—
ಹವಿಸ್ಸನ್ನು | ಚಿಕ್ರಮು— ಅರ್ಪಿಸಿದ್ದೇನೆ | ನಿಯುತ್ವೇ—ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಇಂದ್ರನೇ | ಅಧಃ—
ಅದ್ದರಿಂದ | ಮರುದ್ಧಿಃ—ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ | ಸಗಣಃ—ಗುಂಪುಕೂಡಿಕೊಂಡು | ಅಸ್ಥಿ ಯಜ್ಞೇ—
ಈಗ ನೆರೆನೇರುತ್ತಿರುವ ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಬರ್ಹಿಷಿ—ದರ್ಭಾಸನಗಳಮೇಲೆ | ಮಾದೆಯಸ್ತು—ಕುಳಿತು ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು
ಹೊಂದು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬಲವುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಸಹಾಯವನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸಿ ನಿನಗಾಗಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ
ಅರ್ಪಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಸ್ತೋತ್ರಪ್ರಿಯನಾಗಿ ತನ್ಮೂಲಕವಾಗಿ ಸಮೀಪಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಸಹಾಯ
ವನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸಿ ನಿನಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಅಶ್ವಯುಕ್ತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ
ಗುಂಪು ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಈಗ ನೆರೆನೇರುತ್ತಿರುವ ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ದರ್ಭಾಸನಗಳ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು
ಹೊಂದು.

English Translation

Desirous of you, Indra, who are possessed of excellent strength, we
pour forth to you libations : desirous of you, who are obtained by prayer,
we offer you oblations ; therefore, do you, who are possessed of horses, sit
down with pleasure upon the sacred grass, attended by the Maruts, at this
sacrifice.

■ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸುಂದರ—ಶೋಭನಬಲ | ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬಲವುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನೇ ಎಂಬ ಸಂಬೋಧನೆಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ
ಅತಿಶಯವಾದ ಬಲವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತದ ೧೫ ನೇ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ,

ನ ಯಸ್ಯ ದೇವಾ ದೇವತಾ ನ ಮರ್ತಾ ಆಪೇಕ್ಷ ನ ತವಸೋ ಅಂತಮಾಪುಃ |

ಸ ಪ್ರರಿಕ್ವಾ ತ್ವೇಕ್ಷಸಾ ಹ್ಯೋ ದಿವಕ್ಷ ಮರುಶ್ವಾನೋ ಭವತ್ಪಿದ್ವ ಊತೀ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೦-೧೫)

ದೇವತೆಗಳಾಗಲಿ, ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಾಗಲಿ ನಿನ್ನ ಬಲವನ್ನು ಸಮೀಪಲಾಗಲಿಲ್ಲ ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯೂ, ಮತ್ತು

ವಿಶ್ವೇ ತ ಇಂದ್ರ ವೀರ್ಯಂ ದೇವಾ ಅನು ಕೃತುಂ ದದುಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೬೨-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ ಇಂದ್ರನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ, ವೀರ್ಯವನ್ನೂ ಶ್ಲಾಘಿಸಿ ಅನುಸಂಹಿಸಿರುವ ಎಂಟು
ಇಂದ್ರನ ಶಕ್ತಿಯ ಸ್ತುತಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅವನ ಪರಾಕ್ರಮದ ಮಹಿಮೆಯೂ
ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವ ಅಂಶವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸುವಕ್ಷ ಎಂಬ ಸಂಬೋಧನೆಯು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮವಾಹಃ— ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ ಮಂತ್ರಸೂತ್ರವೇಣ ಸ್ತೋತ್ರೇಣೋದ್ಯಮಾನ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯಮಾಣೋದ್ರ | ಸ್ತೋತ್ರದ ಮೂಲಕ ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ ಇಂದ್ರನೇ ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಸ್ತುತಿಯ ಅವಶ್ಯಕತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಇಂದ್ರನಲ್ಲದೆ ಉಳಿದದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಸ್ತುತಿಯ ಮೂಲಕವೇ ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿದ್ದರೂ ಸಹ ಬ್ರಹ್ಮವಾಹನೆಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಇಂದ್ರನ ಪರವಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಇಮಾ ಬ್ರಹ್ಮ ಬ್ರಹ್ಮವಾಹಃ ಕ್ರಿಯಂತ ಆ ಬರ್ಹಿಃ ಸೀದ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೪೧-೨)

ಸುನೋತನ ಪಚತ ಬ್ರಹ್ಮವಾಹಸೇ ಪುರುಷ್ಪತಾಯ ಪ್ರತರಂ ದಧಾತನ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೨೪-೧)

ಸಖಾಯೋ ಬ್ರಹ್ಮವಾಹಸೇರ್ಚಿತ ಪ್ರ ಚ ಗಾಯತ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೪೫-೪)

ಈ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಹೀಗೆಯೇ ೫-೨೯-೨, ೬-೨೧-೬, ೬-೪೫-೭ ಇತ್ಯಾದಿ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಬ್ರಹ್ಮವಾಹಶಬ್ದವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ತ್ವಾಯಾ—ತ್ವಾಂ ಆತ್ಮನ ಇಚ್ಛತಿ | ತ್ವತ್ಪ್ರಾಮನಯಾ | ನಿನ್ನನ್ನು ನಮಗೆ ಸೇರಿದವನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ. ಇದೊಂದು ಅಪರೂಪವಾದ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ. ತ್ವತ್ಪ್ರಾಮನಯಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥಬರುವಾಗ ಲೆಲ್ಲಾ ಈ ಪದವನ್ನು ಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ೨-೧೪-೬, ೩-೪೬-೫, ೪-೨-೬, ೪-೧೩-೫ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವನ್ನು ಮೇಲಿನ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ.

ನಿಯುತ್ಯಃ—ನಿಯುತಃ ಅಶ್ವಾಃ | ತದ್ವನ್ನಿಂದ್ರ | ನಿಯುತ್ಸಗಳೆಂದರೆ ಕುದುರೆಗಳೆಂದರ್ಥ. ಅಶ್ವ ಗಳುಳ್ಳ ಎಂದು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಈ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ವಾಯುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿಯೂ ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿ ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ನಿಯುತಃ ಎಂದರೆ ವಾಯುವಿನ ಕುದುರೆಗಳು ಎಂದು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ವಿಶಾಮಕ್ರೋರುಷಸಃ ಪೂರ್ವಹೂಶ್ ವಾಯುಃ ಪೂಷಾ ಸ್ವಸ್ತಯೇ ನಿಯುತ್ವಾನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೨೯-೨)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತುನ್ನು ಉಪಹಂಸಿ ನಿಯುತ್ವಾನ್ ನಿಯುತೋರ್ಯಸ್ವಾಶ್ವಾಃ | ನಿಯುತ್ಸುಗಳು ಈ ವಾಯುವಿನ ಕುದುರೆ ಗಳು (ನಿ. ೫-೨೮) ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೂ ಸಹ ನಿಯುತ್ವಾನ್ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಅಥಾ ನಿಯುತ್ಯ ಉಭಯಸ್ಯ ನಃ ಪಿಬ ಶುಚಿಂ ಸೋಮಂ ಗನಾಶಿರಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೧೦೧-೧೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ವಾಯುವಿನ ಅಶ್ವವೆಂದೂ,

ಅ ನಾಂ ರಥೋ ನಿಯುತ್ಯಾಸ್ತೇಕ್ಷದವಸೇತ್ಯಭಿ ಪ್ರಯಾಂಸಿ ಸುಧಿತಾನಿ ವೀತಯೇ ನಾಯೋ
ಕವ್ಯಾನಿ ವೀತಯೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೨೫-೪)

ಇತ್ಯಾದಿಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ವಾಯು ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸೇರಿದ ರಥಗಳನ್ನು ವಹಿಸುವ ಕುಮರಗಳೆಂದೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ತ್ಯಾಯಾ—ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ಸುಷುಮು—ಸುಷ್ ಅಭಿಷವೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಕೈಪದಾನಾಂ—
(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮ ಆದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಕೈಸ್ಯಭ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೩) ಸೂತ್ರ
ದಿಂದ ನಿಯಮಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಇಚ್ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರಮನಿತೈಮ್
ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ
ವತ್ವ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಿಕ್ಕಮು—ದುಕ್ಕೌ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲಿಡುತ್ವಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಕ್ರ್ಯಾದಿನಿಯಮದಿಂದ
ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಹಂತನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಯುತ್ಯಃ—ನಿಯುತಃ ಅಶ್ವಾಃ ಅಸ್ಯ ಸಂತಿ ಇತಿ—ನಿಯುತ್ಯಾನ್. ತದಸ್ಯಾಸ್ತೈ—ಎಂಬುದರಿಂದ
ಮತುಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರ್ಪುಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಷಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ವ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಮತುವಸೋರೂಃ
ಸಂಬುದ್ಧೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. ವಿಸರ್ಗ.

ಅಧಾ—ಭವಂತಿನ್ಯಲ್ಲಿ ಅಥ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಧಕಾರಾದೇಶ. ದೈಚೋತಸ್ತೀಜಃ—
(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾದಯಿಸ್ವ—ಮನ ಪ್ರಪ್ತಿಯೋಗೇ ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. ನಿತ್ಯಾತ್ಮನೇ ಪದೀ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮ
ಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸನಾಭ್ಯಾಂನಾಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೇ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಏತ್ವಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ. ಠಚಿಗಿ
ಕೌ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ ಅಯೋದೇಶ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೯ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಮಾದಯಸ್ವ ಹರಿಭಿರ್ಯೇ ತ ಇಂದ್ರ ವಿಷ್ವಸ್ತ ಶಿಪ್ರೇ ವಿ
 ಸೃಜಸ್ವ ಧೇನೇ |

ಆ ತ್ವಾ ಸುಶಿಪ್ರ ಹರಯೋ ವಹಂತ್ರೂಶನ್ದವ್ಯಾನಿ ಪ್ರತಿ ನೋ
 ಜುಷಸ್ವ || ೧೦ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಮಾದಯಸ್ವ | ಹರಿಃ ಭಿಃ | ಯೇ | ತೇ | ಇಂದ್ರ | ವಿ | ಸ್ವಸ್ತ | ಶಿಪ್ರೇ ಇತಿ |
 ವಿ | ಸ್ವಜಸ್ವ | ಧೇನೇ ಇತಿ |

ಆ | ತ್ವಾ | ಸುಃ ಶಿಪ್ರ | ಹರಯಃ | ವಹಂತು | ಉಶನ್ | ಹವ್ಯಾನಿ | ಪ್ರತಿ |
 ನಃ | ಜುಷಸ್ವ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಹರಿಭಿರತ್ಯೈಃ ಸಹ ಮಾದಯಸ್ವ | ತ್ವಶ್ವೋ ಭವ | ಯೇ ತೇ ತವ ಸ್ವಭೂತಾ-
 ತದರ್ಥಂ ಶಿಪ್ರೇ ಹನೂ ಸಂತತೇ ವಿಷ್ವಸ್ತ | ಸೋಮಸಾನಾರ್ಥಂ ವಿವ್ರತೇ ಕುರು | ತಥಾ ಧೇನೇ ಸಾನ-
 ಸಾರ್ಥನಭೂತೇ ಜಿಹ್ವೋಪಜಿಹ್ವುಕೇ ವಿ ಸೃಜಸ್ವ | ಸೋಮಸಾನಾರ್ಥಂ ವಿಶ್ವಿಷ್ಟೇ ಕುರು | ಹೇ ಸುಶಿಪ್ರ |
 ಶಿಪ್ರೇ ಹನೂ ನಾಸಿಕೇ ವಾ | ತೋಭನಶಿಪ್ರೇಂದ್ರಿ ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ಹರಯೋಽಶ್ವಾ ಆ ವಹಂತು | ಆಸ್ಮದೀಯಂ
 ಯಜ್ಞಂ ಪ್ರಾಶಯಂತು | ತ್ವಂ ಚೋಶನ್ ಅಸ್ಮಾನ್ನಾಮಯಮಾನೋ ನೋಽನ್ಮಾಕಂ ಹವ್ಯಾನಿ ಹವೀಂಽಪಿ
 ಪ್ರತಿ ಜುಷಸ್ವ | ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಸೇವಸ್ವ | ಮೋದಾಸಿಷ್ಠಾಃ || ವಿಷ್ವಸ್ತ | ಮೋ ಅಂತಕರ್ಮಣಿ |
 ವ್ಯಕ್ತಯೇನಾತ್ಮನೇವದಂ | ದಿವಾದಿತ್ವಾತ್ ಕೃನ್ | ಓತಃ ಕೃನಿ | ಪಾ. ೭-೩-೭೧ | ಇತ್ಯೋಕಾರ-
 ಲೋಪಃ | ಉಪಸರ್ಗಾತ್ಪ್ರನೋತಿತಿ ಷತ್ವಂ ||

೪ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರ—ವಿಶ್ವ ಇಂದ್ರನೇ | ಯೇ ತೇ—ಯಾವ ನಿನ್ನ ಕುಮರಿಗಳು ನಿನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೇ ಹೊಂದಿ
 ನೆಯೋ | ಹರಿಭಿಃ—ಅ ಕುಮರಿಗಳೊಡನೆ | ಮಾದಯಸ್ವ—ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆ | ಶಿಪ್ರೇ—(ನಿನ್ನ) ಕೆನ್ನೆಗಳನ್ನು

(ದವಡೆಗಳನ್ನು) | ವಿಷ್ವಸ್ಯ—(ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ) ಚಿನ್ನಾಗಿ ತೆರೆ | ಧೇನೇ—ಗಂಟಲನ್ನು | ವಿಸ್ವಜಸ್ಯ—
ಅಗಲವಾಗಮಾಡಿ ತೆರೆ | ಸುಶಿಪ್ತ—ಅಂದವಾದ ಕೆನ್ನೆಯುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಹರಯಾಃ—
ಕುದುರೆಗಳು | ಆ ವಹಂತು—(ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ) ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಕರೆತರಲಿ (ನೀನೂ ಸಹ) | ಉರ್ತ—
ನಮ್ಮನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸಿ (ಅನುಗ್ರಹ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ) | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಹವ್ಯಾಸಿ—ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು | ಪ್ರತಿ
ಜುಷಸ್ಯ—ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಸೇವಿಸು

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೇ ಹೊಂದಿರತಕ್ಕ ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳೊಡನೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು.
ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ನಿನ್ನ ದವಡೆಗಳನ್ನು ಅಗಲಿಸು. ಗಂಟಲನ್ನು ತೆರೆ. ಅಂದವಾದ ಕೆನ್ನೆಯುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನೇ,
ನಿನ್ನನ್ನು ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳು ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಕರೆತರಲಿ. ನೀನು ಸಹ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹ ಬುದ್ಧಿ
ಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ನಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಸೇವಿಸಿ ತೃಪ್ತನಾಗು.

English Translation

Rejoice, Indra, with the steeds who are of your nature ; open your
jaws, set wide your throat (to drink the Soma juice); let your horses bring you
who have a handsome chin, (hither), and, benignant towards us, be pleased
by our oblations

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸುಶಿಪ್ತ—ಶಿಪ್ತೇ ಹನೂ ನಾಸಿಕೇ ವಾ | (ನಿ. ೬-೧೭) ಶಿಪ್ತ—ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೆನ್ನೆಯಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ
ನಾಸಿಕವೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಯಣರೂ ಸಹ ಇಲ್ಲಿ ಅವೆರಡರಲ್ಲಿ
ಯಾವ ಅರ್ಥಬೇಕಾದರೂ ಆಗಬಹುದೆಂದಿದ್ದಾರೆ. ಸುಶಿಪ್ತ ಅಥವಾ ಶಿಪ್ತೇ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಇಂದ್ರನ ಪರವಾಗಿ
ಇದ್ದರೂ, ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಅರ್ಥವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳಿರು
ವುದರಿಂದಲೂ ಶಿಪ್ತ ಮತ್ತು ಸುಶಿಪ್ತ ಶಬ್ದಗಳು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುವೆಂಬುದನ್ನು
ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಮತ್ವಾ ಸುಶಿಪ್ತ ಮಂದಿಭಿಃ ಸ್ತೋಮೋಭಿರ್ವಿಶ್ವಚಿರ್ಷಣೇ |

(ಮಂ. ಸಂ. ೧-೯-೨)

ಇಲ್ಲಿ ಸುಶಿಪ್ತ ಹೇ ಶೋಭನಹನೋ ಶೋಭನನಾಸಿಕ ವಾ | ಶಿಪ್ತೇ ಹನೂ ನಾಸಿಕೇ ವಾ ಇತಿ ಯಾಸ್ಯೇ-
ನೋಕ್ತೃತ್ವಾತ್ | ಶಿಪ್ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೆನ್ನೆ ಅಥವಾ ನಾಸಿಕ ಎಂದು ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಸುಶಿಪ್ತ ಎಂದರೆ
ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕೆನ್ನೆಯುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ನಾಸಿಕವುಳ್ಳ ಎಂಬ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಇವೇ ರೀತಿ
ಯಲ್ಲಿ ಕೆನ್ನೆ, ಅಥವಾ ನಾಸಿಕವೆಂಬ ಅರ್ಥವು.—

ಶಿವಿಸ್ತಾನಾಜಾನಾಂ ಪತೇ ಶಚೀವಸ್ತವ ದಂಸನಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೯-೨)

ಶ್ರಿಯ ಋಷ್ಯ ಉಪಾಕಯೋರ್ನಿ ಶಿವೀ ಹರಿವಾನ್ವಥೇ ಹಸ್ತಯೋರ್ವಜ್ರಮಾಯಸಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೮೧-೪)

ಎಂಬ ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಿವ್ಯವು ಇಂತ್ರ ನೆಂದರ್ಥ.

ಹಿರಣ್ಯಶಿಸ್ತಾ ಮರುತೋ ದವಿಧ್ಯತೇ ಪೃಶ್ವಂ ಯಾಥ ಪೃಷತೀಭಿಃ ಸಮನ್ಯಸಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೩೪-೩)

ಎಂಬ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಶಿವಂ ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣಂ | ಸುವರ್ಣಮಯಶಿರಸ್ತ್ರಾಣಾಃ | ಚಿನ್ನದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣ ವುಳ್ಳ (Helmet) ಎಂದು ಮರುತ್ಯುಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು,

ಅಗ್ನಿಧಾತಸೋ ವಿದ್ಯುತೋ ಗಭಸ್ತೋಃ ಶಿಸ್ತಾಃ ಶೀರ್ಷಸು ವಿತತಾ ಹಿರಣ್ಯಯೋಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೫೪-೧೧)

ಎಂಬ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಉಷ್ಣೀಷಮಯ್ಯೋಃ ಎಂದು ಶಿವ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರುಮಾಲು (Turban) ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವಾರೆ.

ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಶಿವ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಆ ಪದದಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಶಿವಿಸ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಸಹ ಕೆಲಗೆ ಹೇಳುವ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದೆಂದು ತೋರುತ್ತೆ.

ಈ ಪದವು ದ್ವಿಚನದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದರೆ ಆಗ ಕೆನ್ನೆಯೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ- ೧-೧೦೧-೧೦, ೩-೩೬-೧, ೫-೩೬-೨, ೮-೭೬-೧೦, ೧೦-೯೬-೯, ೧೦-೧೦೫-೫ ಇತ್ಯಾದಿ ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ ಕೆನ್ನೆಯೆಂದರ್ಥ. ಶಿವಿಸ್ ಎಂದರೆ ಕೆನ್ನೆ ಅಥವಾ ಮೂಗನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ವಿಶೇಷಣವಾಗುತ್ತದೆ. ೧-೨೯-೨, ೧೮೪-೧, ೩-೩೬-೧೦ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಶಿವ್ಯವುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥ, ಮತ್ತು

ಪೀವೋಅಶ್ವಾಃ ಶುಚಿದ್ರಥಾ ಹಿ ಭೂಶಾಯೀಶಿಸ್ತಾ ವಾಜಿನಃ ಸುನಿಷ್ಠಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೩೭-೪)

ಎಂಬ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಆಯೋಶಿಸ್ತಾಃ ಎಂದು ಸುಭುಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತಿನಿಂದಮಾಡಿದ ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣ (Visors) ವೆಂದಾದರೂ ಆಗಬಹುದು. ಅಥವಾ ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸುವಂತೆ ಆಯೋವಸ್ತ್ರಾರ್ಥಭೂಶೇಶಿಸ್ತಾಃ | ಉಕ್ತಿನಂತೆ ಬಲವುಳ್ಳ ಕೆನ್ನೆ ಯುಳ್ಳವರು ಎಂದಾದರೂ ಆಗಬಹುದು.

ಶ್ರುತೃತವಾದ ಈ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಸುಶಿವ್ಯ ಎಂದರೆ ಅಂದವಾದ ಕೆನ್ನೆ ಅಥವಾ ಮೂಗನ್ನು ಇಂದ್ರನೇ ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಶಿವ್ಯೇ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಕೆನ್ನೆಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥ. ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ನಿನ್ನೆ ದವಡೆಗಳನ್ನು ತೆರೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವಿ ವ್ಯುತ್ಪನ್ನೋ ಅಂತರ್ಮುಗಣಿ. ಧಾತು. ಧಾತ್ಯಾದೀಃ ಪಃ ಸಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೪)—
 ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗಿ ಸತ್ಯ. ವ್ಯುತ್ಪನ್ನೋ ಬಹುಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿ
 ಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಧಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾಸಃ ಸೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೦)
 ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೇ ಆದೇಶ. ಸನಾಭ್ಯಾಂ ನಾಮೌ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ್ಯ-
 ದಿನಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಯನ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶ್ಯನ್ ಏಕರಣ. ಇದು ಪರನಾದಾಗ ಓಟಃ ಶ್ಯನಿ
 (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಓಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸ್ಯಸ್ತ್ವ ಎಂದು ರೂಪನಾಗುತ್ತದೆ. ಉಪಸರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ
 ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ (ಇಕಾರ) ಪರನಾದುದರಿಂದ ಉಪಸರ್ಗಾತ್ ಸು—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸತ್ಸ್ಯ
 ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ಯಜಸ್ಯ—ಸ್ಯಜ ವಿಸರ್ಗೇ. ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ವ್ಯುತ್ಪನ್ನೋ ಬಹುಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫)
 ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಹಂತನಿಘಾತಸ್ವರ
 ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುತಿಪ್ರ—ಶೋಭನೇ ತಿಪ್ರೇ ಯಸ್ಯ ಸಃ (ದನಡೆ) ಸುತಿಪ್ರಃ ಆಮಂತ್ರಿಸ್ಯ ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯)
 ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜುಷಸ್ಯ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಏಕವಚನದರೂಪ
 ತಿಹಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

:೦:

ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕಃ

ಮರುತ್ಸ್ನೋತ್ರಸ್ಯ ವ್ಯಜನಸ್ಯ ಗೋಪಾ ವಯಮಿಂದ್ರೇಣ ಸನು-
 ಯಾಮ್ ವಾಜಂ ।
 ತನ್ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ಮಾಮಹಂತಾಮದಿತಿಃ ಸಿಂಧುಃ
 ಪೃಥಿವೀ ಉತ ದ್ಯೌಃ || ೧೧ ||

ಃ ಪದಪಾಠಃ |

ಮರುತ್ ಸ್ತೋತ್ರಸ್ಯ | ವ್ಯಜನಸ್ಯ | ಗೋಪಾಃ | ವಯಂ | ಇಂದ್ರೇಣ | ಸನು-
ಯಾಮು | ನಾಜಂ |

ತತ್ | ನಃ | ಮಿತ್ರಃ | ವರುಣಃ | ಮಮಹಂತಾಂ | ಅನಿತಿಃ | ಸಿಂಧುಃ | ಪೃಥಿ-
ವೀ | ಉತ | ದ್ಯೌಃ || ೧೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಮರುತ್ಸ್ತೋತ್ರಸ್ಯ | ಮರುದ್ವಿಃ ಸಹ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಯಸ್ಯ ಸ ಮರುತ್ಸ್ತೋತ್ರಃ | ತಸ್ಯ ವ್ಯಜನಸ್ಯ
ಶತ್ರುಣಾಂ ಕ್ಷೇಪುರಿಂದ್ರಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನೋ ಗೋಪಾ ಗೋಪಾಯನೀಯಾ ರಕ್ಷಣೀಯಾ ವಯಂ
ತೇನೇಂದ್ರೇಣ ನಾಜಮನ್ಯಂ ಸನುಯಾಮು | ಲಭೇಮಹಿ | ಯದೇತದಸ್ಮಾಭಿಃ ಪ್ರಾರ್ಥಿತಂ ನೋಽನ್ಯ-
ದೀಯಂ ತನ್ನಿತ್ವಾದಯೋ ದ್ಯಾನಾಪ್ಯಥಿವ್ಯಾ ಚ ಮಮಹಂತಾಂ | ಪೂಜಿತಂ ಕುರ್ವಂತು || ವ್ಯಜನಸ್ಯ |
ವ್ಯಜೇ ವರ್ಜನೇ | ಕೌಪ್ಯವ್ಯಜಿಮಂದಿನಿಧಾಞ್ಚ್ಯುಃ ಕ್ಯುರಿತಿ ಕ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

ಪ್ರತಿಪವಾರ್ಥ

ಮರುತ್ ಸ್ತೋತ್ರಸ್ಯ—ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವವನೂ | ವ್ಯಜನಸ್ಯ—ಶತ್ರು
ಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನ | ಗೋಪಾಃ—ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಪಾತ್ರರಾದ | ವಯಂ—ನಾವು |
ಇಂದ್ರೇಣ—(ಆ) ಇಂದ್ರನಿಂದ | ನಾಜಂ—ಅನ್ನವನ್ನು | ಸನುಯಾಮು—ಹೊಂದೋಣ. (ಹೊಂದುವಂತೆ
ಆಗಲಿ) | ನಃ—ನಮ್ಮ | ತತ್—(ಪ್ರಾರ್ಥಿತವಾದ) ಆ ಅನ್ನವನ್ನು | ಮಿತ್ರಃ—ಮಿತ್ರನೂ | ವರುಣಃ—
ವರುಣನೂ | ಅನಿತಿಃ—ಅದಿತಿಯೂ | ಸಿಂಧುಃ—ಸಾಗರಾಧಿದೇವತೆಯೂ | ಪೃಥಿವೀ—ಪೃಥಿವಿಯೂ | ಉತ—
ಮತ್ತು | ದ್ಯೌಃ—ದ್ಯುಲೋಕವೂ | ಮಮಹಂತಾಂ—ಪೂಜ್ಯವನ್ನಾಗಿಮಾಡಲಿ. (ಮತ್ತು ರಕ್ಷಿಸಲಿ) ||

ಃ ಛಾವಾರ್ಥಃ |

ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವವನೂ, ಶತ್ರುನಾಶಕನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಪಾತ್ರರಾದ
ನಾವು ಆ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಅನ್ನವನ್ನು ಪಡೆಯೋಣ. ನಮ್ಮ ಪ್ರಾರ್ಥಿತವಾದ ಆ ಅನ್ನವನ್ನು ಮಿತ್ರನೂ, ವರುಣನೂ
ಅದಿತಿಯೂ, ಸಾಗರಾಧಿ ದೇವತೆಯೂ, ಪೃಥಿವಿಯೂ ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕವೂ ಸಹ ರಕ್ಷಿಸಲಿ.

English Translation

Protected by that destroyer of (foes), who is united in praise with the
Maruts, we may receive sustenance from Indra ; and may Mitra, Varuna,
Aditi,—ocean, and heaven, preserve it to us.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು:

ಮರುತ್‌ಸ್ತೋತ್ರಸ್ಯ | ಮರುದ್ವಿಃ ಸಹ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಯಸ್ಯ ಸ ಮರುತ್‌ಸ್ತೋತ್ರಃ ತಸ್ಯ | ಮರುತ್ತು
ಗಳೊಡನೆ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಇಂದ್ರನಿಗೆ.

ವೃಜನಸ್ಯ—ಶತ್ರುಣಾಂ ಕ್ಷೇಪ್ತುರಿದ್ರಸ್ಯ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸವೆಬಡಿದು ನಾಶನಾಡುವ ಇಂದ್ರನು ;
ವೃಜನನೆಂದರೆ ವಕ್ರ, ವಂಚನೆ ಎಂದೂ, ಶಕ್ತಿಯೆಂದೂ (ನಿ. ೨-೯), ವಂಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಶತ್ರುನೆಂದೂ
ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ನೋಸನಾಡತಕ್ಕ ಶತ್ರುವೆಂದರ್ಥ.

ಯುಕ್ತಾ ಮಾತಾಸೀದ್ವರಿ ದಕ್ಷಿಣಾಯಾ ಅತಿವ್ಯದ್ಗಭೋ ವೃಜನೀಷ್ವಂತಃ |

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೬೪-೯)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉದಕವತ್ತು ಮೇಘಪಂಕ್ತಿಷು ಎಂದು ಹೇಳುವಾಗಲೂ ಸಹ ಮರೆಮಾಡತಕ್ಕ ಮೇಘಪಂಕ್ತಿಗಳು ಎಂದು
ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮರುತ್‌ಸ್ತೋತ್ರಸ್ಯ—ಮರುದ್ವಿಃ ಸಹ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮರುತ್‌ಸ್ತೋತ್ರಃ. ಬಹುವ್ರೀಹಿ
ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸನುಯಾನು—ಷಣು ದಾನೇ ಧಾತು. ಧಾತ್ಯಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧.೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಅದಿಗೆ ಸತ್ಯ. ಲಿಙ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ನಿತ್ಯಂ ಜಾತಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೯)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ. ಯಾಸುಟ್‌ಪರಸ್ಯೋಪದೇಷು—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಯಾಸುಟಾಗಮ. ಲಿಙಃ ಸಲೋಪೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಲೋಪ. ತನಾದಿಕ್ಯೌಘ್ಯಃ
ಉಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉನಿಕರಣ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ಪರ
ಬರುತ್ತದೆ.

ನುಮಹಂತಾಮ್—ನುಡೆ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝ
ಪ್ರತ್ಯಯ. ರೋಱಂತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಓತ ಆತ್ಮನೇಪದಾಣಾಂ — ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್ಯ.
ಆಮೇತಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ಆನಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ
ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉ ಆದೇಶ. ತ್ವಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುನಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ನುಮಹಂತಾಮ್
ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ || ೧೧ ||

ನೂರ ಎರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಇಮಾಂ ತ ಇತ್ಯೇಕಾದಶಚರ್ಚಿಂ ನವಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಕುತ್ಸಸ್ಯಾರ್ಷಮೈಂದ್ರಂ | ಅಂತ್ಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಪಾ
ಶಿಷ್ಟಾ ದಶ ಜಗತ್ಯಃ | ತಥಾ ಜಾನುಕ್ತಾಂತಂ | ಇಮಾಂ ತೇಽಂತ್ಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಪಿತಿ || ವಿನಿಯೋಗೋ
ಲೈಂಗಿಕಃ ||

ಅನುವಾದವು—ಇಮಾಂತೇ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನೈದನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತನೆಯ
ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ಮಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಕುತ್ಸನು ಮುಖಿಯು. ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು.
ಈ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯ ಮಕ್ಕು ತ್ರಿಷ್ಟುಪಾಭಂದಸ್ತುವು. ಉಳಿದ ಹತ್ತು ಮಕ್ಕುಗಳು ಜಗತೀಭಂದಸ್ತಿನವು. ಅನು
ಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಇಮಾಂ ತೇಽಂತ್ಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಪಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು.

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೧೦೨

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೫ || ಸೂಕ್ತ—೧೦೨ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೨ || ವರ್ಗ—೧೪, ೧೫ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮಕ್ಕಳಂತ್ಯ— ೧೧

|| ಮುಖೀ—ಕುತ್ಸ, ಅಂಗಿರಸಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರ ||

|| ಭಂದ—೧-೧೦ ಜಗತೀ | ೧೧, ತ್ರಿಷ್ಟುಪಾ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇ॒ನಾಂ ತೇ॒ ಧಿ॒ಯಂ ಪು॒ ಭ॒ರೇ॒ ನು॒ಹೋ॒ ಮ॒ಹೀ॒ನು॒ಸ್ಯ ಸ್ತೋ॒-

ತ್ರೇ॒ ಧಿ॒ಷ॒ಣಾ ಯ॒ತ್ ಆ॒ನ॒ಜೇ॒ |

ತ॒ಮು॒ತ್ಸ॒ನೇ ಚ॑ ಪ್ರ॒ಸ॒ನೇ ಚ॑ ಸಾ॒ಸ॒ಹಿ॒ಮಿ॒ಂದ್ರಂ ದೇ॒ವಾ॒ಸಃ ಶ॒ವ॒ಸಾ-

ಮ॒ದ॒ನ್ನ॒ನು ॥ ೧ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಇ॒ನಾಂ | ತೇ॒ | ಧಿ॒ಯಂ | ಪು॒ | ಭ॒ರೇ॒ | ನು॒ಹಃ | ನು॒ಹೀಂ | ಅ॒ಸ್ಯ | ಸ್ತೋ॒ತ್ರೇ॒ |

ಧಿ॒ಷ॒ಣಾ | ಯ॒ತ್ | ತೇ॒ | ಆ॒ನ॒ಜೇ॒ |

ತಂ | ಉ॒ತ್ ಸ॒ನೇ | ಚ॑ | ಪ್ರ॒ಸ॒ನೇ | ಚ॑ | ಸ॒ಸ॒ಹಿಂ | ಇ॒ಂದ್ರಂ | ದೇ॒ವಾ॒ಸಃ |

ಶ॒ವ॒ಸಾ | ಅ॒ಮ॒ದ॒ನ್ | ಅ॒ನು ॥ ೧ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಮಹೋ ಮಹತಸ್ತೇ ತನೇಮಾಮಿದಾನೀಂ ಕ್ರಿಯಮಾಣಾಂ ಮಹೀಂ ಮಹತೀಂ
ಆತ್ಯಂತೋತ್ಕೃಷ್ಟಾಂ ಧಿಯಂ ಸ್ತುತಿಂ ಪ್ರಭರೇ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಸಂಪಾದಯಾಮಿ | ತೇ ತವ ಧಿಷಣಾ
ತ್ವದೀಯಾ ಬುದ್ಧಿರಸ್ಯ ಮನು ಸ್ತೋತುಃ ಸ್ತೋತ್ರೇ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಯದ್ಯಸ್ಯಾದಾನಜೇ ಅಕ್ತಾ ಸಂಕ್ಲಿಷ್ಟಾಸೀತ್ |
ತಸ್ಮಾತ್ತವ ಪ್ರಿಯಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ಕರೋಮೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಉತ್ತರೋದ್ಧರ್ಚಃ ಪರೋಕ್ಷಕೃತಃ | ಸಸಹಿಂ ಶತ್ರು-
ಣಾಮಭಿಭವಿತಾರಂ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಂ ತಮಿಂದ್ರಂ ದೇವಾಸಃ ಕರ್ಮಸು ದೀವ್ಯಂತ ಋತ್ವಿಜಃ ಶವಸಾಸ್ತುತಿಭಿಃ
ಶೀರ್ಷನಬಲೇನಾನ್ಯಮದನ್ | ಅನುಕ್ರಮೇಣ ಹರ್ಷಂ ಪ್ರಾಪಯನ್ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ಉತ್ತಮೇ ಚೋ-
ತ್ಸನಾರ್ಥಮಭಿವ್ಯದ್ಯುರ್ಥಂ ಪ್ರಸನೇ ಚ ಧನಾನಾಂ ವ್ಯಷ್ಟ್ಯದಕಾನಾಂ ಪೋತ್ಕೃತ್ಯರ್ಥಂ ಚ ||
ಆನಜೇ | ಅಂಜಾನುಕ್ರಮಕ್ಷಣಕಾಂತಿಗತಿಷು | ಅಸ್ಮಾತ್ಕರ್ಮಣಿ ಲಿಪ್ | ದ್ವಿವರ್ಚನಹಲಾದಿಶೇಷಾ |
ಅತ ಅದೇರಿತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯಾತ್ | ತಸ್ಮಾನ್ಮುಟ್ ದ್ವಿಹಲಃ | ಪಾ. ೭-೪-೭೧ | ಇತಿ ನುಬ್ | ವ್ಯತ್ಯಯೇ-
ನೋಪಧಾನಕಃ ರಲೋಪಃ | ಉತ್ತಮೇ | ಪ್ರಸನೇ | ಷೂ ಪ್ರೇರಣೇ | ಯಾದೋದರಿತಿ ಭಾವೇತ್ |

ನಿಮಿತ್ತಾತ್ಮಮರ್ಸಂಯೋಗೇ | ಪಾ. ೨-೩-೩೬-೩ | ಇತಿ ಸಪ್ತಮೀ | ಛಾಂದೋನೋತ್ತರಪದಾಂತೋದಾ-
ತ್ತತ್ವಂ | ಸಪಹಂ | ಪಥ ಅಭಿಭವೇ | ಅದ್ವಿಗಮಹನ ಇತ್ಯೆತ್ತೋತ್ತೇರ್ಗತ್ಯಂದಸೀತಿ ವಚನಾಕ್ತಿಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ಲಿಡ್ಯದ್ಯಾವಾದ್ವಿವರ್ಚನಂ | ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ದ್ವಿತ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಮುಭ್ಯಾಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ |
ಅಮದನ್ | ಮದೀ ಹರ್ಷೇ | ಹೇತುಮತಿ ಚಿಚ್ | ಮದೀ ಹರ್ಷಗ್ಲಸನಯೋರಿತಿ ಘಟಾದಿಷು
ಪಾಶಾನ್ವಿತಾಂ ಹ್ರಸ್ವ ಇತಿ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ಭಂದಸ್ಯುಭಯಥೇತಿ ಶಪ ಅರ್ಧಭಾತಕಶ್ಚಾಣ್ವೇರನಿಟೀತಿ
ಣೆಲೋಪಃ ||

ಪ್ರತಿಭವಾರ್ಥ

(ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) - ತೇ—ನಿನ್ನ | ಧಿಷಣಾ—ಮನಸ್ಸು | ಅಸ್ಯ—ಕೀರ್ತನಕಾರನಾದ ಈ
ನನ್ನ | ಸ್ತೋತ್ರೇ—ಸ್ತುತಿಯಲ್ಲಿ | ಯತ್—ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ | ಆನೇಜೇ—(ಆದರದಿಂದ) ಲೀನವಾಗಿದೆಯೇ
(ಆದ್ದರಿಂದ) | ಮಹತಃ—ಮಹಾತ್ಮನಾದ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಮಹೀಂ—ಅತ್ಯುತ್ಕೃಷ್ಟನಾದ | ಇಮಾಂ ಧಿಯಂ—
ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಪ್ರಥರೇ—ಅತಿಶಯವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತೇನೆ | ಸಸಹಿಂ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸತಕ್ಕ | ತಂ
ಇಂದ್ರಂ—ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ದೇವಾಸೇ—(ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ) ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಮುತ್ತಿತ್ಯುಗಳು | ಉತ್ಸವೇ ಚಿ—
(ತಮ್ಮ) ಅಭ್ಯುದಯಕ್ಕಾಗಿಯೂ | ಪ್ರಸವೇ ಚಿ—(ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಾದಿ ರೂಪವಾದ) ಧನಕ್ಕಾಗಿಯೂ | ತವಸಾ—
ಸ್ತುತಿಯ ಬಲದಿಂದ | ಅನು ಅಮದರ್—ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ಹರ್ಷಪಡಿಸಿದರು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಕೀರ್ತನಕಾರನಾದ ಈ ನನ್ನ ಸ್ತುತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಆದರದಿಂದ ಲೀನವಾಗಿ
ರುವಕಾರಣ ಮಹಾತ್ಮನಾದ ನಿನಗೆ ಅತ್ಯುತ್ಕೃಷ್ಟನಾದ ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು
ಜಯಿಸತಕ್ಕ ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಮುತ್ತಿತ್ಯುಗಳು ತಮ್ಮ ಅಭ್ಯುದಯಕ್ಕಾಗಿಯೂ
ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಾದಿ ರೂಪವಾದ ಧನಕ್ಕಾಗಿಯೂ ತಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರಬಲದಿಂದ ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ಹರ್ಷಪಡಿಸಿದರು.

English Translation

I address to you, who are mighty, this excellent hymn, because your
understanding has been gratified by my praise : the gods have successively
delighted that victorious Indra with the power (of praise) for the sake of
prosperity and wealth.

ವಿಶೇಷವಿಷಯ:

ಧಿಯಂ—ಧೀಶ್ವವು ಹನ್ನೊಂದು ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದ್ದರೂ (೧. ೨-೧೩) ಇಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ
ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಸ್ತೋತ್ರವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ಉತ್ಸವೇ ಪ್ರಸವೇ—ಷೂ ಪ್ರೇರಣೆ—ಉತ್ಸವಾರ್ಥಮುಭಿವ್ಯದ್ಯರ್ಥಃ | ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಅಥವಾ
ಶ್ರೇಯೋಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ.

ಸಸಹಂ—ಷಡ ಅಭಿವೇ | ಶತ್ವೋಕ್ತಾನುಭವಿಶಾರಂ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸುವ, ಸೋಲಿಸುವ,

ದೇವಾಸಃ :— ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೇದತೆಗಳು ಎಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯಾರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು—ಕರ್ಮ ಸು ದೀವ್ಯಂತ ಇತಿ ದೇವಾ ಋತ್ವಿಜಃ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದವನ್ನು ವಹಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದರಿಂದ ದೇವಾಃ ಅಥವಾ ದೇವಾಸಃ ಎಂದರೆ ಋತ್ವಿಜ್ಞಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾದಿರುವರು. ದೇವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಮಾನ್ಯಾರ್ಥ ವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಯಾಸ್ಕರು—ದೇವೋ ದಾನಾದ್ವ್ಯಾ ದೀಪನಾದ್ವ್ಯಾ ದ್ಯೋತನಾದ್ವ್ಯಾ ದ್ಯುಷ್ಠಾನೋ ಭವತೀತಿ ವಾ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ದೇವನೆಂದರೆ ಕೊಡುವವನು, ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನು ಅಥವಾ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಇರುವವನು ಎಂದು ಧ್ವಂಸ. ಭಾಷ್ಯಕಾರರು—

ಸ್ವಗ್ನಯೋ ಹಿ ವಾಯಂ ದೇವಾಸೋ ದಧಿರೇ ಚಿ ನಃ |

(ಮಂ. ಸಂ. ೧-೨೬-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋತ್ವಿಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ದೇವಾಸೋ ದೀವ್ಯಮಾನಾ ಋತ್ವಿಜಃ ಎಂದು ದೇವಾಸಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಋತ್ವಿಜ್ಞ ಗಳೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾದಿರುವರು.

ಶವಸಾ—ಶವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದ್ದರೂ (ನಿ. ೨-೯) ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಶವಸಾ-ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಕೀರ್ತನಬಲೇನ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಬಲದಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ಈ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಪೂರ್ವಾರ್ಧವು ಇಂದ್ರನನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ಸಂಚೋಧಿಸಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿರುವುದು. ಈ ವಿಧವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕೃತನೆಂದು ಹೆಸರು. ಉತ್ತರಾರ್ಧವು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಂದರೆ ಸಂಚೋಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡದೆ ಇಂದ್ರನು ಎದುರಿಗಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲಾಗಿದೆ ಈ ವಿಧವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಕ್ಕೆ ಪರೋಕ್ಷಕೃತನೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಕರು ಈ ರೀತಿ ವಿವರಿಸಿರುವರು—

ತದ್ವಾಸಿ ನಾಮಾನಿ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಸ್ತುತೀನಾಂ ದೇವತಾನಾಂ ತದ್ವಿವತಮಿತ್ಯಾಚ್ಚಕ್ಷೇ |
ಯತ್ಕಾಮು ಋಷಿಯ್ಯಸ್ಯಾಂ ದೇವತಾಯಾಮಾರ್ಥಪ್ರತ್ಯನಿಚ್ಛೆನ್ನಸ್ತುತಿಂ ಪ್ರಯುಂಕ್ತೇ
ತದ್ವಿವತಃ ಸಮಂತ್ರೋ ಭವತಿ | ಶಾಸ್ತ್ರೀವಿಧಾ ಋಚಿಃ ಪರೋಕ್ಷಕೃತಾಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕೃತಾ
ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಾಶ್ಚ | ತತ್ರ ಪರೋಕ್ಷಕೃತಾಃ ಸರ್ವಾಭಿರ್ನಾಮವಿಭಕ್ತಿಭಿಯುಜ್ಯಂತೇ, ಪ್ರಥ-
ಮಪುರುಷೈಶ್ಚಾಖ್ಯಾತಸ್ಯ || ಅಥ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕೃತಾ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೋಪಯೋಗಾಶ್ಚಾಮಿತಿ
ಚ್ಛೇತೇನ ಸರ್ವನಾಮ್ನಾ || ಪರೋಕ್ಷಕೃತಾಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕೃತಾಶ್ಚ ಮಂತ್ರಾ ಭೂಯಿಷ್ಯಾ ಅಲ್ಪಕ
ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಾಃ ||

(ನಿರುಕ್ತ. ದ್ವಿವತಕಾಂಡ. ಅಧ್ಯಾಯ ೭. ಖಂಡ ೧-೫)

ಎಂದರೆ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವಿವತಮಂತ್ರ, ಸ್ತುತಿಮಂತ್ರ ಅತೀರ್ವಂತ್ರ, ರಶಭ, ಅಭಿಶಾಪ, ಕಸ್ತಿವ್ಯಾಪ, ಪರಿವೇವನಾ, ನಿಂದಾ, ಪ್ರಕಂಠಾ ಎಂದು ಅರ್ಥಾನುಸಾರ ಅನೇಕವಿಧಗಳಿರುವವು. ದ್ವಿವತಮಂತ್ರವೆಂದರೆ ದೇವತೆಗಳ ಮುಖೆ

ಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಮಂತ್ರ. ಸ್ತುತಿ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರ, ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವ ಮಂತ್ರ ಅಶೀಃ ಎಂದರೆ ಅಶೀರ್ವಾದ ಅಥವಾ ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಹಾರೈಸುವ ಮಂತ್ರ. ಶಕಥ ಎಂದರೆ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ. ಅಭಿಶಾಪ ಎಂದರೆ ಕೆಟ್ಟದ್ದನ್ನು ಹಾರೈಸುವಿಕೆ. ಕಕ್ಷಿ ದ್ವಾಪ ಎಂದರೆ ಒಂದು ವಿಷಯ ಅಥವಾ ತತ್ವದ ವಿವರಣೆ. ಪರಿದೇವನಾ ಎಂದರೆ ವ್ಯಸನ ನಿಂದಾ ಎಂದರೆ ನಿಂದೆಯು. ಪ್ರತಸಾ ಎಂದರೆ ಹೊಗಳುವಿಕೆಯು, ದಾನಸ್ತುತಿ ಇತ್ಯಾದಿ.

ವೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅನೇಕ ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವಿವಚನಬಿ ಮುಕ್ತುಗಳು ಪರೋಕ್ಷಕೃತ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕೃತ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿರುವವು. ಪರೋಕ್ಷಕೃತನೆಂದರೆ ಸ್ತುತಿಪಲ್ಲಡುವ ದೇವತೆಯು ಎದುರಿಗಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುವಾಗ ಆ ದೇವತೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮವುರುಷನಾಮ ಪದಗಳನ್ನೂ ಕ್ರಿಯಾ ಪದಗಳನ್ನೂ (Third person both in subject and predicate,) ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಮಂತ್ರಗಳು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕೃತನೆಂದರೆ ಸ್ತುತಿಪಲ್ಲಡುವ ದೇವತೆಯು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಎದುರಿಗೆ ಇದ್ದಂತೆ ಭಾವಿಸಿ ಅದನ್ನು ನೀನು, ನಿನ್ನ ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ (Second person) ಸಂಬೋಧನೆಮಾಡಿ ಸ್ತುತಿಸುವ ಮುಕ್ತುಗಳು. ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ವೆಂದರೆ-ಉತ್ತಮವುರುಷ (First person) ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡಿ ಸ್ತುತಿಸಿರುವ ಮಂತ್ರಗಳು. ಈ ಮೂರು ವಿಧ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪರೋಕ್ಷಕೃತ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕೃತ ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಧ ಮಂತ್ರಗಳೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವವು. ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಮಂತ್ರಗಳು ಕೇವಲ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಾತ್ರವಿರುವವು. ಈ ಕ್ರಮದಂತೆ ಪ್ರಸಕ್ತ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿನ ಪೂರ್ವಾರ್ಧವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕೃತವಾಗಿಯೂ ಉತ್ತರಾರ್ಧವು ಪರೋಕ್ಷಕೃತವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕ

ಧಿಯಮ್—ಧೈಯ ಚಿಂತಾಮಾಂ ಧಾತು. ಇವಕ್ಕೆ ಧ್ಯಾಯತೇಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಚಿ (ಪಾ ಸೂ. ೩.೨.೧೭೮-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನನ್ನಿಯೋಗದಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಹಲಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬.೪-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ. ಧೀ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಇವಕ್ಕೆ ಅಮ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಚಿತ್ಪ್ರಾಧಾತುಭುವಾಂ —ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಯಜಾದೇಶ.

ಧರೇ—ಡುಭೃಷ್ ಧರಣೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಇಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಓತ ಆತ್ಮನೇಪದಾಸಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯ. ಶರ್ವಾ ಏಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಮುಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಇಂತದ ಪರವಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಹಃ—ಮಹತ್ ಕಲ್ಪ. ವಹ್ಮಿಯಲ್ಲಿ ಮಹತಃ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಭಾಂವನವಾಗಿ ತಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನಜೇ—ಅಂಜೂ ವ್ಯಕ್ತಿಮುಕ್ತರಗತಿಮು. ಧಾತು. ಇವಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ತನ್ನಿಮಿತ್ತ ವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಹಲಾದಿಕೇಸ ಬಂದಾಗ ಅತ ಆದೇಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭.೪-೭೦) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ದೀರ್ಘ. ದೀರ್ಘದ ಪರದಲ್ಲಿ ದ್ವಿಪಲ್ ಧಾತು ಬಂದುದರಿಂದ ತಸ್ಮಾನ್ನಿಟ್ ದ್ವಿಪಲಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭.೪-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪತ್ಯ ನುಟ್. ಲಿಟಿಸ್ತರ್ಮುಯೋರೇಶಿರಿಕೇಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೧) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಕಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ನಿಶಾದೇಶ. ವ್ಯಕ್ತಿಯದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾನಕರಲೋಪ ಅನಜೇ ಎಂದು ರೂಪ

ವಾಗುತ್ತದೆ. ಯತ್ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯಕ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಉತ್ತನೇ—ಪ್ರಸನೇ. ನೂ ಪ್ರೇರಣೇ ಧಾತು. ಬುೂದೋರಪ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಾನ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಅನಾದೀಶ. ನಿಮಿತ್ತಾತ್ ಕರ್ಮಯೋಗೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೩೬-೩) ಕರ್ಮ (ಫಲ) ಸಂಬಂಧವಿರುವಾಗ ಹೇತುವಾಚಕವಾದುದರ ಮೇಲೆ ಸಪ್ರಮೀ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಪ್ರಮೀ ಬಂದಿದೆ. ಛಾಧಿಘ್ನಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಸದಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಸಹಿಮ್—ಸಹ ಅಭಿಭವೇ ಧಾತು. ಅದ್ವಗಮ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೧) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ್ಗ-ಕೃಂದಸಿ—ಎಂಬ ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೂ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಿಟ್ ಚಿ—ಎಂದು ಲಿಡ್ಯದ್ವಾನ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ಯ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಆದಿಹಲ್ ಶೇಷ. ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿದ್ಯತ್ಯಕೇ ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾವಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ದೇವಾಸಃ—ದೇವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಸರವಾದಾಗ ಆಜ್ಜಸೇರಸುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸುಕಾಗಮ.

ಅಮದನ್—ಮದೀ ಹರ್ಷೇ. ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಹೇತುವುತಿ ಚಿ (ಪಾ.ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಮದೀ ಹರ್ಷಗ್ಲೇಪನಯೋಃ—ಎಂದು ಛಾನ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಠ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಛಾನ್ವಾದಿಯೇ ಮಿತಃ ಎಂದು ಅವುಗಳಿಗೆ ಮಿತಸಂಜ್ಞಾ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಮಿತಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚಿನಲ್ಲಿ ಉಪಧಾಪ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಪ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಬಹುವಚನ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೀಶ. ಇತೆಕ್ತ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪವಾದಾಗ ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ತಕಾರಲೋಪ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಇದಕ್ಕೆ ಛಂದಸ್ಕುಛಯುಥಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆರ್ಧ ಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಣೇರನಿಟಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಅತಿಙಂತವ ಸರದವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

। ಸಂಹಿತಾಪಠಃ ।

ಅಸ್ಯ ಶ್ರವೋ ನದ್ಯಃ ಸಪ್ತ ಬಿಭ್ರತಿ ದ್ಯಾವಾಕ್ಷಾಮಾ ಪೃಥಿವೀ
ದರ್ಶತಂ ವಪುಃ ।

ಅಸ್ಮೈ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸಾಭಿಚಕ್ಷೇ ಶ್ರುದ್ಧೇ ಕಮಿಂದ್ರ ಚರ-
ತೋ ವಿತರ್ತುರುಂ ॥ ೨ ॥

। ಸಂಹಿತಾಃ ।

ಅಸ್ಯ । ಶ್ರವಃ । ನದ್ಯಃ । ಸಪ್ತ । ಬಿಭ್ರತಿ । ದ್ಯಾವಾಕ್ಷಾಮಾ । ಪೃಥಿವೀ । ದರ್ಶ-
ತಂ । ವಪುಃ ।

ಅಸ್ಮೈ ಇತಿ । ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸಾ । ಅಭಿಚಕ್ಷೇ । ಶ್ರುದ್ಧೇ । ಕಂ । ಇಂದ್ರ ।
ಚರತಃ । ವಿತರ್ತುರುಂ ॥ ೨ ॥

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ಅಸ್ಮೈಂದ್ರಸ್ಯ ಶ್ರವೋ ಯಶಃ ಕೀರ್ತಿಂ ಸಪ್ತ ಇಮಂ ಮೇ ಗಂಗೆ ಇತ್ಯಸ್ಯಾನ್ಮುಚಿ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಾ ಗಂಗಾದ್ಯಾಃ ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯಾಕಾ ನದ್ಯೋ ಬಿಭ್ರತಿ | ಧಾರಯಂತಿ | ವೃತ್ತಹನನೇನೇಂದ್ರಸ್ಯ ಯದ್ವ್ಯುತ್ಪನ್ನಃ ಪ್ರದಾತೃತ್ವಂ ತತ್ರೈ ಭೂತಬಲೋಪೇಶಾ ನದ್ಯಃ ಪ್ರಕಟಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಪಿ ಚ ದ್ಯಾವಾಕ್ಷಾಮಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ | ಪೃಥಿವೀತ್ಯಂತರಿಕ್ಷನಾಮ | ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ಚಾಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಾತ್ಮನಾ ವರ್ತಮಾನಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ದರ್ಶತಂ ಸರ್ವಃ ಪ್ರಾಣಿಭಿರ್ದರ್ಶನೀಯಂ ವಪುಃ | ರೂಪನಾನ್ಯುತತ್ | ಪ್ರಕಾಶಾತ್ಯಕಂ ರೂಪಂ ಧಾರಯಂತಿ | ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಇಂದ್ರ ಅಸ್ಮೈ ಅಸ್ಮಾಕಮಭಿಚಕ್ಷೇ ದೃಷ್ಟವ್ಯಾನಾಂ ಪದಾರ್ಥಾನಾಮಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಪ್ರಕಾಶನಾರ್ಥಂ ಶ್ರುದ್ಧೇ ಕಂ ಶ್ರುದ್ಧಾರ್ಥಂ | ಚಕ್ಷುಷಾ ದೃಷ್ಟೇ ಹಿ ವಸ್ತುನೀದಂ ಸತ್ಯಮಿತಿ ಶ್ರುದ್ಧೋತ್ಪದ್ಯತೇ | ಕಮಿತ್ಯೇತತ್ಪದಪೂರಣಂ | ತದುಭಯಾರ್ಥಂ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸಾ ವಿತರ್ತುರುಂ ಪರಸ್ಪರವ್ಯತಿಹಾರೇಣ ತರಣಿಂ ಪುನಃಪುನರ್ಗಮನಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಚರತಃ | ವರ್ತೇತೇ | ತ್ವನ್ನೇವ ತದ್ರೂಪಃ ಸನ್ನರ್ತಸ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಅಸ್ಯ | ಊಡಿವದಂತಿ ನಿಭಕ್ತೇ-

ರುದಾತ್ರೈತಂ | ದ್ಯಾವಾಪ್ರಾಣಮಾ | ದ್ಯೌಷ್ಟ್ವಾಪ್ರಾಣಮಾ ಚ | ದಿವೋ ದ್ಯಾವೇತಿ ದ್ಯಾವಾದೇಶಃ | ಸುಪಾಂ
 ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರ್ಜಾರ್ಜೇಶಃ | ದೇವತಾದ್ವಂದ್ವೇ ಚೇತ್ಯುಭಯಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ದರ್ಶತಂ | ಭೈಮ್ನು-
 ದೈತೀತ್ಯಾದಿನಾತರ್ಜಾ | ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸಾ | ಸೂರ್ಯಶ್ಚ ಚಂದ್ರಮಾಶ್ಚ | ದೇವತಾದ್ವಂದ್ವೇ ಚೇತಿ
 ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯಾನಜಾದೇಶಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರಾಕಾರಃ | ಚಂದ್ರಮಸಾಶ್ಚಬ್ದೋ ಧಾಸೀ-
 ಭಾರಾದಿತ್ಯಾತ್ಯೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರೇಣ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ರಃ | ಅತೋ ದೇವತಾದ್ವಂದ್ವೇ ಚೇತಿ ಪ್ಪಾಪ್ತಸ್ಯೋ-
 ಭಯಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಸ್ಯ ನೋತ್ತರಪದೇನುದಾತ್ರಾದಾವಪ್ಯಥಿವೀತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಅಭಿಚಕ್ಷೇ | ಚಕ್ಷೇಃ
 ಪ್ರಕಾಶನಾರ್ಥಾತ್ಪದದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ರಿಸ್ | ತಾದರ್ಶ್ಯೇ ಚತುರ್ಥೀ | ಶ್ರದ್ಧೇ | ದೈತಿಗ್ರಹ-
 ಣಾದ್ಧಧಾತೇರ್ಭಾವೇ ವಿಚ್ | ಚತುರ್ಥ್ಯೇಕವಚನ ಅತೋ ಧಾತೋರಿತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ಉದಾತ್ರ-
 ನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ರತ್ವಂ | ವಿತರ್ತುರಂ | ತರತೇರ್ಯಜ್ಞಲುಗಂತಾದೌಷಾದಿಹಃ ಕುರುಬ್ |
 ಬಹುಲಂ ಲಂವಿಸೀತ್ಯುತ್ವಂ ||

1 ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ १

ಅಸ್ಯ—ಈ ಇಂದ್ರನ ! ಶ್ರವಃ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು | ಸಪ್ತ ನದ್ಯಃ—ಗಂಗಾದಿಸಪ್ತನದಿಗಳೂ ಸಹ |
 ವಿಭೃತಿ— ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತವೆ. (ಮತ್ತು) | ದ್ಯಾವಾಪ್ರಾಣಮಾ— ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೂ | ಪೃಥಿವೀ-
 ಅಂತರಿಕ್ಷವೂ | ದರ್ಶತಂ—(ಸೂರ್ಯರೂಪದಿಂದ ಸಕಲರಿಗೂ) ಮನೋಹರವಾಗಿ ಗೋಚರಿಸತಕ್ಕದ್ದೂ |
 ವಪುಃ— ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದದ್ದೂ ಆದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು (ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತವೆ.) | ಇಂದ್ರ— ಎಲೈ
 ಇಂದ್ರನೇ, | ಅಸ್ಮೀ—ನಮಗೆ | ಅಭಿಚಕ್ಷೇ—(ಸಕಲವೂ) ಗೋಚರವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ | ಶ್ರದ್ಧೇ ತಂ—
 (ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದವಂತರ) ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ | ವಿತರ್ತುರಂ—(ತಮ್ಮ ಗಮನಾ
 ಗಮನರೂಪವಾದ) ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸಂಚಾರವನ್ನು | ಚರತಃ—(ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದಿಗಳೆಲ್ಲರೂ) ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಾರೆ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರನ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಗಂಗಾದಿಸಪ್ತನದಿಗಳೂ, ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತವೆ.
 ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೂ, ಅಂತರಿಕ್ಷವೂ ಸೂರ್ಯರೂಪದಿಂದ ಸಕಲರ ಗೋಚರಕ್ಕೂ ಮನೋಹರವಾಗಿರತಕ್ಕದ್ದೂ
 ಮತ್ತು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದುದೂ ಆದ ಇಂದ್ರನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮಗೆ
 ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಗೋಚರವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಅವೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದವಂತರ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನು
 ಹುಟ್ಟಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಸಹ ತಮ್ಮ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಗಮನಾಗಮನರೂಪವಾದ
 ಸಂಚಾರಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation

The seven rivers display his glory; heaven and earth, and sky display his visible form: the sun and moon, Indra, perform their revolu-
 tions, that we may see, and have faith in what we see.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಶ್ರವಣೆ—ಶ್ರವಣೆ ಎಂದರೆ ಕೀರ್ತಿಯು. ಶ್ರವಣ್ಶಾಪಿ ಪ್ರಕರಣಂ ಚ ಎಂದು ನಿರೂಪಿತವನಿರುವುದು. (ನಿ. ೪-೨೪).

ಅಸ್ಯ ಶ್ರವಣೇ ನದ್ಯಃ ಸಪ್ತ ಬಿಭ್ರತಿ—ಇಲ್ಲಿ ಸಪ್ತನವಿಗಕಂಪರೆ ಇಮಂ ಮೇ ಗಂಗೇ ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ (ಮು.ಸಂ.೧೦-೭೫-೫) ಗಂಗಾ, ಯಮುನಾ, ಸರಸ್ವತೀ, ಶತುದ್ರಿ, ಪರಸ್ವತೀ, ಅಸಿಕೀ, ಮರದ್ವೈಧಾ ಎಂಬ ಏಳು ನದಿಗಳು. ಈ ಏಳು ನದಿಗಳೂ ಇಂದ್ರನ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುವವು. ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನು ಮೇಘಗಳನ್ನಾನರಿಸಿ ವೃಷ್ಣ್ಯದಕವು ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ಬೀಳವಂತೆ ತಡೆದಿದ್ದಾಗ ಆ ವೃತ್ತನನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿ ವೃಷ್ಣ್ಯದಕವು ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಆ ಉದಕದಿಂದ ಗಂಗಾದಿ ಸಪ್ತನದಿಗಳು ಬಹುವಾದ ಉದಕಗಳಿಂದ ತುಂಬಿ ಹರಿಯುತ್ತಾ ಇಂದ್ರನ ವೃತ್ತವಧಾದಿಸಾಹಸಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾ ಅವನ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಬೆಳಗುವವು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ನದಿಗಳಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಮಾಡಿದ ವೃತ್ತವಧವೇ ಕಾರಣವೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು—

ಅಪಾಮತಿಹೃದ್ವಿರೂಣ್ವರಂ ತನೋಂತೆರ್ವತ್ರಸ್ಯ ಜಲೇಷು ಪರ್ವತಃ |

ಅಧೀಮಿಂದ್ರೋ ನದ್ಯೋ ವಪಿಣಾ ಹಿತಾ ವಿಶ್ವಾ ಅನುಷ್ಠಾಃ ಪ್ರವಣೇಷು ಜಿಘ್ರತೇ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೫೪-೧೦)

ತದು ಪ್ರಯುಕ್ತತಮಮಸ್ಯ ಕರ್ಮ ದಸ್ಯಸ್ಯ ಚಾರುತಮಮಸ್ತಿ ವಂಶಃ |

ಉಪೇಶ್ವರೇ ಯದುಪರಾ ಅಸಿನ್ವನ್ನಧ್ಯರ್ಣಸೋ ನದ್ಯಂ ಶ್ವತಶ್ಚಃ ||

(ಮು. ಸಂ ೧-೬೨-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳು ಸಮರ್ಥಿಸುವವು.

ದ್ಯಾವಾಕ್ಷಾಪಾ—ಗೌಃ ಗ್ವಾ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಪೃಥಿವೀ ನಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ವಾಮಾ ಎಂಬ ಕಲ್ಲು ವು ಪರಿಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೫) ದ್ಯಾವಾಕ್ಷಾಮಾ ಎಂದರೆ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು, ಸ್ವರ್ಗಭೂಮಿಗಳು ಎಂದರ್ಥವು.

ಪೃಥಿವೀ—ಅಂಬರಂ ವಿಯತ್ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನಾರು ಅಂತರಿಕ್ಷ ಸಾನುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವೀಕಲ್ಲುವು ಪರಿಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪೃಥಿವೀ ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷವೆಂದರ್ಥವು. ಅದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ದ್ಯಾವಾಕ್ಷಾಮಾ ಪೃಥಿವೀ ಎಂಬ ಕಲ್ಲುಗಳಿಗೆ ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷ ಸ್ವರ್ಗಗಳು ಎಂದರ್ಥವು.

ದರ್ಶತಂ ವಶ್ಚಃ—ದರ್ಶನೀಯಂ ರೂಪಂ | ಸುಂದರವಾಗಿರುವುದು. ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಸ್ವರ್ಗಗಳು ಸೂರ್ಯ ರೂಪದಿಂದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ಇಂದ್ರನ ಸುಂದರವಾದ ಆಕಾರವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ ಅವನ ವಹನಿಯನ್ನು ಬೆಳಗುವವು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಭಿಚಕ್ಷೇ, ಶ್ರದ್ಧೇ—ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ನೋಡುವುದರಿಂದ ಇಂತಹ ವಸ್ತುಗಳಿರುವುದು ಸತ್ಯವು ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆ ಹುಟ್ಟುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಉದಯಾಸ್ತಗಳಿಂದ ನಮಗೆ ಗೋಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರು ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ನಮಗೆ ನಂಬಿಕೆ ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಕಾಣಿಸುತ್ತಾ ಇರುವರು. ಮನುಷ್ಯರಾದ ನಮಗೆ ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಪರ್ವತ ನದಿ ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆವುಗಳು ಸತ್ಯವಾಗಿಯೂ ಇರುವುವು ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆಯು ಹುಟ್ಟುವುದು ಸಹಜವು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದಿರುವ ಸ್ವರ್ಗಾಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟಾಗಿ ನಂಬಿಕೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರು ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಗೋಚರಿಸುತ್ತಿರುವರು. ಅವರನ್ನು ಇಂದ್ರನೇ ಅಂತಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರನ್ನು ನೋಡಿದಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯು ನಮ್ಮ ಸ್ತೂತಿಪಠಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಾಗುವುದು. ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ನಾವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ನೋಡಲಾಗದಿದ್ದರೂ ನಮಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವ ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರನ್ನು ನೋಡುವುದರಿಂದ ಅವನ್ನು ನಾವು ಸುಲಭವಾಗಿ ಊಹಿಸಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದೆಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿ ಪ್ರಾಯವು.

ಕಂ—ಯಾಸ್ಯರು ಈ ಶಬ್ದದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ಅಥ ಯೇ ಪ್ರವೃತ್ತೇಽರ್ಥೇಮಿತಾಕ್ಷರೇಷು ಗ್ರಂಥೇಷು ವಾಕ್ಯಪೂರಣಾ ಅಗಚ್ಛಂತಿ ಪದ-
ಪೂರಣಾಶ್ಚೇ ಮಿತಾಕ್ಷರೇಷ್ವನರ್ಥಕಾಃ ಕಮಾಮಿದ್ವಿತಿ ||

(ನಿ. ೧-೯)

ಎಂದರೆ ಕಂ ಈಂ ಇತ್ ಉ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರಗಳಿಗೆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಾರ್ಥವಿಲ್ಲ. ಇವುಗಳು ಭಂದೋಬ್ಧವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಕಡನೆಯಾಗುವ ಒಂದೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಸರಿಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವವು ಎಂದು ಹೇಳುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಶ್ರವಣೇ—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ ಅನಾದೇಶ. ಶ್ರವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಿತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಮೃದಾತ್ಪ್ರಸರ ಬರುತ್ತದೆ. |

ಅಸ್ಯ—ಇದವನ್ ಶಬ್ದ. ಸ್ಮರ್ಮಿ ಏಕವಚನ ಜ್ಞ್ ಪರವಾದಾಗ ತೈದಾದಿನಾಮಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅದಂತನಿಬಂಧನವಾಗಿ ಸ್ಯ ಅದೇಶ. ದಲಿ ಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಿಗೆ ಲೋಪ. ಊಡಿದಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬಿಭ್ರತಿ—ಭ್ಯಜ್ ಭರಣೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರ್ಭು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅವಭ್ಯ-
ಸ್ತಾತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ. ರ್ಭುವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಭ್ಯಜಾಮಿತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಯನಾದೇಶ. ಅತಿಪಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದ್ಯಾವಾಕ್ಷಾನಮಾ—ದ್ಯೌಶ್ಚ ಕ್ಷಾನಮಾ ಚ ದ್ಯಾವಾಕ್ಷಾನಮಾ ದಿವೋ ದ್ಯಾವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ದಿವಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾದೇಶ. **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಡಾವೇಶ.

ದರ್ಶತಮ್—ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. **ಭೃವುದಿಶಿ**—(ಉ. ಸೂ. ೩-೨-೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇವಕ್ಕೆ ಆತಚ್ಚ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಭಾಪಧೆಗೆ ಗುಣ. **ಚಿತೇ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸಾ—ಸೂರ್ಯಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರಮಾಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ ದೇವತಾದ್ವಂದ್ವೇ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಅನಿಷಾದೇಶ. **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಚಂದ್ರಮಾ ಶಬ್ದವು ದಾಸೀಭಾರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ದೇವತಾದ್ವಂದ್ವೇ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಉಭಯಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಕ್ಕೆ ನೋತ್ತರಪದೇನುದಾತ್ತಾದಾವಸ್ಯಥಿವೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಪೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಭಿಚಕ್ಷೇ—ಚಕ್ಷಿಷ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. **ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್**—(೨೨೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಭಿಚಕ್ಷ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಾದರ್ಥ್ಯೇ ಚತುರ್ಥೀನಾಚ್ಯಾ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಚತುರ್ಥೀವಿಭಕ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆ. **ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರ ಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ರದ್ಧೇ—ಠುಧಾಜ್ ರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಸಿ ದೈಶ್ಯತೇ—ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೃಶಿಗ್ರಹಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಚ್ಛ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿಚಿನ್ಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಥೀ ವಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ **ಆತೋ ಧಾತೋಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ. ಅನು ದಾತ್ ಪರವಾದಾಗ ಉದಾತ್ತಾಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದುದರಿಂದ **ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚ ಯತೋ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿತರ್ತುರಮ್—ತ್ವಾ ಪ್ಲವನತರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಇವಕ್ಕೆ ಪಾನಃಪುನ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಪ್ ಬಂದಾಗ **ಯಜೋಽಽಚಿ ಚಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯೆಮಿತ್ತಿಕವಾಗಿ ಲೋಪ. ಯಪ್ ಉಗಂತದ ಮೇಲೆ ಏನಾದಿಕವಾದ ಕುರಚ್ಚ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ||೨||

ಸಂಹಿತಾಭಾಷಿ:

ತಂ ಸ್ಮಾ ರಥಂ ಮಘವನ್ಮಾವ ಸಾತಯೇ ಜೈತ್ರಂ ಯಂ ತೇ
ಅನುಮದಾಮ ಸಂಗಮೇ |

ಆಜಾ ನ ಇಂದ್ರ ಮನಸಾ ಪುರುಷ್ವತ ತ್ವಾಯದ್ಭ್ಯೋ ಮಘವ-
ಙ್ಗರ್ಮ ಯಚ್ಚ ನಃ || ೩ ||

ಸದಾಹ:

ತಂ | ಸ್ಮ | ರಥಂ | ಮಘಽವನ್ | ಪ್ರ | ಅವ | ಸಾತಯೇ | ಜೈತ್ರಂ | ಯಂ |
ತೇ | ಅನುಽಮದಾಮ | ಸಂಽಗಮೇ |

ಆಜಾ | ನಃ | ಇಂದ್ರ | ಮನಸಾ | ಪುರುಽಸ್ವತ | ತ್ವಾಯತ್ಽಭ್ಯಃ | ಮಘಽವ-
ವನ್ | ಶರ್ಮ | ಯಚ್ಚ | ನಃ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹಃ ಮಘವನ್ ಧನವನ್ನಿಂದ್ರ ಸಾತಯೇತ್ಯಸ್ಮಾಕಂ ಧನಲಾಭಾಯ ತಂ ಸ್ಮ ತಮೇವ ರಥಂ ಸ್ವಾವ | ಪ್ರೇರಯ | ವರ್ತಯ | ನೋತ್ಯಸ್ಮಾಕಂ ಮನಸಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಪುರುಷ್ವತ ಬಹುಶಃ ಸ್ತುತೇಂದ್ರ ತೇ ತವ ಸ್ವಭೂತಂ ಜೈತ್ರಂ ಜಯಶೀಲಂ ಯಂ ರಥಂ ಸಂಗಮೇ ಶತ್ರುಭಿಃ ಸಹ ಸಂಗಮನ ಆಜಾ ಯುದ್ಧೇ ಸತ್ಯನುಮದಾಮ | ವಯಮನುಕ್ರಮೇಣ ಸ್ತುಮಃ | ಅಪಿ ಚ ಹೇ ಮಘವನ್ ತ್ವಾಯದ್ಭ್ಯೋ ಸ್ತುಮಃ ಕಾಮಯಮಾನೇಭ್ಯೋ ನೋತ್ಯಸ್ಮಭ್ಯಂ ಶರ್ಮ ಸುಖಂ ಯಚ್ಚ | ದೀಹಿ || ಅವ | ಅವ ರಕ್ಷಣಗತಿಕಾಂತೀತ್ಯುಕ್ತೃತ್ವಾದವತಿರತ್ತ ಗತ್ಯರ್ಥಃ | ಸಂಗಮೇ | ಗ್ರಹವ್ಯದ್ಯನ್ನಿಗಮಶ್ಚೇತಿ ಕರ್ಮಣ್ಯುಪ | ಛಾಘಾದಿನೋತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಆಜಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಡಾದೇಶಃ | ತ್ವಾಯದ್ಭ್ಯಃ | ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ | ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ತರಪದಯೋಶ್ಚೇತಿ ಮಹರ್ಯಂತಸ್ಯ ತ್ವಾದೇಶಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ದಕಾರಸ್ಯಾತ್ವಂ | ಕೃಜಂತಾಲ್ಪಟಃ ಶತ್ರು | ಅದುಪದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಸತಿ ಕೃಚಾ ಸಹೈಕಾದೇಶ ಏಕಾದೇಶ ಉದಾತ್ತೇನೇತಿ ತಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಮಘವ ಇಂದ್ರೇ—ಧನಯುಕ್ತನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಸಾತಯೇ—(ನಮಗೆ) ಧನಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ
 ತೆಂ ಸ್ತೈ ರಥಂ—ನಿನ್ನ ಆ ರಥವನ್ನೇ | ಪ್ರಾವ—(ಪ್ರವ್ರವಾಗಿ) ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡು | ನೇ—ನಮ್ಮ | ಮನಸಾ—
 ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ | ಪುರುಷ್ಯತೆ—(ನಮ್ಮಿಂದ) ಅನೇಕವೇಳೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—
 ನಿನ್ನ ದಾದುದು | ಜೈತ್ರಂ—ಜಯವನ್ನು ಪಡೆಯತಕ್ಕದ್ದು ಆದ | ಯಂ—ಯಾವ (ಅದೇ) ರಥವನ್ನು |
 ಸಂಗಮೇ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸುವ | ಆಜಾ—ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ | ಅನುಮದಾಮು—(ಯುದ್ಧ
 ರಂಗದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ) ಹರ್ಷಪಡುತ್ತೇನೆ | ಮಘವ— ಧನಯುಕ್ತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಾಯದ್ವೈ— ನಿನ್ನ
 (ಸಹಾಯವನ್ನು) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ | ನೇ—ನಮಗೆ | ಶರ್ಮ—ಸುಖವನ್ನು | ಯಚ್ಛೈ—ಕೊಡು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಧನಯುಕ್ತನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮಗೆ ಧನವನ್ನು ಹೊಂದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿನ್ನ ರಥವನ್ನು ಪ್ರವ್ರವಾಗಿ
 ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡು. ನಿನ್ನನ್ನು ನಾವು ಅನೇಕವೇಳೆ ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ಮತ್ತು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು
 ಎದುರಿಸುವ ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ನಿನ್ನ ಜಯಶಾಲಿಯಾದ ರಥವನ್ನು ಯುದ್ಧರಂಗದಲ್ಲಿ ನೋಡಿದೊಡನೆಯೇ
 ನಮಗೆ ಜಯವು ಸಿದ್ಧವೆಂದ. ಹರ್ಷಿಸುತ್ತೇವೆ. ಧನಯುಕ್ತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಸಹಾಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ
 ನಮಗೆ ಸುಖವನ್ನು ಕೊಡು.

English Translation

Maghavan, despatch your chariot to bring us wealth ; that victorious
 car, which, Indra, who are much praised by us in time of war, we rejoice to
 behold in battle : O, Maghavan, grant happiness to those who are devoted
 to you.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸ್ತೈ—ಧಂದಿಸಿನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಶಬ್ದದ ಅಂತ್ಯಾಕ್ಷರವು ಸಂಹಿತಾಪಾಠದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವಾಗಿರುವುದು.
 ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಏನ ಎಂದರ್ಥವು. ತಂ ಸ್ತೈ—ತಮೇವ, ಅದನ್ನೇ ಎಂದರ್ಥವು.

ಪ್ರೇ ಅವ—ಅವ ರಕ್ಷಣಾಗತಿಶಾಂತೀತೈತ್ತೈಶ್ವಾದವತಿರತ್ತೈ ಗತೈರ್ಥಃ | ಅವ ಭಾವವಿಗಿ ರಕ್ಷಣಾದಿ
 ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಗತೈರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು. ಅವವರಿಂದ
 ಪ್ರಾವ ಎಂದರೆ ಪ್ರೇರಿಸು, ಕಳುಹಿಸು ಎಂದರ್ಥವು.

ಸಂಗಮೇ ಆಜಾ—ಶತ್ರುಭಿಃ ಸಹ ಸಂಗಮನ ಆಜಾ ಯುದ್ಧೇ | ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ ಸಂಧಿಸಿಮಾಡುವ
 ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ.

ಮನಸಾ ಪುರುಷೈತೆ—ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಎಂದರೆ ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಬಹಳವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಪಲ್ಲವುವನು.

ಶ್ವಾಯದ್ಭ್ಯಃ—ಶ್ವಾಯ ಕಾಮಯಮಾನೇಭ್ಯೋ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ | ನನ್ನನ್ನು (ಇಂದ್ರನನ್ನು) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ನಮಗೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕವು ಯಗ್ನೇದದಲ್ಲಿ ಈ ಸುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿರುವುದು. ಮತ್ತೆಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅವ—ಅವ ರಕ್ಷಣಾದಿವು. ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಗತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಲೋಟ್‌ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಶಬ್ದವಿಕರಣ. ಅತೋ ದೇಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್. ಅತಿಙತನ ಪರವಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಾತಯೇ—ಊತಿಯೂತಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಚತುರ್ಥಿಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅನುಮದಾಮು—ಮದೀ ಹರ್ಷಗ್ಲೇಪನಯೋಃ. ಧಾತು ಲೋಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪಯದ್ಭ್ಯಶ್ವಾನೈತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ ಶಬ್ದ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತು ಲಸಾರ್ಥಧಾತುಕವು. ತಾಸ್ಯನುಡಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ತಿಜಾಚೋದಾತ್ತವತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಅನು) ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಗಮೇ—ಗಮಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಗೃಹವ್ಯವ್ಯನಿಶ್ಚಿಗಮಶ್ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಅವಾಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಾಘಘ್ಞಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಜಾ—ಅಜ ಶಬ್ದ. ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಡಾದೇಶ. ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಟಿಲೋಪ.

ಶ್ವಾಯದ್ಭ್ಯಃ—ಶ್ವಾಯ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಪ್ರಾಯತಿ. ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುಷ್ಮದ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ತರಪದಯೋಕ್ತ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಪರ್ಯಂತಕ್ಕೆ ತ್ವ ಆದೇಶ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ದಕಾರಕ್ಕೆ ಆತ್ಮ. ಸನಾ. ದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾಯ ಎಂಬ ಕೃಪಂತವು ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಙ್‌ರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರವಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ಥಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾದ ಕೃಚನ ಆಕಾರಮೂಡನೆ ಏಕಾದೇಶ (ಅತೋಗುಣೇ) ಬಂಸುಗರಿಂದ ಏಕಾದೇಶ ಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದೂ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಯಚ್ಚ—ದಾಣ್ ದಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲೋಟ್‌ಮಧ್ಯಮ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಸೇರ್ಪಡಿಸಿಚ್ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿ ಆದೇಶ. ಶಬ್ದವಿಕರಣ. ಸಾಘ್ರಾಧ್ಯಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯತಿಗೆ

ಯಜ್ಞಾದೇಶ. ಅತೋಹೇಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಉಕ್. ಯಜ್ಞ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

ಕಂಠ ಉಗಾಠಃ

ವಯಂ ಜಯೇಮ ತ್ವಯಾ ಯುಜಾ ವೃತಮಸ್ತಾಕ್ಮಂಶ-
ಮುದವಾ ಭರೇಭರೇ |

ಅಸ್ಮಭ್ಯಮಿಂದ್ರ ವರಿವಃ ಸುಗಂ ಕೃಧಿ ಪ್ರ ಶತ್ರುಣಾಂ ಮಘ-
ವಸ್ವಸ್ತ್ಯಾ ರುಜ || ೪ ||

ಃ ಪದವಾಠಃ |

ವಯಂ | ಜಯೇಮ | ತ್ವಯಾ | ಯುಜಾ | ವೃತಂ | ಅಸ್ತಾಕ್ಮಂ | ಅಂಶಂ |
ಉತ್ | ಅವ | ಭರೇಽ ಭರೇ |

ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ | ಇಂದ್ರ | ವರಿವಃ | ಸುಗಂ | ಕೃಧಿ | ಪ್ರ | ಶತ್ರುಣಾಂ | ಮಘಃ -
ವನ್ | ವಸ್ತ್ಯಾ | ರುಜ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯುಜಾಸ್ತಾಭಿಯುಕ್ತೇನ ಸಹಾಯಧೂತೇನ ತ್ವಯಾ ವೃತಮಾವೃಷ್ಟಂತಂ ಶತ್ರುಂ ವಯಂ ಸ್ತೋತಾರೋ ಜಯೇಮ | ಅಭಿಭವೇಮ | ಅಪಿ ಚ ಭರೇಭರೇ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಸಂಗ್ರಾಮೇ-
ಸ್ತಾಕ್ಮಂತಮಸ್ವದೀಯಂ ಛಾಗಮುದವ | ಶತ್ರುಕ್ವತೇಷಾಪರಿಹಾರೇಣೋತ್ಕೃಷ್ಟಂ ರಜ್ಜ | ತಥಾ ಹೇ

ಇಂದ್ರ ವರಿವೋ ಧನಮಸ್ತುಭ್ಯಂ ಸುಗಂ ಸುಗಮಂ ಸುಪ್ರಾಪಂ ಕೃಧಿ | ಕುರು | ತಥಾ ಹೇ ಮಘವನ್
ಶತ್ರುಣಾಮಸ್ತುಧನಪದ್ರವಕಾರಿಣಾಂ ವೃಷ್ಟಾ ವೃಷ್ಟಾನಿ ವೀರ್ಯಾಣಿ ಪ್ರ ರುಜ | ಪ್ರಭಂಗಿ | ಬಾಧ-
ಸ್ತೇತ್ಯರ್ಥಃ || ವೃತಂ | ವೃಷ್ಣ್ ವರಣೇ | ಕ್ರಿಷ್ಣೇತಿ ಕ್ರಿಷ್ | ತುಗಾಗಮಃ | ಸುಗಂ | ಸುದುರೋ-
ರಧಿಕರಣ ಇತಿ ಗಮೇರ್ಡಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಕೃಧಿ | ಶ್ರುಕ್ಯಣುಪ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಇತಿ ಹೇರ್ಧಿಃ | ರುಜ | ರುಜೋ
ಭಂಗೇ | ತೌದಾದಿಳಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ!) | ಯುಜಾ—(ನನಗೆ ಸಹಾಯಕನಾಗಿ) ನನ್ನೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ |
ತ್ರಯಾ—ನಿನ್ನ ಸಹಾಯದಿಂದ | ವೃತಂ—ನಮ್ಮನ್ನು ಮುತ್ತಿರುವ ಶತ್ರುವನ್ನು | ವಯಂ—(ನಿನ್ನ ಭಕ್ತರಾದ)
ನಾವು | ಜಯೇಮ—ಜಯಿಸುವಂತೆ ಆಗಲಿ | ಭರೇಭರೇ—ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿಯೂ | ಅಸ್ತಾಕಂ—
ನಮ್ಮ ನಮ್ಮ | ಅಂಶಂ—ಭಾಗವನ್ನು | ಉದವ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಕಾಪಾಡು | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ವರಿವಃ—
ಧನವು | ಅಸ್ತುಭ್ಯಂ—ನನಗೆ | ಸುಗಂ—ಸುಲಭವಾಗಿ ಸೇರುವಂತೆ | ಕೃಧಿ—ಮಾಡು | ಮಘವನ್—
ಧನವಂತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ಶತ್ರುಣಾಂ—ಶತ್ರುಗಳ | ವೃಷ್ಟಾ—ಪ್ರಾಬಲ್ಯಗಳನ್ನು | ಪ್ರರುಜ—ಕ್ಷೀಣಿಸು
ವಂತೆ ಮಾಡು |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನನ್ನೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ ನಿನ್ನ ಸಹಾಯದಿಂದ ನಾವು ಅವನಿರುವ ಶತ್ರುವನ್ನು
ಜಯಿಸುವಂತಾಗಲಿ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ನಮ್ಮ ಭಾಗವನ್ನು ಶತ್ರುಗಳ ಪೀಡಿಯಿಲ್ಲದಂತೆ
ಕಾಪಾಡು. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ ನನಗೆ ಧನವು ಸುಲಭವಾಗಿ ಸೇರುವಂತೆ ಮಾಡು. ಮತ್ತು ಧನವಂತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ,
ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವು ಕ್ಷೀಣಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು.

English Translation

May we, having you for our ally, overcome our adversaries in every
encounter ; defend our portion ; render riches easily attained by us ; enfeeble,
Maghavan, the vigour of our enemies.

• ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು •

ವಯಂ ಜಯೇಮ ತ್ರಯಾ ಯುಜಾ ವೃತಂ—ವೃಷ್ಣ್ ವರಣೇ | ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ
ನಮ್ಮನ್ನು ಬಿಂದು ಮುತ್ತುವ ಶತ್ರುವನ್ನು ನಿನ್ನ ಸಹಾಯದಿಂದ ನಾವು ಜಯಿಸುವಂತಾಗಲಿ ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಸ್ತಾಕಂ ಅಂಶಂ ಉತ್ ಅವ ಭರೇ ಭರೇ—ನಮ್ಮ ಭಾಗವನ್ನು ಎಂದರೆ ನನಗೆ ಸೇರಿರುವ ಗೃಹಾದಿ
ಗಳನ್ನು, ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು, ಧನವನ್ನು ಇತರ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಯುದ್ಧದಲ್ಲಿಯೂ ಶತ್ರುಗಳ ವಶವಾಗದಂತೆ ರಕ್ಷಿಸು
ಎಂಬರ್ಥವು. ಭರೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಎರಡಾವರ್ತಿ ಪಠಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಯುದ್ಧದಲ್ಲಿಯೂ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು
ಸೂಚಿಸುವುದು.

ವರಿವಾ—ಮುಖ ರೇಖೆ: ಮೊದಲಾದ ಇವತ್ತೆಂಟು ಧನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವರಿವಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ಐ. ೩-೯) ವರಿವಾ ಎಂದರೆ ಧನ ಎಂದರ್ಥವು.

ಸುಗಂ ಕೃಧಿ—ನಮಗೆ ಧನವು ಮುಲಭವಾಗಿ ದೊರಕುವಂತೆ ಮಾಡು.

ವೃಷ್ಣಾ—ವೀರ್ಯ, ಅಥವಾ ಪರಾಕ್ರಮ.

ರುಜ—ರುಜೋ ಭಂಗೇ | ಭಗ್ನಮಾಡು, ನಾಶವಾಗುವು ಎಂದರೆ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ವೃಷ್ಣಾ ಪ್ರ ರುಜ— ಶತ್ರುಗಳ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು (ಗರ್ವವನ್ನು) ಅಡಗಿಸು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಜಯೇನು—ಜಿ ಜಯೇ ಧಾತು. ವಿಧಿಲಿಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಂ ಜಾತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ. ಯಾಸುಖೈಪರಿಸ್ತ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಾಸುಖಾಗಮ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕೆಗೆ ಗುಣ. ಅಯಾ ದೇಶ. ಅತೋ ಯೇ ಯೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಾಸ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. ಲೋಪೋ ವ್ಯೋವರ್ಲಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಕಾರಲೋಪ. ಅತಿಹಂತವ ಪರವಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಾಜಾ—ಯುಜಿ ಯೋಗೇ ಧಾತು. ಕ್ಲಿಪ್ ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಲಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತ್ವತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸಾವೇಕಾಚಸ್ತ್ವತೀಯಾದೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭರೇ ಭರೇ—ನಿತ್ಯವೀಪ್ಸಯೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನ ಬಂದಾಗ ತಸ್ಯ ಪರಮಾವೃದ್ಧಿತಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಪರರೂಪಕ್ಕೆ ಅಮ್ರೇಡಿತಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನುದಾತ್ತಂಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಮ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೃತಮ್—ವೃಜ್ ನರಣೇ ಧಾತು. ಕ್ಲಿಪ್ ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಲಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಸಿತಿ ಕೃತಿ ತುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತುಕಾಗಮ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಂತರೂಪ.

ಸುಗಮ್—ಗಮಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಇವಕ್ಕೆ ಸು ಎಂಬುದು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಸುಮುರೋಧಿ-ಕರಣೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೪೦-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಡ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿಶ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕೃಧಿ—ದುಕ್ಯೌ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲೋಪ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸೇರ್ವ್ಯಸಿಚ್ಚೆ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಿ ಹಿ ಆದೇಶ. ಆದಕ್ಕೆ ಶ್ರುಶ್ಚಿಪ್ಪಕ್ಕೆ ವೃಭ್ಯೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿ ಗಿ ಧಿ ಆದೇಶ. ತಿಹಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಷ್ಟಾನ್ವಯವುಂಟಾದಲ್ಲಿ ಶೇಷವೆಂದೆನಿಸಿ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗ್ಗೆ ಲೋಪ.

ರುಜ—ರುಜೋ ಭಂಗೇ ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಲೋಟ್ಸಮಧ್ಯಮವುರುಪದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ತುದಾದಿ ಸ್ಥಿತಿ ಶೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವಿಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದು ಐಕ್ಯವಂತಾಗುವುದರಿಂದ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೆಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತೋ ಹೇಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲೂಕ್. ತಿಪಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ನಾನಾ ಹಿ ತ್ವಾ ಹವಮಾನಾ ಜನಾ ಇಮೇ ಧನಾನಾಂ ಧರ್ತರ-
ವಸಾ ವಿಪನ್ಯವಃ |

ಅಸ್ಮಾಕಂ ಸ್ಮಾ ರಥಮಾ ತಿಷ್ಠ ಸಾತಯೇ ಜೈತ್ರಂ ಹೀಂದ್ರ
ನಿಭೃತಂ ಮನಸ್ತವ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ನಾನಾ | ಹಿ | ತ್ವಾ | ಹವಮಾನಾಃ | ಜನಾಃ | ಇಮೇ | ಧನಾನಾಂ | ಧರ್ತರಃ |

ಅವಸಾ | ವಿಪನ್ಯವಃ |

ಅಸ್ಮಾಕಂ | ಸ್ಮಾ | ರಥಂ | ಆ | ತಿಷ್ಠ | ಸಾತಯೇ | ಜೈತ್ರಂ | ಹಿ | ಇಂದ್ರ | ನಿಭೃತಂ |

ಮನಃ | ತವ || ೫ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಧನಾನಾಂ ಧರ್ತೃಗೋರಹಿರಣ್ಯಾದಿರೂಪಾಣಾಂ ದ್ರವ್ಯಾಣಾಂ ಧಾರಯಿತರಿಂದ್ರ ವಿಪನ್ಯವಃ | ಸ್ತ್ರೋತೃನಾಮೈತತ್ | ಸ್ತ್ರೋತಾರ ಇಮೇ ಜನಾ ಅವಸಾ ರಕ್ಷಣೇನ ಹೇತುನಾ ತ್ವಾ ಹವಮಾನಾಸ್ತುಮಾ-
ಹ್ಯಯಂತೋ ನಾನಾ ಹಿ | ವಿಭಿನ್ನಾಃ ಖಲು | ತೇಷಾಂ ಮಧ್ಯೇಽಸ್ಮಾಕಂ ಸ್ವಾಸ್ವಾಕಮೇವ ಸಾತೆಯೇ ಧನದಾನಾಯ ರಥಮಾತಿಷ್ಠ | ಅರೋಹ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ನಿಭೃತಮವ್ಯಾಕುಲಂ ತವ ಮನಸ್ಕಿತ್ತಂ ಜೈತ್ರಂ ಹಿ | ಜಯಶೀಲಂ ಖಲು | ಶತ್ರುಷ್ವಾ ತ್ವಾಽಸ್ಮಧ್ಯಂ ಧನಂ ದಾತುಂ ಸಮರ್ಥಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಸಾತೆಯೇ | ಷಣು ದಾನೇ | ಕ್ರಿಸಿ ಜನಸನಖನಾಂ ಸನ್ ರ್ಭುಲೋರಿತ್ಯಾತ್ಮಂ ||

ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ

ಧನಾನಾಂ—(ಗೋಹಿರಣ್ಯಾದಿರೂಪವಾದ) ಧನಗಳಿಗೆ | ಧರ್ತೃಃ—ಧಾರಕನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ವಿಪ-
ನ್ಯವಃ—(ನಿನ್ನ) ಭಕ್ತರಾದ | ಇಮೇ ಜನಾಃ—ಈ ಪ್ರಜೆಗಳು (ಈ ಪ್ರಜೆಗಳ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ) | ಅವಸಾ—
ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಉದ್ದಿಶ್ಯದಿಂದ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಹವಮಾನಾಃ—ಕರೆಯುತ್ತಿರುವವರು | ನಾನಾ ಹಿ-
ಬಹುಮಂದಿ ಇದ್ದಾರೆ | (ಅವರಲ್ಲಿ) ಅಸ್ವಾಕಂ ಸ್ವ—ನಮಗೇನೆ | ಸಾತೆಯೇ—ಧನದಾನಕ್ಕಾಗಿ | ರಥಂ—
ರಥವನ್ನು | ಆ ತಿಷ್ಠ—ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊ | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ನಿಭೃತಂ—ಅವ್ಯಾಕುಲವಾದ
(ಸ್ತಿಮಿತವಾದ) | ತವ—ನಿನ್ನ | ಮನಃ—ಮನಸ್ಸು | ಜೈತ್ರಂ ಹಿ—ಜಯಶೀಲವಾದದ್ದೆ ಅಲ್ಲವೇ—

|| ಅನಾರ್ಥ ||

ಗೋಹಿರಣ್ಯಾದಿರೂಪವಾದ ಧನಗಳಿಗೆ ಧಾರಕನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಭಕ್ತರಾದ ಈ ಪ್ರಜೆಗಳ ಗುಂಪಿ-
ನಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಉದ್ದಿಶ್ಯದಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತಿರುವವರು ಬಹುಮಂದಿ ಇದ್ದಾರೆ. ಅವರಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ-
ನಮಗೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಧನವನ್ನು ಒದಗಿಸಿ ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ರಥವನ್ನು ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊ. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ,
ಸ್ತಿಮಿತವಾದ ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಜಯಶೀಲವಾದದ್ದೇ ಅಲ್ಲವೇ ?

English Translation

Many are the men who call upon you for your protection : mount your car to bring wealth to us, for your mind, Indra, is composed, and resolved on victory.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು:

ವಿಪನ್ಯವಃ—ವಿಪ್ರಃ ನಿಗ್ರಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಮೇಧಾವಿ ನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಪನ್ಯವಃ
ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೯) ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬುದ್ಧಿವಂತರು ಎಂದರ್ಥವು. ಭಾಷ್ಯಕಾರರು
ಸ್ತ್ರೋತೃನಾಮೈತದವರು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ನಾ ನಾ ಹಿತ್ಯಾ ಹವಮಾನಾ ಜನಾ ಇಮೇ ವಿಪನ್ಯವಃ—ಈಗ ಇಲ್ಲಿ ನೆರೆದು ನಿನ್ನನ್ನು ಆಹ್ವಾನನಾದಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಜನರು ನಾನಾ ವಿಧವಾಗಿ ಇರುವರು. ಎಂದರೆ ಅವರ ಅಭೀಷ್ಟೆಗಳು ನಾನಾವಿಧವಾಗಿರುವುವು. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ನಿನ್ನನ್ನು ತಮತಮಗೆ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಸೂ ಮತ್ತು ತಮಗೆ ಬೇಕಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ನಿನ್ನನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಿರುವರು.

ಧನಾನಾಂ ಧರ್ತೃಃ—ಗೋವುಗಳು, ಹಿರಣ್ಯ ನೊದಲಾದ ಧನಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವವನು, ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿರುವವನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಆಸ್ತಾಕಂ ಸಾತೆಯೇ—ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಜನರಲ್ಲಿ ನಾವೂ ಸೇರಿಯೆನುವು. ನಮಗೆ ಬೇಕಾದುದು ಧನವು.

ರಥಂ ಆ ತಿಷ್ಯ—ನಮಗೆ ಧನವನ್ನು ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ (ಬೇಗನೆ) ರಥವನ್ನು ಹತ್ತು (ಹೊರಟು ಬಾ)

ಚೈತ್ರಂ ಹಿ ಇಂದ್ರ ನಿಭೃತಂ ಮನಃ ತವ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಆವ್ಯಾಕುಲವಾಗಿ ಜಯದಲ್ಲಿಯೇ ನಿಶ್ಚಿಂತನಾಗಿರಲಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಹವಮಾನಾಃ—ಹೈವಾ ಪುರ್ವಾಯಾಂ ತಬ್ಬೇ ಚ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನ್ತಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಶವ್ ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ರನಾಗಿ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಆವಾದೇಶ. ಅನೇಮಾಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಂತಾಂಗಳ್ಗೆ ಮುಕಾಗಮ. ಶವ್ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ತಿಷ್ಯ—ವ್ಯಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಲೋಽನ್ಯಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಹಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಶವ್ ವಿಕರಣ. ಇದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಸಾಘ್ರಾಧ್ಯಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಷ್ಯಾದೇಶ. ಅತೋ ದೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಉಕ್. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಾತೆಯೇ—ಷಣು ದಾನೇ ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ಷಿನ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜನಸನುನಾಂ ಸನ್ಯಾಯೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಮ. ಸಾತಿ ಎಂದ್ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಊತಿಯೂತಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತ. || ೫ ||

ಸಂಹಿತಾಪಠಃ

ಗೋಜಿತಾ ಬಾಹೂ ಅಮಿತಕ್ರತುಃ ಸಿಮಃ ಕರ್ಮನ್ಯರ್ಮಣ್ಣು-
ತಮೂತಿಃ ಜಖಂಕರಃ |

ಅಕಲ್ಪ ಇಂದ್ರಃ ಪ್ರತಿಮಾನನೋಜಸಾಥಾ ಜನಾ ವಿಹ್ವಯಂ-
ತೇ ಸಿಷ್ವಾಸವಃ || ೬ ||

ಛಂದಃ

ಗೋಽ ಜಿತಾ | ಬಾಹೂ ಇತಿ | ಅಮಿತಽ ಕ್ರತುಃ | ಸಿಮಃ | ಕರ್ಮನ್ ೮ ಕರ್ಮ-
ನ್ | ಶತಂ ೮ ಲೂತಿಃ | ಖಜಂ ೮ ಕರಃ |

ಅಕಲ್ಪಃ | ಇಂದ್ರಃ | ಪ್ರತಿ ೮ ಮಾನಂ | ಓಜಸಾ | ಅಥ | ಜನಾಃ | ವಿ | ಹ್ವಯಂ-
ತೇ | ಸಿಷ್ವಾಸವಃ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತವ ಬಾಹೂ ಹಸ್ತೌ ಗೋಜಿತಾ ಜಯೇನ ಗವಾಂ ಲಂಛಯಿತಾರಾ | ತ್ವಂ ಚಾಮಿತ-
ಕ್ರತುರಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಜ್ಞಾನಃ ಸಿಮಃ ಶ್ರೇಷ್ಠಃ | ತಥಾ ಚ ಶಾಟ್ವಾಯನಕಂ | ಸಿಮ ಇತಿ ವೈ ಶ್ರೇಷ್ಠ-
ಮಾಚಕ್ಷತ ಇತಿ | ಯದ್ವಾ | ಸಿಮಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ಬಂಧಕಃ | ಕರ್ಮನ್ಯರ್ಮಣ್ ಸ್ತೋತ್ರೇಣಾಂ ಕರ್ಮಣಿ
ಕರ್ಮಣ್ಯುಪಸ್ಥಿತೇ ಶತಮೂರ್ತಿರ್ಬಹುನಿಧರಕ್ಷಣೋಪೇತಃ ಖಜಂಕರಃ | ಖಜತಿ ಮಥ್ನಾತಿ
ಪುರುಷಾನಿತಿ ಖಜಃ ಸಂಗ್ರಾಮಃ | ತಸ್ಯ ಕರ್ತಾ | ಅಕಲ್ಪಃ | ಕಲ್ಪೇನಾನ್ಯೇನ ರಹಿತಃ | ಸ್ವತಂತ್ರ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಓಜಸಾ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಯದೋದೋ ಬಲಮಸ್ತಿ ತೇನ ಸರ್ವೇಣ ಪ್ರತಿಮಾನಂ
ಪ್ರತಿನಿಧಿತ್ವೇನ ಮಾಯಮಾನಃ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ಗುಣವಿಶಿಷ್ಟ ಇಂದ್ರೋದ್ರಥಾತಃ ಕಾರಣಾಸ್ತಿಷ್ವಾಸವೋ
ಧನಂ ಲಬ್ಧುಕಾಮಾ ಜನಾ ವಿಹ್ವಯಂತೇ | ವಿವಿಧಮಾಹ್ವಯಂತಿ || ಗೋಜಿತಾ | ಗಾ ಜಯತ ಇತಿ
ಗೋಜಿತಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗತಿ ನಿಭಕ್ತೇರಾಕಾರಃ | ಸಿಮಃ | ಷಿಷ್ವಾ ಬಂಧನೇ | ಅಸ್ಮಾದ್ವಿಷಾದಿಕೋ

ಮಹ್ | ಖಜಂಕರಃ ಖಜ | ಮಂಥೇ | ಪಟಾದ್ಯುಚ್ | ಕ್ಷೇಮಪ್ರಿಯಮದ್ವೇಷ್ ಚೆ | ಪಾ. ೩-೨-೪೪ | ಇತಿ ಚಿಶಬ್ದಸ್ಯಾನುಕ್ತಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥತ್ವಾತ್ ಖಜಶಬ್ದೋಪಪದಾದಸಿ ಕರೋತೇಃ ಖಚ್ | ಅರುದ್ರೀಷದವಂತಸ್ಯೇತಿ ಮುಮ್ | ಕೃಮತ್ತರಪದವ್ರಕ್ತಿಸ್ಸರತ್ವಂ | ಅಕಲ್ಪಃ | ನ ಇನ್ಯುಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸಿಷಾಸವಃ | ವನ ಪಣ ಸಂಭಕ್ತಾ | ಸನಿ ಸನೀವಂತರ್ಥೇತಿ ವಿಕಲ್ಪನಾದಿಧಾವಃ | ಜನಸನಮನಾಂ ಸನ್ಮಲೋಕಿತ್ಯಾತ್ವಂ | ದ್ವಿವರ್ಚನಾದಿ | ಸನಾಶಂಸಭಿಕ್ಷು ಉಃ | ಪಾ. ೩-೨-೧೬೮ | ಇತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸತಿ ಶಿಷ್ಯತ್ವಾತ್ಸ್ಯೈವ ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯಕೇ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಬಾಹೂ—ನಿನ್ನ ತೋಳುಗಳೆರಡೂ | ಗೋಚಿತಾ—(ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) ಜಯಿಸಿ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಪಡೆಯತಕ್ಕವು | ಅಮಿತಕ್ರತೇಃ—(ನಿನ್ನ) ಜ್ಞಾನವು ಅಪರಿಮಿತವಾದದ್ದು | ಸಿಮಿ—(ನೀನು) ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನು. ಅಥವಾ ಶತ್ರುವನ್ನು ಬಂಧಿಸುವವನು | ಕರ್ಮನ್ ಕರ್ಮನ್—ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ | ಶತಮೂತೀಃ—ನೂರಾರು ವಿಧವಾದ ರಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು. | ಖಜಂಕರಃ—(ನೀನು) ಯುದ್ಧಕರ್ತನು. | ಅಕಲ್ಪಃ—(ಇತರರ) ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಒಳಪಡದ ಸ್ವಸಂತ್ರನು. | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಓಜಸಾ—(ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ) ಬಲಕ್ಕೂ | ಪ್ರತಿಮಾನಂ—ಮಾದರಿಯಾದ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯು | ಅಥ—ಆ ಕಾರಣ ದಿಂದಲೇ | ಸಿಷಾಸವಃ—ಧನವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಆಸೆಯುಳ್ಳ | ಜನಾಃ—ಮಾನವರು | ನಿಷ್ಯಂತೇ—(ಇಂದ್ರ ನನ್ನು) ನಾನಾ ವಿಧವಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. |

ಭಾಗಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ತೋಳುಗಳೆರಡೂ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಪಡೆಯತಕ್ಕವು. ನಿನ್ನ ಜ್ಞಾನವು ಅಪರಿಮಿತವಾದದ್ದು. ನೀನು ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಿಯೂ, ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ ನೂರಾರುವಿಧವಾದ ರಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿಯೂ, ಯುದ್ಧಕರ್ತನಾಗಿಯೂ, ಇತರರ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಒಳಪಡದ ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದೀಯೆ. ಇಂದ್ರನು ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಬಲಕ್ಕೂ ಮಾದರಿಯಾದ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಧನಾಪೇಕ್ಷಿಗಳಾದ ಮಾನವರು ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

English Translation

Your arms are the winners of cows, your wisdom is unbounded, you are most excellent, the granter of a hundred aids in every rite : the author of war, Indra is uncontrolled ; the type of strength ; therefore men, who are desirous of wealth, invoke him in various ways.

ವಿಶೇಷವಚನಯಗಳೂ

ಗೋಚಿತಾ—ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಪರಾಜಯೇನ ಗವಾಂ ಲಂಭಯಿತಾರಾಃ | ಗಾ ಜಯತ ಇತಿ ಗೋಚಿತಾ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಅವರಲ್ಲಿರುವ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದು ತರುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನ ಪದ್ಧತಿಗಳು.

ಅಮಿತಕ್ರತುಃ—ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನವೆಂದರ್ಥವು (ನಿ. ೩-೧೩) ಅಪರಿಮಿತಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು, ಇಂದ್ರನ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಎರಡನೆಯೇ ಇಲ್ಲ. ಅತ್ಯಧಿಕ ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಿಮಃ—ಸಿಹ ಬಂಧನೇ | ಶ್ರೇಷ್ಠಃ | ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು. ಈ ಶಬ್ದವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ—

ತಮಿಪ್ರೈಚ್ಛಂತಿ ನ ಸಿಮೋ ವಿ ಪೃಚ್ಛತಿ ಸ್ಯೇನೇವ ಧೀರೋ ಮನಸಾ ಯವ್ರಗ್ರಭೀತ್ |
(ಮ. ಪಂ. ೧-೧೪೫-೨)

ಸಿಮ ಉಪ್ಲೋಟವಸ್ಯಷ್ಟಾ ಅದಂತಿ ಸ್ವಯಂ ಬಲಾನಿ ತಸ್ಯಃ ಶೃಣಾನಾಃ |
(ಮ. ಪಂ. ೧೦-೨೮-೧)

ಯದೇದಯುಕ್ತು ಹರಿತಃ ಸಧಸ್ಯಾದಾತ್ರೀ ನಾಸಸ್ತನುತೇ ಸಿಮಸ್ಯೈ |
(ಮ. ಪಂ. ೧-೧೧೫-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಯುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸರ್ವ ಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನೇ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು. ಮತ್ತು ತಥಾ ಚ ಶಾಪ್ಯಾಯನಿಕಂ | ಸಿಮ ಇತಿ ವೈ ಶ್ರೇಷ್ಠವೂಚಕ್ಷತೆ ಇತಿ | ಯದ್ವಾ | ಸಿಮಃ ಶತೋಣಾಂ ಬಂಧಕಃ | ಎಂದರೆ ಶಾಪ್ಯಾಯನರು (ಸಾಮವೇದಿಗಳು) ಸಿಮ ಶಬ್ದವು ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಅಥವಾ ಸಿಮಶಬ್ದವು ಸಿಹ ಬಂಧನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಬಂಧಿಸುವವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಿಮಃ ಎಂದರೆ ಸರ್ವಜನರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಕರ್ಮಣ್ ಕರ್ಮಣ್—ಪ್ರತಿಕರ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ, ಪ್ರತಿ ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ; ಕರ್ಮಶಬ್ದವು ಎರಡಾವರ್ತಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರು ಆಚರಿಸುವ ಪ್ರತಿಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಖಜಂಕರಃ—ಖಜ ಮಂಥೇ | ಖಜತಿ ಮಥ್ನಾತಿ ಪುರುಷಾನಿತಿ ಖಜಃ ಸಂಗ್ರಾಮಃ | ತಸ್ಯ ಕರ್ತಾ | ಖಜಧಾತುವಿಗೆ ಮಥಿಸು, ಪೀಡಿಸು ಎಂಬರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಖಜನೆಂದರೆ ಜನಗಳನ್ನು ಪೀಡಿಸುವ ಹಿಂಸೆ ಪಡಿಸುವ ಯುದ್ಧವೆಂದರ್ಥ, ಖಜಂಕರಃ ಎಂದರೆ ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವವನು.

ಅಕಲ್ಬಃ—ಕಲ್ಬೇನಾನ್ಯೇನ ರಹಿತಃ | ಅದ್ವಿತೀಯಃ | ಸ್ವತಂತ್ರ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಇವನಿಗೆ ಸಮನಾದವನು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಇವನು ಅದ್ವಿತೀಯನು ಅಥವಾ ಸ್ವತಂತ್ರನು.

ಶತಮೂತಿಃ—ಬಹುವಿಧರಕ್ಷಣೋಪೇತಃ | ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರಿಗೆ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ರಕ್ಷಣೆಗಳನ್ನು ನೀಡುವವನು. ಇಲ್ಲಿ ಶತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಪ್ರತಿಮಾನಂ ಓಜಸಾ—ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಯದೋಜೋ ಬಲಮಸ್ತಿ ತೇನ ಸರ್ವೇಣ ಪ್ರತಿಮಾನಂ ಪ್ರತಿನಿಧಿತ್ವೇನ ನಿಯಮಾನಃ | ಸಮಪ್ರ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವ ಯಾವ ಬಲ ಅಥವಾ ಶಕ್ತಿ

ಸಾನುರ್ಥ್ಯಗಳಿರುವನೋ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೂಡಿ ಇರುವವು. ಇಂದ್ರನ ಒಬ್ಬನ ಬಲವು ಸನುಸ್ತ
ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಒಟ್ಟು ಶಕ್ತಿಸಾನುರ್ಥ್ಯಗಳಿಗೆ ಸರಿಸಮಾನವೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

ಸಿಷಾಸವಃ—ವನ ಷಣಿ ಸಂಭಕ್ತಾ | ಧನಂ ಲಬ್ಧುಕಾಮಾಃ | ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಅವೇಕ್ಷಿಸುವ ಜನರು.

ಜನಾ ವಿ ಹ್ಯಯಂತೇ—ವಿವಿಧಮಾಹ್ವಯಂತಿ | ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ ಎಂದರೆ ಸೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದಲೂ,
ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಗಳಿಂದಲೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತಾರೆ. (ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ) ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರತಿಯಾ

ಗೋಜಿತಾ—ಗಾ ಜಯತಃ ಇತಿ ಗೋಜಿತಾ. ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨೯) ಎಂಬುದಿ
ರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಬಾಹೂ—ಬಾಧತ ಇತಿ ಬಾಹುಃ ಅರ್ಚಿದ್ಭಿಶಿಕಮಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಾಧ
ಧಾತುವಿಗೆ ಕು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಹಕಾರಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ. ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಮಿತಕ್ರತುಃ—ಅಮಿತಾಃ ಕ್ರತವಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್—
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಿಮಃ—ಸಿಙ್ ಬಂಧನೇ. ಧಾತು. ಇವಕ್ಕೆ ಔಪಾದಿಕವಾನ ಮಹ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾನುದರಿಂದ
ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕರ್ಮನ್ ಕರ್ಮನ್—ನಿತ್ಯ ವೀಶ್ಯಯೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತ್ವ ಪರಕ್ಕೆ
ಆಮೈದಿಶಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವಾಗ ಅನುದಾತ್ತಂಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.
ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ.

ಖಜಂಕರಃ—ಖಜ ಮಂಥೇ ಧಾತು. ನಂದಿಗ್ರಹಸಂಚಾರಿಭ್ಯೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೧೨೪) ಸೂತ್ರ
ದಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಖಜ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ವೇತಮಪ್ಪಿಯಮದ್ರೀಣ್ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೪೪)
ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಚಕಾರವು ಅನುಕ್ರವಾದವುಗಳಿಗೆ ಸಮುಚ್ಚಾಯಿಕವಾದುದರಿಂದ ಖಜಶಬ್ದ ಉಪಪದವಾಗಿರು
ವಾಗಲೂ ಕೃಙ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಖಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ
ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಖಿತ್ತಾವ ಪ್ರತ್ಯಯಗಾಂತವು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅರುದ್ಧಿಷದಜಂತಸ್ಯಮುಮ್
—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಮುನಾಗಮ. ಖಜಂಕರ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿ-
ಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ಕೃತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯಮುಕ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ.

ಅಕಲ್ಪಃ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ಕಲ್ಪಃ ಯಸ್ಯ ಅಕಲ್ಪಃ ನ ಇಸುಭ್ಯಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨)—
ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಸಮಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಿಷಾಸವಃ—ವನ ಪಠ ಸಂಭಕ್ತೌ ಧಾತು. ಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಃ ಸಮಾನಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್. ಸನ್ನೀವಂತರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ನಿಗೆ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇನಿಸನಖನಾಂ ಸನ್ ರ್ಭುಲೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ ಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಯ. ಸನ್ಯಜೋಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ಯ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ ಬಂದಾಗ ಸನ್ಯತಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇತ್ಯ. ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ರ ಸಿಷಾಸ ಎಂಬ ಸನಂತವು ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಸನಾಶಂಸಭಿಕ್ಷ ಉಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತೋ ಲೋಪಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸನ್ನಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸತಿಶಿಷ್ಟವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದರ ಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಿಷಾಸು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಹ್ರಿಯಂತೇ—ಹ್ರೇಇ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನರೂಪ. ಅತಿ ಹಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಸಂಹಿತಾಗೀತಃ

ಉತ್ತೇ ಶತಾನ್ಮಘವನ್ನುಚ್ಚ ಭೂಯಸ ಉತ್ಸಹಸ್ರಾದ್ರಿರಿಚೇ

ಕೃಷ್ಣಿಷು ಶ್ರವಃ |

ಅಮಾತ್ರಂ ತ್ವಾ ಧಿಷಣಾ ತಿತ್ತಿಷೇ ಮಹ್ಯಧಾ ವೃತ್ರಾಣಿ ಜಿಷ್ಣು-
ಸೇ ಪುರಂದರ || ೭ ||

ಕದವಾಃ

ಉತ್ | ತೇ | ಶತಾತ್ | ಮಘಽವನ್ | ಉತ್ | ಚ | ಭೂಯಸಃ | ಉತ್ |

ಸಹಸ್ರಾತ್ | ರಿರಿಚೇ | ಕೃಷ್ಣಿಷು | ಶ್ರವಃ |

ಅಮಾತ್ರಂ | ತ್ವಾ | ಧಿಷಣಾ | ತಿತ್ತಿಷೇ | ಮಹೀ | ಅಥ | ವತ್ರಾಣಿ | ಜಿ-
ಘ್ನಸೇ | ಪುರಂ 5 ದರ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಮಘವನ್ ಧನವನ್ನಿಂದ್ರ ಕೃಷ್ಣಿಷು ಸ್ತೋತ್ರೈಷು ಮನುಷ್ಯೇಷು ತ್ವಯಾ ದೀಯಮಾನಂ ಶ್ರವೋ ಯದನ್ನಮಸ್ತಿ ತಚ್ಚತಾತ್ ಶತಸಂಖ್ಯಾಕಾದ್ಯನಾದ್ದಿರಿಚೇ | ಉದ್ರಿಕ್ತಮಧಿಕಂ ಭವತಿ | ಅಸಿ ಚ ಭೂಯಸಃ ಶತಸಂಖ್ಯಾಕಾದಸಿ ಬಹುತರಾದ್ಯನಾದ್ದಿರಿಚೇ | ಅಧಿಕಂ ಭವತಿ | ಕಿಂ ಬಹುನಾ | ಸಹಸ್ರಾತ್ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕಾದಪ್ಪುದ್ರಿರಿಚೇ | ತ್ವಯಾ ದತ್ತಂ ತದನ್ನಮಪ್ಪಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಸಿ ಜಾ-
ಮಾತ್ರಂ ಮಾತ್ರಯೇಯತ್ತಯಾ ರಹಿತಂ ಪರಿಗಣಿತಮಶಕ್ಯಃ ಸರ್ವಗುಣೈರಧಿಕಂ ತ್ವಾಂ ಮಹೀ ಮಹತೀ ಧಿಷಣಾಸ್ಮದೀಯಾ ಸ್ತುತಿವಕ್ಷಣಾ ವಾಕ್ ತಿತ್ತಿಷೇ | ದೀಪಯತಿ | ತ್ವತ್ಸಂಭವಿನೋ ಗುಣಾ-
ಸ್ತುಕಾಶಯತಿ | ಹೇ ಪುರಂದರ ಶತ್ರುಣಾಂ ಪುರಾಂ ದಾರಯಿತರಂದ್ರ ಅಥ ಸ್ತುತ್ಯನಂತರಂ ವೃತ್ತಾ-
ಣ್ಯಾವರಕಾನ್ ಶತ್ರುಣ್ಯಾಘ್ನಸೇ | ಹಂಸಿ ವಿನಾಶಯಸಿ || ರಿರಿಚೇ | ರಿಚಿಂ ವಿರೇಚಿನೇ | ಕರ್ಮಣಿ ಲಿಪಿ ತಿತ್ತಿಷೇ | ತ್ವಿಷ ದೀಪ್ತ | ಜಿಘ್ನಸೇ | ಹಂತೇರ್ಲೇಟಿ ವೃತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಲೇಟೀಽ-
ಡಾಟಾವಿತ್ಯೇಡಾಗಮಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ಲಃ | ಗಮಹನೇತ್ಯಾದಿನೋಪದಾಲೋಪಃ | ಸ್ಯಾನಿವದ್ಭಾವಾದ್ಧಿವರ್ಜನಾದಿ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ಯಂ | ಪುರಂದ್ರಂ | ಪೂಸರ್ವಯೋ-
ದಾರಿಶಹೋಃ | ಪಾ. ೩-೨-೪೧ | ಇತಿ ಖಚ್ | ಖಚಿ ಹ್ರಸ್ವಃ | ಪಾ. ೬-೪-೯೪ | ಇತಿ ಹ್ರಸ್ವತ್ಯಂ | ನಾಚೇಯಮಪುರಂದರಂ ಚ | ಪಾ. ೬-೩-೬೯ | ಇತಿ ನಿಸಾತನಾದಮ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಮಘವನ್— ಧನವಂತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ಕೃಷ್ಣಿಷು—(ಭಕ್ತರಾದ) ಮಾನವರಿಗೆ | ತೇ—ನಿನ್ನ (ನೀನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿಕೊಡುವ) | ಶ್ರವಣೇ—ಅನ್ವಪು | ಶತಸಂಖ್ಯಾಕಾದ್ಯನಾತ್—ನೂರುಮಂದಿಗೆ ಬೇಕಾದುದಕ್ಕಿಂತಲೂ | ಉತ್ ರಿರಿಚೇ— ಅಧಿಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ | ಭೂಯಸಃ— ಅದಕ್ಕೂ ಮೀರಿದ ಸಂಖ್ಯೆಗಿಂತಲೂ | ಉತ್— ಅಧಿಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ | ಚ—ಅಲ್ಲದೇ | ಸಹಸ್ರಾತ್—ಸಾವಿರ ಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಬೇಕಾದುದಕ್ಕಿಂತಲೂ | ಉತ್— ಅಧಿಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ | ಅಮಾತ್ರಂ—(ಮಾನವರ) ಅಳತೆಗೆ ಮೀರಿದ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಮಹೀ—ಮಹತ್ವಾದ | ಧಿಷಣಾ— (ನಮ್ಮ) ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯ | ತಿತ್ತಿಷೇ— ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತದೆ | ಪುರಂದ್ರಂ—ಕತ್ತುಗಳ ಸಟ್ಟಿಣಗಳನ್ನು ನಾರಮಾಡುವ ಇಂದ್ರನೇ | ಅಥ—(ನಮ್ಮ) ಸ್ತೋತ್ರವಾಗನಂತರ | ವೃತ್ತಾಣಿ—ಆವರಿಸುವ ಕತ್ತುಗಳನ್ನು | ಜಿಘ್ನಸೇ—ನಾಶಮಾಡುತ್ತೀಯೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ ಧನವಂತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಭಕ್ತರಾದ ಮಾನವರಿಗೆ ನೀನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಕೊಡುವ ಅನ್ವಪು ನೂರುಮಂದಿಗೆ ಬೇಕಾದುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಮೀರಿದ ಸಂಖ್ಯೆಗೆ, ಅಲ್ಲದೇ ಸಾವಿರ ಸಂಖ್ಯೆಗೆ

ಸಾಕಾಗುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮಾನವರ ಅಳತೆಗೆ ಮೀರಿದ ನಿನ್ನನ್ನು ನಮ್ಮ ಮಹತ್ತಾದ ಸ್ತೋತ್ರವು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿ ಬಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಶತ್ರುಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡುವ ನೀನು ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರ ವಾದನಂತರ ಅದರ ಉತ್ತೇಜನದಿಂದ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಾಶಮಾಡುತ್ತೀಯೆ.

English Translation

The food, Maghavan, (which is to be given by you) to men. may be more than sufficient for a hundred, or for more, even, than a thousand: great praise has glorified you, who are without limit, whereupon you destroy your enemies.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಶ್ರವಃ—ಶ್ರವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಂಧಃ ವಾಚಃ ನೊದಲಾವ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ವನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದ್ದಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರವಃ ಎಂದರೆ ಅನ್ನ ದ್ರವ್ಯಹಾರವು ಎಂದರ್ಥವು (ನಿ. ೨-೯).

ಕೃಷ್ಣಿಷು (ತ್ರಯೋ ದತ್ತಂ ಯಚ್ಚೈವಶ್ಚತ್) ಭೂಯಸಃ ಸಹಸ್ರಾತ್ ಉತ್ ರಿರಿಚೀ— ಇಂದ್ರನು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಕೊಡುವ ಅನ್ನವು (ಅಹಾರವು) ನೂರು ಪಾಲಿನಷ್ಟು, ಇನ್ನೂ ಅಧಿಕವಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಾವಿರ ಪಾಲು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿನ್ನೈಯುವುದು ಎಂದರೆ ಅಕ್ಷಯವಾಗುವುದು ಬೇಗನೆ ತೀರಿಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದಲೇ.

ಅಮಾತ್ರಂ— ಮಾತ್ರಯೇಯತ್ರಯೋ ರಹಿತಂ ಪರಿಗಣಿತಮಶಕ್ಯೈಃ ಸರ್ವೈರ್ಗುಣೈರಧಿಕಂ | ಇಂದ್ರನು ಇಷ್ಟೆಂದು ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸಿ ಹೇಳಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲದಷ್ಟು ನಾನಾವಿಧಗುಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದವನು, ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕನಾದವನು. ಇಂತಹ ಇಂದ್ರನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು,

ಮಹೀ ಧಿವಣಾ ತಿಶ್ವಿಷೇ—ನಾನು ಮಾಡುವ ದೊಡ್ಡದಾದ ಅಥವಾ ವಿಪ್ರಾರವಾದ ಈ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪ ವಾದ ವಾಕ್ಯವು ನಿನ್ನ ಅಧಿಕಗುಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವುದು. ಎಂದರೆ ನಾನು ನಿನ್ನ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವೆವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಥ—ಭಂವ್ಯಸಿ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಶಬ್ದದ ಅಂತ್ಯಕ್ಷರವು ಸಂಹಿತಾಸಾತದ್ದಿ ದೀರ್ಘವಾಗಿರುವುದು. ಅಥ ಎಂದರೆ ಅನಂತರ

ಅಥ ವ್ಯತ್ತಾಣಿ ಜಿಷ್ಣುಸೀ ಪುರಂದರ—ನಾನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿದನಂತರ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸಂಹಾರ ಮಾಡು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು.

ಪುರಂದರ— ಶತ್ರುಗಳಿಗೂ ಪುರಾಂ ದಾರಯಿತರಿಂದ್ರ | ಶತ್ರುಗಳ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸುವನು. ಇಂದ್ರನು ಕಂಬರಸುರ ನೊದಲಾದ ದಸ್ಯುಗಳ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದ ವಿಷಯವಾಗಿ—

ಅಭಿ ಸಿದ್ಧೋ ಅಜಿಗಾದಸ್ಯ ಶತೋನ್ನಿ ತಿಗ್ನೇನ ವ್ಯವಭೇಷಾ ಪುರೋಽಭೇತ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೩೩-೧೨)

ಉಗ್ನೋ ರಯಿಂ ನಿರಪಃ ಸ್ತೋತಸಾಸ್ಯಜದ್ವಿ ಶುಷ್ಕಸ್ಯ ದ್ವಂಹಿತಾ ಐರಯತ್ಪುರಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೧-೧೧)

ಭಿನತ್ಪುರೋ ನವತಿಮಿಂಪ್ರ ಪೂರವೇ ದಿವೋದಾಸಾಯ ಮಹಿ ದಾಕುಷೇ ನೃತೋ ವಚ್ಚೇಣ
ದಾಕುಷೇ ನೃತೋ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೩೦-೭)

ದಿವೋದಾಸಾಯ ನವತಿಂ ಚ ನವೇಂದ್ರಃ ಪುರೋ ವೈರಯಚ್ಚಂಬರಸ್ಯ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೧೯-೬)

ಪುರಾಣೇ ಯಶ್ಚಾತ್ಮಾತ್ಮಾ ಶಂಬರಸ್ಯ ನಿ ನವತಿಂ ನವ ಚ ದೇಹ್ಯೋ ೩ ಹನ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೬-೪೭-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಮುಕ್ತಗಲ್ಲೆ ವರ್ಣನೆ ಇರುವುದು. ಪುರಂದರ ಶಬ್ದವು ಯಾವಾಗಲೂ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು—

ಅಲರ್ಷಿ ಯುಧ್ಮ ಖಜಕೃತ್ಪುರಂದರ ಪ್ರ ಗಾಯತ್ರಾ ಅಗಾಸಿಷುಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೮-೧-೭)

ಸ ವೃತ್ರಹೇಂದ್ರಃ ಕೃಷ್ಣಯೋನೀಃ ಪುರಂದರೋ ದಾಸೀರೈರಯದ್ವಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೨೦-೭)

ಪುರಂದರೋ ವೃತ್ರಹಾ ದ್ಯಷ್ಟುಷೇಣಃ ಸಂಗೃಭ್ಯಾ ನ ಆ ಭರಾ ಭೂರಿ ಪಶ್ಚಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೩-೫೪-೧೫)

ಈ ಮುಕ್ತಗಲ್ಲೆಯೂ, ಮ. ಸಂ. ೫-೩೦-೧೧ ; ೮-೧-೮ ; ೮-೬೧-೧೦ ; ೬-೧೬-೧೪ ; ೮-೬-೮ ; ೭-೬-೨ ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಗಲ್ಲೆಯೂ ಇರುವ ಪುರಂದರಶಬ್ದವು ಇಂದ್ರನವರವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕಯಾ

ರಿರಿಚೇ—ರಿಚಿ ವೀಚನೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಿಟಿ. ಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಪ್ಪನೇಪದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕನಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಲಿಟಿಪ್ತ ರ್ಘುಯೋರೇಶಿಶೀಚ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಶಾದೇಶ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಆದಿಹಲ್ ಶೇಷ ರಿರಿಚೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಶಯವ ಪರದಲ್ಲಿದ ಪುರಂದರ ನಿಘಂಟುಪ್ರಕರ ಬರುತ್ತದೆ.

కృష్ణిమ—కృష విలేబనీ ధాతు. **క్రీజ్ శౌ** బీ సంజ్ఞాయామ్—(పా. సూ. ౩-౩-౧౬౪) ఎంబుదరింద క్రీజ్ ప్రత్యయ. వృత్తదింద ప్రత్యయకృ టికారాదీశ. ప్రత్యయస్వర బరుత్తదీ. సప్తమీ బతువతనాంతరూప.

ఆమాత్రమ్—న విన్యతే మాత్రా యస్య సః ఆమాత్రః తన్. **నజ్ శౌ** సుభ్యామ్—(పా. సూ. ౬-౨-౧౬౨) ఎంబుదరింద లుత్తరపదాంతోదాత్తస్వర బరుత్తదీ.

తిక్తివే—త్వివ దివౌ ధాతు. లిట్ ప్రథమపురుష ఏకవచనరూప. తిఠాంతనిఘాతస్వర బరుత్తదీ.

మహి—మహతి ఎందిరువాగ భందస్సినల్లి వ్యత్యయదింద తకారలోక బరుత్తదీ.

అథ—నర్ణవ్యత్యయదింద అథ ఎందిరువాగ థకారకృ థకారాదీశ.

జిఘ్నే—జన హింసాగక్యోః ధాతు. లిట్ మధ్యమపురుష ఏకవచనల్లి వ్యత్యయో బతులమ్ (పా. సూ. ౩-౧-౮౫) ఎంబుదరింద ఆత్మనే పద ప్రత్యయ బందాగ ఆదకృ సే ఆదీశ. **లేటిల్యదాటో** (పా. సూ. ౩-౪-౯౪) ఎంబుదరింద ఆదకృ అడాగమ. **బతులం** భందసి ఎంబుదరింద శపిగే కృ ఆదీశ. **శ్లో** ఎంబుదరింద ధాతువిగే ద్విత్వ. **అధ్యాసకృ** ఆదికల్ కేశ. **శుద్యోక్తుః** ఎంబుదరింద జుత్వ గవచన—(పా. సూ. ౬-౪-౯౮) ఎంబుదరింద లుపధాలోక. **అధ్యాసాజీ** (పా. సూ. ౬-౩-౧౫) ఎంబుదరింద అధ్యాసద అకారకృ ఇత్వ. **జిఘ్నే** ఎందు రూపమాగుత్తదీ ఆతిఠంత పరదల్లిరువుదరింద నిఘాతస్వర బరుత్తదీ

పురందర—ద్య విదారణే ధాతు. **పుః** సేవయోదాఠిశ్చోః (పా. సూ. ౩-౨-౪౧) ఎంబుదరింద ఇదకృ బుజ్ ప్రత్యయ. దారి ఎందు ణిఠంతదమేలి విధానమాదిరువుదరింద **ఋజీ ద్విశ్చ** (పా. సూ. ౬-౪-౪౪) ఎంబుదరింద లుపధాత్వస్వ. **నాజీయమపురందరో** బీ (పా. సూ. ౬-౩-౬౯) ఎంబుదరింద నిఘాతమాదిరువుదరింద ఆమాగమ. **సంబుద్ధియల్లి అమంత్రిత్య బీ** (పా. సూ. ౮-౧-౧౯) ఎంబుదరింద నిఘాతస్వర బరుత్తదీ || ౬ ||

ಸಂಹಿತಾಸಾಹಿ:

ತ್ರಿವಿಷ್ಟಿಧಾತು ಪ್ರತಿಮಾನಮೋಜಸ್ತಿಸ್ತೋ ಭೂಮೀರ್ಯಪತೇ
ತ್ರೀಣಿ ರೋಚನಾ ।

ಅತೀದಂ ವಿಶ್ವಂ ಭುವನಂ ವವಕ್ವಿಥಾಶತ್ತುರಿಂದ್ರ ಜನುಷಾಸ್-
ನಾದಸಿ ॥ ೮ ॥

ಸದಪಾಠ:

ತ್ರಿವಿಷ್ಟಿ ಧಾತು | ಪ್ರತಿ ನಾನಂ | ಓಜಸಃ | ತಿಸ್ರಃ | ಭೂಮೀಃ | ನ್ವ ಸಪತೇ |

ತ್ರೀಣಿ | ರೋಚನಾ |

ಅತಿ | ಇದಂ | ವಿಶ್ವಂ | ಭುವನಂ | ವವಕ್ವಿಥ | ಅಶತ್ತುಃ | ಇಂದ್ರ | ಜನುಷಾ |
ಸನಾತ್ | ಅಸಿ ॥ ೮ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ನೃಪತೇ ನೃಣಾಂ ಸಾಲಯಿತರಿಂದ್ರ ತ್ವನೋಜಸಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸ್ಪಾಣಿನಾಂ ಬಲಸ್ಯ ಪ್ರತಿ-
ಮಾನಂ ಪ್ರತಿನಿಧಿರಸಿ | ಕೀದೃಶಂ ಪ್ರತಿಮಾನಂ | ತ್ರಿವಿಷ್ಟಿಧಾತು | ಧಾತುಶಬ್ದೋ ರಜ್ಜುಭಾಗವಚನಃ |
ಯಥಾ ತ್ರಿಧಾತು ಪಂಚಧಾತು ವಾ ಶುಲ್ಕಂ ಕರೋತಿತಿತಿ | ಯಥಾ ತ್ರಿವಿಷ್ಟಿಸ್ತ್ರೀಗುಣಿತಾ ರಜ್ಜುದ್ರಢಿ-
ಯಸೀ ಏವಮಿಂದ್ರೋಽಪಿ ದೃಢತರ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ತ್ವಂ ತಿಸ್ತೋ ಭೂಮೀಸ್ತೀನ್ ಲೋಕಾನ್ ತ್ರೀಣಿ
ರೋಚನಾ ತ್ರೀಣಿ ತೇಜಾಂಸಿ ದಿವ್ಯಾ ದಿತ್ಯಾ ಮೃಮೃತರಿಶ್ವೇ ನೈದ್ಯುತರೂಪಮಗ್ನಿಂ ಪೃಥಿನ್ಯಾಮಾಹವ-
ನೀಯಾದಿರೂಪೇಣ ವರ್ತಮಾನಂ ಸಾರ್ಥಿವಮಗ್ನಿಂ ಏವಂ ತ್ರೀನ್ ಲೋಕಾನ್ ತ್ರೀಣಿ
ತೇಜಾಂಸಿ ಚಾತಿ ವವಕ್ವಿಥ | ಅತಿಶಯೇನ ವೋಧುಮಿಚ್ಛಸಿ | ಅಪಿ ಚೇದಂ ವಿಶ್ವಂ
ಸರ್ವಂ ಭುವನಂ ಭೂತಜಾತಂ ಚಾತಿವೋಧುಮಿಚ್ಛಸಿ | ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತಃ ಪಾಲನೇನ ತ್ವಮೇವ
ಸರ್ವೇಷಾಂ ನಿರ್ವಾಹಕೋ ಭವಸೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಸ್ಮಾದ್ವೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಸನಾಚ್ಚಿ ರಕಾಲಾದಾರಭ್ಯ ಜನುಷಾ
ಜನ್ಮನಾ ಜನ್ಮಸ್ಮಭ್ಯತ್ಯಶತ್ತುಃ ಸಪತ್ನೇರೂತೋಽಸಿ || ತ್ರಿವಿಷ್ಟಿಧಾತು | ತ್ರಿಧಾ ತ್ರಿಪ್ರಕಾರೇಣ ವಿಷ್ವಾಃ

ಪ್ರವೇಶನೇನ ವಿಧೀಯತೇ ಕ್ರಿಯತ ಇತಿ ತ್ರಿವಿಷ್ಟಿಧಾತುಸ್ತ್ರಿಗುಣಿತಾರಜ್ಜುಃ | ವಿಶೇರ್ಥಾವೇ ಕ್ಷಿನ್ | ಧಾಞಃ ಸಿತನಿಗಮುಮಸೀತ್ಯಾದಿನಾ | ಉ. ೧-೭೦ | ಕರ್ಮಣಿ ತುಸ್ತ್ರೈಯಃ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿ- ಸ್ವರತ್ವಂ | ಅತ್ರ ದ್ವೈಧರಜ್ಜುವಾಚಿಕಃ ಶಬ್ದಸ್ತದ್ಗತಂ ದಾರ್ಥ್ಯಂ ಲಕ್ಷಯಿತ್ಯಾ ತದ್ವತಿ ಪ್ರತಿಮಾನೇ ವರ್ತತೇ | ಯಥಾ ಮಾಣವಕೇಽಗ್ನಿಶಬ್ದಃ | ತಿಸ್ರಃ | ಶಸಿ ತ್ರಿಚತುರೋಃ ಪ್ರಿಯಾಮಿತಿ ತಿಸ್ರಾದೇಕೋಽಂತೋದಾತ್ತೇ | ಅಚಿ ರ ಬುತ ಇತಿ ರೇಫಾದೇಶ ಉದಾತ್ತಯೋರೋ ಹಲ್ಯೂರ್ವಾದಿತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ವವಕ್ಷಿಥ | ವಹ ಪ್ರಾಪಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದಿಚ್ಯಾಸನಿ ಧತ್ತಕತ್ವಪತ್ಯಾನಿ | ಸಸ್ಯತ ಇತೀತ್ಯಾಭಾವಶ್ಚಾಂದಸಃ ಭಾಂದಸೇ ಲಿಟ್ಟಮಂತ್ರ ಇತಿ ನಿಷೇಧಾದಾಮ್ನೈತ್ಯಯೋಧಾವಃ | ಜನುಷಾ | ಜನೇರುಸಿಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸ್ವಪತೇ—ಮಾನವರ ಪಾಲಕನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | (ತ್ವಂ—ನೀನು) | ತ್ರಿವಿಷ್ಟಿಧಾತು—ಮೂರು ಪದಿಗಳಿಂದ ಹೊಸದ ಹಗ್ಗವು ಬಲವಾಗಿರುವಂತೆ | ಓಜಸಃ—(ಸಕಲ ಮಾನವರ) ಬಲಕ್ಕೂ ಕೂಡ | ಪ್ರತಿಮಾನಂ—ಮಾದರಿಯಾದ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿದ್ದೀಯೆ. (ಅಲ್ಲದೆ) | ತಿಸ್ರಃ ಭೂಮೀಃ—ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ | ತ್ರೀಣಿ ರೋಚನಾ—(ಆದಿತ್ಯ, ವಿಷ್ಣು, ಮತ್ತು ಆಹವನೀಯಾದಿ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿರುವ) ಅಗ್ನಿ ಈ ಮೂರು ತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನೂ | ಅಶಿವವಕ್ಷಿಥ—ಅಶಿಶಯವಾಗಿ ಧಾರಣೆಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸುತ್ತೀಯೆ. (ಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದೀಯೆ) | ಇದಂ ವಿಶ್ವಂ ಭುವನಂ—ಈ ಸಕಲ ಭೂತಜಾತಗಳನ್ನೂ (ಧಾರಣೆ ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದೀಯೆ) | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | (ತ್ವಂ—ನೀನು) | ಜನುಷಾ ಸನಾತ್—ಹುಟ್ಟಿದ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಯಾವಾಗಲೂ (ಅತಿ ದೀರ್ಘ ಕಾಲದಿಂದಲೂ) | [ಸನಾತ್ ಜನುಷಾ—ಅತಿ ದೀರ್ಘಕಾಲವಾದ (ನೀನು) ಹುಟ್ಟಿದ ಮೊದಲುಗೊಂಡು] | ಅಶತ್ಯುಃ—ಶತ್ಕುರಹಿತನಾಗಿ | ಅಸಿ—ಇಂದ್ರೀಯೆ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮಾನವರ ಪಾಲಕನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಮೂರು ಪದಿಗಳಿಂದ ಹೊಸದ ಹಗ್ಗವು ಬಲವಾಗಿರುವಂತೆ ನೀನು ಸಕಲ ಮಾನವರ ಬಲಕ್ಕೂ ಮಾದರಿಯಾದ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಆಜ್ಞೆ ನೀನು ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಮೂರು ತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನೂ ಅಶಿಶಯವಾಗಿ ಧಾರಣೆಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸುತ್ತೀಯೆ. ಮತ್ತು ಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಈ ಸಕಲ ಭೂತಜಾತಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಧರಿಸಲು ಶಕ್ತನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಹುಟ್ಟಿದ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಅತಿ ದೀರ್ಘಕಾಲದಿಂದಲೂ ನೀನು ನಿನ್ನನ್ನು ಸೋಲಿಸುವ ಶತ್ಕುರಹಿತನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

English Translation

Strong as a thrice-twisted rope; you are the type of strength; protector of men; that are more than able to sustain the three spheres, the three luminaries, and all this world of beings, Indra, who have from birth ever been without a rival.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು:

ಇದಮುಕ್ತಂ ಭವತಿ—ಸಕಲಲೋಕೇಷು ಏಕಸ್ಮಿಂಕ್ಷ ಭುವನೇ ಯತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಣಂ ವಸ್ತುವಾಂ ಬಲಮಸ್ತಿ ತಸ್ಯ ತ್ರಿಗುಣಂ ಬಲಂ ತ್ವಯಿ ಭವತೀತಿ ಭಾವಃ | ಇಮೇ ಚ ಯೇ ಲೋಕಾಸ್ತೇಭ್ಯಃ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋಽಸಿ ತ್ವಂ ಮಹೀಯಾನ್ ಭವಸಿ | ಅತಃ ಕಾರಣಾನ್ಮಕೋಽಸಿ ತವ ಶತ್ರುಃ ಕ್ವಾಸಿ ಭವತೀತಿ ಚ || ಎಂದರೆ ಸಕಲ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇರುವ ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜನರಲ್ಲಿಯೂ ಎಷ್ಟೆಷ್ಟು ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳಿರುವವೋ ಅದರ ಮೂರರಷ್ಟು ಇಂಪ್ರನಾದ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಇರುವುದು ಈ ಸಮಸ್ತ ಲೋಕಗಳಿಗಿಂತಲೂ ನೀನೇ ದೊಡ್ಡವನು. ಆದುದರಿಂದ ನೀನಿಗೆ ಶತ್ರುವಾದವನು ಯಾವಾಗಲೂ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲವೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ತ್ರಿವಿಷ್ಟಿಧಾತು—ಧಾತುಶಬ್ದೋ ರಜ್ಜುಭಾಗವಚನಃ | ತ್ರಿಧಾ ತ್ರಿಪ್ರಕಾರೇಣ ವಿಷ್ವಾೃ ಪ್ರವೇಶನೇನ ವಿಧೀಯತೇ ಕ್ರಿಯತ ಇತಿ ತ್ರಿವಿಷ್ಟಿಧಾತುಸ್ತ್ರಿಗುಣತಾ ರಜ್ಜುಃ | ಯಥಾ ತ್ರಿಧಾತು ಪಂಚಧಾತು ವಾ ಕುಲೋ ಕರೋತಿತಿ | ಯಥಾ ತ್ರಿವಿಷ್ಟಿಧಾತುಗುಣತಾ ರಜ್ಜುದ್ರವ್ಯಧೀಯಸೀ ಏವಮಿಂದ್ರೋಽಸಿ ದ್ವೃಥತರ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಇಲ್ಲಿ ಧಾತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಜ್ಜು ಎಂದರೆ ಹಗ್ಗವೆಂದರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ತ್ರಿಧಾತುವೆಂದರೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ನಾದ ಮೂರು ಹುರಿಗಳು ಸೇರಿ ಹೊಸೆಯುವಾಗ ಅವುಗಳು ಒಂದರೊಳಗೊಂದು ಹುರಿಗೊಂದು ಸೇರಿ ಒಂದು ಬಲ ನಾದ ಹಗ್ಗವಾಗುವುದು. ಹಗ್ಗವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ದಾರದಂತಿರುವ ಎರಡು ಮೂರು ಹುರಿಗಳನ್ನು ಹೊಸೆದು ಒಂದು ಹುರಿಯನ್ನು ಮಾಡುವರು. ಮತ್ತೆ ಅಂತಹ (ಮೂರೇಳೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ) ಮೂರು ಹುರಿಗಳನ್ನು ನೊವಲಿನಂತೆ ಹೊಸೆದು ದಪ್ಪವಾದ ಹಗ್ಗವನ್ನು ಮಾಡುವರು. ಇನ್ನೂ ದಪ್ಪವಾದ ಮತ್ತೆ ದೃಢವಾದ ಪಗ್ಗವಾಗ ಬೇಕಾದರೆ ಮತ್ತೊಂದಾವರ್ತಿ ಅಂತಹ ಹೊಸೆದ ಮೂರು ಹುರಿಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಹೊಸೆಯಬೇಕು. ಈ ರೀತಿ ಮಾಡಿದ ಹಗ್ಗವು ಬಹಳ ಘಟ್ಟಿಯಾಗುವ ಹಾಗೆ ಇಂಥನು ಬಹಳ ಶಕ್ತಿಸಂತನಾಗಿರುವನೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇಲ್ಲಿ ಮೂರು ಹುರಿಗಳಿಂದ ಹೊಸೆದ ಪಗ್ಗವನ್ನು ಇಂಥನ ಶಕ್ತಿಗೆ ಉಪಮಾನವನ್ನಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶೇಷವಿರುವುದು. ಈ ಋಕ್ಕೈವದಿಯೇ ತಿಸ್ರೋ ಭೂವಿಾಃ, ತ್ರೀಣಿ ರೋಚನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು—ಮೂರು ಹುರಿಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಹಗ್ಗದಲ್ಲಿ ಹುರಿಗಳು ಒಂದರೊಳಗೊಂದು ಯಾವರೀತಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವದೋ ಅಂತಿ ಇಂಥನ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳು ತಿಸ್ರೋ ಭೂವಿಾಃ—ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಯೂ ತ್ರೀಣಿ ರೋಚನಾ—ಎಂದರೆ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಅಗ್ನಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವುದೆಂಬ ಭಾವ ವನ್ನು ವಿಶದೀಕರಿಸುವುದು.

ಪ್ರತಿಮಾನಂ ಓಪಜಃ—ಇಂಥನ ಬಲವು ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಬಲಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಸಾಧಿಯಾಗಿರುವುದು ಎಂದರೆ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಸಮಷ್ಟಿ (ಒಟ್ಟು) ಬಲಕ್ಕೆ ಸಮನಾಗಿರುವುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ತಿಸ್ರೋ ಭೂವಿಾಃ—ತ್ರಯ ಇಮೇ ಲೋಕಾಃ | ದ್ಯೌಶ್ಚ ಪೃಥಿವೀ ಚಾಂತರಿಕ್ಷಂ ಚ | ಭೂವ್ಯಂತ ರಿಕ್ಷ ಸ್ವರ್ಗಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಲೋಕಗಳು. ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ತಿಸ್ರೋ ಭೂವಿಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು—

ತ್ರಿಸ್ರೋ ಭೂವಿಾಧಾರಯಾನ್ ತ್ರೇಯತ ದ್ಯೌನ್ ತ್ರೀಣಿ ವ್ರತಾ ವಿಧಥೇ ಅಂತರೇಷಾಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೨೭-೮)

ಶಿಸ್ತೋ ದ್ಯಾಪೋ ನಿಹಿತಾ ಅಂತರಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ತೋ ಭೂಮಿಾರುಪರಾಃ ಪದ್ಧಿಧಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೮೭-೨)

ಯಸ್ಯ ಶ್ವೇತಾ ವಿಚಕ್ಷಣಾ ತ್ರಿಸ್ತೋ ಭೂಮಿಾರಧಿಕ್ಷಿತಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೧-೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುವು,

ಶ್ರೀಣಿ ರೋಚನಾ—ಶ್ರೀಣಿ ತೇಜಾಂಸಿ | ದಿವ್ಯಾದಿತ್ಯಾಖ್ಯಮಂತರಿಕ್ಷೇ ವೈದ್ಯುತಮಗ್ನಿಂ ಪೃಥಿ-
ವ್ಯಾಮಾಡವನೀಯಾದಿರೂಪೇಣ ವರ್ತಮಾನಂ ಪಾರ್ಥಿವಮಗ್ನಿಂ | ಮೂರು ತೇಜಸ್ಸುಗಳು ಅಥವಾ ತೇಜೋ
ಮಂಡಲಗಳು—ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ (ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ) ಸೂರ್ಯರೂಪದಿಂದಿರುವ ತೇಜಸ್ಸು, ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯುತ (ಮಿಂಚಿನ)
ರೂಪದಿಂದಿರುವ ತೇಜಸ್ಸು, ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿ ಮೊದಲಾದ ಅಗ್ನಿರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ತೇಜಸ್ಸು ಎಂಬ
ಮೂರುವಿಧ ತೇಜಸ್ಸುಗಳು.

ಅತಿ ಇವಂ ವಿಶ್ವಂ ಭುವನಂ ವವಕ್ಷಿಥ—ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಸ್ವರ್ಗಗಳೆಂಬ ಲೋಕಗಳ
ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನೂ, ಆದಿತ್ಯ, ವಿಷ್ಣುತ್ ಅಗ್ನಿಗಳೆಂಬ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ತೇಜೋರಾಶಿಗಳನ್ನೂ
ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಜಾತವನ್ನೂ ಪಠ ಇಂದ್ರನಾದ ನೀನು ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಮಹಿಮೆ (ಧರಿಸಿ) ಕಾಪಾಡುತ್ತಿರು
ತ್ತೀಯೆ ಎಂಬ ಛಿಪ್ರಾಯುಪು.

ಅತಶ್ಚಃ ಇಂದ್ರಸಿ, ಜನುಷಾ ಸನಾತ್ ಅಸಿ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ ನಿನ್ನ ಜನ್ಮಾರಭ್ಯು ನಿನಗೆ ಶತ್ರುವಾಂ
ವರು ಯಾವಾಗಲೂ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಶತ್ರುವೆಂದರೆ ನಿನಗೆ ಸರಿಸಮಾನನಾಗಿ ನಿನ್ನೊಡನೆ ಹೋರಾಡುವ
ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಶತ್ರುವೆಂದರ್ಥವು. ಅಂತಹ ಬಲಿಷ್ಠನಾದ ಶತ್ರುವು ನಿನಗೆ ಹಿಂದೆಯೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಈಗಲೂ ಇಲ್ಲ.
ಮುಂದೆಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ನೀನು ಅಪ್ರತಿಪಹನಾದ ಪರಾಕ್ರಮಿಯು ಎಂಬ ಛಿಪ್ರಾಯುಪು.

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ತ್ರಿವಿಧಾಠು—ತ್ರಿಧಾ ತ್ರಿಪ್ರಕಾರೇಣ ವಿಷ್ಣ್ಯಾ ಪ್ರವೇಶನೇನ ವಿಧಿಯತೇ ತ್ರಿಮತೇ ಇತಿ ತಿವಿಧಿಧಾಠುಃ
ತ್ರಿಗುಣತಾ ರುಪ್ಣುಃ (ಮೂರು ಅವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಜೋಡಿಸಿದ ಹಗ್ಗ) ಷಕ. ಪ್ರವೇಶನೇ ಧಾತು. **ಸ್ತ್ರಿಯಾಂಕ್ರಿಸ್**
(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ವೃಶ್ವಭುಕ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಕಾರಕ್ಕೆ
ಸಕಾರಾವೇಶ. **ಪೃತ್ವದಿಂ** ಪ್ರತ್ಯಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಟಕಾರಾವೇಶ. **ವಿಷ್ಣು** ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. **ತುಧಾಷ್**
ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. **ಸಿತನಿಗಮಿಸುಸಿ—**(ಉ. ಸೂ. ೧-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ತುನ್
ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಾರಕಪೂರ್ವಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾರ್ಥ **ಕೃತ್**—(ಪಾ ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಮತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತು ಎಂಬುದು ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ
ಇಷ್ಟಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವೈಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯಕ್ಕನಿಬಂಧನವಾಗಿ ಲಾಕ್ಷಣಿಕ
ಪ್ರಯೋಗ. ಅಗ್ನಿ ಮರ್ಗಣವಃ ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗವನಾಡಿವಾಗ ಹುಡುಗನಲ್ಲಿ ಬಿಂಕಿಯು ಅಭೇದವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ
ಚಟುವಟಿಕೆ, ಕೋಪಾಧಿಕಾರಿಗಳ ಸಾಧ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಸಂಭವವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವರಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಮೂರು ರೀತಿಯಿಂದ

ಜೋಡಿಸುವುದಾದ ಹೆಗ್ಗವು ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ದೃಢವಾಗಿರುವಂತೆ ಅದರ ದಾರ್ಢ್ಯರೂಪಧರ್ಮವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅರೇತಿ ದಾರ್ಢ್ಯವುಳ್ಳ ಪ್ರತಿಮಾನನನ್ನು ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಜೋಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಮಾನಮ್—ಪ್ರತಿಮೀಯತೇ ಇತಿ ಪ್ರತಿಮಾನಮ್. ಮಾಜ್ ಮಾನೇ ಧಾತು. ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಯೋವೋರಣಾಕಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ. ಲಿತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಗತಪೂರ್ವಕನಾಮದರಿಂದ ಕೃದುತ್ರರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಿಶ್ಯಃ—ತ್ರಿಶಬ್ದ. ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದವಾದಾಗ ತ್ರಿಚತುರೋಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ತಿಸ್ಯ ಚತಸ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ರಿಸ್ತಾದೇಶ. ಇದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಿ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಅಚಿರಬುತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬುಕಾರಕ್ಕೆ ರೇಫಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತಸ್ವಾನಕ್ಕೆ ಯಜಾದೇಶ ಬಂದುದರಿಂದ ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಯೋಗೋಪಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರೋಚನಾ—ರೋಚನಾನ್ವಿ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶೇಲ್ಕಂವಸಿ ಬಬುಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೆ ಲೋಪ.

ವವಕ್ರಥ—ವವ ಪ್ರಾಪಣೀ ಧಾತು. ಇಚ್ಛಾರ್ಥತೋರುವಾಗ ಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಃ ಸಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್. ಹೋಠಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುಪಕಾರಕ್ಕೆ ಸನ್ನಿವಿತ್ತವಾಗಿ ಧತ್ವ ಷಢೋಃ ಕಃ ಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ಕತ್ವ. ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸನಿಪ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ವ. ಸನ್ಯಜೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಛಂದಸಸಗಾ ಸನ್ಯಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವವಕ್ವ ಎಂಬ ಸಂತತ ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುಸಂಕ್ಷೇಪಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿಲುಜ್ಜಲಜ್ಜಲಿಟಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟ್. ಕಾಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾದಾಮಮಂತ್ರೇ ಲಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೫) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನಂತ್ರೇ ಎಂದು ನಿಷೇಧನಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾರೂ ಅಮಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅನಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ಎಂದು ಪ್ರತಿಷೇಧ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಪುನಃ ಲಿಟ್ಟಿ ಮಿತ್ತವಾಗಿ ದ್ವಿತ್ವಾದಿಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿಪಿಗೆ ಛಲಾದೇಶ. ಅರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ಯಲಾದೇಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ಇಡಗನು. ಅತಿಜಂತದ ಪರದ್ದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆಕತ್ತುಃ—ನ ವಿದ್ಯತೆ, ಶತ್ರುಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ನೇಗ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ರರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕಃ |

ತ್ವಾಂ ದೇವೇಷು ಪ್ರಥಮಂ ಹವಾಮಹೇ ತ್ವಂ ಬಭೂಥ ಸ್ಯತ
ನಾಸು ಸಾಸಹಿಃ |

ಸೇಮಂ ನಃ ಕಾರುಮುಪಮನ್ಯುಮುಧ್ವಿದಮಿಂದ್ರಃ ಕೃಣೋತು
ಪ್ರಸವೇ ರಥಂ ಪುರಃ || ೯ ||

ಸದಾಶ್ಲೋಕಃ |

ತ್ವಾಂ | ದೇವೇಷು | ಪ್ರಥಮಂ | ಹವಾಮಹೇ | ತ್ವಂ | ಬಭೂಥ | ಸ್ಯತನಾಸು |
ಸಸಹಿಃ |

ಸಃ | ಇಮಂ | ನಃ | ಕಾರುಂ | ಉಪಮನ್ಯುಂ | ಉತ್ ಭಿದಂ | ಇಂದ್ರಃ |
ಕೃಣೋತು | ಪ್ರಸವೇ | ರಥಂ | ಪುರಃ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ದೇವೇಷು ಪ್ರಥಮಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ತ್ವಾಂ ಹವಾಮಹೇ | ಯಾಗಾರ್ಥಮಾಹ್ವಯಾ-
ಮಹೇ | ತಥಾ ಶ್ಲಂ ಸ್ಯತನಾಸು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಸಾಸಹಿರ್ಬಭೂಥ | ಶತ್ರುಣಾಮುಧ್ವಿದಮಿತಿಶಾಸಿ | ಉತ್ತ-
ರಾರ್ಥಃ ಪರೋಕ್ಷಶ್ಲೋಕಃ | ಸ ಇಂದ್ರೋ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಕಾರುಂ ಸ್ತುತೀನಾಂ ಕರ್ತಾರಮುಪಮನ್ಯು-
ಮುಪಮಂತಾರಂ ಸರ್ವಜ್ಞಮುಧ್ವಿದಂ ಶತ್ರುಣಾಮುದ್ವೇಶ್ವಾರಮಿಮಮೇವಂಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಂ ಪುತ್ರಂ
ಕೃಣೋತು | ಕರೋತು | ಅಪಿ ಚ ಪ್ರಸವೇ ಯುದ್ಧೋತ್ತಮವಸ್ತುದೀಯಂ ರಥಂ ಪುರೋಽನ್ಯೇಭ್ಯೋ
ರಥೇಭ್ಯಃ ಪುರತೋ ವರ್ತಮಾನಂ ಕರೋತು | ಯದ್ವಾ | ಕಾರುಮಿತ್ಯಾದೀನಿ ರಥವಿಶೇಷಸಾನಿ | ಕಾಠ್ಯಂ
ಯುದ್ಧಸ್ಯ ಕರ್ತಾರಮುಪಮನ್ಯುಮುಪಗತೇನ ಪ್ರಾಪ್ತೇನ ಮನ್ಯುನಾ ಕ್ರೋಧೇನ ಯುಕ್ತಮು-
ಧ್ವಿದಂ ಮಾರ್ಗೇಽವಸ್ಥಿತಾನಾಂ ವೃತ್ತಾದೀನಾಮುದ್ವೇಶ್ವಾರಮತಿಶಯೇನ ಭಂಕ್ತಾರಂ || ಬಭೂಥ |
ಬಭೂಥಾ ತತಂಥ ಜಗೃಂಥ ವವರ್ಥೇತಿ ನಿಗಮ ಇತಿ ನಿಸಂತನಾದಿಭಾವಃ | ಸ ಇಮಂ | ನೋಽಪಿ

ಲೋಪೇ ಚೇತ್ವಾಪಶೂರಣಮಿತಿ ಸುಲೋಪೇ | ಪ್ರಸವೇ | ಪೂರ್ವ ಪ್ರಾಣಿಪ್ರಸವೇ | ಋದೋರವ್ |
ಛಾಘಾದಿನೋತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪವಾರ್ಥ |

(ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ದೇವೇಷು—ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ | ಪ್ರಥಮಂ—ಮೊದಲನೆಯವನಾದ ಅಥವಾ
ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ | ತ್ಯಾಂ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಹವಾಮಹೇ—(ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾಗಿ) ಕರೆಯುತ್ತೀವೆ | ತ್ವಂ—ನೀನು |
ಪೃತನಾಸು—ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ | ಸಸಹೀ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹೊಡೆದು ಸೋಲಿಸುವವನಾಗಿ | ಬಭೂಥ—ಆಗಿದ್ದೀಯೆ |
ಸಃ ಇಂದ್ರಃ—ಆ ಇಂದ್ರನು | ನಃ—ನಮಗೆ. ಕಾರುಂ—ಸ್ತುತಿಕರ್ತನೂ | ಉಪಮನ್ಯುಂ—ಸರ್ವಜ್ಞನೂ |
ಉದ್ಧಿದಂ—(ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) ನಿರ್ಮೂಲ ಮಾಡುವವನೂ ಆದ | ಇಮಂ—ಮಗನನ್ನು | ಕ್ರೋಧತು—ಆನು
ಗ್ರಹಿಸಲಿ | ಅಥವಾ [ಕಾರುಂ—ಯುದ್ಧ ನಿರ್ಮಾಪಕವಾದುದೂ | ಉಪಮನ್ಯುಂ—ಕ್ರೋಧವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸ
ತಕ್ಕದ್ದೂ | ಉದ್ಧಿದಂ—ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ] ಇಮಂ ರಥಂ—ಈ ನಮ್ಮ ರಥವನ್ನು |
ಪ್ರಸವೇ—ಯುದ್ಧವು ಸಂಭವಿಸಿದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಪುರಃ—(ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ರಥಗಳಿಗೂ) ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ |
ಕ್ರೋಧತು—ಇರುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ನಾನು ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತೀನೆ.
ನೀನು ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹೊಡೆದು ಸೋಲಿಸುತ್ತೀಯೆ. ಇಂದ್ರನು ನಮಗೆ ಸರ್ವಜ್ಞನೂ ಶತ್ರುನಾಶ
ಕನೂ ಆದ ಪುತ್ರನನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಮತ್ತು ನಮಗೆ ಯುದ್ಧ ನಿರ್ಮಾಪಕವಾದುದೂ, ಕ್ರೋಧವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸ
ತಕ್ಕದ್ದೂ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ ರಥವನ್ನು | ಯುದ್ಧಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಇತರ ಎಲ್ಲಾ
ರಥಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ.

English Translation

We invoke you, Indra, the first among the gods ; you have been
the victor in battles : may Indra put foremost in the battle this our chariot,
which is efficient, impetuous, and the uprooter (of all impediments).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ತ್ಯಾಂ ದೇವೇಷುಂ ಪ್ರಥಮಂ ಹವಾಮಹೇ—ಈ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು
(ಇಂದ್ರನನ್ನು) ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವಾಗ ಮೊದಲು ನಿನ್ನನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವೆನೆ ಎಂದರ್ಥವು.

ಪೃತನಾಸು—ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು | ರಣಃ ವಿವಾಕ್ ಮೊದಲಾದ ನಲವತ್ತಾರು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ
ಪೃತನಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪೃತನಾಸು ಎಂದರೆ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು. (ನಿ. ೨-೯)

ಸಸಹೀ—ಶತ್ರೋಣಾಮಭಿಭವಿತಾ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸುವವನು. ಇಲ್ಲಿ ಭಂದಿಸುವ ಅನುಕೂಲಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಈ ಶಬ್ದದ ಮೊದಲ ಅಕ್ಷರವು ಸಂಹಿತಾಪಾಠದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವಾಗಿರುವುದು.

ಕಾರುಂ—ರೇಫಃ ಜರಿತಾ ಮೊದಲಾದ ಹದಿಮೂರು ಸ್ತೋತ್ರನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾರುಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕಾರುಂ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವನನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು. (ನಿ ೩-೧೯) ಇದಲ್ಲದೆ ಯಾಸ್ಮರು,

ದೈನ್ಯಾ ಹೋತಾರಾ ಪ್ರಥಮಾ ಸುನಾಚಾ ಮಿಮಾನಾ ಯಜ್ಞಂ ಮನುಷೋ ಯಜಿಷ್ಯು |
ಪ್ರಚೋದಯಂತಾ ವಿವಿಧೇಷು ಕಾರೂ ಸ್ತುತೀನಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಪ್ರದಿಶಾ ದಿಕಂತಾ ||
(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೭)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯೆ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ವಿದರ್ಭೇಷು ಕಾರೂ-ಯಜ್ಞೇಷು ಕರ್ಕಾರೌ ಋತ್ವಿಜೌ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವ ಇಬ್ಬರು ಮುಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರಾದ ಹೇಳಿರುವರು. (ನಿ. ೮-೧೭).

ಉಪಮನ್ಯುಂ—ಉಪಮಂತಾರಂ ಸರ್ವಜ್ಞಂ | ಯದ್ವಾ ಉಪಮನ್ಯುಮುಪಗತೇನ ಸ್ತಾಪ್ತೇನ ಮನ್ಯುನಾ ಕ್ರೋಧೇನ ಯುಕ್ತಂ | ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿವೃತ್ತನಾದಂತೆ ಭಾವಿಸುವುದಾದರೆ ಸರ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಸರ್ವಜ್ಞನು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಅಥವಾ ಮನ್ಯು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕ್ರೋಧವೆಂದು ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ರೋಧವುಳ್ಳವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇಂಪ್ರಸುಯುದ್ಧವಾದುದಾಗ ಶತ್ರುಗಳ ಮೇಲೆ ಕ್ರೋಧಯುಕ್ತನಾಗಿರುವನೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಉದ್ವಿಧಂ—ಶತ್ರೋಣಾಮುದ್ವೇಶ್ತಾರಂ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಭಂಜನಮಾಡುವವನು, ಧ್ವಂಸಮಾಡುವವನು, ನಾಶಗೊಳಿಸುವವನು.

ಪ್ರಸವೇ—ಪೂಜ್ ಸ್ತಾಣಿಪ್ರಸವೇ | ಪ್ರಸವಶಬ್ದವು ಹುಟ್ಟುವುದು ಸಂಭವಿಸುವುದು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಸಂಭವದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾವಾಗುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಎಂದರ್ಥವು

ಇಂದ್ರಃ ಕೃಣೋತು ಪ್ರಸವೇ ರಥಂ ಪುಃ—ಯುದ್ಧಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ರಥವು ಎಲ್ಲರ ರಥಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಮುಂದಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡು ಎಂದರೆ ನಾವು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎನುಕಿ ಅವರನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ನಮ್ಮ ರಥವು ತಕ್ಕವಿನ್ ಮುಂದುಗಡೆ ಗೃಹವಾಗಿ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡು ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿರುವುದು. ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾರ್ಧವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕೃತವಾಗಿಯೂ ಉತ್ತರಾರ್ಧವು ಪರೋಕ್ಷಕೃತವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕೃತಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆಯು ಈ ಸೂಕ್ತದ ಪ್ರಥಮ ಮುಕ್ತಿಯ ವಿಶೇಷ ವಿವರಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿರುವುದು. (ಪೇಟ: 316)

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಹವಾಮಹೇ—ಹೈರ್ಜ್ ಸ್ಪರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತೆಅತ್ಯನೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. ಕನ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ ಅವಾಪೇರ. ತಿಷಂತನಿಷಾಂತಪುರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬಭೂಥ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಬಭೂಥ ತತಂಥ ಂಗ್ಯಂಭ ವವರ್ಥೇತಿ ನಿಗಮೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತನಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆತಿಜಂತವ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಸರಿಃ—ಪಹ ಮರ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಆದ್ಯಗಮಹನ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೬೧) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಚಕಾರ ಗ್ರಹಣಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಇವಕ್ಕೆ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಡ್ಯದ್ವಾವಿರುವುದರಿಂದ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಆದಿಪಲ್ ಶೇಷ. ಅನ್ಯೇಷಾಮುಪಿ ದ್ವಿತ್ಯತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೇಮನ್—ಇಮನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸೋಚಿ ಲೋಪೇ ಚೇತ್ ಪಾದಪೂರಣಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಾದಪೂರ್ತಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ಸನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಸುಪಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕಾರುನ್—ಕುಕ್ಯೌ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಕೃವಸಾಚಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಸವೇ—ಪೂಜ್ ಪ್ರಾಣಿಪ್ರಸವೇ ಧಾತು. ಖೂದೋರಪ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಅವಾದೀಶ. ಥಾಥಘೌಷ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಯೊಡನೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ರಮೀಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೯ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತೃಂ ಜಿಗೇಥ ನ ಧನಾ ರುರೋಧಿಧಾರ್ಭೀಷ್ಟ್ವಾಜಾ ಮಘವನ್ತ.

ಹತ್ಸು ಚ |

ತ್ವಾಮುಗ್ರಮವಸೇ ಸಂ ಶೀಮಿಸ್ಯಥಾ ನ ಇಂದ್ರ ಹವನೇಷು

ಚೋದಯ || ೧೦ ||

ಸದಸಾಃ

ತ್ವಂ | ಜಿಗೇಫ | ನ | ಧನಾ | ರುರೋಧಿಫ | ಅರ್ಭೇಷು | ಆಜಾ | ಮುಘಃ ೨ ವನ್ |

ಮಹತ್ ೨ ಸು | ಚ |

ತ್ವಾಂ | ಉಗ್ರಂ | ಅಸೇ | ಸಂ | ಶಿಶೀಮಸಿ | ಅಥ | ನಃ | ಇಂದ್ರ | ಹವನೇ-
ಷು | ಚೋದಯ || ೧೦ ||

ಪಾಂಸಾಘಾಘ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಜಿಗೇಫ | ಶತೋಞ್ಜಾಯಸಿ | ತಥಾ ಧನಾ ಶತ್ರುಭ್ಯೋಽಪಹೃತಾನಿ ಧನಾನಿ ನ ರುರೋಧಿಫ | ನಾವರುಣಸ್ಥಿ | ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಪ್ರಯಚ್ಛಸೀತ್ಯರ್ಭಃ | ಹೇ ಮುಘವನ್ ಧನವಂದ್ರ | ಅರ್ಭೇಷುಲ್ಲೇಷ್ಯಾಜಾ ಆಜಿಷು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಮಹತ್ವೈ ಚ ಸ್ತೌರ್ಭೇಷು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಜಾವನೇಷ್ಯಾ-
ಕಂ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಮುಗ್ರಮುದ್ಗುಣಮಧಿಕಬಲಂ ತ್ವಾಂ ಸಂ ಶಿಶೀಮಸಿ | ಸ್ತೋತ್ರೈಸ್ತೀಕ್ಷ್ಣೀಕುರ್ಮಾಃ | ಅಥಾನಂತರಂ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಹವನೇಷು ಯುದ್ಧಾರ್ಥಮಾಹ್ವಾನೇಷು ಸತ್ಪ್ಸಾಗತ್ಯೈ ನೋಽಸ್ಯಾ-
ಞ್ಜೋದಯ | ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಪ್ರೇರಯ | ಜಯಂ ಪ್ರಾಪಯೇತ್ಯರ್ಭಃ || ಜಿಗೇಫ | ಜಿ ಜಯೇ | ಲಿಟಿ ಫಲಿ ಕ್ರಾದಿನಿಯಮಾಪ್ತಾ ಪ್ರಸ್ಯೋಟೋಽಚಿಸ್ತಸ್ಯ ತ್ವಲೈನಿಟೋ ನಿತ್ಯಂ | ಪಾ. ೭.೨-೩೧ | ಇತಿ ಪ್ರತಿ-
ಷೇಧಃ | ಸನ್ನಿ ಟೋರ್ಜೀರಿತ್ಯಭ್ಯಾಸಾದುತ್ತರಸ್ಯ ಜಕಾರಸ್ಯ ಕುತ್ವಂ | ರುರೋಧಿಫ | ಕ್ರಾದಿನಿಯಮಾದಿಟ್ | ಆಜಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲಾಗಿತಿ ಸಪ್ತಮಿಾಬಹುವಚಿನಸ್ಯ ಡಾದೇಶಃ | ಶಿಶೀಮಸಿ | ಶೋ ತನೂಕರಣೇ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ನಿಕರಣಸ್ಯ ತ್ವಃ | ಆದೇಶ ಇತ್ಯಾತ್ವಂ | ದ್ವಿವಚನೇ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತ್ಯಭ್ಯಾ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ | ಈ ಹಲ್ಯುಘೋರಿತಿ ಕಾರಾಂತಾದೇಶಃ | ಇದಂತೋ ಮಸಿಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ನಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಜಿಗೇಫ—(ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) ಜಯಮುತ್ತೇಯ | ಧನಾ (ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಕಸಿದುಕೊಂಡ) ಧನಗಳನ್ನು | ನೆ ರುರೋಧಿಫ—ಮುಚ್ಚಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. (ನಿನ್ನ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಲ್ಲಾ ಹಂಚುತ್ತೀಯೆ) | ಮುಘವನ್—ಧನಯುಕ್ತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ಅರ್ಭೇಷು ಆಜಾ—ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ, ಮಹತ್ವೈ ಚ—ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ | ಅವಸೇ—(ನಮ್ಮ) ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ | ಉಗ್ರಂ—ಪ್ರಚಂಡನಾದ ಬಲವುಳ್ಳ | ತ್ವಾಂ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಸಂ ಶಿಶೀಮಸಿ—(ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ) ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೀವೆ | ಅಥ—ಅನಂತರ | ಇಂದ್ರ—ನಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಹವನೇಷು—(ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ) ನಾವು ಕರೆದಾಗ (ಬಂದು) | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಚೋದಯ—ಹುರಿಯುಂಟು |

|| ಛಾಂದೋ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುತ್ತೀಯೆ. ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಕಸಿದುಕೊಂಡ ಧನವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದೇ ಭಕ್ತರಿಗೆಲ್ಲಾ ಅದನ್ನು ಹಂಚುತ್ತೀಯೆ. ಧನಯುಕ್ತನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ, ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರಚಂಡಬಲವುಳ್ಳ ನಿನ್ನನ್ನು ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗುವಂತೆ (ಪ್ರಸನ್ನನಾಗುವಂತೆ) ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ಅನಂತರ ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಕರೆಯನು, ಮನ್ನಿಸಿ ಬಂದು ನಮ್ಮನ್ನು ಹುರಿದುಂಬಿಸು.

English Translation

You conquer, and withhold not the booty : in trifling or serious conflicts, we sharpen you, fierce Maghavan, for our defence ; do you therefore, inspirit us in our defiance.

ವಿಕೀರ್ಣವಿಷಯಗಳು

ಅರ್ಭೇಷು—ಅರ್ಭ ಇತ್ಯಲ್ಪನಾಮ | ಅರ್ಭಕೇ ಅವೃದ್ಧೇ ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ (ನಿ. ೪-೧೫) ಅಲ್ಪೇಷ್ವಿ-ತ್ಯರ್ಥಃ | ಸಣ್ಣದಾದ, ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದದಿರುವ ಎಂದರ್ಥವು.

ಅರ್ಭೇಷು ಮದತ್ಸು ಚ ಆಜಾ—ಸಣ್ಣ ಕದನಗಳಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಅಥವಾ ದೊಡ್ಡ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಉಗ್ರಂ—ಉದ್ದೀರ್ಣಮಧಿಕಬಲಂ | ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾದ ಅಥವಾ ಅಧಿಕಬಲವುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನನ್ನು.

ಶಿಶೀಮಸಿ—ಸ್ತೋತ್ರೈಶ್ಚೀಕ್ಷ್ಮೀಕುರ್ಮಃ | ಶೋ ತನೂಕರಣೇ | ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುವುದಿನ್ನೆ ಬುದ್ಧಿಯು ಚುರುಕಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ.

ಹವನೇಷು—ಇದು ಆಹವ-ಯುದ್ಧ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಪರ್ಯಾಯನಾಮವು. ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಯುದ್ಧವು ಸಂಭವಿಸಿರುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಜಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಮುಷಿಯು ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡಿರುವನೆಂದು ಕೆಲವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರತಿಮುಕ್ತೆನ್ನಲ್ಲಿಯೂ ಯುದ್ಧಸಂಬಂಧವಾದ ಶಬ್ದಗಳೂ ಜಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಶ್ನೆಯಾ

ಚಿಗೇಥ—ಚಿ ಜಯೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಕೈಪದಾಸಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಹಿಗ ಧಲಾದೇಶ. ಕೈಸೈಭೈ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೧೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಿಟಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದೇವೇಧನನ್ನು ನಿಯಮಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದರೆ ಅಚಿಸ್ತಾಸೈಕೈಥೈನಿಬೋ ನಿತ್ಯಮ್—

(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಂತವಾಮದರಿಂದ ಥಲಿನಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಇತ್ಯೇವೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಿಣ್ಮಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಸನ್‌ಲಿಟೋರ್ಜೀಕಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಸಂದಲ್ಲಿರುವ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕೃತ್ವ. ಸಾರ್ವಧಾತು—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಜಿಗೀಥ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧನಾ—ಧನಾನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಶೇತ್ಯಕದಸಿ ಬಹುಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗಿ ಲೋಪ.

ರುಶೋಧಿಥ—ರುಧಿರ್ ಅವರಣೇ ಧಾತು. ಲಿಣ್ಮಿಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಥಲಾದೇಶ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಕ್ರಾಸ್ತನಿಯಮದಿಂದ ಥಲಿಗೆ ಇಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಿಣ್ಮಿಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ ತಿಹಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಜಾ—ಅಜಿ ಚಬ್ಬ. ಸಪ್ತಮೀಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಅವಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಡಾದೇಶ. ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಟಿಲೋಪ.

ಅವಸೇ—ಅವ ರಕ್ತಣೇ ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುನಿಬಂಧನವಾದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾರುವರಿಂದ ಅಮ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಶಿಶೀಮಸಿ—ಶಿಶೀ ಕನೂಕರಣೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಶ್ಲ ಅದೇಶ. ಆದೇಚೆ ಉಪದೇಶೇಶಿತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಅತ್ವ. ಶ್ಲ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ವ. ಈ ಹಲ್ಯಘೋರೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಭ್ಯುಪಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಅತ್ವ. ಇದಂತೋ ಮಸೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಕಾಗಮ. ಶಿಶೀಮಸಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಘ—ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾವಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚೋದಯಿ—ಚುದ ಪ್ರೇರಣೇ. ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. ಸತ್ಯಾಪಜಾತ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್. ಣಿಹಂತದ ಮೇಲೆ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಹ ಅದೇಶ. ಕರ್ವಿಚರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ರವಾಗಿ ಣಿಚಿಗಿ ಗುಣ. ಆಯಾದೇಶ. ತಿಹಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ||೧೦||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ವಿಶ್ವಾಹೇಂದ್ರೋ ಅಧಿವಕ್ತಾ ನೋ ಅಸ್ತು ಸರಿಹೃತ್ಯತಾಃ ಸನು-
ಯಾಮು ವಾಜಂ ।

ತನ್ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ಮಾಮಹಂತಾಮದಿತಿಃ ಸಿಂಧುಃ
ಪೃಥಿವೀ ಉತ ದ್ಯೌಃ ॥ ೧೧ ॥

ಏದಪಾಠಃ

ವಿಶ್ವಾಹಾ । ಇಂದ್ರಃ । ಅಧಿವಕ್ತಾ । ನಃ । ಅಸ್ತು । ಅಸರಿಹೃತ್ಯತಾಃ । ಸನು-
ಯಾಮು । ವಾಜಂ ।

ತತ್ । ನಃ । ಮಿತ್ರಃ । ವರುಣಃ । ಮಮಹಂತಾಂ । ಅದಿತಿಃ । ಸಿಂಧುಃ । ಪೃಥಿ-
ವೀ । ಉತ । ದ್ಯೌಃ ॥ ೧೧ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವ್ಯಾಖ್ಯಾತೇಯಂ ದೋಹಿಚ್ಯಾವೇತಿ ವರ್ಗೇ । ಇಂದ್ರಃ ಸರ್ವೇಷ್ವದಃಸ್ಯಸ್ಮಾಕಂ ಪಕ್ಷಸಾತೇನ
ವಕ್ತಾ ಭವತು । ವಯಂ ಚಾಕುಟಿಲಗತಯಃ ಸಂತ ಇಂದ್ರೇಣ ದತ್ತಮನ್ನಂ ಲಭಾಮಹೇ । ಯದಸ್ಮಾಭಿಃ
ಪ್ರಾರ್ಥಿತಮಸ್ಮದೀಯಂ ತನ್ನಿತ್ಯಾದಯಃ ಪೂಜಿತಂ ಕುರ್ವಂತು ॥

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ

ವಿಶ್ವಾಹಾ—ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ । ನಃ—ನಮಗೆ । ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು । ಅಧಿವಕ್ತಾ—ಆಭಿನಾನ
ನವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ವಚನವ್ಯವನಾಗಿ । ಅಸ್ತು—ಆಗಲಿ. (ನಾವೂ ಸಹ) । ಅಸರಿಹೃತ್ಯತಾಃ—ವಕ್ರವಾದ
ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರಲಾಗಿ (ಮಜುವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿದ್ದು ಕೊಂಡು) । ವಾಜಂ—(ಪ್ರಭೂತವಾದ) ಆಸ್ತನನ್ನು ।
ಸನುಯಾಮು—ಅನುಭವಿಸೋಣ । ನಃ—ನಮ್ಮ । ತತ್—ಪ್ರಾರ್ಥಿತವಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು । ಮಿತ್ರಃ—
ಮಿತ್ರನೂ । ವರುಣಃ—ವರುಣನೂ । ಅದಿತಿಃ—ಅದಿತಿಯೂ । ಸಿಂಧುಃ—ಸಾಗರಾಧೀನತೆಯೂ । ಪೃಥಿವೀ—
ಪೃಥ್ವಿಯೂ । ಉತ—ಮತ್ತು । ದ್ಯೌಃ—ದ್ಯುಲೋಕವೂ ಸಹ । ಮಾಮಹಂತಾಂ—ಸಂರಕ್ಷಿಸಲಿ ॥

ಭಾವಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರನು ನಮಗೆ ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಅಭಿಮಾನವಚನವುಳ್ಳವನಾಗಿರಲಿ ನಾವೂ ಕೂಡ ಯಾವಾಗಲೂ ಋಜುಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿದ್ದು ಕೊಂಡು ಪ್ರಭೂತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಅನುಭವಿಸೋಣ. ನಮ್ಮ ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಮಿತ್ರನೂ, ವರುಣನೂ ಅದಿತಿಯೂ, ಸಾಗರಾಧಿದೇವತೆಯೂ, ಪೃಥ್ವಿಯೂ ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕವೂ ಸಹ ಸಂರಕ್ಷಿಸಲಿ.

English Translation

May Indra daily be our vindicator, and may we, with undiverted course, enjoy abundant food ; and may Mitra, Varuna, Aditi,—ocean, preserve it to us.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವಿಶ್ವಾಹಾ—ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕು ೧೦೦ನೇ ಸೂಕ್ತದ ೧೯ನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದರಲ್ಲಿರುವ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ನೋಡಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು. 263-264 ವೇದಗಳನ್ನು ನೋಡಿ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಈ ಮಂತ್ರವು ಹಿಂದೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿತವಾದುದರಿಂದ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯೂ ಅಲ್ಲಿಯೇ (ಋ. ಸಂ ೧-೧೦೦-೧೯) ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. || ೧೧ ||

ನೂರ ಎರಡನೇ ಸೂಕ್ತ ಸಮಾಪ್ತವು.

—:—

ನೂರನೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ತತ್ರ ಇತ್ಯೇಷ್ಯರ್ಚಿಂ ದಶಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಕುತ್ರಸ್ಯಾರ್ಷಮ್ನಂದ್ರಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಂ | ತಥಾ ಚಾನು
ಕ್ತಾಂತಂ | ತತ್ತೇಷ್ಯಾವಿತಿ || ತೈತ್ತೀಯೇ ಛಂದೋಮೇ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯ ಇದಂ ಸೂಕ್ತಂ ನಿವಿವ್ರಾಣಂ |
ವಿಕ್ರಜಿತ ಇತಿ ಖಂದೇ ಸೂಕ್ತಿಕಂ | ತತ್ತ ಇಂದ್ರಿಯಮಿತಿ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಂ | ಅ. ೪-೩ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ತತ್ತೆ ಇಂದ್ರಿಯಂ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹೆದಿನೈವನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಋಕ್ಯುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಕ್ಷನು ಋಷಿಯು. ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು. ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ತು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ತತ್ತೇದ್ರವ್ಯಾ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ತೃತೀಯಭಂದೋ ಮಾಮುತ್ರಪಠನಮಾಡುವಾಗ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶ್ವಮುತ್ರಗಳಿಗೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ನಿವಿಧ್ಯಾನ ಮುತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂಕ್ತದ ವಿಶ್ವಜಿತ ಎಂಬ ಖಂಡದ ತತ್ತೆ ಇಂದ್ರಿಯಮಿತಿ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಂ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ. ೮-೭).

:0:

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೧೦೩

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೫ || ಸೂಕ್ತ—೧೦೩ ||

|| ಅಸ್ವಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೭ || ವರ್ಗ—೧೬, ೧೭ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮಂತ್ರಂತ್ಯ— ೫ ||

|| ಋಷಿಃ—ಕ್ಷನು || ಅಂಗರಸಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ||

|| ಭಂಡಃ— ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಃ ||

ತತ್ತೆ ಇಂದ್ರಿಯಂ ಪರಮಂ ಪರಾಚೈರಧಾರಯಂತ ಕವಯಃ
ಪುರೇದಂ ।

ಪ್ರಮೇದಮನ್ಯದ್ಧಿನ್ಯಂ ನ್ಯದಸ್ತು ಸಮಾ ಪೃಚ್ಯತೇ ಸಮನೇವ ಕೇ-
ತುಃ || ೧ ||

ಃ ಪದವಾಃ :

ತತ್ | ತೇ | ಇಂದ್ರಿಯಂ | ಪರಮಂ | ಪರಾಚ್ಛೇಃ | ಅಧಾರಯಂತ | ಕವಯಃ |
ಪುರಾ | ಇದಂ |

ಕ್ಷಮಾ | ಇದಂ | ಅನ್ಯತ್ | ದಿವಿ | ಅನ್ಯತ್ | ಅಸ್ಯ | ಸಂ | ಈಮಿತಿ | ಪೃಚ್ಛ-

ತೇ | ಸಮನಾ 5 ಇವ | ಕೇತುಃ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತ್ವದೀಯಂ ಪರಮಮುತ್ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯಂ ತತ್ರ ಸಿದ್ಧಮಿದಂ ವರ್ತಮಾನಮಿಂದ್ರಿಯಂ ಬಲಂ
ಪುರಾ ಪೂರ್ವಸ್ಮಿನ್ಪಾಲೇ ಕವಯಃ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿನಃ ಸ್ತೋತಾರಃ ಪರಾಚ್ಛೇಃ ಪರಾಚೀನಂ ಪರಾಜ್ಞುಮಂ |
ಯದ್ವಾ | ಪರಾಚ್ಛೇಃ ಪರಾಂಚೆನ್ನೈಃ ಪರಾಗಮನೈರ್ಯುಕ್ತಂ | ಯುದ್ವಾಭಿಮುಖಮೇವಾಧಾರಯಂತ |
ಧೃತವಂತಃ | ಅಸಿ ಚಾಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯಾನ್ಯದೇಕಮಿದಮಗ್ನಾಹ್ಯಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಕ್ಷಮಾ ಕ್ಷಮಾಯಾಂ
ಭೂಮೌ ವರ್ತತೇ | ಅನ್ಯದಪ್ಯೇಕಂ ಸೂರ್ಯಾಹ್ಯಂ ದಿವಿ ದ್ಯುಲೋಕೇ | ಈಂ ತದಿದಮಭಯವಿಧ-
ಮಿಂದ್ರಸ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಃ ಸಂಪೃಚ್ಛತೇ | ಪರಸ್ಪರಂ ಸಂ ಯುಜ್ಯತೇ | ರಾತ್ರಾವಾದಿತ್ಯೋನ್ಯಗ್ನಿನಾ ಸಂಯು-
ಕ್ತೋ ಧವತಿ | ಅಗ್ನಿಂ ವಾನಾದಿತ್ಯಃ ಸಾಯಂ ಪ್ರವಿಶತಿ | ತಸ್ಮಾದಗ್ನಿರ್ದೂರಾನ್ಯಕ್ರಂ ದದೃಶ ಇತಿ
ಶ್ರುತೇಃ | ಅಹನಿ ತ್ವಗ್ನಿಃ ಸೂರ್ಯೇಣ ಸಂಕಚ್ಛತೇ | ಉದ್ಯಂತಂ ವಾನಾದಿತ್ಯವಾಗ್ನಿರನುಸಮಾರೋ-
ಹತಿ | ತಸ್ಮಾದ್ಲೂಮ ವನಾಗ್ನೇರ್ದಿವಾ ದದೃಶ ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ತೈ. ಛಾ. ೨.೧೨.೨.೯, ೧೦ | ಅನಂಯೋಃ
ಪರಸ್ಪರಸಂಗಮನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಸಮನೇವ ಕೇತುಃ | ಸಮನಶಬ್ದಃ ಸಂಗ್ರಾಮವಾಚೀ | ಯಥಾ
ಸಮನೇ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಯಥ್ಯಮಾನಯೋರುಭಯೋಃ ಕೇತುರ್ಭವೋ ಧ್ವಜಾಂತರೇಣ ಸಂಯುಜ್ಯತೇ
ತದ್ವತ್ || ಇಂದ್ರಿಯಂ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಲಿಂಗಂ ಬಲಂ | ಇಂದ್ರಿಯಮಿಂದ್ರಂ ದ್ರೋಮಿತಿ ಘಟ್ಟತ್ಯಯಾಂತೋ
ನಿಪಾತ್ಯತೇ | ಪರಾಚ್ಛೇಃ | ಅವ್ಯಯಮೇತತ್ ಉಚ್ಛೈರ್ನಿರ್ವಿಚ್ಛಿರಿತಿ ಯಥಾ | ಯಾಸ್ಯ ಸ್ತಾಪ್ತ | ಪರಾಚ್ಛೇಃ
ಪರಾಂಚೆನ್ನೈಃ | ನಿ ೧೧-೨೫ | ಇತಿ | ಕ್ಷಮಾ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಲುಕ್ | ಈಮೋ
ಮಲೋಪಃ ಸಂಹಿತಶಬ್ದಂವಸಃ | ಸಮನೇವ | ಪಮ ಪ್ಷಮ ಅನ್ಯತ್ ನ್ಯೇ | ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಸಿ
ದೃಶ್ಯತೇ | ಸಾ. ೩-೬-೧೩೦ | ಇತಿ ಯುಚ್ಛ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಆಕಾರಃ | ಇನೇನ ನಿಧ-
ಕ್ಯಲೋಪಃ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ಪರತ್ವಂ ಚೇತಿ ಸಮಾಸಃ ||

ತೃತೀಯಾರ್ಥ

(ಇಂದ್ರ-ವಿಚ್ಛೇ ಇಂದ್ರಪೇ) | ತೇ-ನಿನ್ನ ಪರಮಂ-ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯಮಾಮನಾ | ತತ್-ಶ್ರುಸಿವ
ವಾಸುದಾ | ಇದಂ-ವಿದುಗಿ ಕಾಣಿಸ್ತುರಾತ್ರಮಾ ಆದ | ಇಂದ್ರಿಯಂ-ಬಲವನ್ನು | ಪುರಾ-ಪೂರ್ವ

ನಲ್ಲಿ | ಕವಯೇ—ಕ್ರಾಂತರರ್ಥಿಗಳಾದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವಗಳು | ಪರಾಚೈಃ—(ದೇವನಿವಾಸಕ್ಕೆ) ಪರಾಜ್ಞುಖವಾಗಿ (ಶತ್ರುಗಳ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ) ಇರುವಂತೆಯೇ | ಅಧಾರಯಂತೆ—ಗೃಹಿಸಿ ತಿಳಿದರು. | ಅಸ್ಯೇ—ಈ ಇಂದ್ರನ | ಅಸ್ಯತ್—ಒಂದು ಅಂಶವಾದ | ಇದಂ—ಅಗ್ನಾಪ್ಯವಾದ ತೇಜಸ್ಸು | ಕ್ಷಮಾ—ಭೂಮಿಯಮೇಲೆಯೂ | ಅಸ್ಯತ್—ಇನ್ನೊಂದು ಅಂಶವಾದ ಸೂರ್ಯಾಪ್ಯವಾದ ಜ್ಯೋತಿಯು | ದಿವಿ—ಅಂತರಕ್ಷತ್ರಲ್ಲಿಯೂ | ಹೀಗೆ | ಈಂ—ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಇಂದ್ರನ ಜ್ಯೋತಿಯೂ ಸಹ | ಸಮನಾ—ಯುದ್ಧರಂಗದಲ್ಲಿ | ಕೇತುಃ ಇವ— (ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳ) ದ್ವಜಗಳಂತೆ | ಸಂ ಪೃಚ್ಛತೇ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ |

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದುದೂ, ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದೂ, ಎದುರಿಗೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದೂ ಆದ ಬಲವನ್ನು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕ್ರಾಂತರರ್ಥಿಗಳಾದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಯುದ್ಧಾಭಿಮುಖವಾಗಿರುವಂತೆಯೇ ತಿಳಿದರು. ಇಂದ್ರನ ಒಂದಂಶವಾದುದೂ ಅಗ್ನಾಪ್ಯವಾದುದೂ ಆದ ತೇಜಸ್ಸು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆಯೂ ಇನ್ನೊಂದಂಶವಾದುದೂ ಸೂರ್ಯಾಪ್ಯವಾದುದೂ ಆದ ಜ್ಯೋತಿಯು ಅಂತರಕ್ಷತ್ರಲ್ಲಿಯೂ ಹರಡಿ ಇವೆರಡೂ ಸಹ ಯುದ್ಧರಂಗದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳ ದ್ವಜವೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲಿತು ಸೇರುವಂತೆ ಅಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಸೂರ್ಯನೊಂದಿಗೂ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಅಗ್ನಿಯೊಂದಿಗೂ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ.

English Translation

The sages have formerly been possessed of this your supreme power, Indra, as if it were present with them, one light of whom shines upon the earth, the other in heaven, and both are in combination with each other, as banner (mingles with banner) in battle.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಇಂದ್ರಿಯಂ—ಬಲಂ | ಈ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಿಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಲವೆಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಬಲ ಅಥವಾ ಧನವೆಂದು ಸ್ಕಂದಪ್ರಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮುಘಂ, ರೇಕ್ಷೆಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೨೮ ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೨-೯) ಬಲವಾಗಲಿ, ಧನವಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಇನ್ನಾವ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವಾಗಲಿ, ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯವೆಂಬ ಅರ್ಥದ ಅಥವಾ ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿದೆಯೆಂದು ಮುಕ್ತಂಹಿತಿಯ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲದೆ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ಎಂದೂ, ಇಂದ್ರನಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂದೂ ಸಹ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತವೆ.

ಸ ಇದೈನೇ ನಮಸ್ಯ ಭಿವರ್ಚಸ್ಯತೇ ಚಾರು ಜನೇಷು ಪೃಬ್ರುವಾನಾ ಇಂದ್ರಿಯಂ |

(ಬು. ಸಂ. ೧-೨೫-೪)

ಮಾಂತರಾಂ ಭುಜನಾ ರೀರಿಷೋ ನಃ ಕ್ರದ್ಧಿತಂ ತೇ ಮಹತ ಇಂದ್ರಿಯಾಯ |

(ಬು. ಸಂ. ೧-೧೦೪-೬)

ನ ಜೋಣೇಧ್ಯಾಂ ಪರಿಭ್ಯೇ ತ ಇಂದ್ರಿಯಂ ನ ಸಮುದ್ರೈಃ ಪರ್ವತೈರಿಂದ್ರ ತೇ ರಥಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೬-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಿಯಂ—ಬಲಂ ; ಇಂದ್ರಿಯಾಯ ವಿವಿಧಾಯ ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ವಿವಿಧವನ್ನೂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ನಿರಗ್ನಯೋ ರುರುಚುರ್ನಿರು ಸೂರೈಃ ನಿಃ ಸೋಮ ಇಂದ್ರಿಯೋ ರಸಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೩-೨೦)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರೇಣಿ ಸೇವ್ಯಃ ಇಂದ್ರಿಯಃ ರಸಃ | ಇಂದ್ರನು ಸೇವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ ಸೋಮರಸವೆಂದೂ,

ನಹೀ ನೈಸ್ಯ ಮಹಿಮಾನಮಿಂದ್ರಿಯಂ ಸ್ವರ್ಗ್ಯಣಂತ ಆನಕುಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೩-೧೨)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಿಯಮಿಂದ್ರಸ್ಯ ಲಿಂಗಮಿಂದ್ರಸ್ಯೈವಾಸಾಧಾರಣಂ | ಇಂದ್ರನ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಮಹತ್ತ್ವವೆಂದೂ,

ಅದಿದ್ರ ನೇಮ ಇಂದ್ರಿಯಂ ಯಜಂತ ಅದಿತ್ಯಕ್ರೀಃ ಪುರೋಽತಂ ರಿರಿಚ್ಯಾತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೨೪-೫)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಲವಂತೆಮಿಂದ್ರಂ ಎಂದು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಶರಣಿಯತಬ್ಧವಾಗಿಯೂ,

ಯಸ್ಯ ಧಾಮ ಶ್ರವಸೇ ನಾನುಂದ್ರಿಯಂ ಜ್ಯೋತಿಶಿಕಾರಿ ಹರಿತೋ ನಾಯಸೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೭-೩.)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರತ್ಯಸ್ಯ ಪರಮ್ನುಕ್ತುರಸ್ಯ ಲಿಂಗಂ ಯಸ್ಯ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಃ ಎಂದು,

ಅಪಜ್ಯೋತಿಸಿಂದ್ರಿಯಂ ಪೂಯಮಾನಃ ಪ್ರತಿ ದೇವಾ ಅಜುಪತ ಪಯೋಛಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೯೨-೧)

ಇತ್ಯಾದಿಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಶರ್ಮಾಪ್ತಂ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಲು ಸಾಕಾಗುವಷ್ಟು ಎಂತಲೂ, ಯಥಾ ಕ್ಷಯಾಮ ಸರ್ವವೀರಯಾ ವಿಶಾ ತನ್ನಃ ಶರ್ಘಾಯ ಧಾಸಥಾ ಸ್ತಿಂದ್ರಿಯಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೧-೨)

ಉದ್ಯೇತಹಃ ಸಹಸ ಆಜನಿಷ್ಯ ದೇದಿಷ್ಯ ಇಂದ್ರ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ವಿಶ್ವಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೩-೩)

ಅನು ತೇ ದಾಯಿ ಮಹ ಇಂದ್ರಿಯಾಯ ಸತ್ಯಾ ತೇ ನಿಶ್ಯಮನು ವೃತ್ತಹತ್ಯೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨೫-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿ ಧನ, ಐಶ್ವರ್ಯ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ರೀತಿ ಇಂದ್ರಿಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭ ಕೃನುಸಾರವಾಗಿ ನಿರ್ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ಆಗುವ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಮಕ್ಕನಲ್ಲಿ ಬಲವೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಧನನೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು.

ಪರಾಚ್ಯೇಃ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರಿಗೇ ನಿಷ್ಕರ್ಷವಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗಿಲ್ಲ. ತಾವು ಮೊದಲು ಒಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅನಂತರ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ನಿರ್ವಚನವನ್ನೂ ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. **ಪರಾಚ್ಯೇಃ—ಪರಾಚೀನಂ | ಪರಾಜ್ಞುಪಿಂ | ಪರಾಜ್ಞುಪಿವಾಗಿ** ಎಂದು ಮೊದಲು ಏನನ್ನೂ ಅನಂತರ **ಪರಾಚ್ಯೇಃ ಪರಾಂಚನೈಃ ಪರಾಗಮನೈರ್ಯುಕ್ತಂ |** ಪರಾಗಮನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತದ ವಿವರಣೆಯನ್ನೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. (ನಿ. ೧೧-೨೫) ನಿರುಕ್ತಕಾರರು. ಹತ್ತನೇ ಮಂಡಲ—

ಕಿಮಿಚ್ಛಂತೀ ಸರಮಾ ಪ್ರೇದಮಾನಡ್‌ದೂರೇ ಹೃಧ್ಯಾ ಜಗುರಿಃ ಪರಾಚ್ಯೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೧೦೮-೧)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕನನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ **ಪರಾಚ್ಯೇಃ** ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ **ಪರಾಂಚನೈರಚಿತಃ** ಎಂದೂ, ಅವಕ್ಕೆ ಮುಗಾಚಾರ್ಯರು **ಪರಾಜ್ಞುಪ್ಯೇಃ ಅಂಚನೈರ್ಗಮನೈಃ ಅಚಿತೋಃ** ಗತಃ, **ವಿಪ್ರಕೃತ್ಯೋ ದೇವನಿವಾಸಾತ್** ಎಂದೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ, ಇಂದ್ರನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಯಾವಾಗಲೂ ದೇವಲೋಕಕ್ಕೆ **ಪರಾಜ್ಞುಪಿವಾಗಿಯೇ** ಇದ್ದಿತು, ಎಂದರೆ, ಯಾವಾಗಲೂ ಸಹ ಶತ್ರುವಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿಯೇ ಇದ್ದು ಶತ್ರುಜಯದಲ್ಲಿಯೇ ತಪ್ಪರವಾಗಿದ್ದಿತು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿರಬಹುದೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಸವನು

ಛಾಂಧಸ್ ಪ್ರೇದಮಾನೋ ನಿರ್ಯತಿಂ ಪರಾಚ್ಯೇಃ ಕೃತಂ ಚಿದೇನಃ ಪ್ರ ಮುಮುಗ್ಯಸ್ಮತ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೪-೯)

ಅರೇ ಛಾಂಧೇಽಞಾಂ ನಿರ್ಯತಿಂ ಪರಾಚ್ಯೇರಸ್ಮೇ ಭದ್ರಾ ಸೌತ್ರವಸಾನಿ ಸಂತು |

(ಮ. ಸಂ. ೬-೨೪-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕಗಳೆಲ್ಲಾ ಪರಾಜ್ಞುಪಿವಾಗಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗಿ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿ ಅರ್ಥವು ಹೊಂದಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮಕ್ಕನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಲ್ಲಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವವು. ನಿಷ್ಕರ್ಷವಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು ಕಷ್ಟ. ಮೇಲೆಯೇ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಇಂದ್ರನ ಬಲವು ಯಾವಾಗಲೂ ದೇವಲೋಕದಿಂದ ಪರಾಜ್ಞುಪಿವಾಗಿ ಶತ್ರುಗಳ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿಯೇ ಇದ್ದಿತೆಂದೂ ಹೇಳಿದರೆ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು.

ಕವಯಃ ಅಧಾರಯಂತೆ—ಸ್ತ್ರೋತಾರಃ ಧೃತವಂತಃ | ಸ್ತ್ರೋತ್ರಗಳು ಇಂದ್ರನ ಶಕ್ತಿಯು ಯಾವಾಗಲೂ ಶತ್ರುಗಳ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿದರು ಎಂದರ್ಥ.

ಕ್ಷಮೇದಮನೈದ್ವಿಂ—ಇದಂ ಅಗ್ನ್ಯಾಪ್ಯಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಕ್ಷಮಾ ಭೂಮೌ ವರ್ತತೇ | ಅನ್ಯತ್ ಅಸ್ಯೇಕಂ ಸೂರ್ಯಾಪ್ಯಂ ದ್ಯುಲೋಕೇ | ಇಂದ್ರನ ಅಗ್ನಿರೂಪನಾದ ತೇಜಸ್ಸು ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸೂರ್ಯರೂಪನಾದ ಜ್ಯೋತಿಯು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸರಿಸಿ,

ಉದ್ಯಂತಂ ವಾ ವಾದಿತ್ಯಮಗ್ನಿರನುಸಮಾರೋಹತಿ | (ಶ್ರೀ. ಬ್ರಾ. ೨-೧-೨೯) ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವಂತೆ ಅಹಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಸೂರ್ಯನೊಂದಿಗೂ, ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಅಗ್ನಿಯೊಂದಿಗೂ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸಮನಾ ಇವ ಕೇತುಃ—ಸಮನಶಬ್ದಃ ಸಂಗ್ರಾಮನಾಶೀ (ನಿ.೩೯) ಯಥಾ ಸಮನೇ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಯುದ್ಧಮಾನಯೋಃ ಉಭಯೋಃ ಧ್ವಜಃ ಧ್ವಜಾಂತರೇಣ ಸಂಯುಜ್ಯತೇ ತದ್ವತ್ | ಸಮನವಂದರೆ ಸಂಗ್ರಾಮವೆಂದರ್ಥ. ಯಾವ ರೀತಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎರಡು-ಧ್ವಜಗಳೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವವೋ ಹಾಗೆ ಎಂಬ ಉಪಮಾನವನ್ನು ಸೂರ್ಯಾಗ್ನಿಗಳ ಸಂಗಮನಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ. ಸಮನಾ ಇವ ಎಂಬ ಉಪಮಾನಸೂಚಕವಾದ ಪದಗಳು ಇನ್ನೂ ಕೆಲವುಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವರವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರುವುದೇ ಕಾರಣ. **ಸ ಮ ನಾ** ಇವ ಎಂಬ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿರುವ ಪದವು ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಯೋಗವಲ್ಲಿದೆ. ಉಳವ.

ಅಭಿ ಪ್ರವಂತ ಸಮನೇವ ಯೋಷಾಃ ಕಲ್ಯಾಣ್ಯುಃ ಸ್ವಯಮಾನಾನೋ ಅಗ್ನಿಂ |
(ಋ. ಸಂ. ೪-೫೮-೮)

ತೇ ಅಚರಂತೀ ಸಮನೇವ ಯೋಷಾ ಮಾತೇವ ಪುತ್ರಂ ಬಿಭೃತಾಮುಪಸ್ತೇ |
(ಋ. ಸಂ. ೬-2೫-೪)

ಸಮನೇವ ವಪುಷ್ಯತಃ ಕೃಣವನ್ಮಾನುಷಾ ಯುಗಾ |
(ಋ. ಸಂ. ೮-೬೨೯)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಳುಗಳಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವ ಎಂಬ ಅನುಪೂರ್ವಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಸಮಾನವನನ್ನೂ ಯೋಷಿದಿವ ಸಮಾನವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಯೋಷಿತಾ ಎಂದರೆ ಹೆಂಗಸಿನಂತೆ ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಮನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಗ್ರಾಮವೆಂದರ್ಥ.

|| ಸ್ವಾಕೂಪ್ರಯಾ ||

ಇಂದ್ರಿಯಮ್—ಅಂದ್ರಸ್ಯ ಲಿಂಗಂ ಬಲಂ ಇಂದ್ರಿಯಮ್. ಇಂದ್ರಿಯಮಿಂದ್ರಲಿಂಗಮಿಂದ್ರ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭರ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿಸಾಗಿದೆ. ಚಿಂತೆ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸರಾಚ್ಛೇಃ—ಉಚ್ಛ್ರೇಃ ನಿಃಚ್ಛೇಃ ಎಂಬಂತೆ ಇದು ಒಂದು ಅನ್ವಯ. ಯಾಪ್ಯರು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಸರಾಚ್ಛೇಃ ಸರಾಂಚಸ್ಥೇಃ (ನಿರು. ೧೧-೨೫) ಇತಿ.

ಅಧಾರಯಂತೆ—ಧ್ಯೌರ್ ಅವಸ್ಥಾನೇ ಧಾತು ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರತೋರವುಪದರಿಂದ ಣಿಣ್ ಣಿಣಂತದ ನೇಲೆ ಲಘ್ವ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅನ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷಮಾ— ಇದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮೀವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್— (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್.

ದಿವಿ— ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ— (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಈಮ್— ಸಂಹಿತಾಗಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಇವರ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಮನೇನ— ಸಮ ಸ್ವನು ಅನ್ವೈಕ್ಯವ್ಯೇ ಧಾತು. ಅನ್ವೈಭ್ಯೋಽಪಿ ದ್ಯತ್ಯತೇ— (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೧೨೦)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಯಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಯುಷೋರನಾಕೌ— (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ
ಅನಾದೇಶ. ಧಾತ್ಯಾದಿಗೆ ಸತ್ವ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮೀವಿಭಕ್ತಿಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್— (ಪಾ. ಸೂ.
೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಸಮನಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಮನಾ ಇವ ಸಮನೇನ.
ಇವೇನ ವಿಭಕ್ತ್ಯಲೋಪಃ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರತ್ಯತಿಸ್ವರತ್ವಂ ಚಿ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧ ||

—:—

ಸಂಹಿತಾಶಿಃ

ಸ ಧಾರಯತ್ಪ್ರಧಿವೀಂ ಪಪ್ರಥಚ್ಚ ವಜ್ರೇಣ ಹತ್ವಾ ನಿರಪಃ ಸ್
ಸರ್ಜ |

ಅಹನ್ನಹಿಮುಭಿನದ್ರಾಹಿಣಿಂ ವ್ಯಹನ್ನಸ್ತ್ರಿಸಂ ಮಘವಾ ಶಚೀ-
ಭಿಃ || ೨ ||

| ಸದವಾಶಿ |

ಸಃ | ಧಾ॒ರಯ॑ತ್ | ಪ್ರ॒ಧಿ॒ವೀಂ | ಪ॒ಪ್ರ॒ಥ॑ತ್ | ಚ | ವ॒ಜ್ರೇ॑ಣ | ಹ॒ತ್ವಾ | ನಿ॒ಃ |
ಅ॒ಪಃ | ಸ॒ಸ॒ರ್ಜ |

ಅಹನ್ | ಅಹಿಂ | ಅಭಿನತ್ | ರೌಹಿಣಂ | ವಿ | ಅಹನ್ | ವಿ ೨ ಅಂಸಂ | ಮು-

ಘ ೨ ವಾ | ಶಚೀಭಿಃ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ||

ಸ ಇಂದ್ರಃ ಪೃಥಿವೀಮಸುರೈಃ ಸೀದಿತಾಂ ಭೂಮಿಂ ಧಾರಯತ್ | ಧೃತನಾನ್ | ಸೀದಾರಾಹಿ-
ತ್ಯೇನ ಸ್ಥಿತಾಮಕರೋದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತದನಂತರಂ ಪಪ್ಪಥಚ್ಚ | ತಾಂ ಭೂಮಿಂ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಾಮಕರೋತ್ |
ಅಪಿ ಚ ವಜ್ರೇಣಾಯುಧೇನ ಹಂತವ್ಯಾನ್ಪ್ರತ್ಯಾದೀನ್ತತ್ಪೂರ್ವೇ ವ್ಯಷ್ಪ್ಯದಕಾನಿ ನಿಃ ಸರ್ಜಃ | ಮೇಘಾ-
ನ್ನಿರ್ಗಮಯಾಮಾಸ | ಏತದೇವ ಸ್ವಸ್ತ್ರೀಕ್ರಿಯತೇ | ಅಹಿಮಂತರಿಕ್ಷೇ ವರ್ತಮಾನಂ ಮೇಘಮಹನ್ |
ವಜ್ರೇಣ ವರ್ಷಣಾರ್ಥಮತಾದಯತ್ | ರೌಹಿಣಂ | ರೌಹಿಣೋ ನಾಮ ಕಶ್ಚಿದಸುರಃ | ತಂ ಚ
ವ್ಯಭಿನತ್ | ವ್ಯಧಾರಯತ್ | ಅಪಿ ಚ ಮಘವಾ ಧನವಾನಿಂವ್ರಃ ಶಚೀಭಿರಾತ್ಮೀಯೈರ್ಯುಧೈ-
ಕರ್ಮಭಿರ್ಯುಗಂಸಂ ವಿಗತಭುಜಂ ವ್ಯತ್ಸಾರಮಹನ್ | ಅವಧೀತ್ || ಪಪ್ಪಥತ್ | ಪೃಥುಂ ಕರೋತಿ
ಪೃಥಯತಿ | ತತ್ಕರೋತಿತಿ ಚಿತ್ | ಣಾವಿಷ್ವವತ್ಪಾತಿಪದಿಕಸ್ಯ ಕಾರ್ಯಂ | ಪಾ. ೬-೪-೧೫೫-೧ | ಇತಿ
ವಚನಾದ್ವ ಋತೋ ಹಲಾದೇರ್ಲಘೋಃ | ಪಾ. ೬-೪-೧೬೧ | ಇತಿ ಋಕಾರಸ್ಯ ರತ್ಯಂ | ಟೀರತಿ
ಟೀರೋಪಃ | ತಸ್ಯ ಸ್ಥಾನವದ್ಭಾವಾದ್ಭೃತ್ಯಧಾವಃ | ಪೃಥಯತೇರ್ಲಘಾ ಚಜಃ ಣೀರೋಪಃ |
ದ್ವಿವರ್ಚನೇ ಚಿಜ್ಯನ್ಯತರಸ್ಯಾಂ | ಪಾ. ೬-೧-೨೧೨ | ಇತಿ ಚಜಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ಯಂ | ನ
ಣೀರೋಪಸ್ಯ ಸ್ಥಾನವತ್ತ್ವಂ ನ ಪದಾಂತೇತ್ಯಾದಿನಾ ಸ್ವರವಿಧಿಂ ಪ್ರತಿ ತನ್ನಿಷೇಧಾತ್ | ಪೂರ್ವಪದ-
ಸ್ಯಾಸಮಾನವಾಕೈಸ್ತತ್ಪ್ರಾನ್ವಿ ಘಾತಾಧಾವಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸಃ -- ಇಂದ್ರನು | ಪೃಥಿವೀಂ--(ಅಸುರರಿಂದ ಪೀಡಿತವಾದ) ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನು | ಧಾರಯತ್--ಎತ್ತಿ
ಹಿಡಿದನು (ಮತ್ತು ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿದನು) | ಪಪ್ಪಥಚ್ಚ--(ಪೃಥ್ವಿಯು) ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡುವಂತೆಯೂ
ಮಾಡಿದನು | ವಜ್ರೇಣ--ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ | ಹತ್ವಾ--(ವೃತ್ತಾದಿಗಳನ್ನು) ಕೊಂದು | ಅಪಃ--ವೃಷ್ಟು |
ದಕಾದಿಗಳನ್ನು | ನಿಃ ಸರ್ಜಃ--(ಮೇಘಗಳಿಂದ) ಬಿಡಿಸಿ ಸುರಿಸಿದನು. | ಅಹಿಂ--(ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ) ಮೇಘ
ವನ್ನು | ಅಹನ್--ಹೊಡೆದನು. | ರೌಹಿಣಂ--ರೌಹಿಣವೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು | ವಿ ಅಭಿನತ್--ಸೀರಬಾಕಿ
ದನು | ಮಘವಾ--ಧನವಂತನಾದ ಇಂದ್ರನು | ಶಚೀಭಿಃ--(ತನ್ನ) ಯುದ್ಧಕರ್ಮಗಳಿಂದ | ವ್ಯಂಸಂ--
ಭುಜಹೀನನಾದ ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು | ಅಹನ್--ಕೊಂದನು. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರನು ಅಸುರರಿಂದ ಪೀಡಿತವಾದ ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿದನು ಅಸುರರಿಂದ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿದನು
ಮತ್ತು ಪೃಥ್ವಿಯು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ವೃತ್ತಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಂದು

ವೃಷ್ಟ್ಯವದಕಾದಿಗಳನ್ನು ಮೇಘಗಳಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ ಸುರಿಸಿದನು. ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ಮೇಘವನ್ನು ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಹೊಡೆದನು. ರೌಹಿಣನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಸೀಳಿ ಹಾಕಿದನು. ಧನವಂತವಾದ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಯುದ್ಧಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಭುಜಹೀನನಾದ ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ಕೊಂದುಹಾಕಿದನು.

English Translation

He upholds, and has spread out, the earth; having struck (the clouds), he has extricated the waters; he has slain Ahi, he has pierced Rauhina, he has destroyed, by his prowess, the mutilated (Vritra).

ವಿಶೇಷವಿವರಣೆ:

ಸಃ ಪೃಥಿವೀಂ ಧಾರಯತ್—ಅಸುರರಿಂದ ಪೀಡಿತವಾದ ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನು ಇಂದ್ರನು ರಕ್ಷಿಸಿದನೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ವೃಷ್ಟ್ಯವದಕಾದಿಗಳನ್ನು ತಡೆದು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಕ್ಷಾಮಾದ್ಯುಪದ್ರವಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ನಾರಮಾಡಿ ಪೃಥ್ವಿಯು ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ಇಂದ್ರನ ಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಅಸುರೈಃ ಪೀಡಿತಾಂ ಭೂಮಿಂ ದೃತವಾನ್ | ಪೀಡಾರೌಹಿಣ್ಯೇನ ಸ್ವಿತಾಂ ಅಕರೋದಿತ್ಯೈರ್ಥಃ | ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಧಾರಯತ್ಪೃಥಿವೀಂ ನಿಶ್ಚಧಾಯಸಮಸ್ತಭ್ಯಾನ್ಮಾಯಯಾ ವ್ಯಾನುವಸ್ತಸಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೨.೧೨-೫)

ಎಂಬಂತೆ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದಲೂ ವಿಶ್ವಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಧಾತ್ರಿಯಾದ ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸಿದನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಲೋಕೋಪಕಾರಕಗಳಾದ ಅವನ ಕೆಲಸಗಳೇನೆಂದರೆ,

ವಜ್ರೇಣ ಹತ್ವಾ ಅಪಃ ನಿಃಸರ್ಜಃ—ಎಲ್ಲಾ ಶತ್ರುಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಮೇಘರೂಪವಾದ ಶತ್ರುವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಜನಜೀವನಕ್ಕೆ ಅತ್ಯುಪಕಾರಕವಾದ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸಿದನು. ಪ್ರನಾಶವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಲೋಕಕ್ಕೆ ಜಲಸಂಪತ್ತನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ಮತ್ತು,

ಅಹಿಂ ಅಹನ್—ಅಹಿಶಬ್ದವು ಮೇಘನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೧) ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೨) ಪರಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಮೇಘನೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ವಾಸಸ್ತೀರಹಿಗೋಸಾ ಅತಿಷ್ಠನ್ನಿರುದ್ಧಾ ಅಪಃ ಪಣಿನೀನ ಗಾವಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೨-೨೧೧)

ಎಂಬ ಶುಕ್ಲನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಅಹಿಶಬ್ದವು ನಿರ್ಮಜನವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಮೇಘನೆಂದು ಅರ್ಥವಾದಿ, ಅಹಿರಯೆ-ನಾದೇತ್ಯಂತರಿಕ್ಷೇ || (ನಿ. ೨-೧೨) ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಮೇಘಕ್ಕೆ ಅಹಿಯೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸಾಯಣರು ಅಂತರಿಕ್ಷೇ ವರ್ತಮಾನಂ ಮೇಘಂ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದ

ಲ್ಲದೆ, ಅಯಮಪೀತರೋಲ್ಕುಹಿರೇತಸ್ಮಾದೇವ ನಿರ್ಹಸಿತೋಪಸರ್ಗ ಆಹಂತೀತಿ | (ನಿ. ೨.೧೭) ಮೇಲೆ ಬೀಳು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಹರ್ಷಧಾತುವಿನೊಂದಿಗೆ ಆ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಸೇರಿ ಅನಂತರ ಅದು ಹ್ರಸ್ವವಾಗಿ ಅಹಿ ಎಂದು ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿ ಸರ್ಪವಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಇದಲ್ಲದೇ, ಯೋಲ್ಕುಹಿ ಸ ಬುಧ್ನೋಲ್ಕು ಬುಧ್ನಮಂತರಿಕ್ಷಂ ತನ್ನಿವಾಸಾತ್ | (ನಿ. ೧೦.೪೪) ಅಂತರಿಕ್ಷಕ್ಕೆ ಬುಧ್ನವೆಂದೂ ಇಂತಹ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಾಸ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಹಿಗೆ ಬುಧ್ನೋಲ್ಕು ಎಂದೂ ಹೆಸರಾಗಿರುವುದಾಗಿಯೂ ಸಹ ನಿರೂಪಕಾರರು ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಶದಪಡಿಸುತ್ತಾ ಬೃಹದೇವತಾಕಾರರೂ ಸಹ,

ಅಹಿರಾಹಂತಿ ಮೇಘಾನ್ವ ನತಿ ವಾ ತೇಷು ಮಧ್ಯಮಾಃ |
ಯೋಲ್ಕುಹಿ ಸ ಬುಧ್ನೋಲ್ಕು ಬುಧ್ನೇ ಹಿ ಸೋಲ್ಕಂತರಿಕ್ಷೇಭಿಜಾಯತೇ |

(ಬೃ. ದೇ. ೫.೧೬೬)

ಅಹಿಯು ಮೇಘಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಮುನ್ನುಗ್ಗಿ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ ಅಥವಾ ಅವುಗಳ ನಡುವೆ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಗಭೀರವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೂ ಸಹ ಬುಧ್ನೋಲ್ಕು ಎಂದೇ ಹೆಸರು ಎಂದು ಅಹಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಹನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಹಿಯೆಂದರೆ ಸರ್ಪವಾದರೂ ಆಗಬಹುದು ಅಥವಾ ಅಸುರನೆಂದಾದರೂ ಆಗಬಹುದು. ಈ ರೀತಿ ಮೇಘ, ಗಭೀರವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಅಸುರ, ಅಥವಾ ಸರ್ಪ ಎಂಬ ಈ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲದೆ ವೃತ್ತಾಸುರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ಪರ್ವಾಯುರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಶ್ವೇತ ಪ್ರತಿ ಪ್ರವತ ಆಶಯಾನಮಹಿಂ ವಶ್ರೇಣ ಮಘವನ್ನಿ ವ್ಯಕ್ತಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೧೭-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಅಹಿಂ ವೃತ್ತನಾಮಾನಮಸುರಂ ಎಂದು ವ್ಯಕ್ತಪರ್ವಾಯವಾಗಿಯೇ ಅರ್ಥ. ಒಂದನೇ ಮಂಡಲದ ೩೨ ನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಅಹಿಯೆಂದರೆ ಸುತ್ತಲೂ ನೀರನ್ನು ತಡೆದು ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಮೇಘವೆಂದರ್ಥ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ, ಸಹ ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಮೇಘವೆಂದೇ ಅರ್ಥ. ಸ್ಕಂದಪುರಾಣ ಅಹಿನಾಮಾನಮಸುರಂ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಮೇಘವೆಂಬರ್ಥವೇ ಹೆಚ್ಚು ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

ರೌಹಿಣಂ—ರೌಹಿಣಿ ಶಬ್ದವೂ ಮೇಘನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೨-೨೧) ಇಲ್ಲಿ ರಾಕ್ಷಸನೆಂಬ ಅರ್ಥವು. ಇದರಂತೆಯೇ

ಯೋ ರೌಹಿಣಮಸ್ಪರದ್ವೈಪ್ರದಾರುದ್ಯಾರೋಹಂತಂ ಸ ಜನಾಸ ಇಂದ್ರಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೬೧೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ರಾಕ್ಷಸನೆಂದೇ ಅರ್ಥವು. ಮುಕ್ತಂಹಿತಿಯಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಈ ಅಸುರನ ಹೆಸರು ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿದೆ.

ವ್ಯಂಸಂ ಅಹತ್—ವ್ಯಂಸನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಕೊಂದನು ಎಂದು ವ್ಯಂಸ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸುರಪರ್ವಾಯವಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ. ವ್ಯಂಸ ಶಬ್ದವು ಒಂದೆರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ವೃತ್ತನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಅಹನ್ಯತ್ರಂ ವ್ಯಕ್ತತರಂ ವ್ಯಂಸಮಿಂದ್ರೋ ವಜ್ರೇಣ ಮಹತಾ ವಧೇನ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೨-೫)

ಯೋ ವ್ಯಂಸಂ ಜಾಪ್ಯಷಾಣೇನ ಮನ್ಯುನಾ ಯಃ ಶಂಬರಂ ಯೋ ಅಹನ್ವಿಪ್ಪುವ್ರತಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೦೧-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ನುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ವ್ಯಂಸ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿಗತಭುಜಂ ವ್ಯಕ್ತಂ ಎಂದು ವ್ಯಕ್ತನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ೨-೧೪-೫ ; ೨-೨೪-೨. ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವಿಗತಭುಜನಾದ ವ್ಯಕ್ತನಿಂದರ್ಥವು.

ಮಮಚ್ಚನ ತೇ ಮಘವನ್ಯೈಂಸೋ ನಿವಿವಿಧ್ಯಾ ಆಪ ಹನೂ ಜಘಾನ |

(ಮ. ಸಂ. ೪-೧೮-೯)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವ್ಯಂಸನಾಮಾ ಅಸುರಃ, ವ್ಯಂಸನಾಮಾನಮ-ಸುರಂ ಎಂದು ಅಸುರಪರಾಧಿಯಾಗಿದೆ. ಪಿಪ್ಪು, ಶುಷ್ಕ, ನಮುಚಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಸುರರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಇವನ ಹೆಸರನ್ನೂ ಹೇಳುವುದು ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಅಹಿ, ವೃತ್ರ ಮುಂತಾದ ಅಸುರರ ಭೇದಕ್ಕರೂಪವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಂತೆ ಇವನ ವರ್ಣನೆಯು ಅಷ್ಟು ಅಧಿಕವಾಗಿಲ್ಲ.

ಶಚೀಭಿಃ—ಶಚೀ ಉಚ್ಚವು ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧) ಮತ್ತು ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೨) ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಎಂದಾಗಲಿ, ಪ್ರಜ್ಞೆಗಳಿಂದ ನಿವಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಘನಾ—ಧನವಾನಿಂದ್ರಃ | ಮಘಶಬ್ದವು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಮಘನಾ ಎಂದರೆ ಧನವಂತನಾದ ಇಂದ್ರನೆಂದು ಸಹಜವಾದ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಮಘವತ್ ಎಂಬ ಪದವು ಯಜ್ಞಕರ್ತರ ಪರವಾಗಿಯೂ ಅನ್ವಯವಾಗಬಹುದೆಂದು ಮುಂದೆ ಆ ಸಂದರ್ಭಬಂದಾಗ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತೆ. ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪರಾಧಿಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಸುರಾದಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಇಂದ್ರನ ವಿರೋಧಕರ್ಮಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ಮಘನಾ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುವಿನೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಇಂದ್ರನೆಂದು ಹೇಳಿವರೂ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು. ಇಂದ್ರನು ಅಸುರಾದಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವಾಗ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸಹಾಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದರಿಂದಲೂ, ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಮಖನೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಶ್ರುತಿಯ ಅಧಾರವಿರುತ್ತದೆ.

ಸ ಉ ಏವ ಮಖಃ ಸ ವಿಷ್ಣುಃ | ತತ ಇಂದ್ರೋ ಮಖವಾನಭವನ್ನಿಖವಾನ್ದ ವೈ ತಂ ಮಘನಾನಿತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಪರೋಕ್ಷಂ ಪರೋಕ್ಷಕಾಮಾ ಹಿ ದೇನಾಃ |

(ಶ. ಭ್ರಾ. ೧೪-೧೧-೧೩)

ಮಖವೇ ವಿಷ್ಣುವಾದುದರಿಂದಲೂ, ಇಂದ್ರನು ಮಖವಂತನಾದುದರಿಂದ ಇವನನ್ನೇ ಮಘವಂತನೆಂದು ಪರೋಕ್ಷಕಾಮಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ఇంద్రావిష్ణు ద్వంసితాః శంబరశ్య నవ పురోజ నవతీం జే శ్శుభిష్టం ।

(మ. సం. ౬-౯౯-౫)

ఇత్యాది ముక్కుగళల్లి ఇంద్రావిష్ణు గళు అసురర తననన్ను వాదిదరేందు అనేకకటి ఘోరమంకి ప్రకృతనాద ఈ ముక్కునల్లియూ పఠ అదీరితి వఠోసరువుదరిందలూ సంభక్కునుసారనాగ ముఖేనా ఎందరి విష్ణు పఠితనాద రంచ్ర నేంచు ఘోరవరీ తప్యాగలారరు. అచరీ భాష్యగళల్లి ధనవంతనావ ఇంచ్ర నేందీ ఇరుత్తడి.

॥ యాశరణప్రక్రియా ॥

ధారయిత్—ధ్యాయా ఆవస్థానే ధాతు. శేజంతవ మేలి లజా ప్రథమపురుష ఏకవచన రూప. బహులం భందస్యమాజాయోగోగోఽపి—(పా. సూ. ౬-౪-౬౫) ఎంబుదరింద ఆదాగమ బరువుద్ది. తిజంతసహితస్యర బరుత్తడి.

శ్శుభినిమ్—శ్శుభివి రబ్బు జివంతవాచుదరించ. కంతోఽదాత్త. **అపి పూర్వమ్**—సూత్రించ పూర్వరూప బుదాగ ఏకాదేశ లుదాత్తేనోఽదాత్తః—(పా. సూ. ౮-౨-౫) ఎంబుదరింద లుదాత్త వాగుత్తడి.

పఠేథత్—శ్శుభం కరోతి ప్రథయతి. **తేత్పరోజి తేదాజిష్టే**—ఎంబ వాత్రికచింద శోజా. **శానిశ్య వత్** ప్రాతిపదికస్య కార్యమ్—(పా. సూ. ౬-౪-౧౫.౧) ఎంబ వచనచింద ఇవ్నో ప్రత్యయ పరనాదాగ యావ కార్యు బరువుదోః ఆచు శోజా పరవాదాగలూ బరుత్తడి. అగ ర యత్యోఽ దుదాదోఽల్పశ్లోకః—(పా. సూ. ౬-౪-౧౬) ఎంబుదరింద ముకారకృ రత్త. **టిఱి**—(పా. సూ. ౬-౪-౧౭) ఎంబుదరింద టిగి లోఱు. **అజః పరస్మిన్ పూర్వవిధా**—సూత్రించ స్థానివద్దావ బరువుదరింద శోజా నిమిత్తవాగ లఫోపధగుణ బరువుద్ది. ప్రథి ఎంబ శేజంతప్ర ధాతుసంక్లియన్ను ఘోఽనుత్తడి. ఇదక్కి లజా ప్రథమపురుష ఏకవచనదలి తివా ప్రత్యయ. **ఇతక్కి**—సూత్రించ ఇకార లోఱు. **శేత్పిద్మిస్తుభ్యః**—(పా. సూ. ౬-౧-౪౮) ఎంబుదరింద జణా. **జిజా**—(పా. సూ. ౬-౧-౧౧) ఎంబుదరింద ధాతువిగి ద్దిత్త. అభ్యాసక్కి ఆదిహల్ శేక. **శేఱరనిటి**—(పా. సూ. ౬-౪-౫౧) ఎంబుద రింద శేజిగి లోఱు. **జిజ్ఞాస్యతేరస్యామ్**—(పా. సూ. ౬-౧-౬౪) ఎంబుదరింద జిజాన పూర్వక్కి లుదాత్తస్యర బరుత్తడి. అగ శోజా లోఱువక్కి స్థానివద్దావ బరలి ఎంచు కంకబారరు. **నపదాంత**—(పా. సూ. ౧౧-౧౧) ఎంబుదరింద స్వరవిధియల్లి స్థానివద్దావసినేధ బరుత్తడి. ఇల్లి శ్శుభినిమ్ ఎంచు పూర్వపదవిద్యలూ ఆచు దాక్యాంతరగతనాచుదరింద **శమోననాక్కే నిఖాతః**—ఎంబుదరింద నిఖాతస్యర బరువుద్ది.

శశజ్జ—శ్శు బివగోఽ ధాతు. లిక్ ప్రథమపురుష ఏకవచనరూ. అతిజ్జంత పదవల్లిరు చ్చవరింద నిఖాతస్యర బరుత్తడి.

ಅಪಃ—ಉಡಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಹನ್—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿ ಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾದ ಪನ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಭಿನತ್—ಭದಿರ್ ವಿದಾರಣೀ ಧಾತು. ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಅಹಿನ್ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಅತಿಹಂತವಿದ್ದರೂ ವಾಕ್ಯಾಂತರಗತವಾದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಂಸಮ್—ವಿಗತಃ ಅಂಸಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವ್ಯಂಸಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಯಣಾದೀಶ. ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಣಾದೀಶ ಬಂದು ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿಸ್ತಿಯೋರ್ಯಾಣಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದ ಅನುದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

----- : 0 : -----

ಸಂಹಿತಾಃ

ಸ ಜಾತೂಭರ್ಮಾ ಶ್ರದ್ಧಧಾನ ಓಜಃ ಪುರೋ ವಿಭಿಂದನ್ನಚರ-

ದ್ವಿ ದಾಸೀಃ |

ವಿದ್ವಾನ್ನಜ್ಞಿನ್ನಸ್ಯೇ ಹೇತಿಮಸ್ಯಾರ್ಯಂ ಸಹೋ ವರ್ಧಯಾ

ದ್ಯುಮ್ಮಮಿಂದ್ರ || ೩ ||

ಪದಾಠಃ

ಸಃ | ಜಾತೂಽ ಭರ್ಮಾ | ಶ್ರತ್ಽಽ ದಧಾನಃ | ಓಜಃ | ಪುರಃ | ವಿಽ ಭಿಂದನ್ |

ಅಚರತ್ | ವಿ | ದಾಸೀಃ |

ವಿದ್ವಾನ್ | ವಜ್ರಿನ್ | ದಸ್ಯವೇ | ಹೇತಿಂ | ಅಸ್ಯ | ಆರ್ಯಂ | ಸಹಃ | ವರ್ಧ-
ಯ | ದ್ಯುಮ್ನಂ | ಇಂದ್ರ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಜಾತೂಭರ್ಮಾ | ಜಾತೂ ಇತ್ಯಶನಿಮಾಚಕ್ಷತೇ | ಭರ್ಮಾಯುಧಂ | ಅಶನಿರೂಪಮಾಯುಧಂ
ಯಸ್ಯ ಸ ತಘೋಕ್ತಃ | ಯದ್ವಾ | ಜಾತಾನಾಂ ಪ್ರಜಾನಾಂ ಭರ್ತಾ | ಓಜ ಓಜಸಾ ಬಲೇನ ನಿಷ್ಪಾದ್ಯಂ
ಕಾರ್ಯಂ ಶ್ರದ್ಧಧಾನಃ | ಆದರಾತಿಶಯೇನ ಕಾಮಯಮಾನಃ | ಏವಂಭೂತಃ ಸ ಇಂದ್ರೋ ದಾಸೀದರ್-
ಸ್ಯುಸಂಬಂಧಿನಿ ಪುರಃ ಪುರಾಣಿ ವಿಭಿಂದನ್ | ನಿನಾಶಯನ್ಯಚಿರತ್ | ವಿವಿಧಮಗಚ್ಛತ್ | ಹೇ ವಜ್ರಿನ್-
ವ್ರವನ್ನಿಂದ್ರ ವಿದ್ವಾನ್ ಸ್ತುತೀರ್ವಿಜಾನಂಸ್ತಮಸ್ಯ ಸ್ತೋತುರ್ದಸ್ಯವ ಉಪಕ್ಷಯಕಾರಿಣೇ ಶತ್ರುವೇ
ಹೇತಿಮಾಯುಧಂ ವಿಸ್ತಚೇತಿ ಶೇಷಃ | ಅಸು ಚ ಹೇ ಇಂದ್ರ ಆರ್ಯಂ ಸಹಃ | ಆರ್ಯಾ ವಿದ್ವಾಂಸಃ
ಸ್ತೋತಾರಃ | ತದೀಯಂ ಬಲಂ ವರ್ಧಯ | ಅತಿವೃದ್ಧಂ ಕುರು | ತಥಾ ದ್ಯುಮ್ನಂ ತದೀಯಂ ಯಶಕ್ವ
ಪ್ರವರ್ಧಯ || ಜಾತೂಭರ್ಮಾ | ಜನೀ ಸ್ವಾಮುರ್ಧವೇ | ಅನ್ಯೇಷ್ಯಪಿ ದ್ಯುಶ್ಯತ ಇತಿ ದ್ಯುತಿಗ್ರಹಣಸ್ಯ
ಸರ್ವೋಪಾಧಿವ್ಯಭಿಚಾರಾರ್ಥತ್ವಾವಲಾಡಪಿ ಡಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಜಾಂಸ್ತೂರ್ವತೀತಿ ಜಾತೂಃ | ತುರ್ವೀ
ಹಿಂಸಾರ್ಥಃ | ಕ್ವಿಪಿ ರಾಲ್ದೋಪ ಇತಿ ವಲೋಪಃ | ಛ್ರಿಯತ ಇತಿ ಭರ್ಮಾ | ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಸಿ ದ್ಯುಶ್ಯಂತೆ
ಇತಿ ಮನಿನ | ಜಾತೂಭರ್ಮ ಯಸ್ಯ | ಛಾಂದಸೋ ರೇಫಲೋಪಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದ-
ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಪಶ್ಚಾಂತರೇ ತು ಜನೇರ್ನಿಷ್ಯಾ | ಜನಸನಬನಾಮಿತ್ಯಾತ್ವಂ | ಜಾತಂ ಸರ್ವಂ ಭರ್ಮಾ
ಭರ್ತವ್ಯಂ ಯೇನ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ವರ್ಣವ್ಯಾಪ್ತಾಕಾರಸ್ಯ ಊಕಾರಃ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ

ಜಾತೂಭರ್ಮಾ—ವಜ್ರಾಯುಧವೇ ಆಯುಧವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನೂ ಅಥವಾ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲ ಪ್ರಜೆ
ಗಳಿಗೂ ಒಡೆಯನಾದವನೂ | ಓಜಃ—(ತನ್ನ) ಬಲವನ್ನು | ಶ್ರದ್ಧಧಾನಃ—ದೃಢವಾದ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನಿಟ್ಟು
ಆದರಿಸುವವನೂ ಆದ | ಸಹಃ—ಇಂದ್ರನು | ದಾಸೀಃ—ದಸ್ಯುಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ | ಪುರಃ—ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು |
ವಿಭಿಂದನ್—ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾ | ವ್ಯಚಿರತ್—(ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ) ನಾನಾದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಚರಿಸಿದನು |
ವಜ್ರಿನ್—ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಇಂದ್ರನೇ | ವಿದ್ವಾನ್—(ಸ್ತೋತ್ರಮಹಿಮೆಯನ್ನು) ತಿಳಿದವನಾಗಿ |
ಅಸ್ಯ—ಈ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡತಕ್ಕ ಭಕ್ತನಿಗಾಗಿ | ದಸ್ಯವೇ—ಹಿಂಸೆಮಾಡತಕ್ಕ ಶತ್ರುವಿನ ಮೇಲೆ | ಹೇತಿಂ—
ಆಯುಧವನ್ನು (ಎಸೆ) | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಆರ್ಯಂ—ಆರ್ಯರಿಗೆ ಸೇರಿದ | ಸಹಃ—ಬಲವನ್ನೂ |
ದ್ಯುಮ್ನಂ—ಯಶಸ್ಸನ್ನೂ | ವರ್ಧಯ—ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು |

॥ ಛಾಂದಸ್ ॥

ವಜ್ರಾಯುಧವೇ ಆಯುಧವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನೂ, ತನ್ನ ಬಲದಲ್ಲಿಯೇ ದೃಢವಾದ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನಿಟ್ಟಿರುವವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ದಸ್ಯುಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಸಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ ನಾನಾದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಚರಿಸಿದನು. ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸ್ತೋತ್ರಗಳ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿದವನಾಗಿ ಈ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡತಕ್ಕ ಭಕ್ತನಿಗಾಗಿ ಹಂಸಕನಾದ ತತ್ಪವನ ಮೇಲೆ ನನ್ನ ಆಯುಧವನ್ನು ಎಸೆ. ಅರ್ಯರಿಗೆ ಸೇರಿದ ಬಲವನ್ನೂ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿ ಪಡಿಸು.

English Translation

Armed with the thunderbolt, and confident in his strength, he has gone on destroying the cities of the Dasyu. Thunderer, acknowledging, (the praises of your worshipper), cast, for his sake, your shaft against the Dasyu, and augment the strength and glory of the Arya.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಜಾತೂಭರ್ಮಾ — ಜಾತೂ ಇತ್ಯೆನಿನಮಾಚಕ್ಷತೇ | ಭರ್ಮಾ ಆಯುಧಂ | ಅತನಿರೂಪಮಾಯುಧಂ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ವಜ್ರಾಯುಧಕ್ಕೆ ಜಾತುನಂದು ಕರೆಯುವುದರಿಂದಲೂ, ಆ ಜಾತುವನ್ನೇ ಆಯುಧವನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಜಾತೂಭರ್ಮನೆಂದು ಹೆಸರಿರುವುದಾಗಿ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಯದ್ವಾ ಜಾತಾನಾಂ ಪ್ರಜಾನಾಂ ಭರ್ತಾ | ಉತ್ಪನ್ನಂವ ಪ್ರಜೆಗಳ ಭರಣವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವನು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ತಸ್ಯ ಭರ್ಮಣೇ ಭುವನಾಯ ದೇವಾ ಭರ್ಮಣೇ ಕಂ ಸ್ವಧಯಾ ಪಪ್ತಥಂತೆ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೮೮-೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತವನ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಭರ್ಮಣೇ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ಭರಣಾಯ, ಭರಣಮಾಡಲು, ಪ್ರೋಷಿಸಲು ಎಂದರ್ಥಮಾಡುವಂತೆಯೂ, (ನಿ. ೧-೨೫) ಮತ್ತು ಸಾಯಣರು,

ದೇವೇಭಿರ್ದೇವ್ಯದಿತೇರಿಷ್ಟಭರ್ಮಾನ್ಯಾ ಗಹಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೮-೧೮-೪)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಭರ್ಮಾನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭರಣವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡುವಂತೆಯೂ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಭರಣವೆಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದರೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲವಾದ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ ಸಂರಕ್ಷಕನು, ಪ್ರೋಷಕನು ಎಂದಾಗುವುದು. ಜಾತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸರ್ವದಾ ಎಂದರ್ಥವೂ ಆಗುತ್ತದೆ.

జాతూషి రస్యే ప్ర వయః శబ్దస్తోత్రో యా జికర్షణే నేంద్ర విశ్వాస్యకృత్కాః |

(మ. సం. 3-౧౩-౧౧)

ఎంబ ముక్తినల్లి జాతుతల్లకృతే సర్వదా ఎందాగీవంతి ఇల్లియూ సహ అదే అర్థవాదరే ఆగ యావా గలూ లోకవన్న భరణమాడువనందర్థ. ఆరువరింన వజ్రవన్నే ఆయుధవన్నాగి ఘోరిదిరువనను ఎందు ఒందర్థ. అథవా లుత్పన్నారాద ప్రజేగళన్న భరణమాడువనను ఎందు ఇన్నోందు విధ అథవా రాశ్రీతవాగి లోకద భరణవన్న మాడువనను ఎందాగిరి ఊగే మూరరల్ల ఒందర్థవన్న జేగళమరు.

ఓజః శ్రద్ధధానః—ఓజః ఓజతేవోగల్బ తేవారా | (ని. ౬-౮) కక్రియందర్థవన్న కేడువ ఓజ్ ధాతువినిదాగరి, అథవా నిగ్రహసు ఎందర్థవన్న కేడువ లుబ్ధ ధాతువినిదాగరి ఓజస్ కల్ప వు నిశ్చన్నావగబయదు. ఎరడు అర్థకన్న సులదల్లియే తాత్పర్య

శ్రద్ధధానః—ఆపితేఘాతి సంభావనః శ్రద్ధా | ఆత్మనో బలమపితేఘాతి సంభావ-
యాన్ | న కంఠిదప్యేశురం ప్రతి మమ బలం న ప్రతిదన్యతే ఇత్యేచం సంభావయన్నీత్యేఠః |
నన్న బలప్యోగిగవ్ యావ ఆసురన వివయదల్లియూ సహ వ్యర్థవారువుదిట్ట. ఎల్లరన్నో నిగ్రహసకృ
సామర్థ్యవల్లదు ఎంబ దృఢవిర్యావనోందు స్వందస్మామిగళు వివరిసిద్దారే. ఇంద్రను లుత్పన్నవార కాల
వల్లీ తన్న కక్రియ ముఠవేయన్నోరికొకిండు తన్న శక్తుగళు యారు యారు ఇరువరు. యారోందిగి
యంద్రమూడబేకేంకు తన్న ఆసాధారణనాద పంఃక్రమవన్న ప్రకటిమత్తా తన్న తాయెయన్న కేళి
దుడు, అదకే లుత్పరవాగి అవన తాయెయ ఆసురాదిగళన్న నిదేఠిసిదుదు ముక్తంఠియేల్లియే
విదేఠతనాగివే.

ఆ బుందం వృత్రయా దదే జాతేః పృచ్ఛద్వి మాతరం |

క లుగ్రాః కే ద కృత్యేరే ||

(మ. సం. ౮-౪౫-౪)

జజ్ఞానో ను శతకృతుర్వి పృచ్ఛద్వి మాతరం |

క లుగ్రాః కే ద కృత్యేరే ||

(మ. సం. ౮-౬౬-౧)

ఇత్తాదు ముక్తుగళల్లి ఇంద్రను లుత్పన్ననాదోడనేయే తన్న సామర్థ్యవన్న ప్రకటిమత్తలూ క్రియల్లి ఆయు
ధవన్న ఓదియెత్తలూ తన్న శక్తుగళ అన్యేపణవన్న మూడినందు స్తుతిసిదే. ఆ అభిప్రాయగళన్న
ప్రకృతవావ ఈ ముక్తినల్లి సూటిమత్తా ఇంద్రన ఆత్మవిర్యావనన్నో తన్న సామర్థ్యవల్లిద్ద వ్యధనాద నంబి
యన్నో తిగిసిదే. ఎంతవ కఠణవావ కత్తువు ఎదురాదరూ తన్న బలవు వ్యర్థవాగదే కత్తునాశవన్న
బుంతిఠకాగియూ మూడతక్లెద్దిం ఆత్మవిర్యావనన్న ప్రకటిసిదే.

ದಸ್ಯವೇ—ಉಪವ್ರಯಕಾರಿಣೀ ಶತ್ವವೇ | ನಾಶಕರನಾದ ಶತ್ರುವಿನಮೇಲೆ : ದಾಸೀಃ—ದಸ್ಯು ಸಂಬಂಧೀನಿ | ದಸ್ಯುವಿಗೆ ಸೇರಿದ ಎಂದು ಎರಡುಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶತ್ರುವಿನ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ದಸ್ಯು ಪದಕ್ಕೆ ಇರುವ ನಾನಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಇದೇ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ೧೦೦ನೇ ಸೂಕ್ತದ ೧೨ನೇ ಮುಕ್ತನ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ದೇಶಿಂ—ದೇಶಿರ್ಹಂತೇ | (ನಿ. ೬-೩) ಕೊಲ್ಲು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಹೌನ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ವಿಧ್ಯುಕ್, ನೇಮಿಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೧೮ ವಜ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೧೧) ವಜ್ರಾಯಧವೆವರ್ಧ.

ಆರ್ಯಂ ಸಹಃ ದ್ಯುಮ್ನಂ ವರ್ಧಯ—ಆರ್ಯ, ದಾಸ ಎಂದು ಎರಡು ಪಂಗಡಗಳು ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ವಿರೋಧ ವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಆರ್ಯರ ಗುಂಪು ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮನಿಷ್ಠರಾಯೂ ದೇವತಾ ಪೂಜೆಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಯೂ ಇವ್ಯವರಿಂದ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗುವರು. ದಸ್ಯುಗಳು ಕರ್ಮಹೀನರಾಗದುದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಗಳಿಗೆ ವಿಘ್ನವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಉಪವ್ರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಇವ್ಯವು ದಸ್ಯುಗಳನ್ನೂ ಅವರಿಗೆ ಸೇರಿದ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಿ ಆರ್ಯರ ವೃದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣನಾದವು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಶ್ಯಂ ಹ ನು ತ್ಯದವಮಾಯೋ ದಸ್ಯೋರೇಕಃ ಕೃಷ್ಣೀರವನೋರಾರ್ಯಾಯ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೧೮-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ದಸ್ಯುನಾಶಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಆರ್ಯರ ವೃದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣನಾದನೆಂದು ಮರ್ಣಿಸಿರುವಂತೆ ಈ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಆರ್ಯರಿಗೆ ವೃದ್ಧಿಕಾರಕನಾಗಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಜಾತೂಭವರ್ವಾ—ಜನೀ ಪ್ರಾಪ್ತವರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಷ್ಯಸಿ ದೈತ್ಯತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೧) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ದೈತಿಗ್ರಹಣಾಪ್ತ ಎಲ್ಲಾ ಉಪಾಧಿಯನ್ನು (ವಿಶೇಷಣವನ್ನು) ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಕಾರ್ಯಬರಲು ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದರಿಂದ ಕೇವಲನಾದ ಧಾತುವಿಗೂ ಡಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಡಿತ್ವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ಜ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಜಾನ್ ತೂರ್ವತಿ ಇತಿ ಜಾತೂಃ. ತುರ್ವಿ ಹಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ಷಿಪ್ತಾಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕ್ಷಿಪ್. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ರಾಲ್ಪೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಜಾತೂರ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಭ್ರಿಯುಕೇ ಇತಿ ಭವರ್. ಅನ್ಯೇ- ಘ್ಯೋಽಸಿ ದೈತ್ಯಂತೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜಾತೂಃ ಭವರ್ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಜಾತೂಭವರ್. ಛಾಂದಸನಾಗಿ ಪೂರ್ವಪದದ ರೇಫಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುವ್ರೀಹಾ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಮ್— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಯದ್ವಾ ಎಂದು ಬೇರೆ ಅರ್ಥವಿನರಣ ಮಾಡಿದಾಗ ಜನೀ ಧಾತುವಿಗೆ ನಿಷ್ಪಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಪ್ರತ್ಯಯ. ಜನಸನನುಂ-

ಸೆನ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಮ ಜಾತಂ ಸರ್ವಂ ಭರ್ತು ಭರ್ತವ್ಯಂ ಯೇನ ಜಾತೂಭರ್ಮಾ. ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಭಾವಿಸವಾಗಿ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಊಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾವಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಚರತ್—ಚರ ಗತಿಭಕ್ತನಯೋಃ ಧಾತು. ಲಜ್ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿದ್ಯಾನ್—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ವಿದೇಃ ತತುರ್ವಸುಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ವಸುರಾದೇಶ. ಪ್ರಥಮಾ ಸುವಿನಲ್ಲಿ ಉಗತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ.

ದಸ್ಯನೇ—ವಸು ಉಪಕ್ರಯೇ. ಧಾತು. ಯಜಿಮನಿತುಂಧಿ—(ಉ. ಸೂ. ೩-೨೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಯುಪ್ರತ್ಯಯ. ವಸ್ಯಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ವ್ಯಷಾದೀನಾಂ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರ್ಧಯ—ವೃಧು ವೃದ್ಧೌ. ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಹೇತುವುತಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಪುಗಂತೆ ಲಘೂಪಧಸ್ಯಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಲಘೂಪಧಗುಣ. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲೋಪ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಹಿಗೆ ಹಿ ಅದೇಶ. ಶಬ್ದವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೇ ಗುಣ ಆಯಾದೇಶ. ಅತೋಪೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೇ ಲುಕ್. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತದೂಚುಷೇ ಮಾನುಷೇಮಾ ಯುಗಾಸಿ ಕೀರ್ತೇನ್ಯಂ ಮಘವಾ
 ನಾಮು ವಿಭ್ರತ್ |
 ಉಪಪ್ರಯನ್ವಿಸ್ತುಹತ್ಯಾಯ ವಪ್ರೀ ಯದ್ಧ ಸೂನುಃ ಶ್ರವಸೇ
 ನಾಮು ದಧೇ || ೪ ||

ಶರಣಾಃ

ತತ್ | ಊಚುಷೇ | ಮಾನುಷಾ | ಇಮಾ | ಯುಗಾನ್ | ಕೀರ್ತೇನ್ಯಂ |
 ಮಘಃ ವಾ | ನಾಮು | ಬಿಭ್ರತ್ |
 ಉಪ್ಪ್ರಯನ್ | ದುಸ್ಯುಃ ಹತ್ಯಾಯ | ವಜ್ರೇ | ಯತ್ | ಹ | ಸೂನುಃ |
 ಶ್ರವಸೇ | ನಾಮು | ದಧೇ || ೪ ||

: ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ನಾಮ ಶತ್ರುಣಾಂ ನಾಮಕಂ ತದಿಂದ್ರಸ್ಯ ಬಲಮೂಚುಷ ಉಕ್ತವತೇ ಸ್ತುವತೇ ಯಜಮಾ-
 ನಾಯ ಕೀರ್ತೇನ್ಯಂ ಕೀರ್ತನೀಯಂ ಸ್ತುತ್ಯಂ | ನಾಮಕಂ ತದ್ಬಲಂ ಬಿಭ್ರದ್ಧಾರಯಿನ್ಮಘನಾ ಧನನಾ-
 ನಿಂದ್ರೋ ಮಾನುಷಾ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಸಂಬಂಧಿನೀಮೇಮಾನಿ ದ್ಯುತ್ಯಮಾನಾನಿ ಯುಗಾನ್ಯಹೋರಾತ್ರ-
 ಸಂಘನಿಷ್ಠಾ ದ್ಯಾನಿ ಕೃತತ್ರೇತಾದೀನಿ ಸೂರ್ಯಾರತ್ನನಾ ನಿಷ್ಠಾದಯತೀತಿ ಶೇಷಃ | ಕಿಂ ಪುನಶ್ಚ ನಾಮ |
 ದಸ್ಯುಹತ್ಯಾಯ ದಸ್ಯೂನಾಂ ವೃತ್ರಾದೀನಾಂ ಹನನಾಯೋಪಪ್ರಿಯನ್ ಗೃಹಸಮಾಪಾನಿ ಗರ್ಜನ್ ವಜ್ರೇ
 ವಜ್ರವಾನ್ಮನುಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ಪ್ರೇರಯಿತೇಂದ್ರೋ ಯದ್ಧ ಯತ್ಪುಲು ನಾಮ ಶತ್ರುಣಾಂ ನಾಮಕಂ
 ಶ್ರವಸೇ ಜಯಲಕ್ಷಣಾಯ ಯಶಸೇ ದಧೇ ದ್ಯುತವಾನ್ || ಊಚುಷೇ | ಬ್ರೂರ್ಷ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ |
 ಬ್ರೂವೋ ವಚಿಃ | ಲಿಟಃ ಕ್ಷಸುಃ ವಚಿಸ್ತಸೀತ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಚತುರ್ಥ್ಯೇಕವಚಿನೇ ಭಸಂಜ್ಞಾ-
 ಯಾಂ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮಿತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಶಾಸಿಸಿಘಸೀನಾಂ ಚೇತಿ ಷತ್ಯಂ | ಕೃಸುಪ್ರತ್ಯ-
 ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ಯಂ | ಕೀರ್ತೇನ್ಯಂ | ಕ್ಷಾತ ಸಂಶಬ್ದನೇ | ಕೃತ್ಯಾರ್ಥೇ ತನ್ಯಕೇನಿತಿ ಕೇನ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ |
 ಮಘವಾ | ಮಘಶಬ್ದಾ ಚೈಂದ್ರೇವನಿವಾನಿತಿ ಮತ್ಪರ್ಥಿಯೋ ವನಿತ್ | ಬಿಭ್ರತ್ | ಡುಭೃಷ್ ಧಾರಣ-
 ಪೋಷಣಿಯೋಃ | ಶತರಿ ಜುಹೋತ್ಯಾದಿತ್ಯಾಚ್ಚಪಃ ಶ್ಲೂಃ | ಭೃಣಾಮಿದಿತ್ಯಧ್ಯಾಸ್ಯೇತ್ಯಂ | ನಾಭ್ಯ-
 ಸ್ತಾಚ್ಚ ತುರಿತಿ ನುಮಾಗಮಪ್ರತಿಸೇಧಃ | ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಮಾದಿತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ಯಂ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಕೀರ್ತೇನ್ಯಂ—ಕೊಂಡಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು | ಬಿಭ್ರತ್—ಹೊಂದಿರುವವನಾಗಿ |
 ಮಘವಾ—ಧನವಂತನಾದ ಇಂದ್ರನು | ನಾಮು—(ಶತ್ರುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ) ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ | ತತ್—ಆ (ಇಂದ್ರನ)
 ಬಲವನ್ನು | ಊಚುಷೇ—ಹೊಗಳತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಮಾನುಷಾ—ಮಾನವನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ |
 ಇಮಾ ಯುಗಾನ್—ಈಗ ಗೋಚರವಾಗತಕ್ಕ ಕೃತತ್ರೇತಾದಿಯುಗಳನ್ನು (ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ) |
 ದಸ್ಯುಹತ್ಯಾಯ—ವೃತ್ರಾದಿವಸ್ತುಗಳ ಹನನಕ್ಕಾಗಿ | ಉಪಪ್ರಿಯನ್—(ಅವರ ನಿವಾಸಗಳ ಮೇಲೆ) ಧಾ-
 ಯನು ಮಾಡುತ್ತಾ | ವಜ್ರೇ—ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನಾಗಿ | ಸೂನುಃ—(ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) ಕೆರಳ

ಸುವನೂ | ಯದ್ವ ನಾಮ—(ಯಾವ) ಅದೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಬಲವನ್ನು | ಶ್ರವಣೇ—ಜಯರೂಪವಾದ ಯಶಸ್ಸಿಗಾಗಿ | ದಧೇ—ಹೊಂದಿದ್ದಾನೆ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸ್ತುತೃವಾದ ರಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಇಂದ್ರನು ರತ್ನುಸಮೂಹದಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ತನ್ನ ರಕ್ತಿಯನ್ನು ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿ ಹೊಗಳುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನಿಗೆ ಮಾನವರ ಆಯಸ್ಸನ್ನು ನಿಯಮಿಸುವ ಕೃತತ್ರೇತಾದಿಯುಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ವೃತ್ತಾದಿದಿವ್ಯಗಳ ಹವನಕ್ಕಾಗಿ ಅವರ ಧನಾಸಗಳ ಮೇಲೆ ಧಾಳಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವನೂ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಓಡಿಸುವವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಅದೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಬಲವನ್ನು ಜಯರೂಪವಾದ ಯಶಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಹೊಂದಿದ್ದಾನೆ.

English Translation

Maghavan, possessing a name that is to be glorified, offers to him, who celebrates it, these (revolving) ages of man : the thunderer, the scatterer (of his foes), sallying forth to destroy the Dasyus, has obtained a name (renowned for victorious) prowess.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಇಂದ್ರನ ರಕ್ತಿಯು ಎರಡು ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು ಮತ್ತು ಸ್ತುತೃವಾದುದು. ನೋವಲನೆಯ ದಾಗಿ ಅದು ಯಾವಾಗಲೂ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಾ ಅದರಲ್ಲಿ ಘೀತಿಯನ್ನು ಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ಶತ್ರುಗಳು ಇಂದ್ರನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ನೆನಿಸಿಕೊಂಡು ಭಯಪಡುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಕರ್ತರ ಧಾರ್ಮಿಕ ರಕ್ಷಕವಾಗಿಯೂ ಅತ್ಯಂತ ಸ್ತುತೃವಾಗಿಯೂ ಇದೆ. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಇಂತಹ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಸೂರ್ಯರೂಪದಿಂದ ಅಹೋರಾತ್ರಾದಿವ್ಯವಹಾರಕಾಲಗಳನ್ನೂ ದರ್ಶನಾರ್ಥವಾಗಿಯೂ ಕಾಲಗಳನ್ನೂ ನಿಯಮಿಸಿ ಉಪಕಾರಕನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇದರಿಂದ ಶತ್ರು ಮತ್ತು ಮಿತ್ರ ಈ ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಜಯರೂಪವಾದ ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಕೀರ್ತೇನ್ಯಂ—ಕೀರ್ತನೀಯಂ | ಸ್ತುತೃಂ ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಪುರಂಸಿಪಲ್ಲಹತಕ್ಕ.

ಯುಗಾಢಿ—ಅಹೋರಾತ್ರೇಸಂಘನಿಷ್ಠಾದ್ಯಾನಿ ಕೃತತ್ರೇತಾದೀನಿ ಸೂರ್ಯಾತ್ಮನಾ ನಿಷ್ಠಾದಿಯತಿ | ಅಹೋರಾತ್ರಗಳ ಸಂಘಗಳಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗತಕ್ಕ ಕೃತತ್ರೇತಾದಿಯುಗಳನ್ನು ಸೂರ್ಯರೂಪದಿಂದ ಇಂದ್ರ ಇಂದ್ರನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವ ಸಾಯಣರೂ.

ಯುಗಶಬ್ದಃ ಕಾಲವಚನಃ | ಸರ್ವತ್ರ ಚಾತ್ರ ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥೇ ಪ್ರಥಮಾ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಸಂಖಂ-ಧಿಸು ಸ್ತೋತ್ರೇಷು ಪಾರ್ಥಸಾಸ್ಯಮಾನಾಸ್ಯಾದಿಸು ಯೋಗಕಾಲೇಷು ಕೀರ್ತೇನ್ಯಂ ಅತ್ಮೀಯಂ ನಾಮು

ಧಾರಯನ್ | ಯುಗಶಬ್ದವು ಕಾಲವಾಚಿಯಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನಾನನವರ ಸ್ತುತಿಕಾಲವೆಲ್ಲೂ ಮತ್ತು ಪೂರ್ಣವಾಸ್ಯೆ
ವಾನಾಸ್ಯಾದಿ ಯುಗಕಾಲಗಳೆಲ್ಲೂ ಸಹ ತನ್ನ ಸ್ತುತ್ಯವಾದ ಹೆಸರನ್ನೂ ಯಶಸ್ಸನ್ನೂ ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ ದಸ್ಯುಹನನ
ಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟನು ಎಂದು ಸ್ತಂನಸ್ತಾಮಿಗಳೂ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸೂನುಃ— ಅದಿತೇಃ ಪುತ್ರೇಃ | ಅದಿತಿಯ ಮಗನಾದ ಇಂದ್ರನು ಎಂದು ಸ್ತಂವಸ್ತಾಮಿಗಳು ಸೂನು
ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಗನೆಂದೂ, ಶತಸ್ತೂಣಾಂ ಪ್ರೇರಯಿತೇಂದ್ರೇಃ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಕೆರಳಿಸತಕ್ಕವನು ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ
ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಶತ್ರುಗಳಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಉತ್ಸಾಹವನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನ ಮಾಡುವವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ. ಸೂನು
ಶಬ್ದವು ಪುತ್ರ ಎಂಬ ಸಹಜವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೂ ಸಹ ಒಂದೆರಡೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಸಾದಿಕೆ ಎಂಬ
ಅಗರುತ್ತದೆ.

ಉದು ತ್ಯೇ ಸೂನವೋ ಗಿರಃ ಕಾಷ್ಠಾ ಅಜ್ಜೇಷ್ಯತ್ವತ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೩೭-೧೦)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸೂನವಃ ಎಂದರೆ ವಾಕ್ಯಗಳ ಉತ್ಪಾದಕರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳೆಂದರ್ಥ.

ಅಕ್ಕೋ ನ ಬಭ್ರಃ ಸಮಿಥೇ ಮಹೀನಾಂ ದಿದೃಕ್ಷೇಯಃ ಸೂನವೇ ಭಾಯಜೀಕಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೩-೧-೧೨)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸೂನವೇ ಎಂದರೆ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ರಸವನ್ನು ಉತ್ಪಾದನೆ ಮಾಡತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗೆ
ಎಂದರ್ಥ. ಹೀಗೆಯೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಶತ್ರುಗಳಿಗೂ ಯುದ್ಧೋತ್ಸಾಹವನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನ ಮಾಡು
ವವನು, ಅವರನ್ನು ಕೆರಳಿಸುವವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿರಬಹುದು.

ಉಪ ಪ್ರಯಾನ್— ಈ ಪವಕ್ಕೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಪ್ರಾರಂಭಿಸು, ಅಥವಾ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸು
ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಉಪಪ್ರಯಂತೋ ಅಧ್ವರಂ ಮಂತ್ರಂ ವೋಚೇಮಾಗ್ನಿಯೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೭೪-೧)

ಈ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಚ್ಛೇದೇನ ಸಮ್ಯಗನುತಿಷ್ಠಂತಃ | ಅನುಸ್ಮೃತವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸತಕ್ಕವರೆಂದರ್ಥ.

ಇಂದ್ರಮಿವೇದುಭಯೇ ವಿ ಹ್ವಯಂತ ಉದೀರಾಣಾ ಯಜ್ಞ ಮುಪಪ್ರಯಂತಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೪-೩೯-೫)

ದೆಧಿಕ್ರಾಮು ನಮಸಾ ಬೋಧಯಂತ ಉದೀರಾಣಾ ಯಜ್ಞ ಮುಪಪ್ರಯಂತಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೭-೪೪-೨)

ಈ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಕ್ರಮಮಾಣಾಃ ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವವನಾಗಿ ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ನೂತ್
ಶತ್ರುಗಳ ಮೇಲೆ ಧಾಳಿಯನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ಅನುಸ್ಮೃತವಾಗಿ ಶತ್ರುಗಳ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವವನು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯದ್ವ ನಾಮ ಶ್ರವಣೇ ದಧೇ— ಯತ್ ಖಲು ಶತ್ಕೂಟಾಂ ನಾಮಕಂ ಜಯಲಕ್ಷಣಾಯ
ಯಶನೇ ಧೃತವಾನ್ | ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಕವಾದ ತನ್ನ ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಬೀರಿದನು ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯರೂ,

ಶ್ರವ ಇತ್ಯೈಶ್ಯನ್ನನಾಮ, ನಾಮಶಕ್ತೋಽಶ್ಯುಧಿಕನಾಮ | ದಧೇ ಇತ್ಯೈಸಿ ಧಾರಯತಿರ್ಧಾನಾರ್ಥಃ |
ಯದಾ ಚ ಸಸ್ಯಲಕ್ಷಣಾಯಾನ್ನಾಯ ವ್ಯಷ್ಟಿಲಕ್ಷಣಮುದಕಂ ದದಾತಿ ತದಾ ಅತ್ಯೇಯಂ ನಾಮಾಚ್ಯೇ |
ಅನ್ವ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ವವೆಂದೂ, ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ
ನಾಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉದಕವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದಾದರೆ, ಸಸ್ಯರೂಪವಾದ ಅನ್ವಕ್ಕೆ ವ್ಯಷ್ಟಿರೂಪವಾದ ಉದಕ
ವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ತನ್ನ ಲೋಕೋಪಕಾರಕವಾದ ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಪ್ರಕಟಪಡಿಸಿದನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದು ಸ್ಯಂದ
ಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕಂಠಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಊಚುಷೇ—ಬ್ರೂಜ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಿಟ್ ವಿವಕ್ಷನುಮಾದಿದಾಗ
ಬ್ರುವೋವಚಿಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಚ್ಯಾದೇಶ. ಕೃಸುಕ್ತ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೧೦೭)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟಿಗೆ ಕ್ತಸೂಂದೇಶ. ಇದು ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ವಚಿ ಸ್ವಪಿ ಯಜಾದೀನಾಂ ಕಿತಿ—(ಪಾ. ಸೂ.
೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ.
ಚತುರ್ಥಿವಿಕವಚನ (ಹೀ) ಪರವಾದಾಗ ಭಸಂಪ್ಲಾ ಇರುವುದರಿಂದ ವನೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್—(ಪಾ. ಸೂ.
೬-೪-೧೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸುವಿನ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂ ಚಿ—
(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ತ. ಊಚುಷೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯ
ಯದ ಅದ್ಯದಾತ್ಪ್ರದರಿಂದ ಉಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಾನುಷಾ—ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗಿ ಲೋಪ. ಹೀಗೆಯೇ ಇವಾ ಎಂಬ
ಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ.

ಕೀರ್ತೇನ್ಯಮ್—ಕೃತ ಸಂಶಬ್ದದೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕೃತ್ಯಾರ್ಥೇ ತಪೈಕೇನ್—(ಪಾ. ಸೂ.
(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೇನ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬೂತ ಇದ್ವಾತೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೦)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಇತ್ಯ. ಹಲಿ ಚಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇಫಾಂತಕ್ಕೆ ವೀರ್ಥ. ಕೀರ್ತೇನ್ಯ ಎಂದು ರೂಪ
ವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯದಾತ್ಪ್ರದರಿಂದ ಏಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ

ಮುಘಾ—ಮುಘಿ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಛಂದಸೀ ವಸಿಪೌ ಚಿ ವಕ್ರವ್ಯಮ್—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಮುಕ್ತರ್ಥ
ದಲ್ಲಿ ವನಿಷ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮುಘನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ವನಿಷ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಬಿಭೃತ್—ದುಭೃತ್ ಧಾರಣಶೋಷಣಾಯೋಃ ಧಾತು. ಬುಹೇತಿತ್ಯಾದಿ. ಲವರ್ಧದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ.
ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಲೂಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಲೂ ಏಕರಣ. ಕ್ಲೌ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ಯ. ಭೃಷಾ-
ಮಿತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಧಾತುವಿನ ಮಹಾರಕ್ಕೆ ಯಜಾದೇಶ.

ಅಭ್ಯಸ್ತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಬಂದುದರಿಂದ ನಾಭ್ಯಸ್ತಾಚೈತುಃ-(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಪರವಾದಾಗ ಸುಮಾಗಮು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ-(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರ. ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಪಪ್ರಯನ್-ಇತ್ಯಾ ಗತೌ ಧಾತು. ಲತರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಣೀಯಾನ್-(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯಣಾದೀಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ತಿಜಾ ಚೋದಾತ್ವ ವತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಗತಿಸಮಾಸನಾದಾಗ ಕೃದುತ್ವರಪದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಧೇ- ಡುಧಾಣ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೪ ||

ಸುಪ್ರಸಂಗಾಃ

ತದಸ್ಯೇದಂ ಸತ್ಯತಾ ಭೂರಿ ಪುಷ್ಪಂ ಶ್ರದಿಂದ್ರಸ್ಯ ಧತ್ತನ ನೀ-
ಯಾರ್ಯಯ |

ಸ ಗಾ ಅವಿಂದತ್ಸೋ ಅವಿಂದಶ್ವಾನನ್ಮ ಓಷಧೀಃ ಸೋ ಅಪಃ
ಸ ವನಾನಿ || ೫ ||

ಸದಗಾಃ

ತತ್ | ಅಸ್ಯ | ಇದಂ | ಸತ್ಯತ | ಭೂರಿ | ಪುಷ್ಪಂ | ಶ್ರತ್ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ | ಧತ್ತನ |
ನೀಯಾರ್ಯಯ |

సః | గాః | అవిందత్ | సః | అవిందత్ | అశ్వాన్ | సః | ఓషధిః | సః |

అపః | సః | వనాని || ౫ ||

శాయణభాష్యం

దే ఋత్విగ్యుజమానలక్షణా జనాః అశ్వేంద్రస్య తేదిదం విర్యేణ పుష్కం ప్రవృద్ధం | అత ఏవ భూరి విస్మిణాం పశ్యతే | అలోకయత | తస్యే జే విర్యోణయే క్రద్దత్తేనే | బహుమానం కురుత | శిం పునస్తద్విర్యమితి జేతా ణుజ్యతే | స ఇంద్రః పణధిరపహృతా గా యేన విర్యోణావిందత్ అలభతే | తథా త్రేరపహృతానశ్వాన్ ఇంద్రో యేనావిందత్ | అపి జే స ఇంద్ర ఓషధిరోషధ్యపలక్షితాం సనాం భూమిం యేన విర్యోణాలభతే | తథా వృత్తేణ నిరుద్ధా అపౌఠ వృష్ట్యదశాని స ఇంద్రో యేనాలభతే | తథా వనాని వనని-యోని సంభజనియోని ధనాని స ఇంద్రో యేన విర్యోణేణ ప్రాప్నోతా || ధత్తేనే | తప్తేన-ప్తేనథనాశ్కేతే తస్య తనాదేతః | అవిందత్ | విద్మ్య లాభే | తే ముజాదినామితి నుమా ||

ప్రశ్నార్థ

అశ్వ ఇంద్రస్య—(ఎల్లీ ఋత్విగాదిగళే) ఈ ఇంద్రేణ | పుష్కం—ప్రవృద్ధవాదుమో | భూరి-విస్తృతవాదుమో ఆద | తత్ ఇదం—ప్రసిద్ధవాదు ఈ పరాక్రమవన్ను | పశ్యతే—నోడిరి | విర్యాయే—(ఆవన) పరాక్రమవద్ది | క్రతాధత్తేనే—విశ్వాసవన్నుట్టు గౌరవిసిరి | సః—ఆ ఇంద్రేణ | గాః—(పణగళంద | ఆపద్యతగళాద) గోవుగళన్ను | అవిందత్—(తన్న పరాక్రమవింద) సాధిణ పడిసికొండను | సః—ఆదే ఇంద్రేణ | అశ్వాన్—కుమరీగళన్ను | అవిందత్—(మత్రి) పడివను | (అప్లదే) సః—ఆదే ఇంద్రేణ | ఓషధిః—(పశల) మూలికాదిపశ్యగళన్ను (పడివను) | సః—ఆవను | అపః—వృష్ట్యధికాదిగళన్ను (పడివను) | సః—ఆవను | వనాని—(అకరణకళాద) పూజ్యగళాద ధనగళన్ను (జివే పరాక్రమవింద పడివను) |

భాషార్థ

ఎల్లీ ఋత్విగ్యుజమానలక్షణ, ఇంద్రేణ ప్రవృద్ధవాదుమో, విస్తృతవాదుమో, ప్రసిద్ధవాదుమో ఆద పరాక్రమవన్ను నోడిరి. ఇదే పరాక్రమవింద ఇంద్రేణ పణగళంద ఆపద్యతగళాద గోవు గళన్ను మత్రి పడివ సాధిణపడిసికొండను. అశ్వగళన్ను పడివను. మత్రి ఇదే పరాక్రమవింద మూలికాదిగళన్ను, వృష్ట్యధికాదిగళన్ను మత్రి పూజ్యగళాద ధనగళన్ను పడివను.

English Translation

Behold this, the vast and extensive (might of Indra) ; have confidence in his prowess ; he has recovered the cattle, he has recovered the horses, the plants, the waters, the woods.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಓಷಧೀಃ—ಓಷಧ್ಯುಪಲಕ್ಷಿತಾಂ ಸರ್ವಾಂ ಭೂಮಿಂ ಯೇನ ವೀಶ್ಯೇಣಾಲಭತ | ಓಷಧಿಯೆಂದರೆ ಆದರಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಿತವಾದ ಸಮಸ್ತ ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನೂ ತನ್ನ ವೀಶ್ಯದಿಂದ ಪಡೆದನೆಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

ವನಾನಿ—ವನನೀಯಾನಿ ಸಂಭವನೀಯಾನಿ ಧನಾನಿ | ಅತ್ಯಂತ ಆದರದಿಂದ ಆವೇಶಿತಗಳಾದ ಧನಗಳೆಂದು ಒಂದು ಅರ್ಥವೂ ; ವನಾನಿ—ಸದಾ ಪುಷ್ಪಫಲಾನಿ | ಯಾವಾಗಲೂ ಫಲಪುಷ್ಪಗಳಿಂದ ಭರಿತಗಳಾದ ವನಗಳನ್ನು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ವನಶಬ್ದವನ್ನು ರಶ್ಮಿ (ಕಿರಣ) ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೧೫); ಉದಕೆ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೩) ಕೂಡಿದೆ. ಇವುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪದವನ್ನು ಬುಕ್ಕಂಹತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ. ವನ ಸಂಭಕ್ತಾ ಎಂಬ ಆತ್ಮತೃಟವಾದ ಇಚ್ಛೆ, ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ವನ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ವನು ಯಾಚನೆ ಯಾಚಿಸು, ಪ್ರಾರ್ಥಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ವನ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ವನಾನಿ, ವನಾಮಹೇ ವನತಂ ಇತ್ಯಾದಿ ನಾಮಪದಗಳೂ, ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳೂ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಕೆಲವು ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ನಾಮಪದಗಳ ಅಥವಾ ವಿಶೇಷಣಪದಗಳ ಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ.

ಉಧ್ವಾರ್ತ ನಃ ಸಂತು ಕೋಮ್ಯಾ ವನಾನ್ಯಹಾನಿ ವಿಶ್ವಾ ಮರುತೋ ಜಿಗೀಷಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೭೧-೩)

ಎಂಬ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವನಾನಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಂಭವನೀಯಾನಿ ಪೂಜ್ಯಭಾವದಿಂದ ಆದರಿಸಿ ಆವೇಶಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕಷ್ಟು ಎಂದರ್ಥವೂ,

ಘೃಷುಂ ಶಾವಕಂ ವನಿನಂ ವಿಚರ್ಷಣಂ ರುದ್ರಸ್ಯ ಸೂನುಂ ಹವಸಾ ಗೃಣೇಮಸಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೬೪-೧೨)

ಇಲ್ಲಿ ವನವಂತೆಂ, ಉದಕವಂತೆಂ ಎನ್ನು ವನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉದಕವೆಂದೂ,

ವನಾನಿ ವಿಭ್ಯೋ ನಕಿರಸ್ಯ ಶಾನಿ ವ್ರತಾ ದೀವಸ್ಯ ಸವಿತುಮೀನಂತಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೩೮-೭)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ವನಾನಿ ಎಂದರೆ ಸ್ವರ್ಗಗಳೆಂದೂ,

ಸಾರಾವತಸ್ಯ ರಾತಿಷು ದ್ವಿವಚ್ಚ ಕ್ರೇಷ್ಣಾತುಷು |

ತಿಷ್ಠಂ ವನಸ್ಯ ಮಧ್ಯ ಆ |

(ಮ. ಸಂ. ೮-೩೪-೧೮)

ಇಲ್ಲಿ ರಥದ ಒಂದು ಭಾಗವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ, ಕ್ರಿಯಾಪದಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನೂ ನೋಡಿದರೆ, ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ (ನಿ. ೫-೨)

ಶ್ವಯಾ ವಯಂ ಮಘವನ್ನೂರ್ವ್ಯೇ ಧನ ಇಂದ್ರತೋತಾಃ ಸಾಸಹ್ಯಾಮ ಪೃತನ್ಯತೋ
ವನುಯಾಮ ವನುಷ್ಯತಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೩೬-೧)

ಮತ್ತು,

ಅಸ್ಮಾಕೇಭಿರ್ವೇದಿವಯಂ ಸಾಸಹ್ಯಾಮ ಪೃತನ್ಯತೋ ವನುಯಾಮ ವನುಷ್ಯತೋ ನಥಂ-
ತಾಮನ್ಯಕೇ ಸಮೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೮-೪೦-೭)

ಎಂಬ ಪಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಲ್ಲು ಎಂಬರ್ಥವೂ,

ಕುಂದಿದ್ವೇವಸ್ಯ ಸಹಸಾ ಚಿಕಾನಃ ಸುಮ್ಮಮಗ್ನಿವನತೇ ವಾವೃಧಾನಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೫-೩-೧೦)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ | ಕೊಡುತ್ತಾನೆ ಎಂಬರ್ಥವೂ.

ವನೇಮ ಪೂರ್ವೀರಯೋಃ ಮನೀವಾ ಅಗ್ನಿಃ ಸುತೋಕೋ ವಿಶ್ವಾನ್ಯಶ್ಯಾಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೭೦-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವನೇಮ ಎಂದರೆ ಪೂಜ್ಯಭಾವದಿಂದ ಸೇವಿಸೋಣ ಎಂತಲೂ,

ಪ್ರಿಯಾ ಅಸಿಧೀವನಿಸೀಷ್ಟ ಮೇಧಿರ ಆ ವನಿಸೀಷ್ಟ ಮೇಧಿರಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೨೭-೭)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಸೇವಿಸಲಿ ಎಂದೂ ಹೀಗೆಯೇ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಅರ್ಥಗಳೂ ಇರುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ವನಾನಿ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸಂಭವನೀಯಾನಿ ಧನಾನಿ ಎಂದಾದರೂ ಆಗಬಹುದು ಅಥವಾ ಸ್ವಂವಸ್ತುಮಿಗಳು ವಿವಂಸಂವಂತಿ ಸದಾ ಪುಷ್ಯಫಲಾನಿ ವನಾನಿ ಎಂಥಾದರೂ ಆಗಬಹುದು.

ಶ್ರುತ್ ಧತ್ತನ—ವೀಡ್ಯವಾನಂದ್ರಿ ಇತ್ಯೇತದವಿತಫಂ ಪ್ರತಿಪದ್ಯಧ್ಯಂ |

ಇದೇ ಸೂತ್ರವು ೩ನೇ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವಂತೆ, ಇಂದ್ರನ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಪರಾಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿರುವುದರಿಂದ, ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಇರಬೇಕೆಂದೂ, ಈ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ ದರೆ ಸಕಲ ಸಂಪತ್ತುಗಳೂ ಲಭಿಸುವುದೆಂದೂ ಸೂಚಿಸಿದೆ.

ತ್ವಯೇದಿಂದ್ರ ಯುಜಾ ವಯಂ ಪ್ರತಿ ಬ್ರುವೀಮಹಿ ಸ್ವೃಧಃ |
ತ್ವಮಸ್ಮಾಕಂ ತವ ಸ್ತೃಸಿ ||

(ಮ. ಸಂ. ೮-೯೨-೨೨)

ನಹ್ಯ ೧ ನ್ಯಂ ಬಳಾಕರಂ ಮರ್ದಿತಾರಂ ಕತಕೃತೋ |
ತ್ವಂ ನ ಇಂದ್ರ ನ್ಯುಳಯ |

(ಮ. ಸಂ. ೮-೮೦-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಬೇರೆ ಯಾರೂ ರಕ್ಷಕರಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಅವನಿಂದಲೇ ಸಕಲವಿಧವಾದ ಸುಖಗಳೂ ಲಭಿಸಬೇಕೆಂದೂ, ಭಕ್ತರು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸೇರಿದವರೂ, ಇಂದ್ರನು ಭಕ್ತರಿಗೆ ಸೇರಿದವನೂ ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು, ಅವನ ಸಹಾಯದಲ್ಲಿಯೇ ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನಿಡಬೇಕು ಎಂದೂ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪತ್ಯತೆ—ವ್ಯತಿರ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲೋಟೋಲ್ಪತ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಸ್ಯ ಭೃಗ್ ಭವಿಸಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಾದೇಶ. ಕವಿವಕರಣ. ಸಾಘ್ರಾಧ್ಯಾಸ್ಯಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೭೮) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಪತ್ಯ ಆದೇಶ. ತಿಠಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಪ್ತಮ್—ಪುಕ ಪ್ರಪ್ತ್ಯಾ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಪಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ವುತ್ವದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಟಿತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಧತ್ತನೇ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ತಾದೇಶ. ಅದಕ್ಕೆ ತಪ್ತನಪ್ತನಭನಾಕ್ಶ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ತನಾದೇಶ. ಶ್ಲವಿವಕರಣ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತಾತ್ವದಿ ಅತಿಠಂತದ ಸರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೀರ್ಯೋಯೆ—ವೀರಸ್ಯ ಭಾವಃ ವೀರ್ಯಮ್. ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಯಿಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ. ತಿತ್ ಸ್ವರಿತಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಗಾಃ—ಗಮಾಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಗಮೋಡೋರ್ಗ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಡೋರ್ಗ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದಿತ್ವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಟಿಲೋಪ. ಗೋ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಸ್ ಸರವಾದಾಗ ಔತೋಮ್ ಶಸೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೯೩)—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಾಂತಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿವರ್ಗ.

ಅವಿಂದತ್—ವಿದಲ್ಯ ಲಾಭೇ. ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಕತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ಶಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೭) ಸೂತ್ರದಿಂದ ರ ವಿಕರಣ. ಇನು ಸರವಾದಾಗ ಶೇಮುಚಾದೀನಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೯)

ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. ಮಿದಚೋಂತ್ಯಾತ್ಪರಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅವಿದತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಭಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪಃ—ಅಪ್ಪಾತ್ಪ. ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಊದಿದಂ ಪದಾದಿ—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

—:0:—

ಸಂಹಿತಾಗಾಥಃ

ಭೂರಿಕರ್ಮಣೇ ವೃಷಭಾಯ ವೃಷೇ ಸತ್ಯಶುಷ್ಮಾಯ ಸುನ

ವಾಮು ಸೋಮಂ ।

ಯ ಅದೃತ್ಯಾ ಪರಿಪಂಥೀವ ಶೂರೋಽಯಜ್ವನೋ ವಿಭಜನ್ವೇತಿ

ವೇದಃ || ೬ ||

। ಪದವಾಃ ।

ಭೂರಿಽ ಕರ್ಮಣೇ । ವೃಷಭಾಯ । ವೃಷೇ । ಸತ್ಯಽ ಶುಷ್ಮಾಯ । ಸುನವಾಮು ।

ಸೋಮಂ ।

ಯಃ । ಅಽ ದೃತ್ಯಾ । ಪರಿಪಂಥೀಽ ಇವ । ಶೂರಃ । ಅಯಜ್ವನಃ । ವಿಽ ಭಜನ್ ।

ಏತಿ । ವೇದಃ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಭೂರಿಕರ್ಮಣೇ ಬಹುವಿಧೇನ ಶತ್ರುವಧಾದಿರೂಪೇಣ | ಕರ್ಮಣಾ ಯುಕ್ತಾಯ ವ್ಯಷಭಾಯಿ
ವ್ಯಷಭವತ್ಪರ್ವೇಷು ದೇವೇಷು ಶ್ರೇಷ್ಠಾಯ ವ್ಯಷ್ಟೇ ಸೇಚನಸಮರ್ಥಾಯ ಸತ್ಯತುಷ್ಠಾಯಾವಿತಥಿ-
ಬಲಾಯೇಂದ್ರಾಯ ತದರ್ಥಂ ಸೋಮಂ ಸುನವಾಮ | ಹೋಮಾರ್ಥಂ ರಸರೂಪಂ ಕರವಾಮ |
ಶೂರಃ ಶೌರ್ಯೋಪೇತೋ ಯ ಇಂದ್ರ ಅದೃತ್ಯ ಧನವಿಷಯಮಾದರಂ ಕೃತ್ವಾಯಜ್ಞನೋದ್ರಯಜಮಾನಸ್ಯ
ನೇದೋ ಧನಂ ವಿಭಜನ್ | ತಸ್ಮಾದಯಜಮಾನಾದ್ವಿಭಕ್ತಂ ಕುರ್ವನ್ಯಪಹರನ್ಯೇತಿ | ಯಜಮಾನೇಭ್ಯ-
ಸ್ತದ್ಧನಂ ದಾತುಂ ಗಚ್ಛತಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಪರಿಪಂಥೀವ | ಯಥಾ ಮಾರ್ಗನಿರೋಧಕಶ್ಚೋರೋ
ಗಚ್ಛತಾಂ ಪುಣ್ಯಪುರುಷಾಣಾಂ ಧನಂ ಬಲಾತ್ಕಾರೇಣಾಪಹೃತ್ಯ ಗಚ್ಛತಿ | ತದ್ಭಕ್ || ಅದೃತ್ಯ | ದ್ವಿಜ್ಞ
ಅದರೇ | ಸಮಾಸೇನ ಇಂದ್ರಾರ್ಥೇ ಕ್ಷೋಣಿ ಲ್ಯೂಕ್ | ತಸ್ಯ ಸ್ಥಾನವದ್ಧಾವೇನ ಕೃತ್ವೋಃ ಸತಿ ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಪಿತಿ
ಕೃತೀತಿ ತುಕ್ | ಪರಿಪಂಥೀವ | ಛಂದಸಿ ಪರಿಪಂಥಿಪರಿಪರಿಣೌ ಪರ್ಯವಸ್ಥಾತರಿ ಸಾ. ೫.೨.೮ | ಇತಿ-
ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಸಾತ್ಯತೇ ||

ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ

ಶೂರಃ—ಶೂಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾದ | ಯಃ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನು | ಅದೃತ್ಯ— ಧನದಲ್ಲಿ ಅದರವ
ನ್ನಿಟ್ಟು | ಅಯಜ್ಞಃ—ಯಾಗರಹಿತನಾದವನ | ವೇದಃ—ಧನವನ್ನು | ಪರಿಪಂಥೀವ—ದಾರಿಗಳನ್ನು
ಪ್ರಯಾಣಕನ ಧನವನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವಂತೆ | ವಿಭಜನ್—ಅಪಹರಿಸಿ | ಏತಿ—(ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಲು)
ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತಾನೆಯೋ | ಭೂರಿಕರ್ಮಣೇ—(ಅಂತಹ ಶತ್ರುವಧವೇ ಮೊದಲಾದ) ಅನೇಕ ವೀರೈಕರ್ಮ
ಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದವನೂ | ವ್ಯಷಭಾಯಿ—(ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲ ಲ್ಲಾ) ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ | ವ್ಯಷ್ಟೇ—(ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು)
ಸುರಿಸಲು ಸಮರ್ಥನೂ | ಸತ್ಯ ತುಷ್ಠಾಯಿ—ಸಾರ್ಥಕವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ | ಸೋಮಂ—
ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಸುನವಾಮ—(ಯಾಗಾರ್ಥವಾಗಿ) ಹಿಂದೋಣ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರನು ಧನದಲ್ಲಿ ಅದರವನ್ನಿಟ್ಟು, ಯಾಗರಹಿತನಾದವನ ಧನವನ್ನು ದಾರಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಯಾಣಕನ ಧನ
ವನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವಂತೆ ಅಪಹರಿಸಿ ಅದನ್ನು ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಲು ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತಾನೆ. ಅದುದರಿಂದ
ಶತ್ರುವಧವೇ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ವೀರೈಕರ್ಮಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದವನೂ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲ ಲ್ಲಾ ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ ಇಷ್ಟಾರ್ಥ
ಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಲು ಸಮರ್ಥನೂ ಸಾರ್ಥಕವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಯಾಗಾರ್ಥವಾಗಿ
ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂದೋಣ.

English Translation

We offer the Soma libation to him who is the performer of many exploits, the best (of the gods), the showerer (of benefits), the possessor of true strength, the hero who, holding respect for wealth, takes it form

him who performs no sacrifice like a foot-pad (from a traveller), and proceeds (to give it) to the sacrificer.

• ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು •

ಭೂರಿಕರ್ಮಗಣೇ—ಬಹುವಿಧೇನ ಶತ್ರುವಧಾದಿರೂಪೇಣ ಕರ್ಮಣಾ ಯುಕ್ತಾಯ | ವೃತ್ತಾದಿ ಶತ್ರುವಧಫಲ, ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಾದಿಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಿ ಜಲಸಂಪತ್ತನ್ನೊದಗಿಸುವುದೂ ಹೀಗೆಯೇ ಇನ್ನೂ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳೊಡನೆ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವ ಇಂದ್ರನಿಗೆ.

ವೃಷಭಾಯ—ವೃಷಭನತ್ ಸರ್ವೇಷು ದೇವೇಷು ಶ್ರೇಷ್ಠಾಯ | ವೃಷಭನಂತೆ ಸಕಲದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಎಂದರ್ಥ.

ವೃಷ್ಣೇ—ಸೇಚನಸಮರ್ಥಾಯ | ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಲು ಸಮರ್ಥನಾದವನಿಗೆ. **ವೃಷ**—ಶಕ್ತಿ ಬಂಧನೇ | ಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ **ವೃಷ** ಧಾತುವಿನಿಂದಲೂ, **ವೃಷು**—ಸೇಚನೇ | ಸುರಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ **ವೃಷ** ಧಾತುವಿನಿಂದಲೂ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿ ಸೇಚನಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೆಂದು ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಪದದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಇದರಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಪದಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಇದೇ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ೧೧೦೦-೧ ನೇ ಮಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. (ಪುಟ 168-170 ನೋಡಿ).

ಸತ್ಯತುಷ್ಠಾಯ—ಅನಿತಫಲಲಾಯ | ಇದೇ ಸೂಕ್ತದ ಹಿಂದಿನ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವಂತೆ ವೃರ್ಥವಾಗದೇ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥ.

ಪರಿಪಂಕ್ತೀ—ಮಾರ್ಗನಿರೋಧಕಶ್ಲೋಕಃ | ದಾರಿಯನ್ನು ಕಾಯುವ ಕಳ್ಳನು ಪ್ರಯಾಣಿಕರ ಧನವನ್ನು ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದಲೂ, ಭಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿಯೂ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಕಸುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಇಂದ್ರನೂ ಸಹ ಶತ್ರುಗಳ ಧನವನ್ನು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಕಸುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆಂದು ಉಪಮಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

• ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ •

ಭೂರಿಕರ್ಮಗಣೇ—ಭೂರಿ ಕರ್ಮ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಭೂರಿಕರ್ಮಾಃ. ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಸತ್ಯತುಷ್ಠಾಯ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುನೇವಾಮು—ಸುಜ್ ಅಭಿವನೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಜ್ಜದ್ವಾವವಿಧಿ ವುದರಿಂದ **ನಿತ್ಯಂಜಾತೇ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಅದುತ್ತಮಸ್ಯ ಪಿಟ್ಟಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮು. ಶ್ರುವಿಕರಣ. ಆಟ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ ಆವಾದೇಶ. ತಿವಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅದೃತ್ಯೈ—ದ್ವೃಷ್ ಆದರೇ ಧಾತು. ಸಮಾನಕರ್ತೃಕೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಾಪ್ರಪ್ರತ್ಯಯ. ಆಜನೋದನೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಸಮಾಸೇನಇತ್ ಪೂರ್ವೇಕೈಲ್ಯಪ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲ್ಯಪ್ ಆದೇಶ. ಸ್ಥಾನಿವದಾದೇಶೋಽನಲ್ಪಿಧೌ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ಥಾನಿವದ್ಯಾದ ಬರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕೃತ್ವ ಬರುವುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯಪಿತಿಕ್ವತಿತುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತುಕಾಗಮಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತಾವಯವವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರಿಪನ್ವೀವ—ಛಂದಸಿ ಪರಿಪನ್ವಿ ಪರಿಪರಿಣೌ ಪರ್ಯವಸ್ಥಾತರಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ.

ಅಯಜ್ಞಸೇ—ನ ಯಜ್ಞಾ. ಅಯಜ್ಞಾ. ನಜ್ ತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸ. ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಜ್ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ

ವಿತಿ—ಇತ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಯಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯತ್ಪ್ರಾನ್ವಿತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿರ್ಧಾತಸ್ತುರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ತುರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವೇದೇ—ವಿದ್ ಲ್ಯ ಲಾಭೇ ಧಾತು. ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿವಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ (ಲಘೂಪಥ) ಗುಣ. ವೇದಸತ್ಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇತ್ಪ್ರಾನ್ವಿತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯುದಾತ್ತಸ್ತುರ ಬರುತ್ತದೆ. ||೬||

ಸಂಹಿತಾಗಾಥೆ

ತದಿಂದ್ರ ಪ್ರೇವ್ ನೀರ್ಯಂ ಚಕರ್ಥ ಯತ್ಸಸಂತಂ ವಜ್ರೇಣಾ-

ಬೋಧಯೋಽಹಿಂ ।

ಅನು ತ್ವಾ ಪತ್ನೀಹ್ಯಪ್ಸಿತಂ ವಯಶ್ಚ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಸೋ ಅಮ-
ದನ್ನನು ತ್ವಾ || ೭ ||

ಕವನಾಃ

ತತ್ | ಇಂದ್ರ | ಪ್ರ | ಇವ | ವೀರ್ಯಂ | ಚಕರ್ಥ | ಯತ್ | ಸಸಂತಂ | ವ-
ಜ್ರೇಣ | ಅಮೋಘಯಃ | ಅಹಿಂ |

ಅನು | ತ್ವಾ | ಪತ್ನೀಃ | ಹ್ಯಪ್ಸಿತಂ | ವಯಃ | ಚ | ವಿಶ್ವೇ | ದೇವಾಸಃ |

ಅಮದನ್ | ಅನು | ತ್ವಾ || ೭ ||

ಕಾಯಿಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತದ್ವೀರ್ಯಂ ವೀರಕರ್ಮ ಪ್ರೇವ ಚಕರ್ಥ | ಪ್ರಖ್ಯಾತಮಿವಾಶಾಪೀಃ | ಕಿಂ
ಪುನಶ್ಚದ್ವೀರ್ಯಂ | ಸಸಂತಂ ಸ್ವಪಂತಂ ಮದೋನ್ಮತ್ತಮಹಿಂ ವೃತ್ತಂ ವಜ್ರೇಣ ಕುಲಿತೇನ ಯದ್ಯೇನ
ವೀರ್ಯೇಣ ತ್ವಮೂಘಯಃ | ಪ್ರಬುದ್ಯಃ ಸನ್ಮಯಾ ಸಹ ಯುದ್ಧಂ ಕರೋತ್ಸಿತಿ ಹ್ಯಪ್ಸಿತಂ
ಕಾದ್ಯಕಸ್ಯ ವೃತ್ರಸ್ಯ ಹನನೇನ ಪ್ರಾಪ್ತಹರ್ಷಂ ತ್ವಾನುನು ಪಶ್ಚಾತ್ಪತ್ನೀರ್ದೇವಪತ್ನೈ ಅಮದನ್ |
ಹರ್ಷಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ | ಅಪಿ ಚ ವಯಶ್ಚ ಗಮನಶೀಲಾ ಮರುತೋಽಪಿ ತಥಾ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ-
ಸೋಽಸ್ಯೇ ಚ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಸ್ತ್ವಾನುನು ಪಶ್ಚಾದಮದನ್ | ಅಮಾಧ್ಯನ್ || ಸಸಂತಂ | ಪಸ
ಸ್ತಸ್ಯೇ | ಅದಾದಿತ್ವಾಚ್ಚೈಪೋ ಲುಕ್ | ಪತ್ನೀಃ | ನಾ ಛಂದಸೀತಿ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣದೀರ್ಘತ್ವಂ |
ಅಮದನ್ | ಮದೀ ಹರ್ಷೇ | ವ್ಯಕ್ತೆಯೇನ ಶಪ್ ||

ಪ್ರತಿಪಾದರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಅಲ್ಪೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಸಸಂತಂ—ಮದೋನ್ಮತ್ತನಾದ | ಅಹಿಂ—ವೃತ್ತನನ್ನು | ವಜ್ರೇಣ-
ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ | ಯತ್—ಯಾವ ನಿನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ | ಅಮೋಘಯಃ—ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸಿದೆಯೇ
(೮೧) | ತತ್ ವೀರ್ಯಂ—ನಿನ್ನ ಆ ವೀರ್ಯಕರ್ಮವನ್ನು | ಪ್ರೇವ ಚಕರ್ಥ—ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆ |
ಹ್ಯಪ್ಸಿತಂ ತ್ವಾ—(ವೃತ್ತ ವಧದಿಂದ) ಸಂತುಷ್ಟನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು | ಅನು—ಅನುಸರಿಸಿ | ಪತ್ನೀಃ—ದೇವಪತ್ನಿ
ಯರು | ಅಮದನ್—ಹರ್ಷಿಸಿದರು | ವಯಶ್ಚ—ಸಂಚಾರವೃಥಾವಪುಳ್ಳ ಮರುತ್ತುಗಳೂ | ವಿಶ್ವೇದೇವಾಸಃ-
(ಹಾಗೆಯೇ) ಇತರ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ | ತ್ವಾ ಅನು—ನಿನ್ನನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹರ್ಷಗೊಂಡರು |

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಮದೋನ್ನತ್ತನಾದ ವೃತ್ರನನ್ನು ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಹೊಡೆದು ನಿನ್ನ ಯಾವ ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆಯೋ, ಆಗ ನಿನ್ನ ಆ ವಿರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆ. ವೃತ್ರವಧದಿಂದ ನೀನು ಸಂತುಷ್ಟನಾದಂತೆಯೇ ನಿನ್ನನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ದೇವಪತ್ನಿಯೂ, ಸಂಚಾರಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಮರುತ್ತುಗಳೂ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ನಿನ್ನ ಸಂತೋಷದಲ್ಲಿ ಭಾಗವನ್ನು ಪಡೆದು ಹರ್ಷಿತರಾದರು.

English Translation

You did Indra, a glorious deed, when you awakened the sleeping Ahi with your thunderbolt; then the wives (of the gods), the Maruts, and all the gods, imitated your exultation.

| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು |

ಸಸಂತಂ—ಸ್ವಸಂತಂ | ಮದೋನ್ನತ್ತಂ | ಶೌರ್ಯಮದೇನಾವಮತ್ಯೈ ದೇವಾನಾಂ ನಿಶ್ಚಿಂತಂ ಸಂತಂ | ತನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮದ ಮದದಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ತರಸ್ಥಾರದಿಂದ ಕಂಡು ಮದೋನ್ನತ್ತನಾಗಿ ಮಲಗಿದ್ದ ವೃತ್ರನನ್ನು ಎಂದು ವೃತ್ರನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದೆ.

ಅಹಿಂ—ವೃತ್ರಂ | ವೃತ್ರನನ್ನು ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಅಹಿನಾಮಾನವಮಸುರಂ ಅಹಿಯೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಅಸುರನನ್ನು ಎಂದು ಸ್ಯಂದವ್ಯಾವಿಗಳೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅಹಿ ಎಂದರೆ ಬೇರೆ ಅಸುರನ ಹೆಸರಾಗಬಹುದೆಂದೂ, ವೃತ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಬಹುದೆಂದೂ, ಅಥವಾ ವೃತ್ರಪರ್ಯಾಯವಾಗಿಯೇ ಆಗಬಹುದೆಂದೂ ಉದಾಹರಣೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಇದೇ ಸೂಕ್ತವೆಂದೇ ಮುಕ್ತಿಸನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ನಿಶ್ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಪ್ರವಹಿಸುವ ನೀರಿಗೆ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಮಲಗಿಕೊಂಡಿದ್ದ ನೆಂದು ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವೃತ್ರನ ವಿಷಯವಾಗಿಯೇ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ವೃತ್ರನಿಗೆ ಅಹಿಯೆಂಬ ನಾಮಾಂತರವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿ ಅಹಿಯೆಂದರೆ ವೃತ್ರನೆಂದು ಹೇಳುವುದೇ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿರುವುದು. ಸಸಂತಂ ನಿಶ್ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಮಲಗಿದ್ದ ವೃತ್ರನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಹೊಡೆದಿಟ್ಟು ವರ್ಣನೆಯು ಇಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೇ ಉಳಿದ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ತೃಂ ವೃತ್ರಮಾಶಯಾನಂ ಶಿರಾಸು ಮಹೋ ವಶ್ಲೇಣ ಸಿಷ್ಯಪೋ ವರಾಹುಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧.೧೦೧-೧೧)

ಅಹಿಂ ಚಿದುಗ್ರ ಪ್ರಯುತಂ ಶಯಾನಂ ಜಘನ್ತ್ವ ಇಂದ್ರ ತನಿಷೀಮಧತ್ವಾಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೫-೨೨-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ್ದ ವೃತ್ರನನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ೧-೨೨ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ವೃತ್ರನಿಗೂ ಅಹಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಹಿಯೆಂದರೆ ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ವೃತ್ರನೆಂದೇ ಅರ್ಥ ಮಾಡಬೇಕು.

వయః—గంత్వత్వాత్ సక్తిసాద్యత్వాద్వా మరుత్యోల్యత్ర వయః ఊఙ్యంతే | యావాగలూ సంచరిషువ స్వభావవిరువుదంవలూ, సక్తిసాద్యత్వవిరువుదంవలూ వయః ఎందరి మరుత్తుగళేందర్థ-

ప్రేవ జకర్ణ—ప్రబ్యాతేమివాకాక్షిణి | జగత్తిగల్లా ప్రుద్ధవాగువంతి మాదిదియేదు ఇంద్రనన్ను స్తుతిసి. మరియు ఈ విధనాద ఊపకారదింద,

సక్తిణః అమదన్ | నిర్వేదేనాసః త్వా అను—దేవసక్తియరు ఇంద్రనన్ను స్తుతిసి తమ్మ దర్శనన్ను సూచిసిదరు. సకలదేవతీగళూ దర్శనీండరు ఎందు వృత్తకర్మయన్ను వర్ణిషువ కడేగళ ల్లేల్లా దేవదే. ఊదాదరణిగే—

అస్మా ఇదు గ్నాశ్చి ద్దేవసక్తిణింద్రాయార్కమహిత్యే ఊవుః |

(మ. సం. ౧-౬౧-౮)

వృత్తకనకాలదల్లిదేవసక్తియరు ఇంద్రనన్నుద్దేరిసి పూజాసాధననాద స్తోత్రవన్ను పఠిసి ఇంద్రనన్ను స్తుతిసిదరు మరియు

యక్తిమను ప్ర ముత్యో బద్ధధానా దిక్షార్కమను ప్రేసితి స్థందయధ్యే |

(మ. సం. ౪-౨౨-౨)

నిన్నింద రక్షితరాద సకల నదిగళూ నిన్ను స్తోత్రమాడుతూరే; ఆల్లవే,

అను త్వాహిష్యే అధ దేవ దేనా మదస్తిర్వే కపితమం కపిణాం |

(మ. సం. ౬-౧౮-౧౪)

అహిరుషియాద వృత్తకనక కాలదల్లి సకలదేవతీగళూ సంతోషగోండరు ఇత్తాదియాగి వృత్తవధ నన్ను వర్ణిషువారల్లా దేవసక్తియరు, వృత్తనింద బిరుగడే దూదింద సకల నదిగళూ ఇంద్రనన్ను ద్దేరిసి మాదిరువ స్తుతిగళన్నూ, సకలదేవతీగళూ వృత్తపఠిసింద దర్శనన్నూ వర్ణిషువవంతి ఇల్లియూ సక అదే అంశనన్ను దేవదే.

వ్యాకరణప్రక్రియా

జకర్ణ—డుక్కణ్ కరణే ధాతు. లిటా మధ్యమపురుషపకవచనరూప. క్రాదినియమ దింద ఇదాగమ బరువుదిల్లి. తిజంతనిఘాతస్వర బరుత్తదే.

ససంతమా— సవ స్వప్రే ధాతు. ఆదాది. ఇదకే లదర్థదల్లి తక్యప్రక్రియ. అదిప్రేప్ర- తిప్యే తపః—(పా. సం. ౨-౪-౨౨) ఎంబువరింద రసిగి లుకా. ధాత్వాదేః షః శః—ఎంబువరింద ధాతువిన అదిగి సత్వ. సవతా కట్టనాగుత్తదే. ప్రక్రియస్వర బరుత్తదే. ద్వితియోనికవచన అనా పరవాదాగి ఊగిదజాం శ—(పా. సం. ౬-౧-౨౦) ఎంబువరింద నుమాగమ. అదకే అనుస్వార పరసవణ.

ಅದೋಧಯಃ—ಬುಧ ಅವಗಮನೇ. ಧಾತು. ಠಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ರೂಪ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗ ತ್ತದೆ. ಯಚ್ಚಬ್ರಿಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯಾತ್ಪ್ರಾಸ್ಥಿತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸತ್ತೀಃ—ಸತ್ಯೋರ್ಯೋಜ್ಞಾಸಂಯೋಗೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸಂನಿಯೋಗ ದಿಂದ ನುಕಾಗಮ. ಸತ್ತೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜನ್ ಪರವಾದಾಗ ವಾ ಛಂದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೬) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಪೂರ್ವಸರ್ವಾದೀರ್ಥ ಬರುತ್ತದೆ.

ದ್ವಷಿತಮ್—ಹ್ಯಮು ಹ್ಯವ್ಯೌ. ಧಾತು. ದಿವಾದಿ. ನಿಷ್ಠಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಪ್ರತ್ಯಯ. ಅರ್ಥ- ಧಾತುಕಸ್ಯೇದ್ಯಲಾದೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ. ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದೇವಾಸೇ—ದೇವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜನ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಕಾಗಮ.

ಅಮದನ್ — ಮದೀ ಹರ್ಷೇ. ಧಾತು. ದಿವಾದಿ. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರ್ಪೋಂತೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಇತೆಕ್ಲ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹು- ಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವ್ ಏಕರಣ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಲೋಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭ ||

----- :0: -----

ಸಂಹಿತಾಗಾತಃ

ಶುಷ್ಣಂ ಪಿಪ್ಪುಂ ಕುಯವಂ ವೃತ್ರಮಿಂದ್ರ ಯದಾವಧೀರ್ವಿ ಪು

ರಃ ಶಂಬರಸ್ಯ |

ತನ್ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ಮಾಮಹಂತಾಮದಿತಿಃ ಸಿಂಧುಃ

ಸೃಧಿವೀ ಉತ ದ್ಯೌಃ || ೮ ||

ಠದಪಾಠಃ

ಶುಷ್ಕಂ | ಪಿಪ್ಪಲಂ | ಕುಯವಂ | ವೃತ್ತಂ | ಇಂದ್ರ | ಯದಾ | ಅವಧೀಃ | ವಿ |
ಪುರಃ | ಶಂಬರಸ್ಯ |

ತತ್ | ನಃ | ಮಿತ್ರ | ವರುಣಃ | ಮಮಹಂತಾಂ | ಅದಿತಿಃ | ಸಿಂಧುಃ | ಪೃಥಿವೀ |
ಉತ | ದ್ಯೌಃ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಶುಷ್ಕಾದೀಂಶ್ಚ ಶುದೋಲ್ಯಸುರಾನ್ಯದಾವಧೀಃ ಹತವಾನಸಿ ತದಾನೀಂ
ಶಂಬರಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ ಪುರೋ ನಗರಾಣಿ ವಿದಾರಿತವಾನಸಿ | ಅಸುರಾಣಾಂ ಮುಖ್ಯೇಷು ಹತೇಷುನ್ಯಾನ್ಯಪ್ಯೇ-
ಸುರಪುರಾಣಿ ವಿದೀರ್ಣಾನ್ಯಾನೈತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದನೇನ ಸೂಕ್ತೇನ ಪ್ರಾರ್ಥಿತಮಸ್ಮದೀಯಂ ತನ್ನಿತ್ಯಾ-
ದಯೋ ಮಮಹಂತಾಂ | ಪೂಜಿತಂ ಕುರ್ವಂತು || ಶುಷ್ಕಂ | ಶುಷ ಶೋಷಣೇ | ಅಂತರ್ಭಾವವಿತಣ್ಯು-
ರ್ಥಾತ್ ತ್ವೇಶುಶಿರಸಿಭ್ಯಃ ಕಿಚ್ಛ | ಉ. ೩-೧೨ | ಇತಿ ನಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಿವಿತ್ಯನುವ್ರತೇರಾದ್ಯವಾತ್ರತೈಂ |
ಪಿಪ್ಪಲಂ | ಪೃಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ | ಪ್ಪ ಇತ್ಯೇಕೇ | ಔಣಾದಿಕಃ ಕುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಛಂದಸ್ಕುಛಯ-
ಥೇತಿ ತಸ್ಯ ಸಾವರ್ಧಾತುಕತ್ವೇ ಸತಿ ಶಪ್ | ಜುಷೋತ್ಯಾದಿತ್ಯಾತ್ ಶ್ವಃ | ಅರ್ಶಿಪಿತೋರ್ಲೋಕೈತ್ಯೇ-
ಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ವಂ | ಕುಯವಂ | ಯವೋ ಯವನಂ ಮಿಶ್ರಣಂ | ಕುಶ್ಚಿತಂ ಯವನಮಸ್ಯ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ
ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಶಂಬರಸ್ಯ | ಶಮಯತಿತಿತಿ ಶಂಬ ಆಯುಧಂ | ಶನೀರ್ವನ್ | ಉ. ೪-೯೪ |
ತತೋ ಮತ್ಪರ್ಥೀಯೋ ರಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

ಶ್ವಕಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಶುಷ್ಕಂ—(ರಾಕ್ಷಸನಾದ) ಶುಷ್ಕನನ್ನೂ | ಪಿಪ್ಪಲಂ—ಪಿಪ್ಪಲವನ್ನೂ |
ಕುಯವಂ—ಕುಯವನನ್ನೂ | ವೃತ್ತಂ—ವೃತ್ತನನ್ನೂ | ಯದಾ—ಯಾವಾಗ | ಅವಧೀಃ—ಕೊಂದೆಯೋ
(ಆಗಲೇ) | ಶಂಬರಸ್ಯ—ಶಂಬರಾಸುರನ | ಪುರಃ—ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು | ವಿ—ವಿನೋದಿ | ಧ್ವಂಸಮಾಡಿದೆ |
(ಆದ್ದರಿಂದ) ನಃ—ನಮ್ಮ | ತತ್—ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು | ಮಿತ್ರಃ—ಮಿತ್ರನೂ | ವರುಣಃ—ವರುಣನೂ |
ಅದಿತಿಃ—ಅದಿತಿಯೂ | ಸಿಂಧುಃ—ಸಾಗರಾಧಿದೇವತೆಯೂ | ಪೃಥಿವೀ—ಪೃಥ್ವಿಯೂ | ಉತ—ನುತ್ತು |
ದ್ಯೌಃ—ದ್ಯುಲೋಕಾಧಿದೇವತೆಯೂ | ಮಮಹಂತಾಂ—ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಯಾವಾಗ ರಾಕ್ಷಸರಾದ ಶುಷ್ಕನನ್ನೂ, ಪಿಪ್ಪಲವನ್ನೂ, ಕುಯವನನ್ನೂ, ವೃತ್ತ
ನನ್ನೂ ಕೊಂದೆಯೋ ಆಗಲೇ ಶಂಬರಾಸುರನ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನೂ ಧ್ವಂಸಮಾಡಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಮ್ಮಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿತ

ವಾದ ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಮಿತ್ರನೂ, ವರುಣನೂ, ಅದಿತಿಯೂ, ಸಾಗರಾಧಿದೇವತೆಯೂ, ಪೃಥ್ವಿಯೂ ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕಾಧಿದೇವತೆಯೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ.

English Translation

Inasmuch, Indra, as you have slain Sushna, Pipru, Kuyava, and Vritra and destroyed the cities of Sambara, therefore may Vritra, Varuna, Aditi, —Ocean, earth, and heaven, grant us that (which we desire).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು:

ವಿಶ್ವೇದೇವಾಸಃ ಅಮದನ್ವನು ತ್ವಾ | ಕದಾ ಪುನರನ್ವಮದನ್ | ಉಚ್ಯತೇ | ಶುಷ್ಕಮಿತ್ಯಾದಿ | ಎಂದು ಸ್ವದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಹಿಂದಿನ ಮುಕ್ತಿನ ಉತ್ತರಾರ್ಧಕ್ಕೂ ಈ ಮುಕ್ತಿನ ಪೂರ್ವಾರ್ಧಕ್ಕೂ ಇರುವ ಅನ್ವಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಶುಷ್ಕಾದಿಗಳ ಹನನವಾದಾಗ ಸಕಲದೇವತೆಗಳೂ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದರೆಂದರ್ಥ.

ಶುಷ್ಕಂ, ಪಿಪ್ರುಂ, ಶಂಬರಂ—ಅತ್ಯಂತ ಅಪಾಯಕರನಾಗಿದ್ದ ಅನಾವೃಷ್ಟಿಕಾರಕನಾಗಿಯೂ, ಘೋಷಣವಾದ ಆಕೃತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ ಇದ್ದ ಶುಷ್ಕನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ವಧಮಾಡಿ ಶುಕ್ತಆರ್ಜುನೇಯನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದ ವಿಷಯವನ್ನೂ, ಮುಜಿಶ್ವನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪಿಪ್ರುವಿನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ, ಅವನ ದೃಢವಾದ ಪ್ರಾಕಾರಾದಿಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಅವನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದುದನ್ನೂ, ಬೆಟ್ಟಗುಡ್ಡಗಳಲ್ಲಿ ಅವಿತುಕೊಂಡು ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಶಂಬರನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಅವನ ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ಉರುಳಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿ ತನ್ನ ಆಪ್ತ ಮಿತ್ರನಾದ ದಿವೋದಾಸನೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದುದನ್ನೂ ಹಿಂದೆಯೇ ತಿಳಿಸಿದೆ. (೧-೧೦೧-೨ ನೇ ಮುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳನ್ನು ನೋಡಿ)

ಕುಂವಯಂ—ಇಂದ್ರನು ಕುತ್ಸನೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕುಂವಯನೆಂಬ ಅಸುರನೊಂದಿಗೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಅವನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಸ ರಂಧಯತ್ಸದಿವಃ ಸಾರಥಯೇ ಶುಷ್ಕಮಶುಷಂ ಕುಂವಯಂ ಕುತ್ವಾಯ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೧೯-೬)

ಕುತ್ವಾಯ ಶುಷ್ಕಮಶುಷಂ ನಿ ಬರ್ಹೀಃ ಪ್ರಸಿಕ್ತೇ ಅಹ್ನಃ ಕುಂವಯಂ ಸಹಪ್ರಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೪-೧೬-೧೨)

ತ್ವಂ ಕುತ್ವೇನಾಥಿ ಶುಷ್ಕಮಿಂದ್ರಾಶುಷಂ ಯುಧ್ಯ ಕುಂವಯಂ ಗವಿಷ್ವಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೬-೨೧-೨)

ದಾಸಂ ಯಚ್ಚುಷ್ಕಂ ಕುಂವಯಂ ನೃಷ್ಣಾ ಅರಂಧಯ ಆರ್ಜುನೇಯಾಯ ಶಿಕ್ಷನ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೭-೧೯-೨)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಕುಪ್ಪನ ಸಹಾಯಾರ್ಥವಾಗಿ ಕುಯನನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಿವುದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಅವ ತೈನಾ ಭರತೇ ಕೇತವೇದಾ ಅವ ತೈನಾ ಭರತೇ ಘೇನಮುಡೇನ್ |

ಕ್ಷೀರೇಣ ಸ್ನಾತಃ ಕುಯವಸ್ಯ ಯೋಷೇ ಹತೇ ಕೇ ಸ್ಯಾತಾಂ ಪ್ರವಣೇ ಶಿಫಾಯಾಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೦೪-೩)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕನಲ್ಲಿ ಕುಯನ ಪತ್ನಿಯರಿಬ್ಬರು ನದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವುದನ್ನೂ ಮಾನನರೂಪರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಅದರಿಂದಾಗುತ್ತಿರುವ ತೊಂದರೆಯನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿ ಆ ಇಬ್ಬರು ಹೆಂಡಿರನ್ನೂ ಸಹ ಶಿಫಾನದಿಯ ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿಯೇ ನಾಶವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಕರತ್ತಿಸ್ತೋ ಮಘವಾ ದಾನುಚಿತ್ತಾ ನಿ ದುರೈಣೀ ಕುಯನಾಚಂ ಮೃಧಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೭೪-೭)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕನಲ್ಲಿ ಕುತ್ತಿತವಾದ ವಾಕ್ಯುಳ್ಳವನೂ, ಈ ಹೆಸರುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಅಸುರನನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹಿಂಸಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆ ವಿಕೇಷಣದಿಂದ ಕುನಯನನ್ನೇ ಉದ್ದೇಶಿಸಿರಬಹುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ

ಶುಷ್ಕಮ್—ಶುಷ್ಕ ಶೋಷಣೀ. ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತ ಣ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಈ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ ತುಷಿ ತುಷಿ ರಸಿಭ್ಯಃ ಕಿಚ್ಛೆ—(ಉ. ಸೂ. ೩-೨೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ಪೃತ್ತದಿಂದ ಆದಕೆ ಇತ್ಯ. ಕಿದ್ರದ್ವಿವವಿರುವುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿತ್ ಎಂದು ಅನುಸ್ವತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಇಸ್ತು ತ್ಯಾದಿನಿರ್ನಿತ್ಯಮ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಿಪ್ತಮ್—ಘ್ನಾ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಇದು ಹ್ರಸ್ವಾಂತವಾಗಿಯೂ ಇದೆಯೆಂದು ಕೆಲವರ ಮತ. ಇದಕ್ಕೆ ಔಷಾದಿಕವಾದ ಕುಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಂದಸ್ಸುಭಯಥಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಕರ್ತೇರಿ ತಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮ್ ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತುವು ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ತ್ವುಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಕ್ಕೆ ತ್ವು ಆದೇಶ. ಶ್ವಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅರ್ತಿಸಿಪತ್ಯೋರ್ಗ್ವ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಧಾತುವಿನ ಮೂಕಾರಕ್ಕೆ ಯಜಾದೇಶ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾಡಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕುಯವಮ್—ಯವಃ ಯವನಂ ಮಿಶ್ರಣಮ್. ಯು ಮಿಶ್ರಣಾಮಿಶ್ರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥ ದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಯುಮೋರನಾಕೌ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ತನ್ನಮಿಶ್ರವಾಗಿ ಗುಣ, ಅನಾದೇಶ. ಕುತ್ತಿತಂ ಯವನಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಕುಯವಃ ತಮ್. ಬಹುಪ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆವಧಿಃ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಲುಪ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಇಕಾರ ಲೋಪ. ಹನೋ ವಧ ಲಿಜ್ ಲುಜ್ ಚಿ—(ಪಾ.ಸೂ. ೨-೪-೪೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಧಾದೀಶ. ಯದಾ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಪಾತ್ಯರ್ಯದ್ಯದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರಪ್ರತಿ ಸೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶಂಬರಸ್ಯ—ಶಮಯತೀತಿ ಶಂಬಃ ಆಯುಧಮ್. ಶಮು ಉಪಶಮೇ ಧಾತು. ಶಮೇರ್ಬನ್— (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಂಬಃ ಅಸ್ಯ ಅಪ್ತೀತಿ ಶಂಬರಃ ಮತ್ಪ್ರಥಮಲ್ಲಿ ಛಾಂವಸ ವಾಗಿ ರಪ್ರತ್ಯಯ. ಬನ್ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಷ್ವೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೮ ||

ನೂರ ಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಸಮಾಪ್ತಿಯಾದುದು.

ನೂರನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಯೋನಿರಿತಿ ನವರ್ಚಮೇಕಾದಶಂ ಸೂಕ್ತಂ ಕುತ್ಸಸ್ಯಾರ್ಷಂ ತ್ರೈಷ್ವುಭಮೈಂದ್ರಂ | ಯೋನಿ-
ರ್ನವೇತ್ಯನುಕ್ತಾಂತಂ || ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ ||

ಅನುವಾದವು—ಯೋನಿಷ್ಠ ಇಂದ್ರ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನೈದನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಮಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಕುತ್ಸನು ಮುಖಿಯು. ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು. ತ್ರೈಷ್ವುನ್ಮುಛಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಯೋನಿರ್ನವೇತ್ಯನುಕ್ತಾಂತಂ ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು.

॥ ಓಂ ॥

ಸೂಕ್ತ—೧೦೪

॥ ಮಂಡಲ—೧ ॥ ಅನುಹಿತ—೧೫ ॥ ಸೂಕ್ತ—೧೦೪ ॥

॥ ಅಷ್ಟಕ—೧ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ—೭ ॥ ವರ್ಗ—೧೮, ೧೯ ॥

॥ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತಂಜಿ— ೯ ॥

॥ ಮುಖ—ಶುಕ್ರ ಅಂಗರಸಃ ॥

॥ ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ॥

॥ ಛಂದಃ—ತ್ರಿಸ್ತುಪ್ ॥

ಸಂಹಿತಾಪಠಃ

ಯೋನಿಷ್ಠ ಇಂದ್ರ ನಿಷದೇ ಅಕಾರಿ ತಮಾ ನಿ ಸೀದ ಸ್ತಾನೋ
ನಾರ್ವಾ |

ವಿಮುಚ್ಯಾ ವಯೋ ವಸಾಯಾಶ್ವನ್ನೋಷಾ ವಸ್ತ್ರೋರ್ವಹೀ
ಯಸಃ ಪ್ರಸಿತ್ಯೇ || ೧ ||

ಽಪಠಃ |

ಯೋನಿಃ | ತೇ | ಇಂದ್ರ | ನಿಽ ಸದೇ | ಅಕಾರಿ | ತಂ | ಆ | ನಿ | ಸೀದ | ಸ್ತಾ-
ನಃ | ನ | ಅರ್ವಾ |

ವಿಽ ಮುಚ್ಯ | ವಯಃ | ಅವಽ ಸಾಯ | ಅಶ್ವಾನ್ | ದೋಷಾ | ವಸ್ತ್ರೋಃ |
ವಹೀಯಸಃ | ಪ್ರಽ ಸಿತ್ಯೇ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯೋನಿರ್ವೇದ್ಯಾಂ ಸ್ಥಾನಂ ತೇ ತವ ನಿಷದೇ ನಿಷದನಾಯೋಪವೇಶನಾಯಾ-
ಕಾರಿ | ಕೃತಮಸ್ತಾಭಿಃ ಪ್ರಕಲ್ಪಿತಮಭೂತ್ | ತಂ ಯೋನಿಮಾ ನಿ ಓದೇ | ಶೀಘ್ರಮಾಗತ್ಯ ತತ್ರೋಪವಿಶ |
ಶೀಘ್ರಾಗಮನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಸ್ವಾನೋ ನಾರ್ವಾ | ಅರ್ವೇತ್ಯಶ್ಚನಾಮ | ಯಥಾಶ್ಚಃ ಸ್ವಾನೋ ಹೇಷಾ-
ಶಬ್ದಂ ಕುರ್ವನ್ ಸ್ಯಕೀಯಂ ಸ್ಥಾನಂ ಶೀಘ್ರಮಾಗಚ್ಚತಿ ತದ್ವೃತ್ | ಕಿಂ ಕೃತ್ವಾ | ವಯೋಲಕ್ಶಬಂಧ-
ನಾರ್ಥಾನ್ ರಶ್ಮೀನ್ನಿಮುಚ್ಯೆ ರಥಾದ್ವಿಶ್ವಿಷ್ಯ ತಥಾಶ್ಚಾನ್ ರಥೇ ಯೋಜಿತಾಂಕ್ಶ ತುರಗಾನವಸಾಯಿ
ವಿಮುಚ್ಯೆ | ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ | ಅವಸಾಯಾಶ್ಚಾನಿತಿ ಸ್ಯತಿರುಪಸ್ಯಷ್ಯೋ ವಿನೋಚಿನೇ | ನಿ. ೧.೧೭ | ಇತಿ |
ಕೇದ್ಯಶಾನಶ್ಚಾನ್ | ಪ್ರಸಿತ್ತೇ ಯಾಗಕಾಲೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ | ಪ್ರಸಿತ್ತೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇಽಭೀಕೇಽಭ್ಯಕ್ತೇ |
ನಿ. ೩.೨೦ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ದೋಷಾ ರಾತ್ರೌ ವಸ್ತೋರಹನಿ ಚ ವಹೀಯಸ ಅದರಾತಿತಯೇನ
ಪೋಥ್ಯನ್ || ನಿಷದೇ | ಸದೇಃ ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ರಿಸ್ | ಸ್ವಾನಃ | ಸ್ಯಮು ಸ್ತನ ಧ್ವನ ಶಬ್ದೇ |
ಬಹುಲವಚನಾತ್ಕರ್ತರಿ ಘರ್ಷ | ಕರ್ಷಾತ್ಪತ ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಯಃ | ವಿಯಂತಿ ರಥೇನ ಸಹ
ಸಂಗಚ್ಯಂತ ಇತಿ ವಿಶಬ್ದೇನ ರಶ್ಮಯ ಉಚ್ಯಂತೇ | ವೀ ಗತ್ಯಾದಿಷು | ಔಪಾದಿಕ ಇಪ್ರತ್ಯಯಃ ಟಿಲೋ-
ಪಶ್ಚ | ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥೇ ಪ್ರಥಮಾ | ಅವಸಾಯ | ದೋ ಅಂತಕರ್ಮಣಿ | ಅದೇಚ ಇತ್ಯಾತ್ಮಂ | ಸಮಾ-
ಸೇಽನಿಷ್ಕಾರ್ವ ಇತಿ ಕ್ಷೌಲ್ಯೇ ಲ್ಯಬಾದೇಶಃ | ವಹೀಯಸಃ | ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ | ತ್ವಪಂತಾದ್ಯೋಧ್ಯಶಬ್ದಾ-
ತ್ತುಕ್ಯಂದಸೀತೀಯಸುನ್ | ತುರಿಷ್ಠೇಮೇಯಃ ಸ್ಥಿತಿ ತ್ವಲೋಪೇ ಕರ್ತವ್ಯೇ ಡತ್ವಧತ್ವಷ್ಟುತ್ವತ್ವಲೋಪಾ-
ನಾನುಸಿದ್ಧಿತ್ಯಾತ್ರದಾಶ್ಚಿತ್ರಸ್ಯಾತ್ಯಸ್ಯಾಭ್ಯಾಃ ನೇ ತ್ವಲೋಪ ಏವ ಕ್ರಿಯತೇ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ

ಇಂದ್ರ— ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಯೋನಿಃ— ಯಜ್ಞವೇದಿಕಾ ರೂಪವಾದ ಸ್ಥಾನವು | ತೇ— ನಿನಗೆ |
ನಿಷದೇ— ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಅಕಾರಿ— ಸಿವ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ | ವಯಃ— ಕಡಿವಾಣಗಳನ್ನು |
ವಿಮುಚ್ಯೆ— (ರಥದಿಂದ) ಸಡಿಲಿಸಿ (ಮತ್ತು) | ಪ್ರಸಿತ್ತೇ— ಯಜ್ಞಕಾಲವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ | ದೋಷಾ—
ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ | ವಸ್ತೋಃ— ಹಗಲಿನಲ್ಲಿಯೂ | ವಹೀಯಸಃ - (ನಿನ್ನನ್ನು ಆದರದಿಂದ) ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು
ಬರುವ | ಅಶ್ವಾಃ— ಕುದುರೆಗಳನ್ನೂ | ಅವಸಾಯ— (ರಥದಿಂದ) ಬಿಟ್ಟು | ಸ್ವಾನಃ— ಹೇಷಾರವನ್ನು ಮಾಡಿ
ಕೊಂಡು | ಅರ್ವಾ ನ— ಕುದುರೆಯು (ಸ್ವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ) ಹೋಗಿ ಸೇರುವಂತೆ | ತಂ— ಆ ವೇದಿಕಾ ಪ್ರದೇ
ಶಕ್ಕೆ | ಆ ನಿಷೀದ— ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಬಂದು ಕುಳಿತುಕೊ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನಗೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಜ್ಞವೇದಿಕಾರೂಪವಾದ ಸ್ಥಾನವು ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿ
ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ನೀನು ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ನಿನ್ನ ರಥದಿಂದ ಕಡಿವಾಣವನ್ನು ಸಡಿಲಿಸಿ, ಯಜ್ಞಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಗಲೂ
ರಾತ್ರಿಯೂ ಅಳಿವನಾದಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಯಜ್ಞಗೃಹಕ್ಕೆ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಬರುವ ಕುದುರೆಗಳನ್ನೂ ಸಹ ರಥದಿಂದ
ಬಿಟ್ಟು, ಕುದುರೆಯು ಬಿಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೇ ಹೇಷಾರವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ಸ್ವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗಿ
ಸೇರುವಂತೆ ನೀನೂ ಸಹ ವೇದಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದು ಕುಳಿತುಕೊ ||

English Translation

The altar has been raised, Indra, for your seat ; hasten to sit upon it, as a neighing horse (hastens to his stable) ; slackening the reins, and letting your coursers free, who, at the season of sacrifice bear the night and day.

ವಿಕೇಷವಿಷಯಗಳು

ಯೋನಿಃ—ಯೋನಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವೆಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವಲ್ಲದೆ, ನಿವಾಸಸ್ಥಾನ, ಗೃಹ ಇತ್ಯಾದಿ ಅರ್ಥಗಳೂ ಉಂಟು. ನಿಘಂಟುವಿನಲ್ಲಿ ಅರ್ಣಃ ಕ್ಷೋದಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಗಂಗೆ ಉದಕನಾಮಗಳೊಂದಿಗೆ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನ. ೨-೨೪).

ವರ್ಧಂತೀಮಾಪಃ ಪೆನ್ನಾ, ಸುಶಿತ್ತಿಮೃತಸ್ಯ ಯೋನಾ ಗರ್ಭೇ ಸುಜಾತಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೬೫-೪)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಸ್ಯ, ಅನ್ನಸ್ಯ ವಾ ಕಾರಣಭೂತೇ ಜಲೇ, ಎಂದು ಯೋನಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಲವೆಂದರ್ಥ.

ಸಮಿದ್ಧಃ ಶುಕ್ರ ದೀದಿಹ್ಯೃತಸ್ಯ ಯೋನಿಮಾಸದಃ ಸಸಸ್ಯ ಯೋನಿ ಮಾಸದಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೫-೨೧-೪)

ಇಲ್ಲಿ ಯೋನಿಂ ಕಾರಣಂ | ಸ್ವರ್ಗಸಾಧನಂ | ಕಾರಣ, ಸಾಧನವೆಂದರ್ಥ.

ಮದೋಕಶೋಚಿಃ ಕ್ರತುರ್ನ ನಿತ್ಯೋ ಜಾಯೇವ ಯೋನಾವರಂ ವಿಶ್ವಸ್ಮೈ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೬೬-೫)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಗೃಹವೆಂದೂ

ಯಮೀಂ ದ್ವಾ ಸವಯಸಾ ಸಪರೈತಃ ಸಮಾನೇ ಯೋನಾ ಮಿಥುನಾ ಸಮೋಕಸಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೪೪-೪)

ಇದೇ ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಫಲಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವೆಂದೂ ಹಿಗ್ಗೆಯೇ,

ವೇದಿಷದೇ ಪ್ರಿಯಥಾಮಾಯ ಸುದ್ಯುತೇ ಧಾಸಿಮಿವ ಪ್ರೈ ಭರಾ ಯೋನಿಮಗ್ನಯೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೪೦-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವೇದ್ಯಾಖ್ಯಂ ಸ್ಥಾನಂ ವೇದಿರೂಪವಾದ ಸ್ಥಾನವೆಂದೂ ಅರ್ಥ. ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಯೋನಿಃ ನಿಷದೇ ಅಕಾರಿ | ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞವೇದಿಕಾರೂಪವಾದ ಸ್ಥಾನವು ಅಥವಾ ಅಸನವು ನಿನಗೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವೆಂದರ್ಥ.

ವಯಃ—ವಯಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅನ್ನ, ಶಕ್ತಿ, ಆಯುಷ್ಯ ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವುವು. ಇಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯ ಅಶ್ವಬಂಧನಾರ್ಥಾನ್ ರಶ್ಮೀನ್—ಅಶ್ವಬಂಧನಕ್ಕಾಗಿ ಹಿಡಿದಿರುವ ಕಡಿವಾಣವೆಂದರ್ಥ.

ಅವಸಾಯೆ—ಈ ಪದವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಅರ್ಥಮಾಡುವಾಗ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಿಂದ ಎರಡು ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾ ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸೀವಸ್ಯತೀರ್ಜೀವಧನ್ಯಾಃ ಸಿಬಂತ್ಯವಸಾಯ ಪದ್ಯತೇ ರುದ್ರ ಮೃಳ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦.೧೬೯-೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿರುವ ಅವಸಾಯ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ಪದ್ಯದವಸಂ ಗಾವಃ | ಸೆಫ್ಯದನಂ | ಪ್ರಯಾಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗೋರೂಪವಾದ ಅನ್ನಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದೂ, ಮತ್ತು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಮುಕ್ತನೇ ಉದಹರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿರುವ ಅವಸಾಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ಯತೀರುಪಸ್ಯಮ್ಯೇ ವಿಮೋಚನೇ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡು, ವಿಮೋಚನೆಮಾಡು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಸ್ಯತೀ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನೊಡನೆ ಅವ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವನ್ನು ಸೇರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅವಸಾಯ ಎಂಬ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟು ಎಂದರ್ಥವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೧-೧೭).

ಪ್ರಸಿತ್ಯೇ—ಯಾಗಕಾಲೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಪ್ರಸಿತ್ಯೇಽಭೀಕ ಇತ್ಯಾಸನ್ನಸ್ಯ ಪ್ರಸಿತ್ಯೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ | ಪ್ರಸಿತ್ಯೇ, ಮತ್ತು ಅಭೀಕೇ ಎಂಬ ಎರಡು ಪದಗಳೂ ಸಮೀಪ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆ. ಪ್ರಸಿತ್ಯೇ ಎಂದರೆ ಸಮೀಪಿ ದಾಗ, ಆ ಕಾಲವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಎಂದರ್ಥವೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೩-೨೦) ಈ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿತ್ಯೇ ಎಂದರೆ ಯಾಗಕಾಲವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಎಂದರ್ಥ. ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿತ್ಯೇ ಎಂಬ ಪದವು ಸ್ವಯೋಗಿಸಿರುವ

ಅಸಿತ್ಯೇ ನಃ ಪ್ರಸಿತ್ಯೇ ತೂಯಮಾ ಗಹಿ ಕಣೈಷು ಸು ಸಚಾ ಪಿಬ |

(ಮ. ಸಂ. ೮-೪-೩)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ಸಹ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಉದಹರಿಸಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಸ್ತೋಃ—ವಸ್ತೋಃ, ದ್ಯೌಃ ಎಂಬ ೧೨ ಅಹರ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೨-೨೦) ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ಕುತ ಸ್ವಿದ್ವೋಷಾ ಕುತ ವಸ್ತೋರಶ್ವಿನಾ ಕುಹಾಭಿಸಿತ್ವಂ ಕರತಃ ಕುಹೋಷತಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೪೦-೨)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ವಸ್ತೋಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದಿನಾ ಎಂದರ್ಥವಾಗಿರುವಂತೆಯೇ (ನಿ. ೩-೧೫) ಈ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ನಿಷದೇ—ಷದ್ಲೃ ವಿತರಣಗತ್ಯವಾದನೇನು ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್—(ಪಾ. ೨.೩.೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್ ಉಪಸರ್ಗಾತ್—ಸದಿರಪ್ರತೇಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ. ಗತಿಕಾರಲೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ವಿತರಣಾಂತರೂಪ.

ಅತಾರಿ—ದುಕೃಷ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲುಕ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿತರಣದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತ್ ಧಾವಕರ್ಮಣೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಚಕ್. ಚಿಣೋಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಣನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಚಿಣ ಉತ್ತಮದರಿಂದ ಅಚೋ ಜ್ಞಾತಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಚಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಅತಿಙತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಷೀದೇ—ಷದ್ಲೃ ವಿತರಣಗತ್ಯವಾದನೇನು ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಸುಧ್ಯಮಪುರುಷ ವಿತರಣದಲ್ಲಿ ಸಾಘೌಢ್ಯಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸೀದಾದೇಶ. ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಾನೇ—ಸ್ವನು ಸ್ವನ ಧ್ವನ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನ ವಿರವುದರಿಂದ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಘಣ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜಾತ್ತಮದರಿಂದ ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ— ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ. ಕರ್ಷಾತ್ಯತೇಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಾತ್ ಸ್ವರಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗಿ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಯೇ—ವಿಯಂಶಿ ರಘೇನ ಪಹ ಸಂಗಚ್ಛಂತೇ ಇತಿ ವಿರಬ್ದೇನ ರತ್ಯಯಃ ಉಚ್ಯಂತೇ. (ಕರಣಗಳು) ವಿ ಗತ್ಯಾದಿನು. ಇದಕ್ಕೆ ಅಚಿ ಇಃ—(ಉ. ಸೂ. ೪-೫-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ವಿ ಎನ್ನು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾ ಬಂದಿದೆ. ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಇಸಿಚಿ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ, ಅಯಾದೇಶ.

ಅವಸಾಯೇ—ಸೋ ಅಂತಕರ್ಮಣಿ. ಧಾತು. ಅದೇಚೇ ಉಪದೇಶೇಽಶಿತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಯ. ಸಮಾಸೇ ನರ್ಷಾಪೂರ್ವೇ ಕ್ರೋಧೇ ಲ್ಯುಪ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨೭) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲ್ಯುದಾದೇಶ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಹೀಯಸಃ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತ್ವಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹೋಠಃ— ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಫತ್ಯ. ರ್ವಾಸತಘೋಽರ್ಥಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಫಾರಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ವ್ಯುತ್ಪಾದಿಂ ಫತ್ಯ. ಹೋ ಠೇ ಲೋಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸವಹಿವ- ಹೋರೋದವರ್ಣಸ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಓತ್ಯ. ಘೋಠ್ಯಕಲ್ಪ ವಾಗುತ್ತದೆ. ತುಕ್ಲಂದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಈಯ ಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತುರಿಷ್ಠೇಮೇಯಃ ಸು—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಯಸುನ್ ಪರವಾಗ

ತ್ಯಚಿಗೇ ಲೋಪ. ಆಗ ಧತ್ತ, ಧತ್ತ, ಪ್ಪತ್ತ ಧಲೋಪಗಳು ಅಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಅಶ್ರಯಿಸಿ ಬಂದಿರುವ ಓತ್ತವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಕೇವಲ ತ್ಯಚಿಗೇ ಲೋಪ. ವಹೀಯಸ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಈಯಸುನ್ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾ ದಿರ್ನಿತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ತದ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಷೀವಿಕವಚಿ ನಾಂತರೂಪ. || ೧ ||

—:—

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಓ ತ್ಯೇ ನರ ಇಂದ್ರಮೂತಯೇ ಗುನೂ ಚಿತ್ತಾನ್ತಸ್ತದ್ಯೋ
ಅಧ್ವನೋ ಜಗಮ್ಯಾತ್ |
ದೇವಾಸೋ ಮನ್ಯಂ ದಾಸಸ್ಯ ಶ್ವಮ್ನನೇ ನ ಆ ವಕ್ಷಂತುಃ
ತಾಯ ವರ್ಣಂ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಓ ಇತಿ | ತ್ಯೇ | ನರಃ | ಇಂದ್ರಂ | ಊತಯೇ | ಗುಃ | ನು | ಚಿತ್ | ತಾನ್ |
ಸದ್ಯಃ | ಅಧ್ವನಃ | ಜಗಮ್ಯಾತ್ |
ದೇವಾಸಃ | ಮನ್ಯಂ | ದಾಸಸ್ಯ | ಶ್ವಮ್ನನ್ | ತೇ | ನಃ | ಆ | ವಕ್ಷನ್ | ಸುವಿ-
ತಾಯ | ವರ್ಣಂ |

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ತೈ ತೇ ನರೋ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನೇಶಾರೋ ಯಜಮಾನಾ ಊತಯೇ ರಕ್ಷಣಾಯೇಂದ್ರಮೋ | ಆ ಉ ಇತ್ಯೇತನ್ನಿಪಾತ್ರದ್ರವ್ಯಸಮುದಾಯ ಆಕಾರಾರ್ಥಃ | ಆ ಗುಃ ಆಗಚ್ಛಂತಿ ಸ ಚೇಂದ್ರ ಅಗತಾಂಸ್ತಾನ್ ನೊ ಚಿತ್ಕೃಪ್ತಂ ಸದ್ಯಶ್ಚ ದಾನೀಮೇವಾಧ್ಯನೋಽನುಷ್ಠಾನಮಾರ್ಗಾಣ್ಣಾಗಮ್ಯಾತ್ | ಗಮಯತು | ಪ್ರಾಪಯತು | ದೇವಾಸಃ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ದಾಸಸ್ಯೋಪಕ್ಷಪಯಿತುರಸುರಸ್ಯ ಮನ್ಯುಂ ಕ್ರೋಧಂ ಕ್ಷಮ್ನನ್ | ಭಕ್ಷಯಂತು | ಹಿಂಸಂತ್ಸಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಪಿ ಚ ತೇ ದೇವಾ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಸುವಿತಾಯ ಸುಷ್ಪ ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯಾಯ ಯಜ್ಞಾಯ ವರ್ಣಘನಿಷ್ಯನಿವಾರಕಮಿಂದ್ರಮಾ ವಕ್ಷನ್ | ಅವಹಂತು | ಆನಯಂತು || ಜಗಮ್ಯಾತ್ | ಗಮೇರಂತರ್ಥಾವಿತೇಣ್ಯಾರ್ಥಾತ್ ಲಿಜ್ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಕಪಃ ಶ್ರುಃ | ಕ್ಷಮ್ನನ್ | ಚಮು ಅದನೇ | ಲೇಟಿ ವ್ಯತ್ಯೇನ ಶ್ವಾ | ಶಕಾರೋಪಜನಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಯದ್ವಾ | ಕ್ಷಮ್ಯಾತಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯೇಂತರಂ ಹಿಂಸಾರ್ಥಂ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ | ವಕ್ಷನ್ | ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ | ಲೇಟಿ ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟೀತಿ ಸಿಪ್ | ಛತ್ವಕ್ಶತ್ವಶ್ಚಾನಿ | ಸುವಿತಾಯ | ಸುಪೂರ್ವಾದೇತೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ತನ್ವಾ ನಿತ್ಯಾದುವರ್ಜ | ಸೂಪಮಾನಾತ್ ಕ್ಷ ಇತ್ಯುತ್ರ ರತದಾಂತೋದಾತ್ರತ್ವಂ | ವರ್ಣಂ | ವ್ಯರ್ಷ್ ವರಣೇ | ಅಸ್ಮಾದಂತರ್ಥಾವಿತೇಣ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಜ್ಞವ್ಯಸಿದ್ಧಪಸ್ಯನಿಸ್ಸಪಿಭ್ಯೋ ನಿಚ್ಚ | ಉ. ೩-೧೦ | ಇತಿ ನಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಿತ್ಯಾದಾದ್ಯು-ದಾತ್ರತ್ವಂ ||

೦ ಶ್ರುಃಪಾಠಃ |

ತೈ ನಃ—ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಆ ಯಜಮಾನರು | ಊತಯೇ—ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ | ಇಂದ್ರಂ—ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಆ ಗುಃ—ಸಮೀಪಿಸುತ್ತಾರೆ (ಆ ಇಂದ್ರನು) | ತಾಃ—(ತನ್ನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ) ಆ ಯಜಮಾನರನ್ನು | ನೊ ಚಿತ್—ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ (ಬಂಧಿತವಾಗಿಯೂ) | ಸದ್ಯಃ—ಒಡನೆಯೇ | ಅಧ್ಯನಃ—(ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನದ) ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು | ಜಗಮ್ಯಾತ್—ಸೇರಿಸಲಿ | ದೇವಾಸಃ—ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ | ದಾಸಸ್ಯ—ಹಿಂಸಕನಾದ ರಾಕ್ಷಸನ | ಮನ್ಯುಂ—ಕ್ರೋಧವನ್ನು | ಕ್ಷಮ್ನನ್—ನಾಶಮಾಡಲಿ. (ಮತ್ತು) | ತೇ—ಆ ದೇವತೆಗಳೇ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಸುವಿತಾಯ—ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾದ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ | ವರ್ಣಂ—ಕೆಡಕನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಆ ವಕ್ಷನ್—ಕರೆತರಲಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಯಜಮಾನರು ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಮೀಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಮರೆಮೊಕ್ಕಿಬಂದ ಆ ಯಜಮಾನರನ್ನು ಬಂಧಿತವಾಗಿಯೂ ಒಡನೆಯೇ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನದ ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಲಿ. ಸಕಲದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಹಿಂಸಕನಾದ ರಾಕ್ಷಸನ ಕ್ರೋಧವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲಿ ಮತ್ತು ಅದೇ ದೇವತೆಗಳೇ ನಮ್ಮ ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾದ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಕೆಡಕನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು ಸಮರ್ಥನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕರೆತರಲಿ.

English Translation

These persons have come to Indra (to solicit) his protection ; may he quickly direct them on the way ; may the gods repress the wrath of the destroyer, and bring to our solemnity the obviator of evil.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಆ ಗುಃ—ಆಗಚ್ಛಂತಿ | ಸಮೀಪಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರು, ಆ ಇತ್ಯೇಷ ಸಮಿತ್ಯೇತಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ ಮರ್ಯಾದಾಯಾಂ ನಾ | ಗಾಯತಿರಶ್ಯಚಿತಿಕರ್ಮಾ | ಸಂಸ್ತುಂತಿ, ಮರ್ಯಾದಯಾ ನಾ ಸ್ತುವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಆ ಎನ್ನುವ ಉಪಸರ್ಗವು ಸಂ ಎಂದರೆ ಸಮೀಚೇನವಾಗಿ ಎಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಮರ್ಯಾದಾರೂಪದಲ್ಲಾಗಲಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಆಚಿತಿಕರ್ಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವ (ನಿ. ೩-೧೯) ಗಾಯತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾನೆ, ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಗುಃ ಎಂಬ ಪದವು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಆ ಗುಃ ಎಂದರೆ ಸಮೀಚೇನವಾಗಿ ಆರಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ ಅಥವಾ ಪೂಜ್ಯಭಾವದಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದರ್ಥ. ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳೂ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡರೂ ಸಹ ಗಮ್ ಧಾತುವಿನ ಅರ್ಥವೇ ಹೆಚ್ಚು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ಸಮೀಪಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುದೇ ಸರಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಋತಸ್ಯ ದೇವಾ ಅನು ವ್ರತಾ ಗುರ್ಭುವತ್ಪ್ರಿಷ್ಟಿದ್ಯೌರ್ನ ಭೂಮು |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೬೫-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಆನು ಗುಃ ಎಂದರೆ ಆನ್ವೇಷ್ಯಮಗಮನ್ ಎಂದುಗುವಂತೆಯೂ, ,
ಮಾ ಕಸ್ಮೈ ಧಾತಮಭ್ಯಮಿತ್ತಿಣೇ ನೋ ಮಾಕುತ್ರಾ ನೋ ಗೃಹೇಭ್ಯೋ ಧೇನವೋಽ ಗುಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೨೦-೮)

ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಗಮನಾರ್ಥವಿರುವಂತೆಯೂ ಸಹ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಗಮನಾರ್ಥವೇ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಮೀಪಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುದೇ ಸರಿಯಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ನೂ ಚಿತ್—ನು ಇತ್ಯೇಷೋಽನೇಕಕರ್ಮಾ | ಇದಂ ನು ಕರಿಷ್ಯತೀತಿ ಹೇತ್ವಪದೇಶೇ | ಕಥಂ ನು ಕರಿಷ್ಯತೀತ್ಯನುಪ್ರವ್ಯೇ (ನಿ. ೧-೪) ನು ಎನ್ನುವ ನಿವಾತಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳಿವೆ. ಇದಂ ನು ಕರಿಷ್ಯತಿ ಎನ್ನುವಾಗ ನು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಆದ್ಯಂಭ ಎಂದು ಹೇತ್ವರ್ಥ. ಕಥಂ ನು ಕರಿಷ್ಯತಿ ಎನ್ನುವಾಗ ನು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನಾರ್ಥಕ. ಹೀಗೆಯೇ, ಅಥಾಪ್ಯುಪಮಾರ್ಥೇ ಭವತಿ | ಉಪಮಾನವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗಲೂ ಸಹ ನು ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ವೃಕ್ಷಸ್ಯ ನು ತೇ ಪುರುಹೂತ ವಯಾ ವ್ಯುತಿತಯೋ ರುರುಹುರಿಂವ್ರ ಪೂರ್ವಿಣಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೬-೨೪-೨)

ಎಂಬ ಸುಕ್ತನ್ನು ನಿರೂಪಕಾರರು ಉದಹರಿಸಿ (೧-೪) ವೃಕ್ಷಸ್ಯೇವ ತೇ ಪುರುಹೂತ ತಾಖಾಃ ವೃಕ್ಷಂತಿ ಅಥವಾ ವೃಕ್ಷದ ಶಾಯಿಗಳಂತೆ ಎಂದು ನು ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಉಪಮಾರ್ಥವನ್ನು ತೇವತಿ ಹೀಗೆಯೇ ಕ್ಷಿಸ್ತವಾಗಿ, ಜಾಗ್ರತಿಯಾಗಿ ಎಂಬರ್ಥವೂ ಇದೆ.

ನೂ ಮರ್ತೋದ ದಯೆತೇ ಸನಿಷ್ಯನೋದ ವಿಷ್ಣವ ಉರುಗಾಯಾಯ ದಾಶತ್ |

(ಋ ಸಂ. ೭-೧೦೦-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ನು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿವಾರೆ.

ನೂ ಇಂದ್ರ ತೂರ ಸ್ತವಮಾನ ಊತೀ ಬ್ರಹ್ಮಜೂತಸ್ತನ್ಯಾ ವಾವ್ಯಧಸ್ತು |

(ಋ ಸಂ. ೭-೧೯-೧೧)

ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅದ್ಯ, ಈಗ ಎಂಬರ್ಥವೂ, ಹೀಗೆಯೇ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ನು ಇತ್ಯೇಷೋಲ್ಪನೇಕ ಕರ್ಮಾ (೧-೪) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಿದ್ದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ನೂ ಚಿತ್ ಎಂದರೆ ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜಗಮ್ಯಾತ್—ಜಗಮ್ಯಾತ್ ಎಂದರೆ ಉಳಿದಿಡೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅಗಚ್ಛತು ಬರಲಿ ಎಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಇಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಗಮಯತು, ಪ್ರಾಪಯತು ನಮ್ಮನ್ನು ಒಳ್ಳೆಯ ದಾರಿಗೆ ಸೇರಿಸಲಿ. ಕರೆದೊಯ್ಯಲಿ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿವಾರೆ. ಆದರೆ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಉಳಿದಿಡೆಗಳಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೇ ಅಗಚ್ಛತು ಎಂದೇ ಹೇಳಿ ಅದಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಂಡು ಅಧ್ಯನಃ | ತ್ವತೀಯಾರ್ಥೇ ಷಷ್ಠೀ | ಸ್ತೋನಾಗಮನಮಾರ್ಗೇಣ | ಅಧ್ಯನಾ ಎಂದು ತ್ವತೀಯೆಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಅಧ್ಯನಃ ಎಂಬ ಷಷ್ಠಿಯಿದೆ. ತಾನು ಯಾವಾಗಲೂ ಬರತಕ್ಕ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಬರಲಿ ಎಂದರ್ಥವೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದೇವಾಸಃ—ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ, ದಾಸಸ್ಯ ಉಪಕ್ಷಪಯತುಃ ಅಸುರಸ್ಯ, ಮನ್ಯಂ ಕ್ರೋಧಂ, ಕ್ಷಮ್ನನ್ ಭಕ್ಷಯಂತು | ಸಕಲದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಹಿಂಸಾಕಾರಕನಾದ ಅಸುರನ ಕ್ರೋಧವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಸಾಯಣರು.

ದೇವಾಸಃ—ದೇವಶಬ್ದೋಲ್ಪತ್ತ ದೀವ್ಯತೇಃ ಸ್ತುತೈರ್ಭಗಸ್ಯ ಸ್ತೋತ್ರವಚನಃ | ಯೇ ಸ್ತೋತಾರಃ ಕ್ರೋಧಂ ದಾಸಸ್ಯ ಉಪಕ್ಷಪಯತುಃ ಕ್ರೋಢಃ ಕ್ಷಮ್ನನ್ | ಇಂದ್ರಪ್ರಸಾದೇನ ಭಕ್ಷಯಂತಿ | ಇಂದ್ರ-ಪ್ರಸಾದೇನ ಕ್ಷುದ್ಧಮುಖಿ ಶತ್ರುಂ ಅಯಿತ್ಯೇನೈವ ಪ್ರಾಸಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಇಲ್ಲಿ ದೇವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತೋತ್ರ ಗಳೆಂದರ್ಥ. ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಭಕ್ತರಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ಕುದ್ಧನಾದ ಶತ್ರುವನ್ನೂ ಸಹ ಕ್ರಮವಿಲ್ಲದೇ ಭಯಪಡಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಸಹ ಈ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಕ್ಷಮ್ನನ್—ಭಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಲಿ, ಹಿಂಸಾರ್ಥವಾಗಲಿ ಎರಡು ಅಭಿಪ್ರಾಯವೂ ಸಹ ಶತ್ರುಮರ್ದನವಿಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆ

ತೇ ನಃ ಸುವಿತಾಯ ವರ್ಣಂ ಆ ವಕ್ಷನ್ | ಆ ದೇವತೆಗಳು ಅವರ ಆಗಮನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕರೆತರಲಿ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿ ಸುವಿತಾಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸುಷ್ಪು ಗಂತ್-ವ್ಯಾಯ ಯಜ್ಞಾಯ ಎಂದೂ ; ವರ್ಣಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅನಿಷ್ಟನಿವಾರಕಮಿಂದ್ರಂ | ಅನಿಷ್ಟವನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡತಕ್ಕ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಎಂದೂ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿವಾರೆ.

ಸೃಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಸುವಿತಾಯಿ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸುಗಮನಾಯಿ | ಶ್ರೀಷ್ಯವಾದ ಗಮನಶ್ಯಾಗಿ, ತೇ ನಃ—ಅಸ್ತುಕಂ ಸ್ವಭೂತಾಃ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಯಿ ಯುತ್ಪಿದೋ ವಾ ಆ ವಕ್ಷನ್ ನಿತ್ಯಮಾವಹಂತ್ರಿತ್ಯಾ-ಶಾಸ್ತ್ರಹೇ ತೇ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ನಮ್ಮ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳು ಅಥವಾ ನಮಗೆ ಸೇರಿದಯುತ್ಪಿದುಗಳು ಶ್ರೀಷ್ಯನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಕರೆತರಲಿ ಎಂದು ಒಂದುವಿಧವಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ದೇವಾ ಆತ್ಮಿ ಮರುತೋಽಭಿ-ಪ್ರೇತಾನಸ್ತೋತಾರಃ | ಯೇ ದೇವಾ ಮರುತಃ ದಾಸಸ್ಯ ಮನ್ಯುಂ ಕ್ಷಮ್ನನ್ ತೇಽಸಿ ಇಂದ್ರೇಣ ಸಹ ನಃ ಆ ವಕ್ಷನ್ | ಇಲಿ ದೇವಾಃ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಲ್ಲ; ಮರುತ್ತುಗಳಿಂದರ್ಥ. ಯಾವ ಮರುತ್ತುಗಳು ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಕತ್ತುವಿನ ಕ್ರೋಧವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದರೋ ಆ ಮರುತ್ತುಗಳೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬರಲಿ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಇಂದ್ರೇಣ ಸಂ ಹಿ ದೈಕ್ಷಸೇ ಸಂಜಗ್ಮಾನೋ ಅಭಿಭೃಷಾ |
ಮಂದೂ ಸಮಾನವರ್ಚಸಾ ||

(ಮಂ. ಸಂ. ೧-೬-೭)

ಇತ್ತಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಇಂದ್ರನ ವೈಭವವನ್ನೂ ಸಂತೃಪ್ತಿಯನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿ ಸ್ತುತಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಆದರಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹ್ಯಾನವಿರಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದ ತೇ ನ ಆ ವಕ್ಷನ್ಯೈ ವಿಶ್ವಾಯಿ ವರ್ಣಂ ಎಂಬ ಪಾದಕ್ಕೆ ಮೇಲಿನ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಹೊಂದಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಗುಃ—ಇಹ ಗತಂ ಧಾತು. ಆದಾದಿ. ಛಂದಸಿ ಲುಚ್ ಲುಚ್ ಲಿಟಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಚ್. ಇಣೋ ಗಾ ಲುಚಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗಾದೇಶ. ಗಾತಿತ್ಯಾ ಘುಷಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಚಃನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಚಿಗೆ ಲುಕ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಬಹುಲಂಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ ಯೋಗೇಽಸಿ — ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾನು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ನು—ಯುಚಿತುನುಘ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾವಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಗನ್ಮಾತ್—ಗನ್ ಲೈಗತಾ. ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವವಿಶಿಷ್ಟಾರ್ಥಕವಾದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಲಿಚಃನಲ್ಲಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ತನಿಗೆ ಕ್ತು ಅದೇಶ. ಶ್ಲಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಕುಹೋಽಶ್ಚುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅದಿಹಲ್ ಶೇಷ ಬಂದಾಗ ಚುತ್ವದಿಂದ ಆಕಾರಂವೇಶ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಸಿನ ಇತಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯಾಸುಟಾ-ಪರ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಯಾಸುಟಾಗಮ. ಜಗನ್ಮಾತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಆತಿಜಂತವ ಪರವಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವಾಸಃ—ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜನಿಗೆ ಅಸುಕಾಗುಮೆ.

ಮನ್ಯುಮ್—ಮನು ಅವಯೋಧನೇ. ಧಾತು. ಯಜಿಮನಿಶುಂ—(ಉ. ಸೂ. ೩-೩೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಶ್ವಮ್ಮನ್—ಚಮು ಅದನೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಪ್ರತ್ಯಯ ಝೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಇತೆಶ್ಚ ಲೋಪಃ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾವಿಕರಣ. ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಶಕಾರಾಗಮ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಕಾರಲೋಪ. ಶ್ವಮ್ಮನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಕ್ಷಮು ಧಾತುವು ಬೇರೊಂದು ಹಿಂಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದೆಯೆಂದು ಊಹಿಸಬೇಕು.

ವಕ್ಷನ್—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ. ಸಿಬ್ಬದುಲಂ ಲೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಿಪ್. ಹೋಥಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಹೆಕಾರಕ್ಕೆ ಛತ್ಯ. ಪಥೋಃಕಃಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರ ಪರದ ಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಛಕಾರಕ್ಕೆ ಕತ್ಯ. ಆದೇಶಪ್ರ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ. ವಕ್ಷನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುವಿತಾಯಾಂ—ಇತ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸು+ಇತ ಎಂದಿರುವಾಗ ತನ್ಮಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಉಪಜಾದೇಶ. ಸೂಪಮಾನಾತ್ ಕ್ಕಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವರ್ಣಮ್—ವೃಷ್ ವರಣೇ. ಧಾತು. ಅಂತರ್ಥವಿಣ್ಯಾರ್ಥಕವಾದ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ಕೃಜ್ಞಾನ್ಯಸ್ಮಿ ಪನ್ಯನಿಸ್ಪಸಿಭ್ಯೋ ನಿಚ್ಚ (ಉ. ಸೂ. ೩-೨೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ-ಇಕೆಗೆ ಗುಣ. ಉರಣ್ಯಪೇಠ ಎಂಬುದರಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ರೇಫನಿಮಿತ್ತವಾತ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಇ್ಚಾತ್ಯಾ-ದಿನಿಕ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೨ ||

ಸಂಪಿತಾಪಾಠಃ

ಅವ ತ್ವನಾ ಭರತೇ ಕೇತವೇದಾ ಅವ ತ್ವನಾ ಭರತೇ ಫೇನಮು-
ದನ್ |

ಕ್ಷೀರೇಣ ಸ್ನಾತಃ ಕುಯವಸ್ಯ ಯೋಷೇ ಹತೇ ತೇ ಸ್ಯಾತಾಂ
ಪ್ರವಣೇ ಶಿಫಾಯಾಃ || ೩ ||

ಸವನಾಃ |

ಅವ | ತ್ವನಾ | ಭರತೇ | ಕೇತವೇದಾಃ | ಅವ | ತ್ವನಾ | ಭರತೇ | ಫೇನಂ |
ಉದನ್ |

ಕ್ಷೀರೇಣ | ಸ್ನಾತಃ | ಕುಯವಸ್ಯ | ಯೋಷೇ ಇತಿ | ಹತೇ ಇತಿ | ತೇ ಇತಿ |
ಸ್ಯಾತಾಂ | ಪ್ರವಣೇ | ಶಿಫಾಯಾಃ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಕೇತವೇದಾಃ ಕೇತಂ ಜ್ಞಾತಂ ವೇದಃ ಪರೇಷಾಂ ಧನಂ ಯೇನ ಸ ತಾದೃಶಃ ಕುಯವನಾಮಾ-
ಸುರಸ್ತ್ವನಾತ್ವನಾ ಸ್ವಯಮೇವಾವ ಭರತೇ | ಜ್ಞಾತಂ ಪರೇಷಾಂ ಧನಮಪಹರತಿ | ಅಪಿ ಚ ಸೋಽಸುರ
ಉದನ್ನದಕೇಽಂತರ್ವರ್ತಮಾನಃ ಸನ್ನೇನಂ ಫೇನಯುಕ್ತಮುದಕಮಾತ್ಮನಾ ಸ್ವಯಮೇವಾವ ಭರತೇ |
ಅಪಹರತಿ | ಕ್ಷೀರೇಣ ಪುರಣಶೀಲೇನ ತೇನಾಪಹೃತೇನೋದಕೇನ ಕುಯವಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ ಯೋಷೇ
ಧಾರ್ಯೇ ಸ್ನಾತಃ | ಸ್ನಾನಂ ಕುರ್ವತೇ | ತಾದೃಶ್ಯ ಸ್ತ್ರಿಯೌ ಶಿಫಾಯಾಃ | ಶಿಫಾನಾಮ ನದೀ | ತಸ್ಯಾಃ
ಪ್ರವಣೇ ನಿಮ್ನೇ ಪ್ರವೇಷ್ವಮಕಕ್ಯೇಽಗಾಧಪ್ರದೇಶೇ ಹತೇ ನಷ್ಟೇ ಸ್ಯಾತಾಂ | ಭವೇಶಾಂ | ಹೇ ಇಂದ್ರ
ತ್ವಂ ಪರೇಷಾಂ ಧನಮಪಹೃತ್ಯಾನ್ಯೈರ್ದುರ್ವರವಗಾಹ ಉದಕಸ್ಯ ಮಧ್ಯೇ ವರ್ತಮಾನಂ ಕುಯವಂ ಸಕು-
ಟುಂಬಮವಧೀರಿತ್ಯರ್ಥಃ || ತ್ವನಾ | ಮಂತ್ರೇಷ್ವಾಜ್ಯಾದೇರಾತ್ಮನ ಇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ಭರತೇ |
ಹೃಷ್ಣಾ ಹರಣೇ | ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಭ ಇತಿ ಭತ್ವಂ | ಕೇತವೇದಾಃ | ಏತ ಜ್ಞಾನೇ | ಕರ್ಮಣಿ ಘರ್ಷಾ |
ಬಹುವ್ರೀಹಾ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಉದನ್ | ಪದ್ಧನ್ನಿತ್ಯಾದಿನೋದಕಕಶಬ್ದಸ್ಯೋದನ್ನಾದೇಶಃ |
ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗತಿ ಸಪ್ತಮಾಃ ಲುಕ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಕೇತವೇದಾಃ— (ಇತರರ) ಧನದ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದ (ಕುಯವನೇಂಬ) ಅಸುರನು | ತೈನಾ— ತಾನಾಗಿಯೇ | ಅವ ಭರತೇ— (ಆ ಧನವನ್ನು) ಅಪಹರಿಸುತ್ತಾನೆ | ಉದನ್— ನೀರಿನಲ್ಲಿದ್ದು ಕೊಂಡು | ಘೇನಂ— ನೊರೆಯೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ನೀರನ್ನು | ಅವ ಭರತೇ— ತಾನೇ ಅಪಹರಿಸುತ್ತಾನೆ | ಕ್ಷೀರೇಣ— (ಅವ ನಿಂದ ಅಪಹೃತವಾದ) ಹರಿಯುವ ನೀರಿನಲ್ಲಿ | ಕುಯವಸ್ಯ— ಕುಯವನ | ಯೋಜೇ— ಹೆಂಡತಿಯರಿಬ್ಬರೂ | ಸ್ನಾತೇ— ಸ್ನಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ | ತೇ— ಅವರಿಬ್ಬರೂ | ಶಿಫಾಯಾಃ— ಶಿಫಾ ಎಂಬ ನದಿಯ | ಪ್ರವನೇ— ಅಗಾಧವಾದ ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ | ಹತೇ ಸ್ಯಾಶಾಂ— ನಷ್ಟವಾಗಿ ಹೋಗಲಿ |

ಛಂದಃ

ಇತರರ ಧನದ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದ ಕುಯವನೇಂಬ ಅಸುರನು ತಾನೇ ಬಂದು ಆ ಧನವನ್ನು ಅಪಹರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ನೀರಿನಲ್ಲಿದ್ದು ಕೊಂಡು ನೊರೆಯೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ನೀರನ್ನು ತಾನೇ ಅಪಹರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನಿಂದ ಅಪಹೃತವಾದ ಹರಿಯುವ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕುಯವನ ಹೆಂಡತಿಯರಿಬ್ಬರೂ ಸ್ನಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಕುಯವನ ಆ ಇಬ್ಬರು ಹೆಂಡತಿಯೊಬ್ಬರೂ ಶಿಫಾನದಿಯ ಅಗಾಧವಾದ ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಮುಳಗಿ ನಷ್ಟವಾಗಿ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು.

English Translation

(The Asura) knowing the wealth of others, carries it off of himself; present in the water, he carries off, of himself, the foam; the two wives of Kuyava bathe with the water: may they be drowned in the depths of the Sipa river.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಕೇತವೇದಾಃ— ಕೇತಂ ಜ್ಞಾತಂ ವೇದಾಃ ಪರೇಷಾಂ ಧನಂ ಯೇನ ಸ ತಾದೈತಃ; ಕುಯವನಾಮಾಸುರಃ | ಇತರರ ಧನವನ್ನು ಎಷ್ಟು ಗುಪ್ತವಾಗಿಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅದರ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯತಕ್ಕ ಕುಯವನೇಂಬ ಅಸುರನ ಮಾಯಾಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಈ ವಿಶೇಷವು ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ. ಕುಯವನ ವಿಷಯವನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತದ ಎಂಟನೇ ಋಕ್ವಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಅವ ಭರತೇ— ಭೃಥಾತುವಿಗ ಅವ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದರೆ ಅಪಹರಿಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇದಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಅರ್ಥಗಳೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಅವ ಪ್ರಿಯಮರ್ತಸಾನಸ್ಯ ಸಾಹ್ಯಾಚ್ಚಾರೋ ಭರದಾಸಸ್ಯ ಸ್ವಧಾವಾನ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೨೦-೬)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅವ ಭರತ್ ಎಂದರೆ ಅಧಃ ಪಾತಯಿತು ಅಸುರನ ತಲೆಯನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳಿಸಿ ಎಂದರ್ಥವಾಗಿದೆ. (ಮು. ಸಂ. ೫-೩೧-೧೨ ; ೯-೧೯-೨೩ನೇ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ನೋಡಿ) ಮತ್ತು

ತ್ವಂ ಮುಖಸ್ಯ ದೋಧತಃ ಶಿರೋಽವ ತ್ವಚೋ ಧರಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೭೧-೨)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅವ ಧರಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಹೃತೇನಾಸಿ ಎಂದರೆ ಭೇದನವನ್ನು ಮಾಡಿದೀಯೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಹೀಗೆಯೇ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅವ ಭರತೇ ಎಂದರೆ ಅಪಹರಿಸುತ್ತಾನೆ ಸಕಲರ ಧನವನ್ನೂ ಅಪಹರಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಶಿಫಾಯಾಃ—ಶಿಫಾ ನಾನು ಅಸುರಸ್ಯ ಪುರಾಂ ನದೀ | ಶಿಫೆಯೆಂಬುದು ಅಸುರನ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿನ ನದಿಯ ಹೆಸರು. ಆ ನದಿಯ ಹೆಸರು ಇನ್ನೆಲ್ಲೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲ.

ಪ್ರವೇಣೀ—ನಿಮ್ಮೇ ಪ್ರವೇಷ್ಯಮತಕ್ಕೇ ಅಗಾಧಪ್ರದೇಶೇ ಇತರರಿಂದ ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಕಡಿದಾದುದೂ ಆದ ಪ್ರವಾಹವ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ.

ಕ್ಷೀರೇಣ—ಕ್ಷೀರಣಶೀಲನ ತೇನಾಪಹೃತೇನ ಉದಕೇನ | ಹರಿಯುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದರೆ ಕಾಯವನಿಂದ ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದೂ ಆದ ಉದಕದಲ್ಲಿ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ತ್ಯನಾ—ಆತ್ಯನಾ ಎಂದು ಇರುವಾಗ ಮಂತ್ರೇಷ್ವಾಙ್ಕೋದೇರಾತ್ಯನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ಧರತೇ—ಹೃತ್ ಧರತೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿಕವಚನರೂಪ. ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಭ-ತ್ವಂದಸಿ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾವೇಶ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕೇತವೇದಾಃ—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಘೞ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುಗಂತೆಲಘೂಪಧ-ಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಕೇತಂ ವೇದಃ ಯೇನ ಸಃ ಕೇತವೇದಾಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರತ್ಯಕ್ತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೇತ ಶಬ್ದವು ಇತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಉದನ—ಉದಕ ಶಬ್ದ. ಸಪ್ತಮೀ ವಿಕವಚನಪರವಾದಾಗ ಪದ್ಮನೋಮಾಸ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಉದನ ಆವೇಶ. ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಲುಕ್.

ಸ್ವಾ ತೇ—ಸ್ವಾ ಶೌತೀ ಧಾಪು. ಧಾಪ್ಯಾದೇಃ ಪಃ ಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿಗೆ ಸತ್ವ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಿಪ್ರತ್ಯಯಭ್ಯಃ ತಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಭಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೩ ||

—ಃ—

! ಸಂಹಿತಾಃ !

ಯುಯೋಪ ನಾಭಿರುಪರಸ್ಯಾಯೋಃ ಪ್ರ ಪೂರ್ವಾಭಿಸ್ತೀರತೇ

ರಾಷ್ಟ್ರಿ ಶೂರಃ |

ಅಂಜಸೀ ಕುಲಿಶೀ ವೀರಪತ್ನೀ ಪಯೋ ಹಿನ್ವಾನಾ ಉದಭಿರ್ಭ-

ರಂತೇ || ೪ ||

! ಪದಾಃ !

ಯುಯೋಪ | ನಾಭಿಃ | ಉಪರಸ್ಯ | ಆಯೋಃ | ಪ್ರ | ಪೂರ್ವಾಭಿಃ | ತೀರತೇ |

ರಾಷ್ಟ್ರಿ | ಶೂರಃ |

ಅಂಜಸೀ | ಕುಲಿಶೀ | ವೀರಪತ್ನೀ | ಪಯಃ | ಹಿನ್ವಾನಾಃ | ಉದಭಿಃ | ಭ-

ರಂತೇ || ೪ ||

ಸಾಂಘಿಕಾತ್ಮಕ

ಉಪರಸ್ಯೋದಕಮಧ್ಯ ಉಪ್ಪಸ್ಯಾವಸ್ಥಿತಸ್ಯಾಯೋಃ ಪರೀಷಾಮುಪದ್ರವನಾರ್ಥಮಿತತ್ವತೋ ಗಚ್ಛತಃ ಕುಯವಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯನಾಭಿಃ ಸಂನದ್ರವಾವಸನಸ್ಯಾಸಂ ಯುಯೋಪ | ಗೂರ್ಧಮಾಸೀತ್ | ಯಾಘಾ-

ಸ್ಯೌರ್ನ ದ್ಯುತೈ ಸೋಽಸುರಸ್ತಥಾಕರೋದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಪಿ ಚ | ಪೂರ್ವಾಭಿಃ ಪೂರಯತ್ತೀ ಭಿರಾತ್ಮನಾ-
ಪಹೃತಾಭಿರದ್ವಿಃ ಪ್ರತಿರತೇ ! ಸೋಽಸುರಃ ಪ್ರವರ್ಧತೇ | ಸ ಚ ಶೂರಃ ಶೌರ್ಯೋಪೇತೋ ರಾಷ್ಟ್ರಿ |
ರಾಜತೇ ಚ | ಅತ್ತೀಯೇನ ಶೌರ್ಯೋಣ ಲೋಕೇ ಪ್ರಖ್ಯಾತೋ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಮಿಮಮಸುರ-
ಮಂಜಸ್ಯಾಂಜಸ್ಯೋಪೇತಾ ಕುಲಿಶೀ ಕುಲಂ ಶಾತೆಯಂತೀ ವೀರಪತ್ನೀ ವೀರಸ್ಯ ಸಾಲಯತ್ತೀ | ಏತ-
ತ್ಸಂಜ್ಞಿಕಾಸ್ತಿಸ್ತೋನದ್ಯಃ ಪಯಃ ಪಯಸಾ ತತ್ತಂಬಂಧಿನಾ ಸಾರಭೂತೇನೋದಕೇನ ಹಿನ್ಯಾನಾಃ ಪ್ರೀಣ-
ಯಂತ್ಯುಃ ಉದಭಿರಾತ್ಮೀಯೈರಾದಿಕೈರ್ಭರಂತೇ | ಧಾಗಯಂತಿ || ಯುಯೋಜ | ಯುಪ ವಿಮೋಹನೇ |
ನಾಭಿಃ | ನಹೋ ಭಕ್ತ | ಉ. ೪-೧೨೫ | ಇತೀರ್ಷಾಪ್ರತ್ಯಯಃ | ರಾಷ್ಟ್ರಿ | ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತಾ | ಬಹುಲಂ
ಭಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ವ್ರಶ್ನಾದಿನಾ ಪತ್ನೇ ಸ್ಪೃಶ್ಯಂತಂ ಪಯಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗೀತಿ ತ್ವತೀಯೋಽಯಾ
ಲುಕ್ | ಹಿನ್ಯಾನಾಃ | ಹಿವಿಃ ಪ್ರೀಣನಾರ್ಥಃ | ಇದಿತ್ಯಾನ್ಯಮ್ | ಅಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಾಚ್ಛೀಲಿಕಶ್ಚಾನಶ್ | ಆಗ-
ಮಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ಯಾಗಧಾವಃ | ಚಾನಶೋ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕತ್ಯಾಭಾವಾತ್ಪ್ರತ್ಯಾಗಧಾವೇ
ಚಿತ್ಸ್ಯರ ಏವ ಶಿಷ್ಯತೇ || ೪

ಪ್ರತಿಪವಾರ್ಥ

ಉಪರಸ್ಯ—ನೀರಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ | ಆಯೋಜ—(ಇತರರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಲು) ಅಲೆದಾಡುವ
ಕುರುಪನೆಯ ಅಸುರನ | ನಾಭಿಃ—ವಾಸಸ್ಥಾನವು | ಯುಯೋಜ—ಗೂಳವಾಗಿದ್ದಿತು | ಪೂರ್ವಾಭಿಃ—ಹಿಂದೆ
ತಾನು ಅದಪರಿಸಿದ ನೀರುಗಳಿಂದ | ಪ್ರತಿರತೇ—(ಅವನು) ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ | ಶೂರಃ—ಪರಾಕ್ರಮಿ
ಯಾದ ಅವನು | ರಾಷ್ಟ್ರಿ—(ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ) ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗುವಂತೆ ಬೆಳಗುತ್ತಾನೆ | ಅಂಜಸೀ—ಅಂಜಸೀ ನದಿಯೂ
ಕುಲಿಶೀ—ಕುಲಿಶೀ ನದಿಯೂ | ವೀರಪತ್ನೀ—ವೀರಪತ್ನಿಯೆಂಬ ನದಿಯೂ ಸಹ | ಪಯಃ—ತಮ್ಮ ನೀರು
ಗಳಿಂದ | ಹಿನ್ಯಾನಾಃ—(ಅವನನ್ನು) ಹರ್ಷಗೊಳಿಸುತ್ತಾ | ಉದಭಿಃ—ಅಪರೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಇಟ್ಟು
ಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ.

|| ಛಾಂದಸ್ ||

ಇತರರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಲು ಅಲೆದಾಡುವ ಕುರುಪನೆಯ ಅಸುರನ ವಾಸಸ್ಥಾನವು ನೀರಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಗೂಳ
ವಾಗಿದ್ದಿತು. ಅವನು ಹಿಂದೆ ತಾನೇ ಅಪಹರಿಸಿದ ನೀರುಗಳಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ
ಅವನು ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗುವಂತೆ ಬೆಳಗುತ್ತಾನೆ. ಅಂಜಸೀ ನದಿಯೂ ಕುಲಿಶೀ ನದಿಯೂ ವೀರಪತ್ನಿ
ಯೆಂಬ ನದಿಯೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ನೀರುಗಳಿಂದ ಅವನನ್ನು ಹರ್ಷಗೊಳಿಸುತ್ತಾ ತಮ್ಮ ನೀರುಗಳಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಅದರಿ
ಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ.

English Translation

The abiding-place of the vagrant (Kuyava) was concealed (in the midst) of the water : the hero increases with the waters formerly (carried off), and is renowned (throughout the world); the Anjasi, Kulisi and Vira-patni rivers, pleasing him with their substance, sustain him with their waters.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಆಯೋಜನೆ— ಪರೀಕ್ಷಾಸಮಪದ್ಧಿವಾರ್ಥಮಿತಸ್ತೃತೋಃ ಗಚ್ಛತಃ ಕುಯವಸ್ಥಾಸುರಸ್ಯ | ಇತರರನ್ನು ಹಂಸಿಸಲು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯೂ ನುಗ್ಗುತ್ತಿರುವ ಕುವಯನಂಬ ಅಸುರನ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ **ಆಯೋಜನೆ** ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಹಿಂದೆ ೯೬-೨ನೇ ಸೂಕ್ತದ ಮುಕ್ತನಿ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ (ಇದೇ ಭಾಗದ 77-78 ನೇ ಪುಟ) ಆಯುನಂಬ ಅಂಕಿತನಾಮವು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವುದೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿಯೂ, ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಶತ್ರುಮಿತ್ರ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿಯೂ ಕಂಡಿರತಕ್ಕ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಉದಹರಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಆಯುನಂಬಿಗೂ ಅಗ್ನಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿರುವ ಶ್ರುತಿನಾಶಗಳನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಆಯುನಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಅನೇಕವಿದ್ದು, ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರಿಗೂ ಶತ್ರುವಾಗಿದ್ದ ಆಯುನೇ ಬೇರೆ, ಇಂದ್ರನ ಮಿತ್ರನಾದ ಆಯುನೇ ಬೇರೆ, ಅಗ್ನಿಗೆ ಮಿತ್ರನಾದ ಆಯುನೇ ಬೇರೆ ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಆಯುನಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಸಂತತಿಯೇ ಇದ್ದಿತೆಂಬುದನ್ನೂ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಉರ್ವಶ್ಯಸೀತೈರ್ಭೋಕ್ತೃರಾರಣ್ಯಾಜ್ಯವಿಲಾಸನೀಮುಪಸ್ಪೃತಶ್ಯಾಯೀರಸೀತಿ ತಾಮುಭಿನಿದಧಾತಿ
ಪುರೂರವಾ ಅಸೀತೈರ್ವಶೀ ವಾಶ್ವಪುರಾಃ ಪುರೂರವಾಃ ಪತಿರಥ ಯತ್ರೈಸ್ತಾನ್ನಿಭುನಾಸಾ-
ಜಾಯತ ತದಾಯುರೇವನೋವೈಷ ವತಸ್ತನ್ನಿಭುನಾಸಾನ್ಯಜ್ಞಂ ಜನಯತಿ |
(ಶ. ಬ್ರಾ. ೩-೪-೧-೨೦)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆಯುವು ಉರ್ವಶೀಪುರೂರವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದವನೆಂದು ಹೇಳಿ ಅಗ್ನಿಗೂ ಆಯುನಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಇವರಂತೆಯೇ,

ಆಯುಷೋ ನ ಮಧ್ಯಾದಿತ್ಯಗ್ನಿರ್ವಾ ಆಯುಃ |
(ಶ. ಬ್ರಾ. ೭-೨-೧-೧೫)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ನಿಗೂ ಆಯುನಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಆಯುನಂಬ ಪದವು ಅಂಕಿತನಾಮವೆಂದು ಒಂದು ಮತ; ಅಲ್ಲವೆಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಮತ ಇದಲ್ಲದೆ ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯ,

ಮಾ ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ಅರ್ಯಮಾಯುರಿಂದ್ರೈ ಮುಭುಕ್ಷಾ ಮರುತಃ ಪರಿ ಮ್ಯನ್ |
(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೬೨-೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತವು ಉದಹರಿಸಿ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೩-೫-೧-೧೮) ಇತರ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಆಯುನನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾತಿ ರುವ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನೂ ಸೂಚಿಸಿದೆ.

ಸ. ಪೂರ್ವಯಾ ನಿವಿವಾ ಕವ್ಯತಾಯೋರಿಮಾಃ ಪ್ರಜಾ ಅಜನಯನ್ನೋನಾನಾಂ |
(ಮ. ಸಂ. ೧-೯೬-೨)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಂಹಿತಾವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಯೋಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮನುವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಪ್ತಿ ಕರ್ತರಾದ ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಮನುವೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಹೀಗೆಯೇ, ಮು. ಸಂ. ೧-೫೩-೧೦ ; ೮-೧೫-೫ ; ೮-೫೩-೨ ; ೧-೧೦೪-೪ ; ೨-೩೨-೨. ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಆಯುವೆಂಬ ಅಂಕಿತನಾಮವು ಯಾವ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ತಿಳಿಸಿದೆ.

(ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರಾವ) ಮಾನವರೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಆಯುಃ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ದೋಕ್ತಾಭಿರಗ್ನಿರ್ಮನುಷಃ ಸ್ವಧ್ವರೋ ರಾಜಾ ವಿಶಾಮತಿಥಿಶ್ಚಾರಾಯವೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೨-೨-೮)

ಇಮಂ ವಿಧಂತೋ ಆಸಾಂ ಸಧಸ್ಯೇ ದ್ವಿತಾದಧುಭ್ಯಗ್ನೋ ವಿಶ್ವಾ ೩ ಯೋಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೨-೪-೨)

ಮರ್ತಾನಾಂ ಚಿದುರ್ವಶೀರಕ್ಯಪ್ರಸ್ತೃಥೇ ಚಿದಿರೈ ಉಪರಸ್ಯಾಯೋಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೪-೨-೧೮)

ಶ್ವ ಸ್ತಾದಿನಂ ಪಿತೌನಾಮಸ್ತಕಾತಿಂ ಚಿದಾಯವೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೫-೬-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿರುವ ಆಯು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಜಮಾನನೆಂದರ್ಥವೆಂದು ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಆವರೆ Oldenberg ಮುಂತಾದ ಅಂಗ್ಲ ಪರಿವರ್ತನಕಾರರು ಇವೆಲ್ಲಾ ಅಂಕಿತನಾಮವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನಿಟ್ಟು ಕೊಂಡೇ ಮುಕ್ತಗಳನ್ನು ಪರಿವರ್ತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವಾಗ, ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರಿಗೆ ಉಪಸ್ಥಿತವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಅಸುರನೆಂದರ್ಥ.

ಉಪರಸ್ಯ—ಉಪಕಮಧ್ಯೇ ಉಪ್ರಸ್ಯ | ನೀರಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರತಕ್ಕ ; (ಆಯೋಃ) ಮೇಲೆ ಉಪಹರಿಸಿರುವ ೪-೨-೧೮ನೇ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಉಪರಸ್ಯಾಯೋಃ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಉಪರಸ್ಯ ಉಪ್ರಸ್ಯಾಪ್ಯತ್ಯಸ್ಯ ಆಯೋಃ ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಭೃತ್ಯಾದೀಃ ! ಗರ್ಭರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಅಥವಾ ಉತ್ಪನ್ನ ನಾಗರೂಪ ಅಪತ್ಯನೆಂದರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ನೀರಿನ ನಡುವೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ.

ನಾಭಿಃ—ಅವಸನಸ್ಥಾನಂ | ವಾಸಸ್ಥಾನವು, ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ. ನಾಭಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧ (ಬಂಧಕ) ಅನುರಕ್ತ, ರಕ್ತಕ, ಉಕ್ತತ್ರಿಸ್ಥಾನ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳೂ ಆಗುವಂತೆ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿವೆ.

ವೈಶ್ವಾನರ ನಾಭಿರಸಿ ಕ್ಷೀಣನಾಂ ಸ್ಥೂಣೀವ ಜನಾ ಉಪಸಿದ್ಧಿಯಂಥ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೫೯-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯವೆಂದೂ,

ಮೂರ್ಧಾ ದಿವೋ ನಾಭಿರಗ್ನಿಃ ಸ್ಯಥಿನ್ಯಾ ಅಥಾಭವದರತೀ ರೋದಸ್ಯೋಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೯-೨)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂನಾಡಕ, ಎಂದರೆ ರಕ್ಷಕ ಎಂದೂ,

ಅಜಃ ಪುರೋ ನೀಯತೇ ನಾಭಿರಸ್ಯಾನು ಸಶ್ವಾಶ್ಚೈವಯೋ ಯಂತಿ ರೇಭಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೩-೧೨)

ಸ್ಯಚ್ಚಾಮಿ ತ್ವಾ ಸರಮಂತಂ ಸ್ಯಥಿನ್ಯಾಃ ಸ್ಯಚ್ಚಾಮಿ ಯತ್ರ ಭುವನಸ್ಯ ನಾಭಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೨೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಬಂಧಕೆಂದೂ,

ಗಂಧರ್ವೋ ಅಪ್ಸ್ಯಾಚ್ಚ ಯೋಷಾ ಸಾ ನೋ ನಾಭಿಃ ಸರಮಂ ಚಾಮಿ ತನ್ನಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೦-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉತ್ತತ್ತಿಸ್ತಾನೆಂದೂ,

ಮಾತಾ ರುದ್ರಾಣಾಂ ದುಹಿತಾ ವಸೂನಾಂ ಸ್ಯಸಾದಿತ್ಯಾನಾಮನ್ಯತಸ್ಯ ನಾಭಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೧೦೧-೧೫)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅನಾಸಸ್ಯಾನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಆಯುವೆಂಬ ಅಸುರನ ಅನಾಸಸ್ಯಾನೆಂದರ್ಥ.

ಯುಯೋಜೆ—ಗೂಢಮಾಸೀತ್ | ಯಥಾನ್ಯೈರ್ವ ದೃಶ್ಯತೇ ತಥಾ ಸೋಽಸುರ ಅಕರೋದಿ ತ್ಯರ್ಥಃ | ಇತರಂಗಿ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಗುಪ್ತವಾಗಿ ಅಡಗಿರುವಂತೆ ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡನೆಂದರ್ಥ.

ಪ್ರತಿರತೇ—ಪ್ರತಿರತಿವ್ಯದ್ವಿಕರ್ಮಾ (ನಿ. ೧೦-೪೦) ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯ ೧೦-೨೯-೫ ಮುಂತಾದ ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಉಪಹರಿಸಿ ಪ್ರಿಯಂ ಉಪಸರ್ಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ ತ್ವಾ ಧಾತುವಿಗೆ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತೆಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಆಯುವು ತಾನು ಅಪಹರಿಸಿದ ನೀರುಗಳಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಾನೆಂದರ್ಥ.

ಅವತಿರತೀತಿ ವಧಕರ್ಮಸು ಸಾರಾತ್ ತಿರತಿರತ್ರ ವಧಾರ್ಥಃ | ಹತನಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಿರತಿ ರಬ್ಧವು ವಧಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕೊಂಪನೆಂದರ್ಥ. ಉಪರಶಚ್ಚೋದ್ರತೈ ಉಪರಿವರ್ತಿವಚನಃ | ಶೂರಾಣಾಂ ಉಪರಿವರ್ತಿನಃ | ಅತ್ಯಂತ ಶೂರಸ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾದ್ವೃತ್ತಸ್ಯ ನಾ ಅನ್ಯಸ್ಯ ಕಸ್ಯಚಿದುಪರಸ್ಯ | ಅಯೋಃ | ವೃತ್ತಾದಿಗಂಧಲೂ ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ ಶೂರನಾಗಿಯೂ, ಅವರ ಮೇಲ್ಬಟ್ಟು ಇರುವವನಾಗಿಯೂ ಇರತಕ್ಕ ಅಯುವಿನ ರೂಪವನ್ನು ಹಿಂಪನೂಡಿದ ಅಯುಧಪ್ರಯೋಗಗಳಿಂದಲೇ

ಇಂದ್ರನು ಕೊಂದನೆಂದರ್ಥ, ಮತ್ತು ಅಂಜಸೀ, ಕುಲಿಶೀ ಮತ್ತು ವೀರಪತ್ನಿಯರೆಂಬವರು ಮೂವರು ಆಯುವಿನ ಪತ್ನಿಯರು ಉದಕವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿದರು ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅರ್ಥವೂ ಒಂದು ವಿಧದಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ರಾಷ್ಟ್ರಿ—ರಾಜತೇ | ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅತ್ತೀಯೇನ ಶೌರ್ಯೇಣ ಲೋಕೇ ಪ್ರಖ್ಯಾತೋ ಭವತೀ-
ತ್ಯರ್ಥಃ | ತನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದರ್ಥ.

ಅಂಜಸೀ—ಅಂಜಸ್ಯೋಪೇತಾ | ವಕ್ರಗಮನವಿಲ್ಲದೇ ಮಜುವಾಗಿ ಪ್ರವಹಿಸತಕ್ಕ ನದಿಯ ಅಂಕಿತ
ನಾಮ. ಇದೇ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಅಂಜಸೀನಾಂ ಎಂಬ ಪದವು,

ಏತದ್ವೈ ಭದ್ರಮನುಶಾಸನಸ್ಯೋತ ಸ್ತುತಿಂ ವಿಂದತ್ಯಂಜಸೀನಾಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೩೨-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಮಜುವಾಗಿ ಮಾರ್ಗೇಣ ಗಂತವ್ಯಾ ನಾಂ ಅಪಾಂ ವಕ್ರವಿಲ್ಲದೇ ನೇರವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಹಿಸತಕ್ಕ ಪ್ರವಾಹಗಳೆಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅಂಕಿತನಾಮವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲ. **ಅಂಜಸೀ** ಎಂಬ ನದಿಯ ಹೆಸರು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇದೆ.

ಕುಲಿಶೀ—ಇದೂ ಒಂದು ನದಿಯ ಹೆಸರು.

ವೀರಪತ್ನೀ—ವೀರಾಣಾಂ ಸಾಲಯಿತ್ರೀ | ವೀರರನ್ನು ಪಾಲಿಸತಕ್ಕ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ನದಿಯ ಹೆಸರು. **ವೀರಪತ್ನೀ** ಎಂಬ ಪದವು.

ಸಾನೀರನೀ ಕನ್ಯಾ ಚಿತ್ರಾಯುಃ ಸರಸ್ವತೀ ವೀರಪತ್ನೀ ಧಿಯಂ ಧಾತ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೬-೪೯-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವೀರನಿಗೆ ಪತ್ನಿಯಾದ ಸರಸ್ವತಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. **ವೀರಪತ್ನೀಯೆಂಬ** ನದಿಯ ಹೆಸರೂ ಸಹ ಇದೊಂದು ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇದೆ.

ಹಿನ್ನಾನಾಃ—ಪ್ರೀಣಯಂತಃ | ತೃಪ್ತಿಸದಿಸುತ್ತಾ, ತಮ್ಮ ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಪ್ರವಾಹಗಳಿಂದ ಆ ಅಸುರ
ನನ್ನು ಧರಿಸಿವೆ. ಮೇಲಿನ ವಿವರಣೆಯಿಲ್ಲಾ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯವನ್ನನುಸರಿಸಿದೆ. ಆದರೆ ಸ್ಯಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಬೇರೆ
ವಿಧವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ರಾಷ್ಟ್ರಿ ತೂರಃ—ಯಃ ರಾಜತೇ ಸ ಇಂದ್ರಃ | ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ ಸಕಲಲೋಕಕ್ಕೂ ಈತನೂ ಆದ
ಇಂದ್ರನು.

ನ್ಯಾಕರಣ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯುಯೋಪೇ—ಯುಪ ವಿಮೋಹನೇ ಧಾತು. ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಎಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪಿಗೆ ಪರಸ್ಯೈ-
ಪದಾನಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಣಲಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ಲಿಟೈಮಿತ್ರವಾಗಿ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಆದಿಹಲಾಕೇಃ.

ಧಾತುವಿನ ಲಭಿಸಬೆಳೆ ಗುಣ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಲ್ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯನ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದರಿಂದ ಮುಘೋದಾ ತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಾಭಿಃ—ಇಹ ಬಂಧನೇ ಧಾತು. ನೋನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ನಪ್ಪ. ನದೋ ಭಕ್ತ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಾಜಾಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸನ್ನಿಯೋಗದಿಂದ ಧಾತು ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕ್ತ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಜಾತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾ ವೃದ್ಧಿ. ನಾಭಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಾಪ್ತಿ—ರಾಪ್ತ್ಯ ದೀವ್ರಾ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ಪ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ವೃಕ್ತಭೃಷ್ಟ ಸೃಜ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಲ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ. ಪ್ಪುತ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯತಕಾರಕ್ಕೆ ಟಿಕಾರಾದೇಶ. ರಾಪ್ತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅತಿಜಃ ಎಂದು ಪರ್ಯದಾಸನಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಪ್ಪ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ರವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪಯಃ—ಪಯಸ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ.

ಹಿನ್ಯಾಸಾಃ—ಹಿವಿ ಪ್ರೀಣನೇ ಧಾತು. ತಾಚ್ಚೀಲ್ಯ ತೋರುವಾಗ ತಾಚ್ಚೀಲ್ಯವಯೋವಚನ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಾನಶ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಿತೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಅಗಮಾನುಶಾಸನಮನಿತ್ಯಮ್—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಅನೇಮುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಕಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಶಪಾ ವಿಕರಣ. ಅಮಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಚಾನಶ ಬಂದರೂ ಲಸಾರ್ವ ಧಾತುಕವಾಗದಿದ್ದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಚಿತೇಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನಾಂಕರೂಪ.

ಉದಭಿಃ—ಉದಕ ಶಬ್ದ. ತೃತೀಯಾಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಪದ್ವಿನೋಮಾಸ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಕ ಆದೇಶ. ಪವಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ನಲೋಪಃ ಸ್ವಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ— ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ. || ೪ ||

ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕಃ

ಪ್ರತಿ ಯತ್ಪ್ರಾ ನೀಧಾದರ್ಶಿ ದಸ್ಯೋರೋಕೋ ನಾಚ್ಛಾ ಸದ್
ನಂ ಜಾನತೀ ಗಾತ್ |

ಅಥ ಸ್ಮಾ ನೋ ಮಘವಣ್ಣಕೃತಾದಿನ್ಮಾ ನೋ ಮಘೇವ ನಿಷ್ಪ-
ಪೀ ಪರಾ ದಾಃ || ೫ ||

ಸದಗಾಃ

ಪ್ರತಿ | ಯತ್ | ಸ್ಯಾ | ನೀಧಾ | ಅದರ್ಶಿ | ದಸ್ಯೋಃ | ಓಕಃ | ನ | ಅಚ್ಛ | ಸದನಂ |
ಜಾನತೀ | ಗಾತ್ |

ಅಥ | ಸ್ಮ | ನಃ | ಮಘಃ | ವನ್ | ಚಿಕ್ರತಾತ್ | ಇತ್ | ವಾ | ನಃ | ಮಘಃ |
ಇವ | ನಿಷ್ಪಪೀ | ಪರಾ | ದಾಃ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯದ್ಯದಾ ನೀಧಾ ನಯನಹೇತುಭೂತಾ ಸ್ಯಾ ಸಾ ಪದವೀ ಪ್ರತ್ಯದರ್ಶಿ ಅಸ್ಮಾಭಿದ್ಯಕ್ಷಾ-
ಭೂತ್ | ಸಾ ಚ ಪದವೀ ದಸ್ಯೋರುಪಕ್ಷಪಯಿತುಃ ಕುಯವಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ ಪದನಂ ಗೃಹವಚ್ಛಾಭಿಮು-
ಖ್ಯೇನ ಗಾತ್ | ಗತಾ ಪ್ರಾಪ್ತಾ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ ಜಾನತೀ ಸ್ಯಕೀಯಂ ವತ್ಸಮಭಿಜಾನತೀ ಗೌರೀಕೋ-
ನ ನಿನಾಸಸ್ಥಾನಂ ಸ್ಯಕೀಯಂ ಗೋಷ್ಠಂ ಯಥಾ ಉಜು ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ತದ್ವಿನ್ಮಾಗೋಽಪ್ಯಸುರಗೃಹಂ
ಪ್ರಾಪ್ತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಥ ಸ್ಮ ಅಥಾನಂತರಮೇವ ಹೇ ಮಘವನ್ನವನ್ನಿದ್ರ ಚಿಕ್ರತಾತ್ಪುನಃಪುನಸ್ತೇ-
ನಾಸುರೇಣ ಕೃತಾದುಪದ್ರವಾನ್ಮೋಽಸ್ಮಾನ್ಪ್ರವೇತಿ ಶೇಷಃ | ಇದಿತ್ಯವಧಾರಣೇ | ಅಸ್ಮಾನ್ಪ್ರವ ನೋಽ-
ಸ್ಮಾನ್ಮಾ ಪರಾ ದಾಃ | ವಾ ಪರಿತ್ಯಾಕ್ತೀಃ | ಅಸ್ಮಾಭಿಜ್ಞಾತೇನ ಮಾರ್ಗೇಣ ಗತ್ವಾಸ್ಯದುಪದ್ರವಕಾರಿಣ-
ಮಸುರಂ ಜಿಹೀತಿ ತಾತ್ರರ್ಯಾರ್ಥಃ | ತತ್ರ ವ್ಯತಿರೇಕೇ ದೃಷ್ಟಾಂತೋಽಭಿಧೀಯತೇ | ಮಘೇವ ನಿಷ್ಪಪೀ |
ಯಥಾ ಏನಿರ್ಗತಸಪೋ ಏನಿರ್ಗತಶೇಪೋ ಯಥೇಷ್ಟಚಾರೀ ದಾಸೀಪತಿರ್ಮಘೇವ ಯಥಾ ಧನಾನ್ಯ-
ಸ್ಮಾನೇ ಪರಿತ್ಯಜತಿ ತಥಾಸ್ಮಾನ್ಮಾ ಪರಿತ್ಯಾಕ್ತೀಲುಕ್ಯರ್ಥಃ | ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ | ನಿಷ್ಪಪೀ ಸ್ತ್ರೀಕಾಮೋ

ಭವತಿ ವಿನಿರ್ಗತಸಃ | ಸಪಃ ಸಪತೇಃ ಸ್ವೃತಕರ್ಮಣಃ | ಮಾ ನೋ ಮುಘೇವ ನಿಷ್ಕುಪೀ ಪರಾ ದಾಃ |
 ಸ ಯಥಾ ಧನಾನಿ ವಿಭಜತಿ ಮಾ ನಸ್ತ್ವಂ ತಥಾ ಪರಾ ದಾಃ | ನಿ. ೫-೧೬ | ಇತಿ || ನೀಥಾ | ಚೇಚ್ಛಾ
 ಸ್ವಾಪನೇ | ದನಿಕುಪಿನೀರಮಿಕಾತಿಭ್ಯಃ ಕ್ಲೆನ್ನಿತಿ ಕರಣೇ ಕ್ಲೆನ್ನೈತ್ಯಯಃ | ಗಾತ್ | ಬಹೀರ್ಲೂಕೋನೋ
 ಗಾ ಲುಹ'ಲತಿ ಗಾದೇಶಃ | ಗಾತಿಸ್ಥೇತಿ ಸಿಚೋ ಲುಕ್ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಪೀತ್ಯದ್-
 ಧಾವಃ | ಚಿಕ್ರೈತಾತ್ | ಕರೋತೇರ್ಯಜ್ಞಲಗಂತ್ಯಾನ್ನಿ ಪ್ಲೇತಿ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಮುಘಾ ಇವ | ಶೇಶ್ವಂಧ-
 ಸೀತಿ ಶೇರ್ಲೂಕಪಃ | ನಿಷ್ಕುಪೀ | ಪಪ ಸಮನಾಯೇ | ಸಪತಿ ಸಮವೈತಿ ಯೋನ್ಯಾ ಸಂಗೆಚ್ಛೇತಿ ಇತಿ
 ಸಪಃ ಶೇಪಃ | ಪಪಾದ್ಯಚ್ಛಾ | ನಿರ್ಗತೋ ನಿತ್ಯೋದ್ಯೈತಃ ಸಪಃ ಶೇಪೋ ಯಸ್ಯ ಸ ಸ್ತ್ರೀವ್ಯಸನೀ
 ನಿಷ್ಕುಪಃ | ವರ್ಣವ್ಯಾಪತ್ಯಾ ಈಕಾರಃ | ದಾಃ | ದುದಾಚ್ಛಾ ದಾನೇ | ಲುಜಃ ಗಾತಿಸ್ಥೇತಿ ಸಿಚೋ
 ಲುಕ್ | ನ ಮಾಜ್ಯೋಗೇ ಇತ್ಯೇದಧಾವಃ ||

ಪ್ರತಿಪವಾರ್ಥ

ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ನೀಥಾ—(ಅಸುರನ ಮನೆಗೆ) ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವ | ಸ್ಯಾ—ಅ ದಾರಿಯು |
 ಪ್ರತಿ ಅದರ್ಶಿ—(ನಮ್ಮಿಂದ) ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟಿತೋ (ಆಗ) | ದಸ್ಯೋಃ—(ಕುಯುವನೆಂಬ) ಅಸುರನ | ಸದನಂ—
 ಮನೆಯು | ಜಾನತೀ—(ತನ್ನ ಕರುವನ್ನು) ಗುತಿಸಿದ ಪಸುವು | ಓಕೋ ನ—ತನ್ನ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಗೆ ನೇರವಾಗಿ
 ಹೋಗಿಸಿರುವಂತೆ | ಅಚ್ಛೇ ಗಾತ್—ನೇರವಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು | ಅಥ ಸ್ತು—ಆದ್ದರಿಂದ ಒಡನೆಯೇ |
 ಮುಘೇವ—ಧನವಂತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ಚಿಕ್ರೈತಾತ್—(ಪುನಃಪುನಃ ಸಂಭವಿಸುವ ಆ ರಾಕ್ಷಸನ) ಉಪದ್ರವದಿಂದ
 ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಇತ್—ಬಂಧಿತವಾಗಿಯೂ (ರಕ್ಷಿಸು) | ನಿಷ್ಕುಪೀ—ನೀತಿರಹಿತನಾದ ವಿಷಯಲಂಕಟನು |
 ಮುಘಾ ಇವ—(ಲಕ್ಷ್ಯಮಾಡದೆ) ಧನವನ್ನು ಎರಟಿಬಿಡುವಂತೆ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಮಾ ಪರಾ ದಾಃ—
 ಅಲಕ್ಷ್ಯದಿಂದ ತ್ಯಜಿಸಬೇಡ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಕುಯುವನೆಂಬ ಅಸುರನ ಮನೆಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡುಹೋಗುವ ದಾರಿಯು ನಮ್ಮ ಗಮನಕ್ಕೆ
 ಬಿದ್ದೊಡನೆಯೇ, ಕರುವನ್ನು ಕಂಡ ಹಸುವು ನೆಟ್ಟಿಗೆ ತನ್ನ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಗೇ ಹೋಗುವಂತೆ ನೇಗವಾಗಿ ಅವನ ಮನೆ
 ಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿಯಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಒಡನೆಯೇ ಪುನಃಪುನಃ ಸಂಭವಿಸುವ ಆ ರಾಕ್ಷಸನ ಬಾಧೆಯಿಂದ
 ನಮ್ಮನ್ನು ಬಂಧಿತವಾಗಿಯೂ ರಕ್ಷಿಸು. ನೀತಿರಹಿತನಾದ ವಿಷಯಲಂಕಟನು ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯವಾಗಿ ಧನವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಎರಟಿ
 ಬಿಡುವಂತೆ ನೀನೂ ಸಹ ನಮ್ಮನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯಮಾಡದೇ ತ್ಯಜಿಸಬಿಡಬೇಡ.

English Translation

Since the track that leads to the dwelling of the Dasyu has been seen
 by us, as a cow knows the way to her stall, therefore do you, Maghavan,
 (defend us) from his repeated violence ; do not cast us away as a
 libertine throws away wealth.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಮಕ್ಕಿಗೆ ಸಾಯಣರ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೂ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೂ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಬಹಳ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ,

ನೀಥಾ ಸ್ಯಾ—ಅಸುರನ ಮನೆಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡುಹೋಗುವ ಆ ದಾರಿಯು, ಪ್ರತಿ ಅದರ್ಶಿ—ನಮ್ಮಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. (ಆಗ), ಜಾನತೀ—ಕರುವನ್ನು ಗುರ್ತಿಸಿದ ಹಸುವು, ಓಕೋ ನ—ತನ್ನ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಗೆ ನೇರವಾಗಿ ಹೋಗಿ ಸೇರುವಂತೆ. ಅಚ್ಯುಗಾತ್—ನಮ್ಮಿಂದ ಪ್ರವೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಎಂದಿದೆ. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ, ನೀಥಾ—ಸ್ತುತಿರತ್ರ ನೀಥೋಚ್ಯತೆ | ನೀಥಾ ಎಂದರೆ ಸ್ತುತಿಯಿಂದರ್ಥವೆಂದು—

ಪ್ರ ನಾಮರ್ಚನ್ನು ಕೃತಿಯೋ ನೀಥಾವಿದೋ ಜರಿತಾರಃ |

(ಋ. ಸಂ ೩-೧೨-೫)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕನು ದಹಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ನೀಥಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ತೋತ್ರವೆಂದರ್ಥವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸ್ತೋತ್ರವೆಂದರ್ಥವೆಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಂತಹ ಸ್ತುತಿಃ ಪ್ರತ್ಯದರ್ಶಿ—ಅಸ್ಯಾಭಿಧೃಷ್ಟ್ಯಾ | ನಮ್ಮಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟಾಗ, ಎಂದರೆ, ನಾವು ಮನನಮಾಡಿ, ನಿನಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ರಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆಲೋಚಿಸಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಪೂಜಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದಾಗ, ದಸ್ಯೋಃ ಓಕೋ ನ—ಯಥಾ ಕೃತಿಯಾದ ಜಾ ಜಾ ಸ್ಯಸ್ಯ ಶತೋಃ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಮಾಪ್ತಂ ಮಹತಾ ಯತ್ನೇನ ಶೀಘ್ರಂ ಗಚ್ಛೇತ್ ಏವಂ ಸದನಂ ಸರ್ವಸ್ತುತೀನಾಂ ಸ್ಥಾನಮಾಶ್ರಯಂ ಭವಂತಂ ಜಾನತೀ ಗಾತ್ | ಯಾವ ರೀತಿ ಒಬ್ಬ ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ ರಾಜನು ತನ್ನ ರತ್ನನಿವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ಗುರ್ತಿಸಿದೊಡನೆಯೇ ಸರ್ವಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಲೂ ಅಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ತೀರ್ಮಾನವಾಗಿ ಸೇರುವನೋ ಅದರಂತೆ ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರಗಳೂ ಸಹ ಸರ್ವವಿಧವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಗೂ ಅಶ್ರಯಸ್ಥಾನನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಸರ್ವಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಂದಲೂ ಒಂದು ಸೇರುವುವು ಎಂದು ಉಪಮಾನೋಪಮೇಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅನಂತರ, ಅಧ ಸ್ತುಮಘವನ್ ಚರ್ಕೃತಾತ್ ನಃ ಇತ್ ಎನ್ನುವಾಗ ಸಾಯಣರು, ಅಧ ಸ್ತು—ಅಥಾ ನಂತರಮೇವ, ಚರ್ಕೃತಾತ್—ಪುನಃ ಪುನಶ್ಚೀನಾಸುರೇಣ ಕೃತಾದುಪದ್ರವಾತ್ ನಃ ರಕ್ಷ ಅದ್ಧರಿಂದ ಪುನಃ ಪುನಃ ಸಂಭವಿಸುವ ಆ ರಾಕ್ಷಸನ ಉಪದ್ರವದಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ಒಡನೆಯೇ ಬಂಧಿತವಾಗಿಯೂ ರಕ್ಷಿಸು ಎಂಬ ವಿವರಣೆಯನ್ನೂ, ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು. ನಃ—ತೈತಿಯಾರ್ಥೇ ಸಷ್ಠೀ | ಅಸ್ಯಾಭಿಃ ಚರ್ಕೃತಾತ್—ಅತ್ಯರ್ಥಂ ಕೃತಾತ್ | ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾದಪರಾಧಾತ್ | ಮಾ ನಃ ಪರಾದಾಃ | ನಮ್ಮಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಅಪರಾಧಗಳಿಗಾಗಿ ನಮ್ಮನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ನಾವು ನಾಶವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಡ ಎಂಬ ವಿವರಣೆಯನ್ನೂ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಕಸೀ ಮಘಾ ಇವ ಎಂಬ ಉಪಮಾನವನ್ನು ಇಬ್ಬರೂ ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಇಲ್ಲಿ ನೀಥಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪಕವಾದ ಎಂಬರ್ಥವು ಸರಿಯಾದರೂ ಸಹ, ಸ್ತುತಿಪಠ್ಯಯವಾಗಿ ಈ ಪದವು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಫಲಪ್ರಾಪಕವಾದ ಸ್ತುತಿಯೆಂದು ಪಠ್ಯವಸಾನನಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಮೇಲೆ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಉದಹರಿಸಿರುವ ಸಂತಾನಾಕೃತಂತೆ,

ವಿತಾ ವಿಶ್ವಾ ವಿದಮೇ ತುಭ್ಯಂ ನೇಥೋ ನೀಥಾನ್ಯಗ್ನೇ ನಿಷ್ಯಾ ವಚಾಂಸಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೨-೧೬)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಕಾಲೇ ಸ್ತೋತ್ರವಾಕ್ಯಾನಿ | ಎಂದು ಸ್ತುತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಅನ್ವಯವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು

ಉಕ್ತೈಃ ಸೋಮ ಇಂದ್ರಂ ಮಮಾದ ನೀಥೇನೀಥೇ ಮಘವಾನಂ ಸುತಾಸಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೭-೨೬-೨)

ಬಳಸ್ಯ ನೀಥಾ ನಿ ಪಣೇಶ್ವ ಮನ್ನಯೇ ವಯಾ ಅಸ್ಯ ಪ್ರಹುತಾ ಆಸರತ್ತವೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೯೨-೨)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಸ್ತುತಿ ಮತ್ತು ಸ್ತುತಿಸಾಧಕವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಅವರಂತೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿಯೂ ಸಹ ಸ್ತೋತ್ರವೆಂದಾಗಬಹುದು. ಆಗ ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳ ವಿವರಣೆಯು ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

ನಿಷ್ಕಪೀ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರೇ ವಿಶವವಾಗಿ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯಕಾರ ರಿಬ್ಬರೂ ಆ ವಿವರಣೆಯನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನದಂತೆ-ನಿಷ್ಕಪೀ-ನಿಷ್ಕಪೀ ಸ್ತ್ರೀಕಾನೋ ಧವತಿ ವಿನಿಗತಸಪಃ | ಸಪಃ ಸಪತೇಃ ಸ್ವೃತಕಿಳರ್ಮಣಃ | ಮಾ ನೋ ಮಘೇವ ನಿಷ್ಕಪೀ ಪರಾದಾಃ | (ನಿ. ೫-೧೬) ಸ್ವರ್ಣನಮಾಡು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಸಪ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಕಪೀವಾಗಿ ಸಪಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿದ್ಯ, ಶಕ್ತಿ ಅಥವಾ ಪುಂಸ್ತ್ವವಿಲ್ಲದ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿಷ್ಕಪಿಯೆಂದರೆ ಅಂಕಿತ ಪುಂಸ್ತ್ವವಿಲ್ಲದ ವಿಷಯಲಂಪಟನು ಲಕ್ಷ್ಯವಿಲ್ಲದೇ ಧನವನ್ನು ವೇಶ್ಯಾಸ್ತ್ರೀಯ ವಶಮಾಡುವಂತೆ ನಮ್ಮನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳ ವಶಮಾಡಬೇಡ ವೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ನಿರ್ವಚನವನ್ನೇ ಭಾಷ್ಯಕಾರರಿಬ್ಬರೂ ಅನುಸರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿಯೇ ಉದಹರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿರುವ ನಿಷ್ಕಪೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮಾ ಪರಾ ದಾಃ—ಮಾ ಪರಿತ್ಯಾಕ್ಷೀಃ | ನಮ್ಮನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಬೇಡ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ನೀಥಾ—ದೇವ್ ಪ್ರಾ ಪಣೇ ಧಾತು. ದನಿಳುಪಿನೀರಮಿಕಾಶಿಭ್ಯಃ ಕ್ಲನ್—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ಲನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಆಜಾಪ್ಯತೆಪ್ಯಾನ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಾಪ್. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನೀತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅದರ್ಶಿ—ವೃತಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣೆಯಲ್ಲಿ ಲುಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿಣ್ಧಾವಕರ್ಮಣೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚೈಗೆ ಚಿಣ್. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಥೆಗೆ ಗುಣ. ಚಿಣೋ ಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಣನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅಂಕಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಯಮ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರಸರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಪ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಚೈ—ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾವಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗಾಕ್—ಇತ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು ಲುಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆಕ್ಕೆ—
ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಇನೋಗಾ ಲುಪ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ
ಗಾದೇಶ. ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಗಾತಿಸ್ಥಾಘಾಪಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್.
ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಕಮಾಜ್ಞಯೋಗೇಲ್ಯಪಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿ
ಋತದ ಪರವಕ್ಷ್ಯವುನರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಥ—ಅಥ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಂಹಿತಾವಲ್ಲಿ ಫಕಾರಕ್ಕೆ ವರ್ಣವ್ಯುತ್ಪಾದಿಂದ ಧಕಾರಾದೇಶ.

ಚಕ್ರೈತಾತ್—ದುಕ್ರೈ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಧಾತೋರೇಕಾಚೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್ ಬಂದಾಗ
ಯಜೋಲ್ಯಚಿಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನ್ಯೈಮಿತ್ರವಾಗಿ ಲುಕ್. ಯಜ್ ಲುಪ್ತದ
ಮೇಲೆ ನಿಷ್ಠಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಕ್ರೈತ ಎನ್ನು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.
ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಂಚಮೀಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮುಘಾ ಇವ—ನಪ್ತುಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ತಿ ಆದೇಶ ಬಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಶೇಕ್ಯಂದೆಸಿ ಬಹುಲಮ್
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೇ ಲೋಪ.

ನಿಷ್ಠಪೀ—ಪಪ ಸಮವಾಯೇ. ಧಾತು. ಸಪತಿ ಸಮನ್ವಿತಿ ಯೋನ್ಯಾ ಸಂಗಚ್ಚತೇ ಇತಿ ಸಪಃ
ಶೇಪಃ ಪಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ನಂದಿಗ್ರಹಪಚಾದಿಛೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಆಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿರ್ಗತಃ ನಿತೋದ್ವೃತಃ ಸಪಃ ಶೇಪಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸ್ತ್ರೀವ್ಯಸನೇ ನಿಷ್ಠಪಃ. ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ
ವರ್ಣವ್ಯುತ್ಪಾದಿಂದ ಈಕಾರಾದೇಶ. ನಿಷ್ಠಪೀ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೈತ್—(ಪಾ. ಸೂ.
೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೈದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಾಃ—ಡುಡಾಞ್ ದಾನೇ. ಧಾತು. ಲುಪ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇತೆಕ್ಕೆ—
ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಗಾತಿಸ್ಥಾಘಾಪಾಛೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೬)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ. ಮಾಜ್ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ
ನ ಮಾಜ್ ಯೋಗೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಪ್ತಂ
ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ ತ್ವಂ ನ ಇಂದ್ರ ಸೂರ್ಯೇ ಸೋ ಅಸ್ತನಾಗಾಸ್ತು ಆ
ಭಜ ಜೀವಶಂಸೇ |

ಮಾಂತರಾಂ ಭುಜಮಾ ರೀರಿಷೋ ನಃ ಶ್ರದ್ಧಿತಂ ತೇ ಮಹತೆ
ಇಂದ್ರಿಯಾಯ || ೬ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸಃ | ತ್ವಂ | ನಃ | ಇಂದ್ರ | ಸೂರ್ಯೇ | ಸಃ | ಅಸ್ತಂ ಸು | ಅನಾಗಾಃ ತೇ |
ಆ | ಭಜ | ಜೀವಶಂಸೇ |

ಮಾ | ಮಾಂತರಾಂ | ಭುಜಂ | ಆ | ರೀರಿಷಃ | ನಃ | ಶ್ರದ್ಧಿತಂ | ತೇ | ಮಹತೇ |
ಇಂದ್ರಿಯಾಯ || ೬ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ದೇ ಇಂದ್ರ ಸ ತ್ವಂ ನೋದ್ಯಸ್ಯಾನೋದ್ಯೇ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರೇರಕ ಆದಿತ್ಯ ಆ ಭಜ | ಆಭಾಜಯ |
ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಭಕ್ತಾನ್ಯಂಭಕ್ತಾನ್ಯು | ತಥಾ ಸ ತ್ವಮಪ್ಸ್ಯಚ್ಛಿದ್ರೀವತಾಸ್ತಸ್ಮಾನಾಭಾಜಯ | ಆಪಿ ಚ
ಜೀವಶಂಸೇ ಜೀವ್ಯಃ ಪ್ರಾಣಿಭಿಃ ಶಂಸನೀಯೇ ಕಾಮಯಿತನ್ಯೋದ್ಯನಾಗಾಸ್ತೋದ್ಯಸಾಪತ್ನೇ ಸಾಪರಾಹಿತ್ಯೋ
ದ್ಯಸ್ಮಾನಾಭಾಜಯ | ಆಪಿ ಚ ನೋದ್ಯಸ್ಯಾಕಮಂತರಾಂ ಗರ್ಭರೂಪೇಣಾಂತರ್ವರ್ತಮಾನಾಂ ಭುಜಂ ಸಾಲ-
ಯಿತ್ರೀಂ ಪ್ರಜಾಮಾ ಸಮಂತಾನ್ಮಾ ರೀರಿಷಃ | ಮಾ ಹಿಂಸೀಃ | ತೇ ತವ ಮಹತೇ ಪ್ರಭೂತಾಯೇಂದ್ರಿ-
ಯಾಯ ಬಲಾಯ ಶ್ರದ್ಧಿತಂ | ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ಶ್ರದಾನಂ ಕೃತಂ | ತ್ವದೀಯಂ ಬಲಂ ಬಹುಮಾನಪೂರ್ವಕಂ
ಸ್ತುಮ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಸ್ಮಾತ್ಪಾದ್ಯಕಬಲಯುಕ್ತಸ್ತುಮಾ ಮಾ ರೀರಿಷ ಇತಿ ಪೂರ್ವೇಣ ಸಂಬಂಧಃ ||
ಅನಾಗಾಸ್ತೋ ನ ವಿದ್ಯತ ಅಗಃ ಪಾಪಂ ಯಸ್ಯ ನೋದ್ಯನಾಗಃ | ತಸ್ಯ ಭಾವಸ್ತತ್ತ್ವಂ | ಛಾಂದಸ ಉಪಧಾ-
ದೀರ್ಭಃ | ಜೀವಶಂಸೇ | ಶನ್ಯು ಸ್ತುತೌ | ಕರ್ಮಣಿ ಘರ್ಷಾ | ಛಾಂದಾನೋದ್ರಪದಾಂತೋದಾ-
ತ್ತತ್ತ್ವಂ | ಭುಜಂ | ಭುನಕ್ತಿ ಪಾಲಯತೀತಿ ಭುಜ ಪ್ರಜಾ | ಕ್ರಿಸ್ತ | ರೀರಿಷಃ | ರಿಷ ಹಿಂಸಾಯಾಂ |

ಸ್ಯಾರ್ಥೇಣ್ಯಂತಾದಸ್ಮಾಲ್ಲುಜಾ ಚಚ್ಚ ಳಲೋಪ ಉಪಧಾಹ್ರಸ್ವತ್ವಾದೀನಿ | ಛಾಂದಸಂ ಪದಕಾಲೀನ-
ಮುಘ್ಯಸಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ಶ್ರದ್ಧಿತಂ | ಶ್ರಚೈಬ್ಜಸ್ಯ ಊರ್ಯಾದಿತ್ಯೇನ | ಪಾ. ೧.೪.೬೧ | ಗತಿತ್ಯಾದ್ಗತಿರನಂತರ
ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

! ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ :

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, | ಸಃ ತ್ವಂ—ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ನೀನು | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಸೂರೈ—ಸೂರೈ
ದೇವನಲ್ಲಿ | ಆ ಭಜ—ಭಕ್ತಿಯನ್ನುಡುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸು. | (ಹಾಗೆಯೇ) ಸಃ—ಅದೇ ನೀನು | ಅಪ್ಪು—ಅಪ್ಪೇವತೆ
ಗಳಲ್ಲೂ (ಭಕ್ತಿಯನ್ನುಡುವಂತೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸು) | ಜೀವಶಂಸೇ—ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ ಅವೇಕ್ಷಿತವಾದ |
ಅನಾಗಾಪ್ಸೇ—ಪಾಪರಹಿತವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ (ಭಕ್ತಿಯನ್ನುಡುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸು) | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಮಹತೇ—
ಅತಿ ಮಹತ್ವಾದ | ಇಂದ್ರಿಯಾಯ—ಬಲಕ್ಕೆ | ಶ್ರದ್ಧಿತಂ—(ನಮ್ಮ) ಶ್ರದ್ಧಾಪೂರ್ವಕವಾದ ಭಕ್ತಿಯು
ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ. (ಆದ್ದರಿಂದ) | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಅಂತರಾಂ—ಗರ್ಭರೂಪದಲ್ಲಿರುವ | ಭುಜಂ—ಸಂತತಿಯನ್ನು |
ಅ—ಸುತ್ತಲೂ | ಮಾ ರೀರಿಷಃ—ಹಂಸಿಸಬೇಡ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮ್ಮನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸೂರೈದೇವನಲ್ಲಿಯೂ, ಅಪ್ಪೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಕಲಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ
ಅವೇಕ್ಷಿತವಾದ ಪಾಪರಹಿತವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿಯೂ ಭಕ್ತಿಯನ್ನುಡುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸು. ನಿನ್ನ ಅತಿ ಮಹತ್ವಾದ ಬಲ
ದಲ್ಲಿ ನಾವು ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನುಟ್ಟು ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಗರ್ಭರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ನಮ್ಮ ಸಂತತಿಯನ್ನೂ
ಹಂಸಿಸದೆ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸು. ನಮ್ಮ ವಂಶವು ಬೆಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು.

English Translation

Excite in us, Indra, veneration for the sun, for the waters, and for
those who are worthy of the praise of living beings, as exempt from sin :
injure not our offspring while yet in the womb, for our trust is in your mighty
power.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮಹತೇ ಇಂದ್ರಿಯಾಯ ಶ್ರದ್ಧಿತಂ—ಪ್ರಭೂತಾಯ ಬಲಾಯ ಅಸ್ಮಾಃ ಶ್ರದ್ಧಾಂನ ಕೃತಂ |
ನಿನ್ನ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಬಲದಲ್ಲಿ ನಾವು ಶ್ರದ್ಧಾ ಭಕ್ತಿಯನ್ನುಟ್ಟಿದ್ದೇವೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಇಂದ್ರಿಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇರುವ
ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಇದೇ ಭಾಗದ ೧೦೩ನೇ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೇ ಮುಕ್ತನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.
ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಿಯೆನೆಂದರೆ ಬಲವೆಂದರ್ಥ. ಮಹತೇ ಇಂದ್ರಿಯಾಯ— ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಶಕ್ತಿಗಾಗಿ ; ಎಂದರೆ,

ಇಂದ್ರೋ ದಿವ ಇಂದ್ರ ಈಶೇ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಇಂದ್ರೋ ಅಪಾಮಿಂದ್ರ ಇತ್ಯರ್ವಶಾನಾಂ |

ಇಂದ್ರೋ ವೃಧಾಮಿಂದ್ರ ಇನ್ನೇಧಿರಾಣಾಮಿಂದ್ರಃ ಕ್ಷೇಮೇ ಯೋಗೇ ಹವ್ಯ ಇಂದ್ರಃ |

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೮೯-೧೦)

ఇత్యాది ముక్కుగళల్లి వణిగిరువంతే సకల లోకగళ ప్రభువాగువవనూ, సమస్త ఆసురరన్ను నిగ్రహమాడువవనూ ఆద, ఆదుదరిందలే దుష్టశిక్షణ మత్తు శిష్టరక్షణగళ శక్తియన్ను ఊందిరువ ఇంద్రునల్లి అపారవాద భక్తి శ్రద్ధయిరువుదు సహజవాగిదే.

అథా జన శ్రద్ధధతి త్రిషీమత ఇంద్రాయే వజ్రం నిభసిష్టా తే వధం |

(మ. సం. ౧-౨౫-౨)

అశ్వే సూర్యాచంద్రమసాభిజ్ఞే శ్రద్ధే కమింద్ర జేరతేఱ వితేరుగ |

(మ. సం. ౧-౧౦౨-౨)

తదశ్వేదం శక్తా భూరి శుశ్శం శ్రదింద్రస్య ధత్తన విర్యాయ |

(మ. సం. ౧-౧౦౩-౨)

ఇత్యావ్యసకముక్కుగళల్లి ఇంద్రున మహత్తాద విద్యువ వివయదక్ష శ్రద్ధయు తానాగియే ముట్టు వుదరింద ఆ కంఠవన్ను ఈ ముక్కునల్లియు సహ ముహతే ఇందియాయ శ్రద్ధితం ఎందు ఊగదే.

జీవశంసే—ఈ శుదశ్య ఎరతు విధవాద అథవన్ను ఊగబతుదు. నేదలనెయదాగి జీవ శంసే—స్మృణిగళంద ఆవేక్షితవాదుదూ, అనాగాశ్వేణ పాపరహితవాదుదూ ఆద మార్గదల్లి(శ్రద్ధయ న్నడువంతే ప్రేరిసు) ఎంచు ఒంచు అథవూ, అథవా, స్తుందస్మామిగళు—సూర్యే—సూర్యేణ తు కత్తంబద్దొల ద్యులోక లుజ్యతే | అష్టిత్వస్యబ్దోఽంతరిక్షనామ | జీవశంసే ఇత్యసీ పాథి వూల లోక లుజ్యతే | తత్త ద్యుతితయేన జీవితం ఆ శంసృతే | సూర్యసంబద్ధే ద్యులోకేఽం తరిక్షే జీ జీవితాకంసాబులలే జీ పాథివే లోకే అనాగాశ్వాయ అస్మాన్ శంభజే- త్యథః | సూర్యే ఎందరే సూర్యనిగే సంబంధితు ద్యులోకవేందూ, అశ్చు ఎందరే అశ్చువు అంతరిక్ష నానుగళల్లి పఠితవాగువువరింద కంతరిక్షవేందూ. అతిశయవాద జీవితవన్ను ఇల్లి అవేక్షిస్తువువరింద జీవశంసేందరే పృథ్విలోకవేందూ, ఊగే ద్యులోకదల్లూ, పృథ్వికంక్షగళల్లూ సహ పాపరహితవాద మార్గదల్లి నావు శ్రద్ధయింద వ్యవహార మాడువంతే నమన్ను ప్రేరిసు ఎంచు పృథ్విదేయిందూ తాప్తర్య వన్ను ఊగరువంతే ఇన్నొంచు విధవాద అథవూ ఇరువుదు.

సః అంతరాం భుజం మా రిలేషః—ఇల్లియు ఎరతు విధవాద భావావిష్కరణవన్ను తేరిరు వంతే అథమాడబతుదు. నేదలనెయదాగి, సాయణః ఊగవంతే, సః—నమ్మ; అంతరాం—గధ రువేణ అంతవర్తమానాం | భుజం—పాలయిత్రిం ప్రజాం; ఆ-సమంతాత్, మా రిలేష- మాహిసీః నమ్మ త్పియల్లి గభరంపదల్లిరువుదూ, నమ్మ వంతగళన్ను రక్షిస్తువుదూ ఆద నమ్మ పృథ్విరంపవంద సంతకగళన్ను ఊగివవేళ ఎంచు పృథ్విశువంతే ఒంచు విధవాగియూ, ఎరతనెయదాగి,

ಅಂತರಾಶ್ವಾಃ ಸನ್ನಿ ಕೃಷ್ಯವಚನಃ | ಸನ್ನಿ ಕೃಷ್ಯಂ ಚ ಐಹಲೌಕಿಕಂ ಭೋಗಂ ಮಾ ಹಿಂಸೀಃ | ಅಂತರಾಶ್ವಾಃ ಹತ್ತಿರವೆಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ, ನಮ್ಮ ಸುಮೀಪವರ್ತಿಗಳಾದುದೂ, ಐಹಲೌಕಿಕವಾದುದೂ (ಈ ಲೋಕ ಸಂಬಂಧವಾದುದೂ) ಆದ ಭೋಗಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಬೇಡ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವಂತೆ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಭುಜಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪಾಲನ ಮತ್ತು ಭೋಗ ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಭೋಗಗಳೆಂದೂ ಇನ್ನು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಲನವೆಂದೂ ಅಗುವ ಅರ್ಥವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ವಿದ್ಯಾಮ ಯಾಸಾಂ ಭುಜೋ ಧೇನೂನಾಂ ನ ವತ್ಸಿವಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೨೩-೧೩)

ಯಾ ಇಂದ್ರ ಭುಜ ಅಭರಃ ಸ್ಯರ್ವಾ ಅಸುರೇಭ್ಯಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೮-೯೭-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಭುಜಃ ಎಂದರೆ ಭೋಗಾನಿ ಅಥವಾ ಭೋಕ್ತೃವ್ಯಾನಿ ಎಂದರ್ಥವೂ,

ಇಂದ್ರೇ ಭುಜಂ ಶಕಮಾನಾಸ ಅಶತ ಸೂರಿಯೇ ದೃಶೀಕೇ ವ್ಯವಣಿಕ್ವ ಸೌಂಸ್ಯೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೯೨-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಭುಜಂ ಎಂದರೆ ಪಾಲನೆ ಎಂದರ್ಥವೂ ಇರುವುದು. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಭುಜಂ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ಸಹ ಅನ್ವಯವೂ, ತಾತ್ಪರ್ಯವೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

¶ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ |

ಸೂರ್ಯೋ—ಸರತಿ ಆಕಾಶೇ ಇತಿ ಸೂರ್ಯಃ ಸ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ರಾಜಸೂಯೆ ಸೂರ್ಯೋ—(ಸಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಬಂತನಾಗಿ ನಿಪಾತಿತನಾಗಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಏಕನಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಪ್ಸೇಸೌ—ಅಪ್ ಶಬ್ದ. ಸಪ್ತಮೀವಿಭಕ್ತೃಂತರೂಪ ಉಡಿದಿಂ ಪದಾದಿ (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನಾಗಸ್ತೋ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ಆಗಃ ಪಾಪಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅನಾಗಃ ಅನಾಗಸಃ ಭಾವಃ ಅನಾಗಸ್ತೋಂ ಛಾಂದಸನಾಗಿ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಏಕನಚನಾಂತರೂಪ.

ಭಜ—ಭಜ ಸೇವಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೀವಂತಸೇ—ಶಂಕು ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯೌ ಘಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜೀವೈಃ ಶಂನಿಘೇಃ ಜೀವಶಂಸಃ ಘಾಠಘಣ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಸಪ್ರಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಭುಜಮ್—ಭುಜಕ್ರಿಯೆ ಪಲಾಯತಿ ಇತಿ ಭುಕ್—ಪ್ರಜಾ. ಭುಜ ಪಾಲನಾಭ್ಯವಹಾರಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ರಿಷ್ಣಾಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ರಿಲಿಶಿ—ರಿಷ ಹಿಂಸಾಯಾಂ, ಧಾತು. ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಷೆಚ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಣ್ಯಂತದಮೇಲೆ ಉಪ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಷೆಕ್ರಿಯೆ ಸ್ತುಭ್ಯಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಚ್ಚಾದೇಶ. ಚಿಜಿಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ವಿನ ಏಕಾಚಿಗ್ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅದಿಹಲ್ ಶೇಷ. ಷೇರಿನಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಷೆಗೆ ಲೋಪ. ಷೆಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಬಂದಿರುವ ದೀರ್ಘಕ್ಕೆ (ಗುಣದ ಏಕಾರ) ಷಾಚಿಜ್ಯಪಧಾಯಾಃ ಹ್ರಸ್ವಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ. ಏಚಿ ಇಕ್ ಹ್ರಸ್ವಾ. ದೇಶೇ ಎಂಬ ನಿಯಮದಿಂದ ಪುನಃ ಇಕಾರವೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಸನ್ನೆಲ್ಲಘುನಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ನೆದ್ವಾವಿರುವುದರಿಂದ ದೀರ್ಘೋಽಲಘೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ ಧಾತುವನಾಗಿ ಪದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿವರ್ಗ ಬಂದಾಗ ರೀರಿಷಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಶಯದ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ರದ್ವಿತಮ್—ಕ್ರತ್ ಎಂಬುದು ಊರ್ಯಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಊರ್ಯಾದಿಜಿಜಾಚಿಕ್ರ—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಧಾತು ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ರಪ್ರತ್ಯಯ ಮಾಡಿದಾಗ ದಧಾತೇರ್ಫಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿ ಅದೇಶ. ಹಿತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತೀರಂತೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಹತೇ—ಮಹತ್ ಕಲ್ಪ. ಬೃಹನ್ನಹತೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ (ಚತುರ್ಥಿ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಂದ್ರಿಯಾಯೆ—ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಲಿಂಗಂ ಇಂದ್ರಿಯಮ್. ಇಂದ್ರಿಯಮಿಂದ್ರಲಿಂಗಮಿಂದ್ರ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಘಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿಸುವಾಗಿದೆ. || ೬ ||

। ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ।

ಅಧಾ ಮನ್ಯೇ ಶ್ರತ್ತೇ ಅಸ್ಮಾ ಅಧಾಯಿ ವೃಷಾ ಚೋದಸ್ವ
ಮಹತೇ ಧನಾಯ ।

ಮಾ ನೋ ಅಕೃತೇ ಪುರುಹೂತ ಯೋನಾವಿಂದ್ರ ಕ್ಷುಧ್ಯದ್ಭ್ಯೋಃ
ವಯ ಆಸುತಿಂ ದಾಃ ॥ ೭ ॥

ಪದಪಾಠಃ .

ಅಧ | ಮನ್ಯೇ | ಶ್ರತ್ | ತೇ | ಅಸ್ಮೈ | ಅಧಾಯಿ | ವೃಷಾ | ಚೋದಸ್ವ |
ಮಹತೇ | ಧನಾಯ |

ಮಾ | ನಃ | ಅಕೃತೇ | ಪುರುಹೂತ | ಯೋನಾ | ಇಂದ್ರ | ಕ್ಷುಧ್ಯತ್ ಭ್ಯಃ |
ವಯಃ | ಆಸುತಿಂ | ದಾಃ ॥ ೭ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಅಧಾಞಾನಂತರಂ ಮನ್ಯೇ | ತ್ವಾಂ ಮನಸಾ ಜಾನಾಮಿ | ತೇ ತವಾಸ್ಮೈ ಬಲಾಯ
ಶ್ರದಧಾಯಿ | ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ಶ್ರದ್ಧಾ ಕೃತಾ | ತ್ವದೀಯಬಲವಿಷಯಮಾದರಾತಿಶಯೇನ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಕೃತಮಿ-
ತ್ಯರ್ಥಃ | ವೃಷಾ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾ ಸ ತ್ವಂ ಮಹತೇ ಸೌಧಾಯ ಧನಾಯ ಚೋದಸ್ವ | ಚೋದಯ |
ಅಸ್ಮಾನ್ಪ್ರೇರಯ | ಹೇ ಪುರುಹೂತ | ಪುರುಭಿರ್ಬಹುಭಿರ್ಯಜಮಾನ್ಸೈರಾಹೂತೇಂದ್ರ | ಅಕೃತೇನಿಷ್ಪಾದಿತೇ
ಧನಕೂನ್ಯೇ ಯೋನಾ | ಗೃಹನಾಮೃತತ್ | ಗೃಹೇ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ಮಾ ಧಾಃ | ನಿಧೇಹಿ | ಧನಧಾನ್ಯ ಪೂರ್ಣೇ
ಗೃಹೇಽಸ್ಮಾನ್ವಾಸಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಸಿ ಚಿ ಹೇ ಇಂದ್ರ ಕ್ಷುಧ್ಯದ್ಭ್ಯೋ ಬುಭುಕ್ಷುತೇಭ್ಯೋಽನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಸಿ
ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಭ್ಯೋ ವಯೋಽನ್ವ ಮಾಸುತಿಂ ಸೇಯಂ ಕ್ಷೇರಾದಿಕಂ ಚಿ ದಾಃ | ದೇಹಿ || ಅಧಾಯಿ | ದಧಾತೇಃ
ಕರ್ಮಣಿ ಲಾಜಃ ಚ್ಲೇಷ್ಟಿಣ್ | ಅತೋ ಯುಕ್ ಚಿಷ್ಟುತೋರಿತಿ ಯುಕ್ | ಕ್ಷುಧ್ಯದ್ಭ್ಯಃ | ಕ್ಷುಧ
ಬುಭುಕ್ಷಾಯಾಂ | ದಿನಾದಿತ್ವತ್ ಶ್ಲನ್ | ನಿಶ್ಪಾದ್ಯದ್ಯದ್ಯದಾತ್ವತ್ತ್ವಂ ||

ಪ್ರಾರ್ಥನೆ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಅಥ—ಒಡನೆಯೇ | ಮನ್ಯೇ—(ನಿನ್ನ) ಧ್ಯಾನನನ್ನು ಮಾಡುತ್ತೇನೆ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಅಸ್ಮೈ—ಈ ಬಲಕ್ಕೆ | ಶ್ರತ್ ಅಥಾಯಿ—ಶ್ರದ್ಧಾ ಪೂರ್ವಕವಾದ ಭಕ್ತಿಯು ಸಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ | ಮೃಣಾ—(ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು) ಸುರಿಸುವ ನೀನು | ಮಹತೇ—ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ | ಧನಾಯಿ—ಧನಕ್ಕೆ | ಚೋದಿಸ್ವ—(ನಾವು ಭಾಗಿಗಳಾಗುವಂತೆ) ಪ್ರೇರಿಸು (ಸಹಾಯಮಾಡು) | ಪುರುಹೂತ—ಅನೇಕರಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಇಂದ್ರನೇ, | ಅಕ್ವತೇ—ಧನರಹಿತವಾದ | ಬೋನಾ—ಮನೆಯಲ್ಲಿ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಮಾ—ಇಡಬೇಡ (ಮತ್ತು) | ಹೃದ್ಯೈಶ್ಚೈ—ಹಸಿವಿನಿಂದ ಬಳಲುವ ಇತರ ಭಕ್ತರಿಗೂ ಸಹ | ವಯಃ—ಅನ್ನವನ್ನೂ | ಅಸುತೀಂ—ಕ್ಷೀರಾದಿಗಳನ್ನೂ | ದಾಃ—ಕೊಡು |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಧ್ಯಾನನನ್ನು ಈಗಲೇ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ನಿನ್ನ ಬಲದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನಿಟ್ಟು ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತೇನೆ. ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವನಾಗಿ ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಧನವನ್ನು ಹೊಂದುವಂತೆ ನಮಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡು. ಪುರುಹೂತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮ್ಮನ್ನು ಧನರಹಿತವಾದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇಡಬೇಡ. ಮತ್ತು ನಮಗೆ ಕೊಡುವಂತೆಯೇ ಹಸಿವಿನಿಂದ ಬಳಲುವ ಇತರ ಭಕ್ತರಿಗೂ ಸಹ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಕ್ಷೀರಾದಿಗಳನ್ನೂ ಕೊಡು.

English Translation

Hence, Indra, I meditate on you ; on this (your power) has our trust been placed : showerer (of benefits), direct us to great wealth ; consign us not, you who are invoked by many, to a destitute dwelling ; give, Indra, food and drink to the hungry.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಥ—ಅನಂತರ ಎಂದಾಗಲಿ, ಹಿಂದಿನ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಶ್ರದ್ಧೆಯಲ್ಲದೆ ಅಥವಾ ಶ್ರದ್ಧೆಯೊಡನೆ ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು.

ಮನ್ಯೇ—ಶ್ರಾಂ ಮನಸಾ ಜಾನಾಮಿ | ನಿನ್ನನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ತಿಳಿಯುತ್ತೇನೆ ಎಂದರೆ ನಿನ್ನ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿರುತ್ತೇನೆ, ಮತ್ತು ಅಸ್ಮೈ ಶ್ರತ್ ಅಥಾಯಿ—ಈ ನಿನ್ನ ಬಲಕ್ಕೆ ಶ್ರದ್ಧಾ ಪೂರ್ವಕವಾದ ಭಕ್ತಿಯು ಸಲ್ಲಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ,

ಅಧಕಬೋಧತೈ ಪದಪೂರಣಾ ಅಪಿ ಚೇತ್ಯಸ್ಯ ನಾ ಸ್ವಾನೇ | ಅಪಿ ಚಿ ಮನ್ಯೇ ಶ್ರತ್ | ಮನ್ಯತ ಇತಿ ಶಾಂತಿಕರ್ಮಾಃ | ಶ್ರದಿತೈಪಿ ಸತ್ಯನಾಮ | ಸತ್ಯನಿಬಂಧಂ ಕಾಮಯೇದ್ರಹಂ | ಅಥ ಶ್ರುತೈ ಮತ್ತು ಎಂದರ್ಥ. ಶ್ರತ್ ಎಂದರೆ ಸತ್ಯ. ಮನ್ಯತೇ ಎಂಬುವು ಶಾಂತಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೂಚನಾಗಿದೆ. ಸತ್ಯನಾಗಿಯೂ

ಅನೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದರ್ಥ. ಆದರೆ ಯಾವುದನ್ನು ಎಂಬ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಬರುತ್ತದೆ. ಅಗ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ ಸೋಮಾದಿ ಹವಿಃ | ಸೋಮರಸಾದ್ಯಾಹುತಿಗಳು. ಸೋಮಾದ್ಯಾಹುತಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಲು ನಾನು ಸತ್ಯವಾಗಿಯೂ ಅನೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದು ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನನ್ನ ಈ ಶ್ರದ್ಧಾ ಭಕ್ತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿದು ಕೊಂಡು ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಧನಕ್ಕೆ ಭಾಗಗಳಾಗುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಅಶ್ವತೇ—ಅನಿಷ್ಟಾದಿತೇ ಧನಕೂನ್ಯೇ | ಧನರಹಿತವಾದ ಎಂದಾಗಲಿ, ಅಸಂಸ್ಕೃತೇ ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯೋನಾ—ಗೃಹೇ | ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಯೋನಿ ಕಬ್ಬಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಈ ಸೂಕ್ತದ ಒಂದನೇ ಸುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ದುದೋಕಶೋಚಿಃ ಕೃತುರ್ನ ನಿತ್ಯೋ ಜಾಯೇವ ಯೋನಾವರಂ ನಿಶ್ಚಸ್ಮೈ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೬೬-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಯೋನಿ ಕಬ್ಬಕ್ಕೆ ಗೃಹವೆಂದರ್ಥವಾಗುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಗೃಹವೆಂದರ್ಥ. ಅಸಂಸ್ಕೃತ ವಾದುದೂ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹವಾಗುವೂ ಆದ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಇರಿಸಬೇಡ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಆಸುತಿಂ—ಪೇಯಂ ಕ್ಷೀರಾದಿಕಂ | ಕುಡಿಯಲು ರಸರೂಪವಾದ ಕ್ಷೀರಾದಿಗಳನ್ನು, ಎಂದರ್ಥ.

ಶ್ವಯಾ ಮರ್ತಾಸಃ ಸ್ವವಂತ ಆಸುತಿಂ ತ್ವಂ ಗರ್ಭೋ ವೀರುಧಾಂ ಜಜ್ಞಿಷೇ ಕುಚಿಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೧-೧೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಆಸುತಿ ಕಬ್ಬಕ್ಕೆ ಅಭಿಷುತವಾದುದೂ ರಸರೂಪವಾದುದೂ ಕ್ಷೀರಾದ್ಯನ್ನವೆಂದರ್ಥ. ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೊಡು ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರತಿಯಾ

ಅಧಾ—ಅಥ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭಂದಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಧಕಾರಾವೇಶ. ನಿವತಾತಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮನ್ಯೇ—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ದಿನಾದಿ. ಲಟ್ ಉತ್ತಮವುರುವ ಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಙಂತ ಸಭಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಧಾಯಿ—ಕುಧಾಇ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಂಬಲ್ಲಿ ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮವುರುವ ಏಕವಚನವಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿ ಬಂದಾಗ ಚಿಣ್ ಧಾವಕರ್ಮಣೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಚಿಣಾದೇಶ. ಆದಂತಧಾತುವಾದರಿಂದ ಆತೋಯುಕ್ ಚಿಣ್ ಕೃತೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಣ್ ಸಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಯುಕ್ತಾಗಮ. ಚಿಣೋಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪)

ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಣ್ಣನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅಧಾಯಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಶಂಕದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚೋದಶ್ಚ—ಚುದ ಪ್ರೇರಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟು ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಧಾಸಿಗೆ ಸೇರಿದೇಶ ಬಂದಾಗ ಸವಾಧ್ಯಾಂ ವಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ತ್ವ. ಛಂದಸ್ಕು—ಛಯೆಞಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಆರ್ಧಧಾತುಕಸಂಕ್ಷೆಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ನೇರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚಿಗೆ ಲೋಪ. ತಿಪಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಕೃತೇ—ನ ಕೃತಂ ಅಕೃತಂ: ತಸ್ಮಿನ್. ನಜ್ಜತಪ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸ. ತಪ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ವಯ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ಲುಧ್ಯದ್ವೈ—ಪ್ಲುಧು ಬುಧುಕ್ವಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ದಿವಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ಯನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯನ್ ಏಕರಣ ಪ್ಲುಧ್ಯತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಕ್ಯನ್ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಾಃ—ದುದಾಞ್ ದಾನೇ ಧಾತು. ಇದೇ ಸೂಕ್ತವ ಏನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. || ೬ ||

----- :0: -----

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಮಾ ನೋ ವಧೀರಿಂದ್ರ ಮಾ ಪರಾ ದ್ರಾ ಮಾ ನಃ ಪ್ತಿಯಾ
 ಭೋಜನಾನಿ ಪ್ರ ಮೋಷೀಃ |
 ಆಂಡಾ ಮಾ ನೋ ಮಘವಣ್ಣುಕ್ತ ನಿರ್ಭೀನ್ಮಾ ನಃ ಪಾತ್ರಾ
 ಭೇತ್ಸಹಜಾನುಷಾಣಿ || ೮ ||

ಸಹಜಾಳಃ

ಮಾ | ನಃ | ವಧೀಃ | ಇಂದ್ರ | ಮಾ | ಪರಾ | ದಾಃ | ಮಾ | ನಃ | ಪ್ರಿಯಾ |

ಭೋಜನಾನಿ | ಸ್ತ | ಮೋಷೀಃ |

ಆಂಡಾ | ಮಾ | ನಃ | ಮಘಃ ೧ ವನ್ | ಶಕ್ತ | ನಿಃ | ಭೇತ್ | ಮಾ | ನಃ | ಪಾ-

ತ್ರಾ | ಭೇತ್ | ಸಹಃ ೧ ಜಾನುಷಾಣಿ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ಮಾ ವಧೀಃ | ಮಾ ಹಿಂಸೀಃ | ಸರ್ವದಾ ರಕ್ಷೇತ್ಯೈರ್ಥಃ | ಅಪಿ ಚ ಮಾ ಪರಾ ದಾಃ | ಮಾ ಪರಿತ್ಯಾಕ್ಷೀಃ | ಪರಾದಾನಂ ಪರಿತ್ಯಾಗಃ | ಅಸ್ಮತ್ಕೃತಾಂ ಪೂಜಾಂ ಸರ್ವದಾ ಗೃಹಾ-
ಣೇತ್ಯೈರ್ಥಃ | ಅಪಿ ಚ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಪ್ರಿಯಾ ಪ್ರಿಯಾಣೇಭಿಶ್ಚಾನಿ ಭೋಜನಾನ್ಯುಪಭೋಗ್ಯಾನಿ ಧನಾನಿ ಮಾ ಪ್ರಮೋಷೀಃ | ಮಾಪಹಾಷೀಃ | ಅಸ್ಮಾಸ್ತೇವ ಧನಾನಿ ಯಥಾ ಸ್ತುಸ್ತುಥಾ ಕುರ್ವಿತ್ಯೈರ್ಥಃ | ತಥಾ ಹೇ ಮಘವನ್ ಧನವನ್ ಶಕ್ತ ಸರ್ವಕಾರ್ಯಶಕ್ತೇಂದ್ರ ನೋಽಸ್ಮಾಕಮಾಂಡಾಂಡಸಂಬಂಧಿನಿ ಗರ್ಭ-
ರೂಪೇಣ ನಿಷಿಕ್ತಾನ್ಯುಪೇತ್ಯಾನಿ ಮಾ ಭೇತ್ | ಮಾ ಭಿನಃ | ಗರ್ಭರೂಪೇಣಾವಸ್ಥಿತಾನಸ್ಮತ್ಪ್ರಾನ್ತರಕ್ಷೇತ್ಯೈರ್ಥಃ | ಮಾ ಚ ನಃ ಪಾತ್ರಾ | ಪತಂತಿ ಗಚ್ಚಂತಿ ಗಮನಸಮರ್ಥಾನಿ ಯಾನಿ ಶಾನ್ಯಪೇತ್ಯಾನಿ ಪಾತ್ರಾಣಿ | ತಾನಿ ಚ್ಛ ಮಾ ಭೇತ್ | ಮಾ ಭಿದಃ | ಸಹಜಾನುಷಾಣಿ | ಜಾನುಷಾಣ್ಯಂ ಯಾನಿ ಭೂಮಿಂ ಸನಂತಿ | ಗಚ್ಚಂತೀ-
ತ್ಯೈರ್ಥಃ | ತಾನಿ ಜಾನುಷಾಣಿ | ತೈಃ ಸಹಿತಾನಿ ಮಾ ವಿನೀನಶಃ || ವಧೀಃ | ಹಂತೇರ್ಮಾಣಃ ಲುಚ್ಛ ಚೀತಿ ವಧಾದೇಶಃ | ಸ ಬಾದಂತೆಃ | ಸಿರ್ಫ | ಅತೋ ಲೋಪ ಇತ್ಯೈಕಾರಲೋಪಃ | ತಸ್ಯ ಸ್ವಾನಿ-
ವಧ್ಯಾವಾದಿತೋ ಹಲಾದೇಶಿತಿ ವೃದ್ಧ್ಯುಭಾವಃ | ಇಟಿ ಈಟೀತಿ ಸಿಚೋ ಲೋಪಃ | ಮೋಷೀಃ | ಮುಷ ಸ್ತೇಯೇ | ಲುಚ್ಛಃ | ಸಿಚಿ ಇಟಿ | ನೇಟೀತಿ ವೃದ್ಧಿಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಭೇತ್ | ಭಿದಿರ್ ವಿದಾರಣೇ | ಲುಚ್ಛ ಸಿಪಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಲಘೂಪಧಗುಣಃ | ಹಲ್ವಾಽಽಽಽಽ ಇತಿ ಸಿಚೋ ಲೋಪಃ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ-ನಿಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ನಃ-ನಮ್ಮನ್ನು | ಮಾ ವಧೀಃ-ಹಿಂಸೆಮಾಡಬೇಡ | (ಮತ್ತು)
ಮಾ ಪರಾ ದಾಃ-ತ್ಯುಜಿಸಬೇಡ | ನಃ-ನಮ್ಮ | ಪ್ರಿಯಾ-ಅಪೇಕ್ಷಿತಗಳಾದ | ಭೋಜನಾನಿ-ಅನುಭೋಗ

ಧನಗಳನ್ನು | ಮಾ ಪ್ರಮೋದಿಸೀ— ಕಸಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಡ | ಮಘವನ್— ಧನವಂತನಾದ | ಶಕ್ರೆ—ಸರ್ವ
ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಸಮರ್ಥನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ನೇ—ನಮ್ಮ | ಅಂಡಾ—ಗರ್ಭರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಸಂತಾನಗಳನ್ನು |
ಮಾ ಭೇಷ್—ಮುರಿಯಬೇಡ. | ನೇ—ನಮ್ಮ | ಪಾತ್ರಾ—ಸಂಚರಿಸುವ ವಯಸ್ಸುಳ್ಳ ಪುತ್ರರನ್ನೂ | ಮಾ ಚಿ-
ಭೇಷ್—ನಾಶನಾದಬೇಡ. | ಸಹಜಾನುಷಾಣಿ—ಮಂಡಿಯಿಟ್ಟು ತೆವಳುವ ಮಕ್ಕಳನ್ನೂ (ಹಿಂಸಿಸಬೇಡ) |

|| ಛಾಪಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮ್ಮನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಬೇಡ. ಮತ್ತು ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಕೊಡದೆ ತ್ಯಾಗಮಾಡಲೂ
ಬೇಡ. ನಮಗೆ ಅಮೂಲ್ಯವಾದುದೂ ಅತ್ಯವೇಕ್ಷಿತಗಳಾದುದೂ ಆದ ನಮ್ಮ ಅನುಭೋಗಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ಕಸಿದು
ಕೊಳ್ಳಬೇಡ. ಸರ್ವಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಸಮರ್ಥನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮ್ಮ ಗರ್ಭರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಸಂತಾನಗಳನ್ನೂ
ಮಂಡಿಯಿಟ್ಟುತೆವಳುವ ಮಕ್ಕಳನ್ನೂ, ನಡೆಯಲು ಸಮರ್ಥರಾದ ಮಕ್ಕಳನ್ನೂ ಸಹ ಕೊಂಚವೂ ಹಿಂಸಿಸದೆ ಎಲ್ಲ
ರನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸು.

English Translation

Harm us not, Indra, abandon us not; deprive us not of the enjoy-
ments that are dear to us; injure not affluent Sakra, our unborn offspring;
harm not those who are capable (only of crawling) on their knees.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಇಂದ್ರನು ರಕ್ಷಕನಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ತಪ್ಪು ಮಾಡುವವರನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸುವವನು. ಅಸುರರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವವನು.
ದುಷ್ಟರನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವವನು. ಅವರ ಅಸ್ತಿಗಳನ್ನು ಕಸಿದುಕೊಳ್ಳುವವನು. ಆದುದರಿಂದ ಅವನ ಈ ಶಿಕ್ಷಕವಾದ
ಶಕ್ತಿಗೆ ಬೆದರುವುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಹಜವಾದುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಕ್ರೌರ್ಯವನ್ನು ಯಜ್ಞಕರ್ತರ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸ
ಬಾರದೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಮಾ ಪರಾದಾಃ—ಪರಾದಾನಂ ಪರಿತ್ಯಾಗಃ | ಮಾ ಪರಿತ್ಯಾಕ್ಷೀಃ | ತ್ಯಜಿಸಬೇಡ. ಅಥವಾ ಅಸುರರ
ವಶಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಬೇಡ. ಎಂದರ್ಥ. ಪರಾದಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ವಿಕ್ರಯವೆಂಬ
ಅರ್ಥವಿದೆ.

ಮಹೇ ಚನ ತ್ಯಾಮದ್ವಿವಃ ಪರಾ ಶುಲ್ಕಾಯ ದೇಯಾಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೮-೧-೫)

ಮಹತೇಽಪಿ ಶುಲ್ಕಾಯ ನ ವಿಕ್ರೇಣಾಢಿ | ಎನು ಇನ್ನೊಂದು ಸುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಇತರಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ತ್ಯಜಿಸ
ಬೇಡವೆಂದೇ ಅರ್ಥ

ಭೋಜನಾಢಿ—ಭೋಜನಶಬ್ದವು ಧನನಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತನಾಗಿವೆ. (ಢ. ೨-೯) ಉಪಭೋಗ್ಯಾಢಿ
ಧನಾಢಿ | ಅನುಭವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಧನಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥ.

ವಿಶ್ವಾ ಅಗ್ನೇ ಅಭಿಯುಜೋವಿದತ್ಯಾ ತತ್ರೈಯಶಾಮಾ ಭರಾ ಭೋಜನಾನಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೫-೪-೫)

ಇದೇದೈವಾಂ ಕೃಣುಹಿ ಭೋಜನಾನಿ ಯೇ ಬರ್ಹಿಷೋ ನಸೋವ್ಯಕ್ತಿಂ ನ ಜಗ್ತುಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೧೧-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಭೋಜನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನವೆಂದರ್ಥವಾಗುವಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಧನವೆಂದರ್ಥ.

ಶಕ್ತ—ಸರ್ವಕಾರ್ಯಸಮರ್ಥೇಂದ್ರ | ಸಕಲಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಸಮರ್ಥನಾದವನು ಎಂದು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಶಕ್ತನೆಂದರೆ ಇಂದ್ರನೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ. (ಆದರೆ ಋಕ್ಕುಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದರೆ ಇದು ಅಪರೂಪ.) ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನೇ ವರ್ಣಿಸುವ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಪಾತ್ರಾ—ಪತಂತಿ, ಗಚ್ಛಂತಿ ಗಮನಸಮರ್ಥಾನಿ ಯಾನೈವತ್ಯಾನಿ | ಸಂಚರಿಸುವ ವಯಸ್ಸುಳ್ಳ ಮಕ್ಕಳನ್ನು (ಹಿಂಸಿಸಬೇಡ)

ಆಂಡಾ—ಆಂಡಸಂಬಂಧಿನಿ ಗರ್ಭರೂಪೇಣ ನಿಷಿಕ್ತಾನೈವತ್ಯಾನಿ ಗರ್ಭರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಶಿಶುಗಳನ್ನೂ (ಹಿಂಸಿಸಬೇಡ)

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ

ವಧೀಃ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲುಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಕ್ಕೆ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಲುಜು ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೪೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವಧಾದೇಶ. ಅದು ಅದಂತ. ಚ್ಚೀಃ ಸಿಚ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿಚಾದೇಶ. ತನ್ನಿಮಿತ್ರವಾಗಿ ಆತೋಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಧ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸಿಚಿಗೆ ಇಡಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಸ್ತಿಸಿಚೋಽಪ್ಯಕ್ತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಡಾಗಮ. ಆಲೋಪಕ್ಕೆ ಅಚಃ ಪರಸ್ಮಿನ್ ಪೂರ್ವನಿಧೌ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ಥಾನಿವದ್ಧಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಸಿಚಿವೃದ್ಧಿಃ ಪರಸ್ಮೈವದೇಷು—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಟ ಈಟಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿವರ್ಗ. ನಮಾಜ್‌ಯೋಗೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಾಃ—ಹದನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

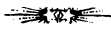
ಭೋಜನಾನಿ—ಭುಜ ಪಾಲನಾಭ್ಯವಹಾರಯೋಃ ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘುಸವ್ಧಿಗೆ ಗುಣ. ಯೈವೋರನಾಕೌ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ಲಿತಿ --(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮೋಕ್ಷೀಃ—ಮುಷ ಸ್ತ್ರೀಯೇ. ಲುಹ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಹಿಗೆ ಇಕಾರಲೋಪ. ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಹ್. ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ವೃದ್ಧಿಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನೇಟಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷೇಧ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಅಸ್ತಿಸಿಚೋಽಪ್ಯಕ್ತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಈಡಾಗಮ ಬಂದಾಗ ಇಟಿಈಟಿ—ಸೂತ್ರ ಸಿಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಮಾಹ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಂಡಾ—ಅಂಡಸ್ಯ ಇನಾಞಿ ಆಂಞಾಞಿ. **ತಸ್ಯೇದಮ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ತದ್ವಿ ತೇಷ್ಯ**. **ಜಾಮಾದೀಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದವೃದ್ಧಿ. ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ತಿ ಆದೇಶ ಬಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ತೇತ್ಯಂದಸಿ **ಬಹುಲಮ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೆ ಲೋಪ.

ಭೇತ್—ಭದಿರ್ ವಿದಾರಣೇ. ಧಾತು. ಲುಹ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಹ್. ಇತಕ್ಕೆ —ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಕ್ವಮ್) ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪುಗಂತಲಿಘಾಪದಧ್ಯಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಿಘಾಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಹಲ್ ಜ್ಯಾ ಭ್ಯೋಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಪೃಕ್ತಸಿಹಿಗೆ ಲೋಪ. ಮಾಹ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಾವಸಾನೇ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತ್ಯದಕಾರಕ್ಕೆ ಚರ್ತ್ವ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಹಜಾನುಷಾಣಿ—ಪಣ ಸಂಭಕ್ತೌ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜನಸನಮಿಸಾಂ ಸನ್ ರಭುಲೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ವ. ಜಾನುಭ್ಯಾಂ ಸನಂತಿ ಇತಿ ಜಾನುಷಾಣಿ. (ಮೋಣಕಾಲುಗಿಂದ ನಡಿಯುವವುಗಳು) ಜಾನುಷ್ಯೈಃ ಸಹಿತಾನಿ ಸಹಜಾನುಷಾಣಿ. ತತ್ಪುರುಷೇ ತುರ್ಯಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

ಸಂಕುತಾಃ ೨೧

ಅರ್ನಾಙ್ಕೀಱಿ ಸೋಮಕಾಮಂ ತ್ವಾಹುರಯಂ ಸುತಸ್ತಸ್ಯ ಪಿಟಾ
ಮದಾಯ |

ಉರುಮ್ಯಚಾ ಜರರ ಆ ವ್ಯಷಸ್ವ ಪಿತೇವ ನಃ ಶೃಣುಹಿ ಹೂ-

ಯಮಾನಃ || ೯ ||

೧. ದೇಶಾಃ

ಅರ್ವಾಜ್ | ಆ | ಇಹಿ | ಸೋಮುಕ ಕಾಮಂ | ತ್ವಾ | ಆಹುಃ | ಅಯಂ |

ಸುತಃ | ತಸ್ಯ | ಪಿಬ | ಮದಾಯ |

ಉರುಮ್ಯಚಾಃ | ಜರರೇ | ಆ | ವ್ಯಷಸ್ವ | ಪಿತಾಽ ಇವ | ನಃ | ಶೃಣುಹಿ |

ಹೂಯಮಾನಃ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನೇರ್ವರ್ವಾಜ್ಞೇಽಪ್ಯೇಷಾ ಪೋತುಃ ಪ್ರಸ್ಥಿತಯಾಜ್ಯಾ | ಸೂಕ್ತಿಕಂ ಚಿ
ಅರ್ವಾಜ್ಞೇಽಪ್ಯೇಷಾ ಸೋಮಕಾಮಂ ತ್ವಾಹುಸ್ತನಾಯಂ ಸೋಮಸ್ತಮೇಹ್ಯರ್ವಾಜ್ಞೇ | ಅ. ೫-೫ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಮರ್ವಾಜ್ಞೇ ಅಸ್ತದಭಿಮುಖಃ ಸನ್ ಏಹಿ | ಆಗಚ್ಛ | ಕಿಂ ಕಾರಣಮಿತಿ ಚೇತ್
ಯಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಸೋಮಕಾಮಂ ಸೋಮವಿಷಯಾಭಿಲಾಷಮಾಹುಃ ಪುರಾವಿದಃ ಕಥಯಂತಿ | ಅಯ-
ಮಸ್ಮದೀಯಃ ಸೋಮಃ ಸುತಃ | ಋತ್ಯಗ್ನಿರಭಿಷುತಃ | ಅಕೇ ಆಗಚ್ಛೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಆಗತ್ಯ ಚಿ ಮದಾಯ
ಹರ್ಷಾರ್ಥಂ ತಸ್ಯ ತಮಸ್ಮದೀಯಮಭಿಷುತಂ ಸೋಮಂ ಪಿಬ | ಏತದೇವ ಸೃಷ್ಟೀಕ್ರಿಯತೇ | ಉರು-
ಮ್ಯಚಾ ಉರು ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ವ್ಯಚೋ ನ್ಯಾಪನಂ ಯಸ್ಯ ತಾದ್ರಲೋ ಮಹಾವಯವೋ ಭೂತ್ವಾ ಜರರ
ಆತ್ಮೀಯ ಉಹರ ಆ ವ್ಯಷಸ್ವ | ಸೋಮಮಾಸಿಂಚಿ | ಆ ಸಮಂತಾತ್ಪ್ರಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂಭೂತಸ್ತೃಪ್ತಿಂ
ಹೂಯಮಾನಃ ಸ್ತುತಿಭಿರಾಹೂಯಮಾನಃ ಸನ್ ಸಿತೇವ ಪುತ್ರಾಣಾಂ ವಾಕ್ಯಾನಿ ಶ್ರಣೋತಿ ತಥಾ
ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ವಾಕ್ಯಾನಿ ಶೃಣುಹಿ | ಶೃಣು || ಸೋಮಕಾಮಂ | ಸೋಮವಿಷಯಃ ಕಾಮೋಽಭಿಲಾಷೋ
ಯಸ್ಯ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಆಹುಃ | ಬ್ರುವಃ ಪಂಚಾನಾಮಾದಿತ ಅಹೋ
ಬ್ರುವಃ | ಪಾ. ೩ ೪-೮ | ಇತಿ ಝೀರುಸಾದೇಲೋ ಧಾತೋರಾಹಾದೇಶಕ್ | ತಸ್ಯ | ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ
ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಕರ್ಮಣಃ ಸಂಪ್ರದಾನತ್ವಾಚ್ಚತುರ್ಥಾರ್ಥೇ ಷಷ್ಠೀ | ಮದಾಯ | ಮದೀ ಹರ್ಷೇ |
ಮದೋಽನುಪಸರ್ಗ ಇತಿ ಭಾವೇಽಪ್ | ಉರುಮ್ಯಚಾಃ | ವ್ಯಚಿ ನ್ಯಾಜೀಕರಣೇ | ಔಸಾದಿಕೋಽಽಸ್ಮ-
ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ವ್ಯಚೀಃ ಕುಟಾದಿತ್ವಮನಸೀತಿ ವಚನಾತ್ | ಪಾ. ೧-೨-೧-೧ | ಐತ್ಯಾಭಾವೇನ ಸಂಪ್ರ-

ಸಾರಣಾಧಾವಃ | ಜರಾದಿತ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಮತ್ಯುತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ಉರು ವಿಚಿತಿ
ವ್ಯಾಪ್ತೋತಿತೈರುವ್ಯಾಚಾಃ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರತ್ಯುತಿತ್ಯರತ್ವಂ | ವ್ಯಪಸ್ವೆ | ವ್ಯಪ ಸೇಚನೇ | ವ್ಯತ್ಯ-
ಯೇನಾತ್ಯೇವೇವಪಪ್ರತ್ಯಯೇ | ಕೃಣುಹಿ | ಉತಕ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಯಾಚ್ಯಂದಸಿ ವಾವಚನನುತಿ ಹೇರ್ಲಾ-
ಗಧಾವಃ ||

ಃ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ |

(ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಸೋಮಕಾಮಂ—ಸೋಮರಸದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪುವಳ್ಳವ
ನೆಂದು | ಅಹುಃ—(ಪ್ರಾಚ್ಛರು) ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. | ಅಯಂ—ನಮ್ಮ ಈ ಸೋಮರಸವು | ಸುತೇ—ಹಿಂದಿ
ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. (ಅದ್ದರಿಂದ) | ಅರ್ವಾಣ್—ನಮ್ಮ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ | ಏಹಿ—ದಯಮಾಡು | ಮದಾಯೆ—
(ನಿನ್ನ) ಹರ್ಷಾರ್ಥವಾಗಿ | ತಸ್ಯ—ಆ ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಪಿಬ—ಕುಡಿ | ಉರುವ್ಯಾಚಾಃ—ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ
ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಅವಯವಳ್ಳವನಾಗಿ | ಜಠರೇ—(ನಿನ್ನ) ಉದರದಲ್ಲಿ | ಆ ವ್ಯಪಸ್ವೆ—ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸುರಿ.
(ತುಂಬು) | ಹೂಯಮಾನೇಃ—(ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ) ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟು | ಪಿತೇವ—(ಮಕ್ಕಳ ಮಾತನ್ನು
ಆಲಿಸುವ) ತಂದೆಯಂತೆ | ನಃ—ನಮ್ಮ (ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು) | ಶೃಣುಹಿ—ಆಲಿಸಿಕೇಳು. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನಗೆ ಸೋಮರಸವು ಬಹಳ ಪ್ರಿಯವೆಂದು ಪ್ರಾಚ್ಛರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ನಾವು ನಿನಗಾಗಿ
ಈ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂದಿ ಸಿದ್ಧ ಮಾಡಿದ್ದೇವೆ. ಅದ್ದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ದಯಮಾಡು. ನಿನ್ನ
ಹರ್ಷಾರ್ಥವಾಗಿ ಆ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕುಡಿ. ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಅವಯವಗಳಿರುವನಾಗಿ ನಿನ್ನ ಉದರ
ವನ್ನು ಹಗ್ಗಿಸಿ ಆ ರಸವನ್ನು ತುಂಬು. ನಾವು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿ ಕರೆದಾಗ ತಂದೆಯು ಮಕ್ಕಳು ಕೂಗಿದಾಗ ಆ ಮಾತನು
ಕೇಳುವಂತೆ ನೀನೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಸೋತ್ರವಾಕ್ಯವನ್ನು ಆಲಿಸಿ ಕೇಳು.

English Translation

(Come into our presence ; they have colled you, fond of the Soma-juice r
it is prepared ; drink of it for your exhilaration : vast of limba, distend you
stomach, and, When invoked, hear us, as a father (listens to the words of hi
sons).

ಃ ವಿತೇಷನಿಷಯಗಳು |

ಮದಾಯೆ—ಮದೀ ಹರ್ಷಾರ್ಥ ಭಾತು. ಮದೋಽನುಸರಸಗೇರ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಧಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಪ್ಪ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ಚತುರ್ಥೀ ಏಕ
ವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಸವನದಲ್ಲಿ ಅರ್ವಾಣೀಹಿ ಎಂಬ ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು ಪೋತ್ಯವೆಂಬ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿಯೂ ಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು ಶ್ರುತಿಸೂತ್ರದ— ಅರ್ವಾಣೀಹಿ ಸೋಮಶಾಮಂ ಶ್ವಾಹುಸ್ತನಾಯಂ ಸೋಮಸ್ತನಮೇಹ್ಯರ್ವಾಣೀ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೬-೫).

ಸೋಮಶಾಮಂ ಆಹುಃ—ಸೋಮರಸದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟವುಳ್ಳವನೆಂದು ಪ್ರಾಚ್ಛರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಆಯಂ ಸುತಃ ಈ ರಸವು ಹಿಂಡಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸೋಮರಸವು ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಈ ಸೋಮರಸದ ಪಾನದಿಂದ ಇಂದ್ರನ ವೀರ್ಯವು ಅತ್ಯಂತಶಯವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇವನು ಉತ್ಪನ್ನನಾದೊಡನೆಯೇ ಇವನ ತಾಯಿಯು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕುಡಿಸಿದುದರಿಂದ ಇದೇ ಇವನ ಅತ್ಯವಶ್ಯವಾದ ಅಪಾರವೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಅದ್ಯೋಘ ಸತ್ಯಂ ತವ ತನ್ನಹಿತ್ಯಂ ಸದ್ಯೋ ಯಜ್ಞಾತೋ ಅಪಿಬೋ ಹ ಸೋಮಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೩-೩೨-೯)

ತ್ಯಂ ಸದ್ಯೋ ಅಪಿಬೋ ಜಾತ ಇಂದ್ರ ಮದಾಯು ಸೋಮಂ ಪರಮೇ ವ್ಯೋಮನಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೩-೩೨-೧೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಅವನ ತಾಯಿಯು ಉತ್ಪನ್ನನಾದೊಡನೆಯೇ ಇವನಿಗೆ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿಸುವುದೂ ಅದರಿಂದ ಅವನ ಮಹತ್ವವು ವೃದ್ಧಿಯಾದುದೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ವಯೋ ನ ವೃಕ್ಷಂ ಸುಸಲಾಶಮಾಸದನ್ನೋಮಾಸ ಇಂದ್ರಂ ಮಂದಿನಕ್ರಮೂಷಡಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೪೩-೪)

ಅಪೋ ನ ಸಿಂಧುಮಭಿ ಯತ್ಸಮಕ್ಷರನ್ನೋಮಾಸ ಇಂದ್ರಂ ಕುಲ್ಯಾ ಇವ ಹ್ರದಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೪೩-೬)

ಪಕ್ಷಿಗಳು ಪರ್ಣಭರಿತವಾದ ವೃಕ್ಷಗಳನ್ನು ಹೋಗಿ ಸೇರುವಂತೆಯೂ, ನದಿಗಳು ಸಾಗರವನ್ನು ಹೋಗಿ ಸೇರುವಂತೆಯೂ ಸೋಮರಸಗಳು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸೇರಿಸುವೆಂದೂ,

ಏಕಯಾ ಪ್ರತಿಧಾಪಿಬತ್ಸಾಕಂ ಸರಾಂಸಿ ತ್ರಿಂಶತಂ |

ಇಂದ್ರಃ ಸೋಮಸ್ಯ ಕಾಣಿಕಾ ||

(ಮ. ಸಂ. ೮-೬೬-೪)

ಇಂತಹ ಅನ್ಯತವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಒಂದೇ ಗುಟೆಗೆ ಮೂವತ್ತು ಘಟಿಗಳ ತುಂಬ ಕುಡಿಸುವೆಂದೂ,

ಯಃ ಕುಕ್ಷಿಃ ಸೋಮಪಾತಮಃ ಸಮುದ್ರ ಇವ ಪಿಪ್ಪತೇ |

ಉರ್ವೀರಾಪೋ ನ ಕಾಕುಢಿಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೮-೬)

ಇವನ ಉದರಕ್ಕುಕ್ಷಿಯು ಸಾಗರದಂತೆ ಆಳವಾಗಿರುವುದಾಗಿಯೂ, ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ವಿರೃದಾಯಕವಾದುದೂ ಅತ್ಯಂತ ಅನಶ್ಚವಾದುದೂ, ಆಪ್ಯಾಯಮಾನವಾದುದೂ ಆದ ಸೋಮರಸಪಾನದಿಂದಲೇ ಇಂದ್ರನು,

ಅವಂಶೇ ದ್ಯಾವುಸ್ತಭಾಯುದ್ವೈ ಹಂತಮಾ ರೋವೇಸೀ ಅಪ್ಪಣಿದಂತರಿಕ್ಷಂ |
ಸಂಧಾರಯತ್ಪ್ರಥಿವೀಂ ಪಶ್ಚಫಚ್ಚೈ ಸೋಮಸ್ಯ ತಾ ಮದೇ ಇಂದ್ರೈಶ್ಚ ಕಾರ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೫-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಷಿಸಿರುವಂತೆ ವಿರೃದಾಯಾಗಿಯೂ ಹರ್ಷಿತನಾಗಿಯೂ ಯುದ್ಧೋನ್ಮತ್ತನಾದುದೂ, ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಧರಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದುದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಉರುವ್ಯುಚಾಃ—ಉರು ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ವ್ಯುಚೋ ವ್ಯಾಪನಂ ಯಸ್ಯ ತಾದ್ವತೋ ಮಹಾವಯವೋ ಭೂತ್ಯಾ | ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಮಹತ್ವಾದ ಅವಯವಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ.

ಮಹಾ ಅಸಿ ಮಹಿಷ ವೃಷ್ಣೈ ಭಿರ್ಭನಸ್ತೈದುಗ್ರ ಸಹಮಾನೋ ಅನ್ಯಾನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೪೬-೬)

ಪ್ರ ಮಾತ್ರಾಭೀ ರಿರಿಚೇ ರೋಚಮಾನಃ ಪ್ರ ದೇವೇಭಿರ್ವಿಶ್ವತೋ ಅಪೃತೀತಃ |

ಪ್ರ ಮಜ್ಜಾನ ದಿವ ಇಂದ್ರಃ ಸ್ವಘಿವ್ಯಾಃ ಪ್ರೋರೋರ್ಮಹೋ ಅಂತರಿಕ್ಷಾದ್ಯಜೀಷೀ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೪೬-೩)

ಇತ್ಯಾದಿಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಭಾವವೂ, ಮಹತ್ವವೂ, ಪ್ರಸರಣಿಯೂ ಸ್ವಧಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳನ್ನೂ ಮೀರಿ ಹರಡಿರುವಂತೆ ವರ್ಷಿತವಾಗಿರುವಂತೆ ಆ ಅಂಶವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಉರುವ್ಯುಚಾಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಸಿತೇವ ನಃ ಶ್ರುಣುಹಿ—ಮಕ್ಕಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ತಂದೆಯು ಆಲಿಸಿ ಕೇಳುವಂತೆ ನಿನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಸ್ಮರಣಾಂ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ನೀನು ಕೇಳಿ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸು.

ತಾತಾ ನೋ ಬೋಧಿ ವಿದೈಶಾನ ಅಪಿರಭಿವ್ಯಾತಾ ಮರ್ದಿತಾ ಸೋಮ್ಯಾನಾಂ |

ಸಖಾ ಪಿತಾ ಪಿತೃತಮಃ ಪಿತೃಣಾಂ ಕರ್ತೇಮು ಲೋಕಮುಪತೇ ವಯೋಧಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೧೬-೧೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ಮಾನವರಿಗೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮನಾದ ತಂದೆಯೆಂದೂ ಸಖನೆಂದೂ ಸುಖದಾತನೆಂದೂ ವರ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅದೇ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ವರ್ಷಿಸಿ ಅವನ ಪ್ರೇಮವನ್ನು ಬಯಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಇಹಿ—ಇಹಿ ಗತೌ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಹಿಗೆ ಅಪಿತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೋನುಕಾಮಮ್—ಸೋನುವಿನಯಃ ಕಾಮು ಅಭಿಲಾಷಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸೋನುಕಾಮಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಹುಃ—ಬ್ರೂಹ್ಮ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಪ್ರತ್ಯಯ ಋವಃ ಪಂಚಾನಾಮಾದಿತೆ ಅದೋ ಋವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಗೆ ಉಸಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ಆಪಾದೇಶ. ಉಸ್ಯಪದಾಂತಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ಆತಿಹಂತಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಸ್ಯ—ಸಂಪ್ರದಾನ ಸಂಜ್ಞಾ ವಿಧಾಯಕ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಮ್ ಎಂಬ ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರದಾನ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪಷ್ಪೀ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಿಬ—ಪಾ ಪಾನೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಪಾಘ್ರಾಧ್ಯಾ— (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಬಾದೇಶ. ತಿಹಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

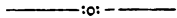
ಉರುವ್ಯಚಾಃ—ವ್ಯಚ ವ್ಯಾಜೀಕರಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಅಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವ್ಯಚೀಕು-ಟಾದಿತ್ವಮನಸಿ ಎಂದು ಅಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಾಸನಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅಸಿಗೆ ಗಾಂಜ್ಯುಟಾದಿಚ್ಛೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಾತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವ್ಯಚಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪರಾದಿತ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದನ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅಥವಾ ಉರು ವಿಚಿತ್ ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ ಇತಿ ಉರುವ್ಯಚಾಃ ಅಗ ಗತಿಗಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃನುತ್ವರ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಪಸ್ಯ—ವ್ಯಪು ಸೇಚನೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯೋ ಲಬಹು-ಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಧಾಸ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾಸೇನೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನೇ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಸವಾಧ್ಯಾಂ ವಾಮೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯಕ್ಕೆ ವತ್. ಆತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕೃಣುಹಿ—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಹಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಶ್ರುವಃ ಕೃಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಕೃ ಆದೇಶ. ತಸಿಗೆ ಶ್ರು ಏಕವಚನ. ಉತಕ್ಚ—ಸೂತ್ರ

ದಿಂದ ಹಿಗ್ಗಿ ಲುಕ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಉತಕೃತ್ಯಯೋ ಚೈಂದಸಿ ವಾ ವಚಿನಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೬-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕಲ್ಪವೆಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಿಷ್ಟ ಶಿಷ್ಟಿಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಮುಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ನಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ಐತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. || ೯ ||

ನೂರ ನಾಲ್ಕನೇ ಸೂಕ್ತವು ಸಮಾಪ್ತಿಯಾದುದು.

ನೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಚಂದ್ರಮಾ ಇತ್ಯೇಕೋನವಿಂಶತ್ಯೈಚಿಂ ದ್ವಾದಶಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಆಸಾಂ ಪುತ್ರಸ್ಯ ತ್ರಿತ್ರಸ್ಯ ಕೂನೇ ಪತಿತ್ರಸ್ಯ ಕುತ್ಸಸ್ಯ ವಾರ್ಷಂ | ತಥಾ ಚೋಭಯೋಃ ಕೂಪಪಾತ ಅಮ್ನಾಯತೇ | ತ್ರಿತ್ರಃ ಕೂಪೇನಹಿತಃ ಕಾಟೇ ನಿಜಾಳ್ವ ಬುಷಿರಹ್ಯದೂತಯ ಇತಿ ಚ | ತ್ರಿತ್ರಸ್ಯ ಖಾಸಾಂ ಪುತ್ರತ್ವಂ ತೈತ್ತಿರೀಯಾಃ ಸ್ವಸ್ವಮಾ-ಮನಂತಿ | ತತ ಏಕತೋಽಜಾಯತ ಸ ದ್ವಿತೀಯಮುಭ್ಯಸಾತಯಿತ್ ತತೋ ದ್ವಿತೋಽಜಾಯತ ಸ ತೈತ್ತೀಯಮುಭ್ಯಸಾತಯಿತ್ ತತಸ್ತತೋಽಜಾಯತ ಯದದ್ವ್ಯೋಽಜಾಯಂತ ತದಾಸ್ಯಾನಾಮಾಸ್ಯತ್ಯಂ | ಶೈ. ಬ್ರಾ. ೬-೨-೮-೧೦, ೧೧ | ಇತಿ | ತನೇತಮಾಸ್ಯಂ ತ್ರಿತ್ರಸ್ವೈದಾಪ್ರ್ಯ ಇತಿ ತಕಾರೋಪಪನೇನ ವಯಮಧೀಮಹ ಇತಿ | ಅಂತ್ಯಾ ತ್ರಿಷ್ಪುಷ್ | ಸಂ ಮಾ ತನಂತೀತ್ಯೇಷಾ ಯವಮಧ್ಯಾ ಮಹಾಬೃಹತೀ ಅದ್ಯೌ ದ್ವಾವಷ್ಟಾಪ್ತರೌ ಸಾದೌ ದ್ವಾವಶಾಪ್ತರಸ್ತುತೀಯಸ್ತತೋ ದ್ವಾವಷ್ಟಾಪ್ತರೌ ಸಾ ಯವಮಧ್ಯಾ ಮಹಾಬೃಹತೀ | ಚಿತ್ತಾರೋಽಷ್ಟಕಾ ಜಾಗತಕ್ವ ಮಹಾಬೃಹತೀತ್ಯುಕ್ತೌ ಮಧ್ಯೇ ಚೇದ್ಯವಮಧ್ಯಾ | ಅನು. ೯-೧೦ | ಇತ್ಯುಕ್ತಲಕ್ಷಣೋಪೇತತ್ಯಾತ್ | ಶಿಷ್ಯಾಃ ಸಂಕ್ರಯಃ | ನಿಶ್ಚೇ ದೇವಾ ದೇವತಾ | ತಥಾ ಖಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ಚಂದ್ರಮಾ ಏಕೋನಾಸ್ತುಸ್ತತೋ ವಾ ವೈಶ್ವದೇವಂ ಹಿ ಸಾಂಕ್ರಮಂತ್ಯಾ ತ್ರಿಷ್ಪು-ಬಷ್ಟಮಾ ಮಹಾಬೃಹತೀ ಯವಮಧ್ಯೇತಿ | ಹೀತ್ಯುಭಿಧಾನಾದಿದಿವಾದಿನಿ ತ್ರೀಣಿ ಸೂಕ್ತಾನಿ ವೈಶ್ವ-ದೇವಾನಿ || ಏನಿಯೋಗಃ | ಅತ್ರ ಶಾಟ್ವಯಿನಿನ ಇತಿಪಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ | ಏಕತೋ ದ್ವಿತ್ರಿಸ್ತೇ ಇತಿ ಪುರಾ ತ್ರಯ ಯಪಯೋ ಬುಧೋವುಃ | ತೇ ಕದಾಚಿನ್ನರುಭೂನಾವರಣ್ಯೇ ವರ್ತಮಾನಾಃ ಸಿಪಾಸಯಾ ಸಂತಪ್ತ-

ಗಾತ್ರಾಃ ಸಂತ ಏಕಂ ಕೂಪಮವಿಂದಸ | ತತ್ರ ತ್ರಿಶಾಖ್ಯ ಏಕೋ ಜಲಸಾನಾಯ ಕೂಪಂ ಪ್ರಾವಿಶತ್ | ಸ್ವಯಂ ಪೀತ್ವೇತರಯೋಕ್ತ ಕೂಪಾದುದೇಕಮುದ್ಯತ್ಯ ಸ್ವಾಧಾತ್ | ತೌ ತದುದೇಕಂ ಪೀತ್ವಾ ತ್ರಿತಂ ಕೂಪೇ ಸಾತೆಯತ್ಪಾ ತದೀಯಂ ಧನಂ ಸರ್ವಮಪಹೃತ್ಯ ಕೂಪಂ ಚ ರಥಚಕ್ರೇಣ ಪಿಠಾಯ ಪ್ರಾಸ್ಥಿ-
ಷಾಶಾಂ | ತತಃ ಕೂಪೇ ಪತಿತಃ ಸ ತ್ರಿತಃ ಕೂಪಾದುತ್ತರೀತುಮಶಕ್ಯವನ್ನರ್ವೇ ದೇವಾ ಮಾಮುಡ್ಯ-
ರಂತ್ಸಿತಿ ಮನಸಾ ಸಸ್ಮಾರ | ತತ್ರಸ್ತೇಷಾಂ ಪ್ರಾವಳಮಿದಂ ಸೂಕ್ತಂ ದಿದರ್ಶ | ತತ್ರ ರಾತ್ಯ ಕೂಪಸ್ಯಾಂ-
ತಶ್ಚಂದ್ರಮಸೋ ರಶ್ಮೀನ್ಯಶ್ಮಿನ್ಯರಿಡೇವಯತೇ ||

ಅನುವಾದವು— ಚಂದ್ರಮಾ ಅಪ್ಸು ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನೈದನೆಯ ಅನುವಾಹದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹತ್ತೊಂಭತ್ತು ಬುಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಜಲದ ಪುತ್ರನೆಂದು ಹೆಸರಾದ, ಭಾವಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ತ್ರಿತನ ಅಥವಾ ಕುತ್ಸನೆಂಬುವನು ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಋಷಿಯು. ಇನರಿಬ್ಬರೂ ಭಾವಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ವಿಷಯವು— ತ್ರಿತಃ ಕೂಪೇವ್ಯವಹಿತಃ ನಿಬಾಲ್ಯ ನುಷಿರಹ್ಯದೂತಯ ಇತಿ ಚಿ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವು ಹೇಳುವುದು. ತ್ರಿತನು ಉದಕಗಳ ಪುತ್ರನು ಹೇಗಾದನೆಂಬ ವಿಷಯವು ತ್ರೈತ್ತೀಯ ಲ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು— ಸೋದ್ಯಜ್ಞಾರೀಣಾಪ ಅಭ್ಯಸಾತಯತ್ | ತತ ಏಕತೋದ್ಯಜಾಯತ | ಸ ದ್ವಿತೀಯಮಭ್ಯಸಾತಯತ್ | ತತೋ ದ್ವಿತೋದ್ಯಜಾಯತ | ಸ ತೃತೀಯಮಭ್ಯಸಾತಯತ್ | ತತಸ್ತೃತೋದ್ಯಜಾಯತ ಯದದ್ವೋದ್ಯ ಜಾಯಂತ ತದಾಪ್ಯಾನಾಮಾತ್ಯಶ್ಚಂ (ತ್ವೈ ಬ್ರಾ. ೩-೨-೮-೧೧) ಎಂದು; ಎಂದರೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಹವಿರ್ಭಾಗವನ್ನು ಛರ್ವಣಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿಯೇ ಮೂರು ಜಲಕುಂಡಗಳು (ಬಾವಿಗಳು) ಸ್ಥಾಪಿತವಾದವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೂವರು ಪುರುಷರು ಹುಟ್ಟಿದರು. (ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೫ ಪೇಜು 230-232 ನೋಡಿ) ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಕೂಪದಲ್ಲಿ ಉದ್ಭವಿಸಿದ ತ್ರಿತನೆಂಬವನೇ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಋಷಿಯು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯ ಬುಕ್ಕು ತಿಷ್ಠುವ ಛಂದಸ್ಸು. ಸಂ ಮಾ ತಪಂತಿ ಎಂಬ ಎಂಟನೆಯ ಬುಕ್ಕು ಯವನುಧ್ಯಾ ಮಹಾ ಬೃಹತೇ ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನದು. ಈ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನೊಲರನ ಎರಡು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳೂ, ಮೂರನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳೂ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳೂ ಇರುವವು. ಈ ರೀತಿ ಇರುವ ಛಂದಸ್ಸಿಗೆ ಯವನುಧ್ಯಾ ಮಹಾಬೃಹತೀ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ— ಚಿತ್ವಾರೋದ್ಯಕ್ತಾ ಜಾಗ-
ತಶ್ಚ ಮಹಾಬೃಹತೀತ್ಯುಕ್ತ್ವಾ ಮಧ್ಯೇ ಚೇದ್ಯವನುಧ್ಯಾ ಎಂದು ಈ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. (ಅನು. ೯-೧೦) ಈ ಸೂಕ್ತದ-ಉಳಿದ ಬುಕ್ಕುಗಳು ಪಂಕ್ತಿತ್ವಂವಸ್ತಿನಃ. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವೇ ವೇವತಿಗಳೇ ವೇವತಿ ಗಳು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ— ಚಂದ್ರಮಾ ಏಕೋನಾಪ್ರೈಸ್ಥಿತೋ ವಾ ವ್ಯಕ್ತವೇವಂ ಹಿ ಪಾಂಕ್ತಮಂತ್ಯಾ ತ್ರಿಷ್ಠುವಿಷ್ಠಮಾ ಮಹಾಬೃಹತೀ ಯವನುಧ್ಯೇತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತ ನೊಲರನಾಗಿಯೂ ಮೂರು ಸೂಕ್ತಗಳು ವಿಶ್ವೇದೇವತಾಕ ಸೂಕ್ತಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ವಿಸ್ತರಣೆಗಳಿವು— ಇಲ್ಲಿ ಶಾಖ್ಯಾಯನಶಾಖಿಗಳು (ಸಾನವೇದಿಗಳು) ಒಂದು ಉಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳಿ ವರು— ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಏಕತ, ದ್ವಿತ, ತ್ರಿತ ಎಂದು ಮೂವರು ಋಷಿಗಳಿದ್ದರು. ಅವರು ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆರೋದ್ಯದಲ್ಲಿ ಮರುಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದ ಬಳಲಿದವರಾಗಿ ಜಲಸಾನಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಭಾವಿಯ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಆಗ ಅವರಲ್ಲಿ ತ್ರಿತನೆಂಬುವನು ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ

ಭಾವಿಯೊಳಕ್ಕೆ ಇಳಿದನು. ತಾನೂ ಜಲವನ್ನು ಕುಡಿದು ಇತರರಗೂ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಭಾವಿಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಕೊಟ್ಟನು. ಎಕತ ದ್ವಿತ ಎಂಬಬ್ಬರೂ ತ್ರಿತನು ತಂದುಕೊಟ್ಟ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿದು ತ್ರಿತನನ್ನು ಭಾವಿಯಲ್ಲಿ ತಳ್ಳಿ ಅವನ ಬಳಿಯಿದ್ದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನೆಪಹೆಂಸಿ ಅವನು ಈಚೆಗೆ ಬರದಂತೆ ಮಾಡುವುದ ಕ್ಯಾಗಿ ಆ ಭಾವಿಯಮೇಲೆ ಒಂದು ರಥ ಚಕ್ರವನ್ನು ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಮುಚ್ಚಿ ಹೊರಟುಹೋದರು. ಆಗ ಭಾವಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ತ್ರಿತನು ಭಾವಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರಲು ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಸಮುದ್ರದೇವತೆಗಳನ್ನು (ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳನ್ನು) ಕುರಿತು ತನ್ನನ್ನು ಭಾವಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿ ಕಾಪಾಡಬೇಕೆಂದು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ಆಗ ಆ ತ್ರಿತನಿಗೆ ಈ ವಿಶ್ವೇದೇವತಾಳವಾದ ಸೂಕ್ರವು ದೃಷ್ಟವಾಯಿತು. ಆಗ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಭಾವಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಚಂದ್ರನ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ತ್ರಿತನಿಗೆ ಬಹುಮೋಖವಾಯಿತು ಎಂದು.

|| ೬೦ ||

ಸೂಕ್ರ—೧೦೫

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೫ || ಸೂಕ್ರ—೧೦೫ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೭ || ವರ್ಗ—೨೦, ೨೧, ೨೨, ೨೩ ||

|| ಸೂಕ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಮಕ್ಕಂಖ್ಯೆ— ೧೯ ||

|| ಋಷಿ—ಅದ್ವೈತೀ ಕುತೋ ವಾ ||

|| ದೇವತಾ—ನಿಶ್ವೇದೇವಾಃ ||

|| ಛಂದಃ—೧, ೭, ೯—೧೮ ಶಂಕತಿ | ೪. ಮಹಾಬ್ರಹ್ಮೀ ಯಮಧ್ಯಾ | ೧೯. ತ್ರಿಷ್ಟುಪಾ |

ಸಂಹಿತಾಪಠಃ

ಚಂದ್ರಮಾ ಅಪ್ಸವಂ ನ್ವತರಾ ಸುಪರ್ಣೋ ಧಾವತೇ ದ್ವಿವಿ |

ನ ವೋ ಹಿರಣ್ಯನೇಮಯಃ ಪದಂ ನಿಂದಂತಿ ವಿದ್ಯುತೋ ವಿತ್ತಂ

ಮೇ ಅಸ್ಮ ರೋದಸೀ || ೧ ||

ಸದಸಾಹಃ

ಚಂದ್ರಮಾಃ | ಅಪ್ ಸ ಸು | ಅಂತಃ | ಆ | ಸು ಸ ಪರ್ಣಃ | ಧಾವತೇ | ದಿವಿ |
ನ | ನಃ | ಹಿರಣ್ಯ ನೇಮಯಃ | ಪದಂ | ವಿಂದಂತಿ | ವಿಸ ದ್ಯುತಃ | ವಿತ್ತಂ |

ಮೇ | ಅಸ್ಯ | ರೋದಸೀ ಇತಿ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಪ್ ಸ್ವಂತರಿಕ್ಷಾಸೂದಕಮಯೇ ಮಂದಲೇಽಂತರ್ಮಧ್ಯೇ ವರ್ತಮಾನಃ ಸುಪರ್ಣಃ ಶೋಭನ-
ಪತನಃ | ಯದ್ವಾ | ಸುಪರ್ಣ ಇತಿ ರಶ್ಮಿನಾಮ | ಸುಷುವಗ್ನು ಖ್ಯೇನ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿನಾ ಯುಕ್ತಶ್ಚಂದ್ರಮಾ
ದಿವಿ ದ್ಯುಲೋಕ ಆ ಧಾವತೇ | ಅಪ್ ಮರ್ಯಾದಾಯಾಂ | ಏಕೇನೈವ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಧಾವತೇ |
ಶೀಘ್ರಂ ಗಚ್ಛತಿ | ತಾದೃತಸ್ಯ ಚಂದ್ರಮಸಃ ಸಂಬಂಧಿನೋ ಹೇ ಹಿರಣ್ಯನೇಮಯಃ ಸುಪರ್ಣಸದೃಶ-
ಪರ್ಯಂತಾಃ | ಯದ್ವಾ | ಹಿತರಮಣೀಯಸ್ತಾಂತಾ | ಏದ್ಯುತೋ ವಿದ್ಯೋತನಾನಾಂ ರಶ್ಮಯೋ ಪೋ
ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಪದಂ ಸಾದಿಸ್ತಾನೀಯಮಗ್ರಂ ನ ವಿಂದಂತಿ | ಮದೀಯಾನೀಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಕೂಪೇನಾವೃತ-
ತ್ಯಾನ್ಯ ಲಭಂತೇ | ಆತ ಇದಮನುಚಿತಂ | ತಸ್ಮಾತ್ಸೂಸಾನ್ಮಮುತ್ಪಾರಯತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಽಽ ಚ ಹೇ
ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ಮೇ ಮದೀಯಮಸ್ಯೇದಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ವಿತ್ತಂ | ಜಾನೀತಂ | ಯದ್ವಾ |
ಮದೀಯಂ ಕೂಪಪತನರೂಪಂ ಯದಿದಂ ದುಃಖಂ ತದವಗಚ್ಛತಂ | ಮದೀಯಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಶ್ರುತ್ವಾ
ಮದೀಯಂ ದುಃಖಂ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ವಾಸ್ತುತ್ಯೂಸಾನ್ಮಮುತ್ಪಾರಯತೇಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಚಂದ್ರಮಾಃ | ಚಂದ್ರ-
ಮಾಹ್ನಾ ದನಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತೋ ನಿರ್ನಿವಾತ ಇತಿ ಚಂದ್ರಮಾಃ | ಚಂದ್ರೇ ಮಾಜೋ ದಿಶ್ | ಉ.
೪-೨೨ | ಇತ್ಯಸುನ | ದಾಸೀಭಾರಾದಿಷು ಸಾಠಾತ್ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಧಾವತೇ | ಸ್ಯ ಗತಾ |
ಸಾಘ್ರೇತ್ಯಾದಿನಾ ವೇಗಿತಾಯಾಂ ಧಾನಾದೇಶಃ | ವ್ಯುತ್ಪಯೇನಾತ್ಮನೇಪಮ | ವಿತ್ತಂ | ವಿವ ಜ್ಞಾನೇ |
ಲೋಟ್ಯದಾದಿತ್ಯಾಚ್ಛೇಪೋ ಲುಕ್ | ಸಾದಾದಿತ್ಯಾತ್ರಿಜ್ಞತಿಃ ಇತಿ ನಿಘಾಂತಾಭಾಷಾಃ | ಅಸ್ಯ | ಶ್ರಿಯಾ-
ಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಕರ್ಮಣಃ ಸಂಪ್ರದಾನತ್ಯಾಚ್ಛೇತುರ್ಥ್ಯರ್ಥೇ ಷಷ್ಠೀ | ಊದಿದಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರು-
ದಾತ್ವತ್ವಂ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಪ್ಪು ಅಂತಃ—(ಅಂತರಿಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ) ಉವಕಮಯವಾವ ಮಂದಲವ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ | ಸುಪರ್ಣಃ—
ಮನೋಹರವಾದ ಸಂಚಾರವುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಸುಷುಮ್ನವೆಂಬ ಸೂರ್ಯಕಿರಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಚಂದ್ರಮಾಃ—ಚಂದ್ರನು |
ದಿವಿ—ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ | ಆ ಧಾವತೇ—ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ವೇಗದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ | ಹಿರಣ್ಯನೇಮಯಃ—
ಚಂದ್ರರ ಬಣ್ಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಅಂಚುಗಳುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಹಿತವಾಗಿಯೂ ರಮಣೀಯವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಅಂಚು

ಗಳುಳ್ಳ ; ವಿದ್ಯುತೇ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ (ಚಂದ್ರನ) ಕಿರಣಗಳೇ, | ವೇ—ನಿಮ್ಮ | ಪದೇ—ಮೂಲಸ್ಥಾನ
ನನ್ನು | ನೆ ವಿಂದಂತಿ—(ನಾನು ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವುದರಿಂದ ನನ್ನ ಕಣ್ಣುಗಳು) ತಿಳಿಯಲಾರವು | ರೋದಿಸೀ-
ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ, | ಮೇ—ನನ್ನ | ಅಶ್ಯ—ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಅಥವಾ (ನನ್ನ ಕೂಪಪತನದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತ
ವಾದ) ದುಃಖವನ್ನು | ವಿತ್ತೇ—ಗಮನಿಸಿ ತಿಳಿಯಿರಿ.

ಭಾರ್ತೃ

ಆಂತರಿಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಉದಕಮಯವಾದ ಮಂಡಳದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮನೋಹರವಾದ ಸಂಚಾರವುಳ್ಳ
ಚಂದ್ರನು ತನ್ನ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ವೇಗದ ದ್ಯುಲೋಕದ ಸಂಚಾರವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಅಂಚು
ಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ ಎಲೈ ಚಂದ್ರನ ಕಿರಣಗಳೇ, ನಾನು ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಮ್ಮ
ಮೂಲಸ್ಥಾನವಾವುದೆಂಬುದನ್ನು ನನ್ನ ಕಣ್ಣು ಅರಿಯಲಾರವು. ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ, ನನ್ನ ಈ ಕೂಪಪತನ
ದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ದುಃಖವನ್ನು ನೀವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತು ನನ್ನನ್ನು ಬಾವಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ನನ್ನ ದುಃಖವನ್ನು
ನವಾರಿಸಿರಿ.

English Translation

The graceful-moving moon speeds along the middle region in the sky :
bright golden rays, (my eyes) behold not your abiding-place. Heaven and
earth, be conscious of this (my affliction).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಸೂಕ್ತವು ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ತ್ರಿತನಿಂದ (ಅಥವಾ ಕುತ್ಸನಿಂದ) ದೃಷ್ಟವಾದದ್ದು, ವಿತ್ತೇದೇವತೆ
ಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ಪ್ರಾರ್ಥನಾರೂಪದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗೆ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಾದ ಒಂದು ಕಥೆಯಿದೆ. ಆದರೆ
ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯದ ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಉಪೋದ್ಭೂತವಲ್ಲಿರುವ ಕಥಾಕ್ರಮವೇ ಬೇರೆ, ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ
ಕ್ರಮವೇ ಬೇರೆ. ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯದ ರೀತ್ಯಾ, (ಇವು ಶಾಕಟಾಯನ ಕ್ರಮವನ್ನನುಸರಿಸಿದೆ)—**ಏಕತೋ ದ್ವಿತ
ಸ್ತೀತ ಇತಿ ಪುರಾ ತ್ರಯ ಋಷಯೋ ಬಭೂವುಃ | ತೇ ಕದಾಚಿನ್ನರುಭೂಮಾನವರಣ್ಯೇ ವರ್ತಮಾನಾಃ
ಪಿಸಾಸಯಾ ಸಂತಪ್ತಗಾತ್ರಾಃ ಸಂತ ಏಕಂ ಕೂಪಮವಿಂದನ್ | ತತ್ರ ತ್ರಿಶಾಖ್ಯ ಏಕೋ ಜಲಪಾನಾಯ
ಕೂಪಂ ಪ್ರಾವಿಶತ್ | ಸ್ವಯಂ ಪೀತ್ವಾ ಇತರಯೋಶ್ಚ ಕೂಪಾದಿದಕಮುದ್ಧೃತ್ಯೈ ಪ್ರಾದಾತ್ | ತೌ
ತದುದಿಶಂ ಪೀತ್ವಾ ತ್ರಿತಂ ಕೂಪೇ ಸಾತಯಿತ್ವಾ ತದೀಯಂ ಧನಂ ಸರ್ವಮುಪಹೃತ್ಯೈ ಕೂಪಂ ಚ
ರಥಚಕ್ರೇಣ ಪಿಥಾಯ ಪ್ರಾಸ್ಥಿಷಾತಾಂ | ತತಃ ಕೂಪೇ ಪತಿತಃ ಸ ತ್ರಿತಃ ಕೂಪಾದುತ್ತರೀತುಮಕಳ್ಳ
ವನ್ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ಮಾಮುದ್ಧರಂತ್ವಿತಿ ಮನಸಾ ಸಸ್ಮಾರ | ತತಸ್ತೇಷಾಂ ಸ್ವಾವಕಮಿದಂ ಸೂಕ್ತಂ
ದಿದರ್ಶ | ತತ್ರ ರಾತ್ರೌ ಕೂಪಸ್ಯಾಂತಕ್ಷಂದ್ರಮಸೋ ರಶ್ಮೀನ್ ಪತ್ಯನ್ ಪರಿದೇವಯತೇ |**

ಏಕತ, ದ್ವಿತ ಮತ್ತು ತ್ರಿತ ಎಂಬ ಮೂವರು ಋಷಿಗಳು ಇದ್ದರು. ಅವರು ಒಂದುಸಲ ಅರಣ್ಯಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ
ಮರುಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಅತ್ಯಂತ ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದ ಹುಸಿಪಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಒಂದು ಬಾವಿ

ಯನ್ನು ನೋಡಿ ಅದರ ಹತ್ತಿರ ಬಂದರು. ಆಗ ತ್ರಿತನು ಜಲಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಬಾವಿಗೆ ಇಳಿದನು. ನಂತರ ತಾನು ನೀರನ್ನು ಕುಡಿದು ಉಳಿದಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸಹ ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಮೇಲಿದ್ದ ಏಕತ ಮತ್ತು ದ್ವಿತರು ಆ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿದು ತ್ರಿತನ ಸರ್ವಧನವನ್ನೂ ಅಪಹರಿಸಬೇಕೆಂದು ಅವನನ್ನು ಬಾವಿಗೆ ತಳ್ಳಿ ರಥಚಕ್ರದಿಂದ ಬಾವಿಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಟುಹೋದರು. ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ತ್ರಿತನಿಗೆ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರಲಾಗದೇ ನಿಂತಲ್ಲಿಯೇ ವಿಶ್ವದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ನಾಡಿ ಅವರು ನನ್ನನ್ನು ಧರಿಸಿ ಎಂಬ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ಮರಿಸಿದನು. ಆಗ ಅವರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸತಕ್ಕ ಈ ಸೂತ್ರದ ದರ್ಶನವನ್ನು ಪಡೆದನು. ಆ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬಾವಿಯೊಳಕ್ಕೆ ಪ್ರಸರಿಸಿದ ಚಂದ್ರಕಿರಣಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ತನ್ನ ವೇದನೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯದ ಕಥೆ. ಸ್ಕಂದಪುರಾಣಗಳ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಥಾಕ್ರಮವು ಕೆಳಗೆ ಹೇಳುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿದೆ.

ಅತ್ರ ಸೂಕ್ತೇ ಇತಿಹಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ | ಅಪ್ಸ್ಯಸ್ಯ ಋಷೇಃ ತ್ರಯಾಃ ಪುತ್ರಾಃ ಬಭೂವುಃ ಏಕತೋ ದ್ವಿತಸ್ತೃತಃ ಇತಿ | ತೇ ಯಾಷ್ಠ್ಯಕಾಮಾಃ ಸ್ನಾನ್ ಯಾಜ್ಞಾನ್ ಗಾ ಯಯಾಚಿರೇ | ತಾ ಆದಾಯ ಸರಸ್ವತ್ಯಾಸ್ತೀರೇಣ ಪಥಾ ಗಚ್ಛತಃ ತಾನ್ ಪರಸ್ತುನ್ ಕೂಲೇ ನಿಷ್ಕೋಲ ರಾತ್ರೌ ವ್ಯಕೋ ದದರ್ಶ | ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಚೋತ್ಪಾಯೆ ಅಭಿಮುಖಃ ಸಾರಸ್ವತೀರಪ ಉತ್ರಗನ್ ತಾಂಸ್ತ್ರಾ ಸಯಾಮಾಸ | ತೇಷಾಂ ಪಶ್ಯತಾಂ ತ್ರಿತೋ ನಿರ್ಜಲೇ ಪಾಂಸುಭಿಃ ನೀರುದ್ಧಿಃ ತ್ರಣೈಶ್ಚಾವೃತೇ ಮಹತ್ಪಂಥಕೋಪೇ ಪಪಾತ | ಏಕತದ್ವಿತೌ ತು ಸಹ ಗೋಭಿಃ ಗೃಹಂ ಜಗ್ಮತುಃ | ಅಥ ಕೂಪಸ್ತಸ್ಯ ಇಯಂ ಚಿಂತಾ ಬಭೂವ | ಅಕೃತಸೋಮಯಾಗಸ್ಯ ಮೃತ್ಯುಕ್ರೇಶ್ವರೇಯಸೇ | ತತ್ ಕಃ ಉಪಾಯಃ ಸ್ಯಾತ್ ಯೇನಾಹನುರಸ್ಥಃ ಸೋಮಂ ನಿಬೀಯಮಿತಿ | ಚಿಂತಯಿ-
ನ್ನೇವ ಯದ್ಬಿಚ್ಛಯಾ ತತ್ರ ಲಂಬಮಾನಾಂ ವೀರುಧಂ ದದರ್ಶ | ತಾಂ ಸೋಮ ಇತಿ ಸಂಕಲ್ಪ್ಯ ಯೋಗ್ಯಶ್ಚರ್ಮಾತ್ ಮನಸಾ ಶಿಷ್ಟಾನ್ ಅಗ್ನಾನ್ ದೀನಿ ಸಾಧನಾನಿ ಪರಿಸಂಕಲ್ಪ್ಯ ತರ್ಕರಾ ಗ್ರಾವ್ಣಃ ಕೃತ್ವಾ ತಾಭಿಸ್ತಾಂ ವೀರುಧಮಭಿಷ್ಟುತ್ಯ ಯಾಗಾರ್ಥಂ ದೇವಾನ್ ಅಜು-
ದಾವ | ತಾ ಆಹ್ವಾನಕಾರಣಮನವಬುಧ್ಯಮಾನಾ ಅವಿಗ್ನಾ ಬಭೂವುಃ | ಅಥ ತದಾಹ್ವಾನಂಃ ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ ಶುಶ್ರಾವ | ಸ ದೇವಾನುನಾಚಿ | ತ್ರಿತಸ್ಯ ವರ್ತತೇ ಯಜ್ಞಸ್ತತ್ರ ಗಚ್ಞಾಮ ಇತಿ | ಅಥ ತತ್ರ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ಜಗ್ಮುಃ | ತಾನಾಗತಾನ್ ಕೂಪಾದುತ್ತಾರಣಾರ್ಥೇ ತ್ರಿಶ್ಚ ಕ್ರಮೇಣ ತುಷ್ಟಾವ ಚಂದ್ರಮಾ ಇತ್ಯಾದಿನೇತಿ |

ಅಪ್ಸ್ಯಮುಷಿಗೆ ಏಕತ, ದ್ವಿತ ಮತ್ತು ತ್ರಿತ ಎಂಬ ಮೂವರು ಪುತ್ರರಿದ್ದರು. ಅವರು ಯಜ್ಞಮಾಚೇಕೆಂಬ ಆಸೆಯಿಂದ ಯಜ್ಞಪಶುಗಳನ್ನು ಯಾಚನೆಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅವುಗಳೊಂದಿಗೆ ಸರಸ್ವತೀನದಿಯ ತೀರದ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ಆಚೆ ದಡದಲ್ಲಿದ್ದ ಒಂದು ತೋಳನು ಇವರನ್ನು ನೋಡಿತು. ಒಡನೇ ಅದು ಎದ್ದು ನದಿಯ ನೀರನ್ನು ದಾಟಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಇವರನ್ನು ಗದರಿಸಿತು. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಪ್ರಾಣಭೀತಿಯಿಂದ ಗಾಬರಿಗೊಂಡಾಗ ತ್ರಿತನು ಧೂಳಿಗಳಿಂದಲೂ ಲತೆಗಳಿಂದಲೂ, ಡೊಂಡುಗಳಿಂದಲೂ ಅವೃತವಾದ ಒಂದು ಅಗಾಧವಾದ ಭಾನಿಯೊಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದು ಬಿಟ್ಟನು. ಏಕತ ಮತ್ತು ದ್ವಿತರು ಹೇಗೋ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಮನೆಗೆ ಹೊರಟು ಹೋದರು. ಆಗ ಕಗ್ಗತ್ತಿಲಿನಿಂದ ಅವೃತವಾದ ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ತ್ರಿತನು, 'ಸೋಮಯಾಗವನನ್ನು

ನೆರವೇರಿಸದೇ ಸತ್ತರೆ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಶ್ರೀಯಸ್ಸಿಲ್ಲ. ಈಗ ಯಾವ ಉಪಾಯದಿಂದ ಯಜ್ಞಮಾಡಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾದೀತು? ಎಂದು ಯೋಚನೆಮಾಡತೊಡಗಿದನು. ಹಾಗೆ ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಿರುವಲ್ಲಿಯೇ ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ನೇತಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಳ್ಳಿಯನ್ನು ನೋಡಿದನು. ಆನಂತರ ಅದೇ ಸೋಮಲತಿಯೆಂದು ನಿಕೈಯಾಗಿ ತನ್ನ ಅಂತರಕವಾದ ಯೋಗಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಅಂತಸ್ಥವಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ, ಆ ಲತೆಯನ್ನೂ ಹಿಂಡಿ ಯಾಗಾರ್ಥವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆದನು. ಅವರು ಈ ಆಹ್ವಾನಲಾರಣವನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಚಿಂತಿಸತೊಡಗಿದರು. ಆಗ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಆ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಕೇಳಿ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕೂರಿತು 'ತ್ರಿತನ ಯಜ್ಞವು ನೆರವೇರುತ್ತಿದೆ. ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗೋಣ' ಎಂದನು. ಅನಂತರ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಎಲ್ಲರೂ ಹೋದರು. ಆಗ ತ್ರಿತನು ಬಾವಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಒರಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆಯಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಬಂದಿದ್ದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರನ್ನಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸತೊಡಗಿದನು ಎಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ಮಾರ್ತಗಳ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಕಥಾಕ್ರಮವು ಬೇರೆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿದೆ.

ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಪಂಡಿತನಾದ Wilson ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಪರಿಧೀರವ ತ್ರಿತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಈ ರೀತಿ ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ—

The text has only ಪರಿಧೀರವ ತ್ರಿತಃ and ತ್ರಿತಃ may mean triple or threefold; making the phrase, "as through triple coverings," or defences; whence Rosen has, custodes veluti a tribus partibus constitutos; M. Langlois is more correct. In considering ತ್ರಿತಃ as a proper name; but it may be doubted if he has authority for rendering it by Soma—on libations qui porte le nom de Trita; or for the additional circumstances he narrates. The legend told by the scholiast and confirmed by other passages of the text, as well as by the version of the story found in NITIMANJARI, is wholly different. ಏತಃ, ದ್ವಿತಃ, and ತ್ರಿತಃ were three men produced in water by Agni, for the purpose of removing or rubbing off the reliques of an oblation of clarified butter, the proper function of the sacred grass, to the three blades of which placed on the altar, the legend may owe its origin; but this does not appear from the narrative. The Scholiast following Taittiriya says that Agni threw the cinders of the burnt offerings into water whence successively arose ಏತಃ, ದ್ವಿತಃ and ತ್ರಿತಃ who, it elsewhere appears, were therefore called APYAS or sons of water (ಷಂ. ೧೦೫.೫.೯) ತ್ರಿತಃ having on a subsequent occasion gone to draw water from a well, fell into it, and the Auras heaped coverings over the mouth of it to prevent his getting out; but he broke through them with ease. It is to this exploit that Indra's breaking through the defences of the Asura, Vala, is compared. The story is somewhat differently related in the NITIMANJARI. Three brothers, it is said, ಏತಃ ದ್ವಿತಃ and ತ್ರಿತಃ were travelling in a desert and being distressed by thirst came to a well from which the youngest ತ್ರಿತಃ drew water and gave it to his brothers; in requital, they threw him into the well, in order to appropriate his property and having covered the top with a cart-wheel left him in the well; in this extremity he prayed to all the gods to extricate him and by their-favour he made his escape. ಪರಿಧೀ the term of the text, means a circumference, a

circular covering or lid. Mr. Colebrooke, has briefly, but with his usual accuracy cited his story in his account of the ಮಿಗ್ಗೇಟ (As Researches viii p. 388) Dr. Roth conceives ಶ್ರೀತ to be the same as ಶ್ರೀತನ a name that occurs in a text of Rik and converting the latter into a dedications, he imagines him to be the original of Thrætona, the Zend form of Feridun, one of the heroes of the Shah-nama, and of ancient Persian tradition-Zeitschrift der D. Morgenlandischen Gesellschaft, vol. ii p. 216. Professor Lassen seems disposed to adopt this identification—Indische Alterthumskunde, Additions. The identity of ಶ್ರೀತ and ಶ್ರೀತನ, however remains to be established, and the very stanza quoted by Dr. Roth as authority for the latter name is explained in the NITIMANJARI in a very different sense from that which he has given. It is said, that the slaves of Dirghatamas, when he was old and blind, became insubordinate and attempted to destroy him, first by throwing him into the fire, whence he was saved by the Aswins. Then into water, whence he was extricated by the same divinities: upon which ಶ್ರೀತನ one of the slaves wounded him on the head, breast, and arms, and then inflicted like injuries on himself of which he perished. After these events, the sage recited in praise of Aswins the hymn in which the verse occurs—

ನ ಮಾ ಗರನ್ನ ದೋದೋ ಮಾತ್ರತಮಾ ದಾಸಾ ಯದೀಂ ಸುಸಮುಬ್ಧಮನಾಧುಃ |

ಶಿರೋ ಯದಸ್ಯ ಶ್ರೀತನೋ ವಿತಕ್ಷಕ್ಷಯಂ ದಾಸ ಉರೋ ಅಸಾವಪಿ ಗ್ನೃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೫೨-೫)

"Let not the maternal waters swallow me, since the slaves assailed this decrepit old man in like manner as the slave ಶ್ರೀತನ wounded his head, so has he struck it of himself and likewise his breast and shoulders." If this interpretation be correct there can be little relation between ಶ್ರೀತ and ಶ್ರೀತನ and between the latter and Feridun. The former term has however, found admission as a numeral, and apparently also as a proper name into the Zend books.

ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಈ ಕಥೆಯು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದರಲ್ಲೂ ಸಹ ತೋಳನ ಬೆದರಿಕೆಯಿಂದಲೇ ಶ್ರೀತನು ಬಾವಿಗೆ ಬಿದ್ದನೆಂದೂ ಅನಂತರ ಅವನು ದೇವತಾಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದನೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ರೀತಂ ಗಾಸ್ತಾನುಗಚ್ಛಂತಂ ಕೂರಾಃ ಸಾಲಾವ್ಯಕೀಸುಶಾಃ |

ಕೂಪೇ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ಯ ಗಾಃ ಸರ್ವಾಸ್ತತ ಏವಾಸಂಜಹಿರೇ ||

ಸ ತತ್ರ ಸುಷುವೇ ಸೋಮಂ ಮಂತ್ರವಿನ್ಮಂತ್ರವಿತ್ತಮಃ |

ದೇವಾಂಶ್ಚಾವಾಹಯಕ್ಷರ್ವಾಂಸ್ತಚ್ಚುಶ್ರಾವ ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ ||

ಅಗಚ್ಛೇತೋಽಥ ತಾನ್ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಕ್ಷ ವಸತ್ಯಸ್ಯ ತತ್ರೇತಃ |

ಸರ್ವದ್ರಕ್ಷ್ಯಂ ಚ ವರೂಣಸ್ಮಾರ್ಯವ್ಗ್ನೇತೈತ್ಯುಪಾಲಭತ್ ||

ಕೂಪೇಶ್ವರಾಭಿವ್ರಣಿತಾನ್ಯಂಗಾನ್ಯೇನಾಭವನ್ನಮ |
ದ್ವಷ್ಟ್ವಾ ಸರ್ವಾನಹಂ ಸೌಮಿ ಯದ್ಯಪ್ಯೇಕೋ ನ ಪಶ್ಯತಿ ||

ಬೃಹಸ್ಪತಿಪ್ರಚೋದಿತಾ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಗಣಾಸ್ತ್ರಯಃ |
ಜಗ್ಬ್ರಹ್ಮಿತಸ್ಯ ತಂ ಯಜ್ಞಂ ಧಾಗಾಂಕ್ವ ಜಗ್ಯಹುಃ ಸಹ ||

ಬೃಹಸ್ಪತಿಪ್ರತಸ್ಯೈತಂ ಜ್ಞಾನಂ ವಿಜ್ಞಾನಮೇವ ಚ |
ಶ್ವಚೇನಾಂಶ್ವೇನ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಜಗಾದರ್ಷಿರಸಾವಿತಿ ||

• (ಬೃ. ದೇ. ೩-೧೩೨-೧೩೬)

ಕ್ರೂರಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಆ ತೋಳನ ಮರಿಗಳು ತ್ರಿತನನ್ನು ಬಾವಿಗೆ ತಳ್ಳಿ ಅವನ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಿಂದ ಕಸಿದುಕೊಂಡು ಹೊರಟುಹೋದವು. ಆಗ ಮಂತ್ರವಿಕ್ರಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಮಂತ್ರವಿತ್ತಾದ ತ್ರಿತನು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆದನು. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಈ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಕೇಳಿ ಸಕಲದೇವತೆಗಳೊಡನೆಯೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಬಂದನು. ಅವರು ಬಂದೊಡನೆಯೇ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅಸಮಾಧಾನದಿಂದ ಈ ವರುಣನ ಮತ್ತು ಅರ್ಯಮನ ಸರ್ವ ದ್ಯುಕ್ತ (ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನೋಡತಕ್ಕ ಶಕ್ತಿ) ಈಗಿಲ್ಲಿ ಹೋಯಿತು ? ಈ ಬಾವಿಯ ಇಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದ ನನ್ನ ಅಂಗಳೆಲ್ಲವೂ ಗಾಯವಾಗಿವೆ. ನಾನು ಅವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ನೋಡುತ್ತಾ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಸಹ ನನ್ನನ್ನು ಅವರಲ್ಲೊಬ್ಬರೂ ನೋಡು ವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲ ಎಂಬ ಪರಿತಾಪದಿಂದ ತನ್ನ ಅಸಮಾಧಾನವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದನು. ಆಗ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯಿಂದ ಚೋದಿತ ರಾದ ಸರ್ವದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಆ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು. ಅನಂತರ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ತ್ರಿತನ ಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ವಿಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಶ್ಲಾಘಿಸಿದನು. ಇದು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತ ವಾಗಿರುವ ಕಥೆ.

ಅಪ್ಪೊಂತಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಅಪ್ಪಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅಂತರಿಕ್ಷಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ರುವ ಚಂದ್ರನೆಂದರ್ಥ.

ಸುಪರ್ಣಃ—ಶೋಭನ ಪತನಃ | ಮನೋಹರವಾದ ಸಂಚಾರವುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಸುಪರ್ಣ ಇತಿ ರಶ್ಮಿ ನಾಮ | (ಐ. ೨-೧೫) ಕಿರಣವೆಂದು ಸುಪರ್ಣ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥ. ಸುಸುಮ್ಮನೆಂಬ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚಂದ್ರನೆಂದರ್ಥ.

• ನ್ಯಾಕರಣತ್ರಯಾ |

ಚಂದ್ರಮಾಃ—ಚಂದ್ರಂ ಆಹ್ವಾನನಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತಃ ನಿರ್ಮಿಮೀತೇ ಇತಿ ಚಂದ್ರಮಾಃ (ಸಕಲ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಸಂತೋಷ ಜನಕ) ಮಾಹ್ ಮಾನೇ. ಚಂದ್ರ ಶಬ್ದ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಚಂದ್ರೇ ಮಾಹೂಷಿ ಡಿತ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿಕ್ತಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ಚಂದ್ರಮಾಃ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದಾಸೀಭಾಷಾ:ದಿಬುಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದಪುರ ಬಾಧಕವಾಗಿ ಪೂರ್ವ ಪದವ್ರಕ್ತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಅತ್ಯೇಸಂತಸ್ಯ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಭಿ.

ಅಸ್ಮು—ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮೀವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಪರ್ಣಃ—ತೋಭನಾಃ ಪರ್ಣಾಃ ರಶ್ಮಯಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಪರ್ಣಃ ನೆಚ್ಚು ಸುಭ್ಯಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಾವತೇ—ಸ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ನೇಗರೂಪ ಅರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಲಿಟಿನಲ್ಲಿ ಸಾಘ್ರಾಧ್ಯಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಧಾವಾದೇಶ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಕದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಸರವಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿವಿ—ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಂದಂತಿ—ವಿದಲ್ಯ ಲಾಭೇ ಧಾತು. ತುದಾದಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಹುನಚನರೂಪ. ಶೇಮು-ಖಾದೀನಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮು ಬರುತ್ತದೆ. ತಿಹಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿತ್ತಮ್—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಅದಾದಿ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಲೋಟೋ-ಲಬ್ಧತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಬ್ಧದ್ವಾವಿರುವುದರಿಂದ ತೆಸ್ಥೆಸ್ಥೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಾದೇಶ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಖಿರಿಚಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ದಲಾರಕ್ಕೆ ಚತ್ವಃ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಚ್ಚಿ ತಿಹಂತಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಯ—ಇದಂ ಕಬ್ಬ. ಪಕ್ಷೀ ವಿಕವಚನದಿಂದ ತ್ಯದಾದ್ಯತ್ಯ ಬಂದಾಗ ಟಾಜಿಸಿಜಸಾಮಿನಾತ್ ಸ್ಯಾಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸ್ಯಾದೇಶ. ಹಲಿ ಲೋಪೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಮಿನ ಇದಿಗೆ ಲೋಪ. ಕ್ರಿಯಾ-ಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರದಾನಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ಯೇ. ಊಡಿದಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

ಸಂಹಿತಾಪಠಃ

ಅರ್ಥಮಿದ್ಧಾ ಉ ಅರ್ಥಿನ ಆ ಜಾಯಾ ಯುವತೇ ಪತಿಂ |
 ತುಂಜಾತೇ ವೃಷ್ಟ್ಯಂ ಪಯಃ ಪರಿದಾಯ ರಸಂ ದುಹೇ ವಿತ್ತಂ
 ಮೇ ಅಸ್ಯ ರೋದಸೀ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅರ್ಥಂ | ಇತ್ | ವೈ | ಉಂ | ಇತಿ | ಅರ್ಥಿನಃ | ಆ | ಜಾಯಾ | ಯುವತೇ |
 ಪತಿಂ |
 ತುಂಜಾತೇ ಇತಿ | ವೃಷ್ಟ್ಯಂ | ಪಯಃ | ಪರಿದಾಯ | ರಸಂ | ದುಹೇ | ವಿತ್ತಂ |
 ಮೇ | ಅಸ್ಯ | ರೋದಸೀ ಇತಿ || ೨ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ಅರ್ಥಿನೋ ಧನಮವೇಕ್ಷಮಾಣಾಃ ಪುರುಷಾ ಅರ್ಥಮಿದ್ವೈ ಅಪೇಕ್ಷಿತಂ ಧನಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತ್ಯೇವ |
 ನಾಹಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋಮಿ | ಉ ಇತ್ಯೇತತ್ಪಾದಪೂರಣಂ | ಅಪಿ ಛಿ ಜಾಯಾನ್ಯದೀಯಾ ಛಾರ್ಯಾ ಪತಿಂ
 ಸ್ತಪತಿಮಾ ಯುವತೇ | ಅಧಿಮುಖ್ಯೇನ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ಮದೀಯಾ ತು ಮದ್ವಿರಹಾದ್ವಿತಾಸೀತ್ | ಅಪಿ ಛಿ
 ಸಂಯುಕ್ತೌ ತೌ ಜಾಯಾಪತಿಃ ವೃಷ್ಟ್ಯಂ ನೀರ್ಯರೂಪಂ ಪಯ ಉದಕಂ ತುಂಜಾತೇ | ಪ್ರಜನನಾ-
 ಯಾನ್ಯೋನ್ಯಸಂಘಟ್ಟನೇನ ಪ್ರೇರಯತಃ | ತದನಂತರಂ ರಸಂ ಪುರುಷಸ್ಯ ಸಾರಭೂತಂ ನೀರ್ಯಂ
 ಪರಿದಾಯ ಗರ್ಭಾಶಯೇನಾದಾಯ ಗರ್ಭರೂಪೇಣ ವ್ಯಕ್ತಾ ಮಹೇ | ಮಗ್ನೇ | ಪುತ್ರರೂಪೇಣ ಇನ-
 ಯತಿ | ಮಮ ತು ಪುತ್ರೋಽಪಿ ನೋಕ್ತವ್ಯತೇ | ಅತ ಇದಂ ಮದೀಯಂ ದುಃಖಂ ಹೇ ದ್ಯಾನಾಪ್ಯಥಿವ್ಯೌ
 ಜಾನೀತಂ || ಉ | ಉಚಾಃ ಸಾ. ೧.೧.೧೭ | ಇತಿ ಶಾಕಲ್ಯಸ್ಯ ಮತೇನ ಪ್ರಗೃಹ್ಯತಾತ್ ಪುನ್ ತಪ್ರಗೃಹ್ಯಾ
 ಅಚೀತಿ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಃ | ಯುವತೇ | ಯು ಮಿತ್ರಣೇ | ವ್ಯತ್ಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಕಬ್ಬುಕಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ
 ವ್ಯತ್ಯೇನೇನ ತಃ | ತುಂಜಾತೇ | ತುಜಿ ಜಿಜಿ ಹಿಂಸಾಬಲದಾನನಿಕೇತನೇಷು | ಇದಿತ್ಯುನ್ಮಮ್ |
 ವ್ಯತ್ಯೇನೇನ ಕ್ಷಮ್ | ಶ್ವಾನೈಲೋಪಃ | ಮಹೇ | ಮಹ ಪ್ರಪೂರಣೇ | ಲೋಪಸ್ತು ಅತ್ಯನೇಪದೇಷ್ವತಿ
 ತಲೋಪಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅರ್ಥಿನೀ- (ನನ್ನನ್ನುಳಿದು) ಧನಾಪೇಕ್ಷಿಗಳಾದ (ಇತರ) ಎಲ್ಲಾ ಪುರುಷರೂ | **ಅರ್ಥಂ-** ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದ ಧನವನ್ನು | **ಇತ್ ವೈ-** ಹೊಂದಿಯೇ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ | **ಜಾಯಾ-** (ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ಪುರುಷನ) ಪತ್ನಿಯೂ | **ಪತಿಂ-** (ತನ್ನ ತನ್ನ) ಪತಿಯನ್ನು | **ಅ ಯುವತೇ-** ಅನರದಿಂದ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ | **ವ್ಯಷ್ಟ್ಯಂ-** ವೀರ್ಯ ರೂಪವಾದ | **ಪಯೋ-** ಉದಕವನ್ನು | **ತುಂಜಾತೇ-** ಸುಂಚಿಸುತ್ತಾಳೆ | **ರಸಂ-** (ತನ್ನ ಪುರುಷನ) ವೀರ್ಯವನ್ನು | **ಪರಿದಾಯ-** (ಗರ್ಭರೂಪದಲ್ಲಿ) ತೆಗೆದುಕೊಂಡು | **ದುಹೇ-** (ಪುತ್ರನನ್ನು) ಪಡೆಯುತ್ತಾಳೆ (ನನಗೂ ನನ್ನ ಪತ್ನಿಗೂ ಈ ಯಾವ ಭಾಗ್ಯವೂ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ) | **ರೋದಸೀ-** ಎಲೈ ದ್ವಾವಾಸ್ಯಧಿವಿಗಳೇ | **ಮಮ-** ನನ್ನ | **ಅಸ್ಯ-** ಈ ಸ್ತ್ರೀತ್ವವನ್ನು ಅಥವಾ (ನನ್ನ ಕೂಪಪತನದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ) ದುಃಖವನ್ನು | **ವಿತ್ತಂ-** ಗಮನಿಸಿ ತಿಳಿಯಿರಿ.

ಭಾಷಾರ್ಥ

ನನ್ನನ್ನುಳಿದು ಧನಾಪೇಕ್ಷಿಗಳಾದ ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ಪುರುಷರೂ ಅವರು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದ ಧನವನ್ನು ಹೊಂದಿಯೇ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ನನ್ನ ಪತ್ನಿಯೊಬ್ಬಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇತರ ಎಲ್ಲರ ಪತ್ನಿಯರೂ ಅವರವರ ಪತಿಗಳನ್ನು ಅರದಿಂದ ಸೇರಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ವೀರ್ಯರೂಪವಾದ ಉದಕವನ್ನು ಸುಂಚಿಸಿ ತಮ್ಮ ಪುರುಷರ ವೀರ್ಯವನ್ನು ಗರ್ಭರೂಪದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು ಪುತ್ರನನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ. ನನ್ನ ಪತ್ನಿಗೆ ಈ ಭಾಗ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲೈ ದ್ವಾವಾಸ್ಯಧಿವಿಗಳೇ, ಕೂಪಪತನದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ನನ್ನ ಈ ದುಃಖವನ್ನು ಚಿನ್ನಾಗಿ ಅರಿತು ನನ್ನ ಸ್ತ್ರೀತ್ವವನ್ನು ಕೇಳಿ ನನ್ನನ್ನು ಬಾವಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿ ನನ್ನ ದುಃಖವನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿರಿ.

English Translation

Those who seek for wealth, obtain it : a wife enjoys (the presence of her husband, and from their union progeny is engendered. Heaven and earth, be conscious of this (my affliction).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ಸೂಕ್ತದ ಹೀತಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪರಿಧೇನಯತೇ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಈಶ್ವರ ಮುಷಿಯು (ಅಥವಾ ತ್ರಿ ತನು) ಭಾವಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರಲಾಗದೆ ದುಃಖದಿಂದ ಪರಿತಪಿಸುತ್ತಾ ಇತರರು ಸುಖವಾಗಿರುವಾಗ ತಾನು ಈರಿತ ದುಃಖವನ್ನನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವೆನೆಂದು ಪ್ರಲಾಪನಾಡುತ್ತಿರುವವನು ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅರ್ಥಮಿತ್ಯಾ ಉ ಅರ್ಥಿನೀ- ಧನವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುವವರು ಅವರಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟು ಧನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಸುಖದಿಂದಿರುವರು. ಆದರೆ ನಾನು ಈಗ ಈ ಭಾವಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಧನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಾವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ನನ್ನ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಧನದಿಂದ ಲಭಿಸುವ ಸುಖವಿಲ್ಲವಲ್ಲ ಎಂದು ಪರಿತಾಪಪಡುವನು.

ಅ ಜಾಯಾ ಯುವತೇ ಪತಿಂ—ಯುವತಿಯಾದ ಸ್ತ್ರೀಯು ಚಂದ್ರನ ಆಹ್ವಾದಕರವಾದ ಬೆಳದಿಂಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪತಿಯನ್ನು ಸೇರಿ ಸುಖಿಸುವಳು. ಆದರೆ ನಾನು ಭಾವಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವುದರಿಂದ ನನಗೆ ಆ ಸುಖವಿಲ್ಲ. ನನ್ನ ಪತಿಯು ವಿರಹದುಃಖದಿಂದ ವ್ಯಥೆಪಡುತ್ತಿರುವಳು.

ತುಂಜಾತೇ ವೃಷ್ಣಂ ಪಯಃ ಪರಿಧಾಯ ರಸಂ ದುಡೇ—ದಂಪತಿಗಳು ಇಂತಹ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಯು ಪುರುಷನ ಸಾರಭೂತವಾದ ವೀರ್ಯವನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿ ಪುತ್ರಸಂತತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವಳು ಆದರೆ ನನಗೆ ಪುತ್ರಸಂತಾನವು ಲಭಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಎಲೈ ದ್ರಾವ್ಯವಾಪ್ಯಧಿವಿಗಳೇ, ನೀವು ನನ್ನ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ನನ್ನ ದುಃಖವನ್ನು ತಿಳಿದು ನನ್ನನ್ನು ಕಾಪಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವೆನು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಉ+ಅರ್ಥಿನಃ—ಉಚಾಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಾಕಲ್ಪರ ಮತದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಗೃಹ್ಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅಚ್ ಪರವಾದಾಗ ಪುನಃ ಪ್ರಗೃಹ್ಯಾ ಅಚಿ ನಿತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಥಮ್—ನು ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಟೀಕಾದಿಕ ಧನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇತಿಗೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆಯ್ದಾತೃಪ್ರರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯುವತೇ—ಯು ವಿಶ್ವಣಾವಿತ್ರಣಯೋಃ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಶಬ್ದುಕ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಶ ವಿಕರಣ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇದು ಜಾತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಚಿಶ್ಚ ಧಾತುಭೃವಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಜಾದೇಶ. ಯುವತೇ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಣ್ಣ ತಿಣ್ಣಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತುಂಜಾತೇ—ತುಂಜಿ ಪಿಪಿ ಹಿಂಸಾಬಲದಾನನಿಕೇತನೇಷು. ಧಾತು. ಧಾತುವು ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದಿತ್ತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಮಿವಿಬೋಲಂತ್ಯಾತ್ಪ್ರೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚನ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಪರವರ್ಣ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿ ಕ್ರಮ್ ವಿಕರಣ. ಲಟ್ಲಾದಿವಚನದಲ್ಲಿ ಆತಾಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತ ಆತ್ಮನೇಪದಾನಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ ಏತ್ಯ. ಶ್ಚಾನ್ಯೇಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತುಂಜಾತೇ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆಯ್ದಾತೃಪ್ರರದಿಂದ ಆಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೃಷ್ಣಮ್—ವೃಷ್ಣಃ ಧಾತುಃ ವೃಷ್ಣಮ್. ಧಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಭವಂಜ್ಞಾ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಲೋಪೋಽನಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಜಾತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಆಯ್ದಾತೃಪ್ರರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೆರಿವಾಯೆ—ತುದಾಜ್ ದಾನೇ ಧಾತು. ಸಮಾಸೇ ನೇಜ್ ಪೂರ್ವೇ ಕ್ತೋಲ್ಯಪ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಾ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲ್ಯಬಾದೇಶ.

ದುಹೇ—ದುಹ ಪ್ರಪೂರಣೇ. ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತ ಅತ್ಯನೇ ಪದಾನಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ ಏತ್ಯ. ಲೋಪಸ್ತ ಅತ್ಯನೇ ಪದೇಷು—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೨ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಮೋ ಷು ದೇನಾ ಅದಃ ಸ್ವರವ ಪಾದಿ ದಿವಸ್ವರಿ ।

ಮಾ ಸೋನ್ಯಸ್ಯ ಶಂಭುವಃ ಶೂನೇ ಭೂಮ ಕದಾ ಚನ ವಿ

ತ್ತಂ ಮೇ ಅಸ್ಯ ರೋದಸೀ || ೩ ||

। ಪದಪಾಠಃ ।

ಮೋ ಇತಿ । ಸು । ದೇನಾಃ । ಅದಃ । ಸ್ವಃ । ಅವ । ಪಾದಿ । ದಿವಃ । ಪರಿ ।

ಮಾ । ಸೋನ್ಯಸ್ಯ । ಶಂಭುವಃ । ಶೂನೇ । ಭೂಮ । ಕದಾ । ಚನ । ವಿತ್ತಂ ।

ಮೇ । ಅಸ್ಯ । ರೋದಸೀ ಇತಿ ।

|| నామగ్రాహ్యం ||

దే దేవాః స్వః స్వగ్గేః వర్తమానమదస్తదస్మదియం పితృపితామహప్రపితామహాత్మకం
 సేంశానం దివస్తరి దివత్కీలాలరి వర్తమానం మోః షు మ్యువావ సాది | అవసన్నం వివసన్నం
 భృత్యవ్యం మా ధోః మమ పుత్రాభావాః | పుత్రేణ లోకాశాన్తాయతి నాపుత్రస్య లోకకోఽ-
 స్తితి త్పతేః | అత్యో వయం గోఽమ్యస్య గోఽమసానాహస్య పితృగణస్య శంభువః సుమిస్య
 భావయతః పుత్రస్య కునీః ఆపగమనీః కదా జన కదాజిదపి మా భూమి | యుష్యత్సా-
 దాన్మమ పుత్రా జాయంశాం | అత్యో మామస్మాద్దుఃఖాదుత్పారయతేత్యథః దే ద్యావా-
 పృథివ్యా యువాం జ మదియం విజ్ఞాపనం జానితం || మోః | మా లు ఇతి సేవతద్వయ-
 సముదాయో మ్యవేత్యస్యాథేః | సు ఇత్యేతదవధారణే | సు ఇ ఇతి శక్తేం | సాది | పద
 గతో | టిణో తే పదః | సా. ౩.౧.౬౦ | ఇతి కర్తరి లుజా త్కేఽన్తిణాదీతః | దివః | లూడిద-
 మితి విభక్తేరుదాత్తత్వం | పంచమ్యాః పరావధ్యథ ఇతి వివర్జనియేస్య శక్తేం | గోఽమ్యస్య
 గోఽమమహతి యః | సా. ౪.౪.౧౩౬ | ఇతి యప్రత్యయః | శంభువః | భవతేరంతేభావిత్య-
 థాత్పిత్వా | కునీః | టుఽఽత్పి గతివద్వ్యుత్థేః | భావేః నిష్ఠా | త్పిదిత్యో నిష్ఠాయామితిఽఽ-
 ప్తతివేదః | వటిస్యపిఽత్పాదినా సంప్రసారణం , ఓదితత్వ | సా. ౭.౨.౪౫ | ఇతి నిష్ఠానత్వం |
 వ్యత్యయేనామ్యుదాత్తత్వం | వృషాదివా ద్ద్రష్టవ్య || ౩

ప్రతిపదార్థ

దేవాః—ఎట్టి దేవతగళే | స్వః—స్వగ్గదర్లరువ | అదః—నన్న (పితృపితామహప్రపితామహాది
 గళన్ను) | దివస్తరి—స్వగ్గద మేలిన వాసదింద | మోః షు అవ సాది—భృష్టరాగువంతే మండిత
 వాగయు మాదబేడిది. | గోఽమ్యస్య—గోఽమరసద వానకే యోగ్యవాద పితృగణకే | శంభువః—
 తర్వదాయకవాద పుత్రన | కునీః—అభావదర్లి | కదా జన—యావాలూ | మా భూమి—
 (నావు) ఇరువంతే ఆగబేద | లోకకోఽస్తి—ఎట్టి ద్యావాపృథివిగళే | మోః—నన్న | అస్య—ఈ గోఽత్
 వన్ను అధవా (కూపపతనదింద వ్రాప్తవాద) చుఃబదస్సు ; విత్తం—గనుపి ౩వయిం |

భావార్థ

ఎట్టి దేవతగళే, నాను పుత్రరహితనాగిచ్చు అచే కారణదింద స్వగ్గదర్లరువ నన్న పితృపితా
 మహప్రపితామహాదిగళన్ను స్వగ్గద మేలిన వాసదింద భృష్టరాగువంతే మండితవాగయు మాద
 బేడిది. గోఽమరసద వానకే యోగ్యవాద పితృగణకే తర్వదాయకనావ పుత్రన అభావదర్లి నాను
 యావాలూ ఇరువంతే ఆగబేద. ఎట్టి ద్యావాపృథివిగళే, నన్న కూపపతనదింద వ్రాప్తవాద చుఃబ
 వన్ను టేన్నాగి అంఠ, నన్న ఈ గోఽత్వనన్ను కేళి నన్ను బావియింద మేలత్పిత్తిది.

English Translation

Never, gods, may this (my ancestry), abiding above in heaven, be excluded (from it); never may we be in want (of a son) the cause of joy (to his progenitors,) entitled to libations of Soma juice. Heaven and earth be conscious of this (my affliction)

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅದೇ—ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಅರ್ಥವು ವ್ಯಪ್ತವಾಗಿಲ್ಲ. ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಅದೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತತ್-ಆ (ದ್ವಿತೀಯಾಬಹು) ವಚನ) ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದಾದರೂ (ನಿ. ೨-೬) ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಸ್ವಃ ಮತ್ತು ದಿವಸ್ವಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಸ್ವಃ—ಸ್ವರ್ಗೇ ವರ್ತಮಾನಮದಸ್ತದಸ್ತದೀಯಂ ಪಿತೃಪಿತಾಮಹಪ್ರಪಿತಾಮಹಾ ತ್ವಕಂ ಸಂತಾನಂ ದಿವಸ್ವಂ—ದಿವಸ್ತೋಽಪಂ—ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕದ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ನಮ್ಮ ಪಿತೃಪಿತಾಮಹಪ್ರಪಿತಾಮಹರಾದಿಯಾದ ನಮ್ಮ ವಂಶದವರನ್ನು ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಇವರಂತೆಯೇ,

ಶಂಭುವಃ ಶೂನೇ ಕದಾಚನ ಮಾ ಭೂಮು—ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶಂಭುವಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಪುತ್ರನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ, ಅಂತಹ ಪುತ್ರರಹಿತನಾಗದಿರುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಕೆಲವು ಅಭಿನಿಕಪಂಡಿತರು ಸ್ವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆದಿತ್ಯನೆಂದು (ಸ್ವರಾದಿತ್ಯೋ ಭವತಿ ನಿ ೨-೧೪), ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಸ್ವರ್ಗದ ಮೇಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯನು ನಮಗೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟು ಮಾಡದಂತೆ ಆಗದಿರಲಿ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿರುವರು.

ಅದೇ—ಆತ್ ಶಬ್ದ. ಆತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತಚ್ಛಬ್ದಾರ್ಥವಿರುವುದು. ಅದೇ ಎಂದರೆ ಅವರನ್ನು ಅಥವಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಅವರನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ಶಬ್ದವು—

ಯದದೋ ಪಿತೋ ಅಜಗನ್ವಿವಸ್ವ ಪರ್ವತಾನಾಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೮೭-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ—ಅದೇ—ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ,

ಉತಾದಃ ಪರುಷೇ ಗಪಿ ಸೂರಶ್ಚಕ್ರಂ ಹಿರಣ್ಯಯಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೬-೨೬-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅದೇ-ತಸ್ಯ ರಥಸ್ಯ | ಆ, ಆದರೆ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ,

ಯತ್ಕ್ಲೋ ದೀರ್ಘಪ್ರಸವ್ಯನಿ ಯದ್ವಾದೋ ರೋಚನೇ ದಿವಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೧೦-೧)

ಯವದೋ ದಿವೋ ಅರ್ಣವ ಇನೋ ವಾ ಮದಭೋ ಗೃಹೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೨೬-೧೭)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಅದಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಮುಷ್ಮಿನ್ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ,

ಯೇ ಸೋಮಾಸಃ ಪರಾವತಿ ಯೇ ಅರ್ನಾವತಿ ಸುಸ್ವಿರೇ |

ಯೇ ನಾವಃ ತರ್ಯಣಾವತಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೬೫-೨೨)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕನಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮಿನ್ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆಮದರಿಂದ ಅತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತತ್ಪ್ರಬ್ಧಾರ್ಥವೇ ಇರುವುದೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವು.

ಸ್ತುತಿ—ಸ್ತುಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಿರುವುವು. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗವೆಂಬ ಸಾಧಾರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇವರ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. (ಏ. ೨-೧೩)

ಪ್ರತೈರ್ಜ್ ದೇವಾನಾಂ ವಿಶಃ ಪ್ರತೈಜ್ಜು ದೇಶಿ ಮಾನುಷಾನ್ |

ಪ್ರತೈರ್ಜ್ ವಿಶ್ವಂ ಸ್ವರ್ವಶೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೦-೫)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕನಲ್ಲಿ ಸ್ತುಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿ-ಸ್ವರ್ಗೋಕ್ತಂ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವರ್ಗೋಕ್ತವೆಂದರ್ಥವು. ಸ್ವರಾದಿತೋ ಭವತಿ | ಸ್ತುಃ ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯನ ಹೆಸರು.

ಯಾಥೇ ರೇಭಂ ನಿವೃತಂ ಸಿತಮದ್ವೈ ಉದ್ವಂದನಮೈರಯತಂ ಸ್ವರ್ವಶೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೨-೫)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕನಲ್ಲಿ ಸ್ತುಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸ್ವರಾದಿತಂ ಅದಿತ್ಯ ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ,

ತೈನಾ ವಹಂತೋ ದುರೋ ವ್ಯೃಣ್ಣನ್ನವಂತ ವಿಶ್ವೇ ಸ್ವ ಧ ದ್ಯೌಶೀಕೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೯-೫)

ಸಿಂಧುಂ ನ ಕ್ಷೋದಃ ಪ್ರ ನೀಚೈರೈನೋನ್ನವಂತ ಗಾವಃ ಸ್ವ ಧ ದ್ಯೌಶೀಕೇ |

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಸ್ತುಃ-ನಭಸಿ, ಅಂತರಿಕ್ಷವೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ,

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೬-೫)

ನಿ ಯಂ ದಧುರ್ವನುಷ್ಯಾಸು ವಿಶ್ವಂ ಸ್ವ ಧ ಧಿ ಚಿತ್ರಂ ವಪುಸೇ ವಿಭಾವಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪೮-೧)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕನಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಕರು ಸ್ವರಾದಿತ್ಯೋ ಭವತಿ ಸು ಅರಣಃ ಸು ಈರಣಃ ಸ್ವೃತೋ ರಸಾಪ್ರಸಕ್ತೋ ಭಾಸಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಸ್ವೃತೋ ಭಾಸೇತಿ ವಾ - ಎಂದು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಭಾಸಾ-ಎಂದರೆ ಪ್ರಕಾಶನೆಂದೂ ಅರ್ಥವು. ಸ್ವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಣಃ ಕ್ಷೋದಃ ನೊದಲಾದ ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಃ ಎಂದರೆ ಉದಕನೆಂದೂ ಅರ್ಥವು. (ನಿ ೨-೨೪)

೧೦೫ ಕ ನಾಸ್ತಕ್ರಿಯಃ

ನೋ, ಸು—ನಾ ಮತ್ತು ಉ ಎಂಬ ಇವೆರಡು ನಿಪಾತಗಳು ಮೈವ (ಇಬ್ಬನೇ ಇಬ್ಬ) ಎಂಬರ್ಥವಲ್ಲ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಸು ಎಂಬುದು ಅಪಧಾರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ (ನಿಶ್ಚಯ) ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸುಚಾಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಸತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಃ—ಸ್ಯೌಃ ಸ್ವರೌ ಸರಿಶೌ—(ಫಿ. ಸೂ. ೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಾದಿ—ಪದ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃಬಲಿಷ್ಠ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಚ್ಲೇಃ ಸಿಚ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಚಿಣ್ತೇಶವೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಚಿಣಾದೇಶ. ಣಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಅತೆ ಉಪಧಾಯಾಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ. ಚಿಣೋಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ತರಬ್ಬಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ನೆ ಮಾಜ್ಯೋಗೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗನು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ದಿವಃ—ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದಿವಃಪರಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪಂಚಮ್ಯಾಃ ಪರಾವಧ್ಯರ್ಥೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಸತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೋಮ್ಯಸ್ಯ—ಸೋಮಮಹರ್ಷತಿ ಯಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ಯಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯವಾದುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಷ್ಠೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಕಂಭುವಃ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾಶೋರುವುದರಿಂದ ಆಂತರ್ಭಾವಿತ ಣ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ರಿಪೌ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಪೌ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಷ್ಠೀಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ನಭೂಸುಧಿಯೋಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಣ್ ನಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಚಿಶ್ಚ ಧಾತುಭ್ಯವಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾವೇಶ. ಕೃಮತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕೂನೇ-- ಟು ಓತ್ತಿ ಗತಿವ್ಯದ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರೀದಿತೋ ನಿಷ್ಕಾಯಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇನ್ನೇದಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದು ಪರನಾಮಾಗ ವಚಿಸ್ಯಪಿ ಯಜಾದೀನಾಂ ಕಿತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು

ವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛೆ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಧಾತುವು ಓದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಓದಿತೆಕ್ಕ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷ್ಪಾತಕಾರಕ್ಕೆ ನಕ್ಷ. ಹಲಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ. ವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ವ್ಯಪಾದಿಯ ಅಕ್ಕತಿಗಣವಾದುದರಿಂದ ವ್ಯಪಾದೀನಾಂ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೂಮಿ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲುಹ್ ಉತ್ತಮುಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ-ನಿತ್ಯಂ ಣಿಂತಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ. ಗಾತಿಸ್ತಾ ಘಟಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಗೆ ಲೋಪ. ನಮಾ ಚಿಯೋಗೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಿಣಂತನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

—:—

ಸಂಹಿತಾಶಾಖಾ

ಯಜ್ಞಂ ಪೃಚ್ಛಾಮ್ಯವಮಂ ಸ ತದ್ಭೂತೋ ವಿ ವೋಚತಿ |
 ಕ್ಷಮುತಂ ಪೂರ್ವ್ಯಂ ಗತಂ ಕಸ್ತದ್ಭಿಫಃ ನೂತನೋ ವಿತ್ತಂ
 ಮೇ ಅಸ್ಯ ರೋದಸೀ || ೪ ||

| ಸದಾಶಿ |

ಯಜ್ಞಂ | ಪೃಚ್ಛಾಮಿ | ಅವಮಂ | ಸಃ | ತತ್ | ದೂತಃ | ವಿ | ವೋಚತಿ |
 ಕ್ಷ | ಮುತಂ | ಪೂರ್ವ್ಯಂ | ಗತಂ | ಕಃ | ತತ್ | ಬಿಫಃ | ನೂತನಃ | ವಿತ್ತಂ |
 ಮೇ | ಅಸ್ಯ | ರೋದಸೀ | ಇತಿ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯಜ್ಞಂ ಯಜನೀಯಮವಮಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ದೇವಾನಾನಾದಿಭೂತಂ | ಅಗ್ನಿಮುಫುಂ ಪ್ರಥಮೋ ದೇವಶಾನಾಂ | ಐ. ಐತ್ಯಾ. ೧-೪ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಅಗ್ನಿವೈ ದೇವಾನಾಮವಮ ಇತಿ ಐತ್ಯಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛ | ತಮಗ್ನಿಂ ಪ್ರಚ್ಯಾಮಿ | ಯನ್ಮಯಾ ಪ್ರಪ್ತಂ ತದ್ದೇವಾನಾಂ ದೂತಃ ಸೋಽಗ್ನಿರ್ವಿವೋಚತಿ | ವಿವಿಚ್ಯ ಕಥಯತು | ಕಿಂ ಪುನಸ್ತಪ್ತೈಶ್ಚೈತ ಇತಿ ಚೇತ್ ಉಚ್ಯತೇ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವದೀಯಂ ಪೂರ್ವ್ಯಂ ಪೂರ್ವಕಾಲೀನಮೃತಂ ಭದ್ರಂ ಸ್ತೋತ್ರೈಶ್ಚೈತ ಕೃತಂ ಶ್ರೇಯಃ ಕ್ವ ಗತಂ | ಕುತ್ರೇವಾನೀಂ ವರ್ತತೇ | ನೂತನೋ ನವತರಸ್ತುತೋಽನ್ಯಃ ಕಃ ಪುರುಷಸ್ತದ್ವಿದ್ವಂ ಬಿಭರ್ತಿ | ಧಾರಯತಿ | ಯದಿ ತ್ವಯ್ಯವರ್ತಿಸ್ಯತ ಮಮೇದ್ಯತೀ ದಶಾಪಿ ನಾಭವಿಸ್ಯತ್ | ಅತಸ್ತತ್ ಕ್ವ ಗತಮಿತಿ ಕಥಯ || ವೋಚತಿ | ವಚಿ ಪರಿಭಾಷಣೇ | ಅಲೆಟ್ಟಿಡಾಗಪುಃ | ವಚಿ ಉಮಿತಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಧಾತೋರುಮಾಗಮಃ | ಕ್ವ | ಕಿಮೋತ್ | ಪಾ. ೫.೩-೧೨ | ಇತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥೋತ್ | ಕ್ವಾತಿ | ಪಾ ೭.೨-೧೦೫ | ಇತಿ ಕಿಮಃ ಕ್ವಾದೀಶಃ | ತಿತ್ವೈತಿ ಇತಿ ಸ್ಮರಿತತ್ವಂ | ಪರೇಣ ಸಹ ಋತ್ಯಕ ಇತಿ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯಜ್ಞಂ—ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನೂ | ಅವಮಂ—(ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ) ಮೊದಲನೆಯವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಪ್ರಚ್ಯಾಮಿ—ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ | ತತ್—ನಾನು ಕೇಳಿಕೊಂಡ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು | ದೂತಃ—ದೇವ ಮೂತನಾದ | ಸಃ—ಆ ಅಗ್ನಿಯು | ವಿವೋಚತಿ—(ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ) ಬಿಡಿಸಿಹೇಳಲಿ. (ನನ್ನ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಏನೆಂದರೆ) | (ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ) | ಪೂರ್ವ್ಯಂ—(ನಿನ್ನಲ್ಲಿ) ಹಿಂದೆ ಇದ್ದಂತಹ | ಋತಂ—ಉಪಕಾರ ಬುದ್ಧಿಯು | ಕ್ವ ಗತಂ—ಎಲ್ಲಿ ಹೋಯಿತು ? | ನೂತನಃ—ಹೊಸಬನಾದ | ಕಃ—ಯಾವ ಪುರುಷನು | ತತ್—ಆ ಉಪಕಾರ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು | ಬಿಭರ್ತಿ—ಹೊಂದಿರುತ್ತಾನೆ ? | ರೋದಸೀ—ಎಲೈ ದ್ವಾನಾಪ್ಯಧಿವಿಗಳೇ, ಮೇ—ನನ್ನ | ಅಸ್ಮ—ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಅಥವಾ ದುಃಖವನ್ನು | ವಿತ್ತಂ—ಗಮನಿಸಿ ತಿಳಿಯಿರಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

“ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಇದ್ದಂತಹ ಉಪಕಾರ, ಬುದ್ಧಿಯು ಈಗ ಎಲ್ಲಿ ಹೋಯಿತು ? ಯಾವ ಹೊಸ ಪುರುಷನು ಈಗ ಉಪಕಾರ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾನೆ ? ನೀನು ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಇದ್ದಿದ್ದರೆ ನನಗೆ ಈ ದುಃಖವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ” ಎಂದು ಯಜ್ಞಾರ್ಹನೂ, ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಮೊದಲನೆಯವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ನಾನು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ. ನನ್ನ ಕೇಳಿಕೆಯನ್ನು ದೇವಮೂತನಾದ ಆ ಅಗ್ನಿಯು ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಬಿಡಿಸಿ ಹೇಳಲಿ. ಎಲೈ ದ್ವಾನಾಪ್ಯಧಿವಿಗಳೇ, ನನ್ನ ದುಃಖವನ್ನು ಅರಿಯಿರಿ ಮತ್ತು ನನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಕೇಳಿ ನನ್ನನ್ನು ಬಾವಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕತ್ತಿರಿ.

English Translation

I implore the first (of the gods) the object of sacrifice, that he will become my messenger, and narrate (my condition to the other deities).

Where, Agni, is your former benevolence, what new being now possesses it ?
Heaven and earth, be conscious of this (my affliction).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಯಜ್ಞಂ ಅವಮಂ ಪ್ಲೆಚ್ಯಾಮಿ—ಯಜನೀಯಂ, ಸರ್ವೇಷಾಂ ದೇವಾನಾಮಾದಿಭೂತಂ ಅಗ್ನಿಂ ಪ್ಲೆಚ್ಯಾಮಿ | ಪೂಜಾರ್ಹನೂ, ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಆದಿಭೂತನೂ ಆನ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಕ್ಷಿಪುತ್ರೀನೇ ಎಂವರ್ಥ ವೆಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅವಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ, ಅವಮಂ—ಅಂತಿಕನಾಮೈತತ್ | (ಐ. ೩-೯) ಅಗ್ನೇಕ್ಷ್ಮ ವಿಶೇಷಣಂ | ಸನ್ನಿಕ್ಯಷ್ಟಂ | ಸರ್ವಯಜಮಾನಾನಾಂ ಅಪ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಥವಾ ಅವಮಮಿತಿ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ವಿಶೇಷಣಂ | ಸನ್ನಿಕ್ಯಷ್ಟಂ ಯಜ್ಞಮಿತಿ | ಅವಮ ಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾದರೆ ಸನ್ನಿಕ್ಯಷ್ಟನಾಗಿಯೂ ಸಕಲ ಯಜಮಾನರಿಗೂ ಅಪ್ತನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉದ್ದೀಪಿಸಿ ಎಂದೂ, ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾದರೆ, ನನಗೆ ಸನ್ನಿಕ್ಯಷ್ಟವಾದ ಈ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತ ದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು. ಸಾಯಣರು ಅವಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶ್ರುತಿಯಾ ಕೃದ ಅಧಾರದಮೇಲೆಯೇ ಆದಿಭೂತನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಅಗ್ನಿ ಮುಘಂ ಪ್ರಥಮೋ ದೇವತಾನಾಂ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೪)

ಅಗ್ನಿವೈ ದೇವಾನಾಮವಮಃ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಬ್ರೂಹ್ಮಣವಾಕ್ಯಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಅವಮನೆಂದು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತವೆ. ಅದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಬೇಕೆಂದಿರುತ್ತಾರೆ. ಆ ಸದಕ್ಕೆ ಅಂತಿಕನೆಂಬ ಅರ್ಥಕ್ಕೂ ಶ್ರುತ್ಯಾಧಾರವಿದೆ.

ಸ ತ್ವಂ ನೋ ಅಗ್ನೇಽವಮೋ ಭವೋತಿ ನೇದಿಷ್ಠೋ ಅಸ್ಯಾ ಉಷಸೋ ವ್ಯುಷ್ಠೈ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೧-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಾಸನ್ನನಾಗಿಯೂ ಸಹಾಯಕನಾಗಿಯೂ ಇರುವನೆಂದು ವರ್ಣನೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ಈ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲೇ ಉಳಿದ ಒಂದೆರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅವಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕನಿಷ್ಠ, ಕೆಳಮಟ್ಟದ ಅಥವಾ ಕಡಿಮೆ ಅಂತಸ್ತನ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ

ತೇನೇದಿಂದ್ರಾವಮಂ ವಸು ತ್ವಂ ಪುಷ್ಯಸಿ ಮಧ್ಯಮಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೨೨-೧೬)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅವಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಧಮನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಆ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅವಮ ಶಬ್ದವನ್ನು ಯಜ್ಞಕ್ಕೂ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಸನ್ನಿಹೃಷ್ಯವಾದ ಎಂದರೆ ಮಾನಸಿಕವಾದ ಈ ಯಜ್ಞದ ವಿಷಯವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ನನಗೆ ಉಪವೇಶಿಸುವಂತೆ ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಕೊಡುವುದಾಗಿ ವಿವರಿಸಿರುವುದು ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಅಷ್ಟು ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಪೂರ್ವಾರ್ಧಕ್ಕೂ ಮತ್ತೂತ್ತರಾರ್ಧಕ್ಕೂ ಸಹ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅನ್ವಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯೇ ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ. ಯಜ್ಞಾರ್ಹನೂ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಲ್ಲಾ ಅವಮನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮಂದಿ ಹೇಳುವಂತೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಸ ದೂತಃ—ದೇವಾನಾಂ ದೂತಃ | ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹಂಚುವುದರಲ್ಲಿ ದೂತಕೃತ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವವನು.

ಮಂದ್ರೋ ಹೋತಾ ಗೃಹಪತಿರಗ್ನೇ ದೂತೋ ವಿಶಾಮಸಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೬-೨)

ಜುಷೋ ಹಿ ದೂತೋ ಅಸಿ ಹವ್ಯವಾಹನೋಽಗ್ನಿ ರಥೀರಧ್ವರಾಣಾಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೪-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಸಿರುವಂತೆ ದೇವಮೂತನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ವಿವೋಚಿತು ವಿವಿಚ್ಛ ಕಥಯತು— ಬಿಡಿಸಿ ಹೇಳಲಿ ಎಂಬ ಅನ್ವಯ. ಆ ಪ್ರಶ್ನೆಯೇನೆಂದರೆ,

ಕೈ ಋತಂ ಪೂರ್ವಂ ಗತಂ—ಪೂರ್ವಕಾಲೀನಂ ಭವಂ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಕೃತಂ ಶ್ರೇಯಃ ಕುತ್ರ ಇದಾನೀಂ ವರ್ತತೇ | ನಿನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವನಿಗೆ ನೀನು ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಶ್ರೇಯಸ್ಸು ಈಗಿಲ್ಲ ಹೋಯಿತು ? ನಾನೂ ಸಹ ಯಜ್ಞವಾಹುತ್ವಿರುವೆನಲ್ಲಾ, ನನಗೇಕೆ ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹವಿಲ್ಲ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ. ಇಲ್ಲಿ ಋತೆ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಭವ, ಶ್ರೇಯಸ್ಸು ಎಂದೂ, ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಸತ್ಯವೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಎರಡರ್ಥಗಳೂ ಒಂದೇ ತಾತ್ಪರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಸಾನವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಶ್ರದ್ಧಾಭಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವನಿಗೆ ಪ್ರತಿಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದೇ ಅಗ್ನಿಯು ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪ. ಅಗ್ನಿಯು ಸತ್ಯಾತ್ಮನು. ಆದರೆ ಈಗ ಆ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದು ತಡವಾಗಿ ತ್ರಿತನ ಕಷ್ಟನಿವಾರಣೆಯಾಗದೇ ಇವುದರಿಂದ ಅವನು ಈ ರೀತಿಯಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಯಿಂದ ತನ್ನ ವೇದನೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಋತೆಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞ, ಸತ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳ ನಡುವೆ ಇಲ್ಲಿ ಸತ್ಯವೆಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಅರ್ಥವೂ ಯಜ್ಞವೂ ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವೇ ಆದುದರಿಂದ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳೂ ಒಂದೇ ಆಗುತ್ತವೆ. ಅಗ್ನಿಗೆ ಋತಜ್ಞ, ಋತಜ್ಞಾತ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಅನೇಕವಾಗಿವೆ.

ವಾಸಂತಮಧ್ವರಾಣಾಂ ಗೋಸಾಮೃತಸ್ಯ ದೀದಿವಿಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧-೮)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಋತಸ್ಯ ಸತ್ಯಸ್ಯಾವತ್ಯಂಭಾವಿನಃ ಕರ್ಮಫಲಸ್ಯ ದ್ಯೋತಕಂ | ಅತ್ಯವಶ್ಯವಾಗಿ ಸಂಭವಿಸಬೇಕಾದ ಕರ್ಮಫಲವು ದ್ಯೋತಕನೆಂದರ್ಥ.

ಅಗ್ನೇ ಜುಷಸ್ತು ಪ್ರತಿ ಹರ್ಮ್ಯ ತದ್ವಚೋ ಮಂದ್ರ ಸ್ವಧಾವ ಋತಜಾತ ಸುಕ್ರತೋ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೪೪-೭)

ವಿ ಫಾ ತ್ಯಾವಾಂ ಋತಜಾತ ಯಂಸದ್ಧ್ಯಾ ನಾನೋ ಅಗ್ನೇ ತನ್ನೇ | ವರೂಥಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೪೯-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಪುಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಋತಜಾತನೆಂದೂ,

ಯದೀಮೃತಸ್ಯ ಪಯಸಾ ಸಿಯಾನೋ ನಯನ್ನೃತಸ್ಯ ಪಥಿಥೇ ರಚಿಷ್ಯೋಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೯-೩)

ತಂ ಯಜ್ಞಾ ಸಾಧಮುಪಿ ವಾತಯೋಮಸ್ಯೃತಸ್ಯ ಪಥಾ ನಮಸಾ ಹವಿಸ್ವತಾ ದೇವತಾತಾ ಹವಿಸ್ವತಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೨೮-೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಋತದ ಪಥದಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಚರಿಸುವನೆಂದೂ,

ಉತ ದ್ಯುಮ್ನಸ್ಯ ತವಸ ಋತಸ್ಯ ರಶ್ಮಿಮಾ ದದೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೫-೭-೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಋತದ ರಶ್ಮಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನೆಂದೂ ಹೀಗೆಯೇ ಇನ್ನೂ ಇತರ ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಅಗ್ನಿಗೂ ಋತಕ್ಕೂ ಅವಿಚ್ಛೇದ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದೆಂದು ಶ್ರುತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈಗ ಆ ನಿಕೃತಸಂಬಂಧವು ಎಲ್ಲಿ ಹೋಯಿತು, ನಾಮು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅದಕ್ಕೆ ಫಲರೂಪವಾದ ನನ್ನ ಕವ್ಯನಿವಾರಣಿಯಾಗಲಿಲ್ಲವಲ್ಲ, ಅಂತಹ ಪೂರ್ವ್ಯಂ ಋತಂ ಕ್ವ ಗತಂ ಎಂದು ನೊರೆಯಿಡುತ್ತಿರುವುದು ಒಂದು ವಿಧದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಕೃತವಾಗಿಯೂ, ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ದುಃಖವನ್ನು ಅವಿವರಣಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಾಗಿಯೂ ಇದೆ. ಯೇನ ಸತ್ಯೇನಾಗ್ನಿರ್ಯಜ್ಞಾನಾ ಪದ್ಯೋಃ ರಕ್ಷತಿ ಕ್ವ ತಸ್ಯ ತತ್ಕೃತ್ಯಂ ಗತಂ ಇತಿ ಆತ್ಮನ ಅಪದೋಽರಕ್ಷಣಾದುಪಾಲಂಭೋಽಯಂ ಪರಿದೇವನಾ ವಾ | ಎಂದು ಸ್ಯಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಮೇಲಿನ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ

ಯಜ್ಞಮ್—ಯಜ್ಜ ವೇದಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಮ. ಯಜಯಾಚಿಯತ—(ಮಾ. ಸೂ. ೩.೩.೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕ ವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪೃಚ್ಛಾಮಿ—ಪೃಚ್ಛಿಷ್ಟ್ವಾ ಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ಲಡುತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಹಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ವೋಚತಿ—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಲೇಟೋಽಡಾಟಾ—(ಮಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಲುಪ್ ನಿಮಿತ್ತ

ವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ (ಅರ್ಹ) ವಚನಉನ್ಮ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೦) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಉನ್ಮಾಗಮ. ಮಿತ್ರಾ ನುನಂದಂ ಅಂತ್ಯಾಚನ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಗುಣ. ತಿಜ್ಜ. ತಿಜ್ಜಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ವ—ಕಿನ್ವ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕಿನ್ವೋತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ಯಾತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೦೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ ಪರವಾದಾಗ ಪ್ರತ್ಯತಿಗೆ ಕ್ವ ಅದೇಶ. ಯಸ್ಯೇತಿಚೆ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ. ಅತ್ ತಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ತಿತ್ ಸ್ಮರಿತಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ಮರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ವ+ಋತಮ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಋಕಾರಪರವಾಯದರಿಂದ ಋತ್ಯುಕಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯತಿಭಾವ ಸಂಧಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೂರ್ವ್ಯಮ್—ಪೂರ್ವಸ್ಯನ್ ಭವಃ ಪೂರ್ವ್ಯಃ ಭವೇಭಂದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿಚೆ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ. ದ್ವಿತೀಯಾವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಗತಮ್—ಗಮಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ ವಿನಶ್ಚಾನಾದಿದಾಗ ಅನುನಾಶ್ರೀಪದೇಶ-ವನತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುನಾಸಿಕವಾದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಗತ ಎಂದು ರೂಪ ನಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತವೆ.

ಬಭರ್ತಿ—ದುಭೃಜ್ ಭರಣೇ ಧಾತು. ಬುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬುಹೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಲುಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಲು ವಿಕರಣ. ಶ್ಲೌ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಭೃಷಾಮಿತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇತ್ಯ ಜಸ್ತಾದಿ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ (ಇಕಿಗೆ) ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಶಯದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

ಸಂಕಲನಕಾರಿ

ಅಮಿ ಯೇ ದೇವಾ ಸ್ಥನೇ ತ್ರಿವ್ಯಾ ರೋಚನೇ ದಿವಃ ।

ಕದ್ ಮತಂ ಕದನ್ಯತಂ ಕ್ವ ಪ್ರತ್ಯಾ ವ ಆಹುರ್ತಿರ್ವಿತ್ತಂ ಮೇ

ಅಸ್ಯ ರೋದಸೀ || ೫ ||

೮೮೫

ಅಮಾ ಇತಿ | ಯೇ | ದೇವಾಃ | ಸ್ಥನ | ತ್ರಿಷು | ಆ | ರೋಚನೇ | ದಿವಃ |
 ಕತ್ | ವಃ | ಋತಂ | ಕತ್ | ಅನ್ಯತಂ | ಕ್ಷ | ಪ್ರತ್ನಾ | ವಃ | ಆ | ಹುತಿಃ |
 ವಿತ್ತಂ | ಮೇ | ಅಸ್ಯ | ರೋದಸೀ | ಇತಿ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ದೇವಾಃ | ತ್ರಿಷು ಸ್ತುತಿವ್ಯಾದಿಷು ಸ್ಥಾನೇಷು ಯೇವಮಿ ಯೂಯಂ ಸ್ಥನ ವರ್ತಮಾನಾ ಭವಥ | ಯಾನಿ ಸ್ಥಾನಾನಿ ದಿವೋ ದ್ಯೋತಮಾನಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಆ ರೋಚನೇ ದೀಪ್ತಿವಿಷಯೇ ವರ್ತಂತೇ | ಸೂರ್ಯಪ್ರಕಾಶ್ಯೇಷು ಸ್ಥಾನೇಷ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತೇಷಾಂ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಸಂಬಂಧಿ ಸ್ತೋತ್ರೈವಿಷಯಮ್ಪುತಂ ಸತ್ಯಂ ಕತ್ | ಕಸ್ತಿಸ್ತೇಶೇ ವರ್ತತೇ | ಅನ್ಯತಂ ದ್ವೇಷ್ಯವಿಷಯಮಸತ್ಯಂ ಚ ಕತ್ ಕುತ್ರ ಗತಂ | ಅಸಿ ಚ ಪ್ರತ್ನಾ ಚಿರಕಾಲೇನಾ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಸಂಬಂಧಿನ್ಯಾಹುತಿರ್ಮಯಾ ಪೂರ್ವಮನುಷ್ಠಿತೋ ಯಾಗಃ ಕ್ಷ | ಕುತ್ರಾಸೀತ್ | ಈದ್ಯಗ್ನೂತದುಃಖಾನುಭವೇನ ಮಯಾ ಪೂರ್ವಮನುಷ್ಠಿತೋ ಯಾಗಸಮೂಹೋ ಯುಷ್ಮಾನ್ ಪ್ರಾಪ್ನೋದಿತ್ಯನುಮಿಮೋ | ಅನ್ಯೇಶ್ಚೈವವತ್ || ಸ್ಥನ | ತಪ್ತನಪ್ತನಥನಾಶ್ವೇತಿ ತಶ್ಚಸ್ಯ ಥನಾದೇಶಃ | ಕತ್ ಕ್ಷಶ್ಚಸ್ಯ ವರ್ಣವ್ಯಾಪ್ತತ್ಯಾ ಕದ್ಭಾವಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ದೇವಾಃ—ಅಲ್ಪಿ ದೇವತೆಗಳೇ | ಯೇ ಅಮೀ—ಯಾವ ನೀವು | ದಿವಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾವಾಪ ಸೂರ್ಯನ | ಆರೋಚನೇ—ತೇಜಸ್ಸನ್ನೊಳಗೊಂಡ | ತ್ರಿಷು—(ಪ್ರತಿವ್ಯಾದಿ) ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ಸ್ಥನ—ಇರುತ್ತೀರೋ | ವಃ—(ಅಂತಹ) ನಿಮ್ಮ | ಋತಂ—ಸತ್ಯವು | ತತ್—ಎಲ್ಲಿ (ಇದೆ) ? | ಅನ್ಯತಂ—(ಶತ್ರುವಿಷಯಕವಾದ) ಅಸತ್ಯವು | ತತ್—ಎಲ್ಲಿ (ಹೋಯಿತು) ? | ಪ್ರತ್ನಾ—ಪ್ರಾಚೀನವಾದ | ವಃ—ನಿಮ್ಮನ್ನು | ಉದ್ದೇಶಿಸಿದೆ | ಆಹುತಿಃ—ಯಜ್ಞವು (ಅಥವಾ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವ ಆಹ್ವಾನವು) | ಕ್ಷ—ಎಲ್ಲಿ (ಹೋಯಿತು) | ರೋದಸೀ—ದ್ರಾವ್ಯಾಪ್ಯಧಿಗಳೇ | ಮೇ—ನನ್ನ | ಅಸ್ಯ—ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಅಥವಾ ದುಃಖವನ್ನು | ವಿತ್ತಂ—ಚಿನ್ನ ಗ ಅಂಯಂ ||

ಛಂದಃ

ಅಲ್ಪಿ ದೇವತೆಗಳೇ, ಯಾವ ನೀವು ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಸೂರ್ಯನ ತೇಜಸ್ಸು ನ್ಯಾಖರಿಸುವ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲೂ ಇರುತ್ತೀರೋ ಅಂತಹ ನಿಮ್ಮ ಸತ್ಯವು ಈಗ ಎಲ್ಲಿಯೇ ಶತ್ರುವಿಷಯಕವಾದ ಅಸತ್ಯವು ಎಲ್ಲಿ? ನನ್ನ ದುಃಖ

ನಿವಾರಣಗಾಗಿ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ನಡೆಸಿದ ನನ್ನ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವು ಎಲ್ಲಿ? ಎಲೈ ದ್ರಾವ್ಯವ್ಯಾಧಿವಿಗಳೇ, ನನ್ನ ಈ ದುಃಖವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿಯಿರಿ. ನನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಕೇಳಿ ನನ್ನನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕತ್ತಿರಿ.

English Translation

Gods, who are present in three worlds, who abide in the light of the sun, where now is your truth, where your untruth, where the ancient invocation (that I have addressed) to you? Heaven and earth, be conscious of (my affliction).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಹಿಂದಿನ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದೆ. ಈ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅದೇ ರೀತಿಯಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಲೋಕತ್ರಯದಲ್ಲೂ ಇರುವ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿದೆ.

ಶ್ರೀಮು ಸ್ತನ—ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲೂ ಇರತಕ್ಕವರು ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಾವುವು, ಇವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ದೇವತೆಗಳಾರು, ಅವರ ಸಂಖ್ಯೆಯೆಷ್ಟು, ಅವರ ಸ್ವರೂಪವೇನು? ಇವೇ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಪೀಠಿಕಾಪ್ರಕರಣವಾದ ಮೊದಲನೇ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೂ ಸಹ ಇಲ್ಲಿ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸಂಹಿತಾ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನೂ ನಿರೂಪಣೆಗಳನ್ನೂ ಉದಹರಿಸಿ ಆ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಮತ್ತು ಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತೆ.

ಸೂರ್ಯೋ ನೋ ದಿವಸ್ತಾತು ನಾತೋ ಅಂತರಿಕ್ಷಾತ್ |

ಅಗ್ನಿ ನಃ ಸಾರ್ಥಿನೇಚ್ಛಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧೦.೧೫.೧)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮೃಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನೂ, ಮಧ್ಯಮಲೋಕವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಾಯುವೂ, ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯೂ ಅಧಿದೇವತೆಗಳೆಂದೂ, ಅವರು ವಿಶ್ವರಕ್ಷಕರೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಇದೇ ವಿಭಾಗದಂತೆಯೇ ನಿರೂಪಣೆಯೂ ೬೪

ಶಿಶು ಏವ ದೇವತಾ ಇತಿ ನೈರುಕ್ತಾಃ | ಅಗ್ನಿಃ ಪೃಥಿವೀಸ್ಥಾನಃ | ನಾಯುರ್ವಾ ಇಂದ್ರೋ
ನಾ ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥಾನಃ | ಸೂರ್ಯೋ ಮೃತ್ಸ್ಥಾನಃ | ತಾಸಾಂ ಮಾಹಾಭಾಗ್ಯಾತ್ ವಿಶ್ವೇಕಸ್ಯಾ
ಅಸಿ ಬಹುನಿ ನಾಮಧೇಯಾನಿ ಭವಂತಿ | ಅಸಿ ನಾ ಕರ್ಮಪೃಥಕ್ತ್ಯಾತ್ | (೧. ೨. ೫)

ನೈರುಕ್ತಕಾರರ ಮತವಂತೆ ಅಗ್ನಿ ನಾಯು ಅಥವಾ ಇಂತ್ರೆ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯ ಈ ಮೂರು ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಪೃಥಿವಿ, ಅಂತರಿಕ್ಷ ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕ ಈ ಮೂರು ಲೋಕಗಳ ಅಧಿದೇವತೆಗಳೂ. ಈ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅವರವರ ಮಹತ್ವಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿಯಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಕ್ರಿಯಾವೈವಿಧ್ಯಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದಾಗಲಿ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ನಾಮಧೇಯಗಳಿರುತ್ತವೆಯೆಂದು ಹೇಳಿ, ಅಥಾತೋಽನುಕ್ರಮಿಷ್ಯಾಮಃ ಅಗ್ನಿಃ ಪೃಥಿವೀಸ್ತಾನಃ ತಂ ಪ್ರಥಮಂ ವಾಘ್ನಾಸ್ತಾಮಃ | ಎಂದು ೧೨-೧೪೦ಂದ ೯-೪೩ನೇ ಖಂಡದವರೆಗೆ ಪೃಥಿವೀಸ್ತವಾದ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ, ಅಥಾತೋ ಮಧ್ಯಸ್ತಾನಾ ದೇವತಾಃ | ತಾಸಾಂ ನಾಯಮಃ ಪ್ರಥಮಾಗಾಮೀ ಭವತಿ | ಎಂದು ೧೦-೧೦೦ಂದ ೧೧-೫೦ನೇ ಖಂಡದ ವರೆಗೆ ಮಧ್ಯಮಸ್ತಾನವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷಕ್ಕೆ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ, ಅಥಾತೋ ದ್ಯುಸ್ತಾನಾ ದೇವತಾಃ | ಎಂದು ೧೨-೧೦೦ಂದ ಅಧ್ಯಾಯದ ಕೊನೆಯವರೆಗೆ ದ್ಯುಲೋಕಸ್ವರೂಪದ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಹೇಳಿದೆ. ಹೀಗೆ ವಿಭಾಗಿಸಿರುವ ಈ ದೇವತೆಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯಷ್ಟು ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮತಭೇದಗಳನೆಯಾದರೂ ಋಶ್ವಂಹತಿಯ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಕಾಣುತ್ತದೆ,

ಆ ನಾಸತ್ಯಾ ತ್ರಿಭಿರೇಕಾದಿತ್ಯೇರಿಹ ದೇವೇಭಿರ್ಯಾತಂ ಮಧುಪೇಯಮಶ್ನಿನಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೩೪-೧೧)

(೧೧೫) ಮೂವತ್ತು ಮೂರು ದೇವತೆಗಳೊಂದಿಗೂ ಮಧುಪಾನವನ್ನೇಕ್ಷಿಸಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬನ್ನಿರಿ, ಎಂದು ಅಶ್ವಿನಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ,

ಶಾನೋಽಹಿದಶ್ಚ ಗಿವಣಸ್ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಯಂಶತಮಾ ವಹ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೪೫-೨)

ಮೂವತ್ತು ಮೂರು ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ,

ಯೇ ದೇವಾಸೋ ದಿವ್ಯೇಕಾದಶ ಸ್ತ ಪೃಥಿವ್ಯಾಮಧ್ಯೇಕಾದಶ ಸ್ತ |

ಅಪ್ಸುಕ್ರತೋ ಮಹಿಸೈಕಾದಶಸ್ತ ತೇ ದೇವಾಸೋ ಯಜ್ಞಮಿಮಂ ಜುಷಧ್ವಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೩೯-೧೧)

ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ, (ಒಂದೊಂದರಲ್ಲೂ) ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ, ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹನ್ನೊಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತರಾಗಿರುವ ನೀವೆಲ್ಲಾ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬಂದು ಅದನ್ನು ಸೇವಿಸಿ ಎಂದು ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಹೀಗೆಂಬುದಾಗಿ ಮೇಲೆ ಉದಹರಿಸಿರುವ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಇನ್ನೂ ಮ. ಸಂ. ೩-೬೯ ; ೭-೨೮-೧; ೮-೩೦-೨; ೮-೩೫-೩ ; ೯೯-೨೪ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ದೇವತೆಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಮೂವತ್ತುಮೂರೆಯೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ,

ಅಷ್ಟೌ ವಸವಃ | ಏಕಾದಶ ರುದ್ರಾಃ ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯಾ ಇಮೇ ಏವ ದ್ಯಾವ್ಯಾಪೃಥಿವೀ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಯಂಶದ್ವೈ ದೇವಾಃ ಪ್ರಜಾಸತಿತ್ವತುಸ್ತ್ರಿಯಂಶಃ | ಎಂಬ ವಸುಗಳೂ ಹನ್ನೊಂದು ರುದ್ರರೂ ಹನ್ನೆರಡು ಅದಿತ್ಯರೂ ಮತ್ತು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೂ ಸಹ ಸೇರಿ ಮೂವತ್ತು ಮೂರು ದೇವತೆಗಳು. ಪ್ರಜಾಸತಿಯು ಇವರಲ್ಲದೇ

ಮೂವತ್ತುನಾಲ್ಕನೆಯವನು, ಎಂದು ಒಂದುಕಡೆ ಹೇಳಿದೆ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೪-೫-೭-೨) ಆದರೆ ಇನ್ನೊಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅದೇ ಮುವತ್ತುಮೂರು ಸಂಖ್ಯೆಯಿದ್ದರೂ ಸಹ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಇಂದ್ರನನ್ನೂ ಪ್ರಜಾಪತಿ ಯನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿದೆ.

ತೇ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಸಂಸದಿತ್ಯಷ್ಟೌ ವಸವ ಏಕಾದಶರುದ್ರಾ ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯಾಸ್ತ ಏಕತ್ರಿಸಂಸದಿಂತ್ಯಕ್ಷೈವ ಪ್ರಜಾಪತಿಕ್ಕ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಸಂಶಾನಿತಿ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೧-೬-೨-೫)

ಏಕರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲೂ ಸಹ—

ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಸಂಸದಿನ್ಮ ದೇವಾಃ ಸೋಮಪಾಸ್ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಸಂಸದ ಸೋಮಸಾ ಅಷ್ಟೌ ವಸವ ಏಕಾದಶ ರುದ್ರಾ ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯಾಃ ಪ್ರಜಾಪತಿಕ್ಕ ವಷಟ್ಪಾರಕ್ಷೈತೇ ದೇವಾಃ ಸೋಮಸಾಃ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೧೮)

ಸೋಮಪಾನವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವರು ಮೂವತ್ತುಮೂರು ದೇವತೆಗಳು. ಅವರು ಅಷ್ಟವಸುಗಳು, ಏಕಾದಶ ರುದ್ರರು ಮತ್ತು ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರು ಇವರೊಂದಿಗೆ ಪ್ರಜಾಪತಿ ಮತ್ತು ವಷಟ್ಪಾರ. ಹೀಗೆ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಸಂಖ್ಯೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ. ಆದರೆ,

ತ್ರೀಣಿ ಶತಾ ತ್ರೀ ಸಹಸ್ರಾಣ್ಯಗ್ನಿಂ ತ್ರಿಸಂಸದಿನ್ಮ ದೇವಾ ನನ ಚಾಸಸೆರೈನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೯-೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ಸನ್ನಲ್ಲಿಯೂ ಇದರಂತೆಯೇ ಋ. ಸಂ. ೧೦-೫೨-೬ನೇ ಋಕ್ಸನ್ನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಮೂರು ಸಾವಿರದ ಮುನ್ನೂರು ಒಂಭತ್ತು ದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ವಾಜಸನೇಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ (೨೩-೭) ಇದೇ ಅನುಪೂರ್ವಿಯಿದೆ. ಇದೂ ಅಲ್ಲದೇ

ನಮೋ ಮಹದ್ಯೋ ನಮೋ ಅರ್ಭಕೇಭ್ಯೋ ನಮೋ ಯುವಭ್ಯೋ ನಮ ಅಶಿನೇಭ್ಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೭-೧೩)

ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವರೂ, ನ್ಯೂನವಾದ ಗುಣವುಳ್ಳವರೂ, ತರುಣರೂ, ವೃದ್ಧರೂ ಆದ ಸಕಲವಿಧವಾದ ದೇವ ತೆಗಳಿಗೂ ನಮಸ್ಕಾರವೆಂದು ಹೇಳುವಾಗ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪವೈವಿಧ್ಯವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ಋಕ್ಸನ್ನೇ ಏಕರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲೂ ಸಹ (೭-೧೬) ಶುನಶ್ವೇವೋಪಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇದೇವಪ್ರಾರ್ಥನಾಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಿದೆ. ಆದರೆ,

ನಹಿ ವೋ ಅಸ್ತೈರ್ಭಕೋ ದೇವಾಸೋ ನ ಕುಮಾರಕಃ | ವಿಶ್ವೇ ಸತೋ ಮಹಾಂತೆ ಇತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೨೦-೦)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಮಧ್ಯೆ ದೊಡ್ಡವರು ಚಿಕ್ಕವರು ಎಂಬ ಭೇದವೇ ಇಲ್ಲ. ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ ಮಹಾತ್ಮರೇ ಆಗಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬ ಪ್ರಶಂಸೆಯಿದೆ. ಇಂತಹ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವುಳ್ಳ ಸಕಲದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ತ್ರಿಶತಮಂತ್ರ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅವನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಪುನಃ ಪಾಲಕರೂ ಶತ್ರುನಾಶಕರೂ ಆದ ಆ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಲಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅಕ್ಷೇಪರೂಪವಾದುದೂ ಮತ್ತು ಪರಿವೇನಾರೂಪವಾದದ್ದೂ ಆಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ವಃ ಋತಂ ಕರ್ತ ; ತತ್ ಪ್ರತ್ಯಾ ವಃ ಆಹುತಿಃ ಕ್ವ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿದೆ.

ಪ್ರತ್ಯಾ—ಚಿರಕಾಲೀನಾ ; ಮಯಾ ಪೂರ್ವಮನುಷ್ಠಿತೋ ಯಾಗಃ ನಾನು ಹಿಂದೆಲ್ಲಾ ನೆರವೇರಿಸಿದ ಯಜ್ಞಾಹುತಿಯು ನಿನಗೇ ತಲಪಲಿಲ್ಲವೇ ? ಈದ್ಯಗ್ಯೂತಮಃಪಾನುಭವೇನ ಮಯಾ ಪೂರ್ವಮನುಷ್ಠಿತೋ ಯಾಗಸಮೂಹೋ ಯಾಷ್ಠಾನ್ನಸ್ತಾಪ್ನೋದಿತ್ಯನುಮಿಮೇ | ನಾನು ಈ ವಿಧವಾದ ದುಃಖವನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸುವುದರಿಂದ ನನ್ನ ಹಿಂದಿನ ಯಜ್ಞಾಹುತಿಗಳೆಲ್ಲಾ ನಿನಮ್ಮೇ ತಲಪಲಿಲ್ಲವೆಂದೇ ಊಹಿಸುತ್ತೇನೆ. ಅವು ತಲಪಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪುತಾತ್ಮರಾದ ನೀವು ನನಗೆ ಬಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿದ್ದೀರಿಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪಠಿಯಾ ||

ಸ್ತನ—ಆಸ ಭುವಿ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲೋಟೋಲಪ್ತಿರ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಸ್ಮಾಥಸ್ಮಾಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಥಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ತಾದೇಶ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಜಾತ್ಯಾತಿದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ತ್ಸಸೋರಲ್ಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಪ್ರನಪ್ರ-ನೇಥನಾಕ್ವ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ ಎಂಬುವಕ್ಕೆ ಥನಾದೇಶ. ಯಚ್ಚೈಬ್ಧ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೈತ್ಯಾನ್ವಿತೈಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರಪ್ರತಿವೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ವವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ತ್ರಿಮು—ಸಾನೇಕಾಚಿತ್ಪ್ರತೀಯಾದಿಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿವಃ—ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕತ್—ಕ್ವ ಲಬ್ಧ. ಭವದ್ವಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಕತ್ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗಿದೆ.

ಅನ್ಯತಮ್—ನ ಪುತಮ್. ಅನ್ಯತಮ್. ನ ಲೋಪೋ ನೌಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ನೌಃನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದಾಗ ತಸ್ಮಾನ್ನಡಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದ ಅಚಿಗೆ ನುಡಾಗಮ. ತುತ್ತುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ವಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

। ಸಂಖ್ಯಾಪಾಠಃ ।

ಕದ್‌ ಋತಸ್ಯ ಧರ್ಣಸಿ ಕದ್ವರುಣಸ್ಯ ಚಕ್ಷಣಂ ।
 ಕದರ್ಯವ್ನೋ ಮಹಸ್ಯಥಾತಿ ಕ್ರಾಮೇನು ದೂಢ್ಯೋ ವಿತ್ತಂ
 ಮೇ ಅಸ್ಯ ರೋದಸೀ ॥ ೬ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಕತ್‌ । ನಃ । ಋತಸ್ಯ । ಧರ್ಣಸಿ । ಕತ್‌ । ವರುಣಸ್ಯ । ಚಕ್ಷಣಂ ।
 ಕತ್‌ । ಅರ್ಯವ್ನಃ । ಮಹಃ । ಸಥಾ । ಅತಿ । ಕ್ರಾಮೇನು । ದುಃಸ್ಥಃ ।
 ವಿತ್ತಂ । ಮೇ । ಅಸ್ಯ । ರೋದಸೀ ಇತಿ ॥ ೬ ॥

। ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ।

ಹೇ ದೇನಾ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಸಂಬಂಧಿನ ಯತಸ್ಯ ಸತ್ಯಸ್ಯಾಭಿಮತಫಲಪ್ರಾಪ್ತಯಸ್ಯ ಧರ್ಣಸಿ
 ಧಾರಣಂ ಕತ್‌ । ಕುತ್ರ ಗತಂ । ವರುಣಸ್ಯಾನಿಷ್ಟನಿವಾರಕಸ್ಯ ದೇವಸ್ಯ ಚಕ್ಷಣಮನುಗೃಹದೈಷ್ಟ್ಯಾ
 ದರ್ಶನಂ ಕತ್‌ । ಕ್ವ ಗತಂ । ಮಹೋ ಮಹತೋ ಮಹಾನುಭಾವಸ್ಯಾರ್ಯವ್ನೋಽರೀಣಾಂ ನಿಯಂ-
 ತುರೀತತ್ಸಂಜ್ಞಕಸ್ಯ ದೇವಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನಾ ಸಥಾ ಶೋಧನಮಾರ್ಗೇಣೇಷ್ಟದೇಶಪ್ರಾಪ್ತಂ ಕತ್‌ । ಕ್ವ
 ಗತಂ । ಏತತ್ಸರ್ವಂ ಯುಷ್ಮಾಸ್ಯೇವ ವರ್ತತೇ । ನ ಕುತ್ರಾಪಿ ಗತಂ । ಅತೋ ವಯಂ ದೂಢ್ಯೋ
 ದುರ್ಧಿಯಃ ಪಾಪಬುದ್ಧೀನಸ್ತದನಿಷ್ಟಾಚರಣಪರ್ವಾ ಶತ್ರುನತಿ ಕ್ರಾಮೇನು । ಅತಿಶರೇನು । ತ್ರೈಃ ಕೃತಾ-
 ದಸ್ಮಾತ್ಕೃಪಸಾತಲಕ್ಷಣಾದ್ವೈಖಾದ್ವಯಮುತ್ತೀರ್ಣಾ ಭವೇನು । ಹೇ ದ್ವಾಪಾಪ್ಯಥೈವ್ಯಾ ಮದೀಯ-
 ಣಿದಂ ಜಾನೀತಂ ॥ ಧರ್ಣಸಿ । ಧೃರ್ಷ್ ಧಾರಣೇ । ಸಾನಸಿಧರ್ಣಸಿಪರ್ಣಸೀತ್ಯಾದಿನಾ । ಉ. ೪-೧೦೭ ।
 ಅಸಿಚ್ಚೈತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಸಾತ್ಯತೇ । ಅರ್ಯವ್ನಃ । ಸಪ್ತೈಕವಚನೇಽಲ್ಪೋಽನ ಇತ್ಯೇಕಾರ-
 ಲೋಪಃ । ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ । ಮಹಃ । ಮಹತೋಽಚ್ಚೈಬ್ಬಲೋಪ-
 ಶ್ಚಾಂದಸಃ । ಯದ್ವಾ । ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ । ಕ್ರಿಪ್‌ । ಉಭಯಥಾಪಿ ಸಾವೇಕಾಚ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾ-
 ತ್ವತ್ವಂ । ದೂಢ್ಯಃ । ಪೃಷೋದರಾದಿಃ । ಧೈವಿ ಚೇತಿ ತತ್ರ ಪಾಠಾದ್ವರೋ ರೇಫಸ್ಯೋತ್ವಂ ।
 ಉತ್ತರಪದಾದೇಃ ಪ್ಪುತ್ವಂ ಚ । ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣ ಇತಿ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ ॥

೧ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ :

(ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ) | ವೇ—ನಿಮ್ಮ | ಋತಸ್ಯ—(ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಿಸುವ) ಸತ್ಯದ | ಧರಣಿಸಿ-
ಆಚರಣೆಯು | ಕೌ—ಎಲ್ಲಿ ಹೋಯಿತು ? ವರುಣಸ್ಯ—(ಅನಿಷ್ಟವನ್ನು ತಡೆಯುವ) ವರುಣದೇವನ | ಚಿಕ್ಷಣಂ-
ಉಪಕಾರ ದೃಷ್ಟಿಯು | ಕೌ—ಎಲ್ಲಿ ಹೋಯಿತು | ಮೃಹಃ—ಮಹಾನುಭಾವನೂ | ಅರ್ಯಮ್ನಃ—(ಶತ್ರು
ಗಳನ್ನು ನಿರೋಧಿಸುವವನೂ ಆದ) ಅರ್ಯವನ | ಪಥಾ—(ಇಷ್ಟ ಪ್ರಾಪಕನಾದ) ಮಾರ್ಗವು | ಕೌ—ಎಲ್ಲಿ ?
(ಇವೆಲ್ಲವೂ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿಯೇ ಇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ) | (ವಯಂ—ನಾವು) | ದೂಢ್ಯಃ—ದುಷ್ಟಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಶತ್ರು-
ಗಳನ್ನು | ಅತಿಕ್ರಾಮೇನು—ಜಯಿಸಿ ಮುಂದುವರಿಯಬಲ್ಲವು | ರೋವಿಸೀ—ಎಲೈ ದ್ರಾಪಾಸ್ಯಧಿವಿಗಳೇ |
ಮೇ—ನನ್ನ | ಅಸ್ಯ—ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಅಥವಾ ದುಃಖವನ್ನು | ವಿತ್ರಂ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಆರಿಯಿರಿ

ಏವಾಕ್ಯ

ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ, ನಮಗೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಿಸುವ ನಿಮ್ಮ ಸತ್ಯದ ಆಚರಣೆಯು ಎಲ್ಲಿ ಹೋಯಿತು?
ವರುಣನ ಉಪಕಾರ ಬುದ್ಧಿಯು ಎಲ್ಲಿ ? ಮಹಾನುಭಾವನಾದ ಅರ್ಯಮನ ಶ್ರೀಷ್ಯವಾದುದೂ ನಿಮ್ಮ ಅಭಿಷ್ಟವನ್ನು
ಹೊಂದಿಸುವುದೂ ಆದ ಮಾರ್ಗವೆಲ್ಲಿ ? ಇವೆಲ್ಲಾ ಶತ್ರಿಗಳೂ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಎಲ್ಲೂ ಹೋಗಿಲ್ಲ. ನಾವೆಲ್ಲಾ
ಅವನೇ ನಂಬಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ದುಷ್ಟರಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಮುಂದುವರಿಯಬಲ್ಲವು.
ಎಲೈ ದ್ರಾಪಾಸ್ಯಧಿವಿಗಳೇ; ನನ್ನ ದುಃಖವನ್ನರಿಯಿರಿ. ಮತ್ತು ನನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಕೇಳಿ ನನ್ನನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿರಿ.

English Translation

Where, deities, is your observance of the truth, where the (benignant)
regard of Varuna, where is the path of the mighty Aryaman, (so that) we may
overcome the malevolent ? Heaven and earth, be conscious of this (my
affliction).

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಋತಸ್ಯ ಧರಣಿಸಿ—ಸತ್ಯಸ್ಯ ಅಭಿಮತಫಲಪ್ರಾಪಣಸ್ಯ ಧಾರಣಂ | ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ಅಭಿಮತ
ಫಲವನ್ನು ಹೊಂದಿಸತಕ್ಕದ್ದೂ, ಸತ್ಯರೂಪವಾದದ್ದೂ ಆದ ನಿಮ್ಮ ವ್ರತಧಾರಣವು, ಕೌ—ಎಲ್ಲಿ ಹೋಯಿತು ?
ಅಸತ್ಯಭೂತಾಃ ಸ್ತಃ | ನೀವು ಅಸತ್ಯಭೂತರಾದಿರಿಂದು ಸೂಚನೆಯು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ, ಅಥವಾ,
ಋತಕರ್ಮೋದ್ರೇಕೈಶ್ಚಾದಿತ್ಯವಚನಃ | ಧರಣಿಸೀತ್ಯಪಿ ಬಲನಾಮ (ನಿ. ೩-೯) ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಮಧ್ಯೇ
ಅದಿತ್ಯಸ್ಯ ಭಕ್ತಾನುಗ್ರಹಸಾಮರ್ಥ್ಯಲಕ್ಷಣಂ ಬಲಂ | ಇಲ್ಲಿ ಋತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅದಿತ್ಯನೇವೂ, ಧರಣಿಸಿಯೆಂಬ
ಪದವು ಬಲ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶಕ್ತಿಯೆಂದೂ ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡುವ
ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಅದಿತ್ಯನ ಬಲವೆಲ್ಲಿ ಹೋಯಿತು ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಆಗಬಹುದೆಂದು ಸ್ಯಂದಪ್ತಾಮಿಗಳೂ
ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವರುಣಸ್ಯ—ಅನಿಷ್ಟ ನಿವಾರಣಸ್ಯ ದೇವಸ್ಯ | ಅನಿಷ್ಟವನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವುದರಿಂದ ವರುಣನೆಂಬ ಹೆಸರು.

ಅರ್ಯಮಃ—ಅರೀಣಾಂ ನಿಯಂತುಃ ಋತಶ್ಚಂಜ್ಞಾಕಸ್ಯ ದೇವಸ್ಯ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನು. ವರುಣ ಮತ್ತು ಅರ್ಯಮ ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ, ವಿಶ್ವನಿಯಮನಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಮುಂದಕ್ಕೆ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಚಕ್ಷಣಂ—ಭಕ್ತಾ ಭಕ್ತವಿವೇಕಜ್ಞಾನಂ | ಭಕ್ತರಿಗೂ ಅಭಕ್ತರಿಗೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಶಕ್ತಿಯು. ಅಭಕ್ತರನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವಂತೆ ಈಗ ಭಕ್ತನನ್ನೂ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಆ ವಿವೇಕವು ಎಲ್ಲಿ ಹೋಯಿತೆಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ. ಚಕ್ಷಣ ಶಬ್ದವು ದರ್ಶನವೆಂಬ ಅರ್ಥದ್ವ್ಯಾತಕವಾದರೂ ಸಹ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಅಧಾರವಾದ ರೂಪವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೆರಡೆ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಅಭೂಷೇಣ್ಯಂ ವೋ ಮರುತೋ ಮಹಿತ್ಸನಂ ದಿದ್ಯಕ್ಷೇಣ್ಯಂ ಸೂರ್ಯಸೇವ ಚಕ್ಷಣಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೫-೫೫-೪)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕನಲ್ಲಿ ದರ್ಶನೀಯವಾದ ರೂಪವೆಂದರ್ಥ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮಕ್ಕನಲ್ಲಿ ವಿವೇಚನೆಯಿಂದ ನೋಡುವ ದರ್ಶನ ಶಕ್ತಿಯೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ದೂಢ್ಯಃ—ದುಷ್ಯಧ್ಯಾನೋಪೇತಾನಾತ್ಮನೋ ಹಿಂಸಕಾಂಕ್ಷಾತ್ಕ್ರೂರ್ | ದುಷ್ಯವಾದ ವಿನಯಗಳನ್ನೇ ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಲೂ ತನಗೆ ಹಿಂಸೆಮಾಡುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥ. ದೂಢ್ಯಂ—ದುರ್ಧಿಯಂ | ಸಾಪ್ಥಿಯಂ | ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿನಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೫-೨).

• ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ •

ಧರ್ಣಿಸಿ—ಧೃತ್ವಾ ಧಾರಣೇ ಧಾತು. ಸಾನೆಸಿ ಧರ್ಣಿಸಿ ವರ್ಣಿಸಿ—(ಉ. ಸೂ. ೪-೫೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಿಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಮಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಿಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಚಕ್ಷಣಮ್—ಚಕ್ಷಿಣ್ ನೃಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವು ಸ್ವೀಕೃತವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದರ್ಶನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುಷೋರನಾಕೌ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ. ಸಕಾರನಿಮಿತ್ತವಿರುವುದರಿಂದ ಅಟ್ ಕುಸ್ವಾಜ್ ನುಮ್ ವ್ಯನಾಯೀಽಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಯಮಃ—ಅರ್ಯಮನ್ ಶಬ್ದ. ಸಪ್ತವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಋನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಲ್ಪೋಪೋಽಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಅನಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ರೇಫನಿಮಿತ್ತವಿರುವುದರಿಂದ ಅಟ್ ಕುಸ್ವಾಜ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಅನುದಾತ್ತಪರನಾದಾಗ ಉದಾತ್ತ ಆಕಾರಲೋಪ

ವಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತೈಚ್ಛೆ ಯತ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಹಃ—ಮಹಃ ಎಂದಿರುವಾಗ ಛಂದಸವಾಗಿ ಅತಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ರಿಪ್ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿರುಪಪದವಾಗಿದ್ದರೂ ಕ್ರಿಪ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಎರಡು ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಏಕಾಛಾದುದರಿಂದ ಸಾವೇಕಾಚೆಸ್ತ್ವ ತೀಯಾದಿಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ರಾಮೇಮು—ಕ್ರಮು ಪಾದವಿಕ್ಷೇಪೇ ಧಾತು. ಲಿಙ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಂಚಾತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಶನ್ವವಿಕರಣ. ಕ್ರಮಃ ಪರಸ್ಪೃಪದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರನಾದಾಗ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ಯಾಸುಕಿ ಪರಸ್ಪೃಪ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಾಸುಟಾಗಮ. ಅತೋಯೇಯಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೀಶ. ಲೋಪೋವೈರ್ವಲಿ - ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಗುಣ. ಕ್ರಾಮೇಮು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೊಡ್ಡೈ—ಪ್ರಮೋದರಾದೀನಿಯಥೋಪದಿಪ್ರಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಪ್ರಮೋದರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಅಭಿಮತರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಧೈಚಿ—ಎಂದು ಅಲ್ಲಿ ಪಾಠ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ದುರಿನ ರೇಫಕ್ಕೆ (ಉಪಸರ್ಗ) ಉತ್ಪನ್ನ ಉತ್ತರಪದದ ಅದಿಗೆ ಮ್ಪುತ್ಪನ್ನ ನಿವಾತತದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಸವರ್ಣದೀರ್ಘ. ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಕ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರೀತಿಯೋರ್ಯಣಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಸಂಪ್ರಕಾಶಃ

ಅಹಂ ಸೋ ಅಸ್ಮಿ ಯಃ ಪುರಾ ಸುತೇ ವದಾಮಿ ಕಾನಿ ಚಿತ್ |
 ತಂ ಮಾ ವ್ಯಂತ್ರಾಧ್ಯೋಃ ವೈ ವ್ಯಕ್ತೋ ನ ತ್ರ್ಯಷ್ಟಜಂ ಮೃಗಂ
 ನಿತ್ತಂ ಮೇ ಅಸ್ಯ ರೋದಸೀ || ೭ ||

ಽದಶಾಃ

ಅಹಂ | ಸಃ | ಅಸ್ಮಿ | ಯಃ | ಪುರಾ | ಸುತೇ | ವದಾಮಿ | ಕಾನಿ | ಚಿತ್ |
 ತಂ | ಮೂ | ವ್ಯಂತಿ | ಅಽಧ್ಯಃ | ವ್ಯಕಃ | ನ | ತ್ವಷ್ಟಽಜಂ | ಮೈಗಂ | ವಿತ್ತಂ |
 ಮೇ | ಅಸ್ಯ | ರೋದಸೀ ಇತಿ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ದೇವಾಃ ಪುರಾ ಪೂರ್ವಸ್ತುನ್ಯಾಲೇ ಸುತೇ ಯುಷ್ಮದ್ಯಾಗಾರ್ಥಂ ಸೋಮೇಽಭಿಷುತೇ ಕಾನಿ ಚಿತ್ ಕತಿಪಯಾನಿ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ ಯೋಽಹಂ ವದಾಮಿ ಉಕ್ತವಾನಸ್ತು ಸ ಏವಾಮವಸ್ತು ನ ತ್ರೈನ್ಯಃ ಕೃತ್ | ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಿಮುರ್ಥಂ ಮಾಂ ಪರಿತ್ಯೇಜಥ | ತಂ ತಾದೃಶಂ ಮಾಮಾಧ್ಯೋಽಭಿಲಷಿತಪ್ರತ್ಯಾದ್ಯೈ-
 ಸ್ತಾಸ್ತಾತ್ಪ್ರಿಮನಿತಾ ಮಾನಸ್ಯೋ ವ್ಯಥಾ ವ್ಯಂತಿ | ಭಿಷ್ವಯಂತಿ | ತತ್ರ ದೈಷ್ಟ್ಯಂತಃ | ತ್ವಷ್ಟಜಂ ಜಾತತ್ವಷ್ಟಂ ಸಿಸಾಸಂತಮುದಿಕಂ ಪ್ರತಿ ಗಚ್ಛಂತಂ ಮೈಗಂ ವ್ಯಕೋ ನ | ಯಥಾರಣ್ಯತ್ವಾ ಮಧ್ಯೇ ಮಾರ್ಗಂ ಭಿಷ್ವಯತಿ ತದ್ವತ್ | ಅನ್ಯತ್ಪೂರ್ವವತ್ || ವ್ಯಂತಿ | ವೀ ಗತ್ಯಾದಿಷು | ಅದಾದಿತ್ಯಾಚೈಪೋ ಲುಕ್ | ತನ್ಯಾದೀನಾಂ ಛಂದಸಿ ಬಹುಲಮುಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ಬಹುಲವಚನಾದ್ಯೋ | ಅಧ್ಯಃ | ಅಧೀಯತೇ ಮನಸಿ ಸ್ಥಾಪ್ಯತ ಇತ್ಯಾಧಿಃ | ಉಪಸರ್ಗೇ ಘೋಃ ಕಿಃ | ಸಾ. ೩-೨-೯೨ | ಅತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚೀತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ವಾವಚನಮಿತಿ ಜಸಿ ಚೀತಿ ಗುಣಸ್ಯ ವಿಕಲ್ಪನಾದಧಾವೇ ಯಣಾದೇಶಃ | ತ್ವಷ್ಟಜಂ | ತ್ವಷ್ಟ ಸಿಸಾಸಾಯಾಂ | ಸ್ತುತಿತ್ವೋರ್ನಜಿಜಿ | ಸಾ. ೩-೨-೧೭೨ | ಇತಿ ನಜಿಜಿ | ಪದಕಾರಪ್ತೋವಂ ಮನ್ಸುತೇ | ಅನ್ಯೇಷ್ಟಸಿ ದೈತ್ಯತ ಇತಿ ದೈತಿಗ್ರಹಣಸ್ಯ ಸರ್ವೋಪಸಾಧಿವ್ಯು-
 ಚಾರಾರ್ಥತ್ವಾಕ್ಲೇವಲಾದಸಿ ಜನೇರ್ಡಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತ್ವಷ್ಟಾ ಜಾತಾ ಯಸ್ಯ | ಜ್ಯಾಪೋಃ | ಜಂಷ್ಟಾಛಂದ-
 ಸೋರ್ಬಹುಲಮಿತಿ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪುರಾ—(ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ) ಹಿಂದೆ | ಸುತೇ—(ನಿಮ್ಮನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ) ಸೋಮರಸ ವನ್ನು ಹಿಂಡುವಾಗಲೆಲ್ಲಾ | ಕಾನಿ ಚಿತ್—ಹಲವು ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು | ಯಃ ಅಹಂ—ಯಾವ ನಾನು | ವದಾಮಿ—ಪಠಿಸಿದ್ದೇನೆಯೋ | ಸಃ—ಅದೇ ನಾನೇ (ನಿಮಗೆ ನೊರೆಯಿಡುತ್ತಾ) | ಅಸ್ಮಿ—(ಈಗಲೂ ನಿಮ್ಮ ಭಕ್ತನಾಗಿ) ಇದ್ದೇನೆ | (ಆದರೂ ಸಹ) ತಂ ಮಾ—ಆ ನನ್ನನ್ನು | ತ್ವಷ್ಟಜಂ—ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದ (ನೀರು ಕುದಿಯಲು ಹೋಗುವ) | ಮೈಗಂ—ಜಿಂಕೆಯನ್ನು | ವ್ಯಕೋ ನ—ತೋಳನು ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ತಿಂದುಬಿಡುವಂತೆ | ಅಧ್ಯಃ—ಮಾನಸಿಕವಾದ ವ್ಯಥೆಗಳು | ವ್ಯಂತಿ—ಅಕ್ರಮಿಸಿ ತಿನ್ನುತ್ತಿವೆ | ರೋದಸೀ—ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾ ಪೃಥಿವಿಗಳೇ | ಮೇ—ನನ್ನ | ಅಸ್ಯ—ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಅಥವಾ ನುಡಿಬನ್ನ | ವಿತ್ತಂ—ಚಿನ್ನಾಗಿ ಆಯಿರಿ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ, ಹಿಂದೆ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವಕಾಲದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿದ ಅದೇ ನಾನೇ ಈಗಲೂ ನಿಮ್ಮ ಭಕ್ತನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ನಿಮಗೆ ಮೊರೆಯಿಡು ತ್ತೀರುವವನು ಇನ್ನಾರೂ ಅಲ್ಲದೇ ನಾನೇ ಅಗಿದ್ದೇನೆ. ಆದರೂ ಸಹ ಭಕ್ತನಾದ ನನ್ನನ್ನು ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದ ನೀರು ಕುಡಿಯಲು ಹೋದ ಜಿಂಕೆಯನ್ನು ತೋಳನು ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ತಿಂದುಬಿಡುವಂತೆ ಮಾನಸಿಕವಾದ ವ್ಯಥೆಗಳು ಆಕ್ರಮಿಸಿ ತನ್ನುತ್ತಿವೆ. ಎಲೈ ದ್ರಾವ್ಯಾಪ್ಯಥಿವಿಗಳೇ, ನನ್ನ ಮುಖವನ್ನರಿತು ನನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಕೇಳಿ ನನ್ನನ್ನು ದುಃಖದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡಿರಿ.

English Translation

I am he, Gods, who formerly recited (your praise) when the libation was poured out, yet sorrows, assail me, like a wolf (that falls upon) a thirsty deer. Heaven and earth, be conscious of this (my affliction).

• ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು •

ಯಃ ಅಹಂ ವದಾಮಿ ಕೋಽಸ್ಮಿ—ವದಾಮಿ ಉದಿತವಾನ್ | ಹಿಂದೆ ಯಾಗಾರ್ಥವಾಗಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವಾಗಲೆಲ್ಲಾ ನಿಮಗೆ ಪ್ರೀತಿಕರವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಿದ್ದ ತ್ರಿತನೇ ನಾನು ಎಂದು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಾನು ಹಿಂದೆ ಅವರನ್ನು ಆರಾಧಿಸುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಆನಂದಿಸಿ ಹರ್ಷದಾಯಕನಾಗಿದ್ದನಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವುದರಲ್ಲಿಯೂ, ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವುದರಲ್ಲಿಯೂ ತ್ರಿತನು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧನೆಂದು ಅನೇಕ ಅಧಾರಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸ ತತ್ರ ಸುಷುನೇ ಸೋಮಂ ಮಂತ್ರವಿನ್ಮಂತ್ರೈವಿತ್ತಮಃ |

(ಬೃ. ದೇ. ೩-೧೨೨)

ಮಂತ್ರವಿಕ್ರಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ತ್ರಿತನು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧನಾದನೆಂದು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಅವನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಈ ಮಹತ್ತ್ವಪೂರಿತವಾದ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಅವನ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿದುದರಿಂದಲೇ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಅವನ ಪರಿಚೇನನಾಕಾಲದಲ್ಲಿ,

ಬೃಹಸ್ಪತಿಸ್ತಿಸ್ತೈತರ್ಥಂ ಜ್ಞಾನಂ ವಿಜ್ಞಾನಮೇವ ಚ |

ಶ್ರೇಚೇನಾಂತ್ಯೇನ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಜಗಾದರ್ಷಿರಸಾವಿತಿ |

(ಬೃ. ದೇ. ೩-೧೨೩)

ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೂ ವಿಜ್ಞಾನಪ್ರಭಾವದಿಂದಲೂ ಪೂರಿತವಾದ ಅವನ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಒಡನೆಯೇ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಇತರ ಪುಷ್ಕಿಗಳೂ ಆ ಪುಷ್ಕಿಯ ಮಹತ್ತ್ವಪೂರಿತವಾದುದೂ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಅವ ಮಾನಸಿಕವಾದ ಯಜ್ಞವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಸ್ವಂದಸ್ತಾವಿಗಳ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅವನ ಯೋಗ್ಯತ್ವಕ್ಕಾಗಿ ಮಹಿಮೆ

ಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಇಂತಹ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಯೋಗ್ಯತೆಯುಳ್ಳ ತ್ರಿತನು ಹಿಂದೆಲ್ಲಾ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ಯಾಗ ಮಾಡಿದುದೂ, ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯತಿಶಯವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿದುದೂ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಅದೀಂ ತ್ರಿತಸ್ಯ ಯೋಷನೋ ಹರಿಂ ಹಿನ್ಯಂತೈದ್ರಿಭಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೩೨-೨)

ಭುವತ್ರಿತಸ್ಯ ಮರ್ಹೋ ಭುವದಿಂದ್ರಾಯ ಮತ್ಸರಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೩೪-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿತನು ಹಿಂಡಿದ ಸೋಮರಸವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಹರ್ಷದಾಯಕವಾಗಿ ಅವನ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿತೆಂದೂ,

ಸ ತ್ರಿತಸ್ಯಾಧಿ ಸಾನವಿ ಪವಮಾನೋ ಅರೋಚಿಯತ್ | ಜಾಮಿಭಿಃ ಸೂರ್ಯಂ ಪಹ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೩೭-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿತನ ಯಜ್ಞಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಿಂಡಿ ಪವತ್ರಗಳಾವ ಸೋಮರಸಗಳು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದವು ಎಂದೂ,

ಅಸ್ಯ ಸುನಾನಸ್ಯ ಮಂದಿನಸ್ತ್ರಿತಸ್ಯ ನೈರ್ಬುದಂ ವಾವ್ಯಧಾನೋ ಅಸ್ತಃ |

ಅವರ್ತಯತ್ಸೂರೋ ನ ಚಕ್ರಂ ಭಿನದ್ಯಲಮಿಂದ್ರೋ ಅಂಗಿರಸ್ವಾನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೧-೨೦)

ಅನು ತ್ರಿತಸ್ಯ ಯುಧತಃ ಶುಷ್ಮಮಾವನ್ನುತ ಕ್ರತುಂ | ಅನ್ಸಿಂದ್ರಂ ವೃತ್ತತೂರ್ವೀ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೭-೨೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿತನ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದಲೂ, ಅವನು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಸೋಮರಸಪಾನದಿಂದಲೂ ಹರ್ಷಿತನಾದ ಇಂದ್ರನು ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಪಡೆದು ಅಸುರರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲು ಶಕ್ತನಾದನೆಂದೂ, ಮರುತ್ತುಗಳೂ, ಇಂದ್ರನೂ ಸಹ ತ್ರಿತನ ಶಕ್ತಿಯ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ವೃತ್ತಾದಿ ವಧವನ್ನು ಮಾಡಲು ಶಕ್ತರಾದರೆಂದೂ ಸಹ ಬಹಳವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಹೀಗೆ ಹಿಂದೆಲ್ಲಾ ತಾನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಶ್ಲಘಿಸಿದುದನ್ನೂ ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ಪಹಾಯ ಮಾಡಿದುದನ್ನೂ ಸಹ ಈಗ ಜ್ಞಾಪಿಸಿ ತಾನು ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡಾಗ ತನಗೆ ಅವರು ಸಹಾಯಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಶ್ಲಘೆ ಜಂ—ಜಾತಶ್ಲಘಂ | ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ (ಮೃಗವನ್ನು) ಉಪನಾನವು ಇಲ್ಲಿ ಉಚಿತವಾಗಿದೆ. ತನ್ನನ್ನು ಜಂಕೆಗೂ, ತನ್ನ ಮನೋವ್ಯಾಧಿಯನ್ನು ತೋಳನಿಗೂ ಹೋಲಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ವ್ಯಂಕಿ—ವ್ಯದಿರತ್ತೆ ಪಾದನಾರ್ಥಃ | ಪಾದಂತಿ | ವ್ಯಂತಿಯೆಂದರೆ ತಿನ್ನುತ್ತವೆಯೆಂದರ್ಥ, ಅಥವಾ ಮನೋವ್ಯಾಧಿಯ ತನ್ನನ್ನು ಸಾಯಿಸುತ್ತಿದೆಯೆಂದಾದರೂ ಅಗಬಹುದೆಂದು ಸ್ಥಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಉದ್ಯೋಗೇನ ಮಾರಯಂತೀ ವೇತ್ಯರ್ಥಃ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

|| ವ್ಯಕರಣಶತಿಯಾ ||

ಅಸ್ತಿ—ಅಸ ಭುವಿ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸಪ್ರತ್ಯಯ ಶಬ್ದಿಗೆ ಲುಕ್. ತಿಣಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುತೇ—ಸುಜ್ ಅಭಿವೇದ ಧಾತು. ನಿಷ್ಠಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತಾದ್ವಿಗಿ ಸತ್ಪ್ರ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ. ಸಪ್ರಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವದಾಮಿ—ವದ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗ ವಿಯವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಬ್ ಮಿಞ್ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವ್ಯೃತ್ತಿ—ವೀ ಗತ್ಯಾದಿವ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝೀಂತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿಗಿ ಅಂತಾದೇಶ. ಅದಿಪ್ರೆಭೃತಿಭ್ಯಃಶಬ್ದಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಲುಕ್. ತನ್ವಾದೀನಾಂ-ಛಂದಸಿ ಬಹುಅಮುಸಸಂಪ್ರಾನ್ಮನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಇಯಿಞ್ ಬಾರದೆ ಯಾಕಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಣಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಧ್ಯಃ—ಅಧೀಯತೇ ಮನಸಿ ಸ್ವಾಪ್ಯತೇ ಇತಿ ಅಧೀಃ | ಡುಧಾಞ್ ಧಾರಣವೋಪಯೋಗೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥ ಉದಸರ್ಗ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಉಪಸರ್ಗೇ ಘೋಷೇಶಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದಾಧಾಘ್ನದಾಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಘಿ ಸಂಪ್ರಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಲಶಕ್ತೆದ್ವಿತೀ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಸಂಪ್ರಾಂದಿಂದ ಲೋಪ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಆತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಧಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿವಾ ವಚನಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಶ್ಲವೆಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾಕಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯುಞ್ ಬಂದು ಆದರ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಂತೆಯೇಯೇಣಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತೃಕ್ಷಣಂ—ತೃಷ ಪಿಪಾಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಸ್ತುತಿತ್ವವೋನೇಜಿಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಜಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ರಷಾಭ್ಯಾಂ ಣೋನಃಸಮಾನಶಬ್ದೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ಪ್ರ. ದ್ವಿತೀಯಾವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ನಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪದಕಾರರು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಜನೀ ಪ್ರಾಧುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಷ್ವಸಿದ್ಧಿತ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೧) ಎಂಬಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಿಗ್ರಹಣವು ಎಲ್ಲಾ ವಿಕೇತನಗಳನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿ

ಸಿಯೂ ಪ್ರಕೃಯ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾಪಕನಾದುದರಿಂದ ಕೇವಲವಾದ ಈ ಧಾತುವಿಗೂ ಡ ಪ್ರಕೃಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಡಿತ್ತಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ ರೋಪ. ಕೃಷ್ಣಾ ಜಾತಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಕೃಷ್ಣಜಃ ಜ್ಯಾಪೋ- ಸಂಜ್ಞಾ ಛಂದಸೋರ್ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಆಲಂಕಾರಕ್ಕೆ (ಕೃಷ್ಣಾ) ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

:o:-----

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸಂ ಮಾ ತಪಂತ್ಯಭಿತಃ ಸಪತ್ನೀರಿವ ಪರ್ಶವಃ |
ಮೂಷೋ ನ ಶಿಶ್ನಾ ವ್ಯದಂತಿ ಮಾಧ್ಯಃ ಸ್ತೋತಾರಂ ತೇ
ಶತಕ್ರತೋ ವಿತ್ತಂ ಮೇ ಅಸ್ಯ ರೋದಸೀ || ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಂ | ಮಾ | ತಪಂತಿ | ಅಭಿತಃ | ಸಪತ್ನೀಃ | ಇವ | ಪರ್ಶವಃ |
ಮೂಷಃ | ನ | ಶಿಶ್ನಾ | ವಿ | ಅದಂತಿ | ಮಾ | ಅಧ್ಯಃ | ಸ್ತೋತಾರಂ | ತೇ |
ಶತಕ್ರತೋ ಇತಿ ಶತಕ್ರತೋ ವಿತ್ತಂ | ಮೇ | ಅಸ್ಯ | ರೋದಸೀ ಇತಿ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಐಂದ್ರೀಷಾ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ಪರ್ಶವಃ ಪಾರ್ಶ್ವಾಸ್ಥೀನಿ | ಆತ್ರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಸ್ತಾನೀಯಾಃ ಕೂಪಭಿತ್ತಯೋ ವಾ ಮಾಮುಭಿತಃ ಸರ್ವತಃ ಸಂ ತಪಂತಿ | ಸಮ್ಯಕ್ ಪೀಡಯಂತಿ | ತತ್ರ ದೈಷ್ಟ್ಯಾಂತಃ | ಸಪತ್ನೀರಿವ | ಸಮಾನ ಏಳಃ ಪತಿರ್ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ಸಪತ್ನೀ ಯುಚ್ಯೇಕಂ ಪತಿಮುಭಿತಃ ಪೀಡಯಂತಿ | ಪರಸ್ವರಂ ವಾ ಪೀಡಂತೇ | ಹೇ ಶತಕ್ರತೋ ಬಹುವಿಧಕರ್ಮಣ್ ಬಹುವಿಧಪ್ರಜ್ಞ ವೇಂದ್ರ ತೇ ತೇನ

ಸ್ತೋತಾರಂ ಮಾಮಾಧ್ಯೋಲ್ಯಸಂಪದ್ಯಮಾನ್ಯೋರ್ಯಾಗದಾನಾದಿಭಿರುತ್ಪಾದಿತಾ ಮಾನಸ್ಯಃ ಪೀಡಾ ವ್ಯದಂತಿ |
 ವಿವಿಧಂ ಭಕ್ಷಯಂತಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಮೂಷೋ ನ ಯಥಾ ಮೂಷಿಕಾ ಶಿಶ್ನಾ ಶಿಶ್ನಾನಿ
 ಕುವಿಂದೇನ ವಾಯುಶಾನ್ಯನ್ನರಣೇನಾಲಿಪ್ತಾನಿ ಸೂತ್ರಾಣಿ ಭಕ್ಷಯಂತಿ | ಯದ್ವಾ | ಪಿಶ್ಚತಪ್ತೇನ ಪ್ರಜನನ-
 ಮೇವೋಚ್ಯತೇ | ತಚ್ಚೋಪಚಾರಾತ್ಪ್ರೇಚ್ಯೇ ವರ್ತತೇ | ಯಥಾ | ಸ್ವಕೀಯಾನಿ ಪುಷ್ಪಾನಿ ಪೃತತ್ಪ್ರಲಾದಿ-
 ಛಾಂಡೇ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ಯೋರ್ಧ್ವಮುತ್ಪ್ರೇಷ್ಯ ವ್ಯದಂತಿ | ಲಿಹಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂ ಮಾಮಾಧಯೋ ಭಕ್ಷ-
 ಯಂತಿ | ನ ಚೈತತ್ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತವ ಸ್ತೋತುರ್ನಾಪ್ಯಯಂ | ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಾಪ್ನಾನ್ಮುತ್ಪಾರಯ |
 ಅನ್ಯತ್ಸಮಾನಂ || ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ | ಸಂತಪಂತಿ ಮಾಮುಭಿತಃ ಸಪತ್ನ್ಯ ಇವೇಮಾಃ ಪರ್ತವಃ ಕೂಪ-
 ಪರ್ತವೋ ಮೂಷಿಕಾ ಇವಾಸ್ತಾಶಾನಿ ಸೂತ್ರಾಣಿ ವ್ಯದಂತಿ | ಸ್ವಾಂಗಾಭಿಧಾನಂ ವಾ ಸ್ಯಾತ್ | ಶಿಶ್ನಾನಿ
 ವ್ಯದಂತೀತಿ | ಸ. ೪-೬ | ಇತಿ | ಸಪತ್ನೀಃ | ನಿತ್ಯಂ ಸಪತ್ನಾ ದಿಷು | ೪-೧-೨೫ | ಇತಿ ಪತಿಶಬ್ದಸ್ಯ
 ನಕಾರಾಂತಾದೇಶಃ | ಜಾರ್ಷ | ವಾ ಛಂದಸೀತಿ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಮೂಷಃ ಮುಷ ಸ್ತೇಯೇ |
 ಕ್ವಿಪಿ ಛಂದಸೋ ದೀರ್ಘಃ | ತಥಾ ಚ ಯಾಸ್ಯಃ | ಮೂಷೋ ಮೂಷಿಕಾ ಇತ್ಯರ್ಥೋ ಮೂಷಿಕಾಃ
 ಪುನರ್ಮುಷ್ಣಾತೇರ್ಮೂಷೋಲ್ಯಸ್ಯೇತಸ್ಮಾದೇವ | ನಿ. ೪-೫ | ಇತಿ | ಶಿಶ್ನಾ | ಷ್ಣಾ ಶೌಚೇ | ಘರ್ಭೋ
 ಕವಿಧಾನಂ | ಸ್ಯಾಸ್ತಾಪಾಮುಭಿತನಿಯುಧ್ಯರ್ಥಮಿತಿ ಕಃ | ವರ್ಣವ್ಯಾಪ್ತಾ ಸಕಾರಸ್ಯ
 ತಕಾರಃ | ಕೃಷಾದೀನಾಂ ಕೇ ದ್ವೇ ಭವತ ಇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ | ಕಾ. ೬-೧-೧೨-೧ | ಇತಿ ದ್ವಿವಚನಂ |
 ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತ್ಯುಕ್ತಾಸ್ಯೇತ್ಯಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪರ್ತವಃ—(ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) ಈ ಬಾವಿಯ ಅಡ್ಡಗಟ್ಟಿಯು ಗೋಡೆಗಳು | ಮಾ—ನನ್ನನ್ನು |
 ಅಭಿತಃ—ಸುತ್ತಲೂ | ಸಪತ್ನೀಃ ಇವ—ಸವತಿಯರು ಸುತ್ತಲೂ ಮುತ್ತಿ ಗಂಡನನ್ನು ಪೀಡಿಸುವಂತೆ |
 ಸಂ ತಪಂತಿ—ಬಹಳವಾಗಿ ಪೀಡಿಸುತ್ತಿವೆ. | ತತಕ್ರತೋ—ನಾನಾವಿಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನ
 ಗಳುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಸ್ತೋತಾರಂ—ಭಕ್ತನಾದ ನನ್ನನ್ನು | ಅಧ್ಯಃ—ಮಾನಸಿಕ ವ್ಯರ್ಥಿಗಳು |
 ಮೂಷಃ—ಇಲಿಯು | ಶಿಶ್ನಾನ—ನೆಯಿಗಿಯವನ (ಗಂಜಿಯಲ್ಲಿ ಅದ್ದಿದ) ನೂಲನ್ನು ಅಗಿಯುವಂತೆ ಅಥವಾ
 (ಫೃತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅದ್ದಿದ) ತನ್ನ ಬಾಲವನ್ನು ಕಚ್ಚುವಂತೆ | ವ್ಯದಂತಿ—ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ ಅಗಿದುಕಿನ್ನುತ್ತಿವೆ. |
 ರೋದಸೀ—ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ | ಮೇ—ನನ್ನ | ಅಸ್ಯ—ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಅಥವಾ ದುಃಖವನ್ನು
 ವಿತ್ತಂ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿಯಿರಿ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸವತಿಯರು ಗಂಡನ ಸುತ್ತಲೂ ಮುತ್ತಿ ಹಿಂಸಿಸುವಂತೆ ಈ ಬಾವಿಯ ಅಡ್ಡಗೋಡೆಗಳು
 ನನ್ನನ್ನು ಮುತ್ತಿ ಸುತ್ತಲೂ ಪೀಡಿಸುತ್ತಿವೆ- ತತಕ್ರತುವಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಭಕ್ತನಾದ ನನ್ನನ್ನು ಮಾನಸಿಕ
 ವಾದ ವ್ಯರ್ಥಿಗಳು, ಇಲಿಯು ನೆಯಿಗಿಯವನ ಗಂಜಿಯಲ್ಲಿ ಅದ್ದಿದ ನೂಲನ್ನು ಅಗಿಯುವಂತೆ ಅಥವಾ ಫೃತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ
 ಅದ್ದಿದ ತನ್ನ ಬಾಲವನ್ನು ಕಚ್ಚುವಂತೆ, ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ ಅಗಿದುಕಿನ್ನುತ್ತಿವೆ. ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ, ನನ್ನ
 ಈ ದುಃಖವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿಯಿರಿ ಮತ್ತು ನನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಕೇಳಿ ನನ್ನನ್ನು ದುಃಖದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡಿರಿ.

English Translation

The ribs (of the well close) round me, like the rival wives (of one husband); cares consume me, Satakratu, although your worshipper, as a rat (gnaws a weaver's) threads. Heaven and earth, be conscious of this (my affliction)

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಯಿಗೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ರೀತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಸಂತಪಂತಿ ಮಾಮುಭಿತಃ ಸಪತ್ನೈ ಇವೇಮಾಃ ಪರ್ಶವಃ ಕೊಪಪರ್ಶವೋ ಮೂಷಿಕಾ ಇವಾಸ್ಯಾ-
ತಾನಿ ಸೂತ್ರಾಣಿ ವ್ಯದಂತಿ | ಸ್ವಾಂಗಾಭಿಧಾನಂ ನಾ ಸ್ಯಾಚ್ಚಿಶ್ವಾನಿ ವ್ಯದಂತೀತಿ ವಾ ಸಂತಪಂತಿ ಮಾಧ್ಯಃ-
ಕಾಮಾಃ ' ಸ್ತೋತ್ರಾರಂ ತೇ ಶತಕ್ರತೋ ', ' ವಿತ್ತಂ ಮೇ ಅಸ್ಯ ರೋದಸೀ ' ಜಾನೀತಂ ಮೇಲ್ಯ
ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾಽನಿತಿ | ತಿತ್ತಂ ಕೊಪೇವನಹಿತಮೇತ್ಯೂಕ್ತಂ ಪ್ರತಿಬಧಾ | ತತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮೀತಿ-ಹಾಸವಿಕ್ರ-
ಮ್ನುಜ್ಯೂಕ್ತಂ ಗಾಥಾವಿಕ್ರಂ ಧವತಿ | ತ್ರಿಶ್ವೀರ್ಣತಮೋ ಮೇಧಯಾ ಬಧುವ ಅಸಿ ವಾ ಸಂಖ್ಯಾನಾಮ್ನು-
ವಾಭಿಶ್ವೇತಂ ಸ್ಯಾದೇಕತೋ ದ್ವಿತಸ್ತೃತ ಇತಿ ತ್ರಯೋ ಬಧುವಃ | (ನಿ. ೪-೬).

ಸುತ್ತಲೂ ಸವತಿಯರು ಮುತ್ತಿಕೊಂಡು ಗಂಡನನ್ನು ಸೀಡಿಸುವಂತಿಯೂ, ಇಲಿಗಳು ತೈಲದಲ್ಲಿ ಅದ್ದಿದ ನೆಲನ್ನು ಕಚ್ಚುವಂತಿಯೂ ಈ ಬಾವಿಯ ಗೋಡೆಗಳ ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳು ನನ್ನನ್ನು ಸುತ್ತಲೂ ಮುತ್ತಿಕೊಂಡು ಹುಸಿಸುತ್ತಿದೆ. ಅಥವಾ ಶಿಶ್ವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತಮ್ಮ ಶಿಶ್ವವೆಂಬ ಅಂಗವೇ ಆದರೂ ಸಹ ಮೂಷಿಕಗಳು ಅವನ್ನೇ ಕಚ್ಚುವಂತೆ ನನ್ನ ಮನೋವ್ಯಾಧಿಗಳು ನನ್ನನ್ನು ಕಚ್ಚಿ ತಿನ್ನುತ್ತಿವೆ. ಎಲೈ ಶತಕ್ರತುವಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರವಾದ ನನ್ನನ್ನೂ ಸಹ ಈ ರೀತಿ ನನ್ನ ಮಾನಸಿಕವ್ಯಾಧಿಗಳು ಹುಸಿಸುತ್ತಿವೆ. ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ, ನನ್ನ ಈ ವೇದನೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಿರಿ ಎಂದು ಋಕ್ಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಅನಂತರ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಸೂತ್ರವು ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ತ್ರಿಶನಿಂದ ದೃಷ್ಟವಾಯಿತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಗಾಥೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ, ಋಕ್ಯಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಆದ ಒಂದು ಇತಿಹಾಸವಿದೆ. ತ್ರಿಶನು ಪ್ರಾಚ್ಛರಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು. ಅಥವಾ ಕ್ರಮಕ್ರಮವಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನರಾದ ಏಕತ, ದ್ವಿತ ಮತ್ತು ತ್ರಿತ ಈ ಮೂವರಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯವನನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಸಂಖ್ಯಾ ವಾಚಕವಾಗಿರಲೂಬಹುದು, ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಋಕ್ಯುಗಳು ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ.—

ಸಂ ವಾ ತಪಂತೈಭಿತಃ ಸಪತ್ನೀರಿವ ಪರ್ಶವಃ |

ನಿ ಬಾಧತೇ ಅಮತಿರ್ನಗ್ನತಾ ಜಸುರ್ನೇರ್ನ ವೇವೀಯತೇ ಮತಿಃ ||

ಮೂಷೋ ನ ಶಿಶ್ವಾ ವ್ಯದಂತಿ ಮಾಧ್ಯಃ ಸ್ತೋತ್ರಾರಂ ತೇ ಶತಕ್ರತೋ |

ಸಕ್ಯತ್ಸು ನೋ ಮಘವನ್ನಿಂದ್ರ ವ್ಯುಳಯಾಥಾ ಪಿತೇವ ನೋ ಧವ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೨೩-೨—೨)

ಪರ್ತವಾಃ—ಪರ್ತುಸ್ಯಾನೀಯಾಃ ಕೂಪಧಿತ್ತಯಃ | ಕೂಡಲಿಯಂತಿರುವ ಬಾವಿಯ ಇಟ್ಟಿಗೆ ಗೋಡೆಗಳೆಂದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ; ಪಾರ್ಶ್ವಾಸ್ಥೀನಿ ಪಾರ್ಶ್ವದ ಎಲುಬುಗಳೆಂದು ಮೇಲೆ ಉದಹರಿಸಿರುವ ೧೦-೩೩-೨ನೇ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಪರ್ತು ಶಬ್ದವು ಇತರ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ.

ಶತಮಹಂ ತಿರಿಂದಿರೇ ಸಹಸ್ರಂ ಪರ್ತವಾ ದೇದೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೮-೬-೪೬)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪರ್ತುವೆಂಬುವನು ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನು.

ಪರ್ತುರ್ಹ ನಾಮ ಮಾನವೀ ಸಾಕಂ ಸಸೂವ ವಿಂತತಿಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೮೬-೨೩)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪರ್ತುವೆಂದರೆ ಒಬ್ಬ ಹೆಂಗಸಿನ ಹೆಸರು.

ಶತಕ್ರತೋಃ—ಕ್ರತು ಶಬ್ದವು ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೨) ಮತ್ತು ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (೩-೧೩) ಪಠಿತವಾಗುವುದರಿಂದ ನೂರಾರು ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥ.

ಮೂಷಃ—ಮೂಷಿಕಾಃ ಪುನರ್ಮುಷ್ಣಾತೇಃ | ಮೂಷೋಽಪ್ಯೇತಸ್ಯಾದೇವ, (ನಿ. ೪-೫) ಮೂಷಿಕ ಮತ್ತು ಮೂಷ ಎರಡು ಪದಗಳೂ ಸಹ ಕದಿಯುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಮೂಷ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುವೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ತಪಂತಿ—ತಪ ಸಂತಾಪೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ತಿಪಂತಿನಿಭಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಪತ್ನೀಃ—ಸಮಾನಃ ಏಕಃ ಪತಿಃ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ಸಪತ್ನೀಃ ನಿತ್ಯಂ ಸಪತ್ನಾತ್ಯದಿಷು—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ನಕಾರಾಂತಾದೇಶ. ತತ್ಸನ್ನಿಯೋಗದಿಂದ (ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲ) ಐಪ್. ಸಪತ್ನೀ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ದೀರ್ಘಾಜ್ಞ ಸಿಚಿಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವ ಸವರ್ಣದೀರ್ಘವು ನಿಷಿದ್ಧವಾದಾಗ—ವಾ ಛಂದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿವರ್ಗ.

ಮೂಷಃ—ಮುಷ ಸ್ತ್ರೀಯೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ಪಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ವಿಪ್ ಪರವಾದಾಗ ಛಂದಸವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದೀರ್ಘಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಯರು ಹೀಗೆ ನಿರ್ವಚನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಮೂಷೋ ಮೂಷಿಕಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಮೂಷಿಕಾಃ ಪುನಃ

ಮುಷ್ಠಾತೇಃ ಮೂಷೋಽನ್ಯೇತಸ್ಮಾದೇವ. (ನಿರು ೪-೫) ಮೂಷ ಎಂದರೆ ಮೂಷಿಕಗಳು ಅಂದರೆ ಇಲಿಗಳು ಮೂಷ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಈ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳು ನಿಷ್ಪನ್ನಗಳಾಗಿವೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಶಿಶ್ನಾ—ಷ್ಣಾ ಶೌಚೇ. ಧಾತು. ಆದಾದಿ. ಘೌಷ್ಠೇ ಕವಿಧಾನಂ ಸ್ಥಾಸ್ಥಾಪ್ಯಾಧಿಹನಿಯುಧ್ಯೈ-
ರ್ಭವಮ್—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಕಪ್ರತ್ಯಯ. ಭಂದಸ್ಥಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಶಕಾರಾದೇಶ.
ಕೈಷಾದೀನಾಂ ಕೆ ದ್ಯೇ ಭವತ ಇತಿ ವಕ್ರವ್ಯಮ್—(ಕಾ. ೬-೧-೧೨-೧) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ
ಕಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದಾಗ ದ್ವಿತ್ವ. ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ.
ನವುಸಕದಲ್ಲಿ ಶಿಶ್ನೇಶ ಬಂದು ದೀರ್ಘಾದಿ ಕಾರ್ಯವಾದಾಗ ಶೇಷ್ಯಂದೆಸಿ ಬಹುಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೇ ಲೋಪ.

ಅದಂತಿ—ಅದ ಭಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಹಂತದ
ಪರದನ್ನಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ತೋತಾರಮ್—ಸ್ತುಷ್ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಕೃಚ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತೇ—(ಪಾ. ಸೂ.
೬-೧-೧೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಶೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಮ್ ಪರವಾದಾಗ ಋಶೋಽನುಸರ್ವನಾಮು—
(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಸತ್ಯೇತ್ಯಚ್—(ಪಾ. ಸೂ.
೬-೪-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. || ೮ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಮೀ ಯೇ ಸಸ್ತು ರಶ್ತ್ರಯಸ್ತುತೌ ಮೇ ನಾಭಿರಾತತಾ |
ತ್ರಿತಸ್ತದ್ವೇದ್ರಾಪ್ತ್ಯಃ ಸ ಜಾಮಿತ್ಯಾಯ ರೇಭತಿ ವಿತ್ತಂ ಮೇ
ಅಸ್ಯ ರೋದಸೀ || ೯ ||

ಏವದಾಠಃ

ಅಮೀ ಇತಿ | ಯೇ | ಸಪ್ತ | ರತ್ನಯಃ | ತತ್ರ | ಮೇ | ನಾಭಿಃ | ಆ ತತಾ |
 ತ್ರಿತಃ | ತತ್ | ವೇದ | ಅಪ್ತ್ಯಃ | ಸಃ | ಜಾಮಿತ್ಯಾಯ | ರೇಭತಿ | ವಿತ್ತಂ |
 ಮೇ | ಅಸ್ಯ | ರೋದಸೀ ಇತಿ || ೯ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ಯೇಽಮೀ ದ್ಯುಲೋಕೇ ವರ್ತಮಾನಾಃ ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯಾಕಾ ರತ್ನಯಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಕಿರಣಾಃ ಸಂತಿ
 ತತ್ರ ತೇಷು ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಷ್ಪಧ್ಯಾತ್ಮಂ ಸಪ್ತಪ್ರಾಣರೂಪೇಣ ವರ್ತಮಾನೇಷು ಮೇ ಮದೀಯಾ ನಾಭಿ-
 ರಾತತಾ ಸಂಬದ್ಧಾ | ಬುಷಿರಾತ್ಮಾನಮೇವ ಪರೋಕ್ಷತಯಾ ನಿರ್ದಿಶತಿ | ತ್ರಿತಸ್ತೀರ್ಣತಮಸ್ತಿರತ್ನಯಾ-
 ಜ್ಞಾನ ಅಪ್ರೋಕ್ತಸಾಂ ಪುತ್ರೇ ಬುಷಿಸ್ತತ್ಪೂರ್ವೋಕ್ತಂ ವೃತ್ತಾಂತಂ ವೇದ | ಜಾನಾತಿ | ನಾನ್ಯಃ | ಸ
 ಜಾನತ್ಸ್ಯುಷಿಜಾರ್ಮಿತ್ಯಾಯ ಕೂಸಾನ್ನಿ ಗಂತ್ಯತ್ಪಾಯ ರೇಭತಿ | ತಾನ್ ರಶ್ಮೀನ್ ಸೌತಿ | ಅನ್ಯತ್ಸ-
 ಮಾನಂ || ಆತತಾ | ತನೋತೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಯಾ | ಅನುದಾತ್ಮೋಪದೇಶೇಶ್ಯಾದಿನಾನುನಾಸಿಕಲೋಪಃ |
 ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ನಂ | ಜಾಮಿತ್ಯಾಯ | ಜಮತಿಗತಿಕರ್ಮಾ | ಜಮತಿ ಗಚ್ಛತೀತಿ
 ಜಾಮಿಃ | ಔಷಾದಿಕ ಇನ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತಸ್ಯ ಭಾವಸ್ವತ್ವಂ | ರೇಭತಿ | ರೇಭ್ಯ ಶಬ್ದೇ | ಭಾವಾದಿಕಃ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥಃ |

ಸಪ್ತ—ಏಳು ಸಂಖ್ಯೆಗಳುಳ್ಳ | ಯೇ ಅಮೀ ರತ್ನಯಃ—ಯಾವ ಈ ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳವೆಯೋ |
 ತತ್ರ—(ಸಪ್ತ ಪ್ರಾಣರೂಪದಲ್ಲಿರುವ) ಇವುಗಳಲ್ಲಿ | ಮೇ—ನನ್ನ | ನಾಭಿಃ—ನಾಭಿಯು | ಆತತಾ—ವಿಸ್ತೃತ
 ವಾಗಿ ಬೆಳೆಯಿತು | ತ್ರಿತಃ—ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ದಾಟಿದವನೂ | ಅಪ್ತ್ಯಃ—ನೀರುಗಳ ಪುತ್ರನೂ ಆದ ತ್ರಿತನು |
 ತತ್—ಆ (ತನ್ನ) ಸಂಬಂಧವನ್ನು | ವೇದ—ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ | ಸಃ—ಈ ತಿಳವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ ಮುಷಿಯು | ಜಾಮಿ-
 ತ್ಯಾಯ—(ಭಾವಿಯಿಂದ) ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ರೇಭತಿ—(ಈ ರಶ್ಮಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು) ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡು
 ತಾನೆ | ರೋದಸೀ—ಎಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ | ಮೇ—ನನ್ನ | ಅಸ್ಯ—ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಅಥವಾ ದುಃಖ
 ವನ್ನು | ವಿತ್ತಂ—ಆಯಿರಿ.

ಭಾವಾರ್ಥಃ

ಸಪ್ತ ಪ್ರಾಣರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಏಳು ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳಲ್ಲಿ ನನ್ನ ನಾಭಿಯು ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿ ಬೆಳೆಯಿತು.
 ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ದಾಟಿದವನೂ ನೀರುಗಳ ಪುತ್ರನೂ ಆದ ತ್ರಿತನು ತನ್ನ ಈ ಹಿಂದಿನ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದಾನೆ.
 ಈ ತಿಳವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ ಮುಷಿಯು ಭಾವಿಯಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ಸಂಬಂಧಿಗಳಾದ ಈ ರಶ್ಮಿಗಳನ್ನು

ಕುರಿತು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ, ನನ್ನ ದುಃಖವನ್ನರಿಯಿರಿ ಮತ್ತು ನನ್ನ ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಕೇಳಿ ನನ್ನ ದುಃಖವನ್ನು ನೀಗಿಸಿರಿ.

English Translation

Those which are the seven rays (of the sun,) in them is my navel expanded ; Trita, the son of the waters, knows that (it is so), and he praises them for his extrication (from the well). Heaven and earth, be conscious of this (my affliction).

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು !

ಯೇ ಅಮೀ ಸಪ್ತ ರಶ್ಮಿಯಃ--ಇಲ್ಲಿ ಏಳು ರಶ್ಮಿಗಳಾವುವು, ಇವುಗಳಿಗೂ ತ್ರಿತನ ಬೆಳೆವಣಿಗೆಗೂ ಏನು ಸಂಬಂಧ ಎಂಬ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯಿದೆ. ಕೆಲವರು ತ್ರಿತನಿಗೂ ವೈದ್ಯತಾಗ್ನಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ತ್ರಿತನೇ ಸೋಮನೆಂದೂ ಹೇಳಿರುವರು. ಸಾಯಣರು ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ತದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಋಷಿಯೆಂದೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ತ್ರಿತನ (ತ್ರಿತ ಅಪ್ಸರಸ) ವಿಷಯವಾಗಿ ವೈದಿಕ ಪಂಡಿತರೂ ಮತ್ತು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯಪಂಡಿತರೂ ಹೇಳಿರುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಈ ಭಾಗದ ಪೀಠಿಕಾಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ತ್ರಿತನು ವೈದ್ಯತಾಗ್ನಿಯೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅವಕ್ಕೂ ಅಧಾರಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಬಹುದು.

ಯದೀಮತ ತ್ರಿತೋ ದಿವ್ಯುಷ ಧ್ಮತೇನ ಧಮತಿ ತಿಶೀತೇ ಧ್ಮತೇರೀ ಯಥಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೯-೫)

ಪ್ರ ಸಕ್ಷಣೋ ದಿವ್ಯಃ ಕಣ್ಣಿರೋತಾ ತ್ರಿತೋ ದಿವಃ ಸಜೋಷಾ ವಾತೋ ಅಗ್ನಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೮-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿತನು ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥನೆಂದೂ, ಅಂತರಿಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹರಡುವ ಅಗ್ನಿಜ್ವಾಲೆಯನ್ನೂ, ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲೇ ಇರುವ ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ,

ಅಗ್ನಿಂ ಮನ್ಯೇ ಪಿತರಮಗ್ನಿಮಾಪಿಮಗ್ನಿಂ ಭ್ರಾತರಂ ಸದಮಿತ್ತಪಾಯಂ |

ಅಗ್ನೇರನೀಕಂ ಬೃಹತಃ ಸಪರ್ಧಂ ದಿವಿ ಶುಕ್ರಂ ಯಜತಂ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೭-೨)

ಎಂಬ ಮಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ತದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ತ್ರಿತನು ಅಗ್ನಿಯೇ ತನಗೆ ಏಕೈವೆಂದೂ, ಭಾತ್ವೆಂದೂ, ಸಬನೆಂದೂ ಹೇಳಿ, ಅಂತಹ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತಾನು ಅರಾಧಿಸುವುದಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಥನೂ ಪೂಜ್ಯನೂ ಆದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಬಿಡುವುದಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಮಾಡುವುದಾಗಿಯೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಅಧಾರಗಳಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಸಪ್ತ ರಶ್ಮಿಗಳು ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳೇ ಆಗಿರಬೇಕು. ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ವೈದ್ಯತಾಗ್ನಿರೂಪ

ದಲ್ಲಿರುವ ತ್ರಿತನಿಗೂ, ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಥನಾದ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳಿಗೂ ಪರಸ್ಪರವಾದ ಸಂಬಂಧವು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಇದೇ ಭಾವವನ್ನು,

ಸ ತ್ರಿತಸ್ಯಾಧಿ ಸಾನವಿ ಪವಮಾಸೋ ಅರೋಚಿಯತ್ |
ಜಾಮಿಥಿಃ ಸೂರ್ಯಂ ಸಹ |

(ಮ. ಸಂ. ೯-೨೭-೪)

ಉಪ ತ್ರಿತಸ್ಯ ಪಾಷ್ಯೋ ೩ ರಥಕ್ತ ಯದ್ಗುಹಾ ಪದಂ |
ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸಪ್ತ ಧಾಮಭಿರಥ ಪ್ರಿಯಂ ||

(ಮ ಸಂ ೯-೧೦೨-೨)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಜಾಮಿಥಿಃ, ಸಪ್ತ ಧಾಮಿಥಿಃ ಎಂಬ ಪದಗಳು ವಿಶವಪಡಿಸುತ್ತವೆ.

ತ್ರಿತೇ ತತ್ ವೇದ—ಈ ಸಂಬಂಧವು ತ್ರಿತನಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೊತ್ತಿದೆ. ಅಂತಂಕ್ಷಸ್ಥನಾದ ಸೂರ್ಯನಿಗೂ, ಪೃಥಿವೀಸ್ಥನಾದ ಅಗ್ನಿಗೂ ತನಗೂ ಸಾಶ್ವತ್ಸಂಬಂಧವಿದೆಯೆಂದು ಅವನಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಗೊತ್ತಿರುವ ವಿಷಯವು.

ಅಸ್ಯ ನಾಮಸ್ಯ ಪಲಿತಸ್ಯ ಹೋತುಪ್ತಸ್ಯ ಭ್ರಾತಾ ಮಧ್ಯಮೋ ಅಪ್ತೈಕ್ಷಃ |
ತೈಶೀಯೋ ಭ್ರಾತಾ ಘೃತಪ್ತಸ್ಯೋ ಅಸ್ಯಾತ್ರಾಪತ್ಯಂ ವಿಶ್ವತಿಂ ಸಪ್ತಪುತ್ರಂ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೧)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಭ್ರಾತೃಸಂಬಂಧದ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ತ್ರಿತ ಅಪ್ತೈಃ—ಈ ವಿಶೇಷಣವು ತ್ರಿತನಿಗೆ ಯಾವ ಯಾವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ, ಅವನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಯಾವ ರೀತಿ ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಈ ಭಾಗದ ಪೀಠಿಕಾಪತ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಜಾಮಿತ್ವಾಯ—ಕೂಪಾನ್ವಿಗಂತ್ಯತ್ವಾಯ | ಬಾವಿಯಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಸಮಾನಜಾತೀಯವಚನಃ | ಸಮಾನ ಜಾತೀಯತ್ವಾರ್ಥಂ | ತದ್ವ್ಯಾವ್ಯಪ್ತತಿಪತ್ಯರ್ಥಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಎಂದು ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಹೇಳುವ ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಹೇಳುವ ಅರ್ಥವು ಉಚಿತವಾಗಿರುವುದು. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ, ಈ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತ್ರಿತನಿಗೂ, ಸೂರ್ಯನಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಅವರ ದಯೆಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಾಗಿದೆ. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಜಾಮಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧವೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಜವಾಗಿದೆ. [ಜಾಮಿ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಇದೇ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ೧೦೦ ನೇ ಸೂತ್ರದ ೧೧ ನೇ ಮುಕ್ತನ ವಿಶೇಷವಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.]

ರೇಫತಿ—ಅರ್ಚತಿ, ಗಾಯತಿ, ರೇಫತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಏಳು ಅರ್ಚತೀಕರ್ಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೯) ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಚತಿ, ಸ್ತೌತಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾನೆ ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಿಯಾ

ಅತತಾ—ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಪಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ, ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶ ವನತಿತನೋತ್ಯಾದೀನಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಆಹ್ ಎಂಬ ಗತಿಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಪದದೊಡನೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಗತಿಸಂತರಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಆಹ್) ಪ್ರತ್ಯತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ಯವಿವಕ್ಷಾಮಾದಿಧಾಗ ಅಜಾನ್ಯತವ್ಯಾಪ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟಾಹ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ವೇದ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪಿಗೆ ವಿದೋಲಬೋನಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟಿನ ಣಲಾವೇಶ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಾಮಿತ್ಯಾಯೆ—ಜನು ಧಾತುವು ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಜನುತಿ ಗಚ್ಚತಿ ಇತಿ ಜಾಮಿಃ ಔನಾದಿಕವಾದ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಣತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಜಾನೇಃ ಭಾವಃ ಜಾಮಿತ್ಯನ್ವಾ. ತಸ್ಯಧಾವಸ್ತ್ವತಲಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ವತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿಃ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ರೇಫತಿ—ರೇಫ್ಯ ಶಬ್ದೇ. ಧಾತು. ಭ್ರಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೯ ||

—:—

ಸಂಹಿತಾಸಾಹಿ

ಅಮೀ ಯೇ ಪಂಚೋಕ್ಷಣೋ ಮಧ್ಯೇ ತಸ್ಥೂರ್ಮಹೋದಿವಃ |

ದೇವತ್ರಾ ನು ಪ್ರವಾಚ್ಯಂ ಸದ್ಧೀಚೀನಾ ನಿ ವಾವೃತುರ್ವಿತ್ತಂ

ಮೇ ಅಸ್ಯ ರೋದಸೀ || ೧೦ ||

। ಪದಮಃ ।

ಅಮಿಾ ಇತಿ । ಯೇ । ಪಂಚೆ । ಉಕ್ಷಣಃ । ಮಧ್ಯೇ । ತಸ್ತುಃ । ಮಹಃ । ದಿವಃ ।

ದೇವತ್ರಾ ನು । ಪ್ರವಾಚ್ಯಂ । ಸದ್ಧೀಚೀನಾಃ । ನಿ । ವವೃತುಃ । ನಿತ್ಯಂ ।

ಮೇ । ಅಸ್ಯ । ರೋದಸೀ ಇತಿ ॥ ೧೦ ॥

॥ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ॥

ಉಕ್ಷಣಃ ಸೇಕ್ತಾರಃ ಕಾಮಾಭಿವರ್ಷಕಾಃ ಪಂಚೆ । ತನ್ನ ಇಂದ್ರಸ್ತದ್ವುಣಸ್ತದಗ್ನಿಸ್ತದರ್ಯಮಾ ತತ್ಪವಿತಾ ಚಿನೋ ಧಾತ್ । ಬು. ೧-೧೦೭೩ । ಇತ್ಯರ್ಥರ್ಚೇನ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಾಃ ಪಂಚಸಂಖ್ಯಾಕಾ ದೇವಾಃ । ಯದ್ವಾ । ಅಗ್ನಿರ್ವಾಯುಃ ಸೂರ್ಯಶ್ಚಂದ್ರಮಾ ವಿದ್ಯುದಿತ್ಯೇವಂ ಪಂಚಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ । ತಥಾ ಚ ಶಾಖ್ಯಾಯನಕಂ । ಏಶಾನ್ಯೇವ ಪಂಚೆ ಜ್ಯೋತಿಶೀಂಷಿ ಯಾನ್ಯೇಷು ಲೋಕೇಷು ದೀಪ್ಯಂತೇ । ಅಗ್ನಿಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ವಾಯುರಂತರಿಕ್ಷೇ ಚ ಅದಿತ್ಯೋ ದಿವಿ ಚಂದ್ರಮಾ ನಕ್ಷತ್ರೇ ವಿದ್ಯುದಪ್ಸಿತಿ । ನಕ್ಷತ್ರೇ ನಕ್ಷತ್ರಲೋಕೇ । ಅಪ್ಸು ಮೇಘಸ್ಥೋದಕೇಷು । ತೈತ್ತಿರೀಯೇಽಪ್ಯೇವಮಾಮ್ನಾತಂ । ಅಗ್ನಿಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ವಾಯುರಂತರಿಕ್ಷೇ ಸೂರ್ಯೋ ದಿವಿ ಚಂದ್ರಮಾ ದಿಕ್ಷು ನಕ್ಷತ್ರಾಣಿ ಸ್ವರ್ಲೋಕೇ ಇತಿ । ಯೇಽಮಿಾ ಪಂಚಸಂಖ್ಯಾಕಾ ದೇವಾ ಮಹೋ ದಿವೋ ಮಹತೋ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಸ್ಯ ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಯ ಮಧ್ಯೇ ತಸ್ತುಃ । ತಿಷ್ಠಂತಿ ಅತೇ ದೇವತ್ರಾ ದೇವೇಷು ನು ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಪ್ರವಾಚ್ಯಂ ಪ್ರಶಂಸನೀಯಂ ದೇವಾನಾಂ ಯೋಗ್ಯಂ ಮದೀಯಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಪ್ರತಿ ಸದ್ಧೀಚೀನಾಃ ಸಹಾಂಚಂತೋ ಯುಗಪದಗಾಚ್ಯಂತಶ್ಚೇ ದೇವಾ ಮದೀಯಂ ಪರಿಚರಣಂ ಸ್ತೀಕುರ್ವಂತಿ ತದನಂತರಂ ನಿ ವವೃತುಃ । ತ್ವಸ್ತಾಃ ಸಂತೋ ನಿವರ್ತಂತೇ ಚ । ಅನ್ಯತ್ಸಮಾನಂ ಉಕ್ಷಣಃ । ನಾ ಪಪೂರ್ವಸ್ಯ ನಿಗಮ ಇತ್ಯುಪಧಾದೀರ್ಘಾಭಾವಃ । ದೇವತ್ರಾ ದೇವ- ಮನುಷ್ಯೇತ್ಯಾದಿನಾ ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥೇ ತ್ರಾಪ್ರತ್ಯಯಃ । ಪ್ರವಾಚ್ಯಂ । ನಾಚೆಯತೇರಚೋ ಯದಿತಿ ಯತ್ । ಣೀರನಿಟೀತಿ ಣೀಲೋಪಃ । ಯತೋಽನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ಮತ್ರೇ ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ಪರತ್ವಂ । ಸದ್ಧೀಚೀನಾಃ । ಸಹಾಂಚಂತೀತಿ ಸದ್ಧ್ಯಂಚಃ । ತ ಏವ ಸದ್ಧೀಚೀನಾಃ । ಸಹಪೂರ್ವಾದಂಚತೇರ್ಬುಕ್ತಿ- ಗಿತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ಷಿನ್ । ಅನಿದಿತಾನಿತಿ ನಲೋಪಃ । ಸಹಸ್ಯ ಸದ್ಧಿಃ । ಪಾ. ೩-೩೯೫ । ಇತಿ ಸಧ್ಯಾದೀಶಃ । ವಿಭಾಷಾಂಚೇರದಿಕ್ಷಿ ಯಾನಿತಿ ಸ್ವಾರ್ಥೇ ಖಪ್ರತ್ಯಯಃ । ವವೃತುಃ । ವೃತು ವರ್ತನೇ । ಛಂದಸಿ ಲುರ್ಜ- ಲರ್ಜಲಿಚ ಇತಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಿಟ್ । ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ವೈಪದಂ । ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ದ್ವೈತ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಮಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಉಕ್ಷಣಃ—(ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು) ಸುರಿಸುವವರೂ | ಪಂಚಿ—ಇಂದ್ರ, ವರುಣ, ಅಗ್ನಿ, ಆರ್ಯಮ, ಮತ್ತು ಸವಿತಾ ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿ, ವಾಯು, ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ ಮತ್ತು ವಿದ್ಯುತ್ ಎಂದು ಐದು ಸಂಖ್ಯೆಗಳುಳ್ಳವರೂ ಆದ | ಯೇ ಅವಿಯೇ—ಯಾವ ಈ ದೇವತೆಗಳು | ಮಹಃ—ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತಾರವಾದ | ದಿವಃ—ದ್ಯುಲೋಕದ | ಮಧ್ಯೇ—ನಡುವೆ | ತಸ್ಯಃ—ಇರುತ್ತಾರೋ (ಅವರು) | ದೇವತಾ—ದೇವತೆಗಳ ನಡುವೆ | ಪ್ರವಾಚ್ಯಂ—ಪ್ರಶಂಸನೀಯವಾದ (ನನ್ನ) ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಕುಂತು | ನು—ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ | ಸಧೀಚೀನಾಃ—ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಬಂದು (ನನ್ನ ಉಪಚಾರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ) | ನಿ ವವ್ಯತುಃ—(ಅನಂತರ ತೃಪ್ತರಾಗಿ) ಹಿಂತಿರುಗುತ್ತಾರೆ | ರೋಹಿಸೀ—ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ | ಮೇ—ನನ್ನ | ಅಸ್ಯ—ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಅಥವಾ ದುಃಖವನ್ನು | ವಿತ್ತಂ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿಯಿರಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ದ್ಯುಲೋಕದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿರುವವರೂ, ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವವರೂ ಆದ ಐದು ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ನನ್ನ ಪ್ರಶಂಸನೀಯವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಹಿಂತಿರುಗುತ್ತಾರೆ. ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ, ನನ್ನ ದುಃಖವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಂತು ನನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಕೇಳಿ ನನ್ನನ್ನು ದುಃಖದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡಿರಿ.

English Translation

May the five shedders (of benefits) who abide in the centre of the expanded heavens, having together conveyed my prayers quickly to the gods, (speedily) return. Heaven and earth, be conscious of this (my affliction).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪಂಚಿ ಉಕ್ಷಣಃ—ಅವರವರ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಿಕೊಡುವ ಐದು ದೇವತೆಗಳು. ಈ ಐದು ದೇವತೆಗಳು ಯಾರೆಂದರೆ

ತನ್ನ ಇಂದ್ರಸ್ತದ್ಭರುಣಸ್ತದಿರೈವಾ ತತ್ಪವಿತಾ ಚಿನೋ ಧಾತ್ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೦೭-೨)

ಇಂದು ಮುಕ್ತಂಹತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಇಂದ್ರ, ವರುಣ, ಅಗ್ನಿ, ಆರ್ಯಮ ಮತ್ತು ಸವಿತ್ಯ ಈ ಐದು ದೇವತೆಗಳಾಗಬಹುದು, ಅಥವಾ,

ಅಗ್ನಿಃ ಸೃಢಿನ್ಯಾಂ ವಾಯುರಂತರಿಕ್ಷೇ ಸೂರ್ಯೋ ದಿವಿ ಚಂದ್ರಮಾ ದಿಷ್ಟು ನಕ್ಷತ್ರಾಣಿ
ಸ್ವಲೋಕೇ |

(ತೈ. ಅ. ೧-೨೦-೧)

ಎಂದು ಕೈತ್ತೀಯಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿ, ವಾಯು, ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ ಮತ್ತು ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಎಂದಾಗ ಐದು ಅಥವಾ ಸಾಯಣರು ತಥಾ ಚ ಶಾಖ್ಯಾಯಿನಿಕಂ ಎಂದು ಅಲ್ಲದಲೂ ಸಹ ವಿಶ್ವಾಸ್ಯೇವ ಪಂಚ ಲೋಕೀಂಷಿ ಯಾನ್ಯೇಷು ಲೋಕೇಷು ದೀಪ್ಯಂತೇ | ಅಗ್ನಿಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ವಾಯುರಂತರಿಕ್ಷೇ ಚ ಅದಿತ್ಯೋ ದಿವಿ ಚಂದ್ರಮಾ ನಕ್ಷತ್ರೇ ವಿದ್ಯುಃ | ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಐದು ದೇವತೆಗಳಾಗಬಹುದು.

ಉಕ್ಷಣಃ—ಸೇಕ್ತಾರಾಃ, ಕಾಮಾಭಿವರ್ಷಕಾಃ | ಸೇಚನ ಎಂದರೆ ಸುರಿಸು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಉಕ್ಷ್ಣ್ವಾಭಿವರ್ಷಕಾಃ ನಿಪುಣನಾಗಿದೆ. ಭಕ್ತರಿಗೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವ ದೇವತೆಗಳೆಂದರ್ಥ. ಉಕ್ಷಣ ಶಬ್ದವನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಮಹನ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಿದ್ದಾರೆ (ನಿ. ೨-೧೩) ಮತ್ತು.

ಘಸತ್ತ ಇಂದ್ರ ಉಕ್ಷಣಃ ಪ್ರಿಯಂ ಕಾಚಿತ್ತರಂ ಹವಿರ್ವಿಶ್ವಾನ್ಯಾದಿಂದ್ರ ಉತ್ತರಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೮೬-೧೩)

ಎಂಬ ಶುಕ್ಲವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಬರುವ ಉಕ್ಷಣ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಉಕ್ಷಣ ಉಕ್ಷ್ಣ್ವೇ-ವ್ಯದ್ರಿಕಮಣಃ ಉಕ್ಷ್ಣ್ವೈತ್ಯದಿಕೇನೇತಿ ವಾ (ನಿ. ೧೨-೯) ವೃದ್ಧಿಯಾಗು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಉಕ್ಷ್ಣ್ವಾಭಿವರ್ಷಕಾಃ ನಿಪುಣನಾಗರುವುದರಿಂದ ಉದಕದೊಂದಿಗೆ ವೃದ್ಧಿಯಾಗತಕ್ಕ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಉಕ್ಷಣಶಬ್ದವು ಶಕ್ತಿ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಸೇಚನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ತೇ ಜಕ್ಷ್ಮೀ ದಿವ ಯುಷ್ಪಾಸ ಉಕ್ಷ್ಣ್ವೋ ರುದ್ರಸ್ಯ ಮರ್ಯಾ ಅಸುರಾ ಅರೇಪಸಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೬೪-೨)

ಇಮೇ ಯೇ ತೇ ಸು ವಾಯೋ ಜಾಹ್ನೋಜಸೋಽಂತರ್ನದೀ ತೇ ಪತಯಂತೈಕ್ಷ್ಣ್ವೋ ಮುಖಿ ವ್ರಾಧಂತ ಉಕ್ಷ್ಣಣಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೨೨-೯)

ಕೃಣ್ವಂತಮಗ್ನಿಂ ಘೃತಸೃಷ್ಟಮುಕ್ಷ್ಣಣಂ ಪೃಣಂತಂ ದೇವಂ ಪೃಣತೇ ಸುವೀರ್ಯಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೧೨೨-೪)

ಇತ್ಯಾದಿಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ಷ್ಣಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೇಚನವೆಂಬ ಅರ್ಥವಾದರೂ ಸಹ ಸೇಚನಸಾಮರ್ಥ್ಯವೆಂದು ತತ್ಪ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಸಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯುವಾನಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗಿದಿರುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಶುಕ್ಲ ನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸೇಚನಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವರೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಡಬಹುದು.

ದೇವತಾ—ದೇವೇಷು—ದೇವತೆಗಳ ನಡುವೆಯೆಂದರ್ಥ.

ಸದ್ವೀಚೀನಾ—ಸಹಾಂಚಂತೋ ಯುಗಪದಾಗಚ್ಯಂತಸ್ಮೀ ದೇವಾಃ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಬರತಕ್ಕವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯೆ

ಉಕ್ಷಣಃ—ಉಕ್ಷಣ್ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಉಪಧಾದೀರ್ಘಪ್ರವಾಹವೆ **ವಾಷ-**
ಪೂರ್ವಸ್ಯನಿಗಮೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಪೂರ್ವಕವಾದುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ
ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ತಸ್ಯುಃ—ಷಾ ಗತಿ ನೈವತ್ತೌ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಯೇ ಎಂದು ಹಿಂದೆ
ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ **ಯದ್ವ್ಯಕ್ತಾನ್ನಿತ್ಯೈಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿರ್ಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.
ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಹಃ—ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ. ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್‌ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ವಪ್ನಿ ಏಕವಚ
ನಾಂತರೂಪ. **ಸಾವೇಕಾಚಿತ್ಪ್ರತಿವಯಾದಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ.

ದೀವಶ್ರೌ—ದೀವಮನುಷ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ರವೃತ್ತದಲ್ಲಿ ಶ್ರೌ ಪ್ರತ್ಯಯ.
ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರವಾಚ್ಯಮ್—ವಚ ಪರಿಧಾಸಣೀ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಷೆಜಂತದ ಮೇಲೆ **ಅಚೋಯತ್**—
(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಷೆಜ್‌ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ **ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ**—
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. **ಣೀರನಿಟಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಷೆಚಿಗೆ ಲೋಪ. **ಯತೋಽನಾವಾಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಅದ್ಭವದಾತ್ಪ್ರವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರವಂಬುದರೊಡನೆ ಗತಿಸಮಾಸವಾದಾಗ **ಗತಿಕಾರಕೋಪಸವದಾತ್ಕೃತ್**
—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸದ್ವೀಚೀನಾಃ—ಸಹ ಅಂಚತಿ ಇತಿ ಸದ್ವ್ಯಚೀ. ತೇ ಏವ ಸದ್ವೀಚೀನಾಃ ಸಹ ಪೂರ್ವವಾಗಿರುವಾಗ,
ಅಂಚುಗತಪೂಜನಯೋಃ ಧಾತುವಿಗೆ **ಉತ್ಪ್ರಿಕ್‌ದಧ್ಯಕ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ.
ಅನಿದಿತಾಂ ಹಲ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾನಕಾರಲೋಪ. **ಸಹಸ್ಯ ಸದ್ವಿಃ**
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೯೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಹ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಧ್ರಾ್ಯವೇಶ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಭಾಷಾಂ-
ಚೀರದಿಕ್ ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಿಸ್ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಆಯನೇಯೇನೀನೀ**—
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಈನಾವೇಶ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಮೃತಃ—ವೃತು ವರ್ತನೇ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಛಂದಸಿ **ಬಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಿಃ**—
(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟ್. ಆತ್ಮನೇಸದಿಯಾದರೂ **ವ್ಯತಯೋ ಬಜುಲಮ್**—(ಪಾ. ಸೂ.
೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಯೃಪದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ **ಪರಸ್ಯೃಪದಾನಾಂ** (ಪಾ. ಸೂ.
೩-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತುಸಾವೇಶ ಲಿಟ್ಟೆನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅದಿಹಲೋಪ.

ಊರಣ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಷ್ಟ. ತಪರವಾಗಿ ಬಂದಾಗ ಅದಿಹಲ್ತೇಷ. ಅನ್ಯೇಷಾಮಹಿವ್ಯತ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಋತವ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸುಪರ್ಣಾಃ ಏತ ಅಸತೇ ಮಧ್ಯ ಆರೋಧನೇ ದಿವಃ |

ತೇ ಸೇಧಂತಿ ಪಥೋ ವೃಕಂ ತರಂತಂ ಯಹ್ಯತೀರವೋ ವಿತ್ತಂ

ಮೇ ಅಸ್ಯ ರೋದಸೀ || ೧೧ ||

ಸದಪಾಠಃ |

ಸುಪರ್ಣಾಃ | ಏತೇ | ಅಸತೇ | ಮಧ್ಯೇ | ಆರೋಧನೇ | ದಿವಃ |

ತೇ | ಸೇಧಂತಿ | ಪಥಃ | ವೃಕಂ | ತರಂತಂ | ಯಹ್ಯತೀಃ | ಅಸಃ | ವಿತ್ತಂ |

ಮೇ | ಅಸ್ಯ | ರೋದಸೀ ಇತಿ || ೧೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸುಪರ್ಣಾಃ | ರಶ್ಮಿನಾಮೃತೇ | ರೋಧನಸತನಾ ಏತೇ ಸೂರ್ಯರತ್ನಯ ಆರೋಧನೇ ಸರ್ವ-
ಸ್ಯಾವರಕೇ ವ್ಯಾಪ್ತೇ ದಿವೋಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯ ಮಧ್ಯ ಅಸತೇ ವರ್ತಂತೇ | ತೇ ಸೂರ್ಯರತ್ನಯಃ ಪಥೋ
ಮಾರ್ಗಾಃ ದ್ವೈಕಮರಣ್ಯಶ್ವಾನಂ ಸೇಧಂತಿ | ನಿಷೇಧಂತಿ | ನಿವಾರಯಂತಿ | ಕೀದೃಕಂ | ಯಹ್ಯತೀರವೋ-

ಹತೀರಸಸ್ವರಂತೆಮತಿಶ್ಚಾಮಂತಂ | ಕೂಸಪತನಾತ್ಪೂರ್ವಂ ತ್ರಿತಂ ದ್ವಷ್ಟ್ರೈನಂ ಭಕ್ಷಯಿತುಂ ಕೃಷ್ಣಿದ-
ರಣ್ಯಶ್ಚಾ ಮಹತೀಂ ನದೀಂ ತೀರಪೂರಾಜಗಾಮು | ಸ ಚ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮೀನ್ ಸ್ಪಷ್ಟ್ರಾಯಮವಸರೋ
ನ ಭವತೀತಿ ನಿವವೃತೇ | ಅತೋ ರಶ್ಮಯೋ ವೃಕಂ ನಿವೇಧಂತೀತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಯಾಸ್ಯಪಕ್ಷೇ ಶ್ಚಾಪ
ಇತ್ಯಂತರಿಕ್ಷನಾಮು | ಯದ್ವತೀರಪೋ ಮಹದಂತರಿಕ್ಷಂ ಪಥಃ ಪಥಾ ದ್ವಾದಶರಶ್ಮ್ಯಾತ್ಮನಾ ಮಾರ್ಗೇಣ
ತರಂತಂ ವೃಕಂ ಚಂದ್ರಮಸಂ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಯೋ ನಿವೇಧಂತಿ | ಅಹನಿ ಹಿ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಭಿರ್ನಿರುದ್ಧ-
ಕ್ಷಂದ್ರಮಾ ನಿಷ್ಪ್ರಭೋ ವೃಕತೇ | ಅತೋ ನಿಷ್ಪ್ರಭಂ ಕುರ್ವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಅರೋಧನೇ | ಅರುಧ್ಯತ
ಅವ್ರಿಯತೇನೇನೇಶ್ಯಾರೋಧನಂ || ಕರಣೇ ಲ್ಯುಟ್ | ಸೇಧಂತಿ | ಸಿದ್ಧು ಗತ್ಯಾಂ | ಅಯಂ ಕೇವ-
ಲೋಽಪಿ ನಿಪೂರ್ವಾರ್ಥೇ ದ್ವಷ್ಟ್ರವ್ಯಃ | ಪಥಃ | ಪಂಚಮ್ಯೇಕವಚನೇ ಭಸ್ಯ ಟೀಲೋಽಪ ಇತಿ
ಟೀಲೋಪಃ | ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯಾಸ್ಯಪಕ್ಷೇ ತು ತ್ವತೀಯಾರ್ಥೇ
ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಸಂಚಮಿ | ಯದ್ವತೀಃ | ಯದ್ವ ಇತಿ ಮಹನ್ಯಾಮು | ಅಸ್ಮಾದಾಚಾರಾರ್ಥೇ ಸರ್ವಪ್ರಾತಿ-
ಪದಿಕೇಭ್ಯಃ | ಮು. ೩-೧-೧೧-೩ | ಇತಿ ಕ್ರಿಸ್ತ | ತತೋ ಲಟಃ ಶತ್ಯ | ಉಗಿತಕ್ತೇತಿ ಜಾಃ | ಆಗ-
ಮಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾನಿತ್ಯಾನ್ಮುಮುಭಾವಃ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ನದೀಸ್ವರೋ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ನ ಪ್ರವರ್ತತೇ ||

ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ

ಸುಪರ್ಣಾಃ—ಮನೋಹರವಾದ ಪತನವುಳ್ಳ | ಏತೇ—ಈ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು | ಅರೋಧನೇ-
ಸರ್ವತ್ರ ದ್ಯಾಪಿಸಿರುವ | ದಿವಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷದ | ಮಧ್ಯೇ—ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ | ಅಪತೇ—ಇರುತ್ತವೆ |
ತೇ—ಆ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳು | [ಪಥಃ—ಮಾರ್ಗದಿಂದ (ತ್ರಿತನನ್ನು ತಿನ್ನಲು) | ಯದ್ವತೀಃ—ಮಹತ್ತಾದ |
ಅಪಃ—ನೀರುಗಳನ್ನು | ತರಂತಂ—ದಾಟುತ್ತಿರುವ | ವೃಕಂ—ತೋಳನನ್ನು | ಸೇಧಂತಿ—ತಡಿದು
ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತವೆ.]

ಅಥವಾ

ಯದ್ವತೀಃ—ಮಹತ್ತಾದ | ಅಪಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು | ಪಥಃ—(ದ್ವಾದಶರಾಶಿರೂಪವಾದ) ಮಾರ್ಗ
ದಿಂದ | ತರಂತಂ—ಪ್ರಸರಿಸಿ ಬರುತ್ತಿರುವ | ವೃಕಂ—ಚಂದ್ರನನ್ನು | ಸೇಧಂತಿ—ತಡಿದುನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತವೆ.
(ಮಂಶಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತವೆ) | ರೋಡಸೀ—ನಿಲೈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ, | ಮೇ—ನನ್ನ | ಅಸ್ಯ—
ಈ ದುಃಖವನ್ನು | ವಿತ್ತಂ—ಅಂಬಿಯಿಂ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮನೋಹರವಾದ ಪತನವುಳ್ಳ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಮಧ್ಯಭಾಗ
ದಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ. ಅವು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಮಹತ್ತಾದ ನೀರುಗಳನ್ನು ದಾಟಿ ತಿತ್ತನನ್ನು ತಿನ್ನಲು ಬರುತ್ತಿರುವ ತೋಳನನ್ನು
ತಡಿದು ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತವೆ. ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ, ನನ್ನ ಈ ದುಃಖವನ್ನರಿತು ನನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಕೇಳಿ ನನ್ನನ್ನು
ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿರಿ.

English Translation

The rays of the sun abide in the surrounding centre of heaven ; they drive back the wolf crossing the great waters from the path. Heaven and earth be conscious of this (my affliction).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸುಸರ್ಣಾಃ— ಸುಪರ್ಣಶಬ್ದವು ರಶ್ಮಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (೨.೨-೧೫) ಅಶ್ವಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (೨. ೨-೨೭) ಪರಿಶವಾಗಿದೆಯಾದರೂ ಸಹ ಪಕ್ಷಿ, ಬಾಣ ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ಶೋಭನಪತನ ಎಂದರೆ ಮನೋಹರವಾಗಿಯೂ ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿಯೂ ಸಂಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಕೊಡುತ್ತದೆ.

ನಿ ಸುಸರ್ಣೋ ಅಂತರಿಕ್ಷಾಣ್ಯುಖ್ಯದ್ಗಧೀರವೇಷಾ ಅಸುರಃ ಸುನೀಛಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೫-೭)

ಕೃಷ್ಣಂ ನಿಯಾನಂ ಹರಯಃ ಸುಸರ್ಣಾ ಅಪೋ ವಸಾನಾ ದಿವಮುತ್ಪತಂತಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೪೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಶೋಭನಪತನಾ ರತ್ನಯಃ ಎಂದೂ,

ದ್ವಾ ಸುಸರ್ಣಾ ಸಯುಜಾ ಸಖಾಯಾ ಸಮಾನಂ ವೃಕ್ಷಂ ಪರಿ ಪಸೃಶಾತೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೨೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ (೧-೧೪೬-೪೬ ; ೨-೪-೨೨ ಇತ್ಯಾದಿ) ಸುಪತನಗಳಾದ ಪಕ್ಷಿಗಳೆಂದೂ,

ಉಕ್ಷಾ ಸಮುದ್ರೋ ಅರುಷಃ ಸುಸರ್ಣಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಯೋನಿಂ ನಿತುರಾವಿನೇಶ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೪೭-೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸುಗಮನವುಳ್ಳ ಸಮುದ್ರವೆಂದೂ,

ಸುಸರ್ಣಂ ವಸ್ತ್ರೇ ಮೃಗೋ ಅಸ್ಯಾ ದಂತೋ ಗೋಛಃ ಸಂನದ್ವಾ ಪತತಿ ಪ್ರಸೂತಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೭೫-೧೧)

ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ (೯-೧೯) ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸುಪತನವುಳ್ಳ ಬಾಣವೆಂದೂ ಹೀಗೆಯೇ ನಾನಾರ್ಥಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಶೋಭನ ಪತನವಾದ ರಶ್ಮಿಗಳೆಂದರ್ಥ.

ಅಶೋಧನೇ— ಸಾಯಣರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪ್ತೃರ್ಥವನ್ನೂ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅಶೋಹಿತಿ ಮರಾಠೀ-ದಯಾ ರುಣದ್ವಿ ವಾ ತಮಾಂಸೀತ್ಯಾಶೋಧನಮಾದಿತ್ಯೆವಂಠಲಮಿಹಾಭಿಪ್ರೇತಂ | ಕತ್ತಲನ್ನು ತಡೆಯತಕ್ಕ

ಅದಿತ್ಯಮಂಡಲವೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಉಳಿದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಆರೋಧನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಆರೋಹಣ, ಹತ್ತುವುದು ಅಥವಾ (ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು) ಹತ್ತುವ ಯೋಗ್ಯತೆಯುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ದೂತ ಈಯಸೇ ಪ್ರದಿವ ಉರಾಣೋ ನಿದುಷ್ಟರೋ ದಿವ ಆರೋಧನಾ ನಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೪-೭-೮)

ಸ ಹಿ ನೇದಾ ವಸುಧಿತಂ ಮಹಾ ಆರೋಧನಂ ದಿವಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೪-೮-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಆರೋಹಣವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದವನ್ನು ಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ತೇ ಸೇಧಂತಿ ಪರ್ಥೋ ವ್ಯಕಂ ತರಂತಂ ಯಹ್ಯತೀರಪಃ | ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಿರಬಹುದು. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ, ಅಪಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನೀರೆಂದೂ ವ್ಯಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತೋಳನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾದರೆ ಆಗ ಹಿಂದೆ ಈ ಸೂತ್ರದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುವಂತೆ ತೋಳನು ತ್ರಿತನನ್ನು ತಿನ್ನಲು ಬಂದಾಗ ತೇ ಆ ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳು ಸೇಧಂತಿ ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತವೆಯೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಸಾಯಣರ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಅರ್ಥ. ತಮ್ಮ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಕೊನೆಪಠನಾತ್ಮೋರ್ವಂ ತ್ರಿತಂ ದೈಷ್ಟ್ಯಾಃ ಏನಂ ಭಕ್ಷಯಿತುಂ ಕಕ್ಷಿದಿರಣ್ಯಶ್ಚಾ ಮಹತೀಂ ನದೀಂ ತಿತಿರ್ಷುರ್ವಃ ಆ ಜಗಾಮ | ಸ ಚ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮೀನ್ ದೈಷ್ಟ್ಯಾಃ ಆಯಮವಸರೋ ನ ಭವತೀತಿ ನಿವವೃತೇ | ಅತೋ ರಶ್ಮಿಯೋ ವ್ಯಕಂ ನಿಷೇಧಂತೀತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ತ್ರಿತನು ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಳುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ವ್ಯಕವು ಮಹತ್ತಾದ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಲು ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟು ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಈಗ ಇದು ಸಮಯವಲ್ಲವೆಂದು ಹಿಂತಿರುಗಿತು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳು ವ್ಯಕನನ್ನು ತಡೆದವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದು ಮೊದಲು ಹೇಳಿ ಅನಂತರ—ಯಾಸ್ಯ ಪಕ್ಷೇ ತು— ಅಪ ಇತ್ಯಂತರಿಕ್ಷನಾಮ | ಯಹ್ಯತೀರಪೋ ಮಹದಂತರಿಕ್ಷಂ ಪರ್ಥ ಪರ್ಥಾ ದ್ವಾದ್ರಾಶ್ಚಾತ್ಮನಾ ಮಾರ್ಗೇಣ ತರಂತಂ ವ್ಯಕಂ ಚಂದ್ರಮಸಂ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಯೋ ನಿಷೇಧಂತಿ | ಅಹನಿ ಹಿ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಃ ನಿರುದ್ಯಕ್ಷಂದ್ರಮಾ ನಿಷ್ಪ್ರಭೋ ದೈತ್ಯತೇ | ಅತೋ ನಿಷ್ಪ್ರಭಂ ಕುರ್ವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ. ಯಾಸ್ಯರ ಮತದಂತೆ, ಅಪಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಂತರಿಕ್ಷವೆಂದೂ ವ್ಯಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾದರೆ, ಆಗ ಅಹನಿನಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನ ಪ್ರಕಾಶವು ಮಹತ್ತಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸರವಾಗುವಂತೆ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ತಡೆಯುತ್ತವೆಯೆಂದೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದು ಸಾಯಣರು ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸುಸರ್ವಾಃ—ಲೋಭನಾಃ ಪರ್ಣಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಪರ್ಣಾಃ ನೈರ್ಜ್ವಸುಭ್ಯಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಆಸತೇ—ಆಸು ಉಪನೇಶನೇ. ಧಾತು. ಆದಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಾವುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನೇ-
ಪದೇಷ್ಟನತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆತಾದೀಶ ಟಿಗೆ ಏತ್ಯ. ಅತಿಶಂಕದ
ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆರೋಧನೇ—ಆರುಧ್ಯತೇ ಆವ್ರಿಯತೇ ಅನೇನ ಇತಿ ಆರೋಧನಮ್. ರುಧಿರ್ ಅವರಣೇ ಧಾತು.
ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಯುಮೋರನಾಕಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೀಶ. ರುಧ್
ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಲಘೂಪಧಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಿತ್ತಾಹುದರಿಂದ ಲಿತಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತ
ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೇಧಂತಿ—ಓಧು ಗತ್ಯಾಮ್. ಧಾತು. ಇದು ಕೇವಲವಾಗಿದ್ದರೂ ನಿ ಉಪಸರ್ಗವಿತಿಷ್ಠನಾದುದರಿಂದ
ಆರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಾವುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಶಂಕದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ
ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಥಃ—ಪಥಿಸಲ್ಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಪಂಚಮ್ಯೇಕವಚನ ಐಸಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದಾಗ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ
ಐವ ಧಸ್ಯ ಟೀಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೮೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ಅನುದಾತ್ತವಾದ ವಿಭಕ್ತಿ
ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಉದಾತ್ತವಾದ ಇನಿಗೆ ಲೋಪ ಬಂದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಯತೋದಾತ್ತಲೋಪಃ—
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಾಸ್ವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ತ್ಯತೀ
ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪಂಚಮೀ ಬಂದಿದೆ.

ಯಹ್ನತೀಃ—ಯಹ್ನು ಎಂಬುದು ಮಹತ್ತಿನ ಹೆಸರು. ಇವರಮೇಲೆ ಆಚಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಪ್ರಾತಿಪದಿ-
ಕೇಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಬ್ಜಾ ವಕ್ರವ್ಯಃ—(ಪಾ. ಮ. ೩-೧-೧೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್. ಆಚಾರಕ್ರಿಯಂತವಾದ ಯಹ್ನು
ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸನಾಧ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಇವರ ಮೇಲೆ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥ
ದಲ್ಲಿ ಲಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಹ್ನತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿವಕ್ಷಾ
ನಾಡಿವಾಗ ಉಗಿತಕ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಕ್ಯನಲ್ಲಿ ಉಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಐಪ್ ಬರುತ್ತದೆ.
ಅಗಮಾನುಶಾಸನಮನಿತ್ಯಮ್—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಉಗಿತ್ತಾದರೂ ನುಮಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನುಮಾರಹಿತ
ವಾದ ಶಕ್ಯವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ನದಿಯು ಬಂದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯೋಃ ಬಹುಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಇಲ್ಲಿ ನದಿಗೆ (ಈ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಪಃ—ಊದಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೧ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ನವ್ಯಂ ತದುಕ್ಥ್ಯಂ ಹಿತಂ ದೇವಾಸಃ ಸುಪ್ರವಾಚನಂ |
 ಯುತಮರ್ಷಂತಿ ಸಿಂಧವಃ ಸತ್ಯಂ ತತಾನ ಸೂರ್ಯೋ ವಿತ್ತಂ
 ಮೇ ಅಸ್ಯ ರೋದಸೀ || ೧೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ನವ್ಯಂ | ತತ್ | ಉಕ್ಥ್ಯಂ | ಹಿತಂ | ದೇವಾಸಃ | ಸುಪ್ರವಾಚನಂ |
 ಯುತಂ | ಅರ್ಷಂತಿ | ಸಿಂಧವಃ | ಸತ್ಯಂ | ತತಾನ | ಸೂರ್ಯಃ | ವಿತ್ತಂ | ಮೇ |
 ಅಸ್ಯ | ರೋದಸೀ ಇತಿ || ೧೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ದೇ ದೇವಾಸೋ ದೇವಾಃ ನವ್ಯಂ ನವತರಮುಕ್ಥ್ಯಂ ಪ್ರತಸ್ಯಂ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಹಂ ಸುಪ್ರವಾಚನಂ
 ಸುಷ್ಕು ಋತ್ವಿಗ್ನಿವಾಚಯಿತುಂ ತತ್ಕಂ ಏವಂಭೂತಂ ತದ್ವಂದೀಯಂ ಬಲಂ ಹಿತಂ | ಯುಷ್ಠಾಸು
 ನಿಹಿತಂ | ಅತೋ ಯುಷ್ವದೀಯೇನ ಬಲೇನ ಸಿಂಧವಃ ಸ್ಯಂದನಶೀಲಾ ನದ್ಯ ಋತಮುದಕಮರ್ಷಂತಿ |
 ಅಲಸ್ಯರಾಹಿತ್ಯೇನ ಸರ್ವದಾ ಪ್ರೇರಯಂತಿ | ಅಶೋಷ್ಯಾಃ ಸತ್ಯಃ ಪ್ರವಹಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಸೂರ್ಯಃ
 ಸತ್ಯಂ ಸರ್ವದಾ ವಿದ್ಯಮಾನಂ ಸ್ವಶೀಯಂತೇ ಜಸ್ತತಾನ | ಆತನೋತಿ ವಿಸ್ತಾರಯತಿ | ಅನ್ಯತ್ಸಮಾನಂ ||
 ಸುಪ್ರವಾಚನಂ | ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ | ಅಸ್ಯಾಣ್ಯಂತಾದನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಸಿ ದ್ಯುತ್ಯತ ಇತಿ ಖಲರ್ಥೇ ಯುಚ್ |
 ಅರ್ಷಂತಿ | ಅರ್ತೇರ್ಲೇಟಿ ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟೀತಿ ಸಿಪ್ | ಗುಣಃ | ತತಾನ | ಅನ್ಯೇವಾಮುಪಿ ದ್ಯುತ್ಯತ
 ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಮುಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ

ದೇವಾಸಃ—ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ | ನವ್ಯಂ—ನೂತನವಾದುದು | ಉಕ್ಥ್ಯಂ ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಹ
 ವಾದುದು | ಸುಪ್ರವಾಚನಂ—ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳಿಂದ ಪಠಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ಆದ | ತತ್—(ನಿಮ್ಮ)
 ಬಲವು | ಹಿತಂ—(ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ) ನೆಲಸಿದೆ. (ಆ ನಿಮ್ಮ ಬಲದಿಂದಲೇ) | ಸಿಂಧವಃ—ಸ್ತವಹುಸುವ ನದಿಗಳು |

ಕುತಂ—ನೀರನ್ನು | **ಅರ್ಷಂತಿ—**ಸರ್ವದಾ ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತವೆ. (ಹಾಗೆಯೇ) | **ಸೂರ್ಯಃ—** ಸೂರ್ಯನು | **ಸತ್ಯಂ—**ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರತಕ್ಕ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು | **ತತಾನ—**ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ | **ದೋದಸೀ—**ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ | **ಮೇ—**ನನ್ನ | **ಅಸ್ಯ—**ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಅಥವಾ ದುಃಖವನ್ನು | **ವಿಶ್ವಂ—**ಜಗನ್ನಾಗಿ ಆಯಿರಿ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ, ನೂತನವಾದುದೂ, ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಹವಾದುದೂ, ಮುತ್ತಿಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಪಠಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದೂ ಆದ ನಿಮ್ಮ ಬಲವು ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನೆಲೆಸಿದೆ. ನಿಮ್ಮ ಆ ಬಲದಿಂದಲೇ ಪ್ರವಹಿಸುವ ನದಿಗಳು ನೀರನ್ನು ಸರ್ವದಾ ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಸೂರ್ಯನೂ ಸಹ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರತಕ್ಕ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ, ನನ್ನ ದುಃಖವನ್ನರಿಯಿರಿ. ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಕೇಳಿ ನನ್ನನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕಿತ್ತಿರಿ.

English Translation

That new praiseworthy and commended (vigour) is seated in you, O Gods, (by which) the rivers urge on the waters, and the sun diffuses his constant (light). Heaven and earth, be conscious of this (my affliction).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ನವ್ಯಂ ಉಕ್ತ್ಯಂ ಸುವ್ರವಾಚನಂ ತತ್—ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತ್ಯಂ ಎಂದರೆ ಸ್ತುತೈರ್ಹಂ ಸ್ತೋತ್ರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ಎಂದೂ, ತತ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದೇವತೆಗಳ ಶಕ್ತಿಯೆಂದೂ ಸಾಮಾನ್ಯ ಅರ್ಥವಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಉಕ್ತ್ಯಶಬ್ದೋದ್ರಕ್ತ ಉಕ್ತಪರ್ಯಾಯಃ ಸ್ತೋತ್ರವಚನಃ ನ ಪ್ರಶಸ್ತವಚನಃ | ಯುಷ್ಮತ್ಪ್ರೋಕ್ತಂ | ಉಕ್ತ್ಯಶಬ್ದವು ಸ್ತುತೈರ್ಹವಾದುದು, ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುದು ಎಂಬರ್ಥವಲ್ಲ. ಉಕ್ತವೆಂದೇ ಅರ್ಥ. ನಿಮ್ಮನ್ನು ದೇಶಿಸಿದ ಸ್ತೋತ್ರವೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ನವ್ಯ ಶಬ್ದವು ಉಕ್ತ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಕೇಷಣವಾಗಿ ನವಂ ತತ್ ಅನ್ಯಃ ಸ್ತೋತ್ರೈರ್ಭಿರಕ್ತಪೂರ್ವಂ | ಇತರ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಮಾಡದೇ, ನಮ್ಮಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ನೂತನವಾಗಿ ನಿರ್ವಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟದೂ, ಮುತ್ತಿಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಪಠಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದೂ ಆದ ಸ್ತೋತ್ರವೆಂದಭಿಪ್ರಾಯ. ಅಥವಾ, ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಂ ನವ್ಯಂ | ನೌತೇರರ್ಚಿತಕರ್ಮಣ ಇದಂ ರೂಪಂ | ಸ್ತುತ್ಯಂ ತತ್ ಪ್ರಶಸ್ತಂ ಉಕ್ತ್ಯಂ ಚ ಹಿತಂ ಚ ಸ್ತೋತ್ರೈರ್ಭ್ಯಃ | ನವ್ಯವೆಂಬ ಪದವು ಅರ್ಚಿತ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವ (ನಿ. ೩-೧೯) ನೌತಿ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ನಿವೃತ್ತವಾಗಿ ಸ್ತುತ್ಯಪೂ, ಪೂಜಾರ್ಪಪೂ ಆನ ನಿಮ್ಮ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವು ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ ಹಿತಂ— ಹಿತಕರವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೂ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ, ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಾರ್ಧಕ್ಕೂ ಉತ್ತರಾರ್ಧಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸದೆ ಎರಡೂ ಬೇರೆಬೇರೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳೆಂದು ತಿಳಿಸಿ ಸರೋದ್ರಧರ್ಚೋ ಭಿನ್ನಂ ವಾಕ್ಯಂ | ಮುಕ್ತಿನ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವು ಬೇರೆ ವಾಕ್ಯವೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಈ ಉತ್ತರಾರ್ಧದ ಭಾವಕ್ಕೂ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದ ಭಾವಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಿ ಕಾರ್ಯಕಾರಣ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ತತ್ ಭವದೀಯಂ ಬಲಂ ಹಿತಂ ಯುಷ್ಮಾಸು ನಿಹಿತಂ

ಅತೋ ಯುಷ್ಮದೀಯೇನ ಬಲೇನ ಸಿಂಧವಃ ಸ್ಯಂದನತೀಲಾ ನದ್ಯಃ ಋತಂ ಉದಕಂ ಅರ್ಷಂತಿ ಅಲಸ್ಯ-
ರಾಹಿತೈಃ ಸರ್ವದಾ ಪ್ರೇಷಯಂತಿ | ಅಶೋಷ್ಯಾಃ ಸತ್ಯಃ ಪ್ರವರ್ತಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ನಿಮ್ಮ ಶಕ್ತಿಯು ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ
ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಸಮಸ್ತನದಿಗಳೂ ಸಹ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಶೋಷಿಸದೇ ತಮ್ಮ ಪ್ರವಾಹಗಳನ್ನು ಹರಿಸುತ್ತಿವೆ
ಯೆಂದು ಹಿತಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಹಿತಕಾರವಾಮದು ಎಂದರ್ಥಮಾಡದೆ, ನಿಹಿತಂ—ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ,
ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯಾವುದು, ದೇವತೆಗಳ ನಿಜವಾದ ಬಲವಾವುದು, ಯಾವ ಬಲದಿಂದ
ಅವರು ಪ್ರಸಂಜ ವ್ಯವಹಾರವೆಲ್ಲಾ ನಿರ್ವಹಿಸುವಂತೆ ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತಾರೆಯೆಂದರೆ, ಅವರನರ ವ್ರತಸರಿಪಾಲನೆ
ಯೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರಾದ ಮಾನವರಿಗೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ವ್ರತಪಾಲನವಿದೆಯೋ ಅದೇ ರೀತಿ
ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಸಹ ಅಲೌಕಿಕವೂ, ಲೌಕಿಕವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದೂ ಆದ ವ್ರತಪಾಲನಗಳವೆಯೆಂದೂ ದೇವ
ತೆಗಳು ಅವನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದೇ ಅವರ ಶಕ್ತಿವರ್ಧಕವೆಂದೂ ಮುಕ್ತಂಹಿತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ತೈಮಗ್ನೇ ರಾಜಾ ವರುಣೋ ಧೃತವ್ರತಸ್ತ್ವಂ ಮಿತ್ರೋ ಭವಸಿ ದಸ್ಯ ಈಡ್ಯಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೧-೪)

ಋತಾನಾನಾ ನಿ ವೇದಿತುಃ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಞಾಯ ಸುಕ್ರತೂ |

ಧೃತವ್ರತಾ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾ ಕ್ಷತ್ರಮಾಶತುಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೮-೫-೮)

ಧೃತವ್ರತಾಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾ ಯಜ್ಞನಿಷ್ಯತೋ ಬೃಹದ್ವಿನಾ ಅಧ್ಯರಾಣಾಮಭಿಕ್ರಿಯಃ |

ಅಗ್ನಿಹೋತಾರ ಋತಸಾಪೋ ಅದ್ವುಹೋಪೋ ಅಸ್ಯಜನ್ನನು ವ್ರತೈರೋ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೬೬-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ, ವರುಣ, ಅಗ್ನಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಧೃತವ್ರತರೆಂದು ಸ್ತುತಿಸಿ
ಅವರ ಉಪಯುಕ್ತವಲನಂದಲೂ, ಋತದ ಮಾರ್ಗವನ್ನನುಸರಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ ವ್ರತಹತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ನಡೆಸಿ
ಜಲವನ್ನು ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಅನುಕೂಲವಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ, ದೇವತೆಗಳ ಆ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ
ಸೂರ್ಯಃ ಸತ್ಯಂ ತತಾನ—ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹರಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸುವುದೂ ಸಹ ಆ
ದೇವತೆಗಳ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ.

ವಿ ಯೋ ರಜ್ಯಾಂಸ್ಯಮಿಮೀತ ಸುಕ್ರತುವ್ಯಶ್ಚಾನರೋ ವಿ ದಿವೋ ರೋಚಿನಾ ಕಮಿಃ |

ಸರಿ ಯೋ ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾನಿ ಪಪ್ರಥೇದಜ್ಜೋ ಗೋಪಾ ಅಮೃತಸ್ಯ ರಕ್ಷಿತಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೬-೨-೨)

ಅಗ್ನೇ ನಕ್ಷತ್ರಮಜರಮಾ ಸೂರ್ಯಂ ರೋಹಯೋ ದಿವಿ |

ದಧಜ್ಜೋತಿರ್ವನೇಭ್ಯಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೧೫೬-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಸೂರ್ಯಾದಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ
ಮಾಡಿವನೆಂದೂ, ಹೀಗೆಯೇ,

ರಾಜಾಧಿವೋ ಜಗತ್ಕರ್ತೃರ್ಜನಾನಾಂ ಸಾಕಂ ಸೂರ್ಯಂ ಜನಯನ್ಸ್ಯಾಮುಷಾಸಾಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨೦-೫)

ಯದಾ ಸೂರ್ಯಮಮುಂ ದಿವಿ ಶುಕ್ರಂ ಜ್ಯೋತಿರಧಾರಯಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೧೨-೨೦)

ಇತ್ಯಾದಿಮುಕ್ಯುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರನು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾದಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನೆಂದೂ ಹೀಗೆಯೇ ವರುಣಾದಿಗಳ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೊಗಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ಆ ಅಂಶವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಹೇಳಿ ದೇವತೆಗಳ ಮಹಿಮೆಯಿಂದಲೇ ಸೂರ್ಯಾ ಸತ್ಯಂ ತತಾನ ಎಂದಿದೆ.

ಸತ್ಯಂ—ಸರ್ವದಾ ವಿದ್ಯಮಾನಂ ಸ್ವಕೀಯಂ ತೇಜಃ | ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ನಡೆಸುವುದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲಿಸುವಂತೆ ಬಿಳಗುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಭೆಯೆಂದರ್ಥ.

ಆಸ್ಮಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ಸೂರ್ಯ ಆತ್ಮಾ ಜಗತ್ಸ್ತಸ್ಯುಷ್ಕಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೫-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವಂತೆ ಸ್ವಾವರಜಂಗಮಾತ್ಮಕವಾದ ಸಕಲಜಗತ್ತಿಗೂ ಸೂರ್ಯನೇ ಸತ್ಯಾತ್ಮಕ ನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಜಗತ್ತಿನ ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯನ ಸತ್ಯತ್ವವೇ ಕಾರಣವೆಂದೂ ಅನೇಕಕಡೆ ಹೇಳಿದೆ.

ಅರ್ಷಂತಿ—ಅಶೋಷಾಃ ಸತ್ಯಂ ಪ್ರವಹಂತಿ | ಯಾವಾಗಲೂ ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದರ್ಥ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ದೇವತೆಗಳ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ನಡೆಯತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಮುಕ್ತಿನ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಅಥವಾ, ಋತಶಬ್ದೋದ್ರಕ್ತೃ ಯಜ್ಞವಚನಃ | ಅದಿತ್ಯವಚನೋ ವಾ ಸಿಂಧವೋ ರಶ್ಮಿಯ ಉಚ್ಯಂತೇ | ಯಜ್ಞಮಾದಿತ್ಯಂ ವಾ ಪ್ರತಿ ರಶ್ಮಿಯೋ ಗಚ್ಛಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಋತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿಯಾಗಲಿ, ಅದಿತ್ಯಪರ್ಯಾಯವಾಗಿಯಾಗಲಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದರೆ. ಮತ್ತು ಸಿಂಧವಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ರಶ್ಮಿಗಳು ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ಆಗ ರಶ್ಮಿಗಳು ಯಜ್ಞಾಭಿಮುಖವಾಗಿಯಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಅದಿತ್ಯಾಭಿಮುಖವಾಗಿಯಾಗಲಿ ಪ್ರಸರಿಸುತ್ತವೆಂದಾಗುತ್ತದೆಂದು ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಃ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಉಕ್ಯಮ್—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೆ. ಧಾತು. ಔಸಾದಿಕ ಧನ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಚೋಃ ಕುಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ಯ. ವಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಉಕ್ಯಾಯ ಅರ್ಹಂ. ಉಕ್ಯಮ್. ಅರ್ಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಿತ್ ಸ್ಮರಿತಮ್—(ಋ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ಮರಿತಸ್ಮರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹಿತಮ್—ದುರ್ಧಾ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾ—(ಋ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಪ್ರತ್ಯಯ. ದಧಾತೇರ್ಹಿಃ—(ಋ. ಸೂ. ೭-೨-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದೇವಾಸೇ—ಏಸ ಪರವಾದಾಗ ಅಜ್ಜನೇರಸುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸುಕಾಗನು.

ಸುಪ್ರನಾಚನಮ್—ನಚ ಪಂಭಾಷಣೇ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ— ಹೇತುಮತಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಣಿಚಂತದ ಮೇಲೆ ಅನ್ವೇಷ್ಯೋಽಸಿ ದ್ಯಕ್ತೃತೇ— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಖಲರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯುಚ್ಛಾಪ್ರತ್ಯಯ. ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅತೆಲುಪೆ- ಧಾಯಾಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ನೇರನಿಟಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚಿಗೇ ಲೋಪ. ಯುವೋರನಾಕಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಗತಿಪನಾಸವಾದಾಗ ಗತಿಕಾರಕೋಪಸೆದಾತ್ಕೃತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಷಂತಿ—ಮು ಗತೌ. ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುಮಚನದಲ್ಲಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರೋಂ- ತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಿಪ್. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಉರಣ್ರಪರಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ರಪರನಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಿಂಧವಃ—ಸ್ಯಂದೂ ಪ್ರಸ್ತವಣೇ ಧಾತು. ಸ್ಯಂದೇಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಧಕ್ತ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ, ದಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೇಶ.

ತಶಾನ—ತನು ವಿವ್ರಾಣೇ. ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಚ್ಛಲಿಟಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಣಲಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ಯ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅದಿಹಲ್ಠೇಷ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅತೆ ಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಅನ್ವೇಷಾಮುಸಿ ದ್ಯ ತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೭) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ತಿಹಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೂರ್ಯಃ—ರಾಜಸೂಯಸೂರ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ಯಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ಯವ ನಿವಾತಿತನಾಗಿದೆ. || ೧೨ ||

ಸಂಹಿತಾಭಾಷಣಃ

ಅಗ್ನೇ ತವ ತ್ಯದುಕ್ಥಂ ದೇವೇಷ್ಟಸ್ತ್ರಾಪ್ಯಂ |
 ಸ ನಃ ಸತ್ತೋ ಮನುಷ್ಯದಾ ದೇವಾನ್ಯಕ್ತಿ ವಿದುಷ್ಟರೋ ವಿತ್ತಂ
 ಮೇ ಅಸ್ಯ ರೋದಸೀ || ೧೩ ||

ಠಡಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ | ತವ | ತ್ಯತ್ | ಉಕ್ಥಂ | ದೇವೇಷು | ಅಸ್ತಿ | ಆಪ್ಯಂ |
 ಸಃ | ನಃ | ಸತ್ತಃ | ಮನುಷ್ಯತ್ | ಆ | ದೇವಾನ್ | ಯಕ್ತಿ | ವಿದುಃ | ತರಃ |
 ವಿತ್ತಂ | ಮೇ | ಅಸ್ಯ | ರೋದಸೀ ಇತಿ || ೧೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತವೋಕ್ಥಂ ಪ್ರಕಸ್ಯಂ ತ್ಯತ್ ಕೃತಿಪ್ರಸಿದ್ಧಮಾಪ್ಯಂ | ಅಸಿರ್ಬಂಧುಃ | ತಸ್ಯುಭಾವಃ |
 ಐಂಧವನಂ ದೇವೇಷು ದಾನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತೇಷ್ವಿಂದ್ರಾದಿಪ್ರಸಿ | ವಿದ್ಯತೇ | ತಸ್ಮಾಕ್ಷೇ ಶಾಪ್ಯತೋ
 ವಿದುಷ್ಟರೋ ವಿದ್ವತ್ತರಸ್ತುಂ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಯಜ್ಞೇ ಸತ್ತೋ ನಿಷಣ್ಣಃ ಸನ್ನೇವಾಂಸ್ತಾನಿಂದ್ರಾದೀನಾ
 ಶಾಸ್ತ್ರಮರ್ಯಾದಯಾ ಯಕ್ತಿ | ಯಜ | ಹವಿರ್ಭಿಃ ಪೂಜಯ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಮನುಷ್ಯತ್ |
 ಯಥಾ ಮನೂನಾಂ ಯಜ್ಞೇ ತದ್ಯತ್ | ಅನ್ಯತ್ಪೂರ್ವವತ್ || ಆಪ್ಯಂ | ಆಪ್ತಂ ನ್ಯಾಪ್ತಂ | ಅಸ್ಮಾಣ್ಣಿಂ-
 ಶಾದತಃ ಇರಿತೀಪ್ರತ್ಯಯಃ | ದ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿತ್ಯಾತ್ ಸ್ಯತ್ | ಸತ್ತಃ | ನಸತ್ತನಿಷತ್ತೇತಿ ನಿಶಾತನಾನ್ನಿಷ್ಠಾ-
 ನಶ್ಚಾಭಾವಃ | ಛಂದಸೋ ನಿಶಬ್ದಲೋಪೋ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ | ಮನುಷ್ಯತ್ | ಮನೇರೌಣಾದಿಕ ಉಸಿಸ್ಪ-
 ತ್ಯಯಃ | ತತ್ರ ತಸ್ಯೇವೇತಿ ಪಷ್ಯರ್ಥೇ ವತಿಃ | ನಭೋಽಂಗಿರೋಮನುಷಾಂ ವತ್ಯುಪಸಂಖ್ಯಾನಂ |
 ಸಾ. ೧-೪-೧೦೭-೩ | ಇತಿ ಭತ್ತೇನ ಪದಶ್ಚಾಭಾವಾದ್ವಿದ್ಯುಭಾವಃ | ಯಕ್ತಿ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ
 ಶಪೋ ಲುಕ್ | ವ್ರಶ್ಚಾದಿಷತ್ತೇ ಕುತ್ರಂ | ವಿದುಷ್ಟರಃ | ವಿದ್ವಃಶಬ್ದಾತ್ತರಪ್ಯಯಸ್ಯಯಾದಿತ್ಯೇನ ಭತ್ತಾ-
 ದ್ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮಿತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂ ಚೇತಿ ಪತ್ರಂ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತವ—ನಿನಗೆ | ಉಕ್ತ್ಯಂ—ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಹವಾದುದೂ | ತ್ಯಕ್—ಶ್ರುತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದೂ ಆದ | ಅಪ್ಯಂ—ಬಂಧುತ್ವವು | ದೇವೇಷು—ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ | ಅಸ್ಮಿ—ನಿಲಿಸಿರುತ್ತದೆ. (ಆದ್ಯ ರಿಂದ) | ಸಃ—ಆ ಬಾಂಧವ್ಯವಿರುವವನೂ | ವಿದುಷ್ಯರಃ—ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಜ್ಞನೂ ಆದ ನೀನು | ನಃ—ನಮ್ಮ (ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ) | ಸತ್ತಃ—ಕುಳಿತುಕೊಂಡು | ಮನುಷ್ಯತ್—ಮನುವಿನ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿಸಿದಂತೆ | ದೇವಾಃ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು | ಆ—ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ | ಯಕ್ತೆ—ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸು | ರೋದಿಸೀ—ಎಲೈ ದ್ರಾವ್ಯಾಪ್ಯಧಿವಿಗಳೇ | ಮೇ—ನನ್ನ | ಅಸ್ಯ—ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಅಥವಾ ಕೂಪಪನ ರೂಪವಾದ ದುಃಖವನ್ನು | ವಿತ್ತಂ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿಯಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಬಂಧುತ್ವವು ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಹವಾಗಿಯೂ ಶ್ರುತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿಯೂ ನಿಲಿಸಿದೆ. ಅಂತಹ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬಾಂಧವ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ ನೀನು ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಮನುವಿನ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿಸಿದಂತೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸು. ಎಲೈ ದ್ರಾವ್ಯಾಪ್ಯಧಿವಿಗಳೇ, ನನ್ನ ದುಃಖವನ್ನರಿತು ನನ್ನನ್ನು ಭಾವಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿರಿ.

English Translation

Worthy of praise, Agni, is that your relationship (with the gods); you are most wise; seated at our (solemnity), worship (the gods), and (at the sacrifice of) Manu.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಪ್ಯಂ—ಆಪಿಸಿ ಬಂಧುಃ ತಸ್ಯ ಭಾವಃ | ಬಂಧುತ್ವವೆಂದರ್ಥ. ಅಗ್ನಿಯ ಬಂಧುತ್ವವು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ನತ್ಯಸಂಬಂಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಶ್ರುಮಗ್ನೇ ಪ್ರಥಮೋ ಅಂಗಿರಾ ಋಷಿರ್ದೇವೋ ದೇವಾನಾಮುಭವಃ ಶಿವಃ ಸಖಾ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೩೧-೧)

ಅಗ್ನಿರ್ದೇವೋ ದೇವಾನಾಮುಭವತ್ಪರೋಹಿತೋಽಗ್ನಿಂ ಮನುಷ್ಯಾ ಇ ಮುಷಯಃ ಸವೀಧಿರೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೫೦-೪)

ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಸಮ್ಯವನ್ನೂ ಹೊಂದಿರುವುದು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರಾದ ಮಾನವನಿಗೂ ಸಹ ಆಸಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು,

ಆ ಹಿ ಷ್ವಾ ಸೂನವೇ ಸಿತಾಸಿಯೇಷತ್ಯಾಪಯೇ |

(ಮು ಸಂ. ೧-೨೩-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಸಿದೆ.

ಸಾಯಣರು, ತತ್ ಅಪ್ಯಂ ದೇವೇಷು ಅಸ್ತಿ | ಅಗ್ನಿಯ ಆ ಬಂಧುತ್ವವು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದೆಯೆಂದರ್ಥ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ವಂವಸ್ವಾಮಿಗಳು, ಅಸ್ತ್ರಾಪ್ಯಂ ಅಸ್ತಿ ಚ ಜ್ಞಾತಿಶ್ಚಂ ತವಾಸ್ತ್ರಾಭಿಃ ಸಹ ಸರ್ವಯಜಮಾನಾನಾಂ ಹಿ ಜ್ಞಾತಿಭೂತೋಽಗ್ನಿಃ | ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ ಯಜ್ಞಮಾಡತಕ್ಕ ಮಾನವರಿಗೂ ಅಗ್ನಿಗೂ ನಿತ್ಯಬಂಧುತ್ವವಿದೆಯೆಂದರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳಿ,

ಅಪಿ ಸಿತಾ ಪ್ರಮಿತೀ ಸೋಮ್ಯಾನಾಂ ಭೃಮಿರೈಶ್ಯುಷಿಕ್ಯೈಶ್ಯಾನ್ಯಾನಾಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೧-೧೬)

ಎಂದು ಅಗ್ನಿಗೂ ಮಾನವರಿಗೂ ಇತರತಕ್ಕ ಅಪೈದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಮಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಿದುಷ್ವರಃ—ವಿದ್ವತ್ತರಸ್ತ್ವಂ | ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಜ್ಞನೆಂದರ್ಥ. ಇದೇ ರೀತಿ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಾಜ್ಞತ್ವವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ವಿಶೇಷವು—

ಅಧ್ಯಶ್ಯ ಚಿತ್ತಮತಿರುಚ್ಯೇನೇ ಸಿತಾ ಪ್ರ ಸಾಕಂ ಶಾಸ್ತಿ ಪ್ರ ದಿಶೋ ವಿದುಷ್ವರಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೧-೧೪)

ದೂತ ಈಯಸೇ ಪ್ರದಿವ ಉರಾಣೋ ವಿದುಷ್ವರೋ ದಿವ ಆರೋಧನಾನಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೨-೮)

ಇವೆಮ್ಮಂತಾದ ಅನೇಕ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತದೆ.

ಮನುಷ್ಯತ್ವ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ವಂವಸ್ವಾಮಿಗಳು ಮನುಷ್ಯವತ್ ನಾನವರಂತೆ (ನೀನೂ ಸಹ ಕೋಕ್ಕು ವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉಡ್ಡೆ(ತಿಪಿ ಯಜ್ಞಮಾಡು) ಎಂದೂ, ಸಾಯಣರು ಯಥಾ ಮನೂನಾಂ ಯಜ್ಞೇ ತವ್ಯತ್ | ಮನುಗಳ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿಸಿದಂತೆ (ಈಗಲೂ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ಪೂಜಿಸು) ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮನುವಿಗಾಗಿ ಯಜ್ಞಮಾಡಿದಂತೆ, ಅಥವಾ ಮನುವಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದಂತೆ ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗೆ ತಿಳಿಸುವೆವೆಂದು ಅದರಂತೆ ನನಗೂ ಸಹಾಯಮಾಡಿದೆಯೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆಯೆಂದರ್ಥ.

ವಿವಾನೇನ ಹವಿಷಾ ಯುಕ್ತಿ ದೇವಾನ್ಮನುಷ್ಯದ್ಯೈಜ್ಞಂ ಪ್ರ ತಿರೇಮಮದ್ಯೈ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೬-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಯ ಸಹಾಯವನ್ನೇ ಪೇಕ್ಷಿಸಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಮನುವಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದುದು ಇದರಂತೆಯೇ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕಕಡೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯೆ

ಅಪೈವ್—ಅಪ್ ಅಲ್ಪ ವ್ಯಾಪ್ತೆ. ಧಾತು. ಹೇತುಮತಿ ಚಿ—(ಋ. ಸಂ. ೨-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇವಕ್ಕೆ ಣೆಚ್. ಣೆಚಂತವ ಮೇಲೆ ಅಚಿಇಃ—(ಉ. ಸಂ. ೪-೫೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಣೇರನಿಟಿ (ಋ. ಸಂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣೆಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಅಪಿ ಎಂದು ರೂಪಮಾಗುತ್ತದೆ. ಇವಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ,

ಗುಣವಚನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಭ್ಯಃ ಸ್ಯಾತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ಯಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಇಾತ್ರಾದುದರಿಂದ ಇಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಹ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸಾರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸತ್ತೇಃ—ಪದಲ್ಯ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಯಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ನತ್ತಪ್ರಾಪ್ರವಾದರೆ ನಸತ್ತನಿಸತ್ತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತ ನಾಡಿರುವುದರಿಂದ ರದಾಭ್ಯಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಿ ಎಂಬುದು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ನಿಪಾತ ನಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ನಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲೋಪಬಂದಿದೆ ಎಂದು ಊಹಿಸಬೇಕು.

ಮನುಷ್ಯತ್—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಟೀಣಾದಿಕವಾದ ಉಸಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಮನುಷ್ಯಶಬ್ದ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ತತ್ತ ತಸ್ಯೇವ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ವತಿಪ್ರತ್ಯಯ. ರುತ್ಯಪ್ರಾಪ್ರವಾದರೆ ನಭೋಂಗಿರೋಮನುಷಾಂ ವತ್ಯುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೧೮-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪದಸಂಜ್ಞೆಗೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ರುತ್ಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಯಕ್ತಿ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೇ ಲುಕ್. ವ್ರಕ್ಚ್ಚಸ್ತೇ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ತ. ಪಠೋಃ ಕೇಸಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕತ್ತ. ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ತ. ಅತಿಹಂತದ ಪರವಿರುವುದರಿಂದ ತಿಹಂತನಿಘಾತಪ್ರಸಾರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿದುಷ್ಯರಃ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಲಠರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಬಂದಾಗ ವಿದೀಃ ಶತುರ್ವಸುಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸುಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತಿಶಯೇನ ವಿದ್ವಾನ್ ವಿದುಷ್ಯರಃ ದ್ವಿವಚನವಿಭ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ತರಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಯಸ್ಯಯಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಅಯಸ್ಯಯಾದಿನಿ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವರೂಪ ಬಂದಾಗ ವಿದುಷ್ಯತರ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ತ. ತರಪ್ರ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ವಸುವಿನ ಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೧೩ ||

సంహితాపాఠః

స॒త్తో॒ యో॒తా మ॒ను॒ష్య॒దా దే॒వా అ॒భ్య॒ వి॒దు॒ష్ట॒రః ।
 అ॒గ్ని॒ర్హ॒వ్యా సు॒శూ॒దతి దే॒వో దే॒వేషు॒ మేధి॑రో॒ వి॒త్తం
 మే॒ అ॒స్య రో॒దసి॑ ॥ ౧౪ ॥

ఋషిపాఠః

స॒త్తః । యో॒తా । మ॒ను॒ష్య॒త్ । ఆ । దే॒వాన్ । అ॒భ్య॒ వి॒దుః॑ ౫ త॒రః ।
 అ॒గ్నిః । య॒వ్యా । సు॒శూ॒దతి॒ దే॒వః । దే॒వేషు॒ మేధి॑రః । వి॒త్తం ।
 మే॒ అ॒స్య రో॒దసి॑ ఇతి ॥ ౧౪ ॥

సాయణభాష్యం

మనుష్యత్ మనోఽరివాస్మాకం యజ్ఞే సత్తో నిషణ్ణో యోతా దేవనానామాహ్వాతా విదుష్టరో విద్యత్తరో దేవో దానాదిగుణయిక్తో దేవేషు సర్వేషుః ప్రాదిషు మధ్యే మేధిరో మేధావి | ఐవంభూతోఽగ్నిస్తాన్దేవనానాభ్యాభిముఖ్యేన కవ్యా కవ్యాన్యస్యదియాని కవింశి | మయాదానామాకారః | శాస్త్రమయాదయా యథాశాస్త్రం సుశూదతి | వైరయతు | అన్యత్సమానం || సుశూదతి | శూదే వైరణే | లేట్యదాగమః | బతులం భందశితి కషః త్పః | మేధిరః | మేధారథాభ్యామిరనిరబౌ వక్తవ్యా | కా. ౩-౨౦౯-౩ | ఇతి మత్సర్థియే ఇరన్ ||

ప్రతిపదార్థః

మనుష్యత్—మనుషిన యజ్ఞవల్లి మాదిదంతీయే | సత్తః—(సన్మ యజ్ఞవల్లియూ) కావతు క్షిండు | యోతా—(దేవతేగళన్న) కరియవవనూ | విదుష్టరః—అత్యంత ప్రాక్షనూ | దేవః—దానాది గుణయిక్తనూ | దేవేషు—ఇంద్రాది దేవతేగళ నడువే | మేధిరః—అత్యంత మేధావియూ థవ | అగ్నిః—అగ్నియ | దేవార్—ఆ దేవతేగళన్న | అభ్య—ఎదురుగొండు | కవ్యా—(సన్మ) కవి

ಸ್ವಗಳನ್ನ | ಅ—ಶಾಸ್ತ್ರರೀತಿಯಿಂದ | ಸುಷೂದಿತೆ—ಅರ್ಪಿಸಲಿ | ರೋದಿಸಿ—ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ
ಮೇ—ನನ್ನ | ಅಹ್ಮ—ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಅಥವಾ ಕೂಪಪತನರೂಪವಾದ ದುಃಖವನ್ನು | ವಿತ್ತೈ—ಅರಿಯಿರಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಕೊಡುವನೂ, ಅತ್ಯಂತಪ್ರಾಜ್ಞನೂ, ದಾನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತನೂ, ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ನಡುವೆ ಅತ್ಯಂತ ಮೇಧಾವಿಯೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ಸಕಲದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಎದುರುಗೊಂಡು ಮನುವಿನ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದಂತೆ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿಯೂ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ನಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರರೀತಿಯಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಲಿ. ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ, ನನ್ನ ಈ ದುಃಖವನ್ನರಿತು ನನ್ನನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕಿತ್ತಿರಿ.

English Translation

May that wise and liberal Agni, a sage amongst the gods, seated at our rite, as at the sacrifice of Manu, be the invoker of the deities, and offer them oblations. Heaven and earth, be conscious of this (my affliction).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮನುಷ್ಯತ್—ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಮನುವಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿವಂತೆ ಎಂದರ್ಥವಾಗಿ ಅದರಂತೆ ನಮಗೂ ಸಹಾಯಮಾಡು, ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವು ನೆರವೇರುವಂತೆ ಮಾಡು ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ.

ಯಥಾ ವಿಸ್ವಸ್ಯ ಮನುಷೋ ಹವಿರ್ಭಿದೇವಾ ಅಯಜಃ ಕವಿಭಿಃ ಕವಿಃ ಸನ್ |

ಏನಾ ಹೋತಃ ಸತ್ಯೇತರ ತ್ವಮದ್ಯಾಗ್ನೇ ಮಂದ್ರೆಯಾ ಜುಹ್ವಾ ಯಜಸ್ಯ |

(ಮಂ. ಸಂ. ೧-೨೬-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಾಜ್ಞತ್ವವನ್ನೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹೋತೃತ್ವವನ್ನೂ, ಮನುವಿಗಾಗಿ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದುದನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿರುವಂತೆ, ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ (ತ್ರಿತನೇಂಬ ಭಕ್ತನಾದ) ನನಗಾಗಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ದೇವೋ ದೇವೇಷು ಮೇಧಿಃ—ದೇವಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಯಜ್ಞವಾನ್ ದೇವತೆಗಳ ನಡುವೆ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತನೆಂದು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ, ಸರ್ವೇಷ್ಟಿಂಧ್ರಾದಿಷು ಮಧ್ಯೇ ಮೇಧಾವೀ | ಇಂದ್ರಾದಿ ಸಕಲದೇವತೆಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಅತ್ಯಂತ ಮೇಧಾವಿಯೆಂದು ಸಾಯಣರೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ತ್ವಮಗ್ನೇ ಪ್ರಥಮೋ ಅಂಗಿರಸ್ತಮಃ ಕವಿರ್ದೇವಾನಾಂ ಪರಿಭೂಷಸಿ ವ್ರತಂ |

ವಿಭುರ್ವಿಶ್ವಸ್ಯೈ ಭುವನಾಯ ಮೇಧಿರೋ ದ್ವಿಮಾತಾ ಶಯುಃ ಕತಿಧಾ ಚಿದಾಯವೇ |

(ಮಂ. ಸಂ. ೧-೨೧-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಿಗೂ ಅನಕಾಶವಾಗಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯೇ ಅತ್ಯಂತ ಮೇಧಾವಿಯೆಂದೂ, ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂದೂ, ವ್ರತವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುವನೆಂದೂ, ಸಕಲಲೋಕದ ಯಜ್ಞವನ್ನೂ ನಿರ್ವಹಿಸುವನೆಂದೂ ಇದರಂತೆಯೇ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕಕಡೆ ಸ್ತುತಿಸಿದೆ.

ವೀತಿಹೋತ್ರಂ ತ್ವಾ ಕವೇ ದ್ಯುಮಂತಂ ಸಮಿಧೀಮಹಿ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧-೩-೪-೬)

ಎಂದು ಅಗ್ನಿಗೆ ಕವಿಯೆಂಬ ಪಂಚೋಧನೆಯೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಮೇಧಿರ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಅಗ್ನಿಪರವಾಗಿರುವಂತೆಯೇ, ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣ ಇವರ ಪರವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮೇಧಾವಿಯೆಂದಾದರೂ ಆಗಬಹುದು. ಅಥವಾ ಯಜ್ಞವಾನ್ ಎಂದಾದರೂ ಆಗಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ವೇದಾ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಮೇಧಿರೋ ದೃಷತ್ತಂತಮಿದೇಷತೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೪೨-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಪರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಮೇಧಿಃ ಮೇಧಾವೀ | ಮೇಧೋ ಯಜ್ಞಸ್ತದ್ವಾನ್ಯಾ ಇಂದ್ರಃ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ವಿವರಣೆಯಿದೆ.

ಇಂದ್ರಸ್ಯ ನು ಸುಕೃತಂ ದೈವ್ಯಂ ಸಹೋಽಗ್ನಿಗ್ವರ್ಹೇ ಜರಿಶಾ ಮೇಧಿಃ ಕವಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೦೦-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಕವಿ ಎಂದು ಬೇರೆ ಪದವು ಅಗ್ನಿಯ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿತವನ್ನು ತೋರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮೇಧಿಃ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞವಾನ್ ಅಥವಾ ಹವಿಷ್ಮಾನ್ ಎಂದರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಇತರ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕೆನುಗುಣವಾಗಿ ಮೇಧಿರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

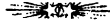
ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಚ್ಛೇ—ನಿಪಾತಸ್ಯ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹವ್ಯಾ—ಹವ್ಯಾನ್ ಎಂದು ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ರೂಪವಾದಾಗ ಶೇಷ್ಯಂ ದೇಸಿ ಬಹುಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೇ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಷೂದತಿ—ಪೂದ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮವುರೂಪವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಶಿವ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಲೇಟೋರೀಡಾಟ್—**(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೇ ಕ್ಲು ಆದೇಶ. **ಶ್ಲೋ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. **ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವಃ—**ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ. **ಅದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ—**ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ವ. ಅತಿಹಂತವ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಧಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮೇಧಿರಃ—ಮೇಧಾ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಮೇಧಿರಃ ಮೇಧಾರಥಾಧ್ಯಾಮಿರನಿರಚೌ ವಕ್ತೃವ್ಯಾ—
 (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೧೦೯-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ತೆರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮೇಧಾಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚೆ—
 (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಮೇಧಿರ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ
 ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಿತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.
 ಪ್ರಥಮಾವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೧೪ ||

ಸಂಹಿತಾಃ

ಬ್ರಹ್ಮಾ ಕೃಣೋತಿ ವರುಣೋ ಗಾತುವಿದಂ ತಮಾಮಹೇ |

ವ್ಯೂರ್ಣೋತಿ ಹೃದಾ ಮತಿಂ ನವ್ಯೋ ಜಾಯತಾಮೃತಂ ವಿತ್ತಂ

ಮೇ ಅಸ್ಯ ರೋದಸೀ || ೧೫ ||

ಋಷಿಃ

ಬ್ರಹ್ಮ | ಕೃಣೋತಿ | ವರುಣಃ | ಗಾತುಃ | ವಿದಂ | ತಂ | ತಮಾಮಹೇ |

ವಿ | ಊರ್ಣೋತಿ | ಹೃದಾ | ಮತಿಂ | ನವ್ಯಃ | ಜಾಯತಾಂ | ಮೃತಂ | ವಿತ್ತಂ

ಮೇ | ಅಸ್ಯ | ರೋದಸೀ ಇತಿ || ೧೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯೋ ವರುಣೋಽನಿಷ್ಪಸ್ಯ ನಿವಾರಯತಾ ದೇವೋ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಿವೃಥಂ ತದ್ವೃಕ್ಷಣರೂಪಂ ಕರ್ಮ
 ಕೃಣೋತಿ ಕರೋತಿ | ತಂ ಪಾದ್ಯತಂ ಗಾತುವಿದಂ ಗಾತೋರ್ಮಾರ್ಗಸ್ಯ ದುಃಖನಿವಾರಕಸ್ಯ ಲಂಛಯಿ-

ಕಾರಂ ವರುಣಮೀಮಹೇ | ಅಭಿಮತಫಲಂ ಯಾಚಾಮಹೇ | ಈಮಹ ಇತಿ ಯಾಚ್ಛಾಕರ್ಮಾ | ತಸ್ಮೈ
ವರುಣಾಯಾಮಸ್ಮದೀಯಃ ಸ್ತೋತಾ ಹೃದಾಯೇನ ಮತಿಂ ಮನನೀಯಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ವ್ರೂಣೋತಿ
ವಿವ್ರೂಣೋತಿ | ಪ್ರಕಾಶಯತಿ | ಉಚ್ಚಾರಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಸೋತ್ರಯಂ ನವ್ಯಃ ಸ್ತುತೋ ವರುಣೋ-
ಸ್ತಾಕಮ್ವತಂ ಜಾಯತಾಂ | ಸತ್ಯಧೂತೋಸ್ತು || ಬ್ರಹ್ಮ | ಅನ್ಯೇಷಾಮುಖಿ ದೈತ್ಯತೇ ಇತಿ ಸಾಂಹಿತಿಕೋ
ದೀರ್ಘಃ | ಗಾತುವಿದಂ | ವಿದ್ವಾ ಲಾಭೇ | ಅಂತರ್ಥಾವಿಶೇಷಾರ್ಥಾತ್ ಕ್ವಿಪ್ | ಈಮಹೇ | ಈರ್ಷ ಗತಾ |
ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಹೃದಾ | ಪದ್ವನ್ನಿತ್ಯಾದಿನಾ ಹೃದಯಶಬ್ದಸ್ಯ ಹೃದಾದೇಶಃ |

ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ

ವರುಣಃ—ಅನಿಷ್ಟವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸತಕ್ಕ ವರುಣದೇವನು | ಬ್ರಹ್ಮ—ರಕ್ಷಣರೂಪವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು |
ವ್ರೂಣೋತಿ—ಮಾಡುತ್ತಾನೆ | ತಂ ಗಾತುವಿದಂ—ಅಂತಹ ದುಃಖನಿವಾರಕವಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತೋರಿಸತಕ್ಕ
ವರುಣನನ್ನು | ಈಮಹೇ—(ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು, ನಮ್ಮ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನಾಗಬೇಕೆಂದು ಆ ವರುಣ
ನಿಗೆ) ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ | ಹೃದಾ—ಹೃತ್ತೂರ್ವಕವಾಗಿ | ಮತಿಂ—ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ವ್ರೂಣೋತಿ—
(ಕೀರ್ತನಕಾರನು) ನಿರ್ಮಿಸಿ ಪಠಿಸುತ್ತಾನೆ | ನವ್ಯಃ—ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಥವಾದ ವರುಣನು | (ಆಸ್ತಾಕಂ—ನಮಗೆ) |
ಋತಂ—ಸತ್ಯಾತ್ಮಕನಾದ ಸಹಾಯಕನಾಗಿ | ಜಾಯತಾಂ—ಉಂಟಾಗಲಿ | ರೋದಸೀ—ಎಲೈ ದ್ವಾವಾಪೃಥ್ವಿವಿ
ಗಳೇ, ನೀ—ನನ್ನ | ಆಸ್ಮ—ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಅಥವಾ ದುಃಖವನ್ನು | ವಿತ್ತಂ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿಯಿ |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅನಿಷ್ಟನಿವಾರಕನಾದ ವರುಣನು ರಕ್ಷಣರೂಪವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಂತಹ ದುಃಖ
ನಿವಾರಕನಾದ ವರುಣನನ್ನು ನಮಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನಾಗಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ. ಕೀರ್ತನಕಾರನು
ಆ ವರುಣನಿಗೆ ಹೃತ್ತೂರ್ವಕವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಥವಾದ ಆ ವರುಣನು ನಮಗೆ
ಸತ್ಯಾತ್ಮಕನಾದ ಸಹಾಯಕನಾಗಿ ಆಗಲಿ. ಎಲೈ ದ್ವಾವಾಪೃಥ್ವಿಗಳೇ, ನನ್ನ ದುಃಖವನ್ನರಿತು ನನ್ನನ್ನು
ನೇರಲೆತ್ತಿ.

English Translation

Varuna performs the rite of preservation ; we desire him as the guide
of our way ; (to him, the repeater of praise) addresses praise with his (whole).
heart ; may he who is entitled to laudation become our true (support)-
Heaven and earth, be conscious of this (my affliction).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವರುಣಃ—ವರುಣೋ ವ್ಯಸೋತಿತಿ ಸತಃ | ಮುಚ್ಚು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ವ್ಯ ಧಾತುವಿನಿಂದ ವರುಣಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. (ನಿ. ೧೦-೨) ಇದಕ್ಕೆ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ವಿಯದ್ವ್ಯಸೋತಿ ಮೇಘಜಾಲೇನ | ಮೇಘಗಳ ಗುಂಪಿನಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ಮುಚ್ಚುವವನೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಈ ಶುಕ್ತಿನ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವಿಷ್ಯಸ್ಯ ನಿವಾರಯತಾ ದೇವಃ | ಕೆಡಕನ್ನು ತಪ್ಪಿಸತಕ್ಕ ದೇವನೆಂದೂ, ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಬ್ರಹ್ಮ—ತದ್ರಕ್ಷಣರೂಪಂ ಕರ್ಮ | ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಣರೂಪವಾದ ಕರ್ಮವೆಂದರ್ಥ. ಇಂತಹ ಕರ್ಮವನ್ನು ಕೃಷೋತಿ—ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ ಬ್ರಹ್ಮ-ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಃ : ಕೃಷೋತಿ-ಕಾರಯತಿ ಕಾಮಾನ್ ಸ್ತೋತ್ರೈಭಿರಾತ್ಮಾನಂ ಸ್ತಾವಯತಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಂದರ್ಥವೆಂದು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ ಎರಡನೆಯ ವಿವರಣೆಯ ಪ್ರಕಾರವೂ ಸಹ ವರುಣನು ಲೋಕರಕ್ಷಣವೇ ಮುಂತಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲಾ ತನ್ನನ್ನು ಹೊಗಳುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ

ಗಾತುವಿಂದ—ಗಾತೋರ್ಮಾರ್ಗ್ಯಸ್ಯ ದುಃಖನಿವಾರಕಸ್ಯ ಲಂಭಯತಾರಂ ವರುಣಂ | ದುಃಖನಿವಾರಕವಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ ವರುಣನೆಂದು ಸಾಯಣರೂ ಯಜ್ಞಾನ್ ಪ್ರತಿ ಗಂತುಂ ಜ್ಞಾತಾರಂ | ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಹೋಗತಕ್ಕ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತಿಳಿದವನೆಂದು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಗಾತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನುಷ್ಠಾನಮಾರ್ಗವೆಂದೂ ದೇವಲೋಕಗಮನಮಾರ್ಗವೆಂದೂ, ಯಜ್ಞಗಮನಮಾರ್ಗವೆಂದೂ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಸುಗಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕಿರುವಂತೆಯೇ (೧-೪೪-೯ ನೇ ಶುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ನೋಡಿ) ಈ ಪದಕ್ಕೂ ಭೌತಿಕವಾದ ನೈತಿಕವಾದ ಅರ್ಥಗಳಿರುವುವು. ವರುಣನು ಋತವಾಲಕನೂ, ಧೃತವ್ರತನೂ ಆದುದರಿಂದ ವ್ರತಾನುಷ್ಠಾನಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನೆಂದಾದರೂ ಆಗಬಹುದು. ಅಥವಾ ನೀತಿ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನೆಂದಾದರೂ ಆಗಬಹುದು, ವರುಣನ ಪರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವಂತೆಯೇ ಈ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಇಂದ್ರಾದಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಆದರೆ ಇದರ ನೈತಿಕವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ವರುಣನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದೇ ಹೆಚ್ಚು ಒಪ್ಪುವುದು.

ಈಮಹೇ-ಅಭಿಮತಫಲಂ ಯಾಚಾಮಹೇ | ಈಮಹೇ ಇತಿ ಯಾಚ್ಛಾಕರ್ಮ | ಈಮಹೇ ಎಂಬುದು ಯಾಚ್ಛಾಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆಂದರ್ಥ.

ಮತಿಂ—ಮನನೀಯಾಂ ಸ್ತುತಿಂ | ಅತ್ಯಂತ ಅಪ್ರಾಯಮಾನವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು, ವ್ಯೂಷೋತಿ—ಉಚ್ಚಾರಯತಿ | ಪ್ರಕಾಶಯತಿ | ನಿರ್ಮಲ ಪಠಿಸುತ್ತಾನೆಂದರ್ಥ. ಊರ್ಣುಃ—ಅಚ್ಯಾದನೇ | ಮರೆಸಿ, ಹೊದಿಸಿ ಎಂಬರ್ಥದ ಊರ್ಣು ಧಾತುವು ಊರ್ಣೋತಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದೊಡನೆ

ಸೇರಿ ವಿಗತವಾದ ಅಜ್ಞಾನವೆಂದರೆ ಮರೆಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವುದು ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಮಾನಸಿಕವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾಡುವುದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಈ ಪ್ರಕಾಶನವು ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿರಬಹುದು.

ವ್ಯೂರ್ಣ್ಯತೀ ದಿವೋ ಅಂತಾ ಅಬೋಧ್ಯಪ ಸ್ವಸಾರಂ ಸನುತಯುರ್ಯೋತಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೯೨-೧೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯೂರ್ಣ್ಯತೀ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಲೂ ಆನಂದಿಸುವ ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ (ಉಪಸ್ಥಿ) ಎಂದರ್ಥ.

ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಕೊಡುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಇದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ವ್ಯೂರ್ಣ್ಯತೀ ದಾತುಷೇ ವಾರ್ಯಾಣಿ ಪುನಜ್ಯೋತಿಯುರ್ವತಃ ಪೂರ್ವಥಾಕಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೫-೮೦-೬)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯತ್ನಂತೀ ಕೊಡುವವಳಾಗಿ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿಕೊಡುವುದು ಎಂದರ್ಥ.

ನವ್ಯಃ- ನೌತಿ ಎಂಬ ಪದವು ಅರ್ಚಿತಿಕರ್ಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿ ನವ್ಯಃ ಎಂದು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ತುತ್ಯಃ | ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಹವು ಎಂದರ್ಥ. ಇಂತಹ ವರುಣನು ನಮಗೆ ಋತಂ ಜಾಯತಾಂ- ಸತ್ಯೈರ್ಭೂತೋಽಸ್ತು | ಸತ್ಯಾತ್ಮಕನಾಗಲಿ ; ಎಂದರೆ ನಾವು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಯಾಗಾದಿ ಪೂಜಾಕರ್ಮಗಳು ವ್ಯರ್ಥವಾಗದೇ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಸತ್ಯಲದಾಯಕಗಳಾಗುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದರ್ಥ.

ಸ್ತಂಧವ್ಯಾಮಿಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಮತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಮಮ ಮನಸೋ ಜ್ಞಾನಮು-ಕ್ತಾದಯಶ್ಚೈರ್ಥಃ ನನ್ನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನನನ್ನಂಟುಮಾಡಲಿ ಎಂದರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಯಃ ಬ್ರಹ್ಮ ಕೃಣೋತಿ ವರುಣಃ ಯಶ್ಚ ಪ್ರಕಾಶಾದಿಕರಣೇನ ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿನಾಂ ವ್ಯೂರ್ಣೋತಿ ಹೃದಯಸ್ಯ ಮತಿಂ ಜ್ಞಾನಂ ತಂ ಮಯಮೀಮಹೇ | ನವ್ಯೋ ಜಾಯತಾಮೃತೇ ಅಸ್ಯದೀಯೇ ಇತಿ | ಯಾವ ವರುಣನು ಸ್ತುತ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೋ, ಯಾವ ವರುಣನು ನಮ್ಮ ಹೃದಯದ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನು ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತ್ಯನಾಗಲಿ ಎಂದರ್ಥವೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯೇ ಹೆಚ್ಚು ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರಿಯಾ

ಬ್ರಹ್ಮ—ಬ್ರಹ್ಮಣ ಕಲ್ಪಂ.. ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಸ್ವಮೋರ್ನಪುಂಸಕಾತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಲೋಕ ಬಂದಾಗ ನೆಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನೆಲೋಪ. ಅನೈಷಾಮಸಿ ವ್ಯತ್ಯತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾವಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕೈನೋತಿ—ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾರಣಿಯೋಶ್ಚ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಧಿನ್ವಿಕ್ಯೈನ್ಯೋಶ್ಚೇರಚೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರ ಅಂತಾದೇಶ. ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಿತ್ತಾರುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮು. ಆತೋ ಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ. ತಿಙಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗಾತುವಿದಮ್—ವಿದಲ್ಯ ಲಾಭೇ. ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತಙ್ಗಾರ್ಥಕವಾದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗಾತುವಿತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಈಮಹೇ—ಈಹ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಿಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತ-ಆತ್ಮನೇಪದಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ ವಿತ್ಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಕೃನ್) ಲುಕ್. ಈಮಹೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಙಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಊರ್ನೋತಿ—ಊರ್ನು ಇತ್ಯಾದಿನೇ. ಧಾತು. ಆದಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಙಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹೈದಾ—ಹೈದಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾ ವಿಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಪೆದ್ದೆನ್ನೋಮಾಸ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಹೈದಾದೇಶ. ಊದಿದಿಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನವ್ಯಃ—ಋ ಸ್ತುತೌ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅಚೋ ಯತ್—(೩-೧-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯತೋಽನಾವಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಾಯತಾಮ್—ಜನಿಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಟಿತ-ಆತ್ಮನೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿತ್ಪಬಂದಾಗ ಆಮೇತಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕಾರಕ್ಕೆ ಆಮಾದೇಶ. ಕೃನ್ ವಿಕರಣ. ಜ್ವಜನೋರ್ಜಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃನ್ ಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಜಾದೇಶ. ತಿಙಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೫ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಸೌ ಯಃ ಪಂಥಾ ಆದಿತ್ಯೋ ದಿವಿ ಪ್ರವಾಚ್ಯಂ ಕೃತಃ |
 ನ ಸ ದೇವಾ ಅತಿಕ್ರಮೇ ತಂ ಮರ್ತಾಸೋ ನ ಪಶ್ಯಥ ವಿತ್ತಂ |
 ಮೇ ಅಸ್ಯ ರೋದಸೀ || ೧೬ ||

। ಪದಪಾಠಃ ।

ಅಸೌ | ಯಃ | ಪಂಥಾಃ | ಆದಿತ್ಯಃ | ದಿವಿ | ಪ್ರವಾಚ್ಯಂ | ಕೃತಃ |
 ನ | ಸಃ | ದೇವಾಃ | ಅತಿಕ್ರಮೇ | ತಂ | ಮರ್ತಾಸಃ | ನ | ಪಶ್ಯಥ | ವಿತ್ತಂ |
 ಮೇ | ಅಸ್ಯ | ರೋದಸೀ ಇತಿ || ೧೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪಂಥಾಃ ಸತತಗಾಮಿ | ಯದ್ವಾ | ಬೃಹಲೋಕಂ ಗಚ್ಛತಾಮುಪಾಸಕಾನಾಂ ಮಾರ್ಗಭೂತಃ | ಸೂರ್ಯದ್ವಾರೇಣ ತೇ ವಿರಜಾಃ ಪ್ರಯಾಂತಿ | ಮು. ಉ. ೧. ೨. ೧೧ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಏವಂಭೂತೋ ಯೋಽಸಾವಾದಿತ್ಯೋ ದಿವಿದ್ಯುಲೋಕೇ ಪ್ರವಾಚ್ಯಂ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ವಚನಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಕೃತೋ ನಿರ್ಮಿತಃ | ಯಥಾ ಸರ್ವೈಃ ಪ್ರಾಣಭಿರ್ದೃಶ್ಯತೇ ತಥಾ ವರ್ತಮಾನ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ ದೇವಾಃ ಸೂರ್ಯಮಾದಿತ್ಯೋ ಯುಷ್ಮಾಭಿರಪಿ ನಾತಿಕ್ರಮೇ | ಅತಿಕ್ರಮಿತುಂ ನ ಶಕ್ಯಃ | ಯುಷ್ಮಜ್ಜೀವನಸ್ಯ ತದಾಯತ್ತತ್ವಾತ್ | ಸತಿ ಹಿ ಸೂರ್ಯೇ ವಸಂತಾದಯಃ ಕಾಲಾ ನಿಷ್ಪದ್ಯಂತೇ | ಕಾಲೇಷು ಚ ಯಾಗಾಃ ಕ್ರಿಯಂತೇ | ಯಾಗೇಷು ಚ ಸತ್ಪಥವಶಾಂ ಜೀವನಂ | ಅತೋ ಯುಷ್ಮಾಭಿರಪ್ಯಸೌ ನಾತಿಕ್ರಮಿತವ್ಯಃ | ಏವಂ ಚ ಸತಿ ಹೇ ಮರ್ತಾಸಃ ಪಾಪಕೃತೋ ಮನುಷ್ಯಾಃ ತಂ ಮಹಾನುಭಾವಂ ಸೂರ್ಯಂ ನ ಪಶ್ಯಥ | ಸೂರ್ಯಂ ನ ಜಾನೀಥಃ | ಏತಚ್ಛೈ ಕೂಪೇ ಪಾತೆಯಿತ್ಯಾ ನಿರ್ಗತಾನೇಕತದ್ವಿತ್ಯೌ ಪ್ರತಿ ನಿಂದನಂ | ಅಹಮೇವ ಮಂತ್ರ-ದ್ರಷ್ಟಾ ತಂ ಸೂರ್ಯಂ ಜಾನಾಮಿ ಪಾಪಕೃತ್ಯೌ ಯುನಾಂ ನ ಜಾನೀಥ ಇತಿ || ಪಂಥಾಃ | ಪಶ್ಯ ಗತೌ | ಪತೇಷು ಚೇತೀನಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪಥಿಮುಘೈಭುಕ್ಷಾಮಾದಿತ್ಯಾಶ್ಚಂ | ಇತೋಽಶ್ಚವನಾಮುಷ್ಠಾನೇ | ಪಾ. ೨. ೧. ೪೬ | ಇತ್ಯೆತ್ತಮಿಹಾರಸ್ಯ ಥೋಃ ಸ್ಥಃ | ಪಾ. ೨. ೧. ೪೭ | ಪಥಿಮುಘೋಃ ಸರ್ವನಾಮುಷ್ಠಾನೇ ಇತ್ಯಾ-ದ್ಯುದಾಶ್ಚತ್ತಂ | ಪ್ರವಾಚ್ಯಂ | ವಕ್ತೇಣ್ಯಂತಾದಚೋ ಯದಿತಿ ಭಾವೇ ಯತ್ | ಯತೋಽನಾವ

ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅತಿಕ್ರಮೇ | ಕ್ರಮು ಪಾದವಿಕ್ಷೇಪೇ | ಕೃತ್ಯಾರ್ಥೇ ತವ್ಯಕೇನಿತಿ ಕೇನ್ಸ್ತುತ್ಯಯಃ |
ನಿಶ್ಚಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಶ್ರುತಿಪರ್ವ

ದೇವಾಃ—ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ, | ಪಂಥಾಃ—ಸರ್ವದಾ ಸಂಚಾರವುಳ್ಳ ಅಥವಾ (ಉಪಾಸಕರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮ ಲೋಕದ) ಮಾರ್ಗಭೂತನಾದ | ಯಃ ಅಸೌ ಆದಿತ್ಯಃ—ಯಾವ ಈ ಆದಿತ್ಯನು | ದಿವಿ—ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ | ಪ್ರವಾಚ್ಯಂ—(ಎಲ್ಲರೂ) ಕಂಠೋಕ್ತವಾಗಿ ಹೊಗಳುವಂತೆ | ಕೃತಃ—ಸೃಷ್ಟನಾಗಿದ್ದಾನೆ(ಯೋ) | ಸಃ— ಆ ಸೂರ್ಯನು | ನ ಅತಿಕ್ರಮೇ—(ಯಾಗಾದಿಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯವಶ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ) ಅನಾದರಣೆಯಿಂದ (ನಿಮ್ಮಿಂದಲೂ) ಅತಿಕ್ರಮಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. (ಹೀಗಿರುವಾಗ) | ಮರ್ತಾಸಃ—(ಪಾಪಕಾರಿಗಳಾದ) ಮಾನವರು | ತಂ— ಮಹಾನುಭಾವನಾದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು | ನ ಪಶ್ಯಥ—(ಅವನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು) ಅರಿಯುವುದಿಲ್ಲ | ಲೋದಸೀ— ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ, | ಮೇ—ನನ್ನ | ಅಸ್ಯ—ಈ ದುಃಖವನ್ನು | ವಿತ್ತಂ—ಅರಿಯಿರಿ |

ಉಪಾಸಕ

ಉಪಾಸಕರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕದ ಮಾರ್ಗಭೂತನಾದ ಆದಿತ್ಯನು ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ ಇದ್ದಾನೆ. ಅವನನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಕಂಠೋಕ್ತವಾಗಿ ಹೊಗಳುತ್ತಾರೆ ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ, ಆ ಸೂರ್ಯನು ಯಾಗಾದಿಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯವಶ್ಯವಾಗಿದ್ದು ನಮ್ಮ ಜೀವನದ ಆಧಾರವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವನನ್ನು ನೀವು ಅನಾದರಣೆಯಿಂದ ಅತಿಕ್ರಮಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಏಕತಂದ್ರಿತಾದ ಮಾನವರು ಅವನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಅರಿಯದೇ ಅವನನ್ನು ಅನಾದರಿಸುತ್ತಾರೆ. ನನ್ನಂತಹವನು ಮಾತ್ರ ಅವನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನರಿತು ಸ್ತೋತ್ರವಾಡಬಲ್ಲೆನು. ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ, ನನ್ನ ಈ ದುಃಖವನ್ನರಿತು ನನ್ನನ್ನು ಮೆಲಕೈತ್ತಿರಿ.

English Translation

The sun, who is avowedly made the path in heaven, is not to be disregarded, Gods, by you ; but you, mortals, regard him not. Heaven and earth, be conscious of this (my affliction)

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಈ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯ, ಸೂರ್ಯ, ಸವಿತ್ಯ ಎಂಬ ಮೂರು ದೇವತೆಗಳ ಗುಣಗಳೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಮೂರು ಹೆಸರುಗಳೂ ಒಂದೇ ದೇವತೆಯ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಪಂಥಾಃ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಾಗಬಹುದೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯದು ಸಂಚಾರವುಳ್ಳ ಎಂಬ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಅರ್ಥ. ಎರಡನೆಯದು ಉಪಾಸಕರನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಕ್ಕೆ ಕರೆದು

ಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ಮಾರ್ಗಭೂತನಾದ ಎಂದು ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಅರ್ಥ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ಸೂರ್ಯನ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸಂಚಾರದ ವರ್ಣನೆಯು ತೋರುತ್ತದೆ

ಹಿರಣ್ಯಯೇನ ಸವಿತಾ ರಥೇನಾ ದೀವೋ ಯಾತಿ ಭುವನಾನಿ ಪಶ್ಯನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೫-೨)

ಯಾತಿ ದೀವಃ ಪ್ರವತಾ ಯಾತ್ಯುದ್ಯತಾ ಯಾತಿ ಶುಭ್ರಾಭ್ಯಾಂ ಯಜತೋಽಹರಿಭ್ಯಾಂ |

ಆ ದೀವೋ ಯಾತಿ ಸವಿತಾ ಪರಾವತೋಽಪ ವಿಶ್ವಾ ದುರಿತಾ ಪಾಥಮಾನಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೫-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಸೂರ್ಯನ ಕುಭ್ರವಾಮೂ ಶಾಶ್ವತವಾಮೂ ಆದ ಸಂಚಾರದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಪಂಥಾ ಇತಿ ಪತೇರ್ಗರ್ತೈರ್ಥಸ್ಯ ಗಂತ್ವವಚನಃ ನ ಮಾರ್ಗ ಶಬ್ದಪ್ರಾಯಃ | ಅಸೌ ಯಃ ಉದಯಾಸ್ತಮಯಲಕ್ಷಿತೇನ ಮಾರ್ಗೇಣ ಗಂತಾ ತದ್ವಾನ್ಯಾ ಆದಿತ್ಯಃ | ಎಂದು ನಿತ್ಯಸಂಚಾರವುಳ್ಳ ಸೂರ್ಯನು ಎಂದು ಮೊದಲು ಹೇಳಿ ಅನಂತರ ಅಥವಾ ಪಂಥಾ ಇತಿ ಪಥಿತಬ್ದೋ ಮಾರ್ಗವಚನ ಏವ | ಪಂಥಾಃ ಎಂದರೆ ಮಾರ್ಗವೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು ಎಂದು ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಆನ್ವಯವನ್ನೂ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದ ಪ್ರಕಾರ ಸುಕೃತಿಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವ ಮಾರ್ಗ ಭೂತನಾದ ಸೂರ್ಯನೆಂದರ್ಥ. ದೀವಯಾನವೆಂದು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಆ ದೀವಯಾನವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ದೀವಯಾನ, ಪಿತೃಯಾನ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಪಾಂಭಾಷಿಕವಾದ ಅರ್ಥವಿದೆ. ಆದರೆ ಮುಕ್ತುಂಹಿತಿಯಲ್ಲಿ ದೀವಯಾನವೆಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದೀವತೆಗಳ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಮಾರ್ಗವೆಂದು ಸಾಧಾರಣವಾದ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಭಾವವೂ ಇದೆ.

ಪರಂ ಮೃತ್ಯೋ ಅನು ಪರೇಹಿ ಪಂಥಾಂ ಯಸ್ತೇ ಸ್ಯ ಇತರೋ ದೀವಯಾನಾತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೮-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ದೀವಯಾನವು ಮೃತ್ಯುರಹಿತವಾದ ಮಾರ್ಗವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸವಿತೃವು ಸುಕೃತಿಗಳನ್ನು ಮರಣರಹಿತವಾದ ಪುಣ್ಯಲೋಕಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವನು ಎಂದು ಮುಕ್ತುಂಹಿತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವೂ ಅನುರೂಪವಾಗಿದೆ.

ಯೇ ತೇ ಪಂಥಾಃ ಸವಿತಃ ಪೂರ್ವ್ಯಾಸೋಽರೇಣವಃ ಸುಕೃತಾ ಅಂತರಿಕ್ಷೇ |

ತೇಭಿನೋ ಅದ್ಯ ಪಥಿಭಃ ಸುಗೇಭೀ ರಕ್ಷಾ ಚ ನೋ ಅಥಿ ಚ ಬ್ರೂಹಿ ದೀವ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೫-೧೧)

ಯತ್ಪಾಸತೇ ಸುಕೃತೋ ಯತ್ರ ತೇ ಯಯಾಸ್ತತ್ರ ತ್ವಾ ದೇವಃ ಸವಿತಾ ದಧಾತು |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೧೭-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸವಿತೃವು ಸತ್ಪಥದಲ್ಲಿ ಸುಕೃತಿಗಳನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡುಹೋಗುವ ದೇವನಾದುದರಿಂದ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರಾದ ಯಜಮಾನರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅದೇ ಶುದ್ಧವಾದುದೂ, ರಜೋರಹಿತವಾದುದೂ, ಮೃತ್ಯುರಹಿತವಾದುದೂ ಆದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಮಾರ್ಗವನ್ನೇ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಚಿರಾದಿ ಮಾರ್ಗವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಮರಣಾನಂತರ ಈ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನ್ನು ಸೇರಿದ ಸುಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಪುನರಾರ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಈ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ತತ್ತರುಷೋಽಮಾನವಃ ಸ ಏನಾನ್ಸ್ರಹ್ಯ ಗಮಯತ್ಕೀಷ ದೇವಪಥೋ ಬ್ರಹ್ಮಪಥ ಏತೇನ ಪ್ರತಿಪದ್ಯಮಾನಾ ಇಮಂ ಮಾನವಮಾವರ್ತಂ ನಾವರ್ತಂತೇ ನಾವರ್ತಂತೇ |

(ಭಾ. ಉ. ೪-೧೫-೫)

ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಮುಂಡಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ,

ಸೂರ್ಯದ್ವಾರೇಣ ತೇ ವಿರಜಾಃ ಪ್ರಯಾಂತಿ ಯತ್ಪಾವ್ಯತಃ ಸ ಪುರುಷೋಹ್ಯವ್ಯಯಾತ್ಮಾ |

(ಮು. ಉ. ೨-೧೧)

ಎಂಬ ಸೂರ್ಯದ್ವಾರವನ್ನು ವರ್ಧಿಸುವ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಆದುದರಿಂದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ದೇವ-ಯಾನವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಸೂರ್ಯಪಥಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಪಂಥಾಃ ಎಂಬರ್ಥವೆಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಮಾರ್ಗವು ಸಕಲರಿಗೂ ಶ್ರೇಯಃಸಾಧಕವಾದುದರಿಂದ ಇದು ಪ್ರವಾಚ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಸಃ ನ ಅತಿಕ್ರಮೇ—ದೇವತೆಗಳೂ ಆ ಸೂರ್ಯದೇವನನ್ನು ಅನಾದರಣಿಯಿಂದ ಕಾಣಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಯಾಗಾದಿಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯವಶ್ಯವಾದ ಸಾಧನವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ,

ಯುಷ್ಮಜ್ಜೀವನಸ್ಯ ತದಾಯತ್ತತ್ವಾತ್ | ಸತಿ ಹಿ ಸೂರ್ಯೇ ವಸಂತಾದಯಃ ಕಾಲಾ ನಿಷ್ಯದ್ಯಂತೇ | ಕಾಲೇಷು ಚ ಯಾಗಾಃ ಕ್ರಿಯಂತೇ ಯಾಗೇಷು ಚ ಸತ್ಯಂ ಭವತಾಂ ಜೀವನಂ | ಅತೋ ಯುಷ್ಮಾಭಿರಸ್ಯೆಸೌ ನಾತಿಕ್ರಮಿತವ್ಯಃ |

ಆದುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಅಧಿಭೂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ದೇವಮಾನವರಾದಿಯಾಗಿ ಸಕಲರಿಗೂ ಅರಾಧಿಸಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಬರ್ಹಿ ಸೂರ್ಯ ಶ್ರವಸಾ ಮಹಾ ಅಸಿ ಸತ್ವಾ ದೇವ ಮಹಾ ಅಸಿ |

ಮಹ್ಯಾ ದೇವಾನಾಮಸೂರ್ಯಃ ಪುರೋಹಿತೋ ನಿಭು ಜ್ಯೋತಿರದಾಭ್ಯಂ ||

(ಮು. ಸಂ. ೮-೧೦೧-೧೨)

ದೇವೇಭ್ಯೋ ಹಿ ಪ್ರಥಮಂ ಯಜ್ಞಿಯೇಭ್ಯೋಽಮೃತತ್ವಂ ಸುವಸಿ ಭಾಗಮುತ್ತಮಂ | ಆದಿದ್ವಾವಾನಂ ಸವಿತವ್ಪೂರ್ಣೋಽನೂಚೀನಾ ಜೀವಿತಾ ಮಾನುಷೇಭ್ಯಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೪-೫೪-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ದೇವಮಾನವಾದಿ ಸಕಲರಿಗೂ ಅತ್ಯಾವಶ್ಯವಾದ ಜೀವಾತುನೆಂದೂ ಅನ್ಯತದಾಯಕನೆಂದೂ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅವನನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಪೂಜಿಸಬೇಕೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಮರ್ತಾಸಃ ತಂ ನ ಸತ್ಯಥ—ಇಮ ನಿಂದಾವಾಕ್ಯಮೇವ ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ. ಏತಚ್ಚ ಕೂಪೇ ಸಾತಯಿತ್ಯಾ ನಿರ್ಗತೌ ಏಕದ್ವಿತೌ ಪ್ರತಿನಿಂದನಂ | ಅಹಮೇವ ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟಾ ತಂ ಸೂರ್ಯಂ ಜಾನಾಮಿ ಪಾಪೇಕೃತೌ ಯುವಾಂ ನ ಜಾನೀಥಃ ಇತಿ | ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ತಳ್ಳಿಹೋದ ಏಕತೆ ಮತ್ತೆ ದ್ವಿತೆ ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸೂರ್ಯದೇವನ ಮಹಿಮೆಯು ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ. ಅವರು ಪಾಪಿಷ್ಠರು. ಮಂತ್ರವಿತ್ತಾದ ನನಗೆ ಮಾತ್ರ ಸೂರ್ಯನ ಮಹಿಮೆಯು ತಿಳಿದಿದೆಯೆಂದು ತ್ರಿಶನು ಹೇಳಿರುವುದಾಗಿ ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಹೇ ಮನುಷ್ಯಾಃ ನ ಜಾನೀಥ | ಅಹಂ ಸಮ್ಯಜ್ಜಾನಾಮೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಮಾನವರಿಗೆ ಈ ಸೂರ್ಯನ ಮಹಿಮೆಯು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯನೇ ಆದ ನನಗೂ ಸಹ ಇವನ ಮಹಿಮೆಯು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರ್ಥವೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ

ಪನ್ನಾಃ—ಪತಾಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಪತೇಶ್ಚ ಚಿ—(ಉ. ಸೂ. ೪-೪೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನ್ನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿನ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಥಕಾರಾದೇಶ. ಪಥಿನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇವಕ್ಕೆ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಪಥಿಮಾಥ್ಯು ಧುಷ್ಚಾ-ಮಾತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಯ. ಇತೋತ್ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಥೋಲೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಥಕಾರಕ್ಕೆ ನ್ಲ ಎಂಬಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ. ಪನ್ನಾಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಥಿಮಾಥೋಃ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ಯಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅದಿತ್ಯಃ—ಅದಿತಃ ಅಸತ್ಯಂ ಪುಮಾನ್ ಅದಿತ್ಯಃ. ದಿತ್ಯದಿತ್ಯಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತದ್ವಿತೇಷ್ವಜಾಮಾದೇಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೭) ; ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಿವೃದ್ಧಿಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಿವಿ—ಊದಿವಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರವಾಚ್ಯಮ್—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ. ಧಾತು. ಹೇತುಮತಿಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆತ ಉಪಧಾಯಾಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ವಾಚಿ ಎಂಬ ಣ್ಯಂತದ ಮೇಲೆ ಅಚೋ ಯತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೇರನಿಟಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿ ಲೋಪ. ಯತೋಽನವಾಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಲೋಪಪದಮಾತ್ ಕೃತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೈರುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ರಕೃತಿಪ್ರಕೃತಿಪ್ರಕೃತಿಪ್ರಕೃತಿಪ್ರಕೃತಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವಾಃ—ಸುಬೋಧನಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅನುಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯)
ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅತಿಕ್ರಮೇ—ಕ್ರಮ ಪಾದವಿಕ್ಷೇಪೇ. ಧಾತು. ಕೃತ್ಯಾರ್ಥೇ ತವೈಕೇನ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೪)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇಷ್ಟಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಆದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮರ್ತಾಸಃ—ನುರ್ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಅಸುಕ್ ಆಗಮ. ಅನುಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಶ್ಯಥ—ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಥಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್
ವಿಕರಣಪರವಾದಾಗ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಪಶ್ಯಾದೇಶ. ನಿಘಾತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೬ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ರಿತಃ ಕೂಪೇಽವಹಿತೋ ದೇವಾನ್ಮನತ ಊತಯೇ |
ತತ್ಪುತ್ರಾವ ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ ಕೃಣ್ಣನ್ಮಹೂರಣಾದುರು ವಿತ್ತಂ ಮೇ
ಅಸ್ಯ ರೋದಸೀ || ೧೭ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತ್ರಿತಃ | ಕೂಪೇ | ಅವಽಹಿತಃ | ದೇವಾನ್ | ಹನತೇ | ಊತಯೇ |
ತತ್ | ಶುತ್ರಾವ | ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ | ಕೃಣ್ಣನ್ | ಅಂಹೂರಣಾತ್ | ಉರು | ವಿತ್ತಂ |
ಮೇ | ಅಸ್ಯ | ರೋದಸೀ ಇತಿ || ೧೭ ||

ಶಾಯಿಭಾಷ್ಯ -

ಕೂಪೇನ್ವಹಿತಃ ಸಾತಿತಸ್ತ್ರೀತ ಏತತ್ಸಂಕ್ಷು ಬುಷಿರೂತಯೇ ರಕ್ಷಣಾಯ ದೇವಾನ್ವವತೇ | ಸ್ತುತಿ-
ಛಿರಾಕಾರಯತಿ | ಯದೇತತ್ತ್ರಿತಸ್ಯಾಹ್ವಾನಂ ಬೃಹಸ್ಪತಿರ್ಬೃಹತಾಂ ಮಹತಾಂ ದೇವಾನಾಂ ರಕ್ಷಕ
ಏತತ್ಸಂಕ್ಷೋ ದೇವಸ್ತದಾಹ್ವಾನಂ ಶುಶ್ರಾವ | ಶ್ರುತವಾನ್ | ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ | ಅಹೂರಣಾದಂಹಸಃ
ಸಾಪರೂಸಾದಿಸ್ಯಾತ್ಯೂಪಸಾತಾದುನ್ನೀಯೋರು ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಶೋಭನಂ ಕೃಣ್ಣಿನ್ ಕುರ್ವನ್ || ಹವತೇ |
ಹೈತೇಲೇಲಟಿ ಬಹುಲಂ ಭಂದಿಸೀತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಶಬ್ದುಜ್ಜಾನಾದೇಶಾಃ | ಊತಯೇ | ಊತಿ-
ಯೂತಿಶ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ಷಿನ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ | ತದ್ವೃಹತೋಃ ಕರಪತ್ಯೋಃ | ಸಾ. ೬.೧.೧೫೭ |
ಇತಿ ಸಾರಸ್ವದಾಷು ಪಾಠಾತ್ ಸುಪ್ತೀತಲೋಪೌ | ಉಭೇ ವನಸ್ತತ್ಯಾದಿಷ್ಟಿತಿ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪದಯೋ-
ರ್ಯುಗಪತ್ಯೈಕೈತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಅಹೂರಣಾತ್ | ಅಹಿ ಗತಾ | ಇತಿಶ್ಚಾನ್ಮನುಮ್ | ಖರ್ಜಿಪಿಂಜ್ಯಾದಿಭ್ಯ
ಊರೋಲಚೌ | ಉ. ೪-೯೦ | ಇತಿ ಭಾವ ಊರಪ್ರತ್ಯಯಃ | ದುಃಖಪ್ರಾಪ್ತೀಹೇತುಭಾವಾ ಗತಿರಸ್ಯಾ-
ಸ್ತೀತಿ ಸಾಮಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಮತ್ಪರ್ಥೀಯೋ ನಃ | ಸಾ. ೫.೨.೧೦೦ | ಆಜ್ ಪೂರ್ವಾದ್ಧಂತೇರ್ವಾ
ರೂಪಮುನ್ನೇಯಂ ||

ಶ್ರುತಿವಾರ್ಥ

ಕೂಪೇ—ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ | ಅವಹಿತಃ—ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ | ತ್ರಿತಃ—ತ್ರಿತನಂಬ ಬುಷಿಯು | ಊತಯೇ-
ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ | ದೇವಾನ್—ದೇವತೆಗಳನ್ನು | ಹವತೇ—ಮೊರೆಯಿಟ್ಟು ಕರೆಯುತ್ತಾನೆ. | ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ—
ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು | ಅಹೂರಣಾತ್—ಕೂಪಪತನರೂಪವಾದ ಈ ಪಾಪದಿಂದ (ಮೇಲಕ್ಕತ್ತಿ) | ಉರು—
ಅಧಿಕವಾಗಿ ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು | ಕೃಣ್ಣಿನ್—ಮಾಡುವನಾಗಿ | ತತ್—ಆ ಮೊರೆಯನ್ನು | ಶುಶ್ರಾವ—
ಕೇಳಿದನು. | ಶೋಭಿಸೀ—ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ | ಮೇ—ನನ್ನ | ಅಸ್ಯ—ಈ ರೋದನವನ್ನು (ದುಃಖ
ವನ್ನು) | ವಿಶ್ರಂ—ಅರಿಯಿರಿ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ ತ್ರಿತನಂಬ ಬುಷಿಯು ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಮೊರೆಯಿಟ್ಟು ಕರೆಯು
ತ್ತಾನೆ. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಕೂಪಪತನರೂಪವಾದ ಈ ಪಾಪದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕತ್ತಿ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು
ಮಾಡುವನಾಗಿ ಆ ಮೊರೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದನು. ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ, ನನ್ನ ಈ ರೋದನವನ್ನು ಕೇಳಿ
ನನ್ನನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕತ್ತಿರಿ.

English Translation

Trita, fallen into the well, invokes the Gods for succour; Bribaspati, who liberates many from sin, heard (the supplication). Heaven and earth, be conscious of this (my affliction).

೧ ಕತೀಕವಿವರಣೆಗಳು :

ಅಂಹೂರಣಾತ್—ಅಂಹಸಃ ಪಾಪರೂಪಾದಿಸ್ವಾತ್ ಕೂಪಪಾತಾತ್ | ಈ ಕೂಪಪತನರೂಪವಾದ ಪಾಪದಿಂದ ಅಂಹೂರಣಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಅಂಹೂರಣಂಹಸ್ವಾಂ-ಹೂರಣವಿವಿಕ್ಯಸ್ಯ ಭವತಿ | (ನಿ. ೬-೨೭) ದುಃಖಪೂರಿತನಾದುದರಿಂದ ಅಂಹೂರ ಎಂದಾಗಿದೆಯೆಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅಂಹೂರಣವೆಂದರೆ ದುಃಖಪೂರಿತನೆಂದರ್ಥ. ಇದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಮುಕ್ತನೈ ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಥವಾ ದುಃಖವನ್ನೇ ಪಾಪಫಲವಾಗಿಯಾಗಲಿ, ಪಾಪರೂಪವಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ತ್ರಿತನ ಪಾಪವೇನು? ಎಂಬ ಸಂಶಯದಿಂದ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು, ಯದಿ ರಕ್ಷಣಮತ್ರ ವಿವಕ್ಷಿತಂ ತತಃ ಪಾಪಕರ್ಮಕಾರಿತ್ವಾದ್ಯೈಃ | ಅಭೋತ್ತರಣಂ ತತ ಉದ್ವೇಗಕರೈಸ್ತ್ಯುಣಾದಿಭಿರುಪೇತತ್ವಾತ್ಮೋಪಃ | ಪಾಪಕರ್ಮಕಾರಿಣೋ ವ್ಯಕಾತ್ | ಉದ್ವೇಗಕರತೈಷಾದ್ಯುಪೇತಾತ್ ವಾ ಕೂಪಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ವ್ಯಕ ಪಾಪಕರ್ಮಕಾರಿಯೆಂದೂ, ಕೂಪವು ಉದ್ವೇಗಕರವೆಂದೂ ಇವೆರಡರಿಂದಲೂ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆಯೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದುಃಖಹೇತುವಾದ ಈ ಪಾಪಕ್ಕೆ ತಂದಿರುವ ರಕ್ಷಿಸು ಎಂದು ತ್ರಿತನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ.

ಅಂಹೂರಣಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ ದುಃಖಹೇತುವಾದ ಪಾಪವೆಂದು ತೋರಿಸಲು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಮುಕ್ತಂಹತೆಯು ಬೀರೊಂದು ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸಪ್ತ ಮರ್ಯಾದಾಃ ಕವಯಸ್ತತಕ್ಷುಸಾ ಮೇಕಾಮಿದಿಭ್ಯಂಹೂರೋ ಗಾತ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೫-೬)

ಅದು ವಿಳುವಿಧವಾಗಿದೆ. ಸ್ತ್ರೀಯಂ, ತಲ್ಪಾರೋಹಣಂ, ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾಂ, ಭೂಣಹತ್ಯಾಂ ಸುರಾಪಾನಂ, ದುಷ್ಕೃತಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ ಪುನಃ ಪುನಃ ಸೇವಾಂ, ಪಾತಕೇಂದ್ರನೈತೋದ್ಯಂ ಇತಿ—ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆಯು ಆ ಪಾತಕಗಳಲ್ಲೊಂದೆಂದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಬೃಹಸ್ಪತೀ ಶುಶ್ರಾವ—ತ್ರಿತನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಇತರದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಕೇಳಿಸದರೂ ಸಹ ಅವರಿಗೆ ಅದು ಯಾರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯದೇ ಶ್ರಮಪಟ್ಟರೆಂದೂ ಆಗ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಅವರಿಗೆ ತ್ರಿತನ ಮೊರೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿದನೆಂದೂ ಕಣ್ಣಿಯಿದೆ.

ಸಃ ಯಾಗಾರ್ಥಃ ದೇವಾನ್ ಆಜುಹಾವ | ತಾ ಆಹ್ವಾನಕಾರಣಿಮನವಬುಧ್ಯಮಾನಾ ಆನಿಗ್ನಾ ಬಭೂವುಃ | ಅಥ ತದಾಹ್ವಾನಂ ಬೃಹಸ್ಪತೀ ಶುಶ್ರಾವ | ಸ ದೇವಾನುನಾಚಿ | ತ್ರಿತಸ್ಯ ವರ್ತತೇ ಯಜ್ಞಸ್ತತ್ರ ಕಚ್ಚಾಮುಃ | ಅಥ ತತ್ರ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ಜಗ್ಮುಃ | ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ತ್ರಿತನು ಯಾಗಾರ್ಥವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆದಾಗ ಅವರು ಇವನ ಆಹ್ವಾನಕಾರಣವನ್ನು ತಿಳಿಯದೇ ಶ್ರಮಪಟ್ಟರು. ಆಗ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಆ ಕಾರಣವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಿದಾಗ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದರು ಎಂದು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಪೂರ್ವಕಥೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

వ్యాకరణశాస్త్రము

భవతే— ఝేజ్ స్వధారయ్యాం కట్టే జ. ధాతు. లటా ప్రథమపురుషవికవచనదల్లి కప్తక్యయ. **కతేరి కహ్**—(పా. సూ. ౩-౧-౬౮) ఎంబుదరింద కహ్ వికరణ. **బహులం భందసి**— ఎంబుదరింద సంప్రసారణ. **సంప్రసారణాజ్ఞ**—ఎంబుదరింద పూర్వరూప. **హు+అ+తే** ఎందిరువాగ కహ్ నిమిత్తవాగ ధాతువిన్ ఇకిగే గుణ. అవాదేక. **హవతే** ఎందు రూపవాగుత్తదే **తిజ్ఞ తిజః** —(పా. సూ. ౮-౧-౨౮) ఎంబుదరింద తిజంత్య నిఘాతస్వర బరుత్తదే.

ఊతయే—స్త్రీయాం క్రిన్—(పా. సూ. ౩-౩-౯౪) ఎంబుదరింద క్రిన్ బందాగ **ఊతి-యోతి**—(పా. సూ. ౩-౩-౯౬) ఎంబుదరింద క్రినిగే ఊదాత్వస్వర బరుత్తదే. **జతుర్భవికవచనత నాంతరూప.**

కుశ్రావ— కృ క్రవణే. ధాతు. లటా ప్రథమపురుషవికవచనరూప తిజంత్యనిఘాతస్వర బరుత్తదే.

బృహస్పతిః—తహ్ బృహస్పతిః కరవస్యోర్జ్యోరదేవతయోః—(పా. సూ. ౩-౧-౧౧౩ గ) ఎందు పారస్కరాదియల్లి (గణ) పాఠమాడిరువుదరింద పతిబృహస్పతివాదాగ బృహస్పతిబృహస్పతి కతారక్యే లోకే. సుదాగమ. **బృహస్పతిః** ఎందు రూపవాగుత్తదే. **ఊభే వనస్వత్యాదివ**—(పా. సూ. ౬-౩-౧౪౦) ఎందు అల్లి పాఠమాడిరువుదరింద పూర్వోత్తరపదగళిగే వికకాలదల్లి క్రుకృతిస్వర బరుత్తదే.

కృణ్మిన్—కృవి హింసాకరణయోః. ధాతు. లక్షణదల్లి కక్తకప్తక్యయ. **ధిన్ కృణ్మిన్-ర జే**—(పా. సూ. ౩-౧-౮౦) ఎంబుదరింద ఆకార. అంతాదేక. **ఊవికరణ ఆత్యో లోకేః**—ఎంబుదరింద ఊవిమిత్తవాగ ఆలోకే. **ఇదిత్యో నుమాధాత్యోః**—ఎంబుదరింద నుమాగమ. **ఊకారక్యే** యకాదేక. **ప్రథమా వికవచనదల్లి కృణ్మిన్** ఎంబు-రూపవాగుత్తదే.

అంహారణాత్—అహి గతో ధాతు. **ఇదిత్యో నుమాధాత్యోః**—(పా. ౭-౧-౪౮)—ఎంబుదరింద ధాతువిగే నుమాగమ. **ఖిజ్జిపిజ్జాదిభ్యో లూరోలహ్**—(ఊ సూ ౪-౧౫౦) ఎంబుదరింద భావాధదల్లి ఊర కప్తక్యయ. అంహార ఎందు రూపవాగుత్తదే. **దుఃఖిప్రాప్తిగే** కారణభూతవాద గతి ఎందభ. (ఇమే ఊళ్ళదు) అంహారేః అస్య అస్తి ఎంబుధదల్లి లోకేమాది, **పానాది పిజ్జాదిభ్యోః కనేలజేః**—(పా. సూ. ౫-౨-౧౦౦) ఎంబుదరింద ఇమే పానాదియల్లి నేరీరువుదరింద (మత్తకదల్లి) నకప్తక్యయ. **అహ్ కుస్వాజ్**—ఎంబుదరింద ఇత్త. **ప్రకృయస్వరదంద** అంత్యోదాత్వవాగుత్తదే. **సుజమిగే** వికవచనాంతరూప. అథమా అహ్ పూర్వకవాద హ్ ధాతువిగే కప్తక్యయ ఐంబు సిద్ధవాగి ఎంబు ఊహపదేక. **ప్యజ్జోదనాదియంచు** సిద్ధవాగుత్తదే. || ౧౬ ||

ಸಂಹಿತಾಃ ೧೦೬

ಅರುಣೋ ಮಾ ಸಕೃದ್ವ್ಯಕ್ತಃ ಸಥಾ ಯಂತಂ ದದರ್ಶ ಹಿ |
 ಉಜ್ಜಿಹೀತೇ ನಿಚಾಯ್ಯಾ ತಷ್ಟೇವ ಪೃಷ್ಠ್ಯಾಮಯಿಾ ನಿತ್ತಂ
 ಮೇ ಅಸ್ಯ ರೋದಸೀ || ೧೮ ||

ಋಷಿಃ

ಅರುಣಃ | ಮಾ | ಸಕೃತ್ | ವ್ಯಕ್ತಃ | ಸಥಾ | ಯಂತಂ | ದದರ್ಶ | ಹಿ |
 ಉತ್ | ಜಿಹೀತೇ | ನಿಚಾಯ್ಯ | ತಷ್ಟ್ಯಾ ಇವ | ಪೃಷ್ಠ್ಯಾ ಆಮಯಿಾ |
 ನಿತ್ತಂ | ಮೇ | ಅಸ್ಯ | ರೋದಸೀ ಇತಿ || ೧೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅರುಣವರ್ಣೋ ಲೋಹಿತವರ್ಣೋ ವ್ಯಕ್ತೋದರಣ್ಯಶ್ಚಾ ಸಕೃದೇಕವಾರಂ ಸಥಾ ಯಂತಂ
 ವಾಗ್ಗೇಣ ಗಚ್ಛಂತಂ ಮಾಂ ದದರ್ಶ ಹಿ | ದೃಷ್ಟವಾನ್ | ಹಿ ಸಾದಿಪೂರಣಂ | ನಿಚಾಯ್ಯಾ ದೃಷ್ಟ್ಯಾ
 ಚ ಮಾಂ ಜಿಹ್ಯಕ್ಷುಃ ಸನ್ ಉಜ್ಜಿಹೀತೇ | ಉದ್ಗಚ್ಛತಿ ಸ್ಮ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ತಷ್ಟೇವ ಪೃಷ್ಠ್ಯಾ-
 ಮಯಿಾ | ಯಥಾ ತಕ್ಷಣಜನಿತಸ್ಯ ಪಕ್ಷೇಶಸ್ತಷ್ಟಾ ವರ್ಧಕಿಸ್ತದಪನೋದನಾಯೋರ್ಧ್ಯಾಭಿಮುಖೋ
 ಭವತಿ ತದ್ಭಕ್ತ | ಹೇ ವ್ಯಾನಾಪೃಥಿವ್ಯೌ ಮದೀಯಮಿದಂ ದುಃಖಂ ನಿತ್ತಂ | ಜಾನೀತಂ | ಯದ್ವಾ |
 ವ್ಯಕ್ ಇತಿ ನಿವೃತಜ್ಯೋತಿಷ್ಠಕ್ಷಂದ್ರಮಾ ಉಚ್ಯತೇ | ಅರುಣಿ ಅರೋಚಮಾನಃ ಕೃಷ್ಣಸ್ಯ ಜಗತಃ
 ಪ್ರಕಾಶಕಃ ಮಾಸಕೃತ್ ಮಾಸಾರ್ಧಮಾಸರ್ತ್ವಯನಸಂವತ್ಸರಾದೀನ್ಯಾಲನಿಶೇಷಾನ್ಯವನ್ | ತಿಥಿ-
 ವಿಭಾಗಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಚಂದ್ರಗತೈದೀನತ್ವಾತ್ | ಸ ಚಂದ್ರಮಾ ಅಕಾಶಮಾಗ್ನೇ ಯಂತಂ ಗಚ್ಛಂತಂ ನಕ್ಷತ್ರ-
 ಗಣಂ ದದರ್ಶ | ಹಿರವಧಾರಣೇ | ನಕ್ಷತ್ರಗಣಮೇವ ದದರ್ಶ ನ ಕೂಪಪತಿತಂ ಮಾಮಿತ್ಯನಾದರೋ
 ದ್ಯೋತೃತೇ | ಯದಿ ಮಾಂ ಪಶ್ಯೇತ್ ಉದ್ಧರೇತ್ಯೂಸಾತ್ | ನಿಚಾಯ್ಯಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಣಂ ದೃಷ್ಟ್ಯಾ ಜೋಷ್ಠಿ-
 ಹೀತೇ | ಯೇನ ನಕ್ಷತ್ರೇಣ ಸಂಯುಜ್ಯತೇ ತೇನ ಸಹೋದ್ಗಚ್ಛತಿ | ನ ಮಾಮಭಿಗಚ್ಛತಿತ್ಯರ್ಥಃ |
 ಅನ್ಯತ್ಯೂರ್ವವತ್ || ಅತ್ರ ಮಾಸಕೃದಿತಿ ಯಾಸ್ಯ ಏಕಂ ಪದಂ ಮನ್ಯತೇ ಶಾಕಲ್ಯಸ್ತು ಪದದ್ವಯಂ |
 ತಸ್ಮಿನ್ನಕ್ಷೇತ್ರಯಂಭಃ | ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತೇರ್ದುರ್ಹಿತೈಭೂತಾಃ ಸ್ವಭಾರ್ಯಾ ಅಶ್ವಿನಾ ಗ್ನಾಸ್ತಾರಕಾಃ ಪುನಃ-

ಪುನಃಪುನರ್ಧರತ | ಮಾಂ ಸಕೃದೇವ ಸಕೃತೀತಿ ಸಕೃದ್ವೃಷ್ಟ್ವಾ ಚೋಜ್ಜಿಹೀತೇ | ತಾರಾಭಿಃ ಸಯೋ-
 ಧ್ವಮೇವ ಗಚ್ಛತಿ | ನ ಮಾಂ ಕೂಸಾದುತ್ತಾರಯತಿ | ಅತ ಇದಮನುಚಿತಂ | ಹೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೈ
 ಮದೀಧುಮಿಮಂ ವೃತ್ತಾಂತಂ ಜಾನೀತಂ || ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ | ವೃಕಶ್ಚಂದ್ರಮಾ ಭವತಿ ನಿವೃತಜ್ಯೋ-
 ತಿಷ್ಠೋ ವಾ ನಿಕ್ವತಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋ ವಾ ನಿಕ್ವಾಂತಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋ ವಾ | ಅರುಣ ಆರೋಚನೋ ಮಾಸ-
 ಕೃನ್ನಾಸಾನಾಂ ಚಾರ್ಧ್ಯಮಾಸಾನಾಂ ಚ ಕರ್ತಾ ಭವತಿ ಚಂದ್ರಮಾ ವೃಕಃ ಪಥಾ ಯಂತಂ ದದರ್ಶ ನಕ್ಷತ್ರ-
 ಗಣಮುಚಿಹೀತೇ ನಿಚಾಯೈ ಯೇನ ಯೇನ ಯೋಕ್ಷ್ಯಮಾಣೋ ಭವತಿ ಚಂದ್ರಮಾಸ್ತಕ್ಷುನ್ವನಿವ
 ಪೃಷ್ಠೋಗೇ | ನಿ. ೫.೨೦ | ಇತಿ || ಸಕೃತ್ | ಏಕಸ್ಯ ಸಕೃಚ್ಛ | ಸಾ. ೫-೪.೧೯ | ಇತಿ ಕ್ರಿಯಾಭ್ಯಾ-
 ವೃತ್ತಿಗಣನೇ ನಿಪಾತಿತಃ | ವೃಕಃ | ವೃಷ್ ವರಣೇ | ಸ್ವವೃಭೂಶುಷಿಮುಷಿಭ್ಯಃ ಕಿತ್ | ಉ. ೩.೪೧ |
 ಇತಿ ಕಪ್ತೈಯಃ | ಜಿಹೀತೇ | ಓಹಾಜ್ ಗತಾ | ಜಾಹೋತ್ಯಾದಿಕಃ | ಭೃಷಾಮಿದಿತ್ಯುಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ಯಂ |
 ನಿಚಾಯೈ | ಚಾಯೈ ಪೂಜಾನಿಶಾಮನಯೋಃ | ಅತ್ರ ದರ್ಶನಾರ್ಥೋ ಧಾತೂನಾಮನೇಕಾರ್ಥತ್ವಾತ್ |
 ಸಮಾಸೇನ ಇಂದ್ರೋ ಕ್ಷೋ ಲ್ಯಪ್ | ಪೃಷ್ಠ್ಯಾಮಯಾ | ಸ್ತೌತ ಸಂಸ್ಕರಣೇ | ಸ್ತೌತೃತೇನೇನೇತಿ
 ಸ್ತೌಷ್ಠಿಃ | ಛಂದಸೋ ವರ್ಣಲೋಕಃ | ಪೃಷ್ಠ್ಯಾವಾಮಯಃ ಪೃಷ್ಠ್ಯಾಮಯಃ | ತದ್ವಾನ್ ಪೃಷ್ಠ್ಯಾ-
 ಮಯಾ ||

|| ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ ||

ಅರುಣಃ—ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ | ವೃಕಃ—ತೋಳನು | ಸಕೃತ್—ಒಂದು ಸಲ | ಪಥಾ—ದಾರಿಯಲ್ಲಿ |
 ಯಂತಂ—ತೋಗುತ್ತಿದ್ದ | ಮಾ—ನನ್ನನ್ನು | ದದರ್ಶ ಹಿ—ನೋಡಿಯೇ ಬಿಟ್ಟಿತು | ನಿಚಾಯೈ—(ನನ್ನನ್ನು)
 ನೋಡಿ | ಪೃಷ್ಠ್ಯಾಮಯೇ—ಬಿನ್ನುನೋವಿನಿಂದ ಹಿಂಸೆಪಡುವ | ತಪ್ಪೀ ಇವ—ಕಮಾರನು (ಬಿನ್ನನ್ನು
 ಸಂಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿ ದೇಹವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತುವಂತೆ) | ಉಚ್ಚಿಹಾತಿ—(ದೇಹವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿ
 ಕೊಂಡು) ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದುಬಿಟ್ಟಿತು | ರೋದಸೀ—ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ | ಮೇ—ನನ್ನ | ಅಸ್ಯ—
 ಈ ದುಃಖವನ್ನು | ನಿಶ್ಚಂ—ತಿಳಿಯಿರಿ ||

(ಈ ಋಕ್ವಿನ ಇನ್ನೊಂದರ್ಥವನ್ನು ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡತಕ್ಕದು).

ಛಾಂದಸ್

ಒಂದು ಸಲ ನಾನು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಒಂದು ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ತೋಳನು ನನ್ನನ್ನು ನೋಡಿದ
 ಟ್ಟಿತು. ಅನಂತರ ಅದು ನನ್ನನ್ನು ನೋಡಿ ತನ್ನ ಲಿಚ್ಛೆಯಿಂದ ಬಿನ್ನುನೋವಿನಿಂದ ಹಿಂಸೆಪಡುವ ಕಮಾರನು ತನ್ನ
 ಬಿನ್ನನ್ನು ಸಂಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿ ದೇಹವನ್ನು ಎತ್ತರಿಸಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಈ ತೋಳನು ಸಹ
 ತನ್ನ ದೇಹವನ್ನು ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನನ್ನನ್ನು ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿತು. ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿ
 ಗಳೇ, ನನ್ನ ಈ ದುಃಖವನ್ನು ತಿಳಿಯಿರಿ.

English Translation

Once a twany wolf beheld me, faring on my way, and, having seen me, rushed upon me, (rearing) as a carpenter, whose back aches (with stooping, stands erect from his work).

|| ವಿಶೇಷವಿವರಣೆ ||

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವ್ಯಕ್ತಶಬ್ದವು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಈ ಮುಕ್ತವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (೫-೨೧) ಆಗ ಅವರು ಮಾಸಕೃತ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದು ತಪ್ಪೆಂದೂ ಅದು ಮಾಸಕೃತ್ ಎಂಬ ಒಂದು ಪದವಲ್ಲವೆಂದೂ, ಮಾ ಸಕೃತ್ ಎಂದು ಎರಡು ಪದಗಳಾಗಬೇಕೆಂದೂ ಬೃಹದ್ದೇವತಾಕಾರರು ಬಂದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಅನಂತರ ಬಂದನೆಯನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸೋಣ.

ವ್ಯಕ್ತಕೃಂದ್ರಮಾ ಭವತಿ ವಿವೃತಜ್ಯೋತಿಷ್ಯೋ ವಾ ನಿಕ್ತಕಜ್ಯೋತಿಷ್ಯೋ ವಾ ವಿಕ್ರಾಂತಜ್ಯೋತಿಷ್ಯೋ ವಾ | ಅರುಣ ಅರೋಚಿಸೋ ಮಾಸಕೃನ್ಮಾಸಾನಾಂ ಚಾರ್ಥಮಾಸಾನಾಂ ಚ ಕರ್ತಾ ಭವತಿ ಚಂದ್ರಮಾ ವ್ಯಕ್ತಃ ಪಥಾ ಯಂತಂ ದದರ್ಶ ನಕ್ಷತ್ರಗಣಮುಭಿಜಿಹೀತೇ ನಿಚಾಯ್ಕು ಯೇನ ಯೇನ ಯೋಕ್ಷ್ಯಮಾಣೋ ಭವತಿ ಚಂದ್ರಮಾಸ್ತು ಕ್ತುವನ್ನಿ ವಸ್ತುರೋಗೀ ಜಾನೀತಂ ಮೇಽಸ್ಯ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಿತಿ | (ಐ. ೫-೨೦, ೨೧).

ವ್ಯಕ್ತನೆಂದರೆ ಚಂದ್ರನೆಂದರ್ಥ, ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದರಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ನ್ಯೂನವಾದ ಜ್ಯೋತಿ ಯುಳ್ಳವನೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳೊಡನೆ ಹೋಲಿಸಿದರೆ ಅಧಿಕವಾದ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವನೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಮುಕ್ತವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಅರುಣ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರೋಚಿಸೆ ಸಕಲಜಗತ್ತಿಗೂ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಬಿಡಿ ಎಂದು ನೋಡುಹರನಾಗಿ ಕಾಣುವ ಎಂದರ್ಥ. ಮಾಸಕೃತ್ ಎಂದರೆ ಮಾಸಾರ್ಥಮಾಸರ್ತೃಯನನವಕ್ಷರಾದೀನ ಕಾಲವಿಶೇಷವಾನ್ ಕುರ್ವನ್ | ತಿಥಿನಿಭಾಗಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಚಂದ್ರಗತ್ಯೇನಿತ್ಯಾತ್ | ವಾಸ, ಅರ್ಥವಾಸ, ಮತು, ಅಯನ, ಸಂವತ್ಸರ ಹೀಗೆ ಕಾಲವಿಭಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವನೆಂದರ್ಥ. ಅಂತಹ ಚಂದ್ರನು ಅಕಾರದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ನಕ್ಷತ್ರ ಗಣವನ್ನು ನೋಡಿದನು, (ಇಲ್ಲಿ ಹಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ನಕ್ಷತ್ರಗಣಮೇವ ದದರ್ಶ ನ ಮಾಂ ಇತ್ಯೇನಾದರೋ ದ್ಯೋತೈ | ನಕ್ಷತ್ರಗಣವನ್ನು ಮಾತ್ರ ನೋಡಿದನೇ ಹೊರತು ನನ್ನನ್ನು ನೋಡಲೇ ಇಲ್ಲವೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ (ಸಾ ಭಾ.) ಇಲ್ಲಿ ಮಾಸಕೃತ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ವಿವರಣೆಗೂ ಶಾಕಲ್ಯೂರ ವಿವರಣೆಗೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಸಾಯಣರು ಅತ್ರ ಮಾಸಕೃತ್ ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ ಏಕಂ ಪದಂ ಮುನ್ಯತೇ, ಶಾಕಲ್ಯೂಸ್ತು ಪದದ್ವಯಂ | ತಸ್ಮಿನ್ನಕ್ಷೇಯಮರ್ಥಃ | ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತೇರ್ದುಹಿತೈರ್ಭೂತಾಃ ಸ್ವಭಾರ್ಯಾಃ ಅಶ್ವಿನ್ಯಾದ್ಯಾಸ್ತಾ ಕಾಃ ಪುನಃಪುನರ್ದದರ್ಶ | ಮಾಂ ಸಕೃದೇವ ಪಶ್ಯತೀತಿ ಸಕೃದ್ವ್ಯಾಪ್ತಾ ಚೋಜ್ಜಿಹೀತೇ | ತಾರಾಭಿಃ ಸಹೋರ್ಧಮೇವ ಗಚ್ಛತಿ | ನ ಮಾಂ ಕೂಪಾದುತ್ತಾರಯತಿ | ಅತ ಇದಮನುಚಿತಂ | ಇಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಯಃ

ಮತದಂತೆ ಮಾಸಕೃತ್ ಎಂಬುದು ಒಂದೇ ಪದ. ಆದರೆ ಶಾಕಲ್ಯರು. ಮತದಲ್ಲಿ ಇವು ಎರಡು ಪದಗಳು. ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ಈ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು, ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಕನ್ಯೆಯಾದ ಅತ್ತಿನ್ಯಾದಿನಕ್ಷತ್ರಗಳನ್ನು (ಶನ್ನ ಪತ್ನಿಯರನ್ನು) ಚಂದ್ರನು ಪುನಃ ಪುನಃ ನೋಡುತ್ತಾ ನನ್ನನ್ನು ಕೊಂಚಮಾತ್ರ ನೋಡುತ್ತಾನೆ. (ಮಾಂ ಸಕೃದೇವ ಪಶ್ಯತಿ). ಆಗ ನನ್ನನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯಮಾಡದೇ ತಾರಿಗಳೊಡನೆಯೇ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಕೂಪದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ನನ್ನನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಇದು ಅನುಚಿತ. (ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ ನನ್ನ ಮೊರೆಯನ್ನು ಕೇಳಿರಿ.) ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಹೀಗೆ ಎರಡು ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ಕೆಲವು ದೋಷಗಳನ್ನು ಉದಹರಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈ ಪದವೂ ಒಂದು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ತೆಗೆದುಬಿಟ್ಟಿದೆ.

ಪದಮೇಕಂ ಸಮಾದಾಯ ದ್ವಿಧಾ ಕೃತ್ಯಾ ನಿರುಕ್ತವಾನ್ |
 ಪುರುಷಾದಃ ಪದಂ ಯಾಸ್ಯೋ ವೃಕ್ಷೇ ವೃಕ್ಷ ಇತಿ ತ್ವೈತಿ ||
 ಅನೇಕಂ ಸತ್ತಥಾ ಚಾನ್ಯದೇಕಮೇವ ನಿರುಕ್ತವಾನ್ |
 ಅರುಣೋ ಮೂ ಸಕೃನ್ಮಂತ್ರೇ ಮಾಸಕೃದ್ವಿಗ್ರಹೇಣ ಶು ||
 (ಬೃ. ದೇ. ೩-೧೧೧, ೧೧೨)

ಇಲ್ಲಿ ಬೃಹದ್ದೇವತಾಕಾರರು ಯಾಸ್ಯರು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ದೋಷಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಯಾಸ್ಯರು ಒಂದೇ ಪದವಾಗಿರಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಪದವನ್ನು ಎರಡು ಪದಗಳಾಗಿ ಭೇದಮಾಡುವುದೂ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಎರಡು ಪದಗಳಾಗಿರಬೇಕಾದ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಪದವನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದೂ ಸಹ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬಹಳ ವ್ಯತ್ಯಾಸಮಾಡಿರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ

ವೃಕ್ಷೇವೃಕ್ಷೇ ನಿಯತಾ ಮೀಮಯದ್ಗಾಸ್ತೌತಾ ವಯಃ ಪ್ರ ಸತಾನ್ಮುರುಷಾದಃ |
 (ಮು. ಸಂ. ೧೦-೨೭-೨೨)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪುರುಷಾದಃ ಎಂಬ ಒಂದೇ ಪದವಾಗಿರಬೇಕಾದಾಗ ಅದನ್ನು ಎರಡು ಪದಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅಲ್ಲದೇ, ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾ, ಸಕೃತ್ ಎಂದು ಎರಡು ಸ್ಥಳಗಳಾಗಿರಬೇಕಾದಾಗ ಅದನ್ನು ಮಾಸಕೃತ್ ಎಂದು ಒಂದೇ ಪದವನ್ನಾಗಿಸಿ ಮಾಡಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಯಾಸ್ಯರ ದೋಷವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಇನ್ನೂ ಇಂತಹ ಕೆಲವು ದೋಷಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿರುವರು. ಆದರೆ ಅವು ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಕೃತವಾದುದರಿಂದ ಅವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಉದಹರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ವೃಕಕಿ-ವೃಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತೋಳನೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಚಂದ್ರನೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥ. ಆದರೆ ಈ ಪದವನ್ನು ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಆದಿತ್ಯೋಽಸಿ ವೃಕ ಉಚ್ಯತೇ ಯಾದಾವೃಜ್ಜ್ವಲೇ (ನಿ. ೫-೨೧) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು.

ಅಜೋದವೀದಶ್ಚಿನಾ ವರ್ತಿಕಾ ವಾಮಾಸ್ತೋ ಯಸ್ತೀವಮುಂಚಿತಂ ವ್ಯಕಸ್ಯ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೧೬)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಕತ್ತಲನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಬೆಳಕನ್ನು ಹರಡುವುದೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ ತಬ್ಬಕ್ಕೆ ಅದಿತ್ಯೆನೆಂದು ಅರ್ಥ.

ವ್ಯಾಪ್ತಿ ವ್ಯಕ ಉಚ್ಯತೇ ವಿಕರ್ತನಾತ್ | ಕಚ್ಚುವುದರಿಂದ ಅರಣ್ಯಶ್ಚಾ ಎಂದರೆ ಕಾಡುನಾಯಿಗೂ

(ತೋಳ) ವ್ಯಕನೆಂದು ಹೆಸರು, ಎಂದು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ—

ವ್ಯಕಶ್ಚಿದಸ್ಯ ನಾರಣ ಉರಾಮಥಿರಾ ವಯುನೇಷು ಭೂಷತಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೮-೬೬-೮)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಕತಬ್ಬಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಕಳ್ಳೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಉಜ್ಜಿಹೀತೇ—ಉದ್ಭವ್ಯತೆ ಅಥವಾ ಅಭಿಜಿಹೀತೇ | ಎಂದರೆ ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುವಂತೆ ಮೇಲಕ್ಕೆ ದ್ವಿತು ಎಂದರ್ಥ. ತನ್ನ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಹೊರಡುವುದು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದವ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ಯದ್ವಾ ಇವ ಪ್ರ ವಯಾಮುಜ್ಜಿಹಾನಾಃ ಪ್ರ ಭಾನವಃ ಸಿಸ್ತತೇ ನಾಕಮುಚ್ಯೆ |

(ಮ. ಸಂ. ೫-೧-೧)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉಜ್ಜಿಹಾನಾಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಹೊರಟವು ಎಂದರ್ಥ.

ಉದಾತ್ಯೈರ್ವಿಹತೇ ಬೃಹದ್ವ್ಯಾ ಸೋ ದೇವೀರ್ಹಿರಣ್ಯಯೀಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೯-೫-೫)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉಜ್ಜಿಹತೇ ಎಂದರೆ ಬಾಗಿಲು ಮೇಲೆದ್ದು ತೆರೆಯಿತು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ

ನಿಚಾಯ್ಯ—ಚಾಯ್ಯ ಪೂಜಾನಿಶಾಮನಯೋಃ | ಪೂಜಿಸು ಧ್ಯಾನಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಚಾಯ್ಯ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿವೃತ್ತವಾಗಿದೆ. ದರ್ಶನ ಮತ್ತು ಮನನ ಈ ಎರಡರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪದವ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ವೈಶ್ವಾನರಂ ಮನಸಾಗ್ನಿಂ ನಿಚಾಯ್ಯಾ ಹವಿಷ್ಕಂತೋ ಅನುಷತ್ಯಂ ಸ್ಯನಿವದಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೩-೨೬-೧)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ನಿಚಾಯ್ಯ ಎಂದರೆ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾ ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ದುರುಗುಟ್ಟಿಕೊಂಡು ನೋಡುವುದು ಎಂದರ್ಥ.

ಪೈಷ್ಪಾಯಮಯೀ—ಪೈಷ್ಪಿರಿತಿ ಪೈಷ್ಯಮುಜ್ಯತೇ | ಪೃಷ್ಠನೆಂದರೆ ಬೆನ್ನು ಎಂದರ್ಥ. ಬೆನ್ನುನೋವು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

వ్యాకరణప్రక్రియ

సకృత్—వికస్య సకృచ్ఛే—(పా. సూ. ౫-౪-౧౯) ఎంబుదరింద క్రియాభ్యావృత్తిగణనదల్లి (క్రియేయ హానః పున్యదల్లి) నిపాతితవాగిది.

వృకః—వృజ్ వరణే. ధాతు. స్వవృఘ్నితుషిముషిఘ్నః కితా—(ఁ. సూ. ౩-౨౨౯) ఎంబుదరింద క ప్రత్యయ. ఇదక్కే శిత్వవిధానమాదిరువునరింద ధాతువిగి గుణ బరువుదిల్ల.

పథా—పథిన్ తబ్ద. తృతియో వికవజనపరవాదాగ భస్యటీర్లోఘోపః—ఎంబుదరింద టిగి లోఘ. అనువాత్సయ జే—(పా. సూ. ౬-౧-౬౧) ఎంబుదరింద విభక్తిగి లుదాత్తస్వర బరుత్తది.

యంతవ్—యా వ్రా పణే. ధాతు. లదర్థదల్లి తత్వప్రత్యయ. అదిప్రేభ్యతిఘ్నః తవః (పా. సూ. ౨-౪-౨౨) ఎంబుదరింద లపిగి లుక్. సావధాతుకమసిత్—సూక్రదింద తత్వవిగి జుక్త విరువుదరింద ఆతీర్లోఘోప ఇటిజే—(పా. సూ. ౬-౪-౯౪) ఎంబుదరింద ధాతువివ ఆకారక్కే లోఘ. ప్రత్యయస్వరదింద ఆద్యదాత్తనాగుత్తది. ద్వితియో వికవజనాంతరణ.

దదత—ద్దతిర్ ప్రేక్షణే. ధాతు. లిట్. ప్రథమపురుషవికవజనరుష. డి ఎంబుదరి సంబంధవిరువునరింద డిజే—ఎంబుదరింద నిఘాతస్వర ప్రతివేధ బరుత్తది. ణల్ లిత్తాదుదరింద—లితి—(పా. సూ. ౬-౧-౧౯౩) ఎంబుదరింద ప్రత్యయవ శ్లోఘోప లుదాత్తస్వర బరుత్తది.

జిహితే—ఓహాజ్ గతౌ ధాతు. బుహోఽత్యాది. లిట్. ప్రథమపురుష వికవజనదల్లి త ప్రత్యయ. టిత ఆత్మనేపదానాం—ఎంబుదరింద టిగి వత్త. బుహోఽత్యాదిఘ్నః క్షుః—(పా. సూ. ౨-౪-౨౫) ఎంబుదరింద క్షువికరణ. శ్నై—ఎంబుదరింద ధాతువిగి ద్విక్త. భృజామిత్—(పా. సూ. ౬-౪-౬౬) ఎంబుదరింద ఆభ్యాసక్కే ఇత్త. శుహోఽత్కః—ఎంబుదరింద జుక్త. డ్దత్. ఈ దల్లఘ్నోఘః—(పా. సూ. ౬-౪-౧౧౩) ఎంబుదరింద ఆకారక్కే ఉక్త. తిజంఠనిఘాతస్వర బరుత్తది.

నిజాయ్య—జాయ్య ప్రిజానిశామనయోః. ధాతు. ధాతుగళిగి అనేకార్థవిదీయేందు స్త్రీకరిసిరువునరింద ఇల్లి దతనాథదల్లి ప్రయుక్తవాగిది. సమాశ్లోఘో పూర్వోక్త్యై—(పా. సూ. ౬-౧-౩౬) ఎంబుదరింద క్త్వా ప్రత్యయ బందాగ అదక్కే ల్యబాదేఠ. అన్యేషామసిద్ధ్యత్కే—(పా. సూ. ౬-౩-౧౩౬) ఎంబుదరింద సంహితాదల్లి దిఘ్న బరుత్తది.

పుష్పామయి—స్పృశ సంస్పర్శనే. ధాతు. స్పృశ్యతే అనేన ఇతి స్పృశ్టిః. కరణార్థ దల్లిక్రిన్ ప్రత్యయ. వృక్తభ్రష్ట—ఎంబుదరింద తకారక్కే వత్త. వృక్తదింద తకారక్కే టిక్త. ఘాందస వాగి ధాతువివ తకారక్కే లోఘ. పుష్పామయిః పుష్పామయిః ఆస్య అస్తి ఇతి పుష్పామయిః

ಅತೇನಿಶನೌ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಸರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇನ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿಚೆ —
ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೮ ||

ಸಂಹಿತಾಃ

ಏನಾಂಗೂಷೇಣ ವಯಮಿಂದ್ರವಂತೋಽಭಿ ಸ್ಯಾಮ ವೃಜನೇ
ಸರ್ವವೀರಾಃ |

ತನ್ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ನಾಮಹಂತಾಮದಿತಿಃ ಸಿಂಧುಃ
ಪೃಥಿವೀ ಉತ ದ್ಯೌಃ || ೧೯ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಏನಾ | ಅಂಗೂಷೇಣ | ವಯಂ | ಇಂದ್ರ | ವಂತಃ | ಅಭಿ | ಸ್ಯಾಮ | ವೃಜನೇ |
ಸರ್ವ | ವೀರಾಃ |

ತತ್ | ನಃ | ಮಿತ್ರಃ | ವರುಣಃ | ನಮಹಂತಾಂ | ಅದಿತಿಃ | ಸಿಂಧುಃ | ಪೃಥಿ-
ವೀ | ಉತ | ದ್ಯೌಃ || ೧೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಏನಾನೇನಾಂಗೂಷೇಣಾಘೋಷಣಯೋಗ್ಯೇನ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಹೇತುಭೂತೇನೇಂದ್ರವಂತೋಽನು-
ಗ್ರಾಹಕೇಣೇಂದ್ರೇಣ ಯುಕ್ತಾಃ ಸರ್ವವೀರಾಃ ಸರ್ವೈರ್ವೀರೈಃ ಪುತ್ರೈಃ ಸೌತ್ರಾದಿಭಿಶ್ಚೇನೇತಾಃ ಸಂತೋ

ವಯಂ ವೃಷನೇ ಸಂಗ್ರಾಮೇಽಭಿಷ್ಯಾಮು | ಶತ್ರುನಭಿಭವೇನು | ತದಿದಮಸ್ಮದೀಯಂ ವಚಿನಂ ಮಿಶ್ರಾ-
 ದಿಯೋ ಮಮಹಂತಾಂ | ಪೂಜಯಂತು | ಸಾಲಯಂತಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಉತಶಬ್ದೋ ದೇವತಾಸಮುಚ್ಛೇಯೋಃ |
 ಅತ್ರ ಯಾಸ್ಯಃ | ಅಂಗೂಷ ಸ್ತೋತ್ರಮ ಅಘೋಷಃ | ಅನೇನ ಸ್ತೋತ್ರಮೇನ ವಯಮಿಂದ್ರವಂತಃ |
 ನಿ. ೩.೧೧ | ಇತಿ || ಏನಾ | ದ್ವಿತೀಯಾಟೋಸ್ತೋತ್ರಃ | ಪಾ. ೨.೪.೩೪ | ಇತಿ ತ್ವತೀಯಾಯಾಮಿದಮು
 ಏನಾದೇಶಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರಾಜಾದೇಶಃ | ಚಿತ್ಸೇವೇಣಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಂಗೂಷೇಣ |
 ಅರ್ಹಪೂರ್ವಾವಧಿಪೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ಘೋಷ | ಅಜೋ ಜಕಾರಲೋಪಾಧಾವಶ್ಯಾದೇಶಃ | ಘೋಷಶಬ್ದಸ್ಯ
 ಗೂಷಭಾವಕ್ಕೆ ಪೈಸೋದರಾದಿತ್ಯಾಕ್ | ಛಾಛಾದಿನೋತ್ರರಶದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸ್ಯಾಮು | ಅಸ್ತೇಃ
 ಸ್ವಾರ್ಥನಾಯಾಂ ಲಿಜಃ ಶ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪ ಇತ್ಯೇಕಾರಲೋಪಃ | ಉಪಸರ್ಗಸ್ವಾದುರ್ಭ್ಯಾಮಸ್ತಿಯರ್-
 ಚೈರಃ | ಪಾ. ೮.೩.೮೨ | ಇತಿ ಪತ್ವಂ ||

ಪ್ರಾರ್ಥನಾರ್ಥ

ಏನಾ ಅಂಗೂಷೇಣ—ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಪಠಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಈ ಸ್ತೋತ್ರದ ಸಹಾಯದಿಂದ |
 ಇಂದ್ರವಂತಃ—(ಅನುಗ್ರಹ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ) ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಕೂಡಿದವರೂ | ಸರ್ವವಿರಾಃ—ಸಕಲವೀರಪುತ್ರ
 ಪೌತ್ರಾದಿಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದವರೂ ಆಗಿ | ವಯಂ—ನಾವು | ವೃಷನೇ—ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ | ಅಭಿಷ್ಯಾಮು—(ಶತ್ರು
 ಗಳನ್ನು) ಜಯಿಸುವಂತಾಗಲಿ | ನಃ ತತ್—ನಮ್ಮ ಈ ಸ್ತೋತ್ರವಾಕ್ಯವನ್ನು | ಮಿತ್ರಃ—ಮಿತ್ರನೂ | ವರುಣಃ—
 ವರುಣನೂ | ಅದಿತಿಃ—ಅದಿತಿಯೂ | ಸಿಂಧುಃ—ಸಾಗರಾಧಿದೇವತೆಯೂ | ಪೃಥಿವೀ—ಪೃಥಿವಿಯೂ | ಉತ—
 ಮತ್ತು | ದ್ವೈಃ—ಮೃಗಲೋಕವೂ | ಮಮಹಂತಾಂ—ಪಾಲಿಸಲಿ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಪಠಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ನಮ್ಮ ಈ ಸ್ತೋತ್ರದ ಸಹಾಯದಿಂದ ನಾವು ಅನುಗ್ರಹಕನಾದ
 ಇಂದ್ರನೊಡಗೂಡಿದವರಾಗಿಯೂ ವೀರರಾದ ಸಕಲ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿ ಬಲದೊಡನೆ ಕೂಡಿದವರಾಗಿಯೂ ಸಹ ಆಗಿ
 ನಾವು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವಂತಾಗಲಿ. ನಮ್ಮ ಈ ಸ್ತೋತ್ರವಾಕ್ಯವನ್ನು ಮಿತ್ರನೂ, ವರುಣನೂ,
 ಅದಿತಿಯೂ, ಸಾಗರಾಧಿದೇವತೆಯೂ ಪೃಥಿವಿಯೂ ಮತ್ತು ಮೃಗಲೋಕವೂ ಪಾಲಿಸಲಿ.

English Translation

By this recitation may we, becoming possessed of Indra, and strong
 with multiplied progeny, overcome our foes in battle ; and may Mitra, Varun,
 Aditi,—ocean, earth and heaven be gracious to us in this (request).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಂಗೂಷ್ಠೇಣ—ಅಂಗೂಷ್ಠಃ ಸ್ತೋಮ ಅಘೋಷಃ | (ನಿ. ೫-೧೧) ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಪರಿವೇಶಿಸಿದ ಸ್ತೋತ್ರಕ್ಕೆ ಅಂಗೂಷ್ಠವೆಂದು ಹೆಸರು, ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದದ ನಿರ್ವಚನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಮಕ್ಕಳನ್ನೇ ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಸೋಮ ಮತ್ತು ಸ್ತೋಮ ಎಂಬ ಎರಡರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದೆಂದಿದ್ದಾರೆ ಇದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಉಳಿದ ಪದಗಳಿಗೂ ಎರಡರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಸೋಮವೆಂದರ್ಥವಾದರೆ ಕೂಷೇ ಪ್ರಕಲ್ಪಿತೇನ ಸೋಮೇನ ಧಾವಿಯಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಸೋಮದಿಂದ ಎಂದೂ. ವೃಷನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೃಷ್ಯತೇ ದೋಷೈಃ ಇತಿ ವೃಷನಃ ಯಜ್ಞಃ | ಯಜ್ಞವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಬೇಕು. ಆದರೆ ಅಂಗೂಷ್ಠ ಶಬ್ದವು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತಾರುಸಲ ಬಂದಿದೆ. ಅವೆಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ತೋತ್ರವೆಂಬರ್ಥವೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವಿತ್ತಂ ಮೇ ಅಸ್ಯೋದೇಸೀ ಎಂದು ಮೊರೆಯಿಡುವುದರಿಂದ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಪಠಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು.

ವೃಷನೇ—ವೃಷನ ಶಬ್ದವು ಬಲವನುಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಸೇನಾದಿಲಕ್ಷಣೇನ ಬಲೇನ ಯುಕ್ತೇ ಸಂಗ್ರಾಮೇ | ಸೇನಾರೂಪವಾದ ಒಲದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ.

ಅಭಿಷ್ಯಾಮ—ಶಕ್ತೌನಭಿಭವೇಮು | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವಂತಾಗಲಿ ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ.

" ನ್ಯಾಕವೇಶಕಮೂ "

ನಿನಾ—ಇದಮ್ ಶಬ್ದ. ಶೃತಿಗಳೂ ಏಕವಚನ ಬಾವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ ದ್ವಿತೀಯಾ ಟೌ ಸ್ವೇನಃ— (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ನಿನಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಟೀಜಸಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇನಾದೇಶ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಚಾದೇಶ. ಇದು ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಜೂಷೇಣ—ಮುಷಿರ್ ಅವಿಶಬ್ದವೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥ ಪೂರ್ವವಾಗಿರುವಾಗ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಘರ್ಷ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆಜಾಸ್ಥಿ ಛಾಂವಸವಾಗಿ ಜಕಾರಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ ಬಂದು ಘೋಷ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಪೃಷೋದರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪೃಷೋದರಾದೀನಿ ಯುಥೋಪೇ-ದಿಷ್ಟಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಗೂಷ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಘರ್ಷಘರ್ಷ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪಧಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಂದ್ರವಂತಃ—ಇಂದ್ರಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮಿ ಇತಿ ರಂದವಾನ್ ತದಸ್ಯಾಸ್ತೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಮಾದುಷಧಾಯಾಶ್ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಪತುಷ್ ಬಂದುರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನರೂಪ.

ಸ್ಯಾಮು—ಅಪ ಭುವಿ. ಧಾತು. ನಿಧಿನಿಮಂತ್ರಣಾ —(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥನಾರೂಪ ಅರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಲಿಪ್. ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ನಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಂಜಾತಃ

(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ. ಸಾರ್ವಧಾತೆಕಮಸಿಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಜಾತ್ಯಾತಿ ದೀಶಬರುವುದರಿಂದ ತ್ವ ಸೋರಲ್ಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲಿಪಿಗೇ ಯಾಸುಟಾಗಮ. ಲಿಪಿಃ ಸಲೋಪೋನಂತ್ಯಸ್ಯ—(ಪಾ.ಸೂ. ೬-೨-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಫಿ+ಸ್ಯಾಮ ಎಂದಿರುವಾಗ ಉಪಸರ್ಗಪ್ರಾದ್ಭ್ಯಾಮಸ್ತಿಯರ್ಚಾಪರಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಯಕಾರಪರನಾದುದರಿಂದ ಪತ್ರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸರ್ವವೀರಾಃ—ಸರ್ವೇ ವೀರಾಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸರ್ವವೀರಾಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರೈಕೈತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಮ್ (ಪಾ.ಸೂ ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಉಳಿದ ತಬ್ಬಗಳ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಈ ಹಿಂದೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಗಳಾಗಿವೆ. || ೧೯ ||

ನೂರ ಐದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಸಮಾಪ್ತಿಯಾದುದು.

ನೂರಆರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ನೋದಶೇನುನಾಕೇ ಸಪ್ತದಶಸೂಕ್ತಾನಿ | ತತ್ರೇಂದ್ರಮಿತಿ ಸಪ್ತಚಿಂ ಪ್ರಥಮಂ ಸೂಕ್ತಂ |
ಅಶ್ವಾನುಕ್ರಮ್ಯತೇ | ಇಂದ್ರಂ ಮಿತ್ರಂ ಸಪ್ತ ತ್ರಿಷ್ಟಬಂತಮಿತಿ | ಅನುವರ್ತಮಾನಶ್ವಾತ್ಯುಕ್ತೇ ಋಷಿಃ |
ತ್ರಿತಸ್ತು ನಾಽನಿಶಿಷ್ಟಶ್ವಾತ್ರೈತ್ವೈವ ನಿಶಿಷ್ಟತೋ ನಾನುವರ್ತತೇ | ಅಂಶ್ಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟಪ್ | ಶಿಷ್ಟಾಸ್ತಿಷ್ಟಬಂತ-
ಪರಿಭಾಷಯಾ ಜಗತ್ಯಃ | ನಿಶ್ಶೇ ದೇನಾ ದೇವತೇತ್ಯುಕ್ತಂ | ವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ ||

ಆನುವಾವು—ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರನೆಯ ಆನುವಾವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಈ ಆನುವಾವದಲ್ಲಿ (೧೦೬-೧೧೫) ಹತ್ತು ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಂ ಮಿತ್ರಂ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಮೊದಲನೆಯದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಏಳು ಮುಕ್ತಗಳಿರುವವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಇಂದ್ರಂ ಮಿತ್ರಂ

ಸಪ್ತ ತ್ರಿಷ್ಟುಬಂತಮಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಕುತ್ಸನು ಮುಷಿಯು. ಅಥವಾ ವಿಕ್ರಮವಾಗಿ ತ್ರಿಶನೂ ಮುಷಿಯಾಗಬಹುದು. ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೇ ದೇವತೆಯು. ಕೊನೆಯ ಮಕ್ಕು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ಪಾಭಂದಸ್ತುವು. ಉಳಿದ ಮಕ್ಕುಗಳು ಜಗತೀಭಂದಸ್ತಿನವು. ವಿನಿಯೋಗವು ತ್ರೈಂಗಿಕವು.

:೦:-----

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೧೦೬

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೬ || ಸೂಕ್ತ—೧೦೬ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೨ || ವರ್ಗ—೨೪ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತಂತ್ಯೆ— ೨ ||

|| ಮುಷಿ—ಕುತ್ಸ ಅಂಗೀಕರಣ ||

|| ದೇವತಾ—ನಿಶ್ವೇದೇವಾ ||

|| ಭಂದಲ—೧-೬ ಜಗತೀ | ೭ ತಿಷ್ಟುಪ್ಪಾ ||

ಸಂಹಿತಾಗಾಥೆ

ಇಂದ್ರ ಮಿತ್ರಂ ವರುಣಮಗ್ನಿಮೂತಯೇ ಮಾರುತಂ ಶರ್ಧೋ

ಅದಿತಿಂ ಹವಾಮಹೇ |

ರಥಂ ನ ದುರ್ಗಾದ್ವಿಸವಃ ಸುದಾನವೋ ವಿಶ್ವಸ್ಮಾನ್ನೋ ಅಂಹ-

ಸೋ ನಿಷ್ಟಿಸರ್ತನ || ೧ ||

ಪದವಾಳಿ

ಇಂದ್ರಂ | ಮಿತ್ರಂ | ವರುಣಂ | ಅಗ್ನಿಂ | ಊತಯೇ | ಮಾರುತಂ | ಶರ್ಧಃ |

ಅದಿತಿಂ | ಹವಾಮಹೇ |

ರಥಂ | ನ | ದ್ವಃ | ಗಾತ್ | ವಸವಃ | ಸುಽ ದಾನವಃ | ವಿಶ್ವಸ್ಮಾತ್ | ನಃ | ಅಂ-

ಹಸಃ | ನಿಃ | ಪಿತೃನಃ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಊತಯೇ ರಕ್ಷಣಾಯ ವಯಮಿಂದ್ರಾದೀನ್ಮಾರುತಂ ಶರ್ಧೋ ಮರುತ್ಸಮೂಹರೂಪಂ ಬಲಂ ಚ ಹವಾಮಹೇ | ಅಹ್ವಯಾಮಹೇ | ವಸವೋ ನಿವಾಸಯತಾರಃ ಸುದಾನವಃ ಶೋಭನದಾನಾ ಇಂದ್ರಾದಿಯೇ ವಿಶ್ವಸ್ಮಾತ್ಸವಸ್ಮಾದಂಹಸಃ ಸಾಪಾನೋಽಸ್ಮಾನ್ನಿಷ್ಟಿಸ್ವರ್ತನ | ನಿಗಮಯ್ಯ ಸಾಲಯತೆ | ತತ್ರ ದ್ವಿಷ್ಟಾಂತಃ | ರಥಂ ನ ದುರ್ಗಾತ್ | ಗಂತುಮಶಕ್ಯಾನ್ನಿನ್ನೋಽನ್ನತಾತ್ಸ್ವಾನಾತ್ಪಾರಥಯೋ ಯಥಾ ರಥಂ ಸಾಲಯಂತಿ | ತದ್ವಿತ್ | ಪಿತೃನಃ | ಪೃಥ್ವೀಶೇ | ಲೋಟಿ ತಪ್ತನಪ್ತನಭನಾಶ್ಲೇಷಿ ತಸ್ಯ ತನವಾ- ದೇಶಃ | ಪಿತ್ವೇನ ಜುತ್ವಾಭಾವಾದ್ಗುಣಃ | ಅರ್ಶಿಪಿತೃೋಶ್ಲೇಷೈತ್ಯಭ್ಯಾಸ್ಯೇತ್ಯಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ವಯಂ—ನಾವು) | ಊತಯೇ—ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ | ಇಂದ್ರಂ—ಇಂದ್ರನನ್ನೂ | ಮಿತ್ರಂ—ಮಿತ್ರನನ್ನೂ | ವರುಣಂ—ವರುಣನನ್ನೂ | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ | ಮಾರುತಂ—ಮರುತ್ತುಗಳ | ಶರ್ಧಃ—ಸಂಘಾತ (ಸಮೂಹ) ರೂಪವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ | ಅದಿತಿಂ—ಅದಿತಿಯನ್ನೂ | ಹವಾಮಹೇ—ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ | ವಸವಃ—ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸುವವರೂ | ಸುದಾನವಃ—ಆತ್ಯಂತ ಓದಾಡ್ಯವುಳ್ಳವರೂ ಆದ ಇಂದ್ರದಿಗಳು | ದುರ್ಗಾತ್—ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಕಣಿವೆಯ ಮಾರ್ಗದಿಂದ | ರಥಂ ನ —(ಸಾರಥಿಯು) ರಥವನ್ನು ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಹೊಡೆದು ಹೊರಕ್ಕೆ ತರುವಂತೆ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ವಿಶ್ವಸ್ಮಾತ್ ಅಂಹಸಃ—ಸಮಸ್ತವಾದ ಪಾಶದಿಂದಲೂ | ನಿಷ್ಟಿಸ್ವರ್ತನ—ಮುಕ್ತರನ್ನಾಗಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸಲಿ |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ನಾವು ಇಂದ್ರನನ್ನೂ, ಮಿತ್ರನನ್ನೂ, ವರುಣನನ್ನೂ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ, ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಂಘಾತರೂಪವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಅದಿತಿಯನ್ನೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ. ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸುವವರೂ ಆತ್ಯಂತ ಉದಾಳಗಳೂ ಆಗ ಇಂದ್ರದಿಗಳು ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಕಣಿವೆಯ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಸಾರಥಿಯು ರಥವನ್ನು ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಹೊಡೆದು ಹೊರಕ್ಕೆ ತರುವಂತೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಸಮಸ್ತವಾದ ಪಾಶದಿಂದಲೂ ಮುಕ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸಲಿ.

English Translation

We invoke, for our preservation, Indra, Mitra, Varuna, Agni, the might of the Maruts and Aditi; may they, who are bountiful and bestowers of dwelling, extricate us from all sins, as a chariot from a defile.

॥ ವಿಶ್ವೇಷಯಃ ॥

ಮಾರುತಂ ಶರ್ಧಃ—ಶರ್ಧ ಶಬ್ದವು ಬಲ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ. (೧೩.೯) ಇಲ್ಲಿ ಮಾರುತೈವಮೂಹ ರೂಪಂ ಬಲಂ | ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಂಘಾತರೂಪವಾದ ಶಕ್ತಿಯೆಂದರ್ಥ.

ಸಪ್ತ ಸಪ್ತ ಹಿ ಮಾರುತೋ ಗಣಿಸ್ತಸ್ಯಾನ್ಮಾರುತಃ ಸಪ್ತಕಪಾಲಃ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೨-೫-೧-೧೩)

ಸಪ್ತ ಸಪ್ತ ಹಿ ಮಾರುತೋ ಗಣಃ ಸರ್ವಮೇವೈತೇನ ರಥಂ ಪ್ರೀಣಾತಿ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೫-೪-೩-೧೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಮರುತ್ತುಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಗುಂಪಾಗಿಯೇ ಇರುವರೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆ ವಿಧವಾದ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಜೈತನ್ಯವೂ ಶಕ್ತಿಯೂ ಸಹಜವಾಗಿರುವುದು. ಶರ್ಧಃ ಎನ್ನುವ ಪದವು ಆ ಸಂಘ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಪರ್ಯಾಯಪದವಾಗಿದೆ. ಈ ಪದವು ಸಕಾರಾಂತನವುಂಸಕಲಿಂಗಳೆಲ್ಲೂ ಆಕಾರಾಂತ ಪುಲ್ಲಿಂಗವೆಲ್ಲೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ೫-೫೬-೯, ೨-೩೦-೧೧, ೭-೫೬-೮ ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಆಕಾರಾಂತ ವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ೧-೩೭-೧ ಇತ್ಯಾದಿ ಇತರ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಕಾರಾಂತವಾಗಿದೆ. ಈ ಪದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮರುತ್ತುಗಳ ಪರವಾಗಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೂ ಸಹ ಕೆಲವುಸಲ ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಗುಂಪನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ಶ್ರುಣೋಶು ನೋ ದೈವ್ಯಂ ಶರ್ಧೋ ಅಗ್ನಿಃ ತ್ವಷ್ಟಿಂತು ನಿಶ್ಚೇ ಮಹಿಷಾ ಅಮೂರಾಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೭-೪೪-೫)

ಸ ಆ ವಹ ದೇವತಾತಿಂ ಯವಿಷ್ಯ ಶರ್ಧೋ ಯದದ್ಯ ದಿವ್ಯಂ ಯಜಾಸಿ |

(ಮು. ಸಂ. ೩-೧೯-೪)

**ಅಸ್ತು ಶ್ರೌಷಣಿ ಪುರೋ ಅಗ್ನಿಂ ಧಿಯಾ ದಧ ಆ ನು ತಚ್ಚೈರ್ಧೋ ದಿವ್ಯಂ ವ್ಯಣೇಮಹ ಇಂದ್ರ-
ನಾಯೂ ವ್ಯಣೇಮಹೇ |**

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೩೯-೧)

ಇವೆಲ್ಲಾ ದೈವಂ ಶರ್ಧಃ, ದಿವ್ಯಂ ಶರ್ಧಃ ಎಂದರೆ ದೇವತಾತ್ಮಕವಾದ ಸಂಘತಕ್ತಿ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಉಳಿದ ಲೌಕಿಕವಾದ ಗುಂಪನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವಾಗಲೂ ಸಹ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಇರುವುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ತಂ ವಃ ಶರ್ಧಂ ರಥಾನಾಂ ತ್ರೇಷಂ ಗಣಂ ಮಾರುತಂ ನಮ್ಯಸೀನಾಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೫-೫೨-೧೦)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ರಥಗಳೇ ಸಾಮೂಹಿಕ ಶಕ್ತಿಯೆಂದೂ,

ಅನಾಸಾಂ ಮಘವಿಂಶತಿ ಶರ್ಧೋ ಯಾತುಮತೀನಾಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೨೨-೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಯುಧಗಳೇ ಅಥವಾ ಹಿಂಸಾಕಾರಕರ ಶಕ್ತಿಯೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಶರ್ಧ ಶಬ್ದವು ಬರುವ ಉಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಮಾರುತೆವಾದ ಶರ್ಧವೆಂದೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವಿದೆ.

ಸುದಾನವಃ—ಶೋಭನದಾನಾಃ ಇಂದ್ರಾದಯಃ | ಅತ್ಯಂತ ಉದಾರವಾಗಿ ದಾನಮಾಡತಕ್ಕ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಸುದಾನವಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ರಸಭರಿತರು ಅಥವಾ ರಸದಾತರು ಎಂಬರ್ಥವೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ಪದವು ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ಕೆಲವುಕಡೆ ರಸದಾತರು ಎಂದರೆ ಉತ್ತಮ ವ್ಯಷ್ಟ್ಯದಕವನ್ನು ಸುರಿಸುವವರು ಎಂದಾಗಬಹುದು.

ಸಿಸ್ಸಂತ್ಯೋ ಮರುತಃ ಸುದಾನವಃ ಪಯೋ ಘೃತವದ್ವಿದಧೇಷ್ವಾಭುಮಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೬೪-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ವ್ಯಷ್ಟ್ಯದಕವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು. (ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಜೀರದಾನು ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವೂ ಉಂಟು). ಈ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವಾದರೂ ಸಹ ದೇವತೆಗಳ ಔದಾರ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಉದಾರವಾದ ದಾನವು ದೇವತೆಗಳ ಕಾರ್ಯವೇ ಅಲ್ಲದೆ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರ ಪರವಾಗಿಯೂ ಆಗಿರಬಹುದು.

ಇಷಂ ಸ್ಯಂಚಿಂತಾ ಸುಕೃತೇ ಸುದಾನವ ಆ ಬರ್ಹಿಃ ಸೀದತಂ ನರಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೪೭-೮)

ಸೇದಿಗ್ನೇ ಅಸ್ತು ಸುಭಗಃ ಸುದಾನುರ್ಯಸ್ತಾ ನಿತ್ಯೇನ ಹವಿಷಾ ಯ ಉತ್ಕೃಷ್ಠಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೪-೪-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ದಾನಗಳೆಂದು ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ೧೦-೪೩-೭ ಇತ್ಯಾದಿ ಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ದಾನು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೋಮರಸವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು. ಇದಲ್ಲದೆ—

ಉತ್ತರಾ ಸೂರಧರಃ ಪುತ್ರೈ ಆಸೀದ್ತಾನುಃ ಶಯೇ ಸಹವತ್ಸಾ ನ ಧೇನುಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೨-೯)

ಸಹದಾನುಂ ಪುರುಹೂತ ಕ್ಷಿಯಂತಮಹಸ್ವಮಿಂದ್ರ ಸಂ ಹಿಣಕೃಷಾರುಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೨೦-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ದಾನುನೆಂದರೆ ವೃತ್ತಮಾತೆಯಾದ ಅಸುರಸ್ತ್ರೀಯೆಂದರ್ಥ. ಅವರೆ ಸುದಾನವಃ ಎಂದಿರುವಾಗ ಉದಾರವಾದ ದಾನಿಗಳು ಎಂದರ್ಥವಿದ್ದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಆವರಣವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದಿ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯೆ

ಊತಯೇ—ಊತಿಯೂತಿಜೂತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾದ ಕ್ರಿಸ್ತಂಕದೊಂದನೆ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಚತುರ್ಥೀವಿಕವಚನರೂಪ.

ಹನಾಮಹೇ—ಹೈಂ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡುತ್ವಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತಆತ್ಮ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ ಏತ್ಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಪ್ಪಾಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪದಿಂದ ಉಕಾರವಿರುವಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಕಪ್ಪಾ ನಿಮಿತ್ತವಾಗ ಗುಣ. ಆವಾದೇಶ. ಅಂತಾಂಗವಾದುದರಿಂದ ಆತೋ ದೀರ್ಘೋ ಯೇಚ್ಛಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ತಿಹಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದುರ್ಗಾತ್—ದುಃಖೇನ ಗಚ್ಛತಿ ಆತ್ಮ ಇತಿ ದುರ್ಗಃ. ಗಮಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸುದುರೋರಧಿಕರಣೇ—ವಾ. ೨೦೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಡ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ (ಆಮ್) ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದಾಗ ಕೃದುತ್ವರಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಸವಃ—ವಸ ನಿವಾಸೇ ಧಾತು. ಕ್ಲಷ್ಣೈಸ್ಸಿ ಹಿತೈಸ್ಸಿಸಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಿಪತನ—ಪ್ಯ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಪ್ಯ ಇತ್ಯೇಕೇ. ಲೋಪ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಜ್ಜದ್ವಾನವಿರುವುದರಿಂದ ತಸೌಘಸೌಘ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಾದೇಶ. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ಲಷ್ಣಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಲಷ್ಣವಿಕರಣ. ತ್ವೌ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅರ್ತಿ ಪಿಪತ್ಯೋಕ್ತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ತಪ್ಪನಪ್ಪನಘನಾಕ್ತ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ತನಬಾದೇಶ. ಅದು ಪಿಪ್ತಾದುದರಿಂದ ಐತ್ಯಾತಿ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಆಪಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಐತ್ಯಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಸಾವಧಾತೌಕಾರ್ಥ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕೆಗೆ ಗುಣ. ಉರಣಿಪರಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಿಪತನ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರವಿಧಿಯಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ ಆದಿತ್ಯಾ ಆ ಗತಾ ಸರ್ವತಾತಯೇ ಭೂತ ದೇವಾ ವೃತ್ತ-

ತೂರ್ಯೇಷು ಶಂಭುವಃ |

ರಥಂ ನ ದುರ್ಗಾದ್ವಿಸವಃ ಸುದಾನವೋ ವಿಶ್ವಸ್ಮಾನ್ನೋ ಅಂಹ-

ಸೋ ನಿಷ್ಠಿಪರ್ತನ || ೨ ||

| ಪಠಪಾಠಃ |

ತೇ | ಆದಿತ್ಯಾಃ | ಆ | ಗತ | ಸರ್ವ | ತಾತಯೇ | ಭೂತ | ದೇವಾಃ | ವೃತ್ತ |

ತೂರ್ಯೇಷು | ಶಂ | ಭುವಃ |

ರಥಂ | ನ | ದುಃ | ಗಾತ್ | ವಸವಃ | ಸು | ದಾನವಃ | ವಿಶ್ವಸ್ಮಾತ್ | ನಃ | ಅಂ-

ಹಸಃ | ನಿಃ | ನಿಷ್ಠಪರ್ತನ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ದೇ ಆದಿತ್ಯಾ ಆದಿತೇಃ ಪುತ್ರಾ ದೇವಾಃ | ತೇ ಯೂಯಂ ಸರ್ವತಾತಯೇ ಸರ್ವವೀರಪುರುಷೈ ಸ್ತತಾಯಿ ವಿಸ್ತಾರಿತಾಯಿ ಯುಧಾಯಿ | ಯುದ್ಧೇಽಸ್ಮಾಕಂ ಸಾಹಾಯ್ಯಂ ಕರ್ತುಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಆ ಗತ | ಆಗಚ್ಛತ | ಅಸಿ ಚಿ ವೃತ್ತತೂರ್ಯೇಷು | ಸಂಗ್ರಾಮನಾನ್ಯುತತ್ | ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಶಂಭುವಃ ಸುಖಸ್ಯ ಧಾವಯಿತಾರೋ ಭೂತ | ಭವತ || ಗತ | ಗಮೇರ್ಲೋಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಬ್ದೋ ಲುಕ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ |

ಆದಿತ್ಯಾಃ—ಆದಿತಪುತ್ರಾದ | ದೇವಾಃ—ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ | ತೇ—ಆ ನೀವು | ಸರ್ವತಾತಯೇ— ಸಕಲವೀರಪುರುಷರಿಂದಲೂ ವಿಪ್ರಾಪನವ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ | ಆ ಗತ - (ನಮ್ಯ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ) ಬನ್ನಿರಿ. (ಮತ್ತು) | ವೃತ್ತತೂರ್ಯೇಷು—ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ | ಶಂಭುವಃ—(ನಮಗೆ) ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವರಾಗಿ | ಭೂತ—

ಅಗಂ | ದುರ್ಗಾತ್—ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಕಡೆವೆಯ ಮಾರ್ಗದಿಂದ | ರಥಂ ನ—(ಸಾರಥಿಯು) ರಥವನ್ನು ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಹೊಡೆದುತರುವಂತೆ | ವಸವಃ—ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸುವವರೂ | ಸುದಾನವಃ—ಆತ್ಮಂತ ಉದಾರಗಳೂ ಆದ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳು | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ವಿಶ್ವಸ್ಮಾತ್ ಅಹಸಃ—ಸಮಸ್ತವಾದ ಪಾಪದಿಂದಲೂ | ನಿಷ್ಪಿಪರ್ತನ—ಬಿಡುಗಡೆಗೊಮ್ಮೆ ಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸಲಿ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಆದಿತಿಪುತ್ರರಾದ ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವು ಸಕಲವೀರಲೋಚನೆಯೂ ಸಕಲವೀರಪುಷ್ಕರಿಣಿಯೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಬನ್ನಿರಿ. ಮತ್ತು ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವರಾಗಿ ಆಗಿರಿ. ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಕಡೆವೆಯ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಸಾರಥಿಯು ರಥವನ್ನು ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಹೊಡೆದುಹೊರಕ್ಕೆ ತರುವಂತೆ ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸುವವರೂ, ಆತ್ಮಂತ ಉದಾರವಾಗಿ ದಾನಮಾಡುವವರೂ ಆದ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳು ನಮ್ಮನ್ನು ಸಮಸ್ತವಾದ ಪಾಪದಿಂದಲೂ ಬಿಡಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸಲಿ.

English Translation

Sons of Aditi, come with all (your hosts) to battle; be to us the cause of happiness in combats, and may they, who are bountiful and bestowers of dwellings, extricate us from all sin as a chariot from a defile.

• ವಿವೇಕವಿಷಯಗಳು •

ಏಂದಿನ ಶುಕ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾದಿವೇಶಿಕೊಡನೆ ಅದಿತಿಯನ್ನೂ ಈ ಶುಕ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಸಕಲವಾದ ಆದಿತ್ಯರನ್ನೂ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಕರೆದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯಾಃ ಎಂದರೆ ಅದಿತೀಃ ಪುತ್ರಾಃ ದೇವಾಃ ಆದಿತಿ ಪುತ್ರರಾದ ದೇವತೆಗಳೆಂದರ್ಥ. ಅದಿತಿಯು ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ದೇವತೆಯೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಷಯ. (ಆದರೆ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಈ ಪವಪು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ಆ ಪನ್ನಿವೇಶಕೃತನುಗುಣವಾಗಿ ಇದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಬೇಕು). ಈ ದೇವತೆಯು ಸ್ವರೂಪವು ಅನಂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಒಂದೊಂದು ಕಡೆ ಒಂದೊಂದು ವಿಧವಾಗಿ ವರ್ತಿಸಿದೆ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನೂ ಅದಿತಿಗೂ ಆದಿತ್ಯರಿಗೂ ಇತರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಆದಿತ್ಯರ ಸಂತ್ಯಯೆಷ್ಟು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನೂ ಸಹ ಇದೇ ಭಾಗದ ಪೀಠಿಕಾಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿವರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಆದಿತ್ಯಾಃ—ಆದಿತ್ಯಃ ಕಸ್ಮಾದಾದತ್ತೇ ರಸಾನಾದತ್ತೇ ಭಾಸಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾಮಾದಿಪೋ ಭಾಸಾ ಇತಿ ನಾದಿತೀಃ ಪುತ್ರ ಇತಿ ನಾ | (ನಿ. ೨-೧೦೩) ರಸಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ (ಹೀರುತ್ತಾನೆ) ಎಂದಾಗಲಿ, ಜ್ಯೋತಿರ್ಮುಂದಲಗಳ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ (ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಮರೆಸುತ್ತಾನೆ) ಎಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಆದಿತಿ ಪುತ್ರನೆಂದಾಗಲಿ ಆದಿತ್ಯರನ್ನು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಪರ್ಯಾಯಶಬ್ದವಾದಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನಾರೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಈ ಶುಕ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯಾಃ ಎಂದು ಬಹುವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯರೆಲ್ಲವು ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಅಲ್ಲದೇ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. ನಿರುತ್ತಕಾರಣ ಇವನ್ನು ವಿವರ

ಸುತ್ತಾ ಬಿವಮನ್ಯಾಸಾಮಪಿ ದೇವತಾನಾಮಾದಿತ್ಯಪ್ರವಾದಾಃ ಸ್ತುತಯೋ ಭವಂತಿ ತದ್ಯಥೈತನ್ನಿತ್ಯೈಸ್ಯ ವರುಣಸ್ವಾರ್ಯಮ್ನೋ ದಕ್ಷಸ್ಯ ಭಗಸ್ಯಾಂಶಸ್ಯೇತಿ (ನಿ. ೨-೧೩). ಅದಿತ್ಯಪರವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳು ಮಿತ್ರನಿಗೂ ವರುಣನಿಗೂ, ಅಧ್ಯಮನಿಗೂ, ದಕ್ಷನಿಗೂ, ಭಗನಿಗೂ, ಅಂಶನಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಸಿ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನೂ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಮುಕ್ತಂಜಿತಿಯಲ್ಲಿ ಅದಿತ್ಯಪರವಾದ

ಇವೂ ಗಿರ ಅದಿತ್ಯೇಭ್ಯೋ ಘೃತಸ್ಯೋ ಸನಾದ್ರಾಜಭ್ಯೋ ಜುಹ್ವಾ ಜುಹೋಮಿ |
ಶ್ರಣೋತು ಮಿತ್ರೋ ಅರ್ಯಮಾ ಭಗೋ ನಸ್ತು ವಿಜಾತೋ ವರುಣೋ ದಕ್ಷೋ ಅಂತಃ ||
(ಮ. ಸಂ. ೨-೨೭-೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಂಜಿ ಮಿತ್ರ, ಅಧ್ಯಮ, ಭಗ, ವರುಣ, ದಕ್ಷ ಮತ್ತು ಅಂಶ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅದಿತ್ಯರೂ ಆರು ಮಂದಿಯೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಅನ್ವೃ ಪುತ್ರಾಸೋ ಅದಿತೇರ್ಯೋ ಜಾತಾಸ್ತನ್ಯ ರಿ ಸ್ವರಿ |
(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೨೨-೮)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಂಜಿ ಅದಿತ್ಯಪುತ್ರರು ಎಂಬುದೆಂದೆಯೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಈಗ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವ ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಹನ್ನೆರಡಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಬೆಳೆಯಿತೆಂದು ಉದಾಹರಣೆಗಳೊಡನೆ ಪೀಠಿಕಾಪುಸ್ತಕರಡದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ ಅನೇಕ ಕಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಅದಿತಿಯನ್ನೂ ಅದಿತ್ಯರನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಇಂದ್ರ ಇಂದ್ರಿಯೈರ್ಮಾರುತೋ ಮರುದ್ಧಿರಾದಿತ್ಯೈರ್ನೋ ಅದಿತಿಃ ಶರ್ಮ ಯಂಶಕ |
(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೧೩-೨)

ಅನಿತ್ಯೈರ್ನೋ ಅದಿತಿಃ ಶ್ರಣೋತು ಯಚ್ಚಂತು ನೋ ಮರುತಃ ಶರ್ಮ ಭದ್ರಂ |
(ಮ. ಸಂ. ೨-೫೪-೨೦)

ಮಿತ್ರ ಅದಿತ್ಯಾ ಅದಿತೇ ಸಜೋಷಾ ಅಸ್ತುಭ್ಯಂ ಶರ್ಮ ಬಹುಲಂ ವಿ ಯಂತೆ |
(ಮ. ಸಂ. ೬-೫೧-೫)

ತಾ ಆ ವಿನಾಸ ನಮಸಾ ಸುವೃಕ್ತಿಭಿರ್ಮಹೋ ಅದಿತ್ಯಾ ಅದಿತಿಂ ಸ್ತುತಯೇ |
(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೬೨-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಮುಕ್ತಂಜಿಗಳಲ್ಲಿ ಅದಿತಿಯನ್ನು ಅವಳ ಪುತ್ರರಾದ ಅದಿತ್ಯರನ್ನೂ ಸವ ಜೊತೆಯಾಗಿ ಸೇರಿಸಿ ಅವರ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಅವರಿಂದ ಲಭಿಸಬೇಕೆಂದ ಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಸರ್ವತಾತಯೇ—ಸರ್ವೈರ್ನೀರಪುರುಷೈಸ್ತತಾಯೆ ವಿಸ್ತಾರಿತಾಯೆ ಯುದ್ಧಾಯೆ | ಸಕಲ ವೀರಪುರು ವರೂ ಸೇರಿ ವಿಪ್ರರಿಸಿರುವ ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದರೆ ಯುದ್ಧೇ ಅಸ್ತಾಕಂ ಸಾಹಾಯ್ಯಂ ಕರ್ತುಂ ಯುದ್ಧವಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ, ಸರ್ವತಾತಾ ಎನ್ನುವ ಪದವು ಯಜ್ಞ ಪರಿಯಾಗಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ದೇವಾನಾಂ ದೂತಃ ಪುರುಧ ಪ್ರಸೂತೋಽನಾಗಾನ್ನೋ ವೋಚತು ಸರ್ವತಾತಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೩-೫೪-೧೯)

ಶತತಮಂ ವೇಶ್ಯಂ ಸರ್ವತಾತಾ ದಿವೋದಾಸಮತಿಥಿಗ್ನಂ ಯದಾವಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೪-೨೬-೩)

ರಾಯೇ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ಸರ್ವತಾತೇಲೇ ತೋಕಾಯ ತನಯಾಯ ಶಂ ಯೋಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೫-೬೯-೩)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ೬-೧೫-೧೮ ; ೭-೧೮-೧೯ ಇತ್ಯಾದಿಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸರ್ವತಾತಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞ ಪರ್ವಾಯವಾಗಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಸರ್ವಾಸು ಕರ್ಮತತಿಷು ಸಕಲ ಯಜ್ಞಗಳ ಸಮೂಹದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. (ನಿ. ೧೧-೨೪) ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಸರ್ವಸ್ಯೈ ಅಸ್ತದ್ಯಾಗಾಯ ಅಥವಾ ಸರ್ವಸ್ಯೈ ಯಾಗಸಂತತ್ವೈ ಎಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಆದರೆ, ವೃತ್ತತೋರೈಷು ಎಂಬುದು ಸಂಗ್ರಾಮ ಸಂಭವವಾದುದರಿಂದ ಸಾಯಣರು ಯದ್ವಾಯಿ ಎಂದು ಹೇಳುವುದೂ ಉಚಿತವಾಗಬಹುದು.

ವೃತ್ತತೋರೈಷು—ವೃತ್ತತೋರೈಶಬ್ದವು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೯)

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅದಿತ್ಯಾಃ—ಅದಿತೇಃ ಅಪತ್ಯಾನಿ ಪುನಾಂಸಃ ಅದಿತ್ಯಾಃ ದಿತೈದಿತ್ಯಾದಿತೈ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತದ್ವಿತೇಷ್ವಚಾಮಾದೇಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿದ್ವಿದ್ವಿ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗತೆ—ಗರ್ವಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಬ್ಧವಾದಿಂದ ಥಕ್ಕೆ ತಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗಿ ಲುಕ್. ಆನುದರಿಂದ ಛತ್ರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಾತ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಧಾತೋಪದೇಶವ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೂತೆ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ತಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗಿ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಾತ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ತನ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಶಂಭುವಃ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಅಂತರ್ಭಾವಿತ ಣ್ಯರ್ಥವಾದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಶಮ್ ಉಪ ಪದವಾಗುವಾಗ ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

। ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ।

ಅವಂತು ನಃ ಪಿತರಃ ಸುಪ್ರವಾಚನಾ ಉತ ದೇವೀ ದೇವಪುತ್ರೇ
ಯತ್ರಾವ್ಯಧಾ ।

ರಥಂ ನ ದುರ್ಗಾದ್ವಸನಃ ಸುದಾನವೋ ವಿಶ್ವಸ್ಮಾನ್ನೋ ಅಂಹಃ
ಸೋ ನಿಷ್ಪಿಪರ್ತನ ॥ ೩ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಅವಂತು । ನಃ । ಪಿತರಃ । ಸು ೨ ಪ್ರವಾಚನಾಃ । ಉತ । ದೇವೀ ಇತಿ । ದೇವ-
ಪುತ್ರೇ ಇತಿ ದೇವ ೨ ಪುತ್ರೇ । ಯತ್ರ ೨ ವ್ಯಧಾ ।

ರಥಂ । ನ । ದುಃ ೨ ಗಾತ್ । ವಸನಃ । ಸು ೨ ದಾನವಃ । ವಿಶ್ವಸ್ಮಾನ್ । ನಃ । ಅಂ-
ಹಃ । ನಿಃ । ನಿಪರ್ತನ ॥ ೩ ॥

ಕಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ನೋಽಸ್ಮಾನ್ನಿತರೋಽಗ್ನಿಷ್ವಾತ್ತಾದಯೋಽವಂತು | ರಕ್ತಂತು | ಕೀದೃಶಾಃ | ಸುಪ್ರವಾಚನಾಃ | ಸುಖೀನ ಪ್ರವಕ್ತೃಂ ಸ್ತೋತುಂ ಶಕ್ಯಾಃ | ಉತಾಪಿ ಚ ದೇವಪುತ್ರೇ ದೇವಾಃ ಸರ್ವೇ ಪುತ್ರಸ್ಮಾನೀಯಾ ಯಯೋಸ್ತೇ ಋತಾವ್ಯಧಾ ಋತಸ್ಯ ಸತ್ಯಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನಾ ವರ್ಧಯಿತ್ಯೈ ದೇವೀ ದೇವನಾದಿ- ಗುಣಯುಕ್ತೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಸ್ತಾನೈಶ್ಚತಾಂ | ಅನ್ಯತ್ಸಮಾನಂ || ದೇವೀ | ನಾ ಛಂದಸೀತಿ ಪೂರ್ವ- ಸರ್ವದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಋತಾವ್ಯಧಾ | ವ್ಯಧೇರಂತರ್ಥಾವಿತಙ್ಗರ್ಥಾತ್ ಕ್ರಿಸ್ | ಸುಗಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಿಕ್ತೇರಾಕಾರಃ ||

ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥಃ

ಸುಪ್ರವಾಚನಾಃ—ಸುಲಭವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯರಾದ | ಪಿತರಃ—ಅಗ್ನಿ ಸ್ವಾತಿವಿ ಏತ್ಯಗಣ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಅವಂತು—ರಕ್ಷಿಸಲಿ | ಉತ—ಅಲ್ಲದೇ | ದೇವಪುತ್ರೇ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪುತ್ರರ

ನ್ನಾಗಿ ಪಡೆದಿರುವವರೂ | **ಋತಾವ್ಯಧಾ**—ಸತ್ಯವನ್ನು ಅಥವಾ ಯಜ್ಞವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡುವವರೂ | **ದೇವೀ**—
 ದೇವತಾತ್ಮರೂ ಆದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು (ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ) | **ದುರ್ಗಾತ್**—ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಕಣಿವೆಯ ಮಾರ್ಗ
 ದಿಂದ | **ರಥಂ ನ**—(ಒಳ್ಳೆಯ ಸಾರಥಿಯು) ರಥವನ್ನು ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಹೊಡೆದು ಹೊರಕ್ಕೆ ತರುವಂತೆ | **ವಸವಃ**—
 ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸುವವರೂ | **ಸುದಾನವಃ**—ಆತ್ಯಂತ ಉದಾರವಾಗಿ ದಾನಮಾಡುವವರೂ ಆದ
 ಇಂದ್ರಾದಿಗಳು | **ನಃ**—ನಮ್ಮನ್ನು | **ವಿಶ್ವಸ್ಮಾತ್ ಅಂಹಸಃ**—ಸಮಸ್ತವಾದ ಪಾಪದಿಂದಲೂ | **ನಿಷ್ಪಿಪೇತನ**—
 ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸುಲಭವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರನಾಡಲು ಸಾಧ್ಯರಾದ ಅಗ್ನಿಷ್ವಾತ್ತಾದಿ ಪಿತೃಗಳು ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ. ಮತ್ತು
 ದೇವತೆಗಳನ್ನೇ ಪುತ್ರರನ್ನಾಗಿ ಪಡೆದಿರುವವರೂ, ಯಜ್ಞವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡುವವರೂ ದೇವತಾತ್ಮರೂ ಆದ ದ್ಯಾವಾ
 ಪೃಥಿವಿಗಳು ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ. ಒಳ್ಳೆಯ ಸಾರಥಿಯು ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಕಣಿವೆಯ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ರಥವನ್ನು ಸುರಕ್ಷಿತ
 ವಾಗಿ ಹೊಡೆದು ಹೊರಕ್ಕೆ ತರುವಂತೆ ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸುವವರೂ, ಆತ್ಯಂತ ಉದಾರವಾಗಿ ದಾನಮಾ
 ಡುವವರೂ ಇದ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳು ನಮ್ಮನ್ನು ಸಮಸ್ತವಾದ ಪಾಪದಿಂದಲೂ ಮುಕ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸಲಿ.

English Translation

May the Pitris, who are easily to be praised, protect us ; and may
 the two divinities, heaven and earth, the promoters of sacrifices, and of whom
 the gods are the progeny, protect us ; and may they, who are bountiful and
 the givers of dwellings, extricate us from sin as a chariot from a defile.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸಿತರಃ—ಅಗ್ನಿಷ್ವಾತ್ತಾದಯಃ | ಅಗ್ನಿಷ್ವಾತ್ತಾದಿ ಪಿತೃಗಳಿಂದರ್ಥ. ಪಿತೃಗಳನ್ನು ಮೂರು ಗಣ
 ಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿದೆ. ತ್ರಿವಿಧಾಃ ಸಿತರ ಉತ್ತಮಾ ಮಧ್ಯಮಾ ಅಧಮಾಶ್ಲೇಷಿ | ಯಥಾವಿಧಂ ಶೌತಕಂ
 ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾಯ ಸಿತೃತ್ವಂ ಸ್ವಾಸ್ತಾ ಉತ್ತಮಾಃ | ಸ್ಮಾರ್ತಕರ್ಮಮಾತ್ರಪರಾ ಮಧ್ಯಮಾಃ | ಅತ್ರಾಪಿ
 ಕ್ಷೈಶ್ಚೈಶ್ಚಾಪ್ಯರ್ಥಿವಿಗಳಲಾ ಅಧಮಾಃ | ಪಿತೃಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮರು, ಮಧ್ಯಮರು ಮತ್ತು ಅಧಮರೆಂದು ಮೂರು
 ಗುಂಪುಗಳಿವೆ. ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಶೌತಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿ ಪಿತೃತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದವರು ಉತ್ತಮರು. ಸ್ವೈಶ್ಚೈ-
 ಕ್ರಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ನೆರವೇರಿಸಿ ಪಿತೃತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವವರು ಮಧ್ಯಮರು. ಇದರಲ್ಲೂ ಸಂಸ್ಕಾರ
 ಗಳಿಂದ ವಿಧಾನಾಗಿ ಪಿತೃತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವರು ಅಧಮರು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಯೇ ಅಗ್ನಿದಗ್ನಾ ಯೇ ಅನಗ್ನಿದಗ್ನಾ ಮಧ್ಯೇ ದಿವಃ ಸ್ವಧಯಾ ಮಾನಯಂತೇ |

(ಮಂ. ಸಂ. ೧೦-೧೫-೧೮)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿದಗ್ಧರು, ಅನ್ನಗ್ನಿದಗ್ಧರು ಎಂಬ ವಿಭಾಗದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಈ ಮೂರು ಗುಂಪುಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಉದೀರತಾಮವರ ಉತ್ತರಾಸ ಉನ್ನದ್ಯಮಾಃ ಪಿತರಃ ಸೋಮ್ಯಾಸಃ |

ಅಸಂ ಯಿ ಈಯಾರವ್ಯಕಾ ಋತಜ್ಞಾಸ್ತೇ ನೋಽವಂತು ಪಿತರೋ ಹವೇಷು |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೫-೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಉತ್ತಮರು, ಮಧ್ಯಮರು, ನಿಕ್ರಷ್ಟರು ಎಂದು ಮೂರು ಭಾಗವಾಗಿದೆ ಹೀಗೆ ಅವರ, ಪರಾಸೇ, ಮಧ್ಯಮಾಃ ಎಂಬ ಭಾಗವಿರುವಂತೆಯೇ, ಬರ್ಹಿಷದೇ, ಸೋಮವಂತಃ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಷ್ವಾತ್ತಾಃ ಎಂಬ ಭಾಗಗಳೂ ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಬರ್ಹಿಷದಃ ಪಿತರ ಊತ್ಯಂ ವಾರ್ಗಿಮಾ ವೋ ಹವ್ಯಾ ಚಕ್ರಮಾ ಜುಷಧ್ವಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೫-೪)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆಯೂ, ಮತ್ತು

ಯೇ ವೈ ಯಜ್ಞಾನಸ್ತೇ ಪಿತರೋ ಬರ್ಹಿಷದಃ |

(ತೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೬-೯)

ಎಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆಯೂ ಸಹ ಮಹಾಪಿತೃಯೆಚ್ಚಾದಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಭಾಗವಹಿಸಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವರು ಬರ್ಹಿಷದೇ ರಿಂದೂ,

ಉಪಹೂತಾಃ ಪಿತರಃ ಸೋಮ್ಯಾಸೋ ಬರ್ಹಿಷ್ವೇಷು ನಿಧಿಷು ಪ್ರಿಯೇಷು |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೫-೫)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆ ಮಹಾಪಿತೃಯೆಚ್ಚಾದಲ್ಲಿ ಸೋಮಸಂಪಾದಿಗಳು ಸೋಮವಂತೆರೊಂದೂ,

ಅಗ್ನಿಷ್ವಾತ್ತಾಃ ಪಿತರ ಏಹ ಗಚ್ಛತ ಸದಃಸದಃ ಸದತ ಸುಪ್ರಣೇತಯಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೫-೧೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಷ್ವಾತ್ತರೆಂದೂ ಮೂರು ಗಣಗಳಿವೆ. ಈ ಪಿತೃಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಸ್ಥಾನಗಳು ಅತಿ ದೂರವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ಅವರ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಿಷ್ಪ್ರಶ್ನವಾದ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ,

ಯೇ ಚೇಹ ಪಿತರೋ ಯೇ ಚಿ ನೇಹ ಯಾಂಕ್ವ ವಿದ್ವ ಯಾ ಉ ಚಿ ನ ಪ್ರವಿದ್ವ |

ತ್ಯಂ ವೇತ್ತ್ಯ ಯದಿ ತೇ ಜಾತವೇದಃ ಸ್ವಧಾಭಿರ್ಯಜ್ಞಂ ಸುಕ್ತತಂ ಜುಷಸ್ಯ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೫-೧೬)

ಅವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಸ್ವಧಾನ್ಯವನ್ನು ಹಂಚಿ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಹೀಗೆ ಪಿತೃಗಳಿಗೆನ್ನು ಮೂರು ಭಾಗಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಿರುವುದನ್ನು ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿರುವುದು.

ಮಹಾಹವಿಷಾ ಹ ವೈ ದೇವಾ ವೃತ್ತಂ ಜಘ್ನುಃ | ತೇನೋಽಭವ ವ್ಯಜಯಂತ ಯೇಯಾ-
ಮೇಷಾಂ ವಿಚಿತಿಸ್ತಾಮಥ ಯಾನೇವೈಷಾಂ ತಸ್ಮಿನ್ತ್ಸಂಗ್ರಾಮೇಽಘ್ನಂಸ್ತಾನಿತ್ರಯಜ್ಞೇನ
ಸಮ್ಯರಯಂತ ಪಿತರೋ ವೈತ್ರಅಸಂಸ್ತಸ್ಮಾತ್ಪಿತೃಯಜ್ಞೋ ನಾಮ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೨-೬-೧-೧)

ದೇವತೆಗಳು ಮಹಾಹವಿಷ್ಣನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಅದರ ಸಹಾಯದಿಂದ ವೃತ್ತವನ್ನು ಕೊಂದರು. ಅನಂತರ ಪಿತೃಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿ ವೃತ್ತರಾದವರನ್ನು ಬಹುಕೊಂದರು. ಅವರೇ ಪಿತೃಗಳು ಅದುವರಂದಲೇ ಅದಕ್ಕೆ ಪಿತೃಯಜ್ಞವೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿತು. (ಸಾಧಾರಣವಾದ ಮಾಸಿಕಪಿತೃಯಜ್ಞಕ್ಕೂ ಮಹಾಪಿತೃಯಜ್ಞಕ್ಕೂ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು (ಶ. ಬ್ರಾ. ೨-೬-೨ ರಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.) ಈ ಪಿತೃಗಳಲ್ಲಿ,

ತದ್ಯೇ ಸೋಮೇನೇಜಾಣಾಃ | ತೇ ಪಿತರಃ ಸೋಮವಂತೋಽಥ ಯೇ ದತ್ತೇನ ಲೋಕಂ
ಜಯಂತಿ ತೇ ವಿತರೋ ಬರ್ಹಿಷದೋಽಥ ಯೇ ತತೋ ನಾನ್ಯತರಂಚನ ಯಾನಗ್ನಿರೇವ
ದಹನ್ತ್ಸದಯಂತಿ ತೇ ಪಿತರೋಽಗ್ನಿಷ್ವಾತ್ಪಾ ಏತ ಉ ತೇ ಯೇ ಪಿತರಃ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೨-೬-೧-೨)

ಸೋಮರಸವನ್ನರ್ಪಿಸಿ ಯಾಗಮಾಡಿರುವವರು ಸೋಮವಂತರೆಂದೂ, ಪಶ್ಯಾನ್ಯವನ್ನರ್ಪಿಸಿ ಯಾಗಮಾಡಿರುವರು ಬರ್ಹಿಷದರೆಂದೂ, ಇವೆರಡೂ ಇಲ್ಲದೇ ಅಗ್ನಿದಗ್ಧರಾವವರು ಅಗ್ನಿಷ್ವಾತ್ಪರೆಂದೂ ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಇವರೇ ಪಿತೃಗಳು.

ಸುಪ್ರವಚನಾಃ-ಶೋಭನಂ ಪ್ರವ ಚನಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸುಪ್ರವಚನಾಃ | ಸುಸ್ತುತಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |
ತ್ರೇಷ್ಯನಾದ ಸ್ತುತಿಗೆ ಪಾತ್ರರಾದವರೆಂದರ್ಥ.

ದೇವಪ್ರತೀ ದೇವೀ- ದೇವಾಃ ಸರ್ವೇ ಪುತ್ರೇಸ್ಥಾನೀಯಾ ಯಯೋಶ್ವೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿ-
ವ್ಯೌಃ | ಸಕಲವೇದತೆಗಳನ್ನೂ ಪುತ್ರರನ್ನಾಗಿ ಪಡೆದಿರತಕ್ಕ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು. ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಗೆ ಪಿತರೌ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಸುರೇಸತಸಾ ಪಿತರಾ ಭೂಮ ಚಕ್ರತುರುರು ಪ್ರಜಾಯಾ ಅಮೃತಂ ವರೀಮುಘಿಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೨೯-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವಿರವನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಪಿತರೌ (ಮಾತಾಪಿತೃಗಳು) ಎಂದೂ,

ತನ್ನೋ ನಾತೋ ಮಯೋಭು ವಾತು ಭೇಷಜಂ ತನ್ನಾತಾ ಪೃಥಿವೀ ತತ್ಪಿತಾ ದ್ಯೌಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೨೯-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸೃಧಿವಿಯನ್ನು ಮಾತೆಯೆಂದೂ, ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನು ಪಿತೃವೆಂದೂ,

**ಪ್ರ ದ್ಯಾನಾ ಯಜ್ಞೈಃ ಪೃಥಿವೀ ಋಶಾವೃಧಾ ಮಹೀ ಸ್ತುಷೇ ವಿದರ್ಥೇಷು ಪ್ರಚೇತಸಾ |
ದೇವೀಭಿರ್ಯೇ ದೇವಪುತ್ರೇ ಸುದಂಸಸೇಕ್ಯಾ ಧಿಯಾ ನಾರ್ಯಾಣಿ ಪ್ರಭೂಪತಃ ||**

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೫೯-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ದ್ಯಾನಾಪೃಥಿವಿಗಳು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪುತ್ರರನ್ನಾಗಿ ಪಡೆದಿರುವರೆಂದೂ, ವರ್ಗಿಸಿದೆ; ಪೃಥಿವಿಗೂ ಅದಿತಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಅನೇಕಕಡಿ ಹೇಳಿರುವೆಂವಲ್ಲೂ, ದೇವತೆಗಳು ಅದಿತಿಪುತ್ರರಾದುದರಿಂದಲೂ ಪೃಥಿವಿಗೂ ದೇವನಾತೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದು ರೂಢಿಯಿದೆ. (ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಪೀಠಿಕಾಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ).

ಇತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ದ್ಯಾನಾಪೃಥಿವಿಗಳ ದಾಂಪತ್ಯದ ವಿಷಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಕಥೆಯಿದೆ. ಅದರಂತೆ—

**ಇಮೌ ವೈ ಲೋಕೌ ಸಹಾಸ್ತಾಂ ತೌ ವ್ಯೃತಾಂ ನಾನರ್ಷನ್ನ ಸಮತಪತ್ರೇ ಪಂಚಜನಾ ನ
ಸಮಜಾನತ ತೌ ದೇವಾಃ ಸಮನಯಂಸ್ತೌ ಸಂಯಂತಾವೇತಂ ದೇವವಿವಾಹಂ ವ್ಯವದೇತಾಂ |**

(ಋ. ಬ್ರಾ. ೪-೨೭)

ದ್ಯಾನಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಸಂಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದು ಒಂದು ಸಲ ವಿಭಕ್ತವಾವು. ಕೂಡಲೇ ಲೋಕಕ್ಕೆ ವ್ಯಪ್ತಿಪತನವೂ, ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶವೂ ಇಲ್ಲದೇ ಹೋಯಿತು. ಆಗ ಪಂಚಜನರ ನಡುವೆ ಯಾರಿಗೂ ಶಾಂತಿಯಿರಲಿಲ್ಲ (ಪಂಚಜನ ಎಂಬ ಪದವೆ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಇದೇ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ೧೦೦ ನೇ ಸೂಕ್ತದ ೧೨ ನೇ ಮುಕ್ತನ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.) ಆಗ ದೇವತೆಗಳು ದ್ಯಾನಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಗೆ ಸಮನ್ವಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದರು. ಆಗ ಇವೆರಡಕ್ಕೂ ದೇವತೆಗಳ ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ವಿವಾಹವು ಜರುಗಿತು. ಎಂಬ ಕಥೆಯು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡಿ ಹೇಳಿರುವ ದ್ಯಾನಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇವರಂತೆಯೇ,

ಯ ಇನೇ ದ್ಯಾನಾಪೃಥಿವೀ ಜನಿತ್ರೀ ರೂಪೈರಸಿಂಶದ್ಭುವನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೯)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಜನಿತ್ರೀ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ದೇವಪುತ್ರೇ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅನೇಕ ಕಡಿ ದ್ಯಾನಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಪರವಾಗಿರುವುದರ ಜೊತೆಗೆ

ದೇವೀ ದೇವಸ್ಯ ರೋದಸೀ ಜನಿತ್ರೀ ಬ್ರಹ್ಮಸೃತಿಂ ನಾವೃಧತುಮರ್ಹಿಶ್ವಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೯೭-೮)

ಯಂ ತ್ಯಾ ದ್ಯಾನಾಪೃಥಿವೀ ಯಂ ತ್ಯಾಸಸ್ತೃಷ್ಠಾ ಯಂ ತ್ಯಾ ಸುಜನಿಮಾ ಜಜಾನ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೨-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೃತಿ, ಅಗ್ನಿ ಇತ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ಯಾನಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಹಡೆದು ಪೋಷಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ದೇವಪುತ್ರೇ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ.

ಋತಾವೃಥಾ—ಋತಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸತ್ಯಸ್ಯ ವಾ ವರ್ಧಯಿತ್ಯೌ | ಋತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞ, ಸತ್ಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ಯಜ್ಞವು ನೆನವೇರುವುದೂ ಸತ್ಯವು ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗುವುದೂ ಆಗಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಋತಾವೃಥಾ ಮತ್ತು ಋತಾವನೇ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಇದರಂತೆಯೇ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕಕಡೆ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅನಂತು—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿಗೆ ಅಂತಾದೀಶ ಬಂದಾಗ ವಿರುಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವೀ—ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಾದ್ವಿನಚನ ಪರವಾದಾಗ ವಾ ಛಂದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವಪುತ್ರೇ—ದೇವಾಃ ಪುತ್ರಾಃ ಯಯೋಸ್ತೇ ದೇವಪುತ್ರೇ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವ ಪದಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಋತಾವೃಥಾ—ವೃಥಾ ವೃದ್ಧೌ. ಧಾತು ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತ ಣ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಋತಸ್ಯ-ವರ್ಧಯಿತ್ಯೌ ಋತಾವೃಥಾ. ಇಲ್ಲಿ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೀಶ. ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದ್ವೈತ್ಯತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ನರಾಶಂಸಂ ವಾಜಿನಂ ವಾಜಯನ್ವಿಹ ಕ್ಷಯದ್ವೀರಂ ಪೂರ್ವಗಂ

ಸುನ್ವೈರೀಮಹೇ |

రథం న దుర్గాద్భువనః సుదానవ్రో విశ్వస్మాన్నో అంఠ-
సో నిష్ప్రపర్తన ॥ ౪ ॥

• రచనాః

నరాశంసం | వాజినం | వాజయన్ | ఇహ | క్షయత్ 5 ఏదం | పుష-
ణం | సుమ్మే | ఈనుదే |

రథం | న | దుః 5 గాత్ | నసవః | సు 5 దానవః | విశ్వస్మాత్ | నః |
అంఠః | నిః | సిపర్తన ॥ ౪ ॥

|| మాయణభాషం ||

నరాశంసం నర్యః శంసనియం వాజినమన్నవంతమగ్నిం వాజయన్ అశవాజయన్ ప్రజ్వలయన్నిహాస్మిన్నాతే సైమితి శిక్షః | తథా క్షయద్విరమతిబలినం | యస్మిన్నవేదే విరాః క్షయంతే | ఏవంరూపం పుషణం పుషణం దేవం సుమ్మేః సుమకర్షేః స్మోత్ర్యేయేతు-
భూత్యేరిమదే | యాజానాదే | అభిష్యం ప్రార్థయామాదే || నరాశంసం | అభిషే వనస్యత్యా-
దిష్టితి యుగపద్యభయపద్యకృతిస్సరత్వం | నరశబ్ద ఏదదోరదిత్యుబంత ఆద్యుదాత్తః | నిశాత-
నాద్విభాః | శంసశబ్దో భాషాంత ఆద్యుదాత్తః | వాజయన్ | వజ వజ గతో | అస్మాన్లో భో |
క్షయద్విరం | క్షయే | లటిః శత్వ | శపి స్వాస్త్యే వ్యత్యయేన శః | తస్య భందస్యభయభే-
త్యాధాతకత్తేన జిత్వాభానామ్యసాయాదేతో | ఆదుపదేతాల్లసావధాతుకానుదాత్త్యే
నికరణస్వరః | అతేదో గుణి ఇతి పరపూర్వత్వ బుకాదేత అదాత్తేనేత్కేకాదేత అదాత్తః |
క్షయంతేదే విరా యస్మిన్ | బయన్వియో పూర్వపద్యకృతిస్సరత్వం |

పుకపర్తన

నరాశంసం—నరంచ స్తుతివల్లభువననా | వాజినం—కన్నవృళ్ళవనా ఆద అగ్నియన్నా |
వాజయన్—ప్రజ్వలించువంతే మాడుతా | ఇహ—ఈ యజ్ఞ కాలవర్షి (పూజితుత్తేవే) | క్షయద్విరం-
శకలవిరరసన్న ప్రేణిగువంతే మాడువననా | పుషణం—పుషణకనూచవననా ఆద అగ్నియన్నా |

ಸುಮ್ಮೈಃ—ಸುಖಕರವಾನ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ | ಈಮಹೇ—(ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು) ಯಾಚಿಸುತ್ತೇವೆ. | ದುರ್ಗಾತ್—ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಕಣಿವೆಯ ದಾರಿಯಿಂದ | ರಥಂ ನ—(ಸಾರಥಿಯು) ರಥವನ್ನು ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಹೊಡೆದು ಹೊರಕ್ಕೆ ತರುವಂತೆ | ವಸವಃ—ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸುವವರೂ | ಸುದಾನವಃ—ಉದಾರವಾಗಿ ದಾನಮಾಡುವವರೂ ಆದ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳು | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ವಿಶ್ವಸ್ಮಾತ್ ಅಹಸಃ—ಸಮಸ್ತನಾದ ವಾಸದಿಂದಲೂ | ನಿಷ್ಪಿತರ್ಪನ—ಮುಕ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸಲಿ |

|| ಛಾಂದೋ ||

ನರರಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವವನೂ, ಅನ್ನದಾತನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಜ್ಜಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾ, ಈ ಯಜ್ಞಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲೇ ಇರುವಂತೆ ಪೂಜಿಸುತ್ತೇವೆ. ಸಕಲವೀರರನ್ನೂ ಕ್ಷೀಣಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವವನೂ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪೋಷಕನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸುಖದಾಯಕವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಯಾಚಿಸುತ್ತೇವೆ. ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಕಣಿವೆಯದಾರಿಯಿಂದ ಸಾರಥಿಯು ರಥವನ್ನು ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಹೊಡೆದು ಹೊರಕ್ಕೆ ತರುವಂತೆ, ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸುವವರೂ ಮತ್ತು ಉದಾರವಾದ ದಾನಿಗಳೂ ಆದ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ನಮ್ಮನ್ನು ಸಮಸ್ತನಾದ ವಾಸದಿಂದಲೂ ಮುಕ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸಲಿ.

English Translation

Exciting him who is the praised of men and the giver of food, (to be present) at this rite, we solicit (also) with our praises him who is the purifier and destroyer of heroes ; may they, who are bountiful and the givers of food, extricate us from sin, as a chariot from a defile.

|| ವಿಶ್ವಸಮಯಗಳು ||

ನರಾಶಂಸಂ—ನರೈಃ ಶಂಸನೀಯಂ (ಅಗ್ನಿಂ) | ನರರಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು, ಎಂದು ಅಗ್ನಿಗೆ ಅನ್ವರ್ಥನಾಮವಾಗಿದೆ. ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ನರಾಶಂಸೋಽಗ್ನಿಯೇಚ್ಛೋ ವಾ | ನರಾಶಂಸನೆಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞವೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ ಈ ಅರಡುವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೂ ಆವಕಾಶವಿದೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತದಿಂದಲೂ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ.

ನರಾಶಂಸೋ ಯಜ್ಞ ಇತಿ ಕಾತ್ಯಕೈಃ | ನರಾಃ ಅಸ್ತಿನಾಸ್ತೀನಾಃ ಶಂಸಂತಿ | ಅಗ್ನಿರಿತಿ ಶಾಕಪೂಣಿಃ | ನರೈಃ ಪ್ರಶಸ್ತೋ ಭವತಿ | (ನಿ. ೮-೭) ನರರು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ನರಾಶಂಸವೆಂಬ ಹೆಸರೊಂದು ಕಾತ್ಯಕೈನೂ, ನರರಿಂದ ಪ್ರಶಸ್ತನಾದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರೊಂದು ಶಾಕಪೂಣಿಯೂ ಹೇಳಿರುವುದಾಗಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಎರಡು ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನೂ ಸೂಚಿಸಿ ಅನಂತರ—

ನರಾಶಂಸಸ್ಯ ಮಹಿಮಾನನೋಷಾಮುಪ ಸ್ತೋಷಾವಂ ಯಜತಸ್ಯ ಯಜ್ಞೈಃ |

(ನಂ. ಸಂ. ೬.೨.೩)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ನರಾಶಂಕನೆಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಯೆಂಬ ಅರ್ಥವೇ ನ್ಯಾಯವಾಗಿದೆ. ನಿಘಂಟುವಿನಲ್ಲಿ ಪಂಗಣಿತವಾಗಿರುವ ದೀವತೆಗಳ ನಡುವೆ ನರಾಶಂಕ ದೇವತೆಯು ಅಗ್ನಿಯ ರೂಪಾಂತರಗಳಲ್ಲೊಂದು ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. (ನಿಘಂಟು. ೫೫-೧) ಇದನ್ನೇ ಬೃಹದ್ದೇವತಾಕಾರರು,

ನರಾಶಂಕಃ ಶ್ರಿತಶ್ಚೈನಂ ಏನಮೇವಾಶ್ರಿತಶ್ಚೈಃ |

ಬರ್ಹಿಧಾರ್ವರಕ್ವ ದೇವ್ಯೋಽಗ್ನಿಮೇನಮೇವ ತು ಸಂಶ್ರಿತಾಃ ||

(ಬೃ. ವೇ. ೧-೧೦೭)

ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನರಾಶಂಕನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಂತೆಯೇ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತನಾಗಿರುವನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು,

ಪೃಥಕ್ಶ್ವೇನ ಸಮಾಸ್ಯಸ್ತು ಯಜ್ಞೇ ಯಜ್ಞಸ್ಯತೇ ನೃಭಿಃ |

ಸ್ತುವಂತ್ಯಾಪ್ರೀಷು ತೇನೇವಂ ನರಾಶಂಕಂ ತು ಕಾರವಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೨೮)

ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೇರತಕ್ಕ ಸಕಲಸರಂಬದಲೂ ಸಹ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಕೃತಿಕಾರರು (ಕವಿಗಳು) ಇವನನ್ನು (ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) ನರಾಶಂಕನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಆಪ್ತಿಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಸಿದ್ದಾರೆ, ಎಂದು ಹೇಳಿ, ನಿರುಕ್ತ ಕಾರರು ಹೇಳಿರುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದಗಳನ್ನು ಇವರೂ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ನರಾಶಂಕಮಿಹ್ಯೇಕೇ ತು ಅಗ್ನಿಮಾಹುರಥೇತರೇ |

ನರಾಃ ಶಂಕಂತಿ ಸರ್ವೇಽಗ್ನಿನ್ನಾಸೀನಾ ಇತಿ ವಾಧ್ಯರೇ ||

ಏತಮೇವಾಹುರನ್ನೇಽಗ್ನಿಂ ನರಾಶಂಕೋಽಧ್ಯರೇ ಹ್ಯಯಂ |

ನರೈಃ ಪ್ರಶಸ್ಯ ಅಸೀನೈರಾಹ್ವೈವರ್ತ್ವಿಜೋ ನರಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೨-೨)

ಕೆಲವರು ನರಾಶಂಕನನ್ನು ಅಗ್ನಿಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನರರು ಸೇರಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞವೆಂದೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೇರತಕ್ಕ ನರರಿಂದ ಪ್ರಶಂಸಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ನರಾಶಂಕನೆಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯೇ ಎಂದು ಇನ್ನು ಕೆಲವರ ಮತ. ಮೂರನೆಯದು ಮೊದಲನೆಯ ಮತ್ತು ಎರಡನೆಯ ಮತಗಳ ಸಮನ್ವಯವಾಗಿದೆ. ಈ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಸಾಯಣರು ಮೂರನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಮು. ಸಂ. ೧-೧೪-೯ನೇ ಮುಕ್ತನ್ನು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವಾಗ ನರಾಶಂಕನೇತನ್ನಾಮಕಂ ದೇವವಿಶೇಷಂ ಯದ್ವಾ ಅವಯನಾರ್ಥವ್ಯುತ್ಪತ್ತ್ಯಾ ಸದಸಸ್ತುತಿದೇವತಾಪರೋಽಯಂ ಕಲ್ಮಃ | ಅತ್ರ ಅಗ್ನಿವತ್ ಸದಸಸ್ತುತೇರಸಿ ನರೈಃ ಶಸ್ಯಮಾನಶ್ಚಾತ್ ನರಾಶಂಕಶ್ಚೈ || ಏತಮೇವಾಭಿಪ್ರಾಯಂ ಹೃದಿ ನಿಧಾಯಾಣಾಪ್ರಾಣಮೇವಮಾನನ್ನಾಯತೇ - 'ಪ್ರಜಾ ವೈ ನರೋ ವಾಕ್ ಶಂಕಃ' (ಐ. ಐ. ೬-೨೭) ಇತಿ. ನರಾಶಂಕನನ್ನುವರೆ ಈ ಹೆಸರಿನ ದೇವತಾವಿಶೇಷನೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಸದಸಸ್ತುತಿಯೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು. ಸದಸ

ಸ್ತುತಿಯೂ ನರರಂದ ಸ್ತುತಿಪಲ್ಲಡುವುದರಿಂದಲೂ, ಈ ಭಾವವನ್ನು ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ ನಾಕೃಪ್ತ ಸೂಚಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ಈ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು ಎಂದು ಮೂರನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಮಕ್ಕುಂಜಿತೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅಗ್ನಿಪರಾಯವಾಗಿಯೇ ಇದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು.

ನರಾಶಂಸಸ್ಮಿರಾ ದಿವೋ ದೇವೋ ದೇವೇಷು ಯಜ್ಞಿಯಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೪೨-೩)

ನರಾಶಂಸಃ ಪ್ರತಿಧಾಮಾನ್ಯಾನ್ ತಿಸ್ತೋ ದಿವಃ ಪ್ರತಿ ಮಹ್ಯಾ ಸ್ತುತಿಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೩-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅಗ್ನಿಯೆಂದೇ ಅರ್ಥ.

ನಾಜಯನ್—ಉಪನಾಜಯನ್ ಪ್ರಜ್ಜಲಯನ್ | ಪ್ರಜ್ಜಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಅಹಂ ಸ್ತೌಮಿ ನಾನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅಹಂ ಸ್ತೌಮಿ ಎಂಬುದನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರವಾಡಿಕೊಂಡು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು—ನಾಜಯತೀತ್ಯರ್ಚಿತಿಕರ್ಮಾ (ನಿ. ೩-೧೯) | ಬಹುವಚನಸ್ಯ ಸ್ತಾನೇ ಏಕವಚನಂ | ಸ್ತುವಂತೇ ಇಹ ಕರ್ಮಣಿ | ನಾಜಯತಿ ಎಂಬುದು ಅರ್ಚಿತಿಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಈ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವವರಾಗಿ ಎಂದರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ನಾಜಶಬ್ದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯), ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಬಲ ವೆಂದೂ ಅರ್ಥ. ಈ ಮೂರು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಮತ್ತು ಸ್ತುತೃರ್ಥದಲ್ಲೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಇಂದ್ರ ಬುಧುಭಿರ್ವಾ ಜಿಭಿರ್ವಾಜಯನ್ನಿಹ ಸ್ತೋಮಂ ಜರಿತುರುಪ ಯಾಹಿ ಯಜ್ಞಿಯಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೩-೬೦-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ನಾಜಯನ್ ಎಂದರೆ ಅನ್ನಂ ಕುರ್ವಾಣಃ ಎಂದೂ,

ಏನಾ ತ ಇಂದ್ರೋಚಫಮುಘೇಮ ಶ್ರವಸ್ಯಾ ನ ತ್ವನಾ ನಾಜಯಂತಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೩-೧೯-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಬಲಿನಂ ಕುರ್ವತಃ ಎಂದೂ,

ಮಾಂ ನರಃ ಸ್ವಶ್ವಾ ನಾಜಯಂತೋ ಮಾಂ ವೃಶಾಃ ಸಮರಣೇ ಹವಂತೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೪-೪೨-೫)

ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಾಮಮಿಚ್ಛಂತಃ ಎಂದೂ.

ಸ ಮಾತರಾ ನಿಚರನ್ಯಾಜಯನ್ನಃ ಪ್ರ ನೋಧಿರಃ ಸ್ವಧಯಾ ಪಿನ್ನತೇ ಪದಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೯-೬೬-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಯಣೆ ಎಂದೂ ಹೀಗೆಯೇ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಧಾನ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವ ಎರಡರ್ಥಗಳೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವುವು.

ಕ್ಷಯದ್ವೀರಂ—ಅತಿಬಲಿನಂ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವೇ ವೀರಾಃ ಕ್ಷೀಯಂತೇ | ಯಾವನ ಕೈಯಿನಿಂದ ಸಕಲ ಶತ್ರುಗಳ ಕಡೆಯ ವೀರರೆಲ್ಲಾ ನಾಶಹೊಂದುವರೋ ಅಂತಹ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳವನೆಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ವೀರಾಣಾಂ ನಿವಾಸಯಿಷಾ ಕ್ಷಯದ್ವೀರಃ | ಪೂಷಾ ಹ್ಯಶ್ವಂ ಗಚ್ಛೇನ್ ಸರ್ವವೀರಾನ್ ಸ್ವೇ ಸ್ವೇ ಸ್ಥಾನೇ ನಿವಾಸಯತಿ | ತೇನಾಸೌ ಕ್ಷಯದ್ವೀರ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಕ್ಷಿಶಲ್ಯಕ್ಕೆ ವಾಸಸ್ಥಾನವೆಂದೂ, ಪೂಷನು ಅಪ್ತನಾಗುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ವೀರರನ್ನೂ ಅವರವರ ವಾಸಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರಿಸುವನೆಂದೂ, ಆದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಕ್ಷಯದ್ವೀರನೆಂಬ ಹೆಸರೆಂದೂ ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸುಮ್ನುಃ—ಸುಮ್ನುಶ್ಚ ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತನಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೧೩) ಸುಖಶ್ಚೈಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಸುಖಕರವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

ಈಮಹೇ—ಯಾಚಾಮಹೇ | ಅಭೀಷ್ಟಂ ಸ್ವಾರ್ಥಯಾಮಹೇ | ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಬಿಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ ಎಂದರ್ಥ. (ನಿ. ೩-೧೯)

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ

ನರಾಶಂಸಮ್—ನಶ್ಚಿಃ ಶಂಸನೀಯಃ ನರಾಶಂಸಃ. ಉಭೇ ವನಸ್ತತ್ಯಾದಿಷು—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಉಭಯಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ನರಶಬ್ದವು ಋೂದೋರಪ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಬಂತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿಪಾತದಿಂದ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಂಸ ಶಬ್ದವು ಶಂಸ ಸ್ತುತೌ ಧಾತುವಿಗೆ ಘಜ್ ಬಂದು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಜಾನಂತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಾಜಯಣ್—ವಜ ವ್ರಜ ಗತೌ. ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಹೇತುಮತಿ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಣಿಚ್. ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಣಿಚಂತದ ಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ಶವ್ ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ. ಆಯಾದೇಶ. ಣಿಚ್ಚರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾನಿವಚನಾಂತರೂಪ.

ಕ್ಷಯದ್ವೀರಮ್—ಕ್ಷಿ ಕ್ಷಯೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ಶವ್ ವಿಕರಣ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ ವಿಕರಣ. ಛಂದಸ್ಸುಭಯಥಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಧಾತುಕಸಂಕ್ಷೇಪ ಬರುವುದರಿಂದ ಸಾವಧಾತುಕಮಹಿತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಿತ್ಯೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಚಿಗೆ ಗುಣ, ಆಯಾದೇಶ. ಕ್ಷಯ+ಅತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಬಂಧುವರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ಯೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನು ಅನುದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತೋ ಗುಣೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ಉದಾತ್ತದೊಡನೆ ವಿಕಾರೇಶ ಬಂಧುವರಿಂದ ವಿಕಾರೇಶ ಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಂದಿರುವ ವಿಕಾರೇಶವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಕ್ಷಯತ್ ಅನುಮ್ ತಾಂತ ಶಬ್ದ

ವಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ವಯಂತಃ ವೀರಾಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ತತ್ ಶ್ವಯದ್ವೀರಮ್. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್
—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೂರ್ವಣಮ್—ಶ್ವನ್ನೃಕ್ಷನ್—(ಉ. ಸೂ. ೧-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಿಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತ
ವಾಗಿದೆ. ಇನ್‌ಹನ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ದೀರ್ಘವೆಂದು ನಿಯಮಮಾಡಿರು
ವುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಈಮಹೇ—ಈಹ್ ಗತೌ. ಧಾತು. ಲಡುತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತ
ಆತ್ಮನೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ ಏತ್ಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಶ್ಯನ್) ಲುಕ್.
ತಿಜುತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

ಸಂಹಿತಾಶಿಃ

ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಸದಮಿನ್ಃ ಸುಗಂ ಕೃಧಿ ಶಂ ಯೋರ್ಯತ್ತೇ
ಮನುಹಿತಂ ತದೀಮಹೇ ।

ರಥಂ ನ ದುರ್ಗಾದ್ವಸವಃ ಸುದಾನವೋ ವಿಶ್ವಸ್ಮಾನ್ನೋ ಅಹಂ
ಸೋ ನಿಷ್ಟಿಪರ್ತನ ॥ ೫ ॥

ಪದಶಿಃ

ಬೃಹಸ್ಪತೇ । ಸದಂ । ಇತ್ । ನಃ । ಸು ೫ ಗಂ । ಕೃಧಿ । ಶಂ । ಯೋಃ । ಯತ್ ।
ತೇ । ಮನುಃ ೫ ಹಿತಂ । ತತ್ । ಈಮಹೇ ।

రథం | న | దుః 5 గాత్ | వసవః | సు 5 దానవః | విశ్వస్మాత్ | నః | అం-

దశః | నిః | సివర్తన ॥ ౨ ॥

శాయణభాష్యం

బృహస్పతేః శదమితో శద్ధీనా నోఽస్మాశ్చం సుగం | సుఖనాన్మృతాత్ | సుఖం కృధి | కరు | అపి ఓ తే తవ శ్చభూతం తం శమనియోనాం రోఽగాణాముపశమనం యోః శ్చభ-
 కృత్యవ్యానాం భయోనాం యోవనం శ్చభక్త్యరణం మనుభిరణం మనునా బృహ్మణా హితం త్సేయ్య-
 వస్మాపితం | యోద్వా | మనుష్యాణామనుకూలం | ఐవంవిధం శమనం యోవనం ఓ యదస్మి
 తద్దిమహే | యోజామహే || సుగం | సుశ్చ గమ్యతేఽస్మిన్నీతి సుగం | సుదురోఽరధికరణ
 ఇతి గమేఽఽఽ | తం యోఽరిత్యేతత్ప్రదద్యయం యోశ్చేన్నేవం వ్యాఖ్యాతం | తమనం ఓ రోఽగాణాం
 యోవనం ఓ భయోనాం | ని ౪-౨౧ | ఇతి | మనుభిరణం | మనిరోజాదిక లుసిస్త్యత్యయః |
 త్యత్యయో కర్మణోఽతి పూర్వపదప్రకృతిస్వరత్వం : ౫

ప్రసిద్ధవాఙ్మ

బృహస్పతే—ఎచ్చే బృహస్పతియే | శదమితో—యావాలిగలూ | నః—నమగే | సుగం—సుఖ
 వన్న | కృధి—ఁటుంటుమాడు | మనుభిరణం—(నిన్నల్లి) మనువినింద స్వాపితవాద అప్రవా మానవరిగే
 లుపకారకనాద | తం—రోగనారకనాదమదూ | యోః—భయనివారకనాదమదూ ఆద | యో—
 యావ శక్తియిదేయో | తో—అదన్న | ఆమహే—యాఓసుత్తేవే | దుర్గాతో—ఇక్కట్లాద కఠినే
 దారియింద | రథం న—(ఓళ్ళియ) సారథియు రథవన్న సురక్షితవాగి ఊడెదు ఊరక్కే తరువంతే |
 వసవః—వాశస్మానవన్న దయపాలిశువవరూ | సుదానవః—లుదారవారి దాననాడువవరూ ఆద
 ఇంద్రాది దేవతేగళు | నః—నమన్న | విశ్వస్మాత్ అందశః—శమస్తనాద పాదించలూ | నిశ్చ
 వర్తన | ముక్తరన్నాగినాది రక్షిచలి.

భావార్థ

ఎచ్చే బృహస్పతియే, నమగే సర్వదా సుఖవన్నంటుమాడు. మనువినింద నిన్నల్లి స్వాపితవాద
 యావ రోగనారకనాదమదూ భయనివారకనాదమదూ ఆద శక్తియిదేయో నావు అశక్తియ సహాయవన్న
 యాఓసుత్తేవే. ఓళ్ళియ సారథియు ఇక్కట్లాద కఠినయింద రథవన్న సురక్షితవాగి ఊడెదు
 ఊరక్కే తరువంతే, వాశస్మానవన్న దయపాలిశువవరూ మత్తు లుదారవారిదానిగళూ ఆద ఇంద్రాది
 దేవతేగళు నమన్న శమస్తనాద పాదించలూ ముక్తరన్నాగినాది రక్షిచలి.

English Translation

Brihaspati, always confer happiness upon us ; we solicit that faculty of both (alleviating pain and obviating peril) implanted in you by Manu : may they, who are bountiful and the givers of dwellings, extricate us from all sins, as a chariot from a defile.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸದಂ ಇತ್—ಸದಂ ಇತಿ ಸದಾ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಪರ್ಯಾಯಃ | ಇತ್ ಶಬ್ದಃ ಅತ್ರ ಏವಾರ್ಥೇ | ಸದೈವ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸದಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸರ್ವದಾ ಎನ್ನುವುದರ ಪರ್ಯಾಯಪದವು. ಸದಂ ಇತ್ ಎಚ್ಚಿತ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ನಿರುತ್ತಕಾರರು ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವ

ದೇನಾ ನೋ ಯಥಾ ಸದಮಿದ್ವೈಧೇ ಅಸನ್ನಸ್ತಾಯೋ ರಕ್ಷಿತಾರೋ ದಿವೇದಿನೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೮೯-೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಸದಂ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ಸರ್ವದಾ ಎಂಬರ್ಥವೆಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ಐ. ೪-೧೯)

ಸುಗಂ—ಸುಗಂ ಇತ್ಯಪತಿತಮಸಿ ಸುಖನಾಮ ದ್ವೈತ್ಯವ್ಯಂ | ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪತಿತವಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಹ ಸುಗಂ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸುಖವೆಂದೇ ಅರ್ಥವೆಂದು ಸ್ವಾಂದವ್ಯಾಮಿಗಳು,

ಅಸ್ತುಚ್ಯುಮಿದ್ರ ವರಿವಃ ಸುಗಂ ಕೃಧಿ ಪ್ರ ಶತ್ರುಣಾಂ ಮಘವನ್ತ್ಯಷ್ಟಾ ರುಜ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೦೨-೪)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಸುಗಂ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಸುಖವೆಂದರ್ಥವೋ ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸುಖ ವೆಂದರ್ಥವೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಈ ಅರ್ಥವಲ್ಲದೆ ಸುಗಂ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶೋಭನಂ ಮಾರ್ಗಂ | ಸಂಚಾರದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಬಹುದಾದ ಮಾರ್ಗವೆಂದೂ, ನೈತಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಾರ್ಗವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ದೇವಯಾನಾನ್ ಸುಗಾನ್ ಪಥಃ ಕುರುಷ್ಯ ಸುಮನಾಃ ಸ್ವಯಂ |

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೬೫)

ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಮಾರ್ಗಗಳೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಂಹಿ ತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ,

ಶಂ ನಃ ಕರತೃವರ್ತೇ ಸುಗಂ ನೋಷಾಯ ನೋಷ್ಯೇ |

ನ್ಯಭ್ಯೋ ನಾರಿಭ್ಯೋ ಗವೇ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೪೨-೬)

ಈ ಮಕ್ಕನಲ್ಲಿಯೂ ೮-೯೩-೧೦, ೧೦-೮೬-೫ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಬಹುದಾದ ಮಾರ್ಗವೆಂದೂ,

ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಆಪ ತಂ ವರ್ತಯಾ ಪಥಃ ಸುಗಂ ನೋ ಅಸ್ಯೈ ದೇವವೀತಯೇ ಕೃಧಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೨೩-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇರವ ಸುಗಂ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನೈತಿಕವಾದ ವೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸುಷ್ಕ ಗಂತವ್ಯಂ | ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಾಯ ಸುಮತಿಂ ದೇಹಿ | ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಗಳನ್ನು ಮಾಹತಕ್ಕೆ ಸದ್ಬುದ್ಧಿಯಿಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು,

ಇಂದ್ರಾಸೋಮಾ ದುಷ್ಯತೇ ಮಾ ಸುಗಂ ಭೂದ್ಯೋ ನಃ ಕದಾ ಚಿದಭಿದಾಸತಿ ದ್ವಿಹಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೭ ೧೦೪-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸುಖವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಕೊನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳ ಬೇಕೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಶಂ ಯೋಃ—ಶಂ ಎಂದರೆ **ಸುಖಂ ಯೋಃ** (ನಿ. ೫-೨೧) ಶಮನಂ ಚಿ ರೋಗಾಣಾಂ ಯಾವನಂ ಭಯಾನಾಂ | ಅಂದರೆ ರೋಗಗಳ ಶಮನರೂಪವಾದ ಸುಖವೂ ಭಯಂ ನಿವಾರಣಾರೂಪವಾದ ಸುಖವೂ ಎಂದರ್ಥ. ನಮ್ಮ ರೋಗಗಳನ್ನು ಶಮನಮಾಡಿ ಭಯವನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ. ಇಲ್ಲಿ ಸುಖ ರೂಪವಾದ ಶಂಯು ವಿಗೂ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಪುತ್ರನಾದ ಶಂಯುವಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿದರೆ ಆಗ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ ಈ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಶಂಯು ಪದದ ಔಚಿತ್ಯವು ಚಿನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. (೧-೯೩-೭, ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವಾಗಲೂ ಸಹ ಶಂಯುವೆಂದರೆ ಸುಖವೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ) ಬೃಹಸ್ಪತಿಪುತ್ರನಿಗೆ ಶಂಯುವೆಂದು ಹೆಸರು.

ತಚ್ಚೈಂಯೋರಾವೃಣೇಮಹೇ |

(ಶ್ರೈ. ಸಂ. ೨-೬-೧೦-೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಪುತ್ರನಾದ ಶಂಯುವಿನಿಂದ ಶಂಯುವನ್ನು (ಸುಖ) ಅವೇಶ್ರಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮನುಹಿತಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಮಾನಸರಿಗೆ ಹಿತಕಾರಕವಾದ ಎಂದರ್ಥವಾದರೆ ಇಂತಹ ಮನುಹಿತವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿಪುತ್ರನು ದೇವಲೋಕವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸೇರಿಸತೆ ಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ಮಾನಸರಿಗೆ ತಪ್ಪಿಸಿದನೆಂದು ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಥೆಯಿದೆ.

ಅಥ ಶಂಯೋರಾಹ | ಶಮ್ಯುರ್ಹ ವೈ ಛಾರ್ಹಸ್ವತ್ಯೋಽಂಜಸಾ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸಂಸ್ಥಾಂ ವಿಧಾಂ ಚಿ ಕಾರ ಸ ದೇವಲೋಕಮಸೀಯಾಯ ತತ್ತದಂತರ್ಹಿತಮಿವ ಮನುಷ್ಯೇಭ್ಯ ಆಸ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧-೯-೧-೨೪)

ಎಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಪುತ್ರನಾದ ಶಂಯುವು ಹಿಂದೆ ಯಾಗದ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನು ಆರಿತು ಆ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಲಭಿಸಬಹುದಾದ ಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕೆ ದೇವಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋದನು. ಆಗಿನಿಂದ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಆ ಜ್ಞಾನವು ನಷ್ಟವಾಯಿತು.

ತದ್ವಾ ಯುಷೀಣಾಮನುಶ್ರುತಮಾಸ | ತೇ ತಾಮೇವ ಯಜ್ಞಸ್ಯ
ಸಂಸ್ಥಾಮುಷಾಯಯನ್ಯಾ ಶಂಯುರ್ಬಾರ್ಹಸ್ಪತ್ಯೋ ವೇದ್ಯಚ್ಚಂಯೋರಬ್ರುಮಸ್ತಾಮೇ-
ವೈಷ ಏತದ್ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸಂಸ್ಥಾಮುಷೈತಿ ತಸ್ಮಾದ್ವೈ ಶಂಯೋರಾಹ |
ಸ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ | ತಚ್ಚಂಯೋ ರಾವೃಣೇಮಹ ಇತಿ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧-೧-೧೫)

ಈ ವಿಷಯವು ಬುಷೀಗಳಿಗೆ ತಿಳಿದು ಅನಂತರ ಶಂಯೋಳು ಎಂದು ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿದನಂತರ ಈ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯನು ವನ್ನು ಮಾನವರ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡರು ಎಂದು ಕಥೆಯ ವಿವರಣೆಯಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ರೋಗಗಳ ಶಮನರೂಪವಾದದೂ ಭಯದ ನಿವಾರಣಾರೂಪವಾದುದೂ ಆದ ಸುಖವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವಾಗ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಯನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿದ ಮಕ್ಕನಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಬಿಚಿತ್ಯವಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಬೃಹಸ್ಪತೇ—ತತ್ ಬೃಹತೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಸುಡಾಗಮ ತಲೋಪ. ವನಸ್ಪತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಉಭಯಪದ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧಿ ಯಾದುದರಿಂದ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯ ದಾತ್ರಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಗಮ್—ಸುಪ್ತು ಗಮ್ಯತೇತ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಇತಿ ಸುಗಮ್. ಸುದುರೋರಧಿಕರಣೇ—ಎಂಬ ನಾರ್ತಿಕ ದಿಂದ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಗಮಲ್ಯಧಾತುವಿಗೆ ಡಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ಕೃನುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕೃಧಿ—ಡುಕ್ಯ ಇ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಪ್ಸಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಗಿಗೆ ಹಿಆದೀಶ ಬಂದಾಗ ಶ್ರುಶ್ರಣಿ ವೈಕೈ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಧಿ ಆದೀಶ. ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ— ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಿಣಂತನಿಭಾತಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಂಯೋಃ—ಈ ಎರಡು ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಯಾಪ್ಪರು ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಶಮನಂ ಚಿ ರೋಗಾಣಾಂ ಯಾವನಂ ಚಿ ಭಯಾನಾಮ್—(ನಿರು. ೪-೨೧) ಇತಿ. (ರೋಗ ಶಾಮಕವಾದ ಮತ್ಸು ಭಯನಿವಾರಕ)

ಮನುರ್ಹಿತಮ್—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಬಿಣಾದಿಕವಾದ ಉಸಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮನುಸ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಾಧಿನಿರ್ವಿತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ. ಮನುಷಾ ಹಿತಮ್ ಮನುರ್ಹಿತಮ್. ತೈತೀಯಾ ಕರ್ಮಣಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೮) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರಂ ಕುತ್ಸೋ ವೃತ್ರಹಣಂ ಶಚೀಪತಿಂ ಕಾಟೀ ನಿಬಾಲ್ಹಂ
ಯುಷಿರಹ್ವದ್ರೂತಯೇ |

ರಥಂ ನ ದುರ್ಗಾದ್ವಸವಃ ಸುದಾನವೋ ವಿಶ್ವಸ್ಮಾನ್ನೋ ಅಂಹಂ
ಸೋ ನಿಷ್ಠಿಪರ್ತನ || ೬ ||

ಽದಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರಂ | ಕುತ್ಸಃ | ವೃತ್ರಂ ಹನಂ | ಶಚೀಂ ಪತಿಂ | ಕಾಟೀ | ನಿಬಾ-
ಲ್ಹಃ | ಯುಷಿಃ | ಅಹ್ವತ್ | ಊತಯೇ |

ರಥಂ | ನ | ದುಃ ಗಾತ್ | ವಸವಃ | ಸುಃ ದಾನವಃ | ವಿಶ್ವಸ್ಮಾತ್ | ನಃ | ಅಂ-
ಹಸಃ | ನಿಃ | ನಿಪರ್ತನ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಕಾಟಿ ಇತಿ ಕೂಪನಾಮು | ತಸ್ಮಿನ್ನಿ ಬಾಲ್ಹೋ ನಿಪಾತಿತಃ ಕುತ್ಸ ಯುಷಿರೂತಯೇ ರಕ್ಷಣಾಯೇಂದ್ರ-
ಮಹ್ವತ್ | ಅಹ್ವಯತಿ ಸ್ಕಂ | ಕೀದೃಶಂ | ವೃತ್ರಹಣಂ ವೃತ್ತಾಣಾಂ ಕತ್ತೂಣಾಂ ಹಂಶಾರಂ | ಶಚೀಪತಿಂ |
ಶಚೀತಿ ಕರ್ಮನಾಮು | ಸರ್ವೇಷಾಂ ಕರ್ಮಣಾಂ ಸಾಲಯಿತಾರಂ | ಯದ್ವಾ | ಶಚ್ಯಾ ದೇವ್ಯಾ ಭರ್ತಾರಂ ||
ಶಚೀಪತಿಂ | ವನಸ್ತತ್ಯಾದಿಷು ಸಾಠಾದುಭಯಪದಪ್ರತ್ಯಕ್ತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಶಚೀಶಬ್ದಃ ಶಾಶ್ವತವಾದಿಣಾಂನಂತೆ
ಅದ್ಯದಾಶ್ಚಃ | ನಿಬಾಲ್ಹಃ | ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನೇ | ನೀತ್ಯುಪಸರ್ಗವಶಾತ್ಪ್ರತನೇ ವರ್ತತೇ | ನಿಷ್ಠಾಯಾ-
ಮನಿತ್ಯಮಾಗವಶಾಸನಮಿತಿಽದಭಾವಃ | ಧತ್ವಧತ್ವಾದಿನಿ | ಯದ್ವಾ | ಕ್ಷ್ವಾಸ್ವಾಂತೇತ್ಯಾದೌ | ಸಾ.
೭-೨-೧೪ | ಭೃಶಾರ್ಥ ಇದಭಾವೋ ನಿಪಾತ್ಯತೇ | ಅತ್ರ ಚಿ ನಾಧಕಬ್ಧೋ ಭೃಶತ್ಯೋಪೇತೇ ಪತನೇ
ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾದ್ಯರ್ತೇ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಅಹ್ವನ್ | ಲಿಸಿಸಿಚ್ಚಿದ್ಯಕ್ತ | ಸಾ.
೩-೧-೫೨ | ಇತಿ ಲುಜ್ ಚ್ಚೇರಜಾದೇಶಃ | ಅತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚೇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ ||

ಶ್ರುತಿಪರ್ವ

ಕಾಟೀ— ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ | ನಿಬಾಹ್ಯಃ— ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟು | ಕೃಷ್ಣೇ ಋಷಿಃ— ಕೃಷ್ಣನೆಂಬ ಋಷಿಯು | ಊತಯೇ— ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ | ವೃತ್ರಹಣಂ— ಶತ್ರುನಾಶಕನೂ | ಶಚೀಪತಿಂ— ಸಕಲಕರ್ಮಗಳೂ ಪಾಲಕನೂ ಅಥವಾ ಶಚೀದೇವಿಯ ಪತಿಯೂ ಆದ | ಇಂದ್ರಂ— ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಅದೃತ್— ಕಣಿವೆ | ದುರ್ಗಾತ್— ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಕಣಿವೆಯಿಂದ | ರಥಂ ನ— (ಒಳ್ಳೆಯ ಸಾರಥಿಯು) ರಥವನ್ನು ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಹೊಡೆದು ಹೊರಕ್ಕೆ ತರುವಂತೆ | ವಸವಃ— ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸುವವರೂ | ಸುದಾನವಃ— ಉದಾರವಾಗಿ ದಾನಮಾಡುವವರೂ ಆದ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳು | ನಃ— ನಮ್ಮನ್ನು | ವಿಶ್ವಸ್ಮಾತ್ ಅಂದಸಃ— ಸಮಸ್ತವಾದ ಪಾಪದಿಂದಲೂ | ನಿಷ್ಪಿತರ್ತನ— ಮುಕ್ತರನ್ನಾಗಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸಲಿ ||

ಭಾಗಾರ್ಥ

ಕೃಷ್ಣನೆಂಬ ಋಷಿಯು ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟು ಶತ್ರುನಾಶಕನೂ ಮತ್ತು ಸಕಲ ಕರ್ಮಗಳ ಪಾಲಕನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಕರೆದನು. ಒಳ್ಳೆಯ ಸಾರಥಿಯು ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಕಣಿವೆ ದಾರಿಯಿಂದ ರಥವನ್ನು ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಹೊಡೆದು ಹೊರಕ್ಕೆ ತರುವಂತೆ ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸುವವರೂ ಮತ್ತು ಉದಾರವಾಗಿ ದಾನ ಮಾಡುವವರೂ ಆದ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ನಮ್ಮನ್ನು ಸಮಸ್ತವಾದ ಪಾಪದಿಂದಲೂ ಮುಕ್ತರನ್ನಾಗ ಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸಲಿ.

English Translation

Kutsa, the Rishi, thrown into a well, has invoked to his succour, Indra, the slayer of enemies, the encourager of good works: may they, who are bountiful and the givers of dwellings, extricate us from all sin, as a chariot from a defile.

| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಕಾಟೀ— ಕಾಟಿ ಶಬ್ದವು ಕೊಪನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೧೯) ಕಾಟೀ ಎಂದರೆ ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ.

ನಿಬಾಹ್ಯಃ— ನಿಪಾತಿಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, ನಿಬಾಹ್ಯ ಇತಿ ನಿಶ್ಯಬ್ದಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇ | ನಿಶ್ಯಬ್ದಂ ನಿರುಕ್ತಮಿತಿ ಯಥಾ ಅತಿಶಯೇನ ಬಾಧ್ಯತೇ ಅಸೌ ಇತಿ ನಿಬಾಹ್ಯಃ | ಕೊಪೇ ಅತಿ ಸಂಚಾಧ-ತ್ಯಾತ್ | ನಿಶ್ಯಬ್ದ, ನಿರುಕ್ತ ಎಂಬ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೀ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ಇಂದ್ರಿಯೂ ಸಹ ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಬಾಧೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದ ತ್ರಿತನು ಎಂದು ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳೂ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು

ಶಬೀಪತಿಂ—ಶಬೀಶಬ್ದವು ವಾಜ್ಞಾನಾನುಗಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೩) ಕರ್ಮನಾನುಗಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧) ಪ್ರಜ್ಞಾನಾನುಗಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೩) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಶಬಿಯೆಂಬುದು ಇಂದ್ರಾಣಿಯ ಹೆಸರೂ ಆಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಶಬೀಪತಿಯೆಂದರೆ ಸ್ತುತಿಯೊಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯೆಂದಾಗಲಿ, ಕರ್ಮಾಧಿಪತಿಯೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾ ಇಂದ್ರಾಣಿಯ ಪತಿಯೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ

ವೃತ್ತಹಣಿಮ್—ವೃತ್ತಂ ಹತವಾನ್ ವೃತ್ತಪಾ| ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೋಃ ಧಾತು. ಬ್ರಹ್ಮಭ್ರೂಣಾವೃತ್ತೇಷು—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭೂತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಇನ್‌ಹಾಪೂಷಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೨) ಎಂದು ನಿಯಮನಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಧಾರ್ಥ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಶಬೀಪತಿಮ್—ಉಭೇ ವನಸ್ಪಾತ್ಯದಿಷು—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಗಣದಲ್ಲಿ ಇದು ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಶಬೀ ಶಬ್ದವು ಜನಂತವಾಗಿ ಆದ್ಯದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಿಜಾಳ್ತೇ—ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನೇ. ಧಾತು. ನಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗ ಪಂಚಮದಿಂದ ಪತನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಉಪಸರ್ಗವಶದಿಂದ ಧಾತ್ರರ್ಥವು ಬೇರೆಯಾಗುವುದೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದೆ. ನಿಷ್ಪಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. **ಆಗಮಾನುಶಾಸನಮನಿತ್ಯಮ್—**ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಹೋಥೇ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಹಕಾರಕ್ಕೆ ಧತ್ತ. **ಝನಸ್ತಥೋ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಧತ್ತ. ಪ್ಪುತ್ತದಿಂದ ಧತ್ತ. **ಘೋದೇಲೋಪಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಧಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಥವಾ ಪ್ಪುಬ್ರಹ್ಮಾಂತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭೃಶಾರ್ಥದಲ್ಲಿ (ಆತಿಶಯ) ಇದಭಾವವು ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬಾಧಶಬ್ದವು ಶಬ್ದಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಭೃಶಾರ್ಥದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪತನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದೆ. **ಗತಿರನಂತರೇ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ನಿ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪ್ಪತ್—ಹೈರ್ಜ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು. ಉಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಇತೇಶ್—**ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. **ಚ್ಚಿ ಲುಜಾ—**ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿ ಬಂಧಾಗ—**ಲಿಪಿಪಿಹೈಶ್ಚ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಜಾದೇಶ. **ಅದೇಚಿ ಉಪದೇಶೇ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ಆತ್ಯ. **ಆತೋಲೋಪ ಇಟಿಚಿ** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ತಿಖಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ದೇವೈರ್ನೋ ದೇವ್ಯದಿರ್ನಿ ಪಾತು ದೇವಸ್ತಾತಾ ತ್ರಾಯತಾ
ಮಪ್ರಯುಚ್ಛನ್ |

ತನ್ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ಮಾಮಹಂತಾಮದಿತಿಃ ಸಿಂಧುಃ
ಪೃಥಿವೀ ಉತ ದ್ಯೌಃ || ೭ ||

ಪದಪಾಠಃ

ದೇವೈಃ | ನಃ | ದೇವೀ | ಅದಿತಿಃ | ನಿ | ಪಾತು | ದೇವಃ | ತ್ರಾತಾ | ತ್ರಾಯತಾಂ |
ಅಪ್ರಯುಚ್ಛನ್ |

ತತ್ | ನಃ | ಮಿತ್ರಃ | ವರುಣಃ | ಮಾಮಹಂತಾಂ | ಅದಿತಿಃ | ಸಿಂಧುಃ | ಪೃಥಿವೀ |
ಉತ | ದ್ಯೌಃ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ದೇವೀ ದಾನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತಾದಿತಿರಖಂಡನೀಯಾದೀನಾ ವಾ ದೇವಮಾತಾ ದೇವೈರ್ದಾಸಾದಿ-
ಗುಣಯುಕ್ತೈಃ ಸ್ವಕೀಯೈಃ ಪುತ್ರೈಃ ಸಹ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ನಿ ಪಾತು | ನಿತರಾಂ ರಕ್ಷತು | ದೇವೋ ದೀಪ್ಯ-
ಮಾನಸ್ತಾತಾ ಸರ್ವೇಷಾಂ ರಕ್ಷಕಃ ಸನಿಶಾಪ್ರಯುಚ್ಛನ್ ಅಪ್ರಮಾದ್ಯನ್ ಅಸ್ತದ್ರಕ್ಷಣೇ ಜಾಗರೂಕಃ
ಸನ್ ತ್ರಾಯತಾಂ | ಅಸ್ಮಾನ್ನಾಲಯತು | ಯದನೇನ ಸೂಕ್ತೇನಾಸ್ಮಾಭಿಃ ಸ್ವಾರ್ಥಿತಂ ನೋಽಸ್ಮದೀಯಂ
ತನ್ನಿತ್ಯಾದಯಃ ಷಡ್ದೇವತಾ ಮಮಹಂತಾಂ | ಪೂಜಯಂತು || ತ್ರಾಯತಾಂ | ತ್ರೈರ್ಜ್ಞ ಪಾಲನೇ |
ಭಾವಾದಿಕಃ | ಅಪ್ರಯುಚ್ಛನ್ | ಯುಚ್ಛ ಪ್ರಮಾದೇ | ಅಸ್ಮಾಲ್ಲಟಃ ಕತ್ಯ | ನನ್ನಮಾಸೇಽವ್ಯಯ
ಪೂರ್ವಪದಸ್ರಕ್ತಿಸ್ವರತ್ಯಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ದೇವೀ—ದಾನಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಅದಿತಿಃ—ದೇವತೆಗಳ ತಾಯಿಯಾದ ಅದಿತಿಯು | ದೇವೈಃ—
(ತನ್ನ ಪುತ್ರರಾದ) ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆಯೂ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ನಿ ಪಾತು— ಸಂಸ್ಕರಣವಾಗಿ

ರಕ್ಷಿಸಲಿ. ದೇವೇ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ | ಶ್ವಾತಾ—ಸಕಲಂಗೂ ರಕ್ಷಕನೂ ಆದ ಸವಿತ್ಯವು | ಅಪ್ಪೆಯುಚ್ಚೈ
—ಅಜಾಗರೂಕನಾಗಿದ್ದು (ಯಾವಾಗಲೂ ಜಾಗರೂಕನಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು) | ಶ್ವಾಯಂತಾಂ—(ನಮ್ಮನ್ನು)
ಸಂರಕ್ಷಿಸಲಿ. ನೇ—ನಮ್ಮ | ತತ್—ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು | ಮಿತ್ರೇ—ಮಿತ್ರನೂ | ವರುಣಃ
—ವರುಣನೂ | ಅದಿತಿಃ—ಅದಿತಿಯೂ | ಸಿಂಧುಃ—ಸಾಗರಾಧಿ ದೇವತೆಯೂ | ಪೃಥಿವೀ—ಪೃಥಿವಿಯೂ |
ಉತೆ—ಮತ್ತು | ದ್ಯೌಃ—ದ್ಯುಲೋಕಾಧಿದೇವತೆಯೂ | ಮಮಹಂತಾಂ—ರಕ್ಷಿಸಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ದೇವತಾತ್ಯಳೂ, ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳ ತಾಯಿಯೂ ಆದ ಅದಿತಿಯು ತನ್ನ ಪುತ್ರರಾದ ಸಕಲ ದೇವತೆ
ಗಳೊಡನೆಯೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಲಿ. ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ, ಸಕಲಂಗೂ ರಕ್ಷಕನೂ
ಆದ ಸವಿತ್ಯವು ಯಾವಾಗಲೂ ಜಾಗರೂಕನಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ. ಮಿತ್ರನೂ, ವರುಣನೂ,
ಅದಿತಿಯೂ ಸಾಗರಾಧಿದೇವತೆಯೂ, ಪೃಥಿವಿಯೂ ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕಾಧಿದೇವತೆಯೂ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾದ
ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ.

English Translation

May the goddess Aditi, with the gods, protect us, and may the radiant
guardian, (the sun), be vigilant for our protection ; and may they, who are
bountiful and the givers of dwellings, extricate us from all sin, as a chariot
from a defile.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು:

ಅದಿತಿಃ—ಅದಿತಿರದೀನಾ ದೇವಮಾತಾ | (ನಿ. ೪-೨೨). ಶ್ರೇಣವಾಗದಿರುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ದೇವಮಾತೆ
ಯೆಂದು ಅದಿತಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಅವಳ ನಾನಾನಾಧವಾದ ರೂಪಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸತಕ್ಕ

ಅದಿತಿರ್ವ್ಯಾರದಿತಿರಂತರಿಕ್ಷಮದಿತಿರ್ಮಾತಾ ಸ ಪಿತಾ ಸ ಪುತ್ರಃ |

ನಿತ್ಯೇ ದೇವಾ ಅದಿತಿಃ ಸಂಚೇಜನಾ ಅದಿತಿರ್ಜಾತಮದಿತಿರ್ಜನಿತ್ಯಂ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೮೯-೧೦)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕನ್ನು ನಿರುತ್ತಕಾರರು ಉಪಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಖಂಡವಾದ ಅದಿತಿಯು ಸಕಲ ವಿಶ್ವಕ್ಕೂ
ಜನ್ಮದಾತೆಯು, ಅವಳೇ ಜಗಜ್ಜನನಿಯು. ಜಗಜ್ಜನಕನು. ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲವಸ್ತುವೂ ಅವಳೇ, ಅದಿತಿಯೇ
ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನಸ್ಥ. ವರ್ಣಾತ್ಮಕನಾದ ಮತ್ತು ನಿಷಾದರಿಂದ ಕೂಡಿದ ಐದು ಜಾತಿಯ ಜನರೂ ಅವಳೇ, ಅದಿತಿಯೇ
ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳು, ಅವಳೇ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಸ್ವರ್ಗವು, ಅವಳೇ ಅಂತರಿಕ್ಷವು, ಅವಳೇ ಸಕಲ ವಿಶ್ವವು, ಅವಳೇ
ವಿಶ್ವನಿಯಾಮಕಳು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇಂತಹ ಅಪ್ರಮೇಯವಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಅದಿತಿಯನ್ನು ವಾಧಾರಣವಾಗಿ
ದೇವೀ ಅದಿತಿಃ ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸುವುದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ.

ಶ ಶಸ್ತ್ರಾೞಿ ಮದಿತಿಂ ಸಿಂಧುಮರ್ಕೞಿಃ ಸ್ವಸ್ತಿಮೀಲೇ ಸಖ್ಯಾಯಿ ದೇವೀಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೪-೫೫-೩)

ಸ್ವಸ್ತಿ ನೋ ಮಿಮೀತಾಮೃತಿನಾ ಭಗಃ ಸ್ವಸ್ತಿ ದೇವ್ಯದಿತಿರವರ್ಣಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೫-೫೧-೧೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ದೇವೀ ಅದಿತಿಃ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಅಪ್ರಯುಚ್ಛನ್—ಯುಚ್ಛ-ಪ್ರಮಾದೇ | ಅಪ್ರಯುಚ್ಛನ್ | ಅಸ್ತದ್ವಕ್ಷಣೇ ಜಾಗರೂಕಃಸನ್ | ಪ್ರಮಾದ, ಅಜಾಗರೂಕನಾಗುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಯುಚ್ಛಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿವೃತ್ತವಾಗಿ ಉಪಸರ್ಗಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿ. ಅಜಾಗರೂಕನಾಗಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಸವಿತೃವಿನ ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದಲೇ ಲೋಕದ ವ್ಯವಹಾರವೂ ರಕ್ಷಣೆಯೂ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸವಿತೃವು ಕೊಂಚ ಪ್ರಮಾದವನ್ನು ತೋರಿಸಿದರೂ ಸಹ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಭಂಗಬರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಈ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿದೆ. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಅವನ ಜಾಗರೂಕನಾದ ಪ್ರಭುತ್ವವು ನಿಶ್ಚಿನಿಯಮವನ್ನು ಹೇಗೆ ಸಾಲಿಸುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸುವ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳು ಸವಿತೃವಿನ ನಿಯಮನಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತವೆ.

ಅದಾಭ್ಯೋ ಭುವನಾನಿ ಪ್ರಚಾಕಶದ್ವೃತಾನಿ ದೇವಃ ಸವಿತಾಭಿ ರಕ್ಷತೇ |

ಸಾಸ್ತ್ರಾಗ್ನಾಯಾ ಭುವನಸ್ಯ ಪ್ರಜಾಭ್ಯೋ ದೈತವ್ರತೋ ಮರೋ ಆಜ್ಞಸ್ಯ ರಾಜತಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೪ ೫೨-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸವಿತೃವು ದೈತವ್ರತನೆಂದೂ,

ಯಸ್ಯ ಪ್ರಯಾಣಮನ್ವನೈ ಇದ್ಯಯುರ್ದೇವಾ ದೇವಸ್ಯ ಮಹಿಮಾನಮೋಜಸಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೫-೫೧-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಉಳಿದ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ ಈ ಸವಿತೃವಿನ ಮಾರ್ಗವರ್ತಿತ್ವವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾರೆಯೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇಂತಹ ದೈತವ್ರತನಾಗ ಸವಿತೃವು ನಮ್ಮನ್ನು ಅಪ್ರಮತ್ತನಾಗಿಯೂ, ಆದರವೈವನಾಗಿಯೂ ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ

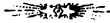
ಪಾತು—ಪಾ ರಕ್ಷಣೆ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿಕಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಏರುಃ—(ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತ. ಅದಿಪ್ರೈಭೈತಿಭೈಃ ತಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬಿಗೇ ಲಾರ್. ತಿಪ್ರತ್ಯಯಭಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಾತು—ತೈಜ್ಞಿ ವಾಲನೇ. ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ಛತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋ ದಾತ್ತ. ಅದೇಚಲುವದೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆಪ್ತ. ಪ್ರಥಮಾವಿಕ ಚನಾಂತರೂಪ.

ಕ್ರಾಯಶಾನ್ಮ್— ಕ್ರೈಜ್ ಪಾಲನೇ. ಧಾತು. ಭವ್ಯದಿ. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಸವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಏತ್ಯ ಬಂವಾಗ ಅಮೇತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಮ್ ಆದೇಶ. ಕಪ್ಪವಿಕರಣ. ಆಯಾದೇಶ. ತಿಣ್ಣತನಿಭಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪ್ರಯುಚ್ಛನ್—ಯುಚ್ಛ ಪ್ರಮಾವೇ. ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ತತ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ನ ಪ್ರಯುಚ್ಛನ್. ತೆತ್ತುರುಸೇ ತು—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪವಪ್ರತ್ಯಯತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೭ ||

ನೂರ ಆರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಸಮಾಪ್ತಿಯಾದುದು.

ನೂರ ಏಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಯಜ್ಞೋ ದೇವಾನಾಮಿತಿ ತ್ವಚಿಂ ದ್ವಿತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ಉತ್ಸಸ್ಯಾರ್ಷಂ ಕ್ರೈಷ್ವಭಂ ವೈಶ್ವ ದೇವಂ | ಯಜ್ಞಸ್ತೃಚಮಿತ್ಯನುಕ್ರಾಂತಂ | ವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ ||

ಅನುವಾದವು—ಯಜ್ಞೋ ದೇವಾನಾಂ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನಾರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಎರಡ ನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಮೂರು ಮುಕ್ತಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಕುತ್ಸನು ಮುಷಿಯು. ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೇ ದೇವತೆಯು. ತ್ರಿಪ್ಪವ್ ಭಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಯಜ್ಞಸ್ತೃಚಿಂ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು.

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೧೦೭

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೬ || ಸೂಕ್ತ—೧೦೭ ||

|| ಅನ್ವಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೭ || ವರ್ಗ—೨೫ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮಂತ್ರಂತ್ಯ— ೪ ||

|| ಮುಕ್ತಿ:—ಕೃತ್ವ ಅಂಗಿರಸಃ ||

|| ದೇವತಾ—ವಿಶ್ವೇದೇವಾಃ ||

|| ಛಂದಃ—ತ್ರಿಶ್ವುರ್ಗ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾಗಾಥಃ ||

ಯಜ್ಞೋ ದೇವಾನಾಂ ಪ್ರತ್ಯೇತಿ ಸುನ್ನುಮಾದಿತ್ಯಾಸೋ ಭವ-
ತಾ ಮೃಳಯಂತಃ |

ಆ ವೋರ್ವಾಚೀ ಸುಮತಿರ್ವವೃತ್ಯಾದಂಹೋಶ್ಚಿದ್ಯಾ ವರಿ-
ವೋವಿತ್ತರಾಸತ್ || ೧ ||

|| ಪದಗಾಥಃ ||

ಯಜ್ಞಃ | ದೇವಾನಾಂ | ಪ್ರತಿ | ಏತಿ | ಸುನ್ನುಂ | ಆದಿತ್ಯಾಸಃ | ಭವತ | ಮೃಳ-
ಯಂತಃ |

ಆ | ವಃ | ಅರ್ವಾಚೀ | ಸುಂ ಮತಿಃ | ವವೃತ್ಯಾತ್ | ಅಂಹೋಃ | ಚಿತ್ |

ಯಾ | ವರಿವೋವಿತ್ ತರಾ | ಅಸತ್ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಸ್ಮದೀಯೋ ಯಜ್ಞೋ ದೇವಾನಾಮಿಂದ್ರಾದೀನಾಂ ಸುಮ್ಮಂ ಸುಖಂ ಪ್ರತ್ಯೇತಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋತು | ಅಸಿ ಚೇ ಹೇ ಆದಿತ್ಯಾಃ ಆದಿತ್ಯಾ ಮ್ನುಳಯಂತೋಽಸ್ಮಾನ್ನುಖಯಂತೋ ಭವತ | ತಥಾ ವೋ ಯುಷ್ಕಾ-
ಕಂ ಸುಮತಿಃ ಶೋಭನಾ ಮತಿರ್ಭಕ್ತಾನುಗ್ರಹಪರಾ ಬುದ್ಧಿ ರರ್ನಾಚ್ಯುತಧಿಮುಖ್ಯಾ ವವ್ಯಕ್ಯಾತ್ |
ಅವರ್ತಶಾಂ | ಯಾ ಮತಿರಂಹೋಶ್ಮಿತ್ ದಾರಿದ್ರ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ನುಸ್ಯಾಸಿ ಪುರುಷಸ್ಯ ವರಿವೋವಿತ್ತರಾ | ವರಿವ
ಇತಿ ಧನನಾಮ | ಅತಿಶಯೇನ ಧನಸ್ಯ ಲಂಭಯಿತ್ಯೈಸತ್ ಭವೇತ್ | ಸೈಷ್ವಾ ಮತಿರಸ್ಮಾನ್ಪ್ರಕ್ತಿತುಂ
ವರ್ತಶಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಭವತ | ಆಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವದಿತ್ಯಾದಿತ್ಯಾಸ ಇತಿ ಸಾದಾದೌ
ವರ್ತಮಾನಸ್ಯಾಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಾವಿದ್ಯಮಾನವತ್ಪ್ರೇನಾಸ್ಯ ಸಾದಾದಿತ್ಯಾತ್ ಅಸಾದಾದಾವಿತಿ ಪರ್ಯುದಾಸಾ-
ನ್ನಿಘಾತಾಧಾವಃ | ಮ್ನುಳಯಂತಃ | ಮ್ನುಡ ಸುಖನೇ | ಣ್ಯಂತಾಲ್ಪಟಃ ಶತ್ವ | ಶಪ | ಭಂದಸ್ಯುಭಯಿಭೇತಿ
ಶತುರಾರ್ಥಧಾತುಕತ್ಪ್ರೇನಾದುಪದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ವಾಭಾವೇ ಶತುಃ ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ |
ವವ್ಯಕ್ಯಾತ್ | ವೃತು ವರ್ತನೇ | ಲಿಜಾ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಮೈಪದಂ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯೇತಿ ಶಪಃ ಶ್ಲೂ |
ಅಂಹೋಃ | ಅಹಿ ಗತಾ | ಇದಿತ್ಯಾನ್ಮಮ್ | ಔಣಾದಿಕ ಉಪ್ರತ್ಯಯಃ | ವರಿವೋವಿತ್ತರಾ | ವಿದ್ವಿ
ಲಾಭೇ | ಅಸ್ಮಾದಂತರ್ಭಾವನಿಶೇಣ್ಯಾರ್ಥ ಕ್ರಿಸ್ತಾ | ತತ ಅತಿಶಾಯಿನಿಕಸ್ವರಪಾ | ಅಸತ್ | ಅಸು ಭುವಿ |
ಲೇಟ್ಯುಡಾಗಮಃ ||

|| ಶ್ರುತರಾರ್ಥ ||

ಯಜ್ಞಃ—ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವು | ದೇವಾನಾಂ—ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ | ಸುಮ್ಮಂ—ಸುಖವನ್ನು |
ಪ್ರತ್ಯೇತಿ—ಉಂಟುಮಾಡಲಿ. | ಆದಿತ್ಯಾಃ—ಎಲೈ ಆದಿತ್ಯರೇ, | ಮ್ನುಳಯಂತಃ—ನಮ್ಮನ್ನು ಸುಖ
ಪಡಿಸುತ್ತಾ | ಭವತ—ಇಂ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಯಾ—ಯಾವ ಬುದ್ಧಿಯು | ಅಂಹೋಶ್ಮಿತ್—ದಾರಿದ್ರ್ಯ
ನನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವವನಿಗೂ ಕೂಡ | ವರಿವೋವಿತ್ತರಾ—ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಧನವನ್ನು ಒದಗಿಸಿ ಕೊಡು
ವುದಾಗಿ | ಅಸತ್—ಅಗಬಲ್ಲದೋ | ಸುಮತಿಃ—ಅಂತಹ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅನುಗ್ರಹಬುದ್ಧಿಯು | ಅವರ್ತಶೇ
—ನಮಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ | ಅವವ್ಯಕ್ಯಾತ್—ತಿರುಗಿಸಲ್ಪಡಲಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವು ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ. ಎಲೈ ಆದಿತ್ಯರೇ, ನಮ್ಮನ್ನು ಯಾವಾ
ಗಲೂ ಸುಖಪಡಿಸುತ್ತೀರಿ. ದಾರಿದ್ರ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವವನಿಗೂ ಇಹ ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಧನವನ್ನು ಒದಗಿಸಿ
ಕೊಡಲು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ನಿಮ್ಮ ಆತ್ಮಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅನುಗ್ರಹಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ನಮಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ತಿರುಗಿಸಿ.

English Translation

May our sacrifice give satisfaction to the gods : A'dityas, be gracious,
and may your good intentions be directed towards us, so as to be an abundant
source of affluence to the poor.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಯಜ್ಞಃ ದೇವಾನಾಂ ಸುಮ್ಮಂ ಪ್ರತ್ಯೇತಿ—ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವು ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಲಿ; ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆ ಸುಖವು ದೊರೆತಾಗ ಅವರು ಯಜ್ಞಕರ್ತೃಗಳೂ ಸುಖವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಅದಿತ್ಯಾ-ಸಃ ಮೃಳಯಂತಃ ಭವತ—ಎಂದು ಅವರನ್ನೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ದೇವಾನ್ ಭಾವಯಂತಾನೇನ ತೇ ದೇವಾ ಭಾವಯಂತು ವಃ |

ಪರಸ್ಪರಂ ಭಾವಯಂತಃ ಶ್ರೇಯಃ ಪರಮವಾಷ್ಯೈಥ ||

(ಭಗವದ್ಗೀತಾ. ೩-೧೧)

ಎಂದು ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವಂತೆ ಯಜ್ಞವು ಸಕಲದೇವಮಾನವಾದಿಗಳಿಗೂ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ದ್ವಂದ್ವರಿಂದ ಅಂತಹ ಯಜ್ಞವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ಪ್ರದೇನಾದ್ಧಿ ದೇವಾ ಉಪಜೀವಂತಿ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧-೨೫-೨೪)

ಯಜ್ಞ ಉ ದೇವಾನಾಮನ್ನಂ ||

(ಶ. ಬ್ರಾ.೮-೧-೨-೧೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಯಜ್ಞವೇ ದೇವತೆಗಳ ಆನ್ನವಾದ್ದರಿಂದಲೂ ಅವರಿಂದಲೇ ಅವರ ಜೀವಿಕೆಯಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿತಗಳಾದ ಆಹುತಿಗಳು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕವಾಗಿವೆ. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಸೋಮರಸದ ಅರ್ಪಣೆಯು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಉಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಸುಖವು—

ಮತ್ತಿ ಸೋಮ ವರುಣಂ ಮತ್ತಿ ಮಿತ್ರಂ ಮತ್ತೀಂದ್ರಮಿಂದೋ ಪವಮಾನ ವಿಷ್ಣುಂ |

ಮತ್ತಿ ಕರ್ಥೋ ಮಾರುತಂ ಮತ್ತಿ ದೇವಾನ್ ಮತ್ತಿ ಮಹಾಸಿಂದ್ರಮಿಂದೋ ಮದಾಯ ||

(ಮ. ಸಂ. ೯-೯೦-೫)

ಮತ್ತಿ ನಾಯುಮಿಷ್ಯಯೇ ರಾಧಸೇ ಚಿ ಮತ್ತಿ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ಪೂಯಮಾನಃ |

ಮತ್ತಿ ಕರ್ಥೋ ಮಾರುತಂ ಮತ್ತಿ ದೇವಾನ್ ಮತ್ತಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ದೇವ ಸೋಮ ||

(ಮ. ಸಂ. ೯-೯೭-೪೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕಬಹುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಸುಖವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಗಲಿ. ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವು ಸಾರ್ಥಕವಾಗಲಿ, ಹವಿಸ್ಸುಗಳು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಅದಿತ್ಯಾಸಃ ಮೃಳಯಂತಃ ಭವತ—ಎಲೈ ಅದಿತ್ಯರೇ ನಮ್ಮನ್ನು ಸುಖಪಡಿಸುತ್ತಾ ಇರಿ. ಅದಿತ್ಯರಿಂದ ಲಭಿಸತಕ್ಕ ಸುಖವ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾದ ಉಪಮಾನಗಳನ್ನು

ಕೊಟ್ಟು ಅವರ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನೂ ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಆದರವನ್ನೂ, ಭೇತಿನಿವಾರಕವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆ—

ಶ್ವಾ ವಯೋ ಯಥೋಪರಿ ವ್ಯಗ್ರಿಸ್ತೇ ಶರ್ಮ ಯಜ್ಞಿತಾನೇಹಸೋ ವ ಊತಯಃ ಸು.
ಊತಯೋ ವ ಊತಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೭-೨)

ಪಕ್ಷಿಗಳು ತಮ್ಮ ಮರಿಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಸುಖವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸುವಂತೆ ಅದಿತ್ಯರು ಮಾನವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿ ಸುಖದಾತರಾಗುತ್ತಾರೆಂದೂ, ಇಂತಹ ರಕ್ಷಣೆಗೋಳಗಾವವರನ್ನು,

ನ ತಂ ತಿಗ್ಗಂ ಚನ ತ್ಯಜೋ ನ ದ್ರಾಸದಭಿ ತಂ ಗುರು |
ಯಸ್ಮಾ ಉ ಶರ್ಮ ಸಪ್ರಥ ಅದಿತ್ಯಾಸೋ ಅರಾಧ್ಯಮನೇಹಸೋ ವ ಊತಯಃ ಸುಊತ-
ಯೋ ವ ಊತಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೭-೨)

ತಪ್ಪುವಿನಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಎಂತಹ ಹರಿತವಾದ ಆಯುಧಗಳೂ ಹಿಂಸಿತಲಾರವೆಂದೂ, ಇವರ ಭಕ್ತರು ಸಂಪೂರ್ಣಸುಖಿಗಳಾಗುವೆಂದೂ ಅನೇಕಕಡೆ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಅಂತಹ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನೂ ಸೌಖ್ಯವನ್ನೂ ತಮಗೂ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಅಂಹೋಶ್ಚಿತ್—ದಾರಿದ್ರ್ಯವನ್ನನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವವನಿಗೂ ಕೂಡ ಎಂದು ಅಂಹಸ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದಾರಿದ್ರ್ಯ ವೆಂದು ಅರ್ಥವಾಡಿದೆ. ದಾರಿದ್ರ್ಯವು ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನೇಕವೇಳೆ ಅಡಚಣೆಯಾಗುವುದರಿಂದ ಪಾಪ ಹೇತುವಾಗುವುದು. ಹೀಗೆ ದಾರಿದ್ರ್ಯದೋಷದಿಂದ ಯಜ್ಞಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ನ್ಯೂನತೆಗಳಿದ್ದು ಅಂತಹ ಪಾಪವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗೂ ಸಹ ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಧನವನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡಬಲ್ಲುದು ಎಂದು ಅದಿತ್ಯರ ದಿದಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ.

ನಿದಾ ದೇವಾ ಅಘಾನಾಮಾದಿತ್ಯಾಸೋ ಅಸಾಕೃತಿಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೭-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅದಿತ್ಯರು ಪಾಪವನ್ನೂ ಮುಖವನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವವರೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅನನು-ಕೂಲಿಗಳಿಂದ ಸಂಭವಿಸಿದ ನ್ಯೂನತೆಗಳನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾರೆಂದರ್ಥ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಏತಿ—ಇನ್ ಗಲ್ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಖಂತನಿಭಾತಸ್ಯಕರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅದಿತ್ಯಾಸಃ—ಅದಿತೇಃ ಅಪತ್ಯಾನಿ ಪುಮಾಂಸಃ ಅದಿತ್ಯಾಸಃ—**ದಿತ್ಯದಿತ್ಯಾದಿತ್ಯೈ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪತ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಣೆತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದಿವೃದ್ಧಿ. ಜಸ ಪರವಾದಾಗ **ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸುಕಾಗಮ.

ಭವತಃ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲೋಟಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಜ್ಯದ್ವಾವಿರುವುದರಿಂದ **ತಸ್ಯಾರ್ಥಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ ಆದೇಶ. ಶಪವಿಕರಣ. ಧಾತುವಿಗೆ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ. ಆವಾದೇಶ. **ಅಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವತ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿತ್ಯಾಸಃ ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಅಮಂತ್ರಿತಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವಿದ್ಯಮಾನವದ್ವಾವಿರುವುದರಿಂದ (ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ) ಇದೇ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಂತಾಗುವುದರಿಂದ **ಅಸಾದಾದ್**—ಎಂದು ಪ್ರತೀಕರಣವಿರುವುದರಿಂದ ತಿಪ್ಪತನ್ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅಧುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ **ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಮೃಳಯಂತಃ—ಮೃಡ ಸುಖನೇ. ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹೇತುಮತಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣೆಚ್. ಣ್ಯಂತವ ನೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣೆಚಿಗಿ ಗುಣ ಆಯಾದೇಶ. **ಛಂದಸ್ಯುಭಯುಥಾ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶತ್ಯವಿಗೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಧುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದರೂ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರನೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಸ್ತುತ್ಯಾತ್—ವಸ್ತು ವರ್ತನೇ. ಲಿಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಕ್ಕ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಹಿಗಿ ಕ್ಕು ಆದೇಶ. ಶ್ಲೋ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಉರದತ್ತ ಬಂದಾಗ ಹಲಾದಿಶೇಷ. **ಯಾಸುಹಿ ಪರಸ್ಯೈವದೇಷೂದಾತ್ಸೋಽಜಾಚ್ಛೇ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಪಿಗಿ ಯಾಸುಟಾಗಮ. ಇದು ಐತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುವು ಅನುದಾತ್ತೇತ್ತಾದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಪರಸ್ಯೈವದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಪ್ರಕರಣದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಂಹೋಃ—ಅಹಿ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಿತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. ಇದಕ್ಕೆ ಔಸಾದಿಕ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಯ. ಸಖೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವರಿವೋನಿತ್ತರೌ—ವಿಧ್ ಲುಲಾಭೇ ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವನೀಕಾರ್ಯವಾದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್. ಇದರ ನೇಲೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ದ್ವಿವಚನನಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ತರಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅಜಾದ್ಯತಷ್ಟಾಪ್—

ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಾಪ್. ತರಪ್, ಟಾಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸ ದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸೆತ್—ಅಸ ಭುವಿ. ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆಕ್ಕ-
ಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಲೇಟೋಽಡಾಟೌ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗಮ ಅನುದಾತ್ತ
ವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೧ ||

ಸಂಹಿತಾಗಾರಃ

ಉಪ್ ನೋ ದೇವಾ ಅವಸಾ ಗಮಂತ್ವಂಗಿರಸಾಂ ಸಾಮಭಿಃ
ಸ್ತೂಯಮಾನಾಃ |

ಇಂದ್ರ ಇಂದ್ರಿಯೈರ್ಮರುತೋ ಮರುದ್ಭಿರಾದಿತ್ಯೈರ್ನೋ
ಅದಿತ್ಯಿಃ ಶರ್ಮ ಯಂಸತ್ || ೨ ||

ಪದಪಠಃ |

ಉಪ್ | ನಃ | ದೇವಾಃ | ಅವಸಾ | ಆ | ಗಮಂತು | ಅಂಗಿರಸಾಂ | ಸಾಮಃ | ಭಿಃ |
ಸ್ತೂಯಮಾನಾಃ |

ಇಂದ್ರಃ | ಇಂದ್ರಿಯೈಃ | ಮರುತಃ | ಮರುತ್ಃ | ಭಿಃ | ಅದಿತ್ಯೈಃ | ನಃ | ಅದಿ-
ತ್ಯಿಃ | ಶರ್ಮ | ಯಂಸತ್ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ದೇವಾ ದಾನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತಾಃ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ಅವಸಾ ರಕ್ಷಣೇನಾಸ್ತುಭ್ಯಂ ದಾತವ್ಯೇನಾನ್ನೇನ
ನಾ ಯುಕ್ತಾ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ ಸ್ತೋತ್ರೈಸ್ತುನುಪಾಗಮಂತು | ಉಪಾಗಚ್ಛಂತು | ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತು | ಕಥಂಭೂತಾಃ |
ಅಂಗಿರಸಾಮೇತತ್ಸಂಜ್ಞ ಕಾನಾಮ್ನುಷೀಣಾಂ ಸಂಬಂಧಿಭಿಃ ಸಾಮುಭಿಃ ಪ್ರಗೀತೈರ್ಮರ್ತ್ವೈಃ ಸ್ತೋತ್ರಯಮಾನಾಃ |
ಅಪಿ ಚೇಂದ್ರ ಇಂದ್ರಿಯೈಃ | ಧನನಾಮೈತತ್ | ಸ್ವಸಂಬಂಧಿಭಿರಸ್ತುಭ್ಯಂ ದಾತವ್ಯೈರ್ಧರ್ಮೈಃ ಸಹಾ-
ಸ್ಥಾನಾಗಚ್ಛಂತು | ತಥಾ ಮರುತಃ ಸಪ್ತಗಣರೂಪಾ ಏಕೋನಪಂಚಾಶತ್ಕಂಖ್ಯಾಕಾ ಈದ್ಯುಜ್ ಚಾನ್ಯಾ-
ದ್ಯುಜ್ ಚೇತ್ಯೇವಮಾದಿನಾಮಾನೋ ದೇವಾ ಮರುದ್ವಿಃ ಸ್ವಾವಯಂವಭೂತೈಃ ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದಿರೂಪೇಣ
ವರ್ತಮಾನೈರ್ವಾಯುಭಿಃ ಸಹಾಸ್ಥಾನಾಗಚ್ಛಂತು | ತಥಾದಿತಿರಖಂಡನೀಯಾದೀನಾ ವಾ ದೇವಮಾತಾ-
ದಿತ್ಯೈಃ ಸ್ಯಕೀಯೈಃ ಪುತ್ರೈಃ ಸಹ ನೋಽಸ್ತುಭ್ಯಂ ಶರ್ಮ ಸುಖಂ ಯಂಸತ್ | ಯಚ್ಛಂತು || ಗಮಂತು |
ಲೋಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಛಂದಸ್ಸುಭಯಥೇತಿ ರ್ಪುರಾರ್ಥಧಾತುಕತ್ವೇನ
ಐಶ್ವಾನ್ಯಭಾವಾದ್ಧ ಮಹನೇತ್ಯಾದಿನೋಪಧಾಲೋಪಾಭಾವಃ | ಯಂಸತ್ | ಯಮ ಉಪರಮೇ | ಲೇಟ್ಯ-
ದಾಗಮಃ | ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟೀತಿ ಸಿಸ್ ||

ಶ್ರುತಿಗವಾರ್ಥ

ಅಂಗಿರಸಾಂ—ಅಂಗಿರಸ್ತಂಬ ಋಷಿಗಳ | ಸಾಮುಭಿಃ—ಗಾನರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ | ಸ್ತೋತ್ರಯಿ-
ಮಾನಾಃ—ಸ್ತುತಿಸಲ್ಲಡುವ | ದೇವಾಃ—ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ | ಅವಸಾ—ರಕ್ಷಣೆಯೊಂದಿಗೆ ಅಥವಾ (ನಮಗೆ
ಕೊಡಬೇಕೆಂದಿರುವ) ಅನ್ನದೊಂದಿಗೆ | ನಃ—(ಭಕ್ತರಾದ) ನಮ್ಮನ್ನು | ಉಪ ಆ ಗಮಂತು—ಸಮೀಪಿಸಿ ಬಂದು
ಸೇರಲಿ | ಇಂದ್ರೈಃ—ಇಂದ್ರನು | ಇಂದ್ರಿಯೈಃ—(ನಮಗೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂದಿರುವ) ತನ್ನ ಧನಗಳೊಂದಿಗೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ
ಬಂದು ಸೇರಲಿ | ಮರುತೈಃ—ಮರುತ್ತುಗಳು | ಮರುದ್ವಿಃ—ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದಿರೂಪಗಳಾದ ತಮ್ಮ ಅವಯವಗಳ
ಕೊಂದಿಗೆ (ನಮ್ಮನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಲಿ) | ಅದಿತಿಃ—ಆ ದೇವಮಾತೆಯಾದ ಅದಿತಿಯೂ ಸಹ | ಅದಿತ್ಯೈಃ—ತನ್ನ
ಪುತ್ರರಾದ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಶರ್ಮ—ಸುಖವನ್ನು | ಯಂಸತ್—ಕೊಡಲಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಂಗಿರಸ್ತಂಬ ಋಷಿಗಳ ಗಾನರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಲಡುವ ಸಕಲದೇವತೆಗಳೂ ತಮ್ಮ
ರಕ್ಷಣೆಯೊಂದಿಗೆ ಭಕ್ತರಾದ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ಬರಲಿ. ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಧನಗಳೊಂದಿಗೂ, ಮರುತ್ತುಗಳು ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಣಾ
ಪಾನಾದಿರೂಪವಾದ ತಮ್ಮ ಅವಯವಗಳೊಂದಿಗೂ ದೇವಮಾತೆಯಾದ ಅದಿತಿಯು ತನ್ನ ಪುತ್ರರಾದ ದೇವತೆ
ಗಳೊಂದಿಗೂ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ನಮಗೆ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಲಿ.

English Translation

May the gods, who are to be lauded by the hymns of the Angirasaas, come hither for our protection ; may Indra with his treasures, the Marutas with the vital airs, and Aditi with the A'dityas, (come and) give us felicity.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಂಗಿರಸಾಂ ಸಾಮುಛಿಃ—ಅಂಗಿರಸ್ ಎಂಬ ಮುಖಿಯ ಅಥವಾ ಮುಖಿಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ಇದೇ ಭಾಗದ ೧೦೦ನೇ ಸೂಕ್ತದ ೪ನೇ ಮುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುವುದು.

**ತಂ ಹಾಂಗಿರಾ ಉದ್ಗೀರ್ಥಮುಸಾಸಾಂಚೆಕ್ರ ಏತಮು |
ವಿನಾಂಗಿರಸಂ ಮನ್ಯಂತೇಽಂಗಾನಾಂ ಬುದ್ಧಿಃ ||**

(ಛಾಂ. ಉ. ೧-೨-೧೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಇವರ ಉಪಾಸನಾಕ್ರಮವನ್ನೂ ಗಾನರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಇವರಿಗೆ ರುವ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಇಂದ್ರಿಯೈಃ—ಸ್ವಸಂಬಂಧಿಭಿರಸ್ಮಭ್ಯಂ ದಾತವ್ಯೈರ್ಧನೈಃ | ನಮಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಧನಗಳೊಂದಿಗೆ ಎಂದು ಇಂದ್ರಿಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರನ ಧನವೆಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಇಂದ್ರವಜ್ರಾಪ್ತೇ ಇಂದ್ರಿಯತಪ್ತೇನೋಚ್ಯತೇ | ಯೇ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಿಯಾ ದೇವಾಪ್ತೈಸ್ತಥ ಇಂದ್ರ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರಿಯರಾದ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಎಂದು ಸ್ವದಂಪತಿಮಿಗಳೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಂದ್ರಿಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರನ ಅನಾಧಾರಣವಾದ ಶಕ್ತಿ, ಧನ, ತೃಪ್ತಿ ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ (ಇದೇ ಭಾಗದ ೧೦೨ನೇ ಸೂಕ್ತದ ೧ನೇ ಮುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ) ಇಲ್ಲಿ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಮರುದ್ಭಿಃ—ಸ್ವನಯನಧೂತೈಃ ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದಿರೂಪೇಣ ವರ್ತಮಾನೈಃ ವಾಯುಛಿಃ ಸಹ | ತಮ್ಮ ಅವಯವಗಳಾದ ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದಿರೂಪಗಳಾದ ವಾಯುಗಳೊಂದಿಗೆ ಎಂದರೆ ಸಮಸ್ತ ಶಕ್ತಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಎಂದರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಗಮಂತು—ಗಮೌಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿಗೆ ಅಂತಾದೇಶ ಏರುಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಘಿಗೆ ಲುಕ್. ಆದುದರಿಂದ ಛಂದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯದ್ಭುಪಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಬಾತ್ಯಾತಿವೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಧಾರೋಪ ಪ್ಪಾ ಪ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಛಂದಸ್ಸುಭಯಘಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಿಗೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕಸಂಕ್ಷೇಪ ಇರುವುದರಿಂದ ಜಾತ್ಯನೇ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಗಮಹನೇಷ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾರೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆತಿಜಂತದ ಪರವಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ತ್ರಿಯಮಾನಾಃ—ಪ್ಪುಜ್ಞ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಇವಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಠರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾಪಚ್ಛ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತ್ಯಾದಿಗೆ ಸಪ್ತ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕೆ ಯುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕ್. ಅಕ್ಯತ್ ಸಾರ್ವ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಚಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಅನೇಮುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨೨) —ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮುಕ್ತಾಗಮ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಕ್ಕೆ ಆನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದರಿಂದ ಯಕ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಇಂದ್ರಿಯೈಃ—ಇಂದ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರಿಯಮಿಂದ್ರಲಿಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಘರ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಅಯನೇಯೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಯಾದೇಶ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ. ಚಿತಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಂಸತ್—ಯನು ಉಪರಮೇ. ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆಕ್ಲಲೋಪಃ—(೩-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂಲೇಟಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಿಪ್. ಧಾತುವಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ. ಅತಿಙಂತದ ಪರದಲ್ಲೆರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

ಕೃತಿತಾಪಃ

ತನ್ನ ಇಂದ್ರಸ್ತದ್ವರುಣಸ್ತದಗ್ನಿಸ್ತದರ್ಯಮಾ ತತ್ಸವಿತಾ ಚ ನೋ
ಧಾತ್ |

ತನ್ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ಮಾನುಹಂತಾಮದಿತಿಃ ಸಿಂಧುಃ
ಪೃಥಿವೀ ಉತ ದ್ಯಾಃ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತತ್ | ನಃ | ಇಂದ್ರಃ | ತತ್ | ವರುಣಃ | ತತ್ | ಅಗ್ನಿಃ | ತತ್ | ಅರ್ಯ-
ಮಾ | ತತ್ | ಸವಿತಾ | ಚನಃ | ಧಾತ್ |

ತತ್ | ನಃ | ಮಿತ್ರಃ | ವರುಣಃ | ಮಮಹಂತಾಂ | ಅದಿತಿಃ | ಸಿಂಧುಃ |
ಪೃಥಿವೀ | ಉತ | ದ್ಯೌಃ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯದಸ್ಮಾಭಿಃ ಪ್ರಾರ್ಥ್ಯಮಾನಮನ್ನಮಸ್ತಿ | ಚನ ಇತ್ಯನ್ನನಾಪು | ತತ್ತಾದೈತಂ ಚಿನೋಽನ್ನಂ
ನೋಽಸ್ತುಭ್ಯಮಿಂದ್ರೋ ಧಾತ್ | ದಧಾತು | ದಧಾತು | ಏವಂ ತದ್ವರುಣ ಇತ್ಯಾದಾವಪಿ ಯೋಜ್ಯಂ |
ತದಿದಮಿಂದ್ರಾದಿಭಿರ್ದತ್ತಮಸ್ತುದೀಯಮನ್ನಂ ಮಿತ್ರಾದಯೋ ಮಮಹಂತಾಂ | ಪೂಜಯಂತು | ಪಾಲ-
ಯಂತಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಚನಃ | ಚಾಯ್ಯ ಪೂಜಾನಿಶಾಮನಯೋಃ | ಚಾಯೇರನ್ನೇ ಹೃತ್ಯಕ್ಷ | ಉ. ೪-೧೯೯
ಇತ್ಯಸುನ್ ನುಡಾಗಮಕ್ಲ ಧಾತೋರ್ಹೃತ್ಯಕ್ಷಂ ಚ | ವಲಿ ಲೋಪಃ | ನಿಶ್ಚಾ ದಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ಯಂ |
ಧಾತ್ | ಭಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್ ಲಿಟ ಇತಿ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಯಾಂ ಲುಜ್ | ಗಾತಿಷ್ಟೇತಿ ಸಿಚೋ ಲುಕ್ ||

ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥ

ತತ್—ನಮ್ಮಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿತವಾದ | ಚನಃ—ಅನ್ನವನ್ನು | ನಃ—ನಮಗೆ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು |
ಧಾತ್—(ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ) ಕೊಡಲಿ | ತತ್—ಅ ಅನ್ನವನ್ನು | ವರುಣಃ—ವರುಣನೂ (ಕೊಡಲಿ) | ತತ್—
ಅದನ್ನು | ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯೂ | ತತ್—ಅ ಅನ್ನವನ್ನು | ಅರ್ಯಮಾ—ಅರ್ಯಮನೂ | ತತ್—ಅದನ್ನು |
ಸವಿತಾ—ಸವಿತೃವೂ ಕೊಡಲಿ | ನಃ ತತ್—ನಮ್ಮ (ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ದತ್ತವಾದ) ಅ ಅನ್ನವನ್ನು | ಮಿತ್ರಃ—
ಮಿತ್ರನೂ | ವರುಣಃ—ವರುಣನೂ | ಅದಿತಿಃ—ಅದಿತಿಯೂ | ಸಿಂಧುಃ—ಸಾಗರಾಧಿವೇವತಿಯೂ | ಪೃಥಿವೀ—
ಪೃಥಿವಿಯೂ | ಉತ—ಮತ್ತು | ದ್ಯೌಃ—ದ್ಯುಲೋಕಾಧಿವೇವತಿಯೂ | ಮಮಹಂತಾಂ—ರಕ್ಷಿಸಲಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ನಾವು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ ಅನ್ನವನ್ನು ನಮಗೆ ಇಂದ್ರನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿಕೊಡಲಿ. ಅದರಂತೆಯೇ ವರುಣನೂ,
ಅಗ್ನಿಯೂ ಅರ್ಯಮನೂ ಮತ್ತು ಸವಿತೃವೂ ಕೊಡಲಿ. ಆ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ದತ್ತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಮಿತ್ರನೂ
ವರುಣನೂ ಅದಿತಿಯೂ ಸಾಗರಾಧಿ ವೇವತಿಯೂ ಪೃಥಿವಿಯೂ ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕಾಧಿವೇವತಿಯೂ ರಕ್ಷಿಸಲಿ.

English Translation

May Indra, may Varuna, may Agni, may Aryaman, may Savitri,
bestow upon us that food (which we solicit); and may Mitra, Varuna, Aditi,—
ocean, earth and heaven, preserve it (to us).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು |

ಚನಃ—ಅನ್ನನಾಮಗಲಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವವರಿಂದ ಚನಃ ಎಂದರೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಎಂದರ್ಥ. (ನಿ. ೬-೧೬)

ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಧಾತ್, ಮಮಹಂತಾಂ ಎಂಬ ಎರಡು ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳಿವೆ. ಚೆನಃ ಧಾತ್ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳು ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡಲಿ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಪುನಃ ಮಮಹಂತಾಂ ಎಂದಿದೆ. ಮಹಂತಿ ಎಂಬ ಪದವೂ ಸಹ ದಾನಕರ್ಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೧೯).

ಯದೀ ನಾಜಸ್ಯ ಗೋಮತಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಶ್ಚೈಶ್ಚೋ ಮಂಹತೇ ಮಘಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೦೩)

ಅಸ್ಯೇದಿಂದ್ರೋ ಮದೇಷ್ವಾ ವಿಶ್ವಾ ವೃತ್ತಾನಿ ಜಿಘೃತೇ |

ಕೂರೋ ಮಘಾ ಚ ಮಂಹತೇ ||

(ಮು. ಸಂ. ೯-೧-೧೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಂಹತೇ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯಚ್ಛಿತಿ ಎಂದರ್ಥ. ಅದರ ಪೃತ್ಯಕವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮಂಹ್ ಧಾತುವಿಗೆ ವಿಶೇಷಾರ್ಥವಿದೆ. ಈ ಪದವು ಕುತ್ಸ ಆಂಗರಸನ ಎಲ್ಲಾ ಸೂಕ್ತಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಪೂಜ್ಯವಾದುದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿ ಎಂದರ್ಥವೆಂದು ಮೊದಲನೆಯ ಎಂದರೆ ೧-೯೪-೧೬ನೇ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದೇ ಅರ್ಥವು ಕೊನೆಯವರೆಗೂ ಅನುಸೂಕ್ತವಾಗಿ ಅನುಸರಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಕೊಟ್ಟ ಅನ್ನವನ್ನು ಮಿತ್ರಾದಿಗಳು ನನುಗೆ ಅರ್ಪವಾದುದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ; ಅಥವಾ ವೃದ್ಧಿ ಪಡಿಸಲಿ ಎಂದಾದರೂ ಆಗಬಹುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯೆ

ಆರ್ಯಮಾ—ಶ್ಚನ್ನೈ ಕ್ಷನ್—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಥಮಾವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಚೆನಃ—ಚಾಯ್ಯ ಪೂಜಾನ್ವಿಶಾಮನಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಜಾಯೇರನ್ನೇ ಹ್ರಸ್ವಕ್ಕೆ—(ಉ. ಸೂ. ೪-೬೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸಂನ್ವಿಯೋಗದಿಂದ ನುಡಾಗಮು. ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಲೋಪೋವ್ಯೋರ್ವಲಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ನಕಾರನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಲೋಪ. ಚೆನಸ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪುತ್ರೈವು ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಿತ್ತೈಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಾತ್ — ಧುಧಾತ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಪ್ರಾರ್ಥನಾರೂಪಅರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ಲಿಲಜ್ಲಿಲಿಟಿಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪಿಗೆ ಇತಕ್ಕೆ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಗಾತಿಸ್ತಾ ಘುಸಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಬಹುಲಂಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಞಯೋಗೇಽಪಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಹಂತನಿಘಾತಸ್ಯರ ಬರುತ್ತದೆ. ಉಳಿದ ಪದಗಳು ಹಿಂದೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಗಳಾಗಿವೆ. || ೩ ||

ನೂರ ವಳನೇ ಸೂಕ್ತವು ಸಮಾಪ್ತಿಯಾಯಿತು.

ನೂರ ಎಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

—:—

ಯ ಇಂದ್ರಾಸ್ತೀ ಇತಿ ತ್ರಯೋದಶಚರ್ಚಂ ತೃತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ಕುತ್ಸಸ್ತಾಪ್ತಂ ತ್ರೈಷ್ಠಭ-
ಮೈಂದ್ರಾಗ್ನಂ | ತಥಾ ಚಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ಯ ಇಂದ್ರಾಸ್ತೀ ಸಪ್ತೋನೈಂದ್ರಾಗ್ನಂ ತ್ರಿತಿ | ವಿನಿಯೋಗೋ
ಲೈಂಗಿಕಃ ||

ಅನುವಾದವು—ಯ ಇಂದ್ರಾಸ್ತೀ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನಾರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ
ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹದಿಮೂರು ಮಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಕುತ್ಸನು ಮುಷಿಯು. ಇಂದ್ರಾಸ್ತೀಗಳು
ದೇವತೆಯು. ತ್ರೈಷ್ಠವ್ ಭಂದಸ್ತು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ— ಯ ಇಂದ್ರಾಸ್ತೀಸಪ್ತೋನೈಂದ್ರಾಗ್ನಂ ಎಂದು
ಹೇಳಿರುವುದು. ವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು.

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೧೦೮

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೬ || ಸೂಕ್ತ— ೧೦೮ ||

ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೨ || ವರ್ಗ— ೨೬, ೨೭ |

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತಂ ಪೈ— ೧೩ ||

|| ಮುಷೀ—ಕುತ್ಸ ಅಂಗಿರಸಃ

|| ದೇವತಾ— ಇಂದ್ರಾಸ್ತೀ ||

|| ಭಂದೇ— ತ್ರೈಷ್ಠವ್ ||

ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರೀ

ಯ ಇಂದ್ರಾಸ್ತೀ ಚಿತ್ರತಮೋ ರಥೋ ವಾಮುಭಿ ವಿಶ್ವಾನಿ

ಭುವನಾನಿ ಚಷ್ಟೇ |

ತೇನಾ ಯಾತಂ ಸರಥಂ ತಸ್ತುವಾಂಸಾಥಾ ಸೋಮಸ್ಯ ಪಿಬತಂ

ಸುತಸ್ಯ || ೧ ||

ಪರ್ವಣಿ

ಯಃ | ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಇತಿ | ಚಿತ್ರತಮಃ | ರಥಃ | ವಾಂ | ಅಭಿ | ವಿಶ್ವಾನಿ |

ಭುವನಾನಿ | ಚಷ್ಟೇ |

ತೇನ | ಆ | ಯಾತಂ | ಸರಥಂ | ತಸ್ತು ವಾಂಸಾ | ಅಥ | ಸೋಮಸ್ಯ | ಪಿಬ-

ತಂ | ಸುತಸ್ಯ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ದೇ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಚಿತ್ರತಮೋತಿಶಯೇನ ಜಾಯನೀಯೋ ವಾಂ ಯುವಯೋಃ ಸಂಭಂಜೀ ಯೋ ರಥೋ ವಿಶ್ವಾನಿ ಭುವನಾನಿ ಭೂತಜಾತಾನ್ಯಭಿಚಷ್ಟೇ ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಪಶ್ಯತಿ | ಸುವರ್ಣಮಯತ್ರಾತ್ ರತ್ನಖಚಿತತ್ರಾಚ್ಚ ಸ್ವಪ್ರಭಾಭಿಃ ಕೃತ್ವಾಂ ಚಗದ್ವಾಸಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತೇನ ರಥೇನಾ ಯಾತಂ | ಅಸ್ಮದ್ಭಿಜ್ಜನಾಗಚ್ಚೇತಂ | ತಸ್ತುಂ ಸರ್ಯಾಯೇಣ | ನೇತ್ಯಾದ | ಸರಥಂ ಸಮಾನಮೇಕಂ ರಥಂ ತಸ್ತುವಾಂಸಾ ಯುಗಪದೇನ್ನಾಸ್ತಿ ತವಂತೌ ಯುವಾವಾಗಚ್ಚೇತಂ | ನ ಸರ್ಯಾಯೇಣೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಥಾಗಮನಾನಂತರಂ ಸುತಸ್ಯ ಯುಕ್ತಿಗ್ನಿರಭಿಷುತಂ ಸೋಮಸ್ಯ ಸೋಮಂ ಸ್ವಾಂತಲಕ್ಷಣಂ ತದೇಕದೇಶಂ ವಾ ಪಿಬತಂ || ವಾಂ | ಯುಷ್ಕದಸ್ಮದೋಃ ಪಷ್ಕೀಚಿತುರ್ಥಿತ್ಯಾದಿನಾ | ಪಾ. ೮.೧-೨೦ | ಪಷ್ಕೀದ್ವಿವಚನಸ್ಯ ವಾಮಾದೇಶಃ | ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಚಷ್ಟೇ | ಚೈರ್ಜಿ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ | ಅತ್ಯ ಪ್ರಕಾಶನಾರ್ಥಃ | ಅದಾದಿತ್ರಾಚ್ಚೈವೋ ಲುಕ್ | ಸ್ವೋಃ ಸಂಯೋಗಾದ್ಯೋರಿತಿ ಕಲೋಪಃ | ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇದಿತಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತೇತ್ಯೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಯದ್ವ್ಯಕ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮಿತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಸರಥಂ | ಸಮಾನತ್ರಾಸೌ ರಥಕ್ಸ ಸರಥಃ | ಸಮಾನಸ್ಯ ಛಂದಸೀತಿ ಸಭಾವಃ | ಸರಾದಿಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲನಿತ್ಯುತ್ರರವಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ತಸ್ತುವಾಂಸಾ | ಷ್ವಾ ಗತಿವಿವೃತ್ತೌ | ಲಿಟಃ ಕ್ಷಸುಃ | ದ್ವಿವಚನೇಂ | ಶರ್ಪೂರ್ವಾಃ ಖಯಃ | ವಸ್ತೀಕಾಜಾಭ್ಯಸಾಮಿತೀಡಾಗಮುಃ | ಅತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚೇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತ್ಯಾಕಾರಃ | ಸೋಮಸ್ಯ | ತ್ರಿಯಾಗ್ರವಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಕರ್ಮಣಃ ಸಂಪ್ರದಾನತ್ರಾಚ್ಚತುರ್ಥಾರ್ಥೇ ಪಷ್ಕೀ ||

! ప్రతిపదార్థ !

ఇంద్రాగ్ని—ఎల్ల ఇంద్రాగ్నిగళే | నాం—నిమగ్నే నేందుదా | తిత్తతమః—అత్యంత మనోహరవదాదుల ఆద యో రథః - యావ రథవు | విత్వాని భువనాని—సమస్త భూతజాతగళన్నా | అభి-
 ణిష్ట్యే—అభిముఖవాగద్దు నోడుత్పదీయో (ప్రతితయనాగ బేళగుత్పదీయో) | తేన రథేన—ఆ రథ
 దల్లి | శరణం—(ఇబ్బరం) ఒందే రథదల్లి | తస్మి నాంనా— ఒట్టిగే శుశకవరాగి | ఆ యాతం—
 (నమ్మ యజ్ఞ క్షే) దయనూడిం | అథ—అనంతర | సుతస్య—(మత్తిక్కగళు) హండిచ | నోణమస్య—
 నోణమరసద (భాగవన్ను) | పిబతం—శుడియం ||

భావార్థ

ఎల్ల ఇంద్రాగ్నిగళే, సమస్తభూతజాతగళన్నా ఆత్మర్యకరనావ రితియల్లి బేళగువ ఫిమ్మ
 మనోహరవద రథదల్లి ఇబ్బరం ఒట్టిగే ఒందే శాలదల్లి శుశకవరాండు వమ్మ యజ్ఞక్షే దయనూడి.
 బంద నంతర మత్తిక్కగళు హండిచ నోణమరసద భాగవన్ను శుడియం.

English Translation

Indra and Agni, sitting together in your car,—that wonderful car
 which illuminates all beings, approach and drink of the effused Soma juice.

విశేషవిషయగళ:

ఇంద్రాగ్ని—ఇంద్రాగ్నిగళ సాహజర్యవన్నా, ఆ సాహజర్యద ప్రభావవన్నా తిళయలు మోనలు
 అగ్నియ స్వరూపవన్ను తిళయబేళు. అనంతర ఆ స్వరూపవిశేషవు అగ్నిగూ ఇంప్రెస్సగూ ఇరతక్యే సహజ
 వాద సాహజర్యవన్ను తిళసుత్తదే.

దివస్వరి ప్రథమం జజ్జ్లే అగ్నిరస్మద్ద్వితీయం పరి జాతేనోదాః |
 త్వతీయమపున నృమణా అజస్రమింధాన చినం ఐరతే స్యాధిః ||

(మ. సం. ౧౦-౪౫-౧)

ఇదం త చిళం పర లూ త చిళం త్వతీయేన జ్యోతిషా సే వితస్య |

(మ. సం. ౧౦-౫౬-౧)

ఇత్యాదిసంహితావ్యాగళు అగ్నియ మూరు రుదగళల్లి తన్న అత్తిత్వవన్ను ప్రకాశపడిశుశువనేండు
 తిళసుత్తవే. ఇదన్నే నిరుక్తకారరూ సహ

తమశువంశ్చైత్రే ధాభావాయ ప్రథివ్యామంతరిక్షే దివితి కాశప్రోణోః |

(స. ౬-౬౪)

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಎಂದರೆ, ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾತ್ಮನಾಗಿಯೂ, ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯು ದ್ಯೂಪದಿಂದಲೂ, ಸೃಷ್ಟಿಯಮೇಲೆ ಯಜ್ಞಾಗ್ನಿಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ನಿಯು ಅವಿಷ್ಕೃತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಮೂರು ರೂಪಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರಾಣಿಗಳ ಸಹಜವಾದ ಸಾಹಚರ್ಯವು ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ,

ತದ್ವಾ ಏಷ ಏವೇಂದ್ರಃ | ಯ ಏಷ ತಪಕ್ಕೆಭೈಷ ಏವ ವೈತೋ ಯಚ್ಚಂದ್ರಮಾಃ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧-೬-೧೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಇಂದ್ರನಿಗೂ, ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯನಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತವೆ ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾತ್ಮರೇ ಆಗಿರುವ ಇಂದ್ರಾಣಿಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಒಂದೇ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡುಬರುವ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವುದೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ.

ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ವಿದ್ಯುದ್ದೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಗೂ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಸಹ ಸಾಹಚರ್ಯವು ವ್ಯಕ್ತವಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ಅಂಶವನ್ನು ಇದೇ ಸೂಕ್ತದ ಮೂರನೆಯ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತದೆ. ಮೂರನೆಯದಾಗಿ ಯಜ್ಞಹುತಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹಂಚುವಾಗ ಇಂದ್ರನೇ ಪ್ರಧಾನ ದೇವನಾದುದರಿಂದ ಇವರಿಬ್ಬರ ಸಂಬಂಧವು ಉಳಿದ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಇರತಕ್ಕ ಸಂಬಂಧಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ನಿಕಟವಾದುದು. ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಪ್ರಜಾಸತಿಯ ಎರಡು ಭುಜಗಳಾಗಿರಬಹುದು.

ತಾಭ್ಯಾಂ ನೈ ನಾ ಸರ್ವಮನ್ನಂ ಪ್ರಯಚ್ಛೇತಿ ಕೌ ನೈ ಮಾ ಉಪೂ ಭೂತಾ ಪ್ರಪದ್ಯೋಥಾಂ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೨-೪-೧-೪೦)

ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಪ್ರಜಾಸತಿಯ ಭುಜಗಳೇ ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಸೂರ್ಯನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಬೆಳಕನ್ನು ಹರಡುವ ವರಾದ್ದರಿಂದ.

ಯಾಶ್ವೇ ಅಗ್ನೇ ಸೂರೋ ರುಚಿಃ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೨-೪-೨-೨೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸೂರ್ಯಾತ್ಮರಾದ ಇಂದ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಬೆಳಕನ್ನು ಹರಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಈ ಸೂರ್ಯನು ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ಚಕ್ಷುಸ್ಸು. ಈ ತೇಜೋರೂಪವಾದ ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಲೋಕವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬೆಳಗಿಸುವನು ಮತ್ತು ಒಟ್ಟಿಗೆ ನೋಡುವನು.

ಅಭಿಷ್ಠೇ—ಅಭಿಷತ್ಯತಿ | ಅಭಿಮುಖನಾಗುವು ನೋಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪವಕ್ಕೆ ಸಂಯಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅನಂತರ ದರ್ಶನೇನಾತ್ರ ತದ್ದೇತುಭೂತಂ ಗಮನಂ ಲಕ್ಯತೇ | ದರ್ಶನಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ಗಮನವೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಈ ಪದವು ಬರುವ ಕಡೆಗಳ ಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ಪ್ರಯೋಗ ವಿರುವ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಉದಪರಿಸಿ ಅಭಿಷತ್ಯತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. (೧೦-೨೨; ೧೩-೨೬).

ಇಂತಹ ವರ್ಣನೆಯು ಬರುವ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ, ವರುಣ, ಇಂದ್ರ, ಅಗ್ನಿ, ಸೂರ್ಯ ಈ ದೇವತೆಗಳ ಲೋಕಯಾತ್ರಾ ಕಾರ್ಯವೂ, ಲೋಕಪ್ರಕಾಶನಕಾರ್ಯವೂ ಸಮಾನವಾಗಿದೆ.

ಋಷು ಮರ್ತೇಷು ವೃಜಿನಾ ಚ ಪೌನ್ದ್ರಭಿ ಚಷ್ಟೇ ಸೂರೋ ಆರ್ಯ ಏವಾನ್ |
(ಋ. ಸಂ. ೬-೫೧-೨)

ಅಭಿ ಯೋ ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾನಿ ಚಷ್ಟೇ ಸ ಮನ್ಯುಂ ಮರ್ತ್ಯೇಷ್ವಾ ಚಿಕ್ಷೇತ |
(ಋ. ಸಂ. ೬-೬೧-೧)

ಇತ್ಯಾದಿಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವಂತೆಯೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸೂರ್ಯಾಕ್ಷರಾನ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳ ಏಕಕಾಲಿಕವಾದ ಲೋಕವಿಕ್ಷೇಪವೂ, ಲೋಕಪ್ರಕಾಶನವೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

§ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಚಿತ್ರತಮಃ—ಅತಿಶಯೇನ ಚಿತ್ರಃ ಚಿತ್ರತಮಃ ಅತಿಶಾಯಿನೇ ತಮದಿಷ್ಯಸೌ—(ಋ. ಸೂ. ೫-೩-೫೫)
ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ವಾಮ್—ಯುಷ್ಯದ್ ಶಬ್ದ. ಪಷ್ವೀ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಯುಷ್ಯದಸ್ಯದೋಃ ಪಷ್ವೀ-ಚಿತುರ್ಥಿ—(ಋ. ಸೂ. ೮-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಷ್ವೀದ್ವಿವಚನಾಂತಕ್ಕೆ ವಾಮಾದೇಶ. ನಿಘಾತಯುಷ್ಯದಸ್ಯದಾದೇಶನೆಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಚಿಷ್ಟೇ—ಚಿಷ್ಟಿಹ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತ್ತ-ಆತ್ಮನೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ತಪಃ—(ಋ. ಸೂ. ೨-೪-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಪಿಗೆ ಲಟ್. ಸ್ವೋ ಸಂಯೋಗಾದ್ಯೋರಂತೇಚಿ (ಋ. ಸೂ. ೮-೨-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಸಂಯೋಗಾದಿ ಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಕ ಸ್ಪೃತ್ತದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಚಿತ್ತ. ಶಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಋ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವು ಅನುದಾತ್ತೇತ್ರಾದ್ಯಮರಿಂದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ವ್ಯವಹಿತವಾದರೂ ಯಜ್ಜಬ್ಬ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ (ಋ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಾತಮ್—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಶಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸರಥಮ್—ಸಮಾನಶಬ್ದಸೌ ರಥಶ್ಚ ಸರಥಃ ಸಮಾನಸ್ಯೃಛಂದಿಸ್ಯ—(ಋ. ಸೂ. ೯-೩-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಭಾವ. ಪರಾದಿತ್ವಂದಿಸಿ ಬಹುಲಮ್ (ಋ. ಸೂ. ೬-೨-೧೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಸದಾಚ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಸ್ಮಿನ್ವಾಂಸಾ—ಷ್ಠಾ ಗತಿಸಿನ್ಯತ್ಕೌ ಧಾತು. ಲಿಟಿಗೆ ಕೃಸುಕೃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಸುರಾದೇಶ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ತರ್ಪೂರ್ವಾಃಖಿಃಖಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ತಕಾರಶೇಷ. ಧಾತುವು ಏಕಾಚಾಗುದರಿಂದ ವಸ್ಯೇಲ್ಯಕಾಚಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸುವಿಗೆ ಇಡಾಗಮ ಆತೋಲೋಪ ಇಟಿಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಸ್ಮಿನ್ವಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾದ್ವಿನಚನಕರನಾದಾಗ ಸುಪಾಂಸು-ಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಗು. ನುಮಾಗಮ. ಅನುಸ್ವಾರ. ತಸ್ಮಿನ್ವಾಂಸಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಥ—ನಿವಾತಸ್ಯ ಚೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೋಮಸ್ಯೈ—ಸಂಪ್ರದಾನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಮ್—ಎಂಬ ವಚನನಿರೂಪಣೆಯಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರದಾನಸಂಕ್ಷೇಪ ಬರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪಷ್ಠಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಿಬತಮ್ — ಪಾ. ಪಾನೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಮಾದೇಶ ಸಾಘೃತ್ಯಧ್ಯಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಿಬಾದೇಶ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

~*~*~*~*~

ಸಹಿತಾಶಾಹಿಃ

ಯಾವದಿದಂ ಭುವನಂ ವಿಶ್ವಮಸ್ತುರುವ್ಯಚಾವರಿಮತಾ ಗಭೀರಂ
ತಾನಾ ಅಯಂ ಪಾತನೇ ಸೋಮೋ ಅಸ್ತರಮಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ
ಮನಸೇ ಯುವಭ್ಯಾಂ || ೨ ||

ಕವಿಗಳು:

ಯಾವತಃ | ಇದಂ | ಭುವನಂ | ವಿಶ್ವಂ | ಅಸ್ತಿ | ಉರು ವ್ಯಚಾ | ವರಿಮತಾ |
 ಗಭೀರಂ |

ತಾನಾನ್ | ಅಯಂ | ಪಾತವೇ | ಸೋಮಃ | ಅಸ್ತು | ಅರಂ | ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಇತಿ |
 ಮನಸೇ | ಯುವ ವ ಭ್ಯಾಂ || ೨ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ವಿಶ್ವಂ ಸರ್ವಮಿದಂ ಭುವನಂ ಜಗದ್ಯಾವದಸ್ತಿ ಯಾವತ್ಪ್ರಮಾಣಂ ಭವತಿ | ಕೇವ್ಯಸಂ ಉರು-
 ವ್ಯಚಾ | ವಿಸ್ತೀರ್ಣವ್ಯಾಪನಂ | ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ವರಿಮತಾ ವರಿಮ್ನೋರುತ್ವೇನಾತ್ಮೀ-
 ಯೇನ ಗೌರವೇಣ ಗಭೀರಂ ಗಾಂಭೀರ್ಯೋಪೇತಂ | ಹೇ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಪಾತವೇ ಯುನಾಭ್ಯಾಂ ಪಾತುಂ
 ಸೋಮಸ್ತಾನಸ್ತು | ತಾವತ್ಪ್ರಮಾಣೋ ಭವತು | ತಥಾ ಮನಸೇ ಯುವಯೋರಂತಃಕರಣಾಯಾರಂ
 ಸ ಸೋಮಃ ಪರ್ಯಾಪ್ತೋ ಭವತು || ಉರುವ್ಯಚಾ | ವ್ಯಚಿ ವ್ಯಾಚೀಕರಣೇ | ಅಸುನ್ | ವ್ಯಚೀಃ
 ಕುಟಾದಿತ್ವಮನಸೀತಿ ವಚನಾತ್ ಜ'ತ್ವಾಭಾವೇನ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಭಾವಃ | ಸೈವೋರ್ನಪುಂಸಕಾತ್ |
 ಪಾ. ೭-೧-೨೩ | ಇತಿ ಸೋಲೂಕಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ದಾದೇಶಃ | ವರಿಮತಾ |
 ಪೃಥ್ವಾದಿಭ್ಯ ಇಮನಿಜ್ಜೇತ್ಯುರುಶಬ್ದಾತ್ಪ್ರಸ್ಯ ಭಾವ ಇತ್ಯರ್ಥ ಇಮನಿಚ್ | ಪ್ರಿಯಸ್ಥಿರೀತ್ಯಾದಿನೋರು-
 ಶಬ್ದಸ್ಯ ವರಾದೇಶಃ | ಪುನರಪಿ ಭಾವಪ್ರತ್ಯಯೋಕ್ತೆತ್ರಿಶ್ಯಾಂದಸೀ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ತ್ಯತೀಯಾಯಾ
 ಲುಕ್ | ಯದ್ವಾ | ತ್ಯತೀಯಾಯಾಶ್ಯಾಂದಸಸ್ತುಡಾಗಮಃ | ತಾನಾನ್ | ತತ್ಪರಿಮಾಣಮಸ್ಯ | ಯತ್ರದೇ-
 ತೇಭ್ಯಃ ಪರಿಮಾಣೇ ವತುಸ್ | ಪಾ. ೫-೨-೩೯ | ಅ ಸರ್ವನಾಮ್ನ ಇತ್ಯಾತ್ಮಂ | ಪಾತವೇ | ಪಾ ಪಾನೇ |
 ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಿತಿ ತನೇಸ್ತ್ರತ್ಯಯಃ | ನಿಶ್ತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರತ್ಯಂ | ಅರಂ | ನಾಲಮೂಲಭ್ಯಲಿ-
 ಮಂಗುಲೀನಾಂ ನಾ ಲೋ ರಮಾಪದ್ಯತ ಇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ | ಮ. ೮-೨-೧೮ | ಇತಿ ಲಕ್ಷವಿಕ್ಲಬ್ಧಃ |
 ಯುವಭ್ಯಾಂ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಯಾಭಾವೇ ಕೇವೇ ಲೋಪ ಇತಿ ದಕಾರಲೋಪಃ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥಃ

ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ—ಎಲ್ಯ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀಗಳೇ | ವಿಶ್ವಂ—ಸಮಸ್ತವಾದ | ಇದಂ ಭುವನಂ—ಈ ಜಗತ್ತು |
 ಯಾವತಃ—ಎಷ್ಟುನುಟ್ಟಿಗೆ | ಉರುವ್ಯಚಾ—ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿಯೂ (ಹಾಗೆಯೇ) |
 ವರಿಮತಾ—ತನ್ನ ಗೌರವದಿಂದ | ಗಭೀರಂ—ಅತ್ಯಂತ ಗಾಢವಾಗಿಯೂ (ಆಳವಾಗಿಯೂ) | ಅಸ್ತಿ—ಇದೆಯೇ
 (ಆಸ್ತು) | ಯುವಭ್ಯಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ | ಪಾತವೇ—ಪಾಡಕ್ಕಾಗಿ | ಅಯಂ ಸೋಮಃ—ಈ ಸೋಮರಸವು |

ಶಾರ್ವಾ—ಅಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರವಾದುದೂ, ಅಳವಾದುದೂ ಅದ ಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ | **ಅಸ್ತು**—ಅಗರಲಿ | **ಮನಸೇ**—(ನಿಮ್ಮ) ಮನಸ್ಸಿಗೆ | **ಅಯಂ**—(ಈ ಸೋಮರಸವು) ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ಪಠ್ಯಾಪ್ತವಾಗರಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾನ್ನಿಗಳೇ, ಈ ಸಮಸ್ತಜಗತ್ತೂ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿಯೂ, ಹಾಗೆಯೇ ತನ್ನ ಗೌರವದಿಂದ ಗಾಢವಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆಯೋ, ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಈ ಸೋಮರಸವೂ ಸಹ ಅಷ್ಟೇ ವಿಸ್ತಾರವಾದುದೂ ಮತ್ತು ಅಳವಾದುದೂ ಅದ ಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಅಗರಲಿ. ಮತ್ತು ನಿಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವಷ್ಟು ಪಠ್ಯಾಪ್ತವಾಗರಲಿ.

English Translation

Vast as is the whole universe in expanse, and profound in depth, such, Indra and Agni, may this Soma be for your beverage, sufficient for your desires.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾನ್ನಿಗಳ ಸೋಮರಸದ ಪಾನಕ್ರಮವನ್ನೂ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರುವ ಸೋಮರಸದ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಸಮಸ್ತಜಗತ್ತಿನ ವಿಸ್ತಾರಕ್ಕೂ ಗಭೀರತೆಗೂ ಹೋಲಿಸಿದೆ.

ಉರುವ್ಯಚೋ—ಉರು ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ವ್ಯಚೇ ವ್ಯಾಪನಂ | ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಮತ್ತು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರವುಳ್ಳದ್ದು. ಈ ಪದವು ಅಧಿಕವಾಗಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಗೂ, ಅದಿತಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಈ ಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವ ವೈಶಾಲ್ಯದ ಅಧಿಕವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಉರುವ್ಯಚಿಸಾ ಮಹಿನೀ ಅಸಕ್ತತಾ ಪಿತಾ ಮಾತಾ ಚ ಭುವನಾನಿ ರಕ್ಷತೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೬-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ವಿಸ್ತಾರವನ್ನೂ,

ಭಗೋ ವಿಧಕ್ತಾ ಶವನಾವಸಾ ಗಮದುರುವ್ಯಚಾ ಅದಿತಿಃ ಶ್ರೋತು ಮೇ ಹವಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೫-೪೬-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಅದಿತಿಯ ಮಹತ್ತ್ವಪೂರಿತವಾದ ವೈಶಾಲ್ಯವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಇದರಂತೆಯೇ ವರಿಮತಾ ಎಂಬ ಪದವೂ ಸಹ ಈ ವಿಶ್ವತಿಯನ್ನೇ ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ವಿಸ್ತೀರ್ಣ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದಲೇ,

ಗಭೀರಂ—ಗಹನಾತೀತವಾದುದು. ಸೋಮನ ಮಹಿಮೆಯು ಯಾರಿಗೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗದೇ ಗಂಭೀರವಾದುದೂ ಗಹನಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಆಗಿದೆ.

ರಾಜೋದೇ ನು ತೇ ವರುಣಸ್ಯ ವ್ರತಾಢಿ ಬೃಹವ್ಲಭೀರಂ ತವ ಸೋಮ ಧಾಮ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೧-೩ ಅಥವಾ ೯-೮೮-೮)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ಅನುಪೂರ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಋ. ಸಂ. ೯-೮೮-೮ ನೇ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸೋಮನ ಗಂಭೀರವಾದ ಧಾಮದ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವರ್ಣನೆಯಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಆ ಮಹತ್ವಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಅಷ್ಟ ಅಧಿಕವಾದ ಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳ ಸೋಮರಸವು ನಿಮಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಇಂದ್ರನ ಸೋಮರಸಪಾನವು ಅತ್ಯಂತಿಯವಾದುದು. ಯಜ್ಞಕಾಲದಲ್ಲಿ,

ಶ್ರೀಣಿ ಸರಾಂಸಿ ಪೃತ್ಯಯೋ ದುದುಹ್ಯೇ ವಜ್ರಿಣೇ ಮಧು |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೨-೧೦)

ಇತ್ಯಾದಿಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವಂತೆ ಇಂದ್ರನು ತನಗೆ ಅದ್ವಿತವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಒಂದೇ ಗುಟುಕಿಗೆ ಮೂವತ್ತು ಘಟಗಳ ತುಂಬ ಕುಡಿದುದೂ, ಇವನ ಉದರದ ಕುಕ್ಷಿಯು ಸಾಗರದಂತೆ ಅಳವಾಗಿರುವುದೂ, ಇಂತಹ ಮಹತ್ವಕ್ರಿಯೆಗಳು ಇಂದ್ರನು ಅಧಿಕವಾದ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದುದೂ ಇದೇ ಛಾಂದ ೧೦೪ ನೇ ಸೂಕ್ತದ ೯ನೇ ಮುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನು ಸೋಮಪಾನ ಮಾಡುವಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಅಗ್ನಿಯ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ತೇಭೀರೇತಂ ಸಜೋಷಾ ನಾವಶಾನೋ ಋ ಗ್ನೀಃ ಪಿಬ ಜಿಹ್ವಯಾ ಸೋಮಮಿಂದ್ರೆ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩೫-೯)

ಇತ್ಯಾದಿಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಬೇಕಾದ ಸೋಮರಸಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಗ್ನಿಯ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ ಅರ್ಪಿಸಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳಿಗೆ ಪರ್ಯಪ್ತವಾಗುವಷ್ಟು ಸೋಮವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿಯೇಂದು ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ಕುರಿತು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಅರಂ—ಅಲಂ | ಪರ್ಯಾಪ್ತೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವಷ್ಟು ಪರ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿರಲಿ, ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ. ಪರ್ಯಾಪ್ತವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆಯೇ ಈ ಪದವು ಸಿದ್ಧವಾದುದು, ಸೇವಿಮು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ನಾಯನಾ ಯಾಹಿ ದರ್ಶತೇನುಃ ಸೋಮಾ ಅರಂಕೃತಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨-೧)

ಅರಂ ಕೃಣ್ಣಂತು ವೇದಿಂ ಸಮಗ್ನಿಮಿಂಧತಾಂ ಪುರಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೨೦-೪)

ಇತ್ಯಾದಿಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಅರಂಕೃತ ಅರಂಕೃಣ್ಣಂತು ಎಂದರೆ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೂ,

ತ್ವಮಗ್ನೇ ದ್ರವಿಸೋದಾ ಅರಂಕೃತೇ ತ್ವಂ ದೇವಃ ಸನಿತಾ ರತ್ನಧಾ ಅಸಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧-೨)

ಇತ್ಯಾದಿಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಜೆಮಾಡು, ಸೇವಿಮು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೂ ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ,

ದುರೋಕಶೋಚಿಃ ಕೃತುರ್ನ ನಿತ್ಯೋ ಜಾಯೇವ ಯೋನಾವರಂ ವಿಶ್ವಸ್ಮೈ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೬೬-೫)

ಸೋಮರುದ್ರಾ ಧಾರಯೇಥಾಮಸುಸುಂಠಿ ಪ್ರ ನಾಮಿಷ್ಟಯೋಽರತುಮತು |

(ಮ. ಸಂ. ೬-೭೪-೧)

ಇತ್ಯಾದಿಮುಕ್ತಗಂಧಿಯೂ ಸಪ ತ್ವಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವಷ್ಟು ಪರಾಶ್ರವನುಮು ಎಂಬರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರತಿಯಾ

ಉರುವ್ಯಚಾ — ವ್ಯಚ ವ್ಯಾಜೇಕರಣೇಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಅಸುನ್ — ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕುಟಾದಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಧಾತುವು ಸೇರಿದರೂ ವ್ಯಚಿಃ ಕುಟಾದಿತ್ವಮನಸಿ—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಅನಸಿ ಎಂದು ನಿವೇದನಗಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜುತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ತನ್ನಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸ್ವನೋರ್ನಪುಂಸಕಾತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲುಕ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಡಾ ದೇಶ. ಡಿತ್ವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ಕೃದುತ್ಪರವಪ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರಿಮತಾ—ಉರು ಶಬ್ದ. ಪೃಥ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಪೃಥ್ವಾದಿಭ್ಯ ಇಮನಿಚ್ ವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಸ್ಯಭಾವಃ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಮನಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಿಯೈಸ್ಮಿರಸ್ಮಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉರು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವರಾದೇಶ. ವರಿಮನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದರೂ ಪುನಃ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭಾವದಸವಾಗಿ ತಸ್ಯಭಾವಸ್ತೇತಲಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಸದಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ನಲೋಪಃ ಸ್ವಾತಿಪದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೨-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ. ತಲಂತಂಸ್ತ್ರಿಯಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವಾಗುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಪರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅಥವಾ ತೃತೀಯಾ ಪರವಾದಾಗ ಭಾವದಸವಾಗಿ ತುಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಾನಾನ್—ತದ ಶಬ್ದ. ತತ್ ಪರಿಮಾಣಂ ಅಸ್ಯ. ತಾನಾನ್. ಯತ್ತದೇತೇಭ್ಯಃ ಪರಿಮಾಣೇ ವತುಪ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಿಮಾಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆ ಸರ್ವನಾಮ್ನಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವತುಪನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ತದಿಗೆ ಅತ್ಯ. ತಾವತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಸು ಪರವಾದಾಗ ಉಗತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ.

ಪಾತವೇ—ಪಾ ಪಾನೇ. ಧಾತು. ತುಮನರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತವೇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಪ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರಮ್—ನಾಲಮೂಲ ಲಘ್ವಲಮಂಗುಲೀನಾಂ ವಾ ಲೋರವಮಾಸದ್ಯತೇ ಇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಮ. ೮-೨-೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘ್ವಲವಿಳವಾಮುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಯುವಭ್ಯಾಮ್—ಯುಷ್ಯದ್ ಶಬ್ದ. ಭ್ಯಾಮ್ ಪರವಾದಾಗ ಯುವಾವಾ ದ್ವಿವಚನೇ—(ಉ. ಸೂ. ೬-೨೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಸರ್ಯಂತಕ್ಕೆ ಯುವಾದೇಶ. ವ್ಯಕ್ತಿಯದಿಂದ ಆತ್ಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಶೇಷೇ-
ಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಸರ್ಯಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದಕ್ಕೆ (ದ್) ಲೋಪ. || ೨ ||

—:—

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಚಕ್ರಾಘೇ ಹಿ ಸಧ್ಯೌಃ ಇಮ ಭದ್ರಂ ಸಧೀಚೀನಾ ವೃತ್ತ-
ಹಣಾ ಉತ ಸ್ಥಃ |

ತಾವಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಸಧ್ಯೌಂಚಾ ನಿಷದ್ಯಾ ವೃಷ್ಣಃ ಸೋಮಸ್ಯ ವೃ-
ಷಣಾ ವೃಷೇಥಾಂ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಚಕ್ರಾಘೇ ಇತಿ | ಹಿ | ಸಧ್ಯೌಕ್ | ನಾಮ | ಭದ್ರಂ | ಸಧೀಚೀನಾ | ವೃತ್ತ-
ಹಣಾ | ಉತ | ಸ್ಥಃ |

ತಾ | ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಇತಿ | ಸಧ್ಯೌಂಚಾ | ನಿಷದ್ಯಾ | ವೃಷ್ಣಃ | ಸೋಮಸ್ಯ | ವೃ-
ಷಣಾ | ಆ | ವೃಷೇಥಾಂ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಭದ್ರಂ ಕಲ್ಯಾಣಂ ನಾಮ ಸ್ವಕೀಯಂ ನಾಮಧೇಯಂ ಸಧ್ಯೌಕ್ ಸಹಗತ-
ಮಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಇತ್ಯೇವಂ ಸಂಯುಕ್ತಂ ಚಕ್ರಾಘೇ | ಯುವಾಂ ಕೃತವಂಶ್ | ಉತಾಪಿ ಚ ಹೇ ವೃತ್ತಹಣಾ
ವೃತ್ತಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ ಹಂತಾರಾವಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಸಧೀಚೀನಾ ಸಹಾಂಚಂಶ್ ವೃತ್ತವಧಾರ್ಥಂ ಸಂಗತಾ

ಸ್ಯಃ | ಭವಥಃ | ಹಿ ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾದ್ಧೇ ವೃಷಣಾ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾರಾವಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ ತೌ
ಯುವಾಂ ಸಧ್ಯುಂಚೌ ಸಹಿತಾನೇವ ಸಂತೌ ನಿಷದ್ಯೌ ವೇದ್ಯಾಮುಪವಿತ್ಯೌ ವೃಷ್ಣಃ ಸೇಕ್ತುಃ ಸೋಮ-
ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಿಯಂ ಭಾಗಮಾ ವೃಷೇಥಾಂ | ಸ್ಯಕೀಯ ಉದೇರೇ ಆಸಿಂಚೇಥಾಂ || ಸಧ್ಯುಕ್ | ಸಹಶದ್ವೀ-
ಪಪದಾದಂಚತೇರ್ಬುತ್ಪಿಗತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ಷಿನ್ | ಅನಿವಿತಾಮಿತಿ ನಲೋಪಃ | ಸಹಸ್ಯ ಸದ್ವಿಃ | ಅದ್ರಿಸ್ಥೋ-
ರಂತೋದಾತ್ರನಿಪಾಶನಂ ಕೃತ್ಸೈರನಿವೃತ್ತೈರ್ಥಂ | ಪಾ ೬-೩-೯೫.೧ | ಇತಿ ವಚನಾತ್ಪ್ರಾಪ್ಯಾದೇಶೋಽಂ-
ತೋದಾತ್ರಃ | ಯಾಜಾದೇಶ ಉದಾತ್ರಸ್ಮರಿತಯೋರ್ಯಣ ಇತಿ ಸ್ಮರಿತತ್ವಂ | ಸಧ್ವೀಚೇನಾ | ವಿಭಾ-
ಷಾಂಚೇರದಿಕೌಸ್ತ್ರಿಯಾಮಿತಿ ಸ್ವಾರ್ಥೇ ಖಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರಾಜಾದೇಶಃ | ವೃತ್ರಹಣೌ |
ಸಂಹಿತಾಯಾಮಾನಾದೇಶೇ ಲೋಪಃ ಶಾಕಲ್ಯಸ್ಯೇತಿ ವಲೋಪಃ | ವೃಷೇಥಾಂ | ವೃಷ ಸೇಚಿನೇ |
ವೃತ್ರಯೇನ ಕ ಆತ್ಮನೇವದಂ ಚ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ | ಭದ್ರಂ—ಕಲ್ಯಾಣಾತ್ಮಕವಾದ | ನಾಮ—(ನಿಮ್ಮ) ಹೆಸರನ್ನು |
ಸಧ್ಯುಕ್—(ಯಾವಾಗಲೂ) ಒಡಗೂಡಿ ಸಂಯುಕ್ತವಾದುದನ್ನಾಗಿ | ಚಿಕ್ರಾಥೇ—(ನೀವು) ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ್ದೀರಿ |
ಉತ—ಮತ್ತು | ವೃತ್ರಹಣೌ—ವೃತ್ರನ ಹೆತಕರಾದ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ | ಸಧ್ವೀಚೇನಾ—(ವೃತ್ರಹನನ ಕಾಲ
ದಲ್ಲಿಯೂ) ಒಡಗೂಡಿದವರಾಗಿಯೇ | ಸ್ಥಃ—ಆಗಿದ್ದೀರಿ | ಹಿ—ಆದ್ದರಿಂದಲೇ | ವೃಷಣೌ—(ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು)
ಸುರಿಸುವ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ | ತೌ—ಆ ನೀವು | ಸಧ್ಯುಂಚೌ—ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ | ನಿಷದ್ಯೌ—(ವೇದಿಕೆಯಲ್ಲಿ)
ಕುಳಿತು | ವೃಷ್ಣಃ—ಪ್ರನಿಸುತ್ತಿರುವ | ಸೋಮಸ್ಯ—ಸೋಮರಸದ ಭಾಗವನ್ನು | ಆ ವೃಷೇಥಾಂ—[ಕುಡಿಯಿಂ]
ನಿಮ್ಮ ಉಪರಕ್ಕೆ ಸುರಿಯಿರಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ, ನೀವು ಕಲ್ಯಾಣಾತ್ಮಕವಾದ ನಿಮ್ಮ ಹೆಸರನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಯುಕ್ತವಾಗಿ
ಒಡಗೂಡಿರುವುದೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ್ದೀರಿ. ಮತ್ತು ವೃತ್ರನಹೆತಕರಾಗಿ ವೃತ್ರಹನನಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ
ಒಡಗೂಡಿದವರಾಗಿಯೇ ಇದ್ದೀರಿ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ, ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದರಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ, ಆ ನಿವಿಬ್ಧರೂ
ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಪ್ರನಿಸುತ್ತಿರುವ ನಿಮ್ಮ ಭಾಗದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕುಡಿಯಿರಿ.

English Translation

You have made your associated names renowned, since, slayers of
Vritra, you have been allied (for his death, ; the showerers of benefits, Indra
and Agni, are the two seated together (on the altar); receive (your portion)
of the libation.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಚಿಕ್ರಾಥೇ ಸಧ್ಯುಂಚೌನು ಭದ್ರಂ—ಯೌ ಚಿಕ್ರಾಥೇ ವೃತ್ರಹನನವಿಷಯವಾದಿನಾ ಸ್ಯೇನ
ವ್ಯಾಪಾರೇಣ | ಸೂರ್ಯರೂಪದಿಂದ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ತರುವುದೂ, ವೃತ್ರಹನನದಿಂದ ವೃಷ್ಣ್ಯವಕಾದಿಗಳನ್ನು

ಹರಿಸಿ ಲೋಕದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವುದೂ, ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಯಾಜಮಾನರಿಗೆ ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ ಸಹಾಯಮಾಡುವುದೂ ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಲೋಕಕಲ್ಯಾಣಕರವಾದ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳು ತಮ್ಮ ನಾಮಧೇಯವನ್ನು ಕಲ್ಯಾಣಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಅವರ ಹೆಸರುಗಳ ರೂಪ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಅವರ ಮಹತ್ವಾದ್ಯವು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಲೋಕರಕ್ಷಣವೇ ಇಂದ್ರ ಶಬ್ದಾರ್ಥ; ಹೇಗೆಂದರೆ; ಇರಾಂ ದೈತ್ಯಾತೀತಿವಾ—ಇರಾಂ ಅನ್ನಂ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿ, ದೈತ್ಯಾತಿ ವಿಹಾರಯತಿ | ವರ್ಷಕ್ಷೇದಿತಮಂಕುರಂ ಬೀಜಂ ಭಿನತ್ತಿ ತದಿಂದ್ರೈಕಾರಿತಂ | ಮಳೆಯಿಂದ ತೋಯಲ್ಪಟ್ಟ ಅಂಕುರವನ್ನೂ ಬೀಜವನ್ನೂ ಸೀಳಿ ಸಸ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸುವುದರಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ಇರಾಂ ದಿದಾತೀತಿ ವಾ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡುವವನಾಮದರಿಂದಲೂ, ಇರಾಂ ದಿದಾತೀತಿ ವಾ ಅನ್ನವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನಾದ್ದರಿಂದಲೂ, ಇಂದವೇ ದ್ರವತೀತಿ ವಾ ಸೋಮರಸ ಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗುವವನಾದ್ದರಿಂದಲೂ; ಇಂದೇ ಭೂತಾನೀತಿ ವಾ ಭೂತಗಳನ್ನು ಜೈತನ್ಯದಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಬೆಳಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ಇಂದನ್ ಶತ್ರುಣಾಂ ದಾರಯಿತಾ ದ್ರಾವಯಿತಾ ವಾ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಓಡಿಸುವವನು ಮತ್ತು ನಾಶಮಾಡುವವನಾದ್ದರಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ಆದರಯಿತಾ ಚ ಯಜ್ಞಾಂ | ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುವವನಾದ್ದರಿಂದಲೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಈ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲಾ ಲೋಕಹಿತವಾದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ನಾಮವನ್ನು ಭದ್ರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ಹಾಗೆಯೇ ಅಗ್ನಿಯೂ ಕೂಡ ಸೂರ್ಯಾದಿರೂಪಗಳಲ್ಲಿದ್ದು ಲೋಕಹಿತವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ (ನಿ. ೨-೧೪; ೧೦-೮) ಇಬ್ಬರ ಹೆಸರೂ ಕಲ್ಯಾಣಾತ್ಮಕವಾಗಿವೆ.

ಸಧೀಚೀನಾ ವೃತ್ತೇತಣಾ ಉತಸ್ಯೇ—ವಿಮ್ಯದ್ರೂಪವಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ವೃತ್ತವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಸಂಹರಿಸಿದನೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ನನತಿಂ ಪುರೋ ದಾಸೆತ್ಕೀರಧೂನುತೆಂ |

ಸಾಕಮೇಕೇನ ಕರ್ಮಣಾ ||

(ಮ. ಸಂ. ೯-೧೨-೬)

ಇತ್ಯಾದಿಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳಿಬ್ಬರೂ ತಮ್ಮ ಸಮಾನವಾದ ಒಂದೇ ಕರ್ಮದಿಂದ ತೊಂಭತ್ತು ಶತ್ರುರಕ್ಷಿತಗಳಾದ ಕೋಟಿಗಳನ್ನು ಮುಂದರೆಂದೂ, ಇದರಂತೆಯೇ,

ಸಖಾ ಸಖ್ಯೇ ಅಪಶೆತ್ತೂಯಮುಗ್ನಿರಸ್ಯ ಕ್ರತ್ವಾ ಮಹಿಷಾ ತ್ರೀ ಕತಾನಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೨೯-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಶತ್ರುಹನನಸಾಧನವಾದ ಅಹಾರವನ್ನು ಪಾಕಮಾಡಿಕೊಟ್ಟನೆಂದೂ, ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ಶತ್ರುಹನನದಿಂದ ಲೋಕಕ್ಕೆ ವ್ಯಷ್ಟಿಪ್ರವಾಹವೂ, ಬೆಳಕೂ, ಇತರವಿಧವಾದ ಸಂಪತ್ತೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಲಭಿಸಿದವು.

ಆ ವೋ ಯಜ್ಞೈನ್ಮುತತ್ತೆಂ ಸುವೀರಂ ಯಥಾ ವೋ ದೇವಾ ವರಿಸಿ ಕರಾಣೆ |

ಆ ಬಾಹ್ಯೋರ್ವಜ್ರಮಿಂದ್ರಸ್ಯ ಧೇಯಾಮಥೇಮಾ ವಿಶ್ವಾಃ ಸ್ವತನಾ ಜಯಾತಿ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೫೨-೨)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅದರಿಂದ ಶತ್ರುಹನನಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಮಾಡುವುದೂ, ಇಂತಹ ತನ್ನ ಉಪಕಾರವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳ ಮುಂದೆ ಹೇಳಿಕೊಂಡು ಅವರಿಗೆ ಜಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡುವುದಾಗಿ ಭರವಸೆಕೊಡುವುದೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರಾग्ನಿಗಳ ಇಂತಹ ಸಂಯುಕ್ತವಾದ ಶತ್ರುಹನನ ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂದ.

ತಾ ಯೋಧಿಷ್ಠಮುಭಿ ಗಾ ಇಂದ್ರ ನೂನಮಸಃ ಸ್ವರುಷಸೋ ಅಗ್ನಿ ಊಞ್ಞಾಃ |
ದಿಶಃ ಸ್ವರುಷಸ ಇಂದ್ರ ಚಿತ್ರಾ ಅಪೋ ಗಾ ಅಗ್ನೇ ಯುವಸೇ ನಿಯುತ್ಯಾನ್ ||

(ಮ. ಸಂ. ೬-೬೦-೨)

ಇಂದ್ರಾग्ನಿಗಳು ಅಪಹೃತವಾದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ತರಬೇಕೆಂದೂ, ಅಪಹೃತವಾದ ಬೆಳಕನ್ನು ತಂದುಕೊಡಬೇಕೆಂದೂ, ಉದಕಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಬೇಕೆಂದೂ, ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಇಂತಹ ಉಪಕಾರಕರಾದ ಇಂದ್ರಾग्ನಿಗಳು ಸದ್ಭ್ರೂಣಾ ನಿಷದ್ಯೈ ವೃಷ್ಟಃ ಸೋಮಸ್ಯ ವೃಷೇಥಾಂ | ಒಟ್ಟಿಗೆ ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಹರ್ಷದಾಯಕವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕುಡಿಯಲಿ ಎಂದು ಕೃತಜ್ಞತಾ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

||ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಚಿಕ್ರಾಥೇ ದುಕ್ರೌ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನದಲ್ಲೆ ಆಧಾಂ ಪ್ರತ್ಯಯ ಟಿಗೆ ಏತ್ಯ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಓರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರದಿಂದ ಮುಘ್ಯೋದಾತ್ವವಾದ ಸವವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಧ್ಯೈಕ್—ಸಹ ಎಂಬುದು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ, ಅಂಚುಗತಿಪೂಜನಯೋಃ ಧಾತುವಿಗೆ ಋತ್ವಿಕ್ ದಧ್ಯೈಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನಿದಿತಾಂ ಹಲಉ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಂಚುಪರವಾದಾಗ ಸಹ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ—ಸಹಸ್ಯ ಸಧ್ಯೈಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೯೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಧ್ಯಿ ಅದೇಶ. ಚೋಃ ಕುಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಚರಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ಯ. ಅದ್ವಿ ಸಧ್ಯೈರಂತೋದಾತ್ವನಿಪಾತನಂ ಕೃತ್ ಸ್ವರನಿವೃತ್ತೈರ್ಭವಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೯೫-೧) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಸಧ್ಯಿ ಎಂಬ ಅದೇಶವು ಅಂತೋದಾತ್ವವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೊನೆಗೆ ಯಜಾಡೇಶ ಬಂದಾಗ ಉವಾತ್ವಸ್ವರತೆಯೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಧೀಚೀನಾ—ನಿಘಾಷಾಂ ಚೇರದಿಕ್ ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥ ಪಲ್ಲಿ ಪಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆಯನೇಯೇ—ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಈಗಾದೇಶ. ಸಧೀಚೀನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಚಾದೇಶ. ಇದು ಚಿತ್ತಾದುವರಿಂದ ಚಿತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃತ್ತೇಭಣಾ—ವೃತ್ತಂ ಹತವಂತೌ ವೃತ್ತಹಣೌ. ಬ್ರಹ್ಮಭ್ರೂಣವೃತ್ತೇಷು—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭೂತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿವಚನ ಔ ಪರವಾದಾಗ ಇನ್ ಹನ್ ಪೂ—(ಪಾ. ಸೂ.

೬-೮-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಯಮನಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವೃತ್ತಹಸ್ತೌ+ಉತ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಏಚೋವಯಾ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಾದೇಶ. **ಲೋಪೇ ಶಾಕಲ್ಯಸ್ಯ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ಸ್ಥಃ—ಅಸ ಭುವ ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಥಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಜಾತ್ಯ ವಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಷದ್ಯ—ಷಡ್ ಲ್ಯ ನಿರರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು. ಧಾತು. **ಸಮಾಸೇಽನರ್ಥಪೂರ್ವೇ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಾಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲ್ಯಬಾದೇಶ. **ಸದಿರಪುತೇಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸತ್ಯ. ಛಾದಸವಾಗಿ ಅಂತ್ಯದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಷೇಥಾಮ್—ವೃಷ ಷೇಚನೇ. ಧಾತು. **ವೃತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಯನೇಪದವೂ, ಶವಿಕರಣವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಜಾತ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಆಥಾಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿಗೆ ಏತ್ಯ. **ಆಮೇತೇಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಮಾದೇಶ. **ಆತೋಜಾತಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. **ಲೋಪೋ ವ್ಯೋವರ್ಲಿ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಕಾರಲೋಪ. ಗುಣ. ಅತಿಹಂತದ ಪರ ದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸಮಿ^೧ದ್ಧೇ^೨ಷ್ಟ್ವ^೩ಗ್ನಿ^೪ಷ್ವಾ^೫ನ^೬ಜಾನಾ^೭ ಯ^೮ತ^೯ಸ್ಪ^{೧೦}ಚಾ^{೧೧} ಬ^{೧೨}ರ್ಹಿ^{೧೩}ರು^{೧೪} ತಿ^{೧೫}ಸ್ತಿ^{೧೬}ರಾ^{೧೭}ಣಾ^{೧೮} ।

ತ್ರಿ^{೧೯}ವ್ರೈಃ^{೨೦} ಸೋ^{೨೧}ಮೈಃ^{೨೨} ಪರಿ^{೨೩}ಷಿ^{೨೪}ಕ್ತೇ^{೨೫}ಭಿ^{೨೬}ರ^{೨೭}ವಾ^{೨೮}ಗೇ^{೨೯}ಂದ್ರಾ^{೩೦}ಗ್ನೀ^{೩೧} ಸೌ^{೩೨}ಮ^{೩೩}ನ^{೩೪}.

ಸಾ^{೩೫}ಯ^{೩೬} ಯಾ^{೩೭}ತಂ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಂ 5 ಇ^೧ದ್ಧೇ^೨ಷ್ವು । ಅ^೩ಗ್ನಿ^೪ಷ್ವು । ಆ^೫ನ^೬ಜಾ^೭ನಾ । ಯ^೮ತ 5 ಸ್ಪ^೯ಚಾ । ಬ^{೧೦}ರ್ಹಿಃ । ಊಂ

ಇ^೧ತಿ । ತಿ^೨ಸ್ತಿ^೩ರಾ^೪ಣಾ ।

ತ್ರೀವೈಃ | ಸೋಮೈಃ | ಪರಿ ಸಿಕ್ತೇಭಿಃ | ಅರ್ವಾಕ್ | ಆ | ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ
ಇತಿ | ಸೌಮನಸಾಯ | ಯಾತಂ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಗ್ನಿಷು ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿಷ್ವನ್ನಾಧಾನಾದಿನಾ ಸಮಿದ್ವೇಷು ಸಮೃದ್ವೇಷು ದೀಪ್ತೇಷು ಸತ್ಸಾ-
ನಜಾನಾ ಹವೀಂಷ್ಯಾಜ್ಯೇನಾಂಜಂತ್ಯಾ ಯತಸ್ತುಚಾ ತದನಂತರಂ ಯಾಗಾರ್ಥಂ ಗೃಹೀತಸ್ತುಚಾ ಬರ್ಹರು
ವೇದ್ಯಾಂ ಬರ್ಹರಸಿ ತಿಸ್ತಿರಾಣಾ ಆಸ್ತೀಣಂ ಕೃತವಂತಾವಧ್ಯಯುಪ್ರತಿಪ್ರಸ್ಥಾತಾರಾವೇನಂಭೂತಾವ-
ಭೂತಾಂ | ತಥಾ ಸತಿ ಹೇ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ತೀವೈಃ ಕ್ಷಿಪ್ತಂ ಮದಕಲೈಃ ಪರಿಷಿಕ್ತೇಭಿಃ ಪರಿತಃ ಸರ್ವೇಷು
ಗೃಹಚಮಸಾದಿಷ್ವಾಸಿಕ್ತೈಃ ಸೋಮೈರ್ಹೇತುಭೂತೈರರ್ವಾಕ್ಸ್ಮದಭಿಮುಖಮಾ ಯಾತಂ | ಆಗ-
ಚ್ಚಿತಂ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ಸೌಮನಸಾಯ ಸೌಮನಸ್ಯಾಯ | ಅಸ್ಮಾಕಮನುಗೃಹಾಯೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಅನಜಾನಾ |
ಅಂಜೂ ವ್ಯಕ್ತಿಮೃಕ್ಷಣಗತಿಷು | ಲಿಟಃ ಕಾನಿಚ್ | ಅನಿಡಿತಾಮಿತಿ ನಲೋಪಃ | ದ್ವಿಭಾವೇತ್ಯತ
ಆದೇರಿತ್ಯೆಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ದೀರ್ಘಃ | ತಸ್ಮಾನ್ನೌಡ್ಧಿಹಲ ಇತ್ಯೆದ್ವಿಹಲೋಽಪಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ನುಟ್ |
ತಿಸ್ತಿರಾಣಾ | ಸ್ವೋಚ್ಚ ಆಚ್ಯಾದನೇ | ಪೂರ್ವವತ್ಯಾಚ್ಚ | ಬೃಹತ ಇದ್ವಾತೋರಿತಿತ್ವಂ | ದ್ವಿವಚನೇ
ಶರ್ಪಾರ್ವಾಃ ಖಯಃ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗತಿ ವಿಭಕ್ತೇರಾಕಾರಃ | ಚಿತ್ತಾದಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಶ್ರುತಿರಾರ್ಥ

ಅಗ್ನಿಷು—ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿ ಅಗ್ನಿಗಳು | ಸಮಿದ್ವೇಷು—(ಸಮಿತ್ತುಗಳಿಂದ) ಪ್ರಜ್ವಲಿತಗಳಾದಾಗ |
ಅನಜಾನಾ—ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಫೃತದಲ್ಲಿ ಅದ್ವಿವರಾಗಿಯೂ | ಯತಸ್ತುಚಾ—(ಯುಜ್ಯಕ್ಕಾಗಿ) ಸೌಟುಗಳನ್ನು
ಎತ್ತಿಹಿಡಿದವರಾಗಿಯೂ | ಬರ್ಹರು—(ವೇದಿಕೆಯಮೇಲೆ) ದರ್ಭಾಸನಗಳನ್ನೂ | ತಿಸ್ತಿರಾಣಾ—ಹರಡಿದವ
ರಾಗಿಯೂ ಆಗಿ (ಆಧ್ವರ್ಯುಪ್ರತಿಪ್ರಸ್ಥಾತ್ಯಗಳು ಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದಾರೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ!) ತೀವೈಃ—
ವೇಗವಾಗಿ ಹೆವನನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೋ | ಪರಿಷಿಕ್ತೇಭಿಃ—(ಚಮಸಾದಿಗಳಲ್ಲಿ) ಸುಂದಿರುವುದೋ ಆದ |
ಸೋಮೈಃ—ಸೋಮರಸಗಳ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ (ಅಥವಾ ಸೋಮರಸಗಳಿಂದ ಆಕರ್ಷಿತರಾಗಿ) | ಅರ್ವಾಕ್—ನಮ್ಮ
ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ | ಸೌಮನಸಾಯ—(ನಮಗೆ) ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಆ ಯಾತಂ—ಬನ್ನಿಂ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸಮಿತ್ತುಗಳಿಂದ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿ ಅಗ್ನಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಜ್ವಲಿತಗಳನ್ನಾಗಿಸುವುದು ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಫೃತದಲ್ಲಿ
ಅದ್ವಿವರಾಗಿಯೂ, ಯಾಗಾರ್ಥವಾಗಿ ಸೌಟುಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿದವರಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ವೇದಿಕೆಯಮೇಲೆ ದರ್ಭಾ
ಸನಗಳನ್ನು ಹರಡಿದವರಾಗಿಯೂ ಆಗಿ ಆಧ್ವರ್ಯುಪ್ರತಿಪ್ರಸ್ಥಾತ್ಯಗಳು ನಿಮ್ಮನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ
ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ, ವೇಗವಾಗಿ ಹೆವನನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೋ, ಚಮಸಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸುಂದಿರುವುದೋ ಆದ ಸೋಮ
ರಸಗಳಿಂದ ಆಕರ್ಷಿತರಾಗಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಮ್ಮ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬನ್ನಿಂ.

English Translation

The fires being kindled, the two (priests stand by) sprinkling the clarified butter from the ladles, which they raise, and spreading the sacred grass (upon the altar); therefore, Indra and Agni, come before us for our gratification, (attracted) by stimulating Soma juices sprinkled all around.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅನಜಾನಾ—ಹವೀಂಷ್ಯಾ ಜ್ಯೇನಾಂಜಂತೌ | ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಆಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅದ್ದಿ ಪರಿಷ್ಕೃತಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಅಂಜೇರ್ಗತ್ಯರ್ಥಸ್ಯ ಇದಂ ರೂಪಂ | ಆಗತೆವಂತೌ | ಗತ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಅಂಜು ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಯಜ್ಞಗೃಹಕ್ಕೆ ಬಂದ ಎಂದು ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವೆಂದು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು **ಅನಜಾನಾ**, **ಯತಸ್ತುಚಾ** ಮತ್ತು **ತಿಸ್ತಿರಾಣಾ** ಎಂಬ ಮೂರು ಪದಗಳನ್ನೂ ಸಹ **ಅಧ್ವಯುತ ಪ್ರತಿಶ್ರುತಿಸ್ವಾತ್ಯಗಳಿಗೆ** ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾದರೆ, ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಆಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅದ್ದಿ ದವರೂ, **ಯತಸ್ತುಚಾ** ಯಾಗಾರ್ಥವಾಗಿ ಸೌಟುಗಳನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿರುವವರೂ ಮತ್ತು **ತಿಸ್ತಿರಾಣಾ** ದರ್ಭಾ ಸನಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರುವವರೂ ಆದ ಅಧ್ವಯುತ ಪ್ರತಿಶ್ರುತಿಸ್ವಾತ್ಯಗಳೆಂದರ್ಥ. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಈ ಮೂರು ಪದಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. **ಅನಜಾನಾ** ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಗೃಹಕ್ಕೆ ಬಂದವರು, **ಯತಸ್ತುಚಾ** ಎಂದರೆ ಸರ್ವೈಃ ಯಜಮಾನ್ಯೈಃ ಉದ್ಯೇತಾ ಸ್ತುಚೋ ಯಯೋದರ್ಭಾಯ ತೌ **ಯತಸ್ತುಚೌ** ಯಾವ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಯಾಗಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಸೌಟುಗಳು ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟವೋ ಆ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳು ಎಂದೂ ಮತ್ತು **ತಿಸ್ತಿರಾಣಾ** ಇತ್ಯಪಿ ಋತ್ವಿಕ್ವತ್ವಕಸ್ಯಾಪಿ ಸ್ವರಣಸ್ಯ ಹೇತುಭೂತತ್ವಾತ್ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಏವ ಕರ್ತಾರೌ ಉಚ್ಯೇತೇ ಬರ್ಹಗವೇಲೇ ವಿಪ್ಲರಿಸಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು ಮುತ್ವಿಕ್ವಗಳ ಕರ್ಮವಾದರೂ ಸಹ ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ ಆ ಕರ್ಮಕರ್ತೃಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಶೀವ್ಯೈಃ—ಕ್ಷಿಪ್ತಂ ಮದಕರೈಃ | ಬಹಳ ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಮದರೂಪವಾದ ಹರ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ (ಸೋಮರಸಗಳು).

ವ್ಯಾಕರಣಕ್ರಿಯಾ

ಅನಜಾನಾ—ಅಂಜೂ ವ್ಯಕ್ರಿಯುಕ್ತಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಲಿಟಿಃ ಕಾನಜ್ಞು- (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾನಜಾದೇಶ. ಇದು ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಅನಿದಿತಾಂ ಹಲ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾರೋಪ ಬಂದಾಗ ಅತ್ ಆದೇಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ. ಧಾತುವು ದ್ವಿಹಲ್ ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗದಿದ್ದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ತಸ್ಮಾನ್ನ ಓಟ್ವದ್ವಿಹಲಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸುಡಾಗಮ. **ಅನಜಾನ** ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿವಚನ ಔಪರವಾದಾಗ **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಘ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಾವೇಶ. **ಚಿತೇಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ

ಬಂದಾಗ ಏಕಾದೇಶ ಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮುಂದೆ ಹೀಗೆಯೇ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ತಿಸ್ತಿರಾಣಾ—ಸ್ವಿಜ್ ಆಚ್ಯಾದನೇ. ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಲಿಟಿಗೆ ಕಾನಜಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಧಾತು ನಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಯೂತಇತ್ ಧಾತೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮೊದಲು ಧಾತುವಿಗೆ 'ಇತ್ಯ' ಉರಣ್ನಿಪರಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದಾಗ ಶೌಷ್ಣವರ್ವಕವಾದ ಖಯ್ ಅಭ್ಯಾಸ ನಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಶರ್ಪೂರ್ವಾಃ ಖಯಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಖಯ್ ಗೆ (ತ) ಶೇಷ ಬರುತ್ತದೆ. ರೇಷ ನಿಮಿತ್ತವಿರುವುದರಿಂದ ಅಟೈಕುಸ್ವಾಜ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಏಕಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರಿಷಿಕ್ತೇಭಿಃ—ಷಿಚರ್ ಸ್ವರಣೇ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಪ್ರತ್ಯಯ. ಚೋಃ ಕುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಕುತ್ವ. ಗತಿರನಂತರಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪರಿ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಭಿಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಿಸಿಗೆ ಐಸ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇ ರ್ಭುಲ್ಯೇತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ವ.

ಸೌಮನಸಾಯ—ಸುಮನಸಃ ಭಾನಃ ಸೌಮನಸಮ್. ತಸ್ಮೈ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಣತ್ರಾದುದರಿಂದ ತದ್ವಿತ್ಯೇಷ್ವ-ಚಾಮಾದೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೪ ||

----- :o: -----

ಸಂಹಿತಾಶಿಃ

ಯಾನೀಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಚಕ್ರಧುರ್ವೀರ್ಯಾಣಿ ಯಾನಿ ರೂಪಾಣ್ಯುತ
 ವೃಷ್ಟ್ಯಾನಿ |
 ಯಾ ವಾಂ ಪ್ರತ್ನಾನಿ ಸಖ್ಯಾ ಶಿವಾನಿ ತೇಭಿಃ ಸೋಮಸ್ಯ ಪಿಬತಂ
 ಸುತಸ್ಯ || ೫ ||

ಃ ಸವವಾಃ |

ಯಾನಿ | ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಇತಿ | ಚಕ್ರಘಃ | ವೀರ್ಯಾಣಿ | ಯಾನಿ | ರೂಪಾಣಿ |

ಉತ | ವೃಷ್ಣಾಣಿ | .

ಯಾ | ವಾಂ | ಪ್ರತ್ಯಾನಿ | ಸಖ್ಯಾ | ಶಿವಾನಿ | ತೇಭಿಃ | ಸೋಮಸ್ಯ | ಸಿಬತಂ |

ಸುತಸ್ಯ || ೫ ||

ಸಾಯಂಭಾಸ್ಕಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಯಾನಿ ವೀರ್ಯಾಣಿ ವೃತ್ರವಧಾದಿರೂಪಾಣಿ ಚಕ್ರಘಃ ಕೃತವಂಶೌ ಯುವಾಂ ಯಾನಿ ಚ ರೂಪಾಣಿ ನಿರೂಪ್ಯಮಾಣಾನಿ ಗನಾಶ್ವಾದೀನಿ ಭೂತಜಾತಾನಿ ಕೃತವಂಶೌ | ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಭ್ಯಾಂ ಹಿ ಸರ್ವಂ ಜಗತ್ತ್ಯಜ್ಯತೇ | ಇಂದ್ರಃ ಸೂರ್ಯಾತ್ಮನಾ ವೃಷ್ಟಿಂ ಸೃಜತ್ಯಗ್ನಿಶ್ಚಾಹುಶಿದ್ವಾರಾ ವೃಷ್ಣಾತ್ಪಾದಕಃ | ವೃಷ್ಯೇಃ ಸಕಾಶಾತ್ಪರ್ವೇ ಸ್ವಾಣೆನ ಉತ್ಪದ್ಯಂತೇ | ಉತಾಪಿ ಚ ಯಾನಿ ವೃಷ್ಣಾಣಿ ವೃಷ್ಟಿಭವಾನಿ ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನಾದಿರೂಪಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಕೃತವಂಶೌ | ತಥಾ ವಾಂ ಯುವಮೋಃ ಸಂಬಂಧೀನಿ ಪ್ರತ್ಯಾನಿ ಚಿರಂತನಾನಿ ಶಿವಾನಿ ಶೋಭನಾನಿ ಯಾ ಯಾನಿ ಸಖ್ಯಾ ಸಖಿತ್ಯಾನಿ ಸಂತಿ | ತೇಭಿಶ್ಚೈಃ ಸರ್ವೈಃ ಸಹಿತೌ ಯುವಾಂ ಸುತಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯಾಭಿಸುತಂ ಸೋಮಂ ಸಿಬತಂ || ಸಖ್ಯಾ | ಸಖ್ಯುರ್ಭಾವಃ ಸಖ್ಯಂ | ಸಖ್ಯುರ್ಯ ಇತಿ ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಶೇಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇಲೋಪಸಃ | ತೇಭಿಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದ- ಸೀತಿ ಭಿಸ ಐಸಭಾವಃ | ಸಾವೇಕಾಚಿ ಇತಿ ಸ್ವಾಪ್ರಸ್ಯ ನಿಭಕ್ತುರ್ದಾತ್ರತ್ಸ್ಯ ನ ಗೋಕ್ತನಾನ್ಸವರ್ಣೇತಿ ಪ್ರತಿಶೇಧಃ ||

ಪಶವದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ— ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ | ಯಾನಿ ವೀರ್ಯಾಣಿ— (ವೃತ್ರವಧಾದಿರೂಪವಾದ) ಯಾವ ವೀರೈಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಚಕ್ರಘಃ—(ನೀವು) ಮಾಡಿದ್ದೀರೋ | ಯಾನಿ ರೂಪಾಣಿ—ಕಣ್ಣಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗತಕ್ಕ ಯಾವ ಯಾವ ರೂಪಗಳನ್ನು (ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದೀರೋ) | ಉತ—ಅಲ್ಲದೇ | ವೃಷ್ಣಾಣಿ—(ಯಾವ ಯಾವ) ವೃಷ್ಟಿ ಪ್ರದಾನಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದೀರೋ (ಹಾಗೆಯೇ) | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೆ ಸೇರಿದ | ಪ್ರತ್ಯಾನಿ—ಸ್ವಾಚೇ ನಗಳಾದವೂ | ಶಿವಾನಿ—ಮಂಗಳಕರವಾದವೂ ಆದ | ಯಾ ಸಖ್ಯಾ—ಯಾವ ಯಾವ ಸ್ನೇಹರೂಪಗಳಾದ ಬಂಧುತ್ವಗಳನೆಯೋ | ತೇ— ಅವುಗಳೊಂದಿಗೆಲ್ಲಾ ಕೂಡಿಕೊಂಡು | ಸುತಸ್ಯ— ಹಿಂದಿ | ಸೋಮಸ್ಯ— ಸೋಮರಸದ (ನಿಮ್ಮ ಭಾಗವನ್ನು) | ಸಿಬತಂ—(ನೀವಿಬ್ಬರೂ) ಕೂಡಿಯಿಂ

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ, ನೀವಿಬ್ಬರೂ ವೃತ್ರವಧಾದಿರೂಪಗಳಾದ ಯಾವ ಯಾವ ವೀರೈಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದ್ದೀರೋ, ಮತ್ತು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗತಕ್ಕ ಯಾವಯಾವ ರೂಪಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದೀರೋ ಅವೂ

ಅಲ್ಲದೇ, ಉಪಕಾರಕಗಳಾದ ಯಾವ ಯಾವ ವ್ಯಕ್ತಿಪ್ರದಾನಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಿರೋ ಮತ್ತು ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸೇರಿದ ಪ್ರಾಚೀನಗಳಾದವೂ ಮಂಗಳಕರವಾದವೂ ಆದ ಯಾವ ಯಾವ ಸ್ನೇಹರೂಪಗಳಾದ ಬಂಧುತ್ವಗಳಿವೆಯೋ ಅವುಗಳೊಂದಿಗೆಲ್ಲಾ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನಾವು ಹಿಂದಿರುವ ಸೋಮರಸದಲ್ಲಿ ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಸೇರಿಕೊಂಡು ನಿಮ್ಮ ಭಾಗವನ್ನು ಕುಡಿಯಿರಿ.

English Translation

Whatever heroic exploits you have achieved, whatever forms (you have created), whatever benefits (you have poured down) whatever ancient and fortunate friendships (you have contracted, come with them all) and drink of the effused Soma juice.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು:

ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವೀರೈಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ, ಅವರು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಸೌಂದರ್ಯಪೂರಿತವಾದ ರೂಪಗಳನ್ನೂ ಅವರಿಬ್ಬರ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಅಂಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಬ್ಬರೂ ಒಂದೇ ಸಮನಾದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾ ಇಬ್ಬರೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಬಂದು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಯಾನಿ ವೀರೈಕಣಿ - ಇಂದ್ರನು ಜನನಕಾಲದಲ್ಲೆಯೇ ತನ್ನ ವೀರೈವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾ ತನ್ನ ಶತ್ರುಗಳು ಯಾರ್ಯಾರೆಂದು ತನ್ನ ಜನನಿಯನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನೆಂದು ಕಥೆಯು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಆ ಬುಂದಂ ವೃತ್ತೇದಾ ದದೇ ಜಾತೇ ಪೃಚ್ಛದ್ವಿಮಾತರಂ |
ಕ ಉಕ್ತಾಃ ಕೇ ಹ ಶೃಣ್ವೀರೇ ||

(ಮ. ಸಂ. ೮-೪೫-೪)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ತಾಯಿಯನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ಅಗ್ನಿಯೂ ಸಹ ತನ್ನ ಉತ್ತಕ್ರಿಯಾದಲ್ಲಿಯೇ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಸೌಂದರ್ಯಗಳೆರಡನ್ನೂ ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಅಮಿಷ್ಣೋ ವರ್ಧತೇ ಚಾರುರಾಸು ಜಿಹ್ವಾನಾಮೂರ್ಧ್ವಃ ಸ್ವಯಶಾ ಉಪಸ್ಥೇ |
ಉಭೇ ತ್ವಷ್ಟುರ್ಭಿಭ್ಯತುರ್ಜಾಯಮಾನಾತ್ಪ್ರತಿರೀಷೀ ಸಿಹಂ ಪ್ರತಿ ಜೋಷಯೇತೇ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೯೫-೫)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಚಿತ್ತಾಕರ್ಷಕವಾದ ರಮಣೀಯತೆಯಿಂದಲೂ, ಭೀತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಭೀಮಗುಣಗಳಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಆಕರ್ಷಕ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಅಪ್ರತಿ ಹತವಾದ ವೇಗದಿಂದಲೂ ದಾಹದಿಂದಲೂ ಲೋಕವನ್ನಾಕ್ರಮಿಸುವಾಗ ಸಿಹದಂತೆ ಭಯಜನಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅನುವರಿಂದಲೇ ದ್ರಾವ್ಯವಾಸ್ಥುವಿಗಳೆರಡೂ ಈ ಅಗ್ನಿಗೆ ಗೌರವವನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಿ ಸೇವಿಸುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು

ವಿ ಯತ್ತಿರೋ ಧರುಣಮಚ್ಯುತಂ ರಜೋಽತಿಷ್ಠಿಪೋ ದಿವ ಆತಾಸು ಬರ್ಹಣಾ |
ಸ್ವರ್ನೀಛೇ ಯನ್ದ ಇಂದ್ರಿ ಹರ್ಷ್ಯಾರಹನ್ವತ್ಸಂ ನಿರಸಾಮ್‌ಚ್ಛೀ ಅರ್ಣವಂ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೬-೫)

ಅವಂತೇ ಚ್ಯಾಮಸ್ತಭಾಯದ್ವೈಹಂತಮಾ ರೋದಸೀ ಅಪ್ಪಣದಂತೆರಿಕ್ಷಂ |

ಸ ಧಾರಯತ್ಪ್ರಥಿವೀಂ ಪಪ್ರಥಚ್ಚ ಸೋಮಸ್ಯ ತಾ ಮದ ಇಂದ್ರೈಕ್ಷಕಾರ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೫-೨)

ಜಘಾನ ವೃತ್ತಂ ಸ್ತಧಿತಿರ್ವನೇವ ರುರೋಜ ಪುರೋ ಅರದನ್ನ ಸಿಂಧೂನ್ |

ಬಿಭೇದ ಗಿರಿಂ ನವಮಿನ್ನ ಕುಂಭಮಾ ಗಾ ಇಂದೋ ಅಕೃಣುತ ಸ್ವಯುಗ್ನಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೯-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಯಾವ ವೀರೈ ಕರ್ಮಗಳೂಂಟೋ ಅವುಗಳು ಇಂದ್ರನ ವೀರೈಕರ್ಮಗಳು, ಇಂದ್ರೈಕೃತವಾದವು. ಇದರಂತೆಯೇ,

ವೈಶ್ವಾನರೋ ದಸ್ಯಮಗ್ನಿರ್ಜಘನ್ಯಾ ಅಧೂನೋತ್ಯಾಷಾ ಅವ ಶಂಬರಂ ಭೇತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೯-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ವೀರೈಕರ್ಮಗಳು ಅಗ್ನಿ ಕೃತವಾದವು.

ಯಾನಿ ರೂಪಾಣಿ—ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನಗಳೇ ರಮ್ಯವಾದವು ಇವರು ತಾವೂ ಸ್ವತಃ ಆಕರ್ಷಕವಾದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವರು ಮತ್ತು ಇವರ ಕರ್ಮಗಳೂ ಸಹ ಸುಂದರವೂ ಆಕರ್ಷಕವೂ ಆವವು.

ಸ ಹಿ ದ್ವಿರೋ ದ್ವಿರಿಷು ವವ ಊಧನಿ ಚಂದ್ರಬುಧ್ನೋ ಮದವದ್ವಿೋ ಮನೀಷಿಘಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೨-೩)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಚಂದ್ರಬುಧ್ನಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಸರ್ವಾಸಾಂ ಪ್ರಜಾನಾಮಾಹ್ನಾದಿಕಮೂಲಃ ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯ ಸರ್ವಾಹ್ನಾದಿಕತ್ಯಾತ್ | ಸರ್ವರಿಗೂ ಆಹ್ನಾದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವು ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿರುವ ಅಂತರಿಕ್ಷವೇ ಇಂದ್ರನ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವಾಗಿದೆ

ಹರಿತ್ವತಾ ವರ್ಚಿಸಾ ಸೂರೈಶ್ಚ ಶ್ರೀಷ್ಟೈ ರೂಪೈಶ್ಚೈಂ ಸ್ವರ್ತಯಸ್ವ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೨-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ರಮ್ಯವಾದ ದೇಹದ ರೂಪವೂ ವಿಶ್ವೈಶಿಯೂ ಚಂದ್ರಬುಧ್ನವಾದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯೂ ಆತ್ಮಂತ ರಮಣೀಯವಾಗಿಯೆಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಅಂತರಿಕ್ಷವು ವಿಷ್ವದ್ರೂಪವಾದ ಅಗ್ನಿಗೂ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವು. ಈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಸಹ ತಮ್ಮ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಸೌಂದರ್ಯದೊಡನೆ ತಮ್ಮ ಕೃತಿಗಳೆಲ್ಲೂ ಸಹ ತಮ್ಮ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಆಹ್ನಾದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ತಮ್ಮನ್ನು, ಅನ್ನಾಭಾವ, ಶತ್ರುಪೀಡೆ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಮಾನಸನಿಗೆ ಅತ್ಯಂತವಿಕಾರವಾದ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು, ಈ ವಿಕಾರಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನೂ, ಅನ್ನವನ್ನೂ, ಶತ್ರುನಾಶದ ಮೂಲಕ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯನ್ನೂ ಕೊಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳು ತಮ್ಮ ಕೃತಿಗಳೆಲ್ಲೂ ಸುರೂಪವನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಿದರು.

ಕೇತುಂ ಕೃಣ್ವಿಷ್ವತೇತವೇ ಪೇಶೋ ಮರ್ಯಾ ಅಪೇತಸೇ |

ಸಮುಷ್ಠಿರಜಾಯಿಥಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅದಿತ್ಯರೂಪವಾದ ಇಂದ್ರನು ರೂಪರಹಿತವಾದ ಭೂತಗಳೆಲ್ಲಾ ರೂಪಾವಿಷ್ಕರಣವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಸ್ತುತಿಸಿರುವ ಅಂಶವನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯೂ ಈ ಅದಿತ್ಯನ ರೂಪವಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಜ್ಞಾನಾವೃತವಾದ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಸುರೂಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವು ಅಗ್ನಿಯ ಕರ್ಮವೂ ಅದುವರಿಂದ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳ ಸಾಹಚರ್ಯದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಈ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ.

ಯಾ ವಾ ಪ್ರತ್ಯಾನಿ ಸಖ್ಯಾ—ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳ ಉತ್ತತ್ತಿಸ್ಥಾನವು ಸಮಾನವಾದುದರಿಂದಲೂ, ಪೃಥ್ವಿ, ಅಂತರಿಕ್ಷ ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಇವರ ಕರ್ಮಗಳೂ ಸಮಾನವಾದುದರಿಂದಲೂ, ಇವರ ಸಾಹಚರ್ಯವೂ ಸಂಬಂಧವೂ ಶಾಶ್ವತವಾದುದರಿಂದಲೂ ಇವರ ಸಖ್ಯವೂ ಪ್ರತ್ಯನಾದುದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದೇ ಅಲ್ಲದೇ,

ತೃತಂ ನಾ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ | ವಿಶೋ ವಿಶ್ವೇದೇವಾಃ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೨-೪-೨-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ನ್ಯಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳ ಜ್ಞಾತೃರೂಪವಾದ ಸಖ್ಯವನ್ನೂ |
ನಾಗ್ನಾ ಆಗ್ನಿಃ ಪ್ರಾಣಿ ಇಂದ್ರಃ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೬-೧-೨-೨೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ನ್ಯಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಾಕ್ ಪ್ರಾಣಿರೂಪವಾದ ಸಖ್ಯವನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸಿರುವುದು. ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳ ಈ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಸಖ್ಯಗಳೂ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಮಂಗಳಕರಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶಿವಾನಿ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಸಯೋಗಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಚಿಕ್ಕಭುಃ—ದುಕ್ಕೌ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ಮುಧ್ಯವ ಪುರುಷದ್ವಿವಚನರೂಪ. ಯಜ್ಜ ಬ್ಬ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೈತ್ಯಾನಿತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧವಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅನ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೃಷ್ಣಾ಼ನಿ—ವೃಷ್ಣಿ ಭವಾನಿ ವೃಷ್ಣಾ಼ನಿ. ಭವೇಛಂದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಭವಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲೋಪೋಽನೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾ ಅಕಾರಲೋಪ. ಯತೋಽನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ವಯದಾತ್ತಸ್ವರವಿರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತ್ಯಾನಿ—ನಶ್ಚ ಪುರಾಣೇ ಪ್ರಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೨೫-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪುರಾಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಶ್ನಕ್ಕೆ ತ್ವಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಖ್ಯಾ—ಸಖ್ಯಭಾವಃ ಸಖ್ಯಮ್. ಸಖ್ಯುರ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜಸಿಗೆ ಶಿ ಅದೇಶಬಂಧು ರೂಪವಾದಾಗ ಶೇಷ್ಯಂದೆಸಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ತೇಛಿಃ—ತದಶಬ್ದ. ಭಿಸ್ ಪರವಾದಾಗ ತೈದಾದೀನಾಮಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ತ ಪರರೂಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಿಸಿಗೆ ವಾ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವತ್ತ. ಏಕಾಚ್ಚಾದುದರಿಂದ ಸಾನೇಕಾಚ್ಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ನೆಗೋತ್ಸನಸಾವನೇರ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪುನಃ ನಿಷೇಧವಿರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯದಬ್ರವಂ ಪ್ರಥಮಂ ವಾಂ ವೃಣಾನೋಽಯಂ ಸೋಮೋ

ಅಸುರೈರ್ನೋ ವಿಹವ್ಯಃ |

ತಾಂ ಸತ್ಯಾಂ ಶ್ರದ್ಧಾಮಭ್ಯಾ ಹಿ ಯಾತಮಥಾ ಸೋಮಸ್ಯ

ಪಿಬತಂ ಸುತಸ್ಯ || ೬ ||

ಽವಧಾಃ

ಯತ್ | ಅಬ್ರವಂ | ಪ್ರಥಮಂ | ವಾಂ | ವೃಣಾನಃ | ಅಯಂ | ಸೋಮಃ |

ಅಸುರೈಃ | ನಃ | ವಿಹವ್ಯಃ |

ತಾ | ಸತ್ಯಾಂ | ಶ್ರದ್ಧಾಂ | ಅಭಿ | ಆ | ಹಿ | ಯಾತಂ | ಅಥ | ಸೋಮಸ್ಯ | ಪಿಬ-

ತಂ | ಸುತಸ್ಯ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಪ್ರಥಮಂ ಕರ್ನೋಪಕ್ರಮ ಏವ ನಾಂ ಯುಷಾಂ ವೃಣಾನಃ ಸಂಭಜಮಾನೋ ಯದಬ್ರವಂ ಸೋಮೇನ ಪ್ರೀಣಯಿಷ್ಯಾಮಿತಿ ಯದವೋಚಂ ಸತ್ಯಾಂ ಯಥಾರ್ಥಾಂ ತಾಂ ಶ್ರದ್ಧಾಂ ಶ್ರದ್ಧಯಾದರಾತಿತಯೇನ ಕೃತಾಮುಕ್ತಿಯಭ್ಯಭಿಲಕ್ಷ್ಯಹಿ ಯಾತಂ | ಆಗಚ್ಛತಮೇವ ನೋದಾ-
ಗಾಥಾಂ | ಅಥಾಗಮನಾನಂತರಮಭಿಷುತಂ ಸೋಮಂ ಪಿಬತಂ | ತಥಾ ಸತ್ಯಸುರೈರ್ಹವಿಷಾಂ ಪ್ರಕ್ಷೇಪಕೈ-
ರ್ಬುಕ್ತಿಸ್ತೀರಯಂ ನೋದ್ಯಾಕಂ ಸೋಮೋ ವಿಹವ್ಯೋ ವಿಶೇಷೇಣ ಹೋತವ್ಯೋ ಭವತಿ | ಇತರಥಾ
ವ್ಯರ್ಥಃ ಸ್ಯಾತ್ | ತಸ್ಮಾದಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಆಗಚ್ಛತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ವೃಣಾನಃ | ವೃಣಾಂ ಸಂಭಕ್ತಾ | ಲಠಃ
ಶಾನಚ್ | ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತೇಯೋರಾತ ಇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ಅಸುರೈಃ | ಅಸುಕ್ಷೇಪಣೀ | ಅಸೀರುರಸಃ |
ಉ. ೧-೧೩ | ಇತ್ಯುರಸ್ತೃತ್ಯಯಃ | ವಿಹವ್ಯಃ | ಹುದಾನಾದನಯೋಃ | ಆಚೋ ಯತ್ | ಗುಣಃ |
ಧಾತೋಸ್ತನ್ನಿಮಿತ್ರಸ್ಯೈವೇತ್ಯನಾದೇಶಃ | ಯತೋದನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವೇ | ಕೃದುತ್ತರಪದ-
ಪ್ರಕೃತಿಸ್ಸರತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪ್ರಥಮಂ—(ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ) ಯಜ್ಞಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇನೇ | **ವಾಂ**—ನಿಮ್ಮನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ | **ವ್ಯಥಾನಃ**—ಪೂಜಿಸುತ್ತಾ | **ಯದೆಬ್ರವಂ**—(ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸೋಮರಸದಿಂದ ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು) ಯಾವ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕವಾದ ವಾಕ್ಯನ್ನು ಹೇಳಿದನೋ | **ಸತ್ಯಾಂ**—ಯಥಾರ್ಥವಾದ (ಮತ್ತು) | **ತಾಂ ಶ್ರದ್ಧಾಂ**—ಶ್ರದ್ಧಾ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಆ ಉತ್ತಿಯನ್ನೇ | **ಅಥ**—ಗಮನಿಸಿ | **ಆ ಹಿ ಯಾತಂ**—ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ದಯನಾಡಿ | **ಅಥ**—ಅನಂತರ | **ಸುತಸ್ಯ**—ಹಿಂಡಿರುವ | **ಸೋಮಸ್ಯ**—ಸೋಮರಸವ (ನಿಮ್ಮ ಭಾಗವನ್ನು) | **ಸಿಬತಂ**—ಕುಡಿಯಿ | **ಅಸುರೈಃ**—ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳಿಂದ | **ನಃ**—ನಮ್ಮ | **ಅಯಂ ಸೋಮಃ**— ಈ ಸೋಮ ರಸವು | **ವಿಹವ್ಯಃ**—ಹೋಮಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ, ಯಜ್ಞಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇನೇ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾ “ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸೋಮರಸದ ಅರ್ಪಣೆಯಿಂದ ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುತ್ತೇನೆ” ಎಂದು ಯಾವ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕವಾದ ವಾಕ್ಯನ್ನು ನಾನು ಹೇಳಿದನೋ, ಯಥಾರ್ಥವಾದುದೂ ಮತ್ತು ಶ್ರದ್ಧಾ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದುದೂ ಆದ ನನ್ನ ಆ ಮಾತನ್ನೇ ಗಮನಿಸಿ ಖಂಡಿತವಾಗಿ ಯೂ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ದಯನಾಡಿ. ನಮ್ಮ ಈ ಸೋಮರಸವು ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳಿಂದ ಹೋಮಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ನೀವು ಬಂದು ಹಿಂಡಿರುವ ಈ ಸೋಮರಸವ ನಿಮ್ಮ ಭಾಗವನ್ನು ಕುಡಿಯಿ.

English Translation

Come and witness the sincere faith with which, selecting you two, I first promised (you the libation); drink of the effused libation, for the Soma juice is prepared by the priests.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು !

ಅಸುರೈಃ—ದವಿಷಾಂ ಪ್ರಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ; ಋತ್ವಿಗ್ನಿಃ! ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಬೀಳಿಸುವ (ಅರ್ಪಿಸುವ) ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳಿಂದ ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, **ಅಸುರಿತಿ** ಸ್ವಾಣನಾಮ, (ನಿ. ೩-೮) ತದ್ವೃತ್ತೇ ಅಸುರಾಃ ಋತ್ವಿಜಃ ಪ್ರಾಣವುಳ್ಳವರು ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳು ಆದ್ದರಿಂದ ಅಸುರೈಃ ಎಂದರೆ ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳಿಂದ ಎಂದು ಸ್ಯಂವಸ್ತುವಾಗಿಗಳೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಸುರ ಶಬ್ದವು ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ರಾಕ್ಷಸ ಶಬ್ದದ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ನಾನಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಅಸುವೆಂದರೆ ಸ್ವಾಣ, ಪ್ರಜ್ಞಾ ಎಸೆಯುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳಿರುವುದರಿಂದ **ಅಸುರ** ಶಬ್ದವೂ ಈ ಅರ್ಥಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅವನ್ನು ಸಂವರ್ಧಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅನ್ವಯಿಸಬೇಕು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಬೃಹತ್ಪ್ರವಾ ಅಸುರೋ ಬರ್ಹಣಾ ಕೃತಃ ಪುರೋ ದರಿಭ್ಯಾಂ ವ್ಯಸಭೋ ರಥೋ ಹಿ ಸಃ |
(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೪-೩)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಸುರ ಶಬ್ದವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಸುರಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ನಿರಸಿತಾ | ಯದ್ವಾ | ಅಸುಃ ಪ್ರಾಣೋ ಬಲಂ ವಾ ತದ್ವಾನ್ | ರೋ ಮತ್ಪ್ರಥೀಯಃ | ಅಥವಾ ಅಸವಃ ಪ್ರಾಣಾಃ ತೇನ ಚಿ ಆಪೋ ಲಕ್ಷ್ಯಂತೇ | ತಾನ್ ರಾತಿ ದದಾತಿತಿ ಅಸುರಃ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ದೂಡುವವನು ಅಥವಾ ಅಸು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಣ, ಬಲ ಎಂಬರ್ಥಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣವುಳ್ಳವನು, ಅಥವಾ ಬಲವುಳ್ಳವನು, ಅಥವಾ ಅಸವಃ ಎಂದರೆ ಉದಕಗಳು. ಅವುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಅಸುರ ಎಂದು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಈ ವಿಧವಾದ ನಾನಾಶಕ್ತಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಶಬ್ದವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಬಹುದು. ಇದರಂತೆಯೇ,

ಪ್ರಯನ್ನ ಸ್ವಭ್ಯಮಸುರ ಪ್ರಚೇತಾ ರಾಜನ್ನೇನಾಂಸಿ ಶಿಶ್ರಃ ಕೃತಾನಿ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೨೪-೧೪)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅನಿಷ್ಟಜ್ಞೇಪಣಶೀಲಃ ಅನಿಷ್ಟವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನಾದ್ದರಿಂದ ವರುಣನಿಗೆ ಅಸುರನೆಂಬ ವಿಶೇಷಣವೂ, ಹೀಗೆಯೇ ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ,

ತ್ವಮಗ್ನೇ ರುದ್ರೋ ಅಸುರಃ ಮಹೋ ದಿವಸ್ತ್ವಂ ಶರ್ಧೋ ಮಾರುತಂ ಪ್ರೃಕ್ಷ ಈಶನೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೨-೧-೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೂ ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಂಪ್ರ, ವರುಣ, ಅಗ್ನಿ ಇತ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ವಿ ಸುಪರ್ಣೋ ಅಂತರಿಕ್ಷಾಣ್ಯಮ್ಯದ್ಭೀರನೇಸಾ ಅಸುರಃ ಸುನೀಥಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೨೫-೭)

ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಸುರಃ ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಣಿದಾತನಾದ ಎಂದೂ ಸೂರ್ಯನಿಗೂ,

ಪೃಷದ್ಯೋನಿಃ ಪಂಚಹೋತಾ ಶ್ರಣೋತ್ಪತೂರ್ತಪಂಥಾ ಅಸುರೋ ಮಯೋಭುಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೫-೪೨-೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿದಾತನಾದ ಎಂದು ವಾಯುವಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಪೃತಪ್ರಸತ್ತೋ ಅಸುರಃ ಸುಶೇವೋ ರಾಯೋ ಧರ್ತಾ ಧರುಣೋ ವಸ್ಯೋ ಅಗ್ನಿಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೫-೧೫-೧)

ಸ್ಯಂಕ್ಷಿಃ ಸೀದದಸುರೋ ನ ಹೋತಾ ಹುವಾನೋ ಅತ್ರ ಸುಭಗಾಯ ದೇವಾನ್ |

(ಮು. ಸಂ. ೭-೨೦-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬಲವಾನ್ ಎಂಬರ್ಥವೂ,

ಅಸೋ ವೀರೋ ಮರುತಃ ಶುಷ್ಮಸ್ತು ಜನಾನಾಂ ಯೋ ಅಸುರೋ ವಿಧರ್ತಾ |

(ಮು. ಸಂ. ೭-೫೬-೨೪)

ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಜ್ಞಾವಾನ್ ಎಂದೂ,

ಶತಂ ಕ್ಷೇವಾ ಅಸುರಸ್ಯ ಗೋನಾಂ ದಿವಿ ಶ್ರವೋಽಪರಮಾ ತತಾನ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೨೬-೨)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ದಾನಶೀಲನೆಂದೂ,

ತ್ವಿರುತ್ತಮಾ ದೂಣಶಾ ರೋಚನಾನಿ ತ್ರಯೋ ರಾಜಂತ್ಯಸುರಸ್ಯ ವೀರಾಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೨೬-೮)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಸ್ಯತಿ ಕ್ಷೀತಿ ಸರ್ವಮಿತ್ಯಸುರಃ ಕಾಲಾತ್ಮಾ ಸಂವತ್ಸರಃ ಎಂದು ಕಾಲ ಪರಿಯವಾಗಿಯೂ

ಯಥಾ ರುದ್ರಸ್ಯ ಸೂನವೋ ದಿವೋ ವಶಂತ್ಯಸುರಸ್ಯ ವೇಧಸಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೮-೨೦-೧೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಘ ಎಂಬರ್ಥವೂ

ಅನಾಯುಧಾಸೋ ಅಸುರಾ ಅದೇವಾಶ್ಚ ಕ್ಷೇಣ ತಾ ಅಪಿ ವಪೆ ಋಜೀಷಿನ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೮-೯೬-೯)

ಪರೋ ದಿನಾ ಪರ ವಿನಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಪರೋ ದೇವೇಭಿರಸುರೈರ್ಯದ್ವಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೮೨-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಸುರರೆಂದರೆ ರಾ ಸ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ದೈತ್ಯರೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮೇಲೆಯೇ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಮುಕ್ತಿಯುಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಹವ್ಯಃ—ವಿಶೇಷೇಣ ಹೋತವ್ಯೋಭವತಿ—ಅತಿಶಯನಾಗಿ ಹೋನುಮಾಡಲು ಸಂಸ್ಕೃತವಾದುದೂ ಯೋಗ್ಯವಾದುದೂ ಆಗಿರುತ್ತದೆ.

ಸತ್ಯಾಂ ಶ್ರದ್ಧಾಂ—ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದುದೂ, ಶ್ರದ್ಧಾಭಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಆದ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವ ಭಾವಿಯಾದ ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸಿ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವ ಪಾನಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕೆಂದು ಇಂದ್ರಾಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಬ್ರವಮ್—ಬ್ರೂಣ್ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ಲಜ್ ಉತ್ತಮವುರಸು ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮಿವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಫಸ್‌ಫಸ್‌ಫ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ಅಮಾದೇಶ. ಅದಿಪ್ರತ್ಯಯಿತ್ಯೇಶ. ಶಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಅಮಾದೇಶ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ ಆಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅಯ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪವನಾಗುತ್ತದೆ.

ವೃಣಾನಃ—ವೃಜ್ ಸಂಭಕ್ತಾ. ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕ್ರಾದಿಭ್ಯಃ ತ್ವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾವಿಕರಣ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಋತ್ವಾತಿವೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತವುದರಿಂದ ಅಂತೋ ವಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸುರೈಃ—ಅಸು ಕ್ಷೇಪಣೇ. ಧಾತು. ಅಸೇರುರನ್—(ಉ. ಸೂ. ೧-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಸುರ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಹಣೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರಸಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾಬಹುವಚನಚರೂಪ.

ವಿಹವ್ಯಃ—ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ ಧಾತು. ಅಚೋಯತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಓಕಾರ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತೋಸ್ತನ್ನಿಮಿತ್ತಸ್ಯೈವ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಓಕಾರಕ್ಕೆ ಅವಾದೇಶ. ಹವ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯತೋಽನಾವಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರಸಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿ ಎಂಬ ಗತಿಯೊಡನೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಗತಿ-ಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರಸಾರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಥ—ನಿಪಾತಸ್ಯ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ||೬||

ಸಂಹಿತಾಗಾಥಃ

ಯದಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಮದಧಃ ಸ್ವೇ ದುರೋಣೇ ಯದ್ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ರಾ-
 ಜನಿ ನಾ ಯಜತ್ರಾ |
 ಅತ್ರಃ ಪರಿ ವೃಷಣಾವಾ ಹಿ ಯಾತಮುಧಾ ಸೋಮಸ್ಯ ಪಿಬತಂ
 ಸುತಸ್ಯ || ೭ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯತ್ | ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಇತಿ | ಮದಧಃ | ಸ್ವೇ | ದುರೋಣೇ | ಯತ್ | ಬ್ರಹ್ಮಣಿ |
 ರಾಜನಿ | ನಾ | ಯಜತ್ರಾ |

ಅತಃ | ಪರಿ | ವೃಷಣೌ | ಆ | ಹಿ | ಯಾತಂ | ಅಥ | ಸೋಮಸ್ಯ | ಸಿಬತಂ |

ಸುತಸ್ಯ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯಜತ್ರಾ ಯವ್ಯವ್ಯೇ ಹೇ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಸ್ಯೇ ದುರೋಣೇ ಸ್ಯಕೀಯೇ ಗೃಹೇ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನೇ ಯದ್ಯದಿ ಮದಥಃ ಹೃಷ್ಯಥಃ | ಯದ್ಯದಿ ವಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇಽನ್ಯಸ್ಮಿನ್ಯಜಮಾನೇ ಹವಿಸ್ಸೀಕರಣಾ-ಯಾಗತ್ಯ ಹೃಷ್ಯಥಃ | ಯದಿ ವಾ ರಾಜನಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯೇ ಯುದ್ಧೇ ಸಹಾಯ್ಯಂ ಕರ್ತವಾಗತ್ಯ ಹೃಷ್ಯಥಃ | ಅತಃ ಪರಿ ಪಂತೋಽಸ್ಮಾತ್ಪ್ರವ್ರಸ್ಮಾತ್ಪಾನಾತ್ ಹೇ ವೃಷಣೌ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾರಾಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಆ ಯಾತಂ ಹಿ | ಆಗಚ್ಛತಮೇವ | ಔದಾಸೀನ್ಯಂ ಮಾ ಕಾಷ್ಯಂ | ಅನ್ಯತ್ರೂರ್ವವತ್ || ಮದಥಃ | ಮದೀ ಹರ್ಷೇ | ವ್ಯತ್ಯೇನ ಶಪ್ | ಯಜತ್ರಾ | ಅವಿನಕ್ರೀತ್ಯಾದಿನಾ ಯಜತೇಃ ಕರ್ಮಣ್ಯುತ್ರನ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರಾಕಾರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯಜತ್ರಾ—ಯಜ್ಞಾರ್ಹರಾದ | ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ— ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ | ಸ್ಯೇ ದುರೋಣೇ— ನಿಮ್ಮ ಸ್ವಗೃಹದಲ್ಲಿ | ಯತ್— ಒಂದು ವೇಳೆ | ಮದಥಃ— ಹರ್ಷಗೊಂಡಿದ್ದರೂ ಸಂ | ಯತ್ ವಾ— ಅಥವಾ ಒಂದು ವೇಳೆ | ಬ್ರಹ್ಮಣಿ— ಇತರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ (ಹವಿಸ್ಸಿನ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದರೂ ಸಹ) ಅಥವಾ | ರಾಜನಿ—ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದು (ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಿದ್ದರೂ ಸಹ) ಅತಃ ಪರಿ— ಈ ಎಲ್ಲಾ ಸ್ಥಳಗಳಿಂದಲೂ | ವೃಷಣೌ— ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸತಕ್ಕ ನೀವುಗಳು | ಆ ಯಾತಂ ಹಿ— ಬಂದಿತವಾಗಿಯೂ (ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಗೃಹಕ್ಕೂ) ಬನ್ನಿರಿ | ಅಥ—ಇಲ್ಲಿ ಬಂದು | ಸುತಸ್ಯ— ಹಿಂದಿರತಕ್ಕ | ಸೋಮಸ್ಯ—ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಸಿಬತಂ— ಕುಡಿಯಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಯಜ್ಞಾರ್ಹರೂ, ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಸುರಿಸುವರೂ ಆದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ, ನೀವು ನಿಮ್ಮ ಸ್ವಗೃಹದಲ್ಲಿಯೇ ಹರ್ಷಪಡುತ್ತಿದ್ದರೂ ಸಂ, ಅಥವಾ ಇತರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಹೋಗಿ ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಿದ್ದರೂ ಸಂ, ಅಥವಾ ಇತರ ಇತರ ಕ್ಷತ್ರಿಯನ ಸಹಾಯಾರ್ಥವಾಗಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹರ್ಷಪಡುತ್ತಿದ್ದರೂ ಸಂ, ಇಲ್ಲಿಯೂ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ಬಂದು ನಾವು ಹಿಂದಿರತಕ್ಕ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕುಡಿಯಿರಿ.

English Translation

If, adorable Indra and Agni, you have ever been delighted (with libations) in your own dwelling, in that of a Brahman, or in that of a prince, then, showers of benefits; come hither from wherever you may be, and drink of the effused libation.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದುರೋಣೇ—ದುರೋಣಶಬ್ದವು ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೩) ದುರೋಣೇ ಎಂದರೆ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ.

ಸ್ತೇ ದುರೋಣೇ ಮದಥಃ—ಸ್ತಕೀಯೇ ಗೃಹೇ ಎಂದು ಏಕವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಇಬ್ಬರ ಗೃಹವೂ ಒಂದೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುವಂತೆ ವೃಥಾವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳಲ್ಲೂ ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲೂ ಇಂದ್ರಾಸ್ತಿಯ ಗಳ ಸಮಾನವಾದ ಮಾತಾಪಿತೃತ್ವವೂ ಸಾಹಚರ್ಯವೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಬ್ಬರ ವಾಸಸ್ಥಾನವೂ ಒಂದೇ ಎಂದು ಸ್ತೇ ದುರೋಣೇ ಎಂದು ಏಕವಚನವಿದೆ.

ಸಮಾನೋ ನಾಂ ಜನಿತಾ ಭ್ರಾತರಾ ಯುವಂ ಯಮಾನಿ ಹೇಹಮಾತರಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೬.೫೯.೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂದಿನ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಉದಹರಿಸಿರುವ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇಂದ್ರಾಸ್ತಿಯ ಗಳ ಸಮಾನವಾದ ಸ್ಥಾನವು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ.

ಯುದ್ವೈಹ್ಮಣಿ—ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ಅನ್ಯಸ್ಮಿನ್ಯಜಮಾನೇ ಹವಿಸ್ತೀಕರಣಾಯಾಗತ್ಯೈ ಹ್ಯಷ್ಟೈಃ | ಶ್ರುಕ್ಯತವಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಲ್ಲದೇ ಇತರ ಯಜಮಾನರ ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಹವಿಸ್ತೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದರೂ ಸೋಮರಸವಾನದಿಂದ ಹರ್ಷಚಿತ್ತರಾಗಿ ಇದ್ದರೂ ಸಹ.

ರಾಜನಿ ನಾ—ಕ್ಷತ್ರಿಯೇ ಯುದ್ವೇ ಸಾಹಾಯ್ಯಂ ಕರ್ತುಂ ಇತರ ಕ್ಷತ್ರಿಯನ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದರೂ ಮತ್ತು ಆ ಯುದ್ಧದಿಂದ ಹರ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರೂ ಸಹ, ಎಂದರೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಿಸಿತಾನು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ದೇವತೆಗಳಾಗಲಿ ಮಾನವರಾಗಲಿ ಆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೂ ಸಂತೋಷಕ್ಕೂ ತಡೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಮ. ಸಂ. ೮-೭೦.೩) ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಹರ್ಷತವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಯುಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯೆ

ಮದಥಃ—ಮದೀ ಹರ್ಷೇ ಧಾತು. ದಿವಾದಿ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಥಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದವಿಕರಣ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ. **ಯುದ್ವೈಕ್ತಾನ್ವಿತ್ಯೈಮ್**—(ಪಾ. ಸೂ ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯದ್ವೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಬ್ದ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಲಸಾರ್ಥಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಯಜಶ್ರಾ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಅಮಿ-ನಕ್ತಿಯೇಜವಧಿ—(ಉ ಸೂ. ೩-೬೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಯಜತ್ರ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿವಚನ ಪರವಾದಾಗ—ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ರಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೀಶ. **ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ**—(ಪಾ. ಸ . ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಾತಮ್—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು ಆದಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಲಜ್ಜ
ದ್ವಾವವಿರುವುದರಿಂದ ತಸ್ ಭಸ್ಯಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತನಾದೇಶ. ಅದಿಶ್ವಭ್ಯತಿಭ್ಯಃ
ಕಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಹಿ ಎಂಬುದರ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಚಿ—
(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ
ನಾಗುತ್ತದೆ. || ೭ ||

ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕಃ

ಯದಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಯಮುಷು ತುರ್ವಶೇಷು ಯದ್ದುಹ್ಯುಷ್ವನುಷು
ಪೂರುಷು ಸ್ಥಃ |

ಅತಃ ಪರಿ ವೃಷಣಾನಾ ಹಿ ಯಾತಮಧಾ ಸೋಮಸ್ಯ ಪಿಬತಂ
ಸುತಸ್ಯ || ೮ ||

ಪದಧಾತುಃ

ಯತ್ | ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಇತಿ | ಯದುಷು | ತುರ್ವಶೇಷು | ಯತ್ | ದ್ರುಹ್ಯುಷು |
ಅನುಷು | ಪೂರುಷು | ಸ್ಥಃ |

ಅತಃ | ಪರಿ | ವೃಷಣೌ | ಆ | ಹಿ | ಯಾತಂ | ಅಥ | ಸೋಮಸ್ಯ | ಪಿಬತಂ | ಸುತಸ್ಯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅತ್ರ ಯದುಷ್ಯತ್ಯಾದಿನಿ ಪಂಚಿ ಮನುಷ್ಯನಾಮಾನಿ | ಹೇ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಯದ್ಯದಿ ಯಮುಷು
ನಿಯತೇಷು ಪರೇಷಾಮಹಿಂಸಕೇಷು ಮನುಷ್ಯೇಷು ಸ್ಥಃ ಭವಥಃ ವರ್ತೇಥೇ | ಯದಿ ವಾ ತುರ್ವ-
ಶೇಷು ಹಿಂಸಕೇಷು ಮನುಷ್ಯೇಷು ವರ್ತೇಥೇ | ಯದ್ಯದಿ ವಾ ದ್ರುಹ್ಯುಷು ದ್ರೋಹಂ ಪರೇಷಾಮುಪ-

ದ್ರವಮಿಚ್ಛೆತ್ತು ಮನುಷ್ಯೇಷು ವರ್ತೇಥೇ | ಯದಿ ವಾನುಷು ಪ್ರಾಣತ್ಸು ಸಫಲೈಃ ಪ್ರಾಣೈರ್ಯುಕ್ತೇಷು
ಜ್ಞಾತೃಷ್ಠನುಷ್ಠಾತ್ಯುಷು ಮನುಷ್ಯೇಷು | ಅನ್ಯೇಷಾಂ ಹಿ ಪ್ರಾಣಾ ನಿಶ್ಫಲಾ ಜ್ಞಾನಹೀನತ್ವಾದನುಷ್ಠಾನಾ-
ಭಾವಾಚ್ಛ | ತೇಷು ಯದಿ ಭವಥಃ | ತಥಾ ಪೂರುಷು ಕಾನ್ಯುಃ ಪೂರಯಿತವ್ಯೇಷ್ಟನೈಷು ಸ್ತೋತ್ರೈ-
ಜನೇಷು ಯದಿ ಭವಥಃ | ಅತಃ ಸರ್ವಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಾಪ್ನುನಾತ್ ಹೇ ಕಾಮಾಭಿವರ್ಷಕಾದಿಂವ್ರಾಗ್ನೀ ಆಗಚ್ಛತಂ |
ಅನಂತರಮಭಿಷುತಂ ಸೋಮಂ ಪಿಬತು || ಯದುಷು | ಯವು ಉಪರಮೇ | ನಿಯಮ್ಯಂತ ಇಂದ್ರಿ-
ಯಾಣ್ಯೇಭಿರಿತಿ ಯದವಃ | ಯಮೇದುರ್ವಾ ಚೇತಿ ಕುಪ್ರತ್ಯಯೋ ದುಗಾಗಮಕ್ತ | ಅನುದಾತ್ಯೋಪ-
ದೇಶೇಷ್ಯಾದಿನಾನುನಾಸಿಕಲೋಚಃ | ತುರ್ವಶೇಷು | ತುರ್ವೀ ಹಿಂಸಾರ್ಥಃ | ಔಣಾದಿಕೋಲ್ಯಕಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ದ್ರುಹ್ಯುಷು | ದ್ರುಹ ಜಿಘಂಸಾಯಾಂ | ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ರಿಪ್ | ದ್ರುಹಂ ಪರೇಷಾ-
ಮಿಚ್ಛಂತಿ | ಭಂದಸಿ ಪರೇಚ್ಯಾಯಾಮಪಿತಿ ಕೃಚ್ | ಕ್ಯಾಚ್ಚಂದಸೀತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅನುಷು | ಅನ
ಪ್ರಾಣಿನೇ | ಅಣಕ್ | ಉ.೧-೮ | ಇತಿ ನಿಧೀಯಮಾನ ಉಪ್ರತ್ಯಯೋ ಬಹುಲವಚನಾದಸ್ಯಾದಪಿ ಭವತಿ |
ನಿದಿತ್ಯನುಪ್ರತ್ಯೇರಾದ್ಯುಪಾತ್ರತ್ವಂ | ಪೂರುಷು | ಪೂರೀ ಆಸ್ಯಾಯನೇ | ಪೂರ್ಯಂತ ಇತಿ ಪೂರವಃ |
ಔಣಾದಿಕ ಉಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ |

ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ, (ನೀವಿಬ್ಬರೂ) | ಯತ್—ಒಂದುವೇಳೆ | ಯದುಷು—
(ಇತರರಿಗೆ) ಅಹಿಂಸಕರಾದ ಮಾನವರ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ | ಸ್ತಃ—ಇದ್ದರೂ | ತುರ್ವಶೇಷು—(ಅಥವಾ) ಹಿಂಸಕರಾದ
ಮಾನವರ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿದ್ದರೂ | ಯತ್—ಅಥವಾ ಒಂದುವೇಳೆ | ದ್ರುಹ್ಯುಷು—(ಇತರರಿಗೆ) ಕೇಡನ್ನು ಬಯಸು
ವವರ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೂ | ಅನುಷು—(ಜೀವನವನ್ನು ಸಫಲಗೊಳಿಸುವ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮ
ಗಳಿಂದ) ಜೀವಿಸುವ ಯಜಮಾನರ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿದ್ದರೂ | ಪೂರುಷು—(ತಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ) ಇಷ್ಟಾ
ರ್ಥಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಮಾನವರ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಸಹ | ಅತಃ ಪರಿ—ಆ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶಗಳ ನಡುವೆ ಎಲ್ಲಿದ್ದರೆ
ಅಲ್ಲಿಂದ | ವೃಷಣಾ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥ ಪ್ರದರಾದ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ | ಆ ಯಾತಂ ಹಿ—ಋತಿಕವಾಗಿಯೂ (ನಮ್ಮ
ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಗೆ) ಬನ್ನಿರಿ | ಅಥ—(ಬಂದ) ಅನಂತರ | ಸುತಸ್ಯ—ಹಿಂಡಿರುವ | ಸೋಮಸ್ಯ—ಸೋಮರಸದ
(ಭಾಗವನ್ನು) | ಪಿಬತಂ—ಕುಡಿಯಿರಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ, ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಅಹಿಂಸಕರಾದ ಮಾನವರ
ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿದ್ದರೂ, ಅಥವಾ ಹಿಂಸಕರಾದವರ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಒಂದುವೇಳೆ ಕೇಡನ್ನು ಬಯಸುವವರ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ
ದ್ದರೂ, ಅಥವಾ ಯಜ್ಞ ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಜೀವನವನ್ನು ಸಫಲಗೊಳಿಸುವ ಯಜಮಾನರ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ
ದ್ದರೂ ಅಥವಾ ಒಂದುವೇಳೆ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಮಾನವರ
ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಸಹ ಆ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶಗಳ ನಡುವೆ ಎಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅಲ್ಲಿಂದ ಋತಿಕವಾಗಿಯೂ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಗೆ
ಬಂದು ನಮ್ಮ ಭಾಗದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕುಡಿಯಿರಿ.

English Translation

If, Indra and Agni, you are amongst men who are inoffensive, malevolent, or tyrannical, or those who live (to fulfil the duties of life), or

those who receive the fruits (of good deeds), then, showerers of benefits, come hither from wherever you may be, and drink of the effused libation.

• ವಿಶೇಷಯಗಳು ||

ಯದುಷು—ಯದುಷು ಇತ್ಯಾದೀನಿ ಪಂಚಮನುಷ್ಯನಾಮಾನಿ | ಯದು, ತುವರ್ತ, ದ್ರುಹ್ಯ. ಅನು ಮತ್ತು ಪೂರು ಇವು ಐದೂ ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಯದುನೆಂಬ ಗುಂಪಿನವರು ಯಾನಾಗಲೂ ಇತರರಿಗೆ ಅಹಿಂಸಕರಾಗಿದ್ದವರು, ಯದುಷು ನಿಯತೇಷು ಪರೇಷಾಂ ಅಹಿಂಸಕೇಷು | ಎಂಬ-ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಒಂದು ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹೆಸರೂ ಆಗಬಹುದು; ಅಥವಾ ಒಂದು ಗುಂಪಿನ ಹೆಸರೂ ಆಗಬಹುದು. ಯದುನೆಂಬ ರಾಜನ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುವಂತೆಯೇ ಯದುನೆಂಬ ಒಂದು ಗುಂಪಿನ ಹೆಸರೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ

ತುವರ್ತೇಷು—ತುವರ್ತ ಎಂಬ ಹೆಸರೂ ಸಹ ವ್ಯಕ್ತಿನಾಮವಾಗಿಯೂ ಸಂಭವನಾಮವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಹಿಂಸಕೇಷು ಮನುಷ್ಯೇಷು ಹಿಂಸಕರಾದ ಮಾನವರ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಎಂದು ತುವರ್ತರ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಯದು ಮತ್ತು ತುವರ್ತ ಎಂಬ ಎರಡು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಹೆಸರು ಬರುವ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಅವರಿಬ್ಬರೂ ರಾಜರ್ಷಿಗಳೆಂದೂ ಇಂದ್ರಾಕ್ಷಿಗಳ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾದವರೆಂದೂ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಯದುಷು, ತುವರ್ತೇಷು ಎಂದು ಬಹುವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡು ಹೆಸರುಗಳೂ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವುದು ಮುಕ್ತಂಹಿತಿಯೆಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಇದೊಂದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಅಗ್ನಿನಾ ತುವರ್ತಂ ಯದುಂ ಪರಾವತ ಉಗ್ರಾದೇವಂ ಹವಾಮಹೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೬-೧೮)

ತ್ವಮಾನಿಥ ನರೈಂ ತುವರ್ತಂ ಯದುಂ ತ್ವಂ ತುರ್ನೀತಿಂ ವಯ್ಯಂ ಶತೈತೋ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೪-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರು ರಾಜರ್ಷಿಗಳೂ ಅಗ್ನಿಯ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಪಡೆನುಮ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ತುವರ್ತನ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸಾಹಸಕೃತ್ಯವು ಸುದಾಸನೊಂದಿಗೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿದುದು.

ಪುರೋಳಾ ಇತ್ವುರ್ವತೋ ಯಕ್ಷುರಾಸೀದ್ರಾಯೇ ಮತ್ಪ್ನಾಸೋ ನಿಶಿತಾ ಅಶೀವ |

ಶ್ರುಷ್ಟಿಂ ಚೆಕ್ರುರ್ಭೃಗವೋ ದ್ರುಹ್ಯವಕ್ಶ ಸಖಾ ಸಖಾಯಮತರದ್ವಿಷೂಚೋಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೧೮-೬)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ತುವರ್ತನ ಯುದ್ಧವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ತುವರ್ತನು ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಸಹಾಯವನ್ನು ಪಡೆದನೇ ಅಥವಾ ನಿಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆದನೇ ಎಂಬುದೇ ವಿಶದವಾಗಿಲ್ಲ. ಸಾಯಣರು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ವೋಲನೆಯದಾಗಿ ತುವರ್ತನು ಇಂದ್ರನ ಸಖನಾದ ಸುದಾಸನೊಂದಿಗೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೋದಾಗ ಇಂದ್ರನು ತುವರ್ತನನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ತನ್ನ ಸುಹೃತ್ತನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದನು ಎಂದೂ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ತುವರ್ತನಿಗೂ ತನನ ವಿರೋಧಿಗಳಿಗೂ ಯುದ್ಧವು ಸಂಭವಿಸಿದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಸಖನಾದ ತುವರ್ತನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದನೆಂದೂ

ಹೇಳಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಮುಕ್ತಿನ ತಾವ್ವರ್ದವು ವಿಶದವಾಗಲ್ಲ. ಇದೇ ರೀತಿ ಯದು ಮತ್ತು ತುರ್ವಶ ಇಬ್ಬರೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಪರಾಜಯವನ್ನು ಪಡೆದುದಾಗಿ,

ಪುರಃ ಸದ್ಯ ಇತ್ಯಾ ಧಿಯೇ ದಿವೋದಾಸಾಯ ತುಬರಂ |
ಅಧ ತ್ಯಂ ತುರ್ವಶಂ ಯದುಂ ||

(ಮ. ಸಂ. ೯-೩೧-೨)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಸಖನಾವ ದಿವೋದಾಸನಿಗಾಗಿ ಯದುವನ್ನೂ ತುರ್ವಶನನ್ನೂ ನಿಗ್ರಹಿಸಿದುದಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದರೆ,

ಪ್ರಯತ್ನಮುದ್ರಮತಿ ಶೂರ ಸರ್ಷಿ ಸಾರಯಾ ತುರ್ವಶಂ ಯದುಂ ಸ್ಯಸ್ತಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೭೪-೯)

ಉತ ತ್ಯಾ ತುರ್ವಶಾಯದೂ ಅಸ್ಮಾ ಕಾರಾ ಶಚೀಸತಿಃ |

ಇಂದ್ರೋ ವಿದ್ವಾ ಆಸಾರಯತ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೪-೨೦-೧೭)

ಶ್ವಮಪೋ ಯದನೇ ತುರ್ವಶಾಯಾರಮಯಃ ಸುಮುಘಾಃ ಸಾರ ಇಂದ್ರ |

(ಮ. ಸಂ. ೫-೩೧-೮)

ಮಹತ್ತೇ ವ್ಯಸೋ ಅಭಿಚಕ್ಷ್ಯಂ ಕೃತಂ ಸಶ್ಯೇನು ತುರ್ವಶಂ ಯದುಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೮-೪-೭)

ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಯದು ಮತ್ತು ತುರ್ವಶರಿಬ್ಬರೂ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಸಾರಣ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಸಹಾಯವನ್ನು ಪಡೆದ ವಿಷಯವು ಹೇಳಿದೆ.

ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಈ ಹೆಸರುಗಳು ಬಂದಾಗೆಲ್ಲಾ ಇವೆರಡೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸಂತತಿಯೆಂದೂ ಮತ್ತು ಎರಡು ಗುಂಪುಗಳಿಗೂ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವಿತ್ತೆಂದೂ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ತ್ರಿಶಚ್ಚೇತಂ ವರ್ಮಿಣ ಇಂದ್ರ ಸಾಕಂ ಯನ್ಯಾವತ್ಯಾಂ ಪುರುಹೂತ ಶ್ವಸ್ಯಾ |

ವೃಚೀವಂತಃ ಶರವೇ ಸತ್ಯಮಾನಾಃ ಸಾತ್ರಾ ಭಿಂದಾನಾ ಸ್ಯರ್ಥಾನ್ಯಾಯಿನ್ |

ಯಸ್ಯ ಗಾವಾವರುಷಾ ಸೂಯವಸ್ಯೂ ಅಂತರೂ ಷು ಚರತೋ ರೇರಿಹಾಣಾ |

ಸ ಸ್ಯಂಜಯಾಯ ತುರ್ವಶಂ ಪರಂದಾದ್ವೃಚೀವತೋ ದೈವತಾತಾಯ ಶಿಕ್ಷನ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೬-೨೭-೬, ೭.)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಿಂದ ವೃಚೀವತ್ಸಂತತಿಯೂ ತುರ್ವಶಸಂತತಿಯೂ ಸಹ ಒಂದೇ ವಂತದ ಎರಡು ಹೆಸರುಗಳೆಂದು Zimmer ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಆ ಎರಡು ಹೆಸರು

ಗಳೂ ಒಂದೇ ವಂಶದ ಹೆಸರುಗಳೆಂದು ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಅವೆರಡೂ ಸಮೀಪಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಂಶಗಳ ಹೆಸರುಗಳೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಮತ್ತು

ಶೋಣಃ ಸಾತ್ರಾ ಸಹ ಈಜೇ ಪಾಂಚಾಲೋ ರಾಜಾ ತದೇತೆದ್ಗಾಭಯಾಭಿಗೀತಂ ಸಾತ್ರಾಸಹೇ
ಯಜಮಾನೇಽಕ್ಷಮೇಛೇನ ತೌರ್ವಶಾಃ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೨-೫. ೪-೧೬)

ಎಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯದಿಂದ ತುರ್ವಶರು ಪಾಂಚಾಲರ ಸಖರೆಂದೂ ಅವರ ಯಾಗಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಮಾಡಿದರೆಂದೂ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ತುರ್ವಶರ ಯುದ್ಧವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ಪರುಷ್ಣೀ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿದರೆಂದು (ಮ. ಸಂ. ೭-೧೮) ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಆದರೆ ಯಾವ ದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಎನ್ನುವುದು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಇತರ ಆಧಾರಗಳಿಂದ ಪಕ್ಷಿಮದಿಂದ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ದಾಟಿದರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಯದುಗಳಿಗೂ ಇವರಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಂಬಂಧವಾವುದೆಂಬುದನ್ನೂ ಸರಿಯಾಗಿ ಹೇಳಲು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

ದ್ರುಹ್ಯಾಷು—ದ್ರೋಹಂ ಪರೇಷಾಮುಪದ್ರವಮಿಚ್ಛತ್ಸು ಮನುಷ್ಯೇಷು | ಇತರರಿಗೆ ಉಪದ್ರವವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಒಂದು ಗುಂಪೆಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಸಂತತಿಯ ಹೆಸರೂ ಸಹ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕಸಲ ಬಂದಿದೆ. ಮೇಲೆ ಉದಹರಿಸಿರುವ ಮ. ಸಂ. ೭-೧೮-೬ನೇ ಮುಸ್ಲಿಹಲ್ಲಿಯೂ ಇತರ ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರನ ನಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ಗುಂಪೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ,

ಯದ್ವ್ರಹ್ಯವ್ಯನವಿ ತುರ್ವಶೇ ಯದೌ ಹುನೇ ನಾಮಥ ಮಾ ಗತಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೮-೧೦-೫)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆ ಸ್ತೋತ್ರಗಳ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದೆ.

ಯದ್ವ್ರಾ ತೈಷ್ಠೌ ಮಘನನ್ ದ್ರುಹ್ಯಾನಾ ಜನೇ ಯತ್ಪೂರೌ ಕಚ್ಛ ವ್ಯಷ್ಠಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೬-೪೬-೮)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಗುಂಪೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇದು ವಾಯುವ್ಯದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಜನಾಂಗವೆಂದು ಆಧುನಿಕ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸಂಶೋಧಕರ ಮತವಾಗಿದೆ. ಕೆಲವು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸಂತತಿಗೂ ಗಾಂಧಾರ ಸಂತತಿಗೂ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ.

ಅನುಷು—ಜ್ಞಾ ತೈಷ್ಠನುಷ್ಠಾ ತೈಷು ಮನುಷ್ಯೇಷು | ಅನುವೆಂಬುದು ಜ್ಞಾನಿಗಳೂ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನೇ ನೆರವೇರಿಸುವವರೂ ಆದ ಒಂದು ಸಂತತಿಯ ಹೆಸರು, ಎಂದು ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆ. ಆದರೆ,

ನಿ ಗವ್ಯವೋಽನವೋ ದ್ರುಹ್ಯವಕ್ತೃ ಪಃಃ ಶತಾ ಸುಷುಪುಃ ಪಃಃ ಸಹಸ್ರಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೭-೧೮-೧೪)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆ ಅನು ಇಂದ್ರನ ನಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ರಾಜನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಿಮಾ ಪುರೂ ನೃಪೂತೋ ಅಸ್ಯಾನವೇ೮ಸಿ ಪ್ರತರ್ಥ ತುರ್ವಶೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೮.೪-೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಭಕ್ತರಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅನು, ಅನವ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ನಿಷ್ಪೃಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಅನವಸ್ರೇ ರಥಮತ್ಯಾಯ ತಕ್ಷನ್ ತ್ವಷ್ಟಾ ವಜ್ರಂ ಪುರುಹೂತೆ ದ್ಯುಮಂತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೩೧-೪)

ಅಗನ್ತ ವೃತ್ತೇತಮಂ ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಗ್ನಿಮಾನವಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೭೪-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಪಂಡಿತರು ಅನವ, ಅನವ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಅನುವೆಂಬ ದೊರೆಗೆ ಸೇರಿದ ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಸಾಯಣರು ಮಾನವರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅನವ ಎಂಬ ಪದವು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೭) ಈ ಅರ್ಥವೂ ಸರಿಯಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಉದಾಹರಣೆಗಳಿಂದ ಅನುವಿನ ವಿಷಯವು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ.

¶ ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರಿಯಾ

ಯಮುಷು—ಯಮ ಉಪರಮೇ. ಧಾತು. ನಿಯಮ್ಯಂತೇ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ವಿಭರಿತಿ ಯದವಃ ಯಮೇರ್ದೂರ್ಚ ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕುಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ದುಶಾಗಮ. ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶನ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸಪ್ರಮೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ತುರ್ವಶೇಷು—ತುರ್ವೀ ಹಿಂಸಾಯಾಂ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲೋಪಾದಿಕ ಅಶಪ್ರತ್ಯಯ. ತುರ್ವಶ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ರಮೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ದ್ರುಹ್ಯುಷು—ದ್ರುಹ ಜಿಘಾಂಸಾಯಾವ್. ಧಾತು. ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ಷಿಪ್—(ಪಾ. ೩೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಿಪ್ರಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ರುಹಂ ಪರೇಷಾಮಿಚ್ಛಂತಿ ದ್ರುಹ್ಯಂತಿ. ಭಂದಸಿ-ಪರೇಚ್ಚಾಯಾಮಸಿ ಅತ್ಯುಸಂಬಂಧಿ ಇಚ್ಛಾದಲ್ಲಿ ಕ್ಷ್ಯಾವಿಹಿತವಾದರೂ ಭಂದಸಿನಲ್ಲಿ ಪರೇಚ್ಛೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವಚನದಿಂದ ಪರೇಚ್ಛೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ಷ್ಯಾವ್. ಕ್ಯಾ ಭಂದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯಾವಂತಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತೋಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ತನ್ನಿಮುತ್ತವಾಗಿ ಅಕಾರಲೋಪ. ದ್ರುಹ್ಯು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ರಮೀಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅನುಷು—ಅನು ಪ್ರಾಣನೇ. ಧಾತು. ಉಷಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಅಣಕ್ಕೆ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಉಪ್ರತ್ಯಯವು ಇವಕ್ಕೂ ಬರುತ್ತದೆ. ನಿತ್—ಎಂದು ಹಿಂದಿನ

ಸೂತ್ರದಿಂದನುವ್ರತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಹ್ಯಮ್—(ಪಾ ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಯ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೂರುಷಃ—ಪೂರ್ವಿ ಆಪ್ಯಾಯನೇ. ಧಾತು. ಪೂರ್ಯಂತೇ ಇತಿ ಪೂರವಃ ಔಣಾದಿಕ ಉಪ್ರತ್ಯಯ. ಪೂರು ಶಬ್ದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶ್ಲಃ—ಅಸ ಭುವಿ. ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿನಚನದಲ್ಲಿ ಧಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶ್ಲಸೋರಲ್ಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯತ್ ಸಂಬಂಧ ವರುವುದರಿಂದ ನಿಪಾತ್ಯೇರ್ಯದ್ಯದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೮ ||

:0:

ಸಂಹಿತಾಶಾಹಿ

ಯದಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಅವಮಸ್ಯಾಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಮಧ್ಯಮಸ್ಯಾಂ ಪರ-
ಮಸ್ಯಾಮುತ ಸ್ಥಃ |

ಅತಃ ಪರಿ ವೃಷಣಾವಾ ಹಿ ಯಾತಮಥಾ ಸೋಮಸ್ಯ ಪಿಬತಂ
ಸುತಸ್ಯ || ೯ ||

ಪದಶಾಹಿ

ಯತ್ | ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಇತಿ | ಅವಮಸ್ಯಾಂ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ | ಮಧ್ಯಮಸ್ಯಾಂ | ಪರ-
ಮಸ್ಯಾಂ | ಉತ | ಸ್ಥಃ |

ಅತಃ | ಪರಿ | ವೃಷಣಾ | ಆ | ಹಿ | ಯಾತಂ | ಅಥ | ಸೋಮಸ್ಯ | ಪಿಬತಂ | ಸುತಸ್ಯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಅವಮಸ್ಯಾಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಸನ್ನಿ ಕೃಷ್ಣಾಯಾಮಸ್ಯಾಂ ಭೂಮ್ಯಾಂ ಯದ್ಯದಿ ಸ್ತೇ | ವರ್ತಮಾನೋ ಭವಥಃ | ಯದಿ ನಾ ಮಧ್ಯಮಸ್ಯಾಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾಮಂತರಿಕ್ಷಲೋಕೇ | ಅತ್ರ ಪೃಥಿವೀ-ಶಬ್ದ ಸ್ತೃಪ್ತಸಿ ಲೋಕೇಷು ವರ್ತತೇ | ಯಥಾ “ ಯೋ ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯಾಂ ತ್ವತೀಯಸ್ಯಾಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾಮಸ್ಯಾ-ಯುಷಾ ನಾನ್ಮೇ ”ತಿ | ಉತಾಸಿ ಚ ಪರಮಸ್ಯಾಮುತ್ಕೃಷ್ಟಾಯಾಂ ದೂರೇ ವರ್ತಮಾನಾಯಾಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ದ್ಯುಲೋಕೇ ಯದಿ ನಾ ವರ್ತತೇ | ಅತಃ ಸರ್ವಸ್ಮಾತ್ಸ್ನಾನಾತ್ ಹೇ ವೃಷಣಾಗಚ್ಚತೇ | ಅಗಮಾನಂತರಂ ಸುತಂ ಸೋಮಂ ಪಿಬತಂ || ಅವಮಸ್ಯಾಂ | ಅವಮಶಬ್ದಾದುತ್ಪ್ರಸಕ್ತಂ ಜೀರ್ವ್ಯತೈಯೇನ ಸ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಏವಮುತ್ಪ್ರರಕ್ತಾಪಿ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ—ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ | ಯತಃ—ಒಂದುವೇಳೆ | ಅವಮಸ್ಯಾಂ—(ಹತ್ತಿರವಾಗಿ) ಕೆಳಭಾಗದ ಪೃಥ್ವೀಲೋಕದಲ್ಲಿ | ಸ್ತೇ—ಇದ್ದರೂ ಸರಿ (ಅಥವಾ) | ಮಧ್ಯಮಸ್ಯಾಂ—ಮಧ್ಯಮಲೋಕವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಸರಿ | ಉತ—ಅಲ್ಲದೇ (ಅಥವಾ) | ಪರಮಸ್ಯಾಂ—ದೂರದಲ್ಲಿರುವುದೂ ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದೂ ಆದ ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಸರಿ | ಅತಃ ಪರಿ—ಆ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶಗಳ ನಡುವೆ ಅಲ್ಲಿದೆ | ವೃಷಣೌ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದ ರಾದ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ | ಆ ಹಿ ಯಾತಂ—ಖಂಡಿತವಾಗಿ ದಯಮಾಡಿರಿ | ಅಥ—ಬಂದನಂತರ | ಸುತಸ್ಯ—ಹಿಂದಿರುವ | ಸೋಮಸ್ಯು—ಸೋಮರಸದ (ಭಾಗವನ್ನು) | ಪಿಬತಂ—ಕುಡಿಯಿರಿ ||

ಛಾಂದಸಾರ್ಥ

ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದರಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ, ನೀವು ಒಂದು ವೇಳೆ ಬಹಳ ಹತ್ತಿರವಾದ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಪೃಥ್ವೀಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಅಥವಾ ಮಧ್ಯಮಲೋಕವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಸರಿ, ಅಥವಾ ದೂರದಲ್ಲಿರುವುದೂ ಮತ್ತು ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದೂ ಆದ ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಸರಿ ಆ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶಗಳ ನಡುವೆ ಎಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅಲ್ಲಿದೆ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ದಯಮಾಡಿರಿ. ಬಂದನಂತರ ನಾವು ಹಿಂದಿರುವ ನಮ್ಮ ಸೋಮರಸದಲ್ಲ ನಮ್ಮ ಅಂಶವನ್ನು ಕುಡಿಯಿರಿ.

English Translation

Whether, Indra and Agni, you are in the lower, the central, or the upper region of the world, showerers of benefits, come hither from wherever you may be, and drink of the effused libation.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅವಮಸ್ಯಾಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ—ಸನ್ನಿ ಕೃಷ್ಣಾಯಾಮಸ್ಯಾಂ ಭೂಮ್ಯಾಂ | ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಪೃಥ್ವಿ ಯಲ್ಲಾಗಲಿ ಎಂದು ಅವಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಮೀಪವೆಂದರ್ಥವಾದಿವೆ. ಈ ಶಬ್ದವು ಅಂಕಿತನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೯) ಅವಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕನಿಷ್ಠ ಅಥವಾ ಕೆಳಮಟ್ಟದ, ಕೆಳ ಅಂತಸ್ತಿನ ಎಂಬರ್ಥವಾದರೂ ಸಹ ಇಲ್ಲಿ

ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಅತ್ಯಂತ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಅತಿ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇಂದ್ರಾಕ್ಷಿಗಳು ಇರುತ್ತಾರೆ.

|| ಪ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅವಮಸ್ಯಾಮ್—ಅವನು ಕಬ್ಬದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನ ಜಿ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧ ೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ಯಾಟಾಗಮ. ಜೀರಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಿಗೇ ಆಮಾದೇಶ. ಹೀಗೆಯೇ ಮಧ್ಯಮಸ್ಯಾಮ್, ಪರಮಸ್ಯಾಮ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ.

ಪೃಥ್ವಿನ್ಯಾಮ್—ಶಾರ್ಙ್ಗವಾದಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಜಿಗೇನಂತವಾದ ಕಬ್ಬ. ಸಪ್ತಮಿಯಲ್ಲಿ ಯಜಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಉದಾತ್ತಯಣೋ ಹಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೯ ||

ಸಂಹಿತಾಗಾಥೆ

ಯದಿಂದ್ರಾಕ್ಷೀ ಪರಮಸ್ಯಾಂ ಪೃಥ್ವಿನ್ಯಾಂ ಮಧ್ಯಮಸ್ಯಾಮವ-
ಮಸ್ಯಾಮುತ ಸ್ಥಃ |
ಅತಃ ಪರಿ ವೃಷಣಾವಾ ಹಿ ಯಾತಮಥಾ ಸೋಮಸ್ಯ ಪಿಬತಂ
ಸುತಸ್ಯ || ೧೦ ||

ಪಠನಾಥಃ

ಯತ್ | ಇಂದ್ರಾಕ್ಷೀ ಇತಿ | ಪರಮಸ್ಯಾಂ | ಪೃಥ್ವಿನ್ಯಾಂ | ಮಧ್ಯಮಸ್ಯಾಂ | ಅವ-
ಮಸ್ಯಾಂ | ಉತ | ಸ್ಥಃ |

ಅತಃ | ಪರಿ | ವೃಷಣೌ | ಆ | ಹಿ | ಯಾತಂ | ಅಥ | ಸೋಮಸ್ಯ | ಸಿಬತಂ |

ಸುತಸ್ಯ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪೂರ್ವವದ್ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯೆಂ | ಏತಾವಾಂಸ್ತು ವಿಶೇಷಃ | ಪೂರ್ವಂ ಭೂಮ್ಯಾದಿಷು ತ್ರಿಷು ಲೋಕೇಷು ಯಾವಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ ತಾವಾಗಚ್ಛೇತಾಮಿತ್ಯುಕ್ತಂ | ಇದಾನೀಂ ತು ದ್ಯುಪ್ತಭೃತಿಪ್ತವರೋಹ- ಕ್ರಮೇಣ ವರ್ತಮಾನೇಷು ತ್ರಿಷು ಲೋಕೇಷು ಯಾವಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ ವರ್ತೇತೇ ತಾವಾಗಚ್ಛೇತಾಮಿತಿ ಪ್ರಾರ್ಥಕೇ ||

|| ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥಃ ||

ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ, (ನೀವಿಬ್ಬರೂ) | ಯತ್—ಒಂದು ವೇಳೆ | ಪರಮಸ್ಯಾಂ— ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದೂ ದೂರವಾಗಿರುವುದೂ ಆದ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ—ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ | ಸ್ಥಂ—ಇದ್ದರೂ ಸರಿ | ಅಥವಾ ಮಧ್ಯಮಸ್ಯಾಂ—ಮಧ್ಯಮಲೋಕವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿರೂ ಸರಿ | ಉತ—ಅಲ್ಲದೇ, | ಅವಮಸ್ಯಾಂ—ಅತಿ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಪೃಥ್ವಿಲೋಕದಲ್ಲಿರೂ ಸರಿ | ಅತಃ ಪರಿ—ಆ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶಗಳ ನಡುವೆ ಎಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಅಲ್ಲಿಂದ | ವೃಷಣೌ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ, | ಆ ಹಿ—ಯಾತಂ—ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ (ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ) ಬನ್ನಿರಿ. | ಅಥ—ಬಂದನಂತರ | ಸುತಸ್ಯ—ಹುಡುಕುವ | ಸೋಮಸ್ಯ—ಸೋಮರಸದ (ನಮ್ಮ ಭಾಗವನ್ನು) | ಸಿಬತಂ—ಕುಡಿಯಿರಿ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದರಂದ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ, ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಒಂದು ವೇಳೆ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದೂ ಮತ್ತು ಅತಿ ದೂರವಿರುವುದೂ ಆದ ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿರೂ ಸರಿ, ಅಥವಾ ಮಧ್ಯಮಲೋಕವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿರೂ ಸರಿ, ಅಲ್ಲದೇ ಅತಿ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವುದೂ, ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿರುವುದೂ ಆದ ಪೃಥ್ವಿಲೋಕದಲ್ಲಿರೂ ಸರಿ, ಆ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶಗಳ ನಡುವೆ ಎಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಬಂದು ನಮ್ಮ ಭಾಗದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕುಡಿಯಿರಿ.

English Translation

Whether, Indra and Agni, you are in the upper, central, or lower region of the world, come showerers of benefits, hither from wherever you may be, and drink of the effused libation.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ಮತ್ತು ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯ

ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇದರ ಶ್ರುತಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. || ೧೦ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯದಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ ದಿವಿ ಸ್ತೋ ಯತ್ಪ್ರಥಿವ್ಯಾಂ ಯತ್ಸರ್ವತೇ-
 ಸ್ತೋಷಧೀಷ್ಟಪ್ಸು |
 ಅತಃ ಸರಿ ವೃಷಣೌವಾ ಹಿ ಯಾತಮಧ್ರಾ ಸೋಮಸ್ಯ ಪಿಬತಂ
 ಸುತಸ್ಯ || ೧೦ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯತ್ | ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಇತಿ | ದಿವಿ ಸ್ತಃ | ಯತ್ ಪ್ರಥಿವ್ಯಾಂ | ಯತ್ | ಸರ್ವ-
 ತೇಷು | ಓಷಧೀಷು | ಅಪ್ ಸು |
 ಅತಃ | ಸರಿ | ವೃಷಣೌ | ಆ | ಹಿ | ಯಾತಂ | ಅಥ | ಸೋಮಸ್ಯ | ಪಿಬತಂ | ಸುತಸ್ಯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ದಿವಿ ದ್ಯುಲೋಕೇ ಯದ್ಯದಿ ಸ್ತಃ ಭವಥಃ | ಯದಿ ವಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ
 ಭೂಲೋಕೇ ಯದಿ ವಾ ಸರ್ವತೇಷು ಮೇರ್ವಾದಿಷು ಮೇಘೇಷು ವಾ | ತಥಾ ಓಷಧೀಷು ತಿಲಮಾಷ-
 ವೀಹ್ಯಾದಿಷ್ಟಪ್ಸುಧಿಕೇಷು ಚಾನುಗ್ರಾಹಕತಯಾ ಯದಿ ವಾ ಸ್ತಃ | ಹೇ ಕಾಮಾಭಿವರ್ಷಕೌ ಯುನಾ-
 ಮತಃ ಸರ್ವಸ್ಯಾತ್ಪ್ಲಾನಾಗಚ್ಛೇತಂ | ಆಗತ್ಯ ಚಾಭಿಷುತಂ ಸೋಮಂ ಪಿಬತಂ || ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ |
 ಉದಾತ್ತಯಗ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತಶ್ಲಂ | ಓಷಧೀಷು | ಓಷಃ ಸಾಕ ಅಸು ಧೀಯತ ಇತಿ
 ಓಷಧಯಃ | ಕರ್ವಣ್ಯುಧಿಕರಣೇ ಚೇತಿ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ದಾಸೀಭಾರಾದಿತ್ಯಾತ್ಪ್ರವರ್ವಪದಶ್ರುತಿಸ್ವರಶ್ಲಂ |
 ತಚ್ಚ ಭೃಗುಂತನಾಮ್ಯುದಾತ್ತಂ | ಓಷಧೀಶ್ಚ ವಿಭಕ್ತಾವಪ್ರಥಮಾಯಾಮಿತಿ ದೀರ್ಘಃ ||

! ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ !

ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ, (ನೀವಿಬ್ಬರೂ) | ದಿವಿ—ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ | ಯತ್—
ಒಂದು ವೇಳೆ | ಸ್ಥಃ—ಇದ್ದರೂ ಸರಿ, | ಯತ್—ಒಂದು ವೇಳೆ | ಸ್ಯಫಿನ್ಯಾಂ—ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ (ಇದ್ದರೂ)
ಯತ್—ಅಥವಾ ಒಂದು ವೇಳೆ | ಪರ್ವತೇಷು—ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ, (ಮೇಘಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ) | ಓಷಧೀಷು—
ಮೂಲಿಕೆಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ, | ಅಪ್ಸು—ನೀರುಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ, | (ಸ್ಥಃ - ಇದ್ದರೂ ಸರಿ) | ಅತಃ ಪರಿ—ಈ ಎಲ್ಲಾ
ಪ್ರದೇಶಗಳ ನಡುವೆ ಎಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅಲ್ಲಿಂದ | ವೃಷಣೌ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದರಾದ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ, | ಆ ಹಿ ಯಾತಂ—
ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬನ್ನಿರಿ. | ಅಥ—ಬಂದನಂತರ | ಸುತಸ್ಯ—ಹಿಂಡಿರುವ | ಸೋಮಸ್ಯ—
ಸೋಮರಸದ (ನಿಮ್ಮ ಅಂಶವನ್ನು) | ಪಿಬತಂ - ಕುಡಿಯಿರಿ |

! ಭಾವಾರ್ಥ !

ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದರಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ, ನಿವಿಬ್ಬರೂ ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಅಥವಾ ಭೂಲೋಕ
ದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಅಥವಾ ಒಂದು ವೇಳೆ ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ, ಮೂಲಿಕೆಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ, ನೀರುಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ ಇದ್ದರೂ ಸರಿ,
ಈ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶಗಳ ನಡುವೆ ಎಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅಲ್ಲಿಂದ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ದಯನೂಡಿರಿ. ಬಂದು
ಇಲ್ಲಿ ನಿಮಗಾಗಿ ಹಿಂಡಿರುವ ಸೋಮರಸದಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ ಭಾಗವನ್ನು ಕುಡಿಯಿರಿ.

English Translation

Whether, Indra and Agni, you are in heaven or upon earth, in the
mountains, in the herbs, or in the waters, showerers of benefits, come hither
from wherever you may be, and drink of the effused libation.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ದಿವಿ—ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ಯಫಿನ್ಯಾಮ್—ಉದಾತ್ತಯಣೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ
ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಓಷಧೀಷು—ಓಷಃ ಪಾಃ ಅಸು ಧೀಯತೇ ಇತಿ ಓಷಧಯಃ ಧ್ವಾಧಾಞ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ
ಧಾತು. ಕರ್ಮಣ್ಯುಧಿಕರಣೇ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತೋಲೋಪ
ಇಟಿಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ದಾಸೀ
ಭಾರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಓಷಃ ಎಂಬುದು ಘಾತನಾದುದರಿಂದ
ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಿವಿಭಕ್ತಿ ಸುಪ್
ಪಠವಾದಾಗ ಓಷಧೀಶ್ಚ ವಿಭಕ್ತಾವಪ್ರಥಮಾಯಾಮ್—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಹ್ ಸು— ಉದಿದಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೧ ||

೪೦೬ ಶಾಖಾಃ

ಯದಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಉದಿತಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಮಧ್ಯೇ ದಿವಃ ಸ್ವಧಯಾ
ನಾದಯೇಥೇ |

ಅತಃ ಪರಿ ವೃಷಣಾನಾ ಹಿ ಯಾತಮಥಾ ಸೋಮಸ್ಯ ಪಿಬತಂ
ಸುತಸ್ಯ || ೧೨ ||

ಪದಮಃ

ಯತ್ | ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಇತಿ | ಉತ್ ಇತಾ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ | ಮಧ್ಯೇ | ದಿವಃ |
ಸ್ವಧಯಾ | ನಾದಯೇಥೇ ಇತಿ |

ಅತಃ | ಪರಿ | ವೃಷಣಾ | ಆ | ಹಿ | ಯಾತಂ | ಅಥ | ಸೋಮಸ್ಯ | ಪಿಬತಂ |
ಸುತಸ್ಯ || ೧೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಉದಿತಾ ಉದಿತಸ್ಯೋದಯಂ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯಾದಿತೈಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನೋ
ದಿವೋ ದ್ಯೋತಮಾನಸ್ಯಾಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯ ಮಧ್ಯೇ ಮಧ್ಯಭಾಗೇ ಸ್ವಧಯಾತ್ವೀಯೇನ ತೇಜಸಾ ಹವಿರ್ಲ-

ಕ್ಷಣೇನಾನ್ವೇನ ವಾ ಯದ್ಯಸ್ತಾತ್ಕಾರಣಾನ್ವಾದಯೇಥೇ ತ್ವಪ್ತೌ ಭವಥಃ | ತಸ್ಮಾತ್ಕಾರಣಾದತಃ ಸರ್ವ-
ಸ್ತಾದಂತರಿಕ್ಷಭಾಗಾತ್ ದೇ ಕಾಮಾಭಿವರ್ಷಕಾವಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಅಗಚ್ಛತೆಂ | ಅಗಮನಾನಂತರಮಭಿಷುತಂ
ಸೋಮಂ ಪಿಬತಂ || ಉದಿತಾ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಪಷ್ಯಾ ದಾದೀತಃ | ದಿವಃ | ಊಡಿದಮಿತಿ
ವಿಭ್ರಶ್ಚೇರುದಾತ್ವತೈಂ | ಮಾದಯೇಥೇ | ಮಧ ತೈಪ್ರಿಯೋಗೇ | ಚುರಾದಿರತೈನಪದಿ ||

ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ-ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ (ನೀವಿಬ್ಬರೂ) | ಉದಿತಾ ಉನಯಿಸಿರುವ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ-
ಅದಿತ್ಯನ ಸಂಬಂಧವಾದುದೂ | ದಿವಃ-ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದುದೂ ಆದ ಅಂತರಿಕ್ಷದ | ಮಧ್ಯೇ-ಮಧ್ಯಭಾಗ
ದಲ್ಲಿ | ಸ್ವಧಯಾ-(ನಿಮ್ಮ) ಸ್ವತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ (ಬೆಳಗುತ್ತಾ) | ಯಚ್-ಒಂದುವೇಳೆ | ಮಾದಯೇಥೇ-
ತೃಪ್ತರಾಗಿ ಹರ್ಷಿತರಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ | ಅತಃ ಪರಿ-ಆ ಸಮುಪ್ತವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷಭಾಗದಿಂದಲೂ | ವೃಷಣೌ-
ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದರಾದ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ | ಆ ಹಿ ಯಾತಂ-ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ದಯಮಾಡಿರಿ | ಅಥ-ಬಂದ
ನಂತರ | ಸುತಸ್ಯ-ಹಿಂಡಿರುವ | ಸೋಮಸ್ಯ-ಸೋಮರಸದ (ನಿಮ್ಮ ಅಂಕವನ್ನು) ಪಿಬತಂ-ಕುಡಿಯಿರಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದರಾದ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ, ನಿವಿಬ್ಬರೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಉನಯಿಸಿರುವ ಅದಿತ್ಯನ ಸಂಬಂಧ
ವಾದುದೂ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದುದೂ ಆದ ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ ಸ್ವತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಾ ಒಂದು
ವೇಳೆ ಹರ್ಷಿತರಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಆ ಸಮುಪ್ತವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಭಾಗದಿಂದಲೂ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ದಯ
ಮಾಡಿರಿ. ಬಂದನಂತರ ನಿಮಗಾಗಿ ಹಿಂಡಿರುವ ಸೋಮರಸದಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ ಭಾಗವನ್ನು ಕುಡಿಯಿರಿ.

English Translation

Although, Indra and Agni, in the midst of the sky, on the rising
of the sun, you may be exhilarated by your own splendour, yet, showerers of
benefits, come hither from wherever you may be, and drink of the effused
libation.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು:

ಉದಿತಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ದಿವಃ ಮಧ್ಯೇ-ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾರುಣ್ಯರು-ಉದಯಂ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ ಅದಿತ್ಯಸ್ಯ
ಸಂಬಂಧಿನಃ ದ್ಯೋತಮಾನಸ್ಯ ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯ ಮಧ್ಯಭಾಗೇ | ಉನಯಿಸಿರುವ ಅದಿತ್ಯನ ಸಂಬಂಧವಾದುದೂ,
ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದುದೂ ಆದ ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎಂದೂ, ಸ್ಯಂನಸ್ತಾಮಿಗಳು ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಎರಡು
ಭಾಗಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ, ಯದಿ ಉದಯೇತ್ಯಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ | ಅದಿತ್ಯಸ್ಯ ಉದಯನೇಲಾಯಾಂ ಸೂರ್ಯನ
ಉದಯವಕಾಲದಲ್ಲಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಯದಿ ಮಧ್ಯೇ ದಿವಃ ಎಂದರೆ ಅಹಸ್ತನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ
ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹರ್ಷಪಡುತ್ತಿದ್ದರೂ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ
ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕುಡಿಯಲು ಬನ್ನಿರಿ ಎಂದು ಒಂದು ಅರ್ಥವೂ, ಸೂರ್ಯೋದಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಿದ್ದರೂ

ಅಥವಾ ಮಧ್ಯಾಹ್ನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹರ್ಷವನ್ನನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕುಡಿಯಲು ಬನ್ನಿರಿ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದರ್ಥವೂ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಧಯಾ ಮಾದಯೇಥೇ—ಸ್ವಧೆಯಿಂದ ಹರ್ಷಿತರಾಗಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಧಯಾ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ಅತ್ತೀಯೇನ ತೇಜಸಾ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣೇನ ಅನ್ನೇನ ವಾ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವಧಾ ಶಬ್ದವನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೩) ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (೩-೯) ಸೇರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಅನೇಕ ಸಂವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಧಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವಮಹಿಮೆ, ಸ್ವತೇಜಸ್ಸು ಅಥವಾ ಸ್ವಾತ್ಮಯಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳೂ ಆಗುತ್ತವೆ.

ಅಥೋ ಪೃಚ್ಛಾದುತ್ತರಂ ಅನು ದ್ಯೂನಜರಾಮೃತಾ ಚಿರತಿ ಸ್ವಧಾಭಿಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೧೩)

ಎಂಬ ಪುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉಷ್ಣನ ಪರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ವತೇಜೋಭಿಃ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ಯದ್ವಾ ಸ್ವಧಾಭಿರಧಿಕಿಷ್ಠೋ ರಥಮತ ಆ ಯಾತಮಪ್ಸಿನಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೮-೧೦-೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅತ್ತೀಯೈಸ್ತೇಜೋಭಿರ್ಬಲ್ಯವಾ ಸಾರ್ಥಂ | ನಿಮ್ಮ ಸ್ವತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಸ್ವಶಕ್ತಿಗಳೊಡನೆ ಎಂದರ್ಥ. ಇದರಂತೆಯೇ,

ಅಸ್ಮಾದ್ರಥಂ ಸ್ವಧಯಾ ಯುಜ್ಯಮಾನಮಾ ಯಮಶ್ವಾಸಃ ಸುಯುಜೋ ವಹಂತಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೭-೨೮-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಪುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸಹ ಅಂತಃಸತ್ತ್ವ ಅಥವಾ ಮಹಿಮೆ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಧಾಂ ಅನು ; ಅಥವಾ ಅನು ಸ್ವಧಾಂ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿರುವಾಗ ಸಹಜವಾಗಿ, ಸ್ವಭಾವತಃ, ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿರುತ್ತವೆ.

ಸ್ವಧಾಮನು ತ್ರಿಯಂ ನೆರೋ ಮಹಿ ತ್ವೇಷಾ ಅಮವಂತೋ ವ್ಯಷ್ಠವಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೮-೨೦-೭)

ನಿ ವಿದ್ಯುತೋ ನ ವ್ಯಷ್ಟಿಭೀ ರುಚಾನಾ ಅನು ಸ್ವಧಾಮಾಯಧೈರೈಚ್ಛಮಾನಾಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೭-೨೬-೧೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಪುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಜವಾಗಿ, ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅನೀದವಾತಂ ಸ್ವಧಯಾ ತದೇಕಂ ತಸ್ಮಾದ್ಧಾಸ್ಯನ್ನ ಪಃ ಕಿಂ ಚಿನಾಸ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೧೩೯-೨)

ಎಂಬ ಪುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಸ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಧೀಯತೇ ಧ್ರಿಯತ ಆಶ್ರಿತ್ಯ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸ್ವಧಾ, ಸ್ವಾತ್ಮಯಾ ವಲಂಬಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಧಾ ಎಂದು ಮಾಯೆಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ವಿನಯಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಚಿಕ್ರಿಯಾ ಯತ್ಸ್ವಧಯಾ ಸುಸರ್ಕೋಃ ಹನ್ಯಂ ಭರನ್ನನವೇ ದೀವಜುಪ್ಪಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೪-೨೬-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ರಥೇನ ಎಂತಲೂ

ಅಸತ್ಯಂ ಗ್ರಾಮಂ ವಹಮಾನಮಾರಾದಚಿಕ್ರಿಯಾ ಸ್ವಧಯಾ ವರ್ತಮಾನಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೨೭-೧೯)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಯಮಾತ್ಮಾನಂ ಧಾರಯಂತ್ಯಾ ಸೇನಯಾ ಎಂತಲೂ,

ಯಸ್ಯ ತ್ರೀ ಪೂರ್ಣಾ ಮಧುನಾ ಪದಾನ್ಯಕ್ಷೀಯಮಾಣಾ ಸ್ವಧಯಾ ಮಮಂತಿ |

(ಮು. ಸಂ. ೧.೧೫೪-೪)

ಅಜಾತಕತ್ತುಮಜರಾ ಸ್ವರ್ವತ್ಸನಾ ಸ್ವಧಾಮಿಕಾ ದಸ್ಯಮೀಯತೇ |

(ಮು ಸಂ ೫-೨೪-೧)

ಪ್ರಾದಾಃ ಸಿತ್ವೈಭ್ಯಃ ಸ್ವಧಯಾ ತೇ ಅಕ್ಷನ್ನದ್ಧಿ ತ್ವಂ ದೇವ ಪ್ರಯಿತಾ ಹವೀಂಷಿ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೫-೧೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅನ್ನವೆಂದೂ ಆನಂತೆಯೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸವ ಅನ್ನವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು. ಅಥವಾ ಶೀಘ್ರವಾಗಬಹುದೆನೆ ಎಂದಾದರೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ

ಉದಿತಾ—ಇತ್ ಗತೌ ಧಾತು. ನಿಷ್ಪಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತೀರನಂತೇರಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತೀ (ಉತ್) ಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಷ್ವೀ ವಿಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ-ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಡಾದೇಶ.

ಸೂರ್ಯಸ್ಯ—ಪೂರ್ವ ಪ್ರಸವೇ. ಧಾತು. ರಾಜಸೂಯಿಸೂರ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಬಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಪಷ್ವೀವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ದಿವಃ—ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾದಯೇಥೇ—ಮದ ತೃಪ್ತಿಯೋಗೇ. ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. ನಿಷ್ಪಾತ್ಯನೇಪದೀ. ಸತ್ಯಾಪಸಾಶ —(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಠೇಚ್. ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಅಥಾಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತೋಜಾತಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದರ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಇಮಾದೇಶ. ಲೋಪೋವೋರ್ವಲಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಾರಲೋಪ. ಲಪ್ ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಠೇಚಿಗೆ ಗುಣ ಆಯಾದೇಶ. ಯದ್ವೀಗವಿರಾವುರಿಂದ ನಿಪಾತ್ರಿಯಾದ್ಧಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತಪ್ಪರ ಪ್ರತಿವೇಧ

ಬರುವುದರಿಂದ ಷೆಷಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ರೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೬)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೨ ||

ಸಂಹಿತಾಗಾಥೆ

ಏವೇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಸಪಿವಾಂಸಾ ಸುತಸ್ಯ ವಿಶ್ವಾಸ್ಮಭ್ಯಂ ಸಂ ಜಯು-
ತಂ ಧನಾನಿ |

ತನ್ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ಮಾಮಹಂತಾಮದಿತಿಃ ಸಿಂಧುಃ
ಪೃಥಿವೀ ಉತ ದ್ಯೌಃ || ೧೩ ||

! ಸದಮಃ !

ಏವ | ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಇತಿ | ಸಪಿವಾಂಸಾ | ಸುತಸ್ಯ | ವಿಶ್ವಾ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ |
ಸಂ | ಜಯತಂ | ಧನಾನಿ |

ತತ್ | ನಃ | ಮಿತ್ರಃ | ವರುಣಃ | ಮಾಮಹಂತಾಂ | ಅದಿತಿಃ | ಸಿಂಧುಃ | ಪೃ-
ಥಿವೀ | ಉತ | ದ್ಯೌಃ || ೧೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಸುತಸ್ಯಾಭಿಷುತಂ ಸೋಮಮೇವೈವಂ ಸಪಿವಾಂಸಾ ಪೀತವಂಶ್ಚ ಯುವಾ-
ಮಸ್ಮಭ್ಯಂ ವಿಶ್ವಾ ಸರ್ವಾಣಿ ಧನಾನಿ ಸಂ ಜಯತಂ | ಪ್ರಯಚ್ಛತಂ | ಯದನೇನ ಸೂಕ್ತೇನ ಸ್ವಾರ್ಥಿತಂ
ತನ್ನಿತ್ರಾದಯೋ ಮಮಹಂತಾಂ | ಪೂಜಯಂತು || ಸಪಿವಾಂಸಾ | ಪಾ ಸಾನೇ | ಲಿಟಃ ಕೃಸುಃ | ವಸ್ಯೇ-
ಕಾಜಾಧ್ಯಸಾನುತೀಡಾಗಮಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರಾನ್ನೀ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾನ್ನಿಗಳೇ | ಸುತಸ್ಯ—ಹಿಂದಿನ ಸೋಮರಸದ (ನಿಮ್ಮ ಭಾಗವನ್ನು) ಏವ—
ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ | ಪಸಿವಾಂಸಾ—ಕುಡಿದವರಾಗಿ (ನೀವಿಬ್ಬರೂ) ಅಸ್ಮೈಧ್ಯಂ—ನಮಗೆ | ವಿಶ್ವಾ—ಸಮಸ್ತವಾದ |
ಧನಾನಿ—ಧನಗಳನ್ನೂ | ಸಂಜಯತಂ—ಒದಗಿಸಿಕೊಡಿ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ತತಾ—(ನಮ್ಮಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿತ
ವಾದುದೂ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಾನ್ನಿಗಳಿಂದ ದತ್ತವಾದುದೂ ಆದ) ಧನವನ್ನು | ಮಿತ್ರೇ—ಮಿತ್ರನೂ | ವರುಣೀ—
ವರುಣನೂ | ಅದಿತಿಃ—ಅದಿತಿಯೂ | ಸಿಂಧುಃ—ಸಾಗರಾಧಿ ದೇವತೆಯೂ | ಪೃಥಿವೀ—ಪೃಥಿವಿಯೂ | ಉತ—
ಮತ್ತು | ದ್ಯೌಃ—ದ್ಯುಲೋಕಾಧಿ ದೇವತೆಯೂ | ಮಮಹಂತಾಂ—ರಕ್ಷಿಸಲಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾನ್ನಿಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ಭಾಗದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಈಂತಿ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿ
ಕುಡಿದವರಾಗಿ ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ನಮಗೆ ಸಮಸ್ತವಾದ ಧನಗಳನ್ನೂ ಒದಗಿಸಿಕೊಡಿ. ನಮ್ಮಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿತ
ವಾದುದೂ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಾನ್ನಿಗಳಿಂದ ದತ್ತವಾದುದೂ ಆದ ಧನವನ್ನು ಮಿತ್ರನೂ, ವರುಣನೂ, ಅದಿತಿಯೂ,
ಸಾಗರಾಧಿ ದೇವತೆಯೂ, ಪೃಥಿವಿಯೂ ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕಾಧಿ ದೇವತೆಯೂ ರಕ್ಷಿಸಲಿ.

English Translation

Thus Indra and Agni, drinking deep of the libation, grant to us all
(kinds of) wealth ; and may Mitra, Varuna, and Aditi,—ocean, earth, and
heaven, preserve it to us.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಏವ—ಏವಂ ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ. ಏವಂ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಏವ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ಅನೇಕ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ
ಬಂದಿದೆ.

ಏವೇದೇತೇ ಪ್ರತಿ ಮಾ ರೋಚೆಮಾನಾ ಅನೇದ್ಯಃ ಶ್ರವ ಏಷೋ ದಧಾನಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೧-೫೧-೧೨)

ಏವಾ ಬಭ್ಯೋ ವ್ಯವಥ ಚೇಕಿತಾನ ಯಥಾ ದೇವ ನ ದ್ಯುಚೇಷೇ ನ ಹಂಸಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೨೨-೧೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಸ್ವಾರಲೋಪವಾಗಿ ಏವ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವೇ ಇದೆ.

ಪಸಿವಾಂಸಾ—ಸೀತವಂಶೌ | ಪಾನಮಾಡಿದವರಾಗಿ.

ಸಂಜಯತಂ—ಪ್ರಯಚ್ಛತಂ | ಕೊಡಿ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪಪಿವಾಂಸಾ—ಪಾ. ಪಾನೇ. ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ವಿನಕ್ರಮಾದಿದಾಗ ಕೃಸುಕ್ತ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಸುಪ್ರತ್ಯಯ. ವಸ್ತೇಕಾಚಾದ್ಯಸಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕಾಚ್ ಧಾತುವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ವಸುವಿಗೆ ಇಡಾಗಮ. ಇದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಆತೋಲೋಪ ಇಟಿ ಚೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪಪಿವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿನಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಉಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಉಗಿದಚಾಂ ಸ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಆತ್ಮಸಂತಸ್ಯ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ನಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ.

ವಿಶ್ವಾ—ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ತಿ ಆದೇಶ ಬಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦)—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೆ ಲೋಪ.

ಜಯತಮ್—ಜಿ ಜಯೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿನಚನದಲ್ಲಿ ಲಬ್ಧ್ಯಾಧ್ಯಾವನಿರುವುದರಿಂದ ತಮಾದೇಶ. ಶವ್ ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕೆಗೆ ಗುಣ ಅಭ್ಯುದೇಶ ತಿಙಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೩ ||

ನೂರ ಎಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಸಮಾಪ್ತಿಯಾದುದು.

—:೦:—

ನೂರ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ವಿ ಹೀತ್ಯೆಷ್ಟಚರ್ಫಂ ಚತುರ್ಥಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅನುಕ್ರಾಂತಂ ಚ | ವಿ ಹ್ಯಷ್ಟಾವಿತಿ | ಋಷ್ಟಾದ್ಯಾಃ ಪೂರ್ವವತ್ | ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ ||

ಅನುವಾದವು— ವಿ ಹ್ಯಷ್ಟಂ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನಾರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಬುಕ್ಕುಗಳಿರುವವು ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವಿ ಹ್ಯಷ್ಟಾವಿತಿ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಬುಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತದಂತೆ. ವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು.

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೧೦೯

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೬ || ಸೂಕ್ತ— ೧೦೯ ||

ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೨ || ವರ್ಗ— ೨೮, ೨೯ |

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮುಖ್ಯಂಖ್ಯ—೮ ||

|| ಮುಖ್ಯಂ—ಕೃಷ್ಣ ಅಂಗಿರಸಃ ||

|| ದೇವತಾ— ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ||

|| ಛಂದಃ— ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

ಸಂಹಿತಾಗಾಥಃ

ವಿ ಹ್ಯಖ್ಯಂ ಮನಸಾ ವಸ್ಯ ಇಚ್ಛನ್ನಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಜ್ಞಾಸ ಉತ ವಾ
ಸಜಾತಾನ್ |

ನಾನ್ಯಾ ಯುವತ್ಪ್ರಮತಿರಸ್ತಿ ಮಹ್ಯಂ ಸ ವಾಂ ಧಿಯಂ ವಾಜ-
ಯಂತೀಮತಕ್ಷಂ || ೧ ||

|| ೨೮೮೮ ||

ವಿ ಹಿ | ಅಖ್ಯಂ | ಮನಸಾ | ವಸ್ಯಃ | ಇಚ್ಛನ್ | ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಇತಿ | ಜ್ಞಾಸಃ |
ಉತ | ವಾ | ಸ್ವ | ಜಾತಾನ್ |

ನ | ಅನ್ಯಾ | ಯುವತ್ | ಪ್ರಮತಿಃ | ಅಸ್ತಿ | ಮಹ್ಯಂ | ಸಃ | ವಾಂ |
ಧಿಯಂ | ವಾಜ | ಯಂತೀಂ | ಅತಕ್ಷಂ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿ ವಸ್ಯೇ ಪ್ರಶಸ್ತಂ ಧನಮಿಚ್ಛೆನ್ ಕಾಮಯಮಾನೋಽಹಂ ಜ್ಞಾಸೋ ಜ್ಞಾತೀನ್
 ಉತ ವಾಃ ಪಿ ವಾ ಸಜಾತಾನ್ | ಸಮಾನಜನ್ಮಾನೋ ಜ್ಞಾತಿವ್ಯತಿರಿಕ್ತಾ ಬಾಂಧವಾತಾಂಶ್ಚ ಮನಸಾ
 ಬುದ್ಧ್ಯಾ ವಿ ಹ್ಯಖ್ಯಂ | ಯುವಾನೇವ ಜ್ಞಾತಿರೂಪೇಣ ಬಂಧುರೂಪೇಣ ಚ ವ್ಯಜ್ಞಾಸಿಷಂ | ತೇ ಹಿ
 ಧನಸ್ಯ ದಾತಾರೋ ಭವಂತಿ | ಅಪಿ ಚ ಯುವದ್ಯು ವಾಭ್ಯಾಮನ್ಯಾನ್ಯೇನ ಕೇನಚಿನ್ನಹ್ಯಂ ದತ್ತಾ
 ಪ್ರಮತಿಸಿ ಪ್ರಕೃಷ್ಣಾ ಬುದ್ಧಿರ್ನಾಸ್ತಿ | ಮದೀಯಾ ಯೈಷಾ ಪ್ರಕೃಷ್ಣಾ ಬುದ್ಧಿಃ ಸಾ ಯುವಾಭ್ಯಾನೇವ
 ದತ್ತಾ | ಸ ತಾದೃಶ್ಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಯುಕ್ತೋಽಹಂ ವಾಂ ಯುವಯೋಃ ಸಂಬಂಧಿನೀಂ ವಾಜಯಂತೀ-
 ಮನ್ನಮಸ್ಯಭ್ಯಮಿಚ್ಛಂತೀಂ ಧಿಯಂ ಧ್ಯಾನೇನ ನಿಷ್ಪನ್ನಾಂ ಸ್ತುತಿಮತಕ್ಷಂ | ಅಕಾರ್ಷಂ || ಅಖ್ಯಂ |
 ಲುಚ್ಯಸ್ಯತಿನಕ್ರಿಯಾತಿಭ್ಯೋಽಜಾತಿ ಚ್ಛೇರಜಾದೇಶಃ | ವಸ್ಯಃ | ವಸುತಶ್ಚಾದೀಯಸುನ್ | ಟಿರಿತಿ
 ಟಿಲೋಪಃ | ಛಾಂದಸ ಈಕಾರಲೋಪಃ | ಜ್ಞಾಸಃ | ಸುಖದುಃಖಾದಿಕಂ ಸಾಮ್ಯೇನ ಜಾನಂತೀತಿ
 ಜ್ಞಾಸೋ ಜ್ಞಾತಯಃ | ಜ್ಞಾ ಅವಬೋಧನೇ | ಔಜಾದಿಕೋಽಸುನ್ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾ-
 ತ್ವತ್ವಂ | ಯುವತ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರ್ಲುಕ್ | ದ್ವೈರ್ಭಾಭಧಾಯಕತ್ವಾದ್ಯುವಾವೌ
 ದ್ವಿವಚನೇ | ಪಾ. ೨.೨.೯೨ | ಇತಿ ಯುಷ್ಮದೋ ಮಸರ್ವಾಂತಸ್ಯ ಯುವಾದೇಶಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ | ವಸ್ಯಃ—ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಧನವನ್ನು | ಇಚ್ಛೆ—ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನಾಗಿ (ನಾನು) | ಜ್ಞಾಸಃ—(ನನಗೆ ಸೇರಿದ) ಜ್ಞಾತಿಗಳನ್ನೂ | ಉತ ವಾ—ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ | ಸಜಾತಾನ್—ಇತರ ಬಂಧುಗಳನ್ನೂ | ಮನಸಾ—ಮನಃ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ | ವಿ ಹ್ಯಖ್ಯಂ—(ನೀವಿಬ್ಬರೇ ಎಂಬುದಾಗಿ) ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದೆನು | ಯುವತ್—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗಿಂತಲೂ | ಅನ್ಯಾ—ಬೇರೆ ಯಾರಿಂದಲೂ | ಮಹ್ಯಂ—ನನಗೆ (ಅನುಗೃಹೀತವಾದ) | ಪ್ರಮತಿಸಿ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬುದ್ಧಿಯು | ನ ಅಸ್ತಿ—ಇಲ್ಲವು | ಸಃ ಅಹಂ—ಅಂತಹ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಾನು | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ | ವಾಜಯಂತೀಂ—ಅನ್ನವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವುದೂ | ಧಿಯಂ—ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಆದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಅತಕ್ಷಂ—ನಿರ್ಮಿಸಿದೆನು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ, ನಾನು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಧನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನಾಗಿ, ನೀವಿಬ್ಬರೇ ನನಗೆ ನಿಜವಾದ ಜ್ಞಾತಿಗಳು ಮತ್ತು ಬಂಧುಗಳು ಎಂಬುದನ್ನು ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ (ಆರಿತು) ತಿಳಿದೆನು. ನನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬುದ್ಧಿಯು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿಯೂ ನಿಮ್ಮಿಂದಲೇ ಅನುಗೃಹೀತವಾದುದೇ ಹೊರತು ಮತ್ತಿನ್ನಾರಿಂದಲೂ ಅಲ್ಲವು. ಅಂತಹ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಾನು ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಅನ್ನವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವುದೂ ಮತ್ತು ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಆದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದೆನು.

English Translation

Indra and Agni, desirous of wealth, I consider you, in my mind as kinsmen and relations; the clear understanding you have given me, (is

given) by no one else, and, (so gifted), I have composed this hymn to you intimating my wish for sustenance.

■ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಸ್ಯಃ—ಪ್ರಕೃತಂ ಧನಂ | ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಧನವನ್ನು ಎಂದು ಧನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗುಣಾತಿಶಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ. ಇದೇ ಅರ್ಥವು ಇನ್ನೂ ಮುಂದುವರಿದು ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಯೋರೂಪವಾದ ಧನವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ಲಾಘ್ಯವಾದ, ದಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವೂ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ತೋರುತ್ತದೆ.

ಸ ನೋ ನೇಷನ್ನೇಷತಮ್ಪರಮೂರೋಽಗ್ನಿರ್ವಾಮಂ ಸುವಿತಂ ವಸ್ಯೋ ಅಚ್ಚ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪೧-೧೨)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅವೂರಃ, ವಸ್ಯಃ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಶೇಷಣಗಳೂ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿವೆ. ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದರೂ ವಸನೀಯಃ ಎಂದರೆ ಸೌಮ್ಯನು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಇವರಂತೆಯೇ,

ಉತ ತ್ವಾ ಸ್ತ್ರೀ ಶಶೀಯಸೀ ಪುಂಸೋ ಧವತಿ ವಸ್ಯಸೀ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೬೧-೬)

ಅತಕ್ಕಿದಾ ನ ಉಪ ವಸ್ಯಸಾ ಹೃದಾ ಯುನಾನ ಆ ವವ್ಯಧ್ವಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೨೦-೧೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ದಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎಂಬರ್ಥವು ತೋರುತ್ತದೆ.

ನಹಿ ತ್ವದಿಂದ್ರ ವಸ್ಯೋ ಅನ್ಯದಸ್ಯಮೇನಾಕ್ವಿಜ್ಜನಿವತಕ್ಕುಕರ್ಥ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೨೧-೨)

ನಹಿ ತ್ವದನ್ಯನ್ಯಘವನ್ನ ಅಪ್ಯಂ ವಸ್ಯೋ ಅಸ್ತಿ ಸಿತಾ ಚನ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೨೨-೧೯)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಸ್ಯಃ ಎಂದರೆ ಪ್ರಕೃತಸ್ಯಃ | ಶ್ಲಾಘ್ಯವಾದ ಪಾಲಕನಿಂದರ್ಥವೆಂದು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಉತ ಪ್ರ ಳೇಷ್ಯಭಿ ವಸ್ಯೋ ಅಸ್ಮಾನ್ವಂ ನಃ ಸ್ವಜ ಸುಮತ್ಯಾ ವಾಜವತ್ಯಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೧-೧೮)

ಅನಾಗಸ್ತ್ವೇನ ಹರಿಕೇಶ ಸೂರ್ಯಾಹ್ನಾಹ್ನಾ ನೋ ವಸ್ಯಸಾವಸ್ಯಸೋದಿಹಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೨೭-೯)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರೇಣ ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನುಂಟುಮಾಡುವ ಎಂಬ ನೈತಿಕವಾದ ಮತ್ತು ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ.

ಹಸ್ತಾವಿವ ತನ್ನೇ ೩ ಕಂಭವಿಷ್ಣಾ ವಾದೇನ ನೋ ನಯಿತಂ ವಸ್ಯೋ ಅಚ್ಚ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೨೯-೫)

ಯೂಯಮಸ್ತಾನ್ನಯತ ವಸ್ಯೋ ಅಚ್ಚಾ ನಿರಂಹತಿಭ್ಯೋ ಮರುತೋ ಗೃಣಾಣಾಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೫-೫೫-೧೦)

ಎಂಬ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವಸ್ಯೋ ವಸೀಯೋ ಧನಂ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಲಕ್ಷಣಂ ಸ್ಥಾನಂ ವಾ | ಶ್ರೀಶ್ವವಾದ ಧನ ಅಥವಾ ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಸ್ಥಾನ ಎಂಬರ್ಥವು ತೋರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ವಸ್ಯೋ, ವಸ್ಯಸಾ ಎಂದು ವಸುಭೂತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನಗಳಾದ ಪದಗಳು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಸಿವಲ್ಲಿ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಧನನೆಂದರ್ಥವಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಜ್ಞಾಸಃ, ಸಜಾತಾನ್— ಅಯೋನಿಸಂಬಂಧಾ ಯೇ ಜ್ಞಾತಯಃ ತೇ ಇಹ ಜ್ಞಾಸ ಉಚ್ಯಂತೇ | ಯೋನಿಸಂಬಂಧಾಸ್ವಜಾತಾಃ | ಯೋನಿಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಜ್ಞಾತಿಗಳನ್ನು ಜ್ಞಾಸರೆಂದೂ ಯೋನಿಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ಜ್ಞಾತಿಗಳನ್ನು ಸಜಾತರೆಂದೂ ಕರೆಯುವ ವಾಡಿಕೆಯೆಂದು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯುವಾಮೇವ ಮಮ ಜ್ಞಾತೀ ಯುವಾಮೇವ ಸಜಾತಾನಿತ್ಯೇವಂ ಪಶ್ಯಾಮೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಜ್ಞಾಸರೂ, ಸಜಾತರೂ ಎಲ್ಲರೂ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ, ಇವರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇನ್ನಾರೂ ಇಲ್ಲವು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಪರಾ ಯಾಹಿ ಮಘವನ್ನಾ ಚಿ ಯಾಹೀಂದ್ರ ಭ್ರಾತೃಭಯತ್ರಾ ತೇ ಅರ್ಥಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೫೨-೫)

ಕಿಮಾದಮತ್ತಂ ಸಖ್ಯಂ ಸಖಿಭ್ಯಃ ತದಾ ನು ತೇ ಭ್ರಾತೃಂ ಪ್ರ ಬ್ರುವಾಮು |

(ಮ. ಸಂ. ೪-೨೩-೬)

ತ್ರಾತಾ ನೋ ಬೋಧಿ ದದೃಶಾನ ಆಸಿರಭಿಖ್ಯಾತಾ ಮರ್ದಿತಾ ಸೋಮ್ಯಾನಾಂ |

ಸಖಾ ಸಿತಾ ಸಿತ್ವತಮಃ ಸಿತ್ಯೇಣಾಂ ಕರ್ತೇಮು ಲೋಕಮುಕತೇ ವಯೋಧಾಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೪-೧೭-೧೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನೇ ಸಿತನು, ಭ್ರಾತೃವು, ಸಖನು, ಸಕಲವಿಧವಾದ ಪಾಲಕನು, ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ಬಂಧುತ್ವವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿರುವಂತೆಯೂ,

ಇಳಾಮಕೃಣ್ಣಿನ್ಮನುಷಸ್ಯ ಶಾಸನೀಂ ಪಿತುರ್ಮತ್ಪತ್ತೋ ಮಮಕಸ್ಯ ಜಾಯತೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೩೧-೧೧)

ಅ ಹಿ ಷ್ಠಾ ಸೂನವೇ ಸಿತಾಸಿರ್ಯಜಶ್ಯಾಪಯೇ |

ಸಖಾ ಸಖ್ಯೇ ವರೇಣ್ಯಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೬-೩)

ತ್ರೈಂ ಜಾಮಿರ್ಜನಾನಾಮಗ್ನೇ ಮಿತ್ರೋ ಅಸಿ ಸ್ತ್ರಿಯಃ |

ಸಖಾ ಸಖಿಭ್ಯ ಈಡ್ಯಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೫-೪)

ಶ್ಯಾಮಗ್ನೇ ಪಿತರಮಿಷ್ಟಿಭರ್ತರಸ್ತಾಂ ಭ್ರಾತೃಪ್ರಾಯ ಶಮ್ಯಾ ತನೂರುಚಂ |
 ತ್ವಂ ಪುತ್ರೋ ಭವಸಿ ಯಶ್ಚೇದಧಿಶ್ಚಂ ಸಖಾ ಸುಶೇವಃ ಪಾಶ್ಚಾಧ್ಯಸಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧-೯)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯೇ ಪಿತೃವು, ಭ್ರಾತೃವು, ಪುತ್ರನು, ಸಖನು ಆತ್ಮತ್ವಮನಾದ ಬಂಧುವು ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯ ಬಂಧುತ್ವವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿರುವಂತೆಯೂ ಸಹ ಪ್ರಕೃತನಾದ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ ಉತ್ತಮವಾದ ಜ್ಞಾನರೂ ಸಜಾತರೂ ಆಗಿರುತ್ತಾರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಸುಖಮೇವಾದಿಕಂ ಸಾಮ್ಯೇನ ಜಾನಂತೀತಿ ಜ್ಞಾನೋ ಜ್ಞಾತೇಯಃ | ನಮ್ಮ ಸುಖಮೇವಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ರೀತಿಯಿಂದ ನೋಡಿ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಸಹಾನುಭೂತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರಾದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾತಿಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನಃ | ಎಂಬ ಹೆಸರಿನು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಿ ಹ್ಯಖ್ಯಂ—ವಿ ಅಖ್ಯಮಿತ್ಯೇತದ್ವಿಚ್ಛೇಷ್ಯೇ ಇತ್ಯೇತಸ್ಯ ಪಶ್ಯತಿಕರ್ಮಣೋ ರೂಪಂ | ಯುನಾಮುಹಂ ವಿವಿಧಂ ಪಶ್ಯಾಮಿ ಮನಸಾ | ಪಶ್ಯತಿಕರ್ಮಣಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ ವಿಚ್ಛೇಷ್ಯೇ ಎಂಬ ಪದದ ರೂಪಾಂತರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿ ಹ್ಯಖ್ಯಂ ಎಂದರೆ ನೋಡುವುದು, ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳ ಸಾನನುಭವಾದ ರೂಪಗಳನ್ನು ಧ್ಯಾನರೂಪದಲ್ಲಿ ನೋಡುವುದೆಂದರ್ಥ, ಎಂದು ಸ್ತುಂದಸ್ತೂಮಿಗಳೂ; ಯುನಾಮನೇವ ಬಂಧುರೂಪೇಣ ವ್ಯಖ್ಯಾಸಿಸಂ ನಿಮ್ನಿಬ್ಬರನ್ನೇ ಬಂಧುಗಳನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವೆನು ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಪ್ರಮತಿಃ—ಪ್ರಕೃಷ್ಟಾ ಬುದ್ಧಿಃ | ಮದೀಯಾ ಯೆಷಾ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಾ ಬುದ್ಧಿಃ ಸಾ ಯುನಾಭ್ಯಾ-
 ಮೇವ ದತ್ತಾ | ನನ್ನಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬುದ್ಧಿಯು ಯಾವುದಿವೆಯೋ ಅದು ನಿಮ್ನಿವಲೇ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು ಎಂದ ಸಾಯಣರೂ; ಪ್ರಮತಿರಿತಿ ಮನ್ಯತೇರರ್ಚಿತಿಕರ್ಮಣೋ ರೂಪಂ | ಕಿಂಚಿ ನಾನ್ಯಾ ಯುವತ್ ಯುನಾಭ್ಯಾಮಸ್ಯಾ ದೇವತಾ ಪ್ರಮತಿರಸ್ತಿ ಮಹ್ಯಂ | ಮಹ್ಯಮಿತ್ಯೈವಿ ಪಷ್ಯತ್ಕರ್ಥೇ ಚತುರ್ಥಿ | ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಸ್ತುತ್ಯಾಸ್ತಿ ಮಮ | ಯುನಾಂ ಮುಕ್ತಾ ನಾಹ ಮನ್ಯಾ ದೇವತಾಃ ಪ್ರಕರ್ಷಣೇ ಸ್ತೂಮೀ-
 ತ್ಯರ್ಥಃ | ಮನ್ಯತೇ ಎಂದ ಪದವು ಅರ್ಚಿತಿಕರ್ಮಣಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ಋ. ೨-೧-೯). ಪ್ರಮತಿಃ ಎನ್ನವ ಪದವು ಮನ್ಯತೇ ಎಂಬುದರ ರೂಪಾಂತರ. ಮಹ್ಯಂ ಎಂಬ ಚತುರ್ಥಿಗಿ ಮಮ ಎಂಬ ಪಷ್ಯತ್ಕರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ನಾನ್ಯಾ ಯುವತ್ಪ್ರಮತಿರಸ್ತಿ ಮಹ್ಯಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ನಿಮ್ನಿಬ್ಬರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನನಗೆ ಸ್ತುತ್ಯರಾದ ದೇವತೆಗಳು ಇತರರೂ ಇಲ್ಲ. ನೀವಿಬ್ಬರೇ ನನ್ನ ಆರಾಧ್ಯ ದೇವತೆಗಳು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವೆಂದು ಸ್ತುಂದಸ್ತೂಮಿಗಳೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಈ ಪದವು ಬರುವ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಪ್ರಕೃಷ್ಟವಾದ ಬುದ್ಧಿ ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬುದ್ಧಿ ಯುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ,

ಅಥಾಹಂ ತ್ವಾ ಮಘವನ್ ಜೋಹವೀಮಿ ತ್ವಂ ನ ಇಂದ್ರಾಸಿ ಪ್ರಮತಿಃ ಪಿತೇವ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೨೯-೪)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಮತಿಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಬಂಧುಃ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಭಿಮಾನ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಬಂಧುವೆಂದಾಗುತ್ತದೆ

ಧಿಯಂ—ಧ್ಯಾನೇನ ನಿಷ್ಯನ್ತಾಂ ಸ್ತುತಿಂ | ಧ್ಯಾನದೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಸ್ತುತಿ, ಅಥವಾ ಯಾಗರೂಪವಾದ ಕರ್ಮ ಎಂದರ್ಥ,

ಅತಕ್ಷಂ—ಆಕಾರ್ಷಂ | ನಿರ್ಮಿಸಿದೆನು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಖ್ಯಮ್—ಖ್ಯಾ ಪ್ರಕಥನೇ ಧಾತು. ಆದಾದಿ. ಲುಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮಿಸಿಗೆ ತಸ್ಥಸ್ಥಾಥ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಮಾದೇಶ. ಚ್ಚ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಅಸ್ಯತಿವಕ್ತೃಖ್ಯಾತಿ-ಭ್ಯೋಽಜ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಕ್ಕೆ ಅಜಾದೇಶ. ಆತೋಲೋಪ ಇಟಿಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಹಿಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಯೋಗನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಸ್ಯಃ—ಅತಿಶಯಂ (ಪ್ರಶಸ್ತಂ) ವಸು. ವಸ್ಯಃ. ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ದ್ವಿವಚನವಿಭಜ್ಯೋಪಪದೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಸುಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟೀಠಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ (ಉ) ಲೋಪ. ವಸೀಯಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಈಕಾರಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ವಸ್ಯಸ್ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಚ್ಚನ್—ಇಷು ಇಚ್ಚಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಶ ಏಕರಣ. ಇಷು-ಗಮಿಯಮಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಾದೇಶ. ಪರರೂಪ. ಏಕರಣಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜ್ಞಾಸಃ—ಸುಖದುಃಖಾದಿಕಂ ಸಾಮ್ಯೇನ ಜಾನಂತೀತಿ ಜ್ಞಾಸಃ ಜ್ಞಾತಯಃ (ಸುಖದುಃಖವನ್ನು ತಮ್ಮಂತೆ ತಿಳಿಯುವವರು ಬಂಧುಗಳು) ಜ್ಞಾ ಅವಬೋಧನೇ. ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುನಿಬಂಧನವಾದ ಔಷಾದಿಕ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜ್ಞಾಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯುವತ್—ಯುಷ್ಯದ್ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಭ್ಯಾಮ್ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ದ್ವಿತ್ವವಿಶಿಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಯುವಾವಾ ದ್ವಿವಚನೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಸರ್ಯಂತಕ್ಕೆ ಯುವಾದೇಶ. ವಿಭಕ್ತಿಪರವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಅದಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಾವಸಾನೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ದಕಾರಕ್ಕೆ ಚರ್ತ್ವ.

ಅತಕ್ಷಮ್—ತಕ್ಷ ತನೂಕರಣೇ. ಧಾತು. ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಲ್ಲಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಅತಿಶಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಶ್ರವಂ ಹಿ ಭೂರಿದಾವತ್ತರಾ ವಾಂ ವಿಜಾಮಾತುರುತ ವಾ
ಘಾ ಸ್ಯಾಲಾತ್ ।

ಅಥಾ ಸೋಮಸ್ಯ ಪ್ರಯತಿ ಯುವಭ್ಯಾಮಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಸ್ತೋ-
ಮಂ ಜನಯಾಮಿ ನನ್ಯಂ । ೨ ॥

। ಪಠಪಾಠಃ ।

ಅಶ್ರವಂ । ಹಿ । ಭೂರಿದಾವತ್ ತರಾ । ವಾಂ । ವಿ ಜಾಮಾತುಃ । ಉತ ।
ವಾ । ಘಾ । ಸ್ಯಾಲಾತ್ ।

ಅಥ । ಸೋಮಸ್ಯ । ಪ್ರಯತಿ । ಯುವಭ್ಯಾಂ । ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಇತಿ ।
ಸ್ತೋಮಂ । ಜನಯಾಮಿ । ನನ್ಯಂ ॥ ೨ ॥

ಪಾಠಮೀ ಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ವಾಂ ಯುವಾಂ ಭೂರಿದಾವತ್ತರಾತಿಶಯೇನ ಬಹುಧನಸ್ಯ ದಾತಾರಾ-
ವಿತ್ಯುಕ್ತವಂ ಹಿ | ಅಶ್ರವಂ ಖಲು | ಕಸ್ಮಾತ್ಪುರುಷಾತ್ | ವಿಜಾಮಾತುಃ | ಶ್ರುತಾಭಿರೂಷ್ಯಾದಿಭಿ-
ರ್ಗುಣೈರ್ವಿಹೀನೋ ಜಾಮಾತಾ ಯಥಾ ಕನ್ಯಾವತೇ ಬಹು ಧನಂ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ ಕನ್ಯಾಲಾಭಾರ್ಥಂ
ತತೋಲ್ಪಪ್ಯತಿಶಯೇನ ದಾತಾರಾವಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಉತ ವಾಪಿ ಚ ಸ್ಯಾಲಾತ್ | ಸ್ಯಂ ಶೂರ್ಪಂ |
ತಸ್ಮಾಲ್ಲಾ ಜಾನಾವಪತಿ ವಿನಾಹಕಾಲ ಇತಿ ಸ್ಯಾಲಃ ಕನ್ಯಾಭ್ರಾತಾ | ಸ ಯಥಾ ಭಗಿನೀಸ್ವೀತ್ಯರ್ಥಂ ಬಹು
ಧನಂ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ ತತೋಲ್ಪಪ್ಯತಿಶಯೇನ ದಾತಾರಾವಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ | ಘೇತಿ ಪಾದಪೂರಣಃ | ತಥಾ ಚ ಸತ್ಯ-
ಧಾನಂತರಂ ಹೇ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಯುವಾಭ್ಯಾಂ ಸೋಮಸ್ಯ ಪ್ರಯತಿ ಅಭಿಷುತಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ ಪ್ರದಾನೇನ
ಸಹ ನನ್ಯಂ ನವತರಂ ಪ್ರತ್ಯಗ್ರಂ ಸ್ತೋಮಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಜನಯಾಮಿ | ನಿಷ್ಪಾದಯಾಮಿ | ಅಶ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ |
ಅಶ್ರವಂ ಹಿ ಬಹುದಾತ್ಯತಃ ವಾಂ ವಿಜಾಮಾತುರಸುಸಮಾಪ್ತಾಜ್ಞಾಮಾತುಃ | ವಿಜಾಮಾತೇತಿ ತತ್ಪದ್ವಾ-
ಕ್ಷಿಣಾಜಾಃ ಕ್ರೀತಾಪತಿಮಾಚಕ್ಷತೇನುಸಮಾಪ್ತ ಇವ ವರೋಲ್ಪಭಿಪ್ರೇತೋ ಜಾಮಾತಾ ಜಾ ಅಪತ್ಯಂ

ತನ್ನಿರ್ಮಾತಾ | ಉತ ವಾ ಘಾ ಸ್ಯಾಲಾದಪಿ ಚ ಸ್ಯಾಲಾತ್ ಸ್ಯಾಲ ಅಸನ್ನಃ ಸಂಯೋಗೇನೇತಿ ನೈದಾನಾಃ | ಸ್ಯಾಲಾ ಜಾನಾವಶತೀತಿ ವಾಲಾಜಾ ಲಾಜತೇಃ ಸ್ಯಂ ಶೂರ್ಪಂ ಸ್ಯತೇಃ | ಶೂರ್ಪಮಶನಪವನಂ ಶೃಣಾತೇಃ ಶಮ್ನಾ ತೇರ್ವಾ | ಅಥ ಸೋಮಸ್ಯ ಪ್ರದಾನೇನ ಯುನಾಧ್ಯಾಪಿಂಧಾಗ್ನೀ ಸ್ತೋಮಂ ಜನಯಾಮಿ ನಮ್ಯಂ ನವತರಂ | ನಿ. ೬೯ ಇತಿ || ಅಶ್ರವಂ | ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ | ಲಜ್ಯುತೈನುಪುರಾಣೈಕವಚಿನೇ ಬಬುಲಂ ಭಂದ- ಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಭೂರಿದಾವತ್ತರಾ | ಡುದಾಞ್ ದಾನೇ | ಅತೋ ವನಿನ್ನಿತಿ ವನಿಪಃ | ಅತಿಶಯೇನ ಭೂರಿದಾವಾ ಭೂರಿದಾವತ್ತರಃ | ಭೂರಿದಾವ್ನಸ್ತು ದ್ವೈತ್ಯಂಃ | ಪಾ. ೮-೨-೧೭-೨ | ಇತಿ ತರಸಸ್ತು ಟ್ | ಪದಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ನಲೋಪಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರಾಕಾರಃ | ಘ | ಋಚಿ ತುನುಘೇತ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಅಥ | ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚೇತಿ | ಪ್ರಯತೀ | ಯಮ ಉಪರಮೇ | ಕ್ರಿಸ್ತನುದಾತ್ರೋಪದೇಶೇತ್ಯಾದಿನಾನುನಾಸಿಕಲೋಪಃ | ತಾದಾ ಚೇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿ- ಸ್ವರತ್ವಂ | ಯುವಭ್ಯಾಂ | ಸರ್ವೇ ವಿಧಯುಕ್ತಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತ ಇತಿ ಯುಷ್ಮದಸ್ಮದೋರನಾದೇಶ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾಭಾವಃ | ಶೇಷೇ ಲೋಪ ಇತಿ ದಕಾರಲೋಪಃ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ | ವಾಂ— ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಸಹ | ವಿಜಾಮಾತುಃ—(ತನಗೆ ಹೇಗಾದರೂ ಕನ್ಯೆಯು ದೊರೆತರೆ ಸಾಕೆಂದು ಕನ್ಯಾಪಿತೃವಿಗೆ ಅತಿ ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಧನವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ) ಆಯೋ ಗ್ಯನೂ, ಸದ್ಗುಣರಿಹಿತನೂ ಆದ (ಅಳಿಯನಾಗುವ) ವರನಿಗಿಂತಲೂ | ಉತ ವಾ—ಅದೂ ಅಲ್ಲದೇ | ಸ್ಯಾಲಾತ್— (ಸಹೋದರಿಯಮೇಲಿನ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಧನವನ್ನು ಕೊಡುವ) ಮೈದುನನಿಗಿಂತಲೂ | ಭೂರಿ ದಾವತ್ತೇರಾ—ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ ಧನವನ್ನು ದಾನಮಾಡುವವರೆಂಬುದನ್ನಾಗಿ | ಅಶ್ರವಂ ಹಿ—(ನಾವು) ಕೇಳಿಯೇ ಇದ್ದೇನೆ | ಅಥ— ಅನಂತರ (ಅದರಿಂದ) | ಯುವಭ್ಯಾಂ— ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೂ | ಸೋಮಸ್ಯ— ಸೋಮರಸದ (ಭಾಗವನ್ನು) | ಪ್ರಯತೀ—ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾ (ಅದರ ಜೊತೆಗೆ) | ನಮ್ಯಂ—ನೂತನವಾದ | ಸ್ತೋಮಂ—ಸ್ತೋತ್ರ ವನ್ನು | ಜನಯಾಮಿ—ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತೇನೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ, ತನಗೆ ಹೇಗಾದರೂ ಕನ್ಯೆಯು ದೊರೆತರೆ ಸಾಕೆಂದು ಕನ್ಯಾಪಿತೃವಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಅತಿ ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಧನವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಆಯೋಗ್ಯನೂ ಸದ್ಗುಣರಿಹಿತನೂ ಆದ ವರನಿಗಿಂತಲೂ ಮತ್ತು ಸಹೋದರಿಯ ಮೇಲಿನ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಧನವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಮೈದುನನಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಧನವನ್ನು ದಾನಮಾಡುವರೆಂದು ನಾನು ಕೇಳಿಯೇ ಇದ್ದೇನೆ. ಅದರಿಂದ ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೂ ಈ ಸೋಮ ರಸವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾ ಅದರ ಜೊತೆಗೆ ನೂತನವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನೂ ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation

I have heard, Indra and Agni, that you are more munificent givers than an unworthy bride-groom, or the brother of a bride ; therefore, as I offer you a libation, I address you, Indra and Agni, with a new hymn-

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು !

ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾನ್ನಿಗೆ ಗಣಿ ದಾರ್ಯವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಧನವನ್ನು ದಾನಮಾಡುವಾಗ ಧನದ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಅಧಿಕವನ್ನೂ ತೋರಿಸಲು ಎರಡು ಉಪಮಾನಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯದು ವಿಜಾಮಾತೃವೆನಿಸಿ ಉಪಮಾನ. ಜಾಮಾತೃವಿನ ಮುಖ್ಯ ಗುಣಗಳ ಸತ್ಕೃಲಪ್ರಸೂತತ್ವವೂ ಸದ್ಗುಣ ಯುಕ್ತತ್ವವೂ ಆಗಿವೆ. ಅವುಗಳಿಂದ ರಹಿತನಾದವನು ವಿಜಾಮಾತೃವು. ವಿಗಳಾ ಜಾಮಾತೃಗುಣಾ ಯಸ್ಯ ಸ ವಿಜಾಮಾತಾ ಶ್ರೀತಾಪತಿರುಚ್ಯತೇ | ಎಂದು ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ಶ್ರೀತಾಪತಿಯು (ಶ್ರೀತಳಾದವಳ ಪತಿ) ವಿಜಾಮಾತೃವೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇವನು ಕೇವಲ ಕಾಮುಕನಾಗಿದ್ದು ಪ್ರೀತ್ಯಭಿಮಾನಾದ ಸದ್ಗುಣಗಳಲ್ಲದೆ ಕನ್ಯೆಯ ದೊರೆತರೆ ಸಾಕೆಂದು ಕನ್ಯಾಪಿತೃವಿಗೆ ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಧನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ (ಇದರಿಂದ ಇಂತಹ ಕನ್ಯಾಪಿತೃಗಳ ಗುಣವೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ). ಹೀಗೆ ಆಯೋಗ್ಯರಿಂದ ಧನವನ್ನು ಪಡೆದು ತಮ್ಮ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಧನದಾಸಿಗಾಗಿ ಕಾಮುಕನಿಗಾದರೂ ಕೊಡತಕ್ಕ ಪಿತೃಗಳ ಗುಣವೆಂದು ಕಡೆಯಿದ್ದರೆ, ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ, ತಮ್ಮ ಸಹೋದರಿಯರ ಮೇಲಿನ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಉದಾರವಾಗಿ ಧನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಸುಧೃಣಪೂರಿತನಾದ ವರನಿಗೆ ಕನ್ಯಾದಾನವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವರ ಗುಣ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆಯಿರುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರಾನ್ನಿಗಳ ಔದಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಈ ಎರಡು ಉಪಮಾನಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಾದರೆ ಒಂದು ಕಡೆ ಈ ವಿಜಾಮಾತೃಗಳು ಎಷ್ಟು ಧನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದೂ, ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಸಹೋದರಿಯರ ಮೇಲೆ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಕನ್ಯಾಭ್ರಾತೃಗಳು ಎಷ್ಟು ಉದಾರವಾಗಿ ಧನದಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದೂ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರಾನ್ನಿಗಳ ಧನದಾನವು ಈ ಎರಡು ಗುಣಗಳ ಜನರ ಔದಾರ್ಯಕ್ಕಿಂತ ವೀರಿಯವು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ವಿಜಾಮಾತುಃ— ಈ ಪದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತೋರಿಸುವಾಗ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಮುಕ್ತನೈ ಉದಾಹರಣೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಮಕ್ಕಿಗೆ ಅವರು ಹೇಳಿರತಕ್ಕ ವಿವರಣೆಯು ಈ ರೀತಿಯಿದೆ.

ಅಶ್ವೌಷಂ ಹಿ ಬಹುದಾತೃತರೌ ನಾಂ ವಿಜಾಮಾತುರಸುಸಮಾಪ್ತಾ ಜ್ಞಾಮಾತುಃ | ವಿಜಾಮಾತುಃ ತೇ ಶಕ್ತಿದ್ವಾಕ್ರೀಜಾಃ ಶ್ರೀತಾಪತಿಮಾಚಕ್ಷತೇಽಸುಸಮಾಪ್ತಾ ಇವ ವರೋಽಭಿಶ್ರೀತೋ ಜಾಮಾತಾ ಜಾ ಆಪತ್ಯಂ ತನ್ನಿರ್ನಾಪತಾ | ಉತ ವಾ ಘಾ ಸ್ಯಾಲಾದಪಿ ಚ ಸ್ಯಾಲಾತ್ ಸ್ಯಾಲ ಆಸನ್ನಃ ಸಂಯೋಗೇನೇತಿ ನೈದಾನಾಃ | ಸಾಲಾ ಜಾನಾವಶತೀತಿ ವಾ | ಲಾಜಾ ಲಂಜತೇಃ ಸ್ಯಂ ತೂರ್ಪಂ ಸ್ಯತೇಃ | ಅಥ ಸೋದಮಸ್ಯ ಪ್ರದಾನೇನ ಯುವಾಭ್ಯಾಮಿಂದ್ರಾನ್ನೀ ಸ್ತೋಮಂ ಜನಯಾಮಿ ನಮ್ಯಂ ನವತೇರಂ | (ನಿ. ೬-೯) ಶ್ರೀತಳಾದ ಕನ್ಯೆಯ ಪತಿಯನ್ನು ದಾಕ್ಷಿಣಾತ್ಯರು ವಿಜಾಮಾತೃವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈತನ ನಿಜವಾದ ಸಂಬಂಧವು ಪೂರ್ಣವಾಗಿಲ್ಲವೆಂದರ್ಥ. ಅಪತ್ಯವನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಜಾಮಾತೃನೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಎಂದು ಸ್ಯಾಲ ಶಬ್ದಾರ್ಥದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ, ಅತ್ಯಂತ ಹತ್ತಿರವಾದ ಸಂಬಂಧಿಯವುವುದರಿಂದ ಪತ್ನಿಯ ಭ್ರಾತೃವಿಗೆ ಸ್ಯಾಲನೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಜ್ಞರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಥವಾ ಮೊದಲಿಂದ ಲಾಜವನ್ನು (ಅರಳು) ತೆಗೆದು ವಿವಾಹ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನ್ನಿಗೆ ಹಾಕಲು ಸಹಾಯಮಾಡುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ಯಾಲನೆಂದೂ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಇಂತಹ ವಿಜಾಮಾತೃವಿಗಿಂತಲೂ ಮತ್ತು ಸ್ಯಾಲನಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಔದಾರ್ಯವುಳ್ಳವರು ಇಂದ್ರಾನ್ನಿಗಳು. ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ನಮ್ಯಶ್ಚೈವೈ ನವತೇರಂ ಅತ್ಯಂತ ಸೂತನವಾದುದು ಎಂದರ್ಥ. ಇಂತಹ ಸೂತನವಾದುದೂ ಅತಿಶಯವಾದುದೂ ಆದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ನಿರ್ವಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

೧ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಶ್ರವಮ್—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ. ಧಾತು. ಲಜ್ ಉತ್ತಮವುರೂಪ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮಿಹಿಗೆ ತೆಸ್ಥೆಫ್ ಥ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಮಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅಮ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕೆಗೆ ಗುಣ. ಅಮಾದೇಶ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅಶ್ರವಮ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾನುದರಿಂದ ಆಯ್ದುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭೂರಿದಾವತ್ತರಾ—ಡುಡಾಜ್ ದಾನೇ. ಧಾತು. ಆತೋವಾನಿನ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವನಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಭೂರಿದಾವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಶಿಯೇನ ಭೂರಿದಾವಾ ಭೂರಿದಾವತ್ತರಃ ದ್ವಿವಚನವಿಭಜ್ಯೋಪ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ತರಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪದಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ನಲೋಪಪಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ. ಭೂರಿದಾವ್ ಸ್ತು ಟ್ ವಕ್ರವ್ಯಕ್ತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ತರಹಿಗೆ ತುಡಾಗಮ. ಭೂರಿದಾವತ್ತರ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿವಚನ ಓ ಪರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಘ—ಉಚಿತುನುಘ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ.

ಅಥ—ನಿವಾತಸ್ಯ ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಯತೀ—ಯಮ ಉಪರಮೇ. ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿನ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಅನುದಾತ್ರೋಪದೇಶವ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಾದಾ ಚ ನಿತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಸ್ತಂತನಾದುದು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪ್ರ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ.

ಯುವಭ್ಯಾಮ್—ಯುಷ್ವದ್ ಶಬ್ದ. ಚತುರ್ಥೀದ್ವಿವಚನ (ಭ್ಯಾಮ್) ಪರವಾದಾಗ—ಯುವಾವಾ ದ್ವಿವಚನೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಪರ್ಯಂತಕ್ಕೆ ಯುವಾವೇಶ. ಸರ್ವೇ ವಿಧಯುಕ್ತಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತೇ—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಯುಷ್ವದ್ ಸ್ಮದೋರನಾದೇಶೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶೇಷೇ ಲೋಪೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೯೦) ಸೂತ್ರದಿಂದ ದಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯುವಭ್ಯಾಮ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜನಯಾಮಿ—ಜನಿ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ. ಧಾತು. ಹೇತುಮತಿ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛೇಫ. ಉಪಧಾನ್ವದ್ಧಿ. ಜನೀಜ್ಯುಸ್ ಕ್ಷಮು—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮಿತ್ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಮಿತಾಂ-ಹ್ರಸ್ವೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾನ್ವಸ್ಯ ಲಟ್ ಉತ್ತಮವುರೂಪ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರಪ್ ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಛೇಗೆ ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ. ತಿಞತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ||೩||

ಸಂಹಿತಾಃ

ಮಾ ಛೇದ್ಯ ರತ್ನೀರಿತಿ ನಾಥಮಾನಾಃ ಪಿತ್ತ್ವಣಾಂ ಶಕ್ತೀರನುಯ-
ಚ್ಛಮಾನಾಃ |

ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಭ್ಯಾಂ ಕಂ ವೃಷಣೋ ಮದಂತಿ ತಾ ಹ್ಯದ್ರೀ ಧಿಷ-
ಣಾಯಾ ಉಪಸ್ಥೇ || ೩ ||

ಪದಾಃ

ಮಾ | ಛೇದ್ಯ | ರತ್ನೀನ್ | ಇತಿ | ನಾಥಮಾನಾಃ | ಪಿತ್ತ್ವಣಾಂ | ಶಕ್ತೀಃ | ಅ-
ನುಽ ಯಚ್ಛಮಾನಾಃ |

ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಽ ಭ್ಯಾಂ | ಕಂ | ವೃಷಣಃ | ಮದಂತಿ | ತಾ | ಹಿ | ಅದ್ರೀ ಇತಿ
ಧಿಷಣಾಯಾಃ | ಉಪಽ ಸ್ಥೇ || ೩ ||

ಕಾಯಣಪಾಠಂ

ರತ್ನೀನ್ | ರತ್ನೀಶಬ್ದೋ ರಜ್ಜುವಾಚೀ | ಯಥಾ ರತ್ನಯೋ ದೀರ್ಘಾ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನಾ ಭವಂತಿ |
ಏವಮವಿಚ್ಛಿನ್ನಾ ನ್ನುತ್ರಪೌತ್ರಾದೀನ್ ಮಾ ಛೇದ್ಯ ಮಾ ವಿಚ್ಛಿನ್ನಾ ನ್ನುರ್ಮಳತಿ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ನಾಥಮಾನಾ
ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಭ್ಯಃ ಸಕಾಶಾತ್ಪ್ರಥಾವಿಧಾನೈತ್ರಾದೀನ್ಯಾಚಮಾನಾಃ | ತದನಂತರಂ ಪಿತ್ತ್ವಣಾಂ ಶಕ್ತೀಃ
ಶಕ್ತ್ಯುತ್ಪಾದಕಾನ್ವೀಯೋತ್ಪಾದಕಾಂಸ್ತಾನುತ್ಪಾದಿನನುಯಚ್ಛಮಾನಾ ಅನುಕ್ರಮೇಣ ನಿಯತಾನ್
ಕುರ್ವಂತೋ ವೃಷಣಃ ಸೇಕ್ತಾರಃ ಪುತ್ರೋತ್ಪಾದನಸಮರ್ಥಾಃ | ಸಶಕ್ತೀಕಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂಭೂತಾ
ಯಜಮಾನಾ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಭ್ಯಾಂ ಕಂ ಸುಖಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಮದಂತಿ | ಸ್ತುವಂತಿ | ಹಿ ಯಸ್ಮಾ-
ದದ್ರೀ ಶತ್ರುನಾದ್ವಿಣಂತಾ ಹಿಂಸಂತಾ ವಿದಾರಯಂತಾ ಕಾವಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಧಿಷಣಾಯಾಃ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಉಪಸ್ಥೇ
ಉಪಸ್ಥಾನೇ ಸಮೀಪೇ ಭವತಃ | ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರತ್ಯನ್ವಿಧ್ಯಾಯ ಸ್ತುವಂತೀತಿ ಭಾವಃ | ಯದ್ವಾ ನಿಸಾತಾ-
ನಾಮನೇಕಾರ್ಥತ್ವತ್ ಹಿಶಬ್ದೋ ಯದೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದಾ ತಾನಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಉದ್ದಿಶ್ಯಾದ್ರೀ ಅಭಿಷವ-

ಸಾಧನಭೂತಾ ಗ್ರಾಹಣೋ ಧಿಷಣಾಯಾ ಉಪಸ್ಥೇ | ಧಿಷಣಾಧಿಷವಣಿಚರ್ಮ | ತಸ್ಯೋಪರಿಷ್ಠಾದಿಂದ್ರಾ-
ಗ್ನೈರ್ಭೂ ಸೋಮವುಭಿಷುಣ್ಣಂತಿ | ತದಾ ತದಾ ಯಜಮಾನಾ ಸ್ತುವಂತೀತಿ ಯೋಜನೀಯಂ || ಛೇದ್ವ |
ಭಿದಿರ್ ದ್ವೈಧೀಕರಣೇ | ಲಜಾ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಭಂವಸ್ಯುಭಯಥೇತ್ಯಾರ್ಥ-
ಧಾತುಕತ್ರೇನ ಜಿತ್ವಾಭಿವಾಲ್ಯಭೂಸಧಗುಣಃ | ನ ಮಾಜ್ಯೋಗ ಇತ್ಯದಭಾವಃ | ರಶ್ಮೀನ್ | ದೀರ್ಘಾ-
ದಟಿ ಸಮಾನಪಾದ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ನಕಾರಸ್ಯ ರುತ್ವಂ | ಅತ್ರಾನುನಾಸಿಕಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ತು ವೇತೀ-
ಕಾರಃ ಸಾನುನಾಸಿಕಃ | ನಾಧಮಾನಾಃ | ಜಾದ್ಯ ಯಾಚ್ಛಾಯಾಂ | ಪಿತ್ಯಾಣಾಂ | ನಾಮಸ್ಯತರಸ್ಯಾಮಿತಿ
ನಾಮ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಮದಂತಿ | ಮದಿ ಸ್ತುತೌ | ಆಗಮಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ಯಾನ್ನಮಭಾವಃ |
ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಮೈಪದಂ ||

ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ

ರಶ್ಮೀನ್—ರಜ್ಜುವಿನಂತೆ ಅತಿ ದೀರ್ಘವಾದುದೂ ಮತ್ತು ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದುದೂ ಆದ ನಮ್ಮ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿ
ಗಳ ಸಂತತಿಗಳನ್ನು | ಮಾ ಚ್ಛೇದ್ಯ—ನಾವು ತುಡುವನಾದಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ನಿಂತುಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡುವವರಾಗಿ ಆಗ
ದಿರಲಿ ಎಂಬ ಉದ್ದಿಶ್ಯದಿಂದ | ನಾಧಮಾನಾಃ—(ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳಿಂದ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಸಂತತಿಯನ್ನು) ಪ್ರಾರ್ಥಿಸು
ವವರಾಗಿ (ಅನಂತರ) | ಪಿತ್ಯಾಣಾಂ—ಪಿತೃಗಳ | ಶಕ್ತೀಃ—ಶಕ್ತ್ಯುತ್ಪಾದಕರಾದ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು |
ಅನುಯಚ್ಛಮಾನಾಃ—ಅವರವರ ಕ್ರಮದಂತೆ ಪಡೆಯುತ್ತಾ | ವ್ಯಷಣಿ—ಪುತ್ರೋತ್ಪಾದನ ಸಮರ್ಥರೂ,
ಸಪತ್ನೀಕರೂ ಆದ ಯಜಮಾನರು | ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಭ್ಯಾಂ—ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳಿಂದ | ಕಂ—ಸುಖವು ಲಭಿಸುವಂತೆ |
ಮದಂತಿ—(ಅವರನ್ನು) ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ. | ಹಿ—ಅದುದರಿಂದಲೇ | ಅದ್ರೀ—ಶಕ್ತುಗಳನ್ನು ಸೀಳಿಹಾಕಿ ನಾಶ
ಮಾಡುವ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳು | ಧಿಷಣಾಯಾಃ—(ಯಜಮಾನರ) ಸ್ತೋತ್ರದ | ಉಪಸ್ಥೇ—ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ
(ಇರುತ್ತಾರೆ).

ಭಾವಾರ್ಥ

ರಜ್ಜುವಿನಂತೆ ದೀರ್ಘವಾದುದೂ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದುದೂ ಆದ ನಮ್ಮ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳ ಸಂತತಿಗಳನ್ನು
ಅಲ್ಲಿಯೇ ನಾವು ವಿಚ್ಛಿನ್ನ ಗಳಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವವರಾಗಬೇಡ "ಎಂಬ ಉದ್ದಿಶ್ಯದಿಂದ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳಿಂದ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನ
ವಾದ ಸಂತತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ, ಅನಂತರ ಪಿತೃಗಳ ಶಕ್ತ್ಯುತ್ಪಾದಕರಾದ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಅವರವರ
ಕ್ರಮದಂತೆ ಪಡೆಯುತ್ತಾ ಪುತ್ರೋತ್ಪಾದನ ಸಮರ್ಥರೂ, ಸಪತ್ನೀಕರೂ ಆದ ಯಜಮಾನರು ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳಿಂದ
ತಮಗೆ ಸುಖವು ಲಭಿಸುವಂತೆ ಅವರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದುದರಿಂದ ಈ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತರಾಗಿ ಶಕ್ತುನಾಶಕ
ರಾದ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಯಜಮಾನರ ಸ್ತೋತ್ರದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುತ್ತಾರೆ.

English Translation

Never may we cut off the long line (of posterity); thus soliciting
and asking for descendants endowed with the vigour of their progenitors, the
(worshippers), begetting children, praise Indra and Agni for their happiness,
and they two, destroyers of foes, are nigh (to hear this adoration).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ರಶ್ಮೀನ್—ಕಿರಣ, ಹಗ್ಗ, ಕಡಿವಾಣ ಮುಂತಾದ ಅರ್ಥಗಳಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ರಶ್ಮಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೆಗ್ಗನೆಂದರ್ಥ. ರಜ್ಜುವಿನಂತೆ ದೀರ್ಘವಾದುದೂ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದುದೂ ಆದ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿ ಸಂತತಿಗಳು ಮಾ ಛೇದ್ಯ—ತುಂಡಾಗಿ ನಿಂತುಹೋಗುವಂತೆ ಆಗಬೇಡ ಎಂಬುದಾಗಿ.

ನಾಥಮಾನಾಃ—ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವವರಾಗಿ (ನಿ. ೪-೩).

ಅನುಯಚ್ಛಮಾನಾಃ—ಅನುಕ್ರಮಣ ನಿಯತಾನ್ ಕುರ್ವಂತೇ ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಅನು ಬಧ್ಯಂತೇ ಪ್ರಜೋತ್ಸ್ರ್ಯಾದಿಕರ್ಮಸಂತಾನಾವಿಚ್ಛೇದಾರ್ಥಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ಎಂದು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಎರಡು ವಿಧವಾದ ವಿನಯಗಳೂ ಸಹ ಅನುಸೂತ್ರವಾದ ಸಂತಾನವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವವರಾಗಿ ಎಂದೇ ವಾತ್ಸರ್ಯ. ಇದೇ ಪದವು,

ಮತಸ್ಯ ರಶ್ಮಿಮನುಯಚ್ಛಮಾನಾ ಭದ್ರಂಭದ್ರಂ ಕ್ರತುಮಸ್ಯಾಸು ಛೇರಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೩೩-೧೩)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಪ್ರವರ್ತಮಾನಾ ಅನುಕೂಲಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಪ್ರಸರಿಸುವವಳಾಗಿ ಎಂದು ಉಪ ಸ್ತನ್ನು ಸಂದೋಧಿಸಿದೆ. ಈ ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪ್ರಸರಣವೆಂಬುದೇ ಛಾವವಾಗಿದೆ.

ಮದಂತಿ—ಮದತಿ ಎಂಬ ಪದವು ಅರ್ಚಿತಿಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೨೯) ಸಾಧಾರಣ ವಾಗಿ ಮದಂತಿ ಎಂಬ ಪದವು ಹ್ಯಷ್ಯಂತಿ, ಹ್ಯಷ್ವಾ ಭವಂತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಸ್ತುವಂತಿ ಎಂಬರ್ಥವು ಅಪರೂಪವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸ್ತುವಂತಿ, ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಅದ್ರೀ ಧಿಷಣಾಯಾಃ ಉಪಸ್ಥೇ—ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಸಾಯಣರು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ವೊದಲನೆಯದಾಗಿ, ಅದ್ರೀ ಶತ್ರುನಾದ್ಯಣಂತೌ ಹಿಂಸಂತೌ ವಿದಾರಯಂತೌ ತಾವಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಧಿಷಣಾಯಾಃ ಸ್ತುತ್ಯಾಃ ಉಪಸ್ಥೇ ಉಪಸ್ಥಾನೇ ಸಮೀಪೇ ಭವತೇ | ತಸ್ಯಾತ್ಸತ್ಸನ್ನಾಧ್ಯಾಯಿ ಸ್ತುವಂತೀತಿ ಛಾವಃ | ಅದ್ರೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೀಳುವ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳು ಎಂದೂ, ಧಿಷಣಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿಯೆಂದೂ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳು ಸ್ತೋತ್ರದ ಸಮೀಪದಲ್ಲೇ ಇರುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಒಂದು ಅರ್ಥವೂ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಯದಾ ತಾವಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಉದ್ಯತೈ ಅದ್ರೀ ಅಭಿಷವಸಾಧನಧೂತಾ ಗ್ರಾವಾಣೋ ಧಿಷಣಾಯಾ ಉಪಸ್ಥೇ | ಧಿಷಣಾ ಅಭಿಷವಚಿರ್ಮ | ತಸ್ಯೋಪರಿಷ್ವಾದಿಂದ್ರಾಗ್ನೈರ್ಥಂ ಸೋಮಮಭಿಷುಂಞಂತಿ | ತದಾ ತದಾ ಯಜಮಾನಾ ಸ್ತುವಂತೀತಿ ಯೋಜನೀಯಂ | ಅದ್ರೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಸಾಧನವಾದ ಕಲ್ಲುಗಳೆಂದೂ, ಧಿಷಣಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೋಮರಸವನ್ನು ತುಂಬುವ ಚೀಲವೆಂದೂ, ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳನ್ನು ಉದ್ದೀಪಿಸಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವಾಗ ಯಜಮಾನರು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವೂ ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅದ್ರೀ—ಅದ್ರಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಸೀಳುವುದು ಮತ್ತು ರಸವನ್ನು ಹಿಂಪುವ ಕಷ್ಟ ಎಂಬ ಎರಡರ್ಥಗಳಲ್ಲದೇ ಇನ್ನೂ ಇತರ ಅರ್ಥಗಳೂ ಇವೆ.

ಇಂದ್ರೋ ದೀರ್ಘಾಯ ಚಕ್ಷಸ ಆ ಸೂರ್ಯಂ ರೋಹಯದ್ವಿವಿ |

ವಿ ಗೋಭಿರದ್ರಿಮೈರಯತ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೭-೩)

ಪರಾವತೇ ಸುಮತಿಂ ಭಿಕ್ಷಮಾಣಾ ವಿ ಸಿಂಧವಃ ಸಮಯಾ ಸಸ್ತುರದ್ರಿಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೭೩-೬)

ಉತ ಪನ್ವ್ಯಾ ರಥಾನಾಮದ್ರಿಂ ಭಿಂದಂತ್ಯೋಜಸಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೫-೫೨-೯)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪರ್ವತವೆಂದೂ.

ಮುಷಾಯದ್ವಿಷ್ಣುಃ ಪಚಿತಂ ಸಹೀಯಾನ್ವಿಧ್ಯಧ್ವರಾಹಂ ತಿರೋ ಅದ್ರಿಮಸ್ತಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೬೧-೭)

ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ಮೇ ಮತಯಃ ಶಂ ಸುತಾಸಃ ಶುಷ್ಕ ಇರ್ಯತಿ ಪ್ರಧ್ಯತೋ ಮೇ ಅದ್ರಿಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೬೫-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ವಜ್ರಾಯುಧವೆಂದೂ,

ಬೃಹಸ್ಪತಿರ್ಭಿನದದ್ರಿಂ ವಿದದ್ಗಾಃ ಸಮುಸ್ತ್ರಿಯಾಭಿವಾವಶಂತ ನರಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೬೨-೩)

ವೀಳು ಬಿದ್ದೆಲ್ಲಾ ಸಿತರೋ ನ ಉಕ್ಮೈರದ್ರಿಂ ರುಜನ್ಸಂಗಿರಸೋ ರವೇಣಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೭೧-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಸುಗನೆಂದೂ,

ಪ್ರಯದ್ರಥೇಷು ಪೃಷ್ಠತೀರಯುಗ್ವ್ಯಂ ವಾಜೇ ಅದ್ರಿಂ ಮರುತೋ ರಂಹಯಂತಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೮೫-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಘವೆಂದೂ,

ಮಹಃ ಸ ರಾ ರಾಯಿ ಏಷತೇ ಪತಿರ್ಧನ್ವಿನ ಇನಸ್ಯ ವಸನಃ ಪದ ಅ |

ಉಪ ದ್ರಜಂತಮದ್ರಿಯೋ ವಿಧನ್ವಿತ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೪೯-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅದ್ರಿಗಳ್ಳು ಎಂದರೆ ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಕಲ್ಲುಗಳ್ಳು, ಯಜಮಾನರೆಂದೂ ಹೀಗೆಯೇ ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳಾಗುತ್ತವೆ.

ಅದ್ರಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೀಗೆ ವಜ್ರಾಯುಧ, ರಾಕ್ಷಸ, ಕಲ್ಲು, ಪರ್ವತ, ಮೇಘ ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳಾಗುವವಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ನಿರ್ವಚನಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಅದ್ವಿರಾದ್ಯೈನಾತ್ಯೇತೇನ | ಅಸಿ ನಾ ಅತ್ರೇಃ ಸ್ಯಾತ್ |

(ನಿ. ೪.೪)

ಸೀಳು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ದ್ವೈ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಿ ತಿನ್ನು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಅದ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಿ ಅದ್ವಿ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಪರ್ವತಾದಿಗಳನ್ನು ಸೀಳುವುದರಿಂದ ವಜ್ರಾಯುಧಕ್ಕೆ ಅದ್ವಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದರಂತೆಯೇ ಭಕ್ಷಕಃ ವಜ್ರಃ ಎಂದು ೧-೧೬೧-೪ ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಅದ್ವಿ ಶಬ್ದ ವಿವರಣೆಯಿದೆ. ಮತ್ತು ಅತ್ತಾರಂ, ಅಸುರಂ, ಭಕ್ಷಕಂ ಪೇಣಂ ಎಂದೂ ಸಹ ೧-೬೨-೩, ೧-೭೧-೧ ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಈ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುವಾಗ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ಯದಿದ್ರೈ ಚಿತ್ರೈ ಮೇಹನಾಸ್ತಿ ತ್ವಾದಾತಮದ್ರಿವಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೨೯.೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಅದ್ರಿವಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಜ್ರವನ್ ಇಂದ್ರ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದೆಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆಯೇ,

ಪ್ರೈತೇ ವದಂತು ಪ್ರ ವಯಂ ವದಾಮ ಗ್ರಾವಭ್ಯೋ ನಾಚಿಂ ವದತಾ ವದದ್ಭೈಃ |

ಯದದ್ರಯಃ ಪರ್ವತಾಃ ಸಾಕಮಾಶವಃ ಶ್ಲೋಕಂ ಘೋಷಂ ಭರಭೇಂದ್ರಾಯ ಸೋಮಿನಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೯೪.-೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಅದ್ರಯಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅದರಣೀಯಾಃ (ನಿ ೯-೯) ದೃಢಾಃ, ಸೀಳಲ್ಪಡದಿರುವುದು; ದೃಢವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದರಾರ್ಥವಾದ ಪರ್ವತಗಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಅದ್ವಿ ಶಬ್ದದ ಮೂಲಧಾತುವು ಅಥವಾ ಧಾತುಗಳು ಬೇರೆಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅದ್ವಿ ಎಂದರೆ ಶಕ್ತುಗಳನ್ನು ಸೀಳಹಾಕತಕ್ಕ ಇಂದ್ರಾಸ್ತಿಗಳೆಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಸೋಮರಸವನು ಹಿಡುವ ಕಲ್ಲುಗಳೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು.

ಧಿಷಣಾಯಾಃ— ಧಿಷಣಾ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಾಜ್ಞಾನಮಗಳೆಲ್ಲೂ (ನಿ. ೨-೨೩) ಮತ್ತು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳೆಲ್ಲೂ (ನಿ. ೩-೨೧) ಸೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಋ. ಸಂ. ೨-೩೬-೩ನೇ ಮುಕ್ತನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಧಿಷ್ಣ್ಯಾದ್ವಿಷ್ಣೋಃ ಧಿಷಣೋಃ ಧಿಷಣಾಭವಃ ಧಿಷಣಾ ವಾಗ್ವಿಷೇರ್ಧಧಾತ್ಯರ್ಥೇ | ಧೀಸಾದಿನೀತಿ ನಾ | ಧೀಸಾನಿನೀತಿ ನಾ | (ಅರ್ಥವನ್ನು) ಹಿಡಿದಿರುವ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಧಿಷ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ವಾಕ್ ಎಂದರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಪ್ರಸರಿಸು ಅಥವಾ ಸಂಪಾದಿಸು ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಧಿಷಣಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಾಕ್ ಎಂದರ್ಥ ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಇತರ ಅರ್ಥಗಳೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ.

ಅಪಕ್ವ ಮಿತ್ರಂ ಧಿಷಣಾ ಚಿ ಸಾಧನೈವಾ ಆಗ್ನಿಂ ಧಾರಯನ್ತೃವಿಷೋದಾಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೬-೧)

ಇಮಾಂ ತೇ ಧಿಯಂ ಪ್ರ ಭರೇ ಮರೋ ಮಹೀನುಸ್ಯ ಸ್ತೋತ್ರೇ ಧಿಷಣಾ ಯತ್ರ ಅನಶೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೨-೧)

ಇತ್ಯಾದಿಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯ ಅಥವಾ ಬುದ್ಧಿ ಎಂದೂ

ಮಹಸ್ವರಭೋಲೆ ವರಿವೋ ಯಥಾ ನೋಽಸ್ತೇ ಶ್ವಯಾಯಿ ಧಿಷಣೇ ಅನೇಹಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೬-೫೦-೩)

ಸಮೀಚೀನೇ ಧಿಷಣೇ ವಿ ಷ್ಯಭಾಯತಿ ವೃಷ್ಣಃ ಸೀತ್ವಾ ಮದೆ ಉಕ್ತಾಢಿ ಶಂಸತಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೪೪-೮)

ಇತ್ಯಾದಿಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಸ್ವಭಿವಿಗಳೆಂದೂ, ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿ ಅಥವಾ ಸೋಮರಸವನ್ನು ತುಂಬುವ ಚರ್ಮಚೀಲವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಉಪಸ್ಥೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ವದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಉಪಗಮ್ಯ ದ್ರಾಹ್ಮಣಾ ದೇವಾ ನಾ ಯತ್ರ ತಿಷ್ಯಂತಿ ಸ ಉಪಸ್ಥೋ ಯಜ್ಞಃ | ದೇವತೆಗಳಾಗಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಾಗಲಿ ಸಮೀಚಿಸಿ ಬಂದು ನಿಲ್ಲುವುದರಿಂದ ಉಪಸ್ಥವೆಂದರೆ ಯಜ್ಞವೆಂದರ್ಥವೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಛೇದ್ವು—ಛಿದ್ರ ದ್ವೈಧೀಕರಣೇ. ಧಾತು. ಲಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಂ ಜಾತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಸಿಗೆ ಅರ್ಥಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜಾತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ತನ್ನಿಮುತ್ತವಾಗಿ ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಗೆ ಗುಣ. ಮಾಜ್ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನೆ ಮಾಜ್ ಯೋಗೇಗೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಶ್ಮೀನ್—ಇದಕ್ಕೆ ಇತಿ ಎಂಬುದು ಪರವಾದುದರಿಂದ ದೀರ್ಘಾದಟಿ ಸಮಾನಸಾದೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. ಆತ್ಮಾನುನಾಸಿಕಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ತು ವಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ರುತ್ವದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಾಥಮಾನಾಃ—ನಾಥ್ಯ ಯಾಚ್ಛಾಮ್. ಧಾತು. ಲಠರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರಪ್ ವಿಕರಣ. ಅನೇ ಮುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಂತಾಂಗೆಕ್ಕೆ ಮುರಾಗಮ. ಅಮಸ ದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಬಂದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುನಾಸಿಕೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಿತ್ವೋನಾಮ್—ನಾಮಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಜಂತಾಂಗೆಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ನಾಮು- ನೈತರಸ್ಯಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಮಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚುಕಾರದ ಪರ ದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಉತ್ವ.

మదంతి—మది స్తుతౌ ధాతు. ఇదిత్తాదరూ అగమానుభాసనమనిత్యమ్—ఎంబ వచన దింద ఇదిత్యోనుమ్ ధాత్యోః—(పా సూ. ౭-౧-౫౮) సూక్రదింద నుమాగమ బరువుదిల్ల. లట ప్రథమపురుష బహువచనాంతరూప. అతిజంక్షద పరదల్లిరువుదరింద నిఘాతస్వర ఒరుక్షదే. || ౩ ||

సంఘికానాఠః

యునాభ్యాం దేవిః ధిషణా మదాయేంద్రాగ్నిః సోమ-
ముశతిః సునోతి ।

తావత్సినా భద్రహస్తా సుపాణీ ఆ ధావతం మధునా
స్యంక్తమపు ॥ ౪ ॥

ః పదనాఠః ।

యునాభ్యాం । దేవిః । ధిషణా । మదాయ । ఇంద్రాగ్నిః ఇతి । సో
మం । ముశతిః । సునోతి ।

తౌ । తావత్సినా । భద్రహస్తా । సుపాణీ ఇతి సుపాణీ । ఆ । ధావ-
తం । మధునా । స్యంక్తం । అపౌసు ॥ ౪ ॥

నాయణభాష్యం

దే ఇంద్రాగ్నిః యునాభ్యాం మదాయ యువయోర్హర్షాయ దేవిః ద్యోత-
మానోఃతతి యునా కామయమాణా ధిషణా మంత్వరూపా వాక్ సోమమభిషుణోతి ।

ಯದ್ವಾ | ಧಿಷಣಾಧಿಷವಣಚರ್ವಾ | ದ್ಯೋತಮಾನಂ ತದ್ವ್ಯವಯೋರ್ಮದಂ ಕಾಮಯಮಾನಂ ಸತ್ಯೋ-
ಮಮಭಿಷ್ಣೋತಿ | ಗ್ರಾವಭಿಃ ಸ್ತಸ್ಮಿನ್ನಭಿಷವಾತ್ರಸ್ಯಾಭಿಷವಕರ್ತೃತ್ವಂ | ಅಶ್ವಿನಾಶ್ವವಂತೌ ಭದ್ರಹಸ್ತಾ
ಶೋಭನದೋರ್ದೆವಂಠೌ ಸುಸಾಣೇ | ಮಣಿಬಂಧಾದೂದ್ವ್ಯಭಾಗಃ ಪಾಣಿಃ | ಶೋಭನಸಾಣೇ ವಿವಂ-
ಭೂತೌ ಹೇ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ತೌ ಯುವಾಮಾ ಧಾವತಂ | ಶೀಘ್ರಮಾಗಚ್ಛತಂ | ಅಗತ್ಯೇ ಚಾಪ್ಸಿದಕೇಷು
ವರ್ತಮಾನೇನ ಮಧುನಾ ಮಾಧುರ್ಯೋಪೇಪೇತೇನ ಸಾರಾಂಶೇನ ಪ್ಯಂಕ್ತಂ | ಅಶ್ವದೀಯಂ ಸೋಮಂ
ಸಂಯೋಜಯತಂ | ಯದ್ವಾ | ಅಪ್ಸು ವಸತೀವರೀಷು ಮಧುನಾ ಮಾಧುರ್ಯಂ ಸಂಯೋಜಯತಂ |
ವಿಭಕ್ತೃವ್ಯಕ್ತೃಯಃ || ಯುವಾಭ್ಯಾಂ | ಷಷ್ಠ್ಯರ್ಥೇ ಚತುರ್ಥೀ | ಉಶತೇ | ವಶ ಕಾಂತೌ | ಅದಾದಿತ್ಯಾ-
ಚ್ಛಪೋ ಲುಕ್ | ಗೃಹಿಜ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಉಗಿತತ್ವೇತಿ ಜಾ಼ೇಶ್ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ನದ್ಯಾ
ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪ್ಯಂಕ್ತಂ | ಪ್ಯಚೇ ಸಂಪರ್ಕೇ | ರೌಧಾದಿಕಃ | ಲೋಟಿ ಭಸಸ್ತಂ | ಶ್ವಸೋರಲೋಪಃ |
ಅನುಸ್ವಾರಪರವರ್ಣೌ | ನ ಚಾಚಃ ಪರಸ್ಮಿನ್ನಿತ್ಯಲೋಪಸ್ಯ ಸ್ವಾನಿವತ್ತೈಃ | ನ ಪದಾಂತೇತ್ಯಾದಿನಾ
ನಿಷೇಧಾತ್ ||

ಶ್ವಸವಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ— ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ, ಯುವಾಭ್ಯಾಂ— ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ | ಮದಾಯು ಹರ್ಷಕ್ಕಾಗಿ |
(ಸಂತೋಷಾರ್ಥವಾಗಿ) ದೇವೀ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದುದೂ | ಉಶತೀ—(ನಿಮ್ಮಸಾನ್ನಿಧ್ಯವನ್ನು) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದೂ
ಆದ | ಧಿಷಣಾ—ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯ ಅಥವಾ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಚರ್ಮ ಪಾತ್ರೆಯು | ಸೋಮಂ-
ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಸುನೋತಿ—ಹಿಂಡಿ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತದೆ | ಅಶ್ವಿನಾ—ಕುಮರಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳವರೂ | ಭದ್ರಹಸ್ತಾ-
ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ತೋಳುಗಳುಳ್ಳವರೂ | ಸುಸಾಣೇ—ಮನೋಹರವಾದ ಕೈಗಳುಳ್ಳವರೂ ಆದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ
ತೌ—ನೀವಿಬ್ಬರೂ | ಆ ಧಾವತಂ—ಶ್ರೀಘ್ರವಾಗಿ ಬನ್ನಿರಿ (ಬಂದನಂತರ) | ಅಪ್ಸು—(ಸೋಮಯಜ್ಞದ ಹಿಂದಿನ
ದಿನ ತಂದು ತೇಲಿಸಿರುವ) ನೀರುಗಳಲ್ಲಿರುವ | ಮಧುನಾ—ಮಾಧುರ್ಯದೊಂದಿಗೆ | ಪ್ಯಂಕ್ತಂ—(ನಮ್ಮ) ಸೋಮ
ರಸವನ್ನು (ಸೇರಿಸಿರಿ).

|| ಛಾಂದಸ್ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ, ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದುದೂ,
ನಿಮ್ಮ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುವುದೂ ಆದ ನಮ್ಮ ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯ ನಿಮಗೆ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ
ಅರ್ಪಿಸುತ್ತದೆ. ಕುಮರಗಳೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿರುವವರೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ತೋಳುಗಳುಳ್ಳವರೂ, ಮನೋಹರವಾದ
ಕೈಗಳುಳ್ಳವರೂ ಆದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ, ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಬನ್ನಿರಿ. ಅನಂತರ ನಾವು
ಸೋಮಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ತೇಲಿಸಿರುವ ನೀರುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮಾಧುರ್ಯದೊಂದಿಗೆ ನಮ್ಮ ಸೋಮರಸದ ಮಾಧುರ್ಯವನ್ನು
ಸೇರಿಸಿರಿ.

English Translation

The sacred prayer, desiring your presence, offers to you both, Indra and Agni, for your exhilaration, the Soma libation ; do you two, who have

horses, handsome arms, and graceful hands, come quickly and mix (the libation) with sweetness in the waters.

೦೭೭೩೦೩೦೩೦೩೦

ದೇವೀ ಧಿಷಣಾ—ಹಿಂದಿನ ಮಕ್ಕನಂತೆಯೇ ಈ ಮಕ್ಕನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಧಿಷಣಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ದ್ಯೋತಮಾನಾ ಮಂತ್ರೈರೂಪಾ ವಾಕ್ ಎಂದು ಒಂದರ್ಥವೂ, ದ್ಯೋತಮಾನಂ ಧಿಷಣಚರ್ಮ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದರ್ಥವೂ ಆಗಬಹುದು.

ಅಶ್ವಿನಾ—ಅಶ್ವವಂಶ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುದುರಿಯುಳ್ಳವರು. ಇಂದ್ರಾಸ್ಥಿಗಳ ಅಶ್ವಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಲಕರ್ಷಕವಾಗಿಯೂ, ಪ್ರಬಲವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವಾಗಿಯೂ ಇರತಕ್ಕವೆಂದು ಅನೇಕಕಡೆ ಪ್ರಶಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇಂದ್ರನ ರಥವನ್ನೂ ಅಶ್ವಗಳನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಭಾವವನ್ನೂ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ವರ್ಣಿಸುತ್ತವೆ.

ಆ ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಹರಿಭ್ಯಾಮಿಂದ್ರ ಯಾಹ್ಯಾ ಚತುರ್ಭಿರಾ ಪ್ಲಷ್ಟಿರ್ಹೂಯಮಾನಃ |

ಆಷ್ಟಾಭಿರ್ದಶಭಿಃ ಸೋಮಸೇಯಮಯಂ ಸುತಃ ಸುಮಮಿ ಮಾ ಮ್ನುಧಸ್ಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೮-೪)

ಆ ವಿಂಶತ್ಯಾ ತ್ರಿಂಶತಾ ಯಾಹ್ಯರ್ವಾಜಾ ಚತ್ವಾರಿಂಶತಾ ಹರಿಭಿಯುರ್ಜಾನಃ |

ಆ ಪಂಚಾಶತಾ ಸುರಭೇಭಿರಿಂದ್ರಾಪ್ಲಷ್ಟ್ಯಾ ಸಪ್ತತ್ಯಾ ಸೋಮಸೇಯಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮-೫)

ಅಶೀತ್ಯಾ ನವತ್ಯಾ ಯಾಹ್ಯರ್ವಾಜಾ ಶತೇನ ಹರಿಭಿರುಹ್ಯಮಾನಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೮-೬)

ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಅಶ್ವಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಎರಡರಿಂದ ಸಹಸ್ರ ಸಂಖ್ಯೆಗಳವರೆಗೂ ಇರುವುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ೮-೧-೯; ೪-೪೬-೩; ೮-೧-೨೪ ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇವುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಈ ಸಂಖ್ಯೆಗಳು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ,

ಆ ಮಂದ್ರೈರಿಂದ್ರ ಹರಿಭಿರಾಹಿ ಮಯೂರರೋಮುಭಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೪೫-೧)

ಆ ತ್ವಾ ರಥೇ ಹಿರಣ್ಯಯೇ ಹರೀ ಮಯೂರಶೇಷ್ಯಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೧-೨೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಇಂದ್ರನ ಕುದುರೆಗಳ ರೋಮಗಳೂ ಪುಚ್ಚಗಳೂ ನವಿಲನಗರಿ ಹೊಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ವರ್ಣವಾಗುವೆ. ಮತ್ತು ಹೀಗೆಯೇ,

ಘೃತಪೃಷ್ಠಾ ಮನೋಯುಜೋ ಯೇ ತ್ವಾ ವಹಂತಿ ವಹ್ಯಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪-೬)

ಯದಯುಕ್ತಾ ಅರುಷಾ ರೋಹಿತಾ ರಥೇ ವಾತೇಜುಹಿತಾ ವೃಷಭಸ್ಯೇನ ತೇ ರವಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೯೪-೧೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಕುದುರೆಗಳೂ, ಅವುಗಳ ವ್ಯರೂಪವೂ ನೇಗವೂ ವರ್ಣತವಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಅಶ್ವಿನಾ ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ.

ಭದ್ರಹಸ್ತಾ, ಸುಸಾಣೇ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ತೋಳುಗಳುಳ್ಳವರು ಮತ್ತು ಉತ್ತಮವಾದ ಅಂಗೈಗಳುಳ್ಳವರು ಎಂದರ್ಥ.

ಅ ಧೂರ್ಷ್ಯಸ್ಮೈ ದಧಾತಾಶ್ವಾನಿಂದ್ರೋ ನ ವಜ್ರೀ ಹಿರಣ್ಯಬಾಹುಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೩೪-೪)

ಬೃಹದುಕ್ತಂ ಹವಾಮಹೇ ಸ್ಯಪ್ತಕರಸ್ವಮೂತಯೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೮-೩೨-೧೦)

ಎಂಬವೇ ಮುಂತಾದ ಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅವರ ಬಾಹುಗಳ ಮತ್ತು ಹಸ್ತಗಳ ವರ್ಣನೆಗಳು ಬಹುವಾಗಿವೆ. ಆ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿದೆ.

ಪ್ರೌಙ್ಕ್ತಮಪ್ಪು—ವಸತೀವರಿಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಹಿಂದಿನ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ನಾನಾ ತೀರ್ಥಗಳಿಂದ ಸಂಭೃತಗಳಾಗಿ ಶೇಖರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಉದಕಗಳ ನಾಧುರ್ಯದೊಡನೆ ಈ ಸೋಮರಸವೂ ಸೇರಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ನಾಧುರ್ಯವನ್ನೂ ಸೌಗಂಧ್ಯವನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿಸಲಿ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯ

ಯವಾಭ್ಯಾಮ್—ಯುಷ್ಮದ್ ಶಬ್ದ. ಚತುರ್ಥೀದ್ವಿನಚನಾಂತರೂಪ. ಪಷ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಥೀ ಬಂದಿದೆ.

ಉಶತೀ—ವಶ ಕಾಂತೈ ಧಾತು. ಆದಾದಿ. ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಿ ಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ—(ಆ. ಸೂ. ೨-೪-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಉಕ್. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಾವ್ಯದ್ವಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಗ್ರಹಿಜ್ಯಾವಯಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶತ್ವನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಉಶತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿವಕ್ಷಾನಾದಿದಾಗ ಉಗಿತತ್ವ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಐವ್. ನುಮ್‌ರಹಿತವಾದ ಶತ್ವವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ನದೀ ಬಂದುದರಿಂದ (ಈ) ಶತುರನುನೋನದೈಜಾದೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ನದೀಗೆ (ಈಕಾರಕ್ಕೆ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

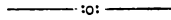
ಸುನೋಠಿ—ಸುಜ್ ಅಭಿಷವೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಶ್ವಿನಾ—ದ್ವಿನಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಂದೇಶ. ಹೀಗೆಯೇ ಮುಂದಿನ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ

ಧಾವತೆಮ್—ಧಾವು ಗತಿಶುದ್ಧೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಖಂತನಿಧಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೃಷ್ಠಮ್—ಪೃಷಿ ಸಂಪರ್ಕೇ ಧಾತು. ರುಧಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಥಸ್ ಬಂದಾಗ ಲೋಟೋ ಲಬ್ಜತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಬ್ಜದ್ಭಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ತಸ್ಥಸ್ಥ —(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ತಮಾದೇಶ. ರುಧಾದಿಭ್ಯಃ ತ್ವಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ವಮ್ ವಿಕರಣ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಾತ್ಯಾತಿದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಉಳಿದಿರುವ ನಕಾರಕ್ಕೆ ನಶ್ಚಾಪದಾಂತಸ್ಯೈರುಲಿ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುಸ್ವಾರ. ಅನುಸ್ವಾರಸ್ಯಯಯ ಪರಸವರ್ಣಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸವರ್ಣ. ಚೋಃ ಕುಃ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾವವಿನ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ಯ. ಇಲ್ಲಿ ಅಚಿಃ ಪೆರಸ್ಮಿನ್ ಪೂರ್ವವಿಧೌ—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ವಿಕರಣಾಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದುದರಿಂದ ಅದರ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಕಾರ್ಯಮಾಡುವುದ ರಿಂದ ಸ್ಥಾನವದ್ಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ನ ಪದಾಂತೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫೮) ಸ್ವರದಲ್ಲಿ ಸವರ್ಣಾನುಸ್ವಾರ ವಿಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನವದ್ಭಾವ ನಿಷೇಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಸ್ವಾರ ಬರಲು ದೋಷವಿಲ್ಲ.

ಅಪ್ಪು—ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯುನಾಮಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ ವಸುನೋ ವಿಭಾಗೇ ತವಸ್ತಮಾ ಶುಶ್ರವ
 ವೃತ್ತಹತ್ಯೇ |
 ತಾವಾಸದ್ಯಾ ಬರ್ಹಿಸಿ ಯಜ್ಞೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ಚರ್ಷಣೇ ಮಾದ-
 ಯೇಧಾಂ ಸುತ್ತಸ್ಯ || ೫ ||

ಃ ಪದಪಾಠಃ |

ಯುನಾಂ | ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಇತಿ | ವಸುನಃ | ವಿಸ್ ಭಾಗೇ | ತವಃ ತಮಾ |

ಶುಶ್ರವ | ವೃತ್ರ ಸ ಹತ್ಯೇ |

ತೌ | ಆ ಸದ್ಯ | ಬರ್ಹಿಷಿ | ಯಜ್ಞೇ | ಅಸ್ಮಿನ್ | ಪ್ರ | ಚರ್ಷಣೇ ಇತಿ |

ಮಾದಯೇಥಾಂ | ಸುತಸ್ಯ | ಃ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ವಸುನೋ ಧನಸ್ಯ ವಿಭಾಗೇ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಭೋಜ್ಯೇ ದಾತುಂ ವಿಭಜನೇ ತಾತ್ರೆಯೇಣ ವರ್ತಮಾನಾ ಯುನಾಂ ವೃತ್ರಹತ್ಯೇ ವೃತ್ರಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ ಹನನೇ ತವಸ್ತಮಾತಿತಯೇನ ಬಲಿನೌ ಪ್ರವೃದ್ಧ- ತಮೌ ನಾ ಶುಶ್ರವ | ಅಶ್ರೌಷಂ | ಹೇ ಚರ್ಷಣೇ ಸರ್ವಸ್ಯ ದ್ರಷ್ಟಾರಾವಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ ತೌ ಯುನಾಮಸ್ಯ ದೀಯೇತ್ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಬರ್ಹಿಷಿ ವೇದ್ಯಾಮಾಸ್ತೀರ್ಣೇ ದರ್ಭ ಆಸದ್ಯೋಪವಿಶ್ಯ ಸುತಸ್ಯಾಭಿಷುತಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ ಪಾನೇನ ಪ್ರ ಮಾದಯೇಥಾಂ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ತ್ರಷ್ಟ್ವ ಭವತೆಂ || ವಿಭಾಗೇ | ಭಜ ಸೇವಾ- ಯಾಂ | ಭಾವೇ ಘೃಷ್ | ಚಿಜೋಃ ಕು ಸ್ಥಿಣ್ಣ್ಯತೋರಿತಿ ಕುಶ್ವೆಂ | ಥಾಥಾದಿನೋತ್ತರಪದಾಂತೋದಾ- ತ್ವತ್ವೆಂ | ತವಸ್ತಮಾ | ತವ ಇತಿ ಬಹುನಾಮು | ಲುಪ್ತಮತ್ಪರ್ಣಿಯಾದೇತಸ್ಯಾದಾತಿಶಾಯನಿಕಸ್ತಮುಷ್ | ಯದ್ಯಾ | ತವತಿವ್ಯದ್ಯೈರ್ಭಃ | ಸೌತ್ರೋ ಧಾತುಃ | ತಸ್ಮಾದೌಷಾದಿಕಃ ಕರ್ತಯಿಸಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇಃ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘತ್ವೆಂ | ವೃತ್ರಹತ್ಯೇ | ಹನಸ್ಯ ಚೇತಿ ಹಂತೇರ್ಭಾವೇ ಕೃಷ್ | ತತ್ಪನ್ನಿಯೋಗೇನ ತಕಾರಾಂತಾದೇಶಶ್ಚ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವೆಂ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ | ವಸುನಃ—ಧನದ | ವಿಭಾಗೇ—(ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ) ಹಂಚಿಕೆ ಗಾ (ಇರತಕ್ಕ) | ಯುನಾಂ—ನೀವಿಬ್ಬರೂ | ವೃತ್ರಹತ್ಯೇ—ವೃತ್ರಾಸುರನ ನಾಶಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ | ತವಸ್ತಮಾ—ಆತ್ಯಂತ ಬಲಶಾಲಿಗಳೆಂದು | ಶುಶ್ರವ—(ನಾನು) ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ | ಚರ್ಷಣೇ—ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನೋಡಲು ಶಕ್ತರಾದ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ | ತೌ—ನೀವಿಬ್ಬರೂ | ಅಸ್ಮಿನ್ ಯಜ್ಞೇ—ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಬರ್ಹಿಷಿ—ದರ್ಭಾಸನಗಳಲ್ಲಿ | ಆ ಸದ್ಯ—ಕುಳಿತುಕೊಂಡು | ಸುತಸ್ಯ—ಹಂಚಿರುವ ಸೋಮರಸದ (ಪಾನದಿಂದ) | ಪ್ರಮಾದಯೇಥಾಂ—ಆತಿಶಯವಾಗಿ ಕೃಪೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರಿ ||

ಛಾಂದಸ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಧನವನ್ನು ಹಂಚುವಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಎದುರಿಗೆ ಇದ್ದು ವೃತ್ರಾಸುರನ ನಾಶಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಆತ್ಯಂತ ಸಮರ್ಥರೆಂಬುದಾಗಿ ನಾನು ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ. ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನೋಡಲು ಶಕ್ತರಾದ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ, ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಈ ಯಜ್ಞ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದರ್ಭಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ನಾವು ಹಿಂದಿರುವ ಸೋಮರಸದ ಪಾನದಿಂದ ಅತಿಶಯವಾದ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರಿ.

English Translation

I have heard, (when you were present) at the division of the treasure (among the worshippers), that you two, Indra and Agni, were most vigorous in the destruction of Vritra : beholders of all things, seated at this sacrifice upon the sacred grass, be exhilarated, (by drinking of the effused libation).

• ಏಕೀಷವಿಷಯಗಳು •

ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳು ಸೃಷ್ಟಿವಿಧ ಮತ್ತು ಅಂತರಿಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ (ಸಕಲ ಧನಕನ್ಯಾ ನಿಧಿಗಳು.) ತೇಜೋರೂಪವಾದುದೂ, ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾದುದೂ, ಸಸ್ಯರೂಪವಾದುದೂ ಆದ ಸಕಲ ಧನಗಳಿಗೂ ತಡೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ನಿವೃತ್ತವನ್ನುಂಟು ಮಾಡತಕ್ಕ ಸಕಲ ಅಸುರರನ್ನು ಇಬ್ಬರೂ ಸೇರಿಕೊಂಡು ನಾಶಮಾಡಿ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಸ್ವೋತ್ಸೃಗಳಿಗೆ ಒದಗಿಸುವವರಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿದೆ.

ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಯುವೋದರಸಿ ವಸು ದಿವ್ಯಾನಿ ಸಾರ್ಥಿವಾ |
(ಮ. ಸಂ. ೬-೨೯-೯)

ಎಂದು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಸಕಲ ಸಂಪತ್ತಿಗೂ ಒಡೆಯಲಾದ ಇವರು,

ತಾ ಯೋಧಿಷ್ಯಮುಧಿ ಗಾ ಇಂದ್ರ ನೂನಮಪಃ ಸ್ವರುಷಸೋ ಅಗ್ನಿ ಊಳ್ವಾಃ |
ದಿಶಃ ಸ್ವರುಷಸ ಇಂದ್ರ ಚಿತಾ ಅಪೋ ಗಾ ಅಗ್ನೀ ಯುವಸೇ ನಿಯುತ್ಸಾನ್ |
(ಮ. ಸಂ. ೬-೬೦-೨)

ಹತೋ ವೃತ್ತಾಣ್ಯಾರ್ಯಾ ಹತೋ ದಾಸಾನಿ ಸತ್ಪತೀ |
ಹತೋ ನಿಶ್ರಾ ಅಪ ದ್ವಿಷಃ ||
(ಮ. ಸಂ. ೬-೬೦-೬)

ಎಂಬಿವೇ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿರುವಂತೆ ಸಕಲವಿಧವಾದ ಅಸುರರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಹಂಚಿದರು ಎಂದು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ.

ತವಸ್ತಮಾ—ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ, ಸಕಲ ಲೋಕಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಮೀರಿದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರು. ಇವರ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಸಕಲ ಲೋಕಗಳೂ ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆ.

ಯಸ್ಯ ದ್ವಿಬರ್ಹಸೋ ಬೃಹತ್ತೇಹೋ ದಾಧಾರ ರೋದಸೀ |
ಗಿರೀರಜ್ಞ ಅಪಃ ಸ್ವರ್ವಷತ್ಸನಾ ||
(ಮ. ಸಂ. ೮-೧೫-೨)

ಇದು ವೃದ್ಧ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಇದು ಸೂತ್ರಮಾತ್ರನಿರಿಸ್ಯವಾದ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಅಸಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದರ ಮೇಲೆ ತಮಾಪ್ರತ್ಯಯ. ಔ ಪರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸರ್ವೋದೀರ್ಘ.

ಕುಶ್ರವ—ಕುಶ್ರವಣೇ. ಧಾತು. ಅಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಣಲಾದೇಶ. ಣಲುತ್ತ್-ಮೋ ನಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಣಿತ್ವವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಅಚಿಗ್ ವೃದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಗುಣ. ಅವಾದೇಶ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃತ್ತೇಹತ್ಯೇ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹನಸ್ತು ಚೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೦೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಪಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸನ್ನಿಯೋಗದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಾದೇಶ. ವೃತ್ತಸ್ಯ ಹತ್ಯಂ ವೃತ್ತಹತ್ಯಂ ಗತಿಕಾರಕೋಪೇಪದಾತ್ ಕೃತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದು ತ್ವರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ರಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಸದ್ಯೆ—ಸದಲ್ಯ ವಿಶರಣಗತ್ಯವನಾದನೇಷು. ಧಾತು. ಸಮಾಸೇನ್‌ಇನ್‌ಪೂರ್ವೇಕೋಲ್ಯಲ್ಯಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ್ವಾಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲ್ಯಬಾದೇಶ. ಕೃದುತ್ವರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾದಯೇಥಾಮ್—ಮದ ತೃಪ್ತಿಯೋಗೇ. ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. ನಿತ್ಯಾತ್ಯನೇಪದೀ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಆಧಾಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸತ್ಯಾಪೇಪಾಕ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೫) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್. ಕಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

ॐ ಸು ತಾ ೨೨ ೩

ಪ್ರ ಚರ್ಷಣಿಭ್ಯಃ ಪೃತನಾಹವೇಷು ಪ್ರ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ರಿರಿಚಾಥೇ
 ದಿವಶ್ಚ |
 ಪ್ರ ಸಿಂಧುಭ್ಯಃ ಪ್ರ ಗಿರಿಭ್ಯೋ ಮಹಿತ್ವಾ ಪ್ರೇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ವಿಶ್ವಾ
 ಭುವನಾತ್ಮನ್ಯಾ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಪ್ರ | ಚರ್ಷಣಿಽಭ್ಯಃ | ಪ್ರತನಾಽಹವೇಷು | ಪ್ರ | ಸ್ಪಧಿನ್ಯಾಃ | ರಿರಿಚಾಥೇ
ಇತಿ | ದಿವಃ | ಚ |

ಪ್ರ | ಸಿಂಧುಽಭ್ಯಃ | ಪ್ರ | ಗಿರಿಽಭ್ಯಃ | ಮಹಿಽತ್ವಾ | ಪ್ರ | ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ
ಇತಿ | ವಿಶ್ವಾ | ಭುವನಾ | ಏತಿ | ಅನ್ಯಾ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಐಂದ್ರಾಗ್ನಿಸ್ಯ ಸಲೋಹವಿಷಃ ಪ್ರ ಚರ್ಷಣಿಭ್ಯ ಇತ್ಯೇಷಾ ಯಾಜ್ಞಾ | ಪ್ರದಾನಾನಾಮಿತಿ
ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರೀತಂ | ಪ್ರ ಚರ್ಷಣಿಭ್ಯಃ ಸ್ವತನಾಹವೇಷ್ಯಾ ದೇವೋ ಯಾತು ಸವಿತಾ ಸುರತಃ | ಅ. ೩-೭ |
ಇತಿ ||

ಸ್ವತನಾಹವೇಷು ಪ್ರತನಾಸು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಮಾಹ್ವಾನೇಷು ಸತ್ಸು ಹೇ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ
ಆಗತಮಂತಾ ಯುವಾಂ ಚರ್ಷಣಿಭ್ಯಃ ಸರ್ವಭ್ಯೋಽಪಿ ಮನುಷ್ಯೇಭ್ಯೋ ಮಹಿತ್ವಾ ಮಹತ್ತ್ರೇನ
ಪ್ರ ರಿರಿಚಾಥೇ | ಅತಿರಿಚ್ಯೇಥೇ | ಸರ್ವಾಧಿಕಾ ಭವಥ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಆತ್ಮೋಪಸರ್ಗವಶಾದ್ಭಾತುಃ ಸ್ವಾಭಿ-
ಥೇಯವಿಸರೀತಮರ್ಥಮಾಚಷ್ಟೇ ಯಥಾ ಪ್ರಸ್ಥರಣಂ ಪ್ರಸ್ಥಾನಮಿತಿ | ತಥಾ ಸ್ಪಧಿನ್ಯಾಃ ಸರ್ವಸ್ಯಾ
ಭೂಮೇಶ್ವ ಪ್ರ ರಿರಿಚಾಥೇ | ಏವಂ ದ್ಯುಪ್ಪತಿಭ್ಯೋಽಪಿ | ಸಿಂಧವಃ ಸಂದ್ಯನಶೀಲಾ ಆಪಃ | ಗಿರಯಃ
ಸರ್ವತಾಃ | ಅಪಿ ಚ ಹೇ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಜಾತಾನ್ಯನ್ಯೋಕ್ತವ್ಯತಿರಿಕ್ತಾನಿ
ಯಾನಿ ಸಂತಿ ತಾನ್ಯತಿಶ್ಚ ಪ್ರ ರಿರಿಚಾಥೇ | ಅಧಿಕಾ ಭವಥಃ || ಸ್ವತನಾಹವೇಷು | ಪ್ರತನಾಸು ಹವಃ
ಸ್ವತನಾಹವಃ | ಡೈವೋ ಭಾವೇಽನುಸರ್ಗಸ್ಯೇತ್ಯೇತ್ಯಾ | ಸಂಪ್ರಸ್ಥಾರಣಂ ಚ | ವ್ಯಕ್ತೆಯೇನ
ಥಾಥಾದಿಸ್ವರಾಭಾವೇ ಕೃದುತ್ಪರಸದಪ್ರಕೃತಿಸ್ಥರತ್ವಂ | ರಿರಿಚಾಥೇ | ರಿಚಿತ್ ವಿರೀಚಿನೇ | ಛಂದಸಿ
ಲುಚ್ಛಲಚ್ಛಲಿಽಽಽಽ ಇತಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಿಟ್ | ಯದ್ವಾ | ಲಟ್ಟೀವ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ನಿವರಣಸ್ಯ ಶ್ಲಾಃ |
ಮಹಿತ್ವಾ | ಮಹ ಪ್ರೂಜಾಯಾಂ | ಔಣಾದಿಕ ಇಸ್ಪ್ರತ್ಯೆಯಃ | ತಸ್ಯ ಭಾವೋ ಮಹಿತ್ವಂ | ಸುಪಾಂ
ಸುಲುಗಿತಿ ತ್ವತೀಯಾಯಾಡಾದೇಶಃ ||

| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ |

ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ | ಸ್ವತನಾಹವೇಷು—ಯುದ್ಧಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ನಮಗೆ
ಮೊರೆಯಬಹುದಾದವನಾಗಿ (ನೀವುಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುತ್ತಾ) | ಚರ್ಷಣಿ ಭ್ಯಃ—(ಸಕಲ) ಮಾನವರಿಗಿಂತಲೂ ಮಹಿತ್ವಾ—
(ನಿಮ್ಮ) ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ | ಪ್ರ ರಿರಿಚಾಥೇ—ಮಾರಿಸಿ ಮೇಲಾಗುತ್ತೀರಿ | ಸ್ಪಧಿನ್ಯಾಃ—(ನಿಮ್ಮರವದ
ಪ್ರಧಿವಿಗಿಂತಲೂ) | ಪ್ರ (ರಿರಿಚಾಥೇ)—ಆತಿಶಯವಾಗಿ (ಮೇಲಾಗುತ್ತೀರಿ) | ದಿವಃ ಚ—ದ್ಯುಲೋಕಕ್ಕಿಂತಲೂ

(ಅಧಿಕರಾಗರುತ್ತೀರಿ) | ಸಿಂಧುಭ್ಯಃ ಪ್ರ—ಪ್ರವಹಿಸುವ ನದಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಮೇಲಾಗಿರುತ್ತೀರಿ | ಗಿರಿಭ್ಯಃ ಪ್ರ—
ಪರ್ವತಗಳನ್ನೂ ಮೀರಿಸಿರುತ್ತೀರಿ | ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾ ಪ್ರ—ಸಕಲ ಭೂತಜಾತಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕರಾಗಿರುತ್ತೀರಿ |
ಅನ್ಯಾ—ಉಳಿದ ಸಕಲ ದೊಡ್ಡವಸ್ತುಗಳಿಗಿಂತಲೂ | ಅತಿ—ಹೆಚ್ಚು ಉತ್ಕೃಷ್ಟರಾಗಿರುತ್ತೀರಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಕ್ಷಿಗಳೇ, ಯುದ್ಧಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ ಭಕ್ತರು ನಿಮಗೆ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಮೊರೆಯಿಡುವಾಗ
ನೀವು ಒಂದು ಅವರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುತ್ತೀರಿ. ಆಗ ನೀವು ನಿಮ್ಮ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ ಸಕಲಮಾನವರಿಗಿಂತಲೂ,
ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಪೃಥ್ವಿಗಿಂತಲೂ, ದೃಶ್ಯಲೋಕಕ್ಕಿಂತಲೂ, ಪ್ರವಹಿಸುವ ನದಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ, ಪರ್ವತಗಳಿಗಿಂತಲೂ,
ಸಕಲ ಭೂತಜಾತಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಮತ್ತು ಇನ್ನೂ ಉಳಿದ ಸಕಲ ದೊಡ್ಡವಸ್ತುಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರಭಾವ
ವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಮೀರಿಸಿ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮೇಲಾಗಿರುತ್ತೀರಿ.

English Translation

Attending to the summons at the time of battle, you surpass all men
(in magnitude) : you are vaster than the earth, than the sky, than the rivers,
than the mountains ; you exceed all other existent things.

• ವಿಶೇಷವಿವೇಕಗಳು •

ಇಂದ್ರಾಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಪಶುಹೋಮದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ಪ್ರೆ ಚರ್ಷ
ಣಿಭ್ಯಃ ಎಂಬ ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು ಯಾಜ್ಞ್ಯಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ
ಪ್ರದಾನಾನಾಂ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರೆ ಚರ್ಷಣಿಭ್ಯಃ ಪ್ರತೇನಾಹವೇಷ್ವಾ ದೇವೋ ಯಾತು ಸವಿತಾ ಸುರಶ್ಚಃ
ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೩-೭).

ಚರ್ಷಣಿಭ್ಯಃ—ಚರ್ಷಣಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ಮುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ದ್ರೆಷ್ಯಾ ಎಂಬ ಒಂದು ಅರ್ಥ
ವನ್ನೂ ಮನುಷ್ಯ ಎಂಬ ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮನುಷ್ಯ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ
ಈ ಪದಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ಆ ಯಾಹಿ ಪೂರ್ವೀರತಿ ಚರ್ಷಣೀರಾ ಅರ್ಯ ಆಶಿಷ ಉಪ ನೋ ಹರಿಭ್ಯಾಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೩-೪೩-೨)

ವಿಶ್ವಾ ಯುಕ್ತರ್ಷಣೀರಭ್ಯಾ ೩ ಸಾ ವಾಜೇಷು ಸಾಸಹತ್ |

(ತ ಬ್ರಾ. ೫-೨೩.೧)

ಇತ್ತಾದಿ ಹತ್ತಾರು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬರತಕ್ಕ ಚರ್ಷಣಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಮನುಷ್ಯರೆಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿವ್ವಾರೆ. ಈ ಪದಕ್ಕೆ
ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತೆಯ 2ನೇ ಭಾಗದ 49ನೇ ಪುಟದಲ್ಲಿ ವಿರದವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿದೆ.

ಸಿಂಧುಭ್ಯೇ—ಸಿಂಧುಶಬ್ದವು ನದೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೨-೪) ಸಿಂಧುಃ ಸ್ವವಣಾತ್ (ನಿ. ೫-೨೬) ಪ್ರವಹಿಸುವುದರಿಂದ ಸಿಂಧು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನದಿಯೆಂದು, ಹೆಸರು. ಪ್ರವಾಹರೂಪದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ರಕ್ತಿಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಆಗಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ೧-೯-೫ನೇ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಸಿಂಧೂನ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಸ್ಯಂದನಾತ್ ಸಿಂಧವೋ ರಶ್ಮಯಿ ಇಹೋಚ್ಯಂತೇ | ಪ್ರವಹಿಸು ಅಥವಾ ಪ್ರಸರಿಸುವುದರಿಂದ ರಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಸಿಂಧುವೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆಯೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ನದಿ ಅಥವಾ ಸಮುದ್ರ, ಎಂದರ್ಥ. ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತರು ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಇಂದ್ರಾಕ್ಷಿಗಳ ಮಹತ್ವವು ಸೃಷ್ಟಿ, ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಸಿಂಧು, ೧೦ ಇತ್ಯಾದಿಗಳೇ ಅಲ್ಲದೇ ಸಕಲ ಭುವನಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಮೀರಿಸಿತು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಜಾತ ಅಪ್ಯಣೋ ಭುವನಾನಿ ರೋದಸೀ ಅಗ್ನೇ ತಾ ವಿಶ್ವಾ ಪರಿಭೂರಸಿ ತ್ಸನಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೩-೩-೧೦)

ದಿವಕ್ಕಿ ದಗ್ನೇ ಮಹಿನಾ ಸೃಥಿವ್ಯಾ ವಚ್ಯಂತಾಂ ತೇ ವಹ್ನಯಃ ಸಪ್ತಚಿಹ್ವಾಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೩-೬-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಮಹತ್ವವನ್ನೂ

ಪ್ರ ಮಾತ್ರಾಭೀ ರಿರಿಚೇ ರೋಚಮಾನಃ ಪ್ರ ದೇವೇಭಿರ್ವಿಶ್ವತೋ ಅಪ್ರತೀತಃ |

ಪ್ರ ಮಜ್ಜನಾ ದಿವ ಇಂದ್ರಃ ಸೃಥಿವ್ಯಾಃ ಪ್ರೋರೋರ್ಮಹೋ ಅಂತರಿಕ್ಷಾದ್ಯಜೀಷೀ ||

(ಮ. ಸಂ. ೩-೪೬-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಮಹತ್ವವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇಂದ್ರಾಕ್ಷಿಗಳ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪ್ರತನಾಹವೇಷು—ಪ್ರತನಾಸು ಹವಃ ಪ್ರತನಾಹವಃ ಹ್ವೇರ್ ಇ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವೇನುಪಸರ್ಗಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೯-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ ಬಂದಾಗ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಅಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ ಅವಾದೇಶ. ಹವ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಛಾಛಾಘ್ಛಾಘ್ಛಾಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರಬೇಕಾದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬಾರದಿರುವಾಗ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಪ್ ಓತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಹವ ಎಂಬುದು ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೃಥಿವ್ಯಾಃ—ಉದಾತ್ತ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯನ್ ಬಂದು ಅದರ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತ. ಯಣೋ ಹಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಿರಿಚಾರ್ಥೇ—ರಿಚಲ್ ವಿರೇಚನೇ. ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥತೋರುವಾಗ ಭಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟ್ ಅಥವಾ ಲಿಟ್ ಬಂದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯೋಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಶ್ಲು ಆದೇಶ. ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಆಧಾಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಓತ ಆತ್ಮನೇಪದಾನಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ ಏತ್ಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿವೀ—ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಧುಭ್ಯೇ— ಸ್ಯಂನೂ ಪ್ರಸ್ರವಣೇ. ಧಾತು. ಸ್ಯಂದೇಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಧಕ್ಕೆ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಧಕಾರಾಂತಾದೇಶ.

ವಿಶ್ವಾ—ಭುವನಾ—ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶಿಲದೇಶ ಬಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಶೇಷ್ಯಂಧಿಸಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ. ಅನ್ಯಾ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ.

ಮಹಿತ್ವಾ—ಮಹ ಪ್ರೂಜಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕ ಇನ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಹಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಹೇಃ ಭಾವಃ ಮಹಿತ್ವಮ್. ತಸ್ಯುಭಾವಸ್ತುತಲೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ತ್ವತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಡಾದೇಶ. || ೬ ||

----- :o: -----

ಸಂಹಿತಾಶಾಖಾಃ

ಆ ಭರತಂ ಶಿಕ್ಷಿತಂ ವಜ್ರಬಾಹೂ ಅಸ್ಮಾ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಅವತಂ
ಶಚೀಭಿಃ |

ಇಮೇ ನು ತೇ ರಶ್ಮಯಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಯೇಭಿಃ ಸಪಿತ್ವಂ ಪಿತ
ರೋ ನ ಆಸನ್ || ೭ ||

ಶವಣಃ

ಆ | ಭರತಂ | ಶಿಕ್ಷತಂ | ವಜ್ರಬಾಹೂ ಇತಿ ವಜ್ರ ಬಾಹೂ | ಅಸ್ಮಾನ್ |

ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಇತಿ | ಅವತಂ | ಶಚೀಭಿಃ |

ಇಮೇ | ನು | ತೇ | ರತ್ನಯಃ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ | ಯೇಭಿಃ | ಸ್ವ ಸಿತ್ತಂ | ಸಿತ-

ರಃ | ನಃ | ಆಸನ್ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪೂರ್ವೋಕ್ತೆ ಏವ ಶಶನಾ ಭರತಮಿತ್ಯೇಷಾ ಪುರೋಡಾಶಸ್ಯಾನುವಾಕ್ಯಾ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ | ಆ ಭರತಂ ಶಿಕ್ಷತಂ ವಜ್ರಬಾಹೂ ಉಭಾ ವಾಮಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಅಹುವದ್ಯೈ || ಅ. ೩-೭ | ಇತಿ ||

ಹೇ ವಜ್ರಬಾಹೂ ವಜ್ರಹಸ್ತಾವಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಆ ಭರತಂ | ಅಸ್ಮದರ್ಥಂ ಧನಮಾಹರತಂ | ಅದೃತ್ಯೈ ಚ ಶಿಕ್ಷತಂ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ದತ್ತಂ | ಶಿಕ್ಷತಿದರ್ಶನಕರ್ಮಾ | ಅಪಿ ಚಾಸ್ಮಾನನುಷ್ಠಾತ್ಯನ್ ಶಚೀಭಿಃ | ಕರ್ಮನಾಮೃತತ್ | ಅತ್ತೀಯೈಃ ಕರ್ಮಭಿರವತಂ | ರತ್ನತಂ | ಕಿಂ ಚ ಸೂರ್ಯಾತ್ಮನ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಯೇಭಿಃ ರಶ್ಮಿಭಿರ್ಯುರರ್ಚಿಭಿರ್ನೋದ್ಯಸ್ಮಾಕಂ ಪಿತರಃ ಪೂರ್ವಪುರುಷಾಃ ಸಸಿತ್ತಂ ಸಹಸ್ರಾಪ್ತವ್ಯಂ ಸ್ಥಾನಮಾಸನ್ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಕಮಗಚ್ಛನ್ | ಅರ್ಚಿರಾದಿಮಾರ್ಗೇಣ ಹಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಕಮಪಾಸಕಾ ಗಚ್ಛಂತಿ | ತಥಾ ಚ ಶ್ರೂಯತೇ | ತೇರ್ಚಿಷವನಂಭಸಂಭವಂತ್ಯರ್ಚಿಸೋದ್ಯಹರಿತಿ | ಯದ್ವಾ | ಯೇಭಿಃ ರಶ್ಮಿಭಿಃ ಸಸಿತ್ತಂ ಸಮವೇತತ್ಪ್ರಮಧ್ಯಗಚ್ಛನ್ | ತೇ ರತ್ನಯ ಇಮೇ ನು ಇದಾನೀವಮಾಭಿದ್ಯುಮಾನಾ ಏತ ಏವ ಖಲು | ಸೂರ್ಯಾತ್ಮನ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಯೇ ರತ್ನಯಸ್ತು ಏವಾಗ್ನೇರಪಿ | ತಥಾ ಚ ಶ್ರೂಯತೇ | ಅಗ್ನಿಂ ವಾನಾದಿತ್ಯಃ ಸಾಯಂ ಪ್ರವಿಶತಿ ತಸ್ಮಾದಗ್ನಿದೂರಾನ್ವಕ್ತಂ ದದ್ಯತೇ | ತೈ. ಬ್ರಾ. ೨-೧-೨೯ | ಇತಿ | ತಸ್ಮಾತ್ಪೂರ್ಯಸ್ಯ ರಶ್ಮಿನಾಂ ಸ್ತವನೇನೇಂದ್ರಾಗ್ನೋರುಭಯೋರಪಿ ಸ್ತುತಿಃ ಸಿದ್ಧಾ || ಭರತಂ | ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಭ ಇತಿ ಭವಂತಂ | ಶಿಕ್ಷತಂ | ಶಿಕ್ಷ ವಿದ್ಯೋಸಾದಾನೇ | ಅದುಪದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತೈಶ್ಚೇ ಶಶಃ ಪಿತ್ರಾಪ್ತವ್ಯಂ | ಧಾತುಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ತಿಜಃ ಪರಶ್ಚಾನ್ವಿಘಾತಾಭಾವಃ | ಸಸಿತ್ತಂ | ಅಪ್ಸು ವ್ಯಾಪ್ತಾ | ಅಸ್ಮಾತ್ಪಶ್ಯೋದಪದಾತ್ಕೃತ್ಯಾರ್ಥೇ ತನ್ಯಕೇನಿತಿ ತ್ವಸ್ತೃತ್ಯಯಃ | ಪೃಷೋದರಾದಿತ್ಯಾದ್ಯಾತೋಃ ಪಿಭಾವಃ | ಯದ್ವಾ | ಷಪ ಸಮವಾಯೇ | ಇನ್ದವಧಾತುಭ್ಯ ಇತಿನ್ | ಸಪೇರ್ಭಾವಃ ಸಸಿತ್ತಂ | ಆಸನ್ | ಅಸ ಗತಿವಿಸ್ತ್ರಾದಾನೇಷು | ಲಜ್ಯಾಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತಃ | ಯದ್ವುತ್ಪಾನ್ವಿತ್ಯೈಮಿತಿ ನಿಘಾತಾಭಾವಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಜ್ರದಾಹೂ—ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ | ಇಂದ್ರಾಸ್ತ್ರೀ— ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಸ್ತ್ರೀಗಳೇ | ಆ ಭರತಂ—(ನಮಗಾಗಿ) ಧನವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬನ್ನಿರಿ | ಶಿಕ್ಷತಂ—(ಅದನ್ನು) ನಮಗೆ ಕೊಡಿರಿ | ಅಗ್ನಾನ್—ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಮಾಡುವ ನಮ್ಮನ್ನು | ಶರೀರಭಿಃ—(ನಿಮ್ಮ ವಿರೋಧವಾದ) ಕರ್ಮಗಳಿಂದ | ಅವತಂ—ರಕ್ಷಿಸಿರಿ | (ಮತ್ತು) ಯೇಭಿಃ—ಸೂರ್ಯರೂಪದ ಇಂದ್ರನ | ಸೂರ್ಯೈಃ—ಯಾನಕಿರಣಗಳಿಂದ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಪಿತರಃ—ಪಿತೃಪಿತಾಮಹಾದಿಗಳು | ಸಪಿತ್ವಂ ಆಸನ್—ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡರೋ ಅಥವಾ ಎಲ್ಲರೂ ಒಂದಾಗಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡರೋ | ತೇ ರಶ್ಮಯಃ—ಆ ಕಿರಣಗಳು | ಇಮೇ ನಃ—ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿಗೂ ಗೋಚರವಾಗತಕ್ಕ ಈ ಕಿರಣಗಳೇ ಅಲ್ಲವೇ ? ||

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಕೈಯಲ್ಲಿ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಸ್ತ್ರೀಗಳೇ, ನಮಗಾಗಿ ಧನವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ನಮಗೆ ಕೊಡಿರಿ. ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಮಾಡುವ ನಮ್ಮನ್ನು ನಿಮ್ಮ ವಿರೋಧಕರ್ಮಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿರಿ. ಸೂರ್ಯರೂಪದ ಇಂದ್ರನ ಯಾನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ನಮ್ಮ ಪಿತೃಪಿತಾಮಹಾದಿಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನ್ನು ಸೇರಿಕೊಂಡರೋ, ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವ ಈ ಅದೇ ಕಿರಣಗಳು ನಮ್ಮನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ.

English Translation

Bring wealth, thunderers, and give it to us ; protect us, Indra and Agni, by your deeds ; may those rays of the sun, by which our forefathers have attained together a heavenly region, shine also upon us.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು:

ಹಿಂದಿನ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಇಂದ್ರಾಸ್ತ್ರೀಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪಶುಹೋಮದಲ್ಲಿ ಪುರೋ ದಾಶಹೋಮ ಮಾಡುವಾಗ ಆ ಭರತಂ ಶಿಕ್ಷತಂ ಎಂಬ ಈ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪುರೋನವಾಕ್ಯಾ ಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶೌತಸೂತ್ರದ ಆ ಭರತಂ ಶಿಕ್ಷತಂ ವಜ್ರದಾಹೂ ಉಭಾ ನಾಮಿಂದ್ರಾಸ್ತ್ರೀ ಅಹುವಧೈ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ. ೩-೭)

ಶಿಕ್ಷತಂ—ಶಿಕ್ಷತಿ ಪದವು ದಾನಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ನಮಗೆ ಧನವನ್ನು ಕೊಡಿ ಎಂದರ್ಥ. ಲೌಕಿಕವಾದ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಕಲಿಸು ಅಥವಾ ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಶಿಕ್ಷ—ವಿದ್ಯೋಪಾಧಾನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ತೋರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ಆದರೆ ಕೆಲವರೊಡನೆ ಕೊಡು, ದಾನಮಾಡು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಗ್ರಹಿಸು, ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ತ್ರಿವರ್ತಿಯಾತಂ ತ್ರಿರಸುವತೇ ಜನೇ ತ್ರಿಃ ಸುಸ್ರಾವ್ಯೇ ತ್ರೇಭೀವ ಶಿಕ್ಷತಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೨೪-೪)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷತೆ ಎಂದರೆ ಉಪದೇಷ್ಯವ್ಯಂ ಎಂದೂ,

ಯತ್ರ ನಾರ್ಯಪಚ್ಯವಮುಪಚ್ಯವಂ ಚ ಶಿಕ್ಷತೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೮-೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಸಂ ಕರೋತಿ ಎಂದೂ, ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಉಳಿದಿದೆಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ,

ಇಂದ್ರೋ ಯಜ್ಜನೇ ಪೃಣತೇ ಚ ಶಿಕ್ಷತ್ಯುಪೇದ್ದದಾತಿ ನ ಸ್ವಂ ಮುಷಾಯತಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೬-೨೮-೨)

ಪ್ರ ಸ ಮಿತ್ರ ಮರ್ತೋ ಅಸ್ತು ಪ್ರಯಸ್ಸಾನ್ಯಸ್ತ ಅದಿತ್ಯ ಶಿಕ್ಷತಿ ವ್ರತೇನ |

(ಮ. ಸಂ. ೩-೨೯-೨)

ಯುವಾದತ್ತಸ್ಯ ದಿಷ್ಟ್ಯಾ ಯುವಾನೀತಸ್ಯ ಸೂರಿಭಿಃ |

ಅದರದರ್ವ್ಯಷಣಾ ಮಹ್ಯಂ ಶಿಕ್ಷತಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೮-೨೬-೧೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ದೇವಾತಿ, ಪ್ರಯಚ್ಛತೆ ಎಂಬರ್ಥವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ದತ್ತಂ ಕೂಡಿರಿ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಸಪಿತ್ತಂ—ಆಪ್ಲೌ ನ್ಯಾಸ್ತೌ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಸಹ ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯಂ ಸ್ಥಾನಂ | ಎಲ್ಲರೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇರಬೇಕಾದ ಸ್ಥಾನವೆಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಸಹ ಸಾನಂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಪಾನಮಾಡತಕ್ಕ ಸ್ಥಾನವೆಂದು ಪೃಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯ ವಿವರಣೆಯಂತೆ ಆಸನ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಗತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಸಪಿತ್ತವನ್ನು ಹೋಗಿ ಸೇರಿದರೆಂದೂ, ಎರಡನೆಯ ವಿವರಣೆಯಂತೆ, ಆಸನ್ ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಪ್ತರ್ಥವಾಗಿ ಸಪಿತ್ತವನ್ನು ಹೊಂದಿದರೆಂದೂ ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥವು ಹೆಚ್ಚು ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಏತಕ್ಕೆಂದರೆ, ಅರ್ಚಿರಾದಿವರ್ಗಾದಿಂಥ ಉಪಾಸಕರು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನ್ನು ಹೋಗಿ ಸೇರುವುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಸೂರ್ಯದ್ವಾರೇಣ ತೇ ವಿರಜಾಃ ಪ್ರಯಾಂತಿ |

(ಮು. ಉ. ೨-೧೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವಂತೆಯೂ ಮು ಸಂ. ೧-೧೦೫-೧೬ನೇ ಮುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಅಂಶವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ) ಮತ್ತು

ತೇಽರ್ಚಿಷಮುಭಿಸಂಭವಂತೈರ್ಚಿಷೋಽದಃ

(ಭಾ. ಉ. ೫-೧೦-೧)

ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಉದಹರಿಸಿ ವಿವರಿಸುವಂತೆಯೂ ಉಪಾಸಕರಾದ ಪೂರ್ವಪಿತೃಗಳು ಅರ್ಚಿರಾದಿವರ್ಗಾದಿಂಥ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನ್ನು ಸೇರಿದರು ಎಂದು ಹೇಳುವುದೇ ಇಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಯೇಭೀ ರಶ್ಮಿಭಿಃ ಸಪಿತ್ತಂ ತಮನೇತತ್ತಮಧ್ಯಗಚ್ಛನ್ ತೇ ರಶ್ಮಯಃ ಇಮೇ ನು ಇದಾನೀಂ ಅಸ್ಮಾಭಿಧೈತ್ಯಮಾನಾ ಏತ ಏವ ಖಲು

ಸೂರ್ಯಾತ್ಮನ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಯೇ ರತ್ನಯಸ್ತು ಬಿವಾಗ್ನೇರಪಿ | ಸಪಿತ್ತಂ ಎಂದರೆ ಸಮಾನೇತತ್ವಂ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಒಂದಾಗುವುದು ಎಂದರ್ಥವಾಗಿ ಸೂರ್ಯನಿಗೂ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳೂ ಆಗ್ನಿ ಕಿರಣಗಳೂ ಒಂದೇ ಆದುದರಿಂದಲೂ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳ ರಶ್ಮಿಗಳು ಸೂರ್ಯ ರಶ್ಮಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಒಂದಾದವು ಎಂದೂ ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗಬಹುದೆಂದು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿ

ಅಗ್ನಿಂ ವಾನಾದಿತ್ಯಃ ಸಾಯಂ ಪ್ರನಿಕತಿ ತಸ್ಮಾದ್ಗ್ನಿ ದೂರಂತ್ಯಕ್ತಂ ದ್ವನಶೇ |

(ಶ್ಲೋ. ಬ್ರಾ. ೨-೧೧-೯)

ಎಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕಿಯಾ

ಭರತಮ್—ವೈಷ್ ಹರಣೇ ಧಾತು ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಸ್ಮಭಸ್ಮಥೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಾದೇಶ. ಶಬ್ದ ವಿಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕೆಗೆ ಗುಣ. ಉರಣ್ಣಪೇಠಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಹರತಮ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಹ್ಯಗ್ರಹೋರ್ಭಕ್ತಂದೆಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾದೇಶ. ಅತಿಋತವ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಿಕ್ಷತಮ್—ಶಿಕ್ಷ ವಿಧ್ಯೋವಾದಾನೇ. ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತ ರೂಪ ಅತಿಋಃ ಎಂದು ಪರ್ಯದಾಸಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಅಋತವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಬಂದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುಮಾತ್ರೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುಧಾತುವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಬ್ದ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುಧಾತುವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅವತಮ್—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಅಋತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯೇಭಿಃ—ಯದಾ ಶಬ್ದ. ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಿಸಿಗೆ ಐಸಾ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏತ್ಯ ಬಂದು ಯೇಭಿಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗಿದೆ.

ಸಪಿತ್ತಮ್—ಅಪಲ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ಸಶಬ್ದ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಕೃತ್ಯಾಥೇಃ ತಪ್ಪು-ಕೇನ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪೃಷೋದರಾದೀನಿ ಯಿಥೋಪದಿಪ್ಪಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೦೯) ಎಂದುದರಿಂದ ಇನು ಪೃಷೋದರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಪಿಠಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಪಪ ಸಮನಾಯೇ ಧಾತು. ಧಾತೃದೇಃ ಪಃ ಸಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿಗೆ ಸಪ್ತ. ಸರ್ವಧಾತೃಭ್ಯ ಇನ್. (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೫-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇವಕ್ಕೆ ಇತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಪಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪೇರ್ಥಾಪಃ ಸಪಿತ್ತಮ್ ತಸ್ಯಧಾವಸ್ತೃತೇತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆಸನ್—ಆಸ ಗತಿ ದೀಪ್ತಿ ಆದಾನೇಷು. ಧಾತು. ಲಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿಪ್ರತ್ಯಯ. ರ್ಗೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಇತೆಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ತಪ್ ವಿಕರಣ. ಅತೋಗುಣೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ಅಡಜಾದೀನಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅಂತ್ಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಆಸನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯೇಭಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಯಜ್ಞಪ್ತು ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯತ್ಪ್ರಾನ್ವಿತೈಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ಪರ ನಿಜೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೭ ||

:೦: --

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪುರಂದರಾ ಶಿಕ್ಷತಂ ವಜ್ರಹಸ್ತಾಸ್ಮಾಂ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಅವತಂ
ಭರೇಷು |

ತನ್ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ಮಮಹಂತಾಮದಿತಿಃ ಸಿಂಧುಃ
ಪೃಥಿವೀ ಉತ ದ್ಯೌಃ || ೮ ||

-೨ ಪದಪಾಠಃ |

ಪುರಂ ೨ದರಾ | ಶಿಕ್ಷತಂ | ವಜ್ರ ೨ಹಸ್ತಾ | ಅಸ್ಮಾನ್ | ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಇತಿ |
ಅವತಂ | ಭರೇಷು |

ತತ್ | ನಃ | ಮಿತ್ರಃ | ವರುಣಃ | ಮಮಹಂತಾಂ | ಅದಿತಿಃ | ಸಿಂಧುಃ |
ಪೃಥಿವೀ | ಉತ | ದ್ಯೌಃ || ೮ ||

ಹೇ ವಜ್ರಹಸ್ತಾ ಹಸ್ತೇನ ಗೃಹೀತವಜ್ರೌ | ಪುರಂದರಾಸುರಪುರಾಣಾಂ ದಾರಯಿತಾರಾ-
ವಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಶಿಕ್ಷತಂ | ಅಸೃದವೇಕ್ಷಿತಂ ಧನಂ ಪ್ರಯಚ್ಛತಂ | ಅಪಿ ಚ ಭರೇಷು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷ್ವಸ್ಮಾನ್-
ವತಂ | ರಕ್ಷತಂ | ಯದನೇನ ಸೂಕ್ತೇನ ಪ್ರಾರ್ಥಿತಂ ತದಸೃದೀಯಂ ಮಿತ್ರಾದಯೋ ಮಮಹಂತಾಂ |
ಪೂಜಯಂತಾಂ || ಪುರಂದರಾ | ಪೂಜಸರ್ವಬೋಧಾರಿಸಹೋಃ | ಪಾ. ೩-೨-೪೧ | ಇತಿ ಖಚ್ |
ವಾಚೆಯಮಪುರಂದರೌ ಚ | ಪಾ. ೩-೩-೩೯ | ಇತಿ ನಿಶಾತನಾದವಂ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ
ವಿಭಕ್ತೇರಾಕಾರಃ ||

|| ಶ್ಲೋಕವಾರ್ಥ ||

ವಜ್ರಹಸ್ತಾ—ಕೈಯಿನಲ್ಲಿ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವರೂ | ಪುರಂದರಾ—(ಶತ್ರುಗಳ) ಪಟ್ಟಣ
ಗಳನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡುವವರೂ ಆದ | ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ | ಶಿಕ್ಷತಂ—(ನಮಗೆ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ
ಧನವನ್ನು) ಕೊಡಿ | ಭರೇಷು—ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ | ಅಸ್ಮಾನ್—ನಮ್ಮನ್ನು | ಅವತಂ—ರಕ್ಷಿಸಿ | ನಃ—ನಮ್ಮ |
ತಕ್—ಈ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು | ಮಿತ್ರಃ—ಮಿತ್ರನೂ | ವರುಣಃ—ವರುಣನೂ | ಆದಿತೀ—ಆದಿತಿಯೂ |
ಸಿಂಧುಃ—ಸಾಗರಾಧಿದೇವತೆಯೂ | ಪೃಥಿವೀ—ಪೃಥ್ವಿಯೂ | ಉತ—ಮತ್ತು | ದ್ಯೌಃ—ದ್ಯುಲೋಕಾಧಿದೇವ
ತೆಯೂ | ಮಮಹಂತಾಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಮದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಕೈಯಿನಲ್ಲಿ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವರೂ, ಶತ್ರುಗಳ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡುವವರೂ ಆದ
ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ, ನಮಗೆ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಧನವನ್ನು ಕೊಡಿ. ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿ. ನಮ್ಮ ಈ
ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಮಿತ್ರನೂ ವರುಣನೂ ಅದಿತಿಯೂ ಸಾಗರಾಧಿದೇವತೆಯೂ ಪೃಥ್ವಿಯೂ ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕಾಧಿ
ದೇವತೆಯೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಮದನ್ನಾಗಿಸಿ ಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸಲಿ.

English Translation

Indra and Agni, wielders of the thunderbolt, overturners of cities
grant us wealth, defend us in battles ; and may Mitra, Varuna, Aditi—ocean,
earth, and heaven, be propitious to this (our prayer).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪುರಂದರಾ—ಅಸುರಪುರಾಣಾಂ ದಾರಯಿತಾರೌ | ಶತ್ರು ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವರೂ.

ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ನವತಿಂ ಪುರೋ ದಾಸಪತ್ನೀರಧೂನುತಂ | ಸಾಕಮೇಕೇನ ಕಮಣಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೧-೨-೬)

ಪುರಂದರಸ್ಯ ಗೀರ್ಭಿರಾ ವಿವಾಸೇಽಗ್ನೇವೃತಾನಿ ಪೂರ್ವ್ಯಾ ಮಹಾನಿ |

(ಮು. ಸಂ. ೭-೬-೨)

ಇತ್ಯಾದಿಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣವಾಗಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಶತ್ರುಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದರೆಂದು ಸಂದೇಶಿಸಿದೆ.

ಭರೇಷು—ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೯). ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ.

ಶಿಕ್ಷತೆ—ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪ್ರಯುಚ್ಛತಂ ಕೊಡಿದರೆಂದರ್ಥ. ಈ ಶಬ್ದವು ಗ್ರಹಿಸು, ಅಭ್ಯಸಿಸು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಮುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

¶ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪುರಂದರಾ—ಪುರಂ ದಾರಯತಃ ಇತಿ ಪುರಂದರೌ. ದ್ವಾ ವಿದಾರಣೇ ಧಾತು. ಪೂಜ ಸರ್ವಯೋರ್ದಾರಿಷಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಪುರಂಶಬ್ದ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಖಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಉರಣ್ವಿಪರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ವಾಚಂಯಮು ಪುರಂದರೌ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೯೯) ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಿವಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಅಮಾಗಮ. ಪುರಂದರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಾ ದ್ವಿವಚನ ಔಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಶಿಕ್ಷತಮ್ — ಶಿಕ್ಷ ವಿದ್ಯೋಪಾದಾನೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ಸಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಆಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೭-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅತಿಹಂತವು ಇದ್ದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಅವಿದ್ಯಮಾನವದ್ವಾವ (ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ) ವಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಂತಾಗುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ರನಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವಜ್ರದಸ್ತಾ—ಔಕಾರವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಉಳಿದಶಬ್ದಗಳು ಹಿಂದೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಗಳಾಗಿವೆ. || ೮ ||

ನೂರ ಹತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ತತಂ ಮು ಇತಿ ನವಚರ್ಚಂ ಪಂಚಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಕೌಶ್ಲಸ್ಯಾರ್ಷಂ ಮುಘುದೇವತಾಕಂ | ಪಂಚಮಿ-
ನವಮ್ಯೌ ತ್ರಿಷ್ಠುಧಾ | ತಿಷ್ಠಾಃ ಸಪ್ತ ಜಗತ್ಯಃ | ತಥಾ ಚಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ತತಂ ನವಾರ್ಭವಂ ತು ಪಂಚ-
ಮ್ಯಂತೇ ತ್ರಿಷ್ಠುಧಾವಿತಿ || ಅಭಿಪ್ಪವಪದಹಸ್ಯ ಚತುರ್ಥೇಽದನಿ ವೈಶ್ವದೇವತಸ್ಯ ಇದಮಾರ್ಭವಂ ನಿವಿ-
ದ್ಯಾನಂ | ಸೂಕ್ತೀತಂ ಚ ತ್ವತೀಯಸ್ಯೇತಿ ಮಂದೇ | ತತಂ ಮೇ ಅಪ ಇತಿ ವೈಶ್ವದೇವಂ | ಅ. ೭೭ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ತತಂ ಮೇ ಅಪ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನಾರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಮಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಕುಶ್ಲನು ಮುಖಿಯು. ಮುಘುಗಳು ದೇವತೆಯು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಐದು ಮತ್ತು ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಮಕ್ಕುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಠು ಧಂದಸ್ತಿನವು; ಉಳಿದ ಏಳು ಮಕ್ಕುಗಳು ಜಗತೀ ಧಂದಸ್ತಿನವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ತತಂ ನವಾರ್ಭವಂ ತು ಪಂಚಮ್ಯಂತೇ ತಿಷ್ಠುಧಾವಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಅಭಿಪ್ಪವಪದಹವೆಂಬ ಯಾಗದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿ ವೈಶ್ವದೇವತಸ್ಯಮಂತ್ರ ಪಠನಮಾಡುವಾಗ ಮುಘುದೇವತಾಕವಾದ ನಿವಿದ್ಯಾನಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನ ಕೌಶ್ಲಸೂತ್ರದ ತ್ವತೀಯಸ್ಯ ಎಂಬ ಮಂದದಲ್ಲಿ ತತಂ ಮೇ ಅಪ ಇತಿ ವೈಶ್ವದೇವಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೭-೭).

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೧೧೦ .

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೬ || ಸೂಕ್ತ— ೧೧೦ ||

ಅಪ್ಯಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೭ || ವರ್ಗ—೩೦, ೩೧ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮುಖ್ಯಂಶ್ಲ—೪ ||

|| ಮುಖ್ಯ—ಕಂಸ್ಥ ಅಂಗರಸಃ ||

|| ದೇವತಾ— ಮುಘವಾ ||

|| ಧಂದ—೧, ೪, ೬, ೮, ಜಗತೀ | ೩, ೯. ತ್ರಿಷ್ಠುಧಾ ||

ಸಂಹಿತಾಪಠಃ

ತತಂ ಮೇ ಅಪಸ್ತದು ತಾಯತೇ ಪುನಃ ಸ್ವಾದಿಷ್ಠಾ ಧೀತಿರುಚ-
ಧಾಯ ಶಸ್ಯತೇ |

ಅಯಂ ಸಮುದ್ರ ಇಹ ವಿಶ್ವದೇವ್ಯಃ ಸ್ವಾಹಾಕೃತಸ್ಯ ಸಮು
ತ್ಸಪ್ತತ ಋಭವಃ || ೧ ||

• ಸರ್ವಾಶಃ •

ತತಂ | ಮೇ | ಅಸಃ | ತತ್ | ಊಂ ಇತಿ | ತಾಯತೇ | ಪುನರಿತಿ | ಸ್ವಾದಿಷ್ಠಾ |
ಧೀತಿಃ | ಉಚ್ಛಾಯ | ಶಸ್ತತೇ |

ಅಯಂ | ಸಮುದ್ರಃ | ಇಹ | ವಿಶ್ವ ದೇವ್ಯಃ | ಸ್ವಾಹಾಕೃತಸ್ಯ | ಸಂ |
ಊಂ ಇತಿ | ತ್ಸಪ್ತತ | ಋಭವಃ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವೇ ಋಭವೋ ಮೇ ಮಯಾಪೋಽಗ್ನಿಷ್ಟೋನಾದಿರೂಪಂ ಕರ್ಮ ತತಂ | ವಿಸ್ತಾರಿತಂ | ಬಹುಶಃ
ಪೂರ್ವಮನುಷ್ಠಿತಂ | ತದು ತದೇವ ಪುನಸ್ತಾಯತೇ | ವಿಸ್ತಾರ್ಯತೇ ಅನುಷ್ಠೀಯತೆ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ
ಸ್ವಾದಿಷ್ಠಾ ಸ್ವಾದುತಮಾತಿಶಯೇನ ಪ್ರೀತಿಕರೀ ಧೀತಿಃ ಸ್ತುತಿಶ್ಲೋಚಫಾಯ ಸ್ತುತ್ಯಾಯ ಶಸ್ತತೇ |
ಪಶ್ಯತೇ | ಅಪಿ ಚೇಹಾಸ್ತಿನ್ಯಾಗೇ ಸಮುದ್ರಃ ಸಮುದನಶೀಲೋಽಯಂ ಸೋಮರಸೋ ವಿಶ್ವದೇವ್ಯಃ
ಸರ್ವಭ್ಯೋ ದೇವೇಭ್ಯಃ ಸರ್ವಾಪೋ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಸಂಪಾದಿತಃ | ತಸ್ಯ ಸ್ವಾಹಾಕೃತಸ್ಯ
ಸ್ವಾಹಾಕಾರೇಣಾಗೌ ಪ್ರಪ್ರಪ್ತಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ ಪಾನೇನ ಸಮು ತ್ಸಪ್ತತ | ಸಮ್ಯಗೇವ ತ್ಸಪ್ತಾ ಭವತ ||
ತತಂ | ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ | ನಿಷ್ಕಾಯಾಂ ಯಸ್ಯ ವಿಭಾಷೇತಿರ್ಲಪ್ತತೀವೇಧಃ | ಅನುದಾತ್ಮೋಪದೇಶೇ-
ತ್ಯಾದಿನಾನುನಾಸಿಕಲೋಪಃ | ಅಸಃ | ಅಪ್ಲೆ ನ್ಯಾಪ್ತಾ | ಅಸಃ ಕರ್ಮಾಖ್ಯಾಯಾಂ ಹ್ರಸ್ವೋ ನುಟ್ಟ
ವಾ | ಉ. ೪-೨೦೭ | ಇತ್ಯಸನ್ ಧಾತೋರ್ಹ್ರಸ್ವಶ್ಚ | ತಾಯತೇ | ತನೋತೇಯಕಿ | ಪಾ- ೬-೪-೪೪ |
ಇತ್ಯಾತ್ಮಂ | ಸ್ವಾದಿಷ್ಠಾ | ಸ್ವಾದುಶಬ್ದಾದಾತಿಶಯನಿಕ ಇಷ್ಯನ್ | ಟೀರಿತಿ ಟಿಲೋಪಃ | ಉಚ್ಛಿ-
ಛಾಯ | ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ | ಔದಾಹರಣ್ಯಧಕ್ರೈತ್ಯಯಃ | ವಚಿಸ್ತಪೀತ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ |
ಸಮುದ್ರಃ | ಉಂದೀ ಕ್ಲೇದನೇ | ಸ್ವಾಯತಂಚೇತ್ಯಾದಿನಾ ರಕ್ | ಅನಿದಾಮಿತಿ ನಲೋಪಃ | ವಿಶ್ವ-
ದೇವ್ಯಃ | ದೇವಾರ್ಹೋ ಭಾಗೋ ದೇವ್ಯಃ | ಭಂದಸಿ ಚೇತಿ ಯತ್ರೈತ್ಯಯಃ | ವಿಶ್ವೇ ಸರ್ವೇ ದೇವ್ಯಾ
ಯಸ್ಮಿನ್ನೋಮೇ | ಬಹುವ್ರೀಹ್ ವಿಶ್ವಂ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಸಿ ಪೂರ್ವ-
ಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸ್ವಾಹಕೃತಸ್ಯ | ಸ್ವಾಹಾಶಬ್ದಸ್ಯ ಉರ್ಯಾದಿತ್ವೇನ ಗತಿತ್ವಾತ್ | ಪಾ. ೧-೪-೬೧ |
ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ತ್ಸಪ್ತತ | ತ್ಸಪ ಸ್ತೀನನೇ | ಸ್ವಾದಿಭ್ಯಃ ರ್ತುಃ | ಋಭವ
ಇತ್ಯೇನ ಸಂಹಿತಾಯಾಮೃತ್ಯೇ ಇತಿ ಪ್ರತ್ಯತಿಭಾವಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಬುಧವಃ—ಎಲೈ ಬುಧುಗಳೇ | ಮೇ—ನನ್ನಿಂದ | ಅಪಃ—ಅಗ್ನಿಷ್ಠೋಮಾದಿ ಕರ್ಮವು | ತತಂ—
(ಹಿಂದೆ) ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ | ತಮ್—ಅದೇ ಕರ್ಮವೇ | ಪುನಃ—ತಿರುಗಿಯೂ | ತಾಯತೇ—
ವಿಸ್ತರಿಸಿ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ | ಸ್ವಾದಿಷ್ಠಾ—ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿಕರವಾದ | ಧೀತಿಃ—ಸ್ತೋತ್ರವೂ ಕೂಡ | ಉಚ್ಛೇ
ಛಾಯಿ—ಕೀರ್ತನೆಗಾಗಿ | ಶಸ್ಯತೇ—ಪಠಿತವಾಗುತ್ತದೆ | ಇಹ—ಈ ಯಾಗದಲ್ಲಿ | ಸಮುದ್ರೈಃ—ಸ್ತವಿಸತಕ್ಕ
ಅಯಂ—ಈ ಸೋಮರಸವು | ವಿಶ್ವದೇವ್ಯಃ—ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಪರ್ಯಾಪ್ತವಾಗು(ಸಾಕಾಗು) ವಷ್ಟು
ಸಂಪಾದಿತವಾಗಿದೆ | ಸ್ವಾಹಾಕೃತಸ್ಯ—‘ಸ್ವಾಹಾ’ ಕಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಈ ಸೋಮ
ರಸದ(ಪಾನದಿಂದ) | ಸಮು ತೃಪ್ನುತ—ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಿರಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಬುಧುಗಳೇ, ನಾನು ಅಗ್ನಿಷ್ಠೋಮಾದಿ ಕರ್ಮವನ್ನು ಹಿಂದೆ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸಿದ್ದೇನೆ.
ಈಗಲೂ ಅದನ್ನೇ ತಿರುಗಿಯೂ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತೇನೆ. ಅದರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿಕರವಾದ
ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನೂ ಸಹ ಕೀರ್ತನೆಗಾಗಿ ಪಠಿಸುತ್ತೇನೆ. ಸ್ತವಿಸತಕ್ಕ ಸೋಮರಸವು ಈ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸಕಲದೇವತೆಗಳಿಗೂ
ಪರ್ಯಾಪ್ತವಾಗುವಷ್ಟು ಸಂಪಾದಿತವಾಗಿದೆ. “ಸ್ವಾಹಾ” ಕಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಈ ಸೋಮ
ರಸವಾನಂದಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಿರಿ.

English Translation

Ribbus, the rite formerly celebrated by me is again repeated, and
the melodious hymn is recited in your praise; in this ceremony, the Soma
juice is sufficient for all the gods; drink of it to your utmost content when
offered on the fire

ವಿಕೀರ್ತನಾರ್ಥ:

ಬುಧವಃ—ಬುಧುವಿಧಾ ನಾಜ ಇತಿ ಸುಧನ್ವನ ಅಂಗಿರಸಸ್ಯ ತ್ರಯಃ ಪುತ್ರಾ ಬಧೂವುಃ
(ಐ. ೧೧-೧೬) ತೇ ಅತಿಶಯವದ್ಧಿಃ ಕರ್ಮಾಭಿದೇವತೈಮೀಯುಃ | ತೇತ್ರ ಸಾಹಚರ್ಯಾದನ್ಯತಮವಚನೇ-
ನಾಪ್ಯೈಭುಶಬ್ದೇನ ಸರ್ವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಂತೇ | ತದ್ವೇವತೈರ್ದೈ ಏತೇ ಸೂಕ್ತೇ | ಬುಧು, ವಿಭು, ವಾಜ
ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಸುಧನ್ವ ಅಂಗಿರಸನಿಗೆ ಮೂವರು ಪುತ್ರರಿದ್ದರು. ಇವರು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಸತ್ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯನ್ನು
ಮಾಡಿ ದೇವತೃವನ್ನು ಪಡೆದರು. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಹಚರ್ಯದಿಂದ ಹಿರಿಯನನ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ ಈ ಮೂವರನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ
ಸಂಜೋಡಿಸಿದೆ. ಇದು ಮತ್ತೆ ಮುಂದಿನ ಸೂಕ್ತ ಈ ಎರಡು ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಈ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದೆಯೆಂದು
ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ತಮ್ಮ ಭಾಷ್ಯದ ಓಲೆಕೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ಇವರ ವಿಷಯವಾಗಿ ವಿವರವನ್ನು ಮುಂದಿನ
ಬುಕ್ತಿನ ವಿಕೀರ್ತನಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು).

ಅಪಃ—ಅಗ್ನಿ ಸ್ವೋಮಾದಿರೂಪಂ ಕರ್ಮ | ಅಪಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೧) ಅಗ್ನಿ ಸ್ವೋಮಾದಿರೂಪವಾದ ಕರ್ಮವೆಂದರ್ಥ.

ಪುನಃ ತಾಯತೇ—ಹಿಂದೆ ಅನೇಕಸಲ ನೆರವೇರಿಸಿದ ಆ ಕರ್ಮಗಳೇ ಪುನಃ ಈಗಲೂ ಸಹ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

ಉಚ್ಛಾಯ—ಸ್ತುತ್ಯಾಯ | ಸ್ತುತಿಗಾಗಿ.

ಸಮುದ್ರಃ—ಸಮುದನಶೀಲಃ ಆಯಂ | ಸ್ತುವಿಸತಕ್ಕ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಸೋಮರಸವೆಂದು ಸಾಯಣರೂ ಸಮುದ್ರಸದೃಶಃ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಭೂತಃ ಸೋಮಃ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಭೂತವಾಗಿಯೂ ಅದುದರಿಂದಲೇ ಸಮುದ್ರ ಸದೃಶವಾಗಿಯೂ ಇರತಕ್ಕ ಸೋಮರಸವೆಂದು ಸ್ತುವದನ್ಯಾಮಿಗಳೂ ಸಮುದ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸಮುದ್ರ ಶಬ್ದವು ಮುಕ್ತಂಹತಿಯುಳ್ಳ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸಮುದ್ರ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಂತರಿಕ್ಷ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿರುವರು (ನಿ. ೨-೧೦). ಅನಂತರ ಪಾರ್ಥಿವವಾದ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೂ ಅಂತರಿಕ್ಷಪರಿಯಾವಾದ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವೆರಡಕ್ಕೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತಿಳಿಯದೇ ಸಂದೇಹಕೃತಕಾರವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ಅರ್ಥವಾಡುವವರನ್ನು ಕುರಿತು,

ತತ್ರ ಸಮುದ್ರ ಇತ್ಯೇತ್ಯಾರ್ಥಿವೇನ ಸಮುದ್ರೇಣ ಸಂದಿಹ್ಯತೇ | ಅಂತರಿಕ್ಷ ಪರಿಯಾವಾದ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಅನೇಕರು ಪಾರ್ಥಿವಸಮುದ್ರವೆಂದು ಭ್ರಮಿಸಿ ಅರ್ಥವಾಡುತ್ತಾರೆ. (ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ) ಎಂದು ಸಮುದ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸಮುದ್ರಃ ಕಸ್ಯಾತ್ಸಮುದ್ರವ್ರವಂತ್ಯಸ್ಮಾದಾಪಃ ಸಮುಭಿದ್ರವಂತ್ಯೇನಮಾಪಃ ಸಂವೋದಂತೇಽಸ್ಮಿನ್ ಭೂತಾನಿ ಸಮುದಕೋ ಭವತಿ ಸಮುನಶ್ಶೀತಿ ವಾ | (ನಿ. ೨-೧೦)

ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಚಲಿಸು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ದ್ವಿ ಧಾತುವಿನೊಡನೆ ಸಮ್, ಉದ್ ಎರಡು ಉಪಸರ್ಗಗಳೂ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಉಕ್ಕಿ ಹರಿಯುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆಯಾದ್ದರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಅದೇ ದ್ವಿ ಧಾತುವಿನೊಡನೆ ಸಮ್, ಅಭಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗಗಳು ಸೇರಿಕೊಂಡು (ನದಿಯ) ನೀರುಗಳು ಇದರಕಡೆಗೆ ಹರಿದುಬರುತ್ತವೆಯೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದಲಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಸಂತೋಷಪಡುವ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಮುದ್ ಧಾತುವಿನೊಡನೆ ಸಮ್ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಸೇರಿ ಜಲಚರ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಇದರಲ್ಲಿ ಹರ್ಷವನ್ನನುಭವಿಸುತ್ತವೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದಲಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಉಪಕಕ್ಕೆ ನಿಧಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದಲಾಗಲಿ ಅಥವಾ ತೇವಮಾಡುವ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಉದ್ ಧಾತುವಿನೊಡನೆ ಸಮ್ ಉಪಸರ್ಗವು ಸೇರಿ ನಿನೆಯಸು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದಲಾಗಲಿ, ಸಮುದ್ರವೆಂಬ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಆ ಪದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ (ನಿ. ೨-೧೦). ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಂತರಿಕ್ಷ ಪರಿಯಾವಾದ ಸಮುದ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಪಾರ್ಥಿವವಾದ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಇತಿಹಾಸವನ್ನೂ ಉಪದರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ತಯೋರ್ನಿಭಾಗಸ್ತತ್ರೇತಿಹಾಸಮಾಚ್ಚಕ್ಷತೇ | ದೇವಾಪಿಶ್ವಾಪ್ಪಿರ್ಷೇಣಾಃ ಶಂತನುಕೃ ಕಾರವ್ಯಾ
 ಛಾತರಾ ಬಧೂವತುಃ | ಸ ಶಂತನುಃ ಕನೀಯಾನಭಿವೇಚಯಾಂಚಕ್ರೇ | ದೇವಾಪಿಸ್ತಪಃ
 ಪ್ರತಿವೇದೇ | ತತಃ ಶಂತನೋ ರಾಜ್ಯೇ ದ್ವಾದಶ ವರ್ಷಾಣಿ ದೇವೋ ನ ವವರ್ಷ | ತಮೂ-
 ಚುರ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಅಧರ್ಮಸ್ತ್ರಯಾ ಚರಿತೋ ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ಛಾತರಮಂತರಿತ್ಯಾಭಿವೇಚಿತಂ ತಸ್ಮಾ
 ತ್ರೇ ದೇವೋ ನ ವರ್ಷಾತಿ | ಸ ಶಂತನುದೇವಾಪಿಂ ಶಿಶಿಕ್ಷ ರಾಜ್ಯೇನ | ತಮುವಾಚೆ
 ದೇವಾಪಿಃ ಪುರೋಹಿತಶ್ಶ್ರೇಷ್ಠಾನಿ ಯಾಜಯಾನಿ ಚ ತ್ವೇತಿ ತಸ್ಯೈವೈರ್ಷಕಾಮಸಕ್ತೈ ತಸ್ಯೈಷಾ
 ಭವತಿ ||

ಕುರುವಂಶಸ್ಥರೂ, ಮುಷ್ಠಿವೇಣ ಪುತ್ರರೂ ಆದ ದೇವಾಪಿ ಮತ್ತು ಶಂತನು ಎಂಬಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕವನಾದ ಶಂತನುವು
 ತಾನೇ ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನಾಗಿ ಆ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ದೊರೆಯಾಗನು. ದೇವಾಪಿಯು ತಪಶ್ಚರಣೆಗಾಗಿ ಕಾಡಿಗೆ ಹೊರಟು
 ಹೋದನು. ಅದ್ದರಿಂದ ನೊವಲು ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳಕಾಲ ಶಂತನುವಿನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಳೆಯಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಬ್ರಾಹ್ಮ
 ಣರು ಶಂತನುವನ್ನು ಕುರಿತು, ನೀನು ದೊಡ್ಡವನಾದ ನಿಮ್ಮಣ್ಣನನ್ನು ಕಾಡಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿ ನೀನೇ ದೊರೆಯಾಗಿರುವುದ
 ರಿಂದ ನೀನು ಪಾಪಕ್ಕೆ ತ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು. ಆದುದರಿಂದ ವೃಷ್ಟಿದೇವನು ನಿನ್ನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಳೆಯನ್ನು
 ಸುರಿಸಿಲ್ಲ ಎಂದರು. ಆಗ ಶಂತನುವು ದೇವಾಪಿಯನ್ನು ರಾಜ್ಯಾಭಿಷಿಕ್ತನನ್ನಾಗಿಸುವುದಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದಾಗ
 ದೇವಾಪಿಯು ನಾನು ನಿನಗೆ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ನಿನಗಾಗಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು
 ವೃಷ್ಟಾರ್ಥವಾಗಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ಊರ್ಧ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಸಮುದ್ರದಿಂದ ಅಧೋಭಾಗ
 ದಲ್ಲಿರುವ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಮಳೆಯು ಸುರಿಯಿತು ಎಂದು ಎರಡು ಸಮುದ್ರಗಳಿಗೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸುವ,

ಅಷ್ಟಿರ್ಷೇಣೋ ಹೋತ್ರಮ್ನಸಿರ್ನಿರ್ಷೀದೇಃ ದೇವಾಪಿದೇವಸಮುತಿಂ ಚಿಕಿತ್ಸಾನ್ |
 ಸ ಉತ್ತರಸ್ಮಾದಧರಂ ಸಮುದ್ರಮುಪೋ ದಿವ್ಯಾ ಅಸ್ತಜದ್ವಿಷ್ಯಾ ಅಭಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೯೮-೫)

ಈ ಮಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿರುವ ಉತ್ತರಸಮುದ್ರಕ್ಕೂ ಅಧರಸಮುದ್ರಕ್ಕೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.
 ಇಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಸಮುದ್ರವೆಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷವೆಂದೂ, ಅಧರಸಮುದ್ರವೆಂದರೆ ಪ್ರಾರ್ಥನಸಮುದ್ರವೆಂದೂ ಅರ್ಥ.
 ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಂಬಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕರ್ಷವಾಗಿ ಪಾರ್ಥಿವಸಮುದ್ರವೆಂದೇ ಹೇಳಬಹುದು.
 ಆದರೆ,

ಯಥಾ ವಾತೋ ಯಥಾ ವನಂ ಯಥಾ ಸಮುದ್ರ ಬಿಜತಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೫-೭೮-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರಿಕ್ಷ ಪರ್ಯಾಯವೇ ಅಥವಾ ಪಾರ್ಥಿವ ಸಮುದ್ರವೇ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಕಷ್ಟವಾಗುವುದು.

ಅಗ್ನಿಂ ವಿಶ್ವಾ ಅಭಿ ಪೃಕ್ಷಕ ಸಚಿಂತೇ ಸಮುದ್ರಂ ನ ಸ್ತವತೇ ಸಪ್ತ ಯೋಜೀ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೭೧-೭)

ಸಂ ಯಂ ಸ್ತು ಭೋಷ್ಯವನಯೋ ನ ಯಂತಿ ಸಮುದ್ರಂ ನ ಸ್ತವತೋ ದೋಧಚಿತ್ಯಾಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೯೦-೭)

ಯಾ ಆಶೋ ದಿವ್ಯಾ ಉತ ವಾ ಸ್ವವಂತಿ ಖನಿತ್ರೀಮಾ ಉತ ವಾ ಯಾಃ ಸ್ವಯಂಜಾಃ |
ಸಮುದ್ರಾರ್ಥಾ ಯಾಃ ಶುಚಿಯಃ ಸಾವಕಾಸ್ತಾ ಆಶೋ ದೇವೀರಿತ ಮಾನುವಂತು |

(ಮ. ಸಂ. ೭-೪೯-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಥಿವಸಮುದ್ರವೆಂದು ನಿಷ್ಕರ್ಷವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಸ್ವವಿಸತಕ್ಕ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ.

ಅದ್ವಿಯಾತಿ ವರುಣಃ ಸಮುದ್ರೈರ್ಯಷ್ಟಾ ಇಚ್ಛಂತಃ ಶವಸೋ ನಸಾತಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೬೧-೧೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರೈಃ ಸಮುದನಸ್ಯಭವೈಃ ಅದ್ವಿಃ ಸ್ವವಿಸತಕ್ಕ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಉದಕಗಲೊಡನೆ ಎಂದರ್ಥ. ಹೀಗೆಯೇ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕು. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸಮುದನಸೀಲಃ ಸೋಮಃ ಎಂದಾದರೂ ಆಗಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಹೇಳುವಂತೆ ಸಮುದ್ರಸದೃಶಃ ಆತ್ಯಂತ ಪ್ರಭೂತಃ ಸೋಮಃ ಎಂದಾದರೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು.

ಧೀಶಿಃ--ಧೀಕರ್ಮತ್ಯಾತ್ ಸ್ತುತಿರತ್ರ ಧೀತಿರುಚ್ಯತೇ | ಬುದ್ಧಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ತುತಿಯೆಂದರ್ಥ ವೆಂದು ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ವಿನಯಿಸಿದ್ದಾರೆ

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ತತಮ್--ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಠಾ--(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯ ನಿಭಾಷಾ--(೭-೨-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ ನಿಜೇಧ. ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶ-ವನತಿ--(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕವಾದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಸಃ--ಅಸೌಲ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ತೌ. ಧಾತು. ಅಸಃ ಕರ್ಮಾಖ್ಯಾಯಾಂ ಹ್ರಸ್ವೋ ನುಟ್ ಚಿ ವಾ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೪೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸನ್ನಿಯೋಗದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಇತ್ಯಾದಿ-ರ್ನಿತ್ಯಮ್--ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಾಯತೇ--ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿಗೆ ಎತ್ತ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇಯಿಕ್--(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕ್. ಯಕ್ ಪರವಾದಾಗ ತನೋತೇಯಿಕ್--(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ವ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಾದಿಷ್ಠಾ--ಸ್ವಾದು ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಾಯಿನೇ ತಮುಬಿಷ್ಯನ್--(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಟೀಃ--ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಸದಿಕದ (ಉ)

ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಶ್ಚಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಜಾದ್ಯತಪ್ಪಾಸ್ — ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಾಪ.

ಉಚ್ಛಾಯಿ—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೆ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಚಾದಿಕವಾದ ಅರ್ಥ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ವಚಿಸ್ವಪಿಯೆಣಾದೀನಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಮುದ್ರೀ—ಉನ್ದೀ ಕ್ಲೇದನೇ ಧಾತು. ಸ್ವಾಯತೆಣ್ಣುವಂಚಿತಕಿ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ರ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಅನಿಧಿತಾಂ ಹಲ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸರ್ವ ಉಪಸರ್ಗ. ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವದೇವ್ಯಕಿ—ದೇವಾರ್ಹೋ ಭಾಗ: ದೇವ್ಯಕಿ. ಛಂದಸಿ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅರ್ಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿಶ್ವೇ ಸರ್ವೇ ದೇವ್ಯಾ ದೇವಾರ್ಹಭಾಗಾ ಯುಸ್ಮಿನ್ ಸೋಮೇ ವಿಶ್ವದೇವ್ಯಕಿ: ಬಹುವ್ರೀಹಾ ವಿಶ್ವಂ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಂಜ್ಞಾ ತೋರದಿದ್ದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಸೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಾಹಾಕೃತಸ್ಯ—ಸ್ವಾಹಾಕಾರೇಣ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತ: ಸ್ವಾಹಾಕೃತ: ತಸ್ಯ. ಸ್ವಾಹಾರಬುವು ಊರ್ಯಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಊರ್ಯಾದಿಚ್ಚಿಡಾಚಿಕ್ಷ್ಣು—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅದರೊಡನೆ ಸಮಾಸಮಾಡಿದಾಗ ಗತಿಸಂಜ್ಞೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತ್ವಪ್ತುತೆ—ತ್ವಪ ಪ್ರೀಣನೇ. ಧಾತು. ಸ್ವಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರೂಪ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಪ್ತ ದ್ವಾವಿರುವುದರಿಂದ ಧಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ತಾದೇಶ. ಸ್ವಾದಿಭ್ಯಕಿ ತ್ವಕಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ವ ಏಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಜಾತ್ಯಾದಿಶಿ ಬರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೇ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮುಕಾರನಿಮಿತ್ತವಿರುವುದರಿಂದ ಣತ್ವ. ಅತಿಹಂತದ ಪದದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ತಿಹಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ವಪ್ತುತುತುಘವ: ಎಂದಿರುವಾಗ ಋತ್ಯುಕೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೮) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಧಾವ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

। ಸಂಹಿತಾಶಾಖಾಃ ।

ಆಭೋಗಯಂ ಪ್ರ ಯದಿಚ್ಛಂತ ಐತನಾಪಾಕಾಃ ಪ್ರಾಂಚೋ
ಮಮ ಕೇ ಚಿದಾಪಯಃ ।

ಸೌಧನ್ವನಾಸಶ್ಚರಿತಸ್ಯ ಭೂಮನಾಗಚ್ಛತ ಸವಿತುದಾರಶುಷೋ
ಗೃಹಂ || ೨ ||

ಋಗ್ವೇದಃ

ಆ 5 ಭೋಗಯಂ | ಪ್ರ | ಯತ್ | ಇಚ್ಛಂತಃ | ಐತನ | ಅಪಾಕಾಃ | ಪ್ರಾಂಚಃ |
ಮಮ | ಕೇ | ಚಿದಾಪಯಃ |

ಸೌಧನ್ವನಾಸಃ | ಚರಿತಸ್ಯ | ಭೂಮನಾ | ಅಗಚ್ಛತ | ಸವಿತುಃ | ದಾಶುಷಃ |
ಗೃಹಂ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಋಭವೋಽಪಾಕಾಃ ಪರಿಶಕ್ತಜ್ಞಾನಾಃ ಪ್ರಾಂಚಃ ಪೂರ್ವಕಾಲೀನಾ ಮಮಾಪಯಃ ಪ್ರಾಪ್ತ-
ಯಿತಾರೋ ಮದೀಯಾ ಜ್ಞಾತಯಃ ಕೇ ಚಿತ್ ಏವಂಭೂತಾ ಯೇ ಕೇಚಿನ ಯೂಯಮಾಭೋಗಯಂ-
ಮುಪಭೋಗ್ಯಂ ಸೋಮಮಿಚ್ಛಂತೋ ಯದ್ಯದಾ ಪ್ರೈತನ ತಪಶ್ಚರಿತುಮರಣ್ಯಂ ಗತವಂತಃ |
ಋಭವೋ ಹಿ ಸುಧನ್ವನ ಅಂಗಿರಸಸ್ಯ ಪುತ್ರಾಃ | ತದುಕ್ತಂ ಯಾಸ್ಯೇನ | ಋಭುವಿಧ್ಯಾ ವಾಜ ಇತಿ
ಸುಧನ್ವನ ಅಂಗಿರಸಸ್ಯ ತ್ರಯಃ ಪುತ್ರಾ ಬಭೂವುಃ | ನಿ. ೧೧-೧೬ | ಇತಿ | ಕುತ್ಸೋಽಪ್ಯಾಂಗಿರಸಃ |
ಆತಸ್ತೇನ ಮದೀಯಾ ಜ್ಞಾತಯ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ | ಹೇ ಸೌಧನ್ವನಾಸಃ ಸುಧನ್ವನಃ ಪುತ್ರಾಃ | ತದಾನೀಂ
ಚರಿತಸ್ಯ ಸಮುಪಾಜಿತಸ್ಯ ತಪಸೋ ಭೂಮನಾ ಭೂಮ್ನಾ ಬಹುತ್ವೇನ ದಾಶುಷೋ ಹವೀಂಸಿ ದತ್ತವತಃ
ಸವಿತುಃ ಸೋಮಾಭಿಷವಂ ಕುರ್ವತೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿ ಯಜ್ಞಗೃಹವಾಗಚ್ಛತ | ತಪಸಾ
ಲಬ್ಧಸೋಮಾಃ ಸಂತಃ ಕೃತಪಾನಾ ಯೂಯಂ ಗತವಂತಃ | ಯದ್ವಾ | ದಾಶುಷಃ ಪ್ರಾತಃಸವನಾದಿಷ್ಟ-
ಗ್ನಾ ದಿಭಿರಪಸಾರಿತೇಭ್ಯ ಋಭುಭ್ಯಃ ಸೋಮಪಾನಂ ದತ್ತವತಃ ಸವಿತುರ್ಗೃಹಂ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಂ ತ್ರೈತೀಯಂ

ಸವನಾಪ್ಯಮುಗಚ್ಛತ | ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ | ಏತಶ್ಚೈವಮಾರ್ಭವಂ ಶಂಸತೀತ್ಯಾದೌ | ಐ. ಬ್ರಾ. ೩-೩೦ | ವಿಸ್ತೃಪ್ತ-
ಮಾಮ್ನಾತಂ || ಅಭೋಗೇಯಂ | ಅ ಸಮಂತಾದ್ಯೋಗ ಅಭೋಗಃ | ತದರ್ಹ ಅಭೋಗೇಯಃ | ಛಂದಸಿ
ಚೇತಿ ಯಃ | ಯಸ್ಯೇತಿ ಲೋಪಾಭಾವಶ್ಚಾಂದಸಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಮೋಪಸ್ಯೋ-
ದಾತ್ವತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ಅರ್ಜಪೂರ್ವಾದ್ಭುಜೇರೌಣಾದಿಕಃ ಕರ್ಮಣಿ ಇಪ್ರತ್ಯಯಃ ಕುತ್ವಂ ಚ | ಅಮಿ
ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಗುಣಃ | ಐತನ | ಇನ್ ಗತೌ | ಲಜಃ ಮಧ್ಯಮಬಹುವಚನಸ್ಯ ಭಸ್ಯ ಕಾದೇಶಃ | ತಶ್ಚನ-
ಶ್ಚನಭನಾಶ್ಚೇತಿ ತಸ್ಯ ತನಬಾದೇಶಃ | ಅಡಾಗನೋ ವೃದ್ಧಿಶ್ಚ | ಅಪಯಃ | ಅಪ್ನೋತೇರೌಣಾದಿಕ
ಇಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಭೂಮನಾ | ಬಹುಶಬ್ದಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತಾದಿಲಕ್ಷಣ ಇಮುನಿಚ್ | ಬಹೋಲೋಪಪೋ ಭೂ ಚ
ಬಹೋರಿತೀಕಾರಲೋಪೋ ಬಹೋರ್ಭೂಭಾವಶ್ಚ | ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕಸ್ಯ ವಿಧೇರನಿತ್ಯೇತ್ವಾದಲೋಪಾ-
ಭಾವಃ ||

। ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ ।

(ಎಲೈ ಮುಖ್ಯಗಳೇ) ಅಪಾಕಾಃ— ಪಂಪಕ್ವವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರೂ ! ಪ್ರಾಂಚಃ— ಪ್ರಾಚೀ
ನರೂ ! ಮಮ—ನನ್ನ | ಅಪಯಃ—ಜ್ಞಾತಿಗಳೂ ಆದ | ಕೇಚಿತ್—ನೀವು ಕೆಲವರು ! ಅಭೋಗ್ಯಂ—
ಉಪಭೋಗಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ (ಸೋಮರಸವನ್ನು) ಇಚ್ಛಂತೇ—ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಪ್ರವಿತನ—
(ತಪಶ್ಚರಣೆಗಾಗಿ) ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋದಿರೋ (ಆಗ) | ಸೌಧಸ್ತನಾಸೇ—ಎಲೈ ಸುಧಸ್ತನ ಪುತ್ರರಾದ ಮುಖ್ಯಗಳೇ |
ಚರಿತಸ್ಯ—(ನೀವು) ಆಚರಿಸಿದ ತಪಸ್ಸಿನ | ಭೂಮನಾ—ಅಧ್ಯದಿಂದ | ದಾಶುಷಃ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸು
ವನನೂ, (ಮತ್ತು) | ಸವಿತುಃ—ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವನೂ ಆದ | ಗೃಹಂ—(ಯಜಮಾನನ)ಯಜ್ಞಗೃಹಕ್ಕೆ
ಅಗಚ್ಛತ—ಹೋದಿರಿ (ಮತ್ತು ನಿಮ್ಮ ತಪಸ್ಸಿನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದಿರಿ) [ಅಥವಾ
ದಾಶುಷಃ—(ಪ್ರಾತಸ್ಸವನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ದಿಗಳಿಂದ ದೂರವಾಗಿ ತಕ್ಕಲ್ಲುಟ್ಟಿ ಮುಖ್ಯಗಳಿಗೆ) ಸೋಮರಸವನ್ನು
ಅರ್ಪಿಸಿದ | ಸವಿತುಃ—ಸವಿತೃವಿನ | ಗೃಹಂ—(ತೃತೀಯಸವನಂಬ) ಯಜ್ಞಗೃಹಕ್ಕೆ (ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ) |
ಅಗಚ್ಛತ—ಹೋದಿರಿ (ಮತ್ತು ಸೋಮವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದಿರಿ).]

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಸುಧಸ್ತನ ಪುತ್ರರಾದ ಎಲೈ ಮುಖ್ಯಗಳೇ, ಪ್ರಾಚೀನರೂ, ನನ್ನ ಜ್ಞಾತಿಗಳ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವರೂ ಆದ ನೀವು
ನಿಮಗೆ ಪಂಪಕ್ವವಾದ ಜ್ಞಾನವಿರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಭೋಗಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ
ತಪಶ್ಚರಣೆಗಾಗಿ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋದಿರಿ. ಅಲ್ಲಿ ನೀವು ಆಚರಿಸಿದ ತಪಃಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಭಕ್ತನಾದ ಸವಿತೃವಿನ ಯಜ್ಞ
ಗೃಹಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೋಮರಸದ ಪಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದಿರಿ.

English Translation

When Ribhus, you who were amongst my ancestors, yet immature
(in wisdom), but desirous of enjoying (the Soma libations) retired to the forest
to perform (penance), then, sons of Sudhanwan, through the plenitude of
your completed (devotion), you came to the (sacrificial) hall of the worshipper
Savitri.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಇಲ್ಲಿ ಸವಿತುವಾರ್ತಾಶುಷೋ ಗೃಹಂ ಅಗಚ್ಛತೆ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಅಥವಾ ಆತಿಥ್ಯವನ್ನು ನೀಡಿದ ಸವಿತೃವಿನ ಮನೆಗೆ ಹೋದಿರಿ ಎಂದು ಪೂರ್ವದ ಇತಿಹಾಸದ ಸಂದರ್ಭವು ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಈ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ, ಸಾಯಣರು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ,

ಅತ್ರೇತಿಹಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ | ಋಭವೋ ಯಜ್ಞಿಯತ್ಯಂ ಸ್ವಾರ್ಥಯಮಾಣಾಃ ಪ್ರಜಾಪತೇಃ
ಸಕಾಶಮಗಮನ್ | ಅಥ ಪ್ರಜಾಪತೀಃ ಸವಿತಾರಮಾಹೂಯಾವೋಚತ್ | ಏತೇಽಪಿ ಯಜ್ಞಿ-
ಯಾ ಭವಂತಿತಿ | ತಥೇತಿ ಸವಿತಾ ಪ್ರತಿಸದ್ಯ ತಾನ್ ಸ್ವಗೃಹಂ ನೀತ್ಯಾ ದ್ವಾದಶ ದಿನಾನ್ಯಾ
ತಿಥ್ಯನೇಷಾಮುಕಾರ್ಪೀದಿತಿ | ತದೇತದ್ವಾಮದೇವೋ ವಕ್ಷ್ಯತಿ |

ಮುಖ್ಯಗಳು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಅರ್ಹತೆಯನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸಿ ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋದರು. ಆಗ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಸವಿತೃವನ್ನು ಕರೆದು ಇವರೂ ಸಹ ಯಜ್ಞಾರ್ಹರಾಗಲಿ (ಅದಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಮಾಡು) ಎಂದು ಹೇಳಿದನಂತರ ಸವಿತೃವು ಹಾಗೇ ಆಗಲೆಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ಮನೆಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಹನ್ನೆರಡು ದಿನಗಳು ಅವರಿಗೆ ಆತಿಥ್ಯತೃಪ್ತಾರವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದನು ಎಂದು ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಕಥೆಯನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಹೇಳಿ, ಈ ಕಥಾಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಸೂಚಿಸತಕ್ಕ,

ದ್ವಾದಶ ದ್ಯೂನ್ಯದಗೋಹ್ಯಸ್ಯಾತಿಥ್ಯೇ ರಣನ್ಯಭವಃ ಸಸಂತಃ |
ಸುಕ್ಷೇತ್ರಾಕೃಣ್ಣಿನ್ಯನಯಂತ ಸಿಂಧೂನ್ಯನ್ಯಾತಿಷ್ಠನ್ನೋಷಧೀರ್ನಿಮ್ಮಮಾಪಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೪. ೩೩-೭)

ಈ ಋಕ್ಯನ್ನು ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಋಭುಗಳು ಸವಿತೃವಿನ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಲು ಒಂದಗದ ಕಾರಣವನ್ನು ತಿಳಿಸತಕ್ಕ ಅಂಶವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದಾಶುಷಃ ಸ್ವಾತೇಸವನಾದಿಷ್ಯಗ್ನಾದಿಭಿರಪಸಾರಿತೇಭ್ಯಃ ಋಭುಭ್ಯಃ ಸೋಮಪಾನಂ ದತ್ತವತಃ
ಸವಿತುಃ ಗೃಹಂ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಂ ತೃತೀಯಸವನಾಖ್ಯಮಗಚ್ಛತ ಸ್ವಾಪ್ತಾಃ |

ಸ್ವಾತೇಸವನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಗ್ನಾದಿದೇವತೆಗಳಿಂದ ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹೊರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಲ್ಪಟ್ಟ ಮುಖಗಳಾದ ನಿಮಗೆ ಸೋಮಪಾನವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಸವಿತೃವಿನ ತೃತೀಯಸವನರೂಪವಾದ ಯಜ್ಞಗೃಹವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದಿರಿ ಎಂದು ಆಗ್ನಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂಭವಿಸಿದ ತಿರಸ್ಕಾರದ ವಿಷಯವನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಿಷಯವು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಋಭವೋ ವೈ ದೇವೇಷು ತಪಸಾ ಸೋಮಪೀಥಮುಭ್ಯಜಯಿಂಸ್ತೇಭ್ಯಃ ಸ್ವಾತೇಸವನೇ ನಾಚಿ
ಕಲ್ಪಯಿಷಂಸ್ತಾನಗ್ನಿವಮುಭಿಃ ಸ್ವಾತೇಸವನಾದನುದತ ತೇಭ್ಯೋ ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನೇ
ನಾಚಿ ಕಲ್ಪಯಿಷಂಸ್ತಾನಿಂದ್ರೋ ರುದ್ರೈರ್ಮಾಧ್ಯಂದಿನಾತ್ಸವನಾದನುದತ ತೇಭ್ಯಸ್ತೃತೀಯ-

ಸವನೇ ವಾಚಿ ಕಲ್ಪಯಿಷಂಸ್ತಾನ್ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಅನೋನುದ್ಯಂತ ನೇಹ ಪಾಸ್ಯಂತಿ ನೇಹೇತಿ ಸ ಪ್ರಜಾಸತಿರಬ್ರವೀತ್ಸವಿತಾರಂ ತವ ವಾ ಇಮೇಽಂತೇವಾಸಾಸ್ತಸ್ಮೇವೈವೈಭಿಃ ಸಂಬಿಸ್ತೇತಿ ಸ ತಥೇತ್ಯಬ್ರವೀತ್ಸವಿತಾ ತಾನ್ವೈ ತ್ಯಮುಧಯತಃ ಪರಿಪಿಚೇತಿ ತಾನ್ವೈಜಾಪತಿರುಭಯತಃ ಪರ್ಮಿಬಿತ್ | ಇತಿ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೩-೩೦)

ಮುಖಗಳು ತಮ್ಮ ತಪಃಸಾಧನೆಯಿಂದಲೂ ಉತ್ಕಟವಾದ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೂ ದೇವತೆಗಳ ನಡುವೆ ಸೋಮ ಪಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದರು. ಮೊದಲು ಪ್ರಾತಃಸವನದಲ್ಲಿ ಅವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದಾಗ ಅಗ್ನಿಯು ವಸುಗಳೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಅವರನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ಅಟ್ಟಿಬಿಟ್ಟಿತು. ಆಗ ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಸವನದಲ್ಲಿ ಅವನ್ನು ಪಡೆಯಲಿಚ್ಛಿಸಿದಾಗ ಇಂದ್ರನು ರುದ್ರನೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಅವರನ್ನು ಅಟ್ಟಿಬಿಟ್ಟಿತು. ಪುನಃ ಶ್ಯತೀಯಸವನದಲ್ಲಿ ಅವನ್ನು ಪಡೆಯಲಿಚ್ಛಿಸಿದಾಗ ವಿಸ್ವೇದೇವರು ' ನೀವು ಇಲ್ಲಿ ಖಂಡಿತ ಸೋಮಪಾನಮಾಹರಣಕರಲ್ಲ, ನೀವು ಮಾಡಕೂಡದು ' ಎಂದು ಕಠಿಣವಾದ ಮಾತಿನಿಂದ ಅಲ್ಲಿಯೂ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದರು. ಆಗ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಸವಿತ್ರವನ್ನು ಕೂತು ' ಈ ಮುಖಗಳು ನಿನ್ನ ಶಿಷ್ಯರು. ನೀನು ಇವರೊಂದಿಗೆ ಸೋಮಪಾನವನ್ನು ಮಾಡು ' ಎಂದರು. ಅನಂತರ ಸವಿತ್ರವು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡನು. ಪ್ರಜಾಪತಿಯೂ ಸಹ ಅವರ ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದನು, ಎಂಬುದಾಗಿ ವತರೇಯು ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಸಾಯಣರು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಅಸಾಕಾಃ—ಅಪಕ್ವವೃಶ್ಚಜ್ಞಾಃ | ಅತ್ಯಂತಪರಿಪಕ್ವಪ್ರಜ್ಞಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಪಂಪಕ್ವ ವಾಗಬೇಕಾಗಿದ್ದರೆ ಅಗಲೇ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪರಿಪಕ್ವವಾಗಿರುವ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಎಂದರ್ಥ.

ಪ್ರಾಂಚಿಃ—ಪೂರ್ವಕಾಲೇನಾಃ ; ಅಪಯಃ—ಜ್ಞಾತೆಯಃ ; ಕುತ್ಸೋ ಹ್ಯಾಂಗಿರಸಃ | ಮುಧವೋಽಪಿ ಸುಧನ್ವನ ಅಂಗಿರಸಸ್ಯ ಪುತ್ರಾಃ | ಅತ ಅಂಗಿರಸತ್ವಾತ್ ಕುತ್ಸಸ್ಯ ಭವಂತ್ಯೈವಃ ಕೇಚಿತ್ ಜ್ಞಾತೆಯಃ | ಕುತ್ಸನೂ ಅಂಗಿರಾ ಮುಷಿಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಹಿಂದೆ ಇದ್ದ ಮುಖಗಳೂ ಅದೇ ವಂಶೋತ್ಪನ್ನರಾದುದರಿಂದಲೂ ಮುಖಗಳು ಕುತ್ಸನಿಗೆ ಪ್ರಾಚೀನರಾದ ಬಂಧುಗಳೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಇದೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸೌಧನ್ವನಾಸಃ—ಸುಧನ್ವನಃ ಪುತ್ರಾಃ ಎಂಬ ಸಂಬೋಧನೆಯು ಮುಖಗಳು ಅಂಗಿರಸ್ಸಿನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಸುಧನ್ವನ ಮಕ್ಕಳೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಷಯವು ಮುಕ್ತಂಹತಿಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಸಮ್ಯವ್ಯಭವಃ ಸಮಾನಶರ್ಮನೋರ್ನಪಾತೋ ಅಪಸೋ ದಧನ್ನಿರೇ |

ಸೌಧನ್ವನಾಸೋ ಅಮೃತತ್ವಮೇರಿರೇ ವಿಷ್ಟೀಶ ಮೀಭಿಃ ಸುಕೃತಃ ಸುಕೃತ್ಯಯಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೬೦-೩)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಗಾಧಿಪುತ್ರನಾದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೂ ಹೀಗೆಯೇ ೪-೨೨-೫ ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವಾಮ ದೇವದಿಗಳೂ ಮೇಲಿನ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಂಗಿರಸ್ಸಿನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಈ ಸುಧನ್ವನ ವಿಷಯವು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದೆ.

ಅಥ ದೈನಂ ಭುಜ್ಜುರ್ಲಾಹ್ಯಾಯನಿಃ ಪಪ್ಪಚ್ಚ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯೇತಿ ಹೋನಾಚೆ | ಮದ್ರೇಷು
ಚರಣಾಃ ಪದ್ಯವ್ರಜಾಮ ತೇ ಪತಂಚಲಸ್ಯ ಕಾಪ್ಯಸ್ಯ ಗೃಹಾನ್ಯಮ ತಸ್ಯಾಸೀದ್ವಹಿತಾ
ಗಂಧರ್ವಗೃಹೀತಾ ತಮಪೃಚ್ಛಾಮ ಕೋಽಸೀತಿ ಸೋಽಬ್ರವೀತ್ಸುಧನ್ಯಾಂಗಿರಸ ಇತಿ |

(ಬೃ. ಉ. ೩-೩-೧)

ಮದ್ರೇಶನ ಪತಂಚಲಕಾಪ್ಯನ ಮಗಳು ಗಂಧರ್ವಗೃಹೀತಳಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆ ಗಂಧರ್ವನನ್ನು ಕುರಿತು ನೀನು
ಯಾರೆಂದು ಕೇಳಲು ಅವನು ಸುಧನ್ಯಾಂಗಿರಸನೆಂದು ಉತ್ತರಕೊಟ್ಟ ವಿಷಯವನ್ನು ಭುಜ್ಜು ಲಾಹ್ಯಾಯನಿಯು
ಜನಕನ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯನಿಗೆ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯವು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಕಥೆಯು
ಮಹಾಭಾರತಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸುಧನ್ಯನೂ ಸುಧನ್ಯಪುತ್ರರಾದ ಮುಭುಗಳೂ, ಈ ಸೂಕ್ತದ
ದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಕುಶ್ಮುಷಿಯೂ ಎಲ್ಲರೂ ಅಂಗಿರಾಪುಷಿಯ ವಂತೋತ್ಪನ್ನರಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮಕ್ಕನಲ್ಲಿ
ಕುಶ್ಮು ಮುಭುಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಪ್ರಾಂಚೀ ಅಪಯಃ ಹಿಂದಿನ ಜ್ಞಾತಿಗಳು ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಅಪಯಃ—ಜ್ಞಾತಿಗಳು ಅಥವಾ ಇತರ ಬಂಧುಗಳು. ಅಪ್ಯಮಾಪ್ನೋತೇಃ (ನಿ. ೬-೧೪) ಅಪ್
ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಅತ್ಯಂತ ಹಿತಕರವಾದ ಬಾಂಧವ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

ಚೇರಿತಸ್ಯ ಭೂಮಿನಾ—ತಪಶ್ಚರ್ಮದ ಆಧಿಕ್ಯದಿಂದ, ಅಥವಾ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ತಮ್ಮ ಅಸಾಧಾರಣ
ವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಾವುವು, ಇವುಗಳಿಂದ ತಮ್ಮ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು
ಹೇಗೆ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿದರು ಎಂಬ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಇದೇ ಸೂಕ್ತದ ಮುಂದಿನ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

|| ನ್ಯಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಭೋಗಿಯಮ್—ಅ ಸಮಂತಾತ್ ಭೋಗಃ ಅಭೋಗಃ ಭುಜಪಾಲನಾಭ್ಯವಹಾರಯೋಃ ಧಾತು
ಘೌಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯಮಾಡಿದಾಗ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಥೆಗೆ ಗುಣ. ಚೇಜೋಃ ಕುಘ್ರಣ್ಯತೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ.
೬-೩-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕುಶ್ಮ. ತದಪಃ ಅಭೋಗಿಯಃ ಛಂದಸಿ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೧೪೨) ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ.
ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇದ್ದರೂ ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪವು ಛಂದಸವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ
ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಜನೋದನೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ
ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಅಪ್ಪೂರ್ವಕವಾದ ಭುಜ ಧಾತುವಿಗೆ ಔಸಾದಿಕವಾದ ಇ ಪ್ರತ್ಯ
ಯವು ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ತತ್ಸನ್ನಿಯೋಗದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುಶ್ಮ. ಅಭೋಗಿ ಎಂದು ರೂಪ
ನಾಗುತ್ತದೆ. ಅಮ್ ಪರನಾದಾಗ ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಗ
ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಗಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಚ್ಛಂತೇಃ—ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ಕಃ—
ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವಿಕರಣ. ಇಷುಗನಿಯಮಾಂ ಛಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಛಂತಾ
ದೇಶ. ವಿಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಐತನ—ಇಷು ಗತೌ. ಧಾತು ಲುಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಥ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ತಸ್ಯಥೌಥ್
—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಾದೇಶ. ತಪ್ತನಪ್ತನಥನಾಕ್ತ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೫) ಎಂಬುದ

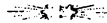
ರಿಂದ ತನಾದೇಶ. ಅಡಜಾದೀನಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ. ಅಟಶ್ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆಯ್ದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ರಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಪೆಯೇ—ಆಪಲ್ಯ ನೃಪೌ ಧಾತು. ಓದಾದಿಕ ಇಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಪಿ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಜನ್ ಪರವಾದಾಗ ಜನಿ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ಆಯಾದೇಶ.

ಭೂವಾನಾ—ಬಹು ಶಬ್ದವು ಪೃಥ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪೃಥ್ವಾದಿಭ್ಯ ಇಮನಿಜಾ, (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಮನಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹೋಲೋಪೋ ಭೂ ಚಿ ಬಹೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಹುವಿಧ ಪರದಲ್ಲರುವ ಇಮನಿಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಬಹು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಭೂಭಾವ. ಆದೇಶಪರಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಇಮನಿಚಿಗೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಆದಿ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಭೂಮನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚಿತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾ ಓ ಪರವಾದಾಗ ಭ ಸಂಜ್ಞಾನಿಮಿತ್ರವಾಗಿ ಅಲ್ಲೋಪೋಽನೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೂ ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋ ವಿಧಿನಿತ್ಯೇ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅನಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಗಚೈತೆ—ಗಮಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ತಾದೇಶ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಇಷುಗಮಿಯಮಾಂ ಛೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಛಾದೇಶ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆಯ್ದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಾಶುಷೇ—ದಾಶ್ವನ್ ಸಾಹ್ಯಾನ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಮಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಪಕ್ಷಿಯಲ್ಲಿ ಭ ಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರ ಸಾರಣ, ಪೂರ್ವರೂಪ. ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಪ್ತು. || ೨ ||

ತತ್ಪ್ರವಿತಾ ವೋ ಮೃತತ್ವಮಾಸುವದಗೋಹ್ಯಂ ಯಚ್ಚವ-

ಯಂತ್ರ ಐತನ |

ತ್ಯಂ ಚಿಚ್ಚವಸಮಸುರಸ್ಯ ಭವ್ವಣಮೇಕಂ ಸಂತಮಕೃಣುತಾ

ಚತುರ್ವಯಂ || ೩ ||

೮೮೮೮

ತತ್ | ಸವಿತಾ | ವಃ | ಅಮೃತಂ | ಆ | ಅಸುವತ್ | ಅಗೋಹ್ಯಂ |

ಯತ್ | ಶ್ರವಯಂತಃ | ಐತನ |

ತ್ಯಂ | ಚಿತ್ | ಚಮಸಂ | ಅಸುರಸ್ಯ | ಭಕ್ಷಣಂ | ಏಕಂ | ಸಂತಂ | ಅಕೃ-

ಣೌತ | ಚಿತುಃ ೮ ವಯಂ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಋಭವಸ್ತತ್ರದಾನೀಂ ಸವಿತಾ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರೇರಣೋ ದೇವೋ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಮಮೃತತ್ಯಂ ದೇವತ್ರಮಾಸುವತ್ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಪ್ರೇರಿತವಾನ್ | ದತ್ತವಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ಯದಾ ಯೂಯಮಗೋಹ್ಯಂ ಗೌಹಿತುಮತಕ್ಯಂ ಸರ್ವೈರ್ಯದ್ಯಮಾನಂ ಸವಿತಾರಂ ಶ್ರವಯಂತೋಪೇಕ್ಷಿತಂ ಸೋಮಪಾನಂ ವಿಜ್ಞಾಪಯಂತಃ ಸಂತ ಐತನ ಅಗಚ್ಛತ | ತದಾನೀಮಿತಿ ಪೂರ್ವೇಣಾನಯಃ | ಯಸ್ಮಾದ್ಗೌಹಿಯಂ ದೇವೈರಾಜ್ಞಾಪಿತಾಃ ಸಂತೋಽಸುರಸ್ಯ ತ್ವಷ್ಟುಃ ಸಂಬಂಧಿನಂ | ತೇನ ನಿರ್ಮಿತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಭಕ್ಷಣಂ ಸೋಮಪಾನಸಾಧನಂ ತ್ಯಂ ತಂ ಚಮಸಮೇಕಂ ಚಿತ್ ಅಸಹಾಯಮೇವ ಸಂತಂ ಚತುರ್ವಯಂ ಚತುರ್ವ್ಯೂಹಮಕೃಣುತ | ಕೃತವಂತಃ | ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದೌ ತ್ವಷ್ಟ್ಯಾ ಕೃತಂ ಚಮಸಂ ಹೋತ್ರಚಮಸಾದಿ ಮುಖ್ಯಚಮಸ ಚತುಷ್ಟಯರೂಪೇಣ ಋಭವಃ ಕೃತವಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಅಸುವತ್ | ಸೂ ಪ್ರೇರಣೇ | ತೌದಾಹಿಃ | ಶ್ರವಯಂತಃ | ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ | ಛಾಂದಸೋ ವೃದ್ಧಭಾವಃ | ಐತನ | ಲಜಃ ಮಧ್ಯಮಬಹುವಚನಸ್ಯ ತಾದೇಶೇ ತಪ್ತನಪ್ತನಥನಾಶ್ಲೇಷಿ ತನದಾದೇಶಃ | ಭಕ್ಷಣಂ | ಕರಣೇ ಲ್ಯುಟ್ | ಅಕೃಣುತ | ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಶ್ಚ | ಲಜಃ ಮಧ್ಯಮಬಹುವಚನೇ ಧಿಸ್ವಿಕ್ಯಣ್ಯೋರಚ್ಛೇತೈಪ್ರತ್ಯಯಃ ಚತುರ್ವಯಂ | ವಯಾ ಅವಯವಾಃ | ಚಿತ್ಪಾರೋಽವಯವಾ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಎತ್ತಿ ಋಭುಗಳೇ) ಯತ್—ಯಾವಾಗ (ನಿವುಗಳು) | ಅಗೋಹ್ಯಂ—ಮುಚ್ಚಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸುಲಭವಾಗಿ ಗೋಚರನಾಗುವ ಸವಿತ್ಯವನ್ನು | ಶ್ರವಯಂತಃ—(ಸೋಮರಸಪಾನಕ್ಕಾಗಿ) ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಂಡವರಾಗಿ | ಐತನ—ಬಂದಿರೋ | ತತ್—ಆಗ | ಸವಿತಾ—ಸವಿತ್ಯದೇವನು | ವಃ—ನಿಮಗೆ | ಅಮೃತತ್ಯಂ—ಮರಣರಹಿತವಾದ ದೇವತ್ವವನ್ನು | ಅಸುವತ್—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು (ಅನ್ವಂಧ) | ಅಸುರಸ್ಯ—ತ್ವಷ್ಟ್ಯವಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದುದು | ಭಕ್ಷಣಂ—ಸೋಮರಸ ಪಾನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದುದು | ತ್ಯಂ—ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು | ಏಕಂ ಚಿತ್ ಸಂತಂ—(ಅದರ ಸೃಷ್ಟಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಒಂದೇಒಂದಾಗಿ ಇದ್ದುದು ಆದ | ಚಮಸಂ—ಚಮಸ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು | ಚತುರ್ವಯಂ—ನಾಲ್ಕುರತ್ನವನ್ನು | ಅಕೃಣುತ—ವಾದ್ದಿಡಿರಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮುಖುಗಳೇ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸುಲಭವಾಗಿ ಗೋಚರವಾಗಿ ಯಾರಿಂದಲೂ ಮರೆಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಸವಿತೃವನ್ನು ನೀವು ಸಮೀಪಿಸಿ ಸೋಮರಸದ ಪಾನದಲ್ಲಿ ನೀವೂ ಭಾಗವಹಿಸಬೇಕೆಂದ: ವಿಜ್ಞಾನಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ಸವಿತೃ ದೇವನು ನಿಮಗೆ ಮರಣರಹಿತವಾದ ದೇವತ್ವವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ಆದ್ದರಿಂದ ತೃಪ್ತೃವಿ ನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದುದೂ, ಸೋಮರಸಪಾನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದುದೂ, ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದೂ, ಅದರ ಸೃಷ್ಟಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಒಂದಾಗಿ ಸೃಷ್ಟವಾದುದೂ ಆದ ಚಮಸ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಆಗುಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದೀರಿ.

English Translation

Then Savitri bestowed upon you immortality, when you came to him who is not to be concealed, and represented (your desire) to partake of the libations; and that ladle for the sacrificial viands which the Asura had formed single, you made fourfold.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು !

ಅಸುರಸ್ಯ ಏಕಂ ಚಿತ್ ಸಂತಂ ಚಮಸಂ ಚತುರ್ವಯಂ ಅಕೃಣುತ—ತೃಪ್ತೃವಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದಾಗ ಒಂದೇ ಆಗಿ ಇದ್ದ ಚಮಸಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ನಾಲ್ಕುರಷ್ಟನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದಿರಿ ಎಂದು ಮುಖುಗಳ ಕಲಾಕೌಶಲ್ಯವನ್ನು ಶ್ಲಾಘಿಸಿದೆ.

ಉತ ತ್ವಂ ಚಮಸಂ ನವಂ ತೃಪ್ತೃದೇವಸ್ಯ ನಿಷ್ಕೃತಂ |

ಅಕರ್ತ ಚತುರಃ ಪುನಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೨೦-೬)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆಯೂ ಮತ್ತು ಇದೇ ವಿವರವನ್ನು ಮುಂದೆಯೂ

ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಆಹ ಚಮಸಾ ದ್ವಾ ಕರೇತಿ ಕನೀಯಾಸ್ತ್ರೀನ್ಯುಣಿವಾಮೋತ್ಸಾಹ |

ಕನಿಷ್ಠ ಆಹ ಚತುರಸ್ಯರೇತಿ ತೃಪ್ತೃ ಬುಭವಸ್ತತ್ತ್ವನಯದ್ವಿಜೋ ವಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೪-೩೩-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆಯೂ ಸಹ ಒಂದಾದ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಕಲಾಕೌಶಲ್ಯದಿಂದ ನಾಲ್ಕುನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ ವಿಷಯವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲೂ ಸಹ ತೃಪ್ತೃವಿನ ಶಿಕ್ಷಣದಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಈ ಶಕ್ತಿಯು ಬಂದಿತೆಂದೂ, ಇವರು ತೃಪ್ತೃವಿನ ಶಿಷ್ಯರಾಗಿದ್ದರೆಂಬುದೂ ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸುಧನನ ಅಂಗಿರಸಸ್ಯಾಸನ್ನಿಶ್ಚಾಸ್ತ್ರಯಃ ಪುರಾ |

ಬುಭುರ್ವಿಫಾ ಚ ವಾಚಕೃ ಶಿಷ್ಯಾಸ್ತೃಷ್ಪುಕ್ತ ತೇಽಭವನ್ ||

ಶಿಕ್ಷೆಯಾಗಮಾಸ ತಾಂಸ್ತೃಷ್ಯಾ ಶ್ವಾಪ್ಸ್ಯಂ ಯತೈರ್ಮಃ ಕಿಂಚನ |

ಪರಿನಿಷ್ಕಿತಕರ್ಮಾಣೋ ವಿಶ್ವೇದೇನಾ ಉಸಾರ್ಹಯನ್ ||

ನಿಶ್ಚೇಷಾಂ ತೇ ತತಶ್ಚಕ್ರವಾರ್ಹನಾನ್ಯಾಯುಧಾನಿ ತು |
 ಧೇನುಂ ಸಬರ್ಮಘಾಂ ಚಕ್ರರಮೃತಂ ಸಬರುಚ್ಯತೇ ||
 ಬೃಹಸ್ಪತೇರಥಾಶ್ಚಿಭ್ಯಾಂ ರಥಂ ದಿವ್ಯಂ ತ್ರಿವಂಧುರಂ |
 ಇಂದ್ರಾಯ ಚ ಹರೀ ದೇವಪ್ರಹಿತೇನಾಗ್ನಿನಾಪಿ ಯತ್ ||
 ಏಕಂ ಚಮಸಮಿತ್ಯುಕ್ತೇ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಆಹೇತ್ಯುಥೋ ದಿವಿ |
 ಉಕ್ತ್ವಾ ತತಷ್ಟುಕ್ತಮಸಾನ್ ಯಥೋಕ್ತಂ ತೇನ ಹರ್ಷಿತಾಃ ||
 ತೃಷ್ಣಾ ಚ ಸವಿತಾ ಚೈವ ದೇವದೇವಃ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ||
 ಸರ್ವಾನ್ದೇವಾನ್ ಸಮಾಮಂತ್ರೈ ಅಮೃತತ್ವಂ ದದುಶ್ಚ ತೇ ||
 ತೇಷಾಮಾದ್ಯಾಂತ್ಯಯೋರ್ನಾಮ್ನಾ ದ್ಯುಶ್ಚತೇ ಬಹುವತ್ ಸ್ತವಃ |
 ತೃತೀಯಸವನೇ ತೇಷಾಂ ತೈಸ್ತು ಭಾಗಃ ಪ್ರಕಲ್ಪಿತಃ ||
 ಆಬಿಬತ್ತೋಮುಂದ್ರಶ್ಚ ತೈಸ್ತತ್ತ ಸವನೇ ಸಹ |

(ಬೃ. ದೇ. ೩-೨೩೦ಂದ ೮೯)

ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸುಧನ್ವಪುತ್ರರಾದ ಋಭು, ವಿಭ್ವ, ವಾಜ ಎಂಬ ಮೂವರೂ ಸಹ ತೃಷ್ಣುವಿನ ಶಿಷ್ಯರಾದರು. ಸಕಲಕಲಾಕುಶಲನಾದ ತೃಷ್ಣುವು ಅವರಿಗೂ ಸಹ ಎಲ್ಲಾ ಕಲೆಗಳನ್ನೂ ಕಲಿಸಿದನು. ಆಗ ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ನಿಪುಣರಾದ ವಿಶ್ವೇದೇವರು ಅವರನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟನಾದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಎದುರಿಸಿದರು. ಆಗ ಇವರು ಸಕಲದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಸಹ ಆಯುಧಗಳನ್ನೂ ವಾಹನಗಳನ್ನೂ ನಿರ್ಮಿಸಿದರು. ಅನಂತರ ಅಮೃತದಾಯಿಯಾದ ಧೇನುವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದರು. ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ, ಅಸನತ್ರಯಗಳುಳ್ಳ ರಥಗಳನ್ನೂ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅಶ್ವಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ದೂತನಾಗಿ ಕಳುಹಲ್ಪಟ್ಟ ಅಗ್ನಿಗೆ ಯಥೋಕ್ತವಾದುದನ್ನೂ, ಎಂದರೆ,

ಕಿಮು ಶ್ರೇಷ್ಠಃ ಕಿಂ ಯವಿಷ್ಠೋ ನ ಆಜಗನ್ವಿಮೀಯತೇ ದೂತ್ಯಂ ೧ ಕದ್ಯದೂಚಿಮ |
 ನ ನಿಂದಿಮ ಚಮಸಂ ಯೋ ಮಹಾಕುಲೋರ್ಯಗ್ನೇ ಭ್ರಾತೃಮೃಣ ಇದ್ಯೂತಿಮೂದಿಮ ||
 ಏಕಂ ಚಮಸಂ ಚತುರಃ ಕೃಣೋತನ ತದ್ಯೋ ದೇವಾ ಅಬ್ರುವನ್ನದ್ಯ ಆಗಮಂ |
 ಸೌಧನ್ವನಾ ಯದ್ಯೇವಾ ಕರಿಷ್ಯಥ ಸಾಕಂ ದೇವೈರ್ಯಜ್ಞಿಯಾಸೋ ಭವಿಷ್ಯಥ ||
 ಅಗ್ನಿಂ ದೂತಂ ಪ್ರತಿ ಯದಬ್ರವೀತನಾಶ್ಚಃ ಕರ್ತೋರ್ ರಥ ಉತೇಹ ಕರ್ತೃಃ |
 ಧೇನುಃ ಕರ್ತಾರ್ ಯುವಶಾ ಕರ್ತಾರ್ ದ್ವಾ ತಾನಿ ಭ್ರಾತರನು ವಃ ಕೃತ್ಯೈವಮಸಿ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೬೧-೧ ರಿಂದ ೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವಮೂತನಾಗಿ ಸುಧನ್ವಪುತ್ರರಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಒಂದೇ ಆಗಿರುವ ಚಮಸ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ನಾಲ್ಕನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದರೆ ಆಗ ಅವರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸ ಪಾನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹತೆಯನ್ನು ಅವರು ಪಡೆಯುವರೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಅವರು ನಿಮಗೆ ಇಡೀಂದು ಕೆಲಸಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಅಶ್ವನಿರ್ಮಾಣವಾಗಲಿ, ರಥನಿರ್ಮಾಣವಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಧೇನುನಿರ್ಮಾಣವಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ವೃದ್ಧರಾದ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳನ್ನು ಯುವಕರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದಾಗಲಿ ಇವೆಲ್ಲಾ ನಮ್ಮಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದ್ದು, ಅದರಂತೆಯೇ ಈಗಲೂ ಸಹ

ನಿಮಗೆ ಅಪೇಕ್ಷಿತನಾದುದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮಾಡಿಕೊಡುವೆವು ಎಂದು ಅದನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರು ಎಂಬ ಎಕಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಅಂತಹ ಕುಶಲಕಾರ್ಯದಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಹಾಯವನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಆಗ ತ್ವಷ್ಟೃವೂ ಸವಿ ತ್ವಷ್ಟೂ, ದೇವದೇವನಾದ ಪ್ರಜಾಪತಿಯೂ ಸಕಲದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಕರೆದು ಮುಖ್ಯಗಳಿಗೆ ಅಮೃತತ್ವವು ಲಭಿಸುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರು. ಆಗ (ಅವರನ್ನು ಮೊದಲು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದ್ದ) ಇಂದ್ರನೂ ಸಹ ಅವರೊಂದಿಗೆ ಸೋಮರವನನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದನು ಎಂಬ ಕಥೆಯು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಆಗೋಹ್ಯಂ— ಅತ್ಯಂತತೇಜಸ್ವಿತ್ವಾತ್ ಗುಹಿತುಮತಕ್ಯಂ ಸವಿತಾರ್ | ಅತ್ಯಂತ ತೇಜಸ್ವಿಯಾದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸುಲಭವಾಗಿ ಗೋಚರನಾಗುವ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಈ ವಿಕೇಷಣವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸವಿತ್ಯಪರವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಆದರೆ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ; ಮು. ಸಂ. ೮-೯-೪ನೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೂ, ೧೦-೬೪-೭ಕೆಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೂ ವಿಕೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಸವಿತಾ ಅಮೃತತ್ವಂ ಆಸುವತ್— ಸವಿತ್ಯವು ಅಮೃತತ್ವವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಿತು. ಈ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಮುಕ್ತಿಯ ವಿಕೇಷವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯೆ

ಸವಿತಾ—ಷೂ ಪ್ರೇರಣೇ. ಧಾತು. ಕರ್ತೃಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಡಾಗಮ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತು ವಿಗೆ ಗುಣ, ಆನಾದೇಶ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಎಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಆಸುವತ್—ಷೂ ಪ್ರೇರಣೇ ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಿತ್ವ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ಶಃ (ಮಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವಿಕರಣ. ಸಾವಧಾತುಕಮುಪಿತ್ (ಮಾ. ಸೂ. ೧-೨-೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಐನ್ಯದ್ವಾಂ ಬರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇತಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಅಚಿತ್ತು ಧಾತುಭ್ಯನಾಮ್—**ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಪಾದೇಶ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ರವಯಂತಃ—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ. ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥತೋರುವುದರಿಂದ ಹೇತುಮತಿ ಚಿ (ಮಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣೆಶ್. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಚೋಷ್ವಾತಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವೃದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಗುಣ, ಆನಾದೇಶ. ಲಠರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಕ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶವ್ ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣೆಚಿಗೆ ಗುಣ, ಆನಾದೇಶ. ಶ್ರವಯಂತ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಶವ್, ಲಸಾರ್ವ ಧಾತುಕವು, ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಣೆಚ್ಚಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಐತನ—ಇತ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಲಬ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ತಾದೇಶ. **ತಪ್ತೆ-ನಪ್ತೆನಧನಾಶ್ಚ** (ಮಾ. ಸೂ. ೭-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ತನಾದೇಶ. ತಪಿಗೆ ಲುಶ್. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. **ಅಚಿತ್ತ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ. ಐತನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಮ್ಯೋಗಮಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಮೃದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಸುರಸ್ಯ—ಅಸು ಕ್ಷೇಪಣೆ. ಧಾತು. ಅಸೇರುರನ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿಶ್ಚಾನುದರಿಂದ ಅದ್ಭವದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಕ್ತಣಿಮ್—ಭಕ್ತ ಅದನೇ. ಧಾತು. ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುಪೋರನಾಕೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ. ಸಕಾರನಿಮಿತ್ತವಿರುವುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಕೃಣಿತ—ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಶ್ಚ. ಧಾತು. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ತಸ್—ಫ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಾದೇಶ. ಇದಿತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ ಧಿಸ್ವಿಕ್ಯಣ್ಣೋರಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆಕಾರಾಂತಾದೇಶ. ಉವಿಕರಣ. ಉನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅತೋಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಚಿಃ ಪರಸ್ಮಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪಕ್ಕೆ ಸ್ವಾನಿವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಉ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಭೂ ಪಥಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮುಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ನಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ಣತ್ವ. ಅಂಕಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚತುರ್ವಯಮ್—ವಯವೆಂದರೆ ಅವಯವ. ಚತ್ತಾರೋ ಅವಯವಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಚತುರ್ವಯಃ ತಮ್. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

:0:

ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ

ವಿಷ್ಟ್ವೋ ಶಮೀ ತರಣಿತ್ವೇನ ವಾಘತೋ ಮರ್ತಾಸಃ ಸಂತೋ

ಅಮೃತತ್ವಮಾನಶುಃ |

ಸೌಧನ್ವನಾ ಋಭವಃ ಸೂರಚಕ್ಷಸಃ ಸಂವತ್ಸರೇ ಸಮಪೃಚ್ಛಂತ

ಧೀತಿಭಿಃ || ೪ ||

|| ಪದವಾಃ ||

ವಿಷ್ಣೋ | ಶಮಿಾ | ತರಣಿಂ ತ್ವೇನ | ನಾಘತಃ | ಮರ್ತಾಸಃ | ಸಂತಃ | ಅ-
ಮೃತೃತೃಂ | ಆನತುಃ |

ಸೌಧನ್ವನಾಃ | ಋಭವಃ | ಸೂರಂ ಚಕ್ಷಸಃ | ಸಂವತ್ಸರೇ | ಸಂ | ಅಪ್ಯಚ್ಯಂತ |
ಧೀತಿಂ ಭಿಃ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ನಾಘತಃ | ಋತ್ವಿಜ್ಞಾ ಮೃತೇತ್ | ಆತ್ರ ಚ ಸಮರ್ಥ್ಯಾತ್ಪದ್ವಂತೋ ಲಕ್ಷ್ಮಂತೇ | ಋತ್ವಿಗ್ನಿ-
ರುಪೇತಾ ಋಭವಃ | ಶಮಿಾ | ಕರ್ಮನಾಮೃತೇತ್ | ಯಾಗದಾನಾದೀನಿ ಕರ್ಮಾಣ್ಯನ್ಯಾನ್ಯೈಶ್ಯೇಕಂ
ಚಮಸಂ ಚತುರಸ್ಕೃಣೋತನ | ಋ. ೧-೧೬-೨ | ಇತ್ಯಾದಿನಾ ದೇವೈರುಕ್ತಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ತರಣಿತ್ವೇನ |
ತರಣಿರಿತಿ ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಮ | ಕ್ಷಿಪ್ರತ್ವೇನ ಶೈಘ್ರೋಣ ವಿಷ್ಣೋ | ಯದ್ಯಶ್ಯೇತತ್ಕರ್ಮನಾಮ ತಥಾಪ್ಯತ್ರ
ಶ್ರಿಯಾಪರಂ ನ್ಯಾಪ್ಯ ಕೃತ್ವೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂ ಕರ್ಮಾಣಿ ಕೃತ್ವಾ ಮರ್ತಾಸೋ ಮನುಷ್ಯಾ ಅಸಿ ಸಂತೋಽ-
ಮೃತತ್ವಂ ದೇವತ್ವಮಾನತುಃ | ಆನತಿರೇ | ಕೃತ್ವೇ ಕರ್ಮಭಿಲೇಭಿರೇ | ದೇವತ್ವಂ ಸ್ವಾಪ್ಯ ಚ ಸೌಧನ್ವನಾಃ
ಸುಧನ್ವನಃ ಪುತ್ರಾಃ ಸೂರಚಕ್ಷಸಃ ಸೂರ್ಯಸಮಾನಪ್ರಕಾಶಾಃ ಸೂರ್ಯಸದೃಶಜ್ಞಾನಾ ವಾ ತೇ ಋಭವಃ
ಸಂವತ್ಸರೇ ಸಂವತ್ಸರಾವಯವಭೂತೇ ವಸಂತಾದಿಕಾಲೇಽನುಷ್ಯೇಯೈರ್ಭೀತಿಭಿರಗ್ನಿಷ್ಠೋಮಾದಿಕರ್ಮಭಿಃ
ಸಮಪ್ಯಚ್ಯಂತ | ಸಂಯುಕ್ತಾ ಅಭವನ್ | ಹನಿರ್ಭಾಗಾರ್ಹಾ ಬಭೂವುರೈತ್ಯರ್ಥಃ | ಆತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ |
ಕೃತ್ವಾ ಕರ್ಮಾಣಿ ಕ್ಷಿಪ್ರತ್ವೇನ ವೋಧಾರೋ ಮೇಧಾವಿನೋ ವಾ ಮರ್ತಾಸಃ ಸಂತೋಽಮೃತತ್ವಮಾನ-
ತಿರೇ ಸೌಧನ್ವನಾ ಋಭವಃ ಸೂರಜ್ಞಾನಾ ವಾ ಸೂರಪ್ರಜ್ಞಾ ವಾ ಸಂವತ್ಸರೇ ಸಮಪ್ಯಚ್ಯಂತ ಧೀತಿಃ
ಕರ್ಮಭಿರ್ಭುರ್ವಿಧ್ಯಾ ವಾಚ ಇತಿ ಸುಧನ್ವನ ಅಂಗಿರಸಸ್ಯ ತ್ರಯಃ ಪುತ್ರಾ ಬಭೂವುಃ | ನಿ. ೧೧-೧೬ |
ಇತಿ || ವಿಷ್ಣೋ | ವಿಷ್ಣು ನ್ಯಾಪ್ತೌ | ಸ್ವಾಪ್ಯಾಪ್ತೌ ವಯುಕ್ತ | ಸಾ. ೭-೧-೪೯ | ಕ್ವಾಪ್ಯಪ್ತೌ ತ್ರಯಸ್ಯ ಈಕಾ-
ರಾಂತಾದೇಶಃ | ಶಮಿಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ತಸೋ ಲುಕ್ | ಆನತುಃ | ಆತನಿ ನ್ಯಾಪ್ತೌ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ
ಪರಸ್ಪೃಶದಂ | ಅತೋಽತೇಶ್ಯೇತ್ಯರ್ಥಾಸಾದುತ್ಪರಸ್ಯ ನುಡಾಗಮಃ | ಅಪ್ಯಚ್ಯಂತ | ಪೃಚೀ ಸಂಪರ್ಕೇ |
ಕರ್ಮಣಿ ಲಜ್ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ

ನಾಘತಃ—ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳೂಡಗೂಡಿಬ ಋಭುಗಳು | ಶಮೀ—ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ತರಣಿ-
ತ್ವೇನ—ಆತಿಶಯವಾಗಿ | ವಿಷ್ಣೋ—ನರವರನಿ | ಮರ್ತಾಸಃ—(ಮರ್ತ್ಯರಾದ) ಮನುಷ್ಯರಾಗಿ | ಸಂತಃ—

ಇದ್ದರೂ ಕೂಡ | ಅಮೃತತ್ವಂ—ಮರಣರಹಿತವಾದ ದೇವತ್ವವನ್ನು | ಅನತುಃ—(ತಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ) ಪಡೆದರು (ಅನಂತರ) | ಸೌಧನ್ಯನಾಃ—ಸುಧನ್ಯವುತ್ರರೂ | ಸೂರಚಕ್ರವಃ—ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವರೂ ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರೂ ಆದ | ಋಭವಃ—ಆ ಋಭುಗಳು | ಸಂವತ್ಸರೇ—ಸಂವತ್ಸರದ ಅವಯವಗಳಾದ ವಸಂತಾದಿ ಮತುಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ (ಅನುಷ್ಠಿಸಬೇಕಾದ) | ಧೀತಿಭಿಃ—ಅಗ್ನಿಷ್ಠೋಮಾದಿ ಕರ್ಮಗಳೊಡನೆ | ಸಮಪ್ಯಚ್ಯಂತೆ—ಒಂದಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡರು. (ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯರಾದರು) ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮುಕ್ತಿಕ್ಕೂ ಗಳೊಡಗೂಡಿಕೊಂಡು ಋಭುಗಳು ಯೂಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆತಿಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸಿ ಮಾನವರಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಮರಣರಹಿತವಾದ ದೇವತ್ವವನ್ನು ತಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಪಡೆದರು. ಅನಂತರ ಸುಧನ್ಯವುತ್ರರೂ, ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವರೂ ಆದ ಆ ಋಭುಗಳು ಸಂವತ್ಸರದ ಅವಯವಗಳಾದ ವಸಂತಾದಿ ಮತುಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಷ್ಠಿಸಬೇಕಾದ ಅಗ್ನಿಷ್ಠೋಮಾದಿ ಕರ್ಮಗಳೊಡನೆ ಒಂದಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರಮಾಡಲು ಅರ್ಹರಾದರು.

English Translation

Associated with the priests, and quickly performing the holy rites, they, being yet mortals, acquired immortality, and the sons of Sudhanwan, the Ribhus, brilliant as the sun, became connected with the ceremonies (appropriated to the different seasons) of the year.

• ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಮುಕ್ತಿಗೆ ನಿರುಕ್ತವು ಈ ರೀತಿಯಿದೆ.

ಕೃತ್ವಾ ಕರ್ಮಾಣಿ ಕ್ಷಿಪ್ರತ್ವೇನ ವೋಧಾರೋ ಮೇಧಾವಿನೋ ವಾ ಮರ್ತಾಸಃ ಸಂತೋ ಅಮೃತತ್ವಮಾನಶಿರೇ ಸೌಧನ್ಯನಾ ಋಭವಃ ಸೂರಶ್ಯಾನಾ ಸೂರಪ್ರಜ್ಞಾ ವಾ ಸಂವತ್ಸರೇ ಸಮಪ್ಯಚ್ಯಂತೆ ಧೀತಿಭಿಃ ಕರ್ಮಭಿಃ | (೧-೧೧-೧೬) .

ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನರೂ ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವರೂ ಆದ ಋಭುಗಳು ತಮ್ಮ ತಪಃಕರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ ಇತರ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ಸಹ ಮಾನವರಾದರೂ ಅಮೃತತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದರು. ಮತ್ತು ಸಂವತ್ಸರದ ಅವಯವಗಳಾದ ವಸಂತಾದಿ ಮತುಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಷ್ಠಿಸಬೇಕಾದ ಅಗ್ನಿಷ್ಠೋಮಾದಿ ಕರ್ಮಗಳೊಂದಿಗೆ ಒಂದಾದರು ಎಂದರೆ ಸಕಲ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹವಿಸ್ಸಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹತೆಯನ್ನು ಪಡೆವರು ಎಂದಿದೆ.

ವಾಘತಃ - ಈ ಶಬ್ದವು ಮುಕ್ತಿಪ್ರಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (೧-೨-೧೯) ಸಾಯಣರು ಋತ್ವಿಜ್ಞಾನುತರ್ ಅತ್ರ ಚಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾರ್ಥ ತದ್ವಂತೋ ಲಕ್ಷ್ಯಂತೇ | ಋತ್ವಿಗ್ನಿರುಪೇತಾ ಋಭವಃ | ಋತ್ವಿಜ್ಞಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿಕ್ಕೂ ಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವ ಋಭುಗಳು ಎಂದರ್ಥವೆಂದು

ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ವೋಧಾರೋ ಮೇಧಾವಿನೋ ವಾ ಎಂದಿದೆ. ವೋಧಾರಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಮರ್ಗಾ ಚಾರ್ಯರು ಯಜ್ಞಸ್ಯಾನುಷ್ಠಾತಾರಃ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಮಾಡುವವರು ಅಥವಾ ಮೇಧಾವಿನಃ ನ ದ್ಯುಮೇಧಾವಿನಃ ಸಂವತ್ಸರೇಣ ಸಕಲಂ ಕರ್ಮ ಸಮಾಪಯಿತುಂ ಶಕ್ತ್ಯಾಃ | ಒಂದು ಸಂವತ್ಸರದಲ್ಲಿಯೇ ಸಕಲ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರು ಎಂದರ್ಥವೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಷ್ಟೀತಿ—ಈ ಶಬ್ದವು ೨೬ ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೧). ಅದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಟೀತಿ ನ ಕರ್ಮನಾಮ | ಶವೀತೈನೇನ ಪಾನರಕ್ತೈಪ್ರಸಂಗಾತ್ | ಕಿಂ ತರ್ಹಿ | ವಿಷೇರ್ವ್ಯಾಪ್ತೈರ್ಭಸ್ಯ ಕ್ರಿಯಾಶಬ್ದೋದ್ರಯಂ ವಿಷ್ಟೀತಿ | ವಿಷ್ಟ್ಯಾ ವ್ಯಾಪ್ತ್ಯಾ | ಕೃತ್ಯಾ ಇತ್ಯೈರ್ಭಃ | ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಇಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಕರ್ಮನಾಚಕವಾದ ಶವೀ ಎಂದು ಪುನರುಕ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತೈರ್ಭವ್ಯು ವಿಷ್ ಧಾತುವಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ನೆರವೇರಿಸಿ ಎಂದರ್ಥವೆಂದು ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಶವೀ—ಈ ಪದವೂ ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೧) ಯಾಗದಾನಾದೀನಿ ಕರ್ಮಣಿ | ಅನ್ಯಾನ್ಯಸಿ “ ಏಕಂ ಚಮಸಂ ಚತುರಃ ಕೈಣೋತನ ” (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೧-೨) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ದೇವೈರುಕ್ತಾನಿ ಕರ್ಮಣಿ | ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮವೆಂದರೆ ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳು ಮತ್ತು “ ಒಂದು ಚಮಸವನ್ನು ನಾಲೈಗಿ ಮಾಡಿ ” ಎಂದಿವೇ ಮುಂತಾದ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿತವಾದ ಕರ್ಮಗಳೆಂದರ್ಥ.

ಸೂರಚಕ್ಷಸಃ—ಸೂರೈಸಮಾನಪ್ರಕಾಶಾಃ ಸೂರೈಸವೈಶಜ್ಞಾನಾ ವಾ | ಸೂರೈನಿ ಸಮಾನವಾದ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವರು ಅಥವಾ ಸೂರೈನಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರು ಎಂದರ್ಥ. ಋಭು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉರು ಭಾಸಮಾನೋ ಮೇಧಾವೀ ವಾ | ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನು ಅಥವಾ ಮೇಧಾವಿಯೆಂದರ್ಥವುಂಟು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ತ್ರೈಮಗ್ನ ಋಭುರಾಕೇ ನಮಸ್ಯ ೧ ಸ್ತ್ರೈಂ ವಾಚಸ್ಯ ಪ್ತುಮತೋ ರಾಯಿ ಈತಿಷೇ |
(ಋ. ಸಂ. ೨-೧-೧೦)

ಎಂಬ ಪುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಋಭು ಶಬ್ದವು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಮೇಲಿನ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಪುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸೂರಚಕ್ಷಸಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಋಭುಗಳ ಈ ವಿಶೇಷಗುಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಧೀತಿಭಿಃ—ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿಕರ್ಮಭಿಃ | ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿ ಕರ್ಮಗಳೊಡನೆ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಧೀತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮ, ಪ್ರಜ್ಞಾ ಎಂಬ ಎರಡು ಅರ್ಥವೂ ಉಂಟು. ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಳಿನಾಮಗಳಲ್ಲೂ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೮) ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಕರ್ಮ, ಪ್ರಜ್ಞೆ ಎಂದೆರಡರ್ಥಗಳೂ ಇರತಕ್ಕ ಎರಡು ಪುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಉಪಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪಾರಾವತೆಕ್ಷೀಮವಸೇ ಸುವೃಕ್ತಿಭಿಃ ಸರಸ್ವತೀಮಾ ವಿವಾಸೇಮ ಧೀತಿಭಿಃ |
(ಋ. ಸಂ. ೬-೬೧-೨)

ಎಂಬ ಪುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಧೀತಿಭಿಃ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಭಿಃ ಎಂದೂ, ಋತಸ್ಯ ಹಿ ತುರುಧಃ ಸಂತಿ ಪೂರ್ವೀ ರ್ಬುತಸ್ಯ ಧೀತಿವೃಜಿನಾನಿ ಹಂತಿ |
(ಋ. ಸಂ. ೪-೨೫-೮)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಕ್ಷಾ ಎಂದೂ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಾರದು. ಸ್ತುತಿಯೆಂಬ ಅರ್ಥವಲ್ಲೂ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ಸಮಪ್ರಚ್ಯಂತೆ—ಸಂಯುಕ್ತಾ ಅಭವನ್ | ಹವಿರ್ಭಾಗಾರ್ಹಾ ಬಭೂವುಃ | ಕರ್ಮಗಳೊಂದಿಗೆ ಐಕ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆದರು ಎಂದರೆ ಹವಿಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹತೆಯನ್ನು ಪಡೆದರು ಎಂದರ್ಥ.

ಃ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವಿಷ್ಟೀ—ವಿಷ್ಲ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ಸಮಾನಕರ್ತೃಕಯೋಃ ಪೂರ್ವ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತೌ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ವಾತ್ವಾದಿಯಕ್ಷ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಕಾರ ಅಂತಾದೇಶ. ಪ್ಪುತ್ವದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಟಿಕಾರಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮರ್ತಾಸಃ—ಜಸ ಪರವಾದಾಗ ಆಜ್ಞ ಸೇರಿಸುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸುಕಾಗಮ.

ಶಮೀ—ಇದಕ್ಕೆ ಶಸ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸ್ವಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್.

ಅನಶುಃ—ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಸಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಆದಿಶೇಷ. ಅಶೋತೇಕ್ಷ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಧಾತುವಿನ ಅಚಿಗೆ ನುಡಾಗಮ. ಅತ ಅದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಅನಶುಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪ್ರಚ್ಯಂತೆ—ಪೃಚೇ ಸಂಪರ್ಕೇ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧಾವಕರ್ಮಣೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದವನ್ನು ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರೋಂಠೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ ಯಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯಕ್. ಕಿತ್ತಾದುವೆಂಬ ಲಘೋಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತೋಗುಣೇ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರರೂಪ ಏಕಾದೇಶ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅಪ್ರಚ್ಯಂತೆ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ತಿಜ್ಞ ತಿಜಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಕ್ಷೇತ್ರಮಿವ ವಿ ಮಮುಸ್ತೇಜನೇನ ಏಕಂ ಪಾತ್ರಮ್ಯುಭಯೋ
ಜೀಹಮಾನಂ |

ಉಪಸ್ತುತಾ ಉಪಮಂ ನಾಧಮಾನಾ ಅಮರ್ತ್ಯೇಷು ಶ್ರವ
ಇಚ್ಛಮಾನಾಃ || ೫ ||

ದಶಾಕ್ಷಃ

ಕ್ಷೇತ್ರಂ ಇವ | ವಿ | ಮಮುಃ | ತೇಜನೇನ | ಏಕಂ | ಪಾತ್ರಂ | ಯುಭವೇ |
ಜೀಹಮಾನಂ |

ಉಪ ಸ್ತುತಾಃ | ಉಪಮಂ | ನಾಧಮಾನಾಃ | ಅಮರ್ತ್ಯೇಷು | ಶ್ರವಃ |
ಇಚ್ಛಮಾನಾಃ | || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಉಪಸ್ತುತಾಃ ಸಮಿಪಸ್ತ್ಯೈರ್ಬುಧೈಃ ಸ್ತುತಾ ಬುಧವೋ ಜೀಹಮಾನಂ ಹೋಮಕ್ರಿಯಾಂ ಪ್ರತಿ ಪ್ರಯತ್ನಮಾನಮೇಕಮಸಹಾಯಂ ಪಾತ್ರಂ ಪಾನಸಾಧನಂ ತೃಷ್ಣಾ ನಿರ್ಮಿತಂ ಚಮಸಂ ಮಾನದಂದೇನ ಕ್ಷೇತ್ರಮಿವ ಭೂಮಿಮಿವ ತೇಜನೇನ ತೀಕ್ಷ್ಣೇನ ಕಶ್ಚೇನ ಚಮಸಚತುಷ್ಟಯರೂಪೇಣ ಕರ್ತುಂ ವಿ ಮಮುಃ | ವಿಶೇಷೇಣ ಮಾನಂ ಕೃತವಂತಃ | ಕಿಮಿಚ್ಛಂತಃ | ಉಪಮಂ ಸರ್ವೇಷಾಮುಪವಗನಧೂತಂ ಪ್ರಕಶ್ತಂ ಸೋಮಲಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ನಾಧಮಾನಾ ಯಾಚಮಾನಾಃ | ಏತದೇವ ವಿವೃಣೋತಿ | ಅಮರ್ತ್ಯೇಷು ಮರಣರೂಪೇಷು ದೇವೇಷು ಮಧ್ಯೇ ತ್ರಯೋ ಹವಿರ್ಬಕ್ಷಣಮನ್ನಮಿಚ್ಛಮಾನಾ ಇಚ್ಛಂತಃ | ದೇವೈಃ ಸಹ ಸೋಮಪಾನಂ ಕಾಮಯಮಾನಾಸ್ತಲ್ಲಾ ಭಾಯು ಚತುರಕ್ಷಮಸಾನಕಾರ್ಪುರಿಕೈರ್ಭಃ || ಮಮುಃ | ಮಾರ್ಜ ಮಾನೇ ಶಬ್ದೇ ಚ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಪೃಶದಂ | ತೇಜನೇನ | ಅಹೋಪ್ರಗೃಹ್ಯಸ್ಯಾನುನಾಸಿಕಃ | ಸಾ ೮. ೪. ೫೩ | ಇತ್ಯನವಸಾನೇ ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾಕಾರಸ್ಯಾನುನಾಸಿಕ್ಯಂ | ಅಥಾ ಅಕ್ಷಾದಿತ್ಯಾಕ್ತೃಕ್ಯತಿಭಾವಃ | ಜೀಹಮಾನಂ | ನೇಹ್ಯ ಜೀಹ್ಯ ವಾಹ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನೇ | ಭಾವಾದಿಕಃ | ಅನದಾತ್ಯೇಶ್ವಾದಾತ್ಯನೇಪದಂ | ಉಪಸ್ತುತಾಃ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ಯಂ | ಉಪಮಂ | ಮಾರ್ಜ ಮಾನೇ | ಅತಶ್ಚೋಪಸರ್ಗ ಇತಿ ಕಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಇಚ್ಛಮಾನಾಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಯನೇಪದಂ ||

| ಪ್ರತಿಪರ್ಥ |

ಉಪಮಂ . (ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ) ಮಾದರಿಯಾಗಿ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಮತ್ತು ಸೋಮರಸರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು | ನಾಥಮಾನಾಃ—ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವವರಾಗಿಯೂ | ಅಮತ್ಯೇಷು—ಮರಣರಹಿತರಾದ ದೇವತೆಗಳ ನಡುವೆ | ಶ್ರವಣ-ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ ಅನ್ನವನ್ನು | ಇಚ್ಛಮಾನಾಃ—ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರಾಗಿಯೂ ಆಗಿ | ಉಪಸ್ತುತಾಃ—(ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದ ಮುಷ್ಠಿಗಳಿಂದ) ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ | ಋಭವಃ—ಮುಭುಗಳು | ಜೇಹಮಾನಂ—(ಹೋಮಕರ್ಮದಲ್ಲಿ) ಉದ್ಯುಕ್ತವಾದುದೂ | ಏಕಂ—ಒಂದೇ ಒಂದಾಗಿ ಇರುವುದೂ | ಪಾತ್ರಂ—(ತ್ವಷ್ಟೃನಿರ್ಮಿತವಾದುದೂ ಆದ) ಚಮಸಪಾತ್ರೆಯನ್ನು | ಷ್ವೇತ್ರವಿಮ—(ಅಳಿಯುವ ಕೋಲಿನಿಂದ) ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಳತೆಮಾಡಿ ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ | ತೇಜನೇನ—ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಶಸ್ತ್ರದಿಂದ | ವಿ ಮಮುಃ—ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅಳತೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಹಂಚಿಕೊಂಡರು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮಾದರಿಯಾಗಿ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುದೂ ಮತ್ತು ಸೋಮರಸರೂಪವಾದುದೂ ಆದ ಅನ್ನವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವವರಾಗಿಯೂ, ಮರಣರಹಿತರಾದದೇವತೆಗಳ ನಡುವೆ ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ ಅನ್ನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರಾಗಿಯೂ ಆಗಿ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದ ಮುಷ್ಠಿಗಳಿಂದ ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮುಭುಗಳು ಹೋಮಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಉದ್ಯುಕ್ತವಾದುದೂ, ಒಂದೇ ಒಂದಾಗಿ ಇರುವುದೂ, ತ್ವಷ್ಟೃನಿರ್ಮಿತವಾದುದೂ ಆದ ಚಮಸಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಅಳಿಯುವಕೋಲಿನಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಳತೆಮಾಡಿಹಂಚಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಶಸ್ತ್ರದಿಂದ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅಳತೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಹಂಚಿಕೊಂಡರು. (ನಾಲ್ಕು ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು)

English Translation

Lauded by the bystanders, the Ribbus, with a sharp weapon, meted out the single sacrificial ladle, like a field (measured by a rod), soliciting the best (libations), and desiring (to participate of) sacrificial food amongst the gods.

ನಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಜೇಹಮಾನಂ—ಜೇಹತೇ ಎಂಬ ಪದವು ೧೨೨ ಗತಿಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೨-೯) ಪ್ರಯತ್ನಪಡು, ಉದ್ಯವಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಜೇಹ್ಯ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಶಿರೋ ಅಪಶ್ಯಂ ಪಥಿಭಿಃ ಸುಗೇಛಿರರೇಣಾಭಿರ್ಜೇಹಮಾನಂ ಪತತ್ತಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೬೩-೬)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸು ಎಂಬರ್ಥವೂ,

ಅಸ್ಯ ಶುಷ್ಕಾಸೋ ದದ್ಯಶಾನಪನೇರ್ಜೇಹಮಾನಸ್ಯ ಸ್ಯನಯನ್ನಿಯುದ್ಧಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೩-೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಗಮನಾರ್ಥದಲ್ಲೂ, ಎಂದರೆ ದೇವಾನ್ ಪ್ರತಿ ಗಚ್ಛತಃ ಎಂದೂ,

ಯೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವಕ್ತೌ ಜೇಹಮಾನಾ ಹೋಶ್ರಾವಿದಃ ಸ್ತೋಮತಪ್ಪಾಸೋ ಅರ್ಕೈಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೫-೯)

ಈ ಸ್ತಳದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ ಎಂಬರ್ಥವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುತ್ಕಟವಾದ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸತತವಾಗಿ ಹೋಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಉದ್ಯಕ್ತವಾದುದು ಎಂದು ಚಮಸಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಉಪಮಂ ನಾಧಮಾನಾಃ—ಉಪಮಂ ಸರ್ವೇಷಾಮುಪಮಾನಭೂತಂ ಪ್ರಶಸ್ತಂ ಸೋಮಲಕ್ಷಣಮನ್ಯಂ ಯಾಚಮಾನಾಃ | ಅನ್ಯಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಮಾವರಿಯಾದುದೂ, ಸೋಮರೂಪವಾದುದೂ ಆದ ಅನ್ಯವನ್ನು ಎಂದು ಉಪಮೆ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಾದರಿ ಯೆಂದರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ತಂದಸ್ತಾವಿಗಳು ಉಪಮೆ ಇತ್ಯಂತಿಕನಾಮ | ನಾಭಿಯಿರ್ಗಾಂಧ್ಯರ್ಥಃ | ಸನ್ನಿ ಕೃಷ್ಯಶ್ಚಂ ಪ್ರಾರ್ಥಯಮಾನಾಃ | ದೇವೇಷ್ಯಂತರ್ಗತಿ ಮಿಚ್ಛಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಉಪಮಶಬ್ದವು ಅಂತಿಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯವನ್ನು ಯಾಚಿಸುವವರಾಗಿ ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತರಾಗಲು ಯಾಚಿಸುವವರಾಗಿ ಎಂದು ಉಪಮೆ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಮೀಪ್ಯನೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ತೇಜನೇನ—ತೀಕ್ಷ್ಣೇನ ಶಸ್ತ್ರೇಣ ಚಮಸಚಿತುಷ್ಯಯರೂಪವಾಃ ಎಂದು ತೇಜನೇನ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಸಾಯಣರು ಚಮಸಚಿತುಷ್ಯಯರೂಪವಾದ ಶಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ತಂದಸ್ತಾವಿಗಳೂ ಸಹ ಮೊದಲು ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ತೇಜನೇನ | ತಿಜ ನಿಶಾನೇ | ನಿಶಿತೇನ ವ್ಯಥನೇನ | ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಶಸ್ತ್ರದಿಂದ ಎಂದು ಮೊದಲು ಹೇಳಿ ಅಂತರ ತೇಜನಶಬ್ದಃ ತೇಜಃ ಪರಿಯಾಯಃ | ಸ್ತೇನ ತೇಜಸಾ ತೇಜನ ಶಬ್ದವು ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ಪರಿಯಾಯಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತಮ್ಮ ಸ್ತತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

||ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಮುಃ—ಮಾಜ್ ಮಾನೇ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು. ಜಾತ್ವಾದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫)—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. **ಪರಸ್ಮೈಪದಮಾನಾಂ—**ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಿಗೆ ಉನಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. **ಅತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚಿ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಹ್ರಸ್ವಃ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಧಾತಸ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತೇಜನೇನ—ತಿಜ ನಿಶಾನೇ. ಧಾತು. ನಿಶಾನವೆಂದರೆ ತೀಕ್ಷ್ಣೀಕರಣವು. ಲ್ಯುಟ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುಪೋರನಾಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ. ತನ್ಮವಿತ್ತಮಗಾ ಧಾತುವಿನ ಲಘಿಪಫೆಗೆ ಗುಣ. **ಉತಿ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ಪರ ಒರುತ್ತದೆ. ತ್ವಯಿಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ **ಅನೋಽಪ್ರೈಗ್ಯಹ್ಯಸ್ಯಾನುನಾಸಿಕಃ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೫೬)

ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನವಾನದಲ್ಲಿ (ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ) ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕತ್ವ. ಈಷಾ ಅಕ್ಷಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೇಹವಾನಮ್—ವೇಹ್ಯ ಜೇಹ್ಯ ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನೇ. ಧಾತು. ಭ್ರಾೃದಿ. ಅನುದಾತ್ತೀತ್ತಾನುದರಿಂದ **ಅನುದಾತ್ತಜಿಹುತ ಆತ್ಮನೇಪದಮ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. **ಆನೇ ಮುಕ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಳಕ್ಕೆ ಮುಕಾಗಮ. ಶಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಉಪಸ್ತೃತಾಃ—ಪ್ಸೃಷ್ ಸ್ತೃಷೌ. ಧಾತು. ನಿಷ್ಠಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨)— ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಉಪ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಪಮಮ್—ಮಾಙ್ ಮಾನೇ. ಧಾತು. ಆತಶ್ಲೋಪಸರ್ಗೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಆತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. **ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಾಥಮಾನಾಃ—ನಾಥ್ಯ ಯಾಜ್ಞಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಂಗಳೆ ಮುಕಾಗಮ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಮತ್ಯೇಷು—ನ ಮತ್ಯಾಃ ಅಮತ್ಯಾಃ ತೇಷು. ತತ್ಪುರುಷೇತುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯಯಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಚ್ಛಮಾನಾಃ—ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಮ್ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ಕಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವಿಕರಣ. **ಇಷುಗೆನಿಯಮಾಂ ಛಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಭಾದೇಶ. ವಿಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಆ ಮನೀಷಾಮಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯ ನೃಭ್ಯಃ ಸ್ತುಚೇವ ಘೃತಂ ಜುಹ-
ವಾಮ ವಿದ್ಮನಾ ।

ತರಣಿತ್ವಾ ಯೇ ಪಿತುರಸ್ಯ ಸಶ್ಚಿರ ಋಭವೋ ವಾಜಮರುಹ-
ದ್ವಿವೋ ರಜಃ ॥ ೬ ॥

೧.೮೦ ತಃ

ಆ । ಮನೀಷಾಂ । ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯ । ನೃಭ್ಯಃ । ಸ್ತುಚಾಽ ಇವ । ಘೃತಂ ।
ಜುಹವಾಮು । ವಿದ್ಮನಾ ।

ತರಣಿತ್ವಾ । ಯೇ । ಪಿತುಃ । ಅಸ್ಯ । ಸಶ್ಚಿರೇ । ಋಭವಃ । ವಾಜಂ ।
ಅರುಹನ್ । ದಿನಃ । ರಜಃ ॥ ೬ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯಾಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಸ್ಯ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿಭ್ಯೋ ನೃಭ್ಯೋ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನೇತ್ವಥ್ಯ
ಋಭುಭ್ಯಃ । ಋಭವೋ ಹಿ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನೇಕಾರಃ । ತೇನ ಹಿ ದೇವತ್ವಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ । ಯದ್ವಾ । ಅಂತ-
ರಿಕ್ಷಸ್ಯ ಲೋಕಸ್ಯ ನೇತ್ವಥ್ಯಃ । ಮಧ್ಯಮೇ ಸ್ಥಾನೇ ಹ್ಯೇತೇ ಪತ್ಯಂತೇ । ಶಾಪ್ತಕೇಭ್ಯಃ ಸ್ತುಚೇವ ಯಥಾ
ಸ್ತುಚಾ ಜುಹ್ಯಾ ಘೃತಂ ಕ್ಷರಣಶೀಲಾಷ್ಯೋಪೇತಂ ಹವಿರಾ ಜುಹವಾಮು । ಮಯೋದಾಯಾಮಾಕಾರಃ ।
ಯಥಾಶಾಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರಯಚ್ಛಾಮು । ಏವಮೇವ ಮನೀಷಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ವಿದ್ಮನಾ ವೇದನೇನ ಜ್ಞಾನೇನ ಕುರ್ಮ
ಇತಿ ಶೇಷಃ । ಅಪಿ ಚ ಯೇ ಋಭವಃ ಪಿತುಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತಃ ಪಾಲಕಸ್ಯಾಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ತರಣಿತ್ವಾ
ತರಣಿತ್ವಾನಿ ತರಣಕೌಶಲಾನಿ ಸಶ್ಚಿರೇ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಭೂತಾಃ ಸಂತಃ ಪ್ರಾಪ್ತುಃ । ತದುಕ್ತಂ । ಅದಿತ್ಯರಕ್ತ-
ಯೋಽಪ್ಯಭವ ಉಚ್ಯಂತ ಇತಿ । ತೇ ಋಭವೋ ದಿವೋ ರಜಃ । ರಜಃಕಬ್ಧೋ ಲೋಕನಾಟೀ ।
ದ್ಯೋತಮಾನಸ್ಯ ಸ್ವರ್ಗಾಽಪ್ಯಸ್ಯ ಲೋಕಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನಂ ವಾಜಂ ಸೋಮಲಕ್ಷಣಮನ್ನಮರುಹನ್ ।
ಯಾಗದಾನಾದಿಭಿಃ ಕರ್ಮಧರನ್ನೈಕ್ಯಕ್ಕೆ ದೇವೋಕ್ತೈಕ್ಯಮಸಚತುಷ್ಟಯೇಶರಣಾದಿಕ್ಯಃ ಪ್ರಾಪ್ತುವನ್ ॥
ಸ್ತುಚೇವ । ಸಾನೇಕಾಚಿ ಇತಿ ವಿಧಕ್ತೇರುದಾತ್ರತ್ವಂ । ಜುಹವಾಮು । ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ । ಲೋಹ್ಯಾ-
ದಾತ್ರಮಸ್ಯ ಸಿಚ್ಛೇತ್ಯಾಡಾಗಮಃ । ವಿದ್ಮನಾ । ಏವ ಜ್ಞಾನೇ । ಔದಾದಿಕೋ ಮನಿಃ । ನ ಸಂಯೋಗಾ-

ದ್ವಮಂತಾದಿತ್ಯೋಲ್ಲಾಸಾಭಾವಃ | ತರಣೇತ್ಯಾ | ತ್ವಂ ಪ್ಲವನತರಣಯೋಃ | ಅರ್ಹಸ್ಯದ್ಧಧಮ್ಯಶ್ಯವಿತ್ಯೈಭ್ಯೋಽ-
ನಿರಿತಿ ಕರ್ತಯನ್ವಿನಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತಸ್ಯೋ ಭಾವಸ್ತರಣೇತ್ಯಂ ಶೇಶ್ಯಂದಸಿ ಋತುಲಮಿತಿ ಶೇಲೋರ್ಹಪಃ | ಸಶ್ಚಿರೇ |
ಗ್ನುಸ್ತ ಪ್ಲವ ಗತಾವಿತ್ಯತ್ರ ಸಶ್ಚಿಮಸ್ಯೇಕೇ ಪಠಂತಿ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ | ದ್ವಿವರ್ಚನಪ್ರಕರಣೇ
ಭಂದಸಿ ವೇತಿ ವಕ್ರವ್ಯಮಿತಿ ವಚನಾದ್ವಿವರ್ಚನಾಭಾವಃ | ಇರೀಚೆಶ್ಚಿತ್ತ್ವಾದಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ |
ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮಿತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿವೇಧಃ | ಅರುಹನ್ | ರುಹ ಬೀಜಜನ್ಮನಿ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಚ |
ಲುಹಃ ಕೃಮ್ಯದ್ವರುಹಿಭ್ಯಶ್ಚಂದಸೀತಿ ಚ್ಚ್ಲೇರಜಾದೇಶಃ | ದಿವಃ | ಊಡಿದಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಭಕ್ತೀರೂಪಾ-
ತ್ತತ್ವಂ | ರಜಃ | ರಂಜ ರಾಗೇ | ರಜಂತ್ಯಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ರಜೋ ಲೋಕಃ | ತದುಕ್ತಂ | ಲೋಕಾ ರಜಂತು-
ಚ್ಯಂತೇ | ನಿ. ೪-೧೯ | ಇತಿ | ಔಷಾದಿಕೋಽಧಿಕರಣೇಽಸುನ್ | ರಜಕರಜನರಜಸೂಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ
ನಲೋಪಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲಗುತಿ ಷಷ್ಠ್ಯಾ ಲುಕ್ ||

ಶ್ರುತಿಪಠಾರ್ಥ

ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯ—ಅಂತರಕ್ಷ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರೂ | ನೈಭ್ಯಃ—ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ನೇತೃಗಳೂ ಆದ ಋಭುಗಳಿಗೆ
ಆಧವಾ ಅಂತರಕ್ಷ ಲೋಕಕ್ಕೆ ನೇತೃಗಳಾದ ಋಭುಗಳಿಗೆ | ಸ್ತುಚೇಮ—ಸಾಟುಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವಂತೆಯೇ |
ಘೃತೇ—ಪ್ರವಿಸುವ ಅಜ್ಜುದೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು | ಆ ಜುಹವಾಮು—ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸುವೆವು
(ಆದರಂತೆಯೇ) | ಮನೀಷಾಂ—ಸ್ತುತಿಯನ್ನೂ ಸಹ | ವಿದ್ವನಾ—ಜ್ಞಾನದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ (ಅರ್ಪಿಸುವೆವು) |
ಯೇ ಋಭವಃ—ಯಾವ ಋಭುಗಳು | ಪಿತುಃ ಸಕಲಜಗತ್ತಿಗೂ ಪಾಲಕನಾದ | ಅಸ್ಯ—ಈ ಸೂರ್ಯನ |
ತರಣೇತ್ಯಾ—ವೇಗಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು | ಸಶ್ಚಿರೇ—(ಸೂರ್ಯ ರಶ್ಮಿಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು) ಹೊಂದಿದರೋ (ಆ
ಋಭುಗಳು) | ದಿವಃ ರಜಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಅಂತರಕ್ಷಲೋಕಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ | ವಾಜಂ—ಸೋಮರೂಪವಾದ
ಅನ್ನವನ್ನು | ಅರುಹನ್—(ಯಜ್ಞಾದಿ ನಾನಾಕರ್ಮಗಳಿಂದ) ಪಡೆದರು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಂತರಿಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರೂ, ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ನೇತೃಗಳೂ ಆದ ಋಭುಗಳಿಗೆ ಸಾಟುಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವಂತೆಯೇ
ಪ್ರವಿಸುವ ಅಜ್ಜುದೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸುವೆವು. ಅದರಂತೆಯೇ ಜ್ಞಾನದೊಂದಿಗೆ
ಕೂಡಿದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನೂ ಅರ್ಪಿಸುವೆವು. ಯಾವ ಋಭುಗಳು ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು ಸಕಲಜಗತ್ತಿಗೂ
ಪಾಲಕನಾದ ಈ ಸೂರ್ಯನ ವೇಗ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದರೋ ಆ ಋಭುಗಳು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಅಂತರಕ್ಷ
ಲೋಕಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಸೋಮರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಯಜ್ಞಾದಿನಾನಾಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಪಡೆದರು.

English Translation

To the leaders (of the sacrifice), dwelling in the firmament, we present,
as with a ladle, the appointed clarified butter, and praise with knowledge
those Ribhus, who, having equalled the velocity of the protector (of the
univers, the sun), ascended to the region of heaven, through (the offerings) of
sacrificial food.

೧ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು |

ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯ—ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಸ್ಯ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿಭ್ಯಃ ನೈಋತ್ಯಃ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನೇತ್ರೈಃ
 ಬುಭುಭ್ಯಃ | ಮಧ್ಯಮಲೋಕವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಬುಭುಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಅಥವಾ ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯ
 ಲೋಕಸ್ಯ ನೇತ್ರೈಃ | ಮಧ್ಯಮೇ ಸ್ಥಾನೇ ದ್ಯೋತೇ ಹಿ ಪಠ್ಯಂತೇ | ಮಧ್ಯಮಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದವರೆಂದು
 ಇವರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದರಿಂದ ಬುಭುಗಳು ಅಂತರಿಕ್ಷ ಲೋಕಕ್ಕೆ ನೇತ್ರಗಳು, ಅಂತಹ ಬುಭುಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ
 ಘೃತಂ ಅಜುಹವಾಮು ಅಜ್ಞಾದೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವೆವು ಎಂದೂ ಮತ್ತು ಮನೀಷಾಂ
 ವಿದ್ವನಾ (ಕುರ್ಮಃ) ಸ್ತುತಿಯನ್ನೂ ಸಹ ಜ್ಞಾನದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಎಂದರೆ ಪ್ರಜ್ಞಾಯುಕ್ತವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನೂ
 ಅರ್ಪಿಸುವೆವು ಎಂದೂ ಸಹ ಸಾಯಣರು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಸ್ತಂಧಸ್ತೂಮಿಗಳ
 ಅನ್ವಯವು ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿದೆ. ಅವರು ಮನೀಷಾಂ ಸ್ತುತಿಮಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯ | ಷಷ್ಠೀಶ್ರುತೇರಶ್ರುತೇ ಯೋಗ್ಯಾಂ
 ಸದ್ಯತೀಂ ನೇತ್ರೈಃ ಪಾರ್ಶ್ವವ್ಯಂ | ಅತಿಮಹತೋಽಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯಾಪಿ ಯೋಗ್ಯಾಂ ಸದ್ಯತೀಂ ವಾ |
 ಅತ್ಯಂತಮಹತೀಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ನೈಋತ್ಯಃ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಬುಭೂಣಾಮುರ್ಥಾಯ | ಮನುಷ್ಯಾನ್ಯಧೂನ್
 ಸ್ತೋತುಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಸ್ತುಚ್ಛೇದ ಘೃತಮಾಜುಹವಾಮು | ಯಥಾ ಕಕ್ಷಿ ದಾಹವನೀಯಾದ್ ಸ್ತುಚ್ಛಾ ಘೃತಂ
 ಮರ್ಯಾದಯಾ ಪ್ರಕ್ಷಿಪೇತ್ ಏವಂ ಪ್ರಕ್ಷಿಪಾಮಃ | ಉಚ್ಚಾರಯಾಮೇತ್ರೇತದಾಶಾಸ್ತೇಹೇ ಎಂಬ ಈ
 ಅನ್ವಯದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಗೂ ಅಂತರಿಕ್ಷಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ. ಅಂತರಿಕ್ಷ ಶಬ್ದದ ಷಷ್ಠೀ ವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ
 ಅಂತರಿಕ್ಷಯೋಗ್ಯವಾದ ಅಥವಾ ಅಂತರಿಕ್ಷ ಸದ್ಯಶವಾದ ಎಂದರೆ ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ತಾದ ಸ್ತುತಿಯೆಂದು ಸ್ತುತಿಯು
 ಮಹತ್ತವು ತೋರುತ್ತದೆ. ಆಹವನೀಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನನು ಘೃತವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವಂತೆ ನೇತ್ರಗಳಾದ ಬುಭು
 ಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಹತ್ತಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಅನ್ವಯದಲ್ಲಿ
 ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿರುವಂತೆ ವಿದ್ವನಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೂ ಮನೀಷಾಂ | ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿ
 ಸಿಲ್ಲ. ವಿದ್ವನಾ ಸ್ವೇನ ಜ್ಞಾನೇನ ಬುಭವಃ ಸಕ್ಷಿರೇ | ತನ್ಮು ಸ್ತಂಕ ಪ್ರಕ್ಷಿಯಿಂದ ಸಕಲ
 ಜಗತ್ತಿಗೂ ಪಾಲಕನಾದ ಸೂರ್ಯನ ವೇಗಮಾನುಷ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದರು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಕ್ಷಿರೇ—ಸಕ್ಷತಿರ್ಗತಿಕರ್ಮಾಃ | ಅಧಿಗತವಂತಃ | ಲಬ್ಧವಂತಿ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಗತಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ
 ಸಕ್ಷತಿ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಕ್ಷಿರೇ ಎಂದರೆ ಹೊಂದಿದರು ಪಡೆದರು ಎಂದರ್ಥ. ಬುಭುಗಳು
 ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳಲ್ಲಿ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದರು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ ನಿರೂಪಿಸುವುದು ಈ ಅಂಶವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ
 ಬುಭುಗಳಿಗೂ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳಿಗೂ ಇರುವ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉಪಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅದಿಶ್ರುತಿಯೋಽಸ್ಯ ಭವ ಉಚ್ಯಂತೇ | (ನಿ. ೧೧-೧೭) ಅದಿಶ್ರುತಿಯಿಲ್ಲದ ಬುಭುಗಳೆಂಬ ಹೆಸರು
 ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಉದ್ವಿಷ್ಟಸ್ಯಾ ಅಕ್ಯಣೋತನಾ ತೈಶಾಂ ನಿವತ್ಸಪಃ ಸ್ವಪಸ್ಯಯಾ ನರಃ |
 ಅಗೋಹ್ಯಸ್ಯ ಯದಸಪ್ತನಾ ಗೃಹೇ ತದದ್ಯೇದಮ್ಯಭಿವೇಶಾ ನಾನು ಗಚ್ಛಥ |
 (ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧-೧೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಗೋಹ್ಯನಾದ ಸೂರ್ಯನ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬುಭುಗಳು ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಮೈರುಹತ್ತಿಗಳನ್ನು ಬಿಳಿ
 ಯುವಂತೆ ಮಾಡುವುದೂ ಉದಕಗಳನ್ನು ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದೂ ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಲೋಕೋಪಕಾರಕ

ಗೌಡ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವುದರಿಂದ ಕೃತಜ್ಞತಾ ಪೂರ್ವಕವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದೆ. ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಉದಹರಿಸಿ ಮುಘಗಳಿಗೂ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳಿಗೂ ಇರುವ ತಾತಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇದೇ ಅಂಶವನ್ನು ಹೇಳಿ ಇಂತಹ ಉತ್ತಮವಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಸೋಮರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಪಡೆದರು ಎಂದು ಅವರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ.

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸ್ಮೃಚೇವ—ಸ್ಮೃಕ ಶಬ್ದ ಏಕಾಚಾದುದರಿಂದ ಸಾವೇಕಾಚೆಸ್ತುತೀಯಾದೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ (ಓ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜುಹುವಾಮು—ಹು ದಾನವನಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಉತ್ತಮ. ಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಬ್ಧದ್ವಾವಿರುವುದರಿಂದ ನಿತ್ಯಂಜಾತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಲೋಪ. ಅದುತ್ವಮಸ್ಯಸಿಚ್ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿಮತ್ತೀಕರಿಸಿ, ಶ್ವು ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ದ್ವಿತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ, ಆವಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿದನ್ಮಾ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಮನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿದ್ಮನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾನಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಭಸಂಜ್ಞಾವಿದ್ವರೂ ಮಾಂತಸಂಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಸಂಯೋಗಾದ್ವಮಂತಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತರಣಿತ್ತಾ—ತ್ಸಾ ಫ್ಲವನತರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಅತಿಫಸ್ಯಭೃದ್ಯದಮ್ಯತ್ಯವಿತ್ಯಾಭ್ಯೋನಿಃ—(ಉ. ಸೂ. ೩-೨೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಿಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಉರಣ್ಪರಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಲೇಫ ನಿಮಿತ್ತವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ತರಣಿ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ತರಣಿಃ ಛಾವಃ ತರಣಿತ್ಯಮ್. ತಸ್ಯಧಾವಸ್ತುತಲೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶಿ ಆದೇಶ ಬಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಶೇತ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ಸಕ್ತಿರೇ—ಗ್ನುಚ್ಚ್ಚಿ ಷಸೌಜ ಗತೌ. ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಸಕ್ತ ಎಂಬುದನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಪಾಠ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿವರ್ಚನಪ್ರಕರಣೇ ಛಂದಸಿ ವೇದಿವಕ್ತಮ್—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಲಿಟಿನಲ್ಲಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಿಟಿಸ್ತರ್ಯುಯೋರೇಶೀರೇಚ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇರೇಚ್ ಆದೇಶ. ಇದು ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಯೇ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯತ್ಯಾನ್ವಿತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಸೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರುಹನ್—ರುಹ ಬೀಜಜನ್ಮ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಚ. ಧಾತು ಲುಹ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧೋಲಂತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಇತೆಕ್ಕ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಚ್ಚಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಕೃತ್ಯದ್ವರುಹಿಕ್ಕಂದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಜಾದೇಶ. ಐತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಶಯದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿವಃ—ಊಡಿದಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಜಃ—ರಜ್ಜಾ ರಾಗೇ. ಧಾತು. ರಜಂತಿ ಅಸ್ಮಿನ್ ಇತಿ ರಜೋಲೋಕಃ ಇವೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಯಾಸ್ವರೂಪೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಲೋಕಾ ರಜಾಂಸ್ಯುಚ್ಯಂತೇ—(ನಿರು. ೪-೧೯) ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಔಚಾದಿಕವಾದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರಜಕರಜನರಜಃ ಸೂಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ರಜಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಷ್ವಿವಿಭಕ್ತಿಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲೋಪ. || ೬ ||

----- :0: -----

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಋಭುನ್ ಇಂದ್ರಃ ಶವಸಾ ನವೀಯಾನ್ತು ಭುವಾಜೇಭಿರ್ವಸು-
ಭಿರ್ವಸುರ್ವದಿಃ |

ಯುಷ್ಮಾಕಂ ದೇವಾ ಅವಸಾಹನಿ ಪ್ರಿಯೇ ೩ ಭಿ ತಿಸ್ವೇನು ಪು-
ತ್ಸುತೀರಸುನ್ವತಾಂ || ೭ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಋಭುಃ | ನಃ | ಇಂದ್ರಃ | ಶವಸಾ | ನವೀಯಾನ್ | ಋಭುಃ | ನಾಜೇಭಿಃ |
- ನಸು ೨ ಭಿಃ | ವಸುಃ | ದದಿಃ |

ಯುಷ್ಮಾಕಂ | ದೇವಾಃ | ಅವಸಾ | ಅಹನಿ | ಪ್ರಿಯೇ | ಅಭಿ | ತಿಷ್ಠೇಮ |

ಪೃತ್ನುತೀಃ | ಅಸುಸ್ತತಾಂ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಋಭುರ್ವಿಭಾಷ್ಯಾ ವಾಜ ಇತಿ ತ್ರಯಃ ಸುಧನ್ಯನಃ ಪುತ್ರಾಃ | ತತ್ರ ಶವಸಾ ಬಲೇನ ನವೀಯಾನ್ ನವತರಃ ಪಶಸ್ತತರ ಋಭುರ್ನೋದ್ರಸ್ಮಾಕಮಿಂದ್ರಃ ಪರಮೇಶ್ವರಃ | ಅಸ್ಮಾಕಂ ರಕ್ಷಕ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಇಂದ್ರ ಏವ ಪ್ರಸಂಗಾದುರು ಭಾತಿತಿ ನೈರುಕ್ತವ್ಯುಕ್ತೈಶ್ಚಾ ಋಭುರಿತಿ ಸ್ತೂಯತೇ | ಅಸಿ ಚಿ | ವಾಜೇಭಿರ್ವಾಜ್ಯರಸ್ಮುಚ್ಯಂ ದಾತನ್ಯೈರನ್ನೈರ್ವಸುಭಿರ್ನಿವಾಸಹೇತುಭಿರ್ಧನೈಶ್ಚ ಋಭುರ್ವಸುರಸ್ಮಾಕಂ ನಿವಾಸಯಿತಾ | ಆತ ಏವ ದದಿಸ್ತೇಷಾಮನ್ನಾನಾಂ ಧನಾನಾಂ ಚಿ ದಾತಾ ಭವತು | ಪರೋದ್ರಧರ್ಚಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕೃತಃ | ಹೇ ದೇವಾ ದಾನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತಾ ಋಭುಪ್ರಭೃತಯೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಸಂಬಂಧಿನಾವಸಾ ರಕ್ಷಣೇನ ಯುಕ್ತೇ ಪ್ರಿಯೇದ್ರಸ್ಮಾಕಮನುಕೂಲೇದ್ರಹನಿ ದಿವಸೇ ವರ್ತಮಾನಾ ವಯಮಸುಸ್ತತಾಂ ಸುನ್ಯದ್ಭಜಮಾನವಿರೋಧಿನಾಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ಪೃತ್ನುತೀಃ ಸೇನಾ ಅಭಿತಿಷ್ಠೇಮು | ನವೀಯಾನ್ | ನವಶಬ್ದಾ- ದಾತಿಶಾಯನಿಕ ಈಯಸುನ್ | ವಾಜೇಭಿಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಭಿಸ ಐಸಭಾವಃ ವಸುಃ | ವಸ ನಿವಾಸೇ | ಅಸ್ಮಾದಂತರ್ಭಾವಿತಲ್ಪಾರ್ಥಾತ್ ಶ್ಲೋಕೈಸ್ತಿಸ್ತೀಶ್ಚಾ ದಿನೋದ್ರಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಿಧಿತ್ಯನುಪ್ರತ್ಯೇರಾ- ದ್ಯುದಾತ್ರತ್ವಂ | ದದಿಃ | ದುದಾ ಇತ್ಯಾ ದಾನೇ | ಅದೃಗಮಹನ ಇತಿ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಲಿಡ್ವದ್ಭಾವಾದ್ವಿ- ಭಾವಾದಿ | ಆತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚೇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ ||

ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ

ಶವಸಾ—ಬಲದಿಂದ | ನವೀಯಾನ್—ಅತ್ಯಂತ | ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನೂ | ಋಭುಃ—(ಸುಧನ್ಯಪುತ್ರರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನೂ ಆದ) ಋಭುವು | ನಃ—ನನುಗೆ | ಇಂದ್ರಃ—ರಕ್ಷಕನಾದ ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದಾನೆ | ಅಥವಾ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಕಾಶ ಮಾನನಾದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನೇ ಋಭುಪೆಂದು ಪ್ರತೀತನಾಗಿದ್ದಾನೆ | ವಾಜೇಭಿಃ—(ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ) ಆನ್ನಗಳಿಂದಲೂ | ವಸುಭಿಃ—ಧನಗಳಿಂದಲೂ | ಋಭುಃ—ಋಭುವು | ವಸುಃ—(ನನುಗೆ) ನೆಲೆಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಆಶ್ರಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ | ದದಿಃ—(ಆ ಆನ್ನಗಳೂ ಧನಗಳೂ) ದಾತನಾಗಿ ಆಗಲಿ | ದೇವಾಃ—ದಾನಾದಿಗುಣ ಯುಕ್ತರಾದ ಋಭುಪ್ರಭೃತಿಗಳೇ | ಯುಷ್ಮಾಕಂ—ನಿಮ್ಮ | ಅವಸಾ—ರಕ್ಷಣೆಯಿಂದ (ಕೂಡಿದುದೂ) | ಪ್ರಿಯೇ—(ನನುಗೆ) ಅನುಕೂಲವಾದುದೂ ಆದ | ಅಹನಿ—ದಿವಸದಲ್ಲಿಯೂ ಕೊಂಡು (ನಾವು) | ಅಸುಸ್ತತಾಂ—ಯಜ್ಞವಿರೋಧಿಗಳಾದ (ರಾಕ್ಷಸರ) ಶತ್ರುಗಳ | ಪೃತ್ನುತೀಃ—ಸೇನೆಗಳನ್ನು | ಅಭಿತಿಷ್ಠೇಮು—ಜಯಿಸುವಂತೆ ಆಗಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಬಲದಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ಸುಧನ್ಯಪುತ್ರರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಋಭುವು ನನುಗೆ ರಕ್ಷಕ ನಾದ ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದಾನೆ. ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ ಆನ್ನಗಳಿಂದಲೂ, ಧನಗಳಿಂದಲೂ ಋಭುವು ನನುಗೆ

ನೆಲೆಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಅಶ್ರಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು ಆ ಅನ್ನಗಳಿಗೂ ಧನಗಳಿಗೂ ಅವನೇ ದಾತನಾಗಿ ಆಗಲಿ. ದಾನಾದಿ ಗುಣಯುಕ್ತರಾದ ಎತ್ತಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಭೃತಿಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ, ನಮಗೆ ಅನುಕೂಲ ವಾದುದೂ ಆದ ದಿನದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು ನಾವು ಯಜ್ಞವಿರೋಧಿಗಳಾದ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳ ಸೇನೆಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ವರಾಗಿ ಆಗುವಂತೆ ಆಗಲಿ.

- English. Translation

The most excellent Ribhu is in strength our defender ; Ribhu, through gifts of food and of wealth is our asylum ; may he bestow them upon us, Gods, through your protection ; may we, upon a favourable occasion overcome the hosts of those who offer no libations.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಯುಭರ್ಷ ಇಂದ್ರಃ ಶವಸಾ ನವೀಯಾನ್—ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅನ್ವಯವು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ, ಶವಸಾ—ಬಲೇನ ; ನವೀಯಾನ್ನವತರಃ ಪ್ರೌತಶತರಃ ; ಋಭುಃ ; ನಃ—ಅಸ್ತಾಳಂ ; ಇಂದ್ರಃ—ಪರಮೇಶ್ವರಃ ; ರಕ್ಷಕೆ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಬಲವಿನ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಮುಖ್ಯವು ನಮಗೆ ರಕ್ಷಕನಾದ ಪ್ರಭು ವೆಂದು ಒಂದು ಅರ್ಥವೂ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಇಂದ್ರ ವಿವ ಪ್ರಸಂಗಾತ್ ಉರು ಭಾತೀತಿ ನೈರುಕ್ತವೈತ್ಯತ್ತಾತಿ ಋಭುರಿತಿ ಸ್ತೂಯಾತೇ | ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನೇ ಮುಖ್ಯವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ನಿರುಕ್ತವಲ್ಲ ಹೇಳಿರುವ ನಿರ್ವಚನವು ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆಯಾಗ್ಯರಿಂದ ಇಂದ್ರನೇ ಮುಖ್ಯವೆಂದು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವೂ ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದನ್ನೇ ಕೊಂಚ ವ್ಯತ್ಯಾಸಮಾಡಿ ಸ್ತೂದಸ್ವಾಮಿ ಗಳು—ಅಥವಾ ಇಂದ್ರ ಇತಿ ಋಭೋರ್ವಿಶೇಷಣಂ | ಇಂದ್ರಸದೈತಃ ಅತ್ಯಂತೇಶ್ವರೋ ವಾ | ಇಂದ್ರ ಶಭುವು ಮುಖ್ಯವಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ನಮಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾವನೂ ಇಂದ್ರಸದೈತನೂ ಆದ ಪ್ರಭುವು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಇಂದ್ರ ಯುಭುಭಿರ್ವಾಽವದ್ಧಿಃ ಸಮುಕ್ಷತೇ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೨೮.೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಮುಖ್ಯಗಳ ಅತ್ಯಂತ ನಿಕಟವಾದ ಸಾಹಚರ್ಯವೂ ಸಂಬಂಧವೂ ತೋರುವುದ ರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ ಶಭುಕ್ಕೆ ಸಮಯೋಚಿತವಾಗಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ವಾಜೇಭಿವಸುಭಿವಸುರ್ದದಿಃ—ವಾಜೇಭಿಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ದಾತವ್ಯೈ- ರನ್ನೈಃ | ನಮಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಅನ್ನದೊಂದಿಗೆ ಎಂದರ್ಥನಾಡಿರುವರು. ಸ್ತೂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅನ್ಯತರವಚನೇ- ನಾಪಿ ವಾಚಶಬ್ದೇನಾತ್ರ ಸಾಹಚರ್ಯಾದ್ಯಾಜೋ ವಿಭ್ಯಾ ಚೋಚ್ಯತೇ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಚ ದ್ವಿವಚನಸ್ಯ ಸ್ತೂನೇ ಬಹುವಚನಂ | ವಾಚವಿಭ್ಯಾಭ್ಯಾಂ | ವಾಜೇಭಿಃ ಎಂದರೆ ವಾಚ ವಿಭ್ಯಾ ಎಂಬುದರಿಂದಲೇ ಎಂದರ್ಥ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಬಹುವಚನ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಅನು ಭಾವನ. ವಾಚ ಮತ್ತು ವಿಭ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದಲೇ ವಸು ರ್ದದಿಃ. ಧನಂ ದಾತಾ ನಮಗೆ ಧನವನ್ನು ಕೊಡುವವನಾಗು ಎಂದು ಶಾತ್ಪರ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ವಸು

ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಅಸ್ತೌಕಂ ನಿವಾಸಯಿತಾ ನಮಗೆ ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಆತ ಏವ ತೇಷಾಮನ್ನಾನಾಂ ಧನಾನಾಂ ಚ ದಾತಾ ಭವತು | ಅದ್ದರಿಂದಲೇ ನಮಗೆ ಅನ್ನಗಳಿಗೂ ಧನಗಳಿಗೂ ದಾತನಾಗಿರಲಿ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಸುನ್ಯತಾಂ—ಸೋಮಾಭಿಷವಮಕುರ್ವತಾಂ | ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡೆಯೂ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞ, ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವೆಯೂ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಕರ್ತರನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವವರಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಶತ್ರುಗಳ ಎಂದರ್ಥ.

ಅಭಿತಿಷ್ಠೇಮು—ಅಭಿತಿಷ್ಠತಿರತ್ತ ಜಯಾರ್ಥಃ | ಅಭಿತಿಷ್ಠತಿ ಎಂದರೆ ಜಯವೆಂದರ್ಥ. ಅಭಿತಿಷ್ಠೇಮು ಎಂದರೆ ನಾವು ಜಯಿಸೋಣ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಪೃತ್ನುತೀಃ—ಪೃತ್ನು ಶಬ್ದವು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೯). ಪೃತ್ನು ತಾಯಂತೇ ವಿಸ್ತೀರ್ಯಂತೇ ಇತಿ ಪೃತ್ನುತಯಃ ಸೇನಾಃ | ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಂಸುತ್ತವೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಸೇನೆಗಳಿಗೆ ಪೃತ್ನುತೀಃ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಪೃತ್ನುತೀಃ ಎಂದರೆ ಸೇನೆಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥ. ಶತ್ರು ಸೇನೆಗಳನ್ನು ನಾವು ಜಯಿಸುವಂತಾಗಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

೧ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ನವೀಯಾನ್—ಅತಿಶಯೇನ ನವಃ ನವೀಯಾನ್. ಅತಿಶಾಯಿನೇ ತಮಭಿಷ್ಠೌನ್—ಎಂದು ಅನು ವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ದ್ವಿವಚನವಿಭಜ್ಯೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ನವೀಯಾನ್ ಶಬ್ದ. ಪ್ರಥಮಾ ಸುಪರವಾದಾಗ ಅತ್ಯಸಂತಸ್ಯ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಸುಲೋಪ. ಅಂತ್ಯ ಸಕಾರಲೋಪ

ವಾಜೇಭಿಃ—ವಾಜ ನುನ್ಯಂ. ಇದಕ್ಕೆ ಭಿಃ ಪರವಾದಾಗ ಬಹುಲಂಭಂದೆಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಿಸಿಗೆ ಏನ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇ ರ್ಘುಲ್ಯೋತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್ತ.

ವಸುಃ—ವಸ ನಿವಾಸೇ. ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವವಿತ್ಯರ್ಥಕಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲ್ಘ ಸ್ವಸ್ಥಿ ಹಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾ ದಿನಿರ್ವಿತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದದಿಃ—ದುಬಾಡ್ ದಾನೇ. ಧಾತು. ಆದಂತವಾನುದರಿಂದ ಆದ್ಯಗಮಹನ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಿಟ್ಟು ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿದ್ಯದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಹ್ರಸ್ವಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಆತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಿಷ್ಠೇಮು—ಷ್ಠಾಗತಿನ್ನಿನ್ಯತೌ. ಧಾತು. ಲಿಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಂ ಐತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ. ಲಿಜ್ಗೆ ಯಾಸುಟಾಗಮ. ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಧ್ಯಾ—(ಪಾ. ಸೂ.

೭-೩-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶನ್ಮುಖನಿವಾಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ತಿಷ್ಠ ಎಂಬ ಅದೇಶ. ಯಾಸುಟಿಗೆ ಇಯಾದೇಶ. ಯಲೋಪ. ಗುಣ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸುನ್ಯತಾಮ್—ಸುಷ್ ಅಭಿಪವೆ. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಶ್ವವಿಕರಣ. ನ ಸುನ್ಯಂತಃ ಅಸುನ್ಯಂತಃ ತೇಷಾಂ. ನಷ್ ಸಮಾಸ. ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ವಕ್ಷ್ಯೇಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. || ೭ ||

----- :o: -----

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ನಿಶ್ಚಿ^೧ರ್ಮಣ ಮು^೨ಭವೋ ಗಾಮ^೩ಹಿಂಶ^೪ತ ಸಂ ವ^೫ತ್ಸೇನಾ^೬ಸ್ಯಜತಾ
ಮಾ^೭ತರಂ ಪು^೮ನಃ |

ಸೌ^೧ಧನ್ವನಾಸಃ ಸ್ವ^೨ಪಸ್ಯಯಾ ನರೋ^೩ ಜಿವ್ರೀ ಯುವಾನಾ^೪ ಪಿತ-
ರಾ^೫ಕೃಣೋತನ || ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ನಿಃ | ಚಿ^೧ರ್ಮಣಃ | ಮು^೨ಭವಃ | ಗಾಂ | ಅ^೩ಸಿಂಶ^೪ತ | ಸಂ | ವ^೫ತ್ಸೇನ | ಅ^೬ಸ್ಯಜತ |
ಮಾ^೭ತರಂ | ಪು^೮ನರಿತಿ |

ಸೌ^೧ಧನ್ವನಾಸಃ | ಸು^೨ಪಸ್ಯಯಾ | ನರಃ | ಜಿ^೩ವ್ರೀ ಇತಿ | ಯುವಾನಾ^೪ ಪಿತರಾ^೫ |
ಅ^೬ಕೃಣೋತನ || ೮ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

— ಪುರಾ ಕಸ್ಯ ಚಿದ್ರವೇರ್ಥೇನುಮ್ಯತಾ | ಸ ಬುಹಿಸ್ತಸ್ಯಾ ಧೇನೋರ್ವತ್ಸಂ ದೃಷ್ಟ್ಯಾ ಮುಘಂ ತುಷ್ಟ್ಯವ | ಮುಭವಸ ತ್ವದ್ವಶೀಮನ್ಯಾಂ ಧೇನುಂ ಕೃತ್ವಾ ತದೀಯೇನ ಚಿಮರ್ಷಾ ಸಂವೀಯ ತೇನ ವತ್ಸೇನ ಸಮಯೋಜಯಿಸ್ವತಿ | ಆಯಮರ್ಥಃ ಪೂರ್ವಾರ್ಥೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತೇ | ಹೇ ಮುಭವೋ

ಯೂಯಂ ಚರ್ಮಣಶ್ಚರ್ಮಣಾ ತ್ವಚಾ | ತ್ವತೀಯಾರ್ಥೇ ಷಷ್ಠೀ | ಗಾಂ ಧೇನುಂ ನಿರಪಿಂತತಿ ನಿತ್ಯೇಷೇ-
 ಸಾಶ್ಚಿಷ್ಟಾಂ ಸಂಯುಕ್ತಾಮಕುರುತ | ತದನಂತರಂ ಮಾತರಂ ತಾಂ ಗಾಂ ಪುನರ್ವತ್ನೇನ ಸಮಸೃಜತ |
 ಸಂಸೃಷ್ಟಾಮಕುರುತ | ಸಮಗಮಯತೀತಿ ಯಾವತ್ | ಅಪಿ ಚಿ ಠೇ ಸೌಧನ್ಯನಾಸಃ ಸುಧನ್ಯನ ಆಂಗರಸ್ಯ
 ಪುತ್ರಾ ನರೋ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನೇತಾರ ಋಭವಃ ಸ್ವಪಸ್ಯಯಾ ಶೋಭನಕರ್ಮೇಚ್ಛಯಾ | ಯಾಗದಾನಾ-
 ವ್ಯಾಚರಣೇನೇತಿ ಯಾವತ್ | ಜಿವ್ರೀ ಜೀರ್ಣೌ ವ್ಯದ್ಧೌ ಪಿತರಾ ಮಾತಾಪಿತರೌ ಯುವಾನಾ ಪುನರ್ಯೌ-
 ಚನೋಪೇತವಕ್ಯಣೋತನ | ಯೂಯಮಕೃದ್ಧಂ || ಅಪಿಂತತ | ಪಿಶ ಅವಯಃತೇ | ತೌದಾದಿಕಃ | ಶೇ
 ಮುಚಾದಿನಾಮಿತಿ ನುಮ್ | ಸೌಧನ್ಯನಾಸಃ | ಸುಧನ್ಯನಃ ಪುತ್ರಾಃ ಸೌಧನ್ಯನಾಃ | ಅನ್ | ಸಾ.
 ೬-೪-೧೬೭ | ಇತಿ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಃ | ಅಜ್ಞಸೇರಸುಕ್ | ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚೇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಾದಾತ್ಮತ್ವಂ | ಸ್ವಪಸ್ಯಯಾ |
 ಶೋಭನವಪಃ ಸ್ವಪಃ | ತದಿಚ್ಛಾ ಸ್ವಪಸ್ಯಾ | ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ | ಆ ಪ್ರತ್ಯಯಾದಿತಿ ಭಾವೇಶ್ಚಕಾರ-
 ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಜಿವ್ರೀ | ಜ್ಞಾಪ್ ವಯೋಹಾನೌ | ಜ್ಞಾತ್ವಾಸ್ತೌ ಜಾಗ್ರಭ್ಯಃ ಕ್ಷಿನ್ | ಉ. ೪-೫ | ಯೂತ
 ಇದ್ರಾತೋರಿತಿತ್ವಂ | ರೇಷವಕಾರಯೋಃ ಸ್ಥಾನವಿಪರ್ಯಯಃ | ಬಹುಲವಚನಾದೃತಿ ಚೇತಿ ದೀರ್ಘಾ-
 ಭಾವಃ | ನಿತ್ಯಾದಾದ್ಯಾದಾತ್ಮತ್ವಂ | ಯುವಾನಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರಾಕಾರಃ | ಪಿತರಾ | ಪಿತೌ
 ಚಿ ಮಾತಾ ಚಿ ಪಿತರೌ | ಪಿತೌ ಮಾತ್ರಾ | ಸಾ. ೧-೨-೭೦ | ಇತಿ ಪಿತಾ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಪೂರ್ವವದ್ವಿಭಕ್ತೇರಾ-
 ಕಾರಃ | ಆಕೃಣೋತನ | ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಕ್ತ | ಇದಿತ್ಯಾನುಮ್ | ಧಿಸ್ತೃಕ್ಯಣೋಃ ರಚ್ಚೇತ್ಯು-
 ಪ್ರತ್ಯಯಃ ತತ್ಸನ್ನಿಯೋಗೇನ ವಕಾರಸ್ಯ ಚಾಕಾರಃ | ಅತೋ ಲೋಪೇ ಸತಿ ತಸ್ಯ ಸ್ಥಾನವದ್ವಾಲ್ಪಾಘೋ-
 ಪಧಗುಣಭಾವಃ | ಲಣಮಧ್ಯಮಬಹುವಚನಸ್ಯ ತಲಬ್ಧಸ್ಯ ತಪ್ತನಪ್ತನಭನಾಶ್ಚೇತಿ ತನಬಾದೇಶಃ | ತಸ್ಯ
 ಪಿತ್ತೇನ ಷಾತ್ವಾಭಾವಾದ್ಯುಣಃ ||

ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ

ಋಭವಃ - ಎಲ್ಲೆ ಬುಭುಗಳೇ | ಚರ್ಮಣಃ—(ಮೃತವಾದ ಹಸುವಿನ) ಚರ್ಮದಿಂದ | ಗಾಂ—ಬೇರೆ
 ಗೋವನ್ನು (ಸೃಷ್ಟಿಸಿ) | ನಿಃ ಅಪಿಂತತೆ—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹೊದಿಸಿದಿರಿ (ಆನಂತರ) | ಮಾತರಂ—(ತನ್ನ)
 ಮಾತೃಚರ್ಮದೊಂದಿದ್ದ | ತಾಂ—ಆ ಗೋವನ್ನು | ಪುನಃ—ತಿರುಗಿಯೂ | ವತ್ನೇನ—(ತನಕಿಸುತ್ತಿದ್ದ)
 ಕರುವಿನೊಡನೆ | ಸಂ ಅಸೃಜತೆ—(ಆದರ ತಾಯಿಯೇ ಎಂಬ ಭಾವನೆಯು ಬರುವಂತೆ) ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿದಿರಿ |
 ಸೌಧನ್ಯನಾಸಃ—ಎಲ್ಲೆ ಸುಧನ್ಯ ಪುತ್ರರೂ | ನರಃ—(ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ) ನೇತೃಗಳೂ ಆದ ಬುಭುಗಳೇ | ಸ್ವಪತ್ಯಯಾ—
 ಯಾಗದಾನಾದಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ | ಜಿವ್ರೀ—ಮುದುಕರಾದ | ಪಿತರಾ—ಮಾತಾಪಿತೃಗಳನ್ನು |
 ಯುವಾನಾ—ಪುನಃ ಯೌವನದೊಡನೆ ಕೂಡಿದವರನ್ನಾಗಿ | ಅಕೃಣೋತನ—ಮಾಡಿದಿರಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲ್ಲೆ ಬುಭುಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ಭಕ್ತನಾದ ಬುಷಿಯ ಹಸುವು ಮೃತಪಟ್ಟವೇಲೆ ಬೇರೆ ಗೋವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ
 ಅದಕ್ಕೆ ಮೃತಗೋವಿನ ಚರ್ಮವನ್ನು ಹೊದಿಸಿದಿರಿ. ಮತ್ತು ತನಕಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕರುವಿನೊಡನೆ ಆದರ ತಾಯಿಯೇ
 ಎಂಬ ಭಾವನೆಯು ಬರುವಂತೆ ಕೊತಿಸಿಮಾಡಿ ಸೇರಿಸಿದಿರಿ. ಸುಧನ್ಯಪುತ್ರರೂ, ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ನೇತೃಗಳೂ ಆದ ಎಲ್ಲೆ
 ಬುಭುಗಳೇ, ಯಾಗ ಮತ್ತು ದಾನ ಮುಂತಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಗಳ ಆಚರಣೆಯಿಂದ ಮುದುಕರಾದ ಮಾತಾ
 ಪಿತೃಗಳನ್ನು ಪುನಃ ಯೌವನದೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡವರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದಿರಿ.

English Translation

Ribbus, you covered the cow with a hide, and reunited the mother with the calf; sons of Sudhanwan, leaders (of sacrifice), through your good works you rendered your aged parents young.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ನಿಶ್ಚರ್ಮಣಿ ಋಭವೋ ಗಾಮುಪಿತತೆ | ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳ ವಿವರಣೆಗಿಂತ ಕೊಂಚ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿದೆ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕಥೆಯು ಈ ರೀತಿಯಿದೆ. ಪುರಾ ಕಸ್ಯಚಿದ್ವೇದೋಧೇನುಮ್ಗತಾ | ಸ ಋಷಿಪ್ತಸ್ಯಾ ಧೇನೋರ್ವತ್ವಂ ದ್ವಷ್ಟಾ, ಋಭುಂ ತುಷ್ಪಾವ | ಋಭವಸ್ತತ್ಪದ್ಯತೀ ಮನ್ಯಾಂ ಧೇನುಂ ಕೃತ್ಯಾ ತದೀಯೇನ ಚರ್ಮಣಾ ಸಂವೀಯ ತೇನ ವತ್ಸೇನ ಸಮ ಯೋಜಯನ್ನಿತಿ | ಹಿಂದೆ ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯು ಧೇನುವು ವ್ಯತವಾದಾಗ ಅವರ ಸ್ವಾ ಕರುವಿನ ಮೇಲಿನ ಕನಿಕರದಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಮುಖ್ಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ಅಗ ಮುಖ್ಯಗಳು ಬೇರೆ ಹೆಸುವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಅವಕ್ಕೆ ಸತ್ತ ಹಸುವಿನ ಚರ್ಮವನ್ನು ಹೊದಿಸಿ ಆ ಕರುವಿನೊಂದಿಗೆ ಸೇರುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು. ಇದು ಇವರ ಮುಷಿಮಿ. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳ ವಿವರಣೆಯಂತೆ,

ಅತ್ರೇತಿಹಾಸವಾಚಕ್ಷತೇ | ಋಷೇಃಕಸ್ಯಚಿದ್ಗ್ನಿಹೋತ್ರಧೇನುಸ್ವರಾಣವತ್ಯಾ ಮಮಾರ | ತಸ್ಯಾಂ ವಿಕರ್ತಿತಾಯಾಂ ಅರುದತಾ ವತ್ಸೇನ ಉದ್ದೇಚಿತಃ ಋಭೂನ್ ಸ್ವಪಿತರೌ ವೃದ್ಧೌ ಪುನರ್ಯುಗ ನಾನ್ ಕುರ್ವತೋ ದದರ್ಶ | ತಾನುನಾಚಿ | ಮಮಾಸ್ಯಗ್ನಿಹೋತ್ರಧೇನುಂ ಮೃತಾಂ ಪುನರ್ಜೀವಯಂತೇತಿ | ತಸ್ಯ ಸ್ವಮಾಹಾತ್ಮ್ಯೇನ ತಸ್ಮಾಚ್ಚರ್ಮಣಃ ತಾಮೇವ ಗಾಂ ಅಶೇಷಾ ಯಮೋಪೇತಾಂ ಚಕ್ರಃ ಇತಿ | ತದೇತದಿಹೋಚ್ಯತೇ ನಿಶ್ಚರ್ಮಣಿ ಇತಿ |

ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯು ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಧೇನುವು ತನ್ನ ಎಳೆಯ ಕರುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸತ್ತುಹೋಯಿತು. ಅವನ್ನು ಕುಯ್ಯುವಾಗ ಆ ಎಳೆಯ ಕರುವಿನ ಆಕರ್ಷಣಾವಶದಿಂದ ಕೇಳಿ ಕನಿಕರದಿಂದ ಋಷಿಯು ಮುಖ್ಯಗಳನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಂಡನು. ಅವರು ತಮ್ಮ ವೃದ್ಧರಾದ ವಾತಾಪಿತ್ಯಗಳನ್ನು ಪುನಃ ವಯಸ್ಕರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರ ಆ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ವ್ಯತವಾದ ತನ್ನ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಧೇನುವನ್ನೂ ಬದುಕಿಸಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿಕೊಂಡನು. ಅವರು ಸತ್ತುಹೋಗಿದ್ದ ಆ ಹಸುವನ್ನು ಅದೇ ವಿಕರ್ತಿತವಾದ ಚರ್ಮದ ಹೊದಿಕೆಯಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾದ ಅವಯವಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿ ಮಾಡಿ ಆ ಹಸುವನ್ನು ಬದುಕಿಸಿದರು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೂ ಇದಕ್ಕೂ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಏನೆಂದರೆ, ಅವರು ಅನ್ಯಾಂ ಧೇನುಂ ಕೃತ್ಯಾ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಯು ತಾಮೇವ ಗಾಂ ಅಶೇಷಾ ಯಮೋಪೇತಾಂ ಚಕ್ರಃ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಅಪಿತತೆ—ರೂಪವನ್ನು ಕೊಡು, ಆಕೃತಿಯನ್ನು ಕೊಡು, ರಚಿಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪಿತೃ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಈ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ ಅವಯವಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಒಂದು ರೂಪವನ್ನು ಕೊಡು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲೂ ಮತ್ತು ಒಂದೇ ಅದುವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅವಯವಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಮಾಡು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲೂ ಸಹ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ

ವರ್ಧಯಂತೀಂ ಬಹುಭ್ಯಃ ಪ್ರೈಕೋ ಅಬ್ರವೀದ್ಯತಾ ವದಂತಕ್ಷಮಸಾ ಅಪಿಂಶತ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೧-೯)

ಯಾಭಿಃ ಶಚೇಭಿಕ್ಷಮಸಾ ಅಪಿಂಶತ ಯಯಾ ಧಿಯಾ ಗಾಮರಿಣೇತ ಚರ್ಮಣಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೬೯-೨)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಪಿಂಶತ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ಅವಯವಿನೋಕ್ತಕುರುತ ಚತುರ್ಥಾ ವ್ಯಭಜತ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಿದರು ಎಂದರ್ಥವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಅಭಿ ಶ್ಯಾವಂ ನ ಕೃಶನೇಭಿರಶ್ವಂ ನಪ್ತತ್ರೇಭಿಃ ಪಿತರೋ ದ್ಯಾಮುಪಿಂಶನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬೮-೧೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಭಿತೋದ್ರದೀಪಯನ್ | ಅಯಂ ದೀಪನಾಯಾಂ ವರ್ತತೇ | ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದುದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು ಎಂದರೆ ರೂಪವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಬೆಳಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು ಎಂದರ್ಥ.

ಯ ಇಮೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಜನಿಸ್ತ್ರೀ ರೂಪೈರಪಿಂಶದ್ಭುವನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೯)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರೂಪಗಳ್ಳುದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವನು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಶೇಷಾವಯವೋಪೇಶಾಂ ಚಕ್ರಃ | ನಿಶ್ಚೇಷೇಣಾಸ್ತ್ರಿಷ್ಯಾಂ ಸಂಯುಕ್ತಾಮಕುರುತ | ಬಿಡಿಸಿದ್ದ ಬೇರೆಬೇರೆ ಅವಯವಗಳನ್ನು ಒಂದಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಧೇನುವಿಗೆ ಒಂದು ರೂಪವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು ಎಂದರ್ಥ.

ಜಿವ್ರೀ—ಜೀರ್ವ್ | ವೃದ್ಧರಾದ ಎಂದರ್ಥ. ಒಂದುಕಡೆ ಮಾತ್ರ ಎಂದರೆ,

ಆ ವಾಂ ದಾನಾಯ ವನ್ವತೀಯ ದಸ್ರಾ ಗೋರೋಹೇಣ ತಾಗ್ನೋ ನ ಜಿವ್ರಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೦-೫)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಜೀರ್ಣ ಅಥವಾ ಜಯತೀಲ ಎಂದು ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳೂ ಆಗಬಹುದೆಂದು ಸಾಯಣರು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಉದಹರಿಸಿರುವ (೩-೨೧).

ಆ ತ್ಯಾ ರಂಭಂ ನ ಜಿವ್ರಯೋ ರರಂಭಾ ಶವಸಸ್ತತೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೫-೨೦)

ಏನಾ ಪತ್ಯಾ ತನ್ನಂ ೧ ಸಂ ಸೃಜಸ್ವಾಧಾ ಜಿವ್ರೀ ವಿದಿಥಮಾ ವದಾಥಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೫-೨೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಜೀರ್ಣ, ವೃದ್ಧಿ ಎಂದೇ ಅರ್ಥ. ಆದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವೃದ್ಧರಾದ ಮಾತಾಮಕ್ಕುಗಳೆಂದರ್ಥ. ಅವರನ್ನು ಮುಖುಗಲು ಪುನಃ ಯುವಕರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು.

ಸ್ಯಸಸ್ಯಯಾ—ಶೋಭನಕರ್ಮೇಚ್ಛಯಾ | ಯಾಗದಾನಾದ್ಯಾ ಚರಣೇನ ಯಾಗದಾನಾದಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಗಳ ಆಚರಣೆಯಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಪಿಂಕತೆ—ಪಿಶ ಅನಯನೇ. ಧಾತು. ತುದಾದಿ ಮುಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದೆ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪುತ್ಯಯ. ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ಶಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವಿಕರಣ. ಶೇಮುಚಾದೀನಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಯಜತೆ—ಸ್ಯಜ ವಿಸರ್ಗೇ. ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೌಧಸ್ವನಾಸಃ—ಸುಧಸ್ವನಃ ಅಪತ್ಯಂ ಪುನಾಂಸಃ ಸೌಧಸ್ವನಾಸಃ ತಸ್ಯಾಪತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಸ್ವದ್ವಿತೇ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟಿಲೋಪಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅನ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ತದ್ವಿತೇಷ್ವಜಾಮಾದೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿವೃದ್ಧಿ. ಸಂದೋಧನಾ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಜ್ಜಸೇರಿಸುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪುಕಾಗಮ. ಅಂತ್ಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಪ್ಪಮಿಕ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಪಸ್ಯಯಾ—ಪೋಥನಂ ಅಪಃ ಸ್ವಪಃ. ಸ್ವಪಃ ಇಚ್ಛತಿ ಆತ್ಮನಃ ಇತಿ ಸ್ವಪಸ್ಯಾ. ಸುಪ ಅತ್ಮನಃ ಕೃಬ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಪಸ್ಯ ಎಂಬುದು ಧಾತುಸಂಕ್ಷೇಪನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇದರನೇಲಿ ಅಪ್ರತ್ಯಯಾತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತೋಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ—ಎಂಬ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಏಕವಚನಾದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಾಚ್ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಬಿವ್ರೀ—ಜ್ಜ್ಜ್ ವಯೋ ಪಾನ್ ಧಾತು. ಜ್ಜಾಕಸ್ತ್ವಜಾಗೃಭ್ಯಃ ಕ್ವಿನ್—(ಉ. ಸೂ. ೪-೪೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇವಕ್ಕೆ ಕ್ವಿನ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬೂತ ಇದ್ವಾತೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಪೂಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಭಾವನವಾಗಿ ರೇಫಸಕಾರಗಳಿಗೆ ನ್ಯಕ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಭವನಿಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಹಲಿ ಚಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದಿರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ರಾದುದರಿಂದ ಣ್ಷಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ಘೋಷ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ವುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ.

ಯಾನಾನಾ—ದ್ವಿವಚನ ಓವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂಃ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆವಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಸಿತರಾ—ಪಿತಾ ಚ ಮಾತಾ ಚ ಸಿತರೌ. ಸಿತಾಮಾತ್ರಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೧೨-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಿತ್ಯ ಕಬ್ಬಕ್ಕೆ-ಏಕಲೇಶ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಅಕ್ಕನೋತನ—ಕೃಪಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಿಯೋಶ್ಚ ಧಾತು. ಇದಿತೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಲಜ್‌ಮವ್ಯಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ತಸ್‌ಥಸ್‌ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಾದೇಶ. ಧಿಸ್ತಿಕ್ಯೈಕ್ಯೋರಚೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನನ್ನಿಯೋಗದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಕಾರಾಂತಾದೇಶ. ನಕಾರದ ಸ್ವಾನಕ್ಕೆ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಆತೋ ಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆನಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಚಿಃ ಪರಸ್ಮಿನ್ ಪೂರ್ವವಿಧೌ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆದಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನಿದ್ವಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಉ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೆಗೆ ಗುಣ ಒರುವುದಿಲ್ಲ. ಉ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ತಪ್ಪನಪ್ಪನಥನಾಶ್ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಪ್ಪತ್ಯಯಕ್ಕೆ ತನಪಾದೇಶ. ಇದು ಪಿತ್ರಾದುದರಿಂದಲೇ ಗುಣ ನಿಷೇಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

—————:0:—————

ಸಂಹಿತಾಗತಃ

ವಾಜೇಭಿನೋ ವಾಜಸಾತಾವವಿಡ್ಭುಮಾ ಇಂದ್ರ ಚಿತ್ರ-

ಮಾ ದರ್ಷಿ ರಾಧಃ |

ತನ್ನೋ ಮಿತ್ರೋ ನರುಣೋ ಮಾನುಹಂತಾಮದಿತಿಃ ಸಿಂಧುಃ

ಪೃಥಿವೀ ಉತ ದ್ಯೌಃ || ೯ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ವಾಜೇಭಿಃ | ನಃ | ವಾಜಸಾತೌ | ಅವಿಡ್ಭಿಃ | ಋಭುಃ | ಮಾನ್ | ಇಂದ್ರ |

ಚಿತ್ರಂ | ಆ | ದರ್ಷಿ | ರಾಧಃ |

ತತ್ | ನಃ | ಮಿತ್ರಃ | ನರುಣಃ | ಮಾನುಹಂತಾಂ | ಅದಿತಿಃ | ಸಿಂಧುಃ | ಪೃಥಿ-

ವೀ | ಉತ | ದ್ಯೌಃ || ೯ ||

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು !

ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರ ಅನ್ವಯಕ್ಕೂ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಯು ಮಾಡುವ ಅನ್ವಯಕ್ಕೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. ಸಾಯಣರು **ಋಭುವಾನ್ ಇಂದ್ರಃ**—ಋಭು, ವಿಭ್ವ, ವಾಜ ಎಂಬ ಮೂವರು ಸಹೋದರರೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವ ಇಂದ್ರನು, **ವಾಜೇಭಿಃ** ಅನ್ನಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ, **ಅವಿಧಿ**—ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ವಿನಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು **ವಾಜೇಭಿಃ ಇಂದ್ರ, ಅವಿಧಿ** ಎಂದು ಒಂದು ವಾಕ್ಯವನ್ನೂ, **ಋಭುವಾನ್ ಇಂದ್ರ ಆದರ್ಷಿ** ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡಿ, **ವಾಜೇಭಿಃ, ಋಭುವಾನ್** ಎಂಬ ಎರಡು ಪದಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಇಂದ್ರ ಸರವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. **ವಾಜೇಭಿಃ** ಎಂದರೆ ವಾಜಪ್ರಭೃತಿ ಸಹೋದರರೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಎಂದೂ, **ಋಭುವಾನ್** ಎಂದರೂ ಸಹ **ಋಭು** ಪ್ರಭೃತಿ ಸಹೋದರರೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಇಂದ್ರ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾಯಣರು **ವಾಜಸಾತ್** ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ಅನ್ನದ ವಿಭಾಗದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಒಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ, ಸಂಗ್ರಾಮವೆಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಸಂಗ್ರಾಮವೆಂದು ಒಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರ ನೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ **ವಾಜಸಾತ್**—ಅನ್ನದ ವಿಭಾಗವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ, **ವಾಜೇಭಿಃ**—ಅನ್ನಗಳೊಂದಿಗೆ, **ಅವಿಧಿ**—ನಮ್ಮನ್ನೂ ಸೇರಿಸು ಎಂದರೆ ನಮಗೂ ಒದಗಿಸಿಕೊಡು ಎಂದೂ, ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ **ವಾಜಸಾತ್**—ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ, **ವಾಜೇಭಿಃ**—ಕುರುರಗಳೊಂದಿಗೆ, **ಅವಿಧಿ**—ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು ಎಂದೂ ಆಗುತ್ತದೆ. **ವಾಜಸಾತ್** ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಾಯಣರ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ನಿರುಕ್ತ ಕಾರರು **ವಾಜಸಾತ್** ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು **ಸಂಗ್ರಾಮ** ನಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದ್ದರೂ ಸಹ (ನಿ. ೩-೬) ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ,

ದೇವಾನಾಂ ಪತ್ನೀರುಶತೀರವಂತು ನಃ ಪ್ರಾಂತಂತು ನಸ್ತುಜಯೇ ವಾಜಸಾತಯೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೫-೪೬-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ **ವಾಜಸಾತಯೇ** ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ **ಅನ್ನ ಸಂಸನನಾಯ** ಅನ್ನಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ನಿ. ೧೨-೪೫) ಹೀಗೆಯೇ,

ಪ್ರತ್ಯಾಸೋ ನ ಸಿತರಂ ವಾಜಸಾತಯೇ ಮಂಹಿಸ್ತಂ ವಾಜಸಾತಯೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೩೦-೧)

ಅನು ನು ಸ್ಥಾತ್ಯವ್ಯಕಾಭಿರೂತಿಭೀ ರಥಂ ಮಹೇ ಸನಯೇ ವಾಜಸಾತಯೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೩೧-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ **ಅನ್ನ ಸಂಸನನಾಯ** ಅಥವಾ **ಅನ್ನ ಸ್ಯ ಸಂಭಜನಾರ್ಥಂ** ಎಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ **ಅವಿಧಿ** ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದವು ವ್ಯಾಪ್ತಾರ್ಥಕವಾದ ವಿಷ್ಣು ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿವೃತ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ **ವಾಜಸಾತ್** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ಆಗ **ಅವಿಧಿ** ಎನ್ನುವ ಕ್ರಿಯಾಪದವು ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಕವಾದ ಅವ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿವೃತ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. **ವಾಜಸಾತಿ** ಋವುನು ಸಂಗ್ರಾಮವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದೇ ಅಧಿಕವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಉಗ್ರಂ ಪೂರ್ವೀಷು ಪೂರ್ವ್ಯಂ ದವಂತೇ ವಾಜಸಾತಯೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೫-೩೫-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಾವನಂದರ್ಥ.

ಉರು ಕೋ ವಾಚಸಾಯೀ ಕೃತಂ ರಾಯೀ ಸ್ವಸ್ತಯೀ |

(ಮ. ಸಂ. ೫-೬೪-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಯೆಜ್ಞಾಯೆ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಡಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದ ಸಾಯಣರ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಋಭುವನಾ ಇಂದ್ರ ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಚೋಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅರ್ಭವಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಂಚೋಧನೆಯಿರಲು ಕಾರಣವೇನೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಶಂಕಿಸಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರಿಬ್ಬರೂ ಇದಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ತೃತೀಯಸವನೇ ಋಭುಭಿಃ ಸಹೇಂದ್ರಸ್ಯ ಅಪಸ್ತಸಾತ್ ಪ್ರಸಂಗಾದತ್ತೇಂದ್ರ-ಸ್ತುತಿಃ | ತೃತೀಯಸವನದಲ್ಲಿ ಋಭುಗಳೊಂದಿಗೆ ಇಂದ್ರನ ಸಾಹಚರ್ಯವು ನಿಯತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ಸ್ತುತಿಯೆಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಅರ್ಭವತ್ಯಾಚ್ಚ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಉಪಸರ್ಪನತೆಯಾಪಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಾನಾಮಭೂತಾನಾಮೇವಾತ್ರ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಂ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ | ಅರ್ಭವಸೂಕ್ತವಾದುದರಿಂದ ಗೌಣವಾಗಿ ನಿರ್ದೇಶವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಇಲ್ಲಿ ಋಭುಗಳಿಗೇ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವೆಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ತಾನುಗುಳೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದೇ ವಿಧವಾದ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನೂ ಜೋತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಸಮಾಧಾನವನ್ನೂ ಸಹ ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ (೨೮-೪) ನೋಡಬಹುದು. (ಆದರೆ ಅಲ್ಲಿಯ ಸನ್ನಿವೇಶವು ಬೇರೆಯಾದುದು. ಇಲ್ಲಿ ಆ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿರುವುದು. ತೃತೀಯಸವನದಲ್ಲಿ ಋಭುಗಳಿಗಿರುವ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನೂ, ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಋಭುಗಳಿಗೂ ಇರುವ ನಿಯತವಾದ ಸಾಹಚರ್ಯವನ್ನೂ ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.)

ಇಹೋಸ ಯಾತ ಶವಸೋ ನಸಾತ ಇತಿ ತೃತೀಯಸವನ ಉನ್ನೀಯಮಾನೋಭ್ಯೋಽನ್ವಾಹ ವೃಷಣ್ಣತೀಃ ಪೀತವತೀಃ ಸುತವತೀರ್ಮದ್ರತೀ ರೂಪಸಮುದ್ರಾಸ್ತಾ ಐಂದ್ರಾರ್ಭವ್ಯೋಃ ಭವಂತಿ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೨೮-೪)

ಇಹೋಸ ಯಾತ ಶವಸೋ ನಸಾತಃ ಸೌಧನ್ಯನಾ ಋಭವೋ ಮಾತ ಭೂತ |

ಅಪ್ಪಿನ್ದಿ ವಃ ಸವನೇ ರತ್ನಭೇಯಂ ಗಮನ್ತ್ಸಿಂಧ್ರಮನು ವೋ ಮದಾಸಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೪-೩೫-೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದೂ ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವೃಷಣ್ಣತೀಃ, ಪೀತವತೀಃ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶ್ವಾಸನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವುದೂ ಆದ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ತೃತೀಯಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸುವ ವಾದಿಕೆ. ಇದು ಇಂದ್ರ ಋಭುಗಳನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ,

ತದಾಹುರ್ಯನ್ವಾರ್ಭವೀಷು ಸ್ತುವತೇಽಥ ಕಸ್ಮಾದಾರ್ಭವಃ ಪವಮಾನ ಇತ್ಯಾಚಕ್ಷತ ಇತಿ |

ಇಲ್ಲಿ ಋಭುಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಅರ್ಭವಪವಮಾನವೆಂದು ಏಕಕ್ಕೆ ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ,

ಪ್ರಜಾಪತಿವ್ಯೇ ದಿತ ಋಭೂನ್ಯರ್ಥೋಮತ್ಯಾನ್ಯತ್ಯಾ ತ್ವತೀಯಸವನ ಅಭಜತ-
ಸ್ಮಾನ್ನಾ ಭವವೀಷು ಸ್ತುವತೇಭ್ಯಾಭವಃ ಸವಮಾನ ಇತ್ಯಾಚಿತ್ತತೇ | ಇತಿ |

ಸರ್ವತನಾದ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಮಾನವರಾದ ಮುಖ್ಯಗಳನ್ನು ಅಮೃತರನ್ನಾಗಿಸಿ ತ್ವತೀಯಸವನದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಭಾಗವನ್ನು ಕೊಟ್ಟುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅಭವಸವಮಾನವೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಇಂದ್ರ ಮೇವೈತತ್ಸವನೇನ್ಯಾಭಜತೀತಿ | ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಸಹ ಮುಖ್ಯಗಳೊಂದಿಗೆ ಭಾಗವಿಡಿಯಲು ಈ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ತ್ವತೀಯಸವನದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಗಳಿಗಿರುವ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವನ್ನೂ ಇಂದ್ರನ ನಿಯತವಾದ ಸಾಹಚರ್ಯವನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಮಕ್ಕನ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಭಾಷ್ಯಕಾರರಿಬ್ಬರೂ ತಮ್ಮ ಆಶಂಕಾಸಮಾಧಾನಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಅಂಶಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿರುವರು.

ಅ ದರ್ಷಿ-ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ದಾತುಮಾದ್ರಿಯಿಸ್ಯ. ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ನಮಗೆ ಕೊಡುವ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡು ಎಂದರ್ಥ.

ನ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ

ವಾಜೇಭಿಃ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ-(ಪಾ. ಸೂ. ೬.೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಿಸಿಗೆ ಐಸ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇ ರ್ಭುಲ್ಯೇತ್-ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯ.

ವಾಜಸಾತೆ-ವನ ಪಣ ಸಂಭಕ್ತೌ. ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿನ್-(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜನಸನಖನಾಂ ಸನ್ ರ್ಭುಲೋಃ-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಮ. ವಾಜಾನಾಂ ಸಾತಿಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ವಾಜಸಾತಿಃ. ತಸ್ಮಿನ್. ಬಹುಪ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್-(ಪಾ. ಸೂ ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವಿಡ್ಧಿ-ವಿಷ್ವಾ ವ್ಯಾವ್ರಾ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸೇಹ್ಯ ಸಿಚ್ಛೆ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಕಿಗಿ ಲುಕ್. ಝಲಂಕದ ಪರದಲ್ಲಿ ಹಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಹುರುಲ್ ಭ್ಯೋ ಹೇರ್ಥಿಃ-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗ ಧಿ ಆದೇಶ. ಪಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಧಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ಪ್ಪುನಾ ಪ್ಪುಃ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಛತ್ಸ. ಝಲಾಂ ಜಸ್ ಝಶಿ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪಕಾರಕ್ಕೆ ಛತ್ಸ. ಛಂದಸ್ಯಸಿ ದ್ಯತೇ-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವತಿಗ್ರಹಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಲೋಟಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅವಿಡ್ಧಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಲೋಟ್. ಸಿಬ್ಬುರುಲಂ ಲೇಟಿ-(ಪಾ ಸೂ. ೩-೧-೩೪)-ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ತಿಜ್ಞತಿತ್ಯಾತ್ಯತಿಕ್ತವಾಮುನರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಅರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಯೇದ್ದಲಾದೇಃ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಇಣಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ಸಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಪತ್ಸ. ಆಗ ಝಲಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ಹಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಛತ್ಸ. ಪ್ಪುತ್ಸ. ಜಪ್ತ್ಸ. ಆತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಋಭುಮಾನ್-ಮುಭು. ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಮುಭುಮಾನ್ ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ರಷ್ಟುನುಡ್ಧ್ಯಾಂ ಮತುಸ್-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಸಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾವಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ದರ್ಶಿ-ದೃಷ್ಟ ಆದರೆ. ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲೋಪ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಸಿಪ್‌ಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸಾರ್ವಧಾತು-ಕಾರ್ಥಧಾತುಕೆಯೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ. ಉರಣ್ರಪರ—ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಭಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಾಧಃ—ರಾಧ ಸಂಸಿದ್ಧೌ. ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಆಸುನ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರಾಧಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೯ ||

ನೂರ ಹತ್ತನೇ ಸೂಕ್ತವು ಮುಗಿದುದು.

ನೂರ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ತಕ್ಷನ್ನತಿ ಪಂಚರ್ಚಿಂ ಪಷ್ಠಂ ಸೂಕ್ತಂ ಕುತ್ಸಸ್ತಾಪ್ಸಮಾರ್ಭವಂ | ಪಂಚಿಮಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ | ರಿಷ್ಟಾಕ್ತೇಸ್ತೋ ಜಗತ್ಯಃ | ತಥಾ ಚಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ತಕ್ಷನ್ ಪಂಚಾಂತ್ಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಪಿತಿ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮೇ ವೈಶ್ವದೇವಶಸ್ತ್ರ ಇದಂ ಸೂಕ್ತಮಾರ್ಭವಂ ನಿವಿದ್ಧಾನಂ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ತಕ್ಷನ್ನಥಮಯಂ ವೇದನಕ್ಷೋದಯತ್ಕೃತ್ಸಿಗರ್ಥಾ | ಅ ೫-೧೮ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು— ತಕ್ಷನ್ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಹೆದಿನಾರನೆಯ ಅನುವಾಕದಷ್ಟೆ ಆರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಐದು ಮುಕ್ತುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಕುತ್ಸನು ಮುಖಿಯು. ಮುಖ್ಯಗಳು ದೇವತೆಮು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಐದನೆಯ ಮುಕ್ತು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಅಂತ್ಯವು. ಉಳಿದ ನಾಲ್ಕು ಮುಕ್ತುಗಳು ಜಗತೀ ಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ತಕ್ಷನ್ ಪಂಚಾಂತ್ಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಯಾಗದಲ್ಲಿ ವೈಶ್ವದೇವ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮುಖದೇವತಾ ಸಂಬಂಧವಾದ ನಿವಿದ್ಧಾನ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯವು ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರುತಸೂಕ್ತದ ತಕ್ಷನ್ನಥಮಯಂ ವೇದನಕ್ಷೋದಯತ್ಕೃತ್ಸಿಗರ್ಥಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೫-೧೮)

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೧೧೧

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೬ || ಸೂಕ್ತ— ೧೧೧ ||

ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೭ || ವರ್ಗ—೨೨, ||

ಸೂಕ್ತ ದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತಂ ವೈ—೫ ||

|| ಮುಕ್ತಂ—ಕೃತ್ಯ ಅಂಗರಸಃ ||

|| ದೇವತಾ— ಮುಖವಃ ||

|| ಛಂದಃ—೧,೪,೫,೬,೭,೮,೯,೧೦,೧೧,೧೨,೧೩,೧೪,೧೫,೧೬,೧೭,೧೮,೧೯,೨೦,೨೧,೨೨ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತಕ್ಷನ್‌ಠಂ ಸುವೃತಂ ವಿದ್ವಾನಾಪಸ್ವಕ್ಷನ್ತರೀ ಇಂದ್ರನಾಹಾ
ವೃಷಣ್ಣಸೂ |

ತಕ್ಷನ್ವಿತ್ಯಭ್ಯಾಮುಖವೋ ಯುವದ್ವಯಸ್ವಕ್ಷನ್ತತ್ಸಾಯ ಮಾತ
ರಂ ಸಚಾಭುವಂ || ೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತಕ್ಷನ್ | ರಠಂ | ಸು | ವೃತಂ | ವಿದ್ವಾನಾ | ಅಪಸಃ | ತಕ್ಷನ್ | ಹರೀ | ಇತಿ |

ಇಂದ್ರ | ನಾಹಾ | ವೃಷಣ್ಣ | ಸೂ | ಇತಿ | ವೃಷಣ್ | ವಸೂ |

ತಕ್ಷನ್ | ಸಿತ್ಯ | ಭ್ಯಾಂ | ಮುಖವಃ | ಯುವತ | ವಯಃ | ತಕ್ಷನ್ | ವತ್ಸಾಯ |

ಮಾತರಂ | ಸಚಾ | ಭುವಂ || ೧ ||

శాయణభాష్యం

విదూనాశశ లుత్పన్నేనేన జ్ఞానేన నిష్పాద్యకర్మాణీం లాభవత్కర్మాణీం వా
 ముభవోల రథపత్నినోలారోలణాభావం సువృతం తోలభనవతనం సుచక్రం వా తక్షన్ |
 అశువన్ | తథోంద్రవనాహ ఇంద్రేణ వాహనభూతౌ ధరిణి ధరణితిలావంతేత్తంజ్ఞ కావనౌః
 తక్షన్ | కృతవంతః | శిలద్రౌతౌ | వృషణ్ణుసూ | శేలతనమథోలన దృద్యతరేణ ధనేన బలీన వా
 యుక్తౌ | అసి టి పితౄభ్యాం స్వశిలయాభ్యాం మాతాపితౄభ్యాం వృద్ధాభ్యాం యువద్యౌవనోల-
 వేలతం వయ అయుర్భాభవస్తక్షన్ | కృతవంతః | తథా వత్సాయ మాతేరం గాం శబాభువం
 నధువం శథ వతనమానాం తక్షన్ | అశువన్ | తక్షన్ || తక్షో త్కక్షో తేనోలకరణే | లజ
 బతులం భందశ్చనాజ్యోగేగ్గేపిలత్కేదభావః | సువృతం | తోలభనం వతన ఇతి సువృత్ |
 విశు వతనల | శ్రిశ్శేలి శ్రిశ్ | విదూనాశశః | విద జ్ఞానే | అన్యోభ్యోల్యసి ద్యత్యంత ఇతి
 దృతిగ్రహణాద్వదే మనిన్ | సంజ్ఞాపునవకశ్య విధేలనిత్యేత్సాద్మీణాభావః | బతులవతనాద
 లుక్ | యద్యా | విద్వో లాభే | ణోదాదిశోల భావే మక్ | తతః శామాదిలక్షణోల
 నస్త్యయేః | విద్వోనం లాభవదశః కర్మ యేషాం | బతున్విదౌ పునవపదస్త్యక్తిస్తరత్వే |
 భాందశః పునవనవణాదిభాః | ఇంద్రవనాహ | ఇంద్రం వతత ఇతింద్రవనౌ | వత్శ్శేలి
 శ్శీస్త్యయేః | అత లువధాయా ఇతి వృద్ధిః | శూసాం సులుగితి విభక్తేలరాకారః | వృషణ్ణుసూ |
 వృష శేలతన | కనిన్యవృషితక్షేలత్యాదినా కనిన్ | నిత్సాదాద్మీదాత్తేత్తం | వృషణ్ణుస్త్యయేల-
 రువశంబూనం | శా. ౧.౪-౧౮.౪ | ఇతి వసుశబ్ద లుక్తరపదే వృషణ్ణుభావః | బతున్విదౌ
 పునవపదస్త్యక్తిస్తరత్వే | యువత్ | అత్ర యువణ్యబ్ధిః శామఖ్యోక్త్యైన్పత్తి-
 నిమిత్తం యువత్తనాత్తనాటిశ్శేల | తదస్మిన్నస్తిలితి యువత్ | ణాందశోల వణలొలణః ||

శ్రిశ్శవాభాష్యం

విదూనాశశః—లుత్పన్నవనావ స్తేపుణ్యుదివ క్షాదివ కర్మపుళ్ళ అథనా లాభయుక్తనావ
 కర్మపుళ్ళ ముభుగరు | రథం—(అత్సినీదేవతేగళ వాహనశ్యాగి) రథవన్ను | సువృతం—లుత్పననావ
 రతినీయుళ్ళవన్నాగి అథనా సులభనావ సంజారక్తే అనుకలనావ తక్తపుళ్ళవన్నాగి | తక్షన్—
 నిమిగసిదరు | వృషణ్ణుసూ—వృషనావ బలదివ అథనా ధనదివ క్షాదివశూ | ఇంద్రవనాహ—ఇంద్రన
 వాహనగళు | ధరిణి—పరియంబు ధేవరుళ్ళపూ ఆవ శుదురేగళన్ను | తక్షన్—స్వస్తివరు | పితౄభ్యాం—
 (వృధురావ తన్ను) మాతాపితౄగళిగి | యువత్—యావనదివ తుంబి | వయః—వయస్సన్ను |
 లుభవః—ముభుగళు | తక్షన్—సంజాదిశక్తిగిగి | వత్సాయ—(తాయుయన్ను కళిదుశీండు)
 కరువిగి | మాతేరం—తాయుయావ గోలవన్ను | శబాభువం—(పునః) జీతిగోలక్షాదిండు ఇరువంతి |
 తక్షన్—వనాదిదరు.

భాషాభాష్యం

లుత్పన్నవనావ స్తేపుణ్యుదివ క్షాదివ కర్మపుళ్ళ ముభుగళు అత్సినీ దేవతేగళ వాహనశ్యాగి
 లుత్పననావ రతినీయుళ్ళ రథవన్ను నిమిగసిదరు. దేవదాధ్యోదివ క్షాదివపూ ఇంద్రనవాహనగళు ఆద

ಹೆಯೆಂಬ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದರು. ವೃದ್ಧರಾದ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಯೌವನದವಯಸ್ಸನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಕೊಟ್ಟರು. ಪಾಲುಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಕರುವಿಗೆ ಪುನಃ ತಾಯಿಯಾದ ಗೋವನ್ನು ಒದಗಿಸಿ ಅದರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು.

English Translation

The Ribhus, possessed of skill in their work, constructed (for the Aswins) a well-built car; they framed the vigorous horses bearing Indra; they gave youthful existence to their parents; they gave to the calf its accompanying mother.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಗಳ ಕಲಾಕೌಶಲ್ಯವನ್ನೂ, ಅವರ ಪಿತೃಭಕ್ತಿಯನ್ನೂ, ವಿನೇಕವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಮುಖ್ಯಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದುದರಿಂದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ವಾಮದೇವ ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಖಗಳಿಂದ ದೃಷ್ಟವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಈ ವಿಧವಾದ ವರ್ಣನೆಯು ಇರುವುದು.

ಯೇ ಅಶ್ವಿನಾ ಯೇ ಪಿತರಾ ಯ ಊತೀ ಧೇನುಂ ತತಕ್ಷುರ್ಬಂಧವೋ ಯೇ ಆಶ್ವಾ |
ಯೇ ಅಂಸತ್ರಾ ಯ ಋಧಗ್ರೋದಸೀ ಯೇ ವಿಭ್ಯೋ ನರಃ ಸ್ವಪತ್ಯಾನಿ ಚಕ್ರಃ |

(ಮಂ. ಸಂ. ೪-೨೨-೯)

ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಗುಣಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯೂ ವಿವರಿಸಿದೆ

ವಿದ್ಯನಾಪಸೇ—ಉತ್ಕೃಷ್ಟೇನ ಜ್ಞಾನೇನ ನಿಷ್ಪಾದ್ಯಮಾನ ಕರ್ಮಾಣೋ ಲಾಭವತ್ಕರ್ಮಾಣಃ ವಾ ಋಭವಃ | ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿ ನೆರವೇರಿಸತಕ್ಕ ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಲಾಭಯುಕ್ತವಾದ ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳ ಮುಖಗಳು ಎಂದರ್ಥ.

ತಕ್ಷನ್—ತಕ್ಷತಿಃ ಕರೋತಿ ಕರ್ಮಾ | (ನಿ. ೪-೧೯) ಕೃತವಂತೋ ರಥಂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ ರಥವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು.

ತಕ್ಷನ್ನಾ ಸತ್ಯಾಧ್ಯಾಂ ಪರಿಜ್ಞಾನಂ ಸುಖಂ ರಥಂ |

(ಮಂ. ಸಂ. ೧-೨೦-೩)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಮುಖಗಳು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ ರಥವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅನಂತರ ಆ ರಥದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸುವೃತಂ—ಶೋಭನವರ್ತನಂ ಸುಚಕ್ರಂ ವಾ | ಉತ್ತಮವಾದ ರಚನೆಯುಳ್ಳದ್ದು ಅಥವಾ ಸುಲಭವಾದ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದದ್ದು ಎಂದರ್ಥ.

ಬೃಹಸ್ಪತೇರಥಾಶ್ವಿಭ್ಯಾಂ ರಥಂ ದಿವ್ಯಂ ತ್ರಿವಂಧುರಂ |
ಇಂದ್ರಾಯ ಚ ಹರೀ ದೇವಸ್ರಹಿತೇನಾಗ್ನಿನಾಸಿ ಯತಾ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೩-೮೬)

ಎಂದು ಮುಭುಗಳ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಕರ್ಮಗಳು ಅನೇಕಕಡೆ ಹೇಳಿರುವಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪುನಃ ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಕುತೂಹಲ ಮತ್ತು ಮುಭುಗಳೂ ಒಂದೇ ವಂಶದವರಾದ್ದರಿಂದ ಇವನ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಮದೇವಾದಿಗಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮಗಳಲ್ಲಿರುವ ವರ್ಣನೆಗಿಂತ ಒಂದು ಅತಿಶಯವಾದ ಅಭಿಮಾನವು ಕಂಡುಬರುವುದು.

!ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕಿಯಾ ||

ತಕ್ಷಣ್ ತಕ್ಷೂ ತ್ತಕ್ಷೂ ತನೂಕರಣೇ. ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಝೋಂತೇ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಂತಾದೀಶ. ಇತಕ್ಷ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಂತ್ಯಾಕಾರಲೋಪ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. **ಆತೋ ಗುಣೇ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರರೂಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಕಮಾಜ್ಞೋಯೋಗೇಷಿ—(ಪಾ. ಸೂ. (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಳಿಗೆ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾದಾದಿವಸ್ತುಗಳಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಚಯುತ್ತದೆ.

ಸುವೃತಮ್—ಶೋಭನಂ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸುವೃತ್. ವೃತು ವರ್ತನೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸುವೃತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. **ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್-ಕೃತ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ರರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಿದ್ಯಪಾಪಸಃ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೈತ್ಯಂತೇ—(ಪಾ ಸೂ. ೩-೨-೨೫) ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೈತಿಗ್ರಹಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮನಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ **ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋ ವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಿಸ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಥೆಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿದ್ಯನಾ ಅಪಃ (ಕರ್ಮ) ಯೇಷಾಂ ತೇ ವಿದ್ಯನಾಪಃ. ಬಹುಲವಚನದಿಂದ (ತತ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಮ್) ಸಮಾಸವಾದಾಗ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ವಿದ್ಯ ಲಾಭೇ. ಧಾತು. ಇನಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಮತ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ಮೇಲೆ ಪಾನಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ನಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿದ್ಯನಂ ಎಂದರೆ ಲಾಭವುಳ್ಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥ. ವಿದ್ಯನಂ ಲಾಭವತ್ ಅಪಃ ಕರ್ಮ ಯೇಷಾಮ್ | **ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ರರ ಬರುತ್ತದೆ. (ಛಂದಸವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪದಾರ್ಥ ಉತ್ತದೆ.)

ಇಂದ್ರವಾಹಾ ಇಂದ್ರಂ ವಹತಃ ಇತಿ ಇಂದ್ರವಾಹೌ. ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. **ವಹಕ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಛೈಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಥೆಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಛೈಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವವೂ ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರವಾಹ್ ಶಬ್ದ ವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾದ್ವಿವಚನ ಓ ವಿಭಕ್ತಿಪರವಾದಾಗ—**ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೀಶ. **ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಷಭಿಸೂ—ವೃಷ ಸೇಚನೇ. ಧಾತು. **ಕನಿಸ್ ಯುವೃಷಿತಕ್ಷಿ**—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕನಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಇತ್ಯಾ ದಿನಿತ್ಯಮ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ

ಬರುತ್ತದೆ. ವೃಷಣ್ಣಿಸ್ತೃಶ್ಚಯೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್—(ಪಾ ಸೂ. ೧-೪-೧೮-೪) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ವಸು ಶಬ್ದವು ಉತ್ತರಪದವಾಗಿರುವಾಗ ವೃಷಣ್ಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್— ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ.

ಯಮತ್—ಯು ಮಿಶ್ರಣಮಿಶ್ರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕನಿನ್ಯಯುವೃಷಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಲ್ಲಿ ಯುವನ್ ಶಬ್ದವು ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾದ ಯುವತ್ (ಧರ್ಮ) ವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಪ್ರಧಾನನಿವೇಶನವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದರ ಮೇಲೆ ತದಸ್ತನ್ ಆಸ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಮಧ್ಯೆ ವರ್ಣಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಮತುಪ್ ಪಿತೃದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸ್ಯಮೋರ್ನಪುಂಸಕಾತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಿಗೇ ಲುಕ್. || ೧ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಆ ನೋ ಯಜ್ಞಾಯ ತಕ್ಷತ ಋಭುಮದ್ವಯಃ ಕೃತ್ವೇ ದಕ್ಷಾ-

ಯ ಸುಪ್ರಜಾವತೀಮಿಷಂ |

ಯಥಾ ಕ್ಷಯಾಮ ಸರ್ವವೀರಯಾ ವಿಶಾ ತನ್ನಃ ಶರ್ಧಾಯ

ಧಾಸಥ ಸ್ವಿದ್ರಿಯಂ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಆ | ನಃ | ಯಜ್ಞಾಯ | ತಕ್ಷತ | ಋಭು | ಮತ್ | ನಯಃ | ಕೃತ್ವೇ | ದಕ್ಷಾ-

ಯ | ಸು | ಪ್ರಜಾವತೀಂ | ಇಷಂ |

ಯಥಾ | ಕ್ಷಯಾಮ | ಸರ್ವ | ವೀರಯಾ | ವಿಶಾ | ತತ್ | ನಃ | ಶರ್ಧಾಯ |

ಧಾಸಥ | ಸು | ಇಂದ್ರಿಯಂ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಬುಧವೋ ನೋಸ್ಮಾಕಂ ಯಜ್ಞಾಯ ಯಜ್ಞಾರ್ಥಂ ಬುಧಮದುರುಭಾಸನಯುಕ್ತಂ ವಯೋ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ಯಮಾ ತಕ್ಷತ | ಅ ಸಮಂತಾಮತ್ಪಾದಯತ | ಏತದೇನ ವಿವ್ರಿಯತೇ | ಕೃತ್ವೇ ಕೃತವ್ಯಸ್ಯದೀಯಾಯ ಕರ್ಮಣೇ ದಕ್ಷಾಯ ಬಲಾಯ ಚ | ತಾದರ್ಥೇ ಚತುರ್ಥೀ | ಏತದುಭಯಾರ್ಥಂ ಸುಪ್ರಜಾವತೀಂ ಶೋಭನಾಭಿಃ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಪಕ್ಷಣಾಭಿಃ ಪ್ರಜಾಭಿಯುಕ್ತಾ ಮಿಸಮನ್ಯಮಾ ತಕ್ಷತೇತಿ ಶೇಷಃ | ಅಪಿ ಚ ಸರ್ವವೀರಯಾ ಸರ್ವೈರ್ವೀರೈಃ ಪುತ್ರಾದಿಭಿರಾವೇತಯಾ ವಿಶಾ ಪ್ರಜಯಾ ಸಹ ಯಥಾ ಯೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಕ್ಷಯಾಮ ಸುಖೇನ ನಿವಸಾಮ ತತ್ಪಾದ್ಯಕಮಿಂದ್ರಿಯಂ | ಧನನಾನ್ಯತತ್ | ಧನಂ ನೋಸ್ಮಭ್ಯಂ ಶರ್ಧಾಯ ಬಲಾರ್ಥಂ ಸು ಧಾಸಥ | ಸುಷ್ಕ ಧತ್ತೆ | ಪ್ರಯಚ್ಛತೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಬುಧಮುತ್ | ಉರು ಭಾತೀತಿ ನೈರುಕ್ತವ್ಯುಕ್ತತ್ಯಾ ಬುಧಶಬ್ದಃ ಪ್ರಕಾಶಮಾತ್ರವಾಚೀ | ಪ್ರಸನ್ನಸರ್ಧಭ್ಯಾಂ ಮತುಬಿತಿ ಮತುಸೆ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಕೃತ್ವೇ | ಜಸಾದಿಷು ಭಂದಸಿ ವಾ ವಚನಮಿತಿ ಘೋಷಾತಿತಿ ಗುಣಾವಾನ್ವೇ ಯುಣಾದೇಶಃ | ಕ್ಷಯಾಮ | ಕ್ಷಿನಿವಾಸಗತೋಽಪಿ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಪ್ | ಧಾಸಥಾ | ಧಾಷ್ಯೋ ಲೇಟ್ಕೊಡಾಗಮಃ | ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟ್ಕೀತಿ ಸಿಪ್ | ಅನ್ಯೋಷಾಮಸಿ ದೃಶ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘತ್ವಂ ||

ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ

ಬುಧವಃ—ಎಲೈ ಬುಧುಗಳೇ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಯಜ್ಞಾಯ—ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾಗಿ | ಬುಧಮುತ್—ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ | ವಯಃ—ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನವನ್ನು | ಅ ತಕ್ಷತ—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ | ಕೃತ್ವೇ—(ನಮ್ಮ) ಕರ್ಮಾರ್ಥವಾಗಿಯೂ | ದಕ್ಷಾಯ—ಬಲಕ್ಕಾಗಿಯೂ | ಸುಪ್ರಜಾವತೀಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿ ಸಂತಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನು (ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ) | (ಮತ್ತು) ಸರ್ವವೀರಯಾ—ಸಕಲವೀರ ಪುತ್ರರೊಡಗೂಡಿದ | ವಿಶಾ—ಸಂತಾನದೊಂದಿಗೆ | ಯಥಾ—ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ (ಯಾವ ಧನದಿಂದ) | ಕ್ಷಯಾಮ—(ಸುಖವಾಗಿ) ವಾಸಮಾಡಬಲ್ಲೆವೋ | ತತ್—ಅಂತಹ | ಇಂದ್ರಿಯಂ—ಧನವನ್ನು | ನಃ—ನಮಗೆ | ಶರ್ಧಾಯ—ಶಕ್ತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ | ಸು ಧಾಸಥ—ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಕೊಡಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಬುಧುಗಳೇ, ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾಗಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ ಅನ್ನವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿಕೊಡಿ. ನಮ್ಮ ಕರ್ಮಾರ್ಥವಾಗಿಯೂ ಬಲಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿ ಸಂತಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅನ್ನವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಡಿ. ಮತ್ತು ನಾವು ಸಕಲ ವೀರಪುತ್ರರೊಡಗೂಡಿದ ಸಂತಾನದೊಂದಿಗೆ ಯಾವ ಧನದಿಂದ ಸುಖವಾಗಿ ವಾಸಮಾಡಬಲ್ಲೆವೋ ಅಂತಹ ಧನವನ್ನು ನಮಗೆ ಶಕ್ತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ತುಂಬಿಸಿಕೊಡಿ.

English Translation

Prepare fully for our sacrifice resplendent sacrificial food, and, for our rite and for our strength, such nutriment as may be the cause of excellent

progeny, so that we may live (surrounded) by vigorous descendants ; such wealth do you confer upon us for our benefit

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳ.

ಋಭುಮತಃ ವಯಃ—ಋಭವಃ | ಉರು ಭಾಂತೀತಿ ನಾ (ನಿ. ೧೧-೧೫) ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತವಾಕ್ಯದ ಆಧಾರದಮೇಲೆ, ಉರು ಭಾಸನಾನಂ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ವಂ | ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ ಅನ್ನವೆಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಋಭವೋ ಯಷ್ಟವ್ಯಕ್ತೇನ ಸಂಬಂಧಿನೋ ಯಸ್ಯ ಸಂತಿ ತದ್ಋಭುಮತಃ | ಯುಷ್ಮಾಕಮೇವ ಋಭೂಣಾಂ ಯೋಗ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಜ್ಞಾರ್ಹರಾಗಿಯೂ, ಈ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಬಾಗಗಳಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಋಭುಗಳನ್ನೇ ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ಅನ್ನವೆಂದು ಸ್ಥಂವಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಇಂದ್ರಿಯಂ—ಇಂದ್ರಿಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಧನವೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ವೀರ್ಯವೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು.

ಶರ್ಧಾಯ—ಉತ್ಸಾಹಾಯ ಬಲಾಯ ನಾ | ನಮ್ಮ ಉತ್ಸಾಹಕ್ಕಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಬಲಕ್ಕಾಗಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಶರ್ಧ ಶಬ್ದವು ಬಲ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಶರ್ಧ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನೂ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೬-೧ ನೇ ಮುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯಜ್ಞಾಯ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣವಾಗೇನು. ಧಾತು. ಯಜಯಾಚೆಯತೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ತಕ್ಷತ—ತಕ್ಷೂ ತನೂಕರಣೇ. ಧಾತು ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿತಿಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಋಭುಮತಃ—ಋಭುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉರುಭಾತಿ ಇತಿ ಋಭು ಎಂದು ನಿರುಕ್ತವಲ್ಲ—(ನಿರು. ೧೧-೧೫) ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಕೇವಲ ಪ್ರಕಾಶವಾಕ್ಯವಾಚಿಮಾಡಿರುತ್ತದೆ. ಋಭು ಏಷ್ಯ ಏತಿ ಋಭುಮತಃ. ತದಿಸ್ತಾಸ್ತೈ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಹೃಸ್ವನುಡ್ಭಾಗಂ ಮತುಷ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಷಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ವತ್ತೇ—ಕ್ವತು ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಥೀವಿಭಕ್ತಿಪರವಾದಾಗ ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ನಾ ವಚನಮ್— ಎಂಬುದರಿಂದ ಘೋರ್ಣಾತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಯಾಜೀಶ್

ಯಥಾ—ನಿಪಾತಸ್ಯೇಚೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷಯಾಮ—ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತಿಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಬ್ಧವ್ಯವನಿರುಪುಗರಿಂದ ನಿತ್ಯಂಜಾತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ. ಮತ್ಯೋಃ ಬಹುಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ ವಿಕರಣ ಉರುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀ.

ಕಂಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ, ಅಯಾದೇಶ. ಆದುತ್ತಮಸ್ಯ ಹಿಚ್ಚೆ—(ಪಾ ಸೂ. ೩-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಯಥಾ ಎಂಬುದು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸರ್ವವೀರಯಾ—ಸರ್ವೇ ವೀರಾಃ ಯುಷ್ಯಾಃ ಸಾ. ಸರ್ವವೀರಾ. ತಯಾ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಶಾ—ಸಾನೇಕಾಚಿತ್ತೈತೀಯಾದಿಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಾಸಥ—ಧುಧಾತ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಥ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲೇಟೀಯಡಾಟಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪)—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ—(ಪಾ ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್ ವಿಕರಣ. ಧಾಸಥ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದೈತ್ಯತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಂದ್ರಿಯಮ್—ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಬಲಮ್ ಇಂದ್ರಿಯಮ್. ಇಂದ್ರಿಯಮಿಂದ್ರಲಿಂಗಮಿಂದ್ರ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಘರ್ಷಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಚಿತಃ—(೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

:o:

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಆ ತಕ್ಷತ ಸಾತಿಮಸ್ಯಭ್ಯಮೃಭವಃ ಸಾತಿಂ ರಥಾಯ ಸಾತಿಮ-
ವರ್ತೇ ನರಃ |

ಸಾತಿಂ ನೋ ಜೈತ್ರಿಂ ಸಂ ಮಹೇತ ವಿಶ್ವಹಾ ಜಾಮಿಮಜಾಮಿಂ
ಪೃತನಾಸು ಸಕ್ಷಣಿಂ || ೩ ||

ಃ ಪದಪಾಠಃ |

ಆ | ತಕ್ಷತ | ಸಾತಿಂ | ಅಸ್ಯಭ್ಯಂ | ಮೃಭವಃ | ಸಾತಿಂ | ರಥಾಯ | ಸಾತಿಂ |

-ಅರ್ವತೇ | ನರಃ |

ಸಾತಿಂ | ನಃ | ಜೈತ್ರೀಂ | ಸಂ | ಮಹೇತ | ವಿಶ್ವಹಾ | ಜಾಮಿಂ | ಅಜಾಮಿಂ |

ಪೃತನಾಸು | ಸಕ್ಷಣಿಂ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ನರೋ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನೇತಾರ ಋಭವಃ ಅಸ್ಮಭ್ಯಮನುಷ್ಠಾತ್ಸಭ್ಯಃ ಸಾತಿಂ ಸಂಭಜನೀಯಂ-
ಮನ್ವಂ ಧನಂ ವಾ ತಕ್ಷತೆ | ಆ ಸಮಂತಾತ್ಪುರುತ | ತಥಾಸ್ಯದೀಯಾಯ ರಥಾಯ ರಂಹಣೀಲಾಯ
ಪುತ್ರಾದಯೇ ರಥಾಯೈವ ವಾ ಸಾತಿಂ ಸಂಭಜನೀಯಂ ಧನಮಾ ತಕ್ಷತೆ | ತಥಾರ್ವತೀತ್ಯಶ್ಚಾಯೇ ಸಾತಿಂ
ಸಂಭಜನೀಯಮನ್ವಂ ಧನಂ ವಾಶ್ಚಯೋಗ್ಯಮಾ ತಕ್ಷತೇತ್ಯೇವ | ಕಿಂಚಿ ವಿಶ್ವಹಾ ಸರ್ವೇಷ್ಟಹಸ್ಸು
ನೋಲ್ಯಸ್ಯಾಕಂ ಜೈತ್ರೀಂ ಜಯತೀಲಾಮಪರಿಮಿತತ್ವೇನ ಸರ್ವಾಧಿಕಾಂ ಸಾತಿಂ ಸಂಭಜನೀಯಂ ಧನಂ
ಸಂ ಮಹೇತ | ಸರ್ವೋ ಜನಃ ಸಮ್ಯಕ್ ಪೂಜಯತು | ವಯಂ ಚಿ ಪೃತನಾಸು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಜಾಮಿಂ
ಸಹಜಾತಮಜಾಮಿಂ ಸಹಾನುತ್ವನ್ನಂ ಶತ್ರುಂ ವಾ ಸಕ್ಷಣಿಮಸ್ಯಾನಭಿಭವಂತಂ ಯುಷ್ಮತ್ಪ್ರಸಾದಾಭಿ-
ಭವೇಮೇತಿ ಶೇಷಃ || ಸಾತಿಂ | ಊತಿಯೂತಿಜೂತಿಸಾತೀತ್ಯಾದಿನಾಂ ಶ್ವಿನ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಮಹೇತ |
ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ | ಸಕ್ಷಣಿಂ | ಷಹ ಅಭಿಭವೇ | ಔಷಾದಿಕಃ ಸನಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಧತ್ತಕತ್ವಪತ್ಯಾನಿ ||

|| ಸ್ತೋತ್ರವಾರ್ಧ ||

ನರಃ—(ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ) ನೇತೃಗಳಾದ | ಋಭವಃ—ಎಲೈ ಮುಖಗಳೇ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ—(ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾ-
ತ್ಯಗಳಾದ) ನಮಗೆ | ಸಾತಿಂ—ಜೀವನಾಧಾರವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು (ಅಥವಾ ಧನವನ್ನು) ಆ ತಕ್ಷತೆ—(ಎಲ್ಲರೂ
ಸಾಕಾಗುವಷ್ಟು) ತುಂಬಿಸಿಕೊಡಿ | ರಥಾಯ—(ನಮ್ಮ) ಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಥವಾ ರಥಕ್ಕೆ | ಸಾತಿಂ—ಅಧಾರ
ಭೂತವಾದ ಧನವನ್ನು (ಕೊಡಿ) | ಅರ್ವತೇ—ನಮ್ಮ ಕುಮರಿಗೆ | ಸಾತಿಂ—ಪುಷ್ಕಲವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಅಥವಾ
ಧನವನ್ನು (ಕೊಡಿ) | ವಿಶ್ವಹಾ—ಪ್ರತಿದಿನವೂ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಜೈತ್ರೀಂ—ಜಯತೀಲವಾದ (ಅಥವಾ ಅತ್ಯಂತ
ಪ್ರಭೂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲರ ಧನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ) | ಸಾತಿಂ—ಧನವನ್ನು | ಸಂ ಮಹೇತ—
(ಸಕಲರೂ) ಗೌರವಿಸುವಂತಾಗಲಿ | (ನಾವೂ ಕೂಡ) | ಪೃತನಾಸು—ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ | ಜಾಮಿಂ—ನಮ್ಮ ಬಂಧು
ವಾಗಲಿ | ಅಜಾಮಿಂ—ಬಂಧುವಲ್ಲದಿರಲಿ | ಸಕ್ಷಣಿಂ—ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವ ಶತ್ರುವನ್ನು (ಜಯಿಸುವಂತೆ
ಅನ್ವಗ್ರಹಿಸಿ).

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ನೇತೃಗಳಾದ ಎಲೈ ಮುಖಗಳೇ, ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾತ್ಯಗಳಾದ ನಮಗೆ ಜೀವನಾಧಾರವಾದ
ಅನ್ನವನ್ನು ಪುಷ್ಕಲವಾಗಿ ಕೊಡಿ. ನಮ್ಮ ಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ, ನಮ್ಮ ರಥದ ನಿರ್ವಹಣಕ್ಕೂ, ಅಶ್ವಗಳ ಪೋಷಣೆಗೂ
ಬೇಕಾಗುವ ಧನವನ್ನು ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಕೊಡಿ. ಮತ್ತು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಭೂತವಾದುದೂ ಆದ ನಮ್ಮ ಧನವನ್ನು
ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಎಲ್ಲರೂ ಗೌರವಿಸುವಂತಾಗಲಿ. ನಾವೂ ಕೂಡ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಬಂಧುಗಳಿಗೆ ಅಥವಾ ನಮ್ಮ
ಬಂಧುವಲ್ಲದಿರಲಿ, ನಮ್ಮಮೇಲೆ ಬೀಳುವ ಶತ್ರುವನ್ನು ಜಯಿಸುವಂತೆ ಅನ್ವಗ್ರಹಿಸಿ.

English Translation

Ribhus, conductors (of sacrifice), bestow ample sustenance upon us, upon our chariots, upon our horses; let every one daily acknowledge our victorious wealth, and may we triumph in battle over our foes, weather strangers or kinsmen.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ತಪ್ಪತೆ—ತಪ್ಪತಿಃ ಕರೋತಿ ಕರ್ಮಾ | (೧೪-೧೯) ಮಾಡಿಕೊಡಿದ.

ರಥಾಯ—ರಥಾಂತರೀಲಾಯ ಪುತ್ರಾದಯೇ ಅಥವಾ ರಥಾಯೈವ ನಾ ರಥಃ ರಂಹತೇರ್ಗತ ಕರ್ಮಣಃ | ಸ್ಥಿರತೇರ್ವಾ ಸ್ಯಾದ್ವಿಪರೀತಸ್ಯ | ರಮಮಾಣೋಽಸ್ತಿಸ್ತಿತ್ವತೀತಿ ನಾ | ರಸತೇರ್ವಾ ರಸತೇರ್ವಾ | (೧೯-೧೧). ಗತಿ ಅಥವಾ ವೇಗವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ರಂಹ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ವರ್ಣ ವ್ಯತ್ಯಯವಾಗಿ ಸ್ಥಿರ ಎಂಬುವದಿಂದಾಗಲಿ, ಇದರಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಹರ್ಷಪಡು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ರಮ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಕಲ್ಪನಾಡು ಎಂದರ್ಥವುಳ್ಳ ರಮ್ ಅಥವಾ ರಸ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ನಿಷ್ಪನ್ನ ವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ವನಸ್ತೇ ವೀಡ್ಯಂಗೋ ಹಿ ಭೂಯಾ ಅಸ್ತತ್ಪತಾ ಪ್ರತರಣಃ ಸುವೀರಃ |

ಗೋಭಿಃ ಸಂನದ್ಧೋ ಅಸಿ ವೀಲಯಿಸ್ಯಾಸ್ತಾತಾ ತೇ ಜಯತು ಜೇತ್ವಾನಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೬-೪೭-೨೬)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ರಥದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಾಣರು ಗತ್ಯರ್ಥಕವಾದ ರಂಹ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ರಥಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಓಡಾಡತಕ್ಕ ಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಗಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ರಥಕ್ಕಾಗಲಿ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಪಷ್ಕೃರ್ಥೇ ಚತುರ್ಥೇಷಾ, ಬಹುವಚನಸ್ಯ ಸ್ಯಾನ್ತೇ ಏಕವಚನಂ | ರಥಾನಾಂ ಸಾತಿಂ | ಪಷ್ಕೃ ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಚತುರ್ಥಿ, ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಏಕವಚನವೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ರಥಾಯ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸಂಯಾದ ಅರ್ಥ ರಥಾನಾಂ ರಥಗಳ, ಸಾತಿಂ-ದಾನವನ್ನು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅರ್ವತೇ—ಅಶ್ವಾಯಿ | ಕುದುರೆಗಳಿಗಾಗಿ ಎಂದರ್ಥ. ಅರ್ವತ್, ಅರ್ವನ್ ಎಂದು ತಕಾರಾಂತ ಮತ್ತು ನಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದಗಳು ಅಶ್ವ ಸಂಖ್ಯೆಯವಾದ ಪದಗಳಾಗಿವೆ. ಆದರೆ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಧವೈವಿಧ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತವೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಅಶ್ಯಃ, ಹಯಃ, ಅರ್ವಾ | (೧. ೨-೨೭) ಎಂದು ಅಶ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸೇರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ, ಮುಕ್ತಂಹಿತಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ವತ್ ಮತ್ತು ಅರ್ವನ್ ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗಗಳೂ ಗಮನಾರ್ಹಗಳು. ಈ ಎರಡು ಪದಗಳೂ ಶತ್ರುಪರ್ಯಾಯಗಳಾಗಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಕ್ರೀಲಂ ವಃ ಶರ್ಧೋ ಮಾರುತಮನರ್ವಾಣಂ ರಥೇ ಶುಭಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧.೩೭-೧)

ಯಸ್ಮೈ ತ್ವಮಾಯಜಸೇ ಸ ಸಾಧತ್ಯೇನರ್ವಾ ಕ್ಷೇತಿ ದಧತೇ ಸುವೀರ್ಯಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೯೪-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅವರ್ನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶತ್ರುವೆಂದರ್ಥ. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು,

ಅನರ್ವಾ ಪ್ರೇಹೀತೃಹ ಭ್ರಾತೃವ್ಯೋ ವಾ ಅರ್ವಾ ಭಾತೃನ್ಯಾಸನುತ್ಪ್ರ್ಯಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೬೩-೮-೨)

ಎಂಬ ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯವನ್ನು ದೃಢಿಸಿ ಅವರ್ನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾತೃವ್ಯಂ ಎಂದರೆ ಶತ್ರುವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಉದಹರಿಸಿರುವ ಮುಕ್ತಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಗಳೆಲ್ಲಾ ಸಹ ಅದೇ ಅರ್ಥವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇವರಂತೆಯೇ,

ಅಭಿ ನೋ ವೀರೋ ಅವರ್ತಿ ಕ್ಷಮೇತ ಪ್ರ ಜಾಯೇನುಹಿ ರುದ್ರ ಪ್ರಜಾಭಿಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೩೩-೧)

ಅಗ್ನಿಂ ಧೀಷು ಪ್ರಥಮಮಗ್ನಿವರ್ವತ್ಯಗ್ನಿಂ ಕ್ಷೈತ್ರಾಯ ಸಾಧಸೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೮-೩೧-೧೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳೆಲ್ಲಾ ಸಹ ಅವರ್ತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶತ್ರುವೆಂದರ್ಥ. ಹೀಗೆಯೇ ಮಂ. ಸಂ. ೫-೫೧-೧೧, ೧೦-೯೨-೧೪ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಶತ್ರುವೆಂದರ್ಥ. ಈ ಶಬ್ದವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ Wilson ಮತ್ತು Max-Müller ಎಂಬ ಪಂಡಿತರ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು ಅನುಚಿತವಾಗಲಾರದು. ಮೇಲೆ ಉದಹರಿಸಿರುವ ಮಂ. ಸಂ. ೧೨-೩೩-೧ ನೇ ಮಕ್ಕುನಲ್ಲಿರುವ ಅವರ್ನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯನ್ನು ಅಂಗಭಾಷೆಗೆ ಸರಿವರ್ತನಮಾಡಿರುವ Wilson ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಸಾಯಣರ ಭಾಷ್ಯವ ಮೇಲೆ ಟೀಕೆವಾಡುತ್ತಾ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ ರುತ್ತಾನೆ —

The phrase is *ಅನರ್ವಾ* which the scholiast explains ಭ್ರಾತೃವ್ಯವುಹಿತಂ | literally, without a brother's son, which would be a very unintelligible epithet. Arvan is, in its usual acceptation a horse; and being without horses would not be inapplicable to the Maruts, whose chariot is drawn by deer. ಭ್ರಾತೃವ್ಯ may mean an enemy, but it is doubtful if *ಅರ್ವಾ* can admit of such an interpretation;

(Rig-Veda Translation Vol. I. 2nd edn. P. 258)

ಇದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವು, ಮರುತ್ಯುಗಳ ವಾದನಗಳು ಜಿಂಕೆಗಳಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಗಳಿಲ್ಲದೆ ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡುವುದು ಅನುಚಿತವಾಗಲಾರದು ಎಂದು ಈ ಪಂಡಿತನು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ Max Müller ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಇದೇ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಸರಿವರ್ತಿಸಿರುವಾಗ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅಶ್ವವೆಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿರುವುದು ಸಂಯುಜ್ಜವೆಂದು Wilson ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಟೀಕಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಇದು ಈ ರೀತಿಯಿದೆ Wilson translates *ಅನರ್ವಾ* by without horses, though the commentator distinctly explains the word by without an enemy, Wilson considers it doubtful whether *ಅರ್ವಾ* can ever mean enemy. The fact is, that in the Rig-Veda an-arvan never means without horses, but always without hurt or free from enemies, and the commentator is perfectly right, as far as the sense is concerned, in rendering the word by without an enemy or unopposed, (ಅಶ್ವಕ್ಕೆ)

(Sacred Books of the East Vol. 32. P. 65)

ಹೀಗೆ ಅಶ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅವರ್ನ್ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಈ ರೀತಿ ಇವೆ ಆದರೆ ಅಶ್ವವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲೇನ ಪ್ರಯೋಗಗಳೇ ಹೆಚ್ಚು. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮಕ್ಕುನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಕ್ಕೆ ಎಂದೇ ಅರ್ಥ.

ಸಕ್ಷಣಂ—ಅಸ್ಮಾನಭಿಭವಂತಂ | ನನ್ಯನ್ನ ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಯುತನಾದ (ಶತ್ರು) ಎಂದರ್ಥ ಪಹ-ಅಭಿಭವೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರೂ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವವರೂ ಆದ ಶತ್ರುಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಪಚ-ಸೇವನೇ ಸೇಚಿನೇ ಚಿ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದಲೂ ಸಹ ಸಕ್ಷಣೆ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಸೇವ್ಯ ಎಂದೂ, ಸೇಚಿನಶೀಲ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ

ಉತ ಸ್ಯ ದೇವೋ ಭವನಸ್ಯ ಸಕ್ಷಣೆಸ್ತ್ಯಾಪ್ನಾ ಗ್ನಾ ಭಿಃ ಸಚೋಷಾ ಜೂಜುವದ್ರಿಥಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೨೧-೪)

ಪ್ರ ಸು ಗ್ನಂತಾ ಧಿಯಸಾನಸ್ಯ ಸಕ್ಷಣೆ ವರೇಭಿಫರಂ ಅಭಿ ಷು ಪ್ರಸೀದಕಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೨೨-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸೇವ್ಯ ಎಂಬರ್ಥವೂ,

ಸಮುದ್ರಿಯಾ ಅಪ್ಸರಸೋ ಮನೀಷಿಣಮಾಸೀನಾ ಅಂತರಭಿ ಸೋಮಮಕ್ಷರನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೭೮-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸೇಚಿವಾನ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು,

ತಮು ತ್ವಾ ನೂನಮೀಮಹೇ ನನ್ಯಂ ದಂಸಿಷ್ಯ ಸನ್ಯಸೇ |

ಸ ತ್ವಂ ನೋ ವಿಶ್ವಾ ಅಭಿಮಾತೀಃ ಸಕ್ಷಣಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೨೪-೨೬)

ಪರಿ ದ್ಯುಕ್ಷಂ ಸಹಸಃ ಪರ್ವತಾವ್ಯಧಂ ಮಧ್ವಃ ಸಿಂಚಂತಿ ಹಮ್ಯಸ್ಯ ಸಕ್ಷಣಿಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೬೧-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿಭವಿತಾರಂ ಇಂದ್ರಂ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸಲು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಎಂದು ಸಹನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇದೇ ಪದವು ಶತ್ರುಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವುದಾಗಿದೆ. ಅಸ್ಮಾನಭಿಭವಂತಂ ಯುಷ್ಮತ್ಪ್ರಸಾದಾಭಿಭವೇಮೇತಿ ಶೇಷಃ ನನ್ಯನ್ನ ಸೋಲಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ನಾವು ಪಡೆದುಕೊಂಡೆ ಬಹುದೆಂದು ನಾವು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸಾತಿಮ್—ಊತಿಯೂತಿಜೂತಿಸಾತಿಹೇತಿಕೀರ್ತಯಕ್ಷ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವಿಹಿಷ್ವವಾದ ಕ್ರಿನ್ನಂತವಾಗಿ ನಿವಾಹಿತವಾಗಿದೆ.

ಉಭವಃ—ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ವತೇ—ಋ ಗತಾ ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಸಿ ದ್ಯುತ್ಯತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವನ್ಯವು ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಚರನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ವಿಕಚಚನ ಪರವಾದಾಗ ಅರ್ವಣಸ್ತಸಾವನೇಚಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ವ ಕಂತಾ ದೇವನಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ತಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ. ವನಿಪ್ ಪಿತೃಮನಂದಂ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಮಹೇಶ—ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ವಿಧಿಲಿಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಿಜಃಸೀಯುಟ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸೀಯುಟಾಗಮ. ಸುಟ್ ತಿಥೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಟ್. ಲಿಜಃ ಸಲೋಪೋನಂತ್ಯಸ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೩೯)—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಎರಡು ಸಕಾರಗಳಿಗೂ ಲೋಪ. ಏಕರಣದೊಡನೆ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಮಹೇಶ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಕ್ಷಣಿಮ್—ಷಹ ಅಭಿಭವೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕ ಸನ್ನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ದೋಷಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಧತ್ತ. ಸಕಾರ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಪದೋಃ ಕಃ ಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕತ್ತ. ಕಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಸಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಷತ್ತ. ಕಕಾರಷಕಾರಯೋಗದಿಂದ ಕ್ಷಕಾರ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದ್ರಾತ್ರವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. || ೩ ||

| ಸಂಹಿತಾಗಣೆ |

ಋಭುಕ್ಷಣಮಿಂದ್ರನಾ ಹುವ ಊತಯ ಋಭೂನ್ವಾಜಾನ್ವ-

ರುತಃ ಸೋಮಃ ಪೀತಯೇ |

ಉಭಾ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ನೂನಮಶ್ವಿನಾ ತೇ ನೋ ಹಿನ್ವಂತು

ಸಾತಯೇ ಧಿಯೇ ಜಿಷ್ಣೇ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಋಭುಕ್ಷಣಂ | ಇಂದ್ರಂ | ಆ | ಹುವೇ | ಊತಯೇ | ಋಭೂನ್ | ವಾಜಾನ್ |

ನುರುತಃ | ಸೋಮಃ | ಪೀತಯೇ |

ಉಭಾ | ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ | ನೂನಂ | ಅಶ್ವಿನಾ ತೇ | ನಃ | ಹಿಂಸಂತು | ಸಾತಯೇ |

ಧಿಯೇ | ಜಿಷೇ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಋಭುಕ್ಷಣಂ | ಮಹನ್ನಾನ್ವೃತತ್ | ಮಹಾಂಮಿಂದ್ರನೂ ಹುವೇ | ಅಭ್ಯಯಾಸಿ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ಊತಯೇ | ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ | ತಥಾ ಋಭೂನ್ವಾಜಾನ್ | ಋಭುವಿಭಾಷ್ಯಾ ವಾಚ ಇತಿ ತ್ರಯಃ ಸುಧನ್ವನಃ ಪುತ್ರಾಃ | ತತ್ರ ಪ್ರಥಮೋತ್ತಮನಾಚಕಶಬ್ಧಾಭ್ಯಾಂ ಮಧ್ಯಮೋಽಪಿ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ಅತಃ ಶಬ್ದದ್ವಯೇನ ತ್ರಯೋಽಪ್ಯುಚ್ಯಂತೇ | ತದುಕ್ತಂ ಯಾಸ್ಯೇನ | ಪ್ರಥಮೋತ್ತಮಾಭ್ಯಾಂ ಬಹುವನ್ನಿಗಮಾ ಭವಂತಿ ನ ಮಧ್ಯಮೇನ | ೧. ೧೦. ೧೬ | ಇತಿ | ಏವಂವಿಧಾನ್ಯಭೂನ್ಮರುತತ್ಯ ಸೋಮಪೀತಯೇ ಸೋಮಪಾನಾಯಾಹ್ಯಯಾಸಿ | ತಥೋಭಾ ಯುಗಲರೂಪೇಣ ಸಂಹತ್ಯ ವರ್ತಮಾನೌ ದ್ವೌ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾವತ್ಸಿಹೌ ಚ ನೂನಮವತ್ಯಂ ಸೋಮಪಾನಾಯಾಹ್ಯಯಾಸೀತಿ ಶೇಷಃ | ಅಪಿ ಚಾಹೂತಾಕ್ತೇಂದ್ರಾದಯೋ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ ಹಿಂಸಂತು | ಪ್ರೇರಯಂತು | ಗಮಯಂತಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ಸಾತಯೇ | ಸಂಭಜನೀಯಾಯ ಧನಾಯ ಧಿಯೇ ಧನಸಾಧಾಯ ಕರ್ಮಣೇ ಜಿಷೇ ಜೇತುಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ಜಯಾರ್ಥಂ ಚ || ಋಭುಕ್ಷಣಂ | ಉರು ಭಾಸಮೂನೇ ಸ್ಥಾನೇ ಕ್ಷಿಯತಿ ನಿವಸತೀತ್ಯಭುಕ್ಷಾಃ | ಉರುಪೂರ್ವಾದ್ವ್ಯತೇ-ಮ್ಪ್ರಗಯಾದಯಶ್ಚ | ಉ. ೧. ೩೮ | ಇತಿ ಕುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಆತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚೇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ಋಭಾವಶ್ಚ | ಋಭುಶಬ್ದೋಪಪದಾತ್ ಕ್ಷಿ ನಿನಾಸಗತ್ಯೋರಿತ್ಯಸ್ಯಾತ್ಯತೇತ್ಯ ಚೇತಿ ವಿಧೀಯಮಾನ ಇನಿಪ್ರತ್ಯಯೋ ಬಹುಲವಚನಾದ್ಭವತಿ | ಟಿಲೋಪಃ | ಇತೋಽತ್ರವನಾಮಸ್ಥಾನೇ | ಪಾ. ೭. ೧. ೮೬ | ಇತ್ಯೈಮಿಕಾರಸ್ಯ | ವಾ ಷಪೂವಸ್ಯ ನಿಗಮ ಇತಿ ವಿಕಲ್ಪನಾದುಪಧಾಧೀರ್ಷಾರ್ಥಭಾವಃ | ಯದ್ವಾ | ಅತೀರ್ಭುಕ್ತಿನಕ್ | ಕಿತ್ರಾದ್ಧಿಕ್ಷಾಧಾವಃ | ಅತ ಏವ ನಾವಗೃಹ್ಯತೇ | ಸೋಮಪೀತಯೇ | ಪಾ ಪಾನೇ | ಸ್ವಾಗಾಪಾಪಚೋ ಭಾವ ಇತಿ ಭಾವೇ ಕ್ಷಿನ್ | ಘಮಾಸ್ಯೇತಿತ್ಯಂ | ದಾಸೀಭಾರಾದಿತ್ಯಾತ್ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಹಿಂಸಂತು | ಹಿ ಗತೌ ವೃದ್ಧೌ ಚ | ಅಸ್ಯಾದಂತರ್ಭಾವವಿಶಿಷ್ಟಾರ್ಥಲೋಲಿ ಷಿ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾತ್ ಶುಃ | ಜಿಷೇ | ಜಿ ಜಯೇ | ತುಮರ್ಥೇ ಸೇನೇನಿತಿ ಕ್ಲೇಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

ಶ್ರುತಾರ್ಥ

ಋಭುಕ್ಷಣಂ—ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯವ | ಇಂದ್ರಂ—ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಊತಯೇ—ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ | ಆ ಹುವೇ—ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ | ಋಭೂನ್ ವಾಜಾನ್—(ಸುಧನ್ವ ಪುತ್ರರವ) ಋಭು, ವಿಪ್ರ ಮತ್ತು ವಾಚ ಎಂಬ ಮೂವರನ್ನೂ | ಮರುತಃ—ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನೂ | ಸೋಮಪೀತಯೇ—ಸೋಮರಸವ ಪಾನಕ್ಕಾಗಿ (ಕರಿಯುತ್ತೇನೆ. ಹಾಗೆಯೇ) | ಉಭಾ—ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ | ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ—ಮಿತ್ರಾವರುಣರನ್ನೂ | ಅಶ್ವಿನಾ—ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ | ನೂನಂ—ಋಜಿತವಾಗಿಯೂ (ಸೋಮರಸವ ಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಕರಿಯುತ್ತೇನೆ) | ತೇ—ಅವರಿಗಿರುವ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಸಾತಯೇ—ಧನ ಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿಯೂ | ಧಿಯೇ (ಧನಾರ್ಜನೆಯ

ಸಾಧನವಾದ) ಕರ್ವಾಸುಷ್ಣಾನಕ್ಕಾಗಿಯೂ | ಜಿವೇ—ಜಯಕ್ಕಾಗಿಯೂ | ಹಿನ್ವಂತು—ಪ್ರೇರಿಸಲಿ (ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರಾಗಲಿ).

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪ್ರಜಾವಶಾಲಿಯಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಾನು ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ. ಮುಖ್ಯ, ವಿಭ್ವ ಮತ್ತು ವಾಜ ಎಂಬ ಸುಧಸ್ವಪುತ್ರರನ್ನೂ, ಹಾಗೆಯೇ ಯಾವಾಗಲೂ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಮಿತ್ರಾವರೂರನ್ನೂ ಮತ್ತು ಅತ್ತಿನೀದೀವತಿಗಳನ್ನೂ, ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನೂ ಬಂಧಿತವಾಗಿಯೂ ಸೋಮರಸಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಸಹ ನಮ್ಮನ್ನು ಧನಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿಯೂ, ಧನಾರ್ಜನೆಯ ಸಾಧನವಾದ ಕರ್ವಾಸುಷ್ಣಾನಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಜಯಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿಯೂ ಪ್ರೇರಿಸಲಿ. ಮತ್ತು ನಮಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರಾಗಲಿ.

English Translation

I invoke the mighty Indra for protection, and the Ribhus, Vajas, and Maruts to drink the Soma juice ; also both Mitra, Varuna, and the Aswins, and may they direct us to opulence, to holy rites, and to victory.

ವಿಶೇಷವಚಯಗಳು

ಬುಭುಕ್ಷಣಂ—ಮಹನ್ನಾಮೈತತ್ (೧. ೩-೧೩) ಮಹಾಂತಂ ಇಂದ್ರಂ | ಮಹತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಎನ್ನುವ ಸಾಯಣರೂ, ಬುಭುಭಿಃ ಸಹ ಕ್ಷಿಣೋತಿ ಹಿನ್ವಂತಿ ಕತ್ತೂನಿತಿ ಬುಭುಕ್ಷಾ ಬುಭುಗಳೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿ ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಅದುದರಿಂದ ಬುಭುಕ್ಷಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಮರುತ್ತುಗಳ ಪರವಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನ ಪರವಾಗಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ತೈಂ ಸತ್ಯ ಇಂದ್ರ ದೃಷ್ಟುರೇತಾನ್ವೈಮುಭುಕ್ಷಾ ನರೈಸ್ತ್ವಂ ಪಾಟ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೩-೩)

ಇಂದ್ರ ಇವೇ ದದಾತು ನ ಬುಭುಕ್ಷಣಮುಭುಂ ರಯಿಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೯೩-೩೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೂ,

ಯಾಯಂ ಹಿ ಷ್ವಾ ಸುದಾನವೋ ರುದ್ರಾ ಬುಭುಕ್ಷಣೋ ದಮೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೨-೧೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೂ ಇದೆ. ಮತ್ತು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಉದಹರಿಸಿರುವ,

ಮಾ ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ಅರ್ಧಮಾಯುರಿಂದ್ರ ಬುಭುಕ್ಷಾ ಮರುತಃ ಪರಿ ಖ್ಯನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೨-೧)

ಎಂಬ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಬುಭುಕ್ಷಾಂ ರಾಜಾ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. (೯-೩) ಸಾಯಣರು ದೇವಾನಾಂ ನಿವಾಸಭೂತಃ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ಎಂದು ಒಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಏತನ್ಮದನ್ನಾಮ ಇಂದ್ರವಿಶೇಷಣಂ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಯಾರಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾದರೂ ಸಹ ಆ ದೇವತೆಯು ಮಹತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಮಹಾಂತಂ ಇಂದ್ರಂ ಎಂದೇ ತಾಪ್ಸರ್ಯ ಉರುಭಾಸ

ಮಾನೇ ಸ್ಥಾನೇ ಕ್ಷಿಯತಿ ನಿವಸತಿತಿ ಋಭುಜ್ಞಾಃ | ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವುದರ
ಿಂದ ಈ ವಿಶೇಷಣವೆಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಋಭೂಸ್ವಾಜಾನ್—ಅತ್ರೈ ಪ್ರಥಮೋತ್ತಮವಾಚಕಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ಮಧ್ಯಮೋಽಪಿ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ |
ಅತಃ ಶಬ್ದದ್ವಯೇನ ತ್ರಯೋಽಪ್ಯುಚ್ಯಂತೇ | ಪ್ರಥಮೋತ್ತಮಾಭ್ಯಾಂ ಬಹುವ್ರವಿಗಮಾ ಭವಂತಿ ನ
ಮಧ್ಯಮೇನ | (ನಿ. ೧-೧-೧೬) ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮವಾದ ಋಭು ಎಂಬ ಪದವನ್ನೂ ಕೊನೆಯದಾದ ವಾಚ ಎಂಬ
ಕೆಸರನ್ನೂ ಬಹುವ್ರವನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದೂ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯಮವಾದ ವಿಭ್ಯ ಎಂಬ ಕೆಸರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡುವುದೂ
ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಋಭೂನ್—ವಾಜಾನ್ ಎಂದು ಇರುವ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ಯ ಮೂವರನ್ನೂ
ಅಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸುವಂತೆಂದು ಕೇವಲವು ವಿಸ್ತೃತಕಾರರ ಅಧಿಪತ್ಯಮವಸ್ಥೆ ಸಾಯಣರು
ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಹಿಂಸಂತು—ಹಿಂಸು ಗತೌ | ಪ್ರವೃದ್ಧೌ ಚ ಅಸ್ಮಾನ್ ಪ್ರತಿಗಚ್ಯಂತು | ಅಸ್ಮಾನ್ ವರ್ಧಯಂತು |
ಗಮ್ಯಂತು ನೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ ಅಥವಾ ಧನಲಾಭಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಶತ್ರುಜಯಕ್ಕಾಗಿಯೂ ನಮ್ಮನ್ನು
ಪ್ರೇರಿಸಲಿ ಎಂದರ್ಥ.

ವ್ಯಾಕರಣಸೃಷ್ಟಿಯಾ

ಋಭುಕ್ಸಣಮ್—ಉರು ಭಾಸಮಾನೇ ಸ್ಥಾನೇ ಕ್ಷಿಯತಿ—ನಿವಸತಿ ಇತಿ ಋಭುಋಃ ಉರುಶೂರ್ವ
ವಾಗುರುವಾಗ ಭಾ ದೀವ್ತೌ ಭಾತುವಿಗೆ ಮೃಗಯ್ಯಾದಿಯಕ್ಕ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕುಪ್ರತ್ಯಯು-
ಕಿತ್ತಾಸುರರಿಂದ ಆತೋಲೋಪ ಇಟಿ ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.
ಶೂರ್ವಪರಕ್ಕೆ (ಉರು) ಋ ಎಂಬ ಅದೇ. ಮುಭುರಬ್ಜ ಉಪಪದವಾಗುವಾಗ ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತಿಯೇ ಈ
ಧಾತುವಿಗೆ ಪೇತೇಚ ಚ—(ಉ. ಸೂ. ೪-೪೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಇನಿಪ್ರತ್ಯಯವು ಉಳಾದಿಯಲ್ಲಿ
ಭಮಲವಚನವಿರುವುದರಿಂದ (ಇತಕ್ಕದ್ದು) ಬರುತ್ತದೆ. ಇವರಿಂದಲೇ ಇನಿ ಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ ಲೋಪ.
ಮುಭುಕ್ಸಣ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯೈಕವಚನ ಅಮ್ ಪರವಾದಾಗ ಇತೋತ್ಸವನಾಮಸ್ಯಾನೇ—
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಅತ್ಯ. ಮುಭುಕ್ಸಣ+ಅಮ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ವಾ ಪಪೂವಸ್ಯ
ನಿಗಮೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಪಧಾದೀರ್ಘನಿಕಲ್ಪನಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ
ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕಕಾರನಿಮಿತ್ತವಿರುವುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಥರದಿಂದ ಕ್ಷಕಾರೋತ್ತರಕಾರ
ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಮುಗತ್ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಟೀಕಾದಿಕ ಭುಕ್ತಿನಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾಮದರಿಂದ
ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಮನರಿಂದ ಪನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವಗ್ರಹನಾಪರಿಲ್ಲ.

ಹುನೇ—ಪ್ರೇಷ್ ಸ್ಪರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು. ಲಡುತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಇಹ್
ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಟಿತ ಅತ್ಯನೇಪದಾನಾಂ--ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಸಿ—ಎಂಬುವ
ರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಸ್ಪರಾಣ. ಭಾಂವಸವಾಗಿ ಶಬ್ದಿ ಲಾಕ್. ಉಪದಾದೇಶ. ಆತಿಜಂಕದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ
ರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಊತಯೇ—ಊತಿಯೂತಿಜೂತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಸ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ
ನಿವಾತಿಸಂಭವ.

ದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಘುಮಾಸ್ಥಾಗಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಈ ಪ್ರ. ಸೋಮಸ್ಯ ಪೀತಿಃ ಸೋಮಪೀತಿಃ. ದಾಸೀಭಾರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಭಾ—ಇದೇ ನೋದಲಾದ ಮೂರು ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಔಕಾರ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹಿನ್ವಂತು—ಹಿ ಗತೌ ವೃದ್ಧೌ ಚ. ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವವಿತೃರ್ಧಕ ವಾದ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮವುರೂಪ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರ್ಛಿಪ್ರತ್ಯಯ. ರೋಂತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಏರುಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಉತ್ಪ. ಸ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ರುಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ರುವಿಕರಣ. ಉವಚಾದೇಶವನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ದುಶ್ಚು ವೋಃ ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜಾದೇಶ. ಹಿನ್ವಂತು ಎಂದು ರೂಪ ನಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಖಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಿಯೇ—ಸಾನೇಕಾಚೆಶ್ಚುತೀಯಾದಿಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಿವೇ—ಜಿ ಜಯೇ. ಧಾತು. ತುಮನರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷೇ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸತ್ಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೪ ||

-----:o:-----

ಕಂಠಿ ಕಾಶಾತಿ

ಮುಭುಭರ್‌ರಾಯು ಸಂ ಶಿಶಾತು ಸಾತಿಂ ಸಮರ್ಯಜಿದ್ವಾಜೋ

ಅಸ್ಮಾ ಅವಿಷ್ಟು ।

ತನ್ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ಮಾಮಹಂತಾಮದಿತಿಃ ಸಿಂಧುಃ

ಪೃಥಿವೀ ಉತ ದ್ಯೌಃ || ೫ ||

ಪಠನಾಥಃ

ಋಭುಃ | ಭರಾಯ | ಸಂ | ಶಿಶಾತು | ಸಾತಿಂ | ಸಮರ್ಯಃ ಜಿತ್ | ವಾಜಃ |

ಅಸ್ಮಾನ್ | ಅವಿಷ್ಟು |

ತತ್ | ನಃ | ಮಿತ್ರಃ | ವರುಣಃ | ಮಮಹಂತಾಂ | ಅದಿತಿಃ | ಸಿಂಧುಃ | ಪೃಥಿವೀ |

ಉತ | ದ್ಯೌಃ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಋಭುಃ ಪ್ರಥಮೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಸಾತಿಂ ಸಂಭಜನೀಯಂ ಧನಂ ಭರಾಯ ಸಂಗ್ರಾಮಾರ್ಥಂ ಸಂ ಶಿಶಾತು | ಸಮ್ಯಕ್ ಶಿಕ್ಷೋಕರೋತು | ಸಂಗ್ರಾಮೋಚಿತಂ ಧನಮಸ್ಮಭ್ಯಂ ಪ್ರಯಚ್ಛತ್ಯೈತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಸಮರ್ಯಜಿತ್ | ಮರ್ಯಾ ಮನುಷ್ಯಾಃ | ತೈಃ ಸಹ ವರ್ತತ ಇತಿ ಸಮರ್ಯಃ ಸಂಗ್ರಾಮಃ | ತತ್ರ ಶತ್ರುಣಾಂ ಜೇತಾ ವಾಜ ಏತತ್ಪಂಜ್ಜಸ್ತುತೀಯಶ್ಚಾಸ್ಮಾನ್ ಸ್ತೋತೃನಿವಿಷ್ಟು | ಅವತು | ಸಂಗ್ರಾಮಾದ್ವಕ್ಷತ್ಯೈರ್ಥಃ | ಯದನೇನ ಸೂಕ್ತೇನ ಪ್ರಾರ್ಥಿತಮಸ್ಮದೀಯಂ ತನ್ನಿತ್ರಾದಯೋ ಮಮಹಂತಾಂ | ಪೂಜಯಂತು || ಶಿಶಾತು | ಶೋ ತನೂಕರಣೇ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಶ್ಲುಃ | ಅದೇಚಿ ಇತ್ಯಾತ್ಮಂ | ದ್ವಿಭಾವಃ | ಹ್ರಸ್ವತ್ವೇ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ವಂ | ಅವಿಷ್ಟು | ಅವತೇಲೋಽಟಿ ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟೀತಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣಾಶ್ಚಿಪ್ | ಇದಾಗಮಃ | ಪತ್ಯಷ್ಟುತ್ವೇ ||

ಪ್ರತಿಪವಾರ್ಥ

ಋಭುಃ—ಋಭುವು | ಸಾತಿಂ—ಧನವನ್ನು | ಭರಾಯ—(ನಮ್ಮ) ಯುದ್ಧದ ನಿರ್ವಹಣಕ್ಕಾಗಿ | ಸಂ ಶಿಶಾತು—(ಹುರುಸನ್ನು ಬುಟ್ಟಿಸುವಂತೆ) ದಾನಮಾಡಲಿ | ಸಮರ್ಯಜಿತ್—ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುವನ್ನು ಜಯ ಸತಕ್ಕ | ವಾಜಃ—ವಾಜನು | ಅಸ್ಮಾನ್—ಭಕ್ತರಾದ ನಮ್ಮನ್ನು | ಅವಿಷ್ಟು—ರಕ್ಷಿಸಲಿ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ತತ್—ಈ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು | ಮಿತ್ರಃ— ಮಿತ್ರನೂ | ವರುಣಃ—ವರುಣನೂ | ಅದಿತಿಃ—ಆದಿತಿಯೂ | ಸಿಂಧುಃ—ಸಾಗರಾಧಿವೇವತಿಯೂ | ಪೃಥಿವೀ— ಪೃಥಿವಿಯೂ | ಉತ—ಮತ್ತು | ದ್ಯೌಃ— ದ್ಯುಲೋಕಾಧಿವೇವತಿಯೂ ಮಮಹಂತಾಂ— ಪೂಜ್ಯವಾದುದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿ |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸುಧನ್ಯು ಪುತ್ರರಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯವನಾದ ಋಭುವು ನಮ್ಮ ಯುದ್ಧನಿರ್ವಹಣಕ್ಕಾಗಿ ಧನವನ್ನು ಒದಗಿಸಿ ಕೊಡಲಿ. ಮತ್ತು ಸುಧನ್ಯು ಪುತ್ರರಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯವನೂ ಮತ್ತು ಶತ್ರುವನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಿಸುವನೂ ಆದ ವಾಜನು ಭಕ್ತರಾದ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ. ನಮ್ಮ ಈ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಮಿತ್ರನೂ, ವರುಣನೂ, ಆದಿತಿಯೂ, ಸಾಗರಾಧಿವೇವತಿಯೂ, ಪೃಥಿವಿಯೂ ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕಾಧಿವೇವತಿಯೂ ಸಹ ಪೂಜ್ಯವಾದುದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸಲಿ.

English Translation

May Ribhu supply us with wealth for war; may Vaja, victorious in battle, protect us, and may Mitra, Varuna and Aditi,— ocean, earth, and heaven, be propitious to this our prayer.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಸಮರ್ಥಜಿತ್—ಸಮರ್ಥ ಶಬ್ದವು ಸಂಗ್ರಾಮಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಯುದ್ಧವೆಂದರ್ಥ. **ಮರ್ಯಾಃ ಮನುಷ್ಯಾಃ** | ತ್ರೈಃ ಸಹ ವರ್ತತ ಇತಿ **ಸಮರ್ಥಃ ಸಂಗ್ರಾಮಾಃ** ಯಾನಾಗಲೂ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮಾನವರು ಗುಂಪುಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ **ಸಮರ್ಥ** ಎಂದಾಗಿದೆ. **ಸಮರ್ಥಜಿತ್** ಎಂದು ಜಯಾರ್ಥಕವಾದ ಶಬ್ದದೊಡನೆ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಸಮರ್ಥ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಗ್ರಾಮವೆಂದರ್ಥ. ಆದರೆ ಕೇವಲ **ಸಮರ್ಥ** ಶಬ್ದವಿರುವಾಗ ಯುದ್ಧವೆಂಬ ಅರ್ಥವೇ ನಿಯತವಾಗಿರಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. **ಮರ್ಯೋದಿಗೆ** (ಮನುಷ್ಯರೊಂದಿಗೆ) ಯುದ್ಧಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಕೂಡಿರುವುದು ಯಜ್ಞವೂ ಆಗಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಯೋ ನಾಂ ಯಜ್ಞೋ ನಾಸತ್ಯಾ ಹವಿಷ್ಣಾನ್ಯತೈಬ್ರಹ್ಮಾ ಸಮರೋಽ ಋ ಭವಾತಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೭೦-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಋತ್ವಿಗ್ನೂವೈರ್ಮರ್ಯೋಃ ಸಹಿತೇ ಯಜ್ಞಕರ್ತಾ ಯಜಮಾನಾಃ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಆದರೆ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿ **ಸಮರ್ಥ** ಶಬ್ದವು ಸಂಗ್ರಾಮಪರ್ಯಾಯವಾಗಿಯೇ ಉಪಯೋಗವಲ್ಲಿದೆ.

ಸಂ ಶಿಶಾತು—ಅತ್ಯರ್ಥಂ ಸಂಸ್ಕರೋತು | ಸಮ್ಯಕ್ ತೀಕ್ಷ್ಣೀಕರೋತು | ನಮಗೆ ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಉತ್ಪಾದನೆಮಾಡಲಿ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ತೀಕ್ಷ್ಣ, ಹರಿತೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈ ಪದವನ್ನು ಹಯೋಗಿಸಿದೆ. ನಿರುತ್ತಕಾರರು ಮನುಷ್ಯ ಪದವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಆ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕುಚಿತವಾದ,

ತ್ವಯಾ ಮನ್ನೋಽ ಸರಥಮಾರುಜಂತೋ ಹರ್ಷಮಾಣಾಸೋ ಧೃಷಿತಾ ಮರುತ್ವಃ |

ತಿಗ್ನೇಷವ ಆಯುಧಾ ಸಂಶಿಶಾನಾ ಅಭಿ ಪ್ರ ಯಂತು ನರೋ ಅಗ್ನಿ ರೂಪಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೪-೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ **ಸಂಶಿಶಾನಾ** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ತೀಕ್ಷ್ಣ, ಹರಿತ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತವೆಂದೆ ಚೈತನ್ಯ, ಹುರುಪು, ಉತ್ಸಾಹ ಎಂಬರ್ಥವಾಗಿ ನಮಗೆ ಸಂಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕವಾದುದೂ ಉತ್ಸಾಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಿ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

॥ ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಋಭುಃ—ಉರು ಭಾತಿ ಇತಿ ಋಭುಃ | ಭಾ ದೀಪ್ತಿ. ಭಾತು ದೀಪಾದಿಕ ಕು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ. ಉರು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಋಭುವ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶಿಶಾತು—ಶೋ ತನೂಕರಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಏರುಣಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಉತ್ಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಶ್ಲ ಅದೇಶ. **ಅದೇಚ ಉಪದೇಶೇಶಿತಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಏಚಿಗೆ ಆತ್ಮ. ಶ್ಲೋ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. **ಹ್ರಸ್ವಣಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ ಬಂದಾಗ—ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಶಿಶಾತು ಎಂದು ರೂಪನಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತವ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಮಯಜಿತ್—ಜಿ ಜಯೇ. ಧಾತು. ಕ್ರಿಪ್ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಪ ಪ್ರತ್ಯಯ **ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಸಿತಿ ಕೃತಿ ತುಕ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ತುಕಾಗಮ. ಗತಿ-ಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃನುತ್ರರವದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವಿಪ್ಪು—ಅವ ರಕ್ತಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಗಿ ತು ಅದೇಶ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೨೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣವಿರುವುದರಿಂದ ಲೋಟಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಿವ ಬರುತ್ತದೆ. **ಅರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ವಲಾದೇಣಿ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಇಣಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ **ಅದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ. ಪಕಾರವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯತಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ಪುತ್ತದಿಂದ ಟಿಕಾರಾದೇಶ. ಅಹಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

ನೂರ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಮುಗಿದುದು.

----- :o: -----

ನೂರ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಅಳ ಇತಿ ಪಂಚವಿಂಶತ್ಯಚಿಂ ಸಪ್ತಮಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅಂಗಿರಸಸ್ಯ ಕುಶ್ವಸ್ಯಾರ್ಷಂ | ಚತು-
ವಿಂಶೀಪಂಚವಿಂಶ್ಯೈ ತ್ರಿಷ್ಟುಭಾ ಶಿಷ್ಟಾಸ್ತ್ರಯೋವಿಂಶತಿರ್ವಿಂಶತ್ಯಃ | ಅದ್ಯಃ ಸಾದೋ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಃ |
ದ್ವಿತಿತಿಯ ಅಗ್ನೇಯಃ | ಶಿಷ್ಯಂ ಸೂಕ್ತವಾಗ್ನಿನಂ | ತಥಾ ಚಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ಅಳೇ ಪಂಚಾಧಿಕಾಶ್ವಿನ-
ಮಾದ್ಯಾ ಸಾದೌ ಲಿಂಗೋಕ್ತದೇವಶಾವಂತೈ ತ್ರಿಷ್ಟುಭಾವಿತಿ || ಪ್ರವರ್ಗೇಽಭಿಷ್ಯನೇಽಪ್ಯೇತತ್ಸೂಕ್ತಂ |
ಸೂಕ್ತಂ ಚ | ಗ್ರಾವಾಣೇನೇಳೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಇತಿ | ಅ. ೪-೬ | ಇತಿ || ಪ್ರಾತರನುವಾಳೇ ಚಾಶ್ವಿನೇ
ಕ್ರೌತೌ ಜಾಗತೇ ಛಂದಸ್ಯೇತತ್ಸೂಕ್ತಂ | ಸೂಕ್ತಂ ಚ | ಅಗನ್ನಮಹಾಶಾಶಿಷ್ಯೇಳೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಇತಿ
ಜಾಗತಂ | ಅ. ೪-೧೫ | ಇತಿ || ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರೇಽಪ್ಯೇತತ್ ಪ್ರಾತರನುವಾಳನ್ಯಾಯೇನ | ಅ. ೬-೫ | ಇತ್ಯತಿ-
ದೇಶಾತ್ | ತಥಾಪ್ರೋರ್ಯಾನೇ ಸಂತಿ ಚಿತ್ತಾರ್ಯತರಿಕ್ರೋಶ್ಯಾನಿ | ತತ್ರಾಚ್ಯಾವಾಶಾಶಿಕ್ರೋಶ್ಯಂ

ವಿತತ್ಸೂಕ್ತಂ ಯಸ್ಯ ಪಠವ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಈಲೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಉಭಾ ಉ ನೂನಂ |
೮. ೯-೧೧ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಈಲೇ ದ್ಯಾವಾ ಪೃಥಿವೀ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನಾರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ವಿಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಮಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ ಅಂಗರಸನೆಂಬುವನು ಮುಷಿಯು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಮತ್ತು ಇಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ಮಕ್ಕುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್‌ಭಂವಸ್ತಿನವು. ಉಳಿದ ಇಪ್ಪತ್ತು ಮೂರು ಮಕ್ಕುಗಳೂ ಜಗತಿರ್ಭಂದಸ್ತಿನವು. ಮೊಗಲನೆಯ ಮಕ್ಕಿಸಲ್ಲಿ ನೊವಲನೆಯ ಪಾನವು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ದೇವತಾಕವು; ಎರಡನೆಯ ಪಾದವು ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕವು. ಉಳಿದ ಸೂಕ್ತಭಾಗವೆಲ್ಲಾ ಅಪ್ಪಿನೀದೇವತಾಕವು ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಈಲೇ ಪಂಚಾಧಿಕಾಶ್ಚಿನಮಾದ್ಯಾ ಪಾದಾ ಲಿಂಗೋಕ್ತದೇವತಾವಂತ್ಯೇ ತ್ರಿಷ್ಟು-
ಭಾವಿತಿ | ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಪ್ರವರ್ಗ್ಯವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಅಭಿಷ್ಠವಸೂಕ್ತಪಠನಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿ ಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ ಗ್ರಾವಾಣೀವೇಲೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಇತಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (೮. ೪-೬) ಮತ್ತು ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಶ್ವಿನಕ್ರತುಮಂಧವಾದ ಜಗತೀ ಭಂದಸ್ತಿನ ಮಕ್ಕುಗಳ ಪಠನಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ—
ಅಗನ್ಯ ಮಹಾತಾರಿಷ್ಟೇಲೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಇತಿ ಜಾಗತಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (೮. ೪-೧೫) ಮತ್ತು ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಾಗಿಯೂ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಉಪ ಯೋಗಿಸಬಹುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದಲ್ಲೆಯೇ (೮. ೬-೫) ಹೇಳಿರುವುದು. ಇವಲ್ಲದೆ ಅಪ್ಪೇರ್ಯಾಮ ವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಅತಿಂಕ್ರೋಕ್ಷಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಸೂಕ್ತಗಳ ಪಠನವನ್ನು ಮಾಡುವರು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಅಚ್ಚಾವಾಕನೆಂಬ ಮುಪ್ಪಿಜನು ಪಠಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ ಯಸ್ಯ ಪಠವ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಈಲೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಉಭಾ ಉ ನೂನಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (೮. ೯-೧೧)

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೧೧೨

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೬ || ಸೂಕ್ತ—೧೧೨ ||

ಅಪ್ಪಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೨ || ವರ್ಗ—೩೩, ೩೪, ೩೫, ೩೬, ೩೭ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮಕ್ಕಂಪ್ಪೆ—೨೫ ||

|| ಮುಷಿ—ಕುತ್ವ ಅಂಗರಸಃ ||

|| ದೇವತಾ—೧ ನೇಯುಕ್ತಿಸಲ್ಲಿ ೧ ಸಂದಕ್ಕೆ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ | ಎರಡನೆಯದಾದಕ್ಕೆ
ಅಗ್ನಿ | ಮೂರು ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕನೆಯದಾದಗಳಿಗೆ ೧ ಶ್ಲೋ || ೨-೨೫ ೦ಶ್ಲೋ ||

|| ಭಂದೇ—೧, ೨೪ ಜಗತೀ | ೨೪-೨೫ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

ಸಂಹಿತಾಪಠಃ

ಈಳೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಪೂರ್ವಚಿತ್ತಯೇಽಗ್ನಿಂ ಘರ್ಮಂ ಸುರು-
ಚಂ ಯಾಮುನ್ಮಿಷ್ಪಯೇ |
ಯಾಭಿರ್ಭರೇ ಕಾರಮಂಶಾಯ ಜಿನ್ವಥಸ್ತಾಭಿರೂ ಷು ಊತಿ-
ಭಿರಶ್ವಿನಾ ಗತಂ || ೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಈಳೇ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಇತಿ | ಪೂರ್ವಽ ಚಿತ್ತಯೇ | ಅಗ್ನಿಂ | ಘರ್ಮಂ |
ಸುರುಚಂ | ಯಾಮುನ್ | ಇಷ್ಪಯೇ |
ಯಾಭಿಃ | ಭರೇ | ಕಾರಂ | ಅಂಶಾಯ | ಜಿನ್ವಥಃ | ತಾಭಿಃ | ಊಂ ಇತಿ | ಸು |
ಊತಿಽ ಭಿಃ | ಅಶ್ವಿನಾ | ಆ | ಗತಂ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಹಂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವೀಳೇ | ಸ್ತೌಮಿ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ಪೂರ್ವಚಿತ್ತಯೇ |
ಪೂರ್ವಮೇವಾಶ್ವಿನೋಃ ಪ್ರಜ್ಞಾಶನಾಯ | ತೇ ಹ್ಯಶ್ವಿನೌ ಪ್ರತ್ಯಾಸನ್ನೇ | ಯದ್ವಾ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ
ಅಶ್ವಿನೌ ಸ್ತೌಮಿ ಪೂರ್ವಚಿತ್ತಯೇಽನ್ಯದೀಯಾತೋಽಶ್ವಾತ್ಯೂರ್ವಮೇವಾಸ್ಮದೀಯಸ್ಯ ಸ್ತೋತ್ರಸ್ಯ
ಪ್ರಬೋಧನಾಯ | ತಥಾ ಬೋಕ್ತಂ | ತತ್ಪಾವಶ್ವಿನೌ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಿತ್ಯೇಕೇ | ನಿ. ೧೨-೧ | ಇತಿ |
ಅಸಿ ಚ | ಯಾಮುನ್ ಯಾಮುನ್ಯಶ್ವಿನೋರಾಗಮನೇ ಸತೀಷ್ವಯೇ ತದೀಯಯಾರ್ಥಮಾಹವನೀಯ-
ರೂಪೇಣ ಸ್ಥಾಪಿತಮಗ್ನಿಂ ಸ್ತೌಮಿತಿ ಶೇಷಃ | ಕೀದೃಶಮಗ್ನಿಂ | ಘರ್ಮಂ ಪ್ರವೃಂಜನೇನ ದೀಪ್ತಂ
ಸುರುಚಂ ಅತ ಏವ ಶೋಭನಕಾಂತಿಯುಕ್ತಂ | ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಭರೇ | ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮೈತತ್ | ಸಂಗ್ರಾ-
ಮೇಶ್ವರಾಯ ಯುಷ್ಮದೀಯಭಾಗಾಯ ಜಯಸ್ತುಪ್ರಾರ್ಥಂ ಯಾಭಿರೂತಿಭಿಃ ಪಾಲನೈಃ ಸಹಾಗತ್ಯ
ಕಾರಂ | ಕಾರಶಬ್ದಃ ಶಂಖನಾಜೀತೈಭಿಯುಕ್ತಾಃ ಸಂಗಿರಂತೇ | ತೇನ ಹ್ಯಭಿಯುಕ್ತಾಃ ಸಂಗಿರಂತೇ | ಕಾರಂ
ಶಬ್ದಕಾರಿಣಂ ಶಂಖಂ ಜಿನ್ವಥಃ ಮುಖೇನಾಪೂರಯಥಃ | ತಾಭಿಸ್ತಾದ್ವೈರೂತಿಭಿಃ ಪಾಲನೈಃ ಸಹ | ಉ

ಇತಿ ಸಮುಚ್ಛೇದೇ | ಅಸ್ಮಾನಸಿ ಸುಷ್ಕಾ ಗತಂ ಆಗಚ್ಛತೇ | ಈಲೇ ಈದ ಸ್ತುತಾ ಉತ್ತಮೈಕವಚಿನ-
ಮಿಟ್ | ಅದಾತಿತ್ಯಾಚ್ಛೇದೇ ಲುಕ್ | ಅನುದಾತ್ರೇತ್ಯಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ರೇತ್ಯೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ |
ದಾನಾಪ್ಯಥಿವೀ | ದ್ಯೌಕ್ ಪ್ಯಥಿವೀ ಚ | ದಿವೋ ದ್ಯಾವೇತಿ ದ್ಯಾವಾದೇಶ ಅದ್ಯೌದಾತ್ರೋನಿಸಾತಿತಃ | ಪ್ಯಥಿವೀ
ಶಬ್ದೋ ಜೇಷ್ಠತೋಽನ್ವೋದಾತ್ರಃ | ದೇವತಾದ್ಯಂದೇ ಚೇತ್ಯುಭಯಸದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಅಪ್ಯಥಿ-
ವೀತಿ ಪರ್ಯುದಾಸಾನ್ನೋತ್ತರಪದೇಽನುದಾತ್ರಾದಾಪಿತಿ ನಿಷೇಧಾಭಾವಃ | ವಾ ಛಂದಸೀತಿ ಪೂರ್ವ-
ಸರ್ವಣದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಪೂರ್ವಚಿತ್ತಯೇ | ಚಿತಿಃ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ಅಸ್ಮಾದಂತರ್ಧಾವಿತಿಣ್ಯರ್ಥಾದ್ಯಾವೇ
ಕ್ರೀನ್ | ಮರುದ್ವೈಧಾದಿತ್ಯಾತ್ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ರತ್ವಂ | ಸುರುಚಿಂ | ರುಚಿ ದೀಪ್ತಾವಭಿಪ್ರೀತ್ಯಾಂ
ಚಿ | ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ರೀಸ್ | ಶೋಭನಾ ರುಗ್ಯಸ್ಯ | ನೆಚ್ಚುಸುಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ಪರಪದಾಂ-
ತೋದಾತ್ರತ್ವಂ | ಯಾಮನ್ | ಯಾ ಪ್ರಾಸಣೇ | ಆತೋ ಮನಿಸ್ತಿತಿ ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮಿತಿ
ಬಹುಲವಚನಾದ್ಯಾವೇ ಮನಿಸ್ | ಕಾರಂ | ಕ್ರಿಯತೇಽನೇನೇತಿ ಕಾರಃ | ಕರಣೇ ಘರ್ಜ್ |
ಕರ್ಷಾತ್ವತ ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ರತ್ವಂ | ಜಿನ್ನಘಃ | ಜಿವಿ ಪ್ರೀಣನಾರ್ಥಃ | ಆತ್ರ ಪ್ರೀಣನಹೇತುಭೂತವಾ-
ಪೂರಣಂ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ಧನೇನಾಪೂರಿತೋ ಹಿ ಪುರುಷಃ ಪ್ರೀತೋ ಭವತಿ | ಇದಿತ್ಯಾನ್ವಮ್ | ಭಾವಾ-
ದಿಕಃ | ಶಕಃ ಸಿತ್ಯಾದನುದಾತ್ರತ್ವಂ | ತಿಜೋಽದ್ಯಮಸದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರೇಣ ಧಾತುಸ್ವರಃ
ಶಿಷ್ಯತೇ | ಯದ್ವೌತ್ಯಾನ್ವಿತ್ಯಮಿತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ತತ್ರ ಹಿ ವ್ಯವಹಿತೇಽಸಿ ಕಾರ್ಯಮಿಷ್ಯತ
ಇತ್ಯುಕ್ತಂ | ಕಾ. ೮. ೧. ೬೬ | ಊಷು | ಇಕಃ ಸುಚ್ಛಾ'ತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಸುಚ್ಛಾ ಇತಿ ಷತ್ವಂ | ಈಷಾ-
ಅಕ್ಷಾದಿತ್ಯಾತ್ಪ್ಯ ಇ ಉಕಾರಸ್ಯ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಃ | ಊತಿಭಿಃ | ಅವತೇರ್ಭಾವೇ ಕ್ರೀನ್ | ಜ್ವರತ್ಪ್ರೇತ್ಯಾದಿನಾ
ನಕಾರಸ್ಯೋಪಧಾಯಾತ್ಯ ಊಪ್ | ಊತಿಯೂತಿತ್ಯಾದಿನಾ ನಿಘಾತನಾತ್ ಕ್ರೀನ್ ಉದಾತ್ರತ್ವಂ | ಗತಂ |
ಗಮೇಲೋಽಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಅನುದಾತ್ರೋಪದೇಶೇತ್ಯಾದಿನಾನುನಾಸಿಕ-
ಲೋಽಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪೂರ್ವಚಿತ್ತಯೇ—(ಅಪ್ಪಿನೇ ದೇವತೆಗಳ ಅಗಮನಕ್ಕೆ) ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾದ ತಿವನಳಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಡು
ವುವಕ್ಕಾಗಿ | ದ್ಯಾವಾಪ್ಯಥಿವೀ—(ಅವರ ಸಮೀಪವಲ್ಲಿರುವ) ದ್ಯಾವಾಪ್ಯಥಿವಿಗಳನ್ನು | ಈಲೇ—ಸ್ತುತಿಪುತ್ರೇನೆ |
[ಅಥವಾ ಪೂರ್ವಚಿತ್ತಯೇ—(ಇತರ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗಿಂತಲೂ) ಮೊದಲೇ ನನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರವು ಅವಗಾಹನೆಗೆ ಬರ
ಲೆಂದು | ದ್ಯಾವಾಪ್ಯಥಿವೀ—ಅಪ್ಪಿನೇ ದೇವತೆಗಳನ್ನು | ಈಲೇ—ಸ್ತುತಿಪುತ್ರೇನೆ] ಯಾರ್ಮ—(ಅವರ) ಅಗಮನ
ಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಇಷ್ಯಯೇ—(ಅವರನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ) ಯಾಗಾರ್ಥವಾಗಿ | ಘರ್ಮ—(ಪ್ರವರ್ಗ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ)
ದೀಪ್ತನಾದನೂ | ಸುರುಚಿಂ—(ಅದುರರಿಂವಲೇ) ಮನೋಹರವಾದ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತನಾದನೂ ಆದ | ಅಗ್ನಿಂ—
ಅಗ್ನಿಯನ್ನು (ಸ್ತುತಿಪುತ್ರೇನೆ) | ಅಪ್ಪಿನಾ—ಏಲೈ ಅಪ್ಪಿನೇ ದೇವತೆಗಳೇ | ಭರೇ—ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ | ಅಂಶಾಯಿ—
ನಿಮ್ಮ ಭಾಗದ ಜಯಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ | ಯಾಭಿಃ—ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ (ಬಂದು) | ಕಾರಂ—ಶಬ್ದಮಾಡತಕ್ಕ
ಶಂಖವನ್ನು | ಜಿನ್ನಘಃ—ಊದಿ ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತೀರೋ | ತಾಭಿಃ—ಅಂತಹ | ಊತಿಭಿಃ ಉ—ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದಿ
ಗಲ್ಲಾ ಕೂಡಿಕೊಂಡು | ಸು ಅಗತಂ—(ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ) ಆದರದಿಂದ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಬನ್ನಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅಪ್ಪಿನೇ ದೇವತೆಗಳ ಅಗಮನಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾದ ತಿವನಳಿಕೆಯನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಕೊಡುವುವಕ್ಕಾಗಿ ಅವರ
ಸಮೀಪವಲ್ಲಿರುವ ದ್ಯಾವಾಪ್ಯಥಿಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಪುತ್ರೇನೆ. ಅವರ ಅಗಮನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಯಾಗಾ

ರ್ಥವಾಗಿ ದೀಪ್ತವಾದುದೂ, ಮನೋಹರವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ. ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ, ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ ಭಾಗದ ಜಯಕ್ಕಾಗಿ ಶಂಖವನ್ನು ಉದಿ ಶಬ್ದವಾಡುತ್ತೀರೋ ಅಂತಹ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಂದಿಗಲ್ಲಾ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ ಆದರದಿಂದ ಬನ್ನಿರಿ.

English Translation

I praise Heaven and Earth for preliminary meditation, (prior to the coming of the Aswins); I praise the hot and shining Agni upon their approach, (as preparatory) to their worship : with those appliances with which you sound the conch shell in battle for your share (in the booty), with those aids, Aswins, come willingly hither.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈಳೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಪೂರ್ವಚಿತ್ತಯೇ—ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ, ಪೂರ್ವಚಿತ್ತಯೇ— ಅತ್ತಿನೀ ದೇವತೆಗಳ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಈಳೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದೂ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ; ಪೂರ್ವಚಿತ್ತಯೇ ಇತರ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಮೊದಲೇ ನನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರವು ಅನಗಾಹನಿಗೆ ಬರಲೆಂದು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ—ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು. ಈಳೇ—ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವಾಗ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಮತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ, ತತ್ತ್ವಾವಧಿನೌ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಿತ್ಯೇಕೇ | (೧. ೧೨.೧) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಮತವನ್ನು ಈ ಎರಡನೇ ಅರ್ಥವು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದ ಆಧಾರವೂ ಸಾಹಾಯಕವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ—

ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮತ್ತಿನಾವಿಮೇ ಹೀದಂ ಸರ್ವಮಾಶ್ವವಾತಾಂ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೪.೧-೧೩-೧೬)

ಎಂದು ಹೇಳಿರುವಂತೆ, ಸಕಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡೂ ಸಹ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದ ಅತ್ತಿನೀ ದೇವತೆಗಳು ಎನ್ನುವ ತಾದಾತ್ಮ್ಯಬೋಧಕವಾದ ವಾಕ್ಯವು ಈ ಮತವನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ವ್ಯಾಪಕವಾದ ಧರ್ಮವನ್ನೇ ನಿರುಕ್ತಕಾರರೂ ಸಹ ಅತ್ತಿನೌ ಯದ್ವೈಶ್ವವಾತೇ ಸರ್ವಂ ರಸೇನಾನ್ಯೋ ಜ್ಯೋತಿಷಾನ್ಯಃ | ರಸದಿಂದಲೂ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಧರ್ಮವುಳ್ಳವರು ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆಮದರಿಂದ ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವ ಎರಡನೇ ಅರ್ಥವೂ ಸಹ ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಯಾಮುನ್— ಅತ್ತಿನೀರಾಗಮನೇ ಸತಿ | ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ಆಗಮನನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಥವಾ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಸಾಯಣರು, ಯೋತ್ಸ್ಯಸ್ತಿನೈವತಾ ದ್ವಿಜಾತಯುಕ್ತ ಇತಿ ಯಾನೋ ಯಜ್ಞಃ | ದೇವತೆಗಳೂ ದ್ವಿಜಾತಿಮಾನವರೂ ಇಲ್ಲಿ ಬಂದು ಸೇರುತ್ತಾರಾದ್ದರಿಂದ ಯಾಮು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞವೆಂದರ್ಥವೆಂಬುದಾಗಿ ಸ್ಥಂಭ

ಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಯಾ-ಪ್ರಾಪಣೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಾಮನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಅರ್ಥಭೇದವೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ

ಅಜೋದವೇನ್ನಾಸತ್ಯಾ ಕರಾ ವಾಂ ಮಹೇ ಯಾಮನ್ನರುಭುಜಾ ಪುರಂಧಿಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೧೨)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಯಾಮನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಯಾತಿ ಗಚ್ಛತೀತಿ ಯಾಮನ್ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಎಂದೂ ; ಸ್ವಂದರು ಯಾಂತಿ ಯೋದ್ಯಾರೋ ಯೆಸ್ವಿನ್ ಸ ಯಾಮಃ ಸಂಗ್ರಾಮ ಇಹಾಭಿಪ್ರೇತಃ | ಇಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧವೆಂದ ಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದೂ ; ಮತ್ತು

ಇಂದ್ರಂ ನಮಸ್ಯನ್ನಪವೇಭಿರರ್ಕೈರ್ಯಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಭ್ಯೋ ಹವ್ಯೋ ಅಸ್ತಿ ಯಾಮನ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೨-೨)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಯಾಮನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಸಂಗ್ರಾಮವೆಂದೂ, ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಯಜ್ಞವೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಇವರಂತೆಯೇ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅರ್ಥಭೇದವಿರುತ್ತದೆ.

ಯಾಭಿಭರೇ ತಾಭಿರೂತಿಭಿಃ— ನೀವು ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ಶಂಬಧ್ವನಿಯಿಂದಲೂ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಡನೆಯೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಹಿಂಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿರೋ ಈಗಲೂ ಸಹ ಅಂತಹ ರಕ್ಷಣಾಯುಕ್ತರಾಗಿ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ ಬನ್ನಿರಿ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಅವರು ಭಕ್ತರಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಆ ಸನ್ನಿವೇಶದ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಏನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅತ್ರೇತಿಹಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ | ಅಂಶನಾಮಾನಮಾದಿತ್ಯಾನಾಮನ್ಯತೆಮಂ ಪರೈಟಂತಮಸುರಾ ಜಗೃಹುಃ | ಸೋಽಶ್ವಿನಾನಾಹುತಾವ | ಸಮಶ್ವಿನೋ ಶಂಬಮಾಪೂರಯಂತಾನಾಜಗೃಹುಃ | ತಸ್ಮಾಚ್ಚಂಬಶಬ್ದಾದೇವ ಬಿದ್ಯತೋಽಸುರಾ ನೇಶುರಿತಿ | ತದೇತದಿ-ದೋಚ್ಯತೇ | ಹಿಂದೆ ಅದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಅಂಶನು ಸಂಚಾರಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಅವನನ್ನು ಅಸುರರು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡರು. ಆಗ ಅವನು ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆದನು. ಅವರು ಕಮ್ಮ ಶಂಬವನ್ನೂದುತ್ತಲೂ ಆದರಿಂದ ಅಸುರರಿಗೆ ಭೀತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಲೂ ಬಂದಾಗ ಆ ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಭೀತರಾದ ಅಸುರರೆಲ್ಲಾ ನಾಶವಾದರು. ಆ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನಿಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿದೆಯೆಂದಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಅಂಶ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಗವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿ ಯುದ್ಧಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕ್ರಮ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಸೇರಬೇಕಾದ ಜಯಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ಯಾವ ಶಂಬಧ್ವನಿಗಳಿಂದಲೂ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದಲೂ ಬುತ್ತೀರೋ ಅದೇ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಡನೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ ಬನ್ನಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆಯೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಕಾರಂ—ಕಾರಶಬ್ದಃ ಶಂಬವಾಚೀತ್ಯಭಿಯುಕ್ತಾಃ ಸಂಗಿರಂತೇ | ಕಾರಂ ಶಬ್ದಕಾರಿಣಿಂ ಶಂಬಿ | ಕಾರಶಬ್ದವು ಶಂಬವಾಚಿಯೆಂದು ತಿಳಿದವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಬ್ದವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಶಂಬವೆಂದರ್ಥ. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—

ಅಗಸ್ಮೋಽ ನರಾಂ ನೃಷು ಪ್ರಶಸ್ತಃ ಕಾರಾಧುನೀವ ಚಿತಯತ್ಸಹಸ್ರೈಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೦೦-೮)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಕಾರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶಂಖವೆಂಬರ್ಥವಾಗುವಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅದೇ ಅರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಕಾರಂ ಎಂಬ ಪದವು ಇರುವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಶಂಖವಾಚಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಪದವು ಕೈ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಸ್ವಂತ್ಯವಾಗಿ ಶಬ್ದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸಾಧನೆವೆಂದು ಒಪ್ಪಿಲ್ಲದ ಅರ್ಥ. ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಶಂಖವಾಚಿಯಾಗಬಹುದು, ಉಳಿದೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಚಿಕರ್ಥ ಕಾರಮೇಭ್ಯಃ ಪ್ರತನಾಸು ಪ್ರವಂತವೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೨೧-೫)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕಾರಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಸಿಂಹನಾದಲಕ್ಷಣಂ ಶಬ್ದಂ ಸಿಂಹನಾದರೂಪವಾದ ಶಬ್ದವೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ನಿಯತವಾಗಿ ಶಂಖವಾಚಿಯಲ್ಲವೆಂದು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಸಹ ಅಥವಾ ಕ್ರಿಯತೆ ಇತಿ ಕಾರಶಬ್ದ ಇದೋಚ್ಯತೇ | ಕಾರ ಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಮಾಡುವುದು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕೊಡುತ್ತದೆ | ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ ಶಂಖಶಬ್ದವೆಂದು ಅರ್ಥವೆಂದೂ ಸಹ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ,

ಪ್ರತ್ಯಯಂತ್ರಾನೋ ಅಭಿ ಕಾರಮರ್ಚಿನ್ನಿದಂತ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಕ್ರಸಂತ ಧೀಭಿಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೪-೧-೧೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಕೇವಲ ಕರ್ತಾರಂ ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿವೇಶಕೃತನುಗುಣವಾಗಿ ಶಬ್ದಕಾರಿಯಾದ ಶಂಖವಾಚಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಜಿನ್ನಭಃ— ಪ್ರೀಣಿತವಂತೌ ಆಪೂರಿತವಂತೌ ಸ್ಥಃ | ಶಬ್ದದಿಂದ ತುಂಬಿದರೋ, ಎಂದರೆ ಶಬ್ದವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿದರೋ ಎಂದರ್ಥ. ಅಥವಾ ಜಿನ್ನತಿ ಶಬ್ದವು ಗತಿಕರ್ಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ, ಯೈರ್ಗಮಸ್ವರಂಶಂ ಪ್ರತಿ ಗಂತವಂತೌ ಸ್ಥಃ ಶಾಭಿಃಯಾದ ರೀತಿ ಅಂಶನ ಸಹಾಯಾರ್ಥವಾಗಿ ಹೋದಿರೋ ಅದೇ ರೀತಿ ಎಂದು ಜಿನ್ನತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಗಮನಾರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಎರಡರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ಸಹ ಜಿನ್ನತಿಯೆಂಬ ಪದವು ಮಾಡುವ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತ್ಯತಿಶಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಜಿನ್ನತಿಃ ಪ್ರೀತಿಕರ್ಮಾ, (ನಿ. ೬-೨೨) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವ ಪ್ರೀತ್ಯತಿಶಯವನ್ನು ತೋರಿಸಲು,

ಭೂಮಿಂ ಪರ್ಜನ್ಯಾ ಜಿನ್ನಂತಿ ದಿವಂ ಜಿನ್ನಂತೈಗ್ಮಯಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೫೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಶಂಖಶಬ್ದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದಾಗಿ ಅಥವಾ ತಮ್ಮ ಗಮನದಿಂದಾಗಿ ತಮ್ಮ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಚೈತನ್ಯದಾಯಿಗಳಾದರೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ ಹಿಂದೆ ಮಾಡಿದಂತೆ ಈಗಲೂ ಸಹ ಅದೇ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಡನೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ ಬರಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಭೂಮಂ— ಪ್ರಕಾರಮಾನನಾದ ಅಥವಾ ಜ್ವಲಿತನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಭೂಮಶಬ್ದವು ಅರ್ಥಮಾಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೦); ಯಜ್ಞನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೯) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ಗಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೀಪ್ತನಾದ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರತಿಯಾ

ಈಳೇ—ಈಡ ಸ್ತುತೌ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಇಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತ ಆತ್ಮನೇವದಾನಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಏತ್ಯ. ಅದಿಸ್ತದ್ಭೃತಿಭ್ಯಃ ಕಸಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಕಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುವು ಅನುದಾತ್ತೇತ್ತಾದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ—ದ್ಯೌಶ್ಚ ಪೃಥಿವೀ ಚ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ದಿವೋ ದ್ಯಾವಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ಯಾವಾದೇಶವು ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಪೃಥಿವೀ ಶಬ್ದವು ಶಾರ್ಙ್ಗವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಐವಂತವಾಗಿ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದೇವತಾದ್ಯೋ ದೇವೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಉಭಯಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ನೋದಾತ್ತ—ಸ್ವೂತ್ತದಲ್ಲಿ ಅಪೃಥಿವೀ ಎಂದು ಪರ್ಯವಾಸಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ದ್ವಿವಚನ ಓ ಪರವಾದಾಗ ನಾ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೂರ್ವಚಿತ್ತಯೇ—ಚಿತ್ತೇ ಸಂಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಅಂತರ್ಭಾವಿತಙ್ಗಾರ್ಥಕವಾದ ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ-ಕ್ರೀನ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರೀನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮರುದ್ವೈಧಾನೀಂ ಛಂದ-ಸ್ಯುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೦೩-೨) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುರುಚಿಮ್—ರುಚಿ ದೀಪ್ತಾನಭಿಪ್ರೀತ್ಯಾಂ ಚ. ಧಾತು. ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ರೀಪ್—(ಪಾ. ೨-೨೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರೀಪ್. ತೋಭನಾ ರುಕ್ ಯಸ್ಯ ಸುರುಕ್. ನಞ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಯಾಮನ್—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಆತೋ ಮನಿನ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಿನ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ. ಬಹುಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೧೩) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣಾನಾಮ್ಭ್ಯೋ ದಿಂದ ಭಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತಿತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಿತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕಾರಮ್—ಕ್ರಿಯತೇ ಅನೇನ ಇತಿ ಕಾರಃ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಘೞ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಚೋಞ್ಞಾತಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಚಿಗೆ ವೈದ್ವಿ. ಕರ್ಷಾತ್ಪತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಿನ್ನಘಃ—ಜಿನ ಪ್ರೀಣನೇ. ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಹೇತುವಾದ ಆಪೂರಣವು (ತುಂಬಿಸುವಿಕೆ) ಲಕ್ಷಣಾದಿಂದ ಬೋಧಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಧನದಿಂದ ತುಂಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮನುಷ್ಯನು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಇದಿತೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಧನ್

ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಜಿನ್ನಭಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲವಾರ್ವಧಾತುಕವು ಬಂದುದರಿಂದ (ಥಪ್) ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಯವ್ಯಸಿ ಯದ್ಯೋಗವೆಂಬುದು ಅವ್ಯವಧಾನದಿಂವಿಸ್ವರೇ ನಿಷೇಧ ಬರುವುದು. ಆದರೂ ಆ ಸೂತ್ರ ದಲ್ಲಿ-(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ವ್ಯವಹಿತವಾದರೂ ನಿಷೇಧ ಬರುವುದೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಊಷು-ಇಕಃ ಸುಷು-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಚಾಗೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ ಸುಷು-(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುವಿಗೆ ಷತ್ಯ. ಸು+ಊತಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಈಷಾ ಅಕ್ಷದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. (ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ)

ಊತಿಭಿಃ-ಆವ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರಿಯಾಗ ಕ್ರಿನ್-(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜ್ವರತ್ತೇರಸ್ರಿವ್ಯವಿ-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾಕ್ಯೂ (ಆಕಾರ) ವಕಾರಕ್ಕೂ ಊಠಾದೇಶ ಊತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಊತಿಯೂತಿ-(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತವಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗತಮ್-ಗಮಲ್ಯ ಗತಾ ಧಾತು. ಲೋಟ ಮಧ್ಯಮವುರುವುದಿವಚನದಲ್ಲಿ ಲಬ್ಧದ್ವಾವಿರುವುದರಿಂದ ತಸ್ಯಥಸ್ಯಥ-(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ-ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್-ಎಂಬುದರಿಂದ ಜನ್ಯದ್ವಾವಿರುವುದರಿಂದ ಅನುದಾ-ತ್ತೋಪವನತಿತನೋ-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೬); ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕವಾದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯುನೋದ್ರಾನಾಯ ಸುಭರಾ ಅಸಶ್ಚತೋ ರಥಮಾ ತಸ್ಥರ್ವ.

ಚಸಂ ನ ಮಂತವೇ |

ಯಾಭಿರ್ಭಯೋಽವಧಃ ಕರ್ಮನ್ನಿಷ್ಪಯೇ ತಾಭಿರೂ ಸು

ಊತಿಭಿರಶ್ವಿನಾ ಗತಂ || ೨ ||

ವಚನಾಃ |

ಯು^೧ವೋಃ | ದಾನಾಯ | ಸು^೨ ಭರಾಃ | ಅ^೩ಸಶ್ಚ^೪ತಃ | ರಥಂ | ಆ | ತ^೫ಸ್ತುಃ |

ವಚ^೬ಸಂ | ನ | ಮಂ^೭ತನೇ |

ಯಾ^೮ಭಿಃ | ಧಿಯಃ | ಅವ^೯ಥಃ | ಕರ್ಮ^{೧೦}ನ್ | ಇ^{೧೧}ಷ್ಟಯೇ | ತಾ^{೧೨}ಭಿಃ | ಊಂ ಇ^{೧೩}ತಿ |

ಸು^{೧೪} | ಊ^{೧೫}ತಿ^{೧೬} ಭಿಃ | ಅ^{೧೭}ಶ್ಚಿ^{೧೮}ನಾ | ಆ | ಗ^{೧೯}ತಂ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸುಭರಾಃ ಶೋಭನಸ್ಮೋತ್ರಭರಣಾ ಅಸಶ್ಚಶೋನ್ಯತ್ರಾನಾಸಕ್ತಾಃ ಸ್ಮೋತಾರೋ ಹೇ ಅಶ್ಚಿನೌ ಯುವೋರ್ಯುವಯೋ ರಥಮಾ ತಸ್ತುಃ | ಅತಿಷ್ಯಂತಿ | ಪ್ರಾಪ್ನುಂತಿ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ದಾನಾಯ ಯುಷ್ಮತ್ಪ್ರತ್ಯಕದಾನಾರ್ಥಂ | ಧನಲಾಭಾಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ವಚಸಂ ನ | ಯಥಾ ನ್ಯಾಯೋಪೇತೇನ ವಚಸಾ ವಾಕ್ಯೇನ ಯುಕ್ತಂ ವಿಶಸ್ತಿತಂ ಮಂತವೇ ಬುಭುಶ್ಚಿತಾರ್ಥಪ್ರತಿಪತ್ತಯೇ ಸ್ಮೋತಾರಃ ಪ್ರಾಪ್ನುಂತಿ ತದ್ವತ್ | ಅಪಿ ಚ | ಕರ್ಮನ್ ಕರ್ಮಣೇಷ್ಟಯೇ ಯಾಗಾರ್ಥಂ ಪ್ರವೃತ್ತಾನ್ವಿಯೋ ಧ್ಯಾತ್ಯನ್ವಿಶಿಷ್ಟಜ್ಞಾನೋಪೇತಾನ್ಯಾಭಿರುತಿಭಿಃ ಸಾಲನ್ವರವಥಃ ಯುವಾಂ ರಕ್ಷಥಃ | ತಾಙ್ಗಿತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವವತ್ || ವಚಸಂ | ಅರ್ಶಾದಿತ್ಯಾನ್ವತ್ಪ್ರರ್ಥಿಯೋರ್ಚ | ಮಂತನೇ | ಮನ ಜ್ಞಾನೇ | ಕಮಿಮನಿಜನೀತ್ಯಾದಿನಾ ತುಪ್ತೈಯಃ | ಧಿಯಃ | ಧ್ಯಾಯಂತೀತಿ ಧಿಯಃ ಸ್ಮೋತಾರಃ | ಧೈಃ ಚಿಂತಾಯಾಂ | ಕ್ವಿಷ್ಣೇತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ಚಿಶಬ್ದೇನ ದೃಶಿಗ್ರಹಣಾನುಕರ್ಷಣಾತ್ಪ್ರಸಾರಣಂ | ಕರ್ಮನ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಲುಕ್ | ನ ಜಾಸಂಬುದ್ಧೋರಿತಿ ನಲೋಪಪ್ರತಿಷೇಧಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನಿ ದೇವತೆಗಳೇ) ಮಂತವೇ—ತಮಗೆ ಬೇಕಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಿಳವಳಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ವಚಸಂ ನ—ವಿವೇಕಪೂರಿತವಾದ ಬೋಧನಾ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರಾಜ್ಞನನ್ನು ಶಿಷ್ಯರು ಸುತ್ತಿವೆಂದು ನಿಟ್ಟುವಂತೆ | ಸುಭರಾಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ಮೋತ್ರಗಳಿಲ್ಲವರೂ | ಅಸಶ್ಚತಃ—ಬೇರೆಕಡೆಯ ಗಮನವಿಲ್ಲದೆ ನಿಮ್ಮಲ್ಲೇ ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವವರೂ ಆದ ಭಕ್ತರು | ಯುವೋಃ -- ನಿಮ್ಮ | ರಥಂ — ರಥವನ್ನು | ದಾನಾಯ—ನೀವು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ಧನವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಆ ತಸ್ತುಃ—ಸುತ್ತಿವೆಂದು ನಿಂದಿದ್ದಾರೆ | ಅಶ್ಚಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನಿ ದೇವತೆಗಳೇ | ಕರ್ಮನ್—ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ | ಇಷ್ಟಯೇ—ಯಾಗಾರ್ಥವಾಗಿ (ಪ್ರವೃತ್ತರಾದವರೂ) | ಧಿಯಃ—ವಿಶಿಷ್ಟಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದವರೂ ಆದ ಭಕ್ತರನ್ನು | ಯಾಭಿಃ ಊತಿಭಿಃ—ಯಾವ ರಕ್ತಣಿಗಳಿಂದ ಅವಥಃ—ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೀರೋ | ತಾಭಿಃ ಊತಿಭಿಃ ಉ—ಆ ರಕ್ತಣಿಗಳೊಂದಿಗಲ್ಲ ಕೂಡಿ—(ನಮಗ್ಲಿಗೂ) | ಸು ಆಗತಂ—ಅವರದಿವ ಬನ್ನಿರಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅತ್ತಿ ನೀ ದೇವತೆಗಳೇ, ತಮಗೆ ಬೇಕಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಿವೇಕ ಪೂರಿತವಾದ ಬೋಧನಾ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರಾಜ್ಞನನ್ನು ಶಿಷ್ಯರು ಸುತ್ತವರನು ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳುಳ್ಳವರೂ, ಬೇರಕಡೆಯ ಗಮನವಿಲ್ಲದೇ ನಿಮ್ಮಲ್ಲೇ ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವವರೂ ಆದ ನಿಮ್ಮ ಭಕ್ತರು ನೀವು ಆನುಗ್ರಹಿಸುವ ಭಸವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿಮ್ಮ ರಥವನ್ನು ಸುತ್ತವರನು ನಿಂತಿದ್ದಾರೆ. ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಯಾಗಾರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತರಾದವರೂ, ವಿಶಿಷ್ಟಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದವರೂ ಆದ ಭಕ್ತರನ್ನು ಯಾವ ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ನೀವು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೀರೋ ಆ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಂದಿಗೆಲ್ಲಾ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ ಆವರದಿಂದ ಬನ್ನಿರಿ.

English Translation

Earnest and exclusive adorers stand, Aswins, round your car, (to benefit) by your bounty, as (disciples listen) to the words (of a teacher) for instruction : with those aids with which you defend the pious who are engaged in acts of worship, come Aswins willingly hither.

ಃ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಸಶ್ಚತೇ ಆ ತಸ್ಮುಃ— ಅನ್ಯತ್ರಾನಾಸಕ್ತ್ಯಾಃ ಸ್ತೋತಾರಃ ಆತಿಷ್ಠಂತಿ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತಿ | ಬೇರಕಡೆ ಗಮನವಿಲ್ಲದೇ ನಿಮ್ಮಲ್ಲೇ ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನುಟ್ಟಿರುವ ಭಕ್ತರು ನಿಮ್ಮ ರಥವನ್ನು ಪವೀರಿಸಿ ಸುತ್ತವರನು ನಿಂತಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಸಾಯಣನೂ, **ಅಸಂಗಚ್ಛಮಾನಾಃ ಅಸಂಯುಕ್ತ್ಯಾಃ ಸ್ತುತಯಃ ರಥಂ ಆತಿಷ್ಠಂತಿ |** ನಿಮ್ಮನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ಸ್ತುತಿಗಳು (ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ) ಪರ್ವದಾ ನಿಮ್ಮ ರಥವನ್ನು ಸುತ್ತವರನು ನಿಂತವೆಯೆಂದು ಸ್ವಂದಸ್ತುತಿಗಳೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಿಗೂ ಬಹಳ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. ನೊಂದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಂತೆ, **ಸುಭರಾಃ ಅಸಶ್ಚತೇ—** ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಭಕ್ತರು ಎಂದೂ, ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಂತೆ **ಸುಭರಾಃ—** ಯುಷ್ಮದ್ಭಿಃ ಸಂಪೂರ್ಣಾಃ ನಿಮ್ಮ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾದವೂ ಮತ್ತು ನಿಮ್ಮನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿದವೂ ಆದ ಸ್ತುತಿಗಳು ಎಂದೂ **ಸುಭರಾಃ** ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣದ ಅರ್ಥ. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ **ವಚಸಂ ನ** ಎಂಬ ಉಪಮಾಬೋಧಕವಾದ ಪದಕ್ಕೂ ಸಹ ಅರ್ಥವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯಂತೆ, **ವಚಸಂ ನ** ಯಥಾ ನ್ಯಾಯೋಪೇಕ್ಷೇನ ವಚಸಾ ನಾಕೈನ ಯುಕ್ತಂ ವಿಪಶ್ಚಿತಂ, ಮಂತವೇ—ಬುಬುಕ್ಷಿ ತಾರ್ಥಪ್ರತಿಪತ್ತಯೇ ಸ್ತೋತಾರಃ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತಿ ತದೈತ್ ಯುಯೋಃ ಸ್ತೋತಾರಃ ರಥಂ ಆತಸ್ಮುಃ | ವಿವೇಕ ಪೂರಿತವಾದ ಬೋಧನವಾಕ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರಾಜ್ಞನನ್ನು ಶಿಷ್ಯರು ತಮಗೆ ಬೇಕಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸುತ್ತವರನು ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ನಿಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ನಿಮ್ಮ ರಥವನ್ನು ಸುತ್ತವರನು ನಿಂತಿದ್ದಾರೆ ಎಂದಿದೆ. **ವಚಸಂ ನ** ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸ್ವಂದಸ್ತುತಿಗಳು ನಾಚ್ಯಮಿವಾರ್ಥಂ ಕಬ್ಜಃ | ಮಂತವೇ ಯಾನಾಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಯಥಾ ನಾಚ್ಯಮರ್ಥಂ ಕಬ್ಜಃ ಸರ್ವ ಆತಿಷ್ಠತಿ ಏವಂ ಯುಷ್ಮತ್ಸ್ತುತಯಃ : ಒಂದು ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ಅವಿನಾಭಾವವಾದ ಸಂಬಂಧವಿದ್ದು ನಾಚ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಯಾವರೂತಿ ರಬ್ಧವು ಕನವರತನಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಉತನಾಗಿಯೂ ಸುತ್ತವರನು ನಿಂತವೆಯೇ ಆದರಂತೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮಂತವೇ ಎನ್ನುವ ತುಮುರ್ಭೋಧಿಕವಾದಿ ಪದವನ್ನು ಸಾಯಣರು ಪ್ರಾಜ್ಞನ ಶಿಷ್ಯರಪರವಾಗಿ ಅನ್ವಯಿಸಿ ಬುಧುತ್ವಿಶಾರ್ಥಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯೇ | ಇಷ್ಟಾರ್ಥದ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದಲು ಎಂದೂ, ಸ್ವಂದ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿ ಅನ್ವಯಿಸಿ ಯುವಾಂ ಸ್ತೋತುಂ | ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಂದರ ವಿವರಣೆಯಂತೆ ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸಂಬಂಧವಿರುವಂತೆ ನಿಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರಗಳ ಸ್ತುತಿಗಳಿಗೂ ನಿಮ್ಮ ರಥಕ್ಕೂ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸಂಬಂಧವಿದೆಯೆಂದರ್ಥ. ಎಂದರೆ ನಿಮ್ಮ ರಥವನ್ನು ಸುತ್ತುವೆಂದು ನಿಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸರ್ವದ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ರಥಂ—ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳ ರಥವು ಅಲೌಕಿಕವಾದ ರಚನೆಯಿಂದಲೂ ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದುವುದಾಗಿ ಅನೇಕಕಡೆ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಆ ನೋ ಯಾತಂ ದಿವೋ ಅಚ್ಚಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಹಿರಣ್ಮಯೇನ ಸುವೃತಾ ರಥೇನ |

(ಮ. ಸಂ. ೪-೪೪-೫)

ಸಹಸ್ರಕೇತುಂ ವನಿನಂ ಶತದ್ವಯಂ ಶ್ರುಷ್ಟೀನಾನಂ ವರಿವೋಧಾಮುಭಿ ಪ್ರಯೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೯-೧)

ತ್ರಿವಂಧುರೇಣ ತ್ರಿವೃತಾ ರಥೇನ ತ್ರಿಚಕ್ರೇಣ ಸುವೃತಾ ಯಾತಮರ್ವಾಕ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೮-೨)

ಇತ್ಯಾಸ್ಮನೇಕ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ, ಹಿರಣ್ಮಯವಿರತವಾದುದೂ, ಸಹಸ್ರಕೇತುವುಳ್ಳುದೂ, ತ್ರಿವಂಧುರದಿಂದಲೂ ತ್ರಿಚಕ್ರದಿಂದಲೂ ಅಂಕಿತವಾದುದೂ, ಇನ್ನೂ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯದಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ ರಥವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳ ಆಕರ್ಷಕವಾದ ರಥವನ್ನು ಸುತ್ತುವೆಂದು ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ಅವರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ಭಾವವು.

ಧಿಯಃ ಅವಥಃ—ಧ್ಯಾಯಂತಿ ಇತಿ ಧಿಯಃ ಸ್ತೋತಾರಃ ತಾನ್ | ವಿಶಿಷ್ಟಜ್ಞಾನೋಪೇತಾನ್ ಧ್ಯಾತ್ವಾನ್ ರಕ್ಷಥಃ ವಿಶಿಷ್ಟಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದವರೂ ಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತರೂ ಆದ ಭಕ್ತರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವಂತೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರು, ಅನ್ಯೇಷಾಂ ಯಜಮಾನಾನಾಂ ಸ್ವಭೂತಾನಿ ಯಾಗಲಕ್ಷಣಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ | ಅವಥಃ | ಅವತಿ ಗತೈರ್ಥಃ | ಯುವಾಂ ಗಚ್ಛಥಃ | ಯಾಗಕರ್ತರಾದ ಇತರರ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿಟ್ಟು ನೀವು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಎಂದು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇತರ ಭಕ್ತರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವಂತೆ ನಮ್ಮನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸಿ ಎಂದು ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥವೂ, ಈತರ ಭಕ್ತರ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಹೋಗುವಂತೆ ನಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಬನ್ನಿರಿ ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಧೀ ಶಬ್ದವು ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧) ಮತ್ತು ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೩) ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ತಸ್ಯಃ—ಷ್ಠಾ ಗತಿನೈವತ್ಯೌ. ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಲುರ್ಜಲರ್ಜಲಿಟಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಗಿ ಋಸಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ತಿಖಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಚಸಮ್—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೆ. ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುನಿಬಂಧನವಾದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಚಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ವಚಸಃ ತಮ್. ವಚಸಮ್. ಅರ್ಥ ಅದಿಭ್ಯೋ ಅಚ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಮಂತನೇ—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಕಮಿಮನಿಜನಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ತು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಪರಪವರ್ಣ. ನಿತ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಧಿಯಃ—ಧ್ಯಾಯಂತಿ ಇತಿ ಧಿಯಃ. ಸ್ತ್ರೋತಾರಃ (ಸ್ತುತಿಸುವವರು) ಧೈರ್ಯ ಚಿಂತಾಯಾಂ ಧಾತು ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಕಾರದಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ದೃತಿಗ್ರಹಣವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಪ್ರಥಮಾಬಮವಚನಾಂತರೂಪ.

ಕರ್ಮಣ್—ಕರ್ಮಣ ಕೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ನಜಃ ಸಂಬುದ್ಧಿಗಳಿಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪದಸಂಜ್ಞಾ ಇವ್ವರೂ ನಲೋಪನೀಧ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಇಷ್ಟಯೇ—ಕ್ವಿಚ್ ಕ್ವಿಚಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೨ ||

—:0:—

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯುವಂ ತಾಸಾಂ ದಿವ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ವಿಶಾಂ ಕ್ಷಯಥೋ ಅ-
 ಮೃತಸ್ಯ ಮಜ್ಜನಾ ।
 ಯಾಭಿರ್ಧೇನುಮಸ್ವಂ ಗಿ ಹಿನ್ವಥೋ ನರಾ ತಾಭಿರೂ ಷು
 ಲ್ಲೂತಿಭಿರಶ್ಚಿನಾ ಗತಂ || ೩ ||

ಛಂದಃಃ

ಯುನಂ | ತಾಸಾಂ | ದಿವ್ಯಸ್ಯ | ಪ್ರೌಶಾಸನೇ | ವಿಶಾಂ ಕ್ಷಯಥಃ | ಅಮೃತಸ್ಯ |

ಮುಜ್ಜನಾ |

ಯಾಭಿಃ | ಧೇನುಂ | ಅಸ್ತಂ | ಸಿನ್ಧುಃ | ನರಾ | ತಾಭಿಃ | ಊಂ ಇತಿ | ಸು |

ಊತಿ ೨ ಭಿಃ | ಅಶ್ವಿನಾ | ಆ | ಗತಂ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ನರಾ ನೇತಾರಾವಶ್ವಿನಾ ದಿವ್ಯಸ್ಯ ದಿವಿ ಭವಸ್ಯ ಸ್ವರ್ಗಸಮುತ್ತನ್ನ ಸ್ವಾಮೃತಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ ಸಾನೇನೋತ್ಪನ್ನೇನ ಮುಜ್ಜನಾ ಬಲೇನ ಯುಕ್ತಾ ಯುನಂ ಯುನಾಂ ತಾಸಾಂ ಯಾಸ್ಮಿಷು ಲೋಕೇಷು ವರ್ತಂತೇ ತಾಸಾಂ ಸರ್ವಾಸಾಂ ವಿಶಾಂ ಪ್ರಜಾನಾಂ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಪ್ರಕೃಷ್ಣಾನುಶಾಸನೇ ಶಿಕ್ಷಣೇ ಕ್ಷಯಥಃ | ಐಶ್ವರ್ಯಕರ್ಮಾಯಾಂ | ಈಶಾಭೇ | ಸಮರ್ಥಾ ಭವಥಃ | ಯದ್ಯಾ | ಮುಜ್ಜನಾನ್ಯೇಷಾಮಸಾಧಾರಣೇನ ಬಲೇನ ವಿಶಾಂ ಪ್ರಜಾನಾಂ ದಿವಿಭವಸ್ಯಾಮೃತಸ್ಯ ವ್ಯಷ್ಟ್ಯದಕಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಪ್ರದಾನೇ ಕ್ಷಯಥಃ | ಈಶ್ವರಾ ಭವಥಃ | ಅಪಿ ಚ ಯಾಭಿರೂತಿಭೀ ರಕ್ಷಾಭಿರಸ್ತಂ ಪ್ರಸವಾಸಮರ್ಥಾಂ ಧೇನುಂ ಗಾಂ ಶಯಾನಾಮ್ನೇ ಯುಷಯೇ ಸಿನ್ಧುಃ ಸಿಂಚಥಃ | ಪಯಸಾ ಪೂರಿತವಂತಾವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಶಾಭಿರೂತಿಭಿರೂತಿ ಪೂರ್ವ-ವತ್ || ಅಸ್ತಂ | ಷೂರ್ಜ ಸ್ವಾಣಿಗರ್ಭವಿನೋಚನೇ | ಸವನಂ ಸೂ | ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾನೇ ಕ್ಷಿಸ್ | ನಾಸ್ತಿ ಸೂರ್ಯಸ್ಯಾಮಿತ್ಯಸೂ | ನ ಇತ್ಯಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ಪರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ಅಮಿ ಹಿ ಸುಪೀತಿ ಯಣಾದೇಶಃ | ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣ ಇತಿ ಪರಸ್ಯಾನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಸ್ವರಿ ತತ್ವಂ | ಸಿನ್ಧುಃ | ಪಿವಿ ಸೇಚನೇ | ಇದಿತ್ಯನ್ಮಮ್ | ಭೌವಾದಿಕಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪವಾರ್ಥಃ ||

ನರಾ—ನೇತ್ರಗಳಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | [ದಿವ್ಯಸ್ಯ—ದೇವಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ | ಅಮೃತಸ್ಯ—ಅಮೃತಪಾನದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ | ಮುಜ್ಜನಾ—ಬಲದಿಂದ (ಕೂಡಿದವಂ)] | ಯುನಂ—ನೀವಿಬ್ಬರೂ | ತಾಸಾಂ—ಮೂರು ಲೋಕಗಳೆಲ್ಲೂ ಇರುವ | ವಿಶಾಂ—ಪ್ರಜೆಗಳೆಲ್ಲರಿಗೂ | ಪ್ರಶಾಸನೇ—ಆಳುವ ಪ್ರಭುಗಳಾಗಿ ರಲು | ಕ್ಷಯಥಃ—ಸಮರ್ಥರಾಗಿದ್ದೀರಿ || ಅಥನಾ [ಮುಜ್ಜನಾ—(ಇತರರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದೇ ಇರುವ) ಅಸಾಧಾರಣ ನಾದ ಬಲದಿಂದ | ತಾಸಾಂ—ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರುವ | ವಿಶಾಂ—ಪ್ರಜೆಗಳೆಲ್ಲರಿಗೂ | ದಿವಿ ಭವಸ್ಯ—ದೇವ ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ | ಅಮೃತಸ್ಯ—ವ್ಯಷ್ಟ್ಯದಕದ | ಪ್ರಶಾಸನೇ—ಹಂಚುವಿಕೆಯಲ್ಲಿ | ಕ್ಷಯಥಃ—ಸಮರ್ಥರಾಗಿದ್ದೀರಿ] || (ಮತ್ತು ಎಲೈ) ಅಶ್ವಿನೀ—ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಯಾಭಿಃ—ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ | ಅಸ್ತಂ—ಬಂಜೆ ಯಾದ | ಧೇನುಂ—ಧೇನುವನ್ನು | ಸಿನ್ಧುಃ—ಹಾಲಿನಿಂದ ತುಂಬಿದವೋ | ತಾಭಿಃ ಊತಿಭಿಃ ಉ—ಆ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನುಳ್ಳಿಗೂ | ಸು ಆಗತಂ—ಆದರದಿಂದ ಬನ್ನಿರಿ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ನೇತ್ರಗಳಾದ ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ದೇವಲೋಕದ ಅಮೃತಪಾನದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಬಲದಿಂದ ಕೂಡಿ ನಿ' ಬ್ಬರೂ ಮೂರು ಲೋಕದ ಪ್ರಜೆಗಳೆಲ್ಲರಿಗೂ ಆಶುವ ಪ್ರಭುಗಳಾಗಿರಲು ಸಮರ್ಥರಾಗಿದ್ದೀರಿ. ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ನೀವು ಕಯುವೆಂಬ ಮುಷಿಯ ಬಂಜೆಯಾದ ಭೇನವನ್ನು ಹಾಲಿನಿಂದ ತುಂಬಿದರೋ ಆ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ ಆದರದಿಂದ ದಯಮಾಡಿರಿ.

English Translation

By the vigour infused from celestial nectar, you are able, leader (of sacrifice), to rule over those beings (who people the three worlds) : with those aids by which you gave (milk) to the barren cow, come, Aswins willingly hither.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದಿವ್ಯಸ್ಯ ಅಮೃತಸ್ಯ ಮಜ್ಜನಾ—ಸಾಯಣರು ಇಲ್ಲಿ ಎರಡುವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ, ದಿವ್ಯಸ್ಯ-ದೇವಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ; ಅಮೃತಸ್ಯ—ಅಮೃತಪಾನದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ; ಮಜ್ಜನಾ—ಬಲದಿಂದ ಎಂದೂ; ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಮಜ್ಜನಾ—ತಮ್ಮ ಆಸಾಧಾರಣವಾದ ಬಲದಿಂದ ದಿವ್ಯಸ್ಯ—ದೇವಲೋಕೋತ್ಪನ್ನವಾದ; ಅಮೃತಸ್ಯ ವ್ಯಷ್ಟ್ಯಗಳಿಂದ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವಾಗ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಸುಸಾರವಾಗಿ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಎಂಬ ಪದವು ವಿಶಾಂ ಎಂಬ ಪದದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಸುಸಾರವಾಗಿ ಅಮೃತಸ್ಯ ಎಂಬುದರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ವಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಎಂದರೆ, ಅಮೃತವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಮೂರುಲೋಕಗಳ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ ಪ್ರಭುಗಳಾಗಿರಲು (ತೈಮಥಃ) ಸಮರ್ಥರಾಗಿದ್ದೀರಿ ಎಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ; ನಿಮ್ಮ ಆಸಾಧಾರಣವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ದಿವ್ಯಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ವ್ಯಷ್ಟ್ಯಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಹಂಚುವುದರಲ್ಲಿ (ಪ್ರಶಾಸನೇ) ಸಮರ್ಥರಾಗಿದ್ದೀರಿ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಈ ಪೂರ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಥಂವಸ್ವಾಮಿಗಳು ಇನ್ನೊಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವರಂತೆ; ದಿವ್ಯಸ್ಯ ಅಮೃತಸ್ಯ ಮಜ್ಜನಾ ದಿವ್ಯಕಬ್ಬೋತ್ರಾತ್ಯಂತೋತ್ಕೈಷ್ಟೈವಚನಃ | ಅಮೃತಕಬ್ಬೋತ್ರೈಂತರೇಣಾಪಿ ಭಾವಪ್ರತ್ಯೈಯಮಮೃತತತ್ವವಚನಃ | ಮಜ್ಜನೇತ್ಯಪಿ ಬಲನಾಮ | ಅತ್ಯಂತೋತ್ಕೈಷ್ಟಸ್ಯ ದೇವತಸ್ಯ ಬಲೇನೇತ್ಯರ್ಥಃ— ದಿವ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದುದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಅಮೃತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಮೃತತ್ವೇರೂಪವಾದುದೂ ದೇವಸಂಬಂಧವಾದುದೂ ಎಂದರ್ಥ. ಇಂತಹ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದುದೂ, ಆದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದವರಾಗಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ವಿಶಾಂ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಕ್ಷಯಥಃ—ಯಾಃ ಸ್ತೋತುಂ ಯಷ್ಟುಂ ಚೇಚ್ಚಂತಿ ಯುಸಾಂ ತಾಸಾಂ ವಿಶಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಅನುಶಾಸನೇ ವಚನೇ ನಿವಸಥಃ | ತಾ ವಿಶಃ ಯತ್ರ ಬ್ರುವಂತಿ ಇಹ ಯುನಾಭ್ಯಾಂ ವ್ಯಸ್ಮಾತನ್ಯಮಿತಿ ತತ್ರೈವ ವ್ಯವಶೇಫೇಭೇ | ಯಾವ ಪ್ರಜೆಗಳು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಸ್ತುತಿಸಲೂ ಮತ್ತು ಯಾಗಮಾಡಲೂ ಇಚ್ಛಿಸಿ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಅವರ ಅಪೇಕ್ಷೆಗನುಗುಣವಾದ ಸ್ವಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತರಾಗಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾಗ ನೀವು ಅವರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗೆ ಮನ್ನಣೆಯಿಟ್ಟು ಆದೇ ಸ್ವಾನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತೀರಿ ಎಂದರ್ಥವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸ್ಥಂವಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಸಹ ದಿವ್ಯಸ್ಯ

ಅಮೃತಸ್ಯ ಮಜ್ಜನಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಶ್ರುತ್ಯಂತರವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ—ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ.

ದಧ್ಲಜ್ ಹ ಯನ್ನದ್ಭಾವರ್ಣೋ ನಾಮಶ್ಚಸ್ಯ ಶೀರ್ಷ್ಣಾ ಪ್ರ ಯದೀಮುವಾಚಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೧.೧೧೬-೧೨)

ಅರ್ಥವರ್ಣಾಯಾಶ್ಚಿನಾ ದಧೀಚೇದ್ರಕ್ಯಂ ಶಿಃ ಪ್ರತ್ಯೈರಯಂತೆ |

(ಮ. ಸಂ. ೧.೧೧೬-೨೩)

ಎಂಬ ಎರಡು ಮುಕ್ತಗಗಳನ್ನೂ ಉದಹರಿಸಿ ಇತಿ ಮಂತ್ರಾಂತರದೃಷ್ಟಜ್ಞಾನಮತ್ರಾಮೃತಸಾದೃಶ್ಯಾದಮೃತ-ಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಅತ್ಯಂತೋತ್ಕೃಷ್ಟಸ್ಯ ಅಮೃತಸದೃಶಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಬಲೇನೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಆ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುವಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಜ್ಞಾನವು ಅಮೃತಸದೃಶವಾದುದರಿಂದ ಅಮೃತವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅತ್ಯಂತ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಜ್ಞಾನದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ನೀವು ಪ್ರಶಾಸನದಲ್ಲಿದ್ದೀರಿ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಯಾಥಃ ಅಸ್ತಂ ಧೇನುಂ ಸಿನ್ನಥಃ - ನಿಮ್ಮ ಯಾವ ಸಹಾಯಕನಾದ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅಸ್ತನಾದ ಗೋವನ್ನು ಕರುವಿನೊಡಗೂಡಿದ ಧೇನುವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರೋ ಆ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಎಂದು ಹಿಂಪಿನ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತಂಭಸ್ತುಮಿಗಳು ಆ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅತ್ರೇತಿಶಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ | ಶಯುರ್ನಾಮ ರಾಜರ್ಷಿಃ | ಸೋದ್ರಶ್ಚಿನೌ ಪರಿಚೇರ್ಯಯಾ ತುಷ್ಪಾವುವಾಚಿ | ಮಮ ಗೌಧೇನುರ್ನಿವ್ಯ ತ್ರಪ್ರಸವಾ ವೃದ್ಧಾ ಚ | ತಾಂ ನೇ ಧೇನುಂ ಕುರುತಮಿತಿ | ತಾಮಸ್ಮೈ ಅಶ್ಚಿನೌ ಧೇನುಂ ಚಕ್ರತುರಿತಿ | ಶಯುವೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯು ಅಶ್ಚಿನೇ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದಾಗ ಆ ಪೂಜೆಯಿಂದ ಅವರು ಹುಷ್ಪರಾದರು. ಆಗ ರಾಜರ್ಷಿಯು ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ನನ್ನ ಗೋವು ಬಂಜೆಯಾಗಿದೆ. ಅದು ಕರುವನ್ನು ಹಾಕುವಂತೆಯೂ ಹಾಲನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆಯೂ ಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ಧೇನುವನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಂಡನು. ಮುದಿಯಾದ ಆ ಗೋವನ್ನು ಅವರು ಆ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಮೇಲೆ ಧೇನುವಾಗಿ ಆಗುವಂತೆ ಪರಿವರ್ತಿಸಿದರು ಎಂದು ಆ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಇದೇ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದನು.

ಅಧೇನುಂ ದಸ್ಮಾ ಸ್ತರ್ಯಂ ೧ ನಿಷಕ್ವಾಮಸಿನ್ನತಂ ಶಯನೇ ಅಶ್ಚಿನಾ ಗಾಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧.೧೧೬-೨೦)

ಯಮಂ ಧೇನುಂ ಶಯನೇ ನಾಧಿತಾಯಾಸಿನ್ನತಮಾಶ್ಚಿನಾ ಪೂರ್ವ್ಯಾಯ |

(ಮ. ಸಂ. ೧.೧೧೬-೨೧)

ಎಂಬ ಎರಡು ಮುಕ್ತಗಗಳನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಅಶ್ಚಿನೇದೇವತೆಗಳು ಶಯುವಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆ ಈ ಮುಕ್ತಗಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳುವೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ ಇದರಂತೆಯೇ—

ದಶಸ್ಯಂತಾ ಶಯನೇ ಸಿವೈಥುರ್ಗಾಮಿತಿ ಚೈವಾನಾ ಸುಮತಿಂ ಭೂದಶಿಣ್ಣಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೬-೬೨-೨)

ವೃಕಾಯ್ ಚಿಜ್ಜ ಸಮಾನಾಯ ಕಶ್ಚ ಮುತ ಶ್ರುತಂ ಶಯನೇ ಹೂಯಮಾನಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೭-೬೮-೮)

ಶಾ ವರ್ತಿಯಾರ್ತಂ ಜಯುಷಾ ವಿ ಸರ್ವತಮಸಿನ್ವತಂ ಶಯನೇ ಧೇನುಮಶ್ವಿನಾ |

(ಮ. ಸ. ೧೦-೩೯-೧೩)

ಇತ್ಯಾದಿಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಇದೇ ರೀತಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಶಯುವಿನ ಬಂಜೆಯಾದ ಗೋವನ್ನು ಧೇನುಮನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿದ ಸನ್ನಿವೇಶವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮತ್ತು ಹೀಗೆಯೇ ಅಗ್ನಿಯೂ ಸಹ ಶಯುವಿಗೆ ಇದೇ ಸಹಾಯವನ್ನು ಮಾಡಿದುದಾಗಿ

ಸೌ ದ್ವಿಬಂಧುರ್ವ್ಯಕೇರಣೋ ಯಷ್ವಾ ಸಬರ್ಧೂಂ ಧೇನುಮಶ್ವಂ ದುಹಢ್ಯೈ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೬೧-೧೭)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶಯುವೆಂಬ ರಾಜನ ಹಸುವನ್ನು ಎಂದು ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಸಾಯ ಗಾರು ನಿವೃತ್ತಪ್ರಸವಾಂ ಶಯನೇ ದೋಹಾಯಾಳಿರೋತ್ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಶ್ವಂ—ಪ್ರಸವಾಸಮರ್ಥಾಂ | ಪ್ರಸವಿಸಲು ಅಸಮರ್ಥವಾದ ಎಂದರೆ ಬಂಜೆಯಾದ ಎಂದರ್ಥ.

ಸಿನ್ವತಃ—ಸಿಂಚಫಃ | ಸೆಯಸಾ ಪೂರಿತವಂಶಾವಿತ್ಯಾರ್ಥಃ | ಹಾಲಿನಿಂದ ತುಂಬಿದರು | ಎಂದರೆ ಕರುವನ್ನು ಹಾಕಿ ಕ್ಷೀರವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು ಎಂದರ್ಥ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯುವಮ್—ಪ್ರಥಮಾಯಾಶ್ಚ ದ್ವಿವಚನೇ ಛಾಷಾಯಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೬-೮೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಆತ್ಮವಿಧಾನವಾಡಿರುವುದರಿಂದ ವೇದದಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ದಿವ್ಯಸ್ಯೈ—ದಿವಿ ಭವಮ್. ದಿವ್ಯಮ್. ಭವೇ ಛಂದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ವಪ್ಪೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಿಶಾಮ್—ಸಾವೇಕಾಚಶ್ಚೃತೀಯಾದಿಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ವಯೇಫಃ—ಶ್ವೈ ಧಾತುವು ಐಶ್ವರ್ಯಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ವಮ್—ಸೂಹ್ ಪ್ರಾಣಿಗರ್ಭವಿಮೋಚನೇ. ಧಾತು. ಸವನಂ ಸೂಃ ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್—(ವಾ. ೨-೨೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತ್ಯಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅದಿಗೆ ಸತ್ಯ. ನಾಸ್ತಿ ಸೂಃ ಸವನಂ ಯಸ್ಯಾಂ ಸಾ ಅಸೂಃ ನಞ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾವಿವಚನ ಅಮ್ ಪರವಾದ್ದಾಗ ಓಃ ಸುಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತಸ್ವಾನದಲ್ಲಿ ಯಣಾದೇಶ

ಬಂದು ಆದರ ಪರದಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ರ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಾಣಃ ಸ್ವರಿತೋನುದಾತ್ತಸ್ಯ—
ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಕ್ಕೆ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಿನ್ನೆಥಃ — ಪಿವಿ ಸೇಚನೇ. ಧಾತು. ಇದಿತೋನುಮ್‌ಧಾತೋಃ— (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೮)
ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಕರ್ತೃರ್ಧದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಾ ವಿಕರಣ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ
ಯದ್ವೈತ್ಯಾನ್ವಿತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಯಾಭಿಃ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ
ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ತಪ್ಪಾ ಲಸಾರ್ವಧಾತಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ನರಾ—ಪ್ರಥಮಾ (ಸಂಚೋಧನ) ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಟಿವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದಾಗ ನುಸಾಂ ನುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ.
೭-೧-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಾದೀಶ. ಆಮಂತ್ರಿತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕಃ

ಯಾಭಿಃ ಪರಿಜ್ಯಾ ತನಯಸ್ಯ ಮಜ್ಜನಾ ದ್ವಿಮಾತಾ ತೂರ್ಷುಃ
ತರಣಿವಿಭೂಷತಿ |

ಯಾಭಿಸ್ತ್ರಿಮಂತುರಭವದ್ವಿಚಕ್ಷಣಸಾ ಭಿರೂಷು ಊತಿಭಿರಶ್ತ್ರಿನಾ
ಗತಂ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ |

ಯಾಭಿಃ | ಪರಿಜ್ಯಾ | ತನಯಸ್ಯ | ಮಜ್ಜನಾ | ದ್ವಿಮಾತಾ | ತೂರ್ಷುಃ | ತ-
ರಣಿಃ | ವಿಭೂಷತಿ |

ಯಾಭಿಃ | ತ್ರಿಮಂತುಃ | ಅಭವತ್ | ವಿಚಕ್ಷಣಃ | ತಾಭಿಃ | ಊತಿ |
ಸಾ | ಊತಿಃ | ಅಶ್ತ್ರಿನಾ | ಆ | ಗತಂ || ೪ ||

ಛಾಂದಸಃ

ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಚರಿಸುವವನೂ ಮತ್ತು ತನ್ನ ಪುತ್ರನಾದ ಅಗ್ನಿಯೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಎರಡು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಆಳಿಯುವವನೂ ಆದ ವಾಯುವು ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ವೇಗಗಾಮಿಗಳ ನಡುವೆ ಅತ್ಯಂತ ವೇಗಗಾಮಿಯಾಗಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ, ಅಲ್ಲದೆ, ಯಜ್ಞತ್ರಯದ ವಿಕಯದಲ್ಲೂ ವಿಶಿಷ್ಟಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದ ಕಕ್ಷೀವಂತನು ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಆ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದನೋ, ಎಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಆ ನಿಮ್ಮ ಸಕಲ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ ಆದರದಿಂದ ಬನ್ನಿರಿ ||

English Translation

With those aids by which the circumambient (wind,) endowed with the vigour of his son, the measurer of the two worlds (of heaven and earth), and swiftest of the swift, beautifies (all things), and by which (Kakshivat) became learned in the three kinds of sacrifice; with them come, Aswins, willingly hither.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪರಿಜ್ಞಾ—ಪರಿತೇ ಗಂತಾ—ಸರ್ವತ್ರ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ವಾಯುವು. ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸತಕ್ಕ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅನೇಕಕಡೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪದವು ಈ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲೂ ವಾಯುವಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಉಚಿತವಾದ ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ.

ತನಯಸ್ಯ ಮಜ್ಞನಾ ದ್ವಿಮಾತಾ—ಇದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಸಾಯಣರ ಮೊದಲನೆಯ ವಿವರಣೆಯಂತೆ ತನಯಸ್ಯ—ತನ್ನ ಪುತ್ರನಾದ ಅಗ್ನಿಯು; ಮಜ್ಞನಾ—ಶಕ್ತಿಯೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು, ದ್ವಿಮಾತಾ—ಎರಡು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಆಳಿಯತಕ್ಕ ವಾಯುವು (ವಿಭೂಷತಿ) ಎಂದೂ, ಎರಡನೆಯ ವಿವರಣೆಯಂತೆ, ದ್ವಿಮಾತಾ—ಅರಣಿರೂಪದ ಎರಡು ಮಾತೃಗಳುಳ್ಳು, ತನಯಸ್ಯ—ತನ್ನ ಪುತ್ರನಾದ ಅಗ್ನಿಯು, ಮಜ್ಞನಾ—ಶಕ್ತಿಯಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ವಾಯುವು (ವಿಭೂಷತಿ) ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳ ವಿವರಣೆಯಂತೆ—ಯಾಭಿಃ ಅತ್ಯಂತಶೀಘ್ರಾಭಿಃ ಊತಿಭಿಃ ಪರಿಜ್ಞಾ ಸರ್ವತೋಗಾಮೀ ವಾಯುಃ—ಅತ್ಯಂತ ಶೀಘ್ರವಾದ ಎಂದರೆ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಪ್ರಯೇಜನಕಾರಿಯಾದ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಡಗೂಡಿದವನೂ ಸರ್ವತೋಗಾಮಿಯಾದವನೂ ಆದ ವಾಯುವು ತನಯಸ್ಯ—ಅಪತ್ಯಭೂತಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಸ್ಯ ಅರ್ಥಾಯ—ತನ್ನ ಪುತ್ರರೂಪರಾದ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಗಳಿಗಾಗಿ; ಮಜ್ಞನಾ—ತನ್ನ ಸ್ವಶಕ್ತಿಯಿಂದ; ದ್ವಿಮಾತಾ—ಧ್ವಯೋಃ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಯೋಃ ನಿರ್ಮಾತಾ | ಎರಡುವಿಧವಾದ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನೂ ಆದವನಾಗಿ ಅಥವಾ ಉತ್ಪಾದಿಕೇ ಪ್ರಕೃತೀ ಮಾತೇರಾವಿದೋಚ್ಛೇತೇ | ತೇ ದ್ವೇ ಯಸ್ಯ ವಿಕಾ ಪ್ರಾಹ್ಮ್ಯಾಂ ಸೃಷ್ಟೌಃ ಅನ್ಯಾ ದೇವಸ್ಯಷ್ಟಾಃ ಸ ದ್ವಿಮಾತಾ | ಅಥವಾ ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಮೂಲಕಾದ ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಮತ್ತು ದೇವ, ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಮೂಲಕಾದ ವ್ಯಾಪಾರಕಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಎಂದರೆ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಈ ಎರಡು ಅಂಶಗಳನ್ನೂ ತಾಯಿಯಾಗಿ

ಉಳ್ಳವನೂ, ತೂರ್ಪು ತೆರಣಿ ವೇಗಗಾಮಿಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅತ್ಯಂತ ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕವನೂ ಆದ ವಾಯುವು ವಿಭೂಷಿತ—ವಿವಿಧಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವಿಧವಿಧವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ದ್ವಿಮಾತಾ—ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅಗ್ನಿ ಪರವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಅಗ್ನಿ ಪರವಾದಾಗ ಅರಣ್ಯ-ರೂಪಗಳಾದ ಎರಡು ಜನನಿಯರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನ ನಾದವನು ಎಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀರೂಪರಾದ ಎರಡು ಜನನಿಯರನ್ನು ಕೃಪನೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ದ್ವಯೋರ್ಲೋಕಯೋರ್ನಿರ್ಮಾತಾ ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ದ್ವಿಮಾತಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಇರುವ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅಗ್ನಿ ಪರವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ
 ನಿಭುವಿಶ್ಯಕ್ತ್ಯೈ ಭುವನಾಯ ಮೇಧಿರೋ ದ್ವಿಮಾತಾ ಕಯುಃ ಕತಿಧಾ ಚಿದಾಯವೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೩೧-೨)

ದ್ವಿಮಾತಾ ಹೋತಾ ವಿವಿಧೇಷು ಸಮ್ರಾಳನ್ಯಗ್ರಂ ಚರತಿ ಕ್ಷೇತಿ ಬುಧ್ಧಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೩-೨೫-೭)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವಿಮಾತಾ ಎಂಬ ಪದವು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೆ ಅರಣೀ ವಾ ಮಾತೃ-ಸ್ಥಾನೀಯೇ ಯಸ್ಯ ಸ ದ್ವಿಮಾತಾ ಅಥವಾ ದ್ವಯೋರ್ಲೋಕಯೋರ್ನಿರ್ಮಾತಾ | ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ದ್ವಿಬಂಧುಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವೂ ಇದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಸ ದ್ವಿಬಂಧುವ್ಯತರಣೋ ಯಷ್ಟಾ ಸಬರ್ಧುಂ ಧೇನುಮಸ್ಯಂ ದುಹಿಷ್ಯ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೬೧-೧೭)

ಎಂಬಲ್ಲಿ (ದ್ವಿಮಾತಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಂತೆ) ದ್ವಿಬಂಧುಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮೇಲಿನ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಪದವನ್ನು ಅಗ್ನಿ ಪರವಾಗಿ ಅನ್ವಯಿಸಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಸಿ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಯಾದ್ದರಿಂದ ಸಾಂಘಿಕ ಹೇಳುವ ಎರಡನೇ ಅರ್ಥವು ಹೆಚ್ಚು ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವಂತೆ ತೋರುವುದು.

ತೂರ್ಪು ತರಣಿ—ತೆರೀತ್ವೇಷು ಧಾವತ್ವೈ ಮಧ್ಯೇ ಅತಿಶಯೇನ ತರಿತಾ ಶೀಘ್ರಗಾಮೀ ವೇಗಗಾ ಮಿಗಳ ನಡುವೆ ಅತ್ಯಂತ ವೇಗಗಾಮಿಯಾದ ಎಂದು ವಾಯುವಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳ ವೇಗ ವಾಯುವಿನ ವೇಗವು ಅಧಿಕವಾದುದು ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯು ಸಂಹಿತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಥಾ ರೂಪದಲ್ಲಿದೆ.

ದೇವಾ ನೈ ಸೋಮಸ್ಯ ರಾಜ್ಞೋಽಗ್ರವೇಯೇ ನ ಸಮಸಾದಿಯನ್ನಹಂ ಪ್ರಥಮಃ ಪಿಬೇಯು-
 ಮಹಂ ಪ್ರಥಮಃ ಪಿಬೇಯಮಿತ್ಯೇವಾಕಾಮಯಂತ ತೇ ಸಂಸಾದಿಯಂತೋಽಬ್ರವನ್
 ತಂತಾಜಿಮಯಾಮು ಸ ಯೋ ನ ಉಕ್ಷೇಷ್ಯತಿ ಸ ಪ್ರಥಮಃ ಸೋಮಸ್ಯ ಪಾಸ್ಯತಿತಿ ತಥೇತಿ
 ತ ಅಜಿಮಯುಶ್ವೇಷಾಮಾಜಿಂ ಯತಾಮುಘಿಸ್ಯಷ್ಟಾನಾಂ ವಾಯುಮುಖಂ ಪ್ರಥಮಃ
 ಪ್ರತ್ಯಪದ್ಯತಾಥೇಂದ್ರೋಽಥ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾವಥಾಪ್ಸಿನೌ ಇತಿ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೨೫)

ಹಿಂದೆ ದೇವತಾವಾಸನನ್ನು ಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇವರು ಮೊದಲು ಸೋಮರವನನ್ನು ಪಾನಮಾಡಬೇಕೆಂಬ
 ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರತರಿತಿಯಂತಾಗಿ ನಾಳು ಮೊದಲು ತಾನು ಮೊದಲು ಎಂದು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವರು

ಅಗ ಅಪರೈಲ್ಲೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಓದುವ ಪಂದ್ಯ ವನ್ನಿಟ್ಟು ಅದರಲ್ಲಿ ಯಾರು ಗೆಲ್ಲುವರೋ ಅವರು ಮೊದಲು ಸೋಮರಸ ನನ್ನು ಪಾನಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಎಂಬ ಒಂದು ಒಪ್ಪಂದಕ್ಕೆ ಬಂದು ಎಲ್ಲೂ ಓದಲುಸಕ್ತಮಿಸಿದಾಗ ವಾಯುವು ಅವರಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದನು ಎಂಬ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ವಾಯುವು ತೂರ್ಷು ತರಣಿ ಎಂಬುದರ ಸತ್ಯಾಂಶ ವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ,

ವಾಯವೇ ತ್ವಾ ಜುಷ್ಯಂ ಪ್ರೋಕ್ಷಾಮೀತಿ | ವಾಯುವ್ಯೇ ದೇನಾನಾಮಾಶಿಸೋ ಜವಮೇನಾಸ್ಮಿ-
ನ್ನಧಾತಿ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೬.೧-೨-೬)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆ ವಾಯವೇ ಸಕಲದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೆಚ್ಚು ವೇಗವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಅಂಶವನ್ನೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದೆ.

ತ್ರಿಮಂತುಃ ಯಾಭಿಃ ವಿಚಕ್ಷಣಃ ಅಭವತ್— ಮೂರು ಯಜ್ಞಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದ ಕಕ್ಷೀವಂತನು ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ಒತ್ತಾಸೆಗಳಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟಜ್ಞಾನಯುಕ್ತನಾಗಿ ಆದನೋ (ತಾಭಿಃ ಊತಿಭಿಃ), ಎಂದು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ಕಕ್ಷೀನಾನ್ ಎಂಬುವನಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಸಹಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದೆ. ತ್ರಿಮಂತುಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ತ್ರೆಯಾಣಾಂ ಮಂತಾ ತ್ರಿವಿಧೇಷು ಪಾಕಯಜ್ಞಹವಿರೈಜ್ಞ ಸೋಮಯಜ್ಞೇಷ್ವಾಸಾದಿತಜ್ಞಾನಃ ಕಕ್ಷೀನಾನ್ | ಪಾಕಯಜ್ಞ, ಹವಿರೈಜ್ಞ ಮತ್ತು ಸೋಮಯಜ್ಞ ಎಂಬ ಈ ಮೂರು ಯಜ್ಞಗಳ ವಿಷಯವನ್ನೂ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದ ಕಕ್ಷೀವಂತನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ಥಂವಸ್ವಾಮಿಗಳ ಅತ್ತೇತಿಹಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ | ಕಕ್ಷೀನಾನ್ನ ಮರ್ಷಿರತ್ಯಂತಮೂಢೋ ಬಭೂವ | ಸೋಽತೀತಾನಾಗತವ-
ರ್ತಮಾನೇಷು ತ್ರಿಷ್ಟಸ್ಯಪ್ರಹತಂ ಜ್ಞಾನಮರ್ಥಯಮಾನಃ ಅತ್ತಿನಾವಿಯಾಜ ತುಷ್ವಾವ ಚ | ತಸ್ಮೈ ಅತ್ತಿನೌ ತ್ರಿಕಾಲವಿಷಯಂ ಜ್ಞಾನಂ ಸರ್ವಾರ್ಥವಿಷಯಂ ಚ ದದತುರಿತಿ | ತದೇತಶ್ಚಕ್ಷೀನಾನೇವ ವಕ್ಷ್ಯತಿ | ಕಕ್ಷೀವಂತನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಮುಷಿಯು ಅತ್ಯಂತ ಮೂಢನಾಗಿದ್ದು ಅವನಿಗೆ ಭೂತಭವಿಸ್ವದ್ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲಗಳ ವ್ಯವಹಾರಗಳ ವಿಷಯಗಳೆಲ್ಲಾ ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕೆಂಬ ಉತ್ಕಟವಾದ ಇಚ್ಛೆಯುಂಟಾಗಿ ಅವನು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಶುದ್ಧೀಲಿಸಿ ಯಜ್ಞಮಾಡಿದನು ಮತ್ತು ಅವರನ್ನು ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಿ ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿದನು. ಅದರಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟರಾದ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅವನಿಗೆ ತ್ರಿಕಾಲವಿಷಯಕವಾದುದೂ ಸರ್ವಾರ್ಥವಿಷಯಕವಾದುದೂ ಆದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರು ಎಂಬ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಮುಂದೆ ಕಕ್ಷೀವಂತನೇ ವೇಳರತಕ್ಕ

ಯುವಂ ನರಾ ಸ್ತುವತೇ ಪಜ್ಜಿಯಾಯಾ ಕಕ್ಷೀವತೇ ಅರದತಂ ಪುರಂಧಿಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೨)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ತ್ರಿಮಂತುಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ತ್ರೆಯಾಣಾಮತಿತಾನಾಗತವ-
ರ್ತಮಾನಾನಾಂ ಪ್ರಜ್ಞಾ | ಭೂತಭವಿಸ್ವದ್ವರ್ತಮಾನಕಾಲಗಳ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಎಂದೂ ; ವಿಚಕ್ಷ-
ಣಃ— ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವಜ್ಞಾ | ಸರ್ವಾರ್ಥಾನಾಂ ಚ ಜ್ಞಾತಾ | ಸಂಧಿತವಚನೋ ವಾ ವಿಚಕ್ಷಣಶಬ್ದಾಃ |
ಸಂಧಿತಶ್ಚಾ ಭವತ್ | ಸರ್ವಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಎಂದರೆ ಸಂಧಿತನು ಎಂರ್ಥ. ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ಸಹಾಯಗಳಿಂದ

ಕಕ್ಷೀವಂತನನ್ನು ಪಂಡಿತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರೋ ಅದೇ ರಕ್ಷಣಾಸಹಾಯಗಳಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನೂ ಮಾಡಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪರಿಜ್ಞಾ—ಆಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ ಧಾತು. ಪರಿಪೂರ್ವವಾಗಿರುವಾಗ ಶ್ವನ್ನುಕ್ಷಣ್—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಪಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಮ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪೊರ್ಷು—ತ್ಯ್ ಪ್ಪವನತರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ಯ. ಉರಣ್ವಿ-ಪೆರಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಲಿಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ.೮-೩-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ಅಥವಾ ತ್ವರ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ಲಿಪ್ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಲಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜ್ವರತೈರ ಸ್ವಿನ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾಕೃತ್ಯ (ಅಕಾರ) ವಕಾರಕೃತ್ಯ ಊಠಾದೀಶ. ತೂರ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕಾಚಾದುರಿಂದ ಸಾವೇಶಾಚಿ ಸ್ತೃತೀಯಾದೀಃ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಭೂಷತಿ—ವಿ ಉಪಸರ್ಗ. ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಲೇಟೋಡಾಟ್—(ಪಾ. ಸೂ ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್ ಏಕರಣ. ಭೂಷತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಭೂಷ ಅಲಂಕಾರೇ. ಧಾತು. ಭೃದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಯಾಃ ಎಂದು ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ಯಂತಾನ್ವಿತೃಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಜೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಪ ತಿಪ್ ಹಿತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ತಿಪಾಚೋದಾತ್ತವತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ವಿ) ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಭವತ್—ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅಮ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಚಕ್ಷಣಃ—ಚಕ್ಷಿಪ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ಅನುದಾತ್ತೀತ್. ಅನುದಾತ್ತೇತತ್ಯ ಹಲಾದೀಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುಪೋದನಾಲ್—(ಪಾ ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೀಶ. ಚಿತಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಾಭೀ ರೇಭಂ ನಿವೃತಂ ಸಿತಮದ್ಭ್ಯ ಉದ್ವಂದನಮೈರಯತಂ
ಸ್ವದ್ಭುಶೇ ।

ಯಾಭಿಃ ಕಣ್ವಂ ಪ್ರ ಸಿಸಾಸಂತಮಾವತಂ ತಾಭಿರೂ ಷು ಊ-
ತಿಭಿರಶ್ಶಿನಾ ಗತಂ ॥ ೫ ॥

ಸದಪಾಠಃ

ಯಾಭಿಃ | ರೇಭಂ | ನಿವೃತಂ | ಸಿತಂ | ಅತ್ ೨ ಭ್ಯಃ | ಉತ್ | ವಂದನಂ |
ಐರಯತಂ | ಸ್ವಃ | ದ್ಭುಶೇ |

ಯಾಭಿಃ | ಕಣ್ವಂ | ಪ್ರ | ಸಿಸಾಸಂತಂ | ಅವತಂ | ತಾಭಿಃ | ಊಂ ಇತಿ | ಸು |
ಊತಿ ೨ ಭಿಃ | ಅಶ್ಶಿನಾ | ಆ | ಗತಂ ॥ ೫ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಶ್ಶಿನ್ ಯಾಭಿರೂತಿಭೀ ರೇಭಮೇತಶ್ಚಂಜಮ್ನಸಿಂ ನಿವೃತಮಸುರೈಃ ಕೂಪೇಽಪ್ಪು
ನಿವಾರಿತಂ ಸಿತಂ ತದೀಯೈಃ ಸಾಶ್ಚಿರ್ಬದ್ಧಮೇವಂಧೂತಮ್ನಸಿಮದ್ಭ್ಯಃ ಸಕಾಶಾದುದೈರಯತಂ ಉದ-
ಗಮಯತಂ | ತಥಾ ವಂದನಮೇತಶ್ಚಂಜಮ್ನಸಿಂ ಚಿ ತಥಾಧೂತಮುದೈರಯತಂ | ಕಿಮರ್ಥಂ |
ಸ್ವರಾದಿತ್ಯಂ ದ್ಭುಶೇ ದ್ಭುಶ್ಚಂ | ಅಸಿ ಚಿ ಕಣ್ವಮಸುರೈರಂಧಕಾರೇ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತಂ ಸಿಸಾಸಂತಮಾಲೋಕಂ
ಸಂಭಕ್ತುಮಿಚ್ಛಂತಂ ಯಾಭಿರೂತಿಭಿಃ ಪ್ರಾವತಂ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣಾರಕ್ಷತಂ | ತಾಭಿರಿತ್ಯಾದಿ ಸಮಾನಂ | ರೇಭಂ |
ರೇಭ್ಯ ಶಬ್ದೇ | ರೇಭತೇ ಸ್ವಾತಿತಿ ರೇಭಃ | ಪಚಾದ್ಯಚ್ | ನಿವೃತಂ | ವ್ಯಞ್ ವಗಣೇ | ಅಸ್ಮಾದಂತ-
ರ್ಭಾವವಿತರ್ಣಾರ್ಥಾತ್ಪರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರತ್ವಂ | ಸಿತಂ | ಸಿಞ್
ಬಂಧನೇ | ಅದ್ಭ್ಯಃ | ಊಡಿವಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಭಕ್ತೇರಾದಾತ್ವತ್ವಂ | ವಂದನಂ | ವದಿ ಅಭಿನಾದನ-
ಸ್ತುತೋಃ | ವಂದತೇ ಸ್ವಾತಿತಿ ವಂದನಃ | ನಂದ್ಯಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಲ್ಯುಃ | ಲಿತ್ಪ್ರಾರೀಣ ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಯೂ-

ವಸ್ಯೋದಾಶ್ಚ ತ್ವಂ | ಸ್ವರಿತ್ಯೇತದ್ವಿವಶ್ಚಾ ದಿತ್ಯಸ್ಯ ಚ ಸಾಧಾರಣನಾಮಧೇಯಂ | ತದುಕ್ತಂ ಯಾಸ್ಯೇನ | ಸ್ವರಾದಿತ್ಯೋ ಭವತಿ ಸು ಅರಣಃ ಸು ಅರಣಃ | ದಿ. ೨-೧೪ | ಇತಿ ಸ್ವರಾದಿನಿಶಾತಂ | ಪಾ. ೧-೧-೨೭ | ಇತ್ಯನ್ಯಯಶ್ಚಾಪ್ತೋ ಲುಕ್ | ದ್ವಿತೇ | ದ್ವಿತೇ ವಿಮ್ಯೇ ಚೇತಿ ದ್ವಿತೀಸ್ತು ಮರ್ಥೇ ಕೇಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಶಾತ್ಯತೇ | ಸಿಷಾಸಂತಂ | ವನ ಪಣ ಸಂಭಕ್ತಾ | ಸನಿ ಸನೀವಂತೆರ್ಭೇಶ್ಯಾದಿನಾ ವಿಶಲ್ಪನಾದಿಧಾವಾಃ ಜನಸನುನಾಂ ಸನ್ಧ ಲೋರಿಶ್ಯಾಶ್ಚಂ | ದ್ವಿರ್ಭಾವೇಽಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ಹ್ರಸ್ವತ್ಯಂ ಸನ್ಯತ ಇತಿತ್ಯಂ ||

ಪ್ರಸವಾರ್ಥ

ಅಶ್ವಿನಾ-- ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ | ಯಾಭಿಃ-- ಯಾವ (ನಿಮ್ಮ) ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ | ನಿವೃತೇ-- (ರಾಕ್ಷಸರಿಂದ ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ) ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವನೂ | ಸಿತಂ-- ಬಂಧಿತನಾದನೂ ಆದ | ರೇಭಂ-- ರೇಭನೆಂಬ ಮುಷಿಯನ್ನು | ಅದ್ಯೈಃ-- ನೀರಿನಿಂದ | ಉಕ್ ಐರಯತಂ-- ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿದಿರೋ (ಹಾಗೆಯೇ) | ವಂದನಂ-- (ಅದೇ ಕಷ್ಟಕ್ಕೆಸಿಕ್ಕಿದ್ದ) ವಂದನನನ್ನು | ಸ್ವೇ ದ್ವಿತೇ-- ಆದಿತ್ಯನ ದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತು (ಭಾವಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿದಿರೋ) | ಸಿಷಾಸಂತಂ--(ಅಸುರರು ಅಂಧಕಾರಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಿದಾಗ) ಬೆಳಕನ್ನು ನೋಡಬೇಕೆಂದು ಆಸೆ ಪಟ್ಟ | ಕಣ್ವಿಂ-- ಕಣ್ವನೆಂಬ ಮುಷಿಯನ್ನು | ಯಾಭಿಃ-- ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ | ಪ್ರ ಅವತಂ-- ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಿದರೋ, | ತಾಭಿಃ ಊತಿಭಿಃ ಉ-- ಆ ಎಲ್ಲಾ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಡನೆಯೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು (ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ) | ಸು ಆ ಗತಂ-- ಆದರದಿಂದ ಬನ್ನಿರಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ರಾಕ್ಷಸರು ಬಂಧಿಸಿ ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ತಳ್ಳಿದಾಗ ಲೇಭನೆಂಬಮುಷಿಯನ್ನೂ ಮತ್ತು ವಂದನನೆಂಬ ಮುಷಿಯನ್ನೂ ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿದ್ದ ಆದಿತ್ಯನ ದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿದಿರೋ, ಮತ್ತು ಅಸುರರು ಅಂಧಕಾರಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಿದಾಗ ಬೆಳಕನ್ನು ನೋಡಬೇಕೆಂದು ಆಸೆಪಟ್ಟ ಕಣ್ವನೆಂಬ ಮುಷಿಯನ್ನೂ ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಕಾಪಾಡಿದಿರೋ, ಆ ನಿಮ್ಮ ಎಲ್ಲಾ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಡನೆಯೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ ಆದರದಿಂದ ಬನ್ನಿರಿ.

English Translation

With those aids by which you raised up from the water, Rebha, who had been cast bound (into a well), and also Vandana (similarly circumstanced) to behold the sky ; by which you protected Kanwa, when longing to see the light ; with them, Aswins, come willingly hitber.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ನಿವೃತಂ ಸಿತಂ ರೇಭಂ ಅದ್ಯೈಃ ಉದ್ವೇರಯತಂ-- ಅಸುರರಿಂದ ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವನೂ, ಪಾಠಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟವನೂ ಆದ ರೇಭನನ್ನು ನೀರಿನಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿದಿರಿ, ಎಂದು ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಸ್ವಂಢಸ್ತಾಮಿಗಳು, ಅಶ್ರೀತಹಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ | ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲೇ ಸ್ವಾಶ್ಯಾ ಹ್ರದಾದುಶ್ರೀಣಾರೋಭಮುಷಿಂ ಅಗ್ನಿಹೋಲತ್ರಂ ಹೋತುಂ ಸ್ವಾಶ್ರಮಂ ಗಚ್ಛಂತಮಸುರಾ ದದ್ರತಃ | ತೇ ದೇವಾನಾ

ಮಯಂ ಯಷ್ಟಾ ಸ್ತೋತಾ ಚೇತಿ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಸಂಕೃದ್ಧಾಃ ತಂ ತಾದಯಿತ್ವಾ ಬದ್ಧಾಃ ಚ ತಸ್ಮಿನ್ ಹೃದೀ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತೈ ದಶರಾತ್ರಂ ಧಾರಯಾಂಚಿಕ್ವುರಿತಿಶಬ್ದಮಿ ಕಕ್ಷೀನಾನೇವ ವಕ್ಷ್ಯತಿ ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲು ತನ್ನ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿದ್ದ ರೇಭನೇಂಬ ಮುಷಿಯನ್ನು ಅಸುರರು ನೋಡಿ ಈತನು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ, ಅವರನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡತಕ್ಕ ಭಕ್ತನು ಎಂದು ತಿಳಿದು ಕೋಪಗೊಂಡ ಅವನನ್ನು ಹೊಡೆದು, ಪಾಶಗಳಿಂದ ಅವನನ್ನು ಬಂಧಿಸಿ ಅದೇ ಕೋಪದಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ತಳ್ಳಿ ಹತ್ತು ರಾತ್ರಿಗಳಕಾಲ ಅವನನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಬಂಧಿಸಿಟ್ಟರು ಎಂದು ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಈ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಕಕ್ಷೀವಂತನೂ ಸಹ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆಂದು ಅವನಿಂದ ದೃಷ್ಟವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದಶ ರಾತ್ರೀರಶಿವೇನಾ ನವ ದ್ಯೂನವನದ್ಧಂ ಶ್ರುತಿತಮಪ್ಸ್ಯ ಗ ನ್ತಃ |
ವಿಪ್ರತಂ ರೇಭಮುದನಿ ಪ್ರವ್ಯಕ್ತಮುನ್ನಿಷ್ಯಥಾಃ ಸೋಮಮಿವ ಸ್ತುವೇಣ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೨೪)

ಆಶ್ರಂ ನ ಗೂಹ್ಯಮುತ್ಪಿನಾ ದುರೇವೈರ್ಬುಷಿಂ ನರಾ ವ್ಯಷಣಾ ರೇಭಮಪ್ಸು |
ಸಂ ತಂ ರಿಚೇಛೋ ವಿಪ್ರತಂ ದಂಸೋಛಿರ್ನ ವಾಂ ಜೂರ್ಯಂತಿ ಪೂರ್ವ್ಯಾ ಕೃತಾನಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕಕ್ಷೀನಾನ್ ಎಂಬ ಮುಷಿಯೂ ಸಹ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವಾಗ ಅವರು ರೇಭನಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಸಹಾಯವನ್ನೂ, ಅವನನ್ನು ಬಾವಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿ ಗಾಯಗೊಂಡ ಅವನನ್ನು ತಮ್ಮ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳಿಂದ ಗುಣಪಡಿಸಿದುದನ್ನೂ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿ ಇಂತಹ ಉಪಕಾರಗಳಿಂದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಯಾರೂ ಎಂದೂ ಮರೆಯಲಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಕಕ್ಷೀವಂತನ ಮಗಳಾದ ಘೋಷಾ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನಿಯೂ ಸಹ ಇದೇ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು

ಯುಮಂ ಹ ರೇಭಂ ವ್ಯಷಣಾ ಗುಹಾ ಹಿತಮುದೈರಯಂತಂ ಮಮ್ನವಾಂಸಮುತ್ಪಿನಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೩೯-೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಂದನಂ ಸ್ಯಃ ದೈಶೀ—ಅದೇ ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿವೆ ಎಂದವನನ್ನೂ ಸಹ ಅದಿತ್ಯನ ದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿ ದಿರಿ ಎಂದು ಇತಿಹಾಸವಿದೆ. ಇದನ್ನೂ ಸಹ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ವಿನಯಿಸುತ್ತಾ ತಥಾಶರಮಿತಹಾಸವಾಚಿಪ್ತತೇ! ವಂದನೆಯುಷಿಫರಯಾ ಪರೀತಃ ಕೂಪಸಮೀಪೇ ಗಚ್ಛೆನ್ ಕೂಪೇ ಪಶಾತ | ಸ ತತ್ರಸ್ತೋತ್ರೈನಾ ತುಷ್ಣಾವ | ತಮುತ್ಪಿನಾನಾಗತೋತ್ತಾರಯಾಂಚಿಕ್ವುರಿತಿ | ವಾರ್ಧಕ್ಯದಿಂದ ತುಂಬಿದ ವಂದನೆಯ ಮುಷಿಯು ಕೂಪಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಕೂಪದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಬಿಟ್ಟನು. ಅಲ್ಲಿಂದಲೇ ಅವನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದಾಗ ಅವರು ಅವನನ್ನು ಬಾವಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿದರು ಎಂದು ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಇದೇ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಕಕ್ಷೀವಂತನೂ ಮತ್ತು ಅವನ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಘೋಷಾ ಎಂಬ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನಿಯೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆಂದೂ ಸಹ ಅವರಿಂದ ಪಠಿತಗಳಾದ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನೂ ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ತದ್ವಾಂ ನರಾ ಶಂಸ್ಯಂ ರಾದ್ಯಂ ಚಾಭಿಷ್ಟಮನ್ನಾಸತ್ಯಾ ವರೂಥಂ |
ಯದ್ವಿದ್ಯಾಂಸಾ ನಿಧಿನಿವಾಪಗೂಳ್ಳ ಮುದ್ದರ್ಶತಾದೊಸಥೂರ್ವಂದನಾಯ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೧೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಬಾವಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿದುದನ್ನೂ,

ಯುವಂ ವಂದನಂ ನಿರ್ಬುತಂ ಜರಣ್ಯಯಾ ರಥಂ ನ ಜಸ್ಯಾ ಕರಣಾ ಸಮಿಸ್ತಥಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೯-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧನಾದ ವಂದನನ್ನು ಪುನಃ ಯುವಕನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ದೀರ್ಘಾಯುವನ್ನು ಕೊಟ್ಟದ್ದನ್ನೂ ಹೇಳಿದೆ.

ಸಿಷಾಸಂತಂ ಕಣ್ಣಂ ಪ್ರೇ ಅವತಂ—ಅಸುರರು ಅಂಧಕಾರಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಿದಾಗ ಬೆಳಕನ್ನು ನೋಡಬೇಕೆಂದು ಆಸೆಪಟ್ಟ ಕಣ್ಣವನ್ನೂ ಸಹ ನಿಮ್ಮ ಸಹಾಯಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿದಿರಿ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಇತಿಹಾಸವಿದೆ. ಅತ್ರಾಪೀತಿ-ಹಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ | ಕಣ್ಣುಬುಸಿರಂಧೋ ಬಭೂವ | ಸ ಚಕ್ಷುಷ್ಯಾ ಮೋಽಶ್ವಿನೌ ತುಷ್ಪಾವ | ತಸ್ಮೈ ಅಶ್ವಿನೌ ಚಕ್ಷುರ್ದದತುರಿತಿ | ಕಣ್ಣುಬುಸಿಯು ಅಂಧನಾದಾಗ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲು ಅವರು ಅವನಿಗೆ ಕಣ್ಣನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅಂಧತ್ವವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿದರು ಎಂಬ ಕಥೆಯು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಕಣ್ಣನ ಹೆಸರೂ ಕಣ್ವಸಂತತಿಯು ಹೆಸರೂ ಸಹ ಅತ್ಯಂತ ಪಾಚೇನವೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವೂ ಆಗಿವೆ. ಕಣ್ವನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ ಅವನ ದಿವ್ಯವಾದ ಕೃತಿಗಳನ್ನೂ ಮುಕ್ತಂಹಿತಿಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ.

ಯಮಗ್ನಿಂ ಮೇಧ್ಯಾತಿಥಿಃ ಕಣ್ವಾ ಈಧ ಋತಾದಧಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೩೬-೧೧)

ಅಗ್ನಿವರ್ವೇ ಸುನೀರೈಮಗ್ನಿಃ ಕಣ್ವಾಯ ಸೌಭಗಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೩೬-೧೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕಣ್ವನು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಆರಾಧಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆದುದನ್ನೂ,

ಯಾಭಿಃ ಕಣ್ವಾಮುಭಿಷ್ಠಿಭಿಃ ಪ್ರಾವತಂ ಯುವಮುಶ್ವಿನಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೪೭-೫)

ಯುವಂ ಕಣ್ವಾಯಾಸಿರಿತ್ತಾಯ ಚಕ್ಷುಃ ಪ್ರತ್ಯೇಧತ್ತಂ ಸುಷ್ಪುತಿಂ ಜುಜುಷಾಣಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೮-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೂ (ಮ. ಸಂ. ೮-೫-೨೩, ೮-೫-೨೫) ಸಹ ಕಣ್ವನು ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಪಡೆದುದನ್ನೂ, ಇದೇ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಕಣ್ವಪುತ್ರರೂ ಅವನ ಸಂತತಿಯವರೂ ಸಹ ಮುಕ್ತಂಹಿತಿಯು ಅನೇಕ ಸೂಕ್ತಗಳ ವ್ರತ್ಯಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಎಂಟನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನುಳಿದು ಉಳಿದ ಭಾಗವೆಲ್ಲಾ ಕಾಣ್ವಸಂತತಿಯವರದು ಎಂದೇ ತಿಳಿದುಬಂದಿದೆ. ಅಶ್ವಲಾಯನರು ಈ ಮಂಡಲಕಾರರನ್ನು ಪ್ರಗಾಢ ರೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಗಾಢರೇ ಕಾಣ್ವವಂಶದವರೂ ಪ್ರಥಮಸೂಕ್ತದ ಕರ್ತರೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವಲಾಯನರು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರಗಾಢರೆಂದು ಕರೆದಿರುವುದು ಸಹಜವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಕಣ್ವನೂ ಮತ್ತು ಪ್ರಗಾಢನೂ ಸಹೋದರರೆಂದೂ, ಕಣ್ವಲಹೋದರನಾದ ಪ್ರಗಾಢನು ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದಲೂ ಅತ್ಯಶುದ್ಧಿಯಿಂದಲೂ ಸಹ ಸೂಕ್ತನಿರ್ಮಾತೃವಾಗಲು ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆನೆಂದೂ ಸಹ ಬೃಹದೇವತೆಂದ್ಲೆ ಕಥೆಯಿದೆ.

ಕಣ್ವಶ್ಲೋಕವ ಪ್ರಗಾಥಕ್ಕೆ ಘೋರಶ್ರುತ್ಯಾ ಬಭೂವತುಃ |
 ಗುರುಣಾ ತಾವನುಜ್ಞಾ ತಾವೂಷತುಃ ಸಹಿತೌ ವನೇ ||
 ವಸತೋಸ್ತು ತಯೋಸ್ತತ್ರ ಕಣ್ವಶ್ಲೋಕೈಃ ಶಿರಃ ಸ್ಪರ್ಶತ್ |
 ಕೃತ್ವಾ ಕನೀಯಾನ್ಯಣ್ವಸ್ಯ ಉತ್ಸಂಗೇ ನಾನ್ಯಬುದ್ಧತಃ ||
 ಶಪ್ತುಕಾಮಸ್ತು ತಂ ಕಣ್ವಃ ಕ್ರುದ್ಧೈಃ ಪಾಪಾಭಿತಂಕಯಾ |
 ಯೋಧಯಾಮಾಸ ಪಾದೇನ ದಿಧಕ್ಷನ್ನಿವ ತೇಜಸಾ ||
 ವಿದಿತ್ವಾ ತಸ್ಯ ತಂ ಭಾವಂ ಪ್ರಗಾಥಃ ಸ್ತ್ರಾಂಜಲಿಸ್ತುತಃ |
 ಮಾತೃತ್ವೇ ಚ ಪಿತೃತ್ವೇ ಚ ವರಯಾಮಾಸ ತಾವುಧಾ ||
 ಸ ಘೋರೋ ನಾಥ ಕಾಣ್ಯೋ ನಾ ವಂಶಜೈರ್ಬಹುಭಿಃ ಸಹ |
 ದದರ್ಶಾನ್ಯೈಶ್ಚ ಸಹಿತ ಋಷಿಮರ್ಷಂಡಲಮಷ್ಟಮಂ |

(ಬೃ. ದೇ, ೬-೨೫ ರಿಂದ ೩೯)

ಕಣ್ವ ಮತ್ತು ಪ್ರಗಾಥರಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ಘೋರನ ಶ್ರುತರು. ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಗುರುವಿನ ಅನುಜ್ಞೆಯಿಂದ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ನಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಒಂದುಸಲ ತಮ್ಮನಾದ ಪ್ರಗಾಥನು ಕಣ್ವನ ಪತ್ನಿಯ ತೊಡೆಯಮೇಲೆ ತಲೆಯನ್ನಿಟ್ಟು ಮಲಗಿ ನಿದ್ರೆಮಾಡುತ್ತಾ ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳಲೇ ಇಲ್ಲ. ಕಣ್ವನು ಇದನ್ನು ನೋಡಿ ಅನುಮಾನಪಟ್ಟು ಅವನನ್ನು ರಸಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಅವನನ್ನು ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟು ಎಬ್ಬಿಸಿ ತನ್ನ ಕ್ರೋಧಾಗ್ನಿಯಿಂದ ದಹಿಸಬಿಡುವಂತೆ ನೋಡಿದನು. ಪ್ರಗಾಥನು ಅಣ್ವನ ಉದ್ದಿಕ್ಕುವನ್ನು ತಿಳಿದು ಕೈಜೋಡಿಸಿ ಅವರನ್ನು ತಾನು ವಜ್ರಾಶಿಕ್ತ ಗಳೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವನೆಂದೂ ಅವರಂತೆಯೇ ತನ್ನನ್ನು ಶ್ರುತನಂತೆ ಕಾಣಬೇಕೆಂದೂ ವಿನಯದಿಂದ ಬೇಡಿಕೊಂಡನು. ಈ ವಿಧವಾದ ಅತ್ಯುತ್ತಮಿಯಿಂದ ಎಂಟನೆಯ ಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳ ವರ್ತನವನ್ನು ಪಡೆದು ಕಾಣ್ಯಸಂತಿಯ ಇತರ ಋಷಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಎಂಟನೆಯ ಮಂಡಲದ ನಿರ್ಮಾತ್ಮವಾದನೆಂದು ಕಥೆಯು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದು ಕಣ್ವನ ಮತ್ತು ಕಾಣ್ಯಸಂತಿಯ ಪ್ರಭಾವದ ವರ್ಣನೆಯಾಗಿದೆ. ಕಣ್ವನ ಮಹಿಮೆಯ ಅಧಿಕೃತವನ್ನು

ಸ ಇದಗ್ನಿಃ ಕಣ್ವತಮಃ ಕಣ್ವಸಖಾರ್ಯಃ ಪರಸ್ಯಾಂತೆರಸ್ಯ ತರುಷಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೧೫-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಣ್ವನು ಅಗ್ನಿಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಸಮನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಇದೇ ರೀತಿ ನಾಜಸನೆಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ, (೧೬-೭೪), ಪಂಚನಿಂಶಬ್ರಾಹ್ಮಣವಲ್ಲೂ (೮-೨೨), ಕೌಷೀತಕೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಲ್ಲೂ (೨೮-೮) ಸಹ ಕಣ್ವನ ಮಹಿಮೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣವಲ್ಲೂ ಸಹ,

ಚಿತ್ರಾಮಾಹಂ ವೃಣೇ ಸುಮತಿಂ ವಿಶ್ವಜನ್ಯಾಂ ಯಾಮಸ್ಯ ಕಣ್ಯೋ ಅದುಹತ್ತೃಪೀನಾಂ ಸಹಸ್ರ
 ಧಾರಾಂ ಪಯಸಾ ಮಹೀಂ ಗಾಮಿತಿ ಕಣ್ಯೋ ಹೈನಾಂ ದದರ್ಶ ಸಾ ಹಾಸ್ಯೈ ಸಹಸ್ರಧಾರಾ
 ಸರ್ನಾನ್ಯಾಮಾನು ದುಹೇ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೯-೨-೩-೨೮)

ಸಹಸ್ರಧಾರೆಗಳಿಲ್ಲದ್ದು ಸಕಲರಿಗೂ ದರ್ಶನವಾಯಕವಾದದ್ದೂ, ಪೂಜ್ಯವಾದದ್ದೂ ಆದ ಗೋವನ್ನು ಕಣ್ವನು ದರ್ಶನನಾಡಿಮದೂ, ಅವನ್ನು ಕರೆದಾಗ ಇವನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸುರಿಸಿಮದೂ ಸಹ ವಾಚಸನೇಯ ಸಂಹಿತೆ

ಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತವಾಗುವುದನ್ನು ಉದಹರಿಸಿದೆ. ಇಂತಹ ಪ್ರಭಾವವುಳ್ಳ ಕಣ್ಣಿನಿಗೆ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ಅಂತಹ ರಕ್ಷಣೆಯು ತಮಗೂ ದೊರಕಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ರೇಭಮ್—ರೇಭ್ಯ ತಬ್ಧೇ. ಧಾತು. ರೇಭತೇ ಸ್ತೌತಿ ಇತಿ ರೇಭಃ ಪಜಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವುದರಿಂದ ನಂದಿಗ್ರಹಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ನಿವೃತಮ್—ನೃತ್ ವರಣೇ ಧಾತು. ಅಂತರ್ಭಾವಿತವ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿ ಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿರನಂತೇತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಿತಮ್—ಷಿತ್ ಬಂಧನೇ ಧಾತು. ನಿಷ್ಠಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ

ಅದ್ವೈಃ—ಅಪ್ ತಬ್ಧ. ಭೃಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಪೋಧಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಾದೇಶ. ಊಡಿದಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಂದನಮ್—ವದಿ ಚ್ಛವಾದನಸ್ಪತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ವಂದತೇ ಸ್ತೌತಿ ಇತಿ ವಂದನಃ. ನಂದ್ಯಾದಿ ಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವುದರಿಂದ ನಂದಿಗ್ರಹಪಜಾದಿಭ್ಯಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಲ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುಷೋರನಾಕೌ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸ್ತುಃ—ಸ್ತುರ್ ಎಂಬುದು ಆಕಾಶಕ್ಕೂ ಆದಿತ್ಯನಿಗೂ (ಸೂರ್ಯ) ಸಾಧಾರಣವಾದ ಹೆಸರು. ಇವನು ಯಾಸ್ವರೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಸ್ತುರಾದಿತ್ಯೋ ಭವತಿ ಸು ಅರಣಃ ಸು ಈರಣಃ (ನಿರು ೨-೧೪) ಇತಿ. ಸ್ತುರಾದಿ ನಿಪಾತಮವ್ಯಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಾದಾಪ್ ಸುಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಪಿಗೆ ಉತ್. ನೈಜ್ ಸ್ವರೌ ಸ್ವರಿತೌ—(ಫಿ. ಸೂ. ೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದ್ವೈಶೇ—ದ್ವೈಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು ದ್ವೈಶೇ ವಿಪ್ಯೇಚೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತುನನರ್ಥವಲ್ಲಿ ಕೇ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತವಾಗಿದೆ. ಕೃನ್ನೀಜಂತಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏಜಂತವಾನುದರಿಂದ ಚವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಿವಾಸಂತಮ್—ವನ ಪಣ ಸಂಭಕ್ತಿ. ಧಾತು. ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಃ ಸಮಾನ—
 (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಸ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸನೀವಂತರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೪೯) ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪ
 ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಜನಸನಖನಾಂ ಸಸ್ಯುಲೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ.
 ೬-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಮ ಅಂತಾದೇಶವಾಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಸನ್ಯಜೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯)
 ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಹ್ರಸ್ವ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಸನ್ಯತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೯)
 ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಸನ್ನಂತದ ಮೇಲೆ ಶತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾಡಿಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦)
 ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರಸರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅವತಮ್—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಲಙ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರು
 ವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೫ ||

:o:

ಸಂಹಿತಾಶಾಖಾಃ

ಯಾಭಿರಂತಕಂ ಜಸಮಾನಮಾರಣೇ ಭುಜ್ಯಂ ಯಾಭಿರನ್ಯಥಿಭಿ-
 ಜಿಜಿನ್ಸಥುಃ |

ಯಾಭಿಃ ಕರ್ಕಂಧುಂ ವಯ್ಯಂ ಚ ಜಿನ್ಸಥಸ್ತಾಭಿರಾ ಸು
 ಊತಿಭಿರತ್ತಿನಾ ಗತಂ || ೬ ||

ಪದಶಾಖಾಃ

ಯಾಭಿಃ | ಅಂತಕಂ | ಜಸಮಾನಂ | ಆಽ ಅರಣೇ | ಭುಜ್ಯಂ | ಯಾಭಿಃ | ಅನ್ಯ-
 ಥಿಽ ಭಿಃ | ಜಿಜಿನ್ಸಥುಃ |

ಯಾಭಿಃ | ಕರ್ಕಂಧುಂ | ವಯ್ಯಂ | ಚ | ಜಿನ್ಸಥಃ | ತಾಭಿಃ | ಊಂ ಇತಿ | ಸು |
 ಊತಿಽ ಭಿಃ | ಅತ್ತಿನಾ | ಆ | ಗತಂ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅರಣಮಗಾಧಂ ಕೂಸಾದಿ | ತತ್ರಾಸುರೈಃ ಸೃಷ್ಟಿಶ್ಚಂ ಜಸಮಾನಂ ತೈರ್ಹಿಂಸ್ಯಮಾನಮಂತಕಂ
ಶತ್ರುಣಾಮಂತಕರಮೇತತ್ಸಂಜ್ಞಂ ರಾಜರ್ಷಿಂ ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಯಾಭಿರೂತಿಭಿರವಫಃ ರಕ್ಷಫಃ | ತಥಾ
ಭುಜ್ಯಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪಾಲಕಮೇತತ್ಸಂಜ್ಞಂ ಸಮುದ್ರಮಧ್ಯೇ ನಿಮಗ್ನಂ ತುಗ್ಗ್ಯಂ ತುಗ್ಗಸ್ಯ ಪುತ್ರಂ
ರಾಜರ್ಷಿಂ ಯಾಭಿರೂತಿಭಿಃ ರಕ್ಷಣಹೇತುಭೂತಾಭಿರವ್ಯಥಿಭಿವ್ಯಥಾ ರಹಿತಾಭಿನೌರ್ಭಿರ್ಜಿಜಿನ್ನಫಃ |
ಯುನೇವತರ್ಪಯತಂ | ಏತಚ್ಚ ಮಂತ್ರಾಂತರೇ ತುಗ್ಗೋ ಹ ಭುಜ್ಯಮುಪ್ಪಿನೋದಮೇಘೇ | ಋ.
೧-೧೧೩-೩ | ಇತ್ಯಾದಿಕೇ ವಿಸ್ವಪ್ಪಯಿಸ್ಯತೇ | ಅಸಿ ಚಿ ಕರ್ಕಂಧುಂ ವಯ್ಯಂ ಜೈತತ್ಸಂಜ್ಞಾ ಕೌ ಚಾಸುರೈಃ
ಪೀಡ್ಯಮಾನೌ ಯಾಭಿರೂತಿಭಿರ್ಜಿನ್ನಫಃ ಪ್ರೀಣಯಥಃ | ಗತಮನ್ಯತ್ || ಜಸಮಾನಂ | ಜಸ ಹಿಂಸಾ-
ಯಾಂ | ಯಸಿ ಸ್ವಾಪ್ತೇ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಪ್ | ಅರಣೇ | ಅರ್ಜ್ ಪೂರ್ವಾರ್ತೇರ್ಲ್ಯುಕ್ಟ್ | ಜಿಜಿನ್ನಫಃ |
ಜಿವೀ ಪ್ರೀಣನಾರ್ಥಃ | ಅಟ್ಟಭುಸಿ ರೂಪಂ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, | ಅರಣೇ—ಅಗಾಧವಾದ ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ (ಎನೆಯಲ್ಲಟ್ಟು) |
ಜಸಮಾನಂ—(ಅಸುರರಿಂದ) ಹಿಂಸಿತನಾಗುತ್ತಿದ್ದ | ಅಂತಕಂ—ಅಂತಕನೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯನ್ನು | ಯಾಭಿ—
ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ (ರಕ್ಷಿಸಿದರೋ) | ಭುಜ್ಯಂ—ಭುಜ್ಯನೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯನ್ನು | ಅವ್ಯಥಿಭಿಃ—ಶೋಧರೆ
ಕೊಡದಿರುವ | ಯಾಭಿ—ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ (ನೌಕೆಗಳಿಂದ) | ಜಿಜಿನ್ನಫಃ—ರಕ್ಷಿಸಿದರೋ | (ಮತ್ತು)
ಕರ್ಕಂಧುಂ—ಕರ್ಕಂಧುವನ್ನೂ | ವಯ್ಯಂ ಚಿ—ವಯ್ಯನನ್ನೂ | ಯಾಭಿಃ—ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ |
ಜಿನ್ನಫಃ—(ಅಸುರ ಪೀಡೆಯಿಂದ) ರಕ್ಷಿಸಿದರೋ | ತಾಭಿಃ ಊತಿಭಿಃ ಉ—ಅ ಎಲ್ಲಾ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ
ಕೊಂಡು (ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ) | ಸು ಆ ಗತಂ—ಆದರರಿಂದ ಬನ್ನಿರಿ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಅಗಾಧವಾದ ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ಎನೆಯಲ್ಲಟ್ಟು ಅಸುರರಿಂದ ಹಿಂಸಿತನಾಗುತ್ತಿದ್ದ
ಅಂತಕನೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯನ್ನು ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿದರೋ ; ಭುಜ್ಯನೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯನ್ನು ಅಹಂಸಕಗಳಾದ
ಯಾವ ರಕ್ಷಣಾನೌಕೆಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿದರೋ, ಮತ್ತು ಕರ್ಕಂಧುವನ್ನೂ ವಯ್ಯನನ್ನೂ ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಅಸುರ
ಪೀಡೆಯಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿದರೋ ಆ ಎಲ್ಲಾ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ ಆದರರಿಂದ ಬನ್ನಿರಿ.

English Translation

With those aids by which you rescued Antaka, (when cast into) a deep
(pool), and about to be destroyed ; by which, inflicting no distress, you
preserved Bhujyu, and by which you relieved Karkandhu and Vayya : with
them, Aswins, come, willingly hither.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳ:

ಯಾಭಿಃ ಜಸಮಾನಂ ಅಂತಕಂ (ಅವಧಃ)—ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಅಂತಕನೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದಿರೋ ಎಂದು ಅಂತಕನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಸಾಯಣರು ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ-
ಅರಣಂ ಅಗಾಧಂ ಕೂಪಾದಿ | ತತ್ರಾಸುರೈಃ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತಂ | ಜಸಮಾನಂ ತ್ರೈಹಿಂಸ್ಯಮಾನಂ | ಅ೧ತಕಂ ಶತ್ರುಣಾಮಂತಕರಂ ಏತತ್ಪಂಜ್ಜಂ ರಾಜರ್ಷಿಂ ಅವಧಃ | ಅಗಾಧವಾದ ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವನೂ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಹಿಂಸಿತನಾದವನೂ ಆದ ಅಂತಕನೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದಿರಂದಿದೆ. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ **ಅಂತಕೋ ನಾಮ ರಾಜಾ ನಧ್ಯಾಃ ಸ್ತೋತಸಿ ತಪಶ್ಚಚಾರ | ವೃಷ್ಣ್ಯಾ ಪ್ರವೃದ್ಧಜಲಾ ನದ್ಯುವಾಹ | ಸ ಉಹ್ಯಮಾನಸ್ತಪಃಕ್ವಾಮತೆಯೂ ಬಾಹುಭ್ಯಾಂ ತಾಂ ನದೀಂ ತರಿತುಮಶಕ್ಯುವನ್ ಮೃತಕಲ್ಪೋಽಶ್ವಿನೌ ದಧ್ಯಾ |** ತಂ ಧ್ಯಾತಮಾತ್ರಾನೇವಾಶ್ವಿನೌ ಅದ್ಭ್ಯ ಉತ್ತಾರಯಾಂಚಕ್ರತುರಿತಿ | ಅಂತಕನೆಂಬ ರಾಜನು ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹದ ಮಧ್ಯೆ ನಿಂತು ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಆಗ ಮಳೆಯು ಬಂದು ಪ್ರವಾಹವು ವೃದ್ಧಿಯಾಗಿ ಇವನನ್ನು ಕೊಚ್ಚಿ ಕೊಂಡುಹೋಯಿತು. ತಪಶ್ಚರಣೆಯಿಂದ ದೇಹವು ಕೃಶವಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಇವನು ನದಿಯ ವೇಗವಾದ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ದಾಖಲಿಸಮರ್ಥನಾದನು | ಆಗ ಶ್ರಮದಿಂದ ಮೃತಕಲ್ಪನಾಗಿ ಆಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಧನ್ಯನಿಸಿದನು. ಆಡನೆಯೇ ಆವರು ಬಂದು ಇವನನ್ನು ನದಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿದರು ಎಂದಿದೆ.

ಜಸಮಾನಂ—ಹಿಂಸಾರ್ಥಕವಾದ ಜಸು ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತೆಂದು ಸಾಯಣರು, **ಜಸು ಮೋಕ್ಷಣೋಽನ್ಯತ್ರ | ಇಹ ತು ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ ನಿಮಜ್ಜನಾರ್ಥಃ | ನಿಮಜ್ಜಂತಂ | ಜಸಃ ಧಾತುವಿಗೆ ಇತರ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷವೆಂದರ್ಥವಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ ನಿಮಜ್ಜನೆ ಎಂದರೆ ಮುಳುಗುವುದು ಎಂದರ್ಥ. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುತ್ತ ಅಥವಾ ಮುಳುಗುಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಎಂದರ್ಥವೆಂದು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಜಸು, ತಾದನೇ ; ಜಸು-ಮೋಕ್ಷಣೇ ಎಂಬ ಎರಡು ಧಾತುಗಳೂ ಇರುವುದಾದರೂ ಸಹ ಇಲ್ಲಿ ನಿಮಜ್ಜನೆಂಬುದು ಸರಂಪರಿಯಾದ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂಸೆಯೆಂಬುದು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಪರಿತಾಪ ಹಿಂಸೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಆದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಕ್ಷಯಿಸು, ಆಯಾಸಪಡು, ಹಸಿವಿನಿಂದ ಹಿಂಸೆಪಡು ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳಲ್ಲೇ ಜಸಃ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಪದಗಳು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗದಲ್ಲಿವೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—**

ಶಯನೇ ಚಿನ್ಮಾಸತ್ಯಾ ಶಚೀಭಿರ್ಜಸುರಯೇ ಸ್ವರೈಂ ಪಿಪ್ಯೆಭುರ್ಗಾಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೨೨)

ವೃಕಾಯ ಚಿಜ್ಜಸಮಾನಾಯ ಶಕ್ತಮುತ ಶ್ರುತಂ ಶಯನೇ ಹೂಯಮಾನಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೬೮-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರಾಂತಾಯ, ಉಪಕ್ಷೀಣಮಾಣಾಯ ಎಂದರೆ ಬಳಲಿದ, ಆಯಾಸಗೊಂಡ, ಹಿಂಸಿತನಾದ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಹಿಂಸಿತನಾದ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆರಣೇ—ಆರಣಶಬ್ದೋದ್ರಕ್ತ ಅಗಾಧವಚನಃ | ಅತ್ಯಂತ ಅಳವಾದ ಎಂದರ್ಥವೆಂದು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ಆರಣಶಬ್ದವನ್ನು ಸರ್ಯೋಗಿಸಿರುವ.

ಯೋ ಗಾಧೇಷು ಯ ಆರಣೇಷು ಹವ್ಯೋ ವಾಜೇಷ್ವಸ್ತಿ ಹವ್ಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೨೦-೮)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕನನ್ನು ಉಪಹರಿಸಿ ಆದರಂತೆಯೇ ಇದ್ದೆಯೂ ಅಗಾಧವೆಂದರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಗಾಧವಾದ ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿ ಬಿದ್ದ ಅಂತಕನೆಂದು ಸ್ವಂದರೂ, ಅಗಾಧವಾದ ಕೂಸದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವನನ್ನು ಎನ್ನು ಸಾಯಣರೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿ, ಅಂತಹ ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಬಿದ್ದ ಅಂತಕನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದಂತೆ ನಮ್ಮನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸಿ ಎಂದರ್ಥವೆಂದಿದ್ದಾರೆ.

ಭುಜ್ಯಂ ಯಾಭಿಃ ಜಿಜಿನ್ನೈಘಃ— ಭುಜ್ಯವೆಂಬುವನೂ ಒಬ್ಬ ರಾಜನು. ಅವನ ಕಥೆಯನ್ನು ಸ್ವಂದ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಈಗ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ತತ್ತಾಪರಮಿತಿಹಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ | ಭುಜ್ಯಂ ನಾನು ರಾಜಾನಂ ಸಮುದ್ರಮಧ್ಯೇ ವಿಪನ್ನನಾನಂ ಸಖಾಯಃ ತತ್ಪಜುರಿತಿ | ತದೇತದ್ವಿಸಿಷ್ಣೋ ವಕ್ಷ್ಯತಿ |

ಉತ ತ್ಯಂ ಭುಜ್ಯಮತ್ಸಿನಾ ಸಖಾಯೋ ಮಧ್ಯೇ ಜಹುದುರ್ಗರೇವಾಸಃ ಸಮುದ್ರೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨೮-೨)

ಇತಿ ಸ ಸಖಿಭಿಃ ತ್ಯಕ್ತೋದ್ರಕ್ತಿನೌ ತುಷ್ಟಾವ | ತಮತ್ಸಿನಾವಾಗತ್ಯ ನೌಭೀ ರಥೈರತ್ಸ್ಯುರತ್ತಾರಿತಂತಾ ವಿತ್ತಿ ತದೇತತ್ಪಕ್ಷೀವಾನ್ ವಕ್ಷ್ಯತಿ | ಭುಜ್ಯವೆಂಬ ಒಬ್ಬ ದೊರೆಯು ಸಮುದ್ರದ ಮೇಲೆ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅರ್ಧ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಅವನ ನಾನೆಯು ಕೆಟ್ಟುಹೋಯಿತು. ಆಗ ಅವನ ಸ್ನೇಹಿತರು ಅವನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡೇ ಕೈಬಿಟ್ಟರು ಸಮೀಪದ ತ್ಯಕ್ತನಾದ ಭುಜ್ಯವು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ಅವರು ಬಂದು ನೌಕಾ ಸಹಾಯದಿಂದಲೂ, ರಥ ಮತ್ತು ಕುಮರಿಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದಲೂ ಅವನನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿದರು ಎಂದು ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ ವಸಿಷ್ಠ ಮತ್ತು ಕಕ್ಷೀನಂತ ಇವರು ಈ ಕಥೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಿರುವ ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಉಪಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ಕಕ್ಷೀನಂತನು ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಕಾರ,

ತುಗ್ರೋ ಹ ಭುಜ್ಯಮತ್ಸಿನೋದಮೇಘೇ ರಯಿಂ ನ ಕಕ್ಷಿನ್ನೈಮ್ಯವಾ ಆನಾಹಾಃ |

ತಮೂಹಭುರ್ನೌಭೀರಾತ್ಸನ್ನೇತಿಭಿರಂತರಿಷ್ಟಪ್ಪಿದ್ವಿರಪೋದಿಶಾಭಿಃ ||

ತಿಸ್ಯಃ ಕ್ಷಪಸ್ತಿರಹಾತಿವಜ್ಜಿನ್ವಾನಾಸತ್ಯಾ ಭುಜ್ಯಮೂಹಘಃ ಪತಂಗೈಃ |

ಸಮುದ್ರಸ್ಯ ಧನ್ಯನ್ನಾದ್ರ್ಯಸ್ಯ ಪಾರೇ ತ್ರಿಭೀ ರಥೈಃ ತತಪದ್ವಿಃ ಷಳಶ್ಚೈಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧-೬-೨ ರಿಂದ ೪)

ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾದ ತುಗ್ರನೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯು ತನ್ನ ಮಗನಾದ ಭುಜ್ಯವನ್ನು ದ್ವೀಪಾಂತರಗಳಿಂದ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ತನ್ನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಆಗ ಆ ನೌಕೆಯು ಸಮುದ್ರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುರಿಯಿತು ಎಂದೂ ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಮಾಡಿದ ಸಹಾಯವನ್ನೂ ಹೇಳಿದೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨-೨-೫ ರಿಂದ ೬; ೧-೧೨-೬; ೧-೧೨-೪; ೧-೧೨-೩; ೬-೬-೨-೬; ೬-೬-೨-೬-೨ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಸುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಭುಜ್ಯವಿನ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಂತಹ ಕಷ್ಟಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಮಾಡಿದ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. (ಯಜ್ಞಪಲ್ಲವಿನ ಸಮಕಾಲೀನನೂ ಲಾಹ್ಯಾಯನ ವಂದೋತ್ಸನ್ನಾದವನೂ ಆದ ಭುಜ್ಯವೆಂಬ ಗುರುವಿನ ಹೆಸರೂ ಸಹ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇವನು ಬೇರೆ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಬೇಕು.)

ಕರ್ಕಂಧುಂ ವಯ್ಯಂ ಚೆ—ಕರ್ಕಂಧುಃ ವಯ್ಯಕ್ಕೆ ರಾಜರ್ಷೀ ಅತಿಶ್ಚಾಶ್ಚಿ ತಪಸ್ವ್ಯಮಾನಾ ಯದ್ವಿಜ್ಯಯಾ ಪರೈಃಸಂತಾವತ್ತಿನೌ ದದ್ವಿಶತುಃ | ದ್ವಿಜಾಶ್ಚಿ ಚಿ ತಾವಮೃತೇನಾಪ್ಯಾಯಯಾಂಚಿಕ್ರು- ತುರಿತಿ | ತದೇತದಿದೋಚ್ಯತೇ | ಯಾಭಿಶ್ಚೋತಿಭಿಗತ್ವಾ ಕರ್ಕಂಧುಂ ವಯ್ಯಂ ಚಿ ಜಿನ್ಯಥಃ ಅಮೃತೇನ ತರ್ಪಿತವಂತೌ ಸ್ವಃ ಅಪ್ನಾನಸಿ ಪ್ರತಿ ತಾಭಿಃ | ರಾಜರ್ಷಿಗಳಾದ ಕರ್ಕಂಧು ಮತ್ತು ವಯ್ಯ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ಅತ್ಯಂತ ಕಾರ್ತೃವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ತಪಸ್ವನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಾ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅವರನ್ನು ಅಶ್ವಿರ್ಷಿ ದೇವತೆಗಳು ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ನೋಡಿದರು. ಅನಂತರ ಅವರಿಗೆ ಅವುಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದರು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಕರ್ಕಂಧುವಿನ ವಿಷಯವು ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಲ್ಲದೇ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಇನ್ನೆಲ್ಲೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ವಯ್ಯನು ಅಶ್ವಿರ್ಷಿ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಬಲೂ ಸಹ ಸಹಾಯವನ್ನು ಪಡೆದ ಅಂಶವನ್ನು ಇತರಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಸೂಚಿಸಿದೆ.

ತೈಮಾವಿಥ ನಧ್ಯಂ ತುರ್ವಶಂ ಯದುಂ ತೈಂ ತುರ್ವೀತಿಂ ವಯ್ಯಂ ಶತಕ್ರತೋ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೪-೬)

ಅರಮಯಃ ಸರಪಸಸ್ತರಾಯ ಕಂ ತುರ್ವೀತಯೇ ಚಿ ವಯ್ಯಾಯ ಚಿ ಸ್ತುತಿಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೧೩-೧೨)

ತೈಂ ಮಹೀಮವನಿಂ ವಿಶ್ವಧೇನಾಂ ತುರ್ವೀತಯೇ ವಯ್ಯಾಯ ಕ್ಷರಂತೀಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೪-೧೯-೬)

ಇತ್ಯಾದಿವಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಯ್ಯನ ವಿಷಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಮ. ಸಂ. ೧-೨೪-೬ ನೇ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವಯ್ಯಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ವಯ್ಯಂಕುಲಜಂ ತುರ್ವೀತಿನಾಮಾನಂ ರಾಜಾನಂ | ವಯ್ಯಂಕುಲೋತ್ಪನ್ನ ನಾದ ತುರ್ವೀತಿಯೆಂಬ ದೊರೆಯನ್ನು ಎಂಮು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಎಂತರೆ ವಯ್ಯನೂ ಅವನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಇವರ ರಾಜರ್ಷಿಗಳೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧರೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಜಸಮಾನಮ್—ಜಸು ಹಿಂಸಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಡ್ಧವಲ್ಲಿ ಶಾನ್ಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಕ್ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ವ ಬರುತ್ತದ್ದೆ ಆನೇಮುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಕಾಗಮ. ಅನುಮದೇಕದ ಪರವಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಶಾಸ್ತ್ರನುಡಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುಧಾತುವಾಗುತ್ತದೆ. ಕರ್ವ ಸಿತ್ತಾವುದರಿಂದ ಅನುಧಾತ್ಯ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅರಣೇ—ಮು ಗತೌ ಧಾತು. ಅಪ್ಪೂರ್ವವಾಗಿರುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುಷೋರ- ನಾಕೌ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ರಪರ ವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ರೀಫವಿರುವುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ಯ. ಲಿತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೯-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉಧಾತ್ಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಿಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಭುಜ್ಯಮ್—ಭುಜ ಪಾಲನಾಭ್ಯವಪಾರಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಜಾದಿಕಕ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋಧಾತ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತಿಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಜಿಜ್ಞೆಷುಃ—ಜಿವಿ ಪ್ರೀಣನೇ ಧಾತು. ಇದಿತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಕೊಪದಾಸಾಂ— (ಶಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭುಸಾದೇಶ. ಲಿಣ್ಮಿತ್ರನಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಯದ್ವ್ಯಕ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ (ಶಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಭಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸಂಹಿತಾಧಿಕರಣ

ಯಾಭಿಃ ಶುಚಂತಿಂ ಧನಸಾಂ ಸುಷಂಸದಂ ತಪ್ತಂ ಘರ್ಮವೋ-
ಮ್ಯಾವಂತಮತ್ರಯೇ |

ಯಾಭಿಃ ಪೃಶ್ನಿಗುಂ ಪುರುಕುತ್ಸಮಾವತಂ ತಾಭಿರೂ ಷು ಊ-
ತಿಭಿರಶ್ನಿನಾ ಗತಂ || ೭ ||

ರದಪಾಠಃ

ಯಾಭಿಃ | ಶುಚಂತಿಂ | ಧನಸಾಂ | ಸುಷಂಸದಂ | ತಪ್ತಂ | ಘರ್ಮಂ |
ಓಮ್ಯಾವಂತಂ | ಅತ್ರಯೇ |

ಯಾಭಿಃ | ಪೃಶ್ನಿಗುಂ | ಪುರುಕುತ್ಸಂ | ಅವತಂ | ತಾಭಿಃ | ಊಂ ಇತಿ |
ಷು | ಊತಿಭಿಃ | ಅಶ್ನಿನಾ | ಆ | ಗತಂ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಶ್ನಿನೌ ಧನಸಾಂ ಧನಸ್ಯ ಸಂಭಕ್ತಾರಂ ಶುಚಂತಿಮೇತನ್ನಾಮಾನಂ ಸುಷಂಸದಂ | ಸಂಸೀದಂತೈಸ್ತಿಸ್ತಿತಿ ಸಂಸದ್ಭುಹಂ | ಶೋಧನಸಂಸದಂ ಯಾಭಿರೂತಿಭಿಂಕುರುತಂ | ತಥಾತ್ರಯೇ ಯಾಭಿ-

ಶ್ಲೋಕಿಭಿಸ್ತಪ್ತಂ ಪ್ರವೃಂಜನೇನ ಸಂತಪ್ತಂ ಘರ್ಮಂ ಮಹಾವೀರಮೋಮ್ಯಾವಂತಂ ಸುಖಯುಕ್ತಂ
 ಸುಖೇನ ಸ್ವಪ್ನಂ ಶಕ್ಯಮಕುರುತಂ | ಯದ್ವಾ | ಶತದ್ವಾರೇ ಯಂತ್ರಗೃಹೇಽಸ್ಮರೋಃ ಪೀಡ್ಯಮಾನಾಯ
 ಘರ್ಮಂ ದೀಪ್ತಂ ಪೀಡಾಸಾಧನಮಗ್ನಿಂ ತಪ್ತಂ ತಾಪಕಾರಿಣಮೋಮ್ಯಾವಂತಂ ಸುಖವಂತಮಕುರುತಂ |
 ಯಥಾಸ್ವೈ ಸುಖಂ ಭವತಿ ತಥಾ ಹಿಮೇನೋದಕೇನ ತಮಗ್ನಿಮಾವಾರಯೇಥಾಂ | ಯಾಸ್ಯಪೇಕ್ಷೇ
 ತ್ವತ್ರಯೇ ಹವಿಷಾಮತ್ರೇಽಗ್ನಯೇ ಹವಿರುತ್ಪತ್ಯರ್ಥಂ ಸೂರ್ಯಕಿರಣಸಂತಪ್ತಂ ಘರ್ಮಂ ನೈದಾಘಃ
 ಮಹರೋಮ್ಯಾವಂತಂ ತ್ವಪ್ತಿಹೇತುವೃಷ್ಟ್ಯದಕೋಪೇತಂ ಕೃತವಂತಾನಿತಿ ಯೋಜ್ಯಂ | ಅಪಿ ಚ
 ಯಾಭಿರೂತಿಭಿಃ ಪೃಶ್ನಿಗುಂ ಪುರುಕುತ್ವಂ ಚಾವತಂ ಅರಕ್ಷತಂ | ತಾಭಿಃ ಸರ್ವಾಭಿರೂತಿಭಿರಸ್ಮಾನಾಗ-
 ಚ್ಚತಂ || ಕುಚಂತಿಂ | ಕುಚ ದೀಪ್ತಾ | ಔಷಾದಿಕೋ ಝಿಚ್ | ಧನಸಾಂ | ಜನಸನಖನಕ್ರಮಗಮೋ
 ವಿಟ್ | ವಿಧ್ಯನೋರನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾದಿಶ್ಯಾತ್ವಂ | ಸುಷಂಸದಂ | ಶೋಭನಾ ಸಂಸದ್ಯಸ್ಯ | ನರ್ಜಾಸಭ್ಯಾ-
 ಮಿತ್ಯುತ್ಪರಶದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಓಮ್ಯಾವಂತಂ | ಅವತೇರನೈಃಭೋಽಽಪಿ ದ್ಯಕ್ಯಂತ ಇತಿ ಮನಿಸ್ |
 ಜ್ವರತ್ಪರೇಶ್ಯಾದಿನಾ ವಕಾರಸ್ಯೋಪಧಾಯಾಕ್ಶ ಊರ್ಚ | ಗುಣಃ | ಭಂದಸಿ ಚೇತ್ಯರ್ಹಾರ್ಥೇ
 ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಸ್ಯದ್ವಿತ ಇತಿ ಟಿಲೋಪಃ | ಯೇ ಚಾಭಾವಕರ್ಮಣೋರಿತಿ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಸ್ತು ವ್ಯಕ್ತ-
 ಯೇನ ನ ಪ್ರವರ್ತತೇ | ಪೃಶ್ನಿಗುಂ | ಪೃಶ್ನಯೋ ನಾನಾವರ್ಣಾ ಗಾವೋ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಲಕ್ಷ್ಯಃ |
 ಗೋಸ್ತ್ರಿಯೋರುಪಸರ್ಜನಸ್ಯ | ಸಾ. ೧-೨-೪೮ | ಇತಿ ಗೋಶಬ್ದಸ್ಯ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ ||

೩ ಶಕವಾರ್ಥ |

ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಕುಚಂತಿಂ— ಕುಚಂತಿಯನ್ನು | ಧನಸಾಂ—ಧನಪೂರಿತನನ್ನು
 ಗಿಯೂ | ಸುಷಂಸದಂ— ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಾಸಸ್ಥಾನವುಳ್ಳವನನ್ನು ಗಿಯೂ | ಯಾಭಿಃ— ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ
 (ಮಾಡಿರೋ ಮತ್ತೂ ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ) | ಅತ್ರಯೇ— ಅತ್ತಿಗೆ | ತಪ್ತಂ— ಸಂತಪ್ತವಾದುದೂ |
 ಘರ್ಮಂ—ತೀವ್ರವಾದುದೂ ಅದ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯಯಾಗದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಓಮ್ಯಾವಂತಂ— ಸುಖಮಯವಾಗುವಂತೆ
 (ಮಾಡಿರೋ) ಅಥವಾ ಪೀಡಾಯಂತ್ರಗೃಹವಲ್ಲಿ ಅಸುರರು ಅತ್ತಿಯ ಹಂಸೆಗಾಗಿ ಉಂಟಿದ ತೀವ್ರವಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು
 ಅತ್ತಿಗೆ ಸುಖಮಯವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿರೋ, (ಅಲ್ಲದೇ) | ಯಾಭಿಃ—ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ | ಪೃಶ್ನಿಗುಂ—
 ಪೃಶ್ನಿಗುವನ್ನು | ಪುರುಕುತ್ವಂ— ಪುರುಕುತ್ವನನ್ನೂ | ಅವತಂ—ರಕ್ಷಿಸಿರೋ | ತಾಭಿಃ ಊತಿಭಿಃ ಉ—ಅ
 ಎಲ್ಲಾ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು (ನಮಲ್ಲಿಗೂ) | ಸು ಅ ಗತಂ—ಅದರದಿಂದ ಬನ್ನಿರಿ ||

೪ ಭಾವಾರ್ಥ |

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಕುಚಂತಿಯನ್ನು ಧನಪೂರಿತನನ್ನು ಗಿಯೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠ
 ವಾದ ವಾಸಸ್ಥಾನವುಳ್ಳವನನ್ನು ಗಿಯೂ ಮಾಡಿರೋ ಮತ್ತು ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ತೀವ್ರವಾದುದೂ ಮತ್ತು
 ಸಂತಪ್ತವಾದುದೂ ಅದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅತ್ತಿಗೆ ಸುಖಮಯವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿರೋ ಅಲ್ಲದೇ ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ
 ಪೃಶ್ನಿಗುವನ್ನೂ ಪುರುಕುತ್ವನನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸಿರೋ ಅ ಎಲ್ಲಾ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನಮಲ್ಲಿಗೂ
 ಅದರದಿಂದ ಬನ್ನಿರಿ.

English Translation

With those aids by which you enriched Suchanti and gave him a handsome habitation, and rendered the scorching heat pleasurable to Atri, and by which you preserved Prsnigu and Purukutsa, ; with them, Aswins, come willingly hither.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಶುಚಂತಿಂ— ಅತ್ರಾಪೀಶಿಹಾಸಮಾಚಿಕ್ಷತೇ | ಶುಚಂತಿನಾಮ ರಾಜಾ ರಾಜಯಿಕ್ಷ್ಮುರಾ ಗೃಹೀತಶ್ಚ ದ್ವ್ಯಾವೃತ್ತಯೇ ಸರ್ವಸ್ಯಂ ದ್ರಾಹ್ಮಣೇಭ್ಯೋ ದದಾ | ಅಶ್ವಿನೌ ಚ ತುಷ್ಠಾವ | ತಮಶ್ವಿನಾವಾ- ಗತ್ಯೈ ಸ್ತೈರ್ಭೇಷಜೈರ್ನೀರುಜಂ ಚಕ್ರತುರಿತಿ | ಶುಚಂತಿಯೆಂಬ ರಾಜನು ರಾಜಯಿಕ್ಷ್ಮುವೆಂಬ ವ್ಯಾಧಿಗ್ರಸ್ತನಾದಾಗ ಆ ರೋಗದ ಉಪಶಮನಾರ್ಥವಾಗಿ ತನ್ನಲ್ಲಿದ್ದ ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನಮಾಡಿ ಅನಂತರ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿ ಸಿ ಅವರನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಂಡನು. ಅವರು ತಮ್ಮ ಐವದಗಳ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಅವನ ರೋಗ ವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದರು ಎಂಬ ಕಥೆಯನ್ನು ಸ್ವಂವಸ್ತಾವಿಗಳು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯಂತೆ ಶುಚಂ- ತಿಯು ರಾಜನೆಂದು ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿತಕ್ತೆಂದರೆ ಸುಷಂಸದಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಸಂಸೀದಂತೈ ಸ್ತಿಸ್ನಿತಿ ಸಂಸತ್ ಗೃಹಂ | ಶೋಭನಸಂಸದಂ ಅಕುರುತಂ | ಶ್ರೀಷ್ವವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನವನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ದರು ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಶುಚಂತಿಯು ದೊರೆಯಾಗಿದ್ದರೆ ಈ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಅಪಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಸ್ವಂವಸ್ತಾವಿಗಳು ಸಂಸತ್ ಸಭೋಚ್ಯತೇ | ಶೋಭನಸಂಸದಂ | ಶ್ರೀಷ್ವವಾಸ ಸಭೆಯುಳ್ಳವನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ದೊರೆ ಯೆಂಬ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿದೆ.

ಅಶ್ವಿಂ— ಅಶ್ವಿನಾರ್ಪಮುಷೀಃ | ತಮಸುರಾ ಅಗ್ನಿ ಕೂಟೇ ಪ್ರತಿಕ್ಷುತೈಃ | ಸೋಽಶ್ವಿನೌ ತುಷ್ಠಾವ ತಮಶ್ವಿನಾವಾಗತ್ಯೈ ವ್ಯಷ್ಟಾಃ ನಿಶಮಯ್ಯಾಗ್ನಿಂ ತತ ಉಜ್ಜವತುಃ | ಬಲಂ ಚಾಸುರಪ್ರತಿಬಂಧಸಮರ್ಥ ಮಸ್ತೈ ಸವಾನೇನ ದದತುರಿತಿ | ಅತ್ರಿಯೆಂಬ ಮುಷಿಯನ್ನು ಅಸುರು ಅಗ್ನಿ ಕೂಟದಲ್ಲಿ ತಳ್ಳಿ ಬಿಟ್ಟರು. ಅವನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ಅವರು ಬಂದು ವ್ಯಷ್ಟುವೆಂದೆಂದೆ ಅಗ್ನಿಶಮನವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅವನನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿದರು. ಅನಂತರ ಅಸುರರನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟಲು ಕತ್ತಿಯನ್ನೂ ಅನ್ನನನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟರು ಎಂದು ಕಥೆಯಿದೆ.

ತಪ್ತಂ ಘರ್ಮನೋಮ್ಯಾಂವಂತಮತ್ರಯೇ— ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪೂಡಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ, ಸಂತಪ್ತವಾದುದೂ, ಘರ್ಮಂ— ತೀವ್ರವಾದುದೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಓಮ್ಯಾಂ- ವಂತಂ— ಸುಖಮಯವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು ಎಂದೂ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ತಪ್ತಂ ಘರ್ಮಂ— ಯಂತ್ರಗೃಹದಲ್ಲಿ ಅಸುರು ಅತ್ರಿಯ ಹಿಂಸೆಗಾಗಿ ಉಂಟಿಸಿ ತೀವ್ರವಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು, ಓಮ್ಯಾಂವಂತಂ— ಅಶ್ವಿಗೆ ಸುಖಮಯವಾಗಿ ವಂತೆ ಮಾಡಿದರು ಎಂದೂ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇವಲ್ಲದೆ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಮತವನ್ನೂ ಉಪಹರಿಸಿ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಕಷ್ಟೇ ತು ಅತ್ರಯೇ ಹವಿಷಾಮತ್ರೇ ಗ್ರೇಗ್ನಯೇ ಹವಿರುತ್ಪತ್ತೈರ್ಭಂ ಸೂರ್ಯಕಿರಣಸಂತಪ್ತಂ ಘರ್ಮಂ ನೈದಾಘಂ ಅಹಃ ಓಮ್ಯಾಂವಂತಂ ತ್ವಪ್ತೀಹೇತುವ್ಯಷ್ಟುವೆಂದೆಂದೆ ಕೋಶೇತಂ ಕೃತವಂಶಾ ಇತಿ ಯೋಚ್ಯಂ | ಯಾಘ್ನಸುಕದ್ದಿ ಅಶ್ವಿ ಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಭಕ್ಷಪತಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಯೆಂದೂ, ಇಂತಹ ಅಗ್ನಿಗೆ ಸೂರ್ಯಕಿರಣಸಂತಪ್ತವಾದುದೂ, ನಿದಾಘ

ಕಾಲಿಕವಾದುದೂ ಆದ ಅಹಸ್ಸನ್ನು ತೃಪ್ತಿಳರವಾದ ವೃಷ್ಟ್ಯವೆಳದಿಂದ ಕೂಡಿದುದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದಾಗಿಯೂ ಸಹ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದೇ ವಿಧವಾಗಿ,

ಹಿಮೇನಾಗ್ನಿಂ ಘ್ರಂಸಮವಾರಯೇಥಾಂ ಪಿತುಮತೀಮೂರ್ಜಮಸ್ಮಾ ಅಧತ್ತಂ |
ಯುಬೀಸೇ ಅತ್ತಿಮತ್ತಿನಾವನೀತಮುನ್ನಿನ್ಯಥಾಃ ಸರ್ವಗಣಂ ಸ್ತಸ್ತಿ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೮)

ಯುವಮತ್ರಯೇವನೀತಾಯ ತಪ್ತಮೂರ್ಜನೋಮಾನಮತ್ತಿನಾವಧತ್ತಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೮-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕಷ್ಟೇವಂತನೇ ಮುಂತಾದ ಇತರ ಮುಷಿಗಳೂ ಸಹ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ಈ ಉಪಕಾರಕವಾದ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿರುವರು. ಆದರೆ.

ಅಗ್ನಿರತ್ತಿಂ ಘರ್ಮ ಉರುಷ್ಯದಂತೆರಗ್ನಿನ್ಯಮೇಧಂ ಪ್ರಜಯಾಸ್ವಜತ್ತಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೮೦-೩)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಅತ್ತಿಯನ್ನು ಈ ಹಿಂಸೆಯಿಂದ ಬಿಡಿಸುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಓಮ್ಯಾವಂತಂ—ಸುಖಯುಕ್ತಂ | ಸುಖಕರವಾದುದನ್ನಾಗಿ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ; ಅವತೇಃ ಪಾಲನಾರ್ಥಸ್ಯ ಇದಂ ರೂಪಂ | ಪಾಲಯಂತಂ ಯುಷ್ವತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್ ಶೀತೀರ್ಥೂತಂ | ಅದಾಹಕಂ | ಪಾಲನಾರ್ಥಕವಾದ ಅವ ಧಾತುವಿನ ರೂಪವು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿದೆ. ಆದಾಹಕವಾದುದು, ಆದುದರಿಂದ ಪಾಲಕವಾದುದು ಎಂದರ್ಥವೆಂದು ಸ್ಯಂದಸ್ತಾವಿಗಳೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪುರುಕುತ್ಸಂ—ಅತ್ಯಾಪೀತಿವಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ | ಪುರುಕುತ್ಸಃ ಪುತ್ರಕಾನೋ ಮಹತ್ತೇಪಕೃಚಾರಾತ್ಸಿನೌ ತುಷ್ಪಾವ ಚ | ತಸ್ಯೈ ಅತ್ತಿನೌ ಪುತ್ರಂ ದದತುರಿತಿ | ಅಪುತ್ರನಾಮನಿಂದ ಪುರುಕುತ್ಸನು ಪುತ್ರೇಷ್ಟಿಯಿಂದ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿದನು. ಅವರು ಇವನಿಗೆ ಪುತ್ರರೂಪವಾದ ವರವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಪೃತ್ವಿಗುಂ—ಪೃತ್ವಿಗುನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಭಕ್ತನೆಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ಸ್ಯಂದವಸ್ತಾವಿಗಳು ಈ ಪದವನ್ನು ಪುರುಕುತ್ಸನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ, ಪೃತ್ವಿಶಬ್ದೋ ವ್ಯಾಘ್ರಸರೂಪವರ್ಣವಚನಃ | ಪೃತ್ವಿಯೋ ಗಾವೋ ಯಸ್ಯ ಸ ಪೃತ್ವಿಗುಃ | ತಂ ಪೃತ್ವಿಗುಂ ಪುರುಕುತ್ಸಂ | ವ್ಯಾಘ್ರದ ಬಗ್ಗಾದಂತೆ ರೂಪವುಳ್ಳ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದುದರಿಂದ ಪುರುಕುತ್ಸನಿಗೆ ಪೃತ್ವಿಗುನೆಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆಯೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪುರುಕುತ್ಸನೆಂಬ ರಾಜನು ಐಕ್ವಾಸ್ವಿಕ ವಂಶದವನೆಂದು ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪುರುಕುತ್ಸೋ ದೌರ್ಗಹೇಣೇಜ ಐಕ್ವಾಸ್ವಿಕೋ ರಾಜಾ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೩-೫-೪-೫)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಐಕ್ವಾಸ್ವಿಕವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಪುರುಕುತ್ಸನೆಂಬ ರಾಜನು ದೌರ್ಗಹ ರೂಪವಾದ ಅತ್ತಮೇಧವನ್ನು ಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದೇ ವಿಷಯವು,

ಅಸ್ಯಾಕಮತ್ರ ಸಿತರಸ್ತ ಅಸನ್ನಪ್ತ ಋಷಯೋ ದೌರ್ಗದೇ ಬಧ್ಯಮಾನೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೪೨-೮)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ದೌರ್ಗಹ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅಂಕಿತನಾಮವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿ ದುರ್ಗಹಸ್ಯ ಪುತ್ರೇ ಪುರುಕುತ್ಸೇ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ತ್ರೇಂ ಹ ತ್ಯದಿಂದ್ರ ಸಪ್ತ ಯುಧ್ಯನ್ನರೋ ವಜ್ರನ್ನರುಕುತ್ಸಾಯ ದರ್ಶೇ |

ಬರ್ಹಿರ್ನ ಯತ್ಸದಾಸೇ ವ್ಯಥಾ ವರ್ಗಂಹೋ ರಾಜಸ್ವರೀವಃ ಪೂರವೇ ಈಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೩-೭)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನ ಆಧಾರದಿಂದ ಇವನು ಸುದಾಸನೆಂಬ ರಾಜನ ಪಮಕಾಲೀನನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸನೇಮ ತೇದ್ರವಸಾ ನನ್ಯ ಇಂದ್ರ ಪ್ರ ಪೂರವಃ ಸ್ತವಂತ ಏನಾ ಯಜ್ಞೈಃ |

ಸಪ್ತ ಯತ್ತರಃ ಶರ್ಮ ಶಾರದೀರ್ದರ್ಧನ್ ದಾಸೀಃ ಪುರುಕುತ್ಸಾಯ ತಿಕ್ಶಿನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨೦-೧೦)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪುರುಕುತ್ಸನು ಪೂರುವೆಂಬ ಜನಾಂಗದ ರಾಜನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ದಾಸರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬಯಸಿದವನೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಇವನಿಗೆ ತ್ರಸದಸ್ಯವೆಂಬ ಪುತ್ರನಿದ್ದನೆಂದೂ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಆ ಪುತ್ರನು ಪುರುಕುತ್ಸನ ಮರಣಾನಂತರ ಪುಟ್ಟಿರಬಹುದೆಂಬ ಕಂಕಗೂ ಆಧಾರವಿದೆ.

ಪುರುಕುತ್ಸಾನೀ ಹಿ ವಾಮದಾಶವ್ಯೇಭಿರಿದ್ರಾವರೂಣಾ ನಮೋಭಿಃ |

ಅಥಾ ರಾಜಾನಂ ತ್ರಸದಸ್ಯಮಸ್ಯಾ ವ್ಯತ್ತೇಹಣಂ ದದಧ್ವರಧದೇವಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೪೨-೯)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪುರುಕುತ್ಸನ ಪತ್ನಿಯು ಇಂದ್ರಾವರೂಣರನ್ನು ಹವಿಷ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದಲೂ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿದಾಗ ತ್ರಸದಸ್ಯವೆಂಬ ಪುತ್ರನನ್ನು ಹಡೆಯುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರೆಂದಿದೆ. ಈ ಆಧಾರದಮೇಲೆ ಪುರುಕುತ್ಸನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮೃತನಾದನಂತರ ಅವನ ಪತ್ನಿಯು ಇಂದ್ರಾವರೂಣರನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ತ್ರಸದಸ್ಯವೆಂಬ ಮಗನನ್ನು ಹಡೆದಳೆಂದ ಕಥೆಯಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಕುಚಿಂತಿಮ್—ಕುಚ ದೀಪ್ತಿ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಟೀಕಾದಿಕವಾವ ಝಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರ್ಘೋಂತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಕಾರಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಘನಸಾಮ್—ಷಣ ಸಂಭಕ್ತಾ. ಜನಸನಖನಶ್ರಮಗಮೋ ವಿಟ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಟ್. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ವಿದ್ವನ್ನೋರನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಯ. ಕಾರಕಸೂತ್ರಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಪುತ್ರರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸುಪಂಸದಮ್— ತೋಭನಾ ಸಂಸತ್ ಯಸ್ಯ ಸುಪಂಸದ್. **ನರ್ಘ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಪ್ತಮ್—ತಪ ಸಂತಾಪೇ. ಧಾತು. ನಿಷ್ಠಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಓಮ್ಯಾವಂತಮ್—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಸಿದ್ವತ್ಯಂತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜ್ವರತ್ವರಸ್ರಿವಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾವಕಾರಗಳಿಗೆ ಊಠಾದೀಶ. ಮನಿನ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಓಮನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಅರ್ಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಚೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ನಸ್ವದ್ವಿತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ (ಅನ್) ಲೋಪ. ಯದ್ಯಪಿ ಯಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಯೇಚಾಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನಬೇಕು. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಓಮ್ಯಾವನ್ಯಸ್ರೀತಿ ಓಮ್ಯಾವನ್ ತದನ್ಯಾಸ್ರೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಾದುಪಧಾಯಾಕ್ಷ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. ಪಿತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪೃಶ್ನಿ ಗುಮ್—ಪೃಶ್ನಿ ಎಂದರೆ ನಾನಾವರ್ಣಗಳು. ಪ್ರತ್ಯಯಃ ನಾನಾವರ್ಣಾಃ ಗಾವೋ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪೃಶ್ನಿಗುಃ ತಂ. ಪೃಶ್ನಿಗುಮ್. ಗೋಸ್ತ್ರಿಯೋರುಪಸರ್ಜನಸ್ಯ — (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗೋಶಬ್ರೂಹ್ಮಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಏಚೆಇಕ್ ಹ್ರಸ್ವಾದೇಶೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೪೮) ಎಂದು ನಿಯಮಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಉಕಾರವೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಬರುವೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭ ||

! ಸಂಹಿತಾಶಿಃ !

ಯಾಭಿಃ ಶುಚೇಭಿರ್ವ್ಯಷಣಾ ಪರಾವೃಜಂ ಪ್ರಾಂಧಂ ಶ್ರೋಣಂ

ಚಕ್ಷುಸ ಏತನೇ ಕೃಥಃ |

ಯಾಭಿವರ್ತಿಕಾಂ ಗ್ರಸ್ತಿತಾಮುಂಚತಂ ತಾಭಿರೂ ಷು ಊ-

ತಿಭಿರಶ್ವಿನಾ ಗತಂ || ೮ ||

ಪವನಃ

ಯಾಭಿಃ | ಶಚೀಭಿಃ | ವೃಷಣಾ | ಪರಾಽವೃಜಂ | ಪ್ರ | ಅಂಧಂ | ಶ್ರೋಣಂ |

ಚಕ್ಷುಸೇ | ಏತನೇ | ಕೃಥಃ |

ಯಾಭಿಃ | ವರ್ತಿಕಾಂ | ಗ್ರಸ್ತಿತಾಂ | ಅಮುಂಚತಂ | ತಾಭಿಃ | ಊಂ ಇತಿ | ಸು |

ಊತಿಭಿಃ | ಅಶ್ವಿನಾ | ಆ | ಗತಂ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ವೃಷಣಾ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ತಿಕಾರಾವಶ್ಯಿನೌ ಯಾಭಿಃ ಶಚೀಭಿಃ ಕರ್ಮಭಿಃ ಪ್ರಜ್ಞಾಭಿವಾ
ಪರಾವೃಜಮೇತನ್ನಾಮಕಮ್ಯುಷಿಂ ಪಂಗುಂ ಸಂತಮಜಂಗುಮಕುರುತಂ | ತಥಾಂಧಂ ದೃಷ್ಟಿರಹಿತಂ
ಸಂತಮ್ಜಾಪ್ರಮ್ಯುಷಿಂ ಚಕ್ಷುಸೇ ಪ್ರಕಾಶಾಯ ಸಮ್ಯಕ್ ಚಕ್ಷುಷಾ ದರ್ಶನಾಯ ಯಾಭಿರೂತಿಭಿಃ ಪ್ರಕೃ-
ಥಃ ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಕುರುಥಃ | ಯಾಭಿಕ್ಶ ಶ್ರೋಣಂ ವಿಗುಣಜಾನುಕಮೇವ ಸಂತಮ್ಜುಷಿಮೇತವೇ ಗಂತುಂ
ಪ್ರಕೃಥಃ | ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಕೃತವಂಶಾ | ಅಪಿ ಚ ಯಾಭಿರೂತಿಭಿವರ್ತಿಕಾಂ ಚಟಕಸದೃಶಸ್ಯ ಪಕ್ಷಿಣಃ
ಸ್ತ್ರಿಯಂ ಗ್ರಸ್ತಿತಾಂ ವೃಕೇಣ ಗ್ರಸ್ತಾಮುಂಚತಂ | ವೃಕಾಸ್ಯಾನ್ನಿರ್ಮುಕ್ತಾಮಕುರುತಂ | ಯಾಶ್ಯ-
ಪಕ್ಷೇ ತು ವೃಕೇಣ ವಿವೃತಜ್ಯೋತಿಷ್ಯೇಣ ಸೂರ್ಯೇಣ ಯಾಭಿಗ್ರಸ್ತಾಂ ವರ್ತಿಕಾಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕಮಾವರ್ತ-
ಮಾನಾಮುಷಸಂ ತಸ್ಮಾದನೋಚಯತಮಿತಿ ಯೋಜ್ಯಂ | ತಾಭಿಃ ಸರ್ವಾಭಿರೂತಿಭಿರಸ್ಮಾನಸ್ಯಾಗಚ್ಛೇತಂ ||
ವೃಷಣಾ | ವೃಷ ಸೇಚನೇ | ಕನಿನ್ಯುವೃಷೀತ್ಯಾದಿನಾ ಕನಿನ್ | ಪರಾವೃಜಂ | ವೃಜೇ ವರ್ಜನೇ | ಪರಾ-
ವೃಣಕ್ರಿ ತಪಸಾ ಪಾಪಂ ವಿನಾಶಯತಿತಿ ಪರಾವೃಕ್ | ಕ್ರಿಶ್ವೇತಿ ಕ್ರಿಶ್ | ಕೃದುತೈರಪವಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ನಂ |
ಏತನೇ | ತುಮಥೇ ಸೇಸೇನಿತ್ಯೇತೇಸ್ತನೇಸ್ತೈತ್ಯಯಃ | ಕೃಥಃ | ದುಕ್ಯಾ ಕರಣೇ | ಬರುಲಂ
ಥಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವೃಷಣಾ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪುಂಸಿಕೊಡುವ | ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯಾಭಿಃ
ಶಚೀಭಿಃ—ಯಾವ ಸಹಾಯಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನಗಳಿಂದ | ಪರಾವೃಜಂ—(ಕುಂಟಿನಾಗಿದ್ದ) ಪರಾವೃಜ

ನೆಂಬ ಋಷಿಯನ್ನು (ನೇರವಾಗಿ ನಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದರೋ) | ಅಂಧಂ—ಕುರುಡನಾಗದ್ದ (ಮುಜ್ರಾಶ್ಚನನ್ನು) | ಚಕ್ಷುಸೇ—ಕಣ್ಣೆರೆದು ನೋಡುವಂತೆ | ಪ್ರಕೃಘೇ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರೋ, (ಮತ್ತು) | ಶ್ರೋಣಂ—(ಮಂದಿ ಮುಂದೆ) ಶ್ರೋಣನನ್ನು | ಏತವೇ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಡೆಯುವಂತೆ (ಮಾಡಿದರೋ) ಅಲ್ಲದೆ | ಯಾಘಿಃ—ಯಾವ ರಕ್ಷಣಾ ಸಹಾಯಗಳಿಂದ | ಗ್ರಸಿತಾಂ—(ತೋಳನಿಂದ) ಕಚ್ಚಿಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ | ವರ್ತಿಕಾಂ—ವರ್ತಿಕೆಯೆಂಬ ಹೆಣ್ಣು ಪಕ್ಷಿಯನ್ನು | ಅಮುಂಚಿತಂ—(ತೋಳನ ಬಾಯಿಂದ) ಬಿಡಿಸಿದರೋ | ತಾಘಿಃ ಊತಿಘಿಃ ಉ—ಆ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಸಹಾಯ ಕರ್ಮಗಳೊಡನೆ (ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ) | ಸು ಆ ಗತಂ—ಆವರದಿಂದ ಬನ್ನಿರಿ.

ಛಾಂದಸ

ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಿಕೊಡುವ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಯಾವ ಸಹಾಯಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಕುಂಟೆ ನಾಗಿದ್ದ ಪರಾವ್ರಜನೆಂಬ ಋಷಿಯನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ನಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದರೋ, ಕುರುಡನಾಗಿದ್ದ ಮುಜ್ರಾಶ್ಚನನ್ನು ಕಣ್ಣೆರೆದು ನೋಡುವಂತೆ ಮಾಡಿದರೋ ಮತ್ತು ಮಂದಿಮುಂದೆ ಶ್ರೋಣನನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದರೋ ಹಾಗೆಯೇ ತೋಳನು ಕಚ್ಚಿಕೊಂಡಿದ್ದ ವರ್ತಿಕಾ ಪಕ್ಷಿಯನ್ನು ಅದರ ಬಾಯಿನಿಂದ ಬಿಡಿಸಿದರೋ ಆ ಎಲ್ಲಾ ನಿಮ್ಮ ಸಹಾಯ ಕರ್ಮಗಳೊಡನೆಯೂ ಸಹ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ ಆದರದಿಂದ ಬನ್ನಿರಿ.

English Translation

Showerers (of benefits) with those aids by which you enabled (the lame) Paravrij (to walk), the blind (Rijraswa) to see, and (the cripple) Srona to go, and by which you set free the quail when seized (by a wolf) ; with those aids Aswins, come willingly hither.

ವಿಶೇಷವಿವರಣೆಗಳು

ಪರಾವ್ರಜಂ, ಅಂಧಂ, ಶ್ರೋಣಂ—ಪರಾವ್ರಜಂ ಏತನ್ನಾ ನುಕಮ್ನುಷಿಂ ಪಂಗುಂ ಸಂತಮಸಂಗುಮು-ಕುರುತೆಂ | ತಥಾ ಅಂಧಂ ದೃಷ್ಟಿರಹಿತೆಂ ಸಂತಮ್ನುಜ್ರಾಶ್ಚಮ್ನುಷಿಂ ಚಕ್ಷುಸೇ ಚಕ್ಷುಷಾ ದರ್ಶನಾಯು ಕೃತವತೌ | ಶ್ರೋಣಂ—ವಿಗುಣಜಾನುಕಂ ಋಷಿಂ ಏತವೇ ಗಂತುಂ ಕೃಘೇ | ಇದು ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆ. ಈ ವಿವರಣೆಯಂತೆ ಪರಾವ್ರಜ ಎಂಬ ಪದವು ಅಂಕಿತನಾಮವೆಂದೂ, ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರೆಂದೂ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸ್ಯಂದಸ್ಯಾಮಿಗಳು ಈ ಪದವನ್ನು ಅಂಕಿತನಾಮವೆಂದು ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಪರಾವ್ರಜಂ—ಪರಾವರ್ಜಿತಂ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಆಂಗ್ಲವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರರೂ ಅನುಸರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಸಾಯಣರು ಮಾಡಿರುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿಯೂ ಇದ್ದಾರೆ. Vedic Index ಎಂಬ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಈ ಪದವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಮಾಡಿರುವ ವಿವರಣೆಯು ಗಮನಾರ್ಹವಾದುದು. Paravrij is a term found in four passages of the Rig-Veda. (I-112-8; II 13-12; II-15-7; X-61-8) in all of which it refers to a person in a forlorn condition, while one of them also speaks of him as going south. Sayana's view that the word is a proper name is most unlikely, while grassmann's expla-

nation of it as cripple' is still less probable. Roth's interpretation of it as 'exile' seems clearly right in the passage.

(Vedic Index of names and subjects by Maedonell and Keith Vol. I P. 492-493)

ಸಾಯಣರು ಪರಾಪ್ತಜ, ಋಜ್ರಾಶ್ರ, ಶ್ರೋಣಿ ಎಂಬ ಮೂರು ಅಂಕಿತನಾಮಗಳೂ ಮೂವರು ಮುಷಿಗಳ ಪೆವರುಗಳೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅನ್ವಯಕ್ರಮದಲ್ಲೂ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸಾಯಣರಿಗೂ, ಸ್ಯುವಸ್ತಾಮಿಗಳಿಗೂ ಬಹಳ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. ಸ್ಯುವಸ್ತಾಮಿಗಳವರಣೆಯಂತೆ, ವೊದಲನೆಯದಾಗಿ ; ಅಶ್ರೇಣಿಹಾಸಮಾಚಿಕ್ಷ್ಮತೇ | ಘೋರೋ ನಾಮಾಗ್ನೇಃ ಪುತ್ರಃ | ತಸ್ಯ ಜ್ಯೇಷ್ಠಃ ಪುತ್ರಃ ಕುಷ್ಠೀ ಶ್ಯಾವನಣಃ ಗಮನಾಸಮುಖೋಣ ಬಭೂವ | ಸೋಽಶ್ರಿನೌ ತುಷ್ಪಾವ | ತಮಶ್ರಿನೌ ವಿಕೃತ್ಯ ಜಂಘಯೋರ್ಮುಘೈಶ್ಚಿರಿಸಿ ಭಿತ್ತಾ ಪುನಶ್ಚ ಸಂಧಾಯ ಗಮನಸಮರ್ಥಂ ಹಿರಣ್ಯತ್ವಚಿಂ ಚಿ ಪುನರುಜ್ಜೀವದಯಾಂಚಿಕ್ಷತುರಿತಿ | ಅಗ್ನಿಪುತ್ರನಾವ ಘೋರನೆಯುವನ ಜ್ಯೇಷ್ಠಪುತ್ರನು ಕುಸ್ಯರೋಗಗ್ರಸ್ತನಾಗಿ ಕಾಂಟನಾದುದರಿಂದ ನಡಿಯಲ ಸಮರ್ಥನಾದನು. ಆಗ ಅವನು ಅಶ್ರಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದನು. ಆಗ ಅಶ್ರಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅವನ ತೊಡೆಯನ್ನು ಸೀಳಿ ಮೇಲ್ವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಪುನಃ ಸೇರಿಸಿದರು. ಆಗ ಅವನಿಗೆ ಹಿರಣ್ಯಾರೂಪವಾದ ಚರ್ಮಪುಟಾಗಿ ನಡಿಯಲು ಸಮರ್ಥನಾದನು ಎಂಬ ಕಥೆಯಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿ, ಮು. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೪ ಮತ್ತು ೧-೧೧೭-೧೪ ನೇ ಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆಯೆಂದು ಆ ಮುಕ್ಯಗಳನ್ನೂ ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ತಥಾಪರಮಿತಹಾಸಮಾಚಿಕ್ಷ್ಮತೇ | ವಾರ್ಷಾಗಿರಃ ಋಜ್ರಾಶ್ರೀ ನಾಮ ರಾಜಾ | ತಮಶ್ರಿನೋಃ ಸ್ತುಭೂತಾ ಕಶಾ ವ್ಯಕೀ ಭೂತ್ಯಾ ಉಪತಸ್ಮಾ | ಸಃ ಕಾಂ ದಿವ್ಯೇನ ಚಿಕ್ಷುಷಾ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಅಹತ್ಯುಹನಿ ವಿಶಸ್ಯ ಮೇಷ-ಕತಂ ತಸ್ಮೈ ಅಹಾರಂ ಕಲ್ಪಯಾಂಚಿಕಾರ | ತತ್ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ತಸ್ಮೈ ಪಿತಾ ಚುಕೋಪ | ಸ ತಂ ಶಾವೇ-ನಾಂಧಂ ಚಿಕಾರ | ಅಥ ಮೃತೇ ವೃಷಾಗಿರಿ ಋಜ್ರಾಶ್ರಮಂಧಂ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ತಚ್ಚೈವಂ ತತ್ತುರಮುಪರು-ರುಧುಃ | ಶಾನ್ವಿಷ್ಯಮ್ಯು ಸಾ ವ್ಯಕೀ ಬಭಂಚೇ | ಭಗ್ನೇಷು ತತ್ತೈಷು ಪುನರಪ್ಯುಪರೋಧಮಾಶಂಕ-ಮಾನ ಋಜ್ರಾಶ್ರೋಽಶ್ರಿನೌ ತುಷ್ಪಾವ | ತಸ್ಮೈ ಆಶ್ರಾಗತ್ಯಾಶ್ರಿನೌ ಅಕ್ಷಿಣೇ ದಿದತುರಿತಿ | ವೃಷಾಗಿರನ ಪುತ್ರನಾದ ಋಜ್ರಾಶ್ರನೆಯ ದೊರೆಯುವುದು. ಅಶ್ರಿನೀ ದೇವತೆಗಳ ಕಶೆಯು ತೋಳನರೂಪದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಅವನನ್ನು ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿತು. ಆಗ ಅವನು ಅವರ ಸುಳಿವನ್ನು ತಿಳಿದು ಪ್ರತಿಧಿನವೂ ಅವಕ್ಕೆ ನೂರು ಕಾರಿಗಳನ್ನು ಆಹಾರವನ್ನಾಗಿ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಅವನ ತಂದೆಯು ತಿಳಿದು ಕೋಪಗೊಂಡು ಅವನನ್ನು ಕುರುಡನಾಗುವಂತೆ ಶಪಿಸಿದನು. ವೃಷಾಗಿರನ ಮರಣಾನಂತರ ಅವನ ಶತ್ರುಗಳು ಋಜ್ರಾಶ್ರವನ್ನು ಕುರುಡನೆಂದು ತಿಳಿದು ಅವನ ನಗರವನ್ನು ಮುತ್ತಿ ಇವನನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿದರು. ಆಗ ಆ ತೋಳನು ಅವರನ್ನು ಕಟ್ಟಿಗಿಂದಿ ದಿಡಿ ನಾಶಮಾಡಿತು. ಆವರೂ ಸಹ ಋಜ್ರಾಶ್ರನು ಪುನಃ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಮುತ್ತಿಗೆಯಾಗಬಹುದೆಂಬ ಭಯ ದಿಂದ ಅಶ್ರಿನೀ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕಾರಂತು ವಿನಿಯಿಟ್ಟನು. ಆಗ ಅವರು ವೇಗವಾಗಿ ಬಂದು ಇವನಿಗೆ ಕಣ್ಣನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು ಎಂದು ಕಥೆಯಿದೆ.

ಮುಜಾಶ್ವನು ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೂ ಪಾತ್ರನಾದನು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಇದೇ ಭಾಗದ ೧೦೦ನೇ ಸೂಕ್ತದ ೧೬ನೇ ಮುಕ್ತಿನ ವಿಲೇವಾರಿಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಮೂರನೆಯದಾಗಿ, ತಥಾಪರಮಿತಿಕಾಸಮಾಚಕ್ಷುತೇ | ನಾರ್ಷದಬಂಜುರ್ಬಧಿರೋ ಬಧೂವ | ಸೋಽಶ್ವಿನೌ ತುಷ್ಪಾವ | ತಸ್ಮೈ ಅಶ್ವಿನೌ ಶ್ರೋತ್ರಂ ದದತುರಿತಿ | ನಾರ್ಷದನೆಂಬ ಮುಷಿಯು ಕಿವುಡನಾದಾಗ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದನು. ಆಗ ಆನರು ಆವನಿಗೆ ಕಿವಿ ಕೇಳುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು ಎಂಬ ಕಥೆಯು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಧವಾಗಿ ಮೂರು ಕಥೆಗಳನ್ನು ಗುಣವಾಗಿ ಈ ಮುಕ್ತಿನ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದ ಪದಗಳನ್ನು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪರಾವೃಜಂ—ಅವಯವೈಃ ಪರಾವರ್ಜಿತಂ | ಮೃತಂ ಭಿನ್ನಜಂಘಂ ವಾ ಸಂತಂ ಘೋರಸ್ಯ ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ಪುತ್ರಂ ಅಂಧಂ ಚ ಮುಜಾಶ್ವಂ | ಶ್ರೋಣಂ ಬಧಿರಂ ಚ ನಾರ್ಷದಂ | ಚಿಕ್ಷುಸೇ-ದರ್ಶನಾಯ, ಏತನೇ ಗಮನಾಯ ಚ | ಸಾಕಾಂಕ್ಷ್ಯತ್ವಾ ಶ್ರವಣಾಯ ಚ ಇತಿ ವಾಕ್ಯೇಶೇಷಃ ಪೂರ್ವಾರ್ಧ ಸಹ ಯೋಗ್ಯತೆಯಾ ಏಷಾಂ ಸಂಬಂಧಃ | ಚಿಕ್ಷುಸೇ ಅಂಧಮ್ನು ಜಾಶ್ವಂ ಏತನೇ ಪರಾವೃಜಂ ಶ್ರವಣಾಯ ನಾರ್ಷದಂ | ಅಂಧನಾದ ಮುಜಾಶ್ವನನ್ನು ದೃಷ್ಟಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನನ್ನಾಗಿಯೂ, ಕುಂಟನಾದ ಘೋರಪುತ್ರನನ್ನು ನಡೆಯಲು ಸಮರ್ಥನಾಗುವಂತೆಯೂ, ಕಿವುಡನಾದ ನಾರ್ಷದನನ್ನು ಕಿವಿಕೇಳುವ ಯೋಗ್ಯತೆಯುಳ್ಳವನನ್ನಾಗಿಯೂ ಮಾಡಿವರಿಂದರ್ಥ.

ಯಾಭಿವರ್ತಿಕಾಂ ಗ್ರಿಸಿತಾಮುಂಚಿತಂ—ತೋಳನಿಂದ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿ ವರ್ತಿಕೆಯೆಂಬ ಪಕ್ಷಿಯನ್ನು ತೋಳನ ಬಾಯಿಯಿಂದ ಬಿಡಿಸಿದರು ಎಂಬ ಇನ್ನೊಂದು ಕಥೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಇದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಸ್ತಂಧವ್ಯಾಮಿಗಳು ಅತ್ರಾಪೀತಿಹಾಸಮಾಚಕ್ಷುತೇ | ವರ್ತಿಕಾನಾಮು ಚಿಟಕಜಾತಿಃ ಶೀಘ್ರಗತಿಃ ಶ್ರಮವರ್ಜಿತಾ ಚ | ಚವದ್ಯ ಇತ್ಯೇವ ಯಾ ಲೋಕೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ | ಅಸ್ಯಾ ಗಚ್ಚೆಂತ್ಯಾಃ ಸಮುದ್ರಮಧ್ಯೇಽಪಿ ಶಬ್ದಃ ಶ್ರಾಯತೇ ಇತಿ ನಾವಿಕಾ ಆಚಿಕ್ಷುತೇ | ತಾಂ ಶೀಘ್ರಗತಿತ್ವಾದ್ಯಷ್ಟಯಃ ಪ್ರೇಷಯಾಮಾಸುಃ | ತಾಂ ಗಚ್ಚೆಂತೀಂ ವ್ಯಕ್ತೇ ಜಗ್ರಹ | ಸಾಶ್ವಿನಾನಾಜುಹಾವ | ತಾಮತ್ಸಿನೌ ಮೋಚಿಯಾಂಚಿಕ್ತುತಿರಿತಿ | ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ವರ್ತಿಕೆಯೆಂಬ ಪಕ್ಷಿಯು ಅತ್ಯಂತ ವೇಗಗಾಮಿಯಾದುದು ಮತ್ತು ಶ್ರಮರಹಿತವಾದ ಸಂಚಾರವುಳ್ಳದ್ದು. ಅದು ಸಮುದ್ರಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಾರುತ್ತಿರುವಾಗಲೂ ಆದರ ಶಬ್ದವು ಕೇಳಿಸುತ್ತದೆಯೆಂದು ನಾವಿಕರು ಹೇಳುವರು. ಅದು ಅಷ್ಟು ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಯಾದುದರಿಂದ ಮುಷಿಗಳು ಅದನ್ನು ಒಂದುಸಲ ಕಾರ್ಯಾರ್ಥವಾಗಿ ಕಳುಹಿದರು. ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಅದನ್ನು ಒಂದು ಹೆಣ್ಣುತೋಳವು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿತು. ಆಗ ಆದು ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಕರೆದಾಗ ಆನರು ಬಂದು ಅದನ್ನು ತೋಳನ ಬಾಯಿಯಿಂದ ಬಿಡಿಸಿದರು. ಇದೇ ಕಥೆಯನ್ನು,

ಅಜೋಹವಿದೇಶ್ಚಿನಾ ವರ್ತಿಕಾ ವಾಮಾಸೋ ಯತ್ತೀಮಮುಂಚಿತಂ ವ್ಯಕಸ್ಯ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೬)

ಅಮುಂಚಿತಂ ವರ್ತಿಕಾಮಂತಸೋ ನಿಃಪ್ರತಿ ಜಂಘಾಂ ವಿಶ್ರಲಾಯಾ ಅಧತ್ತಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೮-೮)

ವ್ಯಕಸ್ಯ ಚಿದ್ವರ್ತಿಕಾಮಂತರಾಸ್ಯಾದ್ಯುವಂ ಕಚೀಭಿರ್ಗ್ರಿಸಿತಾಮುಂಚಿತಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೨೯-೧೩)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಸೂಚಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವ್ಯವಹಾರಾ—ವ್ಯವಹಾರೇ. ಧಾತು. ಕನಿನ್ಯೈವ್ಯಪಿ—(ಉ ಸೂ. ೧-೧೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಂಜೋಧನಪ್ರಥಮಾ ದ್ವಿವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರಾವೃಜಮ್—ವೃಜಿ ವರ್ಜನೇ. ಧಾತು. ಪರಾವೃಣಕ್ರಿ ತಸಸಾ ಪಾಪಂ ವಿನಾಶಯಂತೀತಿ ಪರಾವೃಕ್. (ತಪಸ್ವಿನ್ನಿಂದ ಪಾಪವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದು) ಕ್ರಿಸ್ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨೨೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ರಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ರಿಸಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಲೋಪ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದಂತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾವಚನಾಂತರೂಪ.

ಚಕ್ಷನೇ—ಚಕ್ಷಿ ಚಕ್ಷ್ಯಂತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಔಷಾದಿಕ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಕ್ಷನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿತ್ತಾರುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾತ್ಯಾದಿನಿಪತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆವ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿವಚನಾಂತರೂಪ.

ಏವೇನೇ—ಇನ್ ಗತೌ ಧಾತು. ತುಮರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತವೇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ತವೇನ್ ನಿತ್ತಾರುದರಿಂದ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆವ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೃನ್ನೇಜಂತೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏವಂತ ಗಾಮದರಿಂದ ಆವ್ಯಯ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕೈಥೇ—ಕೈತ್ಯಾ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಥಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಉ) ಲುಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಿಸ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಔದ್ವದ್ವಾವಿರುವುದರಿಂದ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಮುಂಚಿತಮ್—ಮುಚ್ಛಲ್ಯ ನೋಕ್ಷಣೇ ಧಾತು ತುದಾದಿ. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಸ್ಯ ಧಸ್ಯಥೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಾದೀಶ. ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ತಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕವಿಕರಣ. ಶೇಮುಚಾದೀನಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಪರಸರ್ವಣ. ಅಂಗೆ ಅಡಾಗಮ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ. ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆವ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಗ್ರಿಸಿತಾಮ್—ಗ್ರಿಸಿ ಅದನೇ ಧಾತು. ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಡಾಗಮ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಾಮ್.

ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕಃ

ಯಾಭಿ ಸಿಂಧುಂ ಮಧುಮಂತಮಸಶ್ಚತಂ ವಸಿಷ್ಠಂ ಯಾಭಿರಜ-
ರಾವಜಿನ್ವತಂ |

ಯಾಭಿಃ ಕುಶ್ಲಂ ಶ್ರುತರ್ಯಂ ನರ್ಯಮಾವತಂ ತಾಭಿರೂಷು
ಊತಿರಶ್ಚಿಭಿನಾ ಗತಂ || ೯ ||

| ಸದಶಾಶ್ಲೋಕಃ |

ಯಾಭಿಃ | ಸಿಂಧುಂ | ಮಧುಮಂತಂ | ಅಸಶ್ಚತಂ | ವಸಿಷ್ಠಂ | ಯಾಭಿಃ |
ಅಜರೌ | ಅಜಿನ್ವತಂ |

ಯಾಭಿ | ಕುಶ್ಲಂ | ಶ್ರುತರ್ಯಂ | ನರ್ಯಂ | ಅವತಂ | ತಾಭಿಃ | ಊಂ ಇತಿ |
ಸು | ಊತಿ | ಭಿಃ | ಅಶ್ಚಿನಾ | ಆ | ಗತಂ || ೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಶ್ಚಿನೌ ಸಿಂಧುಂ ಸ್ಯಂದನಶೀಲಾಂ ನದೀಂ ಮಧುಮಂತಂ ಮಧುಸದೃಶೇನೋದಿಕೇನ
ಪೂರ್ಣಾಂ ಯಾಭಿರೂತಿಭಿರಸಶ್ಚತಂ ಅಗಮಯತಂ | ಪಾನಾಹಯತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ ಅಜರೌ
ಜರಾರಹಿತಾವಶ್ಚಿನೌ ವಸಿಷ್ಠಮೃಷಿಂ ಯಾಭಿರೂತಿಭಿರಜಿನ್ವತಂ | ಅಪ್ರೀಣಯತಂ | ಯಾಭಿಶ್ಚ ಕುಶ್ಲಾದೀಂ-
ಸ್ತ್ರೀಸೃಷೀನಾವತಂ | ಅರಕ್ಷತಂ | ತಾಭಿಃ ಸರ್ವಾಭಿರೂತಿಭಿರಸ್ಮಾನಸಿ ಸುಷ್ಣಾಗಚ್ಛೈತಂ || ಮಧುಮಂತಂ |
ಮಧುಶಬ್ದಾದ್ವ್ಯಾನ್ವಿ ಮತುಷ್ | ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಯಃ | ಅಸಶ್ಚತಂ | ಸಶ್ಚತಿರ್ಗತಿಕರ್ಮಾ | ಅಸ್ಮಾದಂತೆ-
ರ್ಭಾವಿತ ಣ್ಯರ್ಥಾಽಲ್ಲುಜ್ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಶ್ಚಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ಚಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಮಧುಮಂತಂ—ಮಧುವಿಗೆ ಸಮಾನವಾಗಿ ಮಧುರೈವು
ಉದಕದಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾದ | ಸಿಂಧುಂ—ನದಿಯನ್ನು | ಯಾಭಿಃ—ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ | ಅಸಶ್ಚತಂ—ಪ್ರಸಹಿ
ಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದರೋ | ಅಜರೌ—ಜರಾರಹಿತರಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ಚಿನಿಗಳೇ, | ವಸಿಷ್ಠಂ—ವಸಿಷ್ಠನೆಂಬ ಮುನಿಯನ್ನು |

ಯಾಥಃ—ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ | ಅಜಿನ್ನತಂ—ಸಂತ್ಯಪ್ತಿಗೊಳಿಸಿದರೋ (ಮತ್ತು) | ಯಾಥಃ—ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ | ಕುಶ್ಲಂ—ಕುಶ್ಲನನ್ನೂ | ಶ್ರುತರ್ಯಂ—ಶ್ರುತರ್ಯನನ್ನೂ | ನರ್ಮಂ—ನರ್ಮನನ್ನೂ ; ಅವತೇ—ರಕ್ಷಿಸಿದರೋ | ತಾಥಃ ಊತಿಥಃ ಉ—ಆ ಎಲ್ಲಾ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ | ಸು ಆ ಗತೇ—ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಬನ್ನಿರಿ.

ಃಪಾರ್ಥ

ಜರಾರಹಿತರಾದ ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ, ಮಧುವಿನಂತೆ ಮೂಧುರೈವುಳ್ಳ ಉದಕದಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾದ ನದಿಯನ್ನು ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ಸಹಾಯಗಳಿಂದ ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದರೋ, ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ವಸಿಷ್ಠನನ್ನು ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸಿದರೋ ಮತ್ತು ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಕುಶ್ಲನನ್ನೂ ಶ್ರುತರ್ಯನನ್ನೂ ನರ್ಮನನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸಿದರೋ, ಆ ಎಲ್ಲಾ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಂದಿಗೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಬನ್ನಿರಿ.

English Translation

With those aids by which you caused the sweet stream to flow, by which you, who are exempt from decay, gratified Vasishtha, and by which you protected Kusta, Srutarya, and Naraya; with them, Aswins, come willingly hither.

ಃಪಾರ್ಥವಿಯುಗಳ :

ಮಧುಮಂತಂ ಸಿಂಧುಂ ಯಾಥಃ ಅಸಕ್ತತಂ—ನದಿಯನ್ನು ಮಧುವಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಮೂಧುರೈವುಳ್ಳ ಉದಕದಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದಿರಿ ಎಂಬ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಹಿಂದಿನ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅತ್ರೇತಿಹಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ | ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೋ ವಸಿಷ್ಠಂ ಜಿಘಾಂಸುಃ ಸರಸ್ವತೀಮಾಹೂಯೋವಾಚಿ | ಮತ್ಸಮೀಶಂ ವಸಿಷ್ಠಂ ಶೀಘ್ರಮಾನಯ ಇತಿ | ಸಾ ತಚ್ಚಿತ್ತಾ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಾದಪಿ ವಸಿಷ್ಠಾದಪಿ ಶಾಪಾರ್ಥ ಬಿಭೃತೀ ಕಿಂಚಿದಪ್ಯಪ್ರತಿವದ್ಯಮಾನಾ ಚಿಂತಾಕೃತಾ ವಿವರ್ಣಾ ಭದ್ರನ | ಅಭೈನಾಮೇವಂರೂಪಾಂ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಕೃಪಾಶೀಲತಯಾ ವಸಿಷ್ಠ ಉವಾಚ |

ರಕ್ಷಾತ್ಮಾನಂ ಸರಿಚ್ಚೈವೈ ವದ ಮಾಂ ಶೀಘ್ರಗಾಮಿನಿ |
ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ಶಪೇದ್ವಿ ತ್ವಾ ಮಾಕೃಣಾಸ್ತಂ ವಿಚಾರಣಾಂ ||

ಇತಿ |

ಒಂದು ಸಲ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ವಸಿಷ್ಠನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಬೇಕೆಂದಿಚ್ಚಿಸಿ ಸರಸ್ವತೀನದಿಯನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ತನ್ನಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬರಬೇಕೆಂದು ಅಜ್ಞೆಮಾಡಿದನು. ಆಗ ಸರಸ್ವತಿಯು ಅಜ್ಞೆಗೊಲ್ಲಂಘನೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಶಾಪಕೊಡುವನೆಂದೂ, ತನ್ನ ಹಿಂಸೆಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದರಿಂದ ವಸಿಷ್ಠನು ಶಾಪ ಕೊಡುವನೆಂದೂ ಇಬ್ಬರ ಶಾಪಕ್ಕೂ ಬೆದರಿ ಏನೂ ತಿಳಿಯದೆ ಯೋಚನೆಯಿಂದ ವಿವರ್ಣವಾದಳು. ಆಗ ಅವಳ ಅಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನರಿತು ದಯಾಶಾಲಿಯಾದ ವಸಿಷ್ಠನು ಅವಳನ್ನು ಕುರಿತು ಎಲೈ ನದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸರಸ್ವತಿಯೇ, ನನ್ನನ್ನು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅವನು ರಸಿಸಿರುವಾನು ಎಂದು. ಆಗ-

ಅಥ ತಂ ಸ್ಯಕೂಲೇ ಜಪಂತಂ ಸರಸ್ವತೀ ಮಹತಾ ಜಲೌಘೇನ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಾಶ್ರಮಂ ಪ್ರತ್ಯು-
ನಾಹ | ಊಢ್ಯ ಚ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಾಯ ನಿವೇದಯಾಮಾಸ | ನಿವೇದ್ಯ ಚ ಪ್ರಹರಣಾ-
ನ್ವೇಷಣವ್ಯಾಕುಲೇ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೇ ಕೃತಂ ಮಯಾ ಸ್ಯಕಾರ್ಯಮಿತಿ ಮನ್ಯಮಾನಾ ಬ್ರಹ್ಮ-
ಹತ್ಯಾಭಯಾತ್ ಸರಸ್ವತೀ ವಸಿಷ್ಠಂ ತತೋ ದೂರಮಪೋನಾಹ | ಅಥ ತತ್ ಜ್ಞಾತಾ
ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ಕ್ರುದ್ಯಃ ಸರಸ್ವತೀಂ ಶಶಾಪ ಶೋಣಿತಂ ವಹೇತಿ | ಸಾ ಶೋಣಿತಮುನಾಹ |

ಆಗ ಸರಸ್ವತಿಯು ತನ್ನ ದಹದಲ್ಲಿ ಜಪವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ವಸಿಷ್ಠನನ್ನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು
ಹೋಗಿ ಆ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದಳು. ಆಗ ಅವನು ವಸಿಷ್ಠನನ್ನು ಹೊಡೆಯುವ ಪ್ರಯತ್ನ
ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗಲೇ ಸರಸ್ವತಿಯು ತಾನು ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆಗೆ ಕಾರಣಳಾಗುವಳೆಂದು ಬೆದರಿ ವಸಿಷ್ಠನನ್ನು ಅಲ್ಲಿಂದ
ಬಹುದೂರಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೊರಟುಹೋದಳು. ಆಗ ಕ್ರುದ್ಧನಾದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಸರಸ್ವತಿಯು ಪ್ರವಾಹವೆಲ್ಲ ಪೂ-
ರಕ್ರಮಯವಾಗಲಿ ಎಂದು ಶಾಪಕೊಟ್ಟನು. ಆಗ ರಕ್ತದ ಪ್ರವಾಹವು ಹರಿಯಲು ಆರಂಭವಾಯಿತು.

ಅಥರ್ಷಯಕ್ಲ ದೇನಾಕ್ಲ ಗಂಧರ್ವಾಪ್ಸರಸ್ವಥಾ |

ಸರಸ್ವತೀಂ ತದಾ ದ್ಯಷ್ಟ್ವಾ ಬಭೂವುದುರ್ಬಿತಾ ಭೃಶಂ ||

ಜ್ಞಾತಾ ತದಪ್ಪಿನೌ ತಸ್ಯಾಶ್ರಂ ಶಾಪಮಪನಿನ್ಯತುಃ |

ತತಃ ಸರಸ್ವತೀ ಜಾತಾ ಪ್ರಸನ್ನಸಲಿಲಾ ಶಿವಾ ||

ಭಾರತೇ ತು ಯಿಷಯಃ ಶಾಪಾತ್ಸರಸ್ವತೀಂ ನೋಚಿಯಾಮಾಸು ರಿತ್ಯಾಹ್ಯಾನಂ | ತದಪ್ಪಿನೋಃ
ಪ್ರಸಾದೇನೇತೀ ವರ್ಣಯಿತವ್ಯಂ |

ಆಗ ಮುಷಿಗಳೂ ದೇವತೆಗಳೂ ಗಂಧರ್ವರೂ ಅಪ್ಸರಸ್ಸುಗಳೂ ಅಂತಹ ರಕ್ತದ ಹೊಳೆಯುಳ್ಳ ಸರಸ್ವತಿ
ಯನ್ನು ನೋಡಿ ದುಃಖಿತರಾದರು. ಅದನ್ನು ಅಪ್ಪಿನೀದೇವತೆಗಳು ನೋಡಿ ಅವಳ ಶಾಪವಿಮೋಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ-
ದರು. ಆಗ ಸರಸ್ವತಿಯು ಪ್ರವಾಹವು ಶುದ್ಧವಾದುದೂ ಪವಿತ್ರವಾದುದೂ ಆದ ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿರುವದಾಯಿತು
ಈ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದೆ. (ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಮುಷಿಗಳು ಸರಸ್ವತಿಯನ್ನು ಶಾಪಮುಕ್ತಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿನ-
ರೆಂದು ಹೇಳಿರುವ ಅಂಶವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಅಪ್ಪಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಮಾಡಿದವರು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಸ್ಥಂ-
ಭಾಮಿಗಳು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ).

ವಸಿಷ್ಠಂ ಯಾಘಃ ಅಜಿನೈಕಂ—ಅಪ್ಪಿನೀದೇವತೆಗಳು ವಸಿಷ್ಠನನ್ನು ತಮ್ಮ ಪಹಾಯಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿ
ಗೊಳಿಸಿದ ವಿಷಯ—ಅಥಾರಸರಮಿತಿಹಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ| ವಸಿಷ್ಠೋ ಹತೆಪುತ್ರಃ ಪುತ್ರಾರ್ಥೀ ಅಪ್ಪಿನಾವಿಯಾಜ|
ತಸ್ಯೈ ಅಪ್ಪಿನೌ ಪುತ್ರಂ ದದತುರಿತಿ | ಹತಪುತ್ರನಾದ ವಸಿಷ್ಠನು ಪುತ್ರೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಅಪ್ಪಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು
ದ್ವೇಷಿಸಿ ಯಾಗಮಾಡಿದಾಗ ಅವರು ತುಷ್ಟರಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ಪುತ್ರನನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ವಸಿಷ್ಠ
ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿಯೇ

ಅನಿಷ್ಠಂ ಧೀಷ್ವಶ್ಶಿನಾ ನ ಆಸು ಪ್ರಜಾವದ್ರೇತೋ ಅಹ್ರಯಂ ನೋ ಆಸ್ತು |

(ಮ. ಸಂ. ೭-೬೭.೬)

ಎಂಬ ಬಹುಶ್ಚಿನ್ದ ಹೇಳಿದೆಯೆಂದು ಅವನ್ನು ಉಪಹರಿಸಿದೆ.

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸಿಂಧುಮ್—ಸ್ಯಂದೂ ಪ್ರಸ್ತವಣೇ. ಧಾತು. ಸ್ಯಂದೇಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಧಕ್ತ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ, ದಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಉಪ್ರಕೃಯು.

ಮಧುವಂತಮ್— ಭೂಮನಿಂದಾ, ಪ್ರಶಂಸಾಸು ನಿತ್ಯಯೋಗೇತಿಶಾಯನೇ | ಸಂಸರ್ಗೇಸ್ತಿ ವಿವ— ಇವಿಯಾಂ ಭವಂತಿ ಮತುಪಾದಯಃ || ಎಂದು ತದಿಸ್ತಾಸ್ತೈ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೯೪) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮಧು ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಭೂಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ (ಬಹುತ್ವದಲ್ಲಿ) ಬರುತ್ತದೆ. ಮತುಪ ಪಿತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಸಕ್ತತಮ್— ಸಕ್ತಧಾತುವು ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಣಾತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವವಿತ್ಯರ್ಥಕವೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಲುಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ವೈತ್ತಾ- ಸ್ಥಿತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಜರೌ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ಜರಾ ಯಯೋಸೌ ಅಜರೌ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಜಿನ್ನತಮ್—ಜಿವಿ ಪ್ರೀಣನೇ ಧಾತು. ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನರೂಪ. ಯಾಭಿಃ ಎನು ಹಿಂದೆ ಯಚ್ಚೈಶ್ಚ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಮ ದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವತಮ್—ಅವ ರಕ್ತಣೇ. ಧಾತು. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನರೂಪ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಅಡಾಗಮದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೯ ||

-----:೦:-----

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಾಭಿವಿತ್ಪಲಾಂ ಧನಸಾಮಧರ್ವ್ಯಂ ಸಹಸ್ರಮಿಾಳ್ತ ಆಜಾವ-
ಜಿನ್ನತಂ |

ಯಾಭಿ^೧ವರ್ಶ^೨ಮಶ್ವ್ಯಂ^೩ ಪ್ರೇಣಿ^೪ಮಾನ^೫ತಂ^೬ ತಾಭಿ^೭ರೂ^೮ ಷು^೯ ಊ^{೧೦}ತಿ-
ಭಿ^{೧೧}ರಶ್ಶಿನಾ^{೧೨} ಗ^{೧೩}ತಂ^{೧೪} || ೧೦ ||

ಪದವಾಣಿಃ

ಯಾಭಿಃ | ವಿಶ್ವಲಾಂ | ಧನಸಾಂ | ಅಥವ್ಯಂ | ಸಹಸ್ರಂ ಮೀಳ್ವೇ | ಅಜೌ |
ಅಜಿನ್ನತಂ |

ಯಾಭಿಃ | ವಶಂ | ಅಶ್ಯಂ | ಪ್ರೇಣಿಂ | ಅವತಂ | ತಾಭಿಃ | ಊಂ ಇತಿ | ಸು |
ಊತಿಃ ಭಿಃ | ಅಶ್ಶಿನಾ | ಆ | ಗತಂ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ಶಿನಃ ಧನಸಾಂ ಧನಂ ಸಂಭಜಮಾನಾಮುಫವ್ಯಮಗಚ್ಚಂತೀಂ ಭಿನ್ನಜಂಘಾತ್ರೇನ ಗಂತುಮಸಮರ್ಥಾಂ | ಫರ್ವತಿಗರ್ತಿಕರ್ಮಾ | ವಿಶ್ವಲಾಮೇತತ್ಸಂಜ್ಞಾಮಗಸ್ಯ ಪುರೋಹಿತಸ್ಯ ಪೇಲಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನೀಂ | ಸಹಸ್ರಮೀಳ್ವೇ | ಮೀಳ್ವಮಿತಿ ಧನನಾಮು | ಬಹುಧನೋಪೇತ ಅಜೌ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಯಾಭಿರೂತಿಭಿರಜಿನ್ನತಂ | ಗಂತುಂ ಸಮರ್ಥಾಮಕುರುತಂ | ಏತಚ್ಚ ಚರಿತ್ರಂ ಹಿ ವೇರಿವಾಚ್ಛೇದಿ ಸರ್ಣಂ | ಋ. ೧-೧೦೬-೧೫ | ಇತ್ಯತ್ರ ವಿಸ್ವತ್ಯಯಿಷ್ಯತೇ | ಯಾಭಿಶ್ಚಾಶ್ಯಮಶ್ವಾಭ್ಯುಸ್ಯ ಪುತ್ರಂ ಪ್ರೇಣಿಂ ಸ್ತುತೇಃ ಪ್ರೇರಯಿತಾರಂ ವಶಮೇತತ್ಸಂಜ್ಞಮ್ನುಷಿಮಾವತಂ | ಅರಕ್ಷತಂ | ತಾಭಿಃ ಸರ್ವಾಭಿರೂತಿಭಿಃ ಸಹಾಸ್ಯಾನಶ್ಯಾಗಚ್ಚತಂ || ಪ್ರೇಣಿಂ | ಪ್ರೇಣ್ಯ ಗತಿಪ್ರೇರಣಶ್ಚೇಷಣೇಷು | ದೀನಾದಿಕ ಇಶ್ವತ್ಯಯಃ |

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಶ್ಶಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ಶಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಧನಸಾಂ—ಧನಾರ್ಥಿನಿಯೂ | ಅಥವ್ಯಂ—(ಆವರೆ) ಕಾಲು ಮುಂದಿರುವುದರಿಂದ ನಡೆಯಲಸಮರ್ಥಳೂ ಆದ | ವಿಶ್ವಲಾಂ—(ಪೇಲನ ಪತ್ನಿಯಾದ) ವಿಶ್ವಲೆಯನ್ನು | ಸಹಸ್ರಮೀಳ್ವೇ—ಪ್ರಭಾತವಾದ ಧನದಿಂದ ತುಂಬಿದ | ಅಜೌ—ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ | ಯಾಭಿಃ—ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ | ಅಜಿನ್ನತಂ—ನಡೆಯಲು ಸಮರ್ಥಳಾಗುವಂತಿಮಾಡಿರೋ (ಮತ್ತು) | ಯಾಭಿಃ—ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ಸಹಾಯಗಳಿಂದ | ಅಶ್ಯಂ—ಅಶ್ವನು ಪುತ್ರನೂ | ಪ್ರೇಣಿಂ—ಕೀರ್ತನಕಾರನೂ ಆದ | ವಶಂ—ವಶನೆಂಬ ಋಷಿಯನ್ನು | ಅವತಂ—ರಕ್ಷಿಸಿದಿರೋ | ತಾಭಿಃ ಊತಿಭಿಃ ಉ—ಆ ಎಲ್ಲ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಡನೆ ಯೂ (ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ) | ಸು ಆ ಗತಂ—ಆ ಸಮಾನದಿಂದ ಬನ್ನಿರಿ ||

। ಛಾಂದಸ್ ।

ಎದ್ದೆ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಧನಾರ್ಥಿನಿಯೂ ಆದರೆ ಕಾಲುಮುಂದಿರುವುದರಿಂದ ನಡೆಯಲಸಮರ್ಥಳೂ ಆದ ಪೀಲನಪತಿಯಾದ ವಿಶ್ವಲೆಯನ್ನು ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧನದಿಂದ ತುಂಬಿದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ನಡೆಯಲು ಸಮರ್ಥಳಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರೋ, ಮತ್ತು ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ಸಹಾಯಗಳಿಂದ ಅಶ್ವನ ಪುತ್ರನೂ, ಕೀರ್ತನಕಾರನೂ ಆದ ವಕನೇಬ ಋಷಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದರೋ ಆ ಎಲ್ಲಾ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಡನೆಯೂ ಸಹ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಬನ್ನಿರಿ

English Translation

With those aids by which you enabled the opulent Vispala, when she was unable to move, to go to the battle rich in a thousand spoils, and by which you protected the devout Vasa, the son of Anwa; with them, Aawins, come willingly hither.

। ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ।

ವಿಶ್ವಲಾಂ ಅಜಿನೃತಂ— ಅಶ್ರೇಣಿಹಾಸಮಾಚ್ಚಕ್ಷತೇ | ಅಗಸ್ಯಾಪುರೋಹಿತಃ ಐಲೋ ನಾಮ ರಾಜಾ ಬಭೂವ | ತಸ್ಯ ಸೇನಾಯಾಂ ಯೋಧ್ರೀ ವಿಶ್ವಲಾ ನಾಮ ಸ್ತ್ರೀ | ತಸ್ಯಾ ಅನ್ಯಾರ್ಥ ಧನಾರ್ಥಂ ಚ ಯುಧ್ಯಮಾನಾಯಾಃ ಶತ್ರುವೋ ಜಂಘಾನ್ ಚಿಚ್ಛಿದುಃ | ತಸ್ಯಾಸ್ತ್ರಿಸ್ನಾಂ ಜಂಘಾಂ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಪುರೋಹಿತೋಽಗಸ್ಯೋಽಶ್ರಿಸ್ತಿಸೌ ತುಷ್ಠಾವ | ತೌ ವಿಶ್ವಲಾಂ ಪ್ರತಿ ಜಗ್ಮತುಃ | ಅಗತ್ಯ ಚ ಸದ್ಯೋ ಲೋಹಮಯೀಂ ಜಂಘಾಂ ವಿಶ್ವಲಾಯಾಶ್ಚಕ್ರತುಃ | ತದೇವೇಹಾಪ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಐಕನೇಬ ದೊರೆಯ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಲೆಯೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಸ್ತ್ರೀಯೋಧಿಯಿದ್ದಳು. ಅನ್ನಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಧನಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಅವಳ ಮೊಣಕಾಲನ್ನು ಶತ್ರುಗಳ ಮುಂದರು. ಅದನ್ನು ತಿಳಿದು ರಾಜಪುರೋಹಿತನಾದ ಅಗತ್ಯನು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದನು | ಅವರು ಒಡನೆಯೇ ಬಂದು ಉಕ್ಕಿನ ಜಂಘೆವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು ವಿಶ್ವಲೆಯನ್ನು ನಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವಕಥೆ, ಈ ಕಥೆಯು ಕಕ್ಷೀವತ್ಯತವಾದ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಚರಿತ್ರಂ ಹಿ ವೇರಿವಾಚ್ಛೇದಿ ಪರ್ಣಮಾಜಾ ಪೀಲಸ್ಯ ಪರಿತಕ್ಯಾಯಾಂ |
ಸದ್ಯೋ ಜಂಘಾಮಾಯಿಸೀಂ ವಿಶ್ವಲಾಯೈ ಧನೇ ಹಿತೇ ಸರ್ತವೇ ಪ್ರತ್ಯಧತ್ತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೧೫)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಅಂಶವನ್ನು ಹೇಳಿವೆಯೆಂದು ಇದನ್ನೂ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಥವ್ಯಂ— ಫರ್ವತಿಗರ್ತಿಕರ್ಮಾಃ | ಛಿನ್ನಜಂಘತ್ಯಾದ್ಗಂ ತುಮಸಮರ್ಥಾಃ | ಫರ್ವತಿಯೆಂಬ ಪದವು ಗರ್ತಿಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿದೆ. ವಿಶ್ವಲೆಗೆ ಮೊಣಕಾಲು ಮುಂದುದರಿಂದ ನಡೆಯಲಾರದವಳಾದಳು ಎಂದರ್ಥ.

ಸಹಸ್ರಮೀಳ್ತೇ—ಸಹಸ್ರಮಿತಿ ಬಹುನಾಮ | ಬಹುನಿ ಧನಾನಿ ನಿಮಿತ್ತಭೂತಾನಿ ಯಸ್ಯ ಸಹಸ್ರಮೀಳ್ತಃ ಸಂಗ್ರಾಮಃ | ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧನವನ್ನು ದ್ವೀತಿಸಿ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಾದ್ದರಿಂದ ಸಹಸ್ರಮೀಳ್ತವೆಂಬ ಪದವು ಸಂಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಯಾಭಿಶ್ಚ ವಶಂ—ಆತ್ಮಾಪೀತಿಕಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ | ವಶೋನಾಮ ರಾಜಾ ಅಶ್ವಪ್ರಾಯಬಲಃ | ಸ ಹಸ್ತಿಬಲೈಃ ಶತ್ರುಭಿಃ ಪರಾಜೀಯಮಾನಃ ಸಾಹಾಯ್ಯಂ ಕರ್ತುಮಶ್ಚಿನೌ ಸ್ತುತ್ವಾಜುಹಾವ | ತಂ ಪ್ರತಿ ತಸ್ಮಿನ್ನೇನಾಹನಿ ಅಶ್ವಿನಾವಾಜಗ್ಮತುರಿತಿ | ಅಶ್ವಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ವಶನೆಂಬ ರಾಜನು ಆನೆಯಬಲವುಳ್ಳ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಪರಾಜಿತನಾದಾಗ ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಿ ಕರೆದನು. ಆಗ ಒಡನೆಯೇ ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳು ಬಂದು ಇವನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿವರು ಎಂದು ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಇದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವ,

ಏಕಸ್ಯಾ ವಸ್ತೋರಾವತಂ ರಣಾಯ ವಶಮಶ್ವಿನಾ ಸನಯೇ ಸಹಸ್ರಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೨೧)

ಎಂಬ ಬುಕ್ಕನ್ನೂ ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಶ್ವ್ಯಂ—ಅಶ್ವಾಖ್ಯಸ್ಯ ಪುತ್ರಂ | ಅಶ್ವನೆಂಬುವನ ಮಗನನ್ನು ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಅಶ್ವಸಮೂಹವಂತೆ—ಅಶ್ವಸಮೂಹವುಳ್ಳ ಎಂದರೆ ಅಶ್ವಸೈನ್ಯವುಳ್ಳ ವಶನನ್ನು ಎಂದು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವಶನು ಅಶ್ವನೆಂಬುವನ ಪುತ್ರನೆಂಬುದನ್ನು ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಮ.ಸಂ. ೮-೪೬ನೇ ಸೂಕ್ತದ ವ್ಯಷ್ಯವು ಅಶ್ವಪುತ್ರನಾದ ವಶನೆಂಬುದನ್ನು ಆ ಸೂಕ್ತದ ಭಾಷ್ಯದ ಪೀಠಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಇದೇ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಿರುವ ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ (೮-೬-೨-೨) ಹೇಳಿದೆ. ಬೃಹದ್ದೇವತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ

ವಶಾಯಾಶ್ವ್ಯಾಯ ಯಶ್ಚಾದಾತ್ ಕಾನೀತಸ್ಯ ಸೈಭುಶ್ಚವಾಃ |

(ಬೃ. ದೇ. ೬-೭೯)

ಎಂದು ಅಶ್ವಪುತ್ರನಾದ ವಶನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರಿಬ್ಬರ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಅಶ್ವಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದವನೂ ಅಶ್ವಪುತ್ರನೂ ಆದ ವಶನೆಂದು ಹೇಳಿದರೂ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು.

ಪ್ರೇಣಂ—ಪ್ರೀಣಾ ತರ್ಪಣೇ | ತರ್ಪಯಿತಾರಂ ಚ ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಹವಿರ್ಭಕ್ತ ದೇವಾನಾಂ | ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದಲೂ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದಲೂ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವವನು ಎಂದರ್ಥ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಧನಸಾಮ್—ಧನಂ ಸನೋತಿ ಇತಿ ಧನಸಾ. ತಾಂ ಪಣ ಸಂಭಕ್ತಾ, ಧಾತು. ಜನಸನುನಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿರ್ ಪೃತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ವಿಧ್ಯನೋರನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಾಂತಾದೇಶ. ಕೃಮುತ್ತರಪವಪ್ರಕೃತಿಪ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ಯಮ್—ಅಶ್ಯಮ್ ಅಪತ್ಯಂ. ಅಶ್ಯಮ್. ಛಂದಸಿಣಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಪತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇ-
ತಿಣಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪ್ರೇಣಿಮ್—ಪ್ರೇಣ್ಯ ಗತಿಪ್ರೇಣ್ಯೇಣೇಪು. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔದಾಹರಣವಾದ ಇಪತ್ಯಯ-
ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೧೦ ||

:೦:

ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕಃ

ಯಾಭಿಃ ಸುದಾನೂ ಔತಿಜಾಯ ವಣಿಜೇ ದೀರ್ಘಶ್ರವಸೇ ಮು-
ಧು ಕೋಶೋ ಅಕ್ಷರತ್ |

ಕಕ್ಷೀವಂತಂ ಸ್ತೋತಾರಂ ಯಾಭಿರಾವತಂ ತಾಭಿರೂ ಷು ಊ-
ತಿಭಿರಶ್ಚಿನಾ ಗತಂ || ೧೧ ||

ಪದಾಂತಃ

ಯಾಭಿಃ | ಸುದಾನೂ ಇತಿ ಸುಽ ದಾನೂ | ಔತಿಜಾಯ | ವಣಿಜೇ | ದೀರ್ಘ-
ಶ್ರವಸೇ | ಮಧು | ಕೋಶಃ | ಅಕ್ಷರತ್ |

ಕಕ್ಷೀವಂತಂ | ಸ್ತೋತಾರಂ | ಯಾಭಿಃ | ಆವತಂ | ತಾಭಿಃ | ಊಂ ಇತಿ |
ಷು | ಊತಿಽಭಿಃ | ಅಶ್ಚಿನಾ | ಆ | ಗತಂ || ೧೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಉಶಿಕ್ ಸಂಜ್ಞಾ ದೀರ್ಘತಮಸಃ ಪತ್ತೀ | ತಸ್ಯಾಃ ಪುತ್ರೋ ದೀರ್ಘಶ್ರವಾ ನಾಮ ಕೃಷ್ಣಿದೃಷಿರ-
ನಾವೃಷ್ಟ್ಯಾಂ ಜೀವನಾರ್ಥಮಕರೋದ್ಯಾಣಿಜ್ಯಂ | ಸ ಚ ವರ್ಷಣಾರ್ಥಮಶ್ವಿನೌ ತುಷ್ಟಾವಾ ತೌ ಚಾಶ್ವಿನೌ
ಮೇಘಂ ಪ್ರೇರಿತವಂತೌ | ಅಯಮಾರ್ಥಃ ಪೂರ್ವಾರ್ಥೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತೇ | ಹೇ ಸುದಾನೂ ಶೋಭನ-
ದಾನಾವಶ್ವಿನೌ | ಔಶಿಜಾಯೋಶಿಕ್ ಪುತ್ರಾಯ ವಣಿಜೇ ವಾಣಿಜ್ಯಂ ಕುರ್ವತೇ ದೀರ್ಘಶ್ರವಸ ಏತತ್ತಂ-
ಜ್ಞಾಯ ಬುಷವೇ ಯಾಭಿಯುಷ್ಣದೀಯಾಭಿರೂತಿಭಿರ್ಹೇತುಭೂತಾಭಿಃ ಕೋಶೋ ಮೇಘೋ
ಮಧು ಮಾಧುಯೋವೇತಂ ವೃಷ್ಟಿಜಲಮಕ್ಷರತ್ ಅಸಿಂಚತ್ | ಯುಷ್ಣತ್ಪ್ರಸಾದಾವೇಕ್ಷಿತಾ ವೃಷ್ಟಿ
ರ್ಜಾತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಸಿ ಜೋಶಿಜಃ ಪುತ್ರಂ ಸ್ತೋತಾರಂ ಕಕ್ಷೀವಂತಮೇತತ್ತಂಜ್ಞಮೃಷಿಂ ಯಾಭಿರೂತಿ-
ಭಿರಾವತಂ ಅಕ್ಷರತಂ ತಾಭಿಃ ಸರ್ವಾಭಿರೂತಿಭಿಃ ಸಹಾಸ್ಮಾನಸ್ಯಾಗಚ್ಛಂತಂ || ಕಕ್ಷೀವಂತಂ | ಕಕ್ಷ್ಯಾ
ರಜ್ಜು ರಶ್ಮ ಸ್ತಯೋ ಯುಕ್ತಃ ಕಕ್ಷೀನಾನ್ | ಅಸಂದೀವದಪ್ತೀವಚ್ಛಕ್ರೀವತ್ಕಕ್ಷೀವದಿತಿ ನಿಪಾತನಾನ್-
ತುಪೋ ವತ್ತ್ವಂ | ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ||

ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ

ಸುದಾನೂ—ಉದಾರವಾದ ದಾನಿಗಳಾದ | ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಔಶಿಜಾಯ—
ಉಶಿಕ್ ಎಂಬುವಳ ಪುತ್ರನೂ | ವಣಿಜೇ—ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಮಾಡುವವನೂ ಆದ | ದೀರ್ಘಶ್ರವಸೇ—ದೀರ್ಘ
ಶ್ರವಸ್ ಎಂಬ ಮುಷಿಗೆ | ಯಾಭಿಃ—ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ಸಹಾಯಗಳ ಕಾರಣದಿಂದ | ಕೋಶಃ—ಮೇಘವು | ಮಧು-
ಮಾಧುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು | ಅಕ್ಷರತ್—ಸುರಿಸಿತೋ | ಯಾಭಿಃ—ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ |
ಸ್ತೋತಾರಂ—ಕೀರ್ತನಕಾರನಾದ | ಕಕ್ಷೀವಂತಂ—ಕಕ್ಷೀವಂತನೆಂಬ ಮುಷಿಯನ್ನು | ಅವತಂ—ರಕ್ಷಿಸಿದರೋ |
ತಾಭಿಃ ಊತಿಭಿಃ ಉ—ಆ ಎಲ್ಲಾ ರಕ್ಷಣಾಸಹಾಯಗಳೊಡನೆಯೂ (ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ) | ಸು ಆ ಗತಂ—ಆದರದಿಂದ
ಬನ್ನಿರಿ.

ವಾಚಾರ್ಥ

ಉದಾರವಾದ ದಾನಿಗಳಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ, ಉಶಿಕ್ ಎಂಬುವಳ ಪುತ್ರನೂ, ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು
ಮಾಡುವವನೂ ಆದ ದೀರ್ಘಶ್ರವಸ್ ಎಂಬ ಮುಷಿಗೆ ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ಸಹಾಯಗಳ ಕಾರಣದಿಂದ ಮೇಘವು ಮಾಧುರ್ಯ
ದಿಂದಕೂಡಿದ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸಿತೋ, ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಕೀರ್ತನಕಾರನಾದ ಕಕ್ಷೀವಂತನೆಂಬ
ಮುಷಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದರೋ ಆ ಎಲ್ಲಾ ರಕ್ಷಣಾ ಸಹಾಯಗಳೊಡನೆಯೂ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ ಆದರದಿಂದ ಬನ್ನಿರಿ.

English Translation

With those aids by which, beautiful donors, the cloud (was made
to) shed its sweet (water), for the sake of the merchant Dirghasravas, the son
of Usij, and by which you protected the devout Kakshivat; with them,
Aswins, come willingly hither.'

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಔಶಿಜಾಯ ದೀರ್ಘಶ್ರವಣೇ ಮಧು ಕೋಶೋ ಅಕ್ಷರತ್—ಉಶಿಕ್ ಸಂಜ್ಞಾ ದೀರ್ಘತಮಸಃ ಪಕ್ಷೀ | ತಸ್ಯಾಃ ಪುತ್ರೋ ದೀರ್ಘಶ್ರವಾ ನಾಮ ಕೃಷ್ಣಿ ದ್ವಿಸಿರನಾವೃಷ್ಟ್ಯಾಂ ಜೀವನಾರ್ಥಮಕರೋ ದ್ಯಾಣಿಚ್ಯಂ | ಶ ಚ ವರ್ಷಣಾರ್ಥಮುತ್ತಿನೌ ತುಷ್ಯಾವ | ಉಶಿಕ್ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ದೀರ್ಘತಮಸ್ತಿನ ಪಕ್ಷಿಗೆ ದೀರ್ಘಶ್ರವಣ ಎಂಬ ಮಗನಿದ್ದನು. ಅವನು ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಷಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಒಂದುಸಲ ಅನಾವೃಷ್ಟಿಯ ದಿಸೆಯಿಂದ ಬೀವನಕ್ಕೆ ಶ್ರವನಾಗಿ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡತೊಡಗಿದನು. ಆಗ ವೃಷ್ಟ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಅತ್ತಿನೀ ದೀವತೆಗಳನ್ನು ಸುತ್ತಿಸಲು ಅವರು ಮೇಘದಿಂದ ಮಧುರವಾದ ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸಿದರು ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ಸಂವರ್ಧವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಕೋಶಃ—ಮೇಘನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ (೨-೨೧).

ಕಕ್ಷೀವಂತೆಂ—ಯಾಭಿಸ್ತಮಂತುಃ ಎಂದು ಇದೇ ಸೂಕ್ತದ ನಾಲ್ಕನೇ ಮಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಕ್ಷೀವಂತನ ವಿಷಯವನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ.
ಈ ಮಕ್ಕಿನ ಮತ್ತು

ಸೋಮಾನಂ ಸ್ವರಣಂ ಕೃಣುಹಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತೇ | ಕಕ್ಷೀವಂತೆಂ ಯ ಔಶಿಜಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮-೧)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಿನ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಕಕ್ಷೀವಂತನು ಉಶಿಕ್ ಎಂಬುವಳ ಮಗನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇವನು ದೀರ್ಘ ತಮಸ್ತೆಂಬ ಮುಷಿಯಿಂದ ಉಶಿಕ್ ಎಂಬುವಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದನು ಎಂದು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯ ಆಧಾರದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಂಗರಾಜಗೃಹೇ ಯುಕ್ತಾಂ ಉಶಿಜಂ ಪುತ್ರೇಕಾಮಯಾ |

ರಾಜ್ಞಾ ಚ ಪ್ರಹಿತಾಂ ದಾಸೀಂ ಭಕ್ತಾಂ ಮತ್ಯಾ ಮಹಾತಪಾಃ |

ಜನಯಾಮಾಸ ಚೋತ್ಯಾಯ ಕಕ್ಷೀವತ್ಸ್ರಮುಖಾನೃಷೀನ್ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೪-೨೪, ೨೫)

ಅಂಗರಾಜನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಇದ್ದ ಉಶಿಕ್—ಎಂಬುವಳನ್ನು ದೊರೆಯು (ರಾಣಿಯು ?) ಪುತ್ರೀಚ್ಛೆಯಿಂದ ದೀರ್ಘತಮಸ್ ಎಂಬ ಮುಷಿಯ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಇವಳು ಬಹಳ ಭಕ್ತಿಯುತಳಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ಸೇವೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವನು ತುಷ್ಯನಾಗಿ ಇವಳಲ್ಲಿ ಕಕ್ಷೀವತ್ಸ್ರಮುಖರಾದ ಮುಷಿಗಳನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನನಾದಿದನು ಎನ್ನು ಕಥೆಯು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಯುವಂ ನರಾ ಸ್ತುವತೇ ಪತ್ನಿಯಾಯ ಕಕ್ಷೀವತೇ ಅರದತಂ ಪುರಂಧಿಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೭)

ಕದ್ರಾಂ ನರಾ ಶಂಸ್ಯಂ ಪತ್ನಿಯೇಣ ಕಕ್ಷೀವತಾ ನಾಸತ್ಯಾ ಪರಿಷ್ವನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೬)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಳಿಂದ ಇವನು ಪೆಜ್ಜಿ ಸಂತತಿಯವನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಮದೆಚ್ಚಿತ್ತೇ ಕೃತನಾವತೋ ಅತ್ಯಾನ್ಯಕ್ಷೀವಂತ ಉದೆವ್ಯುಕ್ತಂತ ಪೆಜ್ಜಾಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೨೩-೪)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕನಲ್ಲಿ ಇವನ ನಂಕದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನರಾದವರೂ ಪೆಜ್ಜಿರೆಂದೇ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವುದಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ- ಇವೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಸಿಂಧೂ ನದಿಯ ದಡದಲ್ಲಿದ್ದ ಭಾವಯವ್ಯನ ಮಗನಾದ ಸ್ವನಯನು ತನಗೆ ಅತಿಪ್ರಭೂತವಾದ ಕೊಟ್ಟಿದಾಗಿ ದಾನವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಈ ದಾನವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭವೂ, ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಉಂಟಾದ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವೂ ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಕಥೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಧಿಗಮ್ಯ ಗುರೋರ್ವಿದ್ಯಾಂ ಗಚ್ಛೆನ್ ಸ್ವನಿಲಯಂ ಕಿಲ |
 ಕಕ್ಷೀವಾನಧ್ಯನಿ ಶ್ರಾಂತಃ ಸುಷ್ಪಾಪಾರಣ್ಯಗೋಚಿರಃ ||
 ತಂ ರಾಜಾ ಸ್ವನಯೋ ನಾಮ ಭಾವಯವ್ಯಸುತೋ ವ್ರಜನ್ |
 ಕ್ರೀಡಾರ್ಥಂ ಸಾನುಗೋಲ್ಪಪಶ್ಯತ್ ಸಭಾರ್ಯಃ ಸಪುರೋಹಿತಃ ||
 ಅಥೈನಂ ರೂಪಸಂಪನ್ನಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ದೇವಸುತೋಪಮಂ |
 ಕನ್ಯಾದಾನೇ ಮತಿಂ ಚಿತ್ರೇ ವರ್ಣಗೋತ್ರಾವಿರೋಧತಃ ||
 ಸಂಬೋಧ್ಯೈನಂ ಸ ಪಪ್ಪಚ್ಚೈ ವರ್ಣಗೋತ್ರಾದಿಕಂ ತತಃ |
 ರಾಜನ್ಯಾಂಗಿರಸೂಲ್ಪಸ್ತೀತಿ ಕುಮಾರಃ ಪ್ರತ್ಯೈವಾಚಿ ತಂ ||
 ಪುತ್ರೋಲ್ಪದಂ ದೀರ್ಘತಮಸ ಔಚಿಘ್ಯಸ್ಯ ಉಷೇರ್ವಸ |
 ಅಥಾಸ್ತೈ ಸ ದದೌ ಕನ್ಯಾ ದಶಾಭರಣಭೂಷಿತಾಃ ||
 ತಾವತಶ್ಚ ರಥಾಙ್ಗಾಶ್ಯವಾನ್ವೀಡ್ಯಂಗಾನ್ವೈ ಚಿತುರ್ಯುಜಃ |
 ವಧೂನಾಂ ವಾಹನಾರ್ಥಾಯ ಧನಕುಪ್ಯಮಜಾವಿಕಂ ||
 ನಿಷ್ಪಾಣಾಂ ವೃಷಭಾಣಾಂ ಚ ಶತಂ ಶತಮದಾತ್ಮನಃ |
 ಏತದುತ್ತರಸೂಕ್ತೇನ ಶತಮಿತ್ಯಾದಿನೋದಿತಂ ||
 ಶತಮಶ್ಯಾಙ್ಗತಂ ನಿಷ್ಪಾನ್ ರಥಾರ್ಥ ದಶ ವಧೂಮತಃ |
 ಚಿತುರ್ಯುಜೋ ಗನಾಂ ಚೈವ ಸಹಸ್ರಂ ಷಷ್ಠ್ಯಾಸಾಧಿಕಂ ||
 ಸ್ವನಯಾದ್ಯಾವಯವ್ಯಾದ್ಯಃ ಕಕ್ಷೀವಾನ್ಪ್ರತ್ಯಪದ್ಯತ |
 ಪ್ರತಿಗೃಹ್ಯ ಚ ತುಷ್ಪಾವ ಪ್ರಾತಃ ಸಿಪ್ತೇ ಶರಸ ಚ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೩-೧೪-೨೧೦)

ಗುರುವಿನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವಾದ ಮೇಲೆ ಕಕ್ಷೀವಂತನು ಮನೆಗೆ ಹಿಂತಿರುಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರಾಂತನಾಗಿ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಮಲಗಿ ನಿದ್ರಿಸಿದನು. ಆಗ ಭಾವಯವ್ಯ ಪುತ್ರನಾದ ಸ್ವನಯನೊಬ್ಬ ರಾಜನು ತನ್ನ ಪತ್ನೀಚ್ಛತ್ಯಾದಿವರಿವಾರಗಳೊಡನೆ ಕ್ರೀಡಾರ್ಥವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಾಗ ಅವನನ್ನು ನೋಡಿದನು.

ಅವನ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ ಸಂತೋಷಗೊಂಡು ವರ್ಣ ಮತ್ತು ಗೋತ್ರಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಏನೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ದಿದ್ದರೆ ಅವನಿಗೆ ತನ್ನ ಮಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ವಿವಾಹವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸಿ ಅವನ ವಂಶಾದಿಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ಕೇಳಿದನು. ಆಗ ಕಕ್ಷೀವಂಶನು ತಾನು ಅಂಗಿರಸ್ಸಿನ ವಂಶದವನೆಂದೂ ಉಚ್ಛ್ರಾಂತನಾದ ದೀರ್ಘತಮಸ್ತೇಬ ಮುಷಿಯ ಮಗನೆಂದೂ ಹೇಳಿದೊಡನೆಯೇ ಸ್ವನಯನು ಅವನಿಗೆ ಅಲಂಕೃತರಾದ ಹತ್ತು ಕನ್ಯೆಯರನ್ನು ದಾನಮಾಡಿದನು. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಅಶ್ವಗಳನ್ನೂ ರಥಗಳನ್ನೂ ಧನವನ್ನೂ ಅಜಾದಿ ಸಂಪತ್ತುಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ದಾನಮಾಡಿದನು. ಈ ವಿಷಯವು ಸುಕೃಂಹಿತೆಯ

ಅಮಂದಾಸ್ತೋಮಾಸ್ತು ಧರೇ ತುನೀಷಾ ಸಿಂಧಾವಧಿ ಕ್ಷಿಯತೋ ಭಾವ್ಯಸ್ಯ |
ಯೋ ಮೇ ಸಹಸ್ರಮಮಿಮೀತ ಸವಾನತೋರ್ತೋ ರಾಜಾ ಶ್ರವ ಇಚ್ಛಮಾನಃ ||
ತತಂ ರಾಕ್ಷೋ ನಾಥಮಾನಸ್ಯ ನಿಷ್ಕಾಙ್ಗತಮಶ್ವಾಸ್ತ್ರಯಶಾಸ್ತ್ರದ್ಯು ಆದಂ |
ತತಂ ಕಕ್ಷೀವಾ ಅಸುರಸ್ಯ ಗೋನಾಂ ದಿವಿ ಶ್ರವೋಽಬರಸಾ ತತಾನ |

(ಋ. ಸಂ. ೧.೧೨೬-೧,೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸುಕೃಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಸುಕೃಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇವನು ಪ್ರಾಜ್ಞನೂ, ಪೂಜ್ಯನೂ ಆದ ಮುಷಿಯೆಂದು ಇವನನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ.

ಅಹಂ ಮನುರಥವಂ ಸೂರೈಶ್ಚಾಹಂ ಕಕ್ಷೀವಾ ಋಷಿರಸ್ಮಿ ವಿಶ್ವಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೨೬-೧)

ಅಯಂ ಕಕ್ಷೀವತೋ ಮಹೋ ವಿ ವೋ ಮದೀ ಮತಿಂ ವಿಶ್ರಸ್ಯ ವರ್ಧಯದ್ವಿವಕ್ಷಸೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೨೫-೧೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸುಕೃಗಳಲ್ಲಿಯೂ,

ವಿಶಾಭಿರ್ವಾಶ್ವಿನೋಃ ಕಕ್ಷೀವಾಸ್ತ್ರಿಯಂ ಧಾನೋಷಾಗಚ್ಛೇತೈ ಪರಮಂ ಲೋಕಮಿವಚಯತ್ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೨೧)

ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೦-೧ ರಿಂದ ವರೆಗಿನ ಈ ಸುಕೃಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿಕೊಂಡು ಕಕ್ಷೀವಂಶನು ಅತ್ತಿನೀ ದೇವತೆಗಳ ನಿವಾಸಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಸೇರಿ ಅವರಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತನಾಗಿ ಇನ್ನೂ ಉತ್ತಮವಾದ ಲೋಕವನ್ನು ಸೇರಿದನು ಎಂದು ಐತರೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ,

ಕಕ್ಷೀವಂತಂ ಯ ಔಶಿಜಃ | ಯೋ ದೇವಾನ್ಯೋಽಮೀವಹಾ ವಸುವಿತ್ತುಪ್ಪಿವರ್ಧನಃ | ಸ ನಃ

ಸಿವೆಕ್ತು ಯಸ್ತುರಃ | (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮-೧,೨ ಮತ್ತು ಶ. ಬ್ರಾ. ೨-೩-೪-೩೫)

ಫುಟ್ಟಿಮಂಶನೂ, ಶತ್ರುನಾಶಕನೂ, ಧನದಾತನೂ, ಸಂಪದ್ವರ್ಧಕನೂ ಉಚಿತೆಯ ಪುತ್ರನೂ ಆದ ಕಕ್ಷೀವಂತನು ನಮ್ಮೊಂದಿಗಿರಲಿ ಎಂದು ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಕಕ್ಷೀವಂತನು ಶ್ರೀಷ್ವವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೆಂದು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಕೆಲವು ಅಂಗ್ಲವಿಮರ್ಶಕಾರರು ಇವನನ್ನು ಕ್ಷತ್ರಿಯನೆಂದೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವೆಂದೂ ತಮಗೆ ತೋರಿದ ಆಧಾರಗಳಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸುದಾನೂ—ಶೋಭನಂ ದಾನು ದಾನಂ ಯಯೋಸ್ತೌ ಸುದಾನೂ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಔಶಿಜಾಯೆ—ಉಶಿಜಃ ಅಪತ್ಯಂ ಪುನಾನ್ ಔಶಿಜಃ | ತಸ್ಯಾಪತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತದ್ವಿತ್ಯೇಷ್ಟಜಾಮಾದೀಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀವಕವಚನಾಂತರೂಪ

ಅಕ್ಷರತ್—ಕ್ಷರ ಸಂಚಲನೇ ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಕವಚನರೂಪ. ಯದ್ವ್ಯಕ್ತಾ-ನ್ವಿತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯಕ್ತೇಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆಮ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕಕ್ಷೀವಂತಮ್—ಕಕ್ಷ್ಯಾ ರಜ್ಜುರತ್ಯಸ್ಯ (ಅತ್ಯದ ಹಗ್ಗ=ಕಡಿವಾಣ) ತದಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಯಾ ಯುಕ್ತಃ ಕಕ್ಷೀವಾನ್. ಆಸಂದೀಕ್ಷದಸ್ಯೀವಚ್ಚಕ್ರೀವತ್ ಕಕ್ಷೀವತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೨) ಎಂದು ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಮತುಪಿಗೆ ವತ್ಯ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಕಕ್ಷೀವತ್ ಶಬ್ದ. ಮತುಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಮ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾವಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸೋತಾರಮ್—ಪ್ಯೂಷ್ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತ್ಯಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಭೋಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಅವ್ ಪರವಾದಾಗ ಆಪ್ ತ್ಯನ್ ತ್ಯಚ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ನೊದಲು ಋತೋಜಾಸ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗುಣ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. || ೧೧ ||

:0:

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಾಭೀ ರಸಾಂ ಕ್ಷೋದಸೋಡ್ಧಃ ಪಿಸ್ತನ್ಮಧುರನಶ್ವಂ ಯಾಭೀ

ರಥಮಾವತಂ ಜಿಷೇ |

ಯಾಭಿಸ್ತೈಶೋಕ ಉಸ್ರಿಯಾ ಉದಾಜತ ತಾಭಿರಾ ಷು ಊ-

ತಿಭಿರಶ್ವಿನಾ ಗತಂ || ೧೨ ||

ರಥಾಃ

ಯಾಭಿಃ | ರಸಾಂ | ಕ್ಷೋದಸಾ | ಉದ್ಭಿಃ | ಪಿಪಿನ್ನಭಿಃ | ಅನಶ್ಚಂ | ಯಾಭಿಃ |
 ರಥಂ | ಆವತಂ | ಜಿಷೇ |

ಯಾಭಿಃ | ತ್ರಿಽ ತೋಕಃ | ಉಸ್ತ್ರಿಯಾಃ | ಉತ್ ೫ ಆಜತ | ತಾಭಿಃ | ಊಂ ಇತಿ |
 ಸು | ಊತಿ ೫ ಭಿಃ | ಅತ್ತಿನಾ | ಆ | ಗತಂ || ೧೨ ||

ರಸಾ ನದೀ ಭವತಿ ರಸತೇಃ ಶಬ್ದಕರ್ಮಣ ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ನಿ. ೧೧-೨೫ | ಹೇ ಅತ್ತಿನಾ ಯಾಭಿ-
 ರೂತಿಭಿಃತುಫೂತಾಭಿಃ ರಸಾಂ ನದೀಮನಾವೃಷ್ಟ್ಯಾ ಜಲರಹಿತಾಂ ಕ್ಷೋದಸಾ ಕೂಲಾನಿ ಸಂಪಿಂಷ-
 ತೋದ್ಭಿಃ ಉದಕೇನ ಪಿಪಿನ್ನಭಿಃ ಯುವಾಂ ಪೂರಿತವಂಶ್ | ತಥಾನಶ್ಚಮತ್ಪ್ರವಿಯುಕ್ತಮಾ-
 ತ್ವೀಯಂ ರಥಂ ಜಿಷೇ ಜೇತುಂ ಯಾಭಿರೂತಿಭಿರಾವತಂ ಅಗಮಯತಂ | ಅಪಿ ಚ ಯಾಭಿರೂತಿಭಿಃ
 ಕಣ್ವಪುತ್ರಸ್ತ್ರೀಶೋಕ ಋಷಿಸುಕ್ರಿಯಾ ಅಪಹೃತಾ ಗಾ ಉದಾಜತ ಉದಗಮಯತ್ ಅಸುರಸಕಾ-
 ಶಾಲ್ವೇಭೀ | ತಾಭಿಃ ಸರ್ವಾಭಿರೂತಿಭಿಃ ಸಹಾಸ್ಮಾನಸ್ಯಾಗಚ್ಛೇತಂ || ಕ್ಷೋದಸಾ | ಕ್ಷುದಿರ್ ಸಂಪೇಷಣೇ |
 ಔಷಾದಿಕೋಽಸುನ್ | ಉದ್ಭಿಃ | ತ್ವೇತೀಯೈಕವಚನಸ್ಯ ಸುಪಾಂ ಸುಪೋ ಭವಂತೀತಿಶತಮಾದೇಶಃ | ಪದ್ವನ್ನಿ-
 ತ್ಯಾದಿನೋದಕಶಬ್ದಸ್ಯೋದನ್ ಭಾವಃ | ಭಸಂಜ್ಞಾ ಯಾಮಲೋಲ್ಲೋಽನ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪಃ | ಪಿಪಿ-
 ನ್ನಭಿಃ | ಪಿವಿ ಸೇಚನೇ | ಇದಿತ್ಯಾನ್ಯಮ್ | ಜಿಷೇ | ಜಿ ಜಯೇ | ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಿತಿ ಕ್ಷೇಪ್ರತ್ಯ-
 ಯಃ | ಉದಾಜತ | ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ ||

| ೨೩೫ವರ್ಧ |

ಅತ್ತಿನಾ—ಎಲ್ಲೆ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯಾಭಿಃ - ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ | ರಸಾಂ—(ಅನಾವೃಷ್ಟಿ
 ಯಿಂದ ಜಲರಹಿತವಾದ) ನದಿಯನ್ನು | ಕ್ಷೋದಸಾ— ದಡಗಳಿಗೆ ಬಡಿಯತಕ್ಕ (ದಡಗಳನ್ನು ಕೊರೆಯತಕ್ಕ) |
 ಉದ್ಭಿಃ— ನೀರಿನಿಂದ | ಪಿಪಿನ್ನಭಿಃ— ತುಂಬಿದಿರೋ (ಹಾಗೆಯೇ) | ಅನಶ್ಚಂ— ಈಮರೆಯುಲ್ಲದಿರುವುದಾದರೂ
 ರಥಂ— ರಥವನ್ನು | ಜಿಷೇ— ಜಯಕ್ಕಾಗಿ | ಯಾಭಿಃ— ಯಾವ ರಕ್ಷಣಾಸಹಾಯಗಳಿಂದ | ಆವತಂ—
 ಓಡುವಂತೆನಾದಿರೋ ನುತ್ತು | ಯಾಭಿಃ— ಯಾವರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ | ತ್ರಿ ಶೋಕಃ— ತ್ರಿಶೋಕನೆಂಬ ಮುಷಿಯು |
 ಉಸ್ತ್ರಿಯಾಃ— (ಅಸುರರಿಂದ) ಅಪಹೃತಗಳಾದ ಗೋವುಗಳನ್ನು | ಉದಾಜತ— (ಅಸುರರಿಂದ) ಪುನಃ ಹಿಂತಿರುಗಿ
 ಪಡೆದನೋ | ತಾಭಿಃ ಊತಿಭಿಃ ಉ— ಆ ಎಲ್ಲಾ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಡನೆಯೂ (ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ) | ಸು ಆ ಗತಂ—
 ಆವರಿದಿವೆ ಬನ್ನಿರಿ |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಅನಾವೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಜಲರಹಿತವಾದ ನದಿಯನ್ನು ನಡಗಳನ್ನು ಕೊರೆಯತಕ್ಕ ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿದರೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಕುದುರೆಯಿಲ್ಲದವುದಾದರೂ ಸಹ ರಥವನ್ನು ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣಾಸಹಾಯಗಳಿಂದ ಜಯಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ಓಡುವಂತೆ ಮಾಡಿದರೋ ಮತ್ತು ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ತ್ರಿಶೋಕನೆಂಬ ಮುಷಿಯ ಅಸುರರಿಂದ ಅಪಹೃತವಾದ ತನ್ನ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅವರಿಂದ ಪುನಃ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಪಡೆದನೋ, ಆ ಎಲ್ಲಾ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಡನೆಯೂ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ ಆದರದಿಂದ ಬನ್ನಿರಿ.

English Translation

With those aids by which you filled the (dry) river-bed with water, by which you drove the chariot without horses, to victory, and by which Trisoka recovered his (stolen) cattle; with them, Aswins, come willingly hither.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಯಾಭಿಃ ರಸಾಂ ಕ್ಷೋಭಸೋದ್ಯಃ ಪಿಪಿನ್ನಥುಃ—ಜಲರಹಿತವಾದ ದೇವನದಿಯನ್ನು ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿದರೆಂದು ಒಂದು ಕಥೆ. ಅತ್ರೇತಿಹಾಸಮಾಜ್ಞತೇ | ಪಣಿಭಿರಸುರೈರಪಜ್ಜಿಯಮಾಣಾಃ ಗಾ ಅನು-
ಗಚ್ಛಂತಃ ದೇವಗೋಪಾಲಾ ರಸಾಂ ನಾಮಾಂತರಿಕ್ಷನದೀಮಗಾಧೋದಕಾಂ ನೋತ್ತರಿತೆಂ ಶೇಕುಃ | ತದ್‌ಜ್ಞಾತ್ವಾ ದೇವಾಃ ಸಂಕ್ರುದ್ವಾಃ ರಸಾಂ ಶೇಪುಃ ನಿರುದಕಾ ಭವೇತಿ | ಸಾ ಪ್ರತ್ಯಾನೀತಾಸು ಗೋಷು ಅತ್ತಿನೌ ಪರಿಚಚಾರ | ತಾಮತ್ತಿನೌ ಗತ್ವಾ ಪುನರಗಾಧೋದಕಾಂ ಚಿಕ್ರತುರಿತಿ | ಪಣಿಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸರ ಗುವು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋದಾಗ ದೇವಗೋಪಾಲಕರು ಆ ಮಾರ್ಗವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಅಸುರರನ್ನು ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋದಾಗ ಅಗಾಧವಾದ ನೀರುಳ್ಳ ರಸಾಯಿಂಬಿ ಅಂತರಿಕ್ಷವಾದ ನದಿಯು ಅಡ್ಡಲಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಅದನ್ನು ದಾಟಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಅವರು ಅದನ್ನು ಒಣಗಿಹೋಗಲೆಂದು ತಪಿಸಿದರು. ಒಡನೆಯೇ ನೀರೆಲ್ಲಾ ಇಂಗಿಹೋಯಿತು. ಪುನಃ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆಟ್ಟುಕೊಂಡು ಹೋದನಂತರ ರಸೆಯೆಂಬ ಅತ್ತಿನೀ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆರಾಧಿಸಲು ಅವರು ಸಮೃದ್ಧಿಯಾಗಿ ನೀರನ್ನು ತುಂಬಿದರು ಎಂದು ಕಥೆಯನ್ನು ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯು ಕೊಂಚ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿದೆ. ರಸಾ ನದೀ ಭವತಿ ರಸತೇಃಶಬ್ದಕರ್ಮಣಃ (ನಿ. ೧೧-೨೮) ಶಬ್ದವನ್ನುಂಟುಮಾಡು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ರಸ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ರಸಾ ಎಂದಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ದಹರಿಸಿ ರಸಾಂ ಅನಾವೃಷ್ಟ್ಯಾ ಜಲರಹಿತಾಂ ಅನಾವೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಇಂಗಿಹೋದ ನೀರುಳ್ಳ ಎಂದು ಜಲರಹಿತಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಕಾರಣವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ಉದಹರಿಸಿರುವ ಕಥೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿಲ್ಲ.

ರಸಾಂ—ರಸಾ ಎಂಬುದು ನದಿಯ ಹೆಸರಿಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ,

ಸಿಂಧುರ್ಹ ವಾಂ ರಸಯಾ ಸಿಂಚಿದತ್ಯಾನ್ಯೈಣಾ ವಯೋಽರೂಷಾಸಃ ಪರಿ ಗೃನ್.

(ಋ. ಸಂ. ೪-೪೨-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ರಸನಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗಿ ರಸವುಳ್ಳ ನದಿಯಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರೆ—
 ಕಾನ್ಯೇಹಿತಃ ಕಾ ಪರಿತಕ್ಯಾ ಸೀತ್ಲೈಃ ರಸಾಯಾ ಅತರಃ ಪಯಾಂಸಿ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೦೮-೧)

ತೃಷ್ಣಾಮಯಾ ಪ್ರಥಮಂ ಯಾತನೇ ಸಜೂಃ ಸುಸಕ್ಯಾ ರಸಯಾ ಶ್ಲೇಷ್ಯಾ ತ್ಯಾ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೨೫-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಕಿತನಾಮವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ವಾಯವ್ಯದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದ ನದಿಯೆಂದು ವಿಸರ್ಜನಕಾರರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟವಾರೇ. (cf, J. A. O. S. XIX 100 Seq.)-

ಕ್ಷೋದಸಾ—ಕೂಲಾನಿ ಸಂಪಿಸತಾಃ ಉದ್ಯಃ—ಉದಕೇನ ಎಂದರೆ ದಡಗಳನ್ನು ಕೊರೆಯತಕ್ಕ ನೀರಿನಿಂದ ಎಂದು ಸಾಯಾರೂಃ ; ಕ್ಷೋದ ಇತ್ಯುದಕನಾಮ | ತೃತೀಯಾನಿರ್ದೇಶಾಚ್ಚ ರಹಿತಾಮಿತಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷಃ | ಕ್ಷೋದ ಕಬ್ಬವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತ್ಯಂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉದಕದಿಂದ ರಹಿತವಾದ ಎಂದರೆ ಇಂಗಿಹೋದ ನೀರುಳ್ಳ ಎಂದರ್ಥವೆಂದು ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅನಶ್ಚಂ ರಥಂ ಜಿಷೇ ಆವತಂ—ಅಶ್ವರಹಿತವಾದ ತಮ್ಮ ರಥಗಳಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳಗಭಿಮುಖವಾಗಿ ಓಡಿಸಿದರು ಎಂದು ಅವರ ಚಮತ್ಕಾರವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅಶ್ವಿನೋರಸಂ ರಥಮನಶ್ಚಂ ವಾಜಿನೀವತೋಃ | ತೇನಾಹಂ ಭೂರಿ ಚಾಕಂ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧೦೨೦-೧೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳ ರಥವು ಅಶ್ವರಹಿತವಾದುದೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ರಥವನ್ನು ಓಡಿಸಿದರೆಂದು ಅವರನ್ನು ಶ್ಲಾಘಿಸಿದೆ.

ಯಾಭಿಃ ತ್ರಿಶೋಕಃ—ಆತ್ಮಾಸೀತಿಹಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ | ತ್ರಿಶೋಕೋ ನಾಮ ರಾಜರ್ಷಿಃ ಆತ್ಮೀಯಾಭಿಃ ಗೋಭಿಸ್ತಥ ಸ್ವರ್ಗಂ ಗಚ್ಛೇಯಮಿತಿ ಕಾಮಯಮಾನೋಶ್ವಿನೌ ತುಷ್ಪಾವ | ತಸ್ಯಾಗತ್ಯಾಶ್ವಿನೌ ಸ್ವರ್ಗಂ ಗಾಃ ನಿಷ್ಯತೇರಿತಿ | ತ್ರಿಶೋಕನೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯು ತನ್ನ ಗೋವುಗಳೊಡನೆಲ್ಲಾ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗ ಬೇಕೆಂದಿಚ್ಛಿಸಿ ತನಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾಗ ಅವರು ಇವನಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದರೆಂಬ ಕಥೆಯನ್ನು ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಕಣ್ವಪುತ್ರಃ ತ್ರಿಶೋಕಃ ಅಪಹೃತಾಃ ಗಾಃ ಅಸುರಸಕ್ತಾಶಾ ತೇಭೇ | ಅಸುರರು ಅಪಹರಿಸಿದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಪುನಃ ತ್ರಿಶೋಕನಿಗೆ ಸೇರಿಸುವಂತೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದರೆಂದು ಸಾಯಾರೂಃ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವನು ಕಾಣ್ಯಗೋತ್ರದವನೆಂದೂ ಎಂಟನೆಯ ಮಂಡಲದ ನಲವತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತದ ರೈಷ್ಪುನೆಯೂ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸೂಕ್ತದ—

ಯಃ ಕೃಂತದ್ವಿ ಯೋಸ್ಯಂ ತ್ರಿಶೋಕಾಯ ಗಿರಿಂ ಪೃಥುಂ | ಗೋಭ್ಯೋಃ ಗಾತುಂ ನಿರೀತನೇ ||

(ಮು.ಸಂ. ೮-೪೫-೨೦)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಿಂದ ತ್ರಿಶೋಕನು ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಅನೇಕ ಅನುಕೂಲಗಳನ್ನು ಪಡೆದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದೇ ಅಂತವನ್ನು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ

ದ್ವಿಚತ್ವಾರಿಂಶಕಾಶ್ವೀತಸ್ತ್ರಿಶೋಕಾಯ ಪುರಂದರಃ ||

ಗಿರಿಂ ನಿಕ್ಯತ್ಯ ವಕ್ಷೇಣ ಗಾ ದವಾನಾಸುರೈರ್ಹೃತಾಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೬-೪೧-೮೬)

ಈ ಋಷಿನಿರ್ಮಿತವಾದ ನಲವತ್ತೆರಡು ಋಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಹೈವ್ಯನಾದ ಇಂದ್ರನು ಅಸುರರಿಂದ ಅಪಹೃತಗಳಾದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬರಮಾಡಿಕೊಟ್ಟನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಕ್ಷೋದಸಾ—ಕ್ಷುದಿಂ ಸಂಪೇವಣೇ. ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತು ನಿಬಂಧನವಾದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಥೆಗೆ ಗುಣ. ಕ್ಷೋದಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿ-ನಿರ್ಮಾಣಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾವಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಉದ್ವೇಷಿ—ಉದಕ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನ (ಓ) ಪರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಪೋೀ ಭವಂತಿ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಶಸಾದೇಶ. **ಪದ್ಮನ್ನೋಮಾಸ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉದನ್ ಆದೇಶ. ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲೋೀಪೋೀನೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಅನುದಾತ್ಪ್ರಸೃಚ ಯತ್ತೋದಾತ್ಪ್ರಲೋಪೇ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ಪ್ರಸರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಿಸಿನ್ನಭುಃ—ಸಿವಿ ಸೇಚನೇ. ಧಾತು. ಇದಿತೋನುಮ್ ಧಾತೋೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. ಲಿಟ್ಸುಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಪೆರಸ್ಪೊಪದಾನಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಥುಸಾದೇಶ. ಲಿಡ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಆದಿಹಲ್ ಶೇಷ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆಮ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸರದಿಂದ ಆಕಾರ ಉದಾತ್ಪ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅನಶ್ವಮ್—ನ ವಿದ್ಯತೇ ಅಶ್ವಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ಅನಶ್ವಃ. ನ ಇಃ ಸುಧ್ಯಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ಪ್ರಸರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಿಷೇ—ಜಿ ಜಯೇ. ಧಾತು. ತುಮನರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ತುಮರ್ಥೇ ಸೇನೇನಸೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷೇ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಅನೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋೀ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಪ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಉದಾಜತ—ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋೀ ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಡಾಗಮ ಉದಾತ್ಪ್ರವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಪ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೨ ||

ಸಂಹಿತಾಃ

ಯಾಭಿಃ ಸೂರ್ಯಂ ಪರಿಯಾಥಃ ಪರಾವತಿ ಮಂಧಾತಾರಂ
 ಕ್ಷೈತ್ರಪತ್ಯೇಷ್ವಾವತಂ ।

ಯಾಭಿರ್ವಿಪ್ರಂ ಪ್ರ ಭರದ್ವಾಜಮಾವತಂ ತಾಭಿರೂ ಸು ಊ-
 ತಿಭಿರಶ್ವಿನಾ ಗತಂ ॥ ೧೩ ॥

ಸಂಹಿತಾಃ ।

ಯಾಭಿಃ । ಸೂರ್ಯಂ । ಪರಿಯಾಥಃ । ಪರಾವತಿ । ಮಂಧಾತಾರಂ । ಕ್ಷೈ-
 ತ್ರಪತ್ಯೇಷು । ಆವತಂ ।

ಯಾಭಿಃ । ವಿಪ್ರಂ । ಪ್ರ । ಭರತ್ ವಾಜಂ । ಆವತಂ । ತಾಭಿಃ । ಊಂ ಇತಿ ।
 ಸು । ಊತಿ ಭಿಃ । ಅಶ್ವಿನಾ । ಆ । ಗತಂ ॥ ೧೩ ॥

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ ಪರಾವತಿ ದೂರದೇಶೇ ಸ್ಥಿತಂ ಸೂರ್ಯಂ ತಮೋರೂಪೇಣ ಸ್ವರ್ಭಾನುನಾವೃತ-
 ಮಾದಿತ್ಯಂ ತಸ್ಮಾತ್ತಮಸೋ ಮೋಚಯಿತುಂ ಯಾಭಿರೂತಿಭಿಃ ಪರಿಯಾಥಃ ಯುನಾಂ ಪರಿಶೋ-
 ಗಚ್ಛೇಥಃ । ತಥಾ ಮಂಧಾತಾರಮ್ನುಸಿಂ ಕ್ಷೈತ್ರಪತ್ಯೇಷು । ಕ್ಷೇತ್ರಾಣಾಂ ಪರಿರಥಪತಿಃ ಕ್ಷೇತ್ರಪತಿಃ । ತತ್ಸಂ-
 ಬಂಧಿಷು ಕರ್ಮಸ್ವಾವತಂ ಅರಕ್ಷತಂ । ಅಸಿ ಚ ಯಾಭಿರೂತಿಭಿರ್ವಿಪ್ರಂ ಮೇಧಾವಿನಂ ಭರದ್ವಾಜಮ್ನುಸಿ-
 ಮನ್ನಪ್ರದಾನೇನ ಪ್ರಾವತಂ ಪ್ರ ಕರ್ಷಣಾರಕ್ಷತಂ । ತಾಭಿಃ ಸರ್ವಾಭಿರೂತಿಭಿಃ ಸಹ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಮಸ್ತಾ-
 ನಸ್ಯಾಗಚ್ಛೇತಂ ॥ ಕ್ಷೈತ್ರಪತ್ಯೇಷು । ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದೇರಾಕೃತಿಗಣಿತ್ವಾತ್ಕರ್ಮಣ್ಯಾರ್ಥೇ ಷ್ಯಥಾ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ । ಪರಾವತಿ—ದೂರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ । ಸೂರ್ಯಂ—(ತಮೋ-
 ರೂಪವೆ ರಾಯನಿನ್ನಿಂನ ಅವೃತನಾವ) ಸೂರ್ಯನನ್ನು । ಯಾಭಿಃ—ಯಾವ ರಕ್ಷಣಿಗಳಿಂನ । ಪರಿಯಾಥಃ—(ಆ ಗ್ರಹಣ

ದಿಂದ ಬಿಡಿಸಲು) ಸುತ್ತವರಿದು ಹೋದಿರೋ (ಮತ್ತು) | ಮಂಧಾತಾರಂ—ಮಂಧಾತ್ಯ ಮುಷಿಯನ್ನು | ಕ್ಷೈತ್ರೈ
ಪತ್ಯೈಷು—ತನ್ನ ಪ್ರಭುತ್ವದ ಕರ್ತವ್ಯ ನಿರ್ವಹಣೆಯಲ್ಲಿ | ಅವತಂ—(ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ) ರಕ್ಷಿಸಿದಿರೋ,
(ಅಲ್ಲದೆ) | ಯಾಥೀ—ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ | ನಿಪ್ರೇಂ—ಮೇಧಾವಿಯಾದ | ಭರದ್ವಾಜಂ—ಭರದ್ವಾಜ ಮುಷಿ
ಯನ್ನು | ಪ್ರೇ ಅವತಂ—(ಅನ್ನ ಪ್ರದಾನದಿಂದ) ಚೆನ್ನಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಿದಿರೋ | ತಾಥೀ ಊತಿಥೀ ಉ—ಆ ಎಲ್ಲಾ
ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದಲೂ (ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ) | ಸು ಆ ಗತಂ—ಆದರದಿಂದ ಬನ್ನಿರಿ.

ಭ: ಮರ್ಘ

ಎೃತ್ತಿ ಅತ್ತಿನೀದೀವತೆಗಳೇ, ತೆನೋರೂಪದ ರಾಯವಿನಿಂದ ಆವೃತನಾದ ದೂರದೇವತೆರತ್ತಕ್ಕ ಸೂರ್ಯ
ನನ್ನು ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಗೃಹಾದಿಂದ ಬಿಡಿಸಲು ಸುತ್ತವರಿದು ಹೋದಿರೋ, ಮತ್ತು ಮಂಧಾತ್ಯ ಮುಷಿ
ಯನ್ನು ತನ್ನ ಪ್ರಭುತ್ವದ ಕರ್ತವ್ಯನಿರ್ವಹಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸಹಾಯಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿದಿರೋ ಅಲ್ಲದೇ ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆ
ಗಳಿಂದ ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಭರದ್ವಾಜ ಮುಷಿಯನ್ನು ಅನ್ನ ಪ್ರದಾನದಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಿದಿರೋ ಆ ಎಲ್ಲಾ ರಕ್ಷಣೆ
ಗಳಿಂದಲೂ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ ಆದರದಿಂದ ಬನ್ನಿರಿ

English Translation

With those aids by which you encompassed the sun, when afar off,
(to extricate him from eclipse); by which you defended Mandhatri (in
the discharge of) his sovereign functions, and by which you protected the
sage Bharadwaja; with them, Aswins, come willingly hither.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು !

ಮಂಧಾತಾರಂ ಕ್ಷೈತ್ರೈಪತ್ಯೈಷ್ವಾವತಂ—ಮಂಧಾತಾರಂ ಋಷಿಂ | ಕ್ಷೇತ್ರಾಣಾಂ ಪತಿರಧಿಪತಿಃ
ಕ್ಷೇತ್ರಪತಿಃ | ತತ್ತಂಬಂಧಿಷು ಕರ್ಮಸು | ಮಂಧಾತ್ಯವೆಂಬ ಮುಷಿಯನ್ನು ಭೂಪತಿಯ ಎಂದರೆ ರಾಜ್ಯರಕ್ಷಣೆಯ
ಕರ್ತವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತತ್ಕುಗಳ ಹಿಂಸೆಯಿಲ್ಲದಂತೆಮಾಡಿ ಅವನು ನಿಶ್ಚಿಂತೆಯಿಂದ ರಾಜ್ಯಪರಿಪಾಲನವನ್ನು ಮಾಡುವಂತೆ
ಮಾಡಿದಿರಿ ಎಂಬ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಯಂವಸ್ವಾಮಿಗಳು ಕಥೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ, ಅತ್ತೇತಿ
ಹಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ | ಮಂಧಾತ್ಯವಿಷಯಭೂಮಿಮನಂತರೋ ರಾಜಾ ಆಚಿಕ್ರಾಮ | ಸ ತಂ ಸೈಬಲೇನ
ನಿಗ್ರಹೀತುಮತಕ್ಕುವನ ಅತ್ತಿನೊ ತ್ತುಷ್ವಾವ | ಅಗತ್ಯ ಚ ತಸ್ಯಾತ್ತಿನೊ ಶತ್ರುನ್ ನಿಗ್ರಹ್ಯ ವಿಷಯಂ
ಶ್ರುತ್ಯರ್ಪಯಾಂಚೆತ್ಕತುರಿತಿ | ಮಂಧಾತ್ಯವಿನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ನೆರೆಯ ರಾಜನು ಮುತ್ತಿದಾಗ ಅವನನ್ನು ತಡೆಯಲು
ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಮಂಧಾತ್ಯವು ಅತ್ತಿನೀ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು ಅವರು ಬಂದು ಇವನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿ ರಾಜ್ಯ
ವನ್ನು ಪುನಃ ಕೊಡಿಸಿಕೊಟ್ಟರೆಂಬ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮಂಧಾತ್ಯವು ಯುವನಾಶ್ರನೇಬುವನ ಪುತ್ರನೆಯೂ
ಹತ್ತನೇ ಮಂಡಲದ ೧೩೪ನೇ ಸೂತ್ರದ ದ್ರಷ್ಟೃವೆಯೂ ಹೇಳಿದೆ. ಇದೇ ಇಲ್ಲದೇ ಇವನ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗುಣ
ಗಳನ್ನೂ (ಆದುದರಿಂದ) ಇವನು ಪಡೆದಿರುವ ಪದವಿಯನ್ನೂ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯ ಕೆಲವು ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಸಿದೆ.
ಋದಾಹರಣೆಗೆ—

ತಮಾಗನ್ನ ತ್ರಿಪಸ್ತಂ ಮಂಧಾತುರ್ದಸ್ಯಂತಮುಮಗ್ನಿಂ ಯಜ್ಞೇಷು ಪೂರ್ವ್ಯಂ ನಭಂತಾ-
ಮನ್ಯುಕೇ ಸಮೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೨೯-೮)

ವಿನೇಂದ್ರಾಗ್ನಿ ಭ್ಯಾಂ ಸಿತ್ಯವನ್ನ ವೀಯೋ ಮಂಧಾತ್ಯವದಂಗಿರಸ್ವದನಾಚಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೦-೧೨)

ನೇಷಿ ಹೋತ್ರಮುತ ಪೋತ್ರಂ ಜನಾನಾಂ ಮಂಧಾತಾಸಿ ದ್ರವಿಸೋದಾ ಋತಾವಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೨-೨)

ಎಂಬ ಮುಕ್ಯಗ್ನಂ ಎಂದ ಅನು ಎಂತಹ ಪೂಜ್ಯಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದನೆಂಬುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಯಾಥಾ ಭರದ್ವಾಜಂ—ಭರದ್ವಾಜಋಷಿರ್ಧನಮೋಽಶ್ವಿನೌ ತುಷ್ಪಾವ | ತಸ್ಯ ಸ್ವರಥೇನಾನೀ
ಯಾಶ್ವಿನೌ ಪ್ರಭೂತಂ ಧನಂ ದದತುರಿತಿ | ಧನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದ ಭರದ್ವಾಜನನ್ನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ
ರಥದಲ್ಲಿಯೇ ಕುಳಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಅವನಿಗೆ ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಧನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆಂದು ಕಥೆಯಿದೆ. ಭರದ್ವಾಜನು
ಮುಕ್ತಂಹಿತಿಯಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಮಂಡಲವ ನೃಪ್ಯವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಯೋಽಂಗಿರೇಭ್ಯ ಋಷಿರ್ಜ್ಞೇ ತಸ್ಯ ಪುತ್ರೋ ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ |

ಬೃಹಸ್ಪತೇರ್ಭರದ್ವಾಜೋ ವಿದೇಥೀತಿ ಯ ಉಚ್ಯತೇ ||

ಮರುತ್ಯಾಸೀದ್ಭಯರ್ಯಕ್ಷ ಸ ಏವಾಂಗಿರಸೋ ನಪಾತ್ |

ಸಪುತ್ರಸ್ಯ ತು ತಸ್ಯೈತನ್ಮಂದಲಂ ಸಷ್ಯಮುಚ್ಯತೇ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೫-೧೦೨, ೧೦೩)

ವಿವಿಧಿಯಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಭರದ್ವಾಜನು ಅಂಗಿರಸಿನ ವಂಶನಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಪುತ್ರನು. ಮರುತ್ಯು
ಗಳಲ್ಲಿ ಗುರುವಾಗಿದ್ದನು. ಮುಕ್ತಂಹಿತಿಯ ಆರನೆಯ ಮಂಡಲವ ಅಂಗಿರಸಿನ ಪೌತ್ರನಾದ ಭರದ್ವಾಜನ ಮತ್ತು
ಅವನ ಪುತ್ರರ ಕೃತಿಗಳು ಎಂದು ಬೃಹದ್ದೇವತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಭರದ್ವಾಜನು ದಿವೋದಾಸನ ಪುರೋಹಿತನೆಂದು
ಪಂಚವೆಂಕಟಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ (೧೫-೨-೭) ಮತ್ತು ಅದೇ ವಂಶದ ಪ್ರತರ್ಧನನೆಂಬವನಿಗೆ ಇವನು ರಾಜ್ಯವನ್ನು
ಕೊಟ್ಟುದಾಗಿ ಕಾಶಕಂಹಿತಿಯಲ್ಲಿಯೂ (೨೧-೧೦) ಹೇಳಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸೂರ್ಯವರ್-ಸ್ಯ ಗತೌ. ಧಾತು. ರಾಜಸೂಯಸೂರ್ಯ- (ಪಾ. ೨-೧-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಕೃಬಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತೃದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪರಿಯಾಥಾ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೀ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗ
ವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ತಿಜಾಚೋದಾತ್ತವತಿ
(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪರಿ) ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತ್ವೈತ್ರಪತ್ಯೇಷು—ಪ್ರಾಪ್ಯಣಾದಿಯು ಆಕೃತಿಗಣವಾದುದರಿಂದ ಆದರಲ್ಲಿ ಇವು ಸೇರಿದೆಯೆಂದು ಗುಣ-
ವಚನದ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಭ್ಯಃ ಸ್ಯಂಜ್ಞಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಾನ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ಯಂಜ್ಞಾ ಪ್ರತ್ಯಯ.

(ಕ್ಷೇತ್ರ ಪತಿ ಸಂಬಂಧವಾದ ಕಾರ್ಯ) ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ತದ್ವಿಶೇಷ್ಯಚಾಮಾದೇಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿವೃದ್ಧಿ. ಇತ್ಯಾದಿನಿರ್ಮಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಭುತದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೩ ||

ಸಂಹಿತಾಶಾಖಾ

ಯಾಭಿರ್ಮಹಾಮತಿಧಿಗ್ನಂ ಕಶೋಜುವಂ ದಿವೋದಾಸಂ ಶಂ-
ಬರಹತ್ಯ ಆವತಂ |

ಯಾಭಿಃ ಪೂರ್ಭಿದ್ಯೇ ತ್ರಸದಸ್ಯುಮಾವತಂ ತಾಭಿರೂ ಷು ಊ-
ತಿಭಿರಶ್ವಿನಾ ಗತಂ || ೧೪ ||

ಪದಶಾಖಾ

ಯಾಭಿಃ | ಮಹಾಂ | ಅತಿಧಿಃ ಗ್ನಂ | ಕಶಃ ಜುವಂ | ದಿವಃ ದಾಸಂ | ಶಂ-
ಬರಹತ್ಯೇ | ಆವತಂ |

ಯಾಃ | ಪೂಃ ಭಿದ್ಯೇ | ತ್ರಸದಸ್ಯುಂ | ಆವತಂ | ತಾಭಿಃ | ಊಂ ಇತಿ | ಸು |
ಊತಿಃ ಭಿಃ | ಅಶ್ವಿನಾ | ಆ | ಗತಂ || ೧೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೋ ಮಹಾಂ ಮಹಾಂತಮತಿಧಿಗ್ನಮತಿಧಿಭಿರ್ಗಂತವ್ಯಂ ಕಶೋಜುವಮಸುರಭೀತ್ಯೋ-
ದಕಂ ಪ್ರವೇಷ್ಯಂ ಗಂತಾರಂ ಏವಂಭೂತಂ ದಿವೋದಾಸನೇತತ್ಸಂಜ್ಞಕಂ ರಾಜರ್ಷಿಂ ಶಂಖರಹತ್ಯೇ |
ಶಂಬ ಅಅಯುಧಂ | ತದ್ಯುಕ್ತಃ ಶಂಬರೋಽಸುರಃ | ತಸ್ಯ ಹನನೇ ವಿಷಯಭೂತೇ ಸತಿ ಯಾಭಿರೂತಿಭಿ-

ರಾವತಂ ಅರಕ್ಷತಂ | ಅಪಿ ಚ ಯೋಧಿರೂತಿಭಿಃ ಪೂರ್ವೈಃ | ಪುರಾಣಿ ನಗರಾಣಿ ಭಿದ್ಯಂತೇ ಸ್ಥಿತಿ
 ಪೂರ್ವೈಃ ಸಂಗ್ರಾಮಃ | ತಸ್ಮಿನ್ ತ್ರಸದಸ್ಯಮೇತತ್ಸಂಜ್ಞಕಮುಷಿಂ ಪುರುಕುತ್ಪುತ್ರೇಮಾವತಂ
 ಅರಕ್ಷತಂ | ಶಾಭಿಶ್ಚಾ ದಿಪೂವನವತ್ || ಮಹಾಂ | ಮಹಾಂತಮಿತ್ಯಸ್ಯ ಛಾಂದಸೋ ವರ್ಣಲೋಪಃ |
 ಕಶೋಜುವಂ | ಕಶ ಇತ್ಯುದಕನಾಮ | ಕಶ ಗತಿಶಾತನಯೋಃ | ಅಸುನ್ | ಕಶಾಂಸ್ಯುದಕಾನಿ ಜವತೀತಿ
 ಕಶೋಜೂಃ | ಜು ಇತಿ ಸೌತ್ರೋ ಧಾತುರ್ಗತ್ಯರ್ಥಃ | ಕ್ವಿಬ್ಜಿಟೀತ್ಯಾದಿನಾ | ಉ. ೨-೫೭ | ಕ್ವಿಬ್ಜಿಃತ್ಯಾದಿ |
 ದಿವೋದಾಸಂ | ದಿವಕ್ವ ದಾಸೇ ಷಷ್ಠ್ಯಾ ಅಲುಗ್ಯಕ್ತಸ್ಯಃ | ಕಾ. ೬-೩-೨೧-೫ | ಇತ್ಯಲೂಕ್ | ದಿವೋ-
 ದಾಸಾದೀನಾಂ ಛಂದಸ್ಯುಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಪಾ. ೬-೨-೯೧-೧ | ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಕಂಬರ-
 ಹತ್ಯೇ | ಹನಸ್ತು ಚೇತಿ ದಂತೇರ್ಭಾವೇ ಕ್ಯೌಪ್ | ತತ್ಸನ್ನಿಯೋಗೇನ ತಕಾರಾಂತಾದೇಶಶ್ಚ | ಕ್ವಮುತ್ರ ರಪದ-
 ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರರತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಮಹಾಂ—ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾದವನೂ | ಅತಿಥಿಗಳಂ—(ತನ್ನ
 ಸತ್ಕಾರದಿಂದ) ಅತಿಥಿಗಳನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುವವನೂ | ಕಶೋಜುವಂ - (ಅಸುರಭೀತಿಯಿಂದ) ನೀರನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿ
 ಸಲು ಹೋದವನೂ ಆದ | ದಿವೋದಾಸಂ—ದಿವೋದಾಸನೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯನ್ನು | ಕಂಬರಹತ್ಯೇ—ಕಂಬರಾ
 ಸುರನ ವಧದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಯೋಧಿಃ—ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ | ಅವತಂ—ರಕ್ಷಿಸಿದರೋ, (ಮತ್ತು) | ಯೋಧಿಃ—
 ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ | ಪೂರ್ವೈಃ—ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ | ತ್ರಸದಸ್ಯಂ— ತ್ರಸದಸ್ಯನೆಂಬ ಮುಷಿಯನ್ನು |
 ಅವತಂ— ರಕ್ಷಿಸಿದರೋ | ಶಾಭಿಃ ಉತಿಭಿಃ ಉ— ಆ ಎಲ್ಲಾ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಡನೆಯೂ (ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ) | ಸು ಆ
 ಗತಂ— ಆಭಿಮಾನದಿಂದ ಬನ್ನಿರಿ ||

ಧಾರ್ವಾಳ

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾದವನೂ, ತನ್ನ ಸತ್ಕಾರದಿಂದ ಅತಿಥಿಗಳನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸು
 ವವನೂ, ಅಸುರಭೀತಿಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಹೋದವನೂ ಆದ ದಿವೋದಾಸನೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯನ್ನು
 ಕಂಬರಾಸುರನವಧದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿದರೋ ಮತ್ತು ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ
 ತ್ರಸದಸ್ಯನೆಂಬ ಮುಷಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದರೋ ಆ ಎಲ್ಲಾ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಡನೆಯೂ ಸಹ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ ಆಭಿಮಾನದಿಂದ
 ಬನ್ನಿರಿ.

English Translation

With those aids by which you defended the mighty and hospitable
 Divodasa, (when, having undertaken) the death of Sambara, he hid himself in
 the water, (through fear of the Asuras) ; by which you protected Trasadasyu
 in war ; with them, Aswins, come willingly hither.

ವಿಶೇಷವಚಯಗಳು

ಅತಿಥಿಗಳಂ ದಿವೋದಾಸಂ—ಅತ್ರೇತಿಹಾಸಮಾಚಿಕ್ಷತೇ | ದಿವೋದಾಸೋ ನಾಮ ರಾಜಾ ಕಂಬರ-
 ನಾಮ್ನಾ ಅಸುರೇಣ ಯುಯುತ್ಸವಾನಃ ಅಶ್ವಿನೌ ಸ್ತುತ್ವಾ ಸಹಾಯೌ ಆಜುಹಾವ | ತಸ್ಯಾಗತ್ಯಾಶ್ವಿನೌ

ಸಹಾಯೋ ಬಭೂವತುರಿತಿ | ಶಂಬರನೆಂಬ ಅಸುರನೊಡನೆ ಯುವ ಮಾಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ದಿವೋದಾಸನೆಂಬ ರಾಜನು ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳ ಸಹಾಯವನ್ನು ಪೇಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಅವರು ಇವನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ

ಇಯಮದದಾದ್ವೈಭಸ್ಮುಣಚ್ಯುತಂ ದಿವೋದಾಸಂ ವಧ್ಯುತ್ಯಾಯೈ ದಾಶುಷೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೬-೬೧-೧)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕನಿಂದ ದಿವೋದಾಸನು ವಧ್ಯುತ್ಯನ ಪುತ್ರನೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಭರತವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ತೃತ್ಯು ಸಂತತಿಯ ಸುದಾಸನ ಪಿತಾಮಹನೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ತುರ್ವಶ, ಯದು ಇತ್ಯಾದಿ ರಾಜರು ಇವನ ಶತ್ರುಗಳೆಂದು ತಿಳಿದರೂ ಗುಡ್ಡನಾಡಿನ ಜನರಿಗಲ್ಲಾ ಒಡೆಯನಾದ ಶಂಬರನು ಇವನ ಶತ್ರುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಬಲನೆಂದೂ ಅವನನ್ನು ದಿವೋದಾಸನು ಅನೇಕ ಸಲ ಸೋಲಿಸಿದನೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳೂ ಇವನಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದುದನ್ನು

ಭಿಂತ್ಯುರೋ ನವತಿವಿಂದ್ರ ಪೂರವೇ ದಿವೋದಾಸಾಯ ಮಹಿ ದಾಶುಷೇ ನೃತೋ ವಜ್ರೇಣ
ದಾಶುಷೇ ನೃತೋ |

ಅತಿಥಿಗ್ವಾಯೈ ಶಂಬರಂ ಗಿರೀರುಗ್ರೋ ಆನಾಭರತ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೨೦-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ, ಅವರೆ

ಶ್ವನುಸ್ಮೈ ಕುಶ್ವನುತಿಥಿಗ್ವನಾಯಾಂ ಮಹೇ ರಾಜ್ಞೇ ಯೂನೇ ಅರಂಧನಾಯಾಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೫೨-೧೦)

ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಮಕ್ಕಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಇವನನ್ನು ಇತರ ರಾಜರಿಗಾಗಿ ಸೋಲಿಸಿದನೆಂದೂ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇವನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯ ಉಪಾಸಕನು. ಇವನ ಉಪಾಸನೆಯ ಮಹತ್ತ್ವದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೂ ಕೂಡ ಒಂದು ಮಕ್ಕನಲ್ಲಿ ದೈವೋದಾಸನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ.

ಪ್ರ ದೈವೋದಾಸೋ ಅಗ್ನಿರ್ಜನಾ ಆಚ್ಚಾ ನ ಮಜ್ಜನಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೮-೧೦೨-೨)

ಎಂದು ಇವನು ಶ್ರದ್ಧಾಪೂರ್ವಕವಾದ ಛಲಧನೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಇವನ ನಾಮಧೇಯದಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ತುತ ನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಅಂಗವಿಮರ್ಶನಕಾರರು ಹೇಳಿರುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು Maedonell ಎಂಬವರು ಕೆಳಗೆ ಕಂಡಂತೆ ಚರ್ಚಿಸಿದ್ದಾರೆ—

From one passage (R. V. VI 61-1), where Divodasa is said to have fought against the Pani's, the Paravatas and Brisaya, Hillebrandt has inferred that he was engaged in conflict¹⁸ with tribes of Arachoria and interpreting the name as the heavenly Dasa conjectures that he was himself a Dasa. This conclusion is not probable, for the Saraswathi on which the battle in question took place and which can hardly be the Haragnaiti of Arachosia, would naturally designate the later Saraswathi, while the Paravatas are mentioned in the

Panoba-Vimsa Brahmana (IX. 4-11) as in the east, about the Yamuna. Bergaigne's opinion that Divodasa and Athithigwa were different people cannot be supported in view of the complete parallelism in the acts of the two persons.

అతిథిగ్ననా దివోదాసనా బేరీబేరీ వ్యక్తిగళంచు యేళరువ అభిప్రాయగళనా తవ్వేంచు సవత క వివర్తయల్లి యేళది.

(Vedic Index of Names and Subjects Mac-donell & Keith, Vol. I P. 393-4)

అతిథిగ్న—అంబ పదవన్న దివోదాసనాగే విజేవణవన్నాగి మాది ధావ్యుళారంబ్బరూ వివరిసి డ్దారే. ఆవరే సాయణధావ్యుడల్లి, అతిథిభిః గంతవ్యం అతిథిగళే ఇవనల్లిగే యేగరువవరేంచు ; స్థందర ధావ్యుడల్లి అతిథిణా ప్రతి పరిజారకతయో గజ్జేతి ఇత్యథిగ్నః తం | అతిథిగళన్ను లుపజరి సలు తానాే యేగకకవనను ఎంచు వ్యుత్పత్తియన్ను యేళది. ఎరడు వివరణగళ తావ్యర్థులు ఒండే ఆగుత్తడి.

కశోణజువం—అసరభిళ్యా లుదకం ప్రవేష్యం గంతారం | ఆసరభ భయందిం లుదక వన్ను ప్రవేశిసలు యేణవ ఎంచు సాయణుణా కశేతి వాజ్ నామ | జవతిగళ్యేభః | స్తుతిలక్షణయో వాజా యువాం ప్రతి గంతారం | యువయోణరేవ స్తోతారమిత్యేభః | కతాబ్దవృ వాజ్ నానుగళల్లి పతివగాగువువరిందలూ, జవతిరబ్దవృ గత్యర్థకవాగువువరిందలూ, స్తుతిరూపవాద వాక్యనించ అర్చినిదేవతేగళన్ను సమీపిసువను ఎంచరి ఆవరన్ను స్తుతిసువనను ఎంచర్థవేంచు స్థందరూ వివరిసిడ్దారే.

శంబరణత్యే—శంబరణామ్నః అసరస్య వధే | శంబరణేంబ అసరణ వధకాలవల్లిః శంబరణ ఇంద్రనిగ ప్రబలవాద శక్తువేంచు డిండిల్లా ఆనేక కడిగళల్లి తిళిసిడి. తుష్ట, పిప్రు, వజ్రాణ్ ఇవర యేణతయల్లి ఇవర యేసరు బరువుచు వాడికేయాగిడి. దివోదాసాది భక్తర సహాయక నాగియు, అభవా ఆనేకవేళే తానాే సాక్షాత్పాగియు ఇంద్రను ఈ ఆసరణన్ను సోణలిసిచుచు ప్రసిద్ధవారిడి.

త్రేసదస్య వావతం—అత్పాపిణిహాసమాజిక్ష్ణతే | త్రేసదస్యో రాజ్ఞః పురముపరుధ్య బలాతా త్రేవోణ గృహిణతువారేభిరే | సోఽర్చిన్ తుష్టావ | తస్యాగత్యాస్త్రినా కశ్చిన్ బధంజతురితి | త్రేసదస్యవేంబ రాజన పట్టణవన్ను కత్తుగళు ముత్తిడాగ ఆవను అర్చినిదేవతేగళన్ను ఘృధిసి ఆవర సహాయవన్ను పడిదనేంబ కథే ఇడి.

లుత త్యే మా పౌరుకుత్కేస్య సరిరేత్రేసదస్యోఽర్పణణీణో రరాణాః |

(ను. సం. ౫-౩౩-౮)

ఇత్యాచ్యనేకసుక్యగళల్లి త్రేసదస్యపు పురుకుత్సన పుత్రనేంచు యేళది.

అస్మాకమత్రే పితరస్త ఆసన్నస్తే ఋషయో దోగ్ధయే బధ్యమానే |

త ఆజయింత త్రేసదస్యమస్మా ఇంద్రం న వృత్తేతురమధదేవం |

(ను. సం. ౪-౪౨-౮)

ಪುರುಕುತ್ಸನು ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಬಂಧಿತನಾಗಿ ಅತ್ಯಂತ ಅಪತ್ಯಾಲದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ (ಅಥವಾ ಮೃತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದಾಗ) ಪುರುಕುತ್ಸಾನಿಯಲ್ಲಿ ಇವನು ಜನಿಸಿದನೆಂದು ಇವನ ಜನನಕಾಲದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒದಗಿದ ದೈವಸಹಾಯವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಪುರುಕುತ್ಸನು ದುರ್ಗಹವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನೆಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ತಿಳಿಸಿದೆ. (ಮು. ಸಂ. ೧-೧೨೨-೭) ಈ ವಂಶಾವಳಿಯನ್ನು ಗಿರಿಕ್ವಿತ್ (ಮು. ಸಂ. ೫-೩೩-೮) ದುರ್ಗಹ, ಪುರುಕುತ್ಸ, ತ್ರಸದಸ್ಯ ಎಂಬ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳಬಹುದು. ತ್ರಸದಸ್ಯನು ಉತ್ಸಾಹಪೂರಿತನೂ ಶಕ್ತಿಯುತನೂ ಆದ ರಾಜನಾಗಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈತನು ಮು. ಸಂ. ೫-೨೭ ನೇ ಸೂಕ್ತದ ದ್ರಷ್ಟೃವೆಂದೂ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿ ದೇಶದ ಸಂಪತ್ತಿಗೂ ತನ್ನ ಪ್ರಜೆಗಳ ಸುಖಕ್ಕೂ ಕಾರಣನಾದನೆಂದು ಅನೇಕ ಕಡೆ ಸ್ತುತಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಶ್ನಿಯಾ

ಮಹಾಮ್—ಮಹಾಂತಮ್ ಎಂದು ಮಹತ್ ಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾವಕಚನದಲ್ಲಿ ರೂಪವಾದಾಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ತಕಾರಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕರೋಜುವಮ್—ಕರಃ ಎಂಬುದು ನೀರಿನ ಹೆಸರು. ಕಶ-ಗತಿಶಾಸನಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔನಾದಿವಾದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಶಾಂಸಿ ಉದಕಾನಿ ಜನತಿ ಇತಿ ಕರೋಜೂಃ. ಜು ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರ ಸರಿಸ್ವವಾದ ಧಾತು ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಕ್ವಿಬ್ಬಟಿಪೈಚ್ಯಾ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್. ತತ್ಸನ್ನಿಯೋಗದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕ್ಯತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಮ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಚಿತ್ಸುಧಾತು—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಪಾದೇಶ.

ದಿವೋದಾಸಮ್—ದಿವಕ್ ದಾಸೇ ಸ್ವಾಮ್ಯಾ ಅಲಾಗ್ನಕ್ರವ್ಯಃ—(ಕಾ. ೬-೩-೨೧-೫) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಸಸ್ಯಿಗೆ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ದಾಸಶಬ್ದಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಲುಕ್. **ದಿವೋದಾಸಾದಿನಾಂ ಛಂದಸ್ಕುಪ-ಸಂಖ್ಯಾನಮ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨೧-೧) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಾದ್ವಿದಾತ್ಸುರ ಬರುತ್ತದೆ

ಶಂಬರತೈಃ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೈಃ ಧಾತು. ಹನಸ್ತಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೦೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸನ್ನಿಯೋಗದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಾಂತಾದೇಶ. ಕಾರಕಪೂರ್ವಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕ್ಯತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀವಕಚನಾಂತರೂಪ.

ಪೂರ್ಭಿದ್ಯೇ—ಪುರಾಣಿ ನಗರಾಣಿ ಭಿದ್ಯಂತೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ಇತಿ ಪೂರ್ಭಿದ್ಯಮ್. (ಯುದ್ಧ) ಭಿದಿರ್ ವಿದಾಣೇ. ಧಾತು. ಕ್ಯಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ಯದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೪ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಾಭಿವೃದ್ಧ್ಯಂ ವಿಪಿಪಾನಮುಪಸ್ತುತಂ ಕಲಿಂ ಯಾಭಿವೃತ್ತ-
ಜಾನಿಂ ದುವಸ್ಯಥಃ |

ಯಾಭಿವೃದ್ಧ್ಯಶ್ಚಮುತ ಸ್ಯಧಿನಾವತಂ ತಾಭಿರೂ ಸು ಊತಿಭಿ-
ರಶ್ಚಿನಾ ಗತಂ || ೧೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯಾಭಿಃ | ವನ್ಮಂ | ವಿ ೨ ಪಿಪಾನಂ | ಉಪ ೨ ಸ್ತುತಂ | ಕಲಿಂ | ಯಾಭಿಃ |

ವಿತ್ತ ೨ ಜಾನಿಂ | ದುವಸ್ಯಥಃ |

ಯಾಭಿಃ | ವಿ ೨ ಅಶ್ಚಂ | ಉತ | ಸ್ಯಧಿಂ | ಆವತಂ | ತಾಭಿಃ | ಊಂ ಇತಿ | ಸು |

ಊತಿ ೨ ಭಿಃ | ಅಶ್ಚಿನಾ | ಆ | ಗತಂ || ೧೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಶ್ಚಿನಾ ವಮಂ ವಿಪಿನಸಃ ಪುತ್ರಮೇತತ್ಸಂಜ್ಞಮ್ನುಷಿಂ ವಿಪಿಪಾನಂ ವಿಶೇಷೇಣ ಸಾರ್ಥವಂ ರಸಂ ಪಿಬಂತಂ ಯಾಭಿರೂತಿಭಿರರಕ್ಷತಂ | ಕೀದೃಶಂ | ಉಪಸ್ತುತಂ ಸಮೀಪಸ್ಯೈಃ ಸಮ್ಯಕ್ ಸ್ತುತಮಿತಿ ಸ್ತೂಯಮಾನಂ | ತಥಾ ವಿತ್ತಜಾನಿಂ ಲಬ್ಧಭಾರ್ಯಾಂ ಕಲಿಮೇತತ್ಸಂಜ್ಞಮ್ನುಷಿಂ ಯಾಭಿರೂತಿಭಿರ್ದುರ್ಮ- ವಸ್ಯಥಃ ರಕ್ಷಥಃ | ಉಪಾಪಿ ಚ ವ್ಯಕ್ತಂ ವಿಗತಾಶ್ಚಂ ಪೃಥಿಮೇತತ್ಸಂಜ್ಞಂ ವೈನಂ ರಾಜರ್ಷಿಂ ಯಾಭಿ- ರೂತಿಭಿರಾವತಂ ಅರಕ್ಷತಂ | ಅನ್ಯತ್ಸೂರ್ವವತ್ || ವಿಪಿಪಾನಂ | ಪಾ ಪಾನೇ | ತಾಚ್ಚೀಲಿಕಶ್ಚಾನತ್ | ಬಹುಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ಲುಃ | ಬಹುಂ ಛಂದಸೀತ್ಯೆಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ಯಂ | ಉಪಸ್ತುತಂ | ಸ್ತುತೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಪ್ರವೃದ್ಧಾದಿಶ್ಚಾದುತ್ರರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪಾ. ೬-೨-೧೪೭ | ವಿತ್ತಜಾನಿಂ | ವಿಶ್ವಾ ಲಬ್ಧಾ ಜಾಯಾ ಯೇನ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ಜಾಯಾಯಾ ನಿರ್ಜ | ಪಾ. ೫-೪-೧೩೪ | ಇತಿ ಸಮಾ- ಸಾಂತೋ ನಿಜಾದೇಶಃ | ಲೋಪೋ ವ್ಯೋರ್ವಲೀತಿ ವಲಿ ಲೋಪಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಿ- ಸ್ವರತ್ವಂ | ವ್ಯಕ್ತಂ | ವಿಗತೋಽತ್ಯೋ ಯಸ್ಮಾತ್ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ಬಹುವ್ರೀಹಸ್ಮರೇಣ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯೋ- ದಾತ್ತತ್ವ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣ ಇತಿ ಪರಸ್ಯಾನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ ||

ಶ್ರುತಿಪರ್ವ

ಅತ್ತಿನಾ—ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಉಪಸ್ತುತಂ—ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿದ್ದವರಿಂದೆಲ್ಲಾ ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟವನೂ |
ನಿಸಿಪಾನಂ—(ನೆಲದಮೇಲಿನ ಮಂಜು ನೀರನ್ನು) ಕುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದವನೂ ಆದ | ವಮ್ರಂ—ವಮ್ರನೆಂಬ ಮುಷಿ
ಯನ್ನು | ಯಾಭಿಃ—ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿದರೋ, (ಸಾಗೆಯೇ) | ನಿತ್ವಜಾನಿಂ—ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಪಡೆದ |
ಕಲಿಂ—ಕಲಿಯೆಂಬ ಮುಷಿಯನ್ನೂ | ಯಾಭಿಃ—ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ | ದುವಸ್ತುಭಃ—ಕಾಪಾಡಿದರೋ |
ಉತ—ಆದೂ ಅಲ್ಲದೇ | ವ್ಯಕ್ತಂ—ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ | ಪೃಥಿಂ—ಪೃಥಿಯೆಂಬ ಮುಷಿಯನ್ನು |
ಯಾಭಿಃ—ಯಾವ ಸಹಾಯಗಳಿಂದ | ಆವತಂ—ರಕ್ಷಿಸಿದರೋ | ತಾಭಿಃ ಊತಿಭಿಃ ಉ—ಆ ಎಲ್ಲಾ ರಕ್ಷಣೆ
ಗಳೊಡನೆಯೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು (ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ) | ಸು ಆ ಗತಂ—ಆದರದಿಂದ ದಯಮಾಡಿ.

ಬಾಪಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿದ್ದವರಿಂದೆಲ್ಲಾ ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟವನೂ ನೆಲದಮೇಲಿನ ಮಂಜು
ನೀರನ್ನೂ ಕುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದವನೂ ಆದ ವಮ್ರನೆಂಬ ಮುಷಿಯನ್ನು ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಕಾಪಾಡಿದರೋ, ಹಾಗೆಯೇ
ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ಕಲಿಯೆಂಬ ಮುಷಿಯನ್ನು ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಕಾಪಾಡಿದರೋ, ಅಲ್ಲದೇ, ಕುದುರೆಯನ್ನು
ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಪೃಥಿಯೆಂಬ ಮುಷಿಯನ್ನು ಯಾವ ಸಹಾಯಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿದರೋ, ಆ ಎಲ್ಲಾ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಡನೆಯೂ
ಸಹ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ ಬನ್ನಿರಿ.

English Translation

With those aids by which you preserved Vamra, praised by all around
him, when drinking (the dew of the earth); by which you protected Kali
when he had taken a wife, and Prithi, when he had lost his horse; with them,
Aswins, come willingly hither.

* ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಯಾಭಿಃ ವಮ್ರಂ—ವಮ್ರನುಷ್ಕೀರ್ಣೋ ತಪಸ್ವ್ಯನ್ ಅತ್ಯಂತತ್ವಪಿತೋ ಬಭೂವ | ಸ ಉದ-
ಕಾರ್ಥೀ ಅತ್ತಿನಾ ತುಷ್ಟಾವ | ತಸ್ಮೈ ಅಗತ್ಯಾತ್ತಿನಾವನಭೇ ನಭಸಿ ವ್ಯಪ್ತಿಯ ಚಕ್ರತುರಿತಿ | ವಮ್ರನೆಂಬ
ಮುಷಿಯು ದೇಗಿದುರೈ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಬಹಳ ಬಾಯಾರಿವನಾಗಿ ಉದಕಾರ್ಥವಾಗಿ ಅತ್ತಿನೀ
ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದನು. ಆಗ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲೀ ಮೇಘವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಹ ಮಳೆಯನ್ನು
ಸುರಿಸಿ ಸಹಾಯಮಾಡಿದರೆಂಬ ಕಥೆಯಿದೆ. ಅದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ವಮ್ರನೆಂಬ ಮುಷಿಯು ೧೦ನೇ ಮಂಡಲದ ೯೯ನೇ ಸೂಕ್ತದ ದ್ರಷ್ಟೃವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ' ಕಂ
ನಃ ' ಇತಿ ದ್ವಾದಶರ್ಚಿಂ ನವಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ವೈಖಾನಸಸ್ಯ ವಮ್ರಸ್ಯಾರ್ಷಂ ತ್ರೈಷ್ಯಭಮ್ನಂದ್ರಂ |
(ಸಾ. ಭಾ. ಪೀಠಿಕಾ. ೧೦.೯೯). ಇದೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ತದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಮುಷಿಯು ತನ್ನ ಹೆಸರನ್ನೇ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ
ಪ್ರಥಮಾಪುರುವದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ.

ವಮ್ರಸ್ಯ ಮನ್ಯೇ ಮಿಥುನಾ ವಿವಮ್ರೀ ಅನ್ನಮಭೀಶ್ಯಾರೋದಯನ್ನುಷಾಯನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೯೯-೫)

ವಿನಾ ಮಹೋ ಅಸುರ ವಕ್ಷಫಾಯಿ ವಮ್ರಕಃ ಪದ್ಧಿರುಪ ಸರ್ಪದಿಂದ್ರಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೯೯-೧೨)

ಎಂಬ ಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ತಾನು ಇಂದ್ರ ಭಕ್ತನೆಂದೂ ಇಂದ್ರಸ್ತುತಿಯಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನೆಂದೂ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. (ಋ. ಸಂ. ೧೫-೧೯-ನೇ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ) ವಮ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವಾಗ ಸಾಯಣರು ಸ್ತುತ್ಯುಗ್ಧಿರಣಶೀಲಃ ಏತತ್ಸಂಜ್ಞ ಕಃ ಬುಷಿಃ | ತಡೆಯಿಲ್ಲದೇ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಪಠಿಸುವವನು ಎಂದರ್ಥವಾದಿದ್ದಾರೆ.

ಕಲಿಂ—ಕಲಿರ್ನಾಮ ಬುಷಿರ್ಜರಯಾ ತರೀತಸ್ತರುಣೇಂ ಧಾರ್ಯಾಂ ಲೇಭೇ | ಸ ತಪ್ತೀತ್ಯೈ ಪುನರ್ಯಾವನಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛನ್ ಅಶ್ವಿನೌ ತುಷ್ಠಾವ | ತಮಾಗತ್ಯಾಶ್ವಿನೌ ಪುನರ್ಯಾವನಂ ಚಕ್ರತುರಿತಿ | ಕಲಿಯೆಂಬ ಬುಷಿಯ ವೃದ್ಧನಾದಮೇಲೆ ತರುಣಿಯಾದ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾದನು. ಅವಳನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪುನಃ ಯೌವನವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದವೇಚ್ಛಿಸಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದಾಗ ಅವರು ಇವನಿಗೆ ಪುನಃ ಯೌವನವು ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು ಎಂಬ ಕಥೆಯಿದೆ. ಇದೇ ವಿಷಯವನ್ನು—

ಯುವಂ ವಿಪ್ರಸ್ಯ ಜರಣಮುಪೇಯುಷಃ ಪುನಃ ಕಲೀರಕ್ವಣುತಂ ಯುವದ್ರಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೨೯-೮)

ಎಂಬ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನಿಯಾದ ಘೋಷೆಯು ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾಳೆ.

ಸೋಮ ಇದ್ರಃ ಸುತೋ ಅಸ್ತು ಕಲಯೋ ಮಾ ದಿಭೀತನ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೬೬-೧೫)

ಎಂಬ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇವನ ಸಂತತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರನ್ನೂ ಮತ್ತು ಇತರ ಜ್ಞಾತಿಕಗಳನ್ನೂ ಕಲಯಃ ಎಂದು ಕರೆದಿದೆ.

ಉಪಸ್ತುತಂ—ಉಪಸ್ತೋತಾರಂ | ಸ್ತುತಿಮಾಡತಕ್ಕ ಎಂದು ಸ್ತಂಧಸ್ತುತಿಗಳೂ, ಸಮೀಪಸ್ಥೈಃ ಸಮ್ಯಕ್ ಸ್ತುತಮಿತಿ ಸ್ತೂಯಮಾನಂ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿದ್ದವರಿಂದೆಲ್ಲಾ ಸ್ತುತನಾದ ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಪೃಥಿಂ—ಅತ್ರಾಸೀತಿಕಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ | ಬುಷಯಃ ಕೃಚಿತ್ಸೇನೇಶಾಃ ಕೋಽಸ್ಮಾಸು ಅಶ್ವಿನೌ ಸಮ್ಯಗ್ಯಜತ ಇತಿ ಜಿಜ್ಞಾಸಮಾಣಾ ಊಚುಃ | ಸರ್ವೇಶ್ವಿನೌ ಸ್ವಯಂಜ್ಞೇಷು ಸಹಾಪ್ರಯಾಮುಃ | ತದ್ಯಸ್ಯ ನಃ ಆಯಾಶಾವಶ್ವಿನೌ ಸ್ವರೂಪೇಣಾಗಮಿಷ್ಯತಃ ಸ ಸಮ್ಯಗ್ಯಜತ ಇತಿ | ತತ್ರ ಅಶ್ವಿನಾವಾಹೂತೌ ಕಕ್ಷೀವತೋ ವ್ಯಶ್ವಸ್ಯ ದೀರ್ಘತಮಸಃ ಪೃಥೀಕ್ಲ ಯಜ್ಞೇ ಸ್ವರೂಪೇಣಾಜಗ್ಮತುರಿತಿ | ಒಂದುಸಲ ಬುಷಿಗಳಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ಸಭೆಮಾಡಿದಾಗ ನಮ್ಮಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಯಾರು ಉತ್ತಮವಾಗಿ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವರು ಎಂದು ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಬಂದಾಗ ಅವರು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಎಲ್ಲರೂ ಯಜ್ಞ ಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ, ಆಗ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಯಾರ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಬರಬೇಕೋ ಅವರದೇ ಉತ್ತಮವಾದ ಕ್ರಿಯೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಎಲ್ಲರೂ ಯಜ್ಞ ಮಾಡಿದಾಗ ಕಕ್ಷೀವಾನ್ ವ್ಯಶ್ವ, ದೀರ್ಘತಮಸ್ ಮತ್ತು ಪೃಥಿ ಇವರ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಬಂದರು ಎಂದು ಪೃಥಿಯ ಯಜ್ಞಕ್ರಿಯೆಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಇದೇ ವಿಷಯವನ್ನು

ಯದ್ವಾಂ ಕಕ್ಷೀವಾ ಉತ ಯದ್ವ್ಯಕ್ಶ್ಯ ಮುಷಿಯದ್ವಾಂ ದೀರ್ಘತಮಾ ಜುಹಾವ |
ಪೃಥೀ ಯದ್ವಾಂ ವೈಸ್ಯಃ ಸಾದನೇಪ್ತೇವೇದತೋ ಅಪ್ತಿನಾ ಚೇತಯೇಥಾಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೮-೯-೧೦)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ಶತಕರ್ಣನೆಂಬ ಮಂತ್ರದ್ರವ್ಯವೂ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ವ್ಯಕ್ಶಂ—ಈ ಪದವು ಅಂಕಿತನಾಮವೆಂದೂ ವ್ಯಕ್ಶನೆಂಬ ಮುಷಿಯೆಂದು ಸ್ವಂದಸ್ವವಿಗಳೂ, ವಿಗತಾಶ್ವಂ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವಿಸಿಪಾನಮ್—ಪಾ ಪಾನೇ. ಧಾತು. ತಾಚ್ಚೀಲ್ಯವಯೋವಚನೇಷು ಚಾನಶ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಾನಶ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೇ ಶ್ಲ ಛಂದೇಶ. ಶ್ಲಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಹ್ರಸ್ವಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ ಬಂದಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇತ್ವ. ಚಿತಕಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಗತಿಸಮಾಸವಾದಾಗ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಪಸ್ತುತಮ್—ಪ್ತುತ್ಯಾ ಸ್ತುತೌ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರವೃದ್ಧಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೭) ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿತ್ತಜಾನಿಮ್—ವಿತ್ತಾ ಲಬ್ಧಾ ಜಾಯಾ ಯೇನ ಸಃ ವಿತ್ತಜಾನಿಃ ಜಾಯಾಯಾ ನಿಜ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸಾಂತವಾಗಿ ನಿಜಾದೇಶ. ಲೋಪೋವ್ಯೋವರ್ಲಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೬. ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಜ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಯಕಾರಲೋಪ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಕ್ಶಮ್—ವಿಗತೋ ಅಪ್ತೋ ಯಸ್ಮಾತ್ ಸಃ ವ್ಯಕ್ಶಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್—
ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಯಕಾದೇಶ ಬಂದುವರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋ-
ರ್ಯಣಃ ಸ್ವರಿತೋನುದಾತ್ತಸ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದ ಅನುದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತಿಳಯಾಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೧೫ ||

ಸಂಹಿತಾಃ

ಯಾಭಿರ್ನರಾ ಶಯವೇ ಯಾಭಿರತ್ರಯೇ ಯಾಭಿಃ ಪುರಾ ಮನವೇ
ಗಾತುಮಿಷಘುಃ |

ಯಾಭಿಃ ಶಾರೀರಾಜತಂ ಸ್ಯೂಮರಶ್ವಯೇ ತಾಭಿರೂ ಷು ಊ
ತಿಭಿರಶ್ವಿನಾ ಗತಂ || ೧೬ ||

ಸದಾಃ

ಯಾಭಿಃ | ನರಾ | ಶಯವೇ | ಯಾಭಿಃ | ಅತ್ರಯೇ | ಯಾಭಿಃ | ಪುರಾ | ಮನ
ವೇ | ಗಾತುಂ | ಈಷಘುಃ |

ಯಾಭಿಃ | ಶಾರೀಃ | ಆಜತಂ | ಸ್ಯೂಮಃ 5 ರಶ್ವಯೇ | ತಾಭಿಃ | ಊಂ ಇತಿ ಸು |
ಊತಿಭಿ | ಅಶ್ವಿನಾ | ಆ | ಗತಂ || ೧೬ ||

ಕಾಯಘಾಸ್ಯಂ

ಹೇ ನರಾ ನೇಕಾರಾವಶಿನಾ ಪುರಾ ಪೂರ್ವಸ್ವಿನ್ಯಾಲೇ ಶಯವ ಏತತ್ಪಂಜ್ಜ ಕಾಯ ಋಷಯೇ
ಗಾತುಂ ದುಃಖಾಸ್ವಿರ್ಗಮನಲಕ್ಷಣಂ ಮಾರ್ಗಂ ಯಾಭಿರೂತಿಭಿರೀಷಘುಃ ಯುವಾಂ ನಾಂಭಿತವಂಶೌ |
ಕೃತವಂಶಾಪಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂ ತತ್ | ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ ಶಯವೇ ಚಿನ್ಮಾ ಸತ್ಯಾ ಶರೀರಃ | ಋ. ೧-೧೧೬-೨೨ |
ಇತ್ಯನ್ಯಾಮೃಚಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಂ | ತಥಾತ್ರಯೇ ಋಷಯೇ ಶತದ್ವಾರೇ ಯಂತ್ರಗೃಹೇಽಸುರೈಃ ಪೀಡ್ಯಮಾ-
ನಾಯ ಸಂತಾಪಕಾರಿಣೋಽಗ್ನೇಃ ಶೀತೇನೋದಿಕೇನ ಶೀತಕರಣಲಕ್ಷಣಂ ಗಾತುಂ ದುಃಖನಿರ್ಗಮನಹೇತು-
ಭೂತಂ ಮಾರ್ಗಂ ಯಾಭಿರೂತಿಭಿಯರ್ವನಾಮಿಷ್ಠವಂಶೌ | ಏತಚ್ಚ ಹಿಮ್ವೇನಾಗ್ನಿಂ ಘ್ನಂಸಮವಾರ-
ಯೇಥಾಂ | ಋ. ೧-೧೧೬-೮ | ಇತ್ಯಾದೌ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ | ತಥಾ ಮನವ ಏತನ್ನಾಮ್ನೇ ರಾಜರ್ಷಯೇ
ಯಾಭಿರೂತಿಭಿಯರ್ವನಾಧಿಧಾನ್ಯವಾಪನಾದಿರೂಪಂ ಗಾತುಂ ದಾರಿದ್ರ್ಯನಿರ್ಗಮನಹೇತುಂ ಮಾರ್ಗಂ
ಯುವಾಂ ಕೃತವಂಶೌ | ತಥಾ ಚ ಮಂತ್ರಾಂತರಂ | ಯವಂ ವ್ಯಕೇಷಾಶ್ವಿನಾ ವಪಂಶಾ | ಋ. ೧-೧೧೬-೨೧
ಇತಿ | ಅಪಿ ಚ ಸ್ಯೂಮರಶ್ವಯೇ ಸ್ಯೂತಃ ಸಂಬದ್ಧೋ ರಕ್ತಿದೀಪ್ತಿಯಸ್ತು ತಸ್ಮೈ ಏತತ್ಪಂಜ್ಜ ಕಾಯ

ಋಷಯೇ ಯಾಭಿರೂತಿಭಿಃ ಶಾರೀಃ | ಶರೋ ನಾಮ ವೇಣುಶೀಲೇಷಃ | ತನ್ನಿಕಾರಭೂತಾ ಇಷಾರಾ-
ಜತಂ ಶತ್ರುನ್ಮತ್ರಿ ಪ್ರೈರಯತಂ | ತಾಭಿರೂತಿಭಿರೀಶ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವವತ್ || ನರಾ | ನೈ ನಯೇ ಯೂದೋ-
ರಸ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇಂಕಾರಃ | ಶಯವೇ | ಶೀರ್ಷ್ ಸ್ವಪ್ನೇ | ಭ್ರಮ್ಯಶೀತ್ ಚೇರೀಶ್ಯಾ-
ದಿನಾ | ಉ. ೧-೨ | ಉಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಈಷಠುಃ | ಇಮು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ | ಲಿಭ್ಯಭುಸ್ಯಸರ್ವಣ ಇತಿ
ಸರ್ಯುದಾಸಾದತ್ | ಪಾ. ೨-೪-೨೮ | ಅಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇಯಜಾದೇಶಾಭಾವೇ ಸರ್ವಣದೀರ್ಘಃ | ಶಾರೀಃ |
ವಿಕಾರಾರ್ಥೇ ಶರಶಬ್ದಾದನುದಾತ್ತಾದೇಶೈತ್ಯರ್ಥ | ಓಡ್ಯಾಣಿಶಾತಿ ಜ್ಞೇಪ್ | ಸ್ಯೂಮರಶ್ಮಯೇ | ಓವು
ತಂತುಸಂತಾನೇ | ಸಿವೇರಾಣಾದಿಕೋ ಮನ್ವತ್ಯಯಃ | ಛಿಡ್ಯೇಃ ಶೂಡಿತ್ಯೂಟ್ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವ-
ಪದಪ್ರತ್ಯುತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ

ನರಾ—ನೇತೃಗಳಾದ | ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಆಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, | ಪುರಾ—ಹಿಂದೆ | ಶಯವೇ—
ಶಯುವೆಂಬ ಮುಷಿಗೆ | ಗಾತುಂ—(ಮಃಖದಿಂದ) ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡುಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗವನ್ನು | ಯಾಭಿಃ—
ಯಾವ ಒತ್ತಾಸೆಗಳಿಂದ | ಈಷಠುಃ—ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರೋ, (ಹಾಗೆಯೇ) | ಅತ್ರಯೇ—(ಯಂತ್ರಗೃಹದಲ್ಲಿ
ಅಸುರರು ಹಾಕಿದ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ತಪ್ಪನಾಗುತ್ತಿದ್ದ) ಅತ್ತಿಮುಷಿಗೆ | ಯಾಭಿಃ—ಯಾವ ನೆರವುಗಳೊಡನೆ (ಶೀತೋ
ವಕವನ್ನು ಸುರರು ಅಗ್ನಿತಾಪದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರೋ ಮತ್ತು) | ಮನವೇ—ಮನುವೆಂಬ
ರಾಜರ್ಷಿಗೆ | ಯಾಭಿಃ—ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಡನೆ (ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ದಾನಮಾಡಿ ದಾರಿದ್ರ್ಯದ್ವೇಷವನ್ನು
ತಪ್ಪಿಸಿದರೋ (ಅಲ್ಲದೇ) | ಸ್ಯೂಮರಶ್ಮಯೇ—ಸ್ಯೂಮರಶ್ಮಿಯೆಂಬ ಮುಷಿಗೋಸ್ಕರ | ಯಾಭಿಃ—ಯಾವ ನಿಮ್ಮ
ಬೆಂಬಲಗಳೊಡನೆ | ಶಾರೀಃ—ಬಾಣಗಳನ್ನು | ಅಜತಂ—(ಶತ್ರುಗಳ ಮೇಲೆ) ಎಸೆದರೋ | ತಾಭಿಃ
ಊತಿಭಿಃ ಉ—ಆ ಎಲ್ಲಾ ಬೆಂಬಲಗಳೊಡನೆಯೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ | ಸು ಆ ಗತಂ—ಆಫಮಾನ
ದಿಂದ ಬನ್ನಿರಿ. |

ಘನಾರ್ಥ

ನೇತೃಗಳಾದ ಎಲೈ ಆಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಹಿಂದೆ ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ಒತ್ತಾಸೆಗಳಿಂದ ಶಯುವೆಂಬ ಮುಷಿಗೆ
ಮಃಖದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡುಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರೋ, ಹಾಗೆಯೇ, ಯಂತ್ರಗೃಹದಲ್ಲಿ ಅಸುರರು
ಹಾಕಿದ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ತಪ್ಪನಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಅತ್ತಿಮುಷಿಗೆ ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ಸಹಾಯಗಳೊಡನೆ ಶೀತೋವಕವನ್ನು
ಸುರರು ಅಗ್ನಿತಾಪದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರೋ, ಮತ್ತು ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಡನೆ ಧಾನ್ಯ
ಗಳನ್ನು ದಾನಮಾಡಿ ಮನುವೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಗೆ ದಾರಿದ್ರ್ಯದ್ವೇಷವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿದರೋ, ಅಲ್ಲದೇ ಸ್ಯೂಮರಶ್ಮಿಯೆಂಬ
ಮುಷಿಗೋಸ್ಕರವಾಗಿ ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ಬೆಂಬಲಗಳೊಡನೆ ಶತ್ರುವಿನ ಮೇಲೆ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಎಸೆದರೋ ಆ ನಿಮ್ಮ ಎಲ್ಲಾ
ಬೆಂಬಲಗಳೊಡನೆಯೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ ಬನ್ನಿರಿ.

English Translation

With those aids, leaders (of sacrifices), which you afforded to Sayu, to
Atri, and formerly to Manu, anxious (to show them) the way (to escape from
evil); with those by which you shot arrows (upon the foes) of Syumarasmi;
with them, Aswins, come willingly hither.

ಶಯನೇ ಅತ್ತಯೇ—ಬಂಜೆಯಾದ ಗೋವನ್ನು ಕರುಹಾಕುವಂತೆಯೂ ಕ್ಷೀರಸಂಪತ್ತನ್ನು ಹೊಂದುವಂತೆಯೂ ಮಾಡಿ ಶಯನವಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದುದನ್ನು ಇದೇ ಸೂಕ್ತದ ೩ನೇ ಸುಕ್ತನಲ್ಲಿಯೂ, ಅಸುರರಿಂದ ಅಗ್ನಿ ಕುಂಡಕ್ಕೆ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ ಅತ್ತಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದುದನ್ನು ೨ನೇ ಸುಕ್ತನಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ವಿಷಯವು ಪುನರುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಮನವೇ— ಆತ್ರೇತಿಕಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ | ಮನುರ್ನಾಮ ರಾಜಾ | ಸಮಹತ್ಯಾಮನಾವ್ಯವೃಷ್ಟಿ ವ್ಯತಿಶಾಯಾಂ ಅನ್ನಕ್ಷಯಾತ್ ಪ್ರಜಾಸು ಕರ್ಷಿತುಮಶಕ್ಯವಂತೀಷು ಅನ್ನಕ್ಷಯೇಣ ಚ ಬಾಧ್ಯಮಾಸು ಅನ್ನ ಕಾಮೋಶ್ಚಿನೌ ತುಷ್ಪಾವ | ತಸ್ಮೈ ಅಗತ್ಯಾಶ್ಚಿನೌ ಹಲೇನ ಕರ್ಷಯಿಷ್ಯಾ ಯವಾನ್ನಂದಿದತುರಿತಿ | ಮನುವೆಂಬ ರಾಜನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಒಂದು ಸಲ ಅನಾವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ ದಾರಿದ್ರ್ಯವೃತ್ತಿಂಟಾಗಿ ಅನ್ನಕ್ಕೂ ಮವು ಒದಗಿ ಜನಗಳೆಲ್ಲಾ ಪೀಡಿತರಾದಾಗ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆರಾಧಿಸಿ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿದನು. ಅಗ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಸ್ವತಃ ಬಂದು ನೇಗಲಿನಿಂದ ಘೇತ್ರಗಳನ್ನು ಉತ್ತು ಯವಾನ್ನವನ್ನು ಬೆಳೆದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅನ್ನವನ್ನು ಒದಗಿಸಿದರು. ಇದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಕಕ್ಷೀವಂಶನು,

ಯಮಂ ವ್ಯಕೇಣಾಶ್ಚಿನಾ ವಪಂತೇಷಂ ದುಹಂತಾ ಮನುಷಾಯ ದಿಸ್ತಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೨-೨೧)

ಎಂಬ ಸುಕ್ತನಲ್ಲಿಯೂ, ಸೌಭರಿಯು

ದಶಸ್ಯಂತಾ ಮನವೇ ಪೂರ್ವ್ಯಂ ದಿವಿ ಯವಂ ವ್ಯಕೇಣ ಕರ್ಷಥಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೮-೨೨-೬)

ಎಂಬ ಸುಕ್ತನಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಕುತ್ಸನು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಸುಕ್ತನಲ್ಲಿ ವೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ಸ್ಯಾಮರಶ್ಮಯೇ—ಮರ್ಕಟಗಳ ಬಾಯಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಬಿದ್ದಿದ್ದ ಸ್ಯಾಮರಶ್ಮಿಯೆಂಬ ಮುಷಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಆ ಕಥಾ ಸಂದರ್ಭವು ಈರಿತಿಯಿದೆ. ಇಂದ್ರೋ ಯತೀನ್ ಸಾಲಾ ವ್ಯಕೇಭ್ಯಃ ಸ್ತಾಯಿಚ್ಚತ್ | ಸಾಲಾವ್ಯಕಾ ಮರ್ಕಟಾ ಉಚ್ಯಂತೇ | ತೇಷಾಮದ್ಯಮಾನಾನಾಂ ಸ್ಯಾಮರಶ್ಮಿರ್ಯುಷಿ ರಶ್ಚಿನೌ ತುಷ್ಪಾವ | ತಂ ಪ್ರತ್ಯಾಗತ್ಯಾಶ್ಚಿನೌ ಇಷುಧಿಃ ಸಾಲಾವ್ಯಕಾನ್ ನಿರುರುಘಃ ಇತಿ | ಒಂದು ಸಲ ಇಂದ್ರನುರುಪ್ಪನಾಗಿ ಯತಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ (ತೋಳನಂತೆ ಕ್ರೂರಿಗಳಾದ) ಮರ್ಕಟಗಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಸಿದನು. ಅವು ಇವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿನ್ನುವಷ್ಟರೊಳಗೆ ಸ್ಯಾಮರಶ್ಮಿಯೆಂಬ ಮುಷಿಯು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಆರಾಧಿಸಿದಳು. ಅವರು ಒಡನೆಯೇ ಬಂದು ಆ ಮರ್ಕಟಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಹೊಡೆದುಹಾಕಿದರು. ಸ್ಯಾಮರಶ್ಮಿಯು ಕಾವಾಡಲ್ಪಟ್ಟನು ಎಂಬ ಕಥೆಯು ಇಬ್ಬ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನಲಾ—ನ್ಯ ನಯೇ. ಧಾಮ. ಋದೋರಶ್—(ಪಾ ಸೂ. ೩-೨-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ಪ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇತಿಗೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ನರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ವಿವಚನಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಆಮಂತ್ರಿಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಯನೇ—ತಿಜ್ ಸ್ವಸ್ಮಿ. ಧಾತು. ಭೈಮೃತೀತ್ಯಚಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇತಿಗೆ ಗುಣ. ಆಯಾದೇಶ. ಶಯು ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿಫ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಈಷಠಃ—ಇಮು ಇಷ್ಠಿಯಾಮ್. ಧಾತು. ಲಿಟ್‌ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಅಥುಸಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ಲಿಡ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ದ್ವಿತ್ವ. **ಅಭ್ಯಾಸಸ್ಯಾಸವರ್ಣೇ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೮) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಸವರ್ಣೇ ಎಂದು ಪರ್ಯುದಾಸಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇಮುಪಾವೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸವರ್ಣದೀರ್ಘ. **ಯದ್ವೈತ್ತಾ-ನ್ನಿತ್ಯಮ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತನಿಘೇಛ ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶಾರೀ—ವಿಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನುದಾತ್ತೇತಶ್ಚಹಲಾದೇಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೫-೧೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಞ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ತದ್ವಿತೇಷ್ವಚಾಮಾದೇಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. **ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿವಕ್ಷಮಾಡಿದಾಗ ಟಿಡ್ಘಾಣಿಞ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಐಞ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಸ್ಯಮರಶ್ಚಯೇ—ಷಿವು ತಂತುಸಂತಾನೇ. ಧಾತು. ಧಾತ್ಯಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸತ್ವ. ಇದಕ್ಕೆ ಟಿಸಾದಿಕ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಚ್ಯೋಶೂಲನುನಾಸಿಕೇ ಚಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಊಲಾದೇಶ. **ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವ-ಪದಮ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೬ ||

|| ಸಂಕುಶಾಖಾಃ ||

ಯಾಭಿಃ ಪಠರ್ವಾ ಜಠರಸ್ಯ ಮಜ್ಜನಾಗ್ನಿರ್ನಾದೀದೇಚ್ಚಿತ್ತ ಇ-
ದ್ಧೋ ಅಜ್ಜನ್ನಾ |

ಯಾಭಿಃ ಶರ್ಯಾತಮವಥೋ ಮಹಾಧನೇ ತಾಭಿರೂ ಸು ಊ-
ತಿಭಿರಶ್ಚಿನಾ ಗತಂ || ೧೭ ||

|| ಪದವಾಃ ||

ಯಾಭಿಃ | ಪಠರ್ವಾ | ಜಠರಸ್ಯ | ಮಜ್ಜನಾ | ಅಗ್ನಿಃ | ನ | ಅದೀದೇತ್ | ಚಿತಃ |

ಇದ್ಧಃ | ಅಜ್ಜನ್ | ಆ |

ಯಾಭಿಃ | ಶರ್ಯಾತಂ | ಅವಃಃ | ಮಹಾಽಧನೇ | ತಾಭಿಃ | ಊಂ ಇತಿ |

ಸು | ಊತಿಽಭಿಃ | ಅತ್ತಿನಾ | ಆ | ಗತಂ || ೧೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅತ್ತಿನಾ ಜಠರಸ್ಯ | ಜಠರಮುದರಂ ಭವತಿ ಜಗ್ಗಮಸ್ತಿಸ್ತ್ರಿಯತ ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ನಿ. ೪.೭ | ಜಠರೋಪಲಕ್ಷಿತಸ್ಯ ಶರೀರಸ್ಯ ಮಜ್ಜನಾ ಬಲೇನ ಯುಕ್ತಃ ಸನ್ ಪಠವ್ಯೇತತ್ಪಂಚೋದೇ ರಾಜರ್ಷಿರಜ್ಜನ್ | ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮೃತಕ್ | ಅಜ್ಜನಿ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಯುಷ್ಮದೀಯಾಭಿಯಾರ್ಥಿಭಿರೂತಿಭಿರಾ ಸಮಂತಾದಿದೇ- ದೇಶ್ ಅದೀಪ್ಯತ | ತತ್ರ ದೈಷ್ಟಾಂತಃ | ಚಿತಃ ಕಾಷ್ಠೈರಭಿಚಿತ ಇದ್ವೋ ಯಜ್ಜಗ್ಗುತು ಯತ್ತಿಗ್ಗಿಃ ಪ್ರಜ್ಜಾಲಿತೋಽಗ್ನಿರ್ನ | ಯಥಾಗ್ನಿಃ ಪ್ರಕಾಶತೇ ತದ್ವದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಸಿ ಚಿ ಶರ್ಯಾತಂ ಮಾನವ- ಸಿಂಧೋಃ ಸಹ ಸ್ಪರ್ಧಮಾನಂ ಮಹಾಧನೇ | ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮೃತಕ್ | ಮಹತಾ ಧನೇನೋಪೇತೇ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಯಾಭಿರೂತಿಭಿರವಃ ರಕ್ಷಃ ತಾಭಿರತ್ಯಾದಿ ಗತಂ || ಅದೀದೇಶ್ | ದೀದೇಶಿತ್ಯಾಂದಸೋ ದೀಪ್ತಿಕರ್ಮಾಃ | ಅಜ್ಜನ್ | ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ | ಅಜಂತಿ ಕ್ಷಿಪಂತೈಸ್ತಿಸ್ತಾನಾಂತೈಧಿಕರಣ ಔಷಾದಿಕೋ ಮನಿನ್ | ವಲಾದಾನಾರ್ಥಧಾತುಕೇ ವಿಕಲ್ಪ ಇಷ್ಯತೇ | ಕಾ. ೨-೪-೫೬-೨ | ಇತಿ ವಚನಾ- ದ್ವೀಧಾನಾಧಾವಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲಗತಿ ಸಪ್ರವ್ಯಾ ಲುಕ್ | ಮಹಾಧನೇ | ಅನ್ಮಹತ ಇತ್ಯಾತ್ಮಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಜಠರಸ್ಯ—(ತನ್ನ) ಶರೀರದ | ಮಜ್ಜನಾ—ಬಲದೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು | ಪಠರ್ವಾ—ಪಠವನೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯು | ಅಜ್ಜನ್—ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ | ಯಾಭಿಃ—ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ನೆರವುಗಳೊಡನೆ | ಚಿತಃ—ಕಾಷ್ಠ ಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದುದೂ | ಇದ್ವೇ—(ಯಜ್ಜಗ್ಗುಹದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಕ್ಯುಗಳಿಂದ) ಪ್ರಜ್ಜಾಲಿತವಾದುದೂ ಆದ | ಅಗ್ನಿರ್ನ— ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ | ಅವಮಂತಾತ್—ಸುತ್ತಲೂ | ಅದೀದೇಶ್—ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದನೋ, (ಅಲ್ಲದೇ) | ಶರ್ಯಾತಂ—(ಇಂದ್ರನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡುತ್ತಿದ್ದ) ಶರ್ಮತನೆಂಬವನನ್ನು | ಮಹಾಧನೇ—ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ | ಯಾಭಿಃ—ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಡನೆ | ಅವಃಃ—ಕಾವಾಡಿದರೋ, | ತಾಭಿಃ ಊತಿಭಿಃ ಉ—ಎಲ್ಲಾ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಡನೆಯೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು (ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ) | ಅತ್ತಿನಾ—ಎಲೈ ಅತ್ತಿನದೇವತೆಗಳೇ, | ಸು ಆ ಗತಂ— ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಬನ್ನಿರಿ. |

ಠಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅತ್ತಿನದೇವತೆಗಳೇ, ಸ್ವಶರೀರದ ಬಲದೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ಒತ್ತಾಸೆಗಳೊಡನೆ ಪಠರ್ವನೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕಾಷ್ಠಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದುದೂ ಯಜ್ಜಗ್ಗುಹದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಕ್ಯುಗಳಿಂದ ಪ್ರಜ್ಜಾಲಿತವಾದುದೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದನೋ ಅಲ್ಲದೆ ಇಂದ್ರನ ಜೊತೆ ಯಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಶರ್ಮತನೆಂಬವನನ್ನು ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಡನೆ ಕಾವಾಡಿದರೋ, ಎಲ್ಲ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಡನೆಯೂ ಸಹ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಬನ್ನಿರಿ.

English Translation

With those aids by which Patharvan shone with strength of form in battle, like a blazing fire piled up (with fuel) ; by which you defended Saryata in war ; with them, Aswins, come willingly hither.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪಠರ್ವಾ ಆದೀದೇತ್—ಪಠರ್ವಾ ನಾಮ ಋಷಿರಾಮಯೋನೀ ಕೃಶೋ ನಿವರ್ಣೋ ಬಭೂವ | ತಮಶ್ವಿನೌ ದೀಪ್ತಾಗ್ನಿ ಮಿವ ಬಲವಂತಮತಿತೇಜಸ್ವಿನಂ ಚಕ್ರತುರಿತಿ | ಪಠರ್ವನೆಂಬ ಮುಷಯು ರೋಗ ಗ್ರಸ್ತನಾಗಿ ಕೃಶನಾದನು. ದೇಹದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ವರ್ಣವೇ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿ ಕಂಗೆಟ್ಟುಹೋದನು. ಆಗ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳು ಅವನನ್ನು ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವ ಅಗ್ನಿಯಂತೆ ಶಕ್ತಿಯುತನನ್ನಾಗಿ, ಮಾಡಿದರು ಎಂಬ ಕಥೆ.

ಅಜ್ಞನ್—ಅಜ್ಞ ಇತಿ ಗೃಹನಾಮ | ಯಜ್ಞಗೃಹೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಜ್ಞಶಬ್ದವು ಗೃಹನಾಮವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಗೃಹನೆಂಬರ್ಥವೆಂದು ಸ್ವಂದರೂ, ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮೈತತ್ ಅಜ್ಞನಿ ಸಂಗ್ರಾಮೇ | ಇದು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮವಾದರಿಂದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವೆಂದು ಸಾಯಣರೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಮಜ್ಞನಾ—ಮಜ್ಞ ಇತಿ ಬಲನಾಮ | ಶಕ್ತಿಯೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಎಂದರ್ಥ.

ಯಾಭಿಕ್ವ ಶರ್ಯತಂ—ಆತ್ರಾಸೀತಿಹಾಸಮಾಚ್ಚಕ್ತೇ | ಶರ್ಯತೋ ನಾಮ ರಾಜಾ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಭಗ್ನಬಲೋ ನಶ್ಯನ್ ಶತ್ರುಭಿರನವಗಮ್ಯಮಾನೋಽಶ್ವಿನೌ ತುವ್ರಾವ | ತಸ್ಯಾಗತ್ಯಾಶ್ವಿನೌ ಶತ್ರುನ್ ಪ್ರತಿ ಬಭಂಜತುರಿತಿ | ಶರ್ಯತನೆಂಬ ರಾಜನು ಒಂದು ಸಲ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಬಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾರದವನಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ತಿಳಿಯದಹಾಗೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದನು. ಆಗ ಅವರು ಬಂದು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದರೆಂದು ಕಥೆ | ಶರ್ಯತನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಶತಪಥಭ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಕಥೆಯಿದೆ.

.... ಯತ್ರ ವೈ ಭೃಗವೋ ವಾಂಗಿರಸೋ ವಾ ಸ್ವರ್ಗಂ ಲೋಕಂ

ಸಮಾಶ್ನವತ | ತ್ರಚ್ಚೈವನೋ ವಾ ಭಾರ್ಗವಶ್ಚೈವನೋ ವಾಂಗಿರಸಸ್ತದೇವ ಜೀರ್ಣಃ ಕೃತ್ಯಾರೂಪೋ ಜಹೇ | ಶರ್ಯತೋ ಹ ವಾ ಇದಂ ಮಾನವೋ ಗ್ರಾಮೇಣ ಚಚಾರ | ಸ ತದೇವ ಪ್ರತೀವೇಶೋ ನಿವಿನಿಶೇ ತಸ್ಯ ಕುಮಾರಾಃ ಕ್ರೀಡಂತ ಇಮಂ ಜೀರ್ಣಂ ಕೃತ್ಯಾರೂ ಸಮನರ್ಥಂ ಮನ್ಯಮಾನಾ ಲೋಷ್ಟೈರ್ವಿಪಿಸಿಷುಃ | ಸ ಶರ್ಯತೇಭ್ಯತ್ಯುಕ್ತೋಽಥ | ತೇಘ್ನೋಽಸಂಜ್ಞಾಂ ಚಕಾರ ಸಿತ್ವೇವ ಪುತ್ರೀಣ ಯುಯುಧೇ ಭ್ರಾತಾ ಭ್ರಾತೃ | ಶರ್ಯತೋ ಹ ವಾ ಉಕ್ಷಾಂಚಕ್ರೇ | ಯುಕ್ತಮಕರಂ ತಸ್ಮಾದಿದಿಮಾಪದೀತಿ ಸ ಗೋಪಾಲಾಂಶ್ಚಾನಿಪಾಶಾಂಕ್ವ ಸಂಹೃಯಂತವಾ ಉನಾಚೆ | ಸ ಹೋನಾಚೆ | ಕೋ ವೋಽದ್ಯೇಹ ಕಿಂಚಿದವ್ತುಕ್ತೇದಿತಿ ತೇ ಹೋಚಃ ಪುರುಷ ಏವಾಯಂ ಜೀರ್ಣಃ ಕೃತ್ಯಾರೂಪಃ ಶೇತೇ ತಮನರ್ಥ್ಯಂ ಮನ್ಯಮಾನಾಃ ಕುಮಾರಾ ಲೋಷ್ಟೈರ್ವ್ಯವಿಸಿಕ್ಷನ್ನಿತಿ ಸ ವಿದಾಂಚಕಾರ ಸ ವೈ ಚೈವನ ಇತಿ | ಸ ರಥಂ ಯುಕ್ತಾ | ಸುಕನ್ಯಾಂ ವಾರ್ಯಾತೀಮುಪಾಧಾಯಿ ಪ್ರಸಿಷ್ಯಂತ ಸ ಆಜಗಾಮ

యత్కర్షిరాశ తత్ | శ యోనాశి | యుజ్జే నమస్త్రే యన్యావేదిశం తేనాహిం-
 సిజమియం సుకన్యా తయో తేఽపద్మవే సంజానితాం మే గ్రామ ఇతి తస్య త
 తత ఏవ గ్రామః సంజ్ఞే శ త తత ఏవ తయోశ్చోఽ మోనవ లుద్యుయుజ్జే
 నేదపరం హినానితి ||

(౩. బృ. ౪-౧-౫ రల్లి ౧-౨)

భృగుగళా (ఆఘనా అంగిరస్సుగళా స్వర్గవన్ను సేరుతిరువ కాలదల్లి భృగునంశోత్పన్ననావ
 ఆఘనా అంగిరవంశోత్పన్ననాద జ్యోవనను జర్గురితవాదుదూ భూతాకారవుళ్ళదల్లి ఆద దేవతవన్ను
 యోగింద్రుదరింద భూలోకదల్లియే బిడల్పట్టను. ఇదే సమయదల్లి తయోతనంబువన తన్న సకల
 పరివారగళోడనే జ్యవనను ఇవ్వు ప్రదేశద సమీపదల్లియే బందిళిదను. ఆగ అవన పరివారదల్లివ్వు తరుణ
 వయస్సిన బాలకరెల్లా ఇవను నిజ్జివియాద పదార్థవేందరితు జ్యవనన మేలే కల్లుగళన్నేసేయుత్తా
 ఆటనాడుత్తిదరు. ఆగ జ్యవననిగే కేలెపబుదు ఇవరన్ను శిశుల ఇవరల్లివ్వు పరస్పర సౌహార్దవు
 మాయువాగ సకలరూ ఒప్పురొడనోల్లరు జగళనాడుత్తా అల్లా తమ్మందరిగూ తందెమక్కళుగళూ ద్వేషవు
 బేళియెతు. ఆగ శర్యాతను ఈ విధనాద అనర్థవు తన్న యావుదోఽ దుష్కృత్యం ఫలవేందరితు
 గోఱపాలకరన్ను కరేదు నిమ్మల్లి యారాదరూ ఈ ప్రదేశదల్లి ఏనాదరూ యోజనస్తువన్ను కందిరా
 ఎందు ప్రకృతినదను. ఆగ అవరు పక్కదల్లి భూతాకారనాద ఒట్ట వృక్తియిరువనోదూ, అవను నిజ్జివి
 యేందరితు యేదరిల్లరూ కల్లుగళన్నేసేదరిందూ జేళెళు ఆగ శర్యాతను ఆ వృక్తియు జ్యవననందరితును.
 ఒడనేయే తన్న రథదల్లి సుకన్యేయంబ తన్న మగళన్ను శుశ్చిరిసికొండు జ్యవననల్లిగే యోగి తన్న
 పరివారదవరు మాడుదుదు తప్తాయితేందూ, సుకన్యేయ గృతణదింద తృప్తనాగ తన్నవరెల్లరూ పరస్పర
 సౌహార్దవిందలూ శాంతియిందలూ ఇరువంకీ అనుగృహిసబేళెంతలూ కేళెదాగ జ్యవనను తృప్తనాదు
 దరింద అవరెల్లరూ శాపదింద బిడుగడే యోగి శాంతిసమాధానగళన్ను యోగిదిరు. ఆగ శర్యాతను
 తాను ఇన్నో అల్లీ ఇద్దరి తన్నవరు పునః అంతత అక్కత్యవన్ను మాడబకుదేంబ భయందింద ఆ స్వక
 వన్ను బిట్టుకొరిటను.

ఇదే వంశోత్పన్ననాద శర్యాతను మ. సం. ౧౦నే మండలవ ౯౩నే సొక్రద ద్రష్ట్య-
 వేందూ, క్రీశ్యనావ రాజర్షియేందూ ప్రసిద్ధనాగిద్దానే.

అదిదేశ్—దిద్ది ధాతువు భాందసవాదుదు. దిశ్చ్యర్థదల్లి ప్రయుక్తనాగిదే. లఘ
 ప్రథమపురుష ఏకవచనదల్లి తిజ్ ప్రకృయ. ఇతక్త—ఎంబుదరింద ఇకారలోఱ. శిశి లుక్.
 అంగళ్ళే ఆడాగము. యద్వ్యోగివిరువుదరింద నిఘాతస్వర బరువుదిల్ల. ఆడాగను లుదాత్తనాదుదరింద
 ఆద్యుదాత్తనాగుత్తదే.

ఇద్దీ—ఇాఇన్జి దివో. ధాతు. క్రప్రకృయ. అనిదితాం దల లు— ఎంబుదరింద
 లుపథా నకారలోఱ. ప్రకృయస్వరదింద అంతోదాత్తనాగుత్తదే.

ಅಜ್ಞನ್—ಅಜ ಗತಿವೈಪಣಯೋಃ ಧಾತು. ಅಜಂತಿ ವೈಪಂತಿ ಅಜ್ಞನ್ ಬಾಣಾನಿತಿ ಅಜ್ಞನ್. ಅಧಿ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವೀಣಾದಿಕವಾಗ ಮನಿನಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಜೀವ್ಯಘೋಷೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವೀಭಾವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೂ ವಲಾದಾನಾರ್ಥಧಾತುಕೇ ವಿಕಲ್ಪ ಇತ್ಯಂತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೫೬-೨) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ವೀಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಪ್ರಮೀ ಜಾಸರವಾದಾಗ ಆದಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್.

ಅವಧಃ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯನುಪುರುಷ ದ್ವಿನಚನದಲ್ಲಿ ಧಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶವ್ ವಿಕರಣ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶವ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಅದುಪ ದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಚಯುತ್ತದೆ.

ಮಹಾಧನೇ—ಮಹತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನ ಶಬ್ದ ಪರವಾದಾಗ ಅನ್ವದತಃ ಸಮಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಹತ್ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾಂತಾದೇಶ. ಸಮಾಸಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ರಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೧೭ ||

-----:0:-----

ಸಂಹಿತಾಗಾಥಃ

ಯಾಭಿರಂಗಿರೋ ಮನಸಾ ನಿರಣ್ಯಥೋಽ ಗ್ರಂ ಗಚ್ಛಥೋ ವಿ-
ವರೇ ಗೋಅರ್ಣಸಃ |

ಯಾಭಿರ್ಮನುಂ ಶೂರಮಿಷಾ ಸಮಾನತಂ ತಾಭಿರೂ ಷು ಲ್ಲೂ.

ತಿಭಿರಶ್ಚಿನಾ ಗತಂ || ೧೮ ||

ಸದವಾಃ

ಯಾಭಿಃ | ಅಂಗಿರಃ | ಮನಸಾ | ನಿರಣ್ಯಥಃ | ಅಗ್ರಂ | ಗಚ್ಛಥಃ | ವಿವರೇ |

ಗೋಽ ಅರ್ಣಸಃ |

ಯಾಭಿಃ | ಮನುಂ | ಶೂರಂ | ಇಷಾ | ಸಂಽ ಆವತಂ | ತಾಭಿಃ | ಊಂ ಇತಿ |

ಸು | ಊತಿಽ ಭಿಃ | ಅತ್ತಿನಾಃ ಆ | ಗತಂ || ೧೮ ||

ಶಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಂಗಿರ ಇತ್ಯೇತದಾಮಂತ್ರೀತಂ ವಾಕ್ಯಾದ್ವಹಿಭೂತಂ | ತೇನ ಚಾತ್ಮಾನಂ ಸಂಬೋಧ್ಯ ಸ್ತುತಾ-
ವ್ಯಸಿಂ ಪ್ರೇರಯತಿ | ಹೇ ಅಂಗಿರೋಽಅಂಗಿರಸಾಂ ಗೋತ್ರೇಜ ತ್ವಮತ್ತಿನಾ ಸ್ತುಹಿ | ಹೇ ಅತ್ತಿನಾ ಮನಸಾ
ಮನನೀಯೇನ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಪ್ರೀತೌ ಸಂತಾ ಯುವಾಂ ಯಾಭಿರೂತಿಭಿರ್ನಿರಣ್ಯಥಃ | ಸ್ತೋತ್ರೈನ್ ನಿತರಾಂ
ರಮಯಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಮನಸೈವ ಕರಣಭೂತೇನ ರಮಯಥಃ | ತಥಾ ಗೋಅರ್ಣಸೋ ಗೋರೂಜ-
ಸ್ಯಾರಣೀಯಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ಪಣಿಭುಗಾಹಾಯಾಂ ನಿಹಿತಸ್ಯ ವಿವರೇ ವಿವರಣೇ ಗುಪಾದ್ವಾರಸ್ಯೋದ್ವಾಹ-
ನೇನ ಪ್ರಕಾಶನೇ ವಿಷಯಭೂತೇ ಸತಿ ಯಾಭಿರೂತಿಭಿಃ ಸಹ ಯುವಾಮಗ್ರಂ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ದೇವೇಭ್ಯಃ
ಪುರಸ್ತಾದ್ಗಚ್ಛಿಥಃ | ಅಹಿ ಚಿ ಶೂರಂ ವೀರ್ಯವಂತಂ ಮನುಮಿಷಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಮುಪ್ರೇನ ಯವಾದಿ-
ಧಾನ್ಯರೂಪೇಣಾನ್ನೇನ ಯಾಭಿರೂತಿಭಿಃ ಸಮಾವತಂ | ಸಮ್ಯಗರಕ್ಷತಂ ತಾಭಿಃ ಸರ್ವಾಭಿರೂತಿಭಿಃ
ಸಹಾಸ್ಮಾನಪ್ಯಾಗಚ್ಛಂತಂ || ನಿರಣ್ಯಥಃ | ನಿರಮಯಥ ಇತ್ಯಸ್ಯ ವರ್ಣವ್ಯಾಪತ್ತೈಶ್ಚೈತದ್ರೂಪಂ | ವಿವರೇ |
ಗ್ರಹವದ್ವನಿಶ್ಚಿಗಮುಕ್ತೇತಿ ಭಾವೇಽಪ್ | ಥಾಥಾದಿನೋತ್ತರಸದಾಂತೋದಾತ್ತೈಶ್ಚಂ ||

ಶತಪದಾರ್ಥ |

ಅಂಗಿರಃ—ಎಲೈ ಅಂಗಿರಸ್ವೀ, (ಅತ್ತಿನೀ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರವಾದಾ) | ಅತ್ತಿನಾ—ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀ
ದೇವತೆಗಳೇ | ಮನಸಾ—ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ಕೃಪ್ರಂಗುವ ನೀವು | ಯಾಭಿಃ—
ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ಒತ್ತಾಸೆಗಳಿಂದ | ನಿರಣ್ಯಥಃ—(ನಿಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು) ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುತ್ತೀರೋ (ಅಥವಾ)
[ಮನಸಾ—ನಿಮ್ಮ ತೃಪ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ | ಯಾಭಿಃ—ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ಒತ್ತಾಸೆಗಳೊಡನೆ | ನಿರಣ್ಯಥಃ—
ಪರ್ಷಗೊಳ್ಳುತ್ತೀರೋ] (ಹಾಗೆಯೇ) | ಗೋಅರ್ಣಸಃ—(ಪರ್ಣಗಳಿಂದ ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ)ಗೋರೂಪದ ಧನವೆ
ವಿವರೇ—ಪ್ರಕಾಶನವಲ್ಲ | (ಯಾಭಿಃ—ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ಒತ್ತಾಸೆಗಳೊಡನೆ) | ಅಗ್ರಂ—(ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ)
ಮುಂದಾಗಿ | ಗಚ್ಛಿಥಃ—ಹೋದಿರೋ (ಮತ್ತು) | ಶೂರಂ—ಶೂರಕೃಮಿಯಾದ | ಮನುಂ—ಮನುವನ್ನು |
ಇಷಾ—ಧಾನ್ಯರೂಪವಾದ ಅನ್ನದಿಂದ | ಯಾಭಿಃ—ಯಾವ ಸಹಾಯಗಳೊಡನೆ | ಸಮಾವತಂ—ಸಂಪೂರ್ಣ
ವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಿದಿರೋ | ತಾಭಿಃ ಊತಿಭಿಃ ಉ—ಆ ಸಕಲಬೆಂಬಲಗಳೊಡನೆಯೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು (ನಮ್ಮ ಬಳಿ) |
ಸು ಆ ಗತಂ—ಅವರದಿಂದ ಬನ್ನಿರಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಂಗಿರಸ್ವೀ, ಅತ್ತಿನೀ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸು. ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ, ಯಾವ ನಿಮ್ಮ
ನಿರವುಗಳೊಡನೆ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ಕೀರ್ತನಕಾರನನ್ನು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುತ್ತೀರೋ, ಮತ್ತು ಪರ್ಣಗಳು ಗೋ

ರೂಪವಾದ ಧನವನ್ನು ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದಾಗ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಮುಂದಾಗಿಯೇ ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ಸಹಾಯಗಳೊಡನೆ ಗುಹಾದ್ವಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅಪಹೃತವಾದ ಧನವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶನಪಡಿಸಲು ಸಹಾಯಮಾಡಿ ದಿದೋ, ಮತ್ತು ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಡನೆ ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ ಮನುವನ್ನು ಧಾನ್ಯರೂಪವಾದ ಅನ್ನದಾನದಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಿದಿದೋ, ಆ ನಿಮ್ಮ ಎಲ್ಲಾ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಂದಿಗೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ ಅಭಿವಾನದಿಂದ ವಯಮಾಡಿರಿ.

English Translation

Angirae, (praise the Aswins); Aswins, with those aids by witch (gratified) minds, you delight (in praise), and thence preceded the gods to the cavern to recover the stolen cattle; by which you sustained the heroic Manu with food; with them, Aswins, come willingly hither.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಂಗಿರಃ—ಅಂಗಿರಸಾಂ ಗೋತ್ರೇಜ ತ್ವಮಶ್ವಿನೌ ಸ್ತುತಿ | ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳ ವಂದೋತ್ಪನ್ನನಾದ ನುಷಿಯೇ, ಅತ್ತಿನೇ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸು ಎಂದು ಸೂಕ್ತದ್ರವ್ಯವಾದ ಋಷಿಯು ತನ್ನನ್ನೇ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಸೋತ್ರಯಮಿತ್ಯಭಿಷಂಬಂಧಾದೆಂಗಿರಶ್ಯಬ್ದೇನಾತ್ಯಾಂಗಿರಃ ಸಂಬದ್ಧಾವಶ್ಚಿನೌ ಉಚ್ಯೇತೇ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಚ ದ್ವಿವಚನಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ ಏಕವಚನಂ | ಅವನೇ ಇವನು ಎಂದು ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವಿರುವ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆ ಇತ್ತಿಯೂ ಸಹ ಸೋತ್ರೇತ್ಯಸೃತ್ಯಸಂಬಂಧವು ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳಿಗೂ ಅತ್ತಿನೇ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಅತ್ತಿನೇದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಂಗಿರಃ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಏಕವಚನವಿರುವುದು ಛಾಂದಸ ಎಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ವಿಶದೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಗೋಅರ್ಣಸಃ—ಗೋರೂಪಸ್ಯ ಅರಣೇಯಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ಪಚೇಭಿರ್ಗುಹಾಯಾಂ ನಿಹಿತಸ್ಯ | ಪಡೆಗಳು ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುಚ್ಚಿಟ್ಟಿರುವುದೂ ಗೋರೂಪವಾದುದೂ ಆದ ಧನದ ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಗೋಶಬ್ದೋತ್ತೇ ಗಮೇಃ ಕ್ರಿಯಾಶಬ್ದಃ ಗಮನಾರ್ಥವಚನಃ | ಅರ್ಣ ಇತ್ಯುದೇಕನಾಮ ಪ್ರಾಭೂತ್ಯಾತ್ ಸಸ್ಯ ಸಂಪತ್ತಿಕರತ್ಯಾಚ್ಚ ಗಮನಾರ್ಥಮುದೇಕಂ ಯಸ್ಯ ಸ ಗೋಅರ್ಣಾ ಮೇಘಃ ತಸ್ಯ | ಅರ್ಣ ಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಭೂತವೂ ಸಸ್ಯಸಂಪತ್ತುನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೂ ಆದುದರಿಂದ ಉದಕವು ಗಮ್ಯವಾದುದು. ಇಂತಹ ಗಮ್ಯವಾದ ಉದಕವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಮೇಘಕ್ಕೆ ಗೋತ್ರಅರ್ಣವೆಂದು ಹೆಸರು. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಗೋತ್ರಅರ್ಣಃ ಎಂದರೆ ಮೇಘದ ಎಂದರ್ಥವೆಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ನಿರಣ್ಯಥಃ—ನಿರಮಯಥ | ಹರ್ಷವನ್ನು ಪಡೆದಿರಿ, ಸಂತ್ಯಪ್ತರಾದಿರಿ ಎಂದರ್ಥ. ನಿರುತ್ತಕಾರರು ರಮ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಛಾಂದಸವಾದ ಐತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿ ರಾರಣಿತ್, ರಾರಣಿ ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪಗಳು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುವೆಯೆಂದು ತೋರಿಸಲು ನಿರುತ್ತಕಾರರು,

ನಾಹಮಿಂದ್ರಾಣಿ ರಾರಣಿ ಸಖ್ಯುರ್ವ್ಯಷಾಕಪೇರ್ಬುರ್ತೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೬-೧೨)

ಎಂಬ ಪುಕ್ತನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ (ನಿ. ೧೧-೩೯) ರಾರಣಿ ತಬ್ಬಕ್ಕೆ ರಮೇ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಪ್ಪಿನೀ ದೇವತೆಗಳು ಹರ್ಷಗೊಂಡರು, ರಮಿಸಿದರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

ಯಾಭಿಃ ಮನುಂ—ಅನ್ನ ಲ್ಲಾಮದಿಂದ ಪೀಡಿತರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಅನ್ನವನ್ನೊದಗಿಸಲು ಮನುವೆಂಬ ರಾಜನು ಅಪ್ಪಿನೀ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದನು. ಆವರು ಬಂದು ಇವನ ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ತ್ತು ಅನ್ನವನ್ನು ಒದಗಿಸಿದನು. ಇವೇ ಸೂಕ್ತದ ೧೬ನೇ ಪುಕ್ತನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಂಗಿರಃ—ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿರಣ್ಯಾಥಃ—ನಿ ಉಪಸರ್ಗ. ನಿರಮಯಥ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಈ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಗಚ್ಛೇಥಃ—ಗರ್ವಲ್ಯ ಗರ್ತ ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಥಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶವ್ ವಿಕರಣ ಪರನಾದಾಗ ಇಷುಗಮಿಯಮಾಂ ಥಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾದೇಶ. ಯದ್ಯೋ ದಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶವ್ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವಿನರೇ—ವೃಜ್ ಸಂಭಕ್ತೌ ಧಾತು. ಗೃಹವ್ಯದ್ಯನಿಕ್ತಿಗಮುಕ್ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ರನಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ರಪರನಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೃದುತ್ತರಪದಸ್ವರಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಥಾಥಃಘಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋ ದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಇಷಾ—ಸಾವೇಕಾಚಿಶ್ಚೈ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಮಾವತಮ್—ಆನ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಲಪ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಆಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾಗುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೮ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಾಭಿಃ ಪತ್ನೀರ್ವಿಮದಾಯ ನ್ಯೂಹಥುರಾ ಘ್ನಾ ಯಾಭಿಃ
ರರುಣೀರಶಿಕ್ಷತಂ |

ಯಾಭಿಃ ಸುದಾಸ ಊಹಛುಃ ಸುದೇವ್ಯಂ ೧ ತಾಭಿರೂ ಷು
ಊ ತಿಭಿರಶ್ವಿನಾ ಗತಂ || ೧೯ ||

ದಶವಾಃ

ಯಾಭಿಃ | ಪತ್ನೀಃ | ವಿ ೨ ಮದಾಯು | ನಿ ೨ ಊಹಛುಃ | ಆ | ಘ | ನಾ |

ಯಾಭಿಃ | ಅರುಣೇಃ | ಅಶ್ವತಂ |

ಯಾಭಿಃ | ಸು ೨ ದಾಸೇ | ಊಹಛುಃ | ಸು ೨ ದೇವ್ಯಂ | ತಾಭಿಃ | ಊಂ ಇತಿ |

ಸು | ಊತಿ ೨ ಭಿಃ | ಅಶ್ವಿನಾ | ಆ | ಗತಂ || ೧೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ ನಿಮದಾಯೈತನ್ನಾನ್ವ ಋಷಯೇ ಯಾಭಿಯುಷ್ಯದೀಯಾಭಿರೂತಿಭಿಃ ಪತ್ನೀ-
ಭಾರ್ಯಾಃ ಪುರುಮಿತ್ರಸ್ಯ ದುಹಿತರಂ ನ್ಯೂಹಛುಃ | ನಿತರಾಂ ಯುವಾಂ ಪ್ರಾಪಿತವಂತ್ | ಘೃತಿ
ಸಾದಿಪೂರಣಃ | ತಥಾ ಯಾಭಿರೂತಿಭಿರರುಣೇರರುಣವರ್ಣಾ ಆರೋಚಮಾನಾ ಗಾ ಆಭಿಮುಖ್ಯೇನಾ-
ಶಿಕ್ಷತಂ | ಅದತ್ತಂ | ತಥಾ ಪಿಜನವಪುತ್ರಾಯ ಸುದಾಸೇ ಕಲ್ಯಾಣದಾನಾಯ ರಾಜ್ಞೇ ಸುದೇವ್ಯಂ
ಶ್ವಶಸ್ತಂ ಧನಂ ಯಾಭಿರೂತಿಭಿರೂಹಛುಃ ಪ್ರಾಪಿತವಂತ್ | ತಾಭಿರಿತ್ಯಾದಿ ಗತಂ || ಪತ್ನೀಃ | ಅಮೋ
ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಸಾದೇಶಃ | ನ್ಯೂಹಛುಃ | ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ | ಅಘಸಿ ಯಜಾದಿತ್ಯಾತ್ವಂಪ್ರಸಾರಣಂ |
ದ್ವಿರ್ವಚನಾದಿ | ಸುದಾಸೇ | ಶೋಭನಂ ದದಾತಿತಿ ಸುದಾಃ | ಅಸುನ್ | ಸುದೇವ್ಯಂ | ದಿಗಾದಿತ್ಯಾ-
ದ್ಯತ್ | ಸಾ. ೪-೩೫೪ | ತಿತ್ತೈರಿತ ಇತಿ ಸ್ಮರಿತತ್ವಂ ||

ಶ್ವಶವಾರ್ಥ

ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, | ನಿಮದಾಯು—ನಿಮದನೆಂಬ ಪುಷ್ಕರಿಣಿ | ಯಾಭಿಃ—ಯಾವ
ನಿಮ್ಮ ಒತ್ತಾಸೆಗಳೊಡನೆ | ಪತ್ನೀಃ—ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು | ನ್ಯೂಹಛುಃ—ಒವಗುಣಿಸಿಕೊಟ್ಟರೋ, | ಯಾಭಿಃ—
ಯಾವ ಬೆಂಬಲಗಳೊಡನೆ | ಅರುಣೇಃ—ಮನೋಹರವಾದ ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಗೋವುಗಳನ್ನು | ಆ ಅಶಿಕ್ಷತಂ—
ಸುತರೂ ಪುನಃ ಹೊಂದಿಸಿದರೋ, (ಹಾಗೆಯೇ) | ಸುದಾಸೇ—ಸುದಾಸನೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ | ಸುದೇವ್ಯಂ—
ಪುತ್ರಸ್ತವಾದ ಧನವನ್ನು | ಯಾಭಿಃ—ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಂದಿಗೆ | ಊಹಛುಃ—ಹೊಂದಿ-ದಿರೋ | ತಾಭಿಃ

ಊತಿಭಿಃ ಉ—ಆ ನಿಮ್ಮ ಎಲ್ಲಾ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು (ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ) | ಸು ಆ ಗತಂ—
ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ದಯಮಾಡಿರಿ |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ಒತ್ತಾಸೆಗಳೊಡನೆ ವಿಮದನೆಂಬ ಮುಷಿಗೆ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟರೋ, ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ಸಹಾಯಗಳೊಡನೆ ಮನೋಹರವಾದ ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿದರೋ ಮತ್ತು ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಡನೆ ಸುದಾಸನೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಧನವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿದರೋ ಆ ನಿಮ್ಮ ಎಲ್ಲಾ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ದಯಮಾಡಿರಿ.

English Translation

With those aids by which you gave a wife to Vimada, by which you recovered the ruddy cows by which you conferred excellent wealth upon Sudasa; with them, Aswins, come willingly hither.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವಿಮದಾಯ—ವಿಮದಮುಷಿಃ ಪರಿಣೇಯ ಮಹತ್ಯಾ ವಿಭೂತ್ಯಾ ಭಾರ್ಯಾಂ ಸ್ವಗೃಹಂ ನಿ ನೀ-
ಷನ್ ಅತ್ತಿನೌ ತುಷ್ಠಾವ | ತಸ್ಯಾಗತ್ಯಾತ್ತಿನೌ ಭಾರ್ಯಾಂ ಸ್ವಸೇನಾಪರಿವೃತೇನ ರಥೇನ ನಿನ್ಯತುಃ |
ಗಾಶ್ಚಾಸ್ತೈ ಪ್ರಭೂತಾ ದದತುರಿತಿ | ವಿಮದಮುಷಿಯ ವಿವಾಹವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡನಂತರ ತನ್ನ ಭಾರ್ಯೆ
ಯನ್ನು ಆತ್ಮತ ವೈಭವದಿಂದ ತನ್ನ ಮನೆಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡುಹೋಗಬೇಕೆಂದಿಚ್ಛಿಸಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ
ದನು. ಅವರು ಬಂದು ತಮ್ಮ ರಥದಲ್ಲಿ ಅವನ ಭಾರ್ಯೆಯನ್ನು ಕುಳಿರಿಸಿ ವೈಭವದಿಂದ ಅವನ ಮನೆಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು
ಹೋಗಿ ಬಿಟ್ಟರು ಮತ್ತು ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಗೋವುಗಳನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟರು ಎಂಬುದು ಕಥೆ. ಇದೇ ವಿಷಯವನ್ನು

ಯಾವರ್ಭಗಾಯ ವಿಮದಾಯ ಜಾಯಾ ಸೇನಾಜುವಾ ನ್ಯೂಹತೊ ರಥೇನ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕಕ್ಷೇವಂತನೂ, ಮತ್ತು

ಯಾವಂ ರಥೇನ ಮಿಮದಾಯ ಶಂಧ್ಯವಂ ನ್ಯೂಹತುಃ ಪುರುಮಿತ್ರೈಸ್ತ ಯೇಷಣಾಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೩೯-೭)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನಿಯಾದ ಘೋಷೆಯೂ ಹೇಳಿರುವರು.

ವಿಮದನು ೧೦ನೇ ಮಂಡಲದ ೨೦ನೇ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ೨೭ನೇ ಸೂಕ್ತದವರೆಗೆ ೭ ಸೂಕ್ತಗಳ ವ್ಯುತ್ಪನ್ನವೆಂದು
ಅನುಕ್ರಮಣಿಯಿಂದ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತಂಹತಿಯಲ್ಲಿ ಯೇ ಸಮರ್ಥನೆಯು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ.

ವಿನಾ ತೇ ಅಗ್ನೇ ವಿಮದೋ ಮನೀಷಾಮೂರ್ಜೋ ನಪಾದಮೃತೇಭಃ ಸಜೋಷಾಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೨೦-೧೦)

ಮಾರ್ಕನೇ ವಿನಾ ಸಖ್ಯಾ ವಿ ಯೌಷುಸ್ತವ ಚೇಂದ್ರ ವಿಮದಸ್ಯ ಚ ಋಷೇಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೨೨-೨)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಮದಸ್ಯ ಋಷೇಃ ಮಮ ಚ ಎಂದು ಸೂಕ್ತದ್ರಷ್ಟೃವು ತನ್ನನ್ನು ತಾನೇ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಐತರೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈಹ ಶ್ರುತ ಇಂದ್ರಃ ಕಸ್ಮಿನ್ನದ್ಯೇತಿ ಸೂಕ್ತಂ (ಮ. ಸಂ. ೧೦-೨೨) ವ್ಯಮದಂ | ಈಹ ಶ್ರುತ ಎಂಬ ಮಕ್ಕಿನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಸೂಕ್ತವು ವಿಮದಮುಷಿಯಿಂದ ದೃಷ್ಟವಾದದ್ದು ಎಂದು ಅದರ ವಿನಿಯೋಗಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. (ಐ. ಬ್ರಾ. ೨೧-೫).

ಸೂಕ್ತಗಳು:— ನಿತರಾಂ ಊಥವಂತೌ | ಅತಿಶಯವಾಗಿಯೂ ವೈಭವದಿಂದಲೂ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದಿರಿ ಎಂದರ್ಥ.

ಸುದಾಸೇ— ಅತ್ರಾಪೀತಿಹಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ | ಸುದಾಸನಾಮಾ ಪೈಜವನೋ ರಾಜಾ ಯಸ್ಯ ವಿಶ್ವಾ-
ಮಿತ್ರಃ ಪುರೋಹಿತೋ ಬಭೂವ ಸ ಯಸ್ಯಾಕಾಮಃ ಸಾರವತ್ ಪ್ರಭೂತಂ ಧನಮಶ್ವಿನೌ ಯಯೋಚೇ |
ತಸ್ಯೈ ರಥೇನಾನೀಯಾಶ್ವಿನೌ ದದತುರಿತಿ | ಪಿಜವನಪುತ್ರನಾದ ಸುದಾಸನೆಂಬ ರಾಜನು ತನ್ನ ಪುರೋಹಿತನಾದ
ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಯಾಗವಾಡಲಿಷ್ಟಪಟ್ಟನು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧನವನ್ನೊಡಗಿಸಿ
ಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ಅವರು ತಮ್ಮ ರಥನ ತುಂಬ ಧನವನ್ನು ತಂದು ಇವನಿಗೆ
ಬದಗಿಸಿದರು ಎಂಬ ಕಥೆ. ಇದನ್ನೇ—

ಸುದಾಸೇ ದಸ್ರಾ ವಸು ಬಿಭ್ರತಾ ರಥೇ ಪೃಕ್ಷೋ ವಹತಮಶ್ವಿನಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೪೭-೬)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ಯಣ್ಣನೆಂಬ ಮುಷಿಯು ಹೇಳಿರುವನು. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಇವನ ವಿಷಯವಾಗಿ
ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ಮುಷಿಃ ಸುದಾಸಃ ಪೈಜವನಸ್ಯ ಪುರೋಹಿತೋ ಬಭೂವ | ಪೈಜ-
ವನಃ ಪಿಜವನಸ್ಯ ಪುತ್ರಃ | ಪಿಜವನ ಪುತ್ರನಾದ ಸುದಾಸನಿಗೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಪುರೋಹಿತನಾಗಿದ್ದನೆಂದೂ
ಅವನಿಂದ ಸುದಾಸನಿಗೆ ಸಹಾಯವಾಯಿತೆಂದೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ನಿರುಕ್ತವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ನಿರ್ವಚನ
ದಿಂದ ದಿನೋದಾಸನು ಸುದಾಸನ ಪಿತಾಮಹನೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಅರ್ಣಾಂಸಿ ಚಿತ್ರಪ್ರಥಾನಾ ಸುದಾಸ ಇಂದ್ರೋ ಗಾಧ್ಯಾನ್ಯೈಕೈಕೋತ್ಸುಪಾರಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೭-೧೮-೫)

ಕರ್ತಾ ಸುದಾಸೇ ಅಹ ವಾ ಉ ಲೋಕಂ ದಾತಾ ವಸು ಮುಹುರಾ ದಾಕಷೇ ಭೂತ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೭-೨೦-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಸುದಾಸನು ಹತ್ತುವಂದಿ ರಾಜರುಗಳನ್ನು
ಗೆದ್ದು ಮೆರೆದನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಮಹಾ ಮುಷಿದೇವಜಾ ದೇವಜೂತೋಽಸ್ತಧ್ವಾನ್ತಿಂಧುಮರ್ಣವಂ ಸೃಚಿಕ್ಷಾಃ |
ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೋ ಯವವಹತ್ಸದಾಸಮಪ್ರಿಯಾಯತ ಕುಶಿಕೇಭಿರಿಂದ್ರಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೩.೫೩-೯)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸುದಾಸನು ಪುರೋಹಿತನಾದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೊಡನೆ ವಿಸಾರ್ಥ ಮತ್ತು ಶುತುಮಿ ನದಿಗಳ ದಡದ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ದಂಡಯಾತ್ರೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಮದು ವರ್ಷವಾಗಿದೆ.

ಶ್ಲಂ ಧ್ಯಮ್ನೋ ಧ್ಯವತಾ ವೀತಹವ್ಯಂ ಪ್ರಾಘೋ ವಿಶ್ವಾಭಿರೂತಿಭಿಃ ಸುದಾಸಂ |

ಪ್ರ ಪೌರುಕುಶ್ಚಿಂ ತ್ರಸದಿಸ್ಯುಮಾವಃ ಕ್ಷೇತ್ರಸಾತಾ ವೃತ್ರಹತ್ಯೇಷು ಪೂರುಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೭-೧೯-೩)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪುರುಕುಶ್ಚುವಿನ ಪುತ್ರನಾದ ತ್ರಸದಿಸ್ಯುವಿನೊಡನೆ ಸುದಾಸನ ಹೆಸರೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇಬ್ಬರೂ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಅರ್ಹರೆಂದೂ, ಆದುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳ ರಕ್ಷಣೆಗಳನ್ನು ಪಡೆದರೆಂದೂ ಅವರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಏತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದ್ಲಿ—

..... ಪ್ರೋವಾಚಿ ವಸಿಷ್ಠಃ ಸುದಾಸೇ ವೈಷವನಾಯ ತೇ ಹ ತೇ ಸರ್ವ ಏವ
ಮಹಜ್ಜಗುಃ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೩೫-೮)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಸಿಷ್ಠನು ಸುದಾಸನ ಪುರೋಹಿತನೆಂದೂ, ಮುಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ವಸಿಷ್ಠನಿಂದಲೂ ಸುದಾಸನು ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟನೆಂದೂ, ಮಹತ್ವದವಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದನೆಂದೂ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಳರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||.

ಪತ್ನೀಃ — ಪತ್ನಿಯೋರ್ಯುಜ್ಜಸಂಯೋಗೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಐವೆ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಸುಕಾಗಮ. ದ್ವಿತೀಯಾವಚನದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶನಾದೇಶ. ಪೂರ್ವಸರ್ವಡಿಭಿರ್ಫ

ನ್ಯೂಹಫಃ—ನಿ ಉಪಸರ್ಗ. ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ — ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಘಸಾದೇಶ. ಅಸಂಯೋಗಾಲ್ಪಿರ್ಕಿತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಕಿತ್ತಮಿವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ವಚಿ ಸ್ವಸಿ ಯಜಾದೀನಾಂ ಕಿತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಲಿಡ್ನೈಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ಯ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಸಪ್ರರದಿಂದ ಹಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅತಿಕ್ಷತಮ್—ತಿತ್ಯ ವಿದ್ಯೋಪಾದಾನೇ. ಧಾತು. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದ ರೂಪ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುದಾಸೇ—ಲೋಭಂ ದದಾತಿತಿ ಸುದಾಃ. ಸರ್ವಧಾತುಸಿಬಂಧನವಾದ—(ಉ. ಸೂ. ೪-೬-೬೮) ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ದಾಸ್ ರಬ್ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾದಾಗ ಗತಿವಮಾಸವಾದಾಗ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ಸರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚ ತುರ್ಧೀವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸುದೀವ್ಯಮ್— ದಿಗಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ದಿಗಾದಿಭ್ಯೋ ಯತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೩-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಆಕಾರಲೋಪ. ಯತ್ ತಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ತಿತ್ ಸ್ವರೀತಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಸ್ವರೀತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೯ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಾಭಿಃ ಶಂತಾತೀ ಭವಥೋ ದದಾಶುಷೇ ಭುಜ್ಯಂ ಯಾಭಿರ-
ವಥೋ ಯಾಭಿರಧ್ವಿಗುಂ ।

ಓನ್ಯಾವತೀಂ ಸುಚರಾಮೃತಸ್ತುಭಂ ತಾಭಿರೂ ಷು ಊ ತಿಭಿರ-
ಶ್ತ್ರಿನಾ ಗತಂ || ೨೦ ||

ಽದಪಃ ।

ಯಾಭಿಃ । ಶಂತಾತೀ ಇತಿ ಶಂ ತಾತೀ । ಭವಥಃ । ದದಾಶುಷೇ । ಭುಜ್ಯಂ ।

ಯಾಭಿಃ । ಅವಥಃ । ಯಾಭಿಃ । ಅಧ್ವಿಂ ಗುಂ ।

ಓನ್ಯಾವತೀಂ । ಸುಂ ಭರಾಂ । ಮೃತಸ್ತುಭಂ । ತಾಭಿಃ । ಊಂ ಇತಿ ।

ಸು । ಊತಿಂ ಭಿಃ । ಅಶ್ತ್ರಿನಾ । ಆ । ಗತಂ || ೨೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ದೇ ಅಶ್ತ್ರಿನಾ ದದಾಶುಷೇ ಹವೀಂಷಿ ದತ್ತವತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ಯಾಭಿರೂತಿಭಿಃ ಶಂತಾತೀ ಸುಖಸ್ಯ ಕರ್ತಾರೌ ಭವಥಃ । ಯಾಭಿರ್ದ್ವೀತಿಭಿರ್ಭುಜ್ಯಂ ತುಗ್ರಸ್ಯ ಪುತ್ರಮವಥಃ । ಯಾಭಿಶ್ಚಾಧ್ವಿಗುಂ । ಆಧ್ವಿಗುರ್ದೇವಾನಾಂ ಶಮಿತಾ ಅಧ್ವಿಗುಶ್ಚಾಪಾಪಕ್ಕೆ ಉಭೌ ದೇವಾನಾಂ ಶಮಿತಾರೌ ತೈ. ಬ್ರಾ. ೩-೬-೬-೪।

ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಅಪಿ ಚ ಋತಸ್ತುಭಂ | ಋತಂ ಸತ್ಯಂ ಸ್ತೋತ್ರೈಶ್ಚಾಪ್ಯಾ ರಯತೀತ್ಯೈತಸ್ತುಷ್ |
 ಏತಶ್ಚಂಕ್ಷ್ಯ ಮೃಷಿಂ ಓಮ್ಯಾವತೀಂ | ಓಮ್ಯೇತಿ ಸುಖನಾಮ | ತದ್ಯುಕ್ತಾಂ ಸುಭರಾಂ ಸುಖೇನ ಭರಣೇ-
 ಯಾಮಿಷಂ ಯಾಭಿರೂತಿಭಿಃ ಸ್ವಾಪಯಥಃ | ತಾಭಿಃ ಸರ್ವಾಭಿರೂತಿಭಿಃ ಸಹಾಸ್ಯಾನಸ್ಯಾಗಚ್ಛತಂ ||
 ಶಂತಾತೀ | ಶಿವತಮರಿಷ್ಯಸ್ಯ ಕರೇ | ಸಾ. ೪-೬-೧೪೩ | ಇತಿ ತಾತಿಲ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಲಿತೀತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾ-
 ತ್ಸೂರ್ವಸ್ತೋತ್ರಾತ್ಪ್ರತ್ಯಂ | ದದಾತುಷ್ಠೇ | ದಾತ್ಯ ಧಾನೇ ಲಿಟಿ ಕೃಸುಃ | ವಸ್ತೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮಿತಿ
 ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂ ಚೇತಿ ಸ್ವತ್ಯಂ ||

ಶ್ರುತಿವಾರ್ಥ

ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಆಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ದದಾತುಷ್ಠೇ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ |
 ಯಾಭಿಃ—ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ | ಶಂತಾತೀ - ಸುಖಕಾಂಗಳಾಗಿ | ಭವಥಃ—ಆಗಿರುತ್ತೀರೋ | ಯಾಭಿಃ—
 ಯಾವ ಬೆಂಬಲಗಳಿಂದ | ಭುಜ್ಯುಂ—ಭುಜ್ಯವನ್ನು | ಅವಥಃ—ರಕ್ಷಿಸಿದ್ದೀರೋ | ಯಾಭಿಃ—ಯಾವುವುಗಳಿಂದ |
 ಅಧ್ರಿಗುಂ—ಅಧ್ರಿಗುವನ್ನೂ (ಅಧ್ರಿಗುವಿಗೂ) | ಋತಸ್ತುಭಂ--ಋತಸ್ತುಭನೆಂಬಮುಷಿಯನ್ನೂ (ಮುಷಿಗೂ) |
 ಓಮ್ಯಾವತೀಂ—ಸುಖದಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ | ಸುಭರಾಂ—ಪೋಷಕವಾದುದೂ ಅದ | ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನು |
 (ಯಾಭಿಃ—ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಹೊಂದಿಸಿದೀರೋ) | ತಾಭಿಃ ಊತಿಭಿಃ ಉ—ಆ ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆ
 ಗಳೊಡನೆಯೂ (ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ) ! ಸು ಆ ಗತಂ—ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಬನ್ನಿರಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಆಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ನೀವು ಹವಿರ್ವಾತನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ
 ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವರಾಗಿ ಆಗಿರುತ್ತೀರೋ, ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ಬೆಂಬಲಗಳಿಂದ ಭುಜ್ಯವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿ ಅಧ್ರಿಗು
 ವಿಗೂ ಮತ್ತು ಋತಸ್ತುಭನೆಂಬ ಮುಷಿಗೂ ಸುಖದಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಮತ್ತು ಪೋಷಕವಾದುದೂ ಅದ ಅನ್ನವನ್ನು
 ಹೊಂದಿಸಿದೀರೋ ಆ ನಿಮ್ಮ ಸಕಲ ಬೆಂಬಲಗಳೊಂದಿಗೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ ಆದರದಿಂದ ದಯಮಾಡಿರಿ.

English Translation

With those aids by which you are bestowers of happiness upon the
 donor (of oblations), by which you have protected Bhujyu and Adhrigu, and
 by which you have granted delighting and nourishing (food) to Ritastubha ;
 with them, Aswins, come willingly hither.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಭುಜ್ಯುಂ—ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾದವನೂ, ಜೊತೆಗಾರರಿಂದ ತೃಪ್ತಿಪಟ್ಟವನೂ ಅದ ಭುಜ್ಯು
 ವಿಗೆ ಆಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳು ಸಹಾಯಮಾಡಿದುದನ್ನು ಇವೇ ಸೂಕ್ತದ ಅರಣೇ ಮುಕ್ತನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ
 ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಅದ್ವಿಗುಂ—ಅತ್ರೇತಿಹಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ | ನಮುಚ್ಛಾ ಹತೇ ಸುರಮಣೀಯಂ ಮಧು ಅಶ್ವಿಭ್ಯಾಂ ಸಹ ಪಿಬಂತಮಿದ್ರಂ ಪ್ರಮತ್ತ ಇತಿ ಜ್ಞಾತ್ವಾಸುರಾ ಹಂತುಮಿಯೇಷುಃ | ತಮಶ್ವಿನಾನಾಜಾನಂತಮೇನಂ ಪಾಲಯಾಂಚಕ್ರತುಃ | ನಮುಚಿಹನನವಾನಮೇಲೆ ಮಧುರವಾದ ಮಧುವನ್ನು ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಕುಡಿಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಅಸುರರು ಇಂದ್ರನು ಮಧುಪಾನದಿಂದ ಪ್ರಮತ್ತನಾಗುವುದನ್ನೇ ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದು ಅವನಿಗೆ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಅವನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಬಂದರು. ಆಗ ಈ ತಂತ್ರವನ್ನು ಅರಿಯದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳು ರಕ್ಷಿಸಿದರು ಎಂಬ ಕಥೆ. ಅದ್ವಿಗು ಶಬ್ದವು ಇಂದ್ರಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ತೋರಿಸಲು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ಬುಚೇಷಮಾಯಾದ್ವಿಗವ ಓಹಸಿಂದ್ರಾಯ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ರಾತತಮಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೧-೧)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕನನ್ನು ಉವಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅದ್ವಿಗು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಧ್ಯತಗಮನಃ, ಅಪ್ರತಿಹತಗಮನಃ ಎಂದರ್ಥ. ಅದ್ವಿಗುರಪ್ಯದ್ವಿಗುರುಚ್ಯತೇ (೫-೧೧) ಅದ್ವಿಗುನೇವ ವಿಕೇಷಣವಿರುತ್ತದೆಯೆಂದು ತೋರಿಸಲು,

ತುಭ್ಯಂ ಶ್ಲೋತೇತ್ಯದ್ವಿಗೋ ಶಚೀವಃ ಸ್ತೋತಾಸೋ ಅಗ್ನೇ ಮೇದಸೋ ಘೃತಸ್ಯ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೨೧-೪)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕನನ್ನು ಉವಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವೆರಡರ್ಥಗಳಲ್ಲದೆ, ಅದ್ವಿಗುರ್ಮಂತ್ರೋ ಭವತಿ ಗಮ್ಯಧಿಕೃತತ್ವಾದಪಿ ನಾ ಪ್ರಶಾಸನಮೇವಾಭಿವ್ಯೇತಂ ಸ್ಯಾತ್ತಚ್ಚೈಬ್ವವತ್ತ್ವಾದದ್ವಿಗೋ ಶಮೀಧ್ಯಂ ಸುಶಮಿ ಶಮೀಧ್ಯಂ ಶಮೀಧ್ಯಮದ್ವಿಗವಿತಿ | (೨. ೫-೧೧). ಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ಅದ್ವಿಗು ಎಂಬುದು ಪಠ್ಯಾಯಪದವಾಗಿದೆ. ಗೋವಿಗೆ ಪೃಥಾನ ವಾಗಿಯುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು ಅಥವಾ ಅದ್ವಿಗೋ ಶಮೀಧ್ಯಂ ಎಂದು ವಿಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಮಂತ್ರವಾದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೂ ಅದ್ವಿಗುನೇವ ಹೆಸರು ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಮಾಡಿ ಐತರೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಮಂತ್ರವನ್ನು (೨-೭) ಉವಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ತತಃಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ (೧೩-೫-೧೧-೧೪) ಈ ಮಂತ್ರದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ವಿವಿಧೋಗಗಳನ್ನೂ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮಕ್ಕನಲ್ಲಿ ಅದ್ವಿಗು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಇಂದ್ರನೆಂದೂ ಸಾಯಣರು ಅದ್ವಿಗುನೇವ ಒಂದು ವ್ಯಕ್ತಿಯೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇವು ಅಂಕಿತನಾನುವೆಂದು ತೋರಿಸಲು ಸ್ವಾಯಣರು,

ಅದ್ವಿಗುಶ್ಚಾಪಾಪೆಕ್ಶ ಉಭಃ ದೇನಾನಾಂ ಶಮಿತಾರ್ |

(ತೈ. ಬ್ರಾ ೩-೬-೬-೪)

ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉವಹರಿಸಿ ಅದ್ವಿಗುವಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಭಕ್ತನಾದ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹೆಸರಿನಿಂದ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ವಂದರು,

ಯುವಂ ಸುರಾಮಮಶ್ವಿನಾ ನಮುಚಾನಾಸುರೇ ಸಚಾ |

ನಿಶಿಪಾನಾ ಶುಭಸ್ತತೀ ಇಂದ್ರಂ ಕರ್ಮಸ್ತಾವತಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೩೧-೪)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಅದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿನೀ ದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದೆಯೆಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅಧಿಗುನೇಂಬ ಹೆಸರು ಏತಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು ಎಂಬ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ,

ದೇವಾಸ್ತವೇ ಇಂದ್ರಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಂ ವಪ್ತುಃ | ಸೋಽಬ್ರವೀತ್ | ಅವತೋಽಹಂ ಗವ ಇತಿ |
ಅನೂಬಂಧ್ಯಾದಿ ಗೋಯಾಗವರ್ಜಮಹಂ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಂ ಕರೋಮೀತಿ | ಗೋಯಾಗೇ ತ್ವಹಮವತ ಇತಿ |
ತಸ್ಮಾದ್ಗವೇ ಅಧ್ಯತತ್ಪಾದಪಪನ್ನಂ ಇಂದ್ರಸ್ಯಾದ್ರಿಗುತ್ವಂ | ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರ ಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾಗ ಅವನು ಅನುಬಂಧ್ಯಾದಿ ಗೋಯಾಗಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ವ್ರತಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವನೆಂದು ಹೇಳಿದನು. ಅವನು ಆ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದು ನೆರವೇರಿಸಿದ ವ್ರತಗಳಲ್ಲಿ ಗೋವುಗಳು ಅಧ್ಯತ= ವಾದಮರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಅಧಿಗುನೇಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿತೆಂದು ಹಿಂದಿನ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಋತಸ್ತುಭಂ—ಋತಂ ಸತ್ಯಾಂ ಸ್ತೋಽಭತ್ಯುಚ್ಚಾರಯಂತೀತಿ ಋತಸ್ತುಪ್ | ಏತತ್ಸಂಜ್ಞಂ ಋಷಿಂ | ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಪಠಿಸುವುದರಿಂದ **ಋತಸ್ತುಭವೆಂಬ** ಒಬ್ಬ ಮುಖಿಯ ಹೆಸರಿನಿಂದ ನಾಯಣರೂ **ಋತಮಿತಿ ಸತ್ಯನಾಮ | ಸ್ತೋಽಭತಿರರ್ಚಿತೀಕರ್ಮಾ | ಸತ್ಯಸ್ತುತಿಂ** ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಸ್ತುತಿಯೆಂದು ಸ್ಮರಣೆ ಮಾಡುವುದಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಶಂತಾತೀ—ಶಿವತಮರಿಷ್ಟಸ್ಯಕೇರೇ-(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೪೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಾಂತಿಲ್ಪ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಿತ್ತಾನುದರಿಂದ ಲಿತಿ-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭವಭಃ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗ ನಿರವುಧರಿಂದ ನಿಭಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದದಾತುಷೇ—ಡುದಾತು ಧಾನೇ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಕೃಸುಕೃ-(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಸು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ದದಾಶ್ಚಸ್ಯ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀಏಕವಚನಕರ ವಾದಾಗ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಪೂರ್ವರೂಪ. **ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂಚೇ**-(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವತ್ಪ್ರ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಉಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಋತಸ್ತುಭಮ್—ಋತಂ ಸ್ತೋಽಭತಿ ಇತಿ ಮತಸ್ತುಪ್. ಕೃವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಮತಸ್ತುಭ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೃದುತ್ಪರವದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೨೦ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಾಭಿಃ ಕೃಶಾನುಮಸನೇ ದುವಸ್ಯಥೋ ಜನೇ ಯಾಭಿ-
 ಯೂನೋ ಅವಂತಮಾವತಂ |
 ಮಧು ಪ್ರಿಯಂ ಭರಥೋ ಯತ್ಸರಡ್ಭ್ಯಾಸ್ತಾಭಿರೂ ಷು ಊ-
 ತಿಭಿರಶ್ವಿನಾ ಗತಂ || ೨೧ ||

ಸದಪಾಠಃ

ಯಾಭಿಃ | ಕೃಶಾನುಂ | ಅಸನೇ | ದುವಸ್ಯಥಃ | ಜನೇ | ಯಾಭಿಃ | ಯೂನಃ |
 ಅವಂತಂ | ಅವತಂ |
 ಮಧು | ಪ್ರಿಯಂ | ಭರಥಃ | ಯತ್ | ಸರಟ್ ೨ ಭ್ಯಃ | ತಾಭಿಃ | ಊಂ ಇತಿ |
 ಸು | ಊತಿ ೨ ಭಿಃ | ಅಶ್ವಿನಾ | ಆ | ಗತಂ || ೨೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸ್ನಾನಾದಿಷು ಸೋಮಪಾಲೇಷು ಮಧ್ಯೇ ಕೃಶಾನುರೇಕಃ ಸೋಮಪಾಲಃ | ತಥಾ ಚ ತೈತ್ತಿರೀ-
 ಯಕಂ | ಹಸ್ತ ಸುಹಸ್ತ ಕೃಶಾನವೇತೇ ವಃ ಸೋಮಕೃಯಾಣಾಃ | ತೈ. ಸಂ. ೧. ೨-೨ | ಇತಿ | ತಂ
 ಕೃಶಾನುಮಸನೇ | ಇಷವೋಽಸ್ಯಂತೇಽಸ್ಮಿನ್ನಿ ತೈಸನಃ ಸಂಗ್ರಾಮಃ | ತಸ್ಮಿನ್ನಂಗ್ರಾಮೇ ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ
 ಯಾಭಿರೂತಿಭಿರ್ಮವಸ್ಯಥಃ | ರಕ್ಷಥಃ | ತಥಾ ಯಾಭಿಶ್ಚ ಜನೇ ನೇಗೇ ಪ್ರವೃತ್ತಂ ಯೂನಸ್ತುರುಣಸ್ಯ
 ಪುರುಕುತ್ಸಸ್ಯಾವಂತಮಶ್ರಮಾವತಂ ಅರಕ್ಷತಂ | ಅಸಿ ಚ ಯನ್ಮಧು ಪ್ತಾದ್ಯಂ ಪ್ರಿಯಂ ಸರ್ವೇಷಾ-
 ಮನುಕೂಲನೇದ್ಯಂ ತತ್ಸರಡ್ಭ್ಯಾ ಮಧುಮಕ್ಷಿಕಾಭ್ಯೋ ಯಾಭಿಶ್ಚೂತಿಭಿರ್ಭರಥಃ | ಸಂವಾದಿಯಥಃ |
 ತಾಭಿಃ ಸರ್ವಾಭಿರೂತಿಭಿಃ ಸಹಾಸ್ನಾನಸ್ಯಾಗಚ್ಛೇತಂ || ಅಸನೇ | ಅಸು ಕ್ಷೇಪಣೇ | ಕರಣಾಧಿಕರಣಯೋ-
 ಶ್ಚೇತ್ಯಧಿಕರಣೇ ಲ್ಯೂಟ್ | ಸರಡ್ಭ್ಯಃ | ಸ್ಯ ಗತಾ | ಸರ್ತೇರಟಿಃ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥಃ

ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, | ಯಾಭಿಃ—ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿವೆ | ಕೃಶಾನುಂ—
 ಕೃಶಾನುವನ್ನು | ಅಸನೇ—ಯುವುದನ್ನಿ | ದುವಸ್ಯಥಃ ರಕ್ಷಿಸಿದೀರೋ | ಯಾಭಿಃ—ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆ

ಗಳಿಂದ | ಜವೇ—ವೇಗದಲ್ಲಿ ಉದ್ಯುಕ್ತವಾದ | ಯೂನೇ—ತರುಣನಾದ ಪುರುಕುತ್ಸನ | ಅವಂತೆಂ—
 ಕುದುರೆಯನ್ನು | ಅವತೆಂ—ರಕ್ಷಿಸಿದಿರೋ | (ಮತ್ತು) ಯೆಹ್ ಮಧು—ಯಾವ ಮಧುವು | ಪ್ರಿಯಂ—
 ಸಕಲರಂಗೂ ಹಿತಕರವಾಗಿದೆಯೋ (ಅದನ್ನು) | ಸರದ್ಭ್ಯಃ—ಜೇನುನೋಣಗಳಿಗೆ (ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ಸಹಾಯ
 ಗಳೊಡನೆ) | ಭರಥಃ—ಒದಗಿಸಿಕೊಡುತ್ತೀರೋ | ತಾಭಿಃ ಊತಿಭಿಃ ಉ—ಆ ಎಲ್ಲಾ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಡನೆಯೂ
 ಕೂಡಿಕೊಂಡು (ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ) | ಸು ಆ ಗತೆಂ—ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ದಯಮಾಡಿ |

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳೇ, ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಕೃಶಾಸುವನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಿಸಿದೀರೋ,
 ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ವೇಗದಲ್ಲಿ ಉದ್ಯುಕ್ತವಾದ ಪುರುಕುತ್ಸನ ಕುದುರೆಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದೀರೋ ಮತ್ತು ಸಕಲರಂಗೂ
 ಹಿತಕರವಾಗಿರುವ ಮಧುವನ್ನು ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಜೇನುನೋಣಗಳಿಗೆ ಒದಗಿಸಿಕೊಡುತ್ತೀರೋ ನಿಮ್ಮ ಆ
 ಎಲ್ಲಾ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಡನೆಯೂ ಸಹ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ದಯಮಾಡಿರಿ.

English Translation

With those aids by which you defended Krisanu in battle, with which
 you succoured the horse of the young Purukutsa in speed, and by which you
 deliver the pleasant honey to the bees ; with them, Aswins, come willingly
 hither.

• ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು : •

ಕೃಶಾಸುಂ—ಕೃಶಾಸುರ್ನಾಮ ಸೋಮಸಾಲಃ | ತಂ ಸೋಮಮಪಜಿಹೀರ್ಷ್ಯಂತೋಽಸುರಾಃ
 ಅಭಿದುದ್ರವುಃ | ಸ ತಾನ್ಲಂತುಮಿಷೂಂಕ್ತಿಕ್ಷೇಪಃ | ತಸ್ಮೈ ಇಷೂಂಕ್ತಿಕ್ಷಿಪ್ತೇಽಶ್ವಿನಾವಮೋಘಾನಿ
 ಪೂರ್ವ ದಿದತುರಿತಿ | ಸೋಮಪಾಲನಾದ ಕೃಶಾಸುವನ್ನು ಹೊಡೆದು ಸೋಮವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಬೇಕೆಂದು ಅವನನ್ನು
 ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ತಡೆದು ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳು ಕೃಶಾಸುವಿಗೆ ಪ್ರಬಲವಾದ ಶತ್ರುಯುಕ್ತ ಬಾಣ
 ಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು ಎಂಬ ಕಥೆ. ಇದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ವಾಮದೇವನು—

ಸ್ಯಜದ್ಯದಿಸ್ಮಾ ಅವ ಹ ಕ್ಷಿಪಜ್ಜಾಂ ಕೃಶಾಸುರಸ್ತಾ ಮನಸಾ ಭುರಣ್ಯನ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೪-೨೭-೩)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಏತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಕಥೆಯನ್ನು ಕೊಂಡ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದಿ ಹೇಳಿದೆ.
 ತೇ ದೇವಾ ಅಬ್ರುವನ್ಯಾಯತ್ರೀಂ ತ್ವಂ ನ ಇಮಂ ಸೋಮಂ ರಾಜಾನಮಾಹರೀತಿ ಸಾ
 ತಥೇತ್ಯುಬ್ರವೀತ್ತಾಂ ವೈ ಮಾ ಸರ್ವೇಣ ಸ್ವಸ್ತ್ರಯನೇನ ಅಸುಮಂತ್ರಯಧ್ವಮಿತಿ
 ಸಾ ಪತಿತ್ವಾ ಸೋಮಪಾಲಾನ್ವೀಷಯಿತ್ವಾ ಪದ್ಭ್ಯಾಂ ಚಿ ಮುಖೇನ ಚಿ
 ಸೋಮಂ ರಾಜಾನಂ ಸಮಗೃಭ್ಣಾನ್ಯಾನಿ ಚೇತೇರೇ ಛಂದಸೀ ಅಕ್ಷರಾಣ್ಯುಚೂಶಾಂ ತಾನಿ
 ಚೋಪಸಮಗೃಭ್ಣಾತ್ | ತಸ್ಯಾ ಅನು ವಿಸ್ವಜ್ಯ ಕೃಶಾಸುಂ ಸೋಮಪಾಲಃ ಸಮ್ಯಕ್
 ಪದೋ ನಮುಚ್ಚಿದ್ರತತ್ರಚ್ಚಲ್ಯಕೋಽಭವತ್ತಸ್ಮಾಕ್ತ ಸ ನಮಮಿನ ಯದ್ವಶಮಸ್ತವನ್.....||
 (ಏ. ಬ್ರಾ. ೩-೨೬)

ಒಂದು ಸಲ ದೇವತೆಗಳು ಗಾಯತ್ರಿಯನ್ನು ಕರೆದು ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿದ್ದ ಸೋಮರಾಜನನ್ನು ಹೇಗಾದರೂ ಮಾಡಿ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಬರಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಲಾಗಿ ಗಾಯತ್ರಿಯು ಹಾಗೇ ಆಗಲೆಂದು ಶೈಲನಪಕ್ತಿರೂಪದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಹಾರಿ ಅಲ್ಲಿನ ಸೋಮಪಾಲಕರನ್ನೆ ಲ್ಲಾ ಬೆದರಿಸಿ ಸೋಮರಾಜನನ್ನು ತನ್ನ ಕಾಲಿನಿಂದಲೂ ಕೊಕ್ಕಿನಿಂದಲೂ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಓಡಿಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ಕೃತಾನುವು ಶೈಲನರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಗಾಯತ್ರಿಯನ್ನು ಹೊಡೆದು ಅವರ ಎದಗಾಲಿನ ನುುವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದನು ಎಂದು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಅಸನೇ—ಅಸುರಾಣಿ ಹಂತುಮಿಷೂಣಾಂ ಕ್ಷೇಪಣಿಕಾಲೇ | ಅಸುರರನೇಲಿ ಬಾಣವನ್ನು ಎಸೆಯುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ.

ದುವಸ್ಯಥಃ—ದುವಸ್ಯಥಃ ಪರಿಚರಣಕರ್ಮಾ | ಪಪರಿಚರಿತವಂತೌ ಅನೋಘಾನಾಂ ಇಷೂಣಾಂ ಪ್ರದಾನೇನ ಅಮೋಘವಾದ ಇಷುಗಳ ಪ್ರದಾನದಿಂದ ಅನರಿಗೆ ಸಹಾಯನೂಡಿರಿ ಎಂದರ್ಥ.

ಸರದ್ಯಃ—ಸರಡಾ ನಾಮ ಮಧುಕರ್ಮಃ ಮುಕ್ತಿಕಾಃ | ತಾಃ ಕಸ್ಯಾಂಚಿದನಾವ್ಯಪ್ಯಾಂ ಶುಷ್ಕಾಸು ಸರ್ವಪುಷ್ಪಜಾತಿಷು ಪ್ರುಧಾ ಧಾಧ್ಯಮಾನಾ ಮಧ್ವರ್ಥಿನೋಽಶ್ವಿನಾವಾಜುತುವುಃ | ತಾಭ್ಯ ಉಪೇಗಮ್ಯಾಶ್ವಿನೌ ಮಧು ದದತುಃ | ಒಂದು ಸಲ ಅನಾವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ ನಿರೀಲದಿ ಸಕಲವಾದ ಪುಷ್ಪಗಳೂ ಒಣಗಿ ರಸರಹಿತವಾದಾಗ ಮಧುಕರಿಗಳಾದ ಜೇನುನೋಣಗಳು ತೃಪೆಯಿಂದ ಬಳಲಿ ಮಧುವನ್ನು ಆರಸುತ್ತಾ ಅಶ್ವಿನದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದವು. ಆಗ ಅಶ್ವಿನದೇವತೆಗಳು ಅವುಗಳಿಗೆ ಮಧುವು ಸಿಕ್ಕುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ಕಥೆ. ಇದೇ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು—

ಉತ ಸ್ಯಾ ನಾಂ ಮಧುಮನ್ಮುಕ್ತಿಕಾರಸನ್ಮದೇ ಸೋಮಸ್ಯಾಶ್ವಿನೋ ಹುವನ್ಯತಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೧-೯)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕಕ್ಷೀವಂತನೂ,

ಯುವೋರ್ಹ ಮಕ್ಷಾ ಸರ್ಯಶ್ವಿನಾ ಮಧ್ಯಾಸಾ ಭರತ ನಿಷ್ಯುತಂ ನ ಯೋಷಣಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೪೦-೬)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಾದಿನಿಯಾದ ಘೋಷೆಯೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಸನೇ—ಅಸು ಕ್ಷೇಪಣೇ. ಧಾತು. ಕರಣಾಧಿಕರಣಯೋಕ್ತೆ-(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುವೋರನಾಕೌ-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ: ಲಿತಿ-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೇ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅರ್ವಂತಮ್—ಮಗ ತ್ವಾ. ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದ್ಯುಶ್ಯಂತೇ-ಎಂಬುದರಿಂದ ವನಿಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ದ್ವಿತೀಯಾಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಅರ್ವಣಶ್ವಸಾವನೇಶ್-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃ ಅಂತಾದೇಶ. ಉಗತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುನಾಗಮ. ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಪರವರ್ಧನ.

ಭರಥಃ—ಭೃಷ್ಣಾ ಭರಣೇ. ಧಾತು. ಲಬ್ಧ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ದ್ವಿವಚನರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರ ದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜ ತಿಜಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸರದ್ಭ್ಯಃ—ಸೃಗತೌ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಕಾದಿಕವಾದ ಅಟಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಉರಣ್ಣಿಪರಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆಯ್ಕೆದಾತ ಸ್ವರದಿಂದ ರೇಘೋತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೨೧ ||

• ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ •

ಯಾಭಿರ್ನರಂ ಗೋಷುಯುಧಂ ನೃಷಾಹ್ಯೇ ಕ್ಷೇತ್ರಸ್ಯ ಸಾತಾ
ತನಯಸ್ಯ ಜಿನ್ವಥಃ |

ಯಾಭೀ ರಥಾ ಅವಥೋಯಾಭಿರ್ವತಸ್ಮಾಭಿರೂ ಷು ಊತಿ.
ಭಿರಶ್ಚಿನಾ ಗತಂ || ೨೧ ||

• ಪದಪಾಠಃ •

ಯಾಭಿಃ | ನರಂ | ಗೋಷುಽ ಯುಧಂ | ನೃಽ ಸಹ್ಯೇ | ಕ್ಷೇತ್ರಸ್ಯ | ಸಾತಾ | ತನ-
ಯಸ್ಯ | ಜಿನ್ವಥಃ |

ಯಾಭಿಃ | ರಥಾನ್ | ಅವಥಃ | ಯಾಭಿಃ | ಅವತಃ | ತಾಭಿಃ | ಊಂ ಇತಿ |
ಸು | ಊತಿಽ ಭಿಃ | ಅಶ್ಚಿನಾ | ಆ | ಗತಂ || ೨೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಶ್ಚಿನಾ ಗೋಷು ಯುಧಂ ಗೋವಿಷಯಂ ಯುದ್ಧಂ ಕುವರ್ತಂ ನರಂ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನೇತಾರಂ ಯಜಮಾನಂ ಯಾಭಿರೂತಿಭಿರ್ವತಸ್ಯಾಹ್ಯೇ ನೃಭಿಃ ಸೋಢವ್ಯೇ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಜಿನ್ವಥಃ ಪ್ರೀತಿಯುಥಃ |

ರಕ್ಷಣ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಫಲೇಶ್ಚೈವೈ ಗೃಹಾದಿರೂಪಸ್ಯ | ತನಯಶಬ್ದೋ ಧನವಾಚೀ | ತನಯಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ಚ ಸಾತಾ ಸಾತೆಯೇ ಸಂಭವನಾರ್ಥಂ ಯಾಭಿರೂತಿಭಿಯೇಜಮಾನಂ ರಕ್ಷಣಃ | ಯಾಭಿಶ್ಚ ಯೇಜಮಾನಾನಾಂ ರಥಾನುಪ್ರಥಃ | ತದೀಯಾನವರ್ತೋಽಶ್ವಾಂಶ್ಚ ಯಾಭಿರವಥಃ | ತಾಭಿಃ ಸರ್ವಾಭಿರೂತಿಭಿಃ ಸಹಾಸ್ಮಾನಪ್ಯಾಗಚ್ಛೇತ್ಸಂತಂ || ಗೋಷು ಯುಧಂ | ಯುಧ ಸಂಸ್ಪರ್ಶಾರೇ | ಗೋಷು ಯುಧ್ಯತ ಇತಿ ಗೋಷುಯುಕ್ | ತತ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಮಿತ್ಯುಲುಕ್ | ನೃಷಾಹ್ಯೇ | ಸಹ ಮರ್ಷಣೇ | ಶಕಿಸಹೋಶ್ವೇತಿ ಯತ್ | ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದ್ಯುತ್ಯತ ಇತಿ ಸಾಂಹಿತಿಕೋ ದೀರ್ಘಃ | ಕೃದುತ್ಪರಸವಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಸಾತಾ | ವನ ಷಣಿ ಸಂಭಕ್ತಾ | ಭಾವೇ ಕ್ರಿನ್ | ಜನಸನಖನಾಂ ಸನ್ ಝಲೋರಿತ್ಯಾತ್ವಂ | ಊತಿಯೂತಿತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ರಿನ ಉದಾತ್ವತ್ವಂ ನಿಪಾತಿತಂ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಚತುರ್ಥ್ಯಾ ಡಾದೇಶಃ | ಜಿನ್ನಥಃ | ಜಿವಿ ಪೀಣನಾರ್ಥಃ | ಭಿವಾದಿಕಃ | ಇದಿತ್ಯಾನ್ಮುಮ್ | ರಥಾನ್ | ದೀರ್ಘಾದಿಟಿ ಸಮಾನಸಾಂವ ಇತಿ ನಕಾರಸ್ಯ ರುತ್ವಂ | ಆತೋಽಟಿ ನಿತ್ಯಮಿತಿ ಸಾನುನಾಸಿಕ ಆಕಾರಃ ||

§ ಪತಿಪವಾರ್ಥಃ §

ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ | ಗೋಷುಯುಧಂ—ಗೋವುಗಳಿಗಾಗಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ | ನರಂ—ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ನೇತೃವಾದ ಯಜಮಾನನನ್ನು | ಯಾಭಿಃ—ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ | ನೃಷಾಹ್ಯೇ—ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ | ಜಿನ್ನಥಃ—ರಕ್ಷಿಸಿದಿರೋ, (ಹಾಗೆಯೇ), ಫಲೇಶ್ಚೈವೈ—ವಸತಿಯ ಮತ್ತು | ತನಯಸ್ಯ—ಧನವ | ಸಾತಾ—ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ (ಆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ) ಯಾಭಿಃ—ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ (ಸಹಾಯಮಾಡಿದಿರೋ) | ಯಾಭಿಃ—ಯಾವ ಸಹಾಯಗಳಿಂದ | ರಥಾನ್—ರಥಗಳನ್ನೂ | ಯಾಭಿಃ—ಯಾವ ಬೆಂಬಲಗಳಿಂದ ಅವರ್ತಕ—ಕುದುರೆಗಳನ್ನೂ | ಅವಥಃ—ರಕ್ಷಿಸಿದಿರೋ | ತಾಭಿಃ ಊತಿಭಿಃ ಉ—ಆ ಎಲ್ಲಾ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಡನೆಯೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು (ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ) | ಸು ಆಗತಂ—ದಯಮಾಡಿ ಬನ್ನಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ, ಗೋವುಗಳಿಗಾಗಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಿಸಿದಿರೋ, ಹಾಗೆಯೇ, ವಸತಿಯ ಮತ್ತು ಧನವ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಸಹಾಯಮಾಡಿದಿರೋ, ಮತ್ತು ಯಾವ ಸಹಾಯಗಳಿಂದ ಅವನ ರಥಗಳನ್ನೂ ಕುದುರೆಗಳನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸಿದಿರೋ ಅವುಗಳೊಂದಿಗೆಲ್ಲಾ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ ಬನ್ನಿರಿ.

English Translation

With those aids by which you succoured the worshipper contending in war for cattle, by which you assist him in the acquisition of houses and wealth, by which you preserve his chariots and horses; with them, Aswins, come willingly hither.

ವಿಕೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿನೀ ದೇವತೆಗಳ ನಾನಾವಿಧವಾದ ರಕ್ಷಣೆಗಳನ್ನೂ ಸಹಾಯವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸಾತಾ—ಸಾತೆಯೇ ಸಂಭಜನಾರ್ಥಂ | ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ, ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದರ್ಥ.

ಗೋಷುಯುಧಂ— ಗೋಷ್ಯಪ್ರಿಯಮಾಣಾಸು | ತದ್ರಕ್ಷಾಣ್ಣಂ ಯೋ ಯುದ್ಧತೇ ಸ ಗೋಷುಯುತ್ ತಂ | ಗೋವುಗಳು ಅಪಹೃತಗಳಾಗುವಾಗ ಯಾರು ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಾರೋ ಅವರು ಗೋಷುಯುಧರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ನರಮ್—ನೈ ನಯೇ. ಧಾತು. ಋದೋರಪ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಅಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಗೋಷುಯುಧಮ್—ಯುಧ ಸಂಪ್ರಹಾರೇ. ಧಾತು. ಗೋಷು ಯುದ್ಧ್ಯತೇ ಇತಿ ಗೋಷುಯುತ್. ಕ್ವಿಪ್‌ಚಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾರ್ಥ ಕೃತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃವುತ್ಪರವದ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತತ್ಪುರುಷೇಕೈತಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಅಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ.

ನೃಷಾಹ್ಯೇ—ಸಹ ಮರ್ಪಣೇ. ಧಾತು. ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಪಃ ಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸಪ್ತ. ತಕಿ ಸಲೋಕ್ತ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನ್ಯೇಷಾ-ಮಸಿ ದ್ವೈತ್ಯತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾವಲ್ಲಿ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಕೃವುತ್ಪರವದಪ್ರಕೃತಿಪ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಾತಾ—ವನ ಷಣಿ ಸಂಭಕ್ತಿ. ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ವಿನ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜನಸನಖನಾಂ ಸನ್ಯಯೋಲೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಪ್. ಊತಿಯೂತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿನ್ ಉದಾತ್ತವಾಗಿ ನಿಸಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಚತುರ್ಥಿವಿಭಕ್ತಿಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಪಕ್ಕೆ ಡಾದೇರ. ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಟಿಗೆ (ಇ) ಲೋಪ.

ಚಿನ್ನೈಠೇ—ಚಿವ. ಪ್ರೀಣನೇ. ಧಾತು. ಇದಿತ್ಯೋ ಸುಮ್ ಧಾತೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಕಪ್ ವಿಕರಣ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನರೂಪ. ಯದ್ವ್ಯೀಗಿವರುವುದರಿಂದ ನಿಸಾತಸ್ವರಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಪ್. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ರಥಾನ್—ದೀರ್ಘಾದಟಿ ಸಮಾನಸಾದೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ.
ಆತೋಟಿ ನಿತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕವಾದ ಆಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ.

—:೦:—

ಸಹಿತಾಶಾಠಿ

ಯಾಭಿಃ ಕುತ್ಸಮಾರ್ಜುನೇಯಂ ಶತಕ್ರತೂ ಪು ತುವೀತಿಂ
ಪ್ರ ಚ ದಭೀತಿಮಾವತಂ ।
ಯಾಭಿರ್ಧ್ವಸಂತಿಂ ಪುರುಷಂತಿಮಾವತಂ ತಾಭಿರೂ ಸು ಊತಿ.
ಭಿರಶ್ವಿನಾ ಗತಂ ॥ ೨೩ ॥

ಛಂದಃ

ಯಾಭಿಃ । ಕುತ್ಸಂ । ಆರ್ಜುನೇಯಂ । ಶತಕ್ರತೂ ಇತಿ ಶತ೨ ಕ್ರತೂ । ಪ್ರ ।
ತುವೀತಿಂ । ಪ್ರ । ಚ । ದಭೀತಿಂ । ಆವತಂ ।
ಯಾಭಿಃ । ಧ್ವಸಂತಿಂ । ಪುರುಷಂತಿಂ । ಆವತಂ । ತಾಭಿಃ । ಊಂ ಇತಿ ।
ಸು । ಊತಿ೨ ಭಿಃ । ಅಶ್ವಿನಾ । ಆ । ಗತಂ ॥ ೨೩ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ದೇ ಶತಕ್ರತೂ ಬಹುವಿಧಕರ್ಮಾಣಾವಶ್ವಿನೌ | ಆರ್ಜುನೇಯಂ ಅರ್ಜುನ ಇತೀಂದ್ರಸ್ಯ
ನಾಮ | ತಥಾ ಚ ವಾಜಸನೇಯಕಂ | ಏತದ್ಧಾ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಗುಹ್ಯಂ ನಾಮ ಯದರ್ಜುನ ಇತಿ | ತಸ್ಯ
ಪುತ್ರಂ ಕುತ್ಸಂ ಯಾಭಿರೂತಿಭಿಃ ಸ್ರಾವತಂ | ಸ್ರೈಕರ್ಷೇಣಾರಕ್ಷತಂ | ತಥಾ ತುವೀತಿಂ ದಭೀತಿಂ ಚ
ಯಾಭಿರೂತಿಭಿಃ ಸ್ರಾವತಂ | ಅಸಿ ಚ | ಯಾಭಿರ್ಧ್ವಸಂತಿಮೇತತ್ಪಂಜಂ ಪುರುಷಂತಿಮೇತನ್ನಮಾನಂ ಚ

ಯುಷಿಮಾವತಂ | ಅರಕ್ಷತಂ | ತಾಭಿಃ ಸರ್ವಾಭಿರೂತಿಭಿಃ ಸದಾಸ್ತಾನುಪಿ ಸುಷ್ಪ್ತಾಗ್ಜೈತಂ || ಅರ್ಜು-
ನೇಯಂ | ಕುಭಾದಿದ್ಯುಕ್ತಂ | ಪಾ. ೪-೧-೧೨೩ | ಇತಿ ಚಿಶ್ಯೋಲ್ಯನುಕ್ತಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥ ಇತ್ಯುಕ್ತಶ್ಚಾತ್
ಥ್ | ತುರ್ವೀತಿ | ತುರ್ವೀತಿ ಹಿಂಸಾರ್ಥಃ | ಶತ್ಕೂಂಸ್ತುರ್ವೀತಿ ತುರ್ವೀತಿಃ | ಔಪಾದಿಕ ಈತಿಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ದಭೀತಿಂ | ದನ್ವು ದಂಭೇ ಔಪಾದಿಕಃ ಕೀತಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಧ್ವಸಂತಿಂ | ಧ್ವಸಂ ಗತೌ ಚ | ಔಪಾದಿಕೋ ದ್ವಿ-
ರ್ಜಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅನಿದಿತಾಮಿತಿ ನಲೋಪಃ | ದ್ವಿಲೋಕಃ | ಪುರುಷಂತಿಂ | ಪುರು ಸನೋತಿ ದದಾತಿತಿ
ಪುರುಷಂತಿಃ | ಕ್ರಿಚ್ಛಾ ಚ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ಕ್ರಿಚ್ಛ | ನ ಕ್ರಿಚ್ಛಿ ದೀರ್ಘಕ್ಷೇತ್ರೈನುನಾಸಿಕಲೋ-
ಪೋಪಧಾದೀರ್ಘಯೋರ್ನಿಪೇಧಃ ||

ಪ್ರತಿಪರ್ಥ

ಶತಕ್ರತೂ—ಬಹುವಿಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳ | ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, |
ಅರ್ಜುನೇಯಂ—ಅರ್ಜುನನ ಪುತ್ರನಾದ | ಕುತ್ಸೇಂ—ಕುತ್ಸನನ್ನು | ಯಾಭಿಃ—ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆ
ಗಳಿಂದ | ಪ್ರ ಅವತಂ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಿದರೋ, (ಹಾಗೆಯೇ) | ತುರ್ವೀತಿಂ—ತುರ್ವೀತಿಯನ್ನೂ | ಚಿ-
ಮತ್ತು | ದಭೀತಿಂ—ದಭೀತಿಯನ್ನೂ | ಪ್ರ—(ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ) ಕಾಪಾದಿದರೋ, (ಮತ್ತು) | ಯಾಭಿಃ-
ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ | ಧ್ವಸಂತಿಂ—ಧ್ವಸಂತಿಯನ್ನೂ | ಪುರುಷಂತಿಂ—ಪುರುಷಂತಿಯನ್ನೂ | ಅವತಂ-
ರಕ್ಷಿಸಿದರೋ | ತಾಭಿಃ ಊತಿಭಿಃ ಉ—ಆ ಎಲ್ಲಾ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಡನೆಯೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು (ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ) |
ಸು ಆ ಗತಂ—ದಯಮಾಡಿ ಬನ್ನಿರಿ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ನಾನಾವಿಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಅರ್ಜುನನ
ಪುತ್ರನಾದ ಕುತ್ಸನನ್ನು ಜಿನ್ನಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಿದರೋ ಹಾಗೆಯೇ ತುರ್ವೀತಿಯನ್ನೂ, ದಭೀತಿಯನ್ನೂ, ಧ್ವಸಂತಿಯನ್ನೂ,
ಪುರುಷಂತಿಯನ್ನೂ ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಕಾಪಾದಿದರೋ, ಆ ಎಲ್ಲಾ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಡನೆಯೂ ಸಹ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ
ದಯಮಾಡಿ.

English Translation

With those aids by which you, who are worshipped in many rites,
protected Kutsa, the son of Arjuna, as well as Turviti, Dhabhiti, Dhwasanti,
and Purushanti ; with them, Aswins, come willingly hither.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅರ್ಜುನೇಯಂ ಕುತ್ಸೇಂ—ಅರ್ಜುನೀ ನಾಮ ಕುತ್ಸೈಸ್ಯ ಮಾತಾ | ತಸ್ಯಾಃ ಪುತ್ರಂ | ಅರ್ಜುನಿ
ಯೆಂಬುವಳೆ ಮಗನಾದ ಕುತ್ಸನನ್ನು ಎಂದು ಸ್ಯಂವಸ್ತಾಮಿಗಳೂ, ಅರ್ಜುನ ಇತೀಂದ್ರಸ್ಯ ನಾಮ | ತಸ್ಯೈ ಪುತ್ರಂ
ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಜುನನೆಂದು ಹೆಸರು. ತತ್ಪುತ್ರನನ್ನು ಎಂದು ಸಾಯಂಊರೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿ, ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಜುನ
ನೆಂಬ ಹೆಸರುಂಟು ಎಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು.—

ವಿಶದ್ವಾ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಗುಹ್ಯಂ ನಾಮ ಯದರ್ಜುನಃ |

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಸನೇಯ ಸಂಹಿತಾನುಕ್ರಮವನ್ನು ನೋಡಿ. ಅದರೆ,

ಅಹಂ ಕುತ್ಸಮಾರ್ಜುನೇಯಂ ನ್ಯುಂಜೇದ್ರಹಂ ಕನಿರುಶನಾ ಪಶ್ಯತಾಮಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೨೬-೧)

ದಾಸಂ ಯಚ್ಚೈಷ್ಠಂ ಕುಯವಂ ನ್ಯುಸ್ಮಾ ಅರಂಧಯ ಆರ್ಜುನೇಯಾಯ ತಿಕ್ಷ್ಣನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೧೯-೨)

ವಹತ್ಕುತ್ಸಮಾರ್ಜುನೇಯಂ ಶತಕ್ರತುಃ ತ್ವರದ್ಧಂಧವಮಸ್ತೃತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೧-೧೧)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಬರತಕ್ಕ ಅರ್ಜುನೇಯ ಪದಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಸಾಯಣರೂ ಸಹ ಅರ್ಜುನಾಃ ಪುತ್ರಂ ಕುತ್ಸಂ ಅರ್ಜುನೀ ಎಂಬ ಹೆಂಗಸಿನ ಪುತ್ರನಾದ ಕುತ್ಸನೆಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅರ್ಜುನ, ಅರ್ಜುನೀ ಎಂಬ ಪದಗಳೂ, ಇಂದ್ರಸಂಬಂಧವಾದವು ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಮೇಲಿನ ಎರಡುವಿಧವಾದ ವಿವರಣೆಗಳೂ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುವು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಫಲ್ಗುನೀಪ್ಸಗ್ನೀ ಆದಧೀತ | ಏತಾ ನಾ ಇಂದ್ರನಕ್ಷತ್ರಂ ಯತ್ರೈಲ್ಯುನ್ಯೋಽಪ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರತಿನಾ-
ನ್ಯೋಽರ್ಜುನೋ ಹ ವೈ ನಾಮೇಂದ್ರೋ ಯದಸ್ಯ ಗುಹ್ಯಂ ನಾಮಾರ್ಜುನೋ ವೈ
ನಾಮೈತಾಸ್ಮಾ ಏತತ್ರೋಕ್ಷಮಾಚಿಕ್ಷತೇ ಫಲ್ಗುನ್ಯ ಇತಿ ಕೋ ಹೇತಸ್ಯಾರ್ಹತಿ ಗುಹ್ಯಂ
ನಾಮ..... |

(ಠ. ಬ್ರಾ. ೨-೧-೨-೧೧)

ಇಂದ್ರೋ ಭವತಿ ಯಚ್ಚೈಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ಯಮು ಚ ಯಜಮಾನಸ್ತಸ್ಮಾದಾಹಾರಿಷ್ಠೋಽರ್ಜುನ
ಇತಿ |

(ಠ. ಬ್ರಾ. ೫-೪-೩-೨)

ಫಲ್ಗುನಿಗಳು ಇಂದ್ರನಕ್ಷತ್ರಗಳು. ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿಯೂ ಹೊಂದಿಕೆಯಿದೆ. ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಅರ್ಜುನನೆಂಬ ಹೆಸರು. ಫಲ್ಗುನೀಗಳಿಗೂ ಅರ್ಜುನಿಗಳೆಂಬ ಹೆಸರು, ಎಂಬುದಾಗಿ ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಇತರ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಕುತ್ಸನನ್ನು ಇಂದ್ರಪುತ್ರ, ಅರ್ಜುನೀಪುತ್ರ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಕರೆಯಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಆನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕುತ್ಸನು ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯವಿವಿಧಲೇ ತನ್ನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಇಂದ್ರಕುತ್ಸರ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ.

ತ್ವಂ ಶುಷ್ಠಂ ವೃಜನೇ ಪೃಕ್ಷ್ಠಾಣಾ ಯೋನೇ ಕುತ್ಸಾಯ ದ್ಯುಮತೇ ಸಪಾಹನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೨-೩)

ಕುತ್ಸಾಯ ಯತ್ರ ಪುರುಹೂತ ವನ್ಯೆಷ್ಚುಷ್ಠಮನಂತೈಃ ಪರಿಯಾಸಿ ವದೈಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೧-೯)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕುಗಳೆಲ್ಲೂ ಹೀಗೆಯೇ ೧-೧೨೪-೫ ; ೧-೧೨೫-೪ ; ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನು ಕುತ್ಸನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತಾ ಶುಷ್ಠನನ್ನು ಕೊಂದನು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಮತ್ತು

ಅಹಂ ಸಿತವ ವೇತಸೂರಭಿಷ್ಠಯೇ ತುಗ್ರಂ ಕುತ್ಸಾಯ ಸ್ಮದಿಭಂ ಚ ರಂಧಯಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦ ೪೯-೪)

ಕುಶ್ವನಿಗಾಗಿ ನಾನು ವೇತಸು, ತುಗ್ರ ಮತ್ತು ಸ್ಮದಿಭ ಇವರನ್ನೂ ಸಹ ಸೋಲಿಸಿದೆನು ಎಂದು ಇಂದ್ರನೇ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ,

ತೃಮಸ್ತೈ ಕುಶ್ವಮತಿಥಿಗ್ಯಮಾಯುಂ ಮಹೇ ರಾಜ್ಞೇ ಯೋನೇ ಅರಂಧನಾಯಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೫೨-೧೦)

ಯ ಆಯುಂ ಕುಶ್ವಮತಿಥಿಗ್ಯಮದೇಯೋ ವಾವೃಧಾನೋ ದಿವೇದಿನೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೮-೫೨-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಕುತ್ಸಾದಿಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದುದಾಗಿಯೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ತುರ್ವೀತಿಂ—ತುರ್ವೀತಿ, ವಯ್ಯ ಎಂಬ ಎರಡು ಹೆಸರುಗಳೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ತುರ್ವೀತಿಯೊಬ್ಬನ ಹೆಸರೇ ಕಾಣುತ್ತದೆ

ಈಶಾನಕೃದ್ವಾತುಷೇ ದಶಸ್ಯನ್ತುರ್ವೀತಯೇ ಗಾಧಂ ತುರ್ವಣಿಃ ಕಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೬೧-೧೧)

ಅರಮಯಸ್ವರಪೆಸಸ್ತುರಾಯ ಕಂ ತುರ್ವೀತಯೇ ಚಿ ವಯ್ಯಾಯ ಚಿ ಸ್ತುತಿಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೧೩-೧೨)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ನದೀಪ್ರವಾಹಗಳನ್ನು ದಾಟಲು ಇಂದ್ರನು ತುರ್ವೀತಿಗೆ ಸಹಾಯವಾಡಿದ ವಿಷಯವು ಹೇಳಿದೆ

ದಭೀತಿಂ—ದಭೀತಿಯು ಯೋಧನೆಂದು ಕೆಲವು ಕಡೆಯೂ ಮುಷಿಯೆಂದು ಕೆಲವೆಡೆಯೂ ಹೇಳಿದೆ.

ಇಂದ್ರೋ ಧುನಿಂ ಚಿ ಚಿಮುರಿಂ ಚಿ ದಂಭಯಾಚ್ಚುದ್ರಾಮನಸ್ಯಾ ಕೃಷಾತೇ ದಭೀತಯೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೩-೯)

ಸ್ತುಶ್ವೇನಾಭ್ಯುಷ್ಯಾ ಚಿಮುರಿಂ ಧುನಿಂ ಚಿ ಜಘಂಥ ದಸ್ಯುಂ ಪ್ರ ದಭೀತಿಮಾವಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೧೫-೯)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ದೆಭೀತಿಯನ್ನು ರಾಜರ್ಷಿಯೆಂದೂ ಅವನಿಗಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಚಿಮುರಿ ಮತ್ತು ಧುನಿಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದುದಾಗಿಯೂ ಹೇಳಿದೆ. ಅವನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ಅರ್ಪಿಸಿದುದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆದನೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಯಾಪಯದ್ವಭೀತಯೇ ಸಹಸ್ರಾ ತ್ರಿಂಶತಂ ಹುಕೈಃ | ದಾಸಾನಾಮಿಂದ್ರೋ ಮಾಯಯಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೪-೨೦-೨೧)

ಅರಜ್ವಾ ದಸ್ಯುನ್ತಮುನಬ್ಧಭೀತಯೇ ಸುಸ್ರಾವ್ಯೋ ಅಭವಃ ಸಾಸ್ಯುಕ್ತೈಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೧೩-೯)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಳಿಗಿರುವ ಇಂದ್ರನು ದಿವ್ಯವಿಧಿಗಾಗಿ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ದಾಸರುಗಳನ್ನು ನಿದ್ರಾವಶಪಡಿಸಿ ಮೂಡಿಸಿದನು, ವಸ್ಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹೆಗ್ಗವಿಲ್ಲದೇ ಬಂಧಿಸಿದನು ವರ್ಣತವಾಗಿದೆ.

ಧ್ವಸಂತಿಂ, ಪುರುಷಂತಿಂ-ಧ್ವಸಂತಿರ್ನಾಮ ನೇಶ್ಯಾ ಪುರುಷಂತಿಃ ತಥಾ | ಉಪಹಾಸಕುಶಲೇ ಇತಿ ಶ್ರುತ್ವಾ ಅಶ್ವಿನೌ ಸಂಭೋಗಾರ್ಥಮುಪಾಜಗ್ಮುತುರಿತಿ | ಧ್ವಸಂತಿ ಮತ್ತು ಪುರುಷಂತಿ ಎಂಬ ಇಬ್ಬರೂ ನೇಶ್ಯಾಸ್ತ್ರೀಯರು. ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಕಲಾಕುಶಲಿನಿಯರೆಂದೂ, ಪರಿಹಾಸಚತುರಿಯರೆಂದೂ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೂ ತಿಳಿದು ಇವರಲ್ಲಿ ಸಂಭೋಗಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದು ಇವರನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರು ಎಂಬ ಕಥೆ ಇದೆ.

ಸಾಯಣರು ಈ ಎರಡು ಹೆಸರುಗಳೂ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಸೂಚಕವಾದ ಶಬ್ದವೆಂದೂ ಎರಡು ಮುಷಿಗಳ ಹೆಸರೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಧ್ವಸ್ರ ಮತ್ತು ಧ್ವಸಂತಿ ಎಂಬ ಎರಡು ಪದಗಳೂ ಒಂದೇ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹೆಸರೆಂದೂ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ

ಧ್ವಸ್ರಯೋಃ ಪುರುಷಂತೋರಾ ಸಹಸ್ರಾಣಿ ದಿದ್ಮಹೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೯-೫೮-೨)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕನಲ್ಲಿ ಎರಡು ಹೆಸರುಗಳೂ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿವೆ. ಅಲ್ಲೂ ಸಹ ಸಾಯಣರು ಧ್ವಸ್ರಃ ಕಶ್ಚಿದ್ರಾಜಾ ಪುರುಷಂತಿಃ ಕಶ್ಚಿತ್ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಶತಕೃತೋ—ಬಹುಕರ್ಮಾಣಾಂ ಬಹುಪ್ರಜ್ಞಾ ನಾ | ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಕರ್ಮವುಳ್ಳವರು ಆಧನಾ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವರು ಎಂದರ್ಥ.

|| ಸ್ವಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅರ್ಜುನೇಯಮ್—ಶುಭ್ರಾದಿಭ್ಯಕ್ತ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೨೨) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಚಕಾರವು ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ಸಮುಚ್ಚಾಯಕವಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೂ ಥಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅರ್ಜುನಸ್ಯ ಅಪತ್ಯಂ ಪುನಾನಾ. **ಆಯನೇಯಂ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨)—ಎಂಬುದರಿಂದ ಡಕಾರಕ್ಕೆ ವಿಯಾದೇಶ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ತುರ್ವೀತಿಮ್—ತುರ್ವೀ ಹಿಂಸಾರ್ಥಃ. ಧಾತು. ಶತ್ರುನ್ ತುರ್ವೀತಿ ಇತಿ ತುರ್ವೀತಿಃ. ಇದಕ್ಕೆ ಔಷಾದಿಕವಾದ ಆತಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಈಕಾರ ಉದಾತ್ತ.

ದಿಭೀತಿಮ್—ದಂಭು ದಂಭೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಷಾದಿಕೀತಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನಿಧಿತಾಂ ಹಲ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾ ನಕಾರಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಈಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಧ್ವಸಂತಿಮ್—ಧ್ವಸಂಸು ಗತೌ. ಧಾತು. ಔಷಾದಿಕ ಉಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ರೋಗಂತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಜಾತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನಿಧಿತಾಂ ಹಲ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪುರುಷಂತಿಮ್—ಪುರು ಸಂಜ್ಞೇತಿ ದದಾತಿ ಇತಿ ಪುರುಷಂತಿಃ ದಾನಾರ್ಥಕ ಪಜಾ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ರಿಚ್ ಕೃಚಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಜ್ಞಾ ತೋರುವಾಗ ಕ್ರಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುನಾಸಿಕಲೋಪವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ, ನೆತ್ತಿಚಿ ದೀರ್ಘಕ್ಕೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುನಾಸಿಕಲೋಪ, ಉಪಧಾದೀರ್ಘಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೃದುತ್ತರಪವಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨೩ ||

————— ೨೦: —————

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅ॒ನ್ನ॑ಸ್ವ॒ತೀ॒ಮ॒ಶ್ಚಿ॒ನಾ॒ ವಾಚ॑ಮ॒ಸ್ಮೈ ಕೃ॒ತಂ ನೋ॑ ದ॒ಸ್ರಾ ವೃ॒ಷ॒
ಣಾ॑ ಮ॒ನೀ॒ಷಾಂ |

ಅ॒ದ್ರ್ಯಾತ್ಯೇ॑ಽವ॒ಸೇ॑ ನಿ ಹ್ವಯೇ॑ ವಾಂ ವೃ॒ಧೇ ಚ॑ ನೋ ಭ॒ವ॒ತಂ
ವಾಜ॑ಸಾತೌ || ೨೪ ||

ಠದಪಾಠಃ

ಅ॒ನ್ನ॑ಸ್ವ॒ತೀಂ | ಅ॒ಶ್ಚಿ॒ನಾ | ವಾಚ॑ಂ | ಅ॒ಸ್ಮೈ ಇತಿ॑ | ಕೃ॒ತಂ | ನಃ | ದ॒ಸ್ರಾ | ವೃ॒ಷ॒
ಣಾ॑ | ಮ॒ನೀ॒ಷಾಂ |

ಅ॒ದ್ರ್ಯಾತ್ಯೇ॑ | ಅವ॒ಸೇ॑ | ನಿ | ಹ್ವಯೇ॑ | ವಾಂ | ವೃ॒ಧೇ | ಚ॑ | ನಃ | ಭ॒ವ॒ತಂ |
ವಾಜ॑ಸಾತೌ || ೨೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಶ್ಚಿನೌ | ಅಸ್ಮೈ ಅಸ್ಮಾಕಂ ವಾಚಮನ್ನೆಸ್ವತೀಂ | ಅಸ್ಮೈ ಇತಿ ಕರ್ಮನಾಮ | ವಿಹಿತ್ಯೇ ಕರ್ಮಭಿಃ ಸಂಯುಕ್ತಾಂ ಕೃತಂ | ಕುರುತಂ | ತಥಾ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಮನೀಷಾಂ ಬುದ್ಧಿಂ ಹೇ ವೃಷಣಾ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಣೌ ದಸ್ರಾ ಶತ್ರುಣಾಮುಪಕ್ಷಪಯಿತಾರಾವಶ್ಚಿನೌ ನೇದಾರ್ಥಜ್ಞಾನಸಮರ್ಥಾಂ ಕುರುತಂ | ಅಪಿ ಚ ಯಸ್ಮಾದ್ಭವಾಮೇವಂಗುಣವಿಶಿಷ್ಟೌ ತಸ್ಮಾದ್ಭಾವಂ ಯುವಾಮವಸೇ ರಕ್ಷಣಾಯ

ನಿ ಹ್ಯಯೇ | ನಿತರಾಮಾಹ್ಯಯೇ | ಕದಾ | ಅದ್ಯೂತ್ಯೇ ದ್ಯೋತನರಹಿತೇ ಪ್ರಕಾಶನರಹಿತೇ ರಾತ್ರೇಃ
 ಪಶ್ಯಮೇ ಯಾಮೇ | ತಸ್ಮಿನ್ನಾಲೇ ಹಿ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಶ್ಚಿನಶಸ್ತ್ರಯೋರಿದಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪಠ್ಯತೇ | ಆಹೂತೌ
 ಚ ಯುನಾಂ ವಾಜಸಾತೌ ವಾಜಸ್ಯಾನ್ನ ಸ್ಯ ಸಂಭಜನೇ | ಯದ್ವಾ | ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮೈತತ್ | ಸಂಗ್ರಾಮೇ
 ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ವೃಧೇ ವರ್ಧನಾಯ ಭವತಂ || ಅಪ್ಪ ಸ್ಯತೀಂ | ಅಪಃ ಕರ್ಮಾಖ್ಯಾಯಾಂ ಹ್ರಸ್ಯೋ ಸುಟ್ಟ |
 ವೇತ್ಯಸುನ್ ಸುಡಾಗಮುಕ್ತ | ತದಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಮತುಸ್ | ಮಾದುಪಧಾಯಾ ಇತಿ ಮತುಪೋ ವತ್ಯಂ |
 ತಸೌ ಮತ್ಸರ್ಥ ಇತಿ ಭತ್ತೇನ ಪದತ್ಯಾಭಾವಾದ್ಪ್ರತ್ಯಾಯೈಭಾವಃ | ಅಸ್ಮೇ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಷಷ್ಠ್ಯಾಃ
 ಶೇಅದೇಶಃ | ಕೃತಂ | ಕರೋತೇಲೋಟಿ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಅದ್ಯೂತ್ಯೇ |
 ದ್ಯುತ ದೀಪ್ತೌ | ಬುಹಲೋರ್ಣ್ಯದಿತಿ ಭಾವೇ ಣ್ಯತ್ | ವರ್ಣವ್ಯಾಪ್ತತ್ಯಾ ಊಕಾರಃ | ದ್ಯೂತ್ಯಂ
 ಪ್ರಕಾಶನಮಸ್ಮಿನ್ನಾಸ್ತೀತಿ ಬಹುಪ್ರೀಹೌ ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾಂತಸ್ವರಿತತ್ಯಂ | ನಿ ಹ್ಯಯೇ | ನಿಹಮುಪವಿಭ್ಯೋ
 ಹ್ಯ ಇತ್ಯಾತ್ಮನೇಪದಂ | ವೃಧೇ | ವೃಧು ವೃಧ್ | ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ರಿಸ್ | ಸಾವೇಕಾಚ ಇತಿ
 ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ಯಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, | ಅಸ್ಮೇ—ನಮ್ಮ | ವಾಚಂ—ವಾಕ್ಯನ್ನು | ಅಪ್ಪ-
 ಸ್ಯತೀಂ—ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನ್ನಾಗಿ | ಕೃತಂ—ಮಾಡಿ | ವೃಷಣಾ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವವರೂ |
 ದಸ್ರಾ—ಶತ್ರುನಾಶಕರೂ ಆದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಮನೀಷಾಂ—ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು (ವೇದಾರ್ಥ
 ನನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಶಕ್ತಿಯುತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ) | ಅದ್ಯೂತ್ಯೇ—ಪ್ರಕಾಶರಹಿತವಾದ ರಾತ್ರಿಯ
 ಕೊನೆಯ ಯಾಮದಲ್ಲ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮನ್ನು | ಅವಸೇ—ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ | ನಿಹ್ಯಯೇ—ಬಹಳವಾಗಿ ಕರೆ
 ಯುತ್ತೇವೆ. | ಚ—ಆ ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಕೂಡ | ವಾಜಸಾತೌ—ಅನ್ನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಅಫವಾ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ | ನಃ—
 ನಮ್ಮ | ವೃಧೇ—ಬೆಳೆವಣಿಗೆಗಾಗಿ | ಭವತಂ—ಸಹಾಯಕರಾಗಿ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನಮ್ಮ ವಾಕ್ಯನ್ನು ಕರ್ಮಯುಕ್ತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ. ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು
 ಸುರಿಸುವವರೂ, ಶತ್ರುನಾಶಕರೂ ಆದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ವೇದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸು
 ಕೊಳ್ಳುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ. ಪ್ರಕಾಶರಹಿತವಾದ ರಾತ್ರಿಯ ಕೊನೆಯ ಯಾಮದಲ್ಲಿ ನಾವು ನಿಮ್ಮನ್ನು
 ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ. ಆ ನೀವಿಬ್ಬರೂ ನಮ್ಮ ಕರೆಯನ್ನು ಮನ್ನಿಸಿ ಬನ್ನಿರಿ ಮತ್ತು ನಮಗೆ ಅನ್ನ
 ವನ್ನು ಒದಗಿಸಿ ನಮ್ಮ ಬೆಳೆವಣಿಗೆಗೆ ಸಹಾಯಕರಾಗಿ.

English Translation

Aswins, sanctify our words with works ; showerers (of benefits),
 subduers of foes, (invigorate) our understanding (for the sacred study) ; we
 invoke you both, in the last watch of the night, for our preservation ; be to
 us for increase in the provision of food.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳ್

ಅಸ್ತೃತ್ವೇಂ—ಅಸ್ತೃ ಇತಿ ಕರ್ಮನಾಮ-ವಿಹಿತೈಃ ಕರ್ಮಭಿಃ ಸಂಯುಕ್ತಂ | ಅಸ್ತೃನೆಂಬಪದವು ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾದ್ದು ಕರ್ಮಯುಕ್ತವಾದುದನ್ನಾಗಿ ಎಂದರ್ಥ.

ಅದ್ಯೂತ್ಯೇ—ದ್ಯೋತನರಹಿತೇ ರಾತ್ರೇಃ ಪಶ್ಚಿಮೇ ಯಾಮೇ ತಸ್ಮಿನ್ಮಾಲೇ ಹಿ ಪ್ರಾತರನು-ವಾಕಾಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಯೋರಿದಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪಶ್ಯತೇ | ಪ್ರಕಾಶರಹಿತವಾದುದೂ, ರಾತ್ರಿಯು ಅಪರಯಾಮವೂ ಆದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಪಠನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಕಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಪಠಿತವಾಗುತ್ತದೆ ಯಾದ್ದರಿಂದ ಆ ಕಾಲದ ಸೂಚಕವಾಗಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತರನುವಾಕವೆಂದರೇನೆಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಿಯಾಗ ಮಾಡುವಾಗ ಸೋಮರಸವನ್ನು (ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಜಜ್ಜಿ) ಹಿಂಡಿ ತೆಗೆಯುವ ದಿನಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಾದಿನ ಅಥವಾ ಸುತ್ತಾದಿನ ವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈದಿನ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ (ಹಿಂದಿನ ದಿನದ ಅರ್ಧ ರಾತ್ರಿ ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ಸೂರ್ಯೋದಯವಾಗುವುದರೊಳಗಾಗಿ) ಅಧ್ವರ್ಯವು ದೇವೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಾತರ್ಯಾವಭ್ಯೋ ಹೋತರನುಬ್ರೂಹಿ ಎಂದು ಪ್ರೈಷಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಕೂಡಲೆ ಹೋತೃವು ಕೆಲವು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವನು. ಇವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಮಂತ್ರಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಹೋತೃವು ಈ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಇದನ್ನು—ದೇವೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಾತರ್ಯಾವಭ್ಯೋ ಹೋತರನುಬ್ರೂಹೀತ್ಯಾಹಾಧ್ವರ್ಯುಃ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೧೫) ಎಂದು ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿದೆ.

ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಹೋತೃವು ಅನುಸರಿಸುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ವಿವರಿಸುವೆವು. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನ ಬುತ್ವಿಕಾ ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸಿರುವ ಅಧ್ವರ್ಯವು ಇತರ ಬುತ್ವಿಕರನ್ನು ದ್ವೀಶಿಸಿ ಇಂತಹ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವುದು ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಆಗಾಗ ಹೇಳಬೇಕಾಗುವುದು. ಇಂತಹ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರೈಷಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಪ್ರಕೃತಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಧ್ವರ್ಯವು ಹೋತೃವನ್ನು ದ್ವೀಶಿಸಿ—ದೇವೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಾತರ್ಯಾವಭ್ಯೋ ಹೋತರನುಬ್ರೂಹಿ—ಎಂದೆ ಹೋತೃವೇ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೀಶಿಸಿ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳು ಎಂದು ಹೇಳುವನು. ಆಗ ಹೋತೃವು ಅಗ್ನೀಧ್ರವೆಂಬ ಅಗ್ನಿಕುಂಡದ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯುದ್ವಿಗಾಗಿ ಒಂದು ಆಜ್ಯಾಹುತಿಯನ್ನೂ, ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಆಜ್ಯಾಹುತಿಗಳನ್ನೂ ವಿಧ್ಯಕ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಹೋಮ ಮಾಡುವನು. ಬಳಿಕ ಹವಿಧಾನನೆಂಬ (ಸೋಮದ ಗಾಡಿಯನ್ನು ಇಡುವ ವೃಳ) ಕಾಲೆಯನ್ನು ಪೂರ್ವದ್ವಾರದಿಂದ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅಲ್ಲಿರುವ ಗಾಡಿಗಳ ನೊಗದ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಮೊದಲು ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವನು—

ಅಪೋ ರೇವತೀಃ ಪ್ಲಯಥಾ ಹಿ ವಸ್ಯಃ ಕೃತಂ ಚ ಭದ್ರಂ ಭಿಭೃಥಾಮೃತಂ ಚ |
ರಾಯಿಕ್ಶ ಸ್ತ ಸ್ತಪತ್ಯಸ್ಯ ಪತ್ನೀಃ ಸರಸ್ವತೀ ತದ್ಗುಣತೇ ವಯೋ ಧಾತ್ ||

(ಋ. ಸಂ ೧೦-೩೦-೧೮)

ಬಳಿಕ ಅಗ್ನಿ, ಋಷಪ್ತ, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಇವರನ್ನು ದ್ವೀಶಿಸಿ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವನು. ಇವು ಮೂರು ಭಾಗಗಳಾಗಿವೆ. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೀಶಿಸಿ ಹೇಳುವ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಅಗ್ನೀಯಕ್ರಮಂತ್ರವೆಂದೂ, ಋಷಪ್ತ

ನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಪಠಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಉಪಸ್ಯಕ್ರತುವೆಂದೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳುವ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಅಶ್ವಿನಕ್ರತುವೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಈ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕ್ರತುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಗಾಯತ್ರೀ, ಅನುಷ್ಠಪ್, ತ್ರಿಷ್ಠಪ್, ಬೃಹತೀ, ಉಷ್ಣಕ್, ಜಗತೀ, ಪಂಕ್ತಿ ಎಂಬ ಏಳು ಛಂದಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಏಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವಿಭಾಗಗಳಿರುವುವು. ಈ ಮಂತ್ರಗಳು ನೂರಕ್ಕೆ ಕಮ್ಮಿ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿಯಾದ ಬಳಿಕ ಬೆಳಗಾಗುವವರೆಗೂ ಪಠಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು. ಈ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ (ವಿಸ್ತಾರವಾಗುವುದೆಂದು ಅವುಗಳ ವಿನರಣೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲ) ಉಪಾಂಶುಸ್ವರ, ಮಂದ್ರಸ್ವರ ಮುಂತಾದ ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಬೇಕು.

ವ್ಯಾಕೃತಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಪ್ಸಸ್ತೀರ್ನಮ್—ಆಪಃ ಕರ್ಮಾಖ್ಯಾಯಾಂ ಹ್ರಸ್ಯೋ ನುಹಿ ಚೆ ವಾ—(ಉ. ಸೂ. ೪-೬೪೭) ಅಪ್ಸಸ್ತೀರ್ನಮ್ ಕರ್ಮಾರ್ಥತೋರುವಾಗ ಹ್ರಸ್ವನು, ನುಡಾಗಮವೂ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಬರುತ್ತವೆ. ಅಪಃ ಅಪ್ಸಸ್ತೀರ್ನಮ್ ಅರ್ಥ. ವಿನಶ್ಚನಾದಾದಾಗ ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದುಪಧಿಯ ಪರವಾಗಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಮಾದುಪಧಾಯಾಕ್ಷ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಯ. ತಸೌ ಮತ್ಯರ್ಥೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಪದಸಂಜ್ಞೆ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ರುತ್ಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸ್ತೀತ್ವವಿನಶ್ಚನಾದಾದಾಗ ಉಗಿತಕ್ತ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಐಪ್.

ಅಶ್ವಿನಾ—ಸಂಜೋಧನಾ ದ್ವಿವಚನ ಔ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಅಸ್ಮೇ—ಅಸ್ಮದ್ ಶಬ್ದ. ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಷಿಗೆ ಶೇ ಆದೇಶ. ಶೇಷೇ-ಲೋಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ದಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ಕೃತಮ್—ದುಕ್ಯೌ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಪಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಲಜ್ಜದ್ವಾನವಿರುವುದರಿಂದ ತಮಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಕೃತಮ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅದ್ಯೂತ್ಯೇ—ದ್ಯುತ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಹಲಂತಧಾತುನಾದುದರಿಂದ ಋದಲೋರ್ಜ್ಯತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾರ್ವಹದಲ್ಲಿ ಞ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಊಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ಯೂತ್ಯಂ ಪ್ರಕಾಶನಮಸ್ಮಿನ್ನಾಸ್ತೀತಿ ಅದ್ಯೂತ್ಯಮ್. ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ನಿಹ್ವಯೇ—ನಿ ಉಪಸರ್ಗ. ನಿಹಮುಪವಿಭ್ಯೋ ಹ್ಯಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ಯನೇಸದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಿಟ್ ಉತ್ರಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಥೇ—ವೃಥು ವೃಥೌ. ಧಾತು. ಸಂಸದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್—(ವಾ. ೨೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಾಂದೋದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಏಕಾಚಾರುದರಿಂದ ಸಾವೇಕಾಚೇಸ್ತ್ವೀತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭವತಮ್—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨೪ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ದ್ಯುಭಿರಕ್ತುಭಿಃ ಪರಿ ಸಾತಮಸ್ಮಾನರಿಷ್ಟೇಭಿರಶ್ವಿನಾ ಸೌಭಗೇಭಿಃ |
ತನ್ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ಮಾಮಹಂತಾಮದಿತಿಃ ಸಿಂಧುಃ
ಪೃಥಿವೀ ಉತ ದ್ಯೌಃ || ೨೫ ||

ಸಂವಾಳಃ

ದ್ಯುಃ ಭಿಃ | ಅಕ್ತುಃ ಭಿಃ | ಪರಿ | ಸಾತಂ | ಅಸ್ಮಾನ್ | ಅರಿಷ್ಟೇಭಿಃ | ಅಶ್ವಿನಾ |
ಸೌಭಗೇಭಿಃ |
ತತ್ | ನಃ | ಮಿತ್ರಃ | ವರುಣಃ | ಮಾಮಹಂತಾಂ | ಅದಿತಿಃ | ಸಿಂಧುಃ | ಪೃ-
ಥಿವೀ | ಉತ | ದ್ಯೌಃ || ೨೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ :

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ದ್ಯುಭಿರಿದಿವಸ್ಯೇರಕ್ತುಭಿಃ ರಾತ್ರಿಭಿಶ್ಚಾಸ್ಮಾನ್ ಸೋತೈಸ್ವನರಿ ಸಾತಂ | ಪರಿತೋಃ ರಕ್ಷತಂ | ಸರ್ವದಾಸ್ಮಾನ್ ರಕ್ಷತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾರಿಷ್ಟೇಭಿರಹಿಂಸಿತೈಃ ಸೌಭಗೇಭಿಃ ಸುಭಗತ್ಯೈಃ ಸುಭಗತ್ಪಾಪಾದಿಶ್ಚೈರ್ನೈರಸ್ಮಾನೈಶ್ಚತಂ | ಯದಿಸ್ಮಾಭಿಃ ಪ್ರಾರ್ಥಿತಂ ನೋಽಸ್ಮದೀಯಂ ತನ್ನಿತ್ಯಾದಯಃ ಷಡ್ಭೇವತಾಃ ಮಮಹಂತಾಂ | ಪೂಜಯಂತು | ಉತಕಲ್ಪಃ ಸಮುಚ್ಛಯೇ || ದ್ಯುಭಿಃ | ದಿವ ಉದಿತೈಶ್ಚ | ದಿವೋ ರುಲ್ | ಪಾ. ೬-೧-೧೮೩ | ಇತಿ ಸಾವೇಕಾಚೇ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ ವಿಭಕ್ತುಃ ದಾತ್ತತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರತಿಬೇಧಃ | ಅರಿಷ್ಟೇಭಿಃ | ರಿಷ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ನಿಷ್ಕೇತಿ ಕ್ತಃ | ನಶ್ಚಾಮಾಸೇಽಯಂಪೂರ್ವ-

ಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರತ್ವಂ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಭಿಷ ಏಸಭಾವಃ | ಅಶ್ವಿನಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇ-
ರಾಕಾರಃ | ಅಮಂತ್ರಿಸ್ಯ ಚೇತಿ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತೇತ್ಯಂ | ಸೌಭಗೇಭಿಃ | ಶೋಭನೋ ಭಿಃ ಶ್ರೀರ್ಯಸ್ಯಾಸೌ
ಸುಭಿಃ | ತಸ್ಯ ಭಾವಃ ಸೌಭಗಂ | ಸುಭಗಾನ್ಮಂತ್ರ ಇತ್ಯುದ್ಗಾತ್ರಾದಿಮು ಪಾಶಾಪಜ್ಞಾಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಹೃದ್ಯ-
ಗಸಿಂಧ್ಯಂತೇ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ಚೇತ್ಯುಭಯಪದವ್ಯದ್ವಿರ್ನ ಭವತಿ ತಸ್ಯ ಸರ್ವೇ ವಿಧಯತ್ವಂದಸಿ
ವಿಕಲ್ಪಂತ ಇತಿ ವಿಕಲ್ಪಿತತ್ವಾತ್ | ಪೂರ್ವವದ್ಯಸಭಾವಃ | ಜ್ಞಾತೃದಿನಿತ್ಯಮಿತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತೇತ್ಯಂ ||

ಪ್ರತಿಪಾರ್ಶ್ವ

ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಆಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ | ದ್ಯುಭಿಃ—ಹಗಲು ಕಾಲಗಳಲ್ಲೂ | ಅಕ್ಷುಭಿಃ—ರಾತ್ರಿಕಾಲ
ಗಳಲ್ಲೂ | ಅಸ್ಮಾ—ಭಕ್ತರಾದ ನಮ್ಮನ್ನು | ಅರಿಷ್ಟೇಭಿಃ—ಅಹಂಸಿತನಾದವೂ | ಸೌಭಗೇಭಿಃ—ಮಂಗಳಾತ್ಮಕ
ವಾದವೂ ಆದ ಧನಗಳಿಂದ | ಪರಿ ಪಾತಂ—ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಾಲಿಸಿ | ನಃ — ನಮ್ಮ | ತತ್—
ಈ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು | ಮಿತ್ರೇ—ಮಿತ್ರನೂ | ವರುಣಃ—ವರುಣನೂ | ಅದಿತಿಃ—ಅದಿತಿಯೂ | ಸಿಂಧುಃ—
ಸಾಗರಾಧಿದೇವತೆಯೂ | ಪೃಥಿವೀ—ಪೃಥಿವಿಯೂ | ಉತ—ಮತ್ತು | ದ್ಯೌಃ—ದ್ಯುಲೋಕಾಧಿದೇವತೆಯೂ |
ಮಮಹಂತಾಂ—ಪೂಜ್ಯವಾದುದನ್ನಾಗಿನಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಆಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಹಗಲುಕಾಲಗಳಲ್ಲೂ ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಕಾಲಗಳಲ್ಲೂ ಭಕ್ತರಾದ ನಮ್ಮನ್ನು
ಮಂಗಳಾತ್ಮಕವಾದವೂ ಅಹಂಸಿತನಾದವೂ ಆದ ಧನಗಳ ದಾನದಿಂದಲೂ ಆಸುಗ್ರಹದಿಂದಲೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಾಲಿಸಿರಿ.
ನಮ್ಮ ಈ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಮಿತ್ರನೂ, ವರುಣನೂ, ಅದಿತಿಯೂ, ಸಾಗರಾಧಿದೇವತೆಯೂ, ಪೃಥಿವಿಯೂ ಮತ್ತು
ದ್ಯುಲೋಕಾಧಿದೇವತೆಯೂ ಸಹ ಪೂಜ್ಯವಾದುದನ್ನಾಗಿನಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸಲಿ-

English Translation

Cherish us, Aswins, always, by night or day, with undiminished
blessings; and may Mitra, Varuna, Aditi,—ocean, earth, and heaven, be
favourable to this our (prayer).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಕ್ಷುಭಿಃ—ಶ್ಯಾವೀ, ವ್ರತಾ, ಶರ್ವರೀ, ಅಕ್ಷುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೨೨ ರಾತ್ರಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಏಕವಾಗಿದೆ.
(ನಿ. ೧-೧೮) ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಾಗುವಂತೆ ರಾತ್ರಿಯೆಂದೇ ಅರ್ಥ. ಆದರೆ
ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಕಿರಣ, ಆಯುಧ. ಕತ್ತಲು ಇತ್ಯಾದಿ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಅಂಜ್ಞ
ಧಾತುವಿಗೆ ಅವಸೂ, ಮುಚ್ಚು ಬಳಿ ಇತ್ಯಾವ್ಯರ್ಥಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಛಾಯೆಯಿಂದ ಮುಚ್ಚುವ ಕತ್ತಲೆಯೆಂದೂ,
ಸುತ್ತಲೂ ಅವನಿಗತ್ಯ ಕಿರಣವೆಂತಲೂ, ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಮುಚ್ಚುವ ರಾತ್ರಿಯೆಂದೂ ದೇವನನ್ನು ಆರೂಪವ ಆಯುಧ
ವೆಂದೂ ಅರ್ಥಗಳು ಆಗುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಯೋ ಮತ್ಯೇಃ ಶಿಶೀತೇ ಅತ್ಯಕ್ತುಭಿರ್ಮಾ ನಃ ಸ ರಿಪುರೀಶತೆ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೩೬-೧೬)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಆಯುಧವೆಂದೂ,

ಶಿಶಿಣಾಯಾಂ ಚಿದಕ್ತುನಾ ಮಹೋಭಿರಪರೀವೃತೋ ವಸತಿ ಪ್ರಚೇಶಾಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೨-೧೦-೨)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ತಮಸ್ಸೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ಪದವು ರಾತ್ರಿ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದೇ ಅಧಿಕವಾಗಿದೆ.

ಅರಿಷ್ಟೇಭಿಃ—ಅಹಿಂಸಿತ್ಯೈಃ | ಹಿಂಸಾರಹಿತವಾದುದೂ ಸುರಕ್ಷಿತವಾದುದೂ ಎಂದರ್ಥ.

ತನ್ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ಮಾಮಹಂತಾಂ—ಮಿತ್ರಾದಯಃ ಪಶ್ಚೇನತಾಃ ಅಸ್ಯಾಭಿಃ ಸ್ವಾರ್ಥಿತಂ ಪೂಜಯಂತು ಇತಿ | ಈ ವಾಕ್ಯವು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ದ್ವೈಭಿಃ—ದಿನ್ ತಬ್ಬ. ಇದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ದಿವ ಉತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಕಾರಕ್ಕೆ ಉತ್ತ. ಯುಜಾದೇಶ. ಸಾವೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ದಿವೋಝಲ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಜೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರಿಷ್ಟೇಭಿಃ—ರಿಷ ಹಂಸಾಯಾಂ. ಧಾತು. ನಿಷ್ಠಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೧೦೨) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮ್ತದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯತಕಾರಕ್ಕೆ ಟಿತ್ಯ. ನರಿಷ್ಯಃ ಅರಿಷ್ಯಃ ನಜ್ ತಪ್ಪು ರೂಪಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ತೆತ್ತರುಷೇ ತುಲ್ಯಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಭಿನ್ ಪರವಾದಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸಿ ಇನ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇ ಝಲ್ಯೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವತ್ಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾಂಕ್ಷೆ ರುತ್ಪವಿಸರ್ಗ.

ಅತ್ತಿನಾ—ದ್ವಿವಚನ ಓ ಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಾದೇಶ. ಅಮಂತ್ರತಸ್ಯ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸುಭಗೇಭಿಃ—ಶೋಭನೋ ಭಗಃ ತ್ರೀಃ ಯಸ್ಯ ಅಸೌ ಸುಭಗಃ ತಸ್ಯ ಭಾವಃ ಸೌಭಗಮ್. ಸುಭಗಾ-
ನ್ತಂತ್ರೇ—ಎಂದು ಉದ್ಘಾತಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹೃದ್ಭಗ-
ಸಿಂಧಂತೇ. ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಭಯಪದವೃದ್ಧಿಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ
ಸರ್ವೇವಿಧಯಃ ಛಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತೇ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ವಿಕಲ್ಪಿತವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಹಿಂದಿ
ನಂತೆ ಭಿಸಿನಲ್ಲಿ ಏವಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅಜ್ ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿ ನಿರ್ವಿತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ.
೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಪಾತಮ್—ವಾ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲೋಟ್ ನುಧ್ಯನುಪುರುಷದ್ವಿವಚನರೂಪ. ಅತಿಹಂತದ ಪರವೃತ್ತಿರುವವರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರರ ಬರುತ್ತದೆ. ಉಳವ ಶಬ್ದಗಳು ಹಿಂದೆ ನ್ಯಾಖ್ಯಾತಗಳಾಗಿವೆ. || ೨೫ ||

ನೂರ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಸೂತ್ರವು ಮುಗಿಯಿತು.

ವೇದಾರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶೇನ ತಮೋ ಹಾರ್ದಂ ನಿವಾರಯನ್ |
ಪುಮರ್ಥಾಂಶ್ಚ ತುರೋ ದೇಯಾದ್ವಿದ್ಯಾತೀರ್ಥಮಹೇಶ್ವರಃ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಜಾಧಿರಾಜಪರಮೇಶ್ವರವೈದಿಕಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕಶ್ರೀವೀರಬುಕ್ಕಮಹೀಪಾಲಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ-
ಧುರಂಧರೇಣ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯೇಣ ವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಬುಕ್ಕಂಹಿತಾಭಾಷ್ಯೇ ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕೇ ಸಪ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ

|| ೬೦ ತತ್ಪತ್ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಸಹಿತವೂ ಕರ್ನಾಟಕಭಾಷಾನುವಾದಯುತವೂ ಆದ

ಮುಗ್ಧೀದಸಂಹಿತೆಯ ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ
ನಿಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.

—:೦:—

ಯದಕ್ಷರಪದಭ್ರಷ್ಟಂ ಮಾತ್ರಾಹೀನಂ ತು ಯದ್ವವೇತ್ |
ತತ್ಸರ್ವಂ ಕ್ಷಮ್ಯತಾಂ ದೇವ ವಾಗೀಶ್ವರ ನಮೋಸ್ತು ತೇ |

| ಶುಭಂ ಭೂಯಾತ್ ||

|| ಮಂಗಳಂ ||

 P.S.

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ

ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಾಖೆ
ಕನ್ನಡ ಭವನ, ಜೆ.ಸಿ. ರಸ್ತೆ, ಬೆಂಗಳೂರು.